

Vor Frelser Jesus Kristus.

Vor Ypperstepræst, som sidder ved højre Side af Majestætens Throne i Himlene. Hebr. 8, 1.

Han har et uforgængeligt Præstedømme, fordi han bliver til evig Tid. Hebr. 7, 24.

Efter et Maleri af Paul de la Roche.

Kirkens Hoved og Herre. (Ef. 1, 22.)
Sjælenes Hyrde og Biskop. (1 Pet. 2, 25.)

Se, jeg er med Eder alle Dage, indtil Verdens Ende. Matth. 28, 20.

Jeg kommer snart. Aab. 22, 20.

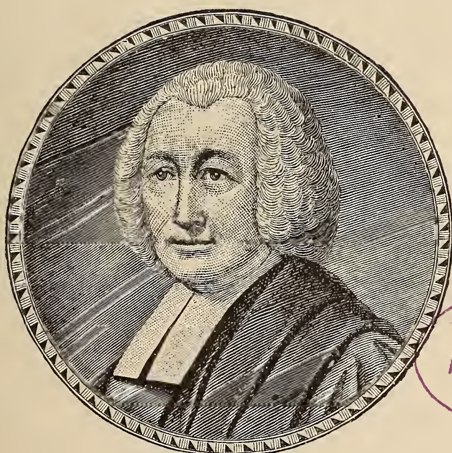
Den Evangelisk-Lutherske Kirkes Historie i Amerika.

Fra dens Begyndelse til Nutiden.

Et Forsøg

af

R. Andersen,
Præst ved Vor Frelsers dansk ev.-luth. Kirke i Brooklyn, New York, Emigrant- og Sømandspræst.

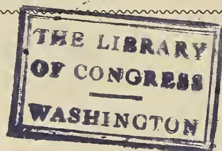
Grundlæggelse og videre Udvikling fra 1620 til 1820.

Med Billeder.

BROOKLYN, NEW YORK.
FORFATTERENS FORLAG.
193 & 195 9th St., near 3d Ave.

KJÖBENHAVN.
Indre Missjons Boghandel
"Bethesda", Römersgade 17. K.

Den norske Synodes Bogtrykkeri, Decorah, Iowa.
1889.

THE LIBRARY
OF CONGRESS
WASHINGTON

Hr. Provst J. Vahl,

til hvem jeg først skrev,

Hr. Pastor J. Møller,

med hvem jeg først talte,

Hr. Pastor J. Clausen,

hos hvem jeg blev forberedt
for den amerikanske Missjon,

Være dette mit Forsøg paa at skildre: „Den evangelisk-lutherske Kirkes Historie i Amerika i dens Grundlæggelsestid“, i Kjærlighed tilegnet, med Tak til vor Herre Jesus for hans Naade, og til dem, som kom mig, den unge, kjærligt imøde, saa jeg blev en af den danske Kirkes første Udsendte for at grundlægge en Missjon blandt Danske i Amerika.

Med Tak og i Kjærlighed fra

Forfatteren.

Forord.

Det har altid været min Lyst at syssle med Kirke- og Missjons-historien, Guds Menigheds Levnetsløb gjennem Tiderne; fra Barn af var det min Bøn, at jeg kunde blive en Herrens Tjener. Missjonen drog mig mægtig; men ved Siden af Tanken om Hedningemissjonen dæmrede det i min Sjæl om en Missjon blandt Landsmænd i fremmede Lande, og da Sømandsmissjonen og Missjonen blandt Danske i Amerika blev lagt Menigheden paa Hjærte i Danmark, da stod det klart for mig, her er den mig af Herren anviste Virksomhed. Pastor M. Melbye, af hvem jeg er døbt og konfirmeret, bidrog meget ved sin Bog: „Fortællinger af Kirkehistorien" til, at jeg fik Kjærlighed og Lyst til at syssle med Kirkehistorien. At jeg fik en Gjerning i vor Herres Kirke som Ordets Tjener, derfor maa jeg næst Herren takke Pastor J. Møller i Odense, han hjalp mig frem med megen Kjærlighed; ligeledes Pastor J. Clausen i Ryslinge, hvor jeg paa Skolen og i Præstegaarden fandt saa stor Kjærlighed og Vejledning. — Da jeg saa fik en Gjerning blandt Danske i Amerika, var det min Tanke at udgive en Beretning om „Missjonen blandt de Danske i Amerika"; jeg udsendte

en Subskriptions Indbydelse i „Dannebrog“ og „Kirkelig Samler“ 1875—76, fik henimod 200 Abonnenter, men med det Antal turde jeg ikke begynde. Jeg samlede og skrev videre paa en historisk Fremstilling af hele den lutherske Kirkes Historie i Amerika; der var ikke mange Kilder for mig, at hente Oplysninger fra, den lutherske Kirkes Historie havde kun havt faa Dyrkere; men i Slutningen af 1880 vovede jeg, at udsende første Hefte af min Historie som et Forsøg. Der var mange Hindringer, men 2det og 3dje Hefte udkom dog op til 1883. Saa blev der en hel Standsning; Grunden var Mangel paa Midler, men ogsaa den, der udkom historiske Værker om enkelte Partier af Kirkens Historie, det var, som den historiske Sands levede op; der blev flere Kilder at øse af, der maatte ventes til dette og hint Værk udkom; jeg arbejdede paa Historiens Udvidelse, og Trykningen skred langsomt fremad. Imidlertid udgav jeg: „Fra Besøget i gamle Danmark“, „Emigrantmissjonen“ og „Israelsmissjonen i New York“. Det kunde se ud, som blev Kirkehistorien helt lagt tilside; det var i Virkeligheden dog til Værkets Fremme, da det bidrog til, at faa Midler for at fortsætte Trykningen, og særlig de to sidste, omfatter ogsaa et lille Afsnit af den lutherske Kirkes Historie og Virksomhed.

Nu fremlægges saa i Begyndelsen af 1889 i et stort Hefte alt af den lovede: Historie til 1820, og det i langt større Omfang, end der var paatænkt. Der ligger saaledes et Tidsrum af 8 Aar mellem 1ste Hefte og Slutningsheftet, og Bogen bærer noksom Vidne derom i flere Henseender. Den biografiske Fremstilling tiltalte mig mest, den turde jeg slet ikke indlade mig paa, da jeg begyndte; de senere udkomne Skrifter gjorde, da 3 Hefter var udkommen, at jeg turde give biografiske Skildringer; derved blev Bogens Plan for en Del forandret, og flere Gjentagelser er derved fremkommen. Naar jeg nu ser paa Arbeidet, da ser sikkert ingen bedre, end jeg, hvor mange Mangler, det har; det trøster jeg mig dog ved, jeg har samlet flittig, og kun den, som kjender lidt til et saadant Arbejde, ved hvormegen Tid og Arbejde, der udfordres for at kunne samle til et saadant Værk fra saa mange forskjellige og spredte Kilder. Det tror jeg, at kunne sige: Med mit Værk som Ledetraad, kunde jeg nu have givet en bedre Skildring af Kirkens Historie. Jeg maa derfor bede om en skaansom Bedømmelse af mit historiske Forsøg, og jeg har tillige det Haab, at det ejheller er helt uden Betydning, da der endnu ikke findes nogen saa udførlig samlet Historie af den lutherske Kirke i Amerika, hverken paa Engelsk, Tydsk, Svensk eller Dansk-Norsk; det kan saa muligvis senere blive afløst af en fyldigere og bedre Historie. — Historien gaar kun til 1820; men enkelte Dele er dog ført ned til Nu-

tiden, og derved de Præsters Liv er fortalt, som traadte i Kirkens Tjeneste op til 1820, saa føres Historien i Virkeligheden langt mere frem i Tiden. Det er min Agt, om Gud giver Lykke, at arbejde videre paa Kirkens Historie og Fortsættelse til Nutiden; efter 1820 falder den i flere Dele, hvert af de store Samfund, og hver Synode har sin Historie, som baade kan behandles samlet og særskilt; da jeg ikke har samlet lige meget til historisk Fremstilling af alle Dele i Kirken, vil muligvis ikke alt, hvad der siden maatte fremkomme, være i stræng Rækkefølge; men dog saaledes, at det vil danne et Hele, et Afsnit, hvad enten det bliver i Form af Synoders Historie eller i Livsbilleder. Der er givet en lidt fyldig Oversigt over Kirkens Historie fra 1820 til 1888, baade for derved i Korthed at faa Overblik over Kirkens senere Historie, saavel som til Orientering for, hvad der siden maatte udkomme. Til en Fremstilling af Kirkens Historie i dansk Vestindien, samt til en historisk Skildring af den amerikansk-lutherske Kirkes Hedningemissjon, særlig i Ostindien, er der allerede samlet en Del.

Siden jeg begyndte Historien, har jeg truffen Navnet paa en dansk Præst, som var i Amerika, før den første svenske Præst, saa, skjønt det bedre passer til Skildringen af den danske Kirke i Vestindien, skal der medfølge som Indledning en lille Skildring af den første dansk-norske Virksomhed i Amerika.

Ved at sysle med den lutherske Kirkes Historie er mit Hjærte bleven baade opvarmet og udvidet, og for mig har det, blandt andet, ogsaa havt den Betydning, der er opsendt en inderlig Tak til Herren, fordi han har forundet mig den Naade, at blive Præst i den lutherske Kirke, og, at det forundes mig, at være blandt de første, som udsendtes af den danske Moderkirke, til at begynde og grundlægge en Missjon blandt Danske i Amerika, og, idet jeg siger Gud ske Lov for den Gjerning, Herren har givet mig, er det med inderlig Bøn om Naade og Kraft til at virke for Sjæles Frelse i den amerikansk-lutherske Kirke, og da særlig dens danske Del.

Min Tak og Hilsen sendes derfor til de Mænd, som har hjulpen mig frem, og som har bidraget til, at der blev en dansk amerikansk Missjon. En saadan Tak sender jeg til Provst J. Vahl, som jeg først skrev til, Pastor J. Møller, som jeg først talte med om den amerikanske Missjon, som mødte mig med saa megen Kjærlighed, som jeg aldrig skal glemme, og til Pastor J. Clausen, hos hvem jeg paa Skole og i Præstegaard fik et Hjem og kjærlig Uddannelse, saa jeg kunde blive udsendt; Ryslinge vil altid staa for mig i dyrebar Erindring.—Ligeledes min hjærtelige Tak og Hilsen til den danske Mand Pastor C. L.

Clausen, en af Banebryderne i den norsk-danske Kirke i Amerika, og den norske Pastor J. Müller-Eggen, som skrev saa varmt om at begynde en dansk Missjon i Amerika, og hos hvem jeg fandt en kjærlig Modtagelse. Og til mine Medrejsende hertil Pastor A. C. L. Grove-Rasmussen og Pastor A. S. Nielsen, hvilken sidste, under Medvirken af Pastor A. Dan og Pastor N. Thomsen indviede mig til Ordets Tjener, og som siden, som den danske Kirkes Ordinator, har havt stor Indflydelse paa Kirkens Udvikling, samt til den første theologiske Kandidat fra Universitetet, som blev Præst i Amerika, Provst J. A. Heiberg, som trofast virkede i Amerika som Præst og Formand og endnu i Danmark som Udvalgets Formand. Min Hilsen til hver Medarbejder i vor Kirke i Amerika. Maatte Herren borttage hver Lejesvend og give mange trofaste Hyrder under ham, den store Sjælehyrde. Maatte ogsaa dette Forsøg bidrage til at vække mere Kjærlighed til den amerikansk-lutherske Kirke og Missjon. Maatte Kjærlighedens Aand sammenbinde Herrens Tjenere i den til med Nidkjærhed at virke for Sjælenes Frelse, som de, der stedse venter paa Herrens Komme.

Vor Frelsers dansk ev.-luth. Kirke,
193 & 195 9th Str., near 3rd Ave., Brooklyn, New York.

Reformationsdagen, 31te October 1888.

N. Andersen.

Den første dansk-norske Virksomhed i Amerika.

Som den første lutherske Præst i Amerika nævnes almindeligt den svenske Pastor Reor Torkil (Reorius Torkillus) fra Øster-gotland, som blev udsendt 1636 eller maaske 1638, og han staar ogsaa i Spidsen for hele den senere betydningsfulde svensk-lutherske Virksomhed ved Delaware. Før Svenskerne var der ved 1620 ankommen hollandske Lutheranere; men de fik ikke sendt Præst over før Pastor J. E. Götwater kom 6te Juni 1657; han blev sendt hjem igjen af de Reformerte, som havde Magten, og Lutheranerne fik ingen Præst før de 1669 fik Magister J. Fabricius. Svenskerne staar saaledes i første Række for hele den lutherske Virksomhed i Nord-Amerika, og Pastor Torkillus maa nævnes, som den første Præst i Amerika.

Skal man derimod regne de Forsøg, der fra andre lutherske Lande er gjort ved Opdagelsesrejser, hvor der var Skibspræster med, og ikke alene indskrænke sig til de Forenede Stater med nærliggende Lande, men ogsaa den Del af Amerika, som vedblivende hører under europæisk Overhøjhed, da gaar, hvad neppe er meget bekjendt, den dansk-norske Flaade foran, og da var der dansk-norsk Præst i Amerika, før der kom svensk.

Danmark stod venligt til Holland, som i den Tid havde stort Herredømme paa Havet; der var mange dansk-norske Sømænd i hollandsk Tjeneste paa Ekspeditionerne til Ostindien, og da der 1617 udkom Forbud mod at optage Fremmede paa hollandske Skibe, blev de danske kort

efter undtagne derfra. Kristian IV henvendte sig til den hollandske Regjering, og der blev dannet et ostindisk Kompagni den 17de Marts 1616 paa Antvorskov. Saa kom Admiral Ove Gjeddes Rejse til Indien 14de November 1618 med „Elefanten“, „David“ og „Christian“. Paa disse Rejser var der Skibspræster; siden fulgte den Trankebarske Missjon samt de danske Menigheder i Indien med danske Præster. Grønland, som tidligere havde været beboet af Nordboere, tænkte man ogsaa paa at faa gjenopdaget og mere Kjendskab til. Kristian IV udsendte 3 Ekspeditioner i Aarene 1605 til 1607, saa kom Tanken om, fra det nordlige Amerika at finde en Gjennemgang, ad hvilken Skibe kunde sejle til det rige Indien. I den Hensigt blev der udrustet to Skibe „Enhjørningen“ med 48 Mand og „Lamprenen“ med 18 Mand, som den 9de Maj 1619 lagde ud i Sundet for at tiltræde Rejsen under Anførsel af Kaptain Jens Eriksøn Munk (født 1579 paa Gaarden Barbo ved Arendal, Norge af danske Forældre). 20de Juni fik de Grønlands Sydostkyst i Sigte, og 8de Juli fik de Sigte paa den amerikanske Kyst, derefter holdt de sydpaa og kom ind i Hudsonstrædet, som Munk kaldte Fretum Christiani til Ære for Kongen, og gav den nordlige Pynt Navn af Munkenæs efter sig selv. Hen i August kom de ind i Hudsonbugten. Han kaldte den for Mare Novum (det nye Hav) og Mare Christiani (Christians Hav), og tog Landet i Besiddelse for den danske Krone under Navn af Nova Dania (Ny Danmark). Ved Churchhillfloden opslog han sin Vinterhavn, og maatte blive der under de haardeste Savn og Lidelser, medens omtrent hele Mandskabet døde af Skjørbug.

Paa denne Rejse var der en Skibspræst med, Pastor Rasmus Jensen, og der er al Rimelighed for, at han er den første lutherske Præst, som kom til Amerika. I Kirkehistoriske Samlinger, 3dje Række, 5te Bind, Side 345 flg. er der meddelt en Liste over Skibspræster, der anføres, at fra 1619 til 1637 blev der ordineret 22 Præster, som skulde følge med Skibene i den ostindiske Fart. Den meddelte Liste over Skibspræster gaar fra 1610 til 1670, og har Navne paa 81 Skibspræster; da de ikke er ordnet i Rækkefølge, og der ved flere slet ikke anføres Aarstal, kan det ikke bestemt anføres om Pastor R. Jensen nævnes blandt dem; dog maa det sikkert være ham, som nævnes efter Pastor Povel Erichsen Fionus (ved hvilket staar Aaret 1610) som „Rasmus Jensen Aarhus ad naves œstindia“; efter ham kommer Nordmanden Pastor Peder Jensen Skeen 1618, ligeledes for Ostindien; at R. Jensen anføres som Præst for Ostindien er rimeligt nok, da Expeditionen gik ud paa at finde en nærmere Vej til Indien. Munk omtaler flere Gange Præsten i sin Dagbog „Navigatio Septentrionalis,“ som nu er udgivet

paa ny af Hr. P. Lauridsen med Indledning, Noter og Kort, i hvilken der ogsaa er Billeder af Blokhusene ved Vinterhavnen; ligeledes bliver det omtalt af Hr. J. C. Tuxen i „Den danske og norske Sømagt".— Hvorledes Julen blev holdt i Nova Dania skriver Munk saaledes om:

„Den 24de December, som var Juleaften, gav jeg Folket Vin og stærkt Øl, som de maatte finde (vende) om igjen; thi det var bundfrossen, saa de fik en halv Rus, og vare smukt lystige, og den ene ikke fornærmede den anden med et Ord.

Den Hellige Juledag celebreret og højtideligholdt vi samtlig (som kristeligt er), holdt Prædiken og Messe, og efter Prædikenen ofrede vi Præsten efter gammel Vis, hver efter sin Formue; endog at Pengene vare ikke mange iblandt Folket, saa gave de dog, hvad de havde, en Part gav hvide Ræveskind, saa at Præsten fik til at fore en Kjortel med; men ham blev der efter ikke langt Liv fristet, at han den kunde slide.

Udi alle Helligdagene var det temlig mildt Vejr, og paa det Tiden ikke skulde falde os formeget lang, øvede Folket sig udi adskillig Spil, og hvem som mest Kortviile kunde optænke, han var bedst antagen, saa at Folket, som den Tid var Mesteparten vel tilpas, havde da allehaande Optøjer og Tidsfordriv, og i saa Maade fordreve vi de hellige Dage med den Lystighed, som da paafærde var."

Lystigheden skulde dog snart faa Ende, og nu kom de tunge Prøvelsens og Sygdommens Dage, hvor den ene blev syg efter den anden, og den ene døde efter den anden, og neppe kunde blive stedet til Hvile i Jorden. Derom skriver han blandt andet:

„Den 10 Januar gik Præsten Hr. Rasmus Jensen og Badskjæren M. Caspar Caspersen til Sengs, efter de nogen Tidlang tilforn havde gaaet helt syge, og derefter dagligdags begyndte heftig Sygdom iblandt Folket, som jo mer og mer tog Overhaand; samme Sygdom, som da graserede, var en sælsom Sygdom, og fik de Syge almindeligt allesammen Blodgang ved 3 Ugers Tid, førend de døde. Og samme Dag døde min bedste Kok."

Siden heder det videre:

„Den 25de Januar døde min ene Styrmand ved Navn Hans Brock, som henved 5 Maaneders Tid havde gaaet og ligget syg. Samme Dag var det smukt Vejr og dejligt Solskin; da sad Præsten overende udi sin Køje og for Folket gjorde Prædiken, hvilken Prædiken var og den sidste, han gjorde her i Verden."

Saa atter:

„Den 20de Februar om Aftenen døde Præsten, før nævnte Hr. Rasmus Jensen, som da havde gaaet og ligget syg udi lang Tid."

Skjønt Præsten døde, maa Munk have vedligeholdt med Læsegudstjeneste; thi han skriver:

„Den 14de April var det skarp Frost, og samme Dag var jeg ikke uden selv femte, som kunde taale at sidde overende, og da høre Langfredagsprædikenen."

I Maj laa Munk dødssyg, og i 4 Dage uden Føde i sin Kahyt; han gjorde sit Testamente og Optegnelser, som han bad, om nogen fandt dem, at sende dem til hans Herre og Konge, og sluttede med: „al Verden god Nat, og min Sjæl i Guds Haand."

Vor Herre hjalp; med 2 Mands Besætning kunde Munk sejle med „Lamprenen" den 16de Juli fra Havnen, og alle tre kom lykkelig til Norge i September 1620 (25de September til Bergen). Han slutter med en inderlig Bøn til Herren. Munk døde 3dje Juni 1628. Ny Danmark ved Hudsonbugten kom ikke til at høre til Danmark, og for Kirkens Udvikling fik Rejsen ingen videre Betydning; men Pastor Rasmus Jensen, som fulgte med og vedblev at forkynde Guds Ord for Folket, selv da han syg maatte sidde overende i Køjen, og som døde 20de Februar 1620, og fandt en Grav i det længst forglemte Nova Dania ved Hudsonbugten, maa sikkert nævnes som den første lutherske Præst i Amerika, der prædikede Guds Ord og fandt sin Grav i Amerika.

Til Vestindien søgte man ogsaa tidlig at rejse og faa Handelsforbindelser, og det synes, som der i 1656, er rejst en dansk Præst til Vestindien som Skibspræst; thi i Listen nævnes:

Pastor Lauritz Andersen Rhodius som ordineret til Præst for de tobaksdyrkende Øer i Amerika 1656 (ad insulam Tobagensen in America 1656). Det kan neppe være nogen anden end Magister Lars Larsen Rhode, som Pastor S. V. Viberg i sin: „Almindelig dansk Præstehistorie", 3dje Bind, Side 530, meddeler følgende om: „Skibspræst eller Præst i Vestindien 1656, Søn af Raadmand i Helsingør L. Christensen Rhode, han blev Student fra Helsingør 1561, Magister 1680, var en Tid Kapellan paa Frederiksborg, og blev 1661 Præst for Vestenskov og Kappel Lollands Sønder Herred. Han var første Gang gift med Magdalene Hansdatter Schade, med hvem han havde en Søn og en Datter. 2den Gang gift med Ester Erdmannsdatter, med hvem han havde en Søn. 3dje Gang gift med Anna Maria Melhorn". I „Kirkehistoriske Samlinger", 4de Bind, Side 369, nævnes Faderen Laurits Christensen Rhod (Laurentius Christiani Rhodius) som en anset Mand og bekjendt Oversætter af gudelige Skrifter. Pastor Rhode søgte, efter at have været Kapellan i Fredriksbrog, at blive Hjælpepræst

ved den tydske Kirke i Helsingør; men Præsten Magister J. V. Steman vilde være ene, og lagde Indsigelser imod, at „Hr. Laars Rhode, gewesner Schiffsprediger auff einem Churländischen Schiffe" blev ansat. Den 1ste Februar 1661 søgte Hr. Laurits Rhode Soderup og Eskildstrup, Sjælland („Ny Kirkehistoriske Samlinger", 5te Bind, Side 694—95). Han kom imidlertid til Lolland, hvor han siden blev Provst („Kirkehistoriske Samlinger", 3dje Række, 2det Bind, Side 325—26 og 4de Bind, Side 377).

Danmark fik nu nærmere Forbindelser med Vestindien, og den 8de Juni 1665 undertegnede Pastor Kjeld Jensen Slagelse en Kontrakt om at blive Præst for den Koloni, som „den ærlige, agtbare og mandhaftige Er k Smed" vilde anlægge paa St. Thomas. Pastor Kjeld Jensen Slagelse døde derover i Juni 1672; efter han kom Pastor Jørgen Jensen Morsing, som døde 26de April 1673. Siden har det stadig været fortsat, om end undertiden med lange Vacancer, med Missjonen derover, ligesom den danske Kirke har øvet en Missjon blandt Negerne. Virksomheden fortsættes endnu baade blandt Hvide og Sorte.

Som en dansk Virksomhed i Amerika, før Missjonen fra Halle begyndte sin velsignelsesrige Gjerning, maa ejheller forglemmes Missjonen i Grønland, stiftet af den apostoliske Mand, den norske Præst Hans Poulsen Egede (født 31te Januar 1686 paa Gaarden Harstad i Nordlandene af en gammel dansk Præsteslægt, død 2den November 1758,) som den 3dje Maj 1721 paa Skibet „Haabet" med sin trofaste Hustru Gertrud Rask sejlede til Grønland for i Jesu Navn at begynde den Gjerning, som uafbrudt er bleven fortsat fra Danmark og endnu fortsættes til Velsignelse for Grønlænderne og de Danske som bor der.

Gud velsigne den lutherske Kirke og dens Virksomhed i Amerika fra Grønlands kolde Ismarker til Sydamerikas og Vestindiens varme Palmelunde!

„Hvo, som tror og bliver døbt, skal blive salig; men hvo, som ikke tror, skal blive fordømt." Mark. 16, 16.

„Efter sin Barmhjertighed frelste han os ved Gjenfødelsens Bad og Fornyelsen i den Hellig-Aand." Titus 3, 5.

„Sandelig, sandelig siger jeg Eder, dersom I ikke æde Menneskens Søns Kjød og drikker hans Blod, have I ikke Livet i Eder. Hvo, som æder mit Kjød og drikker mit Blod, haver et evigt Liv, og jeg skal oprejse ham paa den yderste Dag." Joh. 6, 53—54.

„Han tog Brødet, takkede og brød det, og gav dem det, og sagde: Dette er mit Legeme, hvilket gives for Eder; dette gjører til min Ihukommelse. Ligesaa tog han Kalken, efterat de havde holdt Nadvere, og sagde: Denne Kalk er det nye Testament i mit Blod, hvilket udgydes for Eder." Luk. 22, 19–20.

Den lutherske Kirke lærer: „Daaben er nødvendig til Salighed, og at gjennem Daaben tilbydes Guds Naade, og at Børn skulle døbes, forat de, ved Daaben overantvordede Gud, skulle af ham annammes til Naade." Om Herrens Nadvere at: „Kristi Legeme og Blod i Herrens Nadver i Sandhed er tilstede, og bliver uddelt til de Nydende." Augsburgske Konfessjon 9de og 10de Artikkel.

Herren give Kirken Naade til at holde fast ved, hvad den har (Aab. 3, 11.) og som den første Menighed holde sig varagtig til Apostlenes Undervisning og Samfundet og Brødets Brydelse og Bønnerne (Ap. Gj. 3, 20). Ledet af Guds Hellig-Aand, saa den Sandheden tro i Kjærlighed (Ef. 4, 15.) aldrig forglemmer, at Herren og Mesteren har kjøbt os med sit Blod, toet vore Fødder, saa vi ere skyldige at toe hverandres Fødder (Joh. 13, 14.), tilgive hverandre, bevare Aandens Enhed i Fredens Baand; Herrens Menighed har en Herre, en Tro, en Daab. Ef. 4, 3—5.

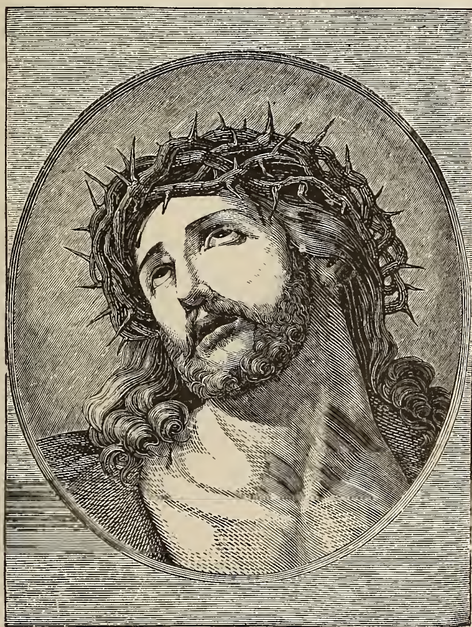
Den

Evangelisk-Lutherske Kirkes Historie

i

Amerika

fra 1620 til 1820.

„Ingen kan lægge en anden Grundvold end den, som er lagt, hvilken er Jesus Kristus.“ 1 Kor. 3, 11.

„Hovedhjørnestenen i Zion, som er udvalgt og dyrebar, og hvo, som tror paa ham, skal ingenlunde beskjæmmes.“ 1 Petr. 2.

„Kristus elskede Menigheden og hengav sig selv for den, paa det han kunde hellige den, og han rensede den formedelst Vandbadet ved Ordet, at han maatte fremstille sig den, en herlig Menighed, som ikke har Plet eller Rynke eller noget deslige, men at den maatte være hellig og ustraffelig.“ Efes. 5, 25—27.

„Guds Ord det skal de lade staa."

Dr. MARTIN LUTHER,
født 10de November 1483, død 8de Februar 1546.
Reformationens Begyndelse 31te October 1517.
Herrens udvalgte Redskab til sin Kirkes Reformation og til at sætte Guds Ords Lys paa Stagen.

Indledning.

Amerika har lige fra dets Gjenopdagelse og til Nutiden været for mange deres Ønskers og Længslers Maal, store Skarer har krydset Atlanterhavet fra den gamle Verdensdel til den nye, og Tusinder og atter Tusinder har fundet og endnu finder sig et Hjem snart i Amerikas Byer, snart i dets store Skove og snart paa dets vide Prærier. Med forskjelligt Formaal er man kommen hertil, Eventyrere og Forbrydere, de gamle Landes Udskud, aandelige og timelige Falenter ere dels sendte hertil, dels har de selv søgt hertil for enten at gaa tilgrunde eller bryde sig en ny og bedre Bane. Men endnu langt flere af hæderlige Mænd og Kvinder har søgt til Amerika for der at finde sig et Hjem med egen Arne, lige fra de højeste Samfundsklasser og ned til den fattige men stræbsomme Arbejder og Daglejer, og Tusinder og atter Tusinder har her fundet og finder endnu, hvad de forgjeves søgte i det gamle Land, et Hjem hvor de uden Frygt for den haarde Armod kunde se Fremtiden imøde, og hvor de have fuld Frihed til at dyrke Gud paa den Maade, som bedst stemmede med deres Tro og Samvittighed. Men disse Goder, eget Hjem og Friheden, de er heller ikke opnaaet uden gjennem haarde og store Kampe, saavel for hele Landet, som for de enkelte smaa Hjems Vedkommende; men under alle Kampe og Trængsler staar Amerika højt med dets rige Skatte af godt Land, Betingelsen for gode Hjem, snart skjulte af de store Urskove, snart med Slettens bølgende Græsmarker, der kun venter paa kraftige Arme, som her skal tage fat, og saa er Amerika tillige Frihedens Land, vunden gjennem haarde Kampe, „badet i Blod og i Taarer.“ Mangen en Heltekamp har fundet Sted saavel i det skjulte, som i det aabenbare, og trods Bærmen fra Europa, er Amerika ikke gaaet under men herligt ud af Kampen, og dets Historie udgjør en meget betydelig Del af den store Verdens Saga. Hvilken Forandring er her dog ikke foregaaet fra de første Indvandrere nedsatte sig ved Kysterne og begyndte at hugge ned paa de endeløse Skove, nu er her overalt blomstrende Byer, og endnu drager Folkeskarerne mod Vest for at indtage nyt Land og efterkomme Herrens Bud, at gjøre sig Jorden underdanig. Hvilke Kampe, hvilke Trængsler, hvilke Taarer; men ogsaa hvilke Sejre, hvilke Glæder og hvilke Kjærligheds smil har der dog ikke fulgt med alt dette?

Og nu vor dyrebare Lutherske Kirke, hvor har den ikke begyndt smaat og ringe herover, og hvilken Velsignelse har Herren ikke ladet den vederfares, visselig man har Grund til at udbryde: Herren har gjort store Ting imod os, derfor ere vi glade. Sal. 126, 3.

Men ogsaa til dens Historie og Udbredelse, hvor mange Kampe og Trængsler er der dog ikke knyttet; men Herren har ført sin Kirke herligt ud af det altsammen. Der har været Helte, ædle Mænd og Kvinder, som under trange Tider har holdt fast ved Herren og den lutherske Bekjendelse, og fra Stridekirken er gaaet hjem til Herren og ind i den trinmferende Kirke i Himlen. Helte, Mænd og Kvinder, som staar ikke langt fra de første Tiders Kristne, og som godt kan stilles ved Siden af sine Trossødskende i Hjemmet.

Den lutherske Kirke i Amerika, Frihedens Land, med alle dens mange og store Skrøbeligheder, med alle dens mange indbyrdes Stridigheder, staar dog i flere Henseender over mange af Europas Stats= og Folkekirker, og dens Historie udgjør et dejligt Afsnit, et yndigt Blad i den lutherske Kirkes Saga. Og dog hvor lidt kjender man i Almindelighed til dens Historie, naar man i Europa taler om Kirken i Amerika, saa er det næsten kun den reformerte Del, som bliver omtalt, og dog udgjør den lutherske Kirke en meget betydelig og vigtig Del. Ja selv her i Landet, er det som oftest kun sin egen lille lutherske Afdelning man kjender noget til, og dog bør hele dens Historie i alle dens Dele ikke være os ligegyldig.

Med Aaret 1880 er den lutherske Kirke nu inddelt i 4 store Kirkesamfund med 57 Synoder, 3,092 Præster, 5,388 Menigheder og 694,426 Kommunikanter. Vor Kirke er saaledes for Tiden den tredie største protestantiske Del i Amerika; idet vi kun bliver overgaaet i Størrelse af Methodisterne og Baptisterne.

Kom ihu de gamle Dage, betragter Aarene fra Slægt til Slægt, spørg din Fader, og han skal kundgjøre dig det, og dine Ældste, og de skulle sige dig det (5 Mos. 32, 7) siger Moses i sin Svanesang, og naar vi nu vil spørge om den lutherske Kirkes Begyndelse og betragte Aarene fra Slægt til Slægt, da er det vel nok saaledes, der hviler en Taage over dens allerførste Begyndelse, saa man ikke bestemt kan sige, hvem den første Lutheran var, som kom hertil, dog er dens første Historie ikke saa dunkel, som man skulde tænke. Man kan saaledes bestemt sige, den lutherske Kirke i Amerika er over 250 Aar gammel. Og, saameget er vist, 15 Aar før Baptisterne, 65 Aar før Presbyterianerne og 140 Aar før Methodisterne havde gjort en Begyndelse her i Landet, da var her trofaste Bekjendere af den lutherske Kirke.

Det er tillige værdt at lægge Mærke til, at Nederlandene, som gav den lutherske Kirke sine første Martyrer, i Henrik Voes og Johan Esche, som 1523 blev brændt paa Baalet for Evangeliets Skyld, det samme Land, Holland, gav ogsaa Amerika sine første lutherske Bekjendere, og deres Begyndelse her i Landet var visselig ogsaa lig et Martyrium. Det er tillige

underfuldt opfyldt hvad Luther saa dejligt varsler i Sangen, han digtede om de to Martyrer, naar han siger:

"Nu kan den Aske ej ligge stil,
Hun støver i alle Lande;
Lad bryde og brænde, saa fort de vil,
Til skamme saa skal de stande!
For Guds Ord stiger af Baal og Brand
Med stærke Vinger og unge,
Nu løber det baade over Land og Strand
Paa Gamles og Unges Tunge,
Som Fugle i Lunden sjunge."

Efter Hollænderne kom den anden større Indvandring, Svenskerne, i 1636, og med dem en Præst, Reorus Torkillus som formodes at være den første lutherske i Amerika. Saa især omkring ved 1700 kom de Tydske Lutheranere fra alle Tydsklands forskjellige Dele, og her i det store Amerika har de spredt sig over hele Landet, lige fra Nord til Syd. Den nyere Tid har atter ført en stor Skare af Lutheranere, ikke alene fra hele Tydskland men ogsaa fra Nordens tre Lande, hertil, og saaledes har den lutherske Kirke nu udbredt sig over hele Amerika.

Fra Kamp til Sejer har dens Gang været i Amerika, og det maa jo tillige være den Gang enhver Kristen maa gaa for at faa Livsens Krone.

(Tildels efter: "First free Lutheran Diet in America" 1878, Pastor Dr. H. E. Jacobs Foredrag, Kvartalskrift for den norsk-lutherske Kirke i Amerika 1879, 2det Hefte. Lutherische Kalender og Lutheran Almanac for 1880. Pastor E. Belfour: The Church of our Fathers.)

Hollænderne og de hollandske Lutheranere.

New York og nærmeste Stater.

Om Morgenen den første Maj 1607 knælede en Mand af ædelt Udseende for Alteret i den gamle St. Ethelburge Kirke i Bishopsgate i London, for at modtage den hellige Nadvere. Da han havde modtaget Sakramentet skyndte han sig ned til Thæmsen; hele hans Dragt og Holdning sagde, han var en Sømand, hans Navn var Henrik Hudson. Han var engageret af "agtbare Kjøbmandsfolk i London" for at foretage en nordøstlig Reise til Indien af Ishavet mellem Lapland og Nova Semla, og for at finde det snedækkede Spidsbergen. Paa Grund af en uovervindelig Ismængde maatte han imidlertid vende tilbage til London. Derefter fandt hans Planer aabent Øre hos Hollænderne, og han traadte da i hollandsk Tjeneste, og fik Ansættelse i det hollandsk-ostindiske Selskab, der gav ham Kommandoen over „Halvmaanen," en Jagt paa 90 Ton, som blev bemandet med udmærkede

Søfolk. Med dette Skib sejlede han derpaa fra Amsterdam 25 Marts 1609, han styrede mod Nova Semla, og efter adskillige Vanskeligheder kom han helt op til Grønlands Forbjerge, og kom 2den Juli til Newfoundland. Derfra seilede han til Havnen ved Charleston, Syd Carolina, i det Haab der at finde den nordvestlige Route, vendte derpaa tilbage mod Nord og kom til Delaware Bay. Den 3die September kom han til en Bugt længere mod Nord og kastede derpaa Anker ved Sandy Hook, to Kabellængder fra Land; her blev han nogle Dage for at undersøge Bugten, derpaa passerede han 11te September gjennem "the Narrows", og saa derpaa den skjønne Bugt og Flod for sig i sin hele Pragt; han var fuld af Haab, satte Seil til, og ankrede derefter ved Yonkers.

Paa Grund af Stormen tænkte han Floden gik fra Hav til Hav, og at han ved at seile videre kunde komme til Indien, hans Drømmes gyldne Land. Nu gik det videre opad Floden, og med Undren saa han paa dens pragtfulde Scener, de høje Bjergpartier med de romantiske Omgivelser. Med ikke mindre Forundring saa han de mange Indfødte, Indianerne, i deres smaa og lette Baade, Kanoerne, og de saa med ikke mindre Undren paa den fremmede Sejler. Hudson befandt sig paa Steder, hvor endnu ingen Europæer havde været. Sejladsen fortsattes helt op ad Floden til det nuværende Albany. Derpaa ilede han atter tilbage til det nuværende New York, og tog Landet i Besiddelse for Holland; thi han troede at Landet havde rige Handelsvarer, især Peltsværk. Floden, som han var den første til at beseile, heder efter ham Hudsonfloden. Nu gik det hjemefter til Europa; men paa Vejen blev han opholdt af Kong Jakob I i Dartmouth; men Hudson saa Leilighed til at sende sine Papirer til Holland, og endelig blev „Halvmaanen" givet fri. Den blev siden sendt ud for at hente Peltsvarer.

Det er en Selvfølge, at Hudsons Reise vakte Opsigt i Holland, og at det fik Folk til at reise over for at prøve Lykken. Der blev anlagt en hollandsk Handelspost paa Øen Manhattan.

Blandt Eventyrerne, som kom over for at drive Peltshandel, var der en Mand ved Navn Adrian Bloch, han var kjendt som en god Sømand, han kom i 1614 til Handelsposten, hvor han fik en Del Skindvarer; da han skulde sejle hjem, kom der Ild i Skibet og alt brændte; der var nu ikke andet for, end at han med sit Mandskab maatte blive Vinteren over. Han byggede sig et Blokhus (Loghus) ved det nuværende Beaver Street, det første Hus, som blev bygget, i New York, og man kan let tænke sig, hvilken Vinter, de fra den civilicerede Verden, afskaarne Folk her maatte tilbringe. Bloch fik tillige bygget et lille Skib, som han kaldte „Onrust" (Uro), med hvilket han besejlede Long Islands Sund, og vendte derefter tilbage til Europa. Siden samlede der sig flere om Blochs Blokhus, det var Begyndelsen til den store Verdensstad, de kaldte Stedet for Ny Amsterdam. (Hudson skulde ligeledes have overvintret 1614; ogsaa han siges, at have bygget det første Blokhus.)

I 1614 gav Nederlandenes General Stater, det hollandske Kompagni Eiendomsretten til Territoriet mellem Cap May (ved Delawara Bugten) og Nova Scotia og 1621 erklæredes det ligestillet med de andre Provindser, som udgjorde Nederlandene, under Navn af Ny Nederland, eller som det ogsaa blev kaldet Nova Belgia.

I Foraaret 1623 sendte det hollandsk-vestindiske Kompagni 30 Familier over ialt 110 Personer for bedre at anlægge Kolonien, Ny Amsterdam, og for bedre at drive Peltshandel.

Disse Folk vare Protestanter fra Grændsen mellem Frankrig og Flandren, som vare flygtede til Amsterdam, paa Grund af religiøs Forfølgelse. Det var fromme og sunde Folk med kraftige Arme, netop det rette Slags for Nybyggerlivet. De fleste nedsatte sig i Ny Amsterdam andre paa Long Island, hvor Sarah de Rapelje, det første hvide Barn, som blev født i Ny Amsterdam, saa Verdens Lys. (Det nuværende Brooklyn.)

I 1626 kom den første Hollandske Guvernør til Landet, Peter Minuit, sendt over fra Holland, han medbragte tillige et Par andre Øvrighedspersoner. Han viste megen Iver for Kolonisterne, og sammenkaldede Indianerhøvdingerne, og kjøbte af dem Øen Manhatten for en Værdi af c. $25. Han anlagde et Fort med Kommandant ved Ny Amsterdam, og et i Orange (Albany); Minuit fratraadte 1632 og efterlev Kolonien i en blomstrende Tilstand; i de sidste Aar indkom der Peltsvarer for over $60,000. Han blev efterfulgt af Wouster van Twiller, en Komis fra Kompagniet i Amsterdam, som havde ægtet en Niæse af Killian van Rensselaer, den rige Landeiendomsbesidder i Albany.

1633 kom den første Skolemester Adam Roelantzen over, og samme Aar blev der bygget en Trækirke, som blev overgivet til den reformerte Præst Everardus Bogardus.

1644 blev der indrettet et Fort ved Bowling Green, om ikke netop paa samme Sted, saa dog lige tæt ved den bekjendte Castle Garden. Samme Aar kom de første Englændere dertil.

Derefter blev Willem Kieft Statholder, Fortet blev forbedret, Trækirken omdannet til Kaserne, en Stenkirke med Taarn blev bygget til $1000; den fik en lille Klokke, som Hollænderne havde taget fra Spanierne i Porto Rico.

1647 blev Peter Stuyvesant Guvernør og 1650 begyndte han Striden med Englænderne og siden med Svenskerne. Under ham indvandrede der mange fra Ny England.

1648 blev hver Mandag gjort til Markedsdag.

1650 hang Duk van Schellyne sit Skildt ud som den første Prokurator.

1656 blev Staden udlagt til 17 Gader, og Byens Størrelse angaves da til 120 Hus.

1657 blev Bykassen tom. De bedste Byggepladse kostede da $50.

1660 blev det bestemt Scheriffen skulde gaa om Natten gjennem Byen for at paase Ordenen, hvad han ikke godt kunde for Hundene.

Da Kong Carl II besteg Thronen, gav han i 1664 sin Broder Jakob, Hertug af York, det hele Ny Amsterdam, og samme Aar blev 4 Skibe med 450 Soldater under Anførsel af Obert Richard Nicholls sendt over, og 30te August blev Ny Amsterdam indtaget, og allerede 8de September 1664 maatte den hollanske Besætning forlade Fortet for at indskibes til Holland. Navnet blev nu forandret til New York, som det endnu hedder.

I Juli 1673 blev Staden atter indtaget af en hollansk Flaade, og de kalde det nu for Ny Oranien; men 10de November 1674 kom det ved Fred paa ny under engelsk Herredømme.

1689 fik Leilers en Rebellion igang.

1696 blev der begyndt paa Trinitatis Kirke.

1697 fik Byen Gadeløgter.

1700 havde New York 750 Beboelseshuse med 4,500 Hvide og 750 Farvede Indbyggere.

1702 kom der Feber fra St. Thomas, hvoraf der døde 600 Personer 1/11 af Indebygerne.

1711 blev der holdt Slavemarked.

1725 udkom New York Gazette.

1730 gik der hver 14de Dag en Postvogn fra New York til Philadelphia og siden en til Boston.

1731 aabnedes det første Bibliothek paa 1622 Bind.

1741 var der stor Brand og gul Feber; flere Hvide og Sorte, og, som det antages uskyldig, en katholsk Præst, John Ury, blev hængte for Branden.

1750 aabnedes det første Theater.

1776 den 14de April blev Staden besat af amerikanske Tropper.

1785 var den første Friheds Kongres samlet i Byen.

1789 blev General George Washington erklæret for President.

1807 seilede Robert Fulton med det første Dampskib op ad Hudsonfloden fra New York til Albany.

Det maa nu være nok med denne Oversigt fra Hudson med "Halvmaanen" seilede op ad Floden til Fulton beseilede den samme Flod med sit Dampskib. Fra den Tid er det gaat fremad med New York, med Kjæmpeskridt, den har svunget sig op til at blive den store Verdensstad. Nu kommer og seiler der i Tusindvis baade af Sejl og Dampskibe fra og til dens Havn.

Hollænderne (eller Nederlænderne), som kom over, bosatte sig ikke alene i Ny Amsterdam (New York), men de reiste, som alt anført, helt op ad Hudsonfloden til Albany, hvor de ogsaa bosatte sia. Den største Del af dem hørte

FORT NIEUW AMSTERDAM (NEW YORK) 1615.

Det ældste Billede af New York. Hvad der efter flere Forandringer er kjendt som Castle Garden, sees som et aabent Fort. Den hollandsk-lutherske Præst Pastor J. E. Götvater, som landede 6te Juni 1657, holdtes i Fortet og i Byens Forstad til han blev hjemsendt den 16de October 1657.

til den reformerte Kirke, og de fik snart deres egen Præst, men iblandt dem var der ogsaa Lutheranere, de første Lutheranere, som kom over til Amerika, om der forrud har været en enkelte Mand af den lutherske Kirke af anden Nationalitet kan vel ikke siges med Bestemthed; men naar der tales om de første Lutheranere, saa sigtes der ikke saameget til enkelt Mand som til Emigrationen, og i den Henseende staar Hollænderne som de første.

Men naar ankom saa disse første hollansk-lutherske Emigranter? Det er dog ogsaa et Spørgsmaal, som ikke bestemt kan besvares, dog antages det bestemt, de første Lutheranere kom over allerede i 1621.

Fra Begyndelsen kan man ikke sige, de gjorde meget for at faa luthersk Gudstjeneste, de vare desuden ogsaa kun saa faa imod deres reformerte Landsmænd, de kom derfor ogsaa noget sammen med de Reformerte, dog berettes det, at de allerede i 1644 selv holdt sine Møder i private Huse til fælles Opbyggelse. Deres Børn fik de tildels døbte hos de reformerte Præster; men det kunde kun ske paa den Betingelse, de skulde opdrages i den reformerte Lære, hvad ikke alle var villige til, og da der saaledes blev gjort Modstand derimod af de lutherske Forældre, saa gjorde de to reformerte Præster Megapolensis og Drisius den bestemte Fordring, de lutherske Forældre tilligemed deres Børn skulde slutte sig til den reformerte Kirke, og Børnene offentlig døbes i Overensstemmelse med Formularen, som var vedtagen af Synoden i Dort. Nævnte Synode var et stort reformert Kirkemøde, som blev holdt i Dordrecht i Holland fra 13de November 1618 til 8de Maj 1619, og hvor den strenge Calvinistiske Prædestinationslære, at Gud har udvalgt nogle til Salighed og andre til Fordømmelse, blev antaget som deres Kirkelære, og hvor den belgiske Konfession og Heidelbergkatekismusen antaget som symbolske Skrifter i den reformerte Kirke. Hverken Overtalelser eller Trudsler kunde dog bevege de lutherske Forældre til at slutte sig til den reformerte Kirke, ejheller vilde de have sine Børn opdragen i den; men saa kom der ogsaa en haard Trængselstid for dem, de vare kun faa; men Herren som siger, frygt ikke du lille Hjord (Luk. 12, 32) han var ogsaa med denne sin lille lutherske Hjord og styrkede den i de trange Dage. Offentlig kunde de nu ikke længre samle sig, de reformerte Præster og Øvrighed vogtede paa dem; i l Stilhed maatte de samles i private Huse, og naar deres Møder bleve opdagne bleve de idømte Bøder og Fængsel £100 ($500) var Straffen for at prædike Evangeliet og £25 for at deltage i en luthersk Forsamling eller som de kaldes af dem "Konventikler." Politiet opsøgte deres Møder, adspredte dem, eller slæbte dem i Fængsel, og hvor Bøderne ikke kunde betales maatte de lutherske Kristne hensidde i Fængselet. Saaledes var Kirkens Begyndelse her i Landet; men de holdt fast, og hvor bekjæmmer de dog ikke mange i vore Dage, som uden videre hengiver sig til den reformerte Kirke, og lader haant om den lutherske Bekjendelse!

Man tænke sig let hvilke trange Tider, det har været, den lange, trange Rejse over Havet, Nybyggerlivets Savn og Besværligheder, ofte Frygt for Indianerne og de vilde Dyr, og nu deres dyrebareste Eje, den lutherske Bekjendelse, vilde deres egne Landsmænd tage fra dem, og for dens Skyld maatte de vandre i de mørke Fængsler. De kunde visselig sige med den store Apostel Paulus de havde været: "i Farligheder iblandt Røvere, i Farligheder af mit Folk, i Farligheder af Hedninger, i Farligheder i Byer, i Farligheder i Ørken, i Farligheder paa Havet, i Farligheder blandt falske Brødre, i Arbejde, i Møje, i Nattevaagen, i Hunger og Tørst, i Kulde og Nøgenhed. 2 Kor. 11, 26 fg.) Men ogsaa her gik det, som det saa ofte gaar, "vil nogen Guds Hensigter hemme, han nødes dem selv til at fremme;" thi under Forfølgelsen voksede Lutheranerne baade i Antal og Iver, og omtrent i Aaret 1653 forenede de hollanske og tydske Lutheranere sig, og indgav en Ansøgning til den verldslige Øvrighed i Holland om at faa Tilladelse til selv at kalde sig en Præst og holde offentlig Gudstjeneste i Overensstemmlse med den lutherske Bekjendelse, denne Ansøgning blev paa det varmeste anbefalet af det lutherske Konsistorium i Amsterdam, og man havde godt Haab, det skulde blive bevilliget. Derimod nedlagte imidlertid de reformerte Præster en alvorlig Protest, og angav som Grund, det vilde bidrage til at befordre Sekteriet; thi, sagde de, heromkring bor baade Gjendøber, Mennoniter, Kvækere og engelske Independenter, og giver vi Lutheranerne en saadan Tilladelse, saa vil de andre snart forlange en lignende. Paa Grund deraf blev deres Ansøgning afslaaet baade af Øvrigheden i Amsterdam og af Styrelsen for det vestindiske Kompagni; medens det dog blev paalagt Guvernøren, Peter Stuyvesant, at bruge mere moderate Midler, for at faa Lutheranerne til at slutte sig til den hollandsk-reformerte Kirke. Saavel Guvernøren som Præsterne modtog denne Instruktion med Glæde, og de moderate Midler, som Guvernøren brugte, bestod i en Proklamation, hvori deres Husforsamlinger (Konventikler) blev atter forbudt og de bleve truet med Mulkter, om de nu ikke sluttede sig til den reformerte Kirke. Denne haarde Proklamation blev meddelt Styrelsen for det vestindiske Kompagni, som havde den gode Følge, der blev givet Lutheranerne lidt Haab, de greb Haabet, fornyede deres Ansøgning baade til den gejstlige og verldslige Øvrighed i Holland, om Tilladelse til at danne en egen Menighed og kalde egen Præst. Derpaa fik de et venligt Svar med Løfte om snart at faa en Mand fra Fædrelandet, som var skikket til at tage sig af deres aandlige Anliggender.

Til Guvernøren, Peter Stuyvesant, indgav de ligeledes en Ansøgning om at maatte faa Tilladelse til at samles om aandelige Ting. Ansøgningen er af 24de Oktober 1656, og deri hedder det: "Vi de forenede Medlemmer af Menigheden, som bekjender sig til den uforandrede Augsburgske Konfession viser herved med al skyldig Ærbødighed, at vi har været lydige imod Deres Naades Bud dog offentlige Plakater, derved at vi har været uvillige til at

samles offentlig paa nogen Plads for at dyrke vor Gud med Læsning og Sang; men vi har henvendt os til vore Venner i vort Fædreland, og bedet dem om at hjælpe os til at faa denne Tilladelse for os, og de har antaget sig vor Sag, og henvendt sig til Styrelsen for det vestindiske Kompagni, vore Beskyttere, og ifølge deres Brev til os, har de opnaaet at faa Tilladelse til, at Læren efter den uforandrede Augsburgske Konfession, maa blive tolereret i West Indien og Ny Nederland, som er under deres Styrelse, ligesom det er Tilfældet i vort Fædreland, under dets udmærkede Regjering. Hvorfor vi henvender os til Deres Naade, villige til at være Deres Naades lydige og ærbødige Tjenere, med Bøn om, at De ikke længere vil forhindre vore religiøse Øvelser, som vi ønsker under Guds Velsignelse, at fortsætte med Læsning og Sang indtil, som vi haaber og venter med Guds Hjælp, at faa en velskikket Mand fra vort Fædreland til at undervise os, og drage Omsorg for vore Sjæle".

Deres Ansøgning udvirkede ogsaa, at Styrelsen for det vestindiske Kompagni skrev til Guvernør Stuyvesant den 14de Juni 1656 og satte ham i Rette for hans haarde Fremgangsmaade, og udtalte Ønsket om, han aldrig havde udstedt Plakaterne imod Lutheranerne, eller ladet dem kaste i Fængsel, da det altid havde været deres Mening, de skulde have fri Religionsøvelse. Nu syntes det at klare op for Lutheranerne, de fik godt Haab, og det syntes, deres Trængselsdage snart skulde endes; man betænker ogsaa, hvorledes en lille Flok af lutherske Lægmænd kunde taale de haarde Forfølgelser, ikke tabe Modet, men atter og atter sende Bud til Fædrelandet, og man kan være vis paa, de glemte ei heller at sende Bud til Naadens Throne, og man har Grund til at ære deres Tro og Taalmodighed.

Ja, nu syntes det at klare op for dem, det lutherske Konsistorium i Amsterdam fandt en Mand, som var villig til at drage over med Evangeliets glade Budskab til sine Brødre og Søstre i Udlændigheden. Han blev varmt anbefalet af Konsistoriet og udsendt af det for at virke som Præst for den lutherske Menighed paa Manhatlan, hans Navn var Johan Ernest Goetwater (eller Götwater). Han tiltraadte derpaa Reisen til Amerika, som i de Tider var lang og besværlig, i Sejlskib, han led meget af Sygdom paa Reisen, men i det fjerne ventede hans lille Menighed ham, og saa vilde ved Ankomsten Rejsens Besværligheder snart glemmes.

Den 6te Juni 1657 landede Skibet ved New York; med Glæde saa den syge Præst Land, og med Længsel blev han ventet af den lutherske Menighed, dog endnu var Trængselen ikke tilende, der forestod endnu haarde Prøvelser, og ak hvor haardt skulde den lutherske Menighed dog blive skuffet. Ja vis selig „Herren fører sine gjennem Kors og Pine, underlig iblandt," dog hans Veie ere de bedste, selv om vi ikke altid forstaar dem.

Pastor Goetwater blev, syg som han var, indstævnet til at møde for det „Civile Tribunale", og det blev ham forbudt at prædike eller holde nogensom-

helst luthersk „Koventikel", og i Korthed: han „blev forvist fra Ny Amsterdam"; syg tilbragte han dog nogle Uger i Byens Forstad, og paa Grund af hans Sygdom blev hans Sag udsat i 4 Maaneder.

De to reformerte Præster gav kort efter en Beretning derom til det reformerte Konsistorium i Amsterdam med Protest mod den lutherske Missjon, samt en Skildring af de kirkelige og verdslige Forhold i Ny Nederland, og da det kaster Lys over den lutherske Kirkes Trængsler og hele Stillingen skal det meddeles i nogenlunde fuldstændigt Uddrag. Et mere fanatisk, uretfærdigt og falsk Aktstykke mod den lutherske Kirke skal man lede længe efter; hele dets Tone og Fremstilling taler for sig selv.

Det har til Overskrift „Velærværdige, Fromme Lærde Herrer, Fædre og Brødre i Kristus Jesus" og lyder i Uddrag: „Deres Breve af 13de Juni 1656 og 15de Februar d. A. modtaget. I Høsten 1656 skrev vi til Eder; men da vi frygter for, det ikke er modtaget, saa vil dette Brev gjøre samme Tjeneste.

Sidste Aar fortalte Lutheranerne her, de havde faaet Tilladelse til fra den høie Styrelse, at kalde en luthersk Præst fra Holland, og derfor forlangte de midlertidig at faa Tilladelse til at holde deres Konventikler, som en Forberedelse til den forventede Præsts Komme. Men skjøndt de saaledes henvendte sig til os og sagde, de havde faaet Tilladelse, saa kunde vi dog ikke ret tro det, saameget mere som vi havde Eders venlige Breve. Vi haabede da paa det bedste, men belavede os paa det værste, som nu ogsaa er kommen; thi skjøndt vi ikke kunde tro, at den ædle Styrelse kunde give saadan Tilladelse, saa skete det dog, at en luthersk Præst ved Navn Joannes Ernestus Goetwater ankom med Skibet „the mill" (Møllen) til stor Glæde for Lutheranerne, men til megen Misfornøjelse og Utilfredshed for Menigheden (det er den reformerte Menighed) her paa Stedet, ja for hele Landet endogsaa for Englænderne. Vi gik derfor til vor naadige Øvrighed i vor Stad, og fremlagde den vedfølgende Ansøgning, hvoraf fulgte, at de kaldte den lutherske Præst for Deres Naader og forlangte at vide med hvad Hensigt han var kommen hertil, og hvad han havde, som gav hans Kommission Troværdighed. Han svarede, han var kommen som luthersk Præst, og havde ikke anden Kommission end et Brev fra det lutherske Konsistorium i Amsterdam til den herværende lutherske Menighed. Derfor blev han underrettet om af de herværende Autoriteter, at han skulde afstaa fra al Kirketjeneste, og at han ikke maatte holde noget Møde, og ikke aflevere Brevet fra det lutherske Konsistorium i Amsterdam, som han havde bragt med sig, uden nærmere Ordre, at han havde at rette sig efter de i Provindsen udstedte Plakater imod private Konventikler, som han lovede at gjøre; men han sagde, han ventede nærmere Ordre og Kommission med det første Skib. Imidlertid har vi nu Slangen ved vor egen Barm, og vilde have været glade, ved om vor Øvrighed havde aabnet Brevet fra det lutherske Konsistorium, for af det nærmere at kjende

Hensigten med den hemmelige Mission, men de har endnu været uvillige til at gjøre det. Vi forlangte ogsaa, at de ædle Herrer, Øvrighedspersoner, skulde have sendt den lutherske Præst tilbage med det samme Skib i hvilket han ankom, saameget mere som han ikke havde nogen bestemt Ordre udenfor den ædle Styrelses Samtykke, og for tillige at sætte en Stopper for den Virksomhed, som disse Folk med fræk luthersk Pande synes at have i Sinde at drive, til Trods for Styrelsen og mod dens Villie; thi vi formoder, han kom for at se, om han her kunde blive tilladt og taalt, og for derefter at finde Midler til at gjøre Fremgang; men vi ved ikke, hvad vi skulle kunne opnaa derved.

Derefter følger en Skildring af Kolonien, hvoraf det fremgaar, at der kun er lidet i kirkelig Henseende ved South River; der er et Fort paa 10 a 12 Mand til Forsvar mod Indianerne; Fort Nassau blev nedlagt 1651 og et andet ved Navn Casimir anlagt. Derefter lyder det videre: Men Svenskerne tiltager i Antal, og de undertrykke dagligt vort Folk, og efterat de havde taget Fort Casimir, hærskede de saa grusomt over vor Nation, at South River tildels blev forladt. Men vore Folk tog Fort Casimir tilbage igjen i 1655, og det blev besat med en meget stærk Garnison af vore Folk, ligeledes fik flere frie Folk Huse der. Derefter blev der udnævnt En, som hver Søndag skulde læse af de apostoliske Skrifter, og som hidtil er bleven fortsat, og den lutherske Præst, som var der, blev sendt til Sverrig.

To Mil fra Fort Casimir opad Floden var der et andet Fort, som kaldes Christina, det blev ogsaa paa samme Tid taget af vore Folk, og Præsten tilligemed den svenske Garnison sendt bort. Men da der var mange Svenske og Finner idetmindste 200, som boede to eller tre Mil langsmed Floden ovenfor Fort Christina, saa betingede den svenske Guvernør i sin Capitulation, at idetmindste *en luthersk Præst* skulde blive der for at undervise Folket i deres eget Sprog. Dette deres Forlangende blev dem for let tilstaaet 1) fordi der var udbrudt Oprør paa Manhattan med Indianerne, og det udfordredes, at en Del Mandskab temmelig hurtig maatte vende tilbage dertil for at udbedre Stillingen der. 2) *fordi vi ikke havde nogen reformert Præst*, som vi kunde ansætte der, som *forstod deres Sprog*. Nu vel, denne lutherske Præst er en Mand, som fører et ugudeligt og skandaløst Liv, en omstreifende usømmelig Karl, som holder mere af at sidde ved Vinkanden, end sætte sig ved Biblen, ja, han vil heller i to Timer sidde og drikke en Kande Brændevin, end han vil prædike i én, og naar han har faat formeget af Saften, da klør hans Hænder efter at tage fat og fægte med hvemsomhelst han møder. Kommandanten paa Fort Casimir, Jan Paulssen Jacquet, Svoger til de Caspard Carpenter, fortalte os, det skete i Foraaret, da denne Præst drak sammen med en Smed, at de bleve fulde af Brændevin, saa kom de til at slaas, og de slog hinanden sorte og blaa; ja, Smeden afrev alle Klæderne paa den Velærværdiges Bagdel,

saa den gode Velærværdighed maatte trække sig tilbage i Enrum for at blive noget bedre paaklædt, før han kunde vise sig for sine Folk. Saa følger en Skildring af de Engelske og de mange Farer, som truer Kolonien. Om Indianer Missionen har de ikke meget at sige, og kan ikke vente noget, før deres Folk viser dem et bedre Eksempel. De har havt en Indianer i to Aar, han kunde baade læse og skrive Hollandsk og lovede godt; men han blev en Drukkenbolt og gjorde megen Skade. Brevet slutter saaledes: Til Slutning overgiver vi Deres Velærværdighéder til den almægtige og naadefulde Guds Beskyttelse, hvem vi beder, at han naadelig vil velsigne Deres Velærværdigheder i det hellige Embede.

Amsterdam i Ny Nederland 5te August 1657.

Joh. Megapolensis. Samuel Drisius.

At dette Aktstykke vrimler af Overdrivelser og Usandheder om Lutheranerne og den svenske Præst, og aander et glødende Had mod alt luthersk er klart nok, saa det er let at forstaa, naar Kolonien havde et Par saa værdige Fædre og en noget lignende Øvrighed, da var der ikke megen Naade eller Indrømmelse at vente for Lutheranerne.

Som man kunde vente det, saaledes skete det ogsaa. Pastor Goetwater fik ikke Lov til at samles med sin Menighed og lutherske Troessødskende, han holdtes under Øvrighedens Opsigt, paa det han hverken i Byen eller andetsteds skulde faa Leilighed til at udbrede „det lutherske Kjætteri". Hvor maa det ikke have været tunge Dage for Præst og Menighed. Det gik kun i 4 Maaneder; thi den 16de Oktober 1657 blev han helt forvist fra Landet, og maatte gaa ombord for at hjemsendes til Holland. Mørke Dage har det visselig været for de trofaste Lutheranere, da Skibet satte Sejl, og de saa deres saa længe ventede Præst maatte forlade dem paa en saadan Maade, og det var ikke underligt, om Haabet vaklede hos mange af dem.

Hvad der fulgte lige efter, vides ikke ret; men Lutheranerne maa alligevel ikke have givet helt tabt; thi i 1662 lod Stuyvesant udgaa en anden Forordning imod Lutheranerne, hvori det blev forbudt at prædike nogen anden Lære end den bestaaende Reformerte Hollandske Kirkes „hverken i Huse, Lader, Skibe eller Yagter, eller i Skov eller paa Mark" under Straf af 50 Gylden for første Gang for hvilkensomhelst, der overtraadte det, enten det var „Mand, Kvinde eller Barn", og de skulde straffes som „Kjættere, Vagabonder og Omstreifere." For anden Gang skulde Summen fordobles, og fire Gange for den tredie Gang, de overtraadte Loven. Saaledes vedblev det for de Lutherske, saalænge Kolonien stod under Holland.

Men strænge Herrer regjerer sjælden længe, det maatte Stuyvesant sande. Det var ikke alene Lutheranerne, som var misfornøjet med hans Herredømme, der var mange andre, som var misfornøjet med hans haarde

Opkrævén af Skatter, saa det saa ud til Oprør. Det blev dog forhindret derved, at der ankom en engelsk Flaade sendt af Hertugen af York (siden Kong Jakob II) under Richard Nicolls i 1664. Stuyvesant opfordrede forgjæves Befolkningen til at gjøre Modstand; han maatte overgive sig med sine faa Tropper. Kolonien blev indtaget, Byens og Statens Navn forandret til New York.

Da Englænderne var kommen til Regjeringen, fik Lutheranerne atter Haab om at faa Præst, og hvad der blev dem nægtet af deres egne Landsmænd, det skal siges til Englændernes Ros, det fik de nu Tilladelse til. Lidt over 8 Aar efter deres første Præst var ankommen og atter sendt hjem, henvendte de sig til Guvernør Nicolls, og Aaret efter det engelske Flag var kommen til at vaje fra Fortet (1665) sende de atter Kald hjem, anbefalet af Guvernøren, Nicolls, og da han fratraadte, blev der af hans Efterfølger Lord Lovelace den 13de Oktober 1669 offentliggjort et Brev fra Hertugen af York, at Lutheranerne skulde have Religionsfrihed. Deres Ansøgning blev godt modtaget i Holland, og der fandtes snart en Præst, som vilde drage over til dem.

Pastor Magister Jacob Fabricius, ordineret af det lutherske Konsistorium i Amsterdam, blev derpaa sendt over. Han ankom i Februar 1669, og begyndte sin Virksomhed iblandt dem, som deres første ansatte Præst, og de havde vísselig lidt meget for at faa en saadan. Fabricius var en dygtig og lærd Mand, og i Besiddelse af gode Talegaver, saa der var nu godt Haab for den lutherske Menighed; men ak, endnu var deres Trængsel ikke tilende. Fabricius var af Naturen stolt og hovmodig, og efter nogle Aars Forløb henfaldt han desværre til Drik, og man kan let tænke, hvor haardt det var for den unge Menighed at faa en saadan Mand.

Iblandt Staten New Yorks Dokumenter findes der nogle uhyggelige Retsforhandlinger med Fabricius. Der maa hurtig være bleven Misnøje med ham; thi af en Skrivelse fra Frans Lovelace af 11te August 1671, sees det, at det efter Ansøgning af Fabricius er bleven ham tilladt at holde sin Afskedsprædiken, og en anden luthersk Præst maa komme i hans Sted. Han maa alligevel være forbleven i Embedet, og derefter kommer det uhyggelige.

Den 24de Februar 1674 indleverede hans Hustru, Annetjé Cornelissen en Klage til Øvrigheden, hvori det hedder: Hun klager over flere Gange at være dreven ud af det Hus, som tilhører hende og hendes Børn baade for Gud og efter Naturen, og beder om, det maa gives hende tilbage, da hun er meget syg, og har været nødsaget til at sove hele Vinteren paa Kvistkammeret under Husets Tag, som er haardt at udholde for en gammel Kvinde, og alt dette for en fordrukken Profaner af Guds Navn, en uværdig luthersk Præst ved Navn Jacobus Fabricius, hendes viede men utro Mand, som har drevet hende ud af sit Hus og Kammer, hvad ikke bør taales i et Land, hvor der hersker Lov og Orden. Der bedes derfor, at Annetjé Corne-

lissen maa faa Nøglen tilbage til Huset, og at han ikke maa komme der uden hendes Tilladelse, da han ogsaa har stjaalet Ejendele derfra. I Retten tilstod dog hans Hustru, han havde givet hende Nøglen tilbage; men saa blev der atter klaget, at han 11te Juli paa en brutal Maade havde været i Huset hos sin Hustru, hvorfor han blev fængslet og idømt Mulkt. Saa bliver der klaget over Menigheden ikke betalte Præstens Overreise o. s. v. I disse sørgelige huslige Forhold var det dog vel neppe Fabricius, som ene havde Skylden, og de bidrog maaske ogsaa noget til den for en Herrens Tjener især daarlige Maade, at slukke Sorgen ved Flasken. Hvorledes denne sørgelige ægteskabelige Affære endte, enten ved Skilsmisse eller hvorledes, siges der ikke noget om.

Fabricius blev afsat som Menighedens Præst og erholdt af Guvernøren kun Tilladelse til at indsætte sin Eftermand Pastor Arent i 1674, dog arbeidede han tildels iblandt dem i 8 Aar fra sin Ankomst at regne eller til 1677, da han modtog Kald fra den Svenske Menighed i Philadelphia samt fra de derboende Hollændere af den lutherske Bekjendelse, hvoraf der ikke var faa. Den 27de Januar 1640 fik nemlig en Del hollandske Familier fra Utrecht Lov til at nedsætte sig i Ny Sverrig, mod at de underkastede sig den svenske Krone og sendte deres Udførselsartikler til Gøtheborg.

Trinitatis Søndag 1677 holdt Fabricius sin Tiltrædelsesprædiken i et Loghus i Wicacoa (Philadelphia); det var oprindelig bygget til et Fort, men blev indviet til Kirke ved nævnte Lejlighed. Her virkede Fabricius i 14 Aar, af hvilke han de sidste 9 Aar var blind. Som Præst i Philadelphia, hørte man kun godt om ham, han omtaltes med Kjærlighed, saa det maa bestemt antages, han omvendte sig, og fandt Naade og Opreisning fra sit Fald. Han døde 1692.

Medens Fabricius var Præst i New York fik Hollænderne bygget en lille Logkirke, som blev indviet og taget i Brug i 1671 under Navn af Trinitatis Kirke paa det sydvestlige Hjørne af det nuværende Broadway og Rector Street.

Menighedens anden Præst var Bernard Anthony Arensius (Arent), han kom ogsaa fra Holland, og tiltraadte Embedet i 1674, han var en værdig og tro Evangeliets Tjener, der med Iver tog sig af sit Kald, og virkede til megen Velsignelse blandt Hollænderne i New York. Han gjorde Rejser, for at betjene de adspredte Landsmænd, helt op til Albany, hvor han ogsaa havde Menighed. Han vedblev at virke blandt dem til omkring ved 1700. Desværre er det kun lidt, man ved om hans Virksomhed. Samme Aar Pastor Arent tiltraadte Embedet ansøgte hans Menighed i Albany Guvernøren om Tilladelse til at faa en egen Kirkegaard, da den reformerte Graver havde nægtet at begrave Lutheranerne, fordi de havde flere Ceremonier end de Reformerte. Tillige var der i 1672 offentligt sagt om Lutheranerne: „Lad de Døde kun begrave deres Døde.“ Blandt New Yorks Do-

kumenter er der opbevaret et Pas for Pastor Arent, saalydende: „Tilladt og indrømmet Bæreren af dette: Dominæ Bernardus Arensius, at passere herfra og til Albany med sine Nødvendighedsgjenstande i Sluppen paa hvilke Claes Tysen er Mester, og at betjene Menigheden af Augustine eller den Lutherske Bekjendelse der som Præst, som forhen under det engelske Guvernement. Hvorfor der paa ingen Maader maa blive lagt ham nogen Hindring i Vejen. Given under min Haand og Segl, i New York den 6te Dag i November 1674. E. Andross."

I 1679—80 anlagde den reformerte Præst, Gideon Schaets, i Albany, Sag imod Myndert Fredericksе Smitt og Hustru Pietertje, af Pastor Arents Menighed, for fornærmelig Omtale; de skulde nemlig have sagt, han talte aldrig med sine Børn om religiøse Ting; men derimod sneg han sig som en Slange og Djævel omkring i Husene; men saaledes bar Pastor Arent sig ikke ad. I Retten maatte de da give den Erklæring: Pastor Schaets var en hæderlig Mand.

Menigheden i New York ansøgte 1684 om at blive fri for at betale Skat af deres Kirke, som blev bevilliget.

I 1701 tænkte den svenske Pastor Rudman fra Wicocoa (Philadelphia) paa at rejse hjem, og i den Anledning kom han til New York. Den hollandske Menighed var da uden Præst, og han kom til at betjene den, og hans Rejse blev opsat, og da han saa, Menigheden var i en daarlig Forfatning, og det uden Præst vilde blive endnu daarligere, saa gjorde han, hvad han kunde, for at de kunde faa Præst. hvilket ogsaa lykkedes, idet Menigheden kaldte Justus Falkner. Han var født i Saksen og kom som theologisk Student til Amerika. Falkner blev derpaa eksamineret af de svenske Præster, og derefter ordineret. Hans Ordination fandt Sted i den svenske Kirke, Gloria Dei, i Philadelphia i 1703; Pastor Rudman var Ordinator og blev assisteret af de to andre svenske Præster, Biørk og Sandel; det var den første lutherske Ordination, som fandt Sted i Amerika. Pastor Rudman var af Erkebiskoppen i Sverig udnævnt til at have Overopsynet med de svenske Menigheder. Pastor Falkner virkede først lidt blandt Tydskerne i Pennsylvania; men i 1705 tog han fast Ophold i New York, som Præst for Menigheden der og i Albany; han virkede iblandt dem til 1723 (eller 1725), da han døde. Han var en tro Tjener i Herrens Vingaard, og ved hans Virksomhed blev der samlet flere Menigheder; han prædikede naarsomhelst han kunde, samt gik fra Hus til Hus for at tale med Folket. Og paa Hesteryg gjorde han lange Rejser baade i Kulde og Hede for at betjene de spredte Lutheraner med Livets Ord. Da der ogsaa indvandrede en Del Tydske, saa prædikede han baade paa Tydsk og Hollandsk; især i New York og Loonenburgh (nu Athens). Han skal ogsaa have prædiket i det engelske Sprog.

Medens Falkner var Præst samt under hans Efterfølger byggede Menigheden i Forening med Tydskerne en ny smuk Stenkirke paa Hjørnet af Broadway og Rector Street. Denne Kirke, til hvis Opførelse der blev indsamlet Gaver i New York, London, Amsterdam, Hamburg og Danmark, tilligemed Grunden, som var af betydelig Størrelse, faldt desværre siden i Hænderne paa de Episkopale, og gik tabt for den lutherske Kirke, og den pragtfulde Trinitatiskirke blev bygget paa dens Grund. Pastor Falkner udgav i 1708 et Skrift paa Hollandsk imod den reformerte Kirke.

Efter Pastor Falkners Død ansøgte Menigheden det lutherske Konsistorium i Hamburg om at skaffe sig en Præst. Der var da netop en theologisk Kandidat i Hamborg, som var villig til at modtage Kaldet, hans Navn var William Christopher Berkemeyer og født i Bodenteich. Han blev godt anbefalet af det lutherske Konsistorium i Hamburg til Konsistoriet i Amsterdam, og derefter antaget. Den 25de Maj 1725 blev han ordineret af det lutherske Konsistorium i Amsterdam og 25de September samme Aar ankom han til New York. Han tog straks fat paa sin præstelige Virksomhed og prædikede baade paa Tydsk og Hollansk. Han var ligeledes stadig paa Rejser især mellem New York og Albany, og imellem disse to Byer var der flere Menigheder, som skulde betjenes. Han flyttede siden fra New York til Loonenburgh (Athens), hvor han kunde være mere midt i sin udstrakte Virkekreds.

Kort efter Pastor Berkemeyers Ankomst blev der en Del Røre i hans Menigheder paa Grund af, at en Skrædder fra Kønigsberg ved Navn Johan Bernhard van Dieren søgte at opkaste sig til Leder, for at kunne blive Præst for Hollænderne. Bevægelsen fik især Betydning derved, at baade Tydskerne og Svenskerne indgav Ansøgning for ham, om at faa ham ordineret til Præst, hvad dog neppe skete; det havde vist været det bedste, om han var bleven ordineret, da der desuden var stor Trang til mere præstelig Betjening. Pastor Berkemeyer var derimod, og udgav en Bog paa Hollandsk under følgende Titel: „Getrouwe Herder-en Wachter-stem aan de Hoog-Needer-Duitsche Lutheriaanen in dese Gewesten, eenstemmig te Zyn; ve stoont met twee Brieven en andere Nidenen Lutherschen Theologanten; aangaande 't Van Dierensche Beroep, en de Henkelsche Bevistging. Te New York by J. Peter Zenger. A. C. 1728 4to."

Pastor Berkemeyer virkede til megen Velsignelse til sin Død, som indtraf i Efteraaret 1751 i hans 69de Aar, og efter at han havde været Præst i 27 Aar. Han blev begraven nærved Prædikestolen i sin Kirke i Loonenburgh. Fra denne Prædikestol havde han i mange Aar forkyndt Guds Ord for sin Menighed, og ved den fandt hans trætte Legeme Hvile; medens vi haaber at Sjælen hviler hos Gud. Over Graven er lagt en Mindetavle med en latinsk Indskription forfattet af ham selv, og i hvilke der gives en kort Oversigt over hans præstelige Virksomhed.

Formodenlig førend Pastor Berkemeyers Død fik Menigheden i New York en Præst, som bosatte sig iblandt dem, og derefter fortsatte hans Virksomhed, i Pastor Michael Christian Knoll fra Holstein. Med Undtagelse af at han i de første Aar virkede til Velsignelse, er det kun lidt der vides om hans Virksomhed. Der findes en Del Ansøgninger fra ham og Menighed blandt New Yorks Dokumenter, nærmest angaaende Kirkebygning, ligeledes angaaende en Strid med den episkopale Præst, som søgte at bemægtige sig den tydsk-lutherske Menigheds Landejendom ved Hudsonfloden, og som desværre tilsidst lykkedes, trods Pastor Knolls Protest; men derom nærmere, naar vi kommer til at fortælle om Tydskerne.

Medens Knoll var Præst kom der en hel Del Tydskere til New York, og da mange af dem ikke forstod Hollandsk forlangte de, der ogsaa skulde prædikes paa Højtydsk, som blev dem indrømmet først til hver tredje siden til hveranden Søndag. Nogle var imidlertid ikke ret fornøiet dermed, og paa Grund deraf opstod der en Del Misnøje og Forviklinger i Menigheden. Omtrent samtidig dermed ankom der en Mand, som kaldte sig Johan (eller Georg) Lodwick Hofgood (Hofgut) tilligemed en ung Kvinde; han fortalte, han havde været Præst i Ingersheim i Tyskland. Han begyndte med at holde Gudstjeneste i et privat Hus, samt døbte og holdt Altergang paa Tydsk, og fik selvfølgelig en Del Tilhængere. Hele hans Fremgangsmaade røbede imidlertid fuldstændig Vantro, ligesom han ogsaa talte med Ringeagt om den Hellige Skrift. Det blev tillige oplyst, han paa Grund af Synd mod det 6te Bud var blevet afsat fra sit Embede i Wyrtemberg. Pastor Knoll tilligemed Kirkeraadet indgav derpaa 29de Oktober 1746 en Ansøgning til Øvrigheden om at forbyde ham at prædike indtil han skaffede Bevis for sin Ordination, hvad ogsaa blev ham forbudt. For længere Tid iforvejen var der skrevet om ham til Tydskland. Som Svar derpaa ankom der et Brev skreven den 25de April 1744 af Professor G. A. Franke i Halle, et skreven 5te August 1745 af Pastor S. Urlesperger i Augsburg, samt et Brev underskreven Stutgard 18de Oktober 1746 af Pastor Friderick Wilhelm Frommann og Hamburg 20de November 1746 af Pastor Frederick Wagener, og alle Brevene indeholdt en alvorlig Protest imod ham som Præst, ligesom der blev skrevet, der havde ingen Præst været af det angivne Navn. Hofgut trak sig derefter tilbage længere ind i Landet. — Striden mellem Tydsk og Hollandsk blev dog ikke bilagt, og ikke saalænge derefter skilte flere af Tydskerne sig fra den hollandske Menighed paa Grund af, der ankom en ung tydsk Præst ved Navn Joh. Friedr. Riesz, som kjøbte et Hus ved den saakaldte Sump (Swamp) ved det nuværende Cliff Street. Dette lod han indrette til Kirke, og der dannedes en tydsk-luthersk Menighed. Det svækkede den hollandske Menighed og i 1750 nedlagde derpaa Pastor Knoll sit Embede. Han virkede derefter mest ved at holde Skole.

I den Tid Menighederne bleve betjente af Præsterne Falkner, Berkemeyer og Knoll fra 1703 til 1750 stode de i Forbindelse med Moderkirken i Holland, og de hjemsendte stadig Beretninger om Menighedernes Tilstand og Missjonens Fremgang til det lutherske Konsistorium i Holland, som deres gejstlige Øvrighed. I det luthersk-historiske Selskabs Bibliothek i Gettysburg, Pa., opbevares endnu et Bind paa 392 Sider, som indeholder Protokol over Menighederne i Athens og Albany, N. Y., m. m., samt flere Dokumenter, mest i det hollandske Sprog.

Derefter sygnede Menigheden i New York hen som hollandsk, da de Ældre gik bort, og mange af de Unge sluttede sig til andre Menigheder. Trinitatiskirke med Grundejendom faldt i Hænderne paa de Episkopale, og den lutherske Kirke og Missjon blev derefter opholdt og fortsat som Tydsk. Menighederne bleve derefter betjente af Præsterne Johan Albert Weygand, J. H. Mühlenberg, den lutherske Kirkes Patriark, som ogsaa prædikede for dem paa hollandsk, samt Rochemdahler, Wolf, Hartwick og andre; men det hører mere ind under den tydsk-lutherske Kirke.

Den hollandsk-lutherske Kirke og Missjon kan maaske bedst afsluttes for New Yorks Vedkommende med et lille Træk, som fortælles om en af de første lutherske Præster i New York Stat, uden at Præstens Navn bliver nævnt. Der fortælles, at medens Præsten en Dag prædikede i en Lade, saa var der nogle uopdragne Drenge, som imidlertid var gaat op paa Høstænget over ham, og da Præsten var midt i sin Prædiken rullede en saa vældig Høbunke ned, saa han blev fuldstændig begravet i Høet. Præsten arbejdede hvad han kunde for at faa Hovedet ud, og da det lykkedes for ham, sagde han, idet han gispede efter Vejret: „En Mand kunde gjerne blive helt kvalt ved saa dum en Streg.“ Scenen falder jo mere i det komiske; men den viser tillige hvilke Vanskeligheder de første lutherske Præster havde at kjæmpe med, og hvilket Sindelag der aabenbarede sig ved en saadan kaad Drengestreg.

De hollandske Lutheranere paa James Island, South Carolina.

Endnu før vi helt forlader Hollænderne, maa dog omtales en lille luthersk Koloni i Syden, de hollandske Lutheranere paa James Island, Syd Carolina.

I den Tid Stuyvesant særlig undertrykte Lutheranerne var der flere, som rejste fra New York, og da der blev lovet dem Land i Syd Carolina, søgte de dertil. Og derom bliver der berettet, at „medens Sir John Yeaman var Guvernør over Carolinerne blev Kolonien betydelig forøget ved hollandske Setlere, som kom fra Nova Belgia“. Den egentlige Udvandring fra New York og til Carolina fandt dog først Sted efter at Englænderne

havde faaet Herredømmet over New York; thi der berettes at i 1674 (af nogle siges 1671) fik Hollænderne fri Rejse med Skibene „Blessing" og „Phønix", som førte dem til Charlestown. De fik Land anvist ved Ashley River paa James Island, som de uddelte ved Lodkastning, de anlagde en By, som de kaldte Jamestown. Om de nogensinde fik luthersk Præst vides ikke.

I kirkelig Retning vandt de dog intet; thi den Episkopale Kirke var den raadende, og ved Guvernøren Sir Nathaniel Johnson blev Landet inddelt i episkopale Sogne, hvortil alle skulde slutte sig, og alle skulde modtage Nadveren efter "Church of Englands" Ritus. Ved den haarde Befaling led de lutherske Hollændere meget, Udsigterne vare mørke. Stillingen blev trykkende for dem, og efterhaanden opløste Kolonien sig, og dens Medlemmer bleve spredte vidt omkring; ligesom de Unge indgik Ægteskab med de, de levede iblandt af andre Nationer og af anden Bekjendelse, derved spredtes den lutherske Menighed; dog flere holdt fast ved Fædrenes Tro, og sluttede sig til de tydske Lutheranere, som siden kom dertil, og der skal endnu i Carolinerne være Lutheranere, som stammer fra de gamle saa haardt prøvede hollandske Lutheranere.

[Kilder: James D. McCabe: Licht und Schattenbilder des New Yorker Lebens; "Skandinavens" Amerikas Forenede Staters Historie, 1ste Del; Pastor Dr. C. W. Schaeffer: Early History of the Lutheran Church in Amer ca; Professor Dr. S. S. Schmucker: The American Lutheran Church; Dr. William B. Sprague: Annals of the American Lutheran Pulpit; Pastor Dr. G. A. Liutner: The early History of the Lutheran Church in the State of New York; Pastor Dr. E. Moldehnke: Die lutherische Kirke in Osten mit besonderer Rücksicht auf New York i "Der Pilger" for 1872—73. Documentary History of New York 3die Del; Pastor Dr. G. D. Bernheim: History of the German Settlements and of the Lutheran Church in North and South Carolina og Pastor Dr. J. G. Morris: Bibliotheca Lutherana.]

De svenske Lutheranere.

Pennsylvania og nærmeste Stater.

Den anden Indvandring af Lutheraner til Amerika vare Svenskerne, som nedsatte sig ved Delaware-Floden.

Tanken til den svenske Udvandring udgik fra Sverigs heltemodige Konge, Gustav Adolph, og i 1626 blev der efter en Hollænders Wilhelm Usselinx's Tilskyndelse oprettet et Kompagni (det svenske Sydsøselskab) med Hovedsæde i Gøteborg for at anlægge Kolonier og drive transatlantisk Handel, og aabne Hjem for undertrykte Kristne, fremme frit Arbejde i Modsætning til Slaveriet o. a. L. Kongen tog Aktier deri for 400,000 Rdl. samt forbeholdt sig Regjeringsmyndighed over Kolonierne. Kompagniet traadte imidlertid aldrig i Virksomhed, og i Slaget ved Lützen 1632 udaandede Kongen sin Heltesjæl. Dog selv i Kampen forlod Tanken om Amerika

ham ikke, han kaldte en Koloni, som den paatænkte, „en Juvel i sin Kongekrone“.

Efter Kongens Død blev Planen optagen af hans berømte Statsminister Axel Oxenstjerna. Og allerede i 1634 skal en lille Flok Svenske være afrejst og ankommen til Amerika. En hel Del Forhandlinger bleve førte, hvorefter P. Spiring, efter Paalæg af Oxenstjerna, i 1636 rejste til Holland for sammen med den svenske Gesandt der at lægge en Plan for Anlæggelse af svenske Kolonier i fremmede Lande. Det havde sandsynligvis til Følge, at Ny Amsterdams Grundlægger, Peter Minuit (Menewe) i Februar 1637 rejste til Sverig og fremlagde for Regjeringen sin Plan om at grundlægge en svensk Koloni i Delaware. Peter Minuit traadte i svensk Tjeneste, og det blev besluttet i al Hemmelighed at udruste og afsende Skibe med Kolonister til Amerika, for der at gjennemføre Gustav Adolphs Plan.

Under Minuits Anførsel afgik de to Skibe „Kalmar Nøgle“ (Key) og „Fuglen Grib“ (Griffin) i August 1637 fra Stockholm til Gøteborg; de vare udrustede med Krigsfolk og Udvandrere, samt forsynet med Levnetsmidler, Ammunition og Kjøbmandsvarer samt Foræringer til Indianerne. De afsejlede fra Gøteborg i Slutningen af Aaret, og sidst i Marts 1638 landede de ved den engelske Koloni Jamestown i Virginien, og midt i April kom Svenskerne til Delaware, og løb med sine Skibe ind i en Flod, som Indianerne kaldte Pontaxat, men Svenskerne „Ny Sverigs Elv“ (Delaware-Floden). De gik i Land paa et Sted, der for sin Skjønheds Skyld kaldtes Paradisodden (i Nærheden af Lewis i Delaware). Svenskerne sluttede straks Venskabspagt med Indianerne, og Landet blev kjøbt fra Cap Henlopen, det sydlige Forbjerg til Santickon, det nuværende Trenton Falls; det blev kaldet Ny Sverig, og skulde for „bestandig tilhøre den svenske Krone“; Svenskerne skreve sine Navne under, og Indianerne tegnede sine Mærker, og Landet blev derefter opmaalt og Kort optaget af Mons Kling. Paa et bekvemt Sted ikke langt fra Flodmundingen blev der anlagt et Fort i 1638 under Navn af Christina, i Nærheden af det nuværende Wilmington, det fik Navn efter den svenske Dronning, Gustav Adolphs Datter.

Da Fæstningen var bygget efterlod Minuit i den en Garnison paa 24 Mand, og derefter lastede han sine Skibe med Peltsværk og Tobak, som han havde tilhandlet sig især fra Indianerne, og i Juli 1638 afsejlede han til Sverig. I Begyndelsen af 1639 kom han til Holland og til Gøteborg i Juni samme Aar. Om Minuit i nævnte Tidsrum eller kort efter er død vides ikke, derimod ved man, at til at føre Expeditionen, man havde til Hensigt at udsende samme Aar, blev C. van Vliet udnævnt. — Den 27 Januar 1640 fik en Del hollandske Familier Lov til at nedsætte sig i Ny Sverig, og der blev udnævnt en Løitnant, Peter Hollender, til Kommandant paa Fæstningen Christina, han og nævnte Kolonister kom til Ny Sverig 17de April

1640, og samme Aar ankom der atter et Skib med Indvandrere og en af den svenske Regjering ansat og lønnet Kommissær Jost von Bogardt.

I aandelig Henseende blev der ogsaa sørget for Udvandrerne; de bleve ikke sendte over som Faar uden Hyrde; thi med Kolonisterne kom der i 1736, eller hvad der er det rimeligste i 1638 tillige en Præst, den første lutherske Præst i Amerika, Pastor Reorus Torkillus fra Østergøtland, og Aaret efter hans Ankomst i 1639 byggede Svenskerne den første lutherske Kirke i Amerika ved Floden Delaware. Pastor Torkillus virkede dog ikke længe iblandt dem, da vor Herre kaldte ham hjem til sig; han døde i Christina den 7de September 1643 i den unge Alder af 35 Aar; men Aaret før hans Død ankom den anden svenske Præst Campanius.

Det spurgtes snart hjem, de havde det godt, og det lokkede flere til at rejse af Almuesfolk baade fra Sverig og Finland. Der blev gjort Forberedelser til at udruste flere Skibe til Amerika, og i April 1640 tales der om 5 Skibe skulde afgaa til Virginien. Forberedelserne bleve gjorte af den til Formand udvalgte Klas Fleming. Sydkompagniet (Sydsøselskabet) indsatte i det ny Vestindiske eller Virginiske Kompagni 18,000 Rigsdaler, Oxenstjernerne, Fleming og Spiring 10,000 og Kronen 6,000 Rigsdaler, hvorhos Kronen bestemte for Kolonien en Embedsstand af 36 Personer, deriblandt 1 Guvernør og 24 Soldater.

Til Guvernør udnævntes forhenværende Oberstløitnant ved Vestgøta Kavalleri Johan Printz. Han fik 400 Rigsdaler i Rejsepenge, og skulde have en aarlig Løn af 1,200 Daler Sølvmynt. I den kongelige Instruktion af den 15de August 1642, som blev medgivet Guvernøren, blev der nøje foreskreven hans Pligter mod Fædrelandet, Kolonisterne, andre Nationaliteter og mod Indianerne. Det blev ham ogsaa paalagt, at sørge for Folket blev oplært i Guds Ord og i Overensstemmelse med den Augsburgske Konfessjon, og at der blev holdt Gudstjeneste efter den svenske Kirkes Cermonier; men hvad der var endnu bedre, der blev tillige sendt en Præst med.

Rejsen begyndte den 1ste November 1642, da Guvernør J. Printz tilligemed Pastor Magister Johan Campanius (Holm), der var kaldet til Kapelan for Kolonien, afsejlede fra Gøteborg paa Skibet „Fama". Det fulgtes af to med Folk og Nødvendighedsartikler ladede Orlogsskibe „Svanen" og „Charitas". De sejlede langs Portugals og Afrikas vestre Kyst til Antiqua i Vestindien, og derfra til Virginien og op til Ny Sverige, hvorhen Svenskerne ankom den 15de Februar 1643. Rejsen fra Gøteborg havde varet i 3½ Maaned, og der var hengaaet 6 Maaneder fra den Tid, Skibene løb ud fra Stockholm. Af de Udvandrede nævnes der først Folk, som bleve lønnede af Kompagniet, dernæst de, som havde Lyst til at forsøge sig, og af den Grund rejste frivillig med, og saa var der ogsaa „løst Parti og Misgjerningsmænd, hvilke der skulde blive brugte som Slaver, ikke maatte have Om-

gang med de andre, og fik deres egen Plads at bo paa". Det blev imidlertid siden forbudt, at de som havde slet Rygte maatte blive antagne til de amerikanske Rejser, „paa det Gud den Allerhelligste ikke maatte lade gaa Hevn og Straf over det medfølgende gode Folk, Skibe og Gods i Følge med det onde og vanartige, helst da der ikke var Mangel paa gode og oprigtige Folk, der havde besluttet sig at rejse ud". De Forbrydere, som under Printz vare komne ind i Landet, bleve endogsaa sendte tilbage til Sverig, og det blev bestemt, at kun Mænd og Kvinder af godt Rygte maatte faa Lov til at udvandre, saa man fandt i Kolonierne kun hæderlige Bønder og Haandværkere.

Guvernøren, Printz, opslog sin Bolig paa Øen Tenackongh, det nuværende Tinicum i Delaware County 9 Mil Sydvest for Philadelphia. Øen laa 3 svenske Mil fra Christina; der blev ogsaa bygget en ny Fæstning, der fik Navnet Ny Gøteborg. Der blev ligeledes bygget en smuk Trækirke, som blev højtidelig indviet den 4de September 1646 af Magister Campanius. Da den almindelig benævnes den første svensk-lutherske Kirke i Amerika, og af nogle den anden paa „denne Side Atlanterhavet", saa har maaske det til Pastor Torkillus Gudstjenester byggede Hus ikke været nogen egentlig Kirke, eller ogsaa er den bygget paa den gamle Kirkes Grund. — Kolonien trivedes, da de Overførte levede et stille og tarveligt Liv. De skildres som redelige og tro Folk imod deres Kirke, Fædreland og Øvrighed; den bekjendte William Pen giver dem et meget fordelagtigt Vidnesbyrd. Under Guvernør Printzs Bestyrelse kom senere Pastor Lauritz Lockenius (Lars Lock) over, samt omkring ved 1650 Pastor Israel Holgh. Alle de svenske Kolonister vare Lutheranere, og de underviste med Flid sine Børn i den lutherske Lære, og hele Folkelivet havde et kristeligt Præg, uden mørkt og ængsteligt Anstrøg. I deres ny Hjem og inde i de dejlige og store Urskove, som paa de nys opbrudte Marker og Agre, paa de ny Veje og ved den dejlige Flod lød der stadig munter Samtale eller melodiske Sange, snart var det Luthers skjønne Salmer, og snart var det smukke svenske Folkemelodier. Men naar Kirkeklokkerne klang Morgen og Aften, da standsede alt Arbejde og al Støj ophørte, og der blev en højtidelig Stilhed medens alles Hænder foldedes til Bøn.

Alt gik i Begyndelsen godt for Kolonierne, om der end begyndtes med nogle Uroligheder mellem Svenskerne og Hollænderne, saa havde det fra først af ingen betydelige Følger.

Fra 1644 til 1646 hørtes der Intet fra Hjemmet; i det sidstnævnte Aar kom Skibet „Den sorte Kat" til Ny Sverig ladet med Ammunition og Kjøbmandsvarer. — Koloniens ivrige Befordrere i Sverig, Klas Fleming, var død. — I den svenske Koloni fandtes i Februar 1647 kun 187 Sjæle, og af dem var der kun 28 saakaldte "Frimænd"; men i samme Aar kom Skibet „Svanen" og derefter Skibene „Nøglen" og „Lammet"; men den Understøttelse, som de medførte svarede dog ikke til Kolonisternes Behov. Printz byg-

gede derpaa Skandsen Ny Elfsborg paa den østre Side af Floden, den laa 3 Mil nedenfor Christina, og blev besat med Kanoner. Det blev til Hollændernes Forargelse; thi naar de sejlede forbi, maatte de stryge Flag, og lade svenske Embedsmænd visitere deres Skibe og Fartøier. Der blev tillige bygget flere mindre svenske Skandser, saasom Korsholms Skandse paa Passajung, i den søndre Del af det nuværende Philadelphia, Manajung ved det nuværende Schuylkill, Mecoponacka Upland, det nuværende Chester med flere andre.

Pastor Campanius sørgede godt for dem i aandelig Henseende; han begyndte straks med Gudstjenester paa det svenske Modersmaal, og tog sig med Iver af Svenskernes aandelige Oplysning, og det skal tillige siges til hans Ære, det var ikke blot for sine Landsmænds aandelige Vel han sørgede; men Indianerne laa ham ligeledes meget paa Hjerte, saa han lærte deres Sprog, og blev den første Missjonær iblandt dem, idetmindste i Pennsylvania. Da Campanius begyndte med at holde svensk Gudstjeneste kom Indianerne ofte og hørte paa ham, og de forundrede sig da over, og kunde ikke forstaa, hvad han ene havde at tale om, medens alle de andre sad og hørte med Taushed paa ham. De kom da paa de Tanker, han lagde Planer imod dem, og det kom de saa og sagde til ham. Han begyndte derpaa at fortælle dem, hvad han talte om, og fortalte dem derved tillige om Gud, og naar han fortalte om vor Herre Jesus, hans Fødsel, Lidelse, Død og Opstandelse, da hørte de gjerne paa ham, og de fattede da helt andre Tanker om Campanius, og han blev dem stedse kjærere, saa de tilsidst stadig opholdt sig hos ham, og det gav Anledning til, han med Flid lagde sig efter deres Sprog. Han oversatte Luthers Katekismus paa Indianersproget; af denne Bog, den første Bog som nogensinde var trykt paa deres Sprog, findes der endnu et Eksemplar i "Lutheran Historical Society's" Bibliothek i Gettysburg, Pennsylvania. Den bærer Aarstallet 1696 og er trykt paa svensk og indiansk og indeholder 135 Sider, med indiansk Leksikon 160 Sider. Der skal tillige være et Par andre her i Landet. Der vedblev ogsaa at være godt Forhold mellem Svenskerne og Indianerne, de skulde være, som de sidste udtrykte sig, „et Hoved uden nogen Revne" med hinanden og gjensidig hjælpe hinanden. Delaware-Indianerne vare da delte i 10 eller 11 Stammer, under hver sin Høvding, af disse fattede især Minesiuka eller Minequena-Stammen en særlig Forkjærlighed „for sine tappre Brødre fra Snelandet". De solgte dem uden Betænkning vidt udstrakte Landdistrikter for Varer, Geværer, Krudt, Kugler eller Tæpper, og for samme Pris solgte de deres Peltsværk. Svenskerne behandlede dem altid mere ærligt end Hollænderne og Englænderne, og det bevirkede en gjensidig Fortrolighed, som er enestaaende i dette Lands Historie. Indianerhøvdingen gjæstede ofte som Ven den svenske Nybyggers Hytte, og ikke sjelden hvilede den svenske Nybygger sig i Indianernes Wigwam, og de var ligesaa sikre der, som i deres eget Hjem. I Juni Maaned hvert Aar kom der store

Skarer af Indianer til de svenske Nybyggere, og bleve der Sommeren over for at drive Jagt og Fiskeri; men aldrig overfaldt de en Svensk eller tog noget af hans Ejendom fra ham. Og paa den Tid Indianernes Krigsraab lød langs Grændsen af de hollandske Besiddelser, og da de truede deres Kolonier med fuldstændig Tilintetgjørelse, da røg Delawarenes Høvdinger Fredspiben i de svenske Nybyggeres Hytter, og hørte opmærksom paa den fromme Husfaders simple Forklaring over Kristendomens Grundsandheder, eller lyttede til en eller anden gammel svensk Krigers Skildring af hans Krigsbedrifter under Gustav Adolphs eller anden Feltherres ærerige Baner. Blandt Indianerne var der dog nogle, som kaldtes „Fladhovederne", der søgte at ophidse de andre Indianere til Fjendtligheder, da Svenskerne ikke længre kunde give dem Gaver eller havde Varer at drive Handel med; men istedetfor at begynde Fjendtligheder, kom Indianerne til Svenskerne og fornyede Venskabet; „thi Svenskerne vare tapre og trofaste Mænd," og Venskabet blev holdt fra begge Sider.

Af Indianerne havde de saaledes intet at frygte; men derimod saameget mere af Hollænderne, som i 1651 byggede Fortet Casimir i Nærheden af dem, og i Juli 1653 var det 5½ Aar siden, der var kommen Skib fra Sverig, saa Guvernør Printz erklærede i en Skrivelse hjem „Kolonien tabes, dersom vi ikke erholde Forstærkning"; han sendte tillige Sendebud til Sverig, som skulde forestille Regjeringen, hvad Kolonien trængte til; dog der blev ikke agtet derpaa; men da han saa det ikke hjalp, indsatte han sin Svoger Johan Papegoja til Viceguvernør, og rejste selv hjem.

I aandelig Henseende havde Kolonien ogsaa lidt et stort Tab idet den nidkjære og dygtige Herrens Tjener Pastor Magister Campanius rejste hjem til Sverig i 1648. Pastor J. Holgh var formodenlig ogsaa rejst hjem, eller ogsaa rejste ved den Tid, da man ved, han rejste hjem efter faa Aars Ophold.

Rejsen til Fædrelandet var dog ikke forgjæves; thi 1652 (1654?) afsejlede Skibet „Ørnen" fra Gøteborg til Ny Sverig. Det medbeagte en tilforordnet Kommissær Johan Claudius Rising, der tidligere havde været Sekretær i det kongelige Handelskollegium, en Ingeniør P. Lindstrøm, en Præst „Hr Peder" ......, samt flere Officerer og Soldater; samt en Mængde Emigranter, som af Regjeringen havde faaet Løfte om Frihed for sig og sine Arvinger, samt Lov til at drive uindskrænket Handel med Indianerne. Det var dog ikke nær alle, som ønskede det, der kom med, der var over 100 „med gode Skudsmaal forsynede Familier", der havde solgt sine Ejendomme, og ønskede at udvandre, som maatte efterlades i Gøteborg, fordi der ikke var Plads til dem, paa det af Mennesker overfyldte Skib. De andre kom over efter en lykkelig Rejse. Generalguvernør Rising lod sig straks efter Ankomsten forlede til en uforsigtig Handling; da Svenskerne nemlig vare forbittrede paa Hollænderne, fordi de trængte ind paa deres Omraade, sejlede han lige

op til Fort Casimir, og lod de svenske Kanoner dundre for dets Volde, og opfordrede dem til at overgive sig, og da Kommandanten udbad sig Betænkningstid landsatte Rising 30 Soldater, der vare blevne graa i Trediveaarskrigen. Hollænderne bleve da bange og overgav sig. Denne Erobring skete paa Trefoldighedssøndag 1654, og Fæstningen fik derfor Navnet Den hellige Trefoldigheds Fort. Rising sluttede derefter Forbund med Indianerne 17de Juni 1654, og derefter søgte han, at faa Striden bilagt med Hollænderne, og det syntes ogsaa, det skulde lykkes, dog Freden blev kun paa Skrømt.

Den 16de November 1654 fik Peter Stuyvesant i Ny Amsterdam (New York) Befaling „at han skulde hævne den Uret, som var tilføjet Hollænderne, og drive Svenskerne bort fra Floden, eller tvinge dem til at underkaste sig". Fjendtlighederne begyndte derefter med, at Hollænderne opbragte et svensk Skib, som skulde føre Forstærkninger til Kolonisterne, og i August 1655 sejlede Stuyvesant med 7 større og mindre Skibe og en Styrke af 700 Mand op til Ny Elfsborg, og derfra uden Krigserklæring til Trefoldigheds-Fortet. Den svenske Kommandant, Sven Schüte, saa snart, han ikke kunde faa Hjælp fra Christina, og at han ej heller kunde forsvare sig. Han overgav derfor den 16de September Skandsen paa de Vilkaar, han maatte medtage, hvad der hørte til den svenske Krone: Kanoner, Faner og sin egen Ejendom, samt en Livgarde paa 12 Mand i fuld Rustning og de øvrige Soldater med deres Sidevaaben. Men mod de givne Løfter bleve Soldaterne holdte tilbage i Skandsen, og i hollandske Skibe førte som Krigsfanger til Ny Amsterdam. Nu droge Hollænderne videre til Christina, hvor de kom bag paa dem, og da Anfaldet skete uformodent, og der i Kolonien ikke var saamange Svenske med Kvinder og Børn, som Stuyvesant havde Soldater i sin Hær, maatte Rising den 24de September 1655 opgive Fæstningen paa hæderlige Betingelser. Han maatte medtage al Kronens og al sin private Ejendom, samt alle offentlige Breve og Dokumenter, og med Officerer og Mandskab marschere ud af Skandsen „med flyvende Faner og klingende Spil, Trommer og Trompeter." Ingen Svensk skulde holdes tilbage i Landet mod sin Villje. Rising, Officerere og Mandskab, som ønskede at komme hjem, skulde sendes til Gøteborg paa hollandske Skibe. For at komme hjem maatte dog Rising pantsætte til Hollænderne Kronens Kanoner og Ejendom for 300 flamske Pund, de bleve ikke senere indløste. De Svenske og Finner, som ikke straks kunde forlade Landet, og ikke vilde aflægge Troskabsed maatte blive der 1 Aar og 6 Uger for i den Tid at sælge sine Ejendele. De Svenske, som vilde blive, fik Frihed til at forblive ved den lutherske Lære, samt Ret til at underholde mindst en luthersk Lærer. Skjøndt der ikke var Hjælp at vente fra Sverig, saa var der ikke mere end 19 Svensker, der vare villige til straks at aflægge Troskabsed til de hollandske Generalstater. Svenskerne led meget ved Erobringen. Kjærnen af Mandskabet blev sendt til Ny Amsterdam, idet

man gav det Udseende af, det skete med deres egen Villie. Mændene bleve tagne med Vold og bragte ombord i Skibene. Kvinderne bleve ilde behandlede hjemme i deres Huse, deres Ejendom blev røvet, og deres Kreaturer slagtede. — Kolonien havde bestaaet selvstændig i lidt over 17 Aar, og ved dens Erobring havde den lidt over 700 Sjæle. — Nogle af Kolonisterne rejste til Maryland og Virginien; men de allerfleste bleve dog under Hollænderne. Den 24de Marts 1656 kom det svenske Skib „Mercurius“ med en Mængde Indvandrere og Fornødenheder til Kolonien. Kapteinen vidste ikke, den var indtagen, før Hollænderne forbød ham at sejle op til Christina; men Indianerne samlede sig i stor Mængde for at hjælpe sine „Brødre“. De gik ombord paa Skibet, og førte det, trods Hollændernes Trudsler, op til Christina. Kolonien kom nu ikke mere til at tilhøre den svenske Krone, skjøndt Kong Carl X Gustav tænkte paa at indtage den med Vaabenmagt „for saa siden med den som Udgangspunkt at grundlægge et stort svenskt Rige i Amerika“, saa kom hans Tanke aldrig til Udførelse.

Under Hollænderne blev Ny Sverrig delte i to Kolonier „Selskabets Koloni“, Syd for Christina-Bugten og Statens Koloni, Nord for samme. Da Hollænderne frygtede for Svenskerne, fik de Befaling at flytte sammen i smaa Byer „hvor de var mindre farlige“; men Svenskerne vægrede sig bestemt derved, og Hollænderne havde ikke Lyst til at bruge Magt, saa de bleve boende paa deres Gaarde, og Paabudet gik i Glemmebogen.

Under Hollænderne stode de dog ikke længre end til 1664, da hele Ny Nederland, og dermed Svenskerne kom i britisk Besiddelse. Af Englænderne fik de ogsaa Lov til at forblive ved deres kjære lutherske Lære, som de holdt fast ved med Kjærlighed, ligesom ved det svenske Modersmaal, saa der fortælles, flere af de Fremmede maatte finde sig i at lære svensk, saa det svenske Sprog, svenske Sæder og svensk Gudstjeneste blev bevaret der i henimod 200 Aar.

At Menighedslivet led meget ved alle disse Uroligheder er dog ganske vist, og det kunde endogsaa se ud til, de skulde blive uden præstelig Betjening. Pastor „Peder“...... rejste hjem i 1655, da Hollænderne indtog Kolonien. Aaret efter i 1656 kom der med „Mercurius“ endnu en Præst, hans Navn angives ikke, men han rejste hjem efter to Aars Forløb. Pastor Lockenius var derefter i mange Aar den eneste svenske Præst i Landet. Han sørgede baade for Gudstjenesten og Folkundervisningen i den vidtudstrakte Koloni, og „udmærkede sig stadig ved sin levende Gudsfrygt og sin Kjærlighed til Kirke og Menighed. Der fandtes hverken Skoler eller Skolelærer, men ethvert Hjem var en Skole, og enhver svensk Bibel en Skolebog, af hvilke den opvoksende Slægt hentede sin første Kundskab. Ved Hjemmets Arne nedlagdes i de Unges Sjæl det Frø, som senere spirede op, blomstrede og bar rige Frugter i Livet“. Han var Præst i Tinicum og Christina Menigheder i mange Aar, og vedblev sit ingenlunde lette Arbejde i Herrens Vin-

gaard til Herren kaldte sin tro Tjener hjem til sig; han døde i 1688. Han var den tredie svenske Præst som kom til Amerika, og den anden som døde her i Landet. Da Lockenius virkede især mest i Trinicum og Christina saa forenede Svenskerne og Hollænderne i Wicaco sig i 1677 om at kalde den hollandske Præst J. Fabricius fra New York; han virkede iblandt dem i 14 Aar, men de sidste 9 Aar var han blind tilmed gammel og svag; han døde i 1692. Efter Lockenius Død var han deres eneste Præst; der blev vel skreven to Gange til Sverig om at faa sendt en Præst over, men der kom aldrig Svar derpaa. Menigheden skrev derfor i 1691 til det lutherske Konsistorium i Amsterdam for om de ad den Vej kunde faa Præst. De fortæller først, hvorledes Fabricius med Troskab har virket iblandt dem baade ved Prædiken og Forvaltning af Sakramenterne i Overensstemmelse med den „orthodokse Augsburgske Konfessjon", samt ved et „eksemplarisk Liv". Men nu er „han blind, gammel og svag, saa det er let at se i hvilken Stilling de er, saa det synes de vil blive som „Faar uden Hyrde, som Syge uden Læge". Da de ved, der kommer mange Studenter til Amsterdam, saa spørger de, om der ikke skulde være en svensk Student villig til at rejse over til dem, eller om Konsistoriet ikke kunde udvirke, der blev sendt en velskikket Mand fra Sverig. De lovede tillige at sikre den forventede Præst 100 Rdl. samt frit Hus og Land i aarlig Løn. Denne Ansøgning blev ej heller besvaret paa den Maade, de ønskede.

Menighederne vare derefter uden præstelig Betjening i 6 Aar. De bleve dog bevarede derved, der vare trofaste Lægmænd, som samlede Folket om Guds Ord, sang og bad med dem, samt forelæste Prædikener og andre kristelige Skrifter ved deres Sammenkomster, og deri vare alle enige, ikke at opgive deres Nationalitet eller Fædres Tro. De Lægmænd, som særlig maa nævnes vare Andreas Bengtsen, som samlede Folket i Wicocoa og Carl Christopher Springer, som samlede Folket i Christina.

De Gamle søgte at indvirke paa de Unge, og skjøndt der i Kolonien en Tid kun var 2 a 3 svenske Bøger, som bleve udlaante fra Hus til Hus, og i dem „lærte de Smaa sine første Lektier, om dem samlede sig de Ældre til Bøn og Gudstjeneste, ligesom fordum Israel om Forbundets Tavler", saa fandtes der dog ikke i Kolonien „et svensk Barn i Skolealderen, som ikke kunde læse i Bog." Svensk blev talt i Husene, og det blev „Børnenes egen Sag, at lære Engelsk udenfor Huset". Da Svenskerne siden ved Giftermaal blandede sig med Englænderne blev det anderledes.

I timelig Henseende havde de det godt; i 1693 skildrer en svensk Kolonist deres Stilling paa følgende Maade: „Hvad nu angaar vor almindelige Tilstand her i Landet, saa ere vi for det medste alle Landmænd, som pløje, saa og drive Landbrug og leve efter de rosværdige svenske Sæder i Mad og Drikke; og dette Land er et meget frugtbart Land med alle Slags Sæd, saa at det Gud være lovet, bærer rigeligt og fuldt op, af hvad vi plante paa det,

saa vi have rigeligt vort Udkomme, hvad Mad og Drikke angaar, og der udsendes aarlig fra denne Egn til den største Del af de omliggende Øer baade Brød, Korn, Mel og Øl; og her er, Gud være lovet, fuldt op af alle Slags vilde Dyr, Fugle og Fiske; og vore Hustrur og Døtre beflitte sig ogsaa meget paa at spinde baade uldent og linnedt og mange ogsaa paa at væve, saa vi have fuld Aarsag til at takke den højeste Gud for vort daglige Ophold". Ligeledes siger han, de levede „i Fortrolighed og Enighed med hverandre indbyrdes". Deres Ejendomme strakte sig fra den smukke Flod og ind i Landet. De dyrkede de almindelige Sædarter, samt ved hver Gaard var der Have med Frugttræer og Havesager. Husene bleve byggede af Mursten „efter engelsk Maade", eller af Sandsten, ogsaa af 5 Fod tykke Egeplanker. Husene tækkedes med Cederspaan, og indvendig bleve de kalkede. Til Kvæget blev kun bygget aabne Skjul, hvor de kunde finde Ly for Uvejr. Klædedragten var i Begyndelsen simpel. Der var ikke megen Forskjel paa Bymandens og Landmandens Klædedragt: Klæde, Kamelot, Plyds og Katun brugtes almindeligt, Silketøier vare endogsaa sjeldent i Byerne. — Flere Svenske begyndte at faa Embeder som Raadmænd, Officerer og Konstabler. Familiernes Antal opgives paa den Tid til 188 og hele den svensktalende Folkemængde til 942 Sjæle. Af disse vare kun 39 fødte i Sverig.

Men hvor godt de end havde det i timelig Henseende, saa var det dog ikke ret godt i aandelig Retning, og de kunde ikke lade sig nøjes dermed; thi: „Guds Ords Prædiken begyndte at mangle for dem, saa at deres Sjæle, hvor stor Overflødighed de end havde af timelig Gods, begyndte at hungre og tørste efter Herrens Ord, saa at de ikke kunde slaa sig til Ro, og sparede ikke nogen Flid eller Møje, men sendte det ene Brev efter det andet til det kjære Fædreland om Trøst og Vederkvægelse til den rene Læres Conservation". Efter en lang Underhandling med Sverig, vandt de en from Mand for deres Begjæring i Johan Thelin, Postmester i Gøteborg; han fremførte deres Ønsker for det kongelige Raad, og vandt det for dem, saa han kunde meddele om „den kristelige Sympathi for dem og Villighed til at opfylde deres Ønsker hos Hs. Majestæt Kongen", og han bad derfor at give Oplysning om deres aandelige Trang. Dette vakte Glæde i Menighederne, og den 31te Maj 1693 skrev Carl Springer et Brev paa deres Vegne, som blev underskreven af 30 Personer, hjem til Fædrelandet og bade om „at der maatte sendes dem tvende Præster, som ere vellærte og veløvede i den hellige Skrift, som kunde vel forsvare sig og os imod alle falske Lærere og fremmede Sekter, hvilke komme rundt om os, eller ville gjøre Opposition imod os angaaende vor sande, rene og uforfalskede Gudstjeneste og lutherske Religion, hvilken vi altid bekjende og ville bekjende for Gud og al Verden, og om saa skulde hendes — det Gud afvende — ville bekræfte med vort eget Blod. Vi bede at disse Præstemænd maa være saadanne, som føre et sædeligt og ædrueligt Levnet, saa at vi og vor Ungdom gjennem deres gudelige Vandels

Eksempel maa føre et Gud velbehagligt Liv". Ligeledes bade de om Bibler, lithurgiske og gudelige Bøger, hvilke de med al Ærlighed og Redelighed vilde betale, ligesom de ogsaa lovede at underholde Præsterne efter deres Formue, samt altid bede for dem og have Gud i Hjertet, „thi vi have den Forhaabning, Gud ikke vil forlade os, om vi end ere her i et hedensk og fremmed Land, fjernt fra vort eget kjære Fædreland".

Dette Brev vakte stor Deltagelse, der blev taget mange Afskrifter deraf, og det gik fra Haand til Haand i Sverig, og det lokkede Taarer frem i mangt et Øje.

Kong Carl XI tog sig ivrig af Sagen, han holdt en Raadslagning med Biskop Jesper Svedberg, som da var Domprovst i Upsala, og bifaldt paa hans Raad Menighedernes Bøn og udsaa passende Lærere til dem.

Istedetfor to Præster, som de havde bedt om, blev der sendt dem tre: Præsterne Magister A n d e r s R u d m a n fra Gestrikland, E r i k B j ø r k fra Vestmanland og J o n a s A u r e n fra Vermeland.

Da de tre Præster nu vare villige til at sejle over til deres Landsmænd i Amerika skrev Erkebiskoppen til Kongen og forespurgte om det, dersom de ønskede det, maatte tillades dem igjen at rejse hjem og faa Embede i Sverig. Derpaa svarede Kongen saaledes:

„Carl af Guds Naade Konge til Sverig o. s. v. Højærværdige og højtælskede Erkebiskop. Vi have modtaget Deres Brev dateret 21de ds., i hvilke De lover at forskaffe, i Overensstemmelse med vort Mandat, fromme og lærde Præster til at prædike den rene evangeliske Religion for det svenske Folk i Amerika. Vi bevilliger det paa deres Vegne udtalte Ønske om, at de maatte faa Tilladelse til at vende hjem efter nogle Aars Forløb, og da faa en passende Befordring; uden det vilde det ogsaa være meget haardt at forlade deres Fædreland. De vil derfor forsikre Dem om denne Vor naadige Vilje.

Given i Stockholm den 22de Februar 1696.

C a r l.

C. Piper."

Da Menigheden havde bedet om to Præster bleve kun Rudman og Bjørk udnævnte som deres Præster, og derefter ordinerede i Upsala. Men Kongen udvalgte selv den tredie Præst i Auren, som han sendte over nærmest i den Hensigt at vende hjem efter en Tids Forløb for at give Meddelelser om Menighederne. Og Bøgerne som Menighederne havde bedet om skjænkede Kongen dem som Gave, og det endda langt over hvad de bad om. Ligesom han bevilligede 3,000 Rdl. til Præsternes Udsendelse og Underhold, samt et Skib „Palmbom", under Kaptain Hagen, til deres Rejse til England.

Da de nu skulde rejse kom Kongen selv og gav dem Haand og sagde: „Gaa ud i Herrens Navn til det Sted, som jeg sender Eder, Gud være med

Eder, og lader Eders Foretagende lykkes. Om noget tilstøder Eder, vend da hjem og jeg vil have Eder i Erindring". Derpaa vendte han sig til Auren, i hvis Forældres Hus han ofte havde været, og sagde: „De vil snart komme tilbage, hils Deres Forældre". Auren rejste derefter til Gøteborg, tog Afsked med sine Venner, og tog derpaa til London, hvor han mødtes med sine Præstebrødre.

Erkebiskoppen medgav dem en venlig Skrivelse, der lød saaledes:

„Til de agtværdige svenske Menigheder i Amerika. Naade, Fred og Velsignelse fra Gud Fader ved vor Herre Jesus Kristus! Efterdi, elskede Venner, I har med rosværdig Iver for at bevare den sande evangeliske Religion, for ved den at forfremme Eders aandelige Vel, bevæget Hans Majestæt vor naadige Konge til at sende Eder to fromme og lærde Præster, og efterdi det har behaget Hans Majestæt at bevillige Eders ydmyge Bøn og overdraget til mig at finde saadanne to Mænd, saa har jeg i Lydighed mod hans Mandat og i Overensstemmelse med min Embedspligt udvalgt Pastor Anders Rudman, Magister i Philosophie, og Hr. Erik Bjørk, som efter at være eksamineret ere befundne skikkede til Embedet, og som ere bekjendte som fromme og hæderlige Mænd, og villige til at paatage sig den lange og haarde Rejse. De rejser med Kongens Bevaagenhed og med de nødvendige Midler til Rejsen, som jeg haaber ved Guds Naade maa blive til Velsignelse. Jeg anbefaler dem derfor til Eder som duelige Lærere for de svenske Menigheder. De vil gjøre deres Bedste for at fremme Eders aandelige Vel ved at prædike Guds Ord i Overensstemmelse med det gamle og ny Testamente, og den apostoliske, niceniske og athanasianske Trosbekjendelse, samt den rene Lære efter den Augsburgske Konfessjon, fri fra al menneskelig Overtro og Tradition. De vil forvalte de hellige Sakramenter efter Guds Befaling, og de vil undervise Eders Børn i Katekismus. De vil ogsaa, det haaber vi, vise Eder et godt Eksempel i kristelig Virksomhed og Dyder ved et godt, ædrueligt og ulasteligt Levnet, saa de maa findes tro, naar Overhyrden kalder dem. Hvad Eder angaar elskede Venner, da har jeg den fulde Forvisning, I vil modtage dem som Eders aandelige Vejledere, og vise dem al skyldig Ære og Lydighed, som tilkommer dem ifølge deres hellige Embede, samt paaskjønne deres Embedsgjerning ved et tilstrækkeligt Underhold ifølge Guds Bud og Eders Løfte. Vi anbefaler Eder derfor til den Almægtige Guds Varetægt med de inderlige Ønsker om Lykke og Fremgang i aandelig Visdom og Bestandighed paa Saliggjørelsens Vej.

Given under vor Haand og Konsistoriets Segl af Upsala 25de Juni 1696.

Olaus Suebillius,
Erkebiskop i Upsala".

Præsterne havde allerede taget Afsked med deres Venner, og Skibet var færdig til at sejle, da der blev sagt, Bogtrykkeren ikke endnu var færdig med Trykningen af Luthers Katekismus, oversat paa Indianersproget af

Campanius. De opsatte da straks Rejsen og ventede intil 500 Eksemplarer af den var færdig og bragt ombord. Saaledes vel udrustet med Bøger til de svenske Menigheder og Indianermissjonen samt Rejsepenge afsejlede de fra Sverig den 4de August 1696 til London, hvor de blev til den 4de Februar 1697, da Skibet, de skulde have sejlet med, "Happy Union", sejlede uden dem; men som paa Rejsen blev saa medtaget af Storm, saa det ikke naaede Amerika før efter deres Ankomst. De afsejlede med "Jeffries", ført af Kaptain Cooper, og ankom til Delaware 24de Juni 1697, og fandt med Glæde „det svenske Sprog taltes lige saa rent i Delaware, som i Sverig". I et Brev af den 28de Oktober 1697 til Pastor Dr. Israel Kolmoden, skreven fra „Christina Creek", giver Pastor Bjørk en Skildring af deres Rejse, og deri skriver han, de landede omtrent en Engelsk Mil fra det svenske Setlement, og med Glæde takkede de Gud, som saa herligt havde ført dem paa den lange Rejse. De havde kun været der en Dag og Nat før Folket, skriver han, samlede sig om dem i store Skarer for at ledsage dem til Forsamlingshuset, ja, der var endogsaa Folk komne fra en Afstand af 10 a 12 svenske Mil, og Glæden var almindelig. Den 27de Juni havde de et lille Møde i den nederste Menighed, hvor de bad og takkede Herren. Den 30te Juni havde de Møde i Kirken i Wicacoa (Loghuset), hvor de gav en Beretning om deres Rejse, og hvor de begyndte med Menighedernes Brev til Postmesteren i Gøteborg, Kongens Svar derpaa, og bragte derefter Hilsen fra Fædrelandet. Den 2den Juli gjentog de det samme for Menigheden i Tranhook (tæt ved Christina). Og, vedbliver Bjørk, „den 11te Juli holdt jeg, dens ringe Tjener, klædt i min Messedragt, den første Prædiken for dem i Jesu Navn, om den Retfærdighed som overgaar Fariseernes". I flere Henseender svarede Menighedernes Tilstand dog ikke til Forventning, saa de vilde nok faa en Del Vanskeligheder, men det var jo heller ikke at undre paa, naar man huskede paa deres forladte Stilling; de vare derfor ogsaa ved godt Mod, at den aandelige Stilling skulde blive bedre, og at der inden længe skulde blive bygget en Stenkirke, som skulde hede Christina Kirke. Pastor Rudman skriver omtrent det samme hvad Rejsen angaar i et Brev af 20de Oktober 1697 til Professor Jacob Arrhenius i Upsala; han fortæller, han begyndte sin Embedsgjerning i den øverste Menighed ved Wicacoa. Kirken der er i en daarlig Tilstand; men med Guds Hjælp skal der nok blive bygget en bedre, og Folket vare saa glade ved at faa Præsterne iblandt sig, saa de har med Glædestaarer modtaget dem, som om de vare Engle fra Himlen, saa de maa med Sandhed sige „der er ingen Plads paa Jorden, hvor en Præst kan blive saa lykkelig og saa elsket som i dette Land". Arbejdet er dog forenet med mange Vanskeligheder; thi Folket er spredt vidt omkring, saa mange maa gaa eller kjøre indtil 16 Mil for at komme til Kirke.

I timelig Henseende fandt de Kolonisterne i stor Velstand: „de kalde sig Bønder, efterdi de saadant Arbejde bruge, men holde sig i Klæder og andet

som de hæderligste Borgerfolk. Ingen Fattig er her iblandt dem, men alle forsørge sig selv; thi Landet er saa ypperligt og dem til Tjeneste, som have Magt at bruge det". Om den aandelige Tilstand blev der skreven, at Biblerne snart bleve bortrevne, saa at de ikke engang kunde beholde nogle til Kirkerne. Ligeledes hedder det: „jeg kan ikke uden Undren berette, dette Folk til Berømmelse, at skjøndt her neppe fandtes tre svenske Bøger, have de dog været saa omhyggelige for deres Børn, at de laante den ene den anden dem, saa at de alle kunne læse temmelig vel indeni, saa at ingen af de Bøger Hs. Kgl. Majestæt har skjænket ligger ubenyttet; de ere ogsaa blevne fordelte imellem Husene, En en Bog, en Anden en, alt eftersom de kunde læse".

Det gode Forhold der ved Campanius blev mellem de Svenske og Indianerne vedblev ogsaa under de følgende Præster; thi, om det end ikke ved Campanius Prædiken lykkedes at omvende dem til Kristendommen, saa har dog visselig „mange ved hans Omgang i det Mindste faat en lille Smag paa Guds sande Erkjendelse".

Præsterne søgte derefter at faa Folk samlet i ordentlige Menigheder paa forskjellige Steder, især ved Fort Christina og Christina Creek, hvor der blev paabegyndt et Setlement i 1638, det er nu Kjøbstaden Wilmington; Tinicum, nu kaldet Lazaretto, 12 Mil fra Philadelphia, som var begyndt at blive bebygget ved 1646, og Philadelphia, som Pastor Bjørk i 1697 omtaler som „en net lille By". Det var de vigtigste Setlementer. Magister Rudman blev Præst i Wicacoa (Philadelphia); Pastor Bjørk i Christina; Pastor Auren virkede i de første Aar paa forskjellige Steder. Der kom siden en Præst, P o l f l a d i u s , som var kaldet til Racoon og Penns-Neck (i New Jersey); men det synes ikke, han kom til at virke iblandt dem; der berettes kun, P a s t o r P o l f l a d i u s d r u k n e d e i D e l a w a r e i 1 7 0 6 , og at Pastor Auren samme Aar tiltraadte Embedet for nævnte Menigheder. Ligeledes tænkte Præsterne straks paa at faa bygget bedre Kirker, og med lidt Penge men desmere Tro skred de til Arbejdet. Pastor Bjørk giver i et Brev af 19de November 1700 til Hr. E. Wyström, en Skildring af sin Virksomhed for Kirkesagen samt om den nye Kirkes Indvielse i Christina. Deri hedder det, de lagde Hjørnestenen den 28de Maj 1698. Kirken blev bygget af „haarde graa Sten", og var 60 Fod lang, 30 Fod bred og 20 Fod høj, og kom til at koste £800. Den havde 4 Døre, en stor i Vest, en mindre i Syd og to smaa Døre i Nord. Den havde et stort Vindue i Østen og to mindre paa Syd og to paa Nordsiden. Allerede Aaret efter var Kirken færdig i Christina og blev da indviet paa Trinitatissøndag 1699 i den Treenige Guds Navn og blev kaldet „Trefoldighedskirken". Præsterne Rudman og Bjørk vare klædte i hvide Messedragter, „syet efter deres egen Maade saagodt det kunde blive gjort". Rudman prædikede over de Ord: „Herren har gjort store Ting imod os, derfor ere vi glade" (Sal. 126, 3). Pastor Auren talte ved den Hellige Nadveres Uddeling. Der blev optaget en Kollekt, som indbragte

GLORIA DEI.

[Kirken til Guds Ære]

Indviet 1ste Söndag efter Trinitatis 1700.

Den bekjendte gamle svenske Kirke (Old Swedes Church) i Philadelphia Pa., dengang kaldet Wicacoa, nedenfor Christian og Front Street.

omtrent $200; „thi der var mange hundrede Personer af forskjellige Bekjendelser". Efter Indvielsen beværtede Bjørk Gjæsterne med Mad og Drikke, og der blev holdt en Fest, hvori Naboerne rundt omkring toge Del, og Gjæsterne fik Mad med til Hjemrejsen. Denne Kirkes Indvielse ansaas for en saa vigtig Tildragelse, at ikke alene de engelske Embedsmænd i Delaware, men ogsaa Guvernør Nicholson af Maryland, og Guvernør Blackstone af Virginien kom for at overvære den. Det var ogsaa en Kirke af anseligt Ydre; over det store Vindue i Øst var der indmuret en latinsk Inskription med Jernbogstaver, der lød omtrent saaledes: „Lyset, som straaler fra Himlen, skiner i Mørket". Og over den store Dør i Vest stod paa Latin, ligeledes med Jernbogstaver, omtrent saaledes: „1698. Under William III's Regjering, af Guds Naade Konge af England, da William Penn var Grundejer og William (Markham) Vice Guvernør; Carl XI, en af Sverigs berømte Konger, nu af højlovelig Ihukommelse, blev E. T. Bjørk sendt til dette Sted". Over Døren paa Sydsiden stod: "IMMANUEL"; og paa Nordsiden: „Kristus, vor Konge, har Regjeringen". Omtrent samtidig blev der begyndt at indsamle til en ny Kirke i Wicacoa; men der var en hel Del Vanskeligheder at overvinde; thi Svenskerne boede saa adspredte, og de kunde ikke blive enige om Stedet, hvor Kirken skulde bygges. Nogle ønskede den bygget i Passyunk (nu Point Breeze), hvor Præsten boede, andre hvor den gamle Kirke stod, og hvor der tillige var Kirkegaard. Ingen af Stederne var dog ret Midtpunkt. Pastor Rudman udtalte, at for sin Del syntes han bedst om Passyunk; men Fred og Enighed var ham vigtigere end egen Bekvemmelighed. Den 17de Maj 1698 fik de et Møde for nærmere at forhandle Sagen. Efter Sang og Bøn af Rudman, bleve de enige om at skrive „Passyunk" og „Wicacoa" paa to Sedler, som bleve lagde i en Hat, og saaledes lade Lodbet bestemme, og det faldt da paa Wicacoa; hvorefter de sang en Salme, og der blev fuldkommen Enighed. Men da de skulde tage fat paa Sagen, kom der ny Vanskeligheder. Der var nemlig et lille Stykke Land, der laa ud til Floden, som de ønskede at faa som Kirkeejendom, for at der ikke skulde blive anlagt et Skibsbyggeri, som kunde blive til Skade for Kirken. Men om Afstaaelsen af nævnte Land kunde man ikke enes, og det satte Sindene paany i Bevægelse. Rudman foreslaar da, at bygge den ny Kirke i Passyunk og istandsætte den gamle Kirke, saa der blev Gudstjeneste begge Steder; men nu vare Sindene saaledes i Oprør, saa det syntes umuligt at faa det bilagt. Den 31te Juli 1698, paa 7de Søndag efter Trinitatis, sluttede da Rudman sin Prædiken med at tale om, hvorledes alt havde været forgjæves med at stifte Fred, og da det ikke saa ud til Forandring til det bedre, saa maatte han, hvor ondt det end gjorde ham, tage Afsked med dem. Derefter rejste han til Christina, hvor han blev til 16de September. Da Rudman var rejst, kom Pastor Bjørk og prædikede for dem paa 10de Søndag efter Trinitatis over Luk. 19, 41—48 om „Jesus græder over Jerusalem", hvilken Prædiken gik

saaledes til Hjertet, at de samlede sig bagefter og udvalgte Mænd, som de sendte til Christina for at bede Forladelse, og med Ønsket om at komme til at tale baade med Rudman og Bjørk. Alt blev bilagt i Kjærlighed. Menigheden fik Landet ud til Floden og tog fat paa Arbejdet, ligesom Rudman vendte tilbage, besluttet paa at bære mere over med dem i Kristenkjærlighed, og huske paa „en Guds Tjener kunde ikke undgaa at faa Trængsler". Bygmesterne, som byggede Kirken i Christina, tog nu ogsaa fat paa Arbejdet i Wicacoa, hvor Kirken blev bygget, i Nærheden af det gamle Blokhus og af samme Størrelse som i Christina, og første Søndag efter Trinitatis 1700 var Kirken færdig og blev indviet, ved hvilken Lejlighed Pastor Bjørk prædikede over 2 Sam. 7, 29, hvor det hedder: „Begynder nu og velsigne Din Tjeners Hus, at det maa blive evindelig for dit Ansigt; thi du Herre, Herre! du haver talet det, og med din Velsignelse skal din Tjeners Hus velsignes i al Evighed." Da der var en meget stor Forsamling for at overvære Højtideligheden, deriblandt mange Engelske, gav Pastor Bjørk tillige et kort Uddrag af sin Prædiken paa Engelsk. Kirken fik Navnet "Gloria Dei"; det er den bekjendte "Old Swedes Church" i Philadelphia. I den gamle Kirke staar der endnu en stor Marmordøbefont, lig de som findes i Sverig, om hvilken det formodes, den er bragt over endnu før Kirken blev bygget. Ligeledes findes der bragt over fra Sverig to Englebilleder, der holder en opslaaet Bog, paa hvis ene Side staar paa gammelt Svensk: „De der bor i Mørket, har set et stort Lys", og paa den anden Side: „Ære være Gud i det Høje" (hvoraf Kirken har sit Navn). Den nuværende Kirkeklokke har følgende Inskription: „Støbt til den svenske Kirke i Philadelphia, kaldet Gloria Dei, tildels af den gamle Klokke fra 1643. G. Hedderly 1806".

„Jeg til den levende Kirke kalder,
Og ved Graven sender Bud efter alle"*).

I 1704 byggedes Kirke i Racoon og 1717 i Pennsneck. At de svenske Lutheranere saa hurtig fik Kirker, „hvilke vare de fornemste i Landet", medens selv rigere engelske Naboer endnu manglede, bidrog meget til at hæve Svenskerne og den lutherske Kirke i Fremmedes Øjne, saa der fortælles, „Fremmede som kom til Delaware gik ofte omkring Kirkerne og saa med Ærbødighed paa disse Zions Mure, og ønskede i Almindelighed ogsaa at træde ind og se den indre Helligdom, og der kom flere for med egne Øjne at se disse Vidner om kristelig Iver i den lutherske Kirke".

Kongen havde lovet Præsterne maatte komme hjem og faa Embeder efter nogle Aar, og især rejste Auren med den Bestemmelse snart at vende tilbage. Rudman tænkte ogsaa paa at rejse hjem, hvorfor Erkebiskop Dr. Benzelius udnævnte Pastor Anders Sandel i hans Sted. Sandel rejste

*) I to the Church the living call
And to the grave do summon all.

fra Sverig 21de August 1701 over England og kom til Amerika 12te Marts 1702 og 19de Juli holdt Rudman sin Afskedsprædiken. Men Hjemrejse blev der ikke noget af; thi i New York lod han sig bevæge til at betjene den hollandske Menighed der og i Albany. Derefter modtog han Kald fra en engelsk Menighed i Oxford, Pa., og da den engelske Præst, Evans, rejste til England, blev han Præst ved den engelske Christ Church i Philadelphia, hvor han virkede til sin Død. Han blev begravet nær ved Prædikestolen i den svenske Kirke Gloria Dei; over hans Grav er lagt en Mindesten med følgende Inskription: „Dette Minde skjuler de jordiske Levninger af Pastor Anders Rudman, som da han blev sendt fra Sverig, først grundlagde og opbygde denne Kirke. — Han var en trofast og samvittighedsfuld Prædikant i Engelske, Svenske og Hollandske Menigheder i 11 Aar i dette Land, hvor han gik frem i sand Fromhed, sund Lære og godt Eksempel. Han døde 17de September A. D. 1708, 40 Aar gammel". Medens Pastor Sandel var Præst kom der (1705) en ny Forsendelse af Bøger, Bibler, Bønnebøger og ABC, en Gave af Carl XII, de bleve især fordelte i Wicacoa og Christina. Da de, som hørte til Wicacoa Menighed boede meget adspredte, blev det besluttet, Præsten skulde holde Gudstjeneste for de der boede længst borte mindst to Gange i Vintertiden. Ligeledes blev det bestemt ved et Menighedsmøde: „De, som med Familier rejste bort, og ikke kunde eller vilde deltage i Menighedens Gudstjeneste eller modsatte sig Kirkeordningen, tabte deres Ejendomsret til Kirken." Ligeledes blev det den 18de Maj 1710 forhandlet om Kirketugt, og besluttet „de, som levede i aabenbare Synder og mod Kirkens Ordning, skulde først advares og formanes af Præsten og frugtede det ikke, da skulde det overgives til Menigheden, og vilde de ikke afstaa fra deres syndefulde Liv udelukkes. De som saaledes blev udelukket, og som døde uden Omvendelse maatte ikke blive begravet paa Kirkegaarden".

Allerede 1708 under 21de Februar havde Carl XII hjemkaldt Pastor Bjørk, og i hans Sted udnævnt Pastor Anders Hagvinius samt en Medhjælper; men under Forberedelsen til Rejsen døde Hagvinius og Udsendelsen trak noget ud. Endelig i Maj 1712 ankom de to Præster fra Sverig, Pastor Magister i Philosophie Andreas Hesselius og Pastor Abraham Lidenius. De kom forsynet med en venlig Skrivelse fra Biskop Dr. J. Svedberg, hvori han siger: „mine elskede Brødre og Søstre i Kristus, modtag disse to fromme og lærde Præstemænd, som kommer forsynet med en Del kristelige Bøger, som et nyt Bevis paa Guds Godhed og Kongens Kjærlighed til Eder"; samt lover at gjøre for dem hvad han kan, og slutter saaledes: „Herren tage Eder da i sin hellige Varetægt, og velsigne Eder og Eders Børn, og han give af sin Naade, vi maa mødes i Himlen i den evige Glæde." Pastor Auren døde 1713 og A. Lidenius blev da Præst i hans Sted i Racoon og Pennsneck. 1714 rejste Pastor Bjørk til Sverig, hvor han døde 1740. Magister Hesselius blev derefter Præst i Christina

Menighed. Præsteboligen i Wacacoa nedbrændte 1717, men blev straks opbygget. Der blev Pastor Sandel kun til 1719, da han blev kaldet hjem. Han holdt sin Affkedsprædiken 7de Maj, ved hvilken Lejlighed Hesselius og Lidenius ogsaa vare tilstede for at sige deres Embedsbroder Farvel; det blev da tillige ordnet saaledes, de skulde skiftes ved at besøge Menigheden; medens en Student Arvid Hernbom, som virkede blandt dem med at holde Skole, tillige skulde lede de almindelige Gudstjenester. Menigheden blev dog ikke længe uden Præst; thi endnu samme Aar ankom Pastor Magister Jonas Lidman og Pastor Samuel Hesselius, Broder til A. Hesselius. Lidmans Udnævnelse lyder saaledes: „Vi Ulrica Eleonora ved Guds Naade Dronning til Sverig o. s. v. gjør herved vitterlig, at da ved Pastor Anders Sandels Befordring, Embedet ved Menigheden i Pennsylvania er bleven vacant, saa har vi udnævnt vor elskelige Magister i Philosophie Jonas Lidman til at betjene nævnte Menighed. Stockholm 2den Maj 1719". Lidman blev tillige udnævnt til Provst, og ved et Møde i Gloria Dei, første Søndag i Advent 1719, vare alle 4 Præster sammen; de nyskomne bragte da venlig Hilsen fra Fædrelandet; det blev da tillige bestemt S. Hesselius skulde være Hjælpepræst hos de andre, hvad Aaret efter blev ændret derhen, han skulde bosætte sig i Manating, nærmest for at betjene de, der havde længst til Kirke. Da hans Broder rejste til Sverig i 1723 (hvor han døde 1733) blev S. Hesselius Præst i hans Sted i Christina. I 1724 rejste Pastor A. Lindenius med sin Hustru Maria van Neuman og 3 Børn hjem til Sverig. 1724 eller 26 ankom Pastor Peter Tranberg og Pastor Andreas Vindrufva, den sidste som Hjælpepræst, de delte imidlertid Kaldet mellem sig, og saaledes gik det til 1728, da Vindrufva døde.

I 1730 gjorde Lidman Menigheden i Wicacoa bekjendt, med han var kaldet hjem til et godt Kald, samt foreslog for Menigheden, de med ham skulde hjemsende en Taknemlighedsgave i Peltsværk til Kongen og Biskop Svedberg, hvad Menigheden med Glæde gik ind paa. Han holdt sin Affkedsprædiken 24de Søndag efter Trinitatis. Menigheden var derefter vacant i 2 Aar, og blev kun Lejlighedsvis betjent fra de andre Menigheder. 1733 ankom Pastor Gabriel Falk og maaske tidligere Pastor Johan Eneberg. Den sidste blev Præst i Christina, hvor han virkede til 1742. Falk blev Præst i Wicacoa, men blev afsat samme Aar, af hvilken Grund siges ikke. Menigheden var da vacant i 4 Aar. De skrev vel samme Aar hjem om en anden Præst, men uden at erholde Svar. 1736 gjentog de deres Ansøgning og nu blev Pastor Johannes Dylander udnævnt; han ankom til Philadelphia 2den November 1737, og den 6te blev han indsat af Pastor Tranberg; samt prædikede for en meget stor Forsamling. Under Vacansen var der 1733 bygget Præstebolig i Wicacoa. Dylander virkede med Velsignelse til sin Død 1741; han blev begravet nærved Prædikestolen i hans Kirke, og over Graven er lagt en Marmorplade med følgende Indskription:

„Til Erindring om Pastor Johs. Dylander, Missjonær fra Sverig, og 4 Aar Præst ved denne Kirke, som døde 2den November 1741.

Mens her han sang sin Mesters Pris,
Guds Engle lyttede dertil
Og kaldte ham til Paradis,
De kjendtes ved hans Strængespil

Og glad han lød det Englebud
Og fløj med dem fra Verden ud,
Bort fra de mørke Taagedale
Til evigt Liv i Guddomssale". *)

Menigheden var derefter vacant i 2 Aar indtil Pastor Gabriel Næsman ankom den 20de Oktober 1743. Menigheden trængte ogsaa haardt dertil; thi de gjentagne lange Vacanser havde havt en sløvende Indflydelse, saa flere begyndte at gaa til andre Menigheder, især drog den bekjendte G. Whitfield flere til sig. Da der ogsaa var kommen Lunkenhed med Hensyn til Altergang, blev det besluttet, de som ikke gik til Alters to Gange aarlig skulde paamindes af Præsten, og hjalp det ikke, da af ham og Menighedens Forstandere; gik de alligevel ikke til Herrens Bord, saa tabte de deres Stemmeret. Næsman bragte med sig en ny Forsyning af Bøger. 1750 blev han kaldet hjem, og i hans Sted blev udnævnt Pastor Olaf Parlin, som ankom til Menigheden 7de Juli 1750 og holdt sin Tiltrædelsesprædiken 22de Juli over Jer. 1, 7, hvor det hedder: „du skal gaa overalt, hvor jeg sender dig, og alt det jeg befaler dig skal du tale". I Foraaret 1757 fik han sig en Hjælpepræst i Pastor Erik Norderlind; men samme Aar døde Parlin, og Norderlind forestod derefter Menigheden i 2 Aars Vacanse. Parlin blev begravet ved Siden af Rudman og Dylander, ved hvilken Lejlighed Pastor Unander fra Christina prædikede paa Engelsk og Pastor Lidenius over 2 Tim. 4, 6—8 om Troens gode Strid. Over Graven er lagt en Sten med en Inskription paa Latin og Engelsk, der omtrent lyder saaledes: „Stands Vandrer, du som selv er dødelig og fæld en Taare paa dette Forkrænkelighedens Gjemmested. Her hviler rolig og i Fred, efter en salig Død, en Mand berømt ved Kundskab lært af Gud, den højærværdige, meget lærde Olaf Parlin, Provst for de Svenske Lutherske Menigheder, som ved Guds Naade er samlet i Nord-Amerika, og som var en værdig Præst ved Kirken i Wicacoa. Han var født i Sverig A. D. 1716, ordineret til det guddommelige Ords Tjener A. D. 1745, kom til Amerika 1750, blev gift 1751 og døde 22de December 1757. Han var en kjærlig Mand, en god Fader og en trofast Ven, og i sin kristne Tjeneste en tro og tapper Jesu Kristi Stridsmand, og i den sidste Strid styrket af himmelske Hjælpere, beholdt han

*) Frit oversat af Pastor A. Dan.

Marken, blev ikke Fange men Sejerherre og er nu i Guds Børns Tal". — Han efterlod Enke og to smaa Børn, som Menigheden søgte om Understøttelse til. Endnu skal her tilføjes, at der ved Prædikestolen er en Ligsten med Latinsk Inskription over Peter Kock, født 18de December 1704, død i September 1749, der slutter saaledes: „Husk at alle Ting i denne Verden gaar til Døden. Haaber vi alene paa Kristus i dette Liv, da ere vi de elendigste af alle Mennesker 1 Kor. 15, 12—26". — Foruden er der to Ligstene paa Gangen, den ene over „Magdalene, Pastor Rudmans ældste Datter, født 24de Februar 1699, gift med A. Robeson 1718, og efter hans Død levede som en ret Enke til sin Død 25de Februar 1769, 70 Aar". Den anden er over deres Datter „Elisabeth, Enke efter William Vanderspiegel, Pastor Rudmans Datterdatter, som døde 23de Februar 1774; 52 Aar". Den ældste Gravsten paa Kirkegaarden er over Pastor A. Sandels Børn „Peter, død 21de April 1708, 2 Aar og 4 Maaneder" og „Andreas, død 13de August 1711; 2 Uger og 2 Dage".

I 1742 blev Pastor Tranberg forflyttet fra Racoon til Christina, hvor han virkede til sin Død 1749. Menigheden i Racoon var derefter vacant i 7 a 8 Aar, i hvilken Tid den dog tildels blev betjent af Student William Malander, som kom over med Dylander som Skolelærer i Wicacoa, han fik Tilladelse til at prædike og døbe Børnene. I den Tid søgte imidlertid Hernhutterne at drage Menigheden til sig. Menigheden fik vel Præst i Pastor Johan Sandin, som i April 1748 ankom efter en haard Rejse med Hustru og et lille Barn; men han betjente dem kun i 6 Maaneder, da vor Herre saa kaldte ham hjem til sig. Paa den Tid opholdt Professor Kalm sig i Menigheden, han var udsendt af den svenske Konge for at gjennemrejse Amerika. Han tog da fast Ophold der Vinteren over, og holdt samtidig Gudstjeneste i Menigheden; han ægtede siden Sandins Enke og rejste med hende til Sverig. Aaret efter i 1749 ankom Pastor Erik Unander, som fra 1751 til 56 virkede som fast Præst i Racoon. — Saaledes bleve da Menighederne forsynet „temmelig regelmæssig" med Præster fra Sverig; vel stod undertiden et Kald ledig i nogle Aar, hvad især var Tilfældet med Wicacoa, men den fik dog stadig efter nogen Venten atter Præst fra Sverig. Det skal ogsaa siges til den svenske Moderkirkes og Regjerings Ros, der blev gjort alt muligt for dens Børn i det fremmede Land; trods det Kolonien nu ikke længere stod under den svenske Krone, saa glemte den ikke sine Børn og Husfolk i det fjerne Vesten. Af de Præster, som bleve sendte over, vare ogsaa de fleste trofaste Hyrder og nidkjære samt lærde Mænd. Med Pengeunderstøttelse stod Regjeringen heller ikke tilbage, saa den efter en amerikansk Forfatters, O. Peningchiefs Beregning, havde en Udgift for de Svenskes Sjælesorg i Amerika, der gik op til over hundrede Tusinder Dollars, hvad dog formodenlig er svenske Daler Sølvmynt. Enhver Præst, som blev udsendt fik nemlig af Kronen 100 Daler Sølvmynt i Rejsepenge, og mange fik

endogsaa en ligesaa stor Sum til deres Hjemrejse. Desuden fik de foruden Lønen fra deres Menigheder aarlige Bidrag fra Sverig; en Provst fik £50 og en Præst 400 Daler Sølvmynt. Og naar Præsterne efter nogle Aars Forløb kom hjem fik de gode Embeder, eller en aarlig Pensjon fra 400 til 800 Daler Sølvmynt. Tillige udbetalte Kronen Tusinder af Daler for Bibler og andre Andagtsbøger, som bleve foræredе til Menighederne, samt lod trykke Lærebøger for Indianerne.

Der er saaledes fra Hjemmet gjort meget for de svenske Menigheder i Amerika, og i timelig Henseende gik ogsaa Kolonierne fremad, derimod synes det, som der en Tid var en Tilbagegang i aandelig og kristelig Henseende. — I 1749 kom Pastor **Israel Acrelius** over og blev Præst for Christina Menighed, hvor han var til han 1756 vendte hjem til Sverig, hvor han døde 1800, 86 Aar; han har gjort sig bekjendt som Kirkehistoriker, og blev Koloniens Historieskriver som Forfatter af „de svenske Menigheders Historie". Han giver følgende Skildring af Tilstanden før og paa hans Tid; han skriver: „Fordum kom Kirkefolket tilfods nogle svenske Mil, nu maa de Unge saavel som de Gamle være til Hest. Den Gang red mangen god ærlig Mand paa et Stykke af en Bjørnehud, nu er neppe en Sadel uden Sadeltæppe, Galloner og Fryndser god nok. Da saa man Karle og Piger barfodede i Kirken, nu ville de unge Mennesker i Dragten ligne Standspersoner, Karlene bærer Parykker og deslige, Pigerne Fiskebensskjørter, fine Tøjsko og anden Stads. Den Gang boede hæderlige Familier i lave Loghuse, hvis Skorstene bestode af Bindingsværk beslaaet med Ler, nu opfører man paa Landet malede Sten- og Murstenshuse. Den Gang brugtes Øl og Brændevin, nu bruges Punch og Vin. Den Gang levede man paa Grød og Velling, nu lever man paa The, Kaffe og Chocolade". Ved Folkets Maaltider nød de kraftig Mad især Kjødretter, hvor det heller ikke manglede paa Syltetøjer og Drikkevarer. Det saa saaledes ud, som om „Gudsfrygt og Orden" skulde med Tiden forsvinde, og Hovmod og Drukkenskab træde istedetfor den tidligere Simpelhed og Ædrulighed; Kiv og Strid istedetfor den tidligere Endrægtighed og broderlige Kjærlighed. Dertil Bidrog især det „løse Folk fra alle Lande", der gav Ungdommen et daarligt Eksempel, de kirkelige Stridigheder mellem forskjellige Kirkesamfund, og dertil endnu „de slette Eksempler som med de indkomne Svensker Tid efter anden ere blevne indførte". Der var nemlig Folk som rejste hjemmefra og kom dertil ikke for deres Dyders Skyld, saa det blev et Ordsprog: „de Svensker som sendes did, er man sikker paa ere gode; men de som kommer selv maa man ikke tro, førend man lærer dem nærmere at kjende". Dog da Klagerne vare mest berettigede levede de fleste Kolonister, dog idetmindste et godt borgerligt Liv, og i kristelig Retning blev det ogsaa siden meget bedre.

Kirken i Wicacoa fik især stor Betydning ikke alene for Svenskerne, men for den lutherske Kirke i sin Helhed. da den aandelige Strøm ligesom gik

igjennem den og ud til de andre omkringboende af den lutherske Bekjendelse. Fra 1710 til 40 indvandrede der nemlig temlig mange Lutheranere fra Tydskland, og da Pastor H. M. Mühlenberg i 1742 kom til Amerika holdt de tydske Lutheranere Gudstjeneste i et lille Hus, som de havde lejet dertil i Philadelphia; den svenske Kirke blev dem villigt overladt til Gudstjeneste. Mühlenberg henvende sig til den svenske Præst med sine Anbefalingsbreve, og den svenske Præst læste dem for sin Menighed; og i Kirken i Wicacoa, under Menighedens Lovsange og Bønner blev Mühlenberg indsat som Præst for de tydske Lutheranere i og omkring Philadelphia. Menigheden i Wicacoa var dengang vacant, saa Mühlenberg er formodenlig bleven indsat af Pastor Tranberg fra Christina. Dengang var der endnu ingen Adskillelse i den lutherske Kirke. Svenskerne og Tydskerne arbejde i Kjærlighed og Forening for Guds Rige, Mühlenberg, som talte baade svensk og engelsk, prædikede saaledes ogsaa undertiden i de svenske Menigheder.

Blandt Præsterne som kom over er der en, hvis Navn særlig maa nævnes, og denne Mand er Pastor Dr. **Carl Magnus Wrangel**, som kom fra Sverig i Aaret 1759 til Wicacoa, og skjøndt han dengang endnu var en ung Mand, blev han dog beskikket til Provst for de andre svenske Præster og Menigheder. Men om han end var ung, saa stod han dog ikke tilbage for sine Præstebrødre hverken i Lærdom eller Iver for Guds Rige; man maa snare sige, han gik foran dem, og vor Herre lagde særlig sin Velsignelse til hans Arbejde i Vingaarden. Han prædikede Livets Ord, og de tørre Ben bleve levende, han drog de Unge til Menigheden, trøstede og styrkede de Gamle, og store Skarer samlede sig om ham, især naar han prædikede under aaben Himmel. Mühlenberg skriver om ham, han hengav sig helt for sin Gjerning, og det var ligesom der hvilede en særegen Velsignelse over ham og hans Arbejde, og som Forsynet særlig vaagede over hans Liv. Og det var som de saa visse Ligheder mellem ham og de store Apostle; thi en Tid havde han ogsaa en Torn i Kjødet, paa det han ikke skulde hovmode sig; og naar saa igjen Modgang og Korset nedbøjede ham, da fik han atter Naade til at se ny Seire og Velsignelse, for at ikke Sorg og Forsagthed skulde helt nedbøje ham. Hans personlige Forhold bar Præg af Naadens Enfoldighed og Kjærlighed, og hans Samtaler vare indholdsrige for dem, der elskede de Ting, som høre Guds Rige til. Mühlenberg og Wrangel sluttede sig sammen i Kjærlighed; thi som anført, var der dengang kun en luthersk Kirke. Sproget adskilte ikke de svenske og tydske Lutheranere i Samarbejde, thi de havde en Tro og Daab, og skjøndt den svenske Kirkes Forfatning var biskoppelig, lagde det heller ingen Hindring i Vejen, og det var ogsaa, som der i Amerika ikke blev taget Hensyn dertil. Hvad man tildels kan se deraf Præsterne Rudman, Bjørk og Sandel ordinerede J. Falkner til det hellige Embede, samt at i August 1748 vare de svenske Præster Sandin og Næsman sammen med de tydske Præster Mühlenberg, Hartwich,

Brunnholtz og Handschuch ved et Synodemøde i St. Michaels Kirke i Philadelphia for at ordinere Kurtz til det hellige Embede.

Hvorledes Svenskerne og Tydskerne arbeide sammen i Kjærlighed faar man et klart Billede af fra de opbevarede Beretninger og Dagbogsblade, af hvilke der her skal gives et lille Uddrag for at vise deres Samarbeide; det er nogle Dages Historie, som bliver meddelt, men som giver et Billede af deres hele Virksomhed. Der meddeles følgende: Søndag den 26de Juli 1761 prædikede Mühlenberg paa Engelsk for en svensk Menighed, og tog derefter i stærkt Regnveir til Wicacoa. Sent om Aftenen kom Wrangel hjem vaad og syg fra Jersey; Dagen efter tog de i Forening til Pastor Handschuchs Bolig, hvor de ledsaget af Forstandere og Menighedsmedlemmer, samt Børn og Lærer fra Menighedsskolen drog i Procesſjon til det ny tydske Skolehus, som derpaa blev højtideligt indviet. Om Aftenen opbyggede Wrangel, Mühlenberg og Handschuch, i den sidstes Hus, sig med Guds Ord og Bøn. Om Tirsdagen tog Wrangel og Mühlenberg ud sammen for at besøge nogle kristelige Venner, og blev meget bestyrket i Aanden ved Samtaler med dem; om Natten ankom de til Wicacoa, hvor de blev. — Dagen efter tog de ud paa Pastoralbesøg i den svenske Menighed, og efter en Dags Arbejde med aandelig Glæde kom de til Hr. John Tailors Hus, en af Eiendomsbesidderne i Tinicum. Denne Mand havde været Kvæker eller af „Vennerne"; men var bleven omvendt og underviſt om Sakramenterne og derefter døbt af Wrangel. Herren havde aabnet hans Hjerte, og ligesom Lydia aabnede han sit Hus for den Guds Mand, der havde viſt ham Frelsens Vej. De opbyggede sig derpaa ved kristelig Samtale og Bøn med Tailor og hans troende Hustru indtil de gik til Hvile. Om Torsdagen tog de ud for at se den gamle Kirkegaard ved Tinicum, og hvor de tankfulde saa Minderne om de gamle Svenskere og Ruinerne af den første kristne Kirke, der var bygget i det vilde Vesten. Om Middagen prædikede Mühlenberg for en opmærksom Menighed, og om Eftermiddagen deltog de i et Møde, som var sammenkaldt om Opførelsen af en ny Kirke, og hvorved Mühlenberg og Wrangel bleve valgte til Trustees; og om Aften tog de til Wrangels Bolig i Wicacoa. Næste Søndag Aften finder vi dem igjen sammen i Wicacoa begge trætte efter Dagens Gjerning, og hvor de søger at styrke sig i aandelig Henseende, og om Tirsdag Morgenen tog Wrangel ud med Mühlenberg for at gaa med ham fra Hus til Hus for at tale og bede med opvakte og søgende Sjæle. Og som Wrangel og Mühlenberg arbejde sammen i Kjærlighed, saaledes var der ogsaa et Kjærlighedsforhold mellem de andre svenske og tydske Præster, og da Moderkirken i Sverig hørte om deres Samarbejde, udtalte den sin Glæde derover, og opmuntrede dem til fortsat Samarbejde, som det ses af Beretningen fra et af deres Møder.

Mandag den 15de September 1760 aabnede Provst Wrangel en regulær Konferense af svenske Præster i Kirken i Wicacoa. Mühlenberg, som

personlig var indbudt af Dr. Wrangel var ogsaa tilstede. Det første, som blev fremlagt for Konferensen, var et Brev fra Erkebiskoppen i Upsala. I dette Brev blev der blandt andet udtalt en hjertelig Glæde over Samarbejdet med Tydskerne, og de blev paalagte fremdeles at arbejde sammen med det „tydsk-lutherske Ministerium i broderlig Kjærlighed og kristelig Harmoni, at de svenske skulde deltage i de tydske Synodemøder, og indbyde dem til at deltage i deres, paa det den hele Kirkes Velfærd maatte blive fremmet". Brevet vakte hjertelig Glæde, og Mühlenberg rejste sig og paa det „tydske Ministeriums" Vegne udtalte han en hjertelig Tak til Erkebiskoppen, og sin store Glæde over, hele Kirkens Vel i Amerika laa ham paa Hjerte, og sluttede med det glade Haab, at en saadan Forening maatte blive bevaret under den guddommelige Velsignelse. En Sag, som tillige blev forhandlet ved dette Møde, maa der særlig lægges Mærke til, nemlig de Svenskes Forhold til Episkopalerne, især da de efter nogle Aar, saameget blev indviklet deri. Omkring mellem de svenske Menigheder var der nemlig større og mindre Menigheder, og mere eller mindre Samlinger organiserede til Menigheder, som hørte til den Episkopale Kirke i England, og da Kirken i Sverig blev styret efter en biskoppelig Forfatning, saa var der al Grund til, for de biskoppelige, at anerkjende de svenske Præster og bede dem at betjene dem med Ordet og Sakramenterne, naar deres egne Præster vare fraværende, eller hvor de ingen havde; de indbød saaledes de svenske Præster til at prædike i deres Kirker og tjene ved deres Altere, og da de vare villige til overalt at prædike Livets Ord, saa indvilligede de deri og prædikede for dem. Det blev nu forhandlet ved deres Konferense, og blev det besluttet „ingen svensk Præst skulde overtage en episkopal Menighed, da Arbejdet blandt deres egne, naar det skulde udføres med Troskab, nok kunde optage deres Tid; men hvor de uden at forsømme deres egne, kunde besøge de engelske Menigheder, og betjene dem med Naadens Ord i Overensstemmelse med den lutherske Lære og Maade, der vilde det være overensstemmende med den kristne Kjærlighed at tage sig af trængende Episkopal-Menigheder. Ved Slutningen af Konferensen blev det bestemt, der med det første skulde holdes et Møde af de tydske Præster, hvor saa hele Kirkens Sag særlig skulde forhandles, og blev det besluttet at holde Mødet i Oktober i Providence, nu kaldet "The Trappe", i Montgomery County i Mühlenbergs Bolig.

I Overensstemmelse dermed mødte Konferensen den 18de Oktober 1760, der var iblandt andre: Mühlenberg og Wrangel, Gerock af Lancaster, Hausile af Reading, de to Kurtzer, Schaum og Handschuch. Dagen efter var det Søndag, og der vare komne mange baade tydske og svenske fra flere Miles Omkreds for at deltage i Gudstjenesten, og vor Herre lagde særlig sin Velsignelse til Mødet i hans Hus. Efter Slutningen af Morgen- og Eftermiddags-Gudstjenesten, samlede de tilstedesværende Præster sig i Præsteboligen for at tale om aandelige Gjenstande, de talte saaledes om følgende Emner:

et sønderknust Hjerte, Troen og om Retfærdigheden, og hvormere de talte, destomere sluttede de sig sammen indtil Hjerterne ret fyldes med Glæde. Om Aftenen sang de deres Yndlingssange, samt spillede Melodierne dertil paa et Instrument; ligeledes talte de om Tilstanden i deres Menigheder. Tiden gik let og hurtig for dem, og før de ret vidste deraf slog Klokken 3 om Morgenen. De maatte da bryde op, for ogsaa at lade Naturen komme til sin Ret. — En af de virksomste Medlemmer af Konferensen var Provst Wrangel, og en af de første Sager, som blev forhandlet, var en Sag som laa Wrangel meget paa Hjerte, og som han havde taget meget Del i. Der var nemlig en ung Mand ved Navn Paul Bryzelius, han var født i Sverig, havde en god Uddannelse, og var af en oprigtig Karakter; men han var kommen sammen med Hernhutterne, og desværre formeget i deres Ledebaand, saa de søgte at bruge ham som et Redskab til at drage den svenske Menighed i Racoon, New Jersey, bort fra den lutherske Bekjendelse. Wrangel havde talt med ham, og det var lykkedes i Guds Navn og med Guds Ord, at overbevise Bryzelius om sine Fejl og Vildfarelser, og efter Wrangels Raad mødte han nu ved Konferensen med Bøn om Antagelse i det lutherske Samfund. Efter han var eksamineret af Ministeriet, afgav Bryzelius en skriftelig Erklæring, han var bleven overbevist om sin Vildfarelse, og af Hjertet affagde den, og at han ved helligt Løfte ved at slutte sig til det svenske og tydske Ministerium af Pennsylvania, lovede ikke at lære andet, end hvad der var baseret paa Guds Ord og i Overensstemmelse med vore symbolske Bøger, og i sine Embedsforretninger i Overensstemmelse med nævnte Ministerium. Dette Dokument blev undertegnet i Ministeriums Nærværelse af Bryzelius selv og med Mühlenberg, Wrangel og Gerock som Vidner. Den hele Handling skete under Bøn, at den Broder, som var vendt tilbage til Kirken, maatte ved Guds Naade blive Redskab til at bringe mange Sjæle hen til Verdens Frelser. Guds Velsignelse fulgte ogsaa med denne Handling. Bryzelius rejste til Menigheden i New Germanstown, New Jersey, hvor han med meget Bifald arbejdede blandt sine Folk, og blev holdt i Ære baade af hans svenske og tydske Brødre for hans Troskab.

Disse Møder og Forhandlinger, hvor en svensk Præst bliver ledet paa ret Vej ved den svenske Provsts alvorlige Bestræbelser og bragt til den fælles Synode af svenske og tydske, og derefter faar Tilladelse til at prædike for en tydsk luthersk Menighed i Overensstemmelse med de symbolske Bøger, det viser, der var kun en luthersk Kirke i 1760.

I Forbindelse hermed kan passende meddeles en anden Sag, hvor en luthersk Præst gik over til Hernhutterne. Der var bleven skreven til Erkebiskoppen og Konsistoriet i Sverig, om at faa sendt en Mand til Menigheden i Lancaster, som kunde prædike baade paa svensk og tydsk. En saadan Mand fandt de i Nyberg. Han havde først været Ingenieur, og derefter i kort Tid studeret Theologi, hvorefter han blev Huslærer hos en svensk Greve.

Da Konsistoriet i Upsala søgte efter en Mand til Amerika, melde Nyberg sig, og ved sin Principals Hjælp bestod han en Eksamen, derefter rejste han fra Sverig over London til Amerika, hvor han af Menigheden i Lancaster blev modtaget som en Guds Engel, og da han var en Mand, der var i Besiddelse af gode Gaver, vandt han snart mange; men Glæden varede kun saa kort; thi det viste sig, han hyldede Brødermenighedens Lære, og søgte at fortrænge den lutherske, og da han kort efter giftede sig med en Kvinde af Brødermenigheden, fik han i Advent 1745 en Konferense istand, ved hvilken han offentlig erklærede sig for Hernhut, Kirken blev da lukket for ham; men han fik den ved Hjælp af sine Tilhængere aabnet med Magt; det blev ham da tilladt at prædike for sine Tilhængere om Søndag Formiddag, medens der om Eftermiddagen skulde læses en Prædiken. Saa blev Kirken igjen lukket og atter aabnet; men da den blev offenlig erklæret for Lutheranernes Ejendom, kunde Nyberg ikke faa den til Afbenyttelse, han maatte saa holde sine Gudstjenester paa Raadhuset. Derefter blev han af Erkebiskoppen og Konsistoriet erklæret for udygtig til det lutherske Præstembed, da han var Hernhut. Nyberg rejste da 3die Juli 1748 fra Lancaster til Bethlehem, Pennsylvania, og i 1750 rejste han derfra og til Europa til Grev Zinzendorf.

Naar man kaster Blikket paa de svenske Menigheder og deres aandelige Tilstand, da maa det vel nok siges, den var bedst medens Wrangel var iblandt dem, og den gik godt fremad; men der var ogsaa arbejdet med Troskab fra først af. Campanius arbejde, som anført ikke alene blandt sine Landsmænd, men ogsaa blandt Indianerne, og var saaledes en tro Medarbejder af Indianernes Apostel John Eliot. Da Præsterne Rudman, Bjørk og Auren kom over, saa gik de i deres Formænds Fodspor, de arbejdede med Troskab blandt Landsmænd; men de glemte heller ikke Indianerne, idet de sagde, hvo ved, hvad Gud har isinde med Indianerne, dersom vi skal leve, og vi tilfulde faar lært deres Sprog. Arbejde skal idetmindste ikke blive sparet iblandt dem. Deres Arbejde synes ogsaa at have bidraget til megen Vækkelse i den lutherske Kirke. Folk flokkede sig om Ordet, og de gudelige Bøger gik fra Haand til Haand og bleve læste med Glæde. De Unge bleve oplærte, og Forældrer og Børn vandrede i Herrens Frygt. Saa kom Wrangel og dermed var det ogsaa, som kom der en ny Tid med mere Liv. Han syntes særlig at være skikket til at efterkomme Frelserens Ord, at være Hyrde foa Faarene og at føde Lammene. Naar han var paa Prædikestolen og enfoldigt forkyndte det glade Budskab, da var det, som om han havde sin Styrke i Prædiken, og det samme var Tilfældet, naar han gik omkring fra Hus til Hus for at tale med de Ældre og katekisere med de Yngre.

Et Sted var det, som om Svenskerne ikke havde meget tilovers for Evangeliet, samt holdt sig tilbage fra Herrens Bord, og saaledes gik det for mange til de gamle Dage kom, og indtil de bleve lagte paa Dødssengen; men Wrangels Taarer og alvorlige Formaninger, samt Borells Udholdenhed og det

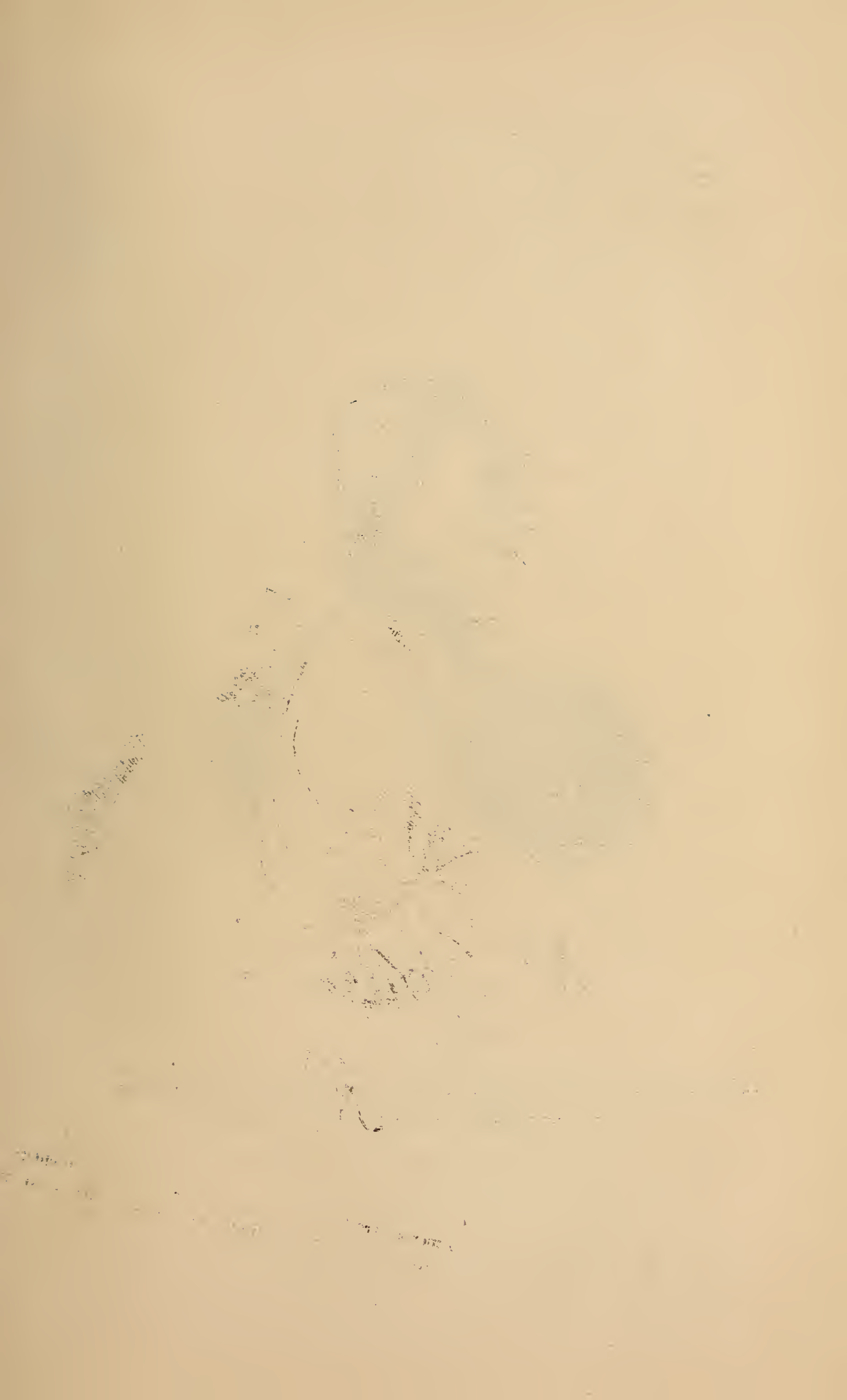
hjertelige Medarbejde af Bryzelius og Wicksell gjorde under Guds Velsignelse en Forandring, saa der saaes baade unge og gamle med Bøn og Taarer at samle sig om Herrens Alter, og det saaes, Herren havde besøgt sit Folk. Det var ret, som om der fra forskjellige Sider skulde føjes flere til Zions Børn, der bleve Sjæle føjede til Tid efter anden, som de Svenske ikke var anderledes i Forbindelse med end almindelige Omgang. Snart var det en romersk Katholik, som kom til Evangeliets Sandheds-Erkjendelse, en anden Gang en Kvæker, som blev døbt i den hellige Treeniges Navn, og atter igjen en Neger, en af Ethiopiens Børn, som ved Troen blev føjet til Herrens Hus og delagtig i hans Bord. De svenske Præster med Wrangel i Spidsen „arbejde sig omtrent til Døde" for at opbygge Kristi Rige; de arbejde i det aabenbare og græd i det skjulte; og derfor, siger Mühlenberg, var der ogsaa en almindelig Opvækkelse og en særegen Velsignelse i de svenske Menigheder. De svenske Præster prædikede ogsaa for de tydske Menigheder, og som alt bemærket for de engelske Episkopale. Det engelske Sprog begyndte at blive yndet af Svenskerne, og det kan desværre siges, det blev til Tab for dem selv og den lutherske Kirke. Allerede i Aaret 1758, kort efter Provst Parlins Død blev der skreven til Erkebiskoppen og Konsistoriet i Upsala om Tilladelse til at faa engelsk Prædiken iblandt sig, og da Wrangel kom over, var han villig til ogsaa at prædike engelsk, ligesom han oversatte Luthers Katekismus paa engelsk, og tildels gav Børnene engelsk Undervisning, og saaledes bestyrkede dem i Kjærlighed til det engelske Sprog.

Wrangels velsignelsesrige Virksomhed blandt dem blev desværre ikke af megen lang Varighed, den begyndte 1759 og ende 1768; han rejste atter hjem til Fædrelandet, hvor han fik et meget godt Embede. Da det var besluttet, han skulde rejse, vakte det almindelig Sorg i Kirken, især bedrøvede det Mühlenberg meget, da han hørte han skulde hjem, dog hverken Tid eller Sted kunde forstyrre Aandsenheden og Samfundsbaandet mellem dem. De havde længe arbejdet sammen i Glæde og Sorg, de havde staaet ved hinandens Side ved Alterne i Wicacoa og Providence; paa deres Rejser havde de trolig baaret Byrderne med hinanden i Omsorgen for Menighederne; de havde været samlet ved Synodemøder, og med barnlig Enfoldighed havde de læst Guds Ord og i Forening bøiet sig for Naadens Throne; de vedblev ogsaa med Forbindelsen og Samarbejdet for den lutherske Kirkes Fremgang i Amerika selv da Oceanet rullede imellem dem. Wrangel døde i Sverig 1786.

Provst Wrangel blev efterfulgt i 1768 af Pastor Anders Gjøransson, som var ankommen allerede i 1766, han virkede som fast ansat Præst til 1779; han blev imidlertid i Landet til 1785 da han rejste til Sverig, hvor han døde 1800. I 1780 blev Pastor Mathias Hultgren kaldet til Wicacoa, hvor han virkede i 6 Aar til han rejste hjem 1786. I 1756 blev Pastor Unander forflyttet til Christina, om han siden rejste hjem

eller hvorledes omtales ikke; han blev efterfulgt af Pastor Andreas Borell i 1759, som i 1762 blev udnævnt til Provst over hele den svenske Missjon; han døde i Christina 1768. Borell fik Hjælpepræst 1767 i Pastor Dr. Lawrence Girelius, som derefter blev kaldet til fast ansat Præst; i 1770 blev han udnævnt til Provst for Missjonen, i hvilken Stilling han virkede til sin Hjemrejse i 1791; han var den sidste saenske Præst i Christina. Efter at Pastor Unander var forflyttet til Christina kaldte Menigheden i Racoon Pastor John Abraham Lindenius den Yngre i 1756. Han var Søn af Pastor Abraham Lindenius og havde siden 1751 været Missjonens Hjælpepræst især i Pennsylvania; men, før han endnu havde tiltraadt Embedet, døde han. Derefter var Menigheden uden fast Præst til 1762 til de fik Pastor Johan Wicksell, som virkede til megen Velsignelse baade ved Sjælesorg og ved sine Bestræbelser for Skolegjerningen samt tog ligeledes Del i hvad, der kunde fremme Menighedens timelige Velfærd. Han var i to Aar Missjonens Provst; men 1773 rejste han til Sverig (1786 var han endnu i Live). Menigheden var derefter uden fast Præst til 1778, da Pastor Dr. Nicolaus Collin blev udnævnt til deres Præst. Han var den sidste Præst som blev sendt over fra Sverig.

Kaster man nu Blikket paa Menighedernes aandelige og timelige Stilling, da maa man sige, at i en lang Aarrække stod det godt til i de svenske Menigheder, der var megen sand og inderlig Gudsfrygt, og tillige var der et pent udvortes Liv; thi der blev holdt stræng Kirketugt, der anvendes baade Bøder, offentligt Skriftemaal og Udelukkelse af Menigheden. Spil og Dands ansaaes for utilladeligt og syndigt, og sjældent eller aldrig blev der i Menighederne født et uægte Barn. Der sørgedes ogsaa godt for Folkeundervisningen baade ved Oprettelse af Skoler og Katekismus Overhørelse saavel i Kirkerne som i Husene. — Der er tidligere nævnt, hvorledes Præsterne fik Støtte fra Sverig; i Menighederne havde de fri Bolig, og deres øvrige Løn skete ved frivilligt Sammenskud, som dog sjeldent inkom ordentligt, samt Indkomster for Embedsforretninger. Indvandringen fra Sverig var neppe meget stor, saa de allerfleste vare fødte i Landet; men de Svenske Amerikanere vare dog ikke vanslægtede fra deres Fædre i Norden, hvad Mandomsprøver angik, de vare især stolte af deres raske Heste, og det blev anset for Mandomsprøve at ride i fuldt Firsprang udover steile Bakker og over svære Kløfter; men det var ikke derved alene, de aflagde Prøver paa deres Mod; thi mange bleve kaldede til at kjæmpe under Washingtons Faner, og der give ædlere Prøver paa deres Mod og Dødsforagt. Hvad Sproget angik, da fulgte de ikke i Fædrenes Spor; thi det engelske Sprog fortrængte efterhaanden det svenske, og det blev tillige til Tab for de lutherske Menigheder, der trængtes til flere Præster, og især til saadanne som kunde prædike baade paa Svensk og Engelsk; men derpaa var der Mangel. Dr. Wrangels Ven Pastor Mühlenberg, som ofte prædikede i svenske Menigheder, havde en Søn Pastor

N. Collin

Kom til Amerika fra Sverig 12te Maj 1770; død som den sidste svenske Præst ved Gloria Dei i Philadelphia 7de Oktober 1831, i sit 87de Aar.

John Peter Gabriel Mühlenberg, som en Tid ved Siden af sine egne Menigheder tog virksom Del i Sjælesorgen blandt de Svenske; men det varede kun til 1775; thi da Krigen brød ud betraadte han den militære Bane, og blev under Washingtons Banner General-Major. Den lyse Tid blev afløst af mørke Skyer over Menighederne, Krigen og Mangelen af engelsktalende Præster førte det med sig. Den lutherske og episkopale Kirke havde staaet i et venligt Forhold, saa svenske Præster havde betjent episkopale Menigheder; ja, Bispekirken havde endogsaa indbudt Mühlenberg, der var ordineret i Tyskland, som ikke har den biskoppelige Forfatning, til sine Møder, samt tilladt ham at prædike i deres Kirke i Philadelphia. Det fulgte derfor ligesom af sig selv, de svenske Menigheder nu henvendte sig til den episkopale Kirke, da det var forgjæves at faa engelsktalende fra den tydsk-lutherske. Det begyndte da med, der bleve antagne engelske Episkopalpræster som Kapellaner for de svenske lutherske. Præsterne og Menighederne holdt fast ved det lutherske Navn; men det gik dog saa jævnt over i Bispekirken, saa det førte til, de fra svenske lutherske Menigheder bleve engelske episkopale. Om denne Overgang maa man sige, som Erkebiskoppen i Sverig i 1850 skrev til Pastor L. P. Esbjørn i Amerika: „om det ikke var et Frafald, saa var det dog en Tilbagegang".

En Tid var Pastor Girelius og Pastor Collin de to eneste svenske Præster, og nu tiltrængtes der netop mere Betjening; thi foruden de tre Hovedmenigheder var der siden under Missjon bleven Menigheder og bygget Kirker i Kingsessing og Upper Merion. Men endnu mere skulde Kræfterne formindskes; thi 1791 rejste Girelius hjem med Hustru og 4 Børn, hædret som Doktor fra Pennsylvania Universitet. Nu var Pastor Nicolaus Collin ene tilbage. Han var fra Upsala, og blev sendt over som „ekstraordinær Præst", og ankom til Landet 12te Maj 1770. Han virkede imidlertid mest i Racoon og Pennsneck og blev fast ansat Præst der 1778, hvor han boede til 1786. Efter nogle Aars Ophold søgte Collin om at komme hjem; men paa Grund af Krigen og flere Omstændigheder fik han først Hjemlov i 1782, der først blev modtaget i Maj 1783. Men han var da kommen til at se Menighedernes og Missjonens forladte Stilling, om han rejste, hvorfor han skrev hjem, han havde besluttet at blive endnu nogle Aar, og som en tro Tjener blev det til hans Død. Da han besluttede at blive, fik han under 10de August 1785 kongelig Udnævnelse til Philadelphia (Wicacoa). Han havde en Tid mange Vanskeligheder at kjæmpe med; thi under Krigen gik det ofte daarligt med Understøttelsen fra Sverig; alt var trykket og ligesom i Forvirring Menigheden, paa nogle faa Familier nær, betalte ikke meget til Præstens Underhold, saa han led ofte Mangel paa Livets Fornødenheder; dertil kom tillige et nedbrudt Helbred, plaget af Feber; men han holdt ud i Tro paa Herren, og i timelig Henseende kom der lysere Dage. — Da Menigheden var næsten udelukkende engelsk, blev der skreven derom til Sverig, samt om Missjonens

Stilling. Erkebiskoppen forelagde derefter Sagen for Kongen, og den Beslutning, som blev fattet, blev derefter meddelt Menighederne i et Brev fra Erkebiskop Uno von Troil, dateret Upsala 25de Juni 1789, hvori det hedder: Kongen var kommen til den Slutning, det vilde være bedre, om Menighederne valgte deres Præster selv, istedetfor som hidtil at faa svenske Missjonærer paa Kronens Regning, og paa Grund deraf tillader han ligeledes, de to svenske Missjonærer Girelius og Collin rejse hjem, naar der gives Lejlighed dertil. Brevet slutter med at ønske Menighederne Herrens Velsignelse baade i timelig og aandelig Henseende, samt ønsker „Evangelii Lys, som blev tændt ved svenske Kongers Omsorg og svenske Præsters Virksomhed, maa i Fremtiden komme til at skinne stedse klarere og bære velsignet Frugt iblandt dem". To Aar derefter rejste Girelius hjem; men Collin blev. Nu hvilede hele Gjerningen paa ham, og han sparede heller ikke sig selv. Han rejste omkring i alle de svenske Menigheder, prædikede baade i Kirkerne og i Husene.

Da Pastor Collin blev forflyttet til Philadelphia, gjorde han, hvad han kunde, for at Menigheden i Racoon kunde faa luthersk Præst. I Forening med Menigheden henvendte han sig derfor til Pastor Christian Streit i Virginien. Han var født i Landet og talte baade Tydsk og Engelsk fra Barn af; havde studeret under Dr. Wrangels Vejledning og derefter ordineret af det tydsk-lutherske Ministerium. I Efteraaret 1788 aflagde han Menigheden i Swedesborough et Besøg og udtalte sin Glæde over den Ære, der blev ham tildelt, og der var Haab om, han vilde modtage Kaldet; kun udbad han sig Betænkningstid; det trak ud til 1ste September 1789, da han skrev til Menigheden, han kunde ikke modtage Kaldet, baade paa Grund af svagt Helbred, samt, hvad der nok var det vigtigste, han kunde ikke finde en Efterfølger til Præst for sine tydsk-lutherske Menigheder. Saaledes blev Menigheden skuffet i Haabet om at faa en luthersk Præst, og det lyder saa vemodigt, naar Collin derefter skriver: „da det slog Fejl tænkte jeg paa at prøve andre Veje... men imidlertid kaldte Menighedsstyrelsen i Swedesborough Pastor Croes til at betjene sig, og han blev kort efter fast Præst, hvilket jeg haaber og inderligt beder, maa blive til Guds Ære og til Sjælenes Frelse". Pastor Croes var Episkopalpræst, og blev siden Biskop af New Jersey. Ligeledes havde Collin en Episkopalkapellan, Joseph Clarkson, som blev Præst i Christina i 1792, da Girelius var rejst hjem; saaledes var to af de vigtigste Menigheder ene betjenet af Episkopalpræster. Det var især i Philadelphia, Kingsessing og Upper Merion, Collin virkede, og de vedblev under hele hans lange Embedstid at staa som svenske Menigheder; thi skjøndt han stadig havde episkopale Medhjælpere, og benyttede deres "Prayerbook" (Bønebog), saa stod dog Menighederne temlig uafhængige. Dr. Collin vedblev at virke til sin Død, og det var en lang Aarrække, Herren forundede sin Tjener at leve og virke i. Han døde i Philadelphia den 7de Oktober 1831 i sit 87de Aar. Der er ophængt en Mindetavle til Erindring om ham i Kirken i Philadel-

phia, hvor det siges, han var den sidste Præst, som blev sendt over fra Moderkirken i Sverig. — Han var en Tid Vice-Præsident for det "American Philosophical Society". I Manuskript efterlod han en Oversættelse af Provst I. Acrelius': „De svenske Menigheders Historie", som ejes af New Yorks historiske Selskab; ligeledes har han efterladt en kort skreven Beretning om den svenske Missions Begyndelse og Fortsættelse især i Racoon og Pennsneck. Med Collin afsluttes den gamle lutherske Mission fra Sverig. Henimod 200 Aar havde den været baaren med Kjærlighed og Opofrelser, baade medens den stod under Kronen og siden; thi i omtrent 100 Aar derefter var Menighederne blevne forsynet med Præster fra Sverig, foruden de store Gaver i Bøger og Penge; overfor en saadan Opofrelse og Kjærlighed af Moderkirken, maa det beklages, da det svenske Sprog ophørte at blive talt, den lutherske Kirke — den svenske og tydske — ikke fostrede Mænd, der kunde betjene dem i det engelske Sprog. Baade Missionen og de betydelige Ejendomme gik nu over i Bispekirken. Menighederne med Kirkeejendom i Christina, Racoon og Pennsneck gik efter 1790 over til Bispekirken. Wicacoa Mission: i Wicacoa, Kingsessing og Upper Merion stode indtil Collins Død 1831 som svenske Menigheder. I 1843 blev de delte i tre selvstændige Menigheder og først da bleve Gloria Dei og Kingsessing (St. James') rigtig formelt optagne i den Episkopale Kirke. Upper Merion blev derimod en uafhængig Menighed, og saameget luthersk var der endnu, der blev gjort et Forsøg paa at faa Menigheden forandret fra svensk-luthersk til en tydsk Menighed istedetfor til en engelsk Episkopal Menighed. Det førte kun til en Rettergang, som fortsattes med Bitterhed i nogle Maaneder, saa blev ogsaa den Menighed forenet med Bispekirken. De gamle Kirker, som hørte til den svenske Mission, — der er ialt 5 — staar endnu; den ældste er Kirken i Wilmington (Christina); indviet 1698. Den stod en Tid, som ubrugelig, indtil et Menighedsmedlem skjænkede nogle hundrede Dollar til dens Istandsættelse, og 21de August 1842 blev den atter aabnet til Gudstjeneste; 1856 blev den igjen istandsat, og nu holdes der stadig Gudstjeneste i det gamle Gudshus. Den mest bekjendte er sikkert Gloria Dei i Philadelphia; den ligger smukt, den ærværdige Helligdom, ud til Delawarefloden, midt i de Dødes Have, Kirkegaarden, omgiven af høje Træer; ogsaa i den holdes stadig Gudstjeneste. Efter Collins Død blev Dr. Jehu Curtis Clay Præst ved Gloria Dei. Han nedstammede paa Mødrene Side fra de gamle Svenske; ogsaa over ham er ophængt en Mindetavle i Kirken. Han har udgivet en temlig udførlig Historie om den svenske Mission (Annals of the Swedes on the Delaware). Vemodigt er det, at Kirkerne og Missionen nu er tabt for den svenske og idethele for den lutherske Kirke, og falden i Episkopalernes Hænder; men det er vort Haab, hvad Collin beder om, naar han slutter sin skrevne Beretning saaledes: „Maatte kun nu den uforkrænkelige Sæd, som svenske Missionærer har udsaaet i disse Menigheder, baade under Glæder og under Taarer, frembringe overflødigt af

Aandens Frugter i al Godhed, Retfærdighed og Sandhed (Ef. 5), og blomstre som en evig herlig Plantning i de Levendes Land."

Da den svenske Digterinde **Frederikke Bremer** var i Amerika paa sine Rejser, kom hun ogsaa til Philadelphia; om dette sit Besøg siger hun: „Jeg var indbudt af den daværende Præst, en Amerikaner, til i hans Hus at møde alle de Efterkommere af de tidligere svenske Kolonister, han kjendte, der var mellem 50 og 60. Der var imidlertid intet svensk ved dem uden Navnene; de havde ingen Traditioner om deres Udvandring. Sprog, Udseende, alt var blandet sammen med den herskende anglosaksiske Race; Kirkeklokken alene havde noget i Sandhed svensk ved sig, den mindede om Kirkeklokkerne i vore Landsbyer. I Kirken laa der en stor Bog paa en høj Pult, hvorpaa kunde læses i stort Tryk: „de, der bor i Mørket, har set et stort Lys". Den Inskription i Forening med den gamle Kirke i Wilmington i Delaware og nogle faa Familienavne, er alt, hvad der er tilbage af den tidligere Koloni paa den ny Verdens østlige Kyster. Dog nej, det er ikke alt. Et ædelt fredfuldt Minde om deres Liv er opbevaret paa Historiens Blade, lig en elskelig Episode af idyllisk Renhed og Friskhed. Ny Englands Pillegrimme besmittede Landets Jord med Blod ved deres Grusomhed og Uretfærdighed mod Indianerne. De svenske Pillegrimme var i deres Behandling af de Indfødte saa retfærdige og vise, at al den Tid, de herskede ved Delawares Bredder, blev ikke en eneste Draabe indiansk Blod udgydt af dem, og Indianerne elskede dem, og kaldte dem „vort eget Folk". Svenskerne er et gudfrygtigt Folk, sagde W. Penn, de ere flittige og nøjsomme og holder fast ved deres Moderlands Sæder og Skikke. De ernære sig ved Agerdyrkning og Kvægavling. Kvinderne ere gode Husmødre, spinder og væver, drage Omsorg for Familierne og opdrage sine Børn godt". Alle Historikere ere enige om, at Svenskerne, som saaledes blev blandet med den øvrige Landets Befolkning, bibragte det et sundt Element af moralsk Liv, der har havt en gavnlig Indflydelse paa dem."

Endnu dette, blandt Indianerne var der blevet bevaret nogle svage Traditioner om Svenskerne, som førte til, at Ønsket fremkom hos dem, om at faa Missjonærer fra Svenskerne, og en af deres Høvdinger, der tillige var Præst, **Charles Journeycake**, henvendte sig i Foraaret 1876 til den svenske Augustana-Synode om at begynde en Missjon iblandt dem. Ved Synodemødet samme Aar blev det ogsaa besluttet. Pastor J. **Telleen** blev derefter udsendt for nærmere at undersøge Forholdene. I April 1877 kom han til Høvdingen Journeycake, og fik en venlig Modtagelse. Høvdingen selv var gammel og svag; men hans ældste Datter virkede ved at holde Søndagsskole for Indianerbørn. I 1879 blev Pastor M. **Wahlstrøm** ordineret som **Indianermissjonær**. Desværre lægger den politiske Stilling flere Hindringer ivejen, saa det endnu er tvivlsomt, om Synoden kan faa et

eget Agentur, saa den kan begynde en selvstændig Indianermissjon; hvad uden det ikke er ret muligt.

Den nyere Emigration har nu atter samlet en svensk-luthersk Menighed i Philadelphia; men den fik ikke Lov til at holde sine Gudstjenester i deres fromme Fædres gamle Gudshus. Pastor Dr. W. J. Mann ved den tydsk-lutherske Zionskirke aabnede saa sin Kirke for dem til deres Gudstjenester. Den unge Menighed, der tæller henimod 150 Nadvergjæster, arbejder nu paa igjen, at kunne faa en egen svensk-luthersk Kirke i Philadelphia, det gamle Wicacoa, hvor deres gamle Landsmænd har levet, og hvor de har samlet sig om Guds Ord til Bøn og Sang i Kirke og i Husene. Hvor minderigt vilde det dog være, om Menigheden kunde faa den gamle Helligdom tilbage, saa den ikke skulde bygge nogen ny. At samles igjen i Gloria Dei, Kirken til Guds Ære, med dens rige Minder, kunde maaske blive „et lønligt Kildespring" til nyt og friskt Liv; men der synes ikke, at være noget Haab derom.— Fra Dr. Collins Dage og indtil for faa Aar siden var Kirken lukket for svensk Gudstjeneste; men saa kom 1876 med Hundreaarsfesten for Amerikas Frihedskamp og med Udstillingen i Philadelphia, og blandt de gamle Minder, som Gjæsterne ønskede at se var ogsaa Gloria Dei. Det fremkaldte Ønsket om ogsaa at faa Højtidsfest i den med fuldstændig svensk Gudstjeneste. Den 5te November 1876, paa 21de Søndag efter Trinitatis, kom da en saadan Fest istand. Da gjenlød de gamle Mure atter af svensk Salmesang og Prædiken. Den svenske Menigheds Præst i Philadelphia, Pastor Conrad Emil Lindberg, holdt da, klædt i fuldstændig svensk Præsteornat, en fuld Højmessegudstjeneste, som den holdes i Sverig, og prædikede for en meget stor Kirkeforsamling af Svenske, Engelske og tilrejsende Gjæster. Og lidt over en Maaned derefter var der atter svensk Højtidsfest, idet Pastor Lindberg i Gloria Dei Mandag den 11te December 1876 ægteviede Pastor A. P. Monten med Frøken Selma Sanbom.— Den gamle Gloria Dei har nu atter i den allersidste Tid været aabnet til en svensk Højtids- og Bryllupsfest, idet Pastor C. E. Lindberg, nu Præst ved Gustaf Adolfs-Kirken i New York, Tirsdagen den 5te Oktober 1880 i den ægteviede, den nuværende svenske Præst i Philadelphia, Pastor Carl J. Petri til Frøken Christina Anderson. Maatte disse svenske Fester, som i de sidste Aar har fundet Sted i den, være et lille Lysglimt og en Begyndelse til, at Kirken kan komme til sin gamle Ret, og fuldt ud svare til sit Navn "Old Swedes Church". Vi vil haabe det! At den i Almindelighed er lukket for lutherske Præster er et stort Tab, da den ligger særdeles heldigt for en nordisk Sømandsmissjon; men ikke det alene, det er en Kirke, som har Interesse for hele den lutherske Kirke i Amerika, saa om den kan vindes tilbage, da bør hele den lutherske Kirke enes derom, for at den kan komme tilbage til dens oprindelige Ejere: **Svenskerne** eller som et **Fælleseje for hele den lutherske Kirke i Amerika.** Mon ikke den svenske

Krone, som den har kostet saameget, kunde gjøre noget i denne Sag? Og, da den ligger saa heldigt for den nordiske Sømandsmissjon, kunde en Henvendelse fra den svenske Moderkirke ikke komme i Betragtning? Vi vil haabe, den endnu kan faaes tilbage, saa den svenske og nordiske lutherske Missjon kan fortsættes fra den gamle Missjonskirke, og, saaledes man fra den kunde tilraabe særlig Svenskerne og Nordens Søfolk med Salmisten: „Kommer lader os synge med Fryd for Herren, lader os raabe af Glæde for vor Frelses-Klippe. Lader os komme frem for hans Ansigt med Tak, lader os raabe af Glæde for ham med Salmer! Kommer, lader os tilbede og nedbøje os, lader os bøje Knæ for Herren vor Skabers Ansigt! Thi han er vor Gud, og vi ere det Folk, han føder, og den Hjord hans Haand leder“. (Sal. 95).

[Kilder: Pastor Dr. J. C. Clay: Annals of the Swedes on the Delaware from their first Settlement in 1636 to the present time; Pastor Dr. Ch. H. Kalkar: Dansk Missjons-Blad No. 10, t876; Redaktör J. A. Enander: De forenede Staters Historie, 4de Del (den norske Oversættelse); Pastor Dr. C. W. Schaeffer: Early History of the Lutheran Church in America; Professor Dr. S. S. Schmucker: The American Lutheran Church; Pastor J. H. C. Schierenbeck: Lebens Beschreibungen 1ste og 2den Hefte; Anthon Bang: Om Bebyggelsen af Nordamerika, Side 184—85; samt Meddelelser fra Pastor C. E. Lindberg.]

Oversigt over den svensk-lutherske Mission i Pennsylvania og nærmeste Stater. Fra 1638 til 1831.

Præsternes Navne og Embedstid saavidt det er bekjendt.

Kolonien under den svenske Krone. Fra 1638 — 1655.

1. Pastor Reorius Torkillus, første lutherske Præst i Amerika, fra 1638 til sin Død 1643 (35 Aar).
   Kirke blev bygget ved Delawarefloden 1639.
2. Pastor Johan Campanius (Holm efter sin Fødeby Stokholm), fra 1643 — 48, rejst hjem.
   Ny Trækirke bygget i 1646.
3. Pastor Lauritz Lockenius fra 164*(?) til sin Død 1688.
4. Pastor Israel Holgh fra omtrent 1650, rejst hjem efter faa Aar.
5. Pastor Peder..... fra 1652 (54?) til 1655; rejst hjem.
6. Pastor (Navn opgives ikke), fra 1656 til 1658; rejst hjem.

Under hollandsk Herredømme stod Kolonien fra 1655 til 1664. Siden under engelsk Herredømme, til der efter 1776 blev amerikansk Regjering.

Pastor L. Lockenius var i mange Aar eneste svensk Præst.

Hollandsk Præst Magister Jacob Fabricius fra 1677 til sin Død 1692 for Hollændere og Svensker; efter 1688 eneste Præst.

Efter Koloniens Erobring.
1696—1786.

Menighederne uden Præster i 6 Aar fra 1691—1697.
Betjente af:
Lægprædikant Andreas Bengtsen i Wicacoa.
Lægprædikant Carl Christopher Springer i Christina.
1697 ankom 3 Præster, og en ny Tid begyndte.

---

1. Wicacoa (Philadelphia.)

Pastor Magister Anders Rudman, fra 1697—1702; død som engelsk Præst 1708.
„Gloria Dei“ indviet 1700.
Pastor Andreas Sandel, fra 1702—1719, rejst hjem.
Student Arvid Hernbom, betjente Menigheden i kort Vacance, Medhjælper.
Provst Magister Jonas Lidman fra 1719—1730, rejst hjem.
Menigheden vacant i 2 Aar fra 1732.
Pastor Gabriel Falk fra 1733, afsat samme Aar.
Menigheden vacant i 4 Aar.
Pastor Johannes Dylander fra 1737—1741, da han døde.
Menigheden vacant i 2 Aar.
Pastor Gabriel Næsman fra 1643—1750; rejst hjem.
Provst Olaf Parlin fra 1750—1757, da han døde.
Pastor Erik Norderlind, Hjælpepræst, constitueret Præst for Menigheden i 2 Aars Vacance fra 1757—1759.
Provst Dr. Carl Magnus Wrangel fra 1759—1768, rejst hjem, død 1786.
Pastor Anders Gjøransson (Hjælpepræst fra 1766) fra 1768—1779; rejste hjem 1785, død 1800.
Episkopalpræst Charles Lute, engelsk Kapellan fra 1774—
Pastor Mathias Hultgren fra 1780—1786; rejst hjem.
Pastor Dr. Nicolaus Collin, sidste svenske lutherske Præst fra 1786—1831, da han døde.

Dr. Collins engelske Episkopalkapellaner:
Pastor Joseph Clarkson, 1787—1792.
Pastor Slator Clay, 1792—1821.
Pastor Joseph Turner fra 1792; i flere Aar.
Pastor James Wiltbank, 1816—1820.
Pastor M. B. Roche fra 1820 i 6 Maaneder.
Pastor Charles M. Dupuy, 1822—1828.

Pastor Pierce Conelly, 1828—1831.

Pastor Dr. Jehu Curtis Clay, svensk paa Mødrene Side, Kapellan fra 1813, anden Gang fra 1822; efter Dr. Collins Død valgt til Rector 1831; dermed ophører den lutherske Missjon.

---

2. Christina (Wilmington, Pa.)

Pastor Erik Bjørk fra 1697—1714, rejst hjem, død 1740.

Trefoldighedskirken indviet i 1699.

(Pastor Anders Hagvinius udnævnt 1708, død før Afrejsen i Sverige.)

Provst Magister Andreas Hesselius fra 1713—1723, rejst hjem, død 1733.

Pastor Samuel Hesselius (kom over 1719) fra 1723—1731; rejst hjem, død 1755.

Postor Johan Eneberg fra 1733—1742; rejst hjem.

Pastor Peter Tranberg (kom over 1724 eller 26) fra 1742—1749, da han døde.

Pastor Israel Acrelius fra 1739—1756; rejst hjem, død 1800, 86 Aar.

Pastor Erik Unander (kom over 1749) fra 1756—

Provst Andreas Borell (kom over 1757) fra 1759; fr Provst til 1768, da han døde.

Provst Dr. Lawrence Girelius, Hjælpepræst fra 1767, Provst fra 1770—1791; reist hjem. Sidste svenske og lutherske Præst, efterfulgt af Episkopalpræst Joseph Clarkson fra 1792—1799; dermed ophører den lutherske Missjon.

---

3. Racoon og Pennsneck, New Jersey.

Pastor Polfladius; vides ikke, naar han kom over; druknede 1706 i Delaware.

I Racoon bygget Kirke 1704.

Pastor Jonas Auren (kom over 1697, virkede forskjellige Steder) fra 1706—1713, da han døde.

Pastor Abraham Lindenius (kom over 1712) fra 1713—1724, rejst hjem 1728.

Kirke byggedes i Pennsneck 1717.

Pastor Peter Tranberg fra 1724 eller 26—1740, forflyttet til Christina 1742.

Pastor Andreas Windrufva, Hjælpepræst fra 1724 eller 26—1728, da han døde.

Menigheden vacant 7 a 8 Aar.

Student William Malander betjente tildels Menigheden i Vacancen.

Pastor Johan Sandin fra 1748; betjente Menigheden i 6 Maaneder, da han døde.

Professor Peter Kalm fra 1748—49; rejste paa den svenske Regjerings Vegne.

Pastor Erik Unander (kom over 1749) fra 1751—1756, forflyttet til Christina.

Pastor Johan Abraham Lindenius den Yngre (Søn af Abraham Lindenius.) Missjonens Hjælpepræst fra 1751, kaldt 1756, død samme Aar.

Menigheden vacant til 1762.

Provst Johan Wicksell (kom over 1760) fra 1762–1773; rejst hjem, død 1800.

Menigheden vacant til 1778.

Pastor Dr. Nicolaus Collin (sidste svensk lutherske Præst) fra 1778—1786, forflyttet til Wicacoa.

Et mislykket Forsøg paa at kalde en luthersk Præst i Pastor Christian Streit gjordes 1788.

Menigheden kaldte Episkopalpræst Croes, siden Biskop af New Jersey. Dermed slutter den lutherske Missjon.

Lancaster, Pennsylvania.

Til svensk-tydsk Præst antoges omkring ved 1744 Nyberg, han gik over til Hernhuterne 1745, rejste derfra 1748, og til Tyskland 1750.

New Germanstown og Bedminster, New Jersey.

Pastor Paul D. Bryzelius, en svensk, som fra Brødremenigheden i 1760 blev optaget som luthersk Præst, virkede der fra 1761 i flere Aar nærmest som tydsk og engelsk Præst.

Pastor J. P. G. Mühlenberg skal før 1775 have virket lidt blandt Svenskerne.

[Kilder: Nærmest efter Pastor Dr. I. C. Clay: Annals of the Swedes on the Delaware from their first Settlement in 1636 to the present time; Redakteur I. A. Enander: De forenede Staters Historie 4de Del (Norsk Oversættelse.)]

Den tydske Indvandring.

De tydske Lutheranere ved Hudsonfloden, New York Stat.

Indvandringen til Amerika fra Tydsklands forskjellige Lande, danner et nyt og betydeligt Afsnit baade i Amerikas og den amerikansk-lutherske Kirkes Historie. De tydske Lutheranere har, fra den egenlige Indvandring begyndte og til Nutiden, baade paa Grund af deres store Antal og ved Omsorgen for Guds Ords Forkyndelse paa Modersmaalet været Kjernen i den lutherske Kirke i Amerika.

Den tydske Indvandring begyndte meget tidlig, og der er al Sandsynlighed for, at der sammen med Hollænderne og Svenskerne tillige indvandrede Tydskere; man ved imidlertid, at den tydske Emigration begyndte saa tidlig som 1680. Blandt de forskjellige Sekter i Tydskland var der ogsaa Kvækere, som levede i en temmelig undertrykket Stilling, og da William Penn aabnede et Hjem for Kvækerne i Pennsylvania, saa drog der ogsaa flere af Tydsklands Kvækere dertil. Deres Anfører var Francis Daniel Pastorius, som i 1682 dannede det saakaldte Frankfort Compagni, og i 1683 ankom han til Philadelphia med henved 30 Familier og lagde derved Grundvolden til de første tydske Settlementer. Derefter indvandrede der stedse flere og flere Tydskere af alle Religionsbekjendelser, deriblandt ogsaa Lutheranere.

Den egenlige Indvandring begyndte dog i det følgende Aarhundrede, og først i det hører man Tale om tydsk-luthersk Præst og tydsk-lutherske Menigheder. De spredte sig da over Pennsylvania, Maryland, Virginia, New York med flere Stater. Ogsaa sydpaa foregik der da en temmelig betydelig Indvandring fra Tydskland og Holland til West Indien under den forenede Regjering i St. Martinos, Curacoa, Aruba og den hollandske Coloni i Paramaribo, Syd Amerika, samt til det gode Haabs Forbjerg i Afrika.

Fra 1706 til 1712 kom der især mange Tydske til New York Stat. De, som kom dertil, vare heldigst stillet i aandelig Henseende, idet de bleve betjente med Livets Ord og Sakramenterne af Pastor Justus Falkner i New York; thi om han end betjente den hollandske Menighed, saa prædikede han tillige for Tydskerne, og som en født Sachser maa han nævnes som den første tydsk-lutherske Præst i Amerika.

Omkring ved 1710 kom der omtrent 3000 Tydskere, som bleve drevne fra Fædrelandet ved katholsk Undertrykkelse; de nedsatte sig langs Hudsonflodens Bredder i New York Stat, nogle rejste ogsaa til Newbern, North Carolina. Denne Indvandring bliver almindelig kaldet:

Den tredje lutherske Indvandring.

De, som nedsatte sig ved Hudsons Bredder, er det, vi nu nærmest skal dvæle ved en lille Stund. De blive ligeledes benævnt som Indvandringen fra Pfalz.—(The Palatinates.)

Europa var i Oprør; Landene hærjedes af Krigerskarer, politiske Kampe og Religionsforfølgelser hørtes der allevegne om. Tydskland led ikke mindst under al den Uro. I Pfalz saa det kun daarligt ud, der var Landet bleven hjemsøgt af Franskmændene i 1683 og 1693 og af Religionskrig, som blev efterfulgt af Pest og anden Nød; endelig kom dertil den haarde Vinter i 1709, da „Fugle og Dyr døde i Mængde." Alt dette var en mægtig Drivfjeder i den store Udvandring; manges Blik blev da rettet mod England og derfra til Amerika. Det var især Dronning Anna af England, gift med Prinds Georg eller Jørgen af Danmark, som her kom de Trængende til Hjælp. Ogsaa i Amerika var der Uro, som førte til, at 5 Høvdinger af Mohawk Indianerne rejste (eller bleve sendte) til England for hos Regjeringen at søge Hjælp imod de Franske og for at bede Regjeringen om Medlidenhed. De aabnede deres store Jagtdistrikter hinsides det store Hav for Regjeringen, som med Glæde og Kyshaand tog mod det Land, der saaledes blev dem givet. Men hvor er den Medynk og Kjærlighed, den hvide Mand skulde have til disse Landets første Eiere? Dette krigerske Folk med Kvinder og Børn er drevet og bliver endnu drevet fra det ene Sted til det andet, og er det saa underligt, om det har fremavlet et Had og en Blodtørst, som sent vil glemmes?

Dronning Anna aabnede et Fristed for betrængte Protestanter langs Hudsonfloden, gav dem fri Rejse og i Amerika frit Land samt i det hele betydelig Understøttelse. I 1708 kom saa den første lille lutherske Skare til England for at drage mod det fjerne Amerika; den bestod af 12 Familier, som med deres Præst, Joshua von Kocherthal *) var flygtet fra de Franske i

*) Pastor Kocherthals Navn skrives baade med „von" og „de" eller blot Joshua Kocherthal.

Rhein-Pfalz, og som havde efterladt omtrent alt, hvad de eiede; kun medbragte de hæderlige Vidnesbyrd fra den hjemlige Øvrighed. Ved Pastor Kocherthals Indflydelse hos Dronning Anna blev det ordnet saaledes, at den lille Menighed skulde sendes til Amerika paa Regjeringens Regning. Der kom siden flere til, saa at der ved Afrejsen var 25 Familier. Landet, som de betrængte Pfalzere maatte nedsætte sig paa, bestod af 1,190 Acres ved Quaseck, af Hollænderne kaldet for Duyvel Danskammer efter Indianernes Krigsdandse, som der bleve opførte. Det er bedst kjendt som „East Camp" og „West Camp," omkring det nuværende Newburgh. Skibet, som skulde føre den lille Menighed til deres Fremtidshjem, hed „Globe" under Kaptain Charles Congreve's Kommando, og med det seilede tillige Guvernøren for New York og New Jersey, Lord Lovelace. Pastor Kocherthal og Hustru Sibylla Charlotte, vare omkring 39 Aar (begge fødte 1669) da Rejsen skulde tiltrædes; de havde 3 Børn: Benigna Sibylla født 1698, Christian Joshua født 1701 og Susanna Sibylla født 1705; med dem og den lille landflygtige Menighed tiltraadte de Rejsen mod det ukjendte Fjerne; det var den første tydsk-lutherske Menighed, som udvandrede til Amerika med Præst i sin Midte. Det var ingen let Rejse, men den blev begyndt i Jesu Navn. Pastor Kocherthals Valgsprog var: „Jesu auspice" (Jesus raade) og vis paa, at Jesus, som raader og vejleder, vilde være med dem, drog de ud paa det store Hav. Det blev dog ingen let Rejse; de maatte døje adskilligt baade af Kulde og af Mangel paa Drikkevand, og det varede 11 Uger, før de kunde kaste Anker ved New York Nytaarsdag 1709. Da de saa landede, stod de tildels blottet for alt, saa der maatte ansøges hos Øvrigheden om at faa Hjælp i den første Tid. Man har saaledes en Ansøgning af 26 Maj 1709 om at faa Hjælp til Præsten og 26 Mænd af Menigheden i de første 12 Maaneder fra deres Ankomst. Til nævnte Ansøgning blev der imidlertid gjort den Indvending: „19 havde forandret deres Religion og skilt sig fra Præsten og bleven Pietister (!)" Ved nærmere Undersøgelse fandtes der dog ingen Forskjel paa Pietister og de øvrige Lutheranere, hvorfor Oberst Wenham under 21 Juni fik Ordre til at dele lige mellem dem og de øvrige. Det kan maaske her passende tilføjes, at blandt det, Præsten fik som Hjælp, nævnes 1 Tønde Kalk, 1 Møllesten, 1 Rulle, 1 Compas og flere lignende Gjenstande.

Med Hensyn til Landet, hvor de skulde nedsætte sig, rejste der sig ogsaa en Del Vanskeligheder. I et Gavebrev af 25 August 1708 nævnes Navnene paa en Del, som skulde have Land og deriblandt Pastor Joshua de Kocherthal med Hustru og de 3 ovennævnte Børn; men Lord Lovelace døde, før Skjødet paa deres Land ret kom i Orden, og derved blev Sagerne forviklede, og de fattige Tydskere stode da raadvilde. Pastor Kocherthal befalede da sin frugtsommelige Hustru til Herrens Varetægt, forlod sin Familie

og Menighed for at rejse tilbage til England, om Sagerne bedre kunde ordnes til deres Fordel.

Da den lille Flok var afrejst til Amerika, vare manges Øjne blevne rettede mod det fjerne Vesten, der i mange Henseender var som det forjættede Land for dem. Der havde dannet sig et Selskab for at drage dertil. En af Anførerne i denne Bevægelse var Johan Conrad Weiser den Ældre, en anset og i det hele velstaaende Mand, som i Krigen havde tjent som Korporal og derefter beklædt en Magistrats eller Fredsdommers Embede i Amt Herrenburg, Groß Aspach. Hans fromme Hustru, Anna Magdalena Uebele, døde 1ste Maj 1709; hun var en Moder i Israel, hvis Valgsprog var: „Jesus Kristus! Med dig lever jeg, med dig dør jeg, og hvad enten jeg lever eller dør, saa er jeg din." Allerede i Maaneden efter hendes Død brød Weiser op den 24de Juni og forlod Hjemmet med 8 Børn; sin Eiendom med Mark og Vingaard til en Værdi af 675 Gylden overlod han til sin Svigersøn, Conrad Boss, men alt, hvad han kunde betale derfor, var 75 Gylden. Nu gik det afsted med den store Skare, som vilde søge deres Hjem i det Fjerne ad London til. Det tog omtrent 2 Maaneder, før Selskabet blev samlet, og derefter maatte de vente fra Slutningen af August indtil Aarets Slutning; i de 4 Maaneder laa de over i Blackmoor; der blev dog sørget for Føde og Klæder for de i mange Henseender fattige og trængende Udvandrere. Pastor Kocherthal fik det ordnet paa en tilfredsstillende Maade, saa Landet i Amerika blev tilsikret Pfalzerne, samt færdig saaledes, at han tilligemed den ny Guvernør Oberst Hunter kunde slutte sig til Selskabet.

Juledag 1709 gik Kolonien ombord i Portsmouth for paa 10 Skibe at sejle over det store Ocean, og det var ingen lille Skare, som drog ud; de var omtrent 4000 Sjæle, og tilhørte alle den evangeliske Kirke, men delte mellem den lutherske og den reformerte Bekjendelse. Johan Conrad Weiser med Familie vare Lutheranere, og blandt hans moderløse Børn var som 13aarig Dreng den siden saa bekjendte Conrad Weiser den Yngre, Patriarken Mühlenbergs Svigerfader. Dette store Selskab drog dog ikke ud som Faar uden Hyrder, eller ligegyldige for, om de i det Fjerne skulde have Guds Ord iblandt sig eller ikke, nej, derfor havde de ogsaa sørget. Med Lutheranerne rejste Pastor Kocherthal, som alt forud paa saa kjærlig Maade havde banet Vejen for dem, og som Præst for de Reformerte rejste Pastor Johann Friedrich Hæger. Det var midt paa Vinteren, Rejsen skulde tiltrædes; det store Hav laa foran dem med dets rullende Bølger, og derover skulde de for at naa deres Længslers Maal, og for at faa et eget Hjem, hvor de kunde dyrke Gud i Stilhed. — Saa lettede da Skibene Anker, Sejlene udfoldedes, og nu gik det mod det fjerne Land, og det blev en Rejse, som det hedder i 107 Salme, „de fore ud paa Havet i

Skibe, de saa Herrens Gjerninger og hans Underværker paa Dybet. Han bød og lod et Stormvejr rejse sig, og det opløftede dets Bølger. De fore op imod Himlen, de fore ned i Afgrundene, deres Sjæl forsagede under Ulykken. De dreve omkring og ravede som den drukne, og al deres Visdom var udtømt. Og de raabte til Herren, da de vare i Angest, og han udførte dem af deres Trængsler. Han lod Stormen stille af, og Bølgerne lagde sig. Da bleve de glade, at disse vare blevne stille; og han førte dem i Havn efter deres Begjering." Men det var en lang Tid, før de kom i Havn; thi i 6 Maaneder blev de omdrevne for Vinden og Atlanterhavets Bølger. De led meget af Kulden og af Mangel paa Klæder til at beskytte sig med; dertil kom, at deres Fødevarer vilde ikke slaa til, og der udbrød Sygdom iblandt dem. Ja Jesus raader, derfor —

„Lad Stormene kun suse!
De er i Herrens Haand;
Lad Bølgerne kun bruse!
De er i Himlens Baand."

Og dog, hvor svært er det ikke under lignende Tilfælde virkelig at holde fast ved Troen paa, det er dog ham, der raader, naar han synes at sove, og som her lader sin lille Menighed drive for Bølgerne, som om han „ej Redning ved". Men de fik sikkert ogsaa at mærke, de havde Herren ombord, ja maaske de følte, han var dem allernærmest derude paa det vilde Hav i Vinterens Kulde, og da de kom i Havn, glemte de visselig ikke at takke Herren.

Den 14 Juni 1710 kastede de Anker ved New Yorks Havn; hvorlænge havde de dog spejdet ud for at faa Land i Sigte og atter faa fast Grund under Fødderne, og de trængte visselig dertil; men endnu var deres Trængsler ikke tilende. Øvrigheden var bange for, at det var smitsom Sygdom, de bragte med sig; der blev da udstedt Forbud mod, at Emigranterne maatte „faa Tilladelse til at komme indenfor Stadens Grændser." De blev derefter beordrede til at gaa i Land paa Nutten Island, nu kaldet Governor's Island, en lille Ø med et Fort lig Castle Garden, og tæt ved den; der ved Castle Garden kom det første Selskab af tydske Lutheranere med deres Præst, syge og forhungrede i Land; hvor stor en Skare har der dog siden fulgt efter, der mer eller mindre har døjet noget lignende. Tusinder og atter Tusinder er der kommen og vil sikkerlig komme gjennem denne Port til den ny Verdensdel. Paa den lille Ø maatte de opslaa deres første Bo, og der døde og blev begravede mange af dem, før de kunde faa tilstrækkelig Hjælp. J. C. Weiser siger, af de 4000, som gik ombord i Portsmouth, døde c. 1700 paa Rejsen, og efter at de var landede.

Naar „Pilgrimsfædrene," som med „Majblomsten" (the Mayflower) landede i Massachusts, er bleven saa meget omtalte og hædrede, mon da

ikke disse, vore luthersfke Pilgrimsfædre til New York Stat, og Salzburgerne, de lutherske Pilgrimsfædre til Georgia, fortjener et ligesaa venligt Eftermæle i Kirkens Historie?

Havde de længtes efter at naa Land, saa havde den lille forud ankomne Menighed sikkert ogsaa ventet paa deres Præsts Tilbagekomst, og da især hans Hustru og Børn. Pastor Kocherthal fandt alt vel ved sin Ankomst i sin Familie; hans Hustru havde født ham en Datter den 26de Februar, som to Dage derefter var bleven døbt af Pastor Justus Falkner og faaet Navnet Louisa Abigail.

Da Pilgrimsskaren var kommet noget til Kræfter, saa skulde de atter paa Rejse til Landet, som var skjænket dem. En Del blev imidlertid tilbage i New York, man har Navne paa 105 med Familier, som forblev der. I Efteraaret skulde en Del flere tiltræde Rejsen; men de var saa fattige, at de maatte faa yderlig Hjælp fra Dronningen. Kocherthal blev boende i New York til Maj 1711, da han med den sidste Afdeling drog afsted til deres Fremtidshjem. Saaledes drog Kocherthal med sin Hjord og den reformerte Præst med sin ud i Vildnisset; et storslaaet og romantisk Land er det langs med Floden med de høje Bjerge ca. 2000 Fod op til de endnu større Catskills-bjerge; men en Rejse i de Tider med Kvinder og Børn, kun ringe forsynet med Klæder og Levnetsmidler for Vinteren, var ingen let Sag, ud i et Skov- og Bjergland, hvor der var Indianere og vilde Dyr. Paa Dronningens Regning rejste de til Livingston Manor, eller, som de kaldte, det til Løwensteins Gods; man har Navne paa 227 mandlige Personer over 21 Aar, som var der i Vinteren 1710 og Sommeren 1711. De fik Land ved East og West Camp ved det nuværende Newburgh. Det var nærmest om West Camp, den lutherske Menighed nedsatte sig; hver Kolonist fik 40 Acres, og der var skjænket et Jordegods paa 500 Acres til „Underhold for en luthersk Præst og hans Efterfølgere i Embedet til evige Tider." Ved West Camp dannede de 3 Landsbyer, som 1711 havde 614 Indbyggere, men i 1715 var vokset til 1500. Ved East Camp var det nærmest de Reformerte, som nedsatte sig.

Da Menigheden kom til West Camp, maatte de straks tage fat paa at bygge Huse for Vinteren, derfor maatte de hurtig begynde med at fælde Træer til Loghuse, eller indrette sig paa anden Maade med Telte, eller som de bedst kunde. Ligeledes maatte de i Skoven for at brænde Tjære af Fyrretræerne, som de i Afgift skulde levere til den engelske Flaade for deres Udsendelse, samt samle Hamp og andet mere for at fortjene noget til deres Underhold.

Pastor Kocherthal bosatte sig i Newtown. Det aandelige Arbejde havde han alt længe ført iblandt dem, Menigheds Kirkebog havde han paabegyndt allerede ombord, paa hans første Rejse til Amerika i December

1708. Paa Titelbladet staar paa Latin, at den er begyndt: „ved mig, Joshua af Concordiedalen, almindelig kaldet Kocherthal, den første Præst ved den tydske Menighed i New York." Daabshandlingerne er begyndt med Valgsproget: „Jesu auspice" (Jesus raade eller Jesus vor Beskytter). Over Nadvergjæsterne staar: „Jesus, sin Kirkes Grundvold og Beskytter." Over Gave-Fortegnelsen, deriblandt en Kirkeklokke, skjænket af Dronning Anna og Kong George, staar: „Jesus betaler derfor" (eller tilbagebetaler). Over Egtevielserne staar: „Jesus, vore Sjæles himmelske Brudgom" og over Jordfæstelserne: „Jesus, den levendegjørende." *) Af denne Kirkebog ses det, at paa den første Rejse har Kocherthal døbt 2 Børn ombord paa „Globe", derefter har han udført en Daabshandling i New York, saa kommer der Daabshandlinger omtrent 25 Mil fra West Camp i Quaseck Kill. Saa en Del Daabshandlinger fra 1710, udførte ombord paa Skibet „Medford", derpaa en Del Daabshandlinger udførte af Pastor J. Falkner, som da boede i Loonenburg (Athens), under hans Fraværelse, saa hans egne Daabshandlinger i New York og West Camp indtil 1719, som viser ialt et Antal af 432 Daabshandlinger. Alle de kirkelige Handlinger er indførte med Nøiagtighed og Orden.

I Jesu Navn er det alt begyndt og med Tillid til ham. Ja ogsaa i de simple Huse og i Fattigdommen skulde Jesus som for vor Skyld blev fattig, raade og beskytte, og med denne Tillid kunde Kocherthal visselig sige:

„Jeg være vil, o Jesu mild,
Hvor du mig helst vil have,"

og da det nu var i Skoven mellem Bjergene ved Hudsonfloden, saa blev han og gjorde sin Gjerning i Jesu Navn, og lod ham raade for den aandelige Vækst. Der var megen sand Fromhed i den lille Menighed, de havde stor Ærbødighed for den Hellige Skrift; i Guds Ord og Johan Arndts „Sande Kristendom" hentede de især deres Trøst og Styrke. I deres simple Huse havde mange Bibelsprog og bibelske Billeder paa Tavler ophængte over deres Arnesteder, ligesom Israels Børn, der skrev Budene paa deres Dørstolper og Porte for at lære deres Børn dem. (5 Mos. 6, 9; 11, 20.)

Det var simple Bedehuse, der stod i Ødemarken, hvori de samlede sig, men Herren var med dem, saa ogsaa der var Guds Hus og Himlens Port.

Deres timelige Stilling var ikke god; formeget stod de i Gjæld til Dronningen; men 1713 bleve de givne fri, og mange besluttede da at søge efter bedre Land, og derved spredtes de over hele Staten. — Kocherthal og en

---

*) De latinske Overskrifter lyder saaledes: „A me, Josua de Valle Concordiæ, vulgo Kocherthal, eccelesiæ Germaniæ Neo-Eboracen ministro primo." „Jesu auspice, Jesu eccelesiæ suæ Auctore et Conservatore", „Jesu retribuente", „Jesu cœlest nostrarum animarum Sponso", „Jesu vivificante."

stor Del af Menigheden blev. — Tanken blev henvendt paa Schoharie. J. C. Weiser, som Aaret efter sin Ankomst paany var indtraadt i et Ægteskab, som blev meget ulykkeligt, blev sendt til Maqua-Indianerne for at faa deres Tilladelse til at flytte dertil, og i Efteraaret flyttede han med flere til Albany og Schenectady, og i Foraaret 1714 flyttede han med ca. 150 Familier til Schoharie, 40 engelske Mil fra Albany. Ogsaa der blev det trange Tider for dem, de maatte en Tid leve af vilde Kartofler, som Indianerne kaldte Ochna-nada, og vilde Jordbønner, som de kaldte Otach-ragara. De nedsatte sig i 7 Byer, kaldte efter deres første Udsendinger saaledes: 1. Settlementet nærmest ved Schenectady hed Kneskern-Dorf, saa kom 2. Gerlachs Dorf, 3. Fuchsen-Dorf, 4. Hans George Schmidts-Dorf; 5. Weiser-Dorf eller Brunnen-Dorf; 6. Hartmans-Dorf og Ober Weisers-Dorf. De nedsatte sig der uden at underrette Guvernøren i New York derom, Følgen blev da, at han efter at have meddelt dem sin Misbilligelse deraf, solgte Landet til 7 rige Kjøbmænd nemlig til: Myndert Shyller, John Shyller, Robert Livingston og Peter van Brugken af Albany, Sekretær George Clerk, Doctor Stadts og Rip van Dam af New York. For at blive maatte de da kjøbe Landet af nævnte Herrer. Folket blev delt i to Partier, den svagere Del vilde adlyde; men den stærkere Del satte sig til Modværge, og blev det besluttet, at sende en Deputation til England for at faa Skjøde paa Landet af Kong Georg I. Deputationen bestod af Johan Conrad Weiser, William Scheff og Walrath; men det var ingen let Sag at komme bort, da det maatte ske hemmelig fra Philadelphia i 1718, og da de saa kom tilsøs, blev de fangne af Sørøvere. Weiser blev tre Gange bunden og pisket, men han vilde ikke tilstaa, at han havde Penge; tilsidst sagde Scheff: vi har en Pung i Forening, og den har jeg allerede givet, saa han har ingen Ting. De blev da fri, men maatte søge ind til Boston for atter at blive forsynet med Levnetsmidler m. m. Da de endelig kom til England, var der sket stor Forandring; der var ikke længere nogen Dronning Anna paa Thronen, om de end endnu fandt nogle gamle Venner; iblandt dem var Præsterne ved Kongens tydske Kapel, Anton Wilhelm Bøhn og Roberts. De opnaaede endelig at Guvernøren, Robert Hunter, blev kaldet hjem; men selv kom de i Gjæld; Walrath fik Hjemlængsel og indskibede sig da til New York, men døde paa Havet. Da Hunter kom hjem, fik han det ordnet til sin Fordel, medens de to Deputerede sad i Fængsel, indtil der fra Amerika kom £70 samlet ved Sved og Møje; de blev da løsladte og opnaaaede, at den nylig udnævnte Guvernør William Burnet skulde anvise de Tydskere, som var sendt over af den afdøde Dronning, uoptaget Land. Deputationen blev endnu i England for om muligt at opnaa at faa bedre Vilkaar, men blev uenige indbyrdes, saa at W. Scheff rejste hjem i 1721, hvor han døde 6 Uger efter Hjemkomsten.

Weiser kom hjem i November 1723. Guvernør Burnet gav da dem, som nedsatte sig paa Maqua-Indianernes Land, frit Land, naar de vilde bosætte sig i Stony Arabia; mange blev og bosatte sig der, men i 1723 udvandrede en Del til Pennsylvania.

Johan Conrad Weiser vedblev at leve og virke iblandt sine Landsmænd indtil en høj Alderdom; om hans sidste Dage skriver Pastor Mühlenberg saaledes:

„I 1746 kom min Hustrus Bedstefader til mit Hus; han havde boet i New York (Stat) siden 1710 og sidst paa New Englands-Grændsen; han forlod Landet paa Grund af den truende Fare for Franskmænd og Indianerne, som nylig havde myrdet nogle tydske Familier. Ligeledes vilde han ogsaa gjerne se sine Børn og Børnebørn, samt tale med dem om religiøse Ting, samt tilbringe sine sidste Dage blandt sine kjære i Pennsylvania. Han var meget svag og medtagen, da han kom, og maatte holde Sengen en Tid efter Ankomsten. Da han nogenlunde var kommen til Kræfter, sendte hans Søn Conrad, min Svigerfader, som bor 50 Mil herfra i Heidelberg, en Vogn med Seng efter ham. Han naaede med Vanskelighed Heidelberg og levede kun en kort Tid derefter hos sin Søn, da han indslumrede i Døden i Nærværelsen af sine grædende Børn og Børnebørn." — Han opnaaede en Alder af 86 Aar, og blev begraven paa Kirkegaarden, som hørte til Tülpehocken Kirke, men hans Grav findes ikke mere; der er forgjæves søgt efter den af Pastor Dr. C. H. Leimbach og Søn samt af Louis A. Wollenweber Esq. Der fortælles, at Conrad Weiser gik tilfods frem og tilbage fra Albany til New York for at hente Bibler, Arndts Sande Kristendom og andre gudelige Bøger. Saadan Hunger var der da efter Guds Ord; om det var den ældre eller yngre, skal jeg ikke afgjøre.

Pastor Kocherthal vedblev at virke til Velsignelse blandt sine adspredte Folk. I West Camp blev der bygget Kirke, som ogsaa blev benyttet af den reformerte Menighed, ligeledes prædikede Kocherthal i East Camp, hvor han 15de November ægteviede den reformerte Præst Johann Friedrich Hæger til Anna Maria Rohrbachin. Han rejste ligeledes til Schoharie, Rheinbeck og Pagepsie (Poughkeepsie), saa det var en vidstrakt Virkekreds. Man har under 28de Juni 1718 en Ansøgning fra ham, hvori han beder om at faa Skjøde paa 250 Acres til stadig Arv for sine Efterkommere; dette med mere, henhørende under Landspørgsmaalet for ham og Menighed, vilde ikke ret ordnes for ham; han tænkte da paa at rejse til England igjen for der at tale deres Sag; men det var ikke Herrens Villie; han kaldte ham herfra den 27de December 1719, 50 Aar gammel. Efter hans Død ansøgte Menigheden om Skjøde for hans Enke og Børn, og det fik en bedre Ordning til deres Fordel.

Pastor Kocherthal og hans Hustru, som ligeledes døde i West Camp

den 16de December 17(?), hviler i en Grav paa den gamle lutherske Kirkegaard i West Camp. En brun Sten dækker deres Hvilested, den har en tydsk Indskription som lyder saaledes:

„Vid Vandrer, under denne Sten hviler ved Siden af sin Sibylla Charlotte, en sand Vandringsmand blandt de Højtydske i Nord Amerika, deres Joshua, en sand luthersk Prædikant blandt samme paa Øst og Westsiden af Hudsonfloden. Han ankom første Gang med Lord Lovelace den 1ste Januar 1709. Anden Gang med Oberst Hunter den 14de Juni 1710. Hans Sjæls Himmelrejse skete paa St. Johannes Dag (27de Dcbr.) 1719, og forhindrede hans Tilbagerejse til England. Ønsker du at vide mere? Søg da i Melanchthons Fædreland efter, hvem Kocherthal var, hvem Harschias, hvem Winchenbach.

B. Berkenmeyer, S. Huertin, L. Brevort, MDCCXLII." (1742.)

Det er en noget ejendommelig Gravskrift, sikkert sat med kjærlig Haand af hans gifte Døtre, hvad Forbogstavet og Efternavnet tyder paa. Harschias og Winchenbach maa have været hans Troesvenner i Fædrelandet, derom kan muligvis en eller anden Historiker give Meddelelse.

Om hans Børn skal endnu tilføjes: Hans ældste Datter, Benigna Sybilla blev gift med Pastor W. Chr. Berkemeyer; Christian Joshua døde barnløs i East Camp 1731; Susanna Sibylla blev gift med Guldsmed William Huertin i Bergen County, New Jersey, de har Efterkommere endnu i Wallkill; Louisa Abigail blev gift med Guldsmed John Brevort af New York, og en yngre Datter Catholina blev gift med Kjøbmand Peter Lynch i New York; de 4 Døttre levede allesammen den 13de Juli 1741, da det siges, at de afstod deres Land til James Smith.

Efter Pastor von Kocherthals Død blev det sparsomt med Ordets Forkyndelse i Menigheden. Pastor Falkner var nu atter den eneste til at virke iblandt dem og som alt nævnt, havde han tidligere under Kocherthals Fraværelse betjent dem; saaledes ser man efter Kirkebogen at han 19de April 1710 havde Barnedaab i et Hus deromkring. Det skal dog tilføjes, at fra Loonenburg (Athen) nævnes ikke alene Pastor J. Falkner, men mellem 1704 og 25, —hvorlænge anføres ikke, —Pastor John C. Leps. Der er ingen kirkelige Handlinger indførte i Kirkebogen før 5 Aar efter Kocherthals Død, da der atter for September 1724 er indført nogle af Pastor Daniel Falkner, som da besøgte Newtown og underskriver sig for „Præst i Mühlstein (Millstone, Møllestenen) og i Bjergene nær ved Raritan" (?) i New Jersey.

Pastor J. Falkner blev efterfulgt af den nidkjære Pastor William Christopher Berkemeyer, som straks tog sig af dem, og som i Benigna Sibylla Kocherthal fandt sig sin Brud og Hustru; man finder saaledes berettet, at han allerede i 1725 (han kom 25de September s. A.

til New York) har betjent dem, hvorfor han fik 30 Skjæpper Hvede. Efter Kirkebogen at dømme, har Berkemeyer betjent dem fra 1725—30, da alt i den Tid er skreven med hans Haandskrift. Fra 1730—68 er der ikke indført nogen kirkelig Handling, skjøndt de i den Tid dog fik Betjening baade af Pastor M. Chr. Knoll og Pastor P. N. Sommer; men det maa da være indført i andre Kirkebøger. Fra 1768 er der indført 2 Daabshandlinger, 3 for 1769 og 8 for 1770, men Præstens Navn er ikke anført. Derefter kommer der igjen mere regelmæssige Indførelser i Kirkebogen af Præsterne Philip Grotz (til 1787), H. Møller og H. S. Spark samt en unævnt Præst i et Tidsrum til omtrent 1800.*)

Da Pastor Michael Christian Knoll kom til at betjene dem fra New York og altsaa ikke boede iblandt dem, saa benyttede den engelske Regjering sig deraf, og det Land, der til „evig Tid" skulde tilhøre den lutherske Kirke, blev nu taget fra dem og givet til den engelske Episkopalkirke i 1744; det gik dog nogenlunde til 1747, da valgte den episkopale Menighed en ny Bestyrelse, og da Pastor Knoll kom, blev det ham forbudt at prædike i sin egen Kirke, indtil han havde faaet den ny Styrelses Tilladelse. Den 17de Juli var Kirken opfyldt af Folk fra begge Sider af Floden; den engelske Præst Watkings kom fulgt af nogle Fredsdommere for paa den Søndag at holde sin første Prædiken der. Pastor Knoll protesterede forgjæves, han maatte holde sine Gudstjenester i et privat Hus. I Juli 1748 søgte han Dommeren om at faa Tilladelse til at prædike i Kirken, hvilken Tilladelse denne ikke var villig til at give; han prædikede da i Kirken i Oktober uden Tilladelse. 12te Maj og atter igjen 5te Oktober 1749 klagede Knoll til Øvrigheden og bad om, at Landet maatte tilsikres den lutherske Menighed, da det tillige var dem skjænket af Kong Georg I. den 8de December 1719, og da der endnu boede 30 Familier paa det og længere derfra endnu 30 Familier, som to Gange om Aaret blev betjent med Ordet og Sakramenterne af den lutherske Præst i New York. Derpaa svarede Øvrigheden under 29de Oktober 1749 at „intet kunde gjøres for nævnte Ansøgning". Om Præsten har prædiket i Kirken i 1749 høres intet om; den var nu falden i Bispekirkens Hænder.

---

*) Pastor von Kocherthals ofte nævnte Kirkebog har en hel Historie. Den blev indtil for nogle Aar siden bevaret i Menigheden i West Camp; da besluttede man tankeløst at opbrænde en Del gamle Dokumenter; hvad historisk Værd de havde, syntes man ikke at have Syn for; blandt dem var ogsaa Kocherthals Kirkebog; men en Herre, som var nærværende og formodede, at den dog havde nogen Værdi, reddede den fra Flammerne og gav den til Hr. Wm. Diedrick, nu i Elisabeth, New Jersey. I Marts 1881 er den bleven indbunden paany, der er kommen ny Ryg, men Siderne er endnu de samme, og skjøndt den bærer Mærke af Ilden, er den dog temmelig bevaret, og saaledes har man endnu det ærværdige, gamle historiske Minde.

Alt Landet, som var skjænket Lutheranerne, blev nemlig i 1751 trods Pastor Knolls Protest overført til „Church of England“ ved Guvenør George Clinton, Statssekretær, G. Banyar og Sagfører (Attorney-General) William Smith.

Der indvandrede stedse flere og flere langs Hudsons Bredder, til Schoharie og Mohawk-Floden; til Schoharie kom der en Del i 1720, som siden blev betjente i et privat Hus af Berkemeyer. Pastor(?) van Duehren virkede ligeledes i flere Aar iblandt dem, thi Conrad Weiser den yngre skriver, at i September 1722 blev en Søn og 24de December 1728 atter en Søn døbt af den lutherske Præst Johan Bernhard von Duehren. Han har visselig været til Velsignelse, da man ved, baade Tydskere og Svenskere ansøgte om hans Ordination.

Menighederne maatte i lange Tider lade sig nøje med sparsom Betjening, før de fik fast Præst i sin Midte. De ansøgte det lutherske Konsistorium i London om at faa Præst, og 1742 blev deres Ønsker opfyldte, da Pastor P. N. Sommer modtog Kaldet.

Peter Nicolai Sommer var født den 9de Januar 1709 i Hamburg; om hans første Ungdom ved man ikke stort andet, end at han fik en god Opdragelse og bestemte sig tidlig for den præstelige Virksomhed. Efter endt Studering opholdt han sig som Kandidat i sin Fødeby Hamburg, i Haab om, at Herren vilde anvise ham en Virksomhed; da kom Kaldet fra det fjerne Vesten, og han var rede til at gaa, hvor Herren vilde sende ham. Den 7de September modtog han Kald, og 21de September 1742 blev han ordineret til det hellige Præsteembede. 24de Oktober forlod han Fædrelandet, og efter et Ophold i London indskibede han sig den 10de Marts 1743 til New York, hvortil han ankom 21de April 1743. Her opholdt han sig ganske kort, og kom derefter den 24de Maj til Schoharie og holdt sin Tiltrædelsesprædiken den 30te. Derefter holdt han Møde med Menigheden 8de Juni, ved hvilket det blev besluttet, at bygge en Præstebolig, der tillige skulde benyttes til Gudstjeneste; 3die Juli holdt han sin første Altergang for 100 Nadvergjæster. Hans første Kirkeraad bestod af følgende: Abraham Berg og Michael Freymaurer, Ældste, og Henry Shaefer og Peter Løvenstein, Diakoner. I September var allerede Præsteboligen færdig, og den toges i Brug ved Gudstjenesten 12te September, og i den vedblev Menigheden at samle sig i flere Aar.

En ung Kvinde af Menigheden, Maria Kaiser, Datter af Jonathan Kaiser af Stone Arabia rakte ham sin Haand, og med hende indtraadte han i det hellige Ægteskab den 16de Maj 1744.

Pastor Sommer blev agtet og elsket af sine Menigheder, og han virkede iblandt dem til megen Velsignelse, og han sparede heller ikke paa sig selv; han rejste gjennem Skovene, som endnu aldrig var betraadt af nogen

hvid Mand, for at finde de spredte Lutheranere i Stone Arabia, Little Falls og Canojoharie ved Mohawk, i Albany, Helleberg og Beaverdam, nu kaldet Albany County, og helt ud til Loonenburg, Claverak, Hossack, Rhinebeck, East og West Camp. Mange Farer og Besværligheder baade fra Indianere og vilde Dyr mødte han paa disse udstrakte Rejser; men som et tro Kristi Sendebud drog han omkring med Fredens Budskab. Urolige og trange Tider brød ud i Landet og Menighederne. Krigens Luer rasede, og især led Menigheden under den saakaldte første franske Krig og af Indianernes grusomme Indfald. Indianerne sluttede sig især til de Franske, og mangen en fredelig Landmand faldt i de Tider for Indianernes Tomahawk og Scalperkniv. 1746 samlede et Kompagni sig i Sommers Menigheder; de mødte i Kirken, hvor Sommer holdt en særlig Tale til dem i Anledning af Kampen, de gik imøde, og om Afskeden. Derefter nød de alle den hellige Nadver, og saaledes styrket ved Guds Ord og Herrens Legeme og Blod drog de ud for at slutte sig til Hæren og gaa i Kampen.

Under Slaget ved Durbach (Sharon), holdt Sommer Gudstjeneste i et privat Hus ikke langt derfra. Under Prædikenen hørte de Bøssernes Knalden og Indianernes vilde Krigshyl. Den dybeste Angst stod tegnet i alles Aasyn, og mange begyndte at flygte for at søge Skjul paa andre Steder. Da standsede Sommer sin Prædiken, tog Bibelen i Haand, slog den 91 Salme op og læste: „Den som boer i den Højestes Skjul, han skal blive om Natten i den Almægtiges Skygge. Jeg siger til Herren: Du er min Tillid og min Befæstning, min Gud, paa hvem jeg forlader mig.... Han skal dække dig med sine Vingefjedre, og du skal finde Ly under hans Vinger; hans Sandhed er Skjold og Pantser. Du skal ikke frygte for Rædselen om Natten, for Pilen, som flyver om Dagen....Om Tusinde falde ved din Side og ti Tusinde ved din højre Haand, skal det dog ikke komme nær til dig. Du skal kun skue det med dine Øjne og se, hvorledes der betales de Ugudelige. — Thi du Herre! er min Tillid — den Højeste haver du sat til din Bolig. Dig skal intet Ondt vederfares, og der skal ingen Plage komme nær til dit Tælt", og alle de mange dejlige Trøstens Ord. Derpaa bad han en inderlig Troens Bøn, at Herren ogsaa vilde give sine Engle Befaling til at bevare dem, saa der skulde intet Ondt vederfares dem. Og se, Bønnen blev hørt, Indianerne blev slagne, og under de vildeste Hyl flyede de fra Slaget og forbi Huset, hvor Sommer og hans lille Flok var samlet til Sang og Bøn; men der blev ikke krummet et Haar paa deres Hoved. Visselig, Herren er en Gud, som hører Bønner, og det har nok været en Stund, som ikke let blev glemt. Ogsaa blandt Indianerne søgte Sommer at virke, og ikke faa kom ved ham ind under Kristendommens Indflydelse.

I 1750 blev det besluttet, at Menigheden skulde bygge Kirke; Sommer lagde Grundstenen den 10de Maj, og Aaret derefter paa Pintsedag den 6te Maj 1751 blev den smukke Stenkirke højtidelig indviet.

I December 1751 (den 1ste) holdt Sommer sin Afskedsprædiken for Menighederne i Stone Arabia, Little Falls og Canojoharie og overdrog deres Betjening til Pastor Johan Frederick Riesz (Rees eller Reis). Efter ham finder vi som Præst for Menighederne Pastor Theophilus England fra 1763 til sin Død 1773, da Pastor Riesz atter betjente dem i 4 eller 5 Aar.

Pastor Sommer udstrakte derefter sin Virksomhed til andre Steder, og 1758 modtog han tillige Kald fra den nylig stiftede Menighed i Cobleskill, hvor han den 3die Marts havde prædiket og holdt Altergang for første Gang.

Saaledes fortsatte han sin anstrængende Virksomhed gjennem mange Aar, indtil Herren lagde en tung Prøvelse paa ham, idet han i 1768 pludselig blev blind. I mange Aar kunde han nu hverken se Solen, sine kjæres Aasyn eller Menighedsmedlemmer. Dog derfor ophørte hans Virksomhed ikke, han vedblev endnu trofast i sin Gjerning, han lod sig lede i Kirken og paa Prædikestolen af sin Søn eller af en af Kirketjenerne, der sagde ham Salmerne, som skulde synges, og de læste af den Hellige Skrift medens Sommer derefter prædikede Evangeliets glade Budskab. Saaledes betjente han Menigheden i omtrent 20 Aar. Da vaagner han en smuk Søndagmorgen i Aaret 1788, og se, alt er lyst omkring ham, det Mørke hvori han saa længe har vandret, var nu ganske veget bort. Det første, hans Øje møder udenfor, var hans kjære Kirke; da staar han hurtig op og skynder sig hen til den for at knæle for dens Alter i en inderlig Takkebøn til Herren, som havde udført ham af Mørket.

I den lange Tid, mindst over 44 Aar, han var Menighedens Præst, har man Optegnelse paa følgende kirkelige Handlinger, som han har udført: døbt 1,954, konfirmeret 443, ægteviet 405 Par og jordfæstet 216 i Schoharie.

I hans sidste Leveaar var han meget svag, saa han i 1788 maatte trække sig tilbage fra Embedsgjerningen. Han flyttede da til Sharon i Schoharie County, for der at tilbringe sine sidste Dage hos sine Børn og Børnebørn. Her blev han i sin Families Skjød til sin Død 27de Oktober 1795 i sit 87de Aar. Han blev begravet paa sit Landsted i Sharon. — I sit Ægteskab havde han flere Børn, som bosatte sig i og omkring ved Sharon; flere af hans Efterkommere bor endnu deromkring.

Da hans Ben havde hvilet 65 Aar i Gravens Skjød, blev de tillige med hans Hustrues optagne og bragt tilbage til den gamle lutherske Kirke-

gaard i Schoharie, Scenen for hans lange tro Virksomhed. Hvor den gamle Kirke engang havde staaet, blev de da i 1860 atter stedt til Hvile. Der hviler han nu, hvor han saalænge havde staaet som et Sendebud i Kristi Sted for at bede Folket lade sig forlige med Gud, (2, Kor. 5, 20). Der er det vort Haab, at de nu skal hvile indtil Herrens Røst skal lyde ved Gravene for at kalde dem frem til Uforkrænkeligheden.

Der blev ved nævnte Lejlighed holdt en særegen Fest, hvorved der blev holdt Tale af afdøde Pastor Dr. G. A. Lintner, som i over 30 Aar havde været Menighedens Præst, samt af dens daværende Præst, Edmund Belfour (nu i Pittsburg, Pennsylvania; dansk af Fødsel), der talte over de Ord: Den Retfærdiges Ihukommelse er til Velsignelse (Ordsp. 10, 7). Paa Graven blev der rejst et smukt Mindesmærke bekostet af Menigheden og hans Venner. I Inskriptionen gaves der en kort Oversigt over hans Liv, som slutter med følgende Ord: „In memoria æterna erit justus“, det er: „I evig Erindring skal den Retfærdige være.“

De hollandske og de tydske Lutheranere langs ved Hudson op til Mohawk har dannet Grundstokken for den lutherske Kirke i New York; den Strækning, hvor disse Banebrydere arbejdede i Countierne Columbia, Dutches og Ulster, osv., har nu over 30 lutherske Menigheder; saaledes har Herren lagt sin Velsignelse til Gjerningen, samt ogsaa her stadfæstet sit Ord: En saar, og en anden høster (Joh. 4, 38).

Vi forlader nu for en lille Tid Menighederne ved Hudsonfloden for at se, hvorledes Herren paa andre Steder i Amerika plantede og var med sit lutherske Sion. Vi slutter med at sig med Kocheithal: Jesus raader! og om disse trofaste Banebrydere: Deres Ihukommelse er til Velsignelse (Sal. Ordsp. 10, 7).

[Kilder: Professor Dr. E. L. Hazelius: History of the American Lutheran Church; Pastor Dr. G. A. Lintner: The early History of the Lutheran Church in the State of New York; Pastor Dr. C. Z. Weiser: The Life of John Conrad Weiser; Documentary History of New York 3rd and 4rth Vol; Dr. W. B. Sprague: Annals of the American Lutheran Pulpit; Pastor P. A, Strobel: Memorial Volume to commemorate the Semi Centenial Anniversary of the Hartwick Lutheran Synod.]

Salzburgerne.

De tydske Lutheranere i Georgia.

I de sydlige Stater med den skjønne Natur og milde Luft og da især i Georgia, fandt den lutherske Kirke et venligt Fristed efter haarde Trængselsdage. Dertil skete den saakaldte fjerde lutherske Indvandring i 1734, eller som de i Almindelighed kaldes Salzburgerne, og

under dette Navn fortjener de særlig at omtales; thi de blev af stor Betydning for den lutherske Kirke i Sydstaterne og danner et yndigt Afsnit i hele den lutherske Indvandring, saa man skal vanskelig finde nogen Udvandring eller noget Menighedsliv med mere kristelig Alvor og idyllisk Renhed. Grunden til deres Udvandring var Katholikernes Forfølgelser. De havde hjemme i Alperne især ved Salzburg, hvor der fra Waldenserne, Johan Huss og Staupits Tid var nedlagt en Sæd, som trods Forfølgelserne havde Spirekraft, navnlig hos Bjergmændene.

Efter Luthers Reformation gjorde Katholikerne alt for at undertrykke Protestanterne, hvortil der især brugtes verdslige Vaaben. 30 Aars Krigen vil være bekjendt. Mange maatte lade deres Liv for Troens Skyld, flygte fra Hjemmet eller med Familie gaa i Landflygtighed.

Præsterne Paul Speratus og Stephan Agricola var dem til Velsignelse ved deres evangeliske Prædikener; men paa Grund deraf blev de ogsaa forfulgt, saa det var neppe, de undgik Døden, og der udkom et strængt Edict 1588 og et 1614 mod dem.

I 1620 blev en af deres Præster, Anthony Bassus, halshugget og hans Hoved naglet til Prædikestolen, og en anden blev pisket ihjel; men de opgav ikke Troen. De samlede sig da indenfor de 4 Vægge for at læse deres Bibel og Luthers Skrifter, som de var godt kjendt med, samt synge hans Salmer; thi ifølge den vestfalske Fred havde de nemlig faaet Frihed til Husgudstjenester; men forinden, især fra 1684 til 1686, var der ca. 1000 Forældre drevne fra deres Land, og det antages, at der var tagne ca. 600 Børn fra dem under Paaskud af, at de skulde have religiøs Opdragelse, og da de efter Freden begyndte at vende tilbage, og henvendte sig til Borgermesteren i Salzburg, Wolff Adam, mødte hun dem med de Ord: „hvad skal I her, I lutherske Hunde? hvor er Eders Præster?" Derefter blev de bevogtede under Soldatervagt, idømte Bøder og paa anden Maade undertrykte. Mangen en Hustru, og mange Børn blev revne fra deres Mænd og Forældre. Deres Bøger blev tagne fra dem, med de Ord: „naar vi skal bage, bruger vi dem til at hede Ovnen med." Blandt de, som saaledes maatte lide, men desuagtet styrkede sine Brødre maa særlig nævnes: Joseph Schaitberger, født i Dürenburg ca. 2 tydske Mil fra Salzburg af fromme evangeliske Forældre. Af sin Broder, der var Skolelærer, lærte han tidlig at læse, og han fattede saadan Kjærlighed til de Hellige Skrifter, at han med Salmisten „grundede paa dem Nat og Dag" (Sal. 1, 2). Af Erkebiskoppen blev han fordømt som Kjætter og maatte 1685 vandre i Landflygtighed, og hans to Døttre blev tagne fra ham; to Gange vendte han forgjæves tilbage for at faa dem. Han trøstede sig da med Guds Ords Trøst, og da han var en poetisk Natur,

udsang han sin Smerte, men ogsaa sin Tro og Haab i sin „Udlændigheds Salme." I denne sin Udlændighed ernærede han sig ved Træhugning og andet lignende, medens han tillige gjorde alt, der stod i hans Magt, for sine Troesbrødre i Salzburg, til hvem han skrev kristelige Breve og aandelige Sange, som i Afskrifter udbredtes iblandt dem; disse simple men hjertevarme Sange blev siden samlede og udgivet i Tryk. En af hans Døtre blev paa en underfuld Maade givet ham tilbage af Herren; hun var bleven opdragen som en fanatisk Katholik og oplært i at sky sin Fader som en Kjætter, for hvem der ikke var noget Haab. Da hun var voret til og bleven gift, kom hendes Faders Sjælstilstand til at ligge hende saaledes paa Hjerte, at hun rejste til Nürnberg, hvor han da var, for om muligt at omvende ham. Men det gik ganske modsat, af hvad hun havde tænkt; hun blev saaledes greben af sin Faders Troes Vidnesbyrd, at hun bøjede sig for Evangeliets Sandhed, og da hun forgjæves havde søgt at drage sin Mand, og faa ham til at følge sit Exempel, saa blev hun i frivillig Landsflygtighed i Nürnberg; der tilbragte hendes Fader ogsaa sine sidste Dage i Fred, og døde der i Slutningen af 1733.

Erkebiskoppen Leopold Anton, Friherre af Firmian og hans Kantzler Hieronymus Christian von Rälle plagede dem paa alle Maader og lovede: „at han skulde udrydde Evangeliet, om Landet end saa kun bar Torne og Tidsler." Jesuiterne æggede ham altid videre frem, og det evangeliske Samfund af Stænderne var jaa tunghørt. Da samlede 100 af Dalens Ældste sig hemmeligt en Dag 1731 ved Morgengry i en Kro, omkring et Fad med Salt, dyppede Fingrene deri, løftede dem mod Himlen og svor Evangeliet Troskab, idet de spiste af Saltet. Det var Saltforbundet. De satte det i Forbindelse med 2 Krønikernes Bog 13, 5., hvor det hedder: „Burde det ikke Eder at vide, at Herren Israels Gud, haver givet David Regjeringen over Israel evindelig, ham og hans Sønner ved en Salt-Pagt?"

Af dette Saltforbund og af deres Hjemsted ved Byen Salzburg fik de Navnet: Salzburgerne eller Saltforbundet. Erkebiskoppen handlede mod Saltforbundet som mod aabent Oprør, østerigske Soldater spærede Snævringerne, rykkede ind i Dalene og øvede store Voldsomheder. Endelig satte de evangeliske Fyrster og Stænder sig da helt abstadigt i Røre og krævede den westfalske Fred overholdt. Erkebiskoppens Planer tog derved en ny Retning, og i Stedet for at holde paa sine Undersaatter og sejgpine dem, jog han dem nu bort midt i den strænge Vinter 1732. Mellem 20 og 30,000 maatte saaledes udvandre til Preussen, Lithauen og Amerika. Hvor de undervejs i det protestantiske Tyskland kom til en Stad, ringedes med Klokkerne, og Folket gik dem imøde med Salmesang. Med:

„Vor Gud han er saa fast en Borg“, drog de ind og med Salmesang bød de Farvel. Schaitbergers Udlændighedssalme var især deres „Udvandringssang.“ Vemod og Haab bævede gjennem Tonen, naar det saa lød:

„Fra Fædreland og alt mit kjære
Jeg jages for Guds Riges Sag,
Forladt, landflygtig skal jeg være,
Det volder Smerte Nat og Dag:

Fuldt vel, o Gud, jeg kan det mindes,
Saa var de største Helgens Kaar!
Imellem Dine lad mig findes,
Din Villie ske, hvordan det gaar!

Som Pilgrim mine Fremtidsdage
Jeg vandrer i Udlændighed,
For Dig, o Herre, vil jeg klage!
O vis mig Vej og styr mit Fjed!

Trofaste Gud, Du vil ej slippe!
Jeg giver trygt mig Dig i Vold!
Du er i Liv og Død min Klippe,
Min Redningsmand, min Sol, mit Skjold!

Min Tro paa Dig jeg frit bekjender,
Jeg slipper Dig, min Jesus, ej!
Selv om de mig, som Kjætter brænder
Og truer mig med Helveds Vej.

Er Verdens Spot ej dog mit Smykke,
For Jesu Skyld jeg bære maa?
Og i hans Tro det er min Lykke,
Saa Sorg og Ve skal brat forgaa,

Skjønt Satan og al Verden prøver
At dræbe hver en ædel Lyst,
Naar jeg mig kun i Troen øver,
En evig Glæde bor i Bryst.

Din Villie ske, o Gud! Du give,
At jeg med Glæde lyder Dig!
Du holde kjærligt mig i Live,
Din stærke Arm opholde mig!

Jeg vandrer her i „[illegible]inge Dage",
For Jesu Skyld jeg villig gaar,
Jeg ved, det bedste er tilbage
Med Kroneglands og Englekaar.

Nu maa jeg bort fra Hjemmet drage,
Fra Viv og Børn, fra alt gaa ud!
Farvel! farvel med Graad og Klage!
— Det er saa tungt, — saa tungt, o Gud!

[Naar jeg de kjære Smaa forlader,
Da knuges jeg af tungest Sorg;
— Skal aldrig mer, I favne Fader? —
— „Vor Gud, Du er saa fast en Borg!"]

O Gud, bag mørke Bølgegrave
Du giver mig et Tilflugtssted,
Hvor jeg dit Guddoms-Ord kan have
Og prise din Barmhjertighed.

I Taaredalen staar min Hytte,
Tidt er jeg tung og syg og mat,
Men snart, jeg ved, Du vil mig flytte
Til Lysets Hjem fra Graad og Nat.*)

Ligeledes sang de en anden Salme, som er bleven kaldt for „de landflygtige Kristnes Sang" eller „Salzburger Emigranternes Vandringsstav", og som lyder saaledes:

I Herrens Navn betræder jeg
Nu de Forfulgtes trange Vej,
Dog gaar jeg trygt, mit Lys er Gud,
Naar Nattens Mørke vælder ud.

Guds Ord mig voldte Sorg og Nød,
Thi kun i Løn det til mig lød;
Guds Ord med al min Nød og Sorg,
Var dog igjen min bedste Borg.

---

*) Frit oversat fra Engelsk af Pastor Adam Dan i Salinas City, Cal. (oversat paa Engelsk fra Tydsk af Dr. Reynolds, Columbus, Ohio.) Det 11te Vers er en fri Tildigtning af Pastor A. Dan.

O Herre jeg Dig følge skal
I Kval og Kvide uden Tal,
Hvo kan som din Dicipel gaa
Og vil dit Kors ej tage paa?

Ja bli'er jeg end, fordi jeg tror,
Forstødt, forfulgt paa denne Jord;
Hvad er det mer? Guds Villie ske!
Min Mester led en større Ve.

Med Stav i Haand jeg gaar om Land,
Som Jakob til en fremmed Strand,
Men drager jeg end fattig ud,
Jeg er dog rig i Dig min Gud!

Du selv er jo min Vandringsstav
Fra lyse Jord til mørke Grav;
Du fører mig fra Dødens Dal
Til Livet i din Himmelsal.

Saa led Du mig da kjærligt frem
Til jeg har naa't mit rette Hjem!
Og saa Farvel mit Arnested,
Jeg flyer Dig glad, naar Gud gaar med.

Ej Eng og Ager, Gods og Guld
Skal følge mig højt over Muld;
Hver jordisk Skat er hul og tom,
Naar Himlen bli'er min Ejendom.

Saa lad det alt tilbage staa;
Som fattig Pilgrim vil jeg gaa
Blandt de Forfulgtes jagne Flok,
Jeg Jesus har, og det er nok.

Farvel mit elskte Fædreland,
Jeg gaar herfra, jeg flyer din Strand;
Med Gud jeg gaar den tunge Sti;
Hold Dig til ham! Han staa Dig bi!*)

---

*) Efter Rupert Schweiger (1732); Oversættelsen til Hagenbachs Kirkehistorie af Forstander G. Rode.

Saaledes drog Pilgrimsskaren syngende gjennem Landene, forfulgte for Troens Skyld; „men salige ere de, som lide Forfølgelse for Retfærdigheds Skyld, thi Himmeriges Rige er deres" (Matth. 5, 10.). — Ny Udvandringer fulgte paa den første, og det blev roligere i Salzburg.

Medens Salzburgerne saaledes maatte vandre bort fra deres Hjem, var der flere Rigmænd i England, som tænkte paa at anlægge en Koloni i Georgia i Amerika, og i 1732 blev der af Kong Charles II skjænket et Frihedsbrev til 21 Adelsmænd og Herrer med Tilladelse til at anlægge en saadan Koloni. Denne Koloni skulde ikke alene være for britiske Undersaatter, Gjældsfanger og fattige, men ogsaa for „Salzburgerne og andre Protestanter."

Denne Koloni blev anlagt af General James Edward Oglethorpe, som kom til Georgia med det første Kompagni af engelske Settlere den 20de Januar 1733 og lagde derved Grunden til Byen Savannah.

Da dette Selskab var organiseret og bleven bekjendt, begyndte tillige Selskabet for Kristendomskundskabs Fremme (Society for the Propagation of Christian Knowledge) at tænke paa, at faa Salzburgerne til at rejse dertil, og den 12te Oktober 1732 henvendte det sig til Formændene (Trustees) for Kolonien om Hjælp for deres velgjørende Øjemed. Formændene kunde imidlertid foreløbig kun love at give dem Land. „Selskabet for Kristendomskundskabs Fremme" satte sig derefter i Forbindelse med protestantiske Præster i flere Dele af Tydskland, og det fik fra dem Underretning om, at der ikke alene var Hundreder af undertrykte Protestanter, som var villige til at udvandre, men som endogsaa længtes derefter. Det blev derpaa meddelt til Koloniens Formænd, som fik samlet en særlig Sum, og i December 1732 kunde de indbyde 50 Familier af Salzburgerne til at flytte til Amerika. Paa samme Tid udkastede Selskabet for K. K. F. Planen til at betale deres Rejse fra Tydskland til Rotterdam, og at forskaffe Midler til Underholdning for en Præst og en Kateket iblandt dem. Og da der samtidig blev bevilget en Pengeunderstøttelse fra det britiske Parlament til Hjælp for Kolonien i Forening med 3—4000 Pund Sterling fra private Velgjørere, satte det Formændene (Trustees) istand til videre at udføre Selskabets velgjørende Tanke, og der blev nu atter skrevet til Salzburgerne, og givet dem Løfte om, at naar de kom til Georgia, skulde hver faa henimod 50 Acres. Men før vi gaar videre i Salzburgernes Historie, skal der angaaende Kolonien tilføjes, at Formændene (Trustees) skulde i de første 20 Aar have al baade udøvende og lovgivende Myndighed, uden at Kolonisterne havde nogen Del deri; privat Handel med Indianerne, Indførsel af Brændevine og Negerslaver var forbuden; Religionsfrihed var sikret; hvis nogen døde uden Arving efter Loven, faldt hans Ejendom tilbage til Kolonien.

Oglethorpe var Koloniens Guvernør i de første 10 Aar; derefter rejste han hjem til England. Han var en dygtig Militær og Embedsmand samt en sand lærd Menneskeven.

De fornødne Skridt til Salzburgernes Udvandring blev derefter foretagne; men skjøndt de havde lidt saameget i Hjemmet, og var gaaet i Landsflygtighed, saa hang dog deres Hjærter med Kjærlighed ved Alperne, hvor de havde tilbragt deres Barndom og Ungdom, og skjøndt de med Haab og Glæde saa ud i Fremtiden efter det ukjendte Land, hvor de frit maatte dyrke Gud, saa fyldtes dog Hjærtet med Vemod og mangt et Øje med Taarer ved at drage bort fra det kjære Fædreland. Opbrudsdagen kom for dem, de drog bort som en lille Hær; men deres Vaaben var Bibelen, deres Salme- og Religionsbøger. Fra først begyndte de Vandringen tilfods, og de maatte selv paa denne deres landflygtige Pilgrimsrejse føle Katholikkernes Vrede, som søgte at fortrædige dem og lede dem paa Vildspor, hvor de kom frem. De fortsatte deres Vandring og kom saaledes til den frie Stad Augsburg, hvorfra den augsburgske Bekjendelse har sit Navn, og for hvis Skyld de gik i Landsflygtighed; men da de kom dertil, fandt de Byens Porte lukket for sig. Dog de blev aabnede for dem, og de fandt derefter den hjærteligste Modtagelse, alle kappedes om at vise dem Venlighed. Især var det den lutherske Præst ved St. Anna i Augsburg Samuel Urlsperger, som med Kjærlighed tog sig af dem, og som havde hjulpen en Del til, at de kunde komme til Georgia.

I Augsburg fik de tre Vogne til at kjøre deres Bagage, deres smaa Børn og svage Kvinder paa, de øvrige gik tilfods. De rejste derpaa videre i Tillid til ham, der har sagt: „jeg vil ingenlunde slippe Dig og ingenlunde forlade Dig“ (Ebr. 13, 5). Kommen til Frankfurt blev de af Borgerne modtagne med Glæde, og derefter marscherede de ind i Byen to og to, idet de sang Salmer. Efter at have udhvilet nogle Dage sejlede de videre paa den smukke Rhin. Den 27de November kom de til Rotterdam, og blev her modtagne af deres Præster, som vilde ledsage dem til Georgia; Præsterne var: Pastor Johan Martin Bolzius, som havde været Superintendent ved den latinske Afdeling af Waisenhuset i Halle, og Pastor Israel Christian Gronau, som ligeledes havde været Lærer ved Waisenhuset i Halle. De var begge to Mænd, besjælede af Kjærlighed til vor Herres Sag, og for hans Skyld var de villige til at forlade Fædrelandet, for at drage til Amerika med Salzburgerne, for at virke blandt dem som Præster, Missjonærer og Lærere. Om deres tidligere Liv ved man imidlertid meget lidt, kun ved man, at Pastor Bolzius er født den 15de December 1703, og blev ordineret til Præst den 11te November 1733. — Efter en Uges Ophold i Rotterdam, gik de, ledsaget af deres Præster, ombord den

2den December, og den 21de December kom de til Dover i England, hvor de fik Besøg af „Trustees.“ Forskjellige Forberedelser blev nu gjorte til deres videre Rejse, og den 28de December 1733 blev bestemt til deres Afrejse, men først maatte enhver af Salzburgerne for „Trustees“ aflægge „Ed om streng Fromhed, Lydighed mod Øvrigheden og Troskab.“ Derpaa anvendtes nogle Timer til Gudstjeneste, og der blev prædiket over de Ord: „Deres Forbarmer skal føre dem og lede dem“ (Esa. 49, 10). Præsten viste, hvorledes Herren hidtil havde ført dem, og han vilde ogsaa fremdeles være deres Fører over Havet og til Landet, hvortil de rejste. Efter en Salme var sungen, og de havde forenet sig i Bøn, udfoldede Udvandringsskibet „Purisburg“ sine Sejl, og det første Kompagni af Salzburgere var paa Vej til deres fremtidige Hjem. Kompagniet bestod ialt af 45 Mænd, med deres Familier ialt 78 Sjæle (angives ogsaa til 91). For Salzburgerne, som ikke kjendte stort andet til det store Hav, end hvad der var fortalt derom, var det noget nyt; men om der end bevægede sig mange Tanker i deres Hjærter, ved at komme ud paa de rullende Bølger, saa befalede de sig trøstig i Herrens Haand, og da de tabte Englands Kyster af Syne, brød de ud i en Lovsang til ham, som maaler Vandet med sin Haand (Esa 40, 12; 48, 13; Heb. 65, 78).

Efter en Sejlads af 104 Dage, kom de i Marts 1734 til Charleston i Syd Carolina; her mødte General Oglethorpe dem, da han var paa Vej hjem til England; men da han hørte om Salzburgernes Ankomst, vendte han om for at ledsage dem til Georgia. Efter nogle Dages Ophold brød de op den 9de Marts, og den 11te kom de til „Savannah River.“ Det var paa „Reminiscere Søndag“ (2den Søndag i Fasten, som betyder: Kom ihu! Tænk paa!) og de glemte heller ikke at komme Herren ihu og tænke paa hans Førelser med dem. En af dem skriver i et Brev til Tydskland:

„Medens vi laa ved Bankerne ved vort kjære Georgia, og hørte Fuglene synge saa smukt, da var det for os, som om vi var komne til det forjættede Land, og vi kom til at tænke paa, hvad der fortælles i Evangeliet om Jesu Rejser paa Søen.“

Den 12 Marts ankom de til Savannah, hvor de efter General Oglethorpes Foranstaltning fik en festlig Modtagelse; derom skriver Pastor Bolzius i sin Dagbog:

„Ved Landingspladsen var de fleste af Savannahs Indbyggere samlede, der blev affyret Kanonskud og raabt Hurra, som paa samme Maade blev besvaret af vore Søfolk og andre engelske Folk i vort Skib. Et godt Middagsmaaltid blev anrettet for os. Vi, tilligemed vor Doktor Twifler, blev indlogerede i Huset hos Hr. Pastor Quincy, den engelske Missjonær.“

General Oglethorpe underrettede derpaa Baron von Reck, som havde anført Selskabet, at de selv kunde udvælge sig Land. Salzburgerne bad derpaa om at maatte komme til at bo noget fra Havet, paa et Sted, hvor der vare Høje og Dale samt Vandkilder. Dette Ønske havde ganske sikkert sin Grund i Kjærligheden til deres Hjem i Europa, thi saadan var det forladte Hjem. Et Kompagni blev derpaa udsendt for at finde Land, som de ønskede det; det kom til at bestaa af General Oglethorpe, Paul Jenys, Esq., (Speaker of the South Carolina House of Assembly), Baron von Reck, Pastor Gronau, Doktor Twiffler, en af de lutherske Ældste, og nogle Indianere. De øvrige blev i Byen for at udhvile sig til Rejsen igjen. De fandt ogsaa en Plads, som de ønskede sig, ved en Høj, hvor der var en Flod med klart Vand. Salzburgerne som var vante til at begynde og ende alt med Bøn, bøjede sig derpaa ydmygt ved Vandet og bad om Herrens Velsignelse og Beskyttelse, og efter at have sunget en Salme, rejste de en stor Sten op og i Lighed med Samuel kaldte dens Navn „Eben Ezer“ (1 Sam. 7, 12); thi ogsaa de kunde sige: „hidtil har Herren hjulpen os,“ og dermed var Grundstenen lagt til Salzburgernes Koloni. Det skal med det samme bemærkes, at de blev Naboer til Uchee Indianerne; men da der ikke høres om Strid mellem dem, er der Grund til at antage, at de kom godt ud af det som Naboer. Stedet, de valgte, var beliggende omtrent 25 Mil fra Byen Savannah, i den Del af Landet, som siden er kjendt under Navn af „St. Matthews Parish,“ og derefter blev et „County“ under Navn af „Effingham,“ efter en engelsk Adelsmand, Effingham, som var imod, at Landet skulde inddrages under den engelske Krone i 1775. Landet bærer endnu hans Navn. — General Oglethorpe sendte Arbejdsfolk op, for at hjælpe Salzburgerne at rydde Pladsen og bygge Huse, og nogle faa Uger efter, rejste de alle i Forening med deres Præster til det ny Hjem i Eben-Ezer. Her i Georgia, langt fra deres Fødeland og Fædrenes Grave, fandt de et Fristed, efter længe at være bleven drevne fra Sted til Sted; her kunde „de bo under deres eget Figentræ“ (Mich. 4 4), og dyrke Gud, som de vilde. Pladsen var ogsaa smuk, med dejlige Skove samt frugtbare Enge, og gjennem deres lille By rislede en sølvklar Bæk. Men Arbejdet var ikke ganske let, tilmed manglede de egne Baade til at sejle paa Floden med, samt Vogne, saa mange maatte bære deres Levnetsmidler paa Ryggen de 25 Mil fra Savannah. De blev ogsaa angrebne af Klimatfeber, og flere blev kaldte bort, om hvilke det kan siges, at de sluttede deres jordiske Pilgrimsgang med Glæde; Pastor Bolzius omtaler saaledes flere i sin Dagbog. En af de første, som omtales, er en Mrs. Goshwandel, om hende skriver han: det har behaget den almægtige Gud at lægge hende paa et haardt Sygeleje, det var i Passions Ugen, og hun længtes efter at blive kaldet hjem paa Frel-

ferens Lidelsesdag. Hun klagede ikke under Lidelserne; derimod sagde hun: „Vor Herre er god imod mig, og han kan helbrede mig, dersom det er hans Villie, og om Hengivenhed i hans Villie er det, jeg vil bede." Vor Herre var ogsaa hos hende med sin Trøst i hendes sidste Øjeblikke. Om et andet Sygebesøg paa samme Tid skriver Bolzius: „Vor syge Ven talte om, hvor misfornøjet han var med sig selv, paa Grund af sin Ligegyldighed og Sløvhed for det, der dog skulde være det vigtigste for et Menneske, og det bedrøvede ham at gjøre den Opdagelse, at meget af den Iver, han havde under Forfølgelsen i Salzburg, havde forladt ham. Han kunde saa tydelig huske, hvorledes selv de mest uvidende Folk ofte samlede sig mellem Bjergene og i Klipperifterne ved Salzburg, for at synge, bede og læse i Skriften. Da var de fulde af Hunger og Tørst efter Ordet, og de havde ofte erfaret Guds Godhed og Naade ved saadanne Møder." Om en andens Død skriver han: „Idag blev vor Veninde kaldt bort fra dette Liv; selv under Lidelserne hengav hun sig i Herrens Villie, og hendes Længsel var efter at være med ham." Om et Besøg hos en syg Mand ved Navn Schofpach, skriver han, at han talte med ham om, at det var det lykkeligste af alt, naar man kunde leve og dø med Kristus, og Manden talte om, hvorledes Synden var det største Onde; men han haabede paa Guds Naade. Efter at have bedet med ham, forlod han ham, forvisset om, at Herren vilde velsigne Besøget, og faa Dage efter udaandede han med Glæde i Fortrøstning til Kristi Forsoning. Døden greb saaledes ind i deres lille By og bragte Sorg ind i mangt et Hus; men de arbejdede med Taalmodighed selv under Prøvelsestiden, og under de ofte meget knappe Kaar, idet de haabede paa bedre Tider.

Saaledes stod det til iblandt dem, da det andet Kompagni af Salzburger kom over til dem. De kom med Skibet „Prindsen af Wales," som forlod England i November 1734, og ankom til Georgia i Begyndelsen af Aaret. Der var ialt 57 Personer anførte af Hr. Vatt. De blev modtagne af deres Brødre i Eben-Ezer, og da der blandt Nykommerne var flere Haandværkere, saa blev der savet Planker, og Husene blev istandsatte eller opbyggede. Deres Kirke blev heller ikke forglemt. De havde hidtil holdt deres Gudstjenester i et stort Træhus, der tillige tjente til Bolig for deres Præster. Smukke Smaahuse bleve byggede, og der fremblomstrede en net lille By, og i Enfoldighed samlede Folk sig om Guds Ord.

Efter at det Kompagni var ankommen, besluttede General Oglethorpe sig til at besøge sine Venner i England. Han tog en Del Indianere og andre Personer med sig, og rejste derpaa i Vinteren 1734 fra Savannah, og kom til England tidlig om Foraaret. Oglethorpe gjorde, hvad han kunde, for at faa flere til at rejse over til Georgia. Og i Juli 1735 blev der lovet flere fri Overrejse, og der var da omtrent 1200, som indgav Ansøgning om

at blive sendt over. Bestyrelsen for Kolonien havde faaet sine Midler forøget med £26,000 fra det britiske Parlament, saa de var sat istand til at hjælpe mange over; men det blev tillige besluttet kun at hjælpe værdige Personer, og da nærmest Højlænderne fra Skotland og de undertrykte Salzburgere fra Tydskland. I Forbindelse hermed indbød Bestyrelsen 100 Tydskere fra Byen Ratisbon, til at flytte til Georgia, og nedsætte sig under deres Beskyttelse. Der blev lovet dem fri Rejse, samt 50 Acres Land, og Hjælp til de nødvendige Redskaber og Klæder, naar de kom over, til at begynde med. Omtrent 80 Salzburgere rejste efter denne Indbydelse til England, under Kaptejn Hermdorf og Baron von Recks Ledelse. En Del andre Udvandrere meldte sig og blev antagne, saa Bestyrelsen maatte udruste de to Skibe: „Symond" paa 200 Tons, og „London Merchant" af samme Størelse, det første blev ført af Kaptejn Joseph Cornish, og det andet af Kaptejn John Thomas. Hele Selskabet kom til at bestaa af 227 Personer, og er bleven kaldt den store Udvandring. Foruden Salzburgerne var der en Del Englændere, samt 27 Hernhutter under Anførsel af Biskop David Nitchmann. General Oglethorpe, som anførte Udvandringen, havde tillige nogle engelske Rangspersoner med. Og blandt Passagererne var der tillige Præsterne, Brødrene John og Charles Wesley, de bekjendte Stiftere af Methodistsamfundet; de rejste efter Oglethorpes Indbydelse med til Georgia, for at prædike Evangeliet for Indianerne. „Symond" og „London Merchant," sejlede fra Gravesend den 20de Oktober 1735, ledsaget paa Vej af Hs. Majestæts Krigsslup, „Hawk" under Kaptain Gascoines Anførsel. Først den 10de December tabte de Englands Kyst af Syne. Det var en lang og besværlig Rejse for dem, da der rejste sig en meget stærk Storm, Bølgerne slog over Skibet, og hvert Øjeblik saa det ud, som de skulde komme til at lide Skibbrud, og som rimeligt var, blev de fleste, der var ombord, betagne af Skræk; Tydskerne var dog de, som tog det roligst, og de tiltrak sig derved Wesleys Opmærksomhed. En Søndag Middag var Salzburgerne og Hernhutterne samlet paa Skibet til Gudstjeneste og Bøn; da rejste Stormen sig pludselig med fornyet Voldsomhed, og det saa ud, som de var redningsløst fortabte; Wesley var greben af en frygtelig Dødsangest, og det var de fleste Englændere med; men medens Bølgerne slog op over Skibet, og Havets Afgrund ligesom var aabnet, for at opsluge dem alle og gjemme dem i sin vaade Grav, da sang de tydske Lutheranere og Hernhutter deres Salmer til Herrens Lov og Pris, saa mellem Jammerklagen lød der tillige Bøn og Lovsang. Da Stormen derefter havde lagt sig, kom Wesley hen til en af Tydskerne og spurgte ham: „Var De ikke meget bange?" men han svarede: „Nej, jeg takker Gud," „Men var da ikke deres Kone og Børn bange," spurgte Wesley igjen, og fik til Svar:

„Nej, vore Koner og Børn er ikke bange for at dø." Det gjorde dybt Indtryk paa Brødrene. Da de kom til Land, kom de sammen med Hernhutpræsterne Spangenberg og Peter Boehler, og det fik mere Indflydelse paa dem; kun to Aar blev de i Amerika, saa rejste de til Hjemmet igjen. John Wesley sagde siden: „Jeg rejste ud for at omvende Indianerne, og var ikke selv omvendt." Han regner sin Omvendelse fra den 24de Maj 1738, om Aftenen Klokken 8¾, da der blev læst af Luthers Forklaring over Romerbrevet. Charles Wesley blev omvendt ved Læsningen af Luthers Forklaring over Galaterbrevet.

Udvandringsskibene blev dog sparede, og i Februar 1736 ankom de til Georgia. Oglethorpe søgte derefter at faa Emigranterne til de til dem bestemte Pladser. Det var Tanken, at en Del af Salzburgerne skulde gaa mod Syd, for at være med til at anlægge et Krigsfort i Frederica, paa St. Simons Island (St. Simons Ø); dertil var de dog ikke villige, da der ingen Menighed var, saa vilde de helst til Eben Ezer, hvor der var Præst, og tilmed kunde der paa det andet Sted være Fare for Krigsuroligheder, og „Krig var mod deres religiøse Anskuelser." Da de ikke selv ønskede det, lod Oglethorpe dem ogsaa have deres fri Villie. Men skjøndt det var den almindelige Anskuelse blandt Tydskerne, saa fik dog Kaptejn Hermsdorf samlet et lille Kompagni Soldater, som stillede sig til General Oglethorpes Tjeneste. De blev da beordrede til Frederica for at tjene som Forsvar mod Spanierne, og de blev Kjærnen i en lille luthersk Menighed, som var paabegyndt i 1735, og som fik Pastor Ulrich Driesler til Præst, der var sendt over af Selskabet for Kristendomskundskabs Fremme og Bestyrelsen i 1743, og understøttet af deres Midler.

Den største Del af Tydskerne gik derimod til Eben Ezer, hvor de blev modtagne med stor Glæde af Brødrene; der blev spurgt om Hjemmet og Venner, og de fik mange Hilsener derfra, ligesom de med Glæde gjensaa gamle Venner blandt de Ankomne. Fra den 12te Marts 1734 til den 8de Februar 1736, som var den Dag, det sidste Kompagni ankom, var der nu ankommen omtrent 200 Salzburgere, som havde nedsat sig i Eben Ezer.

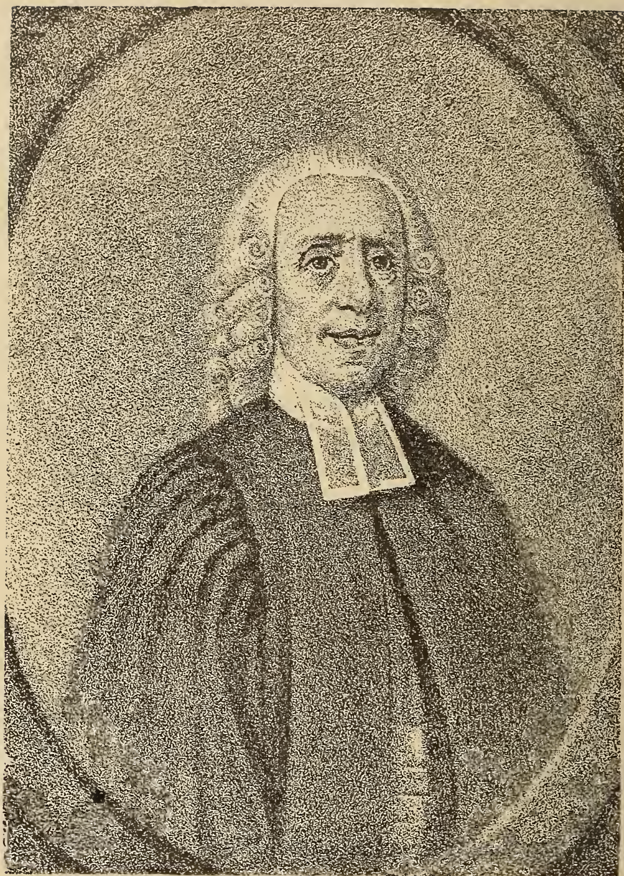
Stedet, hvor de havde nedsat sig, var imidlertid meget uheldigt for dem, de kunde ikke høste, saa de kunde leve deraf, Vandet i Floden var svunden ind, saa den var bleven til en Bæk, og der blev stor Vandmangel, mange maatte hente Vand adskillige Mil borte fra, og tilmed var Klimaet usundt for dem, saa en Del hjemsøgtes af Sygdom og Dødsfald. Paa Grund af alt dette var en Del Misfornøjelse med Stedet, hvorfor Præsterne Bolzius og Gronau strax rejste til Savannah, for nu ved General Oglethorpes Ankomst at tale med ham, og søge Tilladelse til Salzburgerne, for at flytte et andet Sted hen. Oglethorpe rejste ogsaa strax den 10de Februar med

Præsterne til Eben Ezer. Ankommen dertil, hørte han med Deltagelse paa, hvad de havde at sige, og som han heller ikke fandt uden Grund; men da de havde bygget Huse, og arbejdet en Del paa deres Land, som saa vilde være spildt, raadede han dem dog til at blive noget længere; thi hvad Klimaet angik, da kunde det maaske være ligesaa daarligt for dem, at taale det paa et andet Sted; men vilde de flytte, da vilde han ogsaa hjælpe dem, hvad han kunde. Da han var rejst, blev der holdt en almindelig Raadslagning derom under Bøn, og blev det da besluttet: „skal vi flytte, saa heller nu end siden." Det blev da bestemt at udtage en ny Plads, og at flytte fra gamle Eben Ezer, efter at den for omtrent 2 Aar siden var bleven anlagt.

Stedet, som blev udvalgt til at flytte til, var et Højdedrag nærved en Flod, som da kaldtes „Red Bluff." Der vare meget romantiske Omgivelser, og en dejlig Udsigt; mod Øst laa Savannah med dens skjønne scenerige Omgivelse, mod Syd var der et lille rindende Vand, som da kaldtes „Little Creek," men nu hedder „Lockners Creek, "og en stor Sø, som kaldes „Neidlingers Sø," medens der mod Nord, i en just ikke meget lang Afstand, kunde sees, hvor de først boede ved Eben Ezer Creek, som rislede ud til Savannah. Landet var noget bevokset med Træer, og blandt dem var den duftende Jasmin, den smukke Azalia, og andre smukke og duftende Træer og Buske, som forøgede Egnens Skjønhed; hvad der derimod var mindre heldigt, var et meget sumpigt Land der i Nærheden, som maatte anses for mindre godt for Beboernes Sundhed.

Den nye By blev anlagt efter Savannah, der blev ryddet Land paa en Fjerdedels Mil i Firkant til Byen, og det blev derefter inddelt i Byggepladser. Fra Øst til Vest, blev der anlagt tre brede Gader, som løb i lige Linie, og mod Nord og Syd løb der fire Gader parallel med hverandre. En rummelig Plads blev udlagt til Kirke, Præstebolig, Akademie og Waisenhus, ligeledes blev der udlagt Plads til Kjøbmandsboutikker, samt en „Markedsplads." Ikke langt fra Byen mod Øst blev Kirkegaarden anlagt. Mod Nord og Øst var der Indhegninger for Kvæget, og mod Syd for Faar og Geder. Mod Nord og Syd var der Havepladser, og længere borte ved Little Creek og Mill Creek, var der Land for Farmere paa 50 Acres hver. Mod Nord, bag ved Eben Ezer Creek, boede Uchee Indianerne. Paa den udvalgte Plads blev der snart bygget Huse, Haver blev anlagte, og Landet blev opdyrket, og der fremblomstrede i kort Tid en smuk By. Om det var paa Grund af Mangel paa Materialer eller andet, vides ikke, men der blev i adskillige Aar ikke bygget nogen Kirke, derimod blev der bygget et Waisenhus, som de fik Hjælp til fra Tydskland, og i det holdt de tillige deres Gudstjenester.

Efter nu at have omtalt Eben Ezers Beliggenhed, vil det være paa sin

JOHAN MARTIN BOLZIUS,

første evangelisk-lutherske Præst for Salzburger Menigheden i Ebenezer, Georgia.

Født 15de December 1703. Ordineret 11te November 1733.

Kom med de første Salzburgere til Amerika i Marts 1734.

Død den 19de November 1765.

Plads her at omtale Koloniens Styrelse. I aandelig Henseende blev Salzburgerne betragtet som en Missionsstation, der stod under den lutherske Kirke i Tydskland og Selskabet for Kristendomskundskabs Fremme, og det blev forlangt af dens Præster samt af hvert Menighedsmedlem, at de skulde underskrive den augsburgske Confessjon og de „symbolske Bøger", samt underkaste sig en Menighedsvedtægt, som var forfattet af Pastor, Dr. Samuel Urlsperger af Augsburg, Pastor Dr. Frederik Michael Ziegenhagen af London og Pastor Dr. Gotthelf Augustus Francke af Halle.

Denne Menighedsforfatning, som blev fremlagt i 1733, gjaldt i Menigheden (med nogle Ændringer foretagne af Dr. Mühlenberg i 1774) indtil 1843.

Denne Vedtægt omtaler først hvorledes Apostelen Paulus paaminder, at Alt skal ske sømmeligt og med Orden, og at Gud er Ordenens Gud, at som der i den gamle Kirke var en Styrelse, saa skal der ogsaa være det i deres Menighed, og den skal bestaa af 7 Diakoner, som vælges aarlig. Derpaa bliver det lagt Menigheden paa Sinde selv at underholde deres Præster, Lærere o. s. v., og det bliver paalagt Diakonerne som Pligt at indsamle Pengene til Menighedens Bestaaen, samt paa de Søndage, der holdes Altergang, at ombære Tavlen i Kirken. Ligeledes bliver det fremholdt, at Menigheden bør ofre ved Daab, Altergang og Brudevielse. Præsterne bliver det paalagt at prædike Guds Ord rent og forvalte Sakramenterne efter Kristi Indstiftelse. Menigheden bliver ligeledes paalagt at sørge for Børnenes Undervisning, for Forældreløse, Enker og Fattige. Vedtægten bestaar af 9 Paragrafer. Præsterne blev lønnede dels fra Europa og dels fra Menigheden. Fra først af var Lønnen £ 40 for den første Præst (Senior-Pastor), £ 30 for hans Medhjælper eller anden Præst; det vedblev derved til 1770, da det af Pastor Urlsperger blev bestemt, at Førstepræsten skulde have £60 og Andenpræsten £50. Lønnen kom i Europa dels fra den lutherske Kirke i Tydskland, hvor af deres Venner var samlet et lille Lønningsfond, og dels fra England, da Præsterne havde Bestyrelsen af Salzburgernes Koloni, ikke alene i aandelig, men ogsaa i verdslig Henseende. Styrelsen af Ebenezer, Savannah, Frederica o. s. v. stod under Koloniens Bestyrelse og var af den overgivet til General Oglethorpe. I Vedtægterne for Koloniernes Bestyrelse var det forbudt at indføre Rom og Negerslaver, og i nogle af Nybygderne vakte det nogen Misfornøjelse; men ikke i Ebenezer; der var et ædrueligt Folk, der afgjort var imod Drukkenskab; ligeledes var det baade Præsterne og Menighederne aldeles imod at bruge Negerslaver; de kjendte af egen Erfaring hvad det var at være under Aaget, derfor vilde de heller ikke lægge det paa nogen, og dersom Salzburgerne havde faaet Lov til at raade uden fremmed Indblanding,

da var der ikke kommen Slaver til Ebenezer. Men det maa desværre siges, der arbejdedes af al Magt paa at faa Loven ophævet og at faa Salzburgerne til at benytte Slaver til deres Arbejde; men Præsterne satte sig bestemt imod, og da den bekjendte Methodistpræst Whitefield, som ligeledes havde været haardt imod Slaveriet, forandrede Mening, saa det under visse Forhold dog kunde tillades, blev han alvorligt dadlet af Pastor Bolzius. Rundtomkring blev der imidlertid arbejdet af al Magt for at faa Tilladelse til at holde Negerslaver, og det var som en hel Vulkan, der truede med at bryde ud i lys Lue, saa det saa ud til at det skulde føre til Borgerkrig; og med Bedrøvelse maa det siges, det gik igjennem, saa det blev tilladt at indføre og bruge Slaver. Pastor Bolzius skrev hjem og raadførte sig med sine Venner i Tydskland, om det kunde være tilladt efter Guds Ord at bruge Slaver, og som Svar skrev blandt andet Pastor Urlsperger i et af sine Breve, at dersom man kunde tage Slaver i Troen og med det Øjemed at føre dem til Kristus, da vilde det ikke blive Synd, men derimod til Velsignelse, og man kan ikke uden med Bedrøvelse tilføje, der kom Slaver til Ebenezer og blev brugt af Salzburgerne. Vel maa det siges, der havde de det godt, og det maa haabes, det blev til Velsignelse for nogle; men det er dog et mørkt Punkt i den ellers saa yndige Kolonies Historie, ja i hele Amerikas; thi hvilken Elendighed har det dog været for saa mange Tusinder!

Menighederne stod, som alt anført, i Forbindelse med Moderkirken i Tydskland, som hjalp dem trolig, det var derfor ogsaa paalagt Præsterne regelmæssig at hjemsende Beretninger om deres Virksomhed til Augsburg og Halle. Menighederne gik ogsaa godt fremad, og i 1736 bliver Ebenezer beskreven som en smuk lille By med smukke Huse, der laa omkring Præsteboligen, Forsamlingshuset og Skolen. Omtrent 4 Mil derfra havde de endnu et Skolehus, og ved det blev der siden bygget Kirke. De følte sig glade og tilfreds i timelig Henseende, thi det gik stedse fremad for dem; i aandelig Henseende havde de særlig Grund til at takke Herren for de to trofaste Herrens Tjenere, de havde iblandt sig til at prædike Ordet og forvalte Sakramenterne. Det var en sjelden fredelig Koloni; der herskede i Almindelighed Gudsfrygt og Arbejdsomhed.

Whitefield besøgte dem omtrent 1738, og han blev i høj Grad forundret baade over deres Flid og over deres Fromhed; „men", sagde han, „de er ogsaa velsignet med to saa fromme Præster, som det er sjeldent at finde, og de søger at bilægge, hvad der kan opkomme af Tvistigheder mellem dem, saa de har ingen anden Øvrighed; men saa har de et Waisenhus med 17 Børn og en Enke." Han blev ligeledes saa glad ved sit Besøg paa Børnehjemmet, og derom skriver han: „Hr. Bolzius kaldte alle Bør-

nene for sig, katekiserede med dem, samt opfordrede dem til at takke Gud for hans Godhed imod dem, derpaa bad han med dem og lod dem bede efter. Saa sang de en Salme, og derpaa kom de smaa Børn en for en hen til mig og gav mig Haanden, og derefter skiltes vi." Han forglemte heller ikke sit Besøg hos dem; han gav flere Gaver til Uddeling blandt Børnene, og siden forskaffede han en Klokke til deres Børnehjem. Alle er enige om at give Salzburgerne paa den Tid et godt Vidnesbyrd; saaledes skriver blandt andet en Hr. Th. Jones om dem i 1740, at de levede i den største Harmoni sammen med deres Præster, og de var alle som en Familie; de havde ingen Drukkenbolte eller Lediggjængere iblandt sig; Alle var arbejdsomme og flere var meget velstaaende. Som nogle af de mest fremragende Familier nævnes paa den Tid, foruden de to Præster, Navne paa ca. 50 Familiefædre. Landet var frugtbart, og Præsterne skriver i deres Breve og Dagbøger om, hvorledes det ikke alene gav hundrede Fold, men endogsaa tusinde Fold, saa de kunde ikke for nogle faa Aar tilbage have ventet at faa Del i en saadan Velsignelse; men dog var det, som det ikke var alle, der skjønnede nok derpaa, eller takkede derfor som de skulde.

Paa den Tid var der en Del Krigsuroligheder mellem Spanierne og Englænderne. Salzburgerne var ganske paa Englændernes Side og søgte ogsaa at understøtte dem; men det syntes dog ikke, som om Urolighederne har havt nogen egentlig Indflydelse paa dem og deres Stilling i Ebenezer.

Ogsaa med Folkemængden gik det fremad; efter en Statistik af Bestyrelsessekretæren, Hr. Bejamin Martyn, var der op til 1741 ankommen over 1200 tydske Protestanter til Kolonien, hvoraf de allerfleste var befordrede over ved Venners Hjælp i England og Tydskland. Da mange led en hel Del Tryk i Tydskland, de gjerne vilde slippe fri for, men manglede Penge til at komme til Georgia, saa maatte de for at komme der underskrive en Kontrakt med Bestyrelsen om, at de med Familie, hvis de var gifte, skulde arbejde for Øverrejsen og være deres Tjenere i en Tid af 5 Aar, før de kunde arbejde for sig selv. Ynglinge under 20 Aar skulde tjene til de var 25; og Pigebørn fra 6aars-Alderen skulde tjene til de havde fyldt 18 Aar. Man kan just ikke sige, det var meget let at indgaa paa saadanne Betingelser, og dog gjordes det gjerne, og Bestyrelsen var jo ogsaa nødsaget til at opsætte nogle Forpligtelser, naar de da ikke skulde lide Tab. Blandt de, som saaledes maatte „sælge sig selv" for at komme over, var der en Hr. Frederick Helfenstein, som, dersom Traditionen er rigtig, i lige Linie nedstammede fra Grev Helfenstein, som under Bondekrigen paa Luthers Tid blev i Forening med 70 Adelsmænd under Klang af Trompeter og Sækkepiber med Vold jaget ind mod sine Bønders Spyd og spiddet paa dem, medens hans Gemalinde, en Datter af Kejser

Maximilian, med sit to Aars gamle Barn paa Armen, knælende bad om Naade for ham. Frederick Helfenstein havde lært Garveriet, og medens han stod i Lære havde han forlovet sig med en ung Dame, som han giftede sig med, da han havde udlært. Han og Hustru landede i Savannah, og da de var blottet for Midler, maatte de begge begynde med at arbejde for deres Overrejse, og efter at have arbejdet sig fri igjen, rejste de til Goshen, omtrent 12 Mil fra Ebenezer, hvor de bosatte sig.

Mange af Salzburgerne forblev i Savannah og Omegn, og derved blev Begyndelsen gjort til at faa en luthersk Menighed stiftet der i Byen. Fra Begyndelsen blev den lille Menighed betjent som en Missjonsplads af Præsterne i Ebenezer og af Pastor Ulrich Driesler i Frederica, som var bleven sendt over i 1743 for at betjene Salzburgerne paa „St. Simons Island" (Ø), og i 1744 besøgte han sine Brødre i Ebenezer. Om dette Besøg taler Pastor Bolzius saaledes: „Hr. Driesler ankom igaar; han arbejder under Guds Velsignelse i en lille Menighed i Frederica, som bestaar af 62 Sjæle. Fortets Kommandant, Kaptejn Horten, giver ham et godt Vidnesbyrd, og vi tror vor Ven vil blive et Redskab til mange Sjæles Frelse. Næste Søndag skal han prædike i Savannah. Idag har han prædiket baade i Zions og Jerusalems Kirker."

Pastor Driesler blev dog kun sparet for Menigheden i en kort Tid; vor Herre kaldte ham til Hvilen i Begyndelsen af Aaret 1745. Han blev efterfulgt af en reformert Præst, Dr. Joachim Zübly fra Schweitz, der betjente Menigheden i nogle Aar; det svækkede formodentlig Forbindelsen med Ebenezer. Da den spanske og franske Krig begyndte, flyttede Pastor Zübly til Orangeburg i Syd-Caroline. Før Krigen i 1743 bliver Frederica beskreven som en særdeles smuk Plads med maleriske Omgivelser, smukke Huse og et smukt Fort; men derefter gik det tilbage, og i 1751 skriver en Rejsende, at det gjorde et vemodigt Indtryk at se de tomme Huse, uden Indbyggere og Barakkerne uden Soldater og Gaderne oversaaet med Ukrudt, saa vidt forskjelligt fra før, at han ikke kunde holde Taarene tilbage.

Det er tidligere bleven bemærket, at Salzburgerne holdt en Tid deres Gudstjenester i Børnehjemmet; men siden fik de Kirke. De fik nogen Hjælp fra Tydskland og paa en smuk Plads i Ebenezer blev en smuk Kirke bygget, som fik Navn af „Jerusalem", og en anden blev bygget omtrent 4 Mil derfra, som blev kaldet „Zion", og ved den var der ogsaa et Skolehus. Den sidste blev gjort nødvendig paa Grund af, at der var en Del Kolonister, som havde bosat sig ved Floden og langs med Vejen fra Ebenezer til Savannah. Disse to Kirker var idetmindste i 1744 tagne i Brug.

Da Pastor Dr. H. M. Mühlenberg paa Kald fra den tydske Menighed i Philadelphia, i 1742 kom til Amerika, rejste han først til Ebenezer baade for at se og nærmere blive kjendt med Forholdene og formodentlig ogsaa for at give Meddelelse til Hjemmet. Han kom til Charleston 22de September, og efter et Par Dages Ophold rejste han til Ebenezer; hans Komme dertil blev en sand Højtid baade for Præsterne og Menighederne, og skjønt han kun blev der i 6 Dage, saa var hans Ophold dog til megen Velsignelse. Pastor Gronau skriver derom i sin Dagbog: „Idag (11te Oktober 1742) skulde min kjære Collega (Bolzius) og Pastor Mühlenberg rejse til Charleston, men Aftenen kom før vi endnu havde Tingene i Orden. Men Dagen har ikke været tilbragt forgjæves. Forberedelserne blev gjort; min Kollega holdt til Slutning Bøn."

„Aldrig før har vi tilbragt en saa velsignet og lykkelig Tid i Ebenezer. For Herren har aldrig før forundt os at modtage en saa kjær Ven fra vort Fædreland; det var en Ven, i hvem vi fandt en sand Broder i Kristus."

Pastor Bolzius ledsagede Pastor Mühlenberg helt til Charleston, men vendte efter faa Dage atter tilbage, medens Mühlenberg sejlede til Philadelphia.

Som et Bevis paa, hvorledes Kristenlivet ogsaa gjennemtrængte de Smaa, fortæller Pastor Bolzius blandt andet, at der var en lille Pige, som kom til ham og bekjendte, at hun havde stjaalet en Fersken, og det gjorde hende saa bedrøvet, at hun hverken kunde sove eller arbejde. Bolzius talte med hende om, hvorledes Synden i Begyndelsen syntes ringe; men foraarsagede stor Kval naar Samvittigheden vaagnede, og derfor var det nødvendigt, at modstaa Synden under alle Skikkelser; men derpaa trøstede han ogsaa med, da hun angrede sin Synd og bekjendte den for Gud, saa er han naadig og vil forlade os vore Synder formedelst Jesus hans Søn, som døde for os. Et i Sandhed dejligt Træk og Bevis paa Kjærlighed til deres Præster, at ogsaa de Smaa kommer frit for at tale om, hvad der laa dem paa Hjerte.

Til 1745 fik de to trofaste Venner Lov til at arbejde sammen blandt deres Salzburgere; men saa kaldte vor Herre i Januar Pastor Israel Christian Gronau hjem til sig; derom skriver Pastor Bolzius:

„Sidste Fredag den 11te Januar behagede det Herren at kalde til sin Hvile min kjære Broder og Collega; han slumrede ind fuld af Glæde i sin Frelser. Paa en stormfuld Regndag for næsten et Aar siden, da han prædikede for Tydskerne i Savannah, blev han saa forkjølet i Kirken at han neppe var istand til at udføre Tjenesten her den følgende Søndag. Fra denne Forkjølelse kom han sig aldrig. Igjennem de seks sidste Uger af sit

Liv led han af en vedvarende Feber. Men hans Lidelsestid var til megen Opbyggelse for de, som daglig var om ham. Hans Hjerte vedblev at være i en glædelig Forening med sin Forløser. Der var intet, som foruroligede ham; thi han havde en vedvarende Følelse af Forsoningen med Gud, og en virkelig Fred og Glæde i den Helligaand."

Da en af Salzburger-Brødrene tog ved hans Haand, som han havde løftet op i Tak til Herren, bad han om, at Vennerne vilde understøtte hans Arme i den opløftede Stilling, i hvilken han holdt dem. Det blev gjort, og han udbrød da: „Kom Herre Jesus! Amen, Amen!" og med disse Ord paa sine Læber lukkede han sine Øjne og gik ind „til sin Herres Glæde fuld af Fred". Ja hans Død var visselig en Sejersgang; som da Israel sejrede, da Moses opløftede sine Hænder i Bønnen (2 Mos. 17, 11. 12), saadan gik han sejrende ved vor Herre Jesus ind i Fredens Land. Den følgende Dag (12te Januar 1745) bleve hans jordiske Levninger stedte til Hvile paa Kirkegaarden, der var forenet med Jerusalems-Kirken, under oprigtig Sorg af hans Collega og Folket for hvis aandelige og timelige Velfærd han havde arbejdet med usvækket Flid og Troskab. Og som han i alle Ting havde „prydet Guds vor Frelsers Lærdom", saaledes gik han til Graven fuld af Haab og efterlod sig det Vidnesbyrd, at „Gud var med ham".

Det var et stort Tab for hele Kolonien, og der var heller ingen, uden at de følte det; men der var dog ingen, som følte det saa tungt som hans Collega, Bolzius. De havde været forenet i det stærkeste Venskabsbaand og i kristelig Kjærlighed, samt arbejdet sammen i 13 Aar, og under forskjellige Forhold der ret vare skikkede til at knytte dem sammen. Besjælet af Kjærlighed for Herrens Sag, havde de i Forening forladt deres Fædreland for at kunne blive til aandelig Gavn for deres undertrykte udvandrende Landsmænd. De havde været sammen i Farlighederne paa Havet, og deltaget i Forening i Besværlighederne ved at anlægge en Koloni i et uopdyrket Land, og i mange Aar havde de raadført sig med hinanden og i Forening gaaet til Herrens Hus. Alt dette var nu forbi, og Bolzius stod ene tilbage, og han følte hele Vægten af det store Ansvar, som nu hvilede ene paa ham; men han tænkte ikke at unddrage sig det, nej, han skrev til Salzburgernes Venner i Tydskland med Bøn om at der maatte blive sendt en Præst over, der kunde træde i Stedet for hans „hjemkaldte Ven og Broder, Gronau". Til Pastor, Dr. Ulsperger i Augsburg skrev han: „Maatte det være Guds Villie her kan komme en god og trofast Mand i min hjemkaldte Vens Sted! Vil De være af den Godhed, at vælge en saadan Mand for mig; thi jeg kan ikke ene bære Byrden; jeg føler, jeg bliver ældre og kan snart blive kaldet bort, saa kunde

det ske, som jeg helst ønskede, da vilde jeg heller bede om der maatte blive sendt en Pastor primarius her til Pladsen, saa jeg kunde træde i min hjemkaldte Broders Sted. Jeg har tænkt derpaa under Hr. Gronaus sidste Sygdom, og jeg vilde hellere blive Adjunkt hos den nye Præst, end beholde den Stilling, jeg har; thi jeg er for svag til at staa i Fronten af Slaget; men maa Gud kun føre det efter sin Villie.". Hans Bøn om en Medhjælper blev ogsaa opfyldt.

Tidlig i Foraaret 1746 ankom Pastor Herman H. Lembke, der var sendt over for at udfylde den ledige Plads. Hans Ankomst blev hilset med stor Glæde af Salzburgerne; men dog især af Bolzius. Pastor Lembke begyndte strax sin Gjerning med stor Nidkjærhed og med godt Mod, og det viste sig snart, Kirken i Tyskland havde gjort et godt Valg, da de valgte og sendte ham over. Efter omtrent et Aars Forløb holdt Pastor Lembke Bryllup med Pastor Gronaus Enke, der var en nær Slægtning af Bolzius, og det synes, som om denne Ægteforening blev til gjensidig Glæde og Tilfredshed for alle Parter. Efter Kirkens Raad i Tydskland vedblev Bolzius dog at være den første Præst for Kolonien; men han lod Lembke tage Del med i Alt, saalangt som Pligten tillod det.

Det var ikke lidet, der hvilede paa Bolzius, thi lige fra Begyndelsen havde han havt Ledelsen ikke alene i aandelig, men ogsaa i timelig Henseende. Han var Bestyrer af Pengevæsenet. Vi finde ham derfor ikke alene beskjæftiget ved Prædikegjerningen, men ogsaa ved Landets Indkjøb og Udstykning, Anlæg af saavel Rismøller som Saugmøller m. m. Allerede i Gamle Ebenezer blev der bygget en Mølle ved Ebenezer Creek. Ligeledes havde han Fortjenesten af Silkeavlen blandt Salzburgerne, som fra 1733 havde begyndt Silkeavl efter Hr. Nicolas Amatis Anlæg, som kom dertil med Hustru og tre Sønner fra Piedmont. I 1736 blev der under Bolzius's Ledelse plantet Morbærtræer i Ebenezer; siden blev der ført flere Træer dertil, og det gik nu godt fremad med Silkeavlen; 1748 blev der sendt 464 Pund Silke til England, og 1749 tillod Bestyrelsen Bolzius at have 10 Maskiner til at rense Silken med, og det gik stedse mere fremad med Avlen; foruden 1000 Pund Larver blev der i 1751 sendt over 74 Pund raa Silke. Bolzius fik ligeledes bygget en Bro over Ebenezer Creek og anlagt en Vej gjennem det lave Land til de, som havde bosat sig mod Nord, samt fik desuden fra Bestyrelsen endnu tilstaaet for Kolonisterne 200 Acres Land. Paa Højdedraget (the bluff) blev der tillige bygget en Kirke, omtrent 5 Mil nordvest fra Ebenezer, samt en Skole og Hus for Læreren. Kirken blev kaldet „Bethanien", og blev tilskjødet Pastor Lembke samt to

andre Mænd, i Aaret 1751; den stod til 1774, da den under Revolutionen blev ødelagt og ikke siden opbygget.

Der blev desuden bygget endnu en lille Kirke i Goshen ved Savannahvejen, omtrent 10 Mil fra Ebenezer, for Salzburgerne, som havde bosat sig i Abercorn. Foruden i Savannah var der saaledes 4 lutherske Kirker: Jerusalem, Zion, Bethanien og Goshen paa en Strækning af 30 Mil, saa der var ikke saa lidet at varetage for de to Præster; de rejste fra Kirke til Kirke, prædikede og katekiserede med Ungdommen.

Da Arbejdet saaledes tiltog og der rundtomkring kom flere for at bosætte sig, saa besluttede Bestyrelsen i Tydskland at sende endnu en tredje Præst, og i 1752 blev Pastor Christian Rabenhorst kaldte dertil af Pastor Urlsperger i Augsburg. Med Pastor Rabenhorst kom der tillige en Del Emigranter fra Würtemberg. Skjønt Bolzius var meget glad ved at faa den nye Hjælp og Forstærkning til Kolonien, saa ansaa han det dog fra Begyndelsen af ikke som nogen Nødvendighed; men under 9de Februar 1753 skriver han til Pastor Urlsperger: „Jeg bekjender med Skam, at jeg fra først ansaa den tredje Præst for overflødig; men efter at jeg har seet ham og erfaret, at vi er et Hjerte og en Sjæl i Embedet og broderlig Kjærlighed, og især efter min Hjemkomst fra Charleston føler hvor svag jeg i Grunden er, kan jeg ikke noksom takke Guds Godhed, som uden vort Forlangende sendte os denne tro og kjære Broder Thimotheus. . . . Vi har alle nok at gjøre og gjør det med Glæde, og Hr. Rabenhorst vinder højligen Folkets Kjærlighed." Den tredie Præst, som blev sendt, gjorde intet Skaar i de andres Løn fra Hjemmet; thi der var i Tydskland samlet et Fond paa £ 649 16 sh. 5 d. til hans Underholdning. Omtrent samtidig dermed gik Georgia over til at blive en kongelig Provinds, og da Salzburgerne ikke stode i Forbindelse med den engelske Kirke, kunde de derefter ikke vente nogen Hjælp fra England.

Da Pastor Bolzius mere og mere følte sin legemlige Svaghed, overgav han med Præsternes Samtykke i London, Halle og Augsburg Missionens Styrelse til Pastor H. H. Lembke ved et lovligt Dokument af 15de April 1757, som blev fornyet og atter underskrevet 19de August 1765, fire Maaneder før Bolzius Død. 30te April 1767 lod Lembke det overskrive til Rabenhorst.

Ved Ebenezer blev der siden bygget endnu en Mølle under Bolzius og Lembkes Ledelse, hvortil de fik Hjælp fra Europa; den blev siden solgt for £ 50, hvilke kun blev brugt som Hjælp til den tredje Præst og Skolelærers Underholdning.

At det var Kjærlighedens Aand, som var den raadende og styrende i Ebenezer, derom faar vi et godt Vidnesbyrd i et Brev fra Bolzius i 1759.

Deri heder det: „I vort Hjørne af Verden har vi modtaget mange Velgjerninger og Glæder af vor himmelske Fader, baade timelige og aandelige. Om vi end ikke har været fri for Prøvelser, saa har de dog været lette. Med mine kjære Embedsbrødre, Dhrr. Lembke og Rabenhorst, staar jeg i venlig Forbindelse. Vi samles hver Uge til Bøn, og ved disse Møder forøges ved Guds Velsignelse den indbyrdes Kjærlighed. Det hjælper ogsaa til at gjøre Arbejdet mere frugtbart blandt Folket. I vor Menighed er der mange Mænd og Kvinder, som er virkelig omvendte til Gud, som vandre i Sandhed, og som er en Prydelse for Embedet ved i Ydmyghed at staa os bi." Et yndigt Vidnesbyrd fra en Præst om sin Menighed.

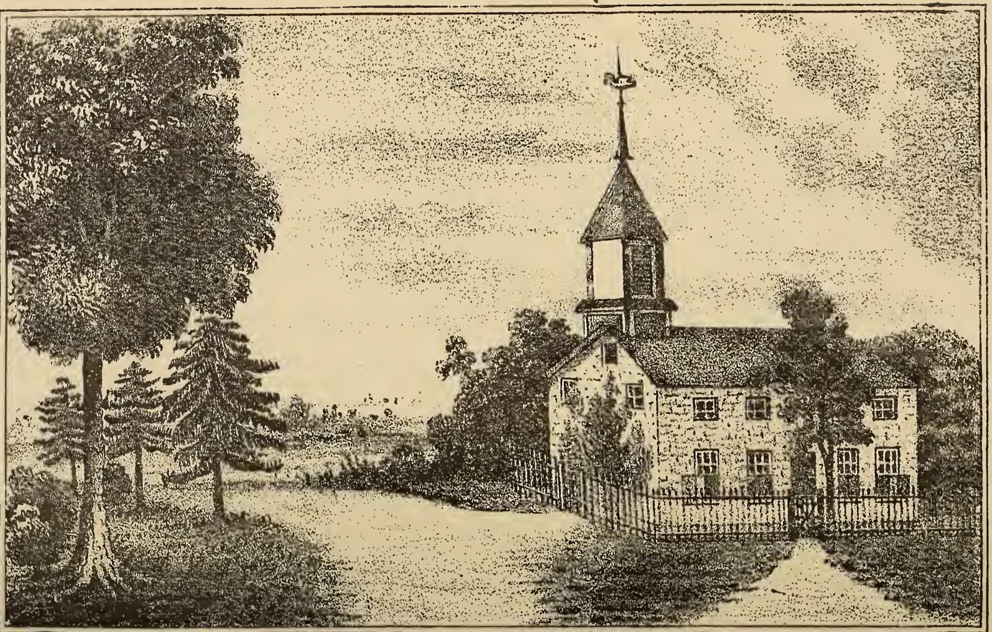
Fra 1762 aftog hans Kræfter mere og mere, saa det var klart, at hans Opløsningstid stundede til. Hans Tanker gik da stadig mod Hjemmet deroppe i det Høje. Han skriver saaledes til Urlsperger: „Jeg haster imod mit Hjem. Den, som ser sin Bryllupsdag imøde, foruroliger sig ikke med Smaating. Det har behaget min kjære Gjenløser i nogle Maaneder at besøge mig med Sygdom, som sandsynligvis vil ende med Døden; men jeg er i hans Haand, og han gjør alle Ting vel, det har jeg erfaret gjennem min hele Pilgrimsgang, men især i de 32 Aar af min Embedsgjerning blandt mine kjære Salzburgere. Kjæreste himmelske Fader! modtag min ydmyge Tak for al din Kjærlighed og Trofasthed! Forventende, at min kjære Gjenløser vil snart fri mig fra alt Ondt og frelse mig til sit himmelske Rige (2 Thim. 4, 18), finder jeg det som min Pligt, skjønt med skjælvende Haand, at tilskrive Dem nogle faa Linjer, for at udtale min Taknemmelighed til Dem for alle baade aandelige og timelige Kjærlighedshandlinger imod mig (den mest uværdige), imod min Familie, mine Embedsbrødre og hele Menigheden i mere end 32 Aar; og gjennem Dem ønsker jeg at udtale min Tak endnu en Gang til alle de kristelige Velgjørere mod Ebenezer, som lever i mit elskede Fædreland."

Til Dr. Ziegenhagen i London skrev han: „Det vil sandsynligvis blive det sidste Brev, som jeg tilskriver Dem med rystende Haand og svage Øjne. Jeg er saa medtaget af Sygdom, at jeg knapt kan gaa nogle faa Skridt, og ude af Stand til at udføre noget i min Embedsgjerning. Alt, hvad jeg nu gjør, er at forberede mig til en lykkelig Udgang af denne Verden ved Guds Ord og Bøn og under den Helligaands Bistand, og Gud være lovet, jeg kan og maa sige, „dersom vi lever, da lever vi i Herren, og enten vi lever eller dør, hører vi Herren til." (Rom. 14, 8). Hvor stor er dog den Lykke, at have den Forvisning! Lovet og takket være Gud for hans uskatterlige Gave til os Syndere ved sin enbaarne Søn, og til mig, den største af Syndere. Ved ham har han givet os Alt, hvad vi nu have og modtager i Livet og i Døden, saavel som det vi skal modtage

forevigt og evig i vor Faders Hus i det inderligste og mest velsignede Samfund med den treenige Gud! Det er en troværdig Tale. Jeg skal blive evig lykkelig. Mine Øjne skal beskue Frydens Kyst. Jeg ved, paa hvem jeg har troet, og jeg er forvisset om, at Retfærdighedens Krone er henlagt til mig." (2 Thim. 4, 8). Hvilken Hjemlængsel og Glæde aander der dog ikke gjennem disse Breve, skrevne paa Gravens Rand!

Nogle Maaneder før sin Død levede han ligesom op igjen, og det var, som Sygdommen vilde forlade ham. Intet kunde nu holde ham fra atter at udføre sin Embedsgjerning, og i 7 paa hverandre følgende Søndage prædikede han i Jerusalems Kirke. Naar hans Embedsbrødre bad ham spare sig og vilde udføre Gjerningen for ham, da svarede han i Almindelighed: „Jeg skal nu snart tillige med mine Tilhørere stedes for Kristi Domstol, og jeg vil nødig, nogen der skal anklage mig som Skyld i sin Fordømmelse." Han holdt sin sidste Prædiken paa 15de Søndag efter Trinitatis over Themaet: „Den sande Kristens Lykke". Fra den Dag kunde han ikke mere forlade sit Hus, hans Fødder hovnede, saa han ikke kunde gaa; men, siger hans Embedsbrødre, han bar sine Lidelser med et Lams Taalmodighed og Hengivenhed i Guds Villie. Da Pastor Lembke en Dag besøgte ham, udbrød han: „Jeg kan ikke beskrive, hvor lykkelig jeg er i min Ensomhed, naar jeg føler min Frelsers Nærværelse og Samfundet med ham. Lykkelig! o ubeskrivelig lykkelig!" Fra den 7de til 19de November var lidt Havresuppe det eneste, han kunde nyde. Den 14de ønskede han at nyde den hellige Nadvere sammen med sine kristelige Venner. Før Nadverens Uddeling bemærkede han til Lembke: „Jeg bekjender, at vor protestantiske Religion er en kostelig Skat i Liv og Død! I mig selv har jeg kun Synd; men jeg ved, Gud har skjænket mig Tilgivelse for Kristi Skyld!"

Den 18de saa det ud, som hans Ende nærmede sig; Familien sendte da Bud efter Lembke, som kom og fandt ham meget lidende, men dog ved Samling. Lembke tiltalte ham da med de Ord: „Fader! jeg vil, at de, som du haver givet mig, skulle og være hos mig, hvor jeg er, at de maa skue min Herlighed, som du haver givet mig." (Joh. 17, 24). Bolzius gjentog da de Ord: „at de maa se min Herlighed", samt vedblev: „O, hvor yndigt er det hist i Himmelen! hvor yndigt at være med Kristus!" Hans legemlige Lidelser syntes tillige at tiltage, og han tilføjede: „Det er en Prøvelsens Dag". Om Aftenen troede hans Venner, at hans Forløsningstid var kommen, og vilde ordne hans Pude, saa han bedre kunde hvile, hvortil han bemærkede: „Endnu ikke, jeg skal bære mine Lidelser endnu en Nat." Næste Morgen Klokken 6 den 19de November 1765 udgav han stille sin Aand i Faderens Hænder i sit 62de Aar. Hvilken velsignet Bortgang! saaledes dør Guds Børn, saaledes er Tusinder baade

JERUSALEMS-KIRKEN.

Salzburger Menighedens Kirke i Ebenezer, Georgia.

(Indviet 1767.)

gjennem Martyrdød og paa Dødslejet med Glæde gaaet ind i Guds Rige. Mon Verdens Børn blandt dens lovpriste Helte og Fritænkere kan opvise et eneste Exempel paa en saadan Glæde med Opløsningsstunden og Døden for Øje? Nej! Guds Ords Trøst og Salighedshaab i Hjærtet, det er den bedste Glæde i Livet og den blødeste Pude i Dødens Stund. Guds Ord holder, hvor alt brister og svinder bort.

Dagen efter (20de November) blev Liget ført til Jerusalemskirken, hvor Lembke og Rabenhorst talte til den store Mængde, som havde samlet sig fra hele Egnen. Det var en gribende Stund, da mange af de gamle Salzburgere, som endnu var tilbage, trængte sig hen til Kisten. De havde været med ham paa Havet og paa Rejser tillands, været med til Bøn og Sang; nu stod de og saa for sidste Gang paa deres bedste jordiske Vens Aasyn samt bedækkede det med deres Taarer. Han blev begravet paa Kirkegaarden ved Jerusalemskirken; men der er ingen Mindesten, som dækker hans Grav, saa en Fremmed vil forgjæves søge den; dog han har sat sig et Minde i den lutherske Kirkes Historie i Amerika, som aldrig skal udslettes. Han havde to Børn, som overlevede ham, og to var gaaet forud. Ved hans Død var hans eneste Søn Student i Halle; men det maa antages, han aldrig mere kom til Amerika. I 1774 ved man, at Datteren, Frøken Catherine, var i Huset hos sin Tante, som var Enke efter Lembke; men om hendes følgende Liv ved man ikke mere.

Efter Bolzius's Død fortsattes Virksomheden i broderlig Kjærlighed mellem Lembke og Rabenhorst; de arbejdede især paa at faa bygget en ny solid Stenkirke ved Savannah Floden. Til den blev der samlet Bidrag i Menigheden; fra Tydskland kom noget over $1000, og Rabenhorst gav $150. Den blev bygget med to Etager for Kirke, Skole osv. Den var 60 ⋈ 80 Fod med et lille Klokketaarn, paa hvis Spir var anbragt en Svane, Symbol paa Johan Huss's Udsagn om Svanen, der skulde komme, som de ikke kunde brænde, og paa Luthers Vaaben. 1767 var den nye Jerusalemskirke færdig og blev højtidelig indviet.

Hvorlænge Lembke vedblev at virke blandt Salzburgerne, ved man ikke sikkert, heller ikke naar han døde; men det antages, at han døde før Frihedskrigen; man ved imidlertid bestemt, at han var død 1774.

I Lembkes Sted blev Pastor Christopher Frederick Triebner sendt over fra Styrelsen i Tydskland som Adjunkt hos Rabenhorst. Triebner var en ung Mand af stor Begavelse. Kort efter Ankomsten giftede han sig med en Datter af Lembke, som ogsaa var en Niece af Bolzius.

Freden, som saa længe havde sit Paulun i Ebenezer, blev desværre nu forstyrret i flere Henseender, og der drog mørke Skyer hen over Salzburgerne; ogsaa i denne lille fredelige Koloni med den yndige, kristelige

Idyl i Sydens skjønne Egne trængte tilsidst Tvedragtens Aand ind, og det lykkedes Fienden at saa sin giftige Sæd i Hjertet og faa den til at vokse. Pastor Triebner kunde ikke underordne sig Rabenhorst og var misfornøjet i flere Henseender med hans Styrelse, samt mente, at han kunde gjøre det bedre. Menigheden blev delt i to Partier med hver sin Styrelse. Under den Forvirring, som derved opstod, blev Pastor H. M. Mühlenberg fra Pennsylvania paalagt fra Halle at rejse til Georgia i Haab om, at Striden lykkelig kunde bilægges. Mühlenberg ankom til Ebenezer i November 1774 og fandt det i en daarlig Stilling; begge Præster med hver sit Parti havde en hel Del Klagemaal imod hinanden, som for en Del angik Bestyrelsen af Ejendomme, dog var der ogsaa andre Sager. Kirken var bleven lukket for Triebner, han havde igjen nægtet at meddele Rabenhorst den hellige Nadvere.

Mühlenberg søgte saa godt som mulig at sætte sig ind i Forholdene, hvorved han fandt, at der var Skyld paa begge Sider, men at den største Skyld dog laa paa Triebners Side, der nok i ungdommelig Selvtillid havde tænkt at kunne ordne alt bedre, end den ældre og erfarne Rabenhorst. Mühlenberg søgte først at faa Møde ene med Præsterne, for at faa det ordnet mellem dem, og han skriver i sin Dagbog: „Jeg har sagt min Broder Triebner, hvorledes han med faa Ord kunde ende hele Sagen, og raadet ham til før Mødet at bekjende sine Fejl og bede om Tilgivelse samt bekjende, at han selv var rede af ganske Hjerte at tilgive; thi efter alt, hvad jeg kan bringe i Erfaring, saa har han mere handlet efter sit bedragelige Hjerte, end ladet sig lede af Naadens Aand." Den 23de November blev der holdt et offentligt Møde, hvor Sagen blev forhandlet, og hvor begge Parter stod haardt imod hinanden. Mühlenberg følte sig meget trykket under den Sag, der var ham overdragen, og sukkede til Herren om, at Fredens Aand atter maatte vende tilbage. Da det syntes, at det var umuligt at opnaa Fred, erklærede han, at han var kommen af Kjærlighed og vilde gjerne blive Vinteren over, om det kunde udjevnes; men fandt han, at det var umuligt, da vilde han bryde af allerede Dagen efter og give Beretning hjem om Resultatet. De bad ham imidlertid om at blive og atter prøve at mægle mellem dem, hvortil han svarede, at naar det skulde ske, da maatte de begrave alt, hvad der var gaaet forud, samt aabne Kirken for Triebner, og han skulde gjøre hvad der stod i hans Magt. Han foreholdt Triebner alvorlig forud hans Fejl, og med Taarer erkjendte han dem, men tilføjede, at det var Skrøbelighedssynder, og om saadant skulde anføres imod ham, da var han uværdig til det hellige Embede. Efterat Mühlenberg saaledes alvorligt og varmt havde udtalt sig aabent om og til begge Parter, da udrakte han illige sin Haand til begge Sider, idet han bad, om han havde fornærmet

eller saaret nogen, de da vilde tilgive ham, og nu var det som Isen, der havde lagt sig om Hjerterne, smeltede for Naadens Aand. Rabenhorst gav ligeledes Haanden og bad om Tilgivelse, ligesom han tilgav Alle, og nu fulgte Triebner efter, idet ogsaa han udbrød, at han tilgav Alle, ligesom han og bad til Gud om at tilgive dem. Saaledes skiltes de da ad; Mühlenberg og Rabenhorst spiste derefter i Triebners Hus. Da Mühlenberg om Aftenen kom hjem, var han saa træt baade til Sjæl og Legeme, at han straks maatte søge Hvile, og han tilføjer: „O, Herre, hvormeget har dog Fienden allerede vundet, naar han kan foraarsage Misstemning mellem to Præster og Kolleger i en Kirke! hvilke Ødelæggelser kan han dog anrette paa Faarene, naar han faar Hyrderne afvæbnet."

Om Rabenhorst skriver Mühlenberg i sin Dagbog: Han kunde ikke forstaa, naar han saa den ydmyge og herlige Mand, hvorledes der kunde komme saadan Strid imellem dem, og om han var bleven sendt til Pennsylvania, hvor skulde han have modtaget ham med Glæde, og han skulde gjerne være Adjunkt hos ham, og skjøndt det var Rabenhorst, som paa alle Maader var bleven mest forurettet, saa var han dog den første til med Taarer at udrække Haanden mod sine Modstandere for at tilgive alt og bede om Tilgivelse. Og efter alt, hvad han kunde se, saa var Rabenhorst den eneste Mand, som kunde frelse Ebenezer fra Ødelæggelse, saa han maatte være første Præst, og Triebner holdes til at agte ham noget mere. Om Rabenhorst's elskelige Hustru siger Mühlenberg, at hun var en „Fostermoder i Israel", „lig Kongens Datter, der er aldeles herlig indvortes" og „en ydmyg Sjæl". Ved Guds Naade lykkedes det da at tilveiebringe Fred og Enighed. Rabenhorst blev første Præst, en Del af Bestyrelsen med de timelige Affærer blev givet til nogle af Formændene. Den gamle Kirkeforfatning blev gjennemseet og lidt revideret af Mühlenberg, og derefter underskreven 14de December 1774 og 26de Januar 1776 af begge Præsterne samt Kirkestyrelsen med 124 mandlige Medlemmer fra Menighederne.

Da Mühlenberg opdagede, at Skjødet paa hele Lutheranernes Ejendom var løst affattet, saa der kunde være Fare for dets Inddragelse under Bispekirken, saa ansøgte han Øvrigheden i Savannah derom, og det lykkedes ham at faa det skjærpet saaledes, at det fremdeles skulde være Lutheranernes Ejendom. Medens han var der, ankom der et Par Missjonærer fra Brødremenigheden, som skulde virke blandt Negerslaverne, og som søgte ogsaa at drage Salzburgerne til sig; men da der blev sagt til dem, at de var komne for at virke blandt Negre og ikke blandt Tydskerne, saa synes det, som om de heller ikke virkede iblandt dem, og det antages, at de siden rejste til Pennsylvania.

Da Freden var bragt istand, var det ret en Vederkvægelses Tid for

Menighederne ved Mühlenbergs Besøg; der var sikkert endnu mange, som kunde mindes ham med Kjærlighed fra tidligere Fredens Dage. Han prædikede i Kirkerne: Jerusalem, Bethanien, Zion og Goshen samt i Savannah. Han blev der i 3 Maaneder til den 20de Februar 1775, da han sejlede fra Savannah, og efter en alt andet end behagelig Rejse landede i Philadelphia 6te Marts. Man hører nu ikke andet end om et godt Forhold mellem Præsterne, og en saa elskelig Mand som Rabenhorst maa sikkert have gjort alt for, at Freden ikke skulde forstyrres. Der var imidlertid nok til at forstyrre den og bringe Uro blandt Folket; det var paa den Tid, Oprøret skete mod det engelske Herredømme, og Kampen for Friheden hærjede Landene. Rabenhorst synes ikke at have blandet sig meget i de politiske Affærer; om han ikke ligefrem udtalte sig for Frihedsbestræbelserne, saa finder man heller ikke, at han gjorde noget for at hindre dem; Folket var imidlertid her delt i to Partier, baade for og imod. Man formoder, at Rabenhorst døde, før Krigen ret naaede Georgia; han kom til Ebenezer 1752 og skal have betjent Menighehen henimod 25 Aar, saa han maa have forladt denne Verden omtrent ved 1777. Om hans Død ved man intet nærmere, kun dette, at han lig sine Forgjængere i Embedet gik bort i Fred og blev begravet paa Kirkegaarden ved Zions Kirke, 4 Mil fra Ebenezer; der i Nærheden havde han og den anden Præst ved Ebenezer boet. Der fik han Lov til at stædes til Hvile, før Ødelæggelsen brød ind over hans kjære Menighed.

Det var først i 1779, at Kampen ret naaede Georgia; da kom General Provost af den brittiske Arme til Savannah. Triebner, som var ivrig paa Kronens Side, rejste ham imøde, aflagde Ed til Kronen, raadede Salzburgerne til det samme og bad om, at Ebenezer maatte blive besat med kongelige Tropper, og han fik det Hverv at ledsage dem dertil under Major Maitlands Anførsel. Mange aflagde ifølge Triebners Eksempel Eden, medens Andre var derimod, og mangen Bolig kom til at gaa op i Luer derved; blandt de første, Flammerne fortærede, var det Hus, hvor den fromme Rabenhorst havde boet. Nogle daarlige Mænd, Martin Dasher og Eichel, anrettede mange Ødelæggelser under brittisk Beskyttelse. Den tidligere nævnte Frederick Helfenstein havde et stort Garveri i Goshen; det blev fuldstændig ødelagt af disse saakaldte "Cowboys" (Kodrenge), saa han havde at begynde forfra igjen. Hans to Sønner, Joshua og Jacob, sluttede sig da til det amerikanske Kavalleri under Oberst Mc Coy for at tjene under General Wayne. Da General Wayne efter Krigens Slutning rejste hjem til Pennsylvania, rejste de med, og man antager, at fra dem nedstammer Familien Helfenstein i Pennsylvania, blandt hvilke der er flere Præster, som hører til den reformerte Kirke. Ligeledes er der

Efterkommere i Georgia, hvor Navnet er forandret til Helvenston. Frederick Helfenstein døde i Goshen 83 Aar gammel; hans Hustru overlevede ham i flere Aar og døde 93 Aar gammel.

Det var helt igjennem Trængselstider, de britiske Tropper hærjede, som om det var Fiender. Den smukke Stenkirke blev forvandlet til Hospital, det fik saa være, men saa liden Agtelse havde Tropperne for Lutheranerne, at næsten alle Kirkebøger blev ødelagt, og man skjød mod dens Mure, og endnu bærer Metalsvanen paa Spiret Mærke af Kugler skudt imod den. Ja, saa vidt gik man, at Kirken tilsidst blev brugt som Hestestald! I 1783 maatte de brittiske Tropper forlade Georgia og indskibe sig fra Savannah til England. Pastor Triebner indskibede sig med Tropperne, hvad saa omtrent var en Nødvendighed for ham, da Salzburgerne efter Freden neppe vilde have taalt ham iblandt sig som deres Præst. Det skal dog siges som en Retfærdighed mod ham, at det sandsynligvis har været af Overbevisning, han havde handlet; maaske havde han ikke tænkt, at det skulde føre saadan Elendighed over Salzburgerne. I England gjorde han ærligt Regnskab for alle Pengesager, og hvad der hørte til Ebenezers Styrelse i timelig Henseende, til Pastor S. Urlsperger; der var da et Fond paa £ 300. Han vedblev at bo i England til sin Død i sit 78de Aar.

Da de brittiske Tropper var bortrejste, opslog General Wayne sit Hovedkvarter i Ebenezer, og de adspredte Salzburgere fik strax Lov til at vende tilbage til deres Hjem; men hvorledes fandt de det nu? En stor Del var lagt i Aske eller ødelagt; der kunde omtrent klages, som fordum Profeten: „Der ligger paa Jorden i Gaderne Ung og Gammel, mine Jomfruer og mine unge Karle ere faldne for Sværdet" (Begræd. 2, 3). Og Helligdommen, hvor var den dog vanhelliget; men det var noget af det første, de foretog sig, at faa den renset; da det var skeet, og de Adspredte nogenlunde var samlet igjen, saa var Spørgsmaalet: hvo skal nu kalde os til Herrens Hus? Triebner havde forladt dem, Rabenhorst hvilede i Fred hos sine Forgjængere og Embedsbrødre, de var som Faar uden Hyrde, de havde ingen, som kunde føre dem til de grønne Græsgange og stillerindende Vande (Sal. 23). Det var sikkert den mørkeste Stund i Ebenezer. De vendte da Tanken mod det kjære Fædreland og skrev til deres Velgjører om at faa sendt en Præst over, som kunde „bryde Livets Brød for dem", og de har sikkerlig ogsaa sendt Bønneskrift til Fædrelandet i det Høje derom. I Amerika havde de ogsaa en Ven, som heller ikke glemte dem, i Mühlenberg, hvem de bad om at besøge sig, til de kunde faa en Præst. Han skrev varmt for dem til Tydskland. Ogsaa hvor han virkede havde været lignende Trængselstider. Hjælpen fra Selskabet til Kristen-

domskundskabs Fremme blev dem nu unddraget, da Amerika blev uafhængig, og de ikke længere var brittiske Undersaatter.

Deres Bønner blev hørte, saa det om Ebenezer kunde hedde: Saa siger Herren: jeg vender tilbage til Zion og vil bo midt i Jerusalem, og Jerusalem skal kaldes Sandhedens Stad og den Herre Zebaoths Bjerg Hellighedens Bjerg (Sak. 8, 3). Der fandtes en ung Mand, som var villig til at drage over til dem, nemlig Pastor Bergman.

Johan Ernest Bergman var født i Peritsch i Sachsen; i 1776 kom han til Universitetet i Leipzig, hvor han tog Examen med Udmærkelse. Han blev ordineret af den lutherske Kirkes Senior i Hertugdømmet Augsburg den 19de Juli 1783. I Foraaret 1785 ankom han til Georgia, hvor han med Alvor og Iver tog fat paa Missjonsvirksomheden, hvilket ikke var nogen let Sag; Setlementerne var i daarlig Forfatning. Af mange blev hans Ankomst imødeseet med Længsel og Haab; men der var ogsaa mange, som havde forladt Menigheden eller nu, da de i længere Tid havde levet uden Ordets Forkyndelse og Præst, var blevne ligegyldige derfor og mente, det var noget, de godt kunde undvære.

Bergman begyndte sin Gjerning i Jesu Navn og søgte sin Styrke dertil hos Herren, og i kort Tid lykkedes det ham at indrette sin Tid saaledes, at han ikke alene kunde betjene Ebenezer og Omegnen, men ogsaa gjøre Rejser til Savannah og betjene Menigheden der, hvor man af et Brev derfra ser, at de længtes meget efter hans Komme dertil den 7de Januar 1787. Han arbejdede tillige med Iver for at faa oprettet Menighedsskoler. En ung Mand, ordineret Kateket, Christian Eberhard Bernhardt fra Würtemberg, blev sendt ham til Medhjælp; han ankom i 1786, og blev i Ebenezer i 12 Maaneder, hvor han virkede med at holde Skole; men hans Virksomhed foraarsagede tillige en Del Uro, saa han fratraadte og rejste i 1787 til North-Carolina; der foregik en hel Forandring med ham, og han blev en trofast Præst i den lutherske Kirke. Han blev efterfulgt af Probst, som virkede blandt dem til 1796; af Brevet fra Savannah synes det at fremgaa, at han ogsaa har virket med Prædiken. Efter ham kom G. Ernst.

I Savannah fandt Pastor Bergman sin Brud i Frøken Catherine Herb, Søster til Frederick Herb i Savannah; med hende holdt han Bryllup i 1792. Det var et særdeles lykkeligt Ægteskab, saa det i Sandhed kunde siges, at han „fik en god Gave og annammede af Herren en Velbehagelighed" (Ordsp. 18, 22), „en duelig Hustru, mere værd end Perler" (Ordsp. 21, 10 flg.); thi hun var en udmærket Kvinde og tro Medhjælperinde og med mere praktisk Sands end Bergman, og til hende overlod han Styrelsen af Forretningssager for desbedre at kunne

hellige sig for literære Studier, og det var ingen lille Mark, paa hvilken han var hjemme; de omfattede nemlig: Historie, klassisk Literatur, Philosophie og Naturvidenskab, ligesom han var en god Theolog og hjemme i Hebraisk, Arabisk og andre orientalske Sprog. Paa Grund deraf stod han tillige i Brevvexling med flere lærde Mænd af forskjellige Konfessjoner, blandt hvilke især nævnes Methodistbiskop Francis Asbury, Baptistpræst Dr. R. Furman i Charleston, Hon. R. Wayne og Præsterne Holcombe og Mc Bean af Savannah med flere. Hans Hus stod aabent for Alle; men naar der er bleven sagt, at det var „omtrent et Hjem for Præster af alle Konfessjoner", da maa man vistnok rose, at Gjestfriheden øvedes uden Hensyn til Bekjendelsen, men det maa tillige dadles, at han stillede sig paa saa fortrolig Fod med dem, og det maa visselig siges, at det var hans svage Side; thi om han end holdt trofast ved den lutherske Bekjendelse, saa førte det til, at hans Menighed blev sløv for den, og det blev desværre til ubodelig Skade; vel stod han meget ensom og kunde vanskelig komme sammen med en luthersk Præst; men dette retfærdiggjør ham dog ikke, og det blev ham siden til stor Sorg.

I timelig Henseende gik Kolonien godt fremad, mange Forbedringer blev foretaget med Vejanlæg, Brobygning osv.; i 1796 blev Ebenezer "County site".

Den gamle Bethaniens Kirke var bleven meget medtaget, saa der trængtes til en ny, og ved Bergmans Bestræbelser lykkedes det at faa en ny bygget tæt ved "Jack's branch", omtrent 4 Mil nordvest for Springfield; den blev kaldet „Bethel", og det var visselig et Guds Hus, der bidrog meget til at holde Lutheranerne sammen deromkring. Den aandelige Tilstand var ogsaa i det hele taget god under hans første Virksomhed; men som de gik fremad i Velvære, saa var det som den aandelige Interesse blev mere og mere sløvet. Der blev aabnet et Par Drikkehuse i Byen, som voldte Bergman megen Sorg, men som han dog ikke kunde hindre, og da han formente nogle ugudelige Personer Adgang til Herrens Bord, saa bagtalede de ham derfor og søgte at tilføje ham den Skade, de kunde. Efterhaanden som han blev ældre og de Unge voxede til, fik han dog den største Sorg. I Menighedens Skole blev der kun læst Tydsk; men den yngre Slægt foretrak det Engelske og søgte den engelske Kirke. Mange af Medlemmerne indsaa Faren, og baade fra Ebenezer og Savannah blev der ansøgt om tillige at faa engelsk Gudstjeneste, og talt med Bergman om at øve sig saaledes, at han kunde prædike paa Engelsk; men Tydsk det var Hjertesproget for ham, og det var noget, han nødig vilde høre, at han som tydsk Præst for tydsk Menighed skulde prædike paa Engelsk. Følgen blev, at mange af de Unge

blev borte fra Kirken, og allerede i 1790 kom en Methodistpræst Hope Hull til Savannah for at begynde en Missjon, men uden Held; saa kom i 1796 to, Jonathan Jackson og Josiash Randle, men omtrent med samme Held. 1800 lykkedes det John Garvin at samle nogle faa; men hans Efterfølger Cloud nedbrød, hvad de andre havde begyndt. Endelig lykkedes det for Samuel Dunwoody i 1806 at samle en lille Menighed og faa et lille Hus indrettet under Navn af Wesleys Kapel. Man maa beundre Tydskernes Troskab mod den lutherske Bekjendelse, at det tog 16 Aar, før Methodismen kunde trænge saameget igjennem, at der kunde dannes en lille Menighed med eget Kapel, og det uagtet, der blev prædiket paa Engelsk, som den yngre Slægt ønskede, og hvor maa man dog beklage, at Guds Ord ikke blev prædiket paa Engelsk af en luthersk Præst.

Bergman blev mere og mere nedtrykt af legemlig Svaghed, og det nedbøjede ham, at saa mange forlod den lutherske Kirke; han sukkede ofte over, at hans Arbejde bar saa liden Frugt, og det hvilede tungt paa ham. I Savannah følte han sig især nedtrykt og dette i Forening med legemlig Svaghed førte til, at han i 1804 ophørte med den stadige Betjening af Menigheden; dog var der nogle trofaste, som han lejlighedsvis besøgte. Men, – man maa visselig forbauses, naar man hører, at han i et Brev af 4de Juli 1804 til Baptistpræst Holcombe der i Byen meddeler sine Grunde derfor! Det skal føjes til deres Ros, at der i 1824 endnu kunde ordnes en luthersk Menighed af Pastor J. Backman og Pastor S. A. Mealy. — Man kan heller ikke andet end undres over et Brev fra Methodistbiskop Francis Asbury til Bergman fra Georgetown i 1803; efter at han først har fortalt om mange Omvendelser omkring i Landet, skriver han:

„Jeg har ogsaa tænkt paa at besøge Savannah og Ebenezer i December. Jeg vil tage en Assistent med mig, og dersom jeg kan finde en anstændig Familie, som vil have den Godhed at lade mig bo hos sig, samt et Hus til at prædike i, da vil vi maaske tilbringe en Ugestid der; men jeg holder ikke af at prædike i Clouds eller Baptistkirken, saa dersom De har en Kirke i Byen, ønsker jeg at laane den. Det gjør mig ondt, at De ikke deltager i nogle af vore "Camp-meetings" (Kamp- eller Skovmøder). Vor aarlige Konferense skal holdes i Augusta 1ste Januar 1804, der haaber jeg at se Dem. Da deres Alder ikke er saa meget fremrykket, saa tænker jeg, dersom De ønsker at virke i vid Udstrækning, at De under alle Omstændigheder bør lære at prædike ligesaa godt paa Engelsk, som at skrive det. Ved Flid og nogen Hjælp vil De snart kunne erhverve en god Betoning og Udtale. Ved at lære at prædike paa

Engelsk bliver der aabnet en Dør til at prædike for Tusinder her i Landet, og derved vil De baade nyde godt og gjøre godt. Jeg haaber, at De har klart Vidnesbyrd af Deres Gjenløsning ved Kristus, og vandrer nær med Gud og søger Frihed fra al Synd. Naar jeg læser i Wesleys Dagbøger om de hellige Mænd, som engang var i Ebenezer, da haaber jeg, at De maa være deres tro Efterfølger. O, maa den gode Beredvillighed fra Ham, der dvælede hos Moses i Busken, være med Dem, og Dugen fra Himmelen over Deres Bolig.

Jeg er, som altid, Deres Ven og Broder

Francis Asbury."

Man mærker Methodismen gjennem Brevet; men hvor godt, om Venneraadet, at prædike paa Engelsk, havde været fulgt, da det fremgaar, at det ikke vilde have været vanskeligt; da vilde Methodismen vist ikke have vundet den Indgang. Med Sorg maa det nu siges, at Episkopal-, Methodist-, Baptist- og andre Kirker fik deres bedste Medlemmer fra Efterkommerne af de trofaste lutherske Salzburgere. Maatte den lutherske Kirke under lignende Forhold have Øjet henvendt derpaa, da vil den sikkert bevare mange af sine Børn i sit Skjød. Der kunde visselig klages som fordum over Israel: „Jeg har plantet dig som ædle Vinkviste, ægte Planter tilhobe, hvorledes har du da forvendt dig for mig til Ranker af et fremmed Vintræ." (Jer. 2, 21).

Blandt Bergmans Sorger var ogsaa den, at de fleste af hans Børn tidlig vandrede bort. Han havde 4 Børn i sit Ægteskab, men kun en Søn overlevede ham. 1819 døde hans eneste da levende Datter, og det nedbøjede ham en Del; men hendes Død var en Kristens Sejersgang. Hendes Navn var Anna Catharine, født den 1ste Januar 1795 konfirmeret i sit 16de Aar og den 18de September 1814 gift med Johan Neidlinger; det var imidlertid et uheldigt Ægteskab, som var til Sorg baade for hende og Familien. Da hun laa paa Dødslejet, og hendes Moder kom ind til hende, sagde hun om sin legemlige Lidelse: „Moder er du ikke bedrøvet for dit stakkels Barn?" men derpaa vedblev hun: „Jeg gaar nu til min kjære Forløser. Min Forløser vil være mig naadig. Jeg er aldeles lykkelig og tilfreds, min Frelser har styrket mig, jeg føler ikke den mindste Smerte." Hun udaandede stille uden et Suk og opgav rolig sin Aand i sin kjære Frelsers Hænder.

Hans Søn, Christopher F. Bergman (født 7de Januar 1793), den eneste, der overlevede ham, var en meget from Mand, som havde studeret under Faderens Vejledning; men Faderen havde den Sorg, at han forlod den lutherske Kirke og i 1821 indtraadte som Prædikant i den presbyterianske Kirke, hvad dog nok havde sin Grund i, at han om-

trent var uden Kjendskab til den lutherske Kirke i Syden, og man kunde neppe vente stort andet efter Faderens Forhold til andre Konfessjoners Præster. Dog, det skulde vendes til Glæde for den gamle Fader. I Carolinaerne havde den lutherske Kirke gjort god Fremgang, og en af dens trofaste Præster J. Bachman besluttede i 1824 at gjæste Ebenezer for at se Tilstanden; han kom netop i rette Tid; saaledes styrer Herren det. Den gamle Bergman laa paa Dødslejet; i mange Aar havde han ikke seet en luthersk Præst, hvilken Glæde! nu skulde Herren sende en til at staa ved hans Leje, og han blev tillige et Middel i Herrens Haand til at vinde Sønnen tilbage for den lutherske Kirke, saa at han blev Faderens trofaste Eftermand (ordineret til luthersk Præst 18de November 1824). Hvor maa det have lyst for ham i hans sidste Stund; han kunde sige med Jakob: „Jeg vil nu gjerne dø, efter at jeg haver seet dit Aasyn, at du endnu er levende" (1 Mos. 46, 30).

Bergman døde 25de Februar 1824, efter at have betjent Menigheden i 36 Aar. Om hans Hustru var død eller overlevede ham, siges der intet om. Han blev begravet paa Kirkegaarden ved Ebenezer, hvor Hundreder af de gamle Salzburgere var stedte til Hvile; der hviler nu ogsaa han med Opstandelsens Haab. Han efterlod et godt Minde som „Menneske, Kristen og Præst", samt at „Han var en god Mand og fuld af Tro".

Efter hans Bortgang blev det kjendt, at Gjerningen havde været til Velsignelse, selv da han sukkede over saa liden Frugt. Der var flere som levende Vidner om, at de ved hans Forkyndelse af Ordet var komne til Omvendelse. Ved Sønnens Virksomhed levede det atter op, og da der blev engelsk-luthersk Gudstjeneste, blomstrede det frem; men det med hans Liv og Virksomhed tilhører den senere Historie.

„De tørre Steder og den øde Mark kom til at glæde sig; den blomstrede frodigt, den sang med Fryd, den saa Herrens Herlighed, de afmægtige Hænder og de snublende Knæ bleve styrkede, og der blev sagt til de Mistrøstige af Hjertet: værer frimodige, frygter ikke! se Eders Gud!" (Es. 35, 1—4). Ja:

„Herren, han er dog sine tro,
Ogsaa naar de mistvile;
Roser han lod paa Torne gro,
Lærte os saa at smile!"

Salzburgerne staar som et mægtigt Vidne om Herrens Hjælp, over hvis Minde man trygt kan rejse Stenen og paa den skrive: „Ebenezer, det er: hidtil har Herren hjulpet!“ (1 Samuel 7, 12).

[Kilder: Pastor P. A. Strobel: The Salzburgers and their Descendants, Pastor Dr. G. D. Bernheim: History of the German Settlements and of the Lutheran Church in North and South Carolina; Professor Dr. E. L. Hazelius: History of the American Lutheran Church og Professor Fr. Hammerich: Den kristne Kirkes Historie, 3die Del.]

De tydske Lutheranere
i Nord og Syd Carolina.

Som Banebryder for den tydske Indvandring til Carolinaerne nævnes almindeligt Johann Lederer, der af Gouvernøren for Kolonien i Virginien, Sir William Berkeley, blev udsendt 3 Gange, i Aarene 1669 og 1670, for at gjennemrejse begge Carolinaerne; der fandtes dengang endnu ingen Hvide i Syd Carolina og kun faa i Nord Carolina, saa Lederer havde adskillige Eventyr at bestaa blandt Indianerne, og han var ofte i Fare for sit Liv eller for at blive taget tilfange; men han havde ogsaa venlige Møder med dem, og ved en saadan Lejlighed vilde endogsaa en Indianerhøvding have givet ham sin Datter tilægte, hvad Lederer dog venligst afslog. Paa sine Rejser førte Lederer Dagbog paa Latin, og hans Rejser havde stor Betydning for den senere Indvandring, da Landet derved blev bedre kjendt baade i geografisk og andre Henseender.

I 1671 eller 74 kom der flere Hollændere fra New York, som nedsatte sig paa James Island ved Ashley River, deriblandt ogsaa Lutheranere, som gjorde et forgjæves Forsøg paa at samle sig til Menighed, men de maatte bøje sig for den episkopale Kirke.

Den tydske Indvandring begyndte først af nogen Betydning under Dronning Anna, ved den tredje lutherske Indvandring; det var nemlig ikke alene i New York Stat, men ogsaa i Carolinaerne, at der blev aabnet et Fristed for betrængte Protestanter, langs med Congaree River (Floden) i Syd Carolina.

En af Hovedmændene i Udvandringen var en schweitzersk Adelsmand, Baron Christopher de Graffenreid fra Berne; han indbød

omtrent 1500 af sine Landsmænd til at udvandre med sig til Amerika. De landede først i England, hvor de Graffenreid i London mødtes med Louis Mitchell, som havde tilbragt adskillige Aar i Amerika, hvortil han var udsendt fra Canton Bern for at udsøge Land for en Koloni enten i Pennsylvania, Virginia eller Carolina; de blev nu enige om at forskaffe sig 10,000 Acres i Carolina ved Neuse og Cape Fear Rivers, og dertil føre deres Folk. Kolonisterne skulde betale 20 Shilling Sterling for hvert 100 Acres og svare Sixpence af hvert Hundrede i Rente. De Graffenreid, som skulde lede Udvandringen, blev skjænket Titel af Landgreve, og med sin Koloni, der bestod af Schweitzere og Pfalzere, ankom han i December 1710 til Nord Carolina og anlagde Byen New Berne, da baade han og Mitchell, samt de fleste Udvandrere var fra Bern. I 1711, ikke mange Maaneder efter deres Ankomst, udbrød en frygtelig Indianerkrig, der desværre blev ledet af to Hvide: Carey og John Porter. Carey Porter vilde ikke adlyde Guvernør Hyde, og ønskede selv at tage Styrelsen i sine Hænder, og da det ikke vilde lykkes, fik de Tuscarora Indianerne opægget til at dræbe alle, som holdt med Guvernøren. De hvide Nybyggere havde hidtil levet i Fred med Indianerne; men det fik en brat Ende. 1200 Tuscaroas kom i Vaaben og blev fordelt omkring i mindre Koloner; de laa i Skovene, til Solen brød frem, som var det givne Tegn; da lød Krigshylet, der blev besvaret trindt omkring, og derefter styrtede de frem og dræbte som Rovdyr de Hvide, de sparede hverken Børn eller Gamle. I Roanoke Settlement blev der dræbt 130 af Schweitzere og Pfalzere; omkring New Berne blev der dræbt over 60. Noget forud var de Graffenreid, Overingenør (Surveyor-general) Lawson samt en Negerslave taget over Neusefloden i en Baad i den Hensigt at se efter nyt Land, og uden at have nogen Anelse om Oprøret tænkte de den første Nat at opholde sig i Indianerbyen Corutra; men de fik andet at prøve. De blev grebne; Negeren blev dræbt, og stakkels Lawson maatte taale en smertefuld Død; der blev nemlig overalt i hans Legeme stukket Fyrpinder og derefter sat Ild paa dem, og saaledes blev han brændt. De Graffenreid undgik Døden ved at udgive sig for Tydskernes Konge, og spørge, hvad Ret de havde til at dræbe en Konge. Efter dette Blodbad blev der selvfølgelig almindelig Krig med Indianerne, hvorved de Hvide led meget, indtil de fik Hjælp fra Syd Carolina, hvorfra Oberst Barnwell kom dem tilhjælp med Militærstyrke samt med en Trop af de venligsindede Yemassee Indianere. Da der var tilvejebragt Ro igjen, havde dog de Graffenreid faaet nok af at være Landgreve i Amerika, og rejste derfor tilbage til Schweitz. Mange af Indvandrerne var ved alt dette komne i en meget daarlig Stilling, da flere af dem ikke havde det ordnet

med Skjøder paa deres Land. Om de Graffenreid kom tilbage, vides ikke; men derimod ved man, at han har Efterkommere, som endnu er bosatte i Carolinaerne. De allerfleste af dem, som rejste over med de Graffenreid, var Reformerte; dog der var ogsaa Lutheranere iblandt dem; men om deres Menighedsforhold er kun det at sige, at Baron de Graffenreid ansøgte Biskoppen af London, om han vilde optage „ham og hans Folk i sin Kirke", hvad der ingen Hindring blev lagt i Vejen for; man har Brev fra Biskoppen af 12te Januar 1711—12, hvori han lover at faa en Præst til dem, som kan „læse Common Prayers (den engelske Bønnebog) paa Tydsk for dem." Saaledes gled da de fleste over i Episkopalkirken.

Til Charleston, S. C., kom der efter 1708 flere Tydskere og blandt dem Lutheranere; for dem prædikede Pastor Bolzius ved sin Ankomst samt uddelte den hellige Nadvere. I 1731—32 ankom der et større Antal fra Schweitz under Ledelsen af Johan Peter Purry af Neufchatel, James Richard af Geneva, Abraham Meuron af St. Sulpy og Heinrich Raymond af St. Sulpy; de anlagde Kolonien Purysburg i S. C. De allerfleste af dem var Reformerte og havde deres Præst med i Pastor Joseph Buynion, som i England lod sig af Biskoppen af St. David, Dr. Clagett, ordinere til Præst i den episkopale Kirke. Der var dog ogsaa Lutheranere med i Kolonien, som søgte Præsterne i Ebenezer, Georgia, om Betjening.

Fra Tydskland og Schweitz kom der en Koloni i 1735 og anlagde Orangeburg, S. C. (Som den første hvide Mand i den Egn, nævnes Henry Sterling, som 1704 nedsatte sig ved Lyons Creek). Aaret efter kom der flere og atter en 3die Afdeling i 1737, med hvilke fulgte en luthersk Præst, Johan Ulrich Giessendanner den Ældre (egentlig Giezentanner) fra Schweitz; han var den eneste Præst, som da fandtes i hele Egnen deromkring. Pastor Giessendanner havde ført et bevæget Liv, han havde i tidligere Aar været Guldsmed i Lichtensteig i det taggenburgiske Schweitz; der blev han som Fanatiker forvist fra Landet; Sværmerne Rock og Gruber, som stod i Spidsen for „de Inspirerte", vilde dog ikke anerkjende ham; saa kom han til Halle, hvor han siden endogsaa blev Lærer, kom derfra til Marburg, hvor han i Professor J. F. Hottinger fandt en Ven.

Professoren lod ham prædike ved enkelte Lejligheder; men Giessendanner fandt sig ej heller der tilrette og maatte forlade Byen, gik derefter til Schwarzenau og tilbage til Schweitz, blev i 1717 Lærer i Frankfurt am Main, blev ordineret til Præst i Schweitz og rejste som luthersk Præst med Kolonien i 1737 til Syd Carolina. Paa samme Skib som Giesendanner rejste tillige hans Husholderske, der i 26 Aar havde forestaaet

hans Hus. Noget efter Ankomsten til Landet blev de af Major Christian Motte (der var ingen Præst) forenet i Ægteskab i mange Vidners Nærværelse; baade Giessendanner og hans Brud var da allerede meget til Aars. Han skriver i Kirkebogen om sit Ægteskab: „Maa Jesus forene os i inderlig Kjærlighed, saavelsom alle tro Ægtefolk, og rense og forbinde os med sig selv. Amen."

Det var kun kort, at han kom til at virke i sin Menighed; thi han døde allerede i Slutningen af Aaret 1738. Giessendanner havde en Slægtning, der ligeledes hed Johan Ulrich; for ham skrev han til de lutherske Præster i Ebenezer, Georgia, om de vilde give ham mere Uddannelse, hvilket vist ikke skede.

Da nu den gamle Præst var død, ønskede Menigheden at faa den unge Giessendanner i hans Sted, ligesom han selv gjerne vilde være deres Præst; men nu kom Spørgsmaalet om Ordinationen; saavidt man ved, havde han i Europa studeret Theologi, men formodentlig ikke afsluttet, han er imidlertid som uordineret ankommen til Amerika. Giessendanner tog da til Charleston for at søge Raad hos den episkopale Kirkes Commissær, Pastor Alexander Garden. Ankommen til Charleston traf han sammen med den engelske Major Christian Motte, som raadede ham til ikke at ulejlige Pastor Garden med Ordinationsspørgsmaalet, men heller gaa med ham; thi naar han kunde bestaa Examen, vilde han strax blive ordineret. Han fulgte da med Major Motte til Charleston Presbyterie, som da netop var samlet. Der blev han examineret og derefter af „Charleston Presbytery" ordineret til luthersk Præst, og kom saaledes tilbage for at tiltræde Embedet for sin Menighed.

Pastor Johan Ulrich Giessendanner den Yngre (til Forskjel fra den Ældre udelod han Navnet Ulrich) tiltraadte Embedet efter sin Ordination i 1739; han bliver omtalt med Kjærlighed som „en from og lærd Mand, vel bevandret i den Hellige Skrift". Ogsaa i Fædrelandet blev Giessendanner erindret med Kjærlighed, hvad man ser af Pastor Bolzius's Beretninger til Urlsperger; han skriver saaledes: „Jeg skrev idag til den unge Hr. Giessendanner, den nuværende Præst i Orangeburg, og gav ham Underretning om Gaven af de 9 Gylden, som er samlet til ham i Schweitz, om hvilke en agtet Kjøbmand i Zürich skriver, at da den gamle Hr. Giessendanner er død, saa skal hans Slægtning have dem, samt at vi snarest mulig vilde sende ham de Bøger, der er samlet til ham i Schveitz, og som findes i Kisten, der er sendt til os, men endnu ikke ankommen." „Jeg vilde gjerne have sendt dem før, om der havde været sikker Lejlighed ..... jeg bad ham ligeledes at give mig nærmere Meddelelser om afdøde Giessendanner ....." Om Giesendanner havde

søgt Ordination hos Præsterne i Ebenezer vilde have været mere rimeligt; men maaske det stod i Forbindelse med den Ældres Skrivelse til dem.

Med Frøken Barbara Hug blev Pastor Giessendanner forenet i det hellige Ægteskab, og blev Fader til adskillige Børn, af hvilke en Søn Henry, født 3die Juli 1742, levede til 1826; han blev gift med Frøken Elizabeth Rumpf 25de Februar 1767; deres Datter Elizabeth findes indskreven i den gamle Kirkebog; ligeledes ser man af den, at Pastor Giessendanner havde en Broder Georg og en Søster Elisabeth, gift med Hr. Krieh i Orangeburg, samt at hele deres Slægt var fra Schweitz.

Det var ikke nogen let Gjerning for Pastor Johan Giessendanner, thi i timelig Henseende havde hans Menighedsmedlemmer det meget smaat, og hvad der var værre, mange var henfaldne til et ugudeligt Liv, saa der paa Grund deraf ikke blev den bedste Forstaaelse mellem dem og Præsten. Ogsaa fra en anden Side skulde han have en Del Vanskeligheder at bekjæmpe. I 1743 kom der nemlig en schweizersk Præst, Bartholomæus Zauberbühler fra Appenzell, til Orangeburg; han havde tidligere virket ved Savannah River i New Windsor, Purysburg, men søgte nu at fortrænge Pastor Giessendanner for selv at blive Præst for Menighederne. Han sluttede sig til den episkopale Kirke, som var den raadende i Staten, og blev støttet af Pastor A. Garden, der holdt paa, at han skulde have £ 500 Currant fra Distriktet for at sætte ham istand til at rejse til England for der at blive ordineret; thi efter hans Forsikring vilde han derved kunne drage Tydskerne over til den episkopale Kirke. Menigheden holdt dog fast paa Giessendanner, og fra omtrent 90 blev der indsendt Bøn til Regjeringen om at beholde ham og med Protest imod Zauberbühler; efter adskillige Forhandlinger for Øvrigheden trak Zauberbühler sig tilbage, og Giessendanner fik da Lov til at virke i sine Menigheder.

Han virkede ogsaa som en trofast Herrens Tjener til megen Velsignelse; han prædikede baade paa Tydsk og Engelsk. Menigheden fik sig bygget Kirke, som allerede før 1743 maa have været færdig og taget i Brug. Den var bygget af Træ og Ler og var ca. 30 Fod bred og 50 Fod lang.

I 10 Aar virkede Johan Giessendanner som luthersk Præst; da rejste han i 1749 til London, hvor han af Biskop Dr. Sherlock lod sig omordinere til Episkopalpræst; hvad der var Grund til dette Skridt, ved man ikke ret; maaske hans enlige Stilling som eneste luthersk Præst i Syd Carolina bidrog til at drage ham nærmere til den stærke og raa=

dende Bispekirke, og for at undgaa en lignende Affære som den med Pastor Zauberbühler.

Da Giessendanner gik over til Bispekirken, talte Menigheden 107 Kommunikanter, og paa Pintsedag blev endnu 21 Personer optaget og var ved Herrens Bord. Derefter betjente han Menigheden som Episkopalpræst til sin Død i Aaret 1761. Han blev begravet paa Kirkegaarden ved den gamle Kirke, hvor ogsaa gamle Giessendanner og mange af de gamle lutherske Schweitzere og Tydskere hviler. Der hviler de to første lutherske Præster; desværre maa det siges om den Yngre, at han efter Striden med Bispekirken dog selv gik over til den og førte hele sin Menighed med sig. Hans Enke overlevede ham og tilbragte sine sidste Dage hos et af deres Børn i Georgia. Om Menigheden hører man ikke noget indtil 1768, da en ny Episkopalkirke blev indviet i den gamles Sted, ved hvilken Lejlighed Pastor Paul Turquand prædikede. Under Revolutionen rejste Turquand til Mississippi, men kom tilbage 1788 og døde der Aaret efter. Siden ved man ikke mere om Menigheden, den var nu aldeles gaaet op i Bispekirken.

Indvandringen fra Tydskland tog mere og mere til; saaledes indvandrede der en Koloni i 1737 og nedsatte sig i Sachsen Gotha Township, nu Lexington Co., S. C., omtrent 100 Mil fra Charleston; de tilhørte for største Delen den reformerte Bekjendelse og blev fra 1739 betjent af den dygtige reformerte Præst, Pastor Christian Theus; Lutheranerne søgte Præsterne i Ebenezer, Georgia, om Betjening. Denne Koloni voxede meget mellem 1744 og 1750. Samtidig dermed kom der en Del Tydskere fra Pennsylvania og nedsatte sig i Nord Carolina; deriblandt en lille Koloni af Brødremenigheden eller Hernhutter; de anlagde Stationen „Salem" i 1753, og 11te Maj 1755 fik de deres Forsamlingshus højtideligt indviet af Biskop David Nitschmann. I 1763 og 64 finder vi en luthersk Koloni ved Hard Labor Creek, Abbeville Co., S. C.; ligeledes var der paa flere andre Steder Lutheranere spredte omkring og der ankom stedse flere.

Hvad nu de kirkelige Forhold angik, da saa det kun mørkt ud paa mange Steder og da især i Landdistrikterne. I Sachsen Gotha Township var Lutheranernes Antal i 1750 steget til 280 Sjæle, og de skrev da til Præsterne i Ebenezer, om de selv kunde faa luthersk Præst, hvad dog ikke lykkedes. Den præstelige Betjening var utilstrækkelig baade for Lutheranere og Reformerte, saa at Folket paa mange Steder var som Faar uden Hyrde, overladt til sig selv, og i denne forladte Stilling brød Ulven ind og anrettede stor Ødelæggelse blandt Hjorden; under Navn

af Weberiter fremstod der nemlig en frygtelig sværmerisk Sekt, med hvilket det tilsidst tog en Ende med Forfærdelse.

I Sachsen Gotha ved Saluda River, nu kjendt som Younginers Ferry, omtrent 125 Mile fra Charleston, begyndte Folk, reformerte og lutherske, at samle sig til Andagt med Bibellæsning, Sang og Bøn; det gik godt en Tid, men saa kom Fienden og saaede Klinte blandt Hveden (Matth. 13, 24—30). En Schweitzer ved Navn Jacob Weber (Weaver) optraadte som Leder ved disse Forsamlinger, men henfaldt siden til et forfærdeligt aandeligt Hovmod og Sværmeri, der tilsidst endte med, at Weber udgav sig for Kristus og hans Hustru for Jomfru Maria. Sværmeriet greb videre om sig, ja, man gik endog saa vidt, at man søgte at fremstille Treenigheden ved at udpege Personer, der skulde repræsentere de tre Personer i Guddommen. Weber, som Hovedmanden, blev snart kaldt for Gud Fader og snart for Kristus. En Mand ved Navn Peter Schmidt blev almindelig betegnet som Sønnen. Pastor Theus søgte at modvirke Sværmeriet, og i den Hensigt tog han til et af deres Møder; ved det fremstod Peter Schmidt og sagde, at han var Kristus, og at de Uomvendte kun kunde frelses ved hans Saar. Da Theus derefter talte mod denne Bespottelse, truede de ham med, at de vilde enten hænge eller ogsaa drukne ham, og tilsidst blev de saa rasende, at det var med Nød, at Pastor Theus undslap fra dem; han maatte flygte til Floden, hvor han fandt en Neger med en Canoe, i hvilken han sprang og derved slap over paa den anden Side. Weber blev siden uenig med Peter Schmidt, og han dømte da Schmidt til istedetfor Sønnen at være Satan, samt til at lænkebindes i en underjordisk Hule; dog ikke nok dermed, Weber gik endnu videre og dømte ifølge sin Værdighed, at Satan skulde ødelægges. I den Anledning kom da Partiet sammen, de tog den ulykkelige Mand og lagde ham i en Seng, tildækkede ham med Puder, paa hvilke nogle satte sig, andre sprang op i Sengen, hvor de hoppede omkring, indtil Manden opgav Aanden. Legemet blev derefter lagt paa et Baal og brændt til Aske. Men efter denne Udaad skred Øvrigheden ind; Weber og Hustru med flere blev fængslet og ført til Charleston, hvor, efter afholdt Forhør, Weber blev dømt til Galgen, medens hans Hustru blev benaadet.

I Fængslet dikterede Weber følgende Bekjendelse, som blev nedskrevet paa hans Vegne:

„Jacob Webers Bekjendelse.

„Den 16de April 1761, da jeg sad fængslet og i Jern, forekom det mig og Fangevogteren, at jeg skulde efterlade et Omrids af mit sørgelige Liv til mine elskede Børn.

„Jeg Jacob Weber er født i Schweitz i Kanton Zürich i Amt Knomauer i Sognet Stifferschweil, og er opvoxet og opdraget i den reformerte Kirke. I mit 14de Aar rejste jeg med min Broder til Syd Carolina, efterladende mine Forældre, og kort efter min Ankomst mistede jeg ved Døden min Broder. Saaledes var jeg forladt af Mennesker og uden Fader og Moder; men Gud havde Medynk med mig under al Modgang og Sorg. Han plantede Herrens Frygt i mit Hjerte, saa at jeg havde mere Glæde i Herren, i Gudfrygtighed og i Guds Ord, end i Verden. Jeg var ofte bekymret for min Frelse, naar jeg betænkte, hvor strængt et Regnskab Gud vilde fordre, og at jeg maatte gaa ind til Dommen uden at vide, hvorledes det vilde ende. Skjøndt Gud førte mig med sin Naade, saa fandt jeg dog Modstand i min fordærvede Natur, som blev opægget ved Verdenskjærlighed, nemlig Rigdom, Ære og et mageligt Liv. Ved menneskelig Kjærlighed i Omgangslivet, og ved at Gud førte mig tilbage paa mange underfulde Veje, kom jeg derfor nærmere til ham. Jeg havde nok altid deltaget i min Religions Gudstjenester og Bønner, men med et koldt og fra Gud bortvendt Hjerte. Ved at prøve mit Hjerte kom jeg til Kundskab om min Synd, og fik at se, hvor dybt Menneskeslægten er falden fra Gud, og hvor dybt alle Mennesker uden Undtagelse er sunket i Fordærvelsen. Saa snart jeg erfarede det, søgte jeg alvorligt hen til Gud Dag og Nat med Bøn om Tilgivelse, om den Helligaand, et rent Hjerte og den frelsende Tro; jeg følte Nødvendigheden af at vogte paa mine Tanker for ikke at hindre det guddommelige Arbejde i mig. I denne Tilbagetrukkenhed forglemte jeg Verdens Tummel, og i det Lys saa jeg alle forfængelige Ønsker og Tanker og al menneskelig Gjerning af Naturen som fordømmelige for Gud. Frygt og Sorg lagde sig over min stakkels Sjæl, og jeg spurgte: hvad skal jeg gjøre, at jeg kan blive salig? Det stod klart for mig, at intet vilde hjælpe uden at blive født paany af Vand og Aand. Da jeg ikke paa anden Maade kunde frelses, saa bad jeg endnu mere alvorlig, og det blev ved den Helligaand endnu langt klarere vist mig i Hjertet, hvor syndig jeg var (Rom. 7.), saa jeg stod der for Guds Domstol, og Guds Dom blev aabenbaret i mig, saa jeg dømte mig selv, og jeg bekjendte, at jeg tusinde Gange havde fortjent at blive bortkastet fra Guds Ansigt, og jeg undrede mig over Herrens Forbarmelse, at han ikke for længe siden havde kastet mig arme og fordømte Menneske ned til Fordømmelsens laveste Sted, og da saa jeg tillige, at hele Verden laa i Synd. Da jeg følte mig saa fortabt, saa kastede jeg mig aldeles paa Guds Naade til at gjøre med mig efter hans hellige Villie og Velbehag, enten til Liv eller Død, blot at han

vilde være naadig mod min arme Sjæl og for Kristi Skyld udslette min Synd og rense mit Hjerte fra al Urenhed. Saaledes laa jeg i fuld Hjertehengivelse ved Jesu Fødder, søgende og bedende Nat og Dag om hans Naade. Det vedvarede adskillige Dage, før jeg gik fra Døden over til Livet, og Jesus aabenbarede sig for min Sjæl. Da var der stor Glæde i Himlen over en omvendt Synder, da blev alle mine Synder tilgivet mig, og jeg blev fyldt af den Helligaand; jeg fik en uudsigelig stor Glæde. Denne Tildragelse eller Følelse af Glæden skete i Maj A. D. 1756. Naaden greb mig saaledes, at jeg foragtede Verdens Glæde og ringeagtede dens Spot, saa at jeg holdt mig stadig hos min Borgen, Jesus, iblandt mange Fristelser, som ikke nu skal anføres, indtil jeg fandt Hvile for min Sjæl. Denne Fred og Forening med Gud vedvarede omtrent 2 Aar under alle Kumrens Byrder, og jeg havde Naade til under alle Forhold at underordne min Villie under den naadige Gud. Ved Naaden, som var i mig, kunde jeg bestyre forgjængeligt Gods uden Fare for min Sjæl; men derefter fulgte den store Elendighed og det gruelige Fald i Synden, som ak! allerede er for godt kjendt! Djævelen bragte mig i større Fristelser og Fald, end der nogensinde er kjendt; til det var Peter Schmidt den første Oprindelse og et Redskab. Derefter blev jeg ved Guds Forsyn fanget og kastet i Fængsel, saa at jeg maatte gjenvinde min Fornuft og komme til Erkjendelse af min store Synd og bekjende den for Gud, samt se den store Elendighed i min Sjæl og ydmyge mig for Gud og Mennesker, ja under alle Skabninger, ja, at jeg maatte erkjende mig selv som den usleste Orm. Jeg har ofte tænkt, at ethvert Menneske var for godt til at tale til mig eller at interessere sig for mig. Ikke desto mindre søger jeg hjertelig Tilgivelse for min Synd i Gudslammets Blod, min Gjenløser, som elskede mig og døde for alle mine Synder, og for hans Retfærdigheds Skyld opstod, hvilket jeg hjertelig tror, fordi jeg atter erfarer den Helligaands Vidnesbyrd, som vidner med min Aand, at jeg er et Guds Barn. Og nu mine Børn, elskede i Herren, jeg maa forlade denne Verden og maaske I ikke ser mit Ansigt mere i dette Liv; jeg overgiver Eder derfor til Guds Varetægt og Naade! Bed uden Afladelse, lær og læs; fornærm ingen med Villie eller Vidende, medens I leve; arbejd flittigt og tro efter Eders Evner, og da, dersom vi ikke mere skal mødes i denne Verden, har vi Haab om at møde hverandre i Himlen i den kommende Verden. Den treenige Gud, Fader, Søn og Helligaand, forhjælpe Eder dertil for den korsfæstede Jesu Skyld, Amen. Saadan Snedighed og Hurtighed besidder Satan; ved ham foraarsages den store Adskillelse og Fortræd ogsaa iblandt Guds Børn, og han leder dem bort fra den

rette Vej og i pludseligt Fald imod deres bedre Kundskab og Samtykke. Maa Gud bevare alle Mennesker fra saa stort et Fald og træde Satan under Fod for Kristi Skyld, Amen. Vor Herres Jesu Kristi Naade være med Eder og alle Mennesker, Amen. Jeg beder indstændelig alle Mennesker, som jeg har forurettet, om at tilgive mig for Kristi Skyld. 16de April 1761.

Skrevet eller dikteret ved Jacob Weber."

Sværmeriet blev selvfølgelig betydelig standset, da Weber var hængt; men det blev ikke dermed udryddet; thi hvor utrolig det lyder, skal Sekten endogsaa have spredt sig baade i Nord og Syd Carolina samt til Maryland og Virginia baade blandt Engelske og Tydske; en Del af dem gik derefter over til Gjendøberne og Kvækerne. Guds Rige led meget derved, og mange blev givet hen i et Sind, som intet duer, at gjøre det Usømmelige (Rom. 1, 28). De Engelske især spottede og sagde: „Nu har Tydskerne ingen Ting at frygte; thi deres Djævel er bleven dræbt og deres Gud hængt." Og paa lignende Maade blev det kristne Navn til Spot; men under alt dette bevarede ogsaa Herren der sin Kirke, saa at Helvedes Porte ikke fik Overhaand over den.

I Charleston havde Lutheranernes Antal stadig voxet; men det varede længe, før de fik Præst i deres Midte, som kunde bryde Livsens Brød for dem. Pastor Bolzius havde i 1734 gjort den første Begyndelse til Menighedsordning, samt prædiket for dem og uddelt den hellige Nadvere, og de var vel ogsaa leilighedsvis bleven betjent fra Ebenezer; men det var altsammen utilstrækkeligt, naar Menighedslivet skulde faa nogen ret Fremgang. I 1742 prædikede Pastor Mühlenberg for dem, da han besøgte Ebenezer, og paa lignende Maade fik de nu og da Betjening; men naar saadanne kjære Besøg var tilende, saa maatte Savnet af Guds Ord føles endnu dybere og end mere inderligt bringe Længselssukket frem efter Herrens Helligdom. Som den første Præst, der virkede fast iblandt dem, nævnes Pastor Luft, hvis Ankomst sættes til 1752; dog ved man ikke noget bestemt om hans Virksomhed, eller hvor længe han var der; kun det maa antages, at der ikke blev nogen fast Menighedsorganisation ved hans Virksomhed, ligesom de var uden egen Kirke.

Som Stifteren af Menigheden maa nævnes Pastor Johan Georg Friederichs, som ankom til Charleston omtrent 1755 eller 56. Han samlede de spredte Tydskere til en Menighed, som han betjente i flere Aar. Da den unge Menighed var uden Kirke, saa kom den franske Huguenot-Menighed dem venlig imøde og overlod dem sin Kirke til Gudstjeneste paa de Tider, de ikke selv havde den i Brug, ligesom de gav dem Tilladelse til at begrave deres Døde paa sin Kirkegaard, hvilke

Tilbud blev modtaget med Glæde og Tak. Ved Pastor Friederichs trofaste Arbejde varede det ikke længe, før Menigheden selv besluttede at rejse sit eget Gudshus, og den 17de December 1759 nedlagde Pastor Friederichs Grundstenen til deres nye Kirke. Præsten holdt paa, at Kirken burde bygges af Sten; men dertil havde Menigheden ikke Mod, da de frygtede for de forøgede Udgifter; den blev derfor bygget af Træ.

I 1760 nedlagde Pastor Friederichs Embedet i Charleston og drog længere ind i Landet for at betjene adskillige Menigheder, som der havde samlet sig. Han nedsatte sig i Amelia Township, Orangeburg Distrikt, S. C.; der havde den reformerte Præst Dr. Joachim Zübly allerede i 1747 begyndt at samle de Tydske; han rejste siden til Savannah, Georgia. Her virkede Friederichs i mange Aar. Da Pastor Mühlenberg i 1774 var i Georgia, fik han et Brev fra Frederichs, skrevet 15de Oktober; deri skriver han, at han fra Pastor Hochheimer har hørt om Mühlenbergs Ankomst, og han beder om at faa Underretning om, naar han paa Tilbagevejen kom til Charleston, samt beder Mühlenberg at besøge sig i sin Ensomhed. Mühlenberg besvarede Brevet, og deri opmuntrede han ham til at stride den gode Strid og bevare Troen og i den fuldende Løbet. Tillige siger Mühlenberg, at et venligt Ord fra en Medstrider maatte jo være kjært for en Arbejder, der stod saa ene i Ørkenen og ofte blandt raa Folk; hvad han følte, fremgik af hans første Brev, hvori han skrev: „Det er svært at staa ene.“ Han er af en god Karakter og har en sund Lære og fører et exemplarisk Liv; han har ingen Familje, og er fornøjet med Livets nødtørftige Ophold. — Hvor længe han arbejdede der, vides ikke bestemt; men man antager, at han som en tro Tjener blev der til sin Død, som man ligeledes antager har indtruffet ikke meget længe efter Mühlenbergs Ophold i Charleston; thi man hører siden ikke mere om ham.

I Charleston blev Friederichs efterfulgt af Pastor Heinrich Burchard Gabr. Wordmann (Wartmann), en Mand med særdeles Begavelse som Prædikant og en lærd Theolog, men af en heftig og opfarende Karakter, der ofte bragte ham Ubehageligheder, saa at han paa Grund deraf havde maattet forlade nogle Menigheder, som han havde betjent i Pennsylvania og Virginia. I Charleston blev han i to Aar, hvorefter han rejste ind i Landet.

Den 24de November 1763 fik Menigheden en ny og trofast Herrens Tjener i Pastor J. N. Martin; han nævnes som en Mand, der ved Selvstudium havde erhvervet sig en god Uddannelse; han skal være bleven ordineret af Præsterne i Ebenezer Georgia. En Sønnesøn af ham, Pastor Dr. B. N. Martin, siger derimod i en kort Livsskildring af ham, at han

kom til Amerika som Præst for en Menighed, der udvandrede med ham. Saa meget er imidlertid vist, at han kom til Amerika i en fremrykket Alder og som Familiefader med flere Børn og som Prædikant for en Skare, der med ham drog til det fjerne Amerika.

Johannes Nicolai Martin og Hustru Catherine er begge født i Deux Ponts eller Zweibrücken i Rheine-Baiern (Bavaria). De, tilligemed den Kreds, med hvilke de rejste, landede først i Philadelphia i den Tanke at bosætte sig i Pennsylvania; efter noget Overlæg besluttede de imidlertid at rejse længere mod Syd, de drog da videre og nedsatte sig i Anzon County nær ved Syd Carolina. Her blev han i flere Aar og saa sine Børn voxe op omkring sig; han havde 5 Sønner og 2 Døtre. Af alle Apostlerne var Kjærlighedens Apostel Johannes den, han holdt mest af og gjerne vilde stræbe at ligne; selv bar han hans Navn, og alle sine Sønner gav han ligeledes Navnet Johannes; de hed saaledes: Johannes Christian, Johannes Leonard, Johannes Thomas, Johannes Peter og Johannes Jacob. Døtrene hed: Elizabeth og Johanna Magdalene.

Han flyttede siden med Størstedelen af sin Menighed til Egnen om Broad og Saluda River Syd Carolina; der var de fleste Tydske, hvorfor det længe kaldtes Dutch Fork. Der dannede sig to Menigheder: Zions Menighed paa Sydsiden og St. Michaels Menighed paa Nordsiden af Saludafloden, som Pastor Martin betjente. Medens han var Præst der, gjorde han en Rejse til Tydskland, hvorfra han kom tilbage med en god Forsyning af Bøger til Menighederne, samt med forskjellige andre Gjenstande, som han med Familie tiltrængte, men som endnu ikke kunde faaes i deres nye Hjem i de store Skove. En Fuglebøsse medbragte han til sin Søn Johannes Peter, som særlig fandt Glæde i det frie Skovliv. Han var, saa ofte han kunde, ude for at skyde vilde Kalkuner, eller med sin Hund gjennemstrejfe Skove og Sumpe for at dræbe Slanger; Hunden var lært til at gribe Slangerne i Nakken, saaledes at de kunde dræbes. Denne Bøsse kunde dog snart have afstedkommet en Del Sorg; det endte dog godt. Peter stod en Dag i Spøg med den og sigtede efter en yngre Broder; denne, som ikke troede, at der var noget i Bøssen, greb den og affyrede et Skud Krudt i nogle Skridts Afstand mod Broderens Ansigt; men aldrig saa snart var det skeet, før Drengen for afsted og ud i Skoven, hvor han skjulte sig af Frygt for sin Faders Straf; i flere Dage turde han ikke nærme sig sin Fader, indtil Moderen maatte love at bede for ham og berede Vejen; thi om end Pastor Martin var mild, saa var han tillige alvorlig og stræng ved sine Børns Opdragelse; han lagde Vægt paa at have lydige Børn.

1763 flyttede Pastor Martin til Charleston, hvor han holdt sin Til-

trædelsesprædiken den 24de November; det antages, at flere af hans Menighed flyttede med ham, der var i ethvert Tilfælde flere fra Zweibrücken. Hans Datter Elizabeth blev gift der i 1764.

Kirken var endnu ikke færdig; men da Martin havde tiltraadt Embedet, skred det raskt fremad, og paa Johannes den Døbers Dag, den 24de Juni 1764, blev St. Johannes Kirke indviet af Kirkens Grundlægger, Pastor J. G. Friederichs, og dens daværende Præst, J. N. Martin. Indvielsestalen blev holdt over Luk. 1, 68—70, som lyder saaledes: „Lovet være Herren, Israels Gud! at han haver besøgt og forløst sit Folk, og haver oprejst os et Frelsens Horn i Davids, sin Tjeners Hus, som han talede ved sine hellige Profeters Mund fra fordum Tid." Denne Kirke har siden maattet vige Pladsen for en ny opbygget Kirke.

Medens Pastor Martin var Menighedens Præst, blev der den 15de Januar 1766 stiftet „Det tydske Velgjørenhedsselskab" med omtrent 80 Medlemmer i Byen og Omegnen. De samlede de følgende Aar en Kapital paa £ 400, som skulde anvendes til Understøttelser for fattige Enker og Børn, hvis Forsørgere havde været forenet 7 Aar med Selskabet og betalt, hvad der tilkom dem. Da han havde været deres Præst i 3 Aar og 3 Maaneder, rejste han i 1767 til Dutch Fork, hvor han i 7 Aar betjente Menighederne ved Broad- og Saludafloden. (Det er dog et Spørgsmaal, om han har boet der før, og om det ikke først var fra Charleston, at han kom dertil, og ikke omvendt og tilbage igjen). Her virkede Pastor Martin i sine Land-Menigheder indtil Menigheden i Charleston atter henvendte sig til ham om Betjening; deres daværende Præst, F. Daser, havde foraarsaget en Del Forargelse og Uro i Menigheden. Mühlenberg, som var paa Rejsen i Syden, fik det ordnet saaledes, at Menigheden gav Ansøgning hjem om Præst samt skrev til Martin om midlertidig Betjening, hvad han lovede dem for 1½ Aar regnet fra 1ste Søndag i Advent 1774. I Fred og Kjærlighed arbejdede han derefter til Velsignelse i sin Menighed i Charleston igjen. Det tydske Velgjørenhedsselskab forærede i den Tid en Klokke til Kirken. Tiden forløb, og der kom ingen Præst fra Fædrelandet; det var under den urolige Krigstid, og da Menigheden nødig vilde af med sin Præst, saa bad de ham om endelig at blive, og han lovede da at betjene dem endnu i 2 Aar fra 1776, og han blev da hos Menigheden under Trængselstiden, som kom. — Pastor Martin med hele Menigheden tog levende Del i Frihedsbevægelsen, saa at, da Krigen brød ud, var de rede til at deltage deri. Der dannede sig et tydsk Infanterikompagni af Menigheden med hans Svigersøn, Daniel Strobel, som første Løjtnant og hans ældste Søn Christian som anden Løjtnant; Peter havde stor Lyst til at være med, men blev dog erklæret for ung;

han fulgte alligevel Kompagniet, hvoraf han blev et virksomt Medlem. Kompagniet deltog i Stormen paa Savannah 1779, hvor Kaptejnen blev dræbt og Strobel blev udnævnt i hans Sted. Menigheden fik ved den Storm flere Enker og Børn at forsørge.

Til Charleston naaede ogsaa Krigens Bulder. Martins Hus laa noget fra Byen, og for ikke at give Skjul for Fienden blev det afbrændt, opbygget og atter afbrændt. I April 1780 laa Kompagniet ved Charleston; Peter havde en fremrykket Stilling ikke langt fra sin Faders Farm; der havde han opslaaet sit Telt, i hvilket han havde fæstet en Hængekøje, og, som han altid plejede, lagde han sin tydske Fløjte under sit Hoved. En Morgen stod han lidt tidligere op end sædvanlig og gik ud; faa Minutter efter kom det første Kanonskud. Kuglen gik gjennem Teltet, rev Køjen ned og splittede Fløjten i mange Stykker; men Herrens Haand har det sikkert været, som den Morgen førte ham tidlig ud og fra Livsfaren.

Fra først af var der ingen, som fornlempede Pastor Martin eller hans Hus; han vedblev at passe sin Gjerning i Menigheden og prædike uforstyrret, selv de engelske Tropper lod den tydske Præst i Fred; Martin og hans Hustru lærte nemlig aldrig at tale Engelsk. Da kom en hessisk Trop, som stod i brittisk Tjeneste, til Charleston; disse tydsktalende Soldater fyldte snart hans Kirke, naar han prædikede, og det kunde ikke saa godt skjules, at han ikke var meget kongeligsindet. Pastor Martin blev opfordret til ved alle offentlige Gudstjenester i Slutningsbønnen at bede for den engelske Konge. Det negtede han paa det bestemteste, og da han ikke var at formaa dertil, blev det ham forbudt at betræde sin Prædikestol, og Kirken blev lukket for ham; ligeledes blev det ham forbudt at komme indenfor Byen, og hans Farm blev konfiskeret. Med tungt Hjerte maatte han da slutte sit kirkelige Arbejde i Menigheden, og efter Kirkebogen at dømme maa det have vedvaret lige til 1783.

I 1780 havde Joh. Peter søgt til General Sumters Korps, og var der forfremmet til Kaptejn. Da han var godt kjendt med hele Egnen, blev han, da Fienden laa i Byen, udsendt af Generalen for at gjøre Indfald paa Fienden. En Søndags Eftermiddag lykkedes det ham nogle Mil fra Byen, ved det saakaldte Quarter Hus, at fange nogle britiske Officerer og andre kongeligsindede samt 90 Heste. Alle, som var i Huset, maatte finde sig i at følge med som Fanger; da de førtes bort, opdagede Kaptejn Martin en af sin Faders Menighed iblandt dem, en Mand ved Navn Speidel, som fulgte med, det bedste han kunde, støvet og træt. Martin ynkedes over ham, fik ham tilside, gav ham en Hest, idet han gav ham Lov til at ride hjem igjen med det Paalæg at

aflevere Hesten ved hans Faders Hus. Pastor Martin boede dengang noget ude paa Landet. Da de blev taget tilfange, havde en Dreng fra Charleston seet det i Nærheden og gjenkjendt Kaptejn Martin; han kom tilbage om Aftenen til Byen med den Underretning, samt fortalte, at han havde seet Kaptejn Martin hugge Speidel ihjel med sin Sabel. Da Manden blev borte gjennem Natten, fandt Fortællingen Tiltro, og eftersom den fortaltes omkring, lagdes mere til; det vakte et betydeligt Røre og Ophidselse, saa mange strømmede ud til Præstens Hus, hvor de var færdig til at rive det ned over Hovedet paa ham. Da Forbitrelsen var paa det højeste, kom Speidel ridende, støvet og træt, men frisk og sund, og idet han afleverede Hesten, kunde han ikke andet end højlig rose Kaptejnens Mildhed og Godhed; det bragte en hel anden Stemning blandt Folkene og afvendte Faren fra Præstens Hus; saaledes var Herren ogsaa her med sin Tjener og friede ham af deres Hænder, som truende var løftet mod ham.

Da Krigen var endt, var Pastor Martin for gammel til ret at kunne betjene Menigheden. Menigheden bad ham imidlertid at betjene sig, til den kunde faa Præst fra Tydskland; han lovede at gjøre, hvad han formaaede endnu et Aar, og han vedblev at virke, som han bedst kunde, til hans Eftermand Pastor J. C. Faber ankom i 1787. Menigheden udtalte ved hans Fratrædelse en hjertelig Tak for hans tro Arbejde iblandt dem og for hans Omsorg for deres aandelige Velfærd. Han trak sig nu tilbage i Ro fra Embedet paa sin Farm, som laa omtrent en Mil fra Byen. Han tog dog stedse levende Del i alt, som angik Kirkens Vel. Der levede han adskillige Aar, men for svag til at udføre nogen Embedsgjerning. Der sluttede han sit lange og virksomme Liv den 27de Juli 1795, og, som vi haaber, gik han efter Dagens Byrde og Hede ind til Herrens Glæde. Hans sidste Villie er dateret 31te December 1785. En Del af hans Efterkommere hører endnu til den lutherske Kirke, og mange bor omkring Charleston. Han var en tro Tjener i Vingaarden, i Besiddelse af stor Karakterfasthed forenet med dyb Følelse for sine Medmenneskers Vel. Arbejdsdagen var nu endt og Sabbatshvilen kommen, som venter alt Guds Folk (Ebr. 4, 9).

Efter at have fulgt Pastor Martins Historie, indtil Herren kaldte ham til Hvilen, vender vi os igjen til Charleston, idet vi atter gaar noget tilbage i Tiden.

Da Pastor Martin i 1767 fratraadte St. Johannes Menighed, sendte Kirkestyrelsen under 28de Januar 1767 Kald hjem til en anden Præst. Det blev sendt til Pastor Dr. Wachsell i London med

Bøn om at finde en Præst til dem; dette lykkedes ogsaa, idet Pastor Johan Severin Hahnbaum rejste over med Familie og tiltraadte Embedet 12te Juni 1767. Ved hans Ankomst bestod Kirkestyrelsen af følgende: Johannes Swint, Melchior Werley, Philip Mensing, Abraham Speidel, John Kirchner og Michael Kalteisen; siden valgtes: Joseph Kimmel, Henry Lindauer, Godmann og Jury. — I 1768 forærede Hon. John Paul Grimpke en Sølvtallerken, der vejede et Pund, til Kirken, som af Styrelsen blev bestemt til at indsamle Kollekter i om Søndagen. Kaptejn Alexander Gillon, der nylig havde været i Tydskland, forærede Kirken et Par smukke Lysestager, som fik Plads paa hver Side af Prædikestolen. Ligeledes havde han i Tydskland samlet et Fund for Kirken paa £275 Currant. I 1769 blev det besluttet, at der skulde anskaffes et Orgel til Kirken. Pastor Hahnbaum var desværre ved sin Ankomst svagelig af Helbred og døde allerede efter ikke fuldt 3 Aars Virksomhed i sin Menighed. Noget forud for Pastor Hahnbaums Død ankom der en temmelig ung Magister (Master of Arts) ved Navn Frederick Daser fra Hertugdømmet Würtemberg; han kom i en temmelig trængende Stilling uden Penge og Klæder, da hans Kiste med hans Papirer, Klæder m. m. var bleven stjaalet i Holland. En af Menighedsformændene havde havt Medlidenhed med ham og betalt hans Overrejse samt forskaffet ham ordentlige Klæder, passende for hans Stand. Da Hahnbaum alt længe havde været syg, modtog han den unge Mand, som han fattede Kjærlighed til, med Styrelsens Samtykke, som sin Vicar, skjøndt han ikke havde studeret Theologi. Han blev prøvet af Hahnbaum, som derefter ordinerede ham og lod ham ved to af de Ældste indsætte som Medhjælper. Paa sit Dødsleje gav han tillige Pastor Daser en af sine Døtre til Hustru og forenede deres Hænder i det hellige Ægteskab, samt gav ham sine Bøger og Prædikenudkast med Formaning og i det Haab, at Daser vilde ved „Bøn, Studium og Anfægtelse," som Luther siger gjør en god Prædikant og Theolog, blive ham en god Efterfølger i Embedet. Pastor Hahnbaum døde den 10de Februar 1770.

Efter den Kjærlighed, hvormed Hahnbaum omfattede Daser, og den romantiske Begivenhed med Vielsen til en af hans Døtre, fulgte det som af sig selv, at Menigheden kaldte Daser til sin Præst, dog foreløbig kun for et Aar. Pastor Daser var af en let Karakter, og den Kjærlighed, han havde mødt, og at han saa hurtig og let blev sat som Leder for Menigheden, var mere, end han i sin unge Alder kunde taale, efter det gamle Ord, at der skal stærk Ryg til at bære gode Dage, og bedre gik det ikke med hans unge, uforstandige Hustru, som syntes at mangle en Del

af, hvad Apostelen (1 Pet. 3, 4) nævner som Kvindens Dyder, ligesom det ogsaa kun var lidet, hun forstod sig paa Husvæsenet. Det gik dog nogenlunde det første Aar, og da det ikke var saa let en Sag at faa en anden Præst, søgte Menigheden at kalde ham endnu for 3 Aar, naar han vilde „betjene dem med Troskab og være samvittighedsfuld i Omgjængelse og Samtaler, som en god Hyrde for Hjorden." Pastor Daser var villig til at gaa ind derpaa; men da han forlangte £ 500 Currant for Kvartalet, blev det efter en Del Forhandlinger ordnet saaledes, at han blev kaldet for 2 Aar med en Løn af £ 420 Currant for Kvartalet, medens Menigheden forbeholdt sig Ret til, om han ikke holdt sit Løfte, da at kunne afskedige ham med 3 Maaneders Varsel. Pastor Daser gik ind derpaa, men forlangte saa, at Menigheden skulde forskaffe ham en Præstekjole, som den lovede, og som blev syet af Skrædder Timrod. — Freden varede imidlertid ikke længe; Menigheden blev misfornøjet med Daser, og Styrelsen skrev derefter til Konsistoriet i Hannover om at faa sendt en Præst over til at betjene sig, men fik den Underretning, at der ikke var Haab om at faa nogen Præst derfra. Menigheden blev delt i to Partier, hvoraf det ene vilde af med Daser, og det andet, som var det svageste, beholde ham. Saa blev der skrevet til Pastor Mühlenberg, om han kunde skaffe dem en Præst fra Pennsylvania; derefter skrev Dasers Venner til ham, at Daser var en god Prædikant, men at Styrelsen havde afskediget ham mod Menighedens Ønske, som gjerne vilde beholde ham. Paa disse Skrivelser svarede Mühlenberg, at, da han skulde paa en Rejse til Ebenezer i Georgia, saa vilde han komme til Charleston for personlig at undersøge deres Sag. Den 24de August 1774 sejlede da Mühlenberg til Charleston, hvor han ankom den 8de September. Imidlertid havde Pastor Daser faaet en Anbefalingsskrivelse til Biskoppen af London fra Lord-Løjtnant-Guvernøren for Syd Carolina, som boede i Charleston, samt fra den derværende engelske Episkopalpræst, dersom han vilde rejse til England og der lade sig omordinere og optage i Episkopalkirken; ligeledes var der lovet ham et godt Kald i en eller anden Landmenighed. Da Daser hørte om Mühlenbergs Komme, opsatte han Rejsen i det Haab, at hans Sager kunde ved hans Hjælp ordnes saaledes, at han atter kunde blive kaldet til Præst for den samlede St. Johannes Menighed. Da Mühlenberg fik Sagerne undersøgt, kunde han imidletid ikke holde med Daser eller hjælpe til, at han atter blev Menighedens Præst; „thi", siger Mühlenberg: „naar en Præst holder Omgang med Drankere, fægter om Natten paa Gaden med sit Sværd, kaster Sten mod Vinduer, og naar hans Kone besøger Theatre om Natten og fører an ved Bryllupsdandse, saa kan man let tænke sig, hvad Indtryk det maa gjøre paa rettænkende Med-

lemmer! O, Herre i Himmelen vis Barmhjertighed imod denne daarlige Stilling!" Det var dog ingen let Ting at faa Sagerne bragt i Orden; thi en Del af Menigheden ønskede at kalde Pastor Martin til deres Præst igjen; andre holdt fast ved at beholde Pastor Daser. Mühlenberg og flere med ham var af den Mening, at det vilde være bedst at kalde en Præst fra Tydskland, som stod udenfor de forskjellige Partier i Menigheden. Mühlenberg skrev derefter en Ansøgning til „Selskabet for Kristendomskundskabs Fremme", som begynder saaledes: „Vi undertegnede, Styrelse og Medlemmer for og af den tydsk-lutherske St. Johannes Kirke og Menighed i og omkring Charleston, Syd Carolina, Hans Majestæts Kong George III.s tro og lydige Undersaatter, sender hermed Hilsen til de højærværdige og hæderlige Fædre i Gud: Frederick Ziegenhagen, Hans Majestæts Kapellan ved det tydske St. James Kapel, Anastasius Freylinghäusen, Louis Schultz, Dr. i Theologie, og til Styrelsen for den ost- og vestindiske Missjon i Halle, Gustavus Burgmann af Savoy, Rektor og William Pasche, Assistent ved Hans Majestæts tydske Kapel, alle værdige Medlemmer af det hæderlige Selskab for Kristendomskundskabs Fremme osv." Derefter beder de om at faa en Præst sendt over, som vilde forkynde „Evangeliet paa den Grundvold, som er lagt af de hellige Profeter og Apostler, i hvilken Jesus Kristus er Hovedhjørnestenen, samt forvalte de hellige Sakramenter i Overensstemmelse med den uforandrede Augustana (Augsburgske) Bekjendelse." Derefter følger en Beskrivelse af Præstens og Menighedens øvrige Pligter, og om Lønnen m. m., hvori der blandt andet ogsaa loves fri Præstebolig. Til Vidne derpaa har de tillige, foruden deres Underskrift, sat „Seglet for Charleston i Syd Carolina den 25de Dag i Oktober i Hans Majestæts 16de Regjeringsaar Anno Domini 1774." Mühlenberg havde den Glæde, at denne Ansøgning blev underskrevet af næsten alle Menighedsmedlemmer. Brevet blev adresseret til Pastor William Pasche i London og givet til en Kjøbmand Mey fra Charleston, som lovede at sende det med første Lejlighed. Derefter blev der skrevet til Pastor Martin om midlertidig Betjening, som han lovede for 1½ Aar fra 1ste Adventssøndag; men, som vi alt har seet, blev han i Forbindelse med Menigheden til sin Død; i 1787 havde han dog faaet en Efterfølger i Pastor J. C. Faber. Mühlenberg blev hos dem i 5 Uger, i hvilken Tid han stadig prædikede, uddelte den hellige Nadvere og udførte andre kirkelige Handlinger. Den 15de Oktober fik han Kirkebogen, af hvilken Daser havde udskaaret 32 Blade, og indførte i den de kirkelige Handlinger, som havde fundet Sted under hans Ophold. Da Sagerne var bragt i Orden, tog han en kjærlig Afsked med Menigheden den 26de Oktober; mange var de, som ledsagede

ham og hans Hustru og deres Datter, som var med ham, til Skibet, der skulde bringe dem til Savannah. Hans Ophold, og hvad han i den korte Tid havde virket i Menigheden, blev af mange længe erindret med taknemmelige Hjerter.

Da der blev skrevet til Europa om en anden Præst, borttog det alt Haab hos Pastor Daser om Muligheden af atter at blive kaldet af Menigheden. Han besluttede sig da til at rejse til London for at blive omordineret til Episkopalpræst. Mange velstaaende Folk foretog et frivilligt Sammenskud til hans Hustru og to smaa Børns Underhold i hans Fraværelse. Daser sejlede nu fra Charleston ad London til; men det gik, som da Jonas vilde fly fra Herrens Ansigt: „Herren kastede et stort Vejr paa Havet, og der blev en stor Storm paa Havet, og Skibet lod til at skulle sønderbrydes“ (Jonas 1, 3—4). Skibet blev saa medtaget af Stormen, at de maatte vende om og søge til Charleston igjen. Denne Farens Stund blev tillige en Stund, hvor Daser kom Herren ihu, da hans Sjæl forsmægtede i hans Indre, og hans Bøn blev hørt af Herren i hans hellige Tempel (Jonas 2, 8). Tanken om at blive Episkopalpræst var nu aldeles opgivet; men det havde ogsaa givet ham en hel anden Retning. Han kom tilbage som en baade „visere og bedre Mand,“ hvilket viste sig i hele hans følgende Liv. Pastor Daser blev boende i Charleston, men uden fast Kald, dog virkede han der og i Omegnen. Under Frihedskrigen, da Pastor Martin blev forvist fra Byen, og Kirken af Fienden lukket for ham, synes det som om Pastor Daser i 1781 atter er bleven kaldet af Menigheden til Præst; han virkede imidlertid tildels blandt dem til Juli 1786, da han blev Præst for St. Matthæus Menighed i Orangeburg Distrikt, S. C. Han skal tillige have betjent en anden Menighed deromkring. Hans Menigheder var tydske og engelske. Daser traadte siden i Forbindelse med Helmstadt Missjonsselskab. — 13de November 1787 var han med at stifte "Corpus Evangelicum" i Syd Carolina, for hvilket han blev Formand, som han vedblev at være. Efter alle senere Beretninger virkede han med Velsignelse til sin Død.

Endnu maa omtales en Præst, som en Tid betjente Menigheden. Under Krigen kom det 3die Virginiaregiment til Charleston; med det fulgte som Feltpræst Pastor Christian Streit; han var af schweitzersk Herkomst, men født den 7de Juni 1749 i New Jersey. Sin Uddannelse havde han faaet ved Philadelphia College og studeret Theologi under Dr. Mühlenbergs og fleres Vejledning. Pastor Streit var en nidkjær og begavet Præst, og da Regimentet kom til at ligge i Charleston, prædikede han tillige for Menigheden; den havde, som tidligere anført, skrevet til Europa om Præst, men der var ingen ankommet; Pastor Martin,

som ogsaa havde sine Landmenigheder, havde kun lovet at betjene dem til 1778; Menigheden henvendte sig da til Pastor Streit, om han mulig kunde blive deres Præst; det blev ogsaa tilsidst ordnet saaledes, at han tænkte at kunne betjene dem i 3 Aar. I April 1778 begyndte han da sin Virksomhed som Præst for Menigheden, og samme Aar indtraadte han i Ægteskab med Anna Maria Hoff, som han fandt i Charleston. — Da Pastor Streit prædikede lige godt baade paa engelsk og tydsk, saa indførte han ogsaa engelsk Prædiken, og nævnes saaledes som den første lutherske Præst, der prædikede paa Engelsk i Charleston. Han virkede stadig i venlig Forbindelse med Pastor Daser, hvorved Daser atter kom Menigheden nærmere og Partistriden derved blev mere udjævnet. Da de britiske Tropper plyndrede Byen, blev Pastor Streit, der var en varm Ven af Frihedskrigen, taget tilfange, og holdt fængslet, indtil Fangerne blev udvekslet. Streit maatte derefter forlade Syden, og i Juli 1782 blev han Præst i New Hanover, Pa. Han betjente siden forskjellige Menigheder og døde den 10de Marts 1812 med frejdigt Haab i Troen paa Kristus. Kort før han udaandede, bad han sin Datter synge sin Yndlingssalme.

Krigen bragte Forstyrrelse i alle Forhold, Priserne paa Levnetsmidler steg og faldt, eftersom Ven eller Fiende havde Overmagten. Det lyder næsten utroligt, naar man hører, at under Krigen bestemte Kirkestyrelsen i Charleston, at Præsten skulde have for en Begravelse £ 10, for en Ligprædiken £ 30 og for en Brudevielse £ 50, altsammen i Carolina Currant, hvilke Penge formodentlig har været uden synderlig Værdi under Forholdene.

Som tidligere anført var det kun sparsomt med Guds Ords Forkyndelse paa mange Steder i Landdistrikterne. Foruden Pastor Martin virkede der dog endnu en Præst i Sachsen-Gotha Distrikt, nemlig Pastor Lewis Hochheimer, Præst for Salems lutherske Menighed i Sandy Run. Naar Pastor Hochheimer begyndte at virke, ved man ikke. Mühlenberg fortæller, at da han 1774 var i Charleston, havde han Besøg af Pastor Hochheimer, som var Præst 120 Mil derfra i Sandy Run, og som lovede at hjælpe ham at prædike næste Søndag. Søndag den 18de September prædikede da Hochheimer om Eftermiddagen over Salmen 50,21, hvor det heder: „Disse Ting haver du gjort, og jeg haver tiet; du haver tænkt, at jeg vel var som du; men jeg vil straffe dig, og stille det frem for dine Øjne." Om Mandagen tog Hochheimer Affked, idet han lovede at give en Beretning om nogle Menigheder der i Omegnen; han havde tidligere givet Mühlenberg en Meddelelse om sit eget Liv. — Foruden Salems Menighed var der ved Saluda: Zions, St. Peters og Bethel Menighed. Hvorlænge Hochheimer levede og virkede der, om han over-

levede Krigen, naar og hvor han er død og begravet, ved man ikke noget om.

I Indian Field Swamp, 50 Mil fra Charleston, havde en from tydsk luthersk Familie, Philip Eisenmann og Hustru, indrettet deres Lade til Gudstjeneste; de var flittige Folk, som i deres Ansigts Sved selv dyrkede deres Land, da de ikke, som de fleste andre deromkring, vilde holde Negerslaver. De havde taget til sig som Prædikant en ung Mand, der nylig var ankommen fra Tydskland, hvis Anbefaling var — „et Sæt sorte Klæder!" Den unge Mand — hans Navn angives ikke, ej heller om han var luthersk eller reformert, dog formodentlig luthersk, — han skrev sine Prædikener gjennem Ugen, og om Søndagen samlede han Folk i Laden og oplæste dem samt Herrens Bøn. De ærlige gamle Folk klagede imidlertid i 1774 til Mühlenberg over, at den unge Mands Prædikener var saa magre og tørre, at de ikke gik ret til Hjertet. Om han blev ordineret, eller om han udførte kirkelige Handlinger siges ikke. Mühlenberg betegner ham som svarende til Skolelærer. Saaledes var det kun sparsomt med Guds Ords Forkyndelse i Landet, og paa mange Steder var der Hunger derefter.

Der bliver ved 1770 hentydet til, at en fra Straszburg fordreven luthersk Præst skal have betjent en Koloni af Pfalzere i Nærheden af Charleston, efter forud at have ladet sig omordinere til Episkopalpræst af Biskoppen af London; det synes dog at være temmelig tvivlsomt.

I 1773 udvandrede en Del Tydskere fra Waldoborough i Maine, hvor de havde lidt en hel Del Undertrykkelser, til deres Brødre i Syd Carolina, hvor det siges, at de blev modtagne med aabne Arme. Med dem rejste deres Præst Pastor Silly eller Cilley; men om hans Virksomhed er der ingen nærmere Efterretninger; han bliver benævnt som „deres fromme Præst".

Ligeledes omtales Pastor Bernard Michael Hausihl (Houseal). Han var først sendt til Nova Scotia som Præst af det lutherske Konsistorium i Rotterdam, Holland; derfra blev han i 1752 kaldet til Fredericktown, Maryland. Han kom siden til Syd Carolina, og, siger Mühlenberg 1774: „han prædikede for faa Aar siden 2 Gange i den tydsk-lutherske Kirke i Charleston;" men hvor han blev Præst eller om hans Virksomhed der, har man ingen Efterretninger. I Newberry Distrikt var der i 1787 en luthersk Præst, Pastor F. J. Wallern; men hans samt Pastor J. C. Fabers Historie hører til den senere Tid.

Saaledes var Begyndelsen og Grundlæggelsen af den lutherske Kirke i Nord og Syd Carolina under ringe og trange Kaar, under mange Skrøbeligheder og ofte ved ringe Midler; dog, Herren var med, bar over med

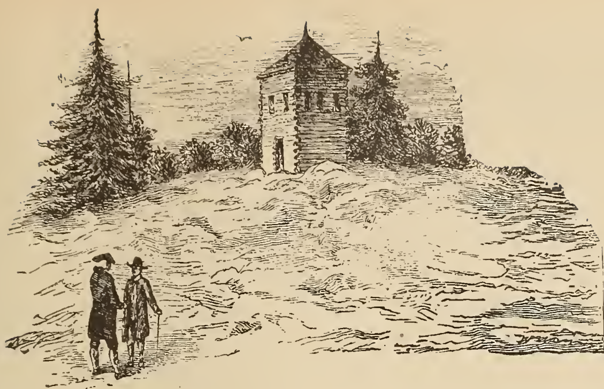
Manglerne og erkjendte sig sine tro Tjeneres Arbejde. Krigen forstyrrede og tildels ødelagde for en Tid, hvad der under trange Kaar var begyndt; men derefter førte Herren atter sin Sag videre og til Sejer. Det var længe en Tid, hvor man trængte til at ihukomme Herrens Ord om ikke at foragte de ringe Dage (Sak. 4, 9—10). Ja:

„Foragter ej de Hænder svage,
Som bygde op paa Herrens Hus!
Foragter ej den Hytte lav
De danne over Herrens Grav!
Foragter ej de ringe Dage!
Det lykkes skal, som skrevet staar:
Velsignes skal de Hænder svage,
Som lagde Grund med bange Kaar,
De sætte skal paa Taget Krands,
Og folde sig i Lysets Glands!"

[Kilder: Pastor G. D. Bernheim: History of the German Settlements and of the Lutheran Church in North and South Carolina; Dr. W. B. Sprague: Annals of the American Lutheran Pulpit; Professor Dr. E. L. Hazelius: History of the American Lutheran Church; Nachrichten von den verenigten Deutschen Evangelisch Lutherischen Gemeinen in Nord America; Udgaven af Professor Dr. W. J. Mann og Pastor Dr. B. M. Schmucker, 1 Hefte, især Anmærkningerne.]

De tydske Lutheranere i Pennsylvania, New Jersey og Virginia med flere Steder.

I Pennsylvania og nærmeste Stater er der al Sandsynlighed for, at flere Tydskere har bosat sig samtidig med Hollænderne og Svenskerne. Allerede ved 1680 fandtes der Tydskere paa forskjellige Steder i Pennsylvania og New Jersey, dog var deres Antal vist temmelig ringe. Flere af de svensk-lutherske Præster søgte at virke blandt Tydskerne ved tydsk Prædiken, saavelsom ved engelsk for Englænderne. Den hollandske Præst, Magister Jacob Fabricius, i New York, der formodentlig var født i Polen, virkede ogsaa blandt de spredte Tydskere. Efterat han paa Grund af sit ulykkelige ægteskabelige Liv med flere uheldige Omstændigheder var bleven afsat af Øvrigheden, trods Menighedens Forbøn, søgte han derefter at virke paa adskillige Steder i New Jersey og Pennsylvania, indtil han i

Den første lutherske Kirke i Philadelphia.

Det gamle svenske Blockhus bygget som Fort i Wicacoa (Philadelphia).

Indviet til Kirke Trinitatis Søndag 1677 af Pastor Magister J. Fabricius.

Fabricius prædikede der for Svenske, Hollændere og Tydskere.

PHILADELPHIA, PENNSYLVANIA,

ved William Penns Landing den 8de November 1662.

1677 blev kaldet til Præst for den svenske Menighed i Philadelphia, og fra det gamle Blokhus, bygget som Fort i 1669, men siden indviet til Kirke, søgte han at virke blandt Svenske, Hollændere og Tydskere til sin Død 1692.

Indvandringen til Pennsylvania begyndte især derved, at der i Frankfurt am Main blev dannet det saakaldte Landkompagni i 1682 under Anførsel af Francis Daniel Pastorius, som med henved 30 Familier af Tydsklands Kvækere og Mennoniter drog til Amerika, og landede i Philadelphia den 20de August 1683. William Penn aabnede dem et Hjem i Pennsylvania, og flere fulgte siden efter. En Del Land blev dem overdraget, der tilsidst naaede op til 23,000 Acres. Den 25de Oktober 1685 blev Germantown planmæssig udlagt, og i 1689 blev Byen inkorporeret. Pastorius blev Byens Borgmester. Som den første Præst i Byen nævnes Heinrich Bernh. Köster, en rigtig Sværmer baade i Theori og Praxis fra Blomberg i Lippe-Detmold. Han havde studeret Jura i Frankfurt am Oder samt formodentlig ogsaa noget Theologi. 1685 var han Huslærer hos Otto von Schwerin, gav derefter Undervisning i Orientalisk. I 1693 rejste han tilligemed 20 Personer af pietistisk Retning til Amerika, blandt hvilke der skal have været 5 theologiske Kandidater; af dem er kun bleven bekjendt Brødrene Justus og Daniel Falkner fra Sachsen. Af en Englænder, Thomas Fairmount, fik han et Landstykke ved Germantown, hvor han nedsatte sig, byggede et Blokhus og plantede Korn. Köster begyndte at samle Tydskerne til Gudstjeneste om Søndagen; siden prædikede han ogsaa paa Engelsk. Han gik stedse videre i Sværmeri, prædikede Tusenaarsriget og gjendøbte under stort Tilløb sine Proselyter i en Flod ved Philadelphia, hvortil han foregav at have ligesaa stor Ret som Apostlerne. Hans Tilhængere faldt imidlertid fra ham; i 1699 forlod han da Philadelphia og rejste til Virginia, derfra til London, blev 1702 Lærer i Stokholm; kom tilligemed flere Aandsfrænder i 1724 til Grev Casimir til Berleburg. 1735 var han Lærer i Hebraisk, Græsk, Tydsk og Bøhmisk i Hannover og Westphalen; han døde i 1749.

Den unge Koloni blev forøget med større Indvandringer fra Tydskland; i Pastorius's Sted kom Daniel Falkner i 1708. Med den store Indvandring kom der ogsaa en hel Mangfoldighed af Tydsklands forskjellige Sekter; der var saaledes: Inspirerte, Mennoniter, Syvendedags Baptister, Schwenkfeldere, Gichtelianere og Dippelianere, ja endogsaa en protestantisk Eremit, Johannes Kelpius, opslog sin Bolig i Nærheden af Philadelphia.

Tydskerne spredte sig nu ud over Pennsylvania og nærmeste Stater. I 1708 og 1709 nedsatte flere tydske Familier sig ved Pequea Creek

ved Welsh Mountain. Ved Earltown (New Holland), Lancaster Co., var i 1717 en tydsk Menonit, Hans Graf, den første Hvide, som nedsatte sig. Noget østlig derfra nedsatte flere tydske Familier sig i 1721 ved Mill Creek. Til selve Earltown kom den første tydske Emigrant, Johann Diefendörfer, i 1728. Saaledes nedsatte Tydskerne sig paa forskjellige Steder og i stedse større Antal. De allerfleste var fra Pfalz, Würtemberg og tydsk Schweitz, og var især delt mellem Lutheranere, Reformerte og Mennoniter.

Kandidat Justus Falkner virkede iblandt de tydske Lutheranere, og i New Hannover (Falkner Swamp) samlede sig den første tydsk-lutherske Menighed i Amerika. Falkner blev den 24de November 1703 i Gloria Dei Kirken i Philadelphia ordineret til Menighedens Præst af de svenske Præster Magister A. Rudman, A. Sandel og E. Björk. Rudman havde af Erkebiskoppen af Upsala faaet Tilladelse til at ordinere paa de Steder, hvor han ikke selv kunde komme. Det var den første lutherske Ordination i Amerika. Pastor Falkner forestod tilligemed sin Broder, Daniel Falkner, Styrelsen af Landet, som tilhørte Frankfurter Landkompagni. Siden blev New Hannover overdraget til Joh. H. Sprogel. Overdragelsen er dateret 16de December 1708 (Landkompagniets 25de Oktober 1701). Her og i Providence (Trappe) samt paa flere Steder virkede Falkner blandt sine Landsmænd. Nogen egentlig Forfatning havde Menigheden neppe i den første Tid, og vist heller ikke Kirke. I 1719 skjænkede Joh. H. Sprogel Menigheden 50 Acres til Byggeplads for Kirke og Skole. En Bakke bar alt Navnet Præstebakken. 1721 blev der bygget en Blokkirke; formodentlig har der tidligere været Kirke. I 1741 blev en ny Kirke paabegyndt og fuldendt i 1747. I 1749 blev der indkjøbt 49 Acres til Brug for Præst og Skolelærer, og bygget Præstebolig. Det var dog kun kort Pastor Falkner virkede her; han blev nemlig i 1705 af Magister Rudman som Missjonens Provst forflyttet til den hollandske Menighed i New York, hvor han ogsaa virkede blandt Tydskerne.

Nogle Aar efter ankom Pastor Gerhard Henkel og nedsatte sig i New Hannover, hvor han samlede Lutheranerne om Guds Ords Forkyndelse. Det meste, som man ved om ham, er efter nogle Dagbogsoptegnelser, som blev opbevaret hos en gammel Dame i Philadelphia, der var et Barnebarn af ham. Efter disse Optegnelser og hendes Meddelelser var Pastor G. Henkel tidligere Hofpræst eller Kapellan hos en Hertug eller Prinds ved Frankfurt am Main. Pastor Henkel prædikede Guds Ords Sandhed uden Sky, og det kan Verden sjelden taale at høre. Fyrsten blev tilsidst saa fornærmet over en af hans Prædi-

kener, at Pastor Henkel for Vidnesbyrdets Skyld blev afsat fra sit Embede. Paa den Maade er det jo, at de, som har Magten i denne Verden, vil faa Guds Ords Vidnesbyrd til at forstumme; Døberen Johannes maatte vandre i det mørke Fængsel, da han revsede Hoffets Synder (Luk. 3, 19—20), og der er mange siden, der har maattet erfare noget lignende. Pastor Henkel var, da han blev afsat, en ældre Mand. Med sin Familie, deriblandt en Datter gift med en Valent. Geiyer, forlod han da sit Fædreland for at vandre i Landflygtighed, men for ogsaa at udsaa Guds Ords Sæd i den nye Verdensdel for sine adspredte Landsmænd. Fra New Hannover som Udgangssted prædikede han paa flere Steder for Tydskerne. Det var dog kun en kort Tid, at det forundtes ham at virke blandt sine Landsmænd, den nævnte gamle Dame mener kun et Aar, men der er dog Sandsynlighed for, at han virkede i flere Aar. I 1717—18 virkede han i Menigheden; fra Marts 1720 til Oktober 1723 blev de betjente af den svenske Præst Samuel Hesselius.

Pastor Henkel blev dræbt ved at blive kastet af sin Hest paa Bakkedraget i Nærheden af Chestnut Hill ved Philadelphia, og der, hvor han endte sine Dage, blev han ogsaa stedt til Hvile.

Henkel havde et Antal Børn, hvis Navne staar indført i Kirkebogen for New Hannover, Pa. Fra ham nedstammer flere trofaste Arbejdere i den lutherske Kirke i Amerika, som siden vil blive omtalte.

Blandt Hollænderne og Tydskerne virkede paa forskjellige Steder som Missjonær en Mand ved Navn Johan Bernhard van Duehren (Dören eller Dieren), som tidligere havde været Skrædder, men som, forsynet med Bøger og gode Raad fra Hofpræst Anton Wilhelm Böhme i London, var hjulpen til at komme til Amerika. Han søgte forgjæves den hollandske Præst i New York og de svenske Præster om Ordination; men blev saa siden ordineret af Pastor G. Henkel og med "Testimoniis Ordinationis"*) sendt til New York Stat, hvor han virkede i flere Aar. Siden kom han til New Jersey og bosatte sig ikke langt fra Raritan, derfra virkede han tillige i Upper Milford, Saccum m. fl. Steder. Han søgte at forene baade Lutheranere og Reformerte ved at uddele Nadveren paa begge Maader, der foraarsagede en Del Strid, som rimeligt var. Han blev af nogle derfor beskyldt for Hykleri, men det var dog vel snarere Fejlsyn paa Herrens Nadvere og Unionisme, der forledede ham dertil.

*) Naar det Side 16 og 68 anføres som tvivlsomt med Hensyn til hans Ordination, saa er nu denne Tvivl hævet ved de udkomne Hallische Nachrichten og ved nærmere Meddelelse fra Pastor Dr. W. J. Mann i Philadelphia.

Den 11te September 1728 ankom til Philadelphia med Skibet J. Goodwill to Slægtninge af den bekjendte Pastor Dr. J. Ph. Fresenius, som begge hed Johann Caspar Stöver (Stöber, Stiefer).

Johann Caspar Stöver den Ældre (den Yngres Onkel) fra Frankenberg i Curhessen, var oprindelig Bogbinder og Lærer og kom med Skibet som Missjonær. Han rejste til Virginia, eller, som det dengang kaldtes, Spottsylvania, hvor han samlede en lille Menighed paa ca. 300 Sjæle.

Johann Caspar Stöver den Yngre kom som theologisk Student til Amerika. Han begyndte strax at virke paa forskjellige Steder blandt de spredte Tydskere. I New Providence har han saaledes begyndt en Kirkebog med Daabshandlinger allerede den 31te August 1729 og ført den til den 9de Marts 1735. Ligeledes har han begyndt Kirkebog for Tydskerne i Philadelphia i 1733, hvor han skriver sig for „højtydsk evangelisk-luthersk Præst"; paa flere andre Steder stammer ogsaa Kirkebøgerne fra hans Haand.

Den 25de September 1732 ankom med Skibet Loyal Judith til Philadelphia Pastor Johann Christian Schultze (Schulz). Han var født i Scheinbach i Markgrevskabet Ausbach, og var ved sin Ankomst til Amerika 30 Aar. Hvor han har faaet sin Uddannelse, vides ikke med Bestemthed, dog bliver Straßburg nævnt. Mühlenberg synes at have næret Tvivl, om han var ordineret; der er dog al Sandsynlighed for, at han af Øvrigheden er bleven antaget for en ordineret luthersk Præst.

Schultze blev Præst for de forenede Menigheder i Philadelphia, New Hannover og New Providence (Trappe). Han var en Mand af temmelig løs Karakter, og hans Virksomhed blev heller ikke af lang Varighed. Menighederne var fattige, der trængtes til Penge baade til at bygge Kirker for samt til Præsters Underholdning. Pastor Schultze søgte at faa Menighederne til at sende nogle Mænd til Tydskland paa en Indsamlingsrejse, og allerede Aaret efter blev det bestemt, at de tre forenede Menigheder skulde sende til Tydskland deres Præst, Schultze, samt Daniel Weisiger fra Philadelphia og Johann Daniel Schöner. Johann Caspar Stöver den Yngre, som alt virkede som Præst, skulde saa overtage Menighedernes Betjening. Stöver blev da af Pastor Schultze i 1732 ordineret til Præst i et Skur eller en Lade i New Providence. Formodentlig har den været benyttet til Gudstjeneste. Da Stöver siden blev indviklet i adskillige Stridigheder, blev der sagt om ham, at det var i et Værtshus, at han var ordineret, hvad imidlertid blev tilbagevist. Pastor Stöver overtog saa Betjeningen

af de tre forenede Menigheder samt for Modecreek og Lancaster, hvor han har ført Kirkebogen fra 1733—39, og efter nogen Afbrydelse er der igjen indført kirkelige Handlinger med hans Haandskrift. Der blev bygget Kirke 1733 i New Hannover ved Lebanon, den saakaldte „Bergkirche", og i York 1734. I Philadelphia samlede Lutheranerne sig tilligemed de Reformerte i et gammelt Loghus paa Arch Street. Der var flere mindre heldige Forhold ved hans Virksomhed i hans første Præsteaar. Hans Opførsel lige over for Pastor Mühlenberg og de andre fra Halle udsendte Præster var en Tid mindre god. Siden indtraadte der et bedre Forhold. Man har et venligt Brev, som Pastor Mühlenberg tilskrev ham den 20de Januar 1747. Tilsidst blev han den 17de Oktober 1763 i Philadelphia ved en Synodalforsamling optaget i det evangelisk-lutherske Ministerium. Det antages at han døde omkring 1775.

I 1733 rejste saa Udsendingerne fra de forenede Menigheder, Pastor Schultze, Daniel Weisiger og Johann Daniel Schöner, til Tydskland for at indsamle Penge til Missionen i Amerika og for at faa dygtige Præster sendt over. De medbragte en Skrivelse fra Menighedernes Styrelse, underskreven af følgende: Johann Backer, Hans George Herger, Adam Herrmann, Georg Hollebach, Joh. Nicol. Cröszmann og Jacob Schrack, og forsynet med Guvernør P. Gordons Anbefaling paa Latin samt Embedssegl, dateret 1ste Maj 1733. Til Hofpræst Ziegenhagen i London skrev Weisiger om den forestaaende Rejse, og deri fremhæver han, hvor haardt de trængte til Præster, Lærere, Bibler, Bønnebøger og Katekismer. Ligeledes gav han en Skildring af deres aandelige Tilstand, som er udført med mørke Farver. Deri heder det: „Vi lever i et Land fuldt af Kjætteri og Sekter, og i den største Armod for vore Sjæle og uden at være i Stand til selv at afhjælpe det, om Gud ikke kommer os til Hjælp paa anden Maade. Det er især sørgeligt, saaledes som Ungdommen opvoxer uden at kjende Forskjel paa højre og venstre, og uden Kirker og Skoler, og kommer der ikke snart Hjælp, da er det meget at befrygte, at de fleste vil komme paa svære Afveje. Den kjære Gud, som prøver Hjerter og Nyrer, ved, hvor haardt vi trænger til Medkristnes Hjælp. Ved den paatænkte Indsamling søger vi visselig ikke andet end Guds Ære, og de mange fattige her i Landet adspredte Menneskers Velfærd og Sjælegavn." Ligeledes siger han, at det er ikke for at faa prægtige Bygninger, at de vil indsamle Penge, men kun for at faa Huse, hvori de kan samle sig for at høre Guds Ord og faa Undervisning. Til Rejsen har de ikke selv havt Midler, det er kun blevet dem muligt ved Laan fra Melchior Schültzen

i Holland, som har en Broder i Philadelphia. Til Dr. G. A. Franke i Halle blev der sendt en Fuldmagt fra Menighedsstyrelsen med Begjæring om, at han vilde vælge til dem „dygtige og retskafne Præster og Lærere." Ankommen til Tydskland lod D. Weisiger den 3die Maj 1734 i Hildesheim trykke en „Kort Efterretning fra Amerika", hvori han ligeledes omtaler deres trængende Stilling; deri giver han tillige den Oplysning, at der blandt de indvandrede Tydskere er henved 500 evangelisk-lutherske i Pennsylvania. — Udsendingerne blev godt modtaget baade hos Pastor Ziegenhagen i London samt i Tydskland hos Dr. S. Urlsperger i Augsburg, Dr. Franke i Halle, Dr. Pfeiffer i Leipzig og Pastor Joh. Aug. Majer i Halle. Ziegenhagen skrev blandt andet til en Præst i Hannover og bad ham gjøre, hvad han kunde, for Indsamling af Bøger og Gaver til „disse Jesu Kristi vansmægtende Faar og Lam i Amerika." Ved Frankes Hjælp blev der indsamlet fra forskjellige Sider. Af et Brev fra Weisiger, dateret Rotterdam 12te Juli 1734, ser man, at der endogsaa ved det kongelige danske Hof blev indsamlet Gaver til dem.

Efter en i det hele ret god Indsamlingsrejse, om ikke saa god, som det var ventet, rejste Daniel Weisiger atter tilbage til Amerika. Han rejste med det andet Kompagni af Salzburgerne under Anførsel af Hr. Vath. Weisiger skulde hjælpe Hr. Vath med at lede Bønnemøderne for Salzburgerne „efter den af de to Hofpræster ved det kongelige tydske Kapel i St. James, Hr. Ziegenhagen og Hr. Butjenter, foreskrevne Formular." Skibet forlod Gravesend 18de November og landede den 16de December 1734 i Charleston.

Pastor Schultze, som havde tildels rejst paa egen Haand, blev i Europa, og som en rigtig Bedrager fortsatte han Indsamlingen til sin egen Fordel. Af et Brev fra Pastor J. H. Schmidt ved Aachen af 16de April 1735 sees det, at han har prædiket for ham 2den Paaskedag; der har han fortalt, at han havde 2 Kolleger i Pennsylvania, og at der var 1000 Lutheranere; den til ham optagne Kollekt beløb sig til 50 Rthlr. Schultze kom ikke mere til Amerika; hans Bedrageri blev blottet, og der blev advaret imod ham; han skal ogsaa være bleven fængslet. Det berettes ligeledes, at han skal have mistet sit Syn og levet som blind i Tydskland.

Efter D. Weisigers Hjemkomst modtog Professor Franke en hjertelig Takkeskrivelse fra Menighedsforstanderne, dateret Philadelphia den 28de Februar 1735, og underskrevet af: Johann Friedrich Hartmann, Henrich Müller, Christian Sackreuder, Thomas Meyer, Albrecht Haaße (eller Gaaße) og Jan George. De takke for, hvad der er gjort for dem og

udtaler deres Glæde over, hvad de har hørt efter Weisigers mundtlige Meddelelse, men beder fremdeles om, at der maa blive gjort mere, for at de kan faa rigtig offentlig Gudstjeneste. De meddeler derpaa, at vor Herre har sendt dem en god Mand ved Navn Joh. Alb. Langenfeldt, født i Halberstad, og som har studeret 8 Aar i Halle, og derefter været Lærer hos et adeligt Herskab. Da de ingen havde til at forkynde Guds Ord for dem, havde de bedet ham derom. Han undskyldte sig først med, at det mest havde været Jura, som han havde studeret; han havde vel studeret noget Theologi, men kunde dog ikke overtage Prædikeembedet, da han ikke var ordineret. Men da Nød bryder alle Love, og deres Nød var stor, og Langenfeldt ikke vilde nedgrave sit Pund, men bruge det til Guds Ære, saa har han dog indvilget i at holde Gudstjeneste for dem, indtil de kan faa en ordineret Præst, som de ved Hofpræst Ziegenhagens Hjælp haaber at faa. Tilsidst takker de for Bøgerne, hvilke de har modtaget, og som var „deres hungrige Sjæle til megen Vederkvægelse." Franke skrev 11te Marts 1735 et venligt Brev til Weisiger, samt besvarede Menighedsskrivelsen 6te Juli 1735, og fortæller dem deri, at han har 425 Thaler til dem. I Danmark har man ogsaa indsamlet, saa at han haaber paa Bidrag fra gode Venner der. Ved Brevets Slutning fik han 200 Thaler, samlet af Pastor Mayer, samt 100 Thaler fra Moscau, og udtalte Haab om ogsaa at faa fra Schlesien. — Efter denne lovende Begyndelse tog Sagerne imidlertid en sørgelig Vending. Franke maatte tilskrive Ziegenhagen, at han havde faaet Brev fra den bekjendte Mennonit Johann Christopher Sauer i Germanstown, Udgiver af det første tydske Blad i Amerika, og som trykte den første tydske Bibel i Amerika. Han havde en Del Klager over Weisiger, at han handlede ikke ærligt med de indsamlede Penge m. m. Ziegenhagen blev selvfølgelig meget bedrøvet derover; der fulgte derefter en hel Brevvexling mellem Franke og Ziegenhagen om den sørgelige Sag. Ziegenhagen kunde først ikke tro det; men undrede sig over, at Weisiger ikke skrev. Siden kom der flere daarlige Meddelelser, hvoriblandt det, at Weisiger havde brugt for sig selv af de indsamlede Penge, og holdt nu Boutik samt Øl- og Romudsalg. Hykleriet og den senere Skade, dette vilde gjøre, smertede dog Ziegenhagen mest. Det var dog ikke alene Klageskrivelser, der kom fra Amerika; thi 6te December 1736 sendte Menighederne en længere Skrivelse til Professor Franke samt en kort Oversendelsesskrivelse til Pastor J. A. Majer i Halle og en længere Skrivelse til Pastor Ziegenhagen; de er underskreven af: Hans George Herger, Thomas Meyer, Adam Hellebart Dod, Johann Niclas Crößmann og Jacob Schrack samt tilføjes, at Georg Hollebach er død. De skriver, at de har bedet Pastor Bolzius komme for at under-

søge deres Stilling, saa at han kan give Beretning hjem; de beder fremdeles om at faa en retskaffen Præst. Om Hr. Weisiger har vel en Hr. Syron udspredt mange Beskyldninger; men de har ingen Beviser for deres Sandhed og tænker kun godt om Weisiger. Sagen med Schultze m. m. har dog skadet; Lutheranerne bo saa spredte, at det er vanskeligt at faa dem samlet til Møde, og mange vil heller ikke slutte sig til Menigheden; men de haaber, at det maa blive bedre. — Da der blev dem tilskrevet, at, for at faa Præst, maatte de sikre ham Løn forud samt sende Rejsepenge, saa skrev Menigheden igjen den 15de Oktober 1739 til Ziegenhagen, at det meget vanskelig kunde ordnes, da mange holdt sig tilbage. De beklager, at Pastor Bolzius ikke har kunnet komme til dem fra Ebenezer for nærmere at se deres Trang, som de haaber maa blive afhjulpen. De minder om Frelserens Ord: Søger først Guds Rige (Matth. 6, 33), at saaledes maa deres aandelige Vel først ligge en Præst paa Hjerte; men om de end ikke kan love noget bestemt, er der dog ingen Fare for at sende en Præst, da de af Kollektpengene har saa meget, at en Præst kan underholdes et Par Aar, og saa haaber de, at alt bedre maa ordnes, hvorfor de atter beder om Præst, da Caspar Stöver er den eneste højtydske Præst. Brevet har følgende Underskrift: „Deres Højærværdigheds tro tjenstvillige Sognebørn (Pfarrkinder), Forstandere og Eldste for 3 Menigheder, nemlig: Philadelphia, New Hannover og Providence, Heinrich Nilber, Thomas Meyer, Matthias Ringer, Georg Beck, Joh. Nic. Crößmann og Jacob Schrack." Breve til dem skulde adresseres til: „Mstr. Michel Hellengaß in Philadelphia in Seckkunt strit" (Second street).

Hvorledes det egentlig forholdt sig med Weisiger, er ikke ret opklaret, maaske har han handlet noget ubesindigt ved Indkjøb for Menighedernes Penge; efter Menighedernes Vidnesbyrd har man Grund til at tro det bedste om ham. Iblandt Klagerne imod ham var ogsaa denne, at han havde saa faa Bøger med sig, hvad dog kom af, at en Kiste med Bøger med flere andre Ting blev tilbage i Holland; den Sag blev dog siden ordnet for dem. — Deres Venner blev imidlertid, som let kan tænkes, meget betænkelige og forsigtige ved den hele Affære, og eftersom det gik med Schultze. Ziegenhagen udtaler saaledes i et Brev til Franke, baade hvor vanskeligt det nu vil være at finde skikkede Mænd til dem, samt at der ogsaa kunde fremkomme Betænkeligheder ved at udsende nogen efter de sørgelige Skildringer, som kom om de amerikanske Forhold. Dog, Herren styrkede den lille spredte Flok i Amerika, som sukkede efter Ordets Forkyndelse og Sakramenternes Forvaltning; de sendte atter og atter Bønskrivelser til Fædrelandet, og Herren lod det ogsaa her blive stad=

fæstet, at den, som beder, skal faa, og den, som leder, skal finde (Luk. 11, 9). De fik i Pastor H. M. Mühlenberg en sjelden opofrende Herrens Tjener. Den 6te September 1741 spiste Mühlenberg til Aften hos Franke, som da fortalte ham, at der atter var bedet om at faa en Præst til de adspredte tydske Lutheranere i Pennsylvania. Franke sagde da til Mühlenberg, at han skulde prøve paa at modtage Kaldet, hvortil han svarede, at hvis det var Guds Villie, saa vilde han gaa, hvor Herren bestemte det; derover blev baade Franke og hans ligesindede Hustru, Henriette, hjertelig glade. Det blev strax bestemt, at Mühlenberg skulde modtage Kaldet til en Prøve paa 3 Aar, og derefter have Lov til at vende tilbage. De fornødne Skridt blev nu strax satte i Værk, og 25de November 1742 ankom Mühlenberg til Philadelphia som Menighedernes Præst, og han blev ikke alene 3 Aar, men hele sit Liv i Amerika, som den lutherske Kirkes Patriark. Med hans Komme klarede det op til bedre Tider; men der var dog nok af Mørke, som rugede over Landet, og meget var der at kjæmpe imod, ikke alene ved Ankomsten, men helt igjennem. Det var nemlig ikke alene Mænd, som Mühlenberg, der kom til Amerika, men der kom ogsaa andre, der optraadte som Præster, og mere virkede til Nedbrydelse, end til Opbyggelse.

Inden vi mere i det enkelte følger Mühlenberg og den hele blomstrende Missjon fra Halle, maa vi endnu dvæle lidt ved, hvad der fra anden Side blev virket for Præsters Ansættelse og Menighedsdannelser, samt de mørke Skygger, som faldt ved de daarlige Personer, der blev Præster og Ledere for Folkene.

I Tulpehocken, Pennsylvania, havde en Del Tydskere nedsat sig; dertil flyttede i 1729 den bekjendte Fredsdommer Conrad Weiser den Yngre fra New York Stat. Da han kom dertil, var der allerede bygget en lille Trækirke eller Forsamlingshus og ved Siden deraf et Skolehus. Deri samlede baade Lutheranerne og de Reformerte sig; de havde ingen Præst, men de samlede sig til Læsning og fælles Opbyggelse, og nu og da kom der en eller anden rejsende Præst eller Prædikant, som prædikede for dem. Noget efter kom der en Skrædder ved Navn Caspar Leutbecker dertil; han blev valgt til at være Forelæser ved deres Møder; ligeledes kom han til at holde Skole samt katekiserede med Børnene. Menigheden ønskede imidlertid at faa en Præst, og der blev i den Anledning udfærdiget en Menighedsskrivelse til Hofpræst Ziegenhagen i London med Bøn om, at han vilde faa en Præst til dem. Skrivelsen blev af Conrad Weiser leveret til Caspar Leutbecker, for at han skulde sende den til Ziegenhagen; der gik imidlertid Aar og Dag, men man hørte intet fra Europa. Endelig fortalte Leutbecker i 1734, at der var sendt en Præst ved Navn

Bagenkopf over Hamburg og London til dem. Han foreslog derfor, at der skulde bygges en Præstebolig, hvad ogsaa skede. Imidlertid fortalte Leutbecker, at Præsten var død paa Overrejsen. Leutbecker, som i længere Tid havde prædiket, flyttede nu ind i Præsteboligen og blev af 10 a 11 Familier valgt til deres Præst; han paastod at have Ret til at blive Præst og udføre kirkelige Handlinger, da han, saa sagde han, tidligere var ordineret i London. Weiser med flere protesterede, og da det var forgjæves, skilte de sig fra Menigheden. Pastor Stöver kom da dertil, og Folkene deltes i to stridende Partier. „Endelig," siger Weiser, „døde Leutbecker, da Præstekappen blev ham for tung at bære." Før han døde, søgte og fik han atter Weisers Venskab.

Imidlertid ankom Grev Nicolaus Ludvig von Zinzendorf til Amerika; han kom ogsaa til Tulpehocken, hvor han tog ind hos Weiser. Da han optraadte som Lutheraner, blev han spurgt, om han stod i Forbindelse med Theologerne i Halle, hvad han bejaede. Han lovede ogsaa at skaffe dem en Præst derfra, men foreslog dem foreløbig at faa Betjening af Brødrene fra deres Station Bethlehem. Greven prædikede selv i den lutherske Kirke, og foreslog dem derefter Gottlieb Büttner, men dette mislykkedes. Endelig fik han indsat Philip Mäurer, som tidligere havde været Skolelærer, til at betjene dem som luthersk Præst. Men dette bragte nye Stridigheder. En Del af Lutheranerne saa, at det gik over til at blive en Hernhuttermenighed, de skilte sig da ud og begyndte at bygge en ny Kirke; men de havde ingen Præst. Et Par Smaaskrifter udkom i den Anledning i Philadelphia, af hvilket det ene bar Titelen: „Die Confusion von Tulpehocken" (Forvirringen i Tulpehocken). Der var nu tre Partier: Pastor Stövers, Hernhutterne med den gamle Kirke, de udskilte Lutheranere med Stenkirke uden Præst. Mühlenberg blev tilkaldt i 1743, og det lykkedes for ham at faa en bedre Ordning istand med Betjening af de fra Halle udsendte Præster.

De første Tydskere, som nedsatte sig vest for Susquehanna, føres tilbage til 1732, maaske endog tidligere; de nedsatte sig ved Conewaga Creek, nu York, og Adams Co. i Pennsylvania, samt ved Kreutz Creek. Den første Menighed iblandt dem blev stiftet af Pastor David Candler, som i 1743 nedsatte sig i Heidelberg, nogle Mil vestlig for Hannover. Han holdt først Gudstjeneste i sit Hjem, siden fik han bygget en Logkirke ved sit Hus, der blev indviet som „Kirke for den uforandrede augsburgske Confessjon". I Kirkebogsoptegnelserne er indført med Candlers Haand den Bemærkning, at Menigheden er stiftet af ham, samt om et Par Daabshandlinger i 1741 og 1742, at de er udført af Jost Mohr, formodentlig som Nøddaab af en Lægmand. Lige-

ledes findes Spor af, at han har prædiket i York, og i Hannover Daabsregister findes den første Daabshandling under August 1738 og den sidste under Maj 1744; ligeledes findes Navne paa 4 af hans Børn. Pastor Candler døde 1744.

Menigheden søgte derefter gjennem den svensk-tydske Præst, Lorenz Thorstansen Nyberg i Lancaster, at faa en anden Præst, som han ogsaa lovede at skaffe dem fra Sverige. Pastor Nyberg skrev i Kirkebogen i December 1744 (han prædikede første Gang i Lancaster 1ste Advents Søndag 1744): „Efter Pastor Candlers Død blev Inspektionen over de Conewagiske Menigheder overdraget Hr. Pastor Nyberg, Kjøbstadspræst i Lancaster, samt at kalde anden Præst....Anno 1744 Friedrich Gelwick.... har lovet at betjene Menigheden, indtil den valgte Præst kommer fra Sverige. Attesteret af L. Nyberg." Nyberg gik over til Hernhutterne og rejste til Europa. Forskjellige forsøgte sig i Menigheden og bragte ny Forvirring, indtil Pastor Mühlenberg og hans Medarbejdere fik ogsaa her bragt tilveje en bedre Ordning.

Ved Phillipsburg, N. J., og Easton, Pa., havde der været en Indianerplads fra 1654, hvor ogsaa en Del tydske Lutheranere havde nedsat sig. Da Easton 1750 blev udlagt som By, var der alt en Kirke ca. 1 Mil fra Byen, hvor Lutheranerne holdt Gudstjeneste. Fra Kirkebogsoptegnelserne sees det, at der allerede i 1733 er udført 2 Daabshandlinger, men af hvem siges ikke. Deres første Præst var Pastor Joh. Justus Jacob Birkenstok, som betjente dem fra 1740 til 1744, i hvilken Tid han ogsaa prædikede i Jordan-Kirken. Efter ham prædikede i 1745—46 ogsaa for Lutheranerne den bekjendte skotske Indianermissjonær Pastor David Brainerd; denne alvorlige og kjærlighedsfulde Mand søgte overalt og blandt alle at vinde Sjæle for Herren. Han døde 9de Oktober 1747, kun 30 Aar gammel. Mühlenberg besøgte dem i 1745 og fra 1747 fik de atter mere regelmæssig Betjening.

Forud for Mühlenberg ankom der en gammel Præst, Pastor Johann Valentin Kraft; hans Navn findes paa Listen i det under Kaptejn Mason den 25de August 1742 til Philadelphia ankomne Skib „Mary". Pastor Kraft var af ukjendte Grunde afsat fra sit Embede i Fyrstendømmet Zweibrücken, og kom ganske blottet til Amerika. Han foregav imidlertid, at hans Papirer, Bøger og andre Sager vilde komme efter, og at han var udsendt af det højfyrstelige Konsistorium i Darmstadt for at ordne de luthersk Menigheder. Han optraadte derefter som Præst omkring i de forskjellige Menigheder, og da de endnu ikke havde faaet nogen Underretning eller Svar paa deres Ansøgning,

saa fik Kraft selvfølgelig en Del Tilhængere. I New Hannover var der en Tandlæge ved Navn N. Schmidt, som var bleven valgt til Præst, og som betjente dem som uordineret. Det var saaledes en temmelig vanskelig Stilling for Pastor Mühlenberg. Mange mente, at han burde raadføre sig med Pastor Kraft; han traf ogsaa snart sammen med ham, og da Mühlenberg var ukjendt med Forholdene og heller ikke ønskede Strid med den gamle Mand, saa var han med omkring paa flere Steder i Menighederne. De prædikede saaledes i det gamle Forsamlingshus i Philadelphia og i Landmenighederne, samt var begge Gjæster hos en svensk Kjøbmand Peter Koch. Kraft gav Mühlenberg det Raad, at være rigtig munter, saa at ikke Koch skulde tro, at han var Pietist, og bemærkede, at der var ogsaa de, der frygtede for, at han heldede til Hernhutterne. Mühlenberg var dog ikke mere munter, end at han til Krafts Misfornøjelse, men til Glæde for Koch, gav ham nogle af Ziegenhagens Skrifter. Pastor Kraft havde desuden store Planer; han vilde danne et Konsistorium eller "Presbyterium generale et speciale", hvori han skulde føre Forsædet. Mühlenberg skulde udnævnes til „Konsistorialraad", Pastor J. Caspar Stöver havde han skjænket Titel af "Assessor Consistorii", en forfalden Skolelærer vilde han have ordineret til Præst for en Landmenighed. Med Embedsmine sagde han om Mühlenberg, at han vilde sætte ham paa en Plads, hvor han kunde være mest nyttig. Ja hans Omsorg for Mühlenbergs Vel gik endogsaa saa vidt, at han med en Menighedsforstanders Kone begyndte at underhandle, om det ikke var godt at faa Mühlenberg gift, og hvad der vilde være bedst, enten en Kjøbstadspige eller en Bondepige. Mühlenberg bad sig fritagen baade for hans Konsistorium som for at være hans Medhjælper. Da Kraft saa mærkede, at Menighederne vilde beholde Mühlenberg, blev det forandret derhen, at Kraft nok vilde være Mühlenbergs Medhjælper. Mühlenberg, som havde hørt, hvorledes en saakaldet Troesforvandt var kommen og havde sagt til Kraft: „Broder, du maa døbe mit Barn og være Fadder, du ved, vi er kommen over paa samme Skib, og du er Faderen," vilde derefter ikke indlade sig med Kraft, og der kom siden flere Sammenstød. Pastor Kraft drog saa omkring paa forskjellige Steder og vakte en Del Uro. Den 20de Januar 1743 indviede han Mosellem Kirken i Berks Co., Pa., og var Præst der til 1745. Han var derefter Præst i Lancaster og i 1748 i Conewaga, York Co. At den 63 Aar gamle Mand forlovede sig med en Pige paa 17 Aar i Philadelphia, samt ogsaa vilde gifte sig med en Enke i Lancaster, skjønt hans Kone levede i Tydskland, gjorde at en Del Folk forlod ham. Det antages, at han døde i Frederikstown i Maryland i 1751.

I 1742 ankom der endnu en lignende Personlighed i Pastor Johann Conrad Andreä. Han var pludseligt bleven afsat af Regjeringen fra sit Embede i Hornbach i Fyrstendømmet Zweibrücken. Da hans Sag ikke var bleven undersøgt, henvendte han sig til det theologiske Fakultet om at faa den undersøgt; der blev tillige indsendt et Dokument med Underskrifter fra hans Menighed, at de ikke havde noget at klage over ham hverken i Lære eller Liv. Han opnaaede derved imidlertid kun det, at han blev raadet til i Ydmyghed at overgive sin Sag til Herren og søge at faa sin Øvrighed til at give sig et andet Embede. 1742 finder vi ham imidlertid i Philadelphia, og Aaret efter optraadte han med Beskyldninger mod Mühlenberg, at han brugte de indsamlede Penge til sin egen Fordel. Han var i det hele et løgnagtigt og lastefuldt Menneske, og dog fik han ogsaa Tilhængere. 1743—44 var han Præst i Gamle og Ny Goschenhoppen og Indianfield, og her fik han Menighederne overtalt til at vælge sig paa Livstid. 1750—51 finder vi ham atter der som Præst. 1753 rejste han til Germantown, hvortil han var kaldet i Oktober 1752 af nogle Misfornøjede. 1750 var han blevet kaldet til New York i Pastor Rieß's Sted, hvilket han afslog, men sendte en ved Navn Rapp, som nylig var ankommen til Philadelphia, i sit Sted. Han var to Gange fængslet for lovstridige Handlinger. Da han havde viet en Kone til den tredie Mand, medens de to andre levede, blev han idømt £ 50 i Mulkt, og da han ikke kunde udrede den, fængslet, men benaadet af Guvernøren. Hans Hovedlast var Drik, men han var tillige usædelig. Da han i Germantown kom beskjænket til Kirken, blev Sakristidøren lukket for ham af Forstanderne. Om han har havt Familie, berettes ikke. Han døde i Elendighed i Germantown den 1ste Januar 1754.

Fra en hel anden Side havde Mühlenberg ogsaa en Del Vanskeligheder at gjennemgaa ved sit Komme til Philadelphia, idet Grev Zinzendorf var ankommet og under Navn af Ludevig (Lodewyk) von Thurnstein var optraadt som Præst og Inspektør for den lutherske Kirke i Philadelphia. Denne mærkelige Mand, som kun levede for det ene „Jesus, kun Jesus," som han sagde og viste i Gjerning, synes desværre i Philadelphia at have handlet formeget efter Jesuiterregelen „Hensigten helliger Midlet". Da han bliver nævnt som luthersk Præst i Philadelphia, skal der meddeles ganske kort om ham.

Nicolaus Ludvig, Greve af Zinzendorf, er født i Dresden 26de Maj 1700. Han blev opdragen i Halle; studerede Jura 2 Aar i Wittenberg (1716—18). Forlovede sig efter en Udenlandsrejse med sin Kusine, den 17aarige Komtesse Theodore von Castell; men da

han ansaa sin Kjærlighed til hende som en blot menneskelig, afstod han hende, om end med Smerte, til sin Ven Grev Heinrich XXIX von Reuß Eberdorf. I September 1722 giftede han sig med Grevens Søster Erdmuth Dorothea, Grevinde af Reuß, en ligesindet Dame. Han blev noget forud Raadsherre i Dresden. Derefter Forstander for Menigheden i Hernhut. 1734 lod han sig examinere af to lutherske Theologer i Stralsund, og fremtraadte derefter som luthersk Prædikant og lod sig ordinere, ved hvilken Lejlighed han tilbagesendte Kristian VI sin Dannebrogsorden. 1737 blev han ordineret til Biskop i Brødrekirken. Nu fulgte der en Række af Rejser for Guds Riges Sag gjennem Europa og til Westindien. Sidst i November 1741 kom han til Amerika, hvor han vilde oprette et Samfund af „sande Guds Børn af de forskjellige Religionspartier". „Mærkelig", siger hans Historieskriver, „var det, at Zinzendorf ved Siden af sin Virksomhed tillige i nogen Tid forestod Embedet som luthersk Præst for Menigheden i Staden Philadelphia, Pa., i Amerika. Det var forresten kun en midlertidig Funktion, som ikke varede længere end til den egentlig fra Tydskland kaldede Præst ankom. Hvormeget det var ham om at gjøre at vinde Hjerterne og derfor fjerne Alt, hvad der paa nogen Maade kunde være til Hinder derfor, ser man blandt Andet ogsaa deraf, at han under sit hele daværende Ophold i Amerika ganske aflagde sin Grevetitel og lod sig ligefrem kalde „Broder Ludwig"." Gjennem Urskovene i Pennsylvania og Connecticut ad farlige Veje rejste han tillige for at besøge Missjonsstationerne blandt Indianerne. I Januar 1743 rejste han atter til Europa. Han døde 9de Maj 1760 i Hernhut. Da han udgav sig for luthersk Præst, havde Menigheden i Philadelphia endogsaa givet ham et skriftligt Kaldsbrev; derved fik han Menighedens Kirkebog med flere Ting. Han søgte ogsaa at indføre Hernhutpræsterne, hvad flere modsatte sig, og Kirken blev laaset, men derpaa opbrudt af hans Præster. Mühlenberg havde en lang Samtale med ham, ved hvilken Lejlighed han sagde: „Jeg er Inspektør for alle lutherske Kirker og Præster i Pennsylvania og i Philadelphia. Jeg har holdt Synoder her i Landet, og paa en Plads har jeg indsat en Præst, og jeg har afsat en anden Præst, som heder Caspar Stöver." Kirkebogen vilde han ikke udlevere, hvorfor man søgte Øvrighedens Hjælp; han tilskrev da Byens Mayor følgende Brev:

„Min Herre! Jeg kjender ingen anden regulær luthersk Kirke i denne Provinds, end den, jeg hidtil har betjent. Jeg ved ikke af nogen anden Bog, uden den, som tilhører vor Kirke. Jeg kjender ingen anden luthersk Præst i Philadelphia, end mig selv, og hvem jeg ordinerer til Embedet. Jeg kjender ingen anden Kirkestyrelse, uden de, som udøve deres Pligter

med Troskab. Jeg vil ikke levere nogen Bog uden til Øvrigheden selv, og jeg protesterer imod Alt, som er gjort og vil blive gjort for at forulæmpe vor regulære Menighed, som er offentlig stiftet sidste Foraar i Philadelphia. Det er alt, hvad jeg kan gjøre og sige.

Jeg er, min Herre, Deres ydmyge Tjener

Lodewyk af Thurnstein,

Pastor og Inspektør ved den lutherske Kirke i Philadelphia."

Det var, som anført, kun kort, at Zinzendorf blev i Philadelphia, og da Mühlenberg først fik begyndt sin Virksomhed, og Menigheden lærte den fromme og alvorlige Mand at kjende, saa blev Stridighederne efterhaanden udjævnede. Der er meget, som maa misbilliges hos Zinzendorf, baade hvad Lære og Praxis angaar; men det skal siges til hans Ros, at han søgte sin Hvile under Korset, og han skammede sig ikke ved Korsets Evangelium, eller hvad han for det skulde lide af Trængsel og Besvær, som han selv siger det i sin bekjendte Salme: „Jesu Blod og Retfærdighed", naar det der hedder:

„Man siger, onde Aander gaar,
Naar Korsets Tegn man for sig slaar,
Hvorfor med Korset jeg bortjog
Hver Lyst, som mig fra Jesus drog."

Zinzendorf var baade en alvorlig Mand og en virkelig Greve, som af Kjærlighed til Herrens Sag vilde nedlægge sin Grevetitel; anderledes var det med en anden Person, der optraadte som Præst, og som kaldte sig **Carl Rudolph**, Prinds af Würtemberg, men som not havde mere at bestille med Mørkets Fyrste, end med Fyrsten af Würtemberg. Han gjennemrejste Georgia, Carolinaerne, Virginia, Maryland, Pennsylvania, New Jersey o.s.v., og optraadte snart som luthersk og snart som calvinistisk Præst, samt fremviste Papirer med store Segl som Ordinationsbevis. Han kom endogsaa løgnagtig med Hilsen fra Mühlenberg og en virkelig Anbefalingsskrivelse fra Pastor Andreä. Han bar en sort Præstekjole, som han havde stjaalen fra gamle Pastor Kraft. Han blev ikke længe paa et Sted, da han overalt gjorde sig skyldig baade i Tyveri, Drik og Usædelighed; men dog klager Mühlenberg over, at han i flere Aar fortsatte sit omflakkende ugudelige Liv som Præst, og sørgeligt er det, at dette elendige Menneske kunde faa Tilhængere. Carl Rudolph var ikke den eneste, der optraadte paa den Maade; der var desværre flere lig ham, saaledes en ved Navn Engelland eller Engelhardt, der i Tydskland alt var dømt til Galgen; men som ved at gaa over til den katholske Kirke paa Jesuiternes Forbøn slap med 80 Slag under Galgen. Han gjorde sig bekjendt omkring New York og Pennsylvania ved Tyveri og ved at optræde som luthersk Præst. Ligeledes en Kaspar Schorr og den afsatte svenske Præst Gabriel Falk, som rejste omkring baade i Pennsylvania og i Syden. Endelig Johann Worning (eller som han

ogsaa kaldes Johann Melius Warney), der en Tid var Præst i Canasjohary, New York, men som førte et saadant Liv, at hans Svigerfader Johannes Schnell i Stone Arabia i 1754 offentlig advarede imod ham. Han havde mishandlet sin Hustru, og hans Vandel var saaledes, at ærbare Folk burde holde sig fra ham, og for skammelig til at omtale.

Saa det paa sine Steder mørkt ud i Pennsylvania, saa var det visselig ikke bedre i New Jersey. Der havde en hel Del Hollændere og Tydskere nedsat sig i Bergen, Sussex, Somerset, Morris og Hunterdon. De blev tildels betjent fra New York. I Hackensack blev der dannet en Menighed, som betjentes fra New York. Pastor J. Falkner skal efter 1723 have tilbragt sine sidste Dage ved Raritan. Pastor Berkemeyer skal ogsaa have besøgt dem som en tydsk-hollandsk luthersk Missionsplads. 1732 var der alt dannet en betydelig tydsk-luthersk Menighed, der gjennem Pastor W. Chr. Berkemeyer i New York ansøgte det lutherske Konsistorium i Hamburg om at faa Præst. Kaldet blev modtaget af Magister **Johan August Wolf** fra Löbegun, en Fætter til Pastor Wolfii i Hamburg.

Magister Wolf blev den 11te Maj 1734 ordineret i St. Nicolai Kirke i Hamburg og rejste derefter til sin Menighed i Raritan, New Jersey, hvor han blev modtaget med stor Glæde. Glæden varede dog kun kort; som Prædikant var han ikke meget begavet; dog dermed bar Menigheden over i Begyndelsen, da den haabede, det skulde blive bedre. Hele Pastor Wolfs Opførsel var imidlertid saaledes, den vakte offentlig Forargelse, tillige var han stolt og egensindig. — Ved den allerførste Daabshandling, han udførte, forelskede han sig i en smuk Bondepige, som stod Fadder, og lige efter Daabshandlingen spurgte han derpaa en af Menighedsstyrelsen, hvor hun boede. Saa kom han i offentlig Strid med Menigheden, der holdt paa, de havde kaldet en Præst og ingen Forelæser. Præsterne Berkemeyer og Knoll søgte at stifte Forlig, men forgæves. Han holdt paa Menigheden skulde bygge Præstebolig og betale ham sin Løn. Han havde forpligtet sig til at udføre Gudstjenesten efter den i New York brugte „Kirke-agende" (den lutherske fra Amsterdam), det tog han dog ikke meget nøje, negtede endogsaa at meddele Syge den hellige Nadvere. Efter at være bleven gift med en Bondepige, levede han i Trætte med sin Hustru, der endte med, han forlod hende og lod hende tildels sørge for sig selv, idet han beskyldte hende for at staa i Forbindelse med en Neger. Det ældste Barn, en Søn, beholdt han hos sig, og Moderen fik de to mindste. Da Menigheden søgte Øvrighedens Hjælp blev den først afvist med den Besked, den skulde beholde sin Præst og betale ham sin Løn. Wolf beraabte sig paa sit Kaldsbrev og sin Udsendelsesskrivelse fra Hamborg; Menigheden vilde betale for hans Hjemrejse, men det vilde Wolf ikke; saa blev der et gjensidigt tirrende Forhold; naar Wolf vilde for en vis Sum rejse hjem, saa vilde Menigheden ikke, og atter igjen omvendt. Atter kom det

for Retten, hvor Wolf svor paa, han førte sit Embede efter Kontrakten; det førte til at flere Menighedsmedlemmer blev arresteret. Nu fulgte der en Strid og Proces, som varede i 9—10 Aar, og til hvilken Fordærvelse for Guds Rige det blev, kan man let tænke sig. I 8 Aar blev der hverken holdt Altergang eller Konfirmation. I 1743 blev der sendt Mænd til Pastor Mühlenberg, om der kunde tilvejebringes en Afslutning paa den lange Strid; og igjen i 1744. Da Øvrigheden ogsaa vilde have Ende paa Sagen blev det i 1745 sat igjennem, der skulde udvælges 4 Præster og Sagen afgjøres. Magister Wolf valgte Præsterne Berkemeyer og Knoll og paa den anden Side blev valgt Præsterne Mühlenberg og Brunnholtz, men da denne ønskede sig fritaget, valgtes Wagner. Berkemeyer udeblev og vilde ikke have med Sagen at gjøre; han var mod Wolfs Opførsel, men kunde dog ikke andet end i flere Henseender holde med ham, da han ogsaa var bleven daarligt behandlet i Menigheden, og han mente, hans ulykkelige Ægteskabsforhold havde bragt ham i de dybe Fald. De andre Præster mødte. Der gjordes alt muligt for at stifte Forlig baade mellem Menighed, og mellem Wolf og hans Hustru, men forgæves. Wolf fastholdt Beskyldningen mod sin Hustru, skjøndt Barnet, Striden drejede sig om, endog var af megen hvid Farve og uden mindste Negertræk. Hans Hustru kunde fremvise Mærker paa sit Legeme efter hans Mishandling, og hun fremhævede, at han overlod hende med to Børn til Armod. Efter at Præsterne havde undersøgt Sagen blev der afgivet følgende Erklæring:

„1. Efter megen Undersøgelse finder vi, at Hr. Wolf selv har den første Skyld i alle Stridighederne og i al Forargelsen.

2. Han er befunden som Ægteskabsbryder, og har uden Ret forstødt sin Hustru.

3. Vil ikke mere forlige sig med sin Hustru.

4. Han har svoren for Øvrigheden, at han forvalter sit Embede efter Kontrakten; men vi finder det ganske modsatte.

5. I de Aar, han har havt sin egen Søn hos sig, har han ikke engang vist saa megen Embedspligt og Faderkjærlighed, at han har lært ham de 10 Bud.“ (De Børn, der var hos Moderen, kunde læse). De kunde derfor ikke med Billighed forlange, at Menigheden skulde beholde og lønne som Sjælesørger: „en utro Tjener, Ægteskabsbryder og en Meneder.“ Sagen fandt en Afslutning med, at Menigheden skulde betale Magister Wolf £ 90 Jersey Money; han skulde frasktrive sig Embedet i Menigheden og aflevere sit Kaldsbrev og det hamborgske Ministeriums Udsendelsesbrev samt betale Omkostningerne, der beløb sig til £ 24 a 30. Det sørgelige Dokument, der dog bragte Ende paa Sagen, blev underskreven af „Mühlenberg, Wagner og Knoll“ og sendt til Halle. — Af et af Mühlenbergs Breve ses det, Wolf var i Rariton Distrikt endnu 1748, men ikke mere som Præst; det formodes han døde 1752. — Under disse sørgelige

Forhold vil det ikke undre, at flere og deriblandt Carl Rudolph, søgte at stifte endnu mere Forvirring.

I November derefter besøgte Mühlenberg atter Menighederne, ved hvilken Lejlighed han konfirmerede 24 unge Mennesker; de var bleven mest undervist paa hollandsk, men kunde alligevel godt svare paa højtydsk. Ligeledes holdt han Altergang, dog nærmest for saadanne, der var kommen efter Striden med Wolf var udbrudt og som ikke havde sluttet sig til Menigheden. Den hele Sag gjorde Mühlenberg meget ondt, og han søgte nu at faa en Mand, som kunde tage sig af dem. I Distriktet, siger Mühlenberg i et Brev, boede ogsaa „Pastor Langenfeldt med Kone og Børn"; han prædikede, men levede dog mest som Landmand. Pastor J. van Dören var ogsaa kommen dertil og havde nedsat sig i Distriktet. Mühlenberg fik et Par Kateketer, først J. N. Kurtz, siden kom J. H. Schaum. Derefter kom Kandidat J. A. Weygand, som giftede sig med en Datter af Pastor van Dören og 2den December 1750 blev han ordineret til Menighedens Præst i dens ny Stenkirke.

I Virginien, eller som det dengang kaldes Spottsylvania, havde ogsaa en Del Tydskere nedsat sig, som maatte savne Ordets Forkyndelse indtil der blev begyndt en Virksomhed iblandt dem af den førnævnte Lærer Johann Caspar Stöver den Ældre fra Frankenberg i Curhessen, som var ankommen til Philadelphia den 11te September 1728 som Missionær med Skibet „J. Goodwill". I Virginien lykkedes det ham at samle en lille Menighed. Det var trange timelige Kaar, han virkede under blandt Nybyggerne, og for at faa Menighedsforholdene bragt paa en bedre Fod, blev det besluttet at søge Hjælp i Fædrelandet. Stöver var villig til at rejse hjem paa en Indsamlingsrejse. Efter Menighedens Beslutning og med Guvernørens Anbefalingsskrivelse afrejste saa Pastor Stöver og to Menighedsforstandere Michael Holden og Michael Schmidt over England til Tydskland og ankom til Hamborg i September 1735. De søgte at sætte sig i Forbindelse med Ziegenhagen i London og Francke i Halle, som vel ogsaa tog sig af dem, men dog med en vis Forsigtighed og Kulde, da Sagen med Schultze faldt saa daarligt ud.

Om Menighedens Stilling i Virginien og øvrige Forhold faar man et Indblik i af et Brev, som Landraad Köhler fra Kolberg i Pommern den 11te Maj 1736 skrev for dem til Professor Francke, hvori det blandt andet hedder: „At jeg tager mig den Frihed at ulejlige Deres Højærværdighed er begrundet deri, at Menigheden i Virginiens Udsendinge er ankommen hertil tillige med deres Præst Hr. Stöver før derefter at gaa videre til Danzig og Königsberg. De har havt et rigt Udbytte af deres Rejse, idet de har samlet over 2000 Thaler, hvoraf Byen her har bidraget de 200 Thaler. Jeg har talet med dem om, at da den kjære Gud har lagt saadan Velsignelse til deres Foretagende, saa bør det ogsaa ligge dem paa Hjerte, naar de kommer til Amerika, at Kristi Evangelium kan

blive forkyndt paa alle Steder paa Jorden, og de har forsikret det er deres højeste Ønske. Da nu Præsten var af den Mening, han alene ikke var Værket voksen, saa har han bedet mig om at forespørge hos Deres Højærværdighed, om der ikke var en af Gud dygtiggjort Person at faa, som af Aandens Drift vilde drage med over for sammen med Præsten at overtage Kirke- og Stoletjenesten, indtil Gud vilde aabne dem en Indgang hos Hedningerne. Menigheden bestaar af Pfalzere. Om deres sørgelige Skjæbne i England og paa Overrejsen og ved deres første Ophold i Amerika er der alt berettet. Indtil for 2 Aar siden har de ingen Præst havt; men da kom deres nuværende Præst, Hr. Stöver, for at besøge sin Søn i Westindien. Han var først Skolelærer, men blev forjaget af Papisterne; men disse Folk modtog ham med Glæde og lod ham ordinere. Han er af den Mening, naar han kommer tilbage 1) da at kjøbe 12 Negere (Mohrer) som Slaver; med dem tænker han at dyrke saameget Land, at han tilligemed en anden Præst som Hjælper rigelig kan leve, saa Menigheden ikke skal faa ret stor Byrde. Nu bliver han lønnet af Menigheden med 3000 Pd. Tobak. Naar nu disse Slaver bliver behandlet bedre end de bliver det hos Englænderne og bliver holdt til den kristelige Religion, saa mener han, at mange Hundrede, ja Tusinde Slaver, som arbejder for Englænderne, kan derved blive bragt ud af den hedenske Uvidenhed og føres til Kristus, ja at der selv hos Englænderne kan stiftes noget godt derved. 2) Hvad de i Landet boende Hedninger angaar, da var de blevne mistænkelige for Englænderne, samt af dem drevne 40 til 50 tydske Mil længre ind i Landet; heller ikke var der nogen til at tage sig af dem, men man lod dem gaa i deres Blindhed. Da det Land, som var anvist Tydskerne, var ved dets yderste Grændse, ved 40 Mil fra de Vilde, saa kom de af og til paa Jagt sammen, ja de kom endogsaa i deres Huse, hvor der blev vist dem al mulig Venlighed, derfor blev det fortalt blandt de Vilde, Tydskerne var bedre Mennesker end Englænderne og Spanierne. Det var derfor at haabe, der under Guds Bistand kunde udrettes noget Godt ogsaa blandt disse vilde Mennesker, især da de ved Fornuftens Lys anerkjendte to højere Væsener, et godt og et ondt, af hvilke det sidste af Frygt mere blev tjent end det gode. Deres Højærværdighed bedes derfor at overlægge Sagen med Gud, samt se om det ikke var mulig at finde en dertil skikket Person, der var villig til at rejse over paa Menighedens Bekostning, som for Tiden bestaar af 300 Personer, samt indtil alt var ordnet lade sig nøje med det nødvendige Underhold.

Da Skibene ikke afgaar til Virginien førend i Februar næste Aar, saa vil de fra Königsberg rejse til Sverig og derfra gjennem Danmark tilbage til London. I Danzig vil de opholde sig 4 Uger for at afvente Deres Højærværdigheds Svar."

Francke svarede Landraad Köhler i Brev af 23de Maj 1736, at han med

Fornøjelse vilde hjælpe Hr. Stöver til at faa sig en Medhjælper, men Studenterne lagde sig nu for Tiden saameget efter Philosophien, at de overlagde alt med deres Fornuft, og det var vanskeligt at faa dem til at overtage noget, hvorved de ikke saa deres rigelige Udkomme. Forrige Aar havde han søgt efter Folk til Bengalen og Trankebar, men foruden Besværlighederne kun faat afvisende Svar, og nu kom der sammen med Landraadens Brev tillige den Efterretning, at Missionærerne Worm og Richtsteig var døde. Han beder derfor om hjærtelig at hilse Hr. Stöver, samt sige: dersom han paa sine Rejser kan finde en duelig Mand, som han kan bruge som Medhjælper, da endelig at benytte sig af Lejligheden; men tillige vilde det være Francke kjært, senere hen at faa Underretning om Stövers Opholdssted, for, hvis han senere hen kunde finde en Medhjælper, han da kunde give Meddelelse derom.

Efter Aar og Dag indløb til Halle følgende Skrivelse, der meddeles i sin Helhed saa godt den lader sig gjengive:

„Højærværdige, i Gud andægtige,
Højlærde Hr. Professor
Højstærede fornemme Velynder.

Naar det ikke var fordi Deres Højærværdighed med usvækket Kjærlighed befordrer og kjender Evangeliets Løb, saa turde jeg ikke fordriste mig til at ulejlige dem med nærværende, især da jeg ved min Afrejse fra London lovede Hs. Højærværdighed **S. T.** Hr. Ziegenhagen ikke at falde Deres Højærværdighed til Besvær, hvilket Løfte ogsaa fraholdt mig, da jeg forrige Sommer var i Leipzig, tjenligst at gjøre min Opvartning hos Dem; dertil kom at forskjellige Venner i det kongelige preussiske og pommerske, som befordre mine Kollekter der paa Egnen, oprigtig raade mig, da der forhen ikke var nogen speciel Høj-kongelig Tilladelse til at kollektere, at jeg da for at undgaa Forviklinger, burde afholde mig fra de kongelige Lande og ligeledes forskaane Dem, Hr. Velynder. Da jeg imidlertid har modtaget min Kuffert, hvori var begge de originale Recommendations-Skrivelser fra **S. T.** Hr. **Dr.** Arnold i Königsberg og dennes mig medgivne **programmata**, saa har jeg dog vovet at tilsende Deres Højærværdighed samme med den underdanigste, ærbødigste Ansøgning, at De venligst vil forevise den kjære Højærede **T.** Hr. Prof. Baumgarten, Hr. Prof. Pastor Freylinghausen og Hr. Pastor Meyern, de til Dem indlagde Skrivelser, samt tillige den originale Recommendations-Skrivelse, og derefter besørge nævnte recommenderet Original med det andet vedlagde til Højærværdige **S. T.** Hr. Provst Rolofs. Deres Højærværdighed vil venligst erindre, at paa Landraad Köhlers i Kolbergs Forespørgsel om at faa en **Collaboratoris** til min Menighed, De under 23 Maj 1736 tilraadede, da det i Halle var meget vanskeligt at faa et **Subjectum**, saa maatte jeg, om jeg paa mine Rejser traf en dygtig

Person, ikke afslaa den givne Lejlighed. Ved guddommelig Førelse blev der da fundet et Menneske, som jeg havde Tillid til (som kan ses af den trykte Efterretning med mere, som sendes tillige med **documentis**), hvilke, forsynet med Rekommendations- og Bønskrivelse, fra mig ankom i Januar 1737 til Højærværdige **s. t.** Hr. Ziegenhagen i London. Han har imidlertid ikke taget sig af samme, heller ikke senere villet svare paa min Skrivelse om denne Sag. Da jeg nu ogsaa **mense Maja anni delapsi** sendte Hr. **Collaborati** Klugen Penge med Bøn om at meddele mig Efterretning, naar Skibe afgik fra London til Virginien, saa jeg med mine kunde rejse dertil for at afgaa til Virginien, samt har skrevet adskillige Gange og til forskjellige Tider til ham og til Hr. Pastor Palm dersteds, hvor han logerede, saa har jeg dog hidtil intet Svar faat fra London, og længes derfor smerteligt derefter, da jeg ikke ved, hvorledes Sagerne staar. Skulde Deres Højærværdighed have faat nogen Efterretning, saa bedes ærbødigst om, at De Højstærede, vil give mig Underretning derom hertil. Adressen er **in fine** i de trykte **documenta annectiret.**

Tillige tillader jeg mig tjenstligt at spørge Deres Højærværdighed om en **Specification** af Bøger, saavel for Menigheden som for Kirkens **Bibliothec**, samt ogsaa om nogle Penge til Brug for dette **Instituti**, der var indsendt af velvillige Hjærter, som paa velbemeldte Hr. Ziegenhagens Forlangende blev adresseret til Dem for af Deres Højærværdighed at oversendes til London, hvorefter jeg havde at rette mig. Kunde der foruden, elskede Højstærede, ved Deres rige Indflydelse, endnu tilvejebringes noget mere til denne Menigheds **etablirinig**, saa vil saadant af den Allerhøjeste ikke blive ubelønnet, og er jeg forvisset om, De ikke vil undlade at gjøre hvad der tjener til Guds Kirkes Opbyggelse, befaler jeg Dem underdanigst og ærbødigst i Guds Naades Beskyttelse, og forbliver med al Hengivenhed

Darmstadt, d. 17. Jan. 1738.

Deres Højærværdige og Højtærede
min Højstærede Hr. **Professoris**
underdanigst til Bøn og Tjeneste forbundne
Johann Casper Stöver,
Pastor for denne Menighed i Virginien.

At vedlagde Anbefalingsskrivelse fra **Dr.** Arnolds er overensstemmende med Originalen bevidner paa samme Dag Joh. Phil. Freseninius i Darmstadt."

Francke svarede koldt, at uden kongelig Tilladelse maatte ingen Kollekter indsamles i Preussen. 50 Thaler fra Kaptein du Rosay i Freyenwalde fra Juli 1736, bestemt for Virginien og Philadelphia, var allerede sendt og anmeldt Ziegenhagen og vilde blive stillet til Disposition (hvilket skete i Maj 1738 tilligemed 40 Thaler, sendt af Hofpræst Allendorf i Köthen fra Raadmand Cel-

larius, som var samlet og indsendt i April med den bestemte Bemærkning, de var til Pastor Stövers Menighed i Spottsylvanien og skulde oversendes gjennem Ziegenhagen). Ligeledes skriver Francke: „Hr. Hofpræst Ziegenhagen har allerede for længe siden i Brev til mig udtalt sin Forundring over, at Deres Velærværdighed kan blive saa længe fra Deres Menighed i Virginien, især da han ved, der paa forskjellige Steder er indkommen ret betydelige Bidrag til bemeldte Øjemed, og da tilmed denne lange Udeblivelse er imod den med ham af Deres Velærværdighed i London trufne Aftale. Hvad Hr. Klugen angaar, som Deres Velærværdighed har antaget som Collaborator, saa har Missionærerne, som i Begyndelsen af forrige Aar rejste fra London til Trankebar, berettet, at de ventede dersteds at træffe Hr. Klugen; men om han efter den Tid virkelig var afrejst til Virginien, derom har jeg ingen Efterretning." Derpaa omtaler han de til Ziegenhagen affendte Bøger og slutter saaledes: „For øvrigt ønsker jeg af Hjertet, at Deres Velærværdigheds Hensigt og Virksomhed for den evangeliske Menighed maa naas og blive til dens Bedste og til sand Velsignelse."

Var Francke og Ziegenhagen bleven noget forsigtige og havde tabt noget af Modet ved Pastor Schultzes og Weisigers Kollektrejse, saa fandt Pastor Stöver en varm Ven af den amerikanske Kirke i sin Slægtning, den senere saa berømte Frankfurter Senior Dr Johann Philip Fresenius, daværende Hofdiakonus i Darmstadt. Ved Senior Ritterdorf i Elbingens Indflydelse fandt han ogsaa der en Medarbejder i Kandidat Georg Samuel Klug, som efter at have modtaget Kaldelsen blev eksamineret i Danzig og den 30te August 1736 blev ordineret i den derværende St. Marie Kirke. Derpaa rejste han straks til England for sammen med Michael Schmidt at rejse forud til Amerika.

Stöver kom paa sin Indsamlingsrejse atter til Darmstadt, hvor han hos Fresenius tog længre Ophold, for af ham at blive undervist i de nødvendigste Dele af Theologien, da han i sin Ungdom havde savnet baade Midler og Lejlighed til at gjennemgaa et ordenligt Studium. Fresenius skriver derom saaledes: „Han havde Tillid til mig, hvorfoc han bad mig om at give sig Undervisning, og jeg optog ham villig i mit Hus og anvendte paa hans Undervisning alle de Timer, som blev levnet mig fra min Embedsgjerning. Skjøndt han var 50 Aar, studerede han dog uafladelig Dag og Nat, og efter et halvt Aars Forløb var han langt mere fremskreden i den kristelige Videnskab end jeg fra Begyndelsen af havde tænkt mig. Ligeledes bemærkede jeg med sand Glæde, hvorledes han vokste i sand Kristendom, og jeg havde det Haab, han vilde blive en dygtig Arbejder for sin Hjord i Amerika, ligesom han selv haabede med Tiden og under Guds Velsignelse bedre at kunne forestaa sit Embede; men han døde under Tilbagerejsen (1738?) og fandt sin Grav i Havet. De af ham samlede Penge blev anvendt paa bedste Maade efter hans Plan for at sikre og befæste Menighedens Stilling."

Udbyttet af Indsamlingsrejsen var omtrent £3000; deraf gik omtrent en tredie Del til Rejseomkostninger o.s.v. Pastor G. S. Klug fortsatte i Virginien den begyndte Gjerning efter den lagde Plan. Menigheden fik bygget en lille Trækirke, hvortil medgik en anden Trediedel; det øvrige blev saa brugt til Indkjøb af Negerslaver m. m. til at dyrke det til Kirken hørende Land, hvoraf Pastor Klug blev lønnet. Han virkede i Menigheden i en Række af Aar. I Juni 1749 gjorde han en Rejse til Pennsylvania for at besøge og gjøre sig bekjendt med de tydsk-lutherske Præster der. Han blev ogsaa modtaget af dem med Venlighed. Han beklagede sig over, han stod saa ene og at de fleste, som boede omkring ham, var Engelske, samt at det var vanskeligt at komme sammen med tydske Embedsbrødre. Han følte sig styrket af Besøget og lovede atter at besøge dem, om Gud sparede hans Liv. „Gud give," skriver Pastor Brunnholtz, „at hans Rejse maa blive til Velsignelse for ham."

Til Massachusets og Maine indvandrede der ligeledes en Del Tydskere. Den nærmeste Anledning dertil var, at Brigade-General Samuel Waldo fra Pommern ejede en Landstrækning ved Broad Bay og Muscongus River, som han ønskede bebygget. Dertil indvandrede i 1739—40 omtrent 40 lutherske og reformerte Familier, som fik anvist hver 100 Acres Land; de anlagde saa Settlementet Waldoborough (Waldoburg). I Sommeren 1742 rejste et andet Selskab dertil, med hvilket fulgte den lutherske Præst Tobias Wagner med sin Hustru Maria Christine Dorthea Franciscus de Georgius, og deres Børn. Det blev imidlertid kun meget kort, Pastor Wagner kom til at virke blandt sin lille Flok; allerede i 1743 rejste han til Pennsylvania, hvor han virkede paa forskjellige Steder indtil han rejste til Europa i 1759. Han kom en Del sammen med de fra Halle udsendte Præster uden dog fuldt at slutte sig til den af dem stiftede Synode.

Til den lille Koloni indvandrede fra Tid til anden c. 1500 Tydskere; men de maatte gjennemgaa meget, da de allerfleste var meget fattige, og saa kom tillige Indianerurolighederne, især da den franske Krig brød ud i 1755. Nogle blev da dræbte og andre fangne og førte til Canada. Neppe var Krigen endt og de saaledes kunde haabe paa bedre Tider, før en ny Trængsel ramte det fattige Folk; de Skjøder, de af Waldo havde faat paa deres Land, blev erklæret ugyldige, og der var da ikke andet for, end enten kjøbe deres eget Land eller blive vist bort.

Mellem 50 og 60 Familier kjøbte saa deres Land igjen. Der var imidlertid saamange Plagerier for dem, saa det syntes, der var hverken Lov eller Ret. En Del solgte da hvad de havde, for hvad de kunde faa for det, og rejste i 1773 til deres Landsmænd i Syd-Carolina, fulgt af „deres fromme Præst" Silly (Cilley). Naar han kom til Kolonien siges intet nærmere om. En Del blev tilbage og andre kom til. Da Settlementet bestod af Lutheranere og Refor-

merte, vanskeliggjorde det Menighedsarbejdet; de kom imidlertid til den Overenskomst, at lade sig betjene af en fælles Præst, men paa de Betingelser, han skulde uddele Nadveren til enhver, eftersom det stemmede med deres Bekjendelse. De blev stadig betjent af Pastor John M. Schaeffer i 20 Aar fra 1762 til hans Død 1782. Af hans Virksomhed sporedes ikke megen Frugt.

Han blev efterfulgt af Pastor Croner, som betjente dem i 4 Aar, og om hvem det er bleven sagt, at han satte et daarligt Eksempel for sin Hjord og saaledes skadede Gjerningen.

Fra 1784 til 1796 var de uden Præst. Saa fik de Augustus Ferdinand Ritz, som havde studeret Theologi i Helmstadt. Han blev modtaget med aabne Arme. Menigheden fik en Præstebolig til ham med 100 Acres Land og lovede ham $220 i aarlig Løn. Det var et vanskeligt Arbejde, han gik til, men han var en begavet Mand og vor Herre lagde sin Velsignelse til hans Gjerning, og han virkede længe iblandt dem til Velsignelse. Han sluttede sig ved sin Ankomst til Pennsylvania Synoden og vil der blive omtalt. Han døde meget pludselig i 1811.

Da Nova Scotia blev en engelsk Koloni var der blandt de første Indvandrere mange tydske Lutheranere. Indvandringen begyndte ved 1749, og under Oberst, siden Lord Edward Cornvallis Anførsel ankom 2,575 Personer dertil den 21de Juni 1751, som anlagde Byen Halifax. Det var Englændere og Tydskere, af hvilke de sidste næsten alle vare Lutheranere. Der blev udtaget Plads til en engelsk Kirke, som fik Navn af St. Pauls Kirke, til hvilken Tydskerne bidrog en Del, og der blev gjort flere Forsøg paa at drage dem ind i Episkopalkirken, men Lutheranerne var derimod, og at den engelske Kirke ikke kunde samle dem ses deraf, at i 1755 var der af 1300 Indbyggere i Halifax kun 300, som tilhørte Bispekirken.

De tydske Lutheranere havde ingen Præst, men de samlede sig alligevel om Guds Ord i Husene, og de havde en Mand i deres Midte, der trofast virkede som Missionær. Det var deres Skolelærer Johann Gottfried Jorpel, som havde ledsaget dem fra Tydskland. Han samlede sine Landsmænd, læste og udlagde Skriften, bad og sang med dem og virkede for det tristelige Livs Bevarelse. I 1753 rejste de fleste fra Halifax til Lunenburg, saa der blev kun 15 Familier tilbage. Denne lille Flok ønskede at faa selv et Guds Hus, hvor de kunde samles om Guds Ord paa Modersmaalet, og det lykkedes for dem at naa saa vidt. Paa den tydske Kirkegaard ved Brunnswick Street byggede de sig en lille Kirke, hvor de hver Søndag kom sammen om Guds Ord. Denne lille Menighed med egen Kirke, under Navn af St. Georgs Lutherske Kirke i Halifax, blomstrede i over 40 Aar som en luthersk Menighed, men blev derefter helt draget ind i Episkopalkirken; Menigheden blev talrig, en ny St. Georgs Kirke blev bygget, og at Menigheden stod sig godt i timelig Henseende ses blandt

andet deraf, at det af Menigheden i 1779 anskaffede Altertøj til den hellige Nadveres Uddeling kostede over £57. Endnu staar den gamle og den ny St. Georgs Kirke, men under Episkopalkirken.

I de gamle Kirkebogsoptegnelser staar der, „at St. Georgs tydsk-lutherske Kirke i Halifax blev indviet 2den Paaskedag 1761 af Pastor Dr. Breynton, Rector ved St. Pauls Kirke, som prædikede over Joh. 4, 12. Jonathan Belcher, President og Overkommandant, samt flere fremragende Personer var tilstede, Herrens Nadvere blev uddelt til en stor Menighed.“ Der bliver blandt andet ogsaa udtalt det Haab, at Efterslægten maa strø Roser paa deres Grave, som har været Stiftere af den evangelisk-lutherske Kirke, skjøndt „Æren tilkommer ikke os, men Gud alene“. At Bispekirken saaledes fra Begyndelsen søgte at drage den til sig, fremgaar klart, og Menigheden søgte den vel ogsaa med Sakramentforvaltningen, men hævdede tillige sin Selvstændighed som luthersk, og Lærer Jorpel stod i Virkeligheden som dens Præst. Maaske døbte han ogsaa deres Børn; thi han konfirmerede de Unge, hvad fremgaar af følgende Optegnelse: „Paa 20de Søndag efter Trinitatis blev 10 unge Mænd og 7 unge Kvinder konfirmeret af vor Skolemester i Kirken, hvor Katechismus'en var bleven gjennemgaaet. — 4 October 1761.“ Derefter følger 16 Spørgsmaal med Svar, hvoraf et lyder omtrent saaledes: „elskede Børn, vil I underskrive den evangeliske Tro med Hjerte og Mund, vil I blive i den og stille eders Levnet derefter? og da der i dette Land er saamange Secter og Kjættere, vil I da forsage dem alle, og blive ved Guds Ords sande Mening og staa ved det i Liv og Død?“ Det slutter med følgende Bøn: „Vor himmelske Fader belønne og forfremme Eder for Jesu Kristi Skyld, i den Hellig Aands Gave, styrke Eders Tro, saa I maa vokse i Gudfrygtighed, i Taalmodighed under Trængsler og i det velsignede Haab om et evigt Liv. Amen.“ Saa følger Navnene paa de Konfirmerede, vist de første lutherske Konfirmander i Nova Scotia, om ikke i hele Britisk Nordamerika. De vare: John August Petisch, Philipp Fullmann, Caspar Køller, Philipp Haass, Dorothea Schmidt, Elizabeth Rocklin, Michael Silver, Mathew Sauer, Christoph Schmidt, Regina Kuhn, Sophie Schmidt, Catharine Baargeld, Caspar Haun, William Dennemann, Andreas Bauer, Elizabeth Haun, Elizabeth Moser. I Beretninger om den episkopale Kirke anføres i Forbindelse med St. Georgs lutherske Kirke, at Hr. Burger, en schweitzisk Præst, som havde gjort sig stor Umage for at indføre "Church Liturgy" (den episkopale Alterbog) blandt sine Folk, blev 9. Septbr. 1750 ordineret til Missionær for Tydskerne.

Som Præst og Missionær for Tydskerne fik de siden Pastor Bernhard Michael Hausihl (Houseal), født 1727 i Heilbronn. Han var 1746 theol. Stud. i Strasburg. Af det lutherske Konsistorium i Rotterdam, Holland, blev han ordineret til Missionær for Nova Scotia. Han traadte i Ægteskab med

Sybille Margrethe Mayer, en Datter af Notar Christoph Bartel Mayer i Rotterdam. Han udvandrede med sin Familie, man ved ikke af hvilken Grund, da han i Byen stod i stor Anseelse. De landede i Foraarct 1752 i Annapolis Maryland. Der boede Daniel Dulany, som ejede Landet, hvorpaa Frederick-town blev bygget. Der var en lille Menighed uden Præst; de blev skjænket Land til en Kirke og Kald udstædt 1752 til Pastor Hausihl. Menigheden var i en daarlig Tilstand. Hausihl kom saa til Pennsylvania og sluttede sig til Synoden, betjente forskjellige Menigheder, traadte siden ud, betjente saa derefter den hollandsk-lutherske Menighed i New York, hvor han prædikede paa tydsk og engelsk. Han var en varm Ven af den engelske Krone; som saadan kunde han efter Frihedskrigen ikke godt blive hvor han var; med en Del af sin Menighed rejste han saa til Halifax, og, for at faa Understøttelse fra Selskabet til Kristendoms Kundskabs Fremme, rejste han 1785 til London, og blev af Biskoppen der omordineret og sendt til Halifax som tydsk Missionær og Præst for den lutherske Menighed, — saaledes blev han efter mange Aars Forløb dog Missionær i Nova Scotia som Præst i Episkopalkirken og for den lutherske Menighed. Han virkede der til sin Død den 9de Marts 1797.

I den episkopale Beretning staar 1815 anført: „George Wright, Missionær for Tydskerne", og 1829: „Rev. R. F. Uniacke, Rector ved St. Georges Kirke"; men nu havde den alt længe helt tilhørt den biskoppelige Kirke.

I 1753 rejste en Del fra Halifax, og Settlementet Lunenburg blev anlagt 27 Juni af 250 tydske Indvandrere. De ansøgte Guvernøren om at faa en luthersk Præst. Det blev dem lovet, men ikke opfyldt, og der kom en Ventetid paa en 20 Aar. De søgte Hjælp hos Hofpræst F. M. Ziegenhagen i London, men et ulykkeligt Oprør i Settlementet, ledet af en Franskmand Peterquin, virkede hemmende for dem. Tilsidst henvendte de sig til Pennsylvania Synoden, særlig til Pastor H. M. Mühlenberg og Pastor Gerock i New York.

Helt uden luthersk Præst var Tydskerne dog ikke, thi Pastor Daniel Schuhmacher, som fra 1754—1757 var Præst for Trinitatis Menighed i Reading, Pennsylvania, har skreven paa Latin i Kirkebogen, at han i 3 Aar havde prædiket i Nova Scotia, men paa Grund af sin Menigheds store Armod kunde han ikke friste Livet der længere.

Den dygtige tydsk-reformerte Præst, Pastor Michael Schlatter (født den 14de Juli 1716 i St. Galen, Schweitz, død i Oktober 1790 i Philadelphia) var en god Ven af Pastor Mühlenberg, og at han 11te Oktober 1747 blev gift med Maria Henriette, en Datter af Kjøbmand H. Schleydon, før af New York, nu et fremragende Medlem af den lutherske Menighed i Philadelphia, befæstede endnu mere Venskabet.

Da Krigen med Franskmændene brød ud, blev Pastor Schlatter Feltpræst ved den engelske Armes tydske Regiment fra 1757—1759 og kom som saadan

til Nova Scotia, hvor han tillige virkede blandt Tydskerne, og da han kom hjem derfra medbragte han Kaldsbrev til Pastor Mühlenberg fra den lutherske Menighed i Lunenburg og Halifax.

Da der ikke alene blev skreven til Muhlenberg om at faa Præst, men ogsaa til England, saa kom der Forespørgsel fra Erkebiskoppen af Canterbury og Biskoppen af London til Episkopalkirkens Kommissionær, Pastor R. Peters i Philadelphia, om der ikke var en luthersk Kandidat eller Præst, som kunde prædike paa tydsk eller engelsk, som vilde rejse til London og lade sig ordinere til Præst for Nova Scotia; en saadan blev funden i Pastor Paul Daniel Bryzelius, som „ikke alene havde en stor Børneflok og lidt at leve af, men ogsaa en redelig Villie til at virke for Guds Rige." Han var fra Linköping Stift i Sverig, men ved et flereaarigt Ophold i Tydskland havde han sluttet sig til Herrnhuterne, og kom i 1742 med Grev Zinzendorf til Amerika; Aaret efter blev han ordineret af Biskop David Nitschmann, og virkede først blandt Svenskerne. I 1760 blev han optagen i den lutherske Synode, og virkede nu som luthersk Præst, nærmest ved tydsk og engelsk Prædiken. I Vinteren 1766 –67 rejste han til London og blev omordineret af Biskoppen, og kom saa tilbage som Medlem af Bispekirken til Nova Scotia, hvor han ogsaa skulde være Præst for Lutheranerne med Tilladelse til at holde Gudstjeneste efter Liturgien, som blev brugt i St. James lutherske Hofkapel i London, samt, som han sagde, med Tilladelse til at konfirmere. Han kom tilbage i Foraaret 1767 og blev modtaget med stor Glæde; men det varede ikke længe, før en Del sagde, han var hverken ret luthersk eller ret reformert, saa de trak sig tilbage og samlede sig i Husene.

Da han blev lønnet af Bispekirken, vedblev han dog at virke iblandt dem. Menigheden kom nu overens om at vælge en Mand som Affending til Pennsylvania Synoden, og 23de Juli 1771 valgte de Lorenz Conradt, og ved Synodens Møde i September blev det besluttet at sende dem en Præst. Ved Pastor Gerocks Hjælp fik de Pastor Friederich Schultz, og Menigheden var inderlig glad ved at have faat en Præst, og det „en Landsmand, en Würtemberger." Før han ankom fik de bygget Kirke. Paa 20de Søndag efter Trinitatis, den 1ste November 1772, holdt Pastor Schultz sin Tiltrædelsesprædiken og indviede Kirken, som fik Navn af „Zionskirken". Det var en rigtig Højtidsdag for Menigheden. 1ste Søndag i Advent holdtes den første Altergang, ved hvilken 150 var ved Herrens Bord, og samtidig blev 35 ved Konfirmation bekræftet i Daabens Pagt. Efter lang Ventetid havde Herren hørt deres Bøn og givet dem en trofast Tjener i deres Midte. Schultz betjente dem til 1781. Efter ham kom Pastor J. G. Schmeisser fra Sorau, i Tydsjland, som efter et trofast Arbejde døde 1806, og blev efterfulgt af Pastor Dr. phil. F. R. Temmer, og saaledes har Menigheden bevaret sig som luthersk ned til vore Dage.

Endnu skal anføres, at 1752 ankom der 500 franske Lutheranere fra Montbelliard til Halifax. Om deres Historie savnes der tilstrækkelig Underretning.

Lutheranerne spredtes, som vi har set, over hele Amerika, og det vanskeliggjorte i mange Henseender Missionsarbejdet blandt dem; men dog finder vi næsten allevegne, hvor større Samlinger nedsatte sig, at den gode Hyrde ved Ordet kaldte ad sin adspredte Hjord for at lede den til de gode Græsgange. Haardt var Nybyggerlivet, og haardt var det at missionere iblandt dem. De allerfleste Indvandrere var fattige, som maatte begynde med at hugge ned paa de store Skove, for af de fældede Stammer at bygge sig et lille Hus. Mange Bekvemmeligheder maatte de savne, det gjaldt kun først om at faa Tag over Hovedet. En god Økse, en Plov, en Hest eller Okse og en Ko kunde ikke godt undværes, og havde man saa dertil et Hus, hvori fandtes et groft sammentømret Bord med Bænk, en lignende Seng og de allernødvendigste Kjøkkengjenstande, da var man allerede kommen vidt, og kunde bo nok saa lykkeligt i de smaa Huse med opdyrkede Smaapletter i Urskoven. Luksus i Klædedragt kunde der i den Tid ikke være tale om; den bestod i lange Tider kun af Tøj, forfærdiget af Paklærred. Det var i Almindelighed for Mændene om Sommeren en Dragt, der bestod af Benklæder og en Skjorte, hvortil kom om Vinteren en Frakke, og for Kvinderne en Kjole, mer eller mindre efter Aarstiden. Uld var i Førstningen meget vanskeligt at faa; siden blev det dog meget almindeligt, og saaledes gik det temmelig rask fremad, indtil det naade helt op til Silkedragt og pudrede Parykker. For at holde Stuen varm om Vinteren, havde man kun simple murede Lerovne eller et Baal. At faa en Jernkakkelovn var noget, kun rige Folk kunde naa. Vidt bekjendt blev imidlertid siden Baron Stiegels Jernkakkelovne. Baron Stiegel kom til Amerika i 1757 „med gode Anbefalinger ag mange Penge". I Lancaster Co, Pa., anlagde han en By under Navn af Mannheim, efter sin Fødeby, hvor han oprettede et Glasfabrik, og i Schäfferstown, Libanon Co., oprettede han et Jernværk, og derfra udgik hans berømte Kakkelovne, som paa Tydsk bar følgende Indskrift:

„Baron Stiegel er den Mand,
Som Kakkelovne lave kan."

Pastor Mühlenberg besøgte hans Jernværk og prædikede der, og 25de Juni 1762 var Baron Stiegel Delegat derfra ved Synodalforsamlingen i Philadelphia.

Det var ikke alene de ydre trange Kaar, Nybyggerne havde at kæmpe med, men der var mange andre Vanskeligheder. Foruden Skovens vilde Dyr, var ikke mindst for Landmændene det dengang saa almindelige Hestetyveri, der gik saa vidt, at Øvrigheden paa Borgernes Ansøgning af 13de December 1754 maatte sætte Dødsstraf derfor. Megen Ugudelighed og Raahed herskede der blandt Folket, og Drukkenskabslasten hørte dengang som nu til de Synder, man

især laa under for. Pastor Mühlenberg fortæller blandt andet om en Rejse fra Philadelphia til New York i Maj 1752, først tilsøs, men da Vejret var daarligt, maatte de tage i Land og tilbagelægge den sidste Del i Postvogn; men paa hele Rejsen gik det saaledes med Drik, gudsbespottelig Tale og liderlige Viser, at Mühlenberg og en from Englænder med Nød kunde være iblandt dem. — Politiken spillede dengang som nu en betydelig Rolle. Da der første Gang 1749 skulde foretages et Embedsvalg i York, Pa., var der to Valgkandidater, Hans Hamilton og Richard Mc. Allister. For den første stemte Irlænderne, Tydskerne for den sidste. Det kom da til et blodigt Slagsmaal mellem de to Nationer, ved hvilket Irlænderne tilsidst maatte flygte og Tydskerne gik af med Sejren. Det var ved saadanne Lejligheder ikke alene Mændene; men ogsaa Kvinderne toge Del deri; saaledes da der i 1732 skulde vælges en Afsending til den lovgivende Forsamling fra Lancaster County, var der ligeledes to Kandidater: Andreas Galbraith og Johann Wright. Da satte Galbraiths Hustru Sporer paa sine Sko, og satte sig paa sin Yndlingshest Polly, lod Haaret flagre for Vinden, red saaledes fra Sted til Sted for at faa Folk til at stemme paa sin Mand, og paa Valgdagen var hun uafbrudt tilhest fra det ene Valgsted til det andet for at passe paa, om man nu virklig stemte for hendes Mand, og hun ejrede, han blev valgt.

Bladlitteraturen fik ogsaa sin Betydning. Det første engelske Blad hed The Boston News Letter, som udkom 1704; 1710 udkom The Boston Gazette, begge udkom ugentlig. 1719 udkom i Philadelphia The American Weekly Mercury; 1725 udkom New York Gazette, 1728 begyndte Pennsylvania Gazette, som gik over til Benjamin Franklin, og fortsattes i en lang Aarrække. Fra 1732 udgav Franklin aarlig den bekjendte Poor Richard's Almanac. Fra 1742 udkom, især i Pennsylvania, det ene Blad efter det andet, ugenlig, siden 3 Gange ugenlig, og efter 1783 American Daily Advertiser, som fortsattes til det 1840 gik over i The North American. — Det første tydske Blad udkom 1739 og blev udgivet af den bekjendte Tunker (Menonie) Johann Christopher Sauer i Germanstown, Pa., under Navn af „Der Hoch-Teutsch Pennsylvanische Geschicht-Schreiber oder Sammlung Wichtiger Nachrichten aus dem Natur- und Kirchen-Reich"; det udkom den 16de i hver Maaned og fortsattes til 1777. I 1743 udgav Sauer den første tydske Bibel. I 1743 begyndte Joseph Clellius med „Das Hoch-Deutsche Pennsylvanische Journal"; 1762 begyndte H. Miller med „Wöchentliche Philadelphia Staatsbote", som i 1768 blev forandret til „Pennsylvanischer Staatsbote" og holdt sig til 1779. Ligeledes udkom der en Del Flyveskrifter og Pamphleter, af hvilke mange vare anonyme. Pennsylvania og nærmeste Omegn var især Midtpunktet, og at der hurtig blev en talrig Befolkning, ses af et Brev, som den første Provst ved Pennsylvania Universitet, Dr. William Smith,

27de Novbr. 1759 skrev til Erkebiskop Secker af Canterbury; deri angives Antallet at være saaledes: 25,000 Episkopale, 50,000 Qvækere, 55,000 Presbyterianere (engelske, skotske og irske), 5000 Baptister, 35,000 tydske Lutheranere, 30,000 tydske Reformerte, 35,000 af tydske Menoniter, Dunkere med dem nærbeslægtede samt Herrnhuter, 5,000 svenske Lutheraner og ialt 10,000 Katholiker.

Pennsylvania blev ogsaa Midtpunktet i den lutherske Missjon ved de fra Halle udsendte Præster, men indtil denne Missjon begyndte, vil man af hvad her er meddelt faa et Indtryk af Arbejdet, som gik forud, samt anden Missionsvirksomhed blandt Lutheranere. Ligeledes vil man af det og af det følgende om Conrad Weisers Liv faa et lille Overblik over Forholdene, og de mange forskjellige Vanskeligheder, Præsterne havde at kjæmpe med.

Det var i mange Henseender en mørk Tid, thi Guds Ord var dyrt i Landet; men ogsaa i den Tid lød Ordet, og det havde Fremgang, om end Mørkets Magter rejste sig derimod. Blandt de faa, der stod som Vogtere paa Zions Mure, maa dog særlig nævnes den flere Gange omtalte Pastor Justus Falckner fra Zwickau i Saksen, en Discipel af A. H. Francke i Halle, der altid vil have Betydning i den amerikansk-lutherske Kirke, fordi han var den første, som blev ordineret til Præst i Amerika (1703). Han rejste hertil, fordi Embedets Ansvar syntes ham for stort; men da han her saa Nøden, undslog han sig ikke, derfor vil han især have Betydning, fordi han saa helt helligede sit Liv i Herrens Tjeneste, og for den evangeliske Forkyndelse, der lød fra hans Læber, som for den kjærnefulde Salme, der siden er bleven hele den lutherske Menigheds Fælleseje, t Kampraab, som ret passede for Tiden, ja for alle Tider, om at samle sig om „Kristi blodbestænkte Fane", Vægterordet:

„Op, I Kristne! ruster Eder!*)
Kristi Kjæmper ud paa Vagt,
Fjenden sig til Strid bereder
Og vil bruge al sin Magt.
Op, Enhver, drager Sværd!
Fjenden trodser Herrens Hær.

Nu det gjælder Tro og Love,
Uophørlig Bøn og Vagt,
Frisk paa Jesu Blod det vove,
Griber saa kun an med Magt.

*) Pastor J. Falckners Kjærnesalme: „Auf ihr Christen, Christi Glieder", findes i tro Oversættelse i H. A. Brorsons „Troens rare Klenodie", og lidt ændret og forkortet i det danske Tillæg til Salmebog for Kirke- og Husandagt, under Nr. 773.

Jesu Blod giver Mod,
Triner Satan under Fod,

Manende Ord til Kamp for Livsens Krone, og med Guds Børns dejlige Sejrshaab, naar de kommer ud af den store Trængsel og skal synge Lammets Sang, som han slutter med at pege paa, naar han synger:

„Er vort Liv i Gud forborgen,
Smuldrer Støv i Graven,
Paa den store Paaskemorgen
Sol for os staar op igjen,
Viser grandt, Det er sandt
Jesus Døden overvandt!

Da skal Kristi Hær optræde,
For hans Throne stille sig,
Livets Krone, Lysets Klæde
Gjør os da vor Frelser lig
Sejrens Sang, Harpens Klang
Varer evig tænk engang!"

[Kilder: Nachrichten von den verenigten Deutschen Evangelisch Lutherischen Gemeinen in Nord-America. Professor, Dr. W. J. Mann og Pastor, Dr. B. M. Schmuckers Udgave, Professor, Dr. E. L. Hazelius: History of the American Lutheran Church. Inspecteur over Opdragelses-Anstalterne i Christiansfeldt G. Burkhardt: Greven af Zinzendorf. Pastor, Lic. theol. W. German: Heinrich Melchior, Muhlenberg, Patriarch der Lutherischen Kirche in Nord-America. Professor, Dr. W. J. Mann: Die Gute alte Zeit in Pennsylvania og Vergangene Tage. The Workman No. 2 og 3, 1882, en Artikel af Pastor D. Luther Roth og Lutheran Church Review 1882].

Fredsdommer, Oberst (Johan) Conrad Weiser (den Yngre) af Indianerne kaldet Tarachawagon.

Conrad Weiser er et godt kjendt Navn i Amerikas og den lutherske, eller vel rettere evangeliske Kirkes Historie i Amerika. Han bliver almindelig nævnt som en af de vigtigste tydske Banebrydere (Pionerer) i Amerika — en ægte Patriot, og hans Navn vil altid være knyttet til de saakaldte Pennsylvania Tydskere som deres Stamfader. Med ægte Menneskekjærlighed tog han sig af Indianerne, hvis Sprog, Sæder og Skikke han fuldt kjendte, og de igjen elskede ham som en af deres egne. Havde der været flere Mænd lig ham, da havde sikkert Indianerspørgsmaalet faaet en langt anderledes Løsning, end det nu har; han var saaledes en ægte Fredsdommer, som tilfulde fortjener Navnet "patron of two races" (to Racers Beskytter). I kristelig Henseende har hans Navn ogsaa en god Klang, og staar inderlig knyttet til den lutherske Kirke, som ogsaa til Brødremenighedens Indianermission. Han var født og havde faaet sin Opdragelse i den lutherske Kirkes Skjød, dog forvildede han sig langt bort fra den og svært var det at finde Vej tilbage, men han fandt dog hjem og lukkede sine Øine i den Kirke, i hvilken han var døbt. En af hans Efterkommere, den reformerte Præst Dr. C. Z. Weiser har rejst ham et godt Minde i en af ham udgiven Levnetsbeskrivelse, som tillige indeholder en betydelig Brevvexling imellem Weiser og flere højtstaaende Personer, samt Optegnelser og Indberetninger fra Weiser.

I den lutherske Kirkes Historie maa han saaledes ogsaa særlig omtales og have et venligt Minde. Han skrev alletider selv sit Navn Conrad eller Konradt Weiser, men hans Biograph Dr. C. Z. Weiser,

har fra Tydskland faaet den Oplysning, at hans Navn staar i Kirkebogen som døbt Johan Conrad Weiser. Om sit Liv har han efterladt følgende Optegnelser, som helt skal meddeles.

„I Aaret 1696 den 2den November blev jeg Conrad Weiser født i Europa i Landet Würtemberg, Herrenburg Amt. Landsbyens Navn er Astael. Jeg blev kristnet i Kupingen, som er nær derved, efter hvad min Fader har fortalt mig. Jeg siger jeg er født den anden November Sexten Hundrede og Sex og Halvfemtsindstyve. Min Faders Navn var Johan Conrad Weiser, min Moders Navn var Anna Magdalena, og hendes Stamnavn var Uebele. Min Bedstefader var Jacob Weiser, min Oldefader hed ogsaa Jacob Weiser, og var Politimester i Landsbyen Gross Aspach i Bachnaug Amt, ogsaa i Landet Würtemberg. I denne sidstnævnte Landsby ere mine Forfædre fødte fra umindelige Tider, saavel paa min Faders, som paa min Moders Side. I Aaret 1709 gik min Moder ind i Evigheden paa den sidste Dag i Maj, i en Alder af 43 Aar, hun var da frugtsommelig med sit sextende Barn, efterladende Børnene: Cathrina, Margaretha, Magdalena, Sabina, Conrad, George Frederick, Christopher, Barbara og Johan Frederick; hun blev jordet ved Siden af mine Forfædre. Hun var en gudfrygtig Kone og meget afholdt af sine Naboer; hendes Motto var: „Jesus Kristus! med dig lever jeg, med dig dør jeg, og hvad enten jeg lever eller dør saa er jeg din.“

I ovennævnte Aar, nemlig 1709, rejste min Fader fra Gross Aspach den 24de Juni og tog 8 Børn med sig. Min ældste Søster Catharina blev tilbage med sin Mand, Conrad Boss, med hvem hun havde 2 Børn. Min Fader solgte dem sit Hus, Marker, Enge, Vingaard og Have, men de kunde kun betale ham 75 Gylden. Resten 600 Gylden skulde senere betales til min Fader, men han fik det aldrig, saa det blev dem eftergivet som en Gave. Omtrent 2 Maaneder efter naaede vi London i England tilligemed adskillige tusinde Tydskere, som Dronning Anna, højsalig Erindring, havde antaget sig og forsynet med Levnetsmidler. Omtrent Juledag gik vi ombord, og 10 Skibe med henimod 4,000 Sjæle blev sendt til Amerika.

Den 13de Juni 1710 kastede vi Anker i New York i Nord Amerika, og samme Efteraar befordredes vi til Livingstones Gods paa Dronningens Bekostning. Her paa Livingstones, eller som Tydskerne kaldte det Løvensteins Gods, skulde vi brænde Tjære og dyrke Hamp for derved at betale for de Udgifter Dronningen havde havt ved at føre os fra Holland til England og fra England til New York. Vi havde et Opsyn, som bestod af John Cast, Henry Meyer og Richard Seykott,

der var authoriserede dertil af Guvernøren for New York, Robert Hunter, men det kom ikke ret til Udførelse, og i Aaret 1713 blev Folkene afskedigede og erklæret frie. Derefter spredte de sig over hele Staten New York, dog mange forblev ogsaa, hvor de var. Omtrent 150 Familier besluttede at rejse til Schoharie (en Plads omkring 40 Mile vest fra Albany), og sendte derfor Deputerede til Maqua'ernes Land, for at raadspørge sig med Indianerne derom, og de fik Tilladelse til at bosætte sig i Schoharie, thi en Indianer Deputation, som var i England, da Tydskerne laa i Telte paa Blackmoor, havde givet Dronningen som en Gave hele Schoharie, for at hun kunde lade disse Folk nedsætte sig der. Indianske Vejvisere blev sendt for at vise Tydskerne, hvor Schoharie var. Min Fader var den første af den tydske Deputation.

I November 1713 efterat Deputationen var kommen tilbage fra Maqua Landet til Livingstones Gods, rejste Folkene i samme Efteraar til Albany og Schenectady, saa at de kunde være færdige til at rejse til Schoharie om Foraaret. Brød var meget dyrt, men Folkene arbejdede haardt for deres Ophold og de gamle Kolonister var meget imødekommende og velvillige imod Tydskerne, skjøndt der ogsaa var andre, som viste sig mindre venlige. Min Fader kom til Schenectady samme Efteraar og overvintrede med sin Familie hos en Mand ved Navn John Meyndert.

En Høvding af Maqua Stammen ved Navn Quaynant besøgte min Fader, og de blev enige om, at jeg skulde gaa med ham til hans Land, for at lære hans Stammes Sprog. Jeg fulgte ham og naade Maqua Landet i Slutningen af November og boede saa hos Indianerne. Jeg led meget af den strænge Kulde; thi jeg var kun daarlig klædt, og henimod Foraaret tillige af Hunger, da Indianerne ikke havde noget at spise. En Bushel indisk Korn kostede 5 @ 6 Shilling. Ved den Tid var Indianerne ofte meget barbariske, og naar de var fulde, var jeg ofte nødt til at skjule mig for dem.

1714. I Foraaret flyttede min Fader fra Schenectady til Schoharie tilligemed omtrent 150 Familier i yderste Fattigdom. En laante en Hest her, en Anden der, eller en Ko og Plovseletøj. Med hvad de saaledes kunde samle sammen, oprydde de i Forening saa meget Land, at der omtrent kunde voxe Korn nok til deres eget Brug i det følgende Aar, men det Aar lede de meget af Hungersnød; deres Maaltid bestod ofte kun af vilde Kartofler og Jordbønner, som groede i Mængde deromkring. Indianerne kaldte Kartoflerne Ochnanada og Jordbønner Otachragara. Naar vi trængte til Mel, maatte vi rejse fra 30—40 Mile for at faa det, og saa maatte man endda tage det paa Kredit. De

kunde faa en Bushel Hvede her og et Par paa en anden Plads, og kunde derved tidt være borte fra Hjemmet 3—4 Dage, før de kunde naa tilbage til deres lidende Hustruer og Børn, som græd for Brød. Folket havde nedsat sig i Landsbyer, af hvilke der var 7. Den første og nærmeste Schenectady blev kaldet Kneckerndorf, 2 Gerlackerdorf, 3 Fuchsendorf, 4 Hans George Schmidtsdorf, 5 Weisersdorf eller Brunnendorf, 6 Hartmansdorf og 7 Ober Weisersdorf, alle opkaldte efter Udsendingerne fra Livingstones Gods til Maqualandet. Mod Slutningen af Juli kom jeg tilbage til min Fader fra Indianerne; jeg havde gjort god Fremgang i at lære den største Del af Maquasproget. En engelsk Mil fra min Faders Hus boede adskillige Maquafamilier, og der var altid Maquaer med os paa Jagten, saa jeg havde altid noget at udføre som Tolk, men uden Betaling. Der var ingen Anden mellem vort Folk, som forstode Sproget, saa jeg blev lidt efter lidt istand til at tale det med Færdighed, saa vidt min Alder og andre Omstændigheder tillode.

Foruden Præster og Øvrighed henlevede disse Folk fredeligt adskillige Aar, — enhver gjorde som han syntes bedst. Ved den Tid blev jeg meget syg, og ventede at dø, og var ogsaa villig dertil, thi min Stedmoder lod mig haardt føle, at hun var Stedmoder til mig. Ved hendes Paavirkning blev jeg haardt behandlet af min Fader; jeg havde ingen Ven, og maatte udholde baade Hunger og Kulde. Jeg tænkte ofte paa at løbe bort, men den omtalte Sygdom lagde Bidsel i min Mund, saa jeg var, som med et Reb, bunden til min Fader og maatte adlyde.

Jeg har tidligere sagt min Fader var Enkemand, da vi forlode Tydskland, og landede 1710 i New York med 8 Børn, hvor mine 2 Brødre George Frederick og Christopher med min syge Faders Tilladelse kom i Guvernørens Tjeneste paa Long Island. Den følgende Vinter døde min yngste Broder Johan Frederick i sit sjette Aar og blev begraven i „Livingstone Buske" som det blev kaldt; han var den første som blev begraven paa det Sted, hvor den reformerte Kirke i Weisersdorf nu staar.

I Aaret 1711 giftede min Fader sig med min Stedmoder, som jeg ovenfor har omtalt. Det var en ulykkelig Forening, og blev Aarsag til, at mine Brødre og Søstre spredtes omkring. Tilsidst var jeg den eneste tilbage i Hjemmet med Undtagelse af de tre Børn, han havde med min Stedmoder: Johan Frederick, Jacob og Rebecca. Alt gik Krebsegang; et Uheld efter det andet ramte vor Familie, ved hvilke jeg alletider fik min Del. Ofte vidste jeg ikke, hvorhen jeg skulde vende

mig; men saa lærte jeg at bede til Gud, og hans Ord blev min kjæreste Læsning.

Men for at komme tilbage til Schoharie; Folket havde taget Landet i Besiddelse uden at lade Guvernøren af New York det vide, hvorfor han, efter at have tilkjendegivet dem sin Misfornøjelse, solgte Landet til 7 rige Kjøbmænd, af hvilke 4 boede i Albany og 3 i New York. Navnene paa de i Albany vare Myndert Schyller, John Schyller, Robert Livingstone og Peter von Brügken; de i New York vare: George Clerk, paa den Tid Sekretær, Doktor Stadt og Rip van Dam. Derefter blev der en hel Tumult i Schoharie og Albany, da man ønskede de fattige Mennesker skulde beholde deres Land. Befolkningen i Schohary delte sig i to Partier, de stærkeste vilde ikke adlyde, men beholde Landet og sendte derfor en Deputation til Kong George I af England for at faa Skjøde paa Landet, ikke alene i Schoharie, men paa endnu mere Land, men Planen blev ikke opfyldt efter Ønske; thi for det første maatte Deputationen forlade Landet i Hemmelighed og gaa ombord i Philadelphia i 1718. Da de saa kom ud paa Havet, faldt de i Hænderne paa Sørøvere, som udplyndrede saavel dem som Mandskabet og først derefter lod dem gaa fri.

Min Fader, som var en af Deputanterne, blev tre Gange bundet og pidsket; men han vilde ikke aabenbare, at han havde Penge, tilsidst sagde den anden Udsending William Scheff til Røverne: „Denne Mand og jeg havde en Pung i Forening, og jeg har allerede givet Eder den, saa han har intet at give Eder,“ hvorpaa de lode ham gaa. Skibet var nødsaget til at sejle ind til Boston for at forskaffe Nødvendighedsgjenstande til Besætningen og Passagererne, istedetfor hvad Røverne havde taget. Da de kom til England fandt de, at Tiderne havde forandret sig, og at der ikke mere var en Dronning Anna paa Tronen. De fandt dog nogle af deres gamle Venner og Sagfører for Tydskerne; iblandt dem var Kapellanerne ved Kongens tydske Kapel D'Hrr. Bøhm og Roberts, som gjorde alt, der stod i deres Magt. Omsider kom deres Sag frem for Lord Commissioners for Handel og Plantage, og Guvernøren over New York, Robert Hunter, blev kaldet hjem. Imidlertid var Udsendingerne komne i Gjæld. Walrath den tredie af dem fik Hjemve og tog med et Skib som var bestemt for New York, men døde paa Havet. De andre to blev kastet i Fængsel; i god Tid de skrev efter Penge, men paa Grund af Uvidenhed og Indbildskhed hos de Personer, som skulde oversende Pengene, Folkene havde indsamlet, varede det længe før de kom til England. Imidlertid var Robert Hunter ankommen til England og fik Salget af Landet i Schoharie

ordnet til sin egen Fordel hos Retsforsamlingen for Handel og Plantager, den anden Part derimod var i Fængsel uden Venner og Penge.

Tilsidst da der ankom en Vexel paa £ 70, blev de løsladte af Fængslet. De fornyede deres Begjæring, og de opnaaede tilsidst at faa en Befaling til den nylig ankomne Guvernør for New York William Burnet, at han skulde give frit Land til Tydskerne, som var sendt til New York af afdøde Dronning Anna. Ved Slutningen af Aaret 1720 ankom William Burnet til New York. I Begyndelsen af Aaret 1721 blev jeg sendt med en Ansøgning til Guvernør Burnet i New York. Han modtog mig venlig og sagde, hvilke Ordre han havde bragt med sig fra Styrelsen for Handel og Plantage, og efter den var han villig til at rette sig; men de Udsendte var endnu i England og uden at være tilfreds, og dog kunde ikke opnaa andet. I sidstnævnte Aar 1721 kom William Scheff hjem, han havde været i Trætte med min Fader; de vare begge haarde Halse. Tilsidst kom min Fader ogsaa hjem i November Maaned 1723. Scheff døde 6 Maaneder efter sin Hjemkomst. Guvernør Burnet gav Skjøde paa Landet til de Faa, som var villige til at bosætte sig paa Maqua Landet særlig i Stone Arabia og ovenfor Vandfaldet; men ikke paa noget Land ved Floden, som nogle af Folkene havde haabet. Derved spredtes de, idet den største Del flyttede til Maqua Landet eller forblev i Schoharie og kjøbte Landet fra de førnævnte rige Mænd.

Folkene fik derpaa Efterretning om Landet ved Suataro og Tulpehocken i Pennsylvania, mange af dem sluttede sig derpaa sammen og huggede Vej fra Schoharie til Susquehanna Floden, førte deres Gods dertil, lavede derpaa Canoer og sejlede det derpaa ned ad Floden til Mundingen af Suatora Beck. Deres Kvæg drog de over Land. Det skete i Aaret 1723. Saaledes kom de til Tulpehocken og dette var Begyndelsen til Setlementet i Tulpehocken. Andre fulgte Exemplet og nedsatte sig der; i Begyndelsen uden Tilladelse fra Pennsylvaniens Grundejere eller Commissionærer, ogsaa imod Indianernes Tilladelse, fra hvem Landet endnu ikke var helt erhvervet. Der var ingen iblandt dem til at regjere, og enhver gjorde som han syntes bedst, og deres Egensindighed har hidtil været til betydelig Hindring for dem. Her vil jeg nu for en Tid forlade dem, for at beskrive mine egne Affærer.

I 1720 medens min Fader var i England giftede jeg mig med min Anna Eva; vi blev forenet i Ægteskab i min Faders Hus i Schoharie den 22de November af den reformerte Præst, Pastor Johan Frieberick Heger. I 1722 den 7de September blev min Søn Philip født, han blev døbt af den lutherske Præst Johan Bernhard von Duehren;

Philip Brown og Hustru stod Faddere. Den 13de Januar 1725 blev min Datter Anna Madlina født; hun blev døbt af den reformerte Præst Johan Jacob Øhl; hendes Faddere vare: Christian Bauch junior og min Søster Barbara. I 1727 blev min Datter Maria født den 24de Juni; hun blev døbt af den lutherske Præst William Christopher Berkenmeyer. Nicklas Feg og Hustru var hendes Faddere. I 1728 den 24de December blev min Søn Frederick født, han blev døbt af den lutherske Præst Johan Bernhard van Duehren, hans Faddere var Nicklas Feg og Hustru.

Disse 4 fødtes mig i Schoharie; derefter nemlig i 1729 flyttede jeg til Pennsylvania og nedsatte mig i Tulpehocken, hvor mine andre Børn blev født nemlig: 1730, den 27de Februar, blev min Søn Peter født og 1731 den 15de Februar blev mig født to Sønner, som blev kaldet Christopher og Jacob; den første levede 15 Uger og den anden 13 Uger, da de blev befriet fra alt ondt i denne Verden og taget til den salige Evighed. 1732, 19de Juni, blev min Datter Elisabeth født. 1734, 28de Januar, blev min Datter Margaret født. Den 23de April 1735 blev min Søn Samuel født. Den 18de Juli 1736 fødtes mig igjen en Søn; jeg kaldte ham Benjamin. Da han var 3 Maaneder, blev han ved den almægtige Guds Forsorg taget bort, og samme Aar fulgte min Datter Elisabeth ham. En naadig Gud vil give mig dem alle igjen til hans Herligheds Ære.

Den 11te August 1740 blev en anden Søn født; jeg kaldte hans Navn Jabez. Guds Naade borttog ham fra disse onde Dage, da han var 17 Dage gammel.

Den 27de Februar 1742 blev født en anden Datter; jeg kaldte hendes Navn Hanna; den følgende 11te August gik hun ind i den salige Evighed.

Den 16de Marts i dette Aar gik min kjære Datter Madline fra Tiden ind til Evigheden ved en let Død efter en lang og trættende Sygdom. Hendes Tro, Trøst og Tilflugt var hos den korsfæstede Frelser, Jesus Kristus, til hvem hun i de gode Dage havde helliget sig med Sjæl og Legeme.

Den 12te August 1744 blev min Søn Benjamin født."

Saalangt gaar Weisers egne Optegnelser. For at faa et mere fyldigt Billede af Weisers Liv maa vi gaa noget tilbage i Tiden igjen.

Weiser meddeler, hvorledes han kom til Indianerne for at lære deres Sprog, det blev siden af stor Betydning i hans følgende Liv og derved er det han er bleven saa bekjendt, saa der siges, han stod som en „Konge for Indianerne". Under Navn af Tarachawagon (vor Ven)

var han almindelig kjendt og elsket af dem. Han anbefalede siden sin Søstersøn, John Picket, til Mohawks Indianerne som velskikket til at lære deres Sprog og med Haab om, at han siden kunde træde i hans Fodspor.

Weiser fortæller i sine Optegnelser, at han i 1720, da hans Fader var i England ægtede sin „Anna Eva"; hvem var denne Pige, som den unge Mand forbandt sig i Ægteskab med? hendes Stamnavn findes ingen Steder bevaret. Der er en gammel almindelig udbredt Beretning om, at Weiser blandt Indianerne havde vundet en ung Piges Kjærlighed, og at hans Anna Eva, var en Evasdatter af Mohawkstammen, og man har villet fremstille det som et Sidestykke til, hvad der fandt Sted i Virginien, hvor den ædle Indianerpige Pochahontas ægtede John Rolfe; men hvor romantisk det end kunde være, og hvor naturligt det end kan synes, efter den Indflydelse Weiser havde paa Indianerne, og den Kjærlighed de havde til ham, saa kommer man dog vist til at lade det henstaa som tvivlsomt, især da der i en gammel Familiebibel skal findes den Bemærkning, at Pastor Mühlenberg, Weisers Svigerson, har skreven til de halleske Beretninger, at Weiser ægtede „en tydsk kristelig Pige af evangeliske Forældre i 1720". Derfor har man saa igjen fra reformeret Side fremsat den Formodning, at hun har hørt til den reformerte Menighed, da de blev viet af den reformerte Præst; men ogsaa det er kun Gisning.

Da Tydskerne flyttede fra New York Stat til Pennsylvania, nævnes Johan Conrad Weiser, som Fører for ca. 60 Familier, om det er den ældre, da kan det ikke være den første Afdeling som flyttede; thi det skete i Foraaret, og Weiser kom fra England i Efteraaret; det kan saaledes bedre tænkes, at Sønnen som en ung kraftig Mand har været med i denne Udvandring; det ved man imidlertid, at han i 1729 rejste til Tulpehocken, hvor han nedsatte sig som Landmand i en Dal, som blev kaldet Heidelberg. Her i Skovene ved Tulpehocken gjorde han Bekjendtskab med Indianeren Shekallamy, som boede i Shamokin. Shekallamy, som var meget venlig stemt mod de Engelske, stod som Agent for „de fem" eller „seks Folk", han bad Weiser i 1731 ledsage sig til Statsforhandlingerne i Pennsylvania, hvad Weiser var villig til og drog da med som frivillig Tolk. Her lærte Guvernør Gordon Weiser at kjende, og var saa tilfreds med hans Tjeneste, at han betalte ham 40 Shillings derfor. Hermed begyndte Weiser sin offentlige Bane som Regjeringens Tolk og Fredsstifter blandt Indianerne.

Indianerstammerne som boede i Skoven i New York og New Jersey og Pennsylvania og forøvrigt i det meste af det nordlige Amerika ved Søerne, betegnes almindelig som de „fire", „fem" og „seks Folk"

eller Nationer. „De seks Nationer" var en Indianerunion mellem Stammerne: Maqua: (Mohawks) Onondagos, Senekas, Oneidas, Tuskaroras og Cayoogas, de bliver ogsaa kaldt Iroquois. De havde deres Forsamlingssteder i Onondago, hvor der aarlig eller halvaarlig kom Udsendinger for Stammerne for at afgjøre deres Affærer. I August 1732 bad „de seks Nationer" for bedre at kunne forhandle med deres Brødre, at Shekallamy og Conrad Weiser maatte blive udnævnt til Mellemmænd, og bad tillige om at faa Svar paa deres Andragende. Derpaa svarede Guvernøren: „Til hvad I har sagt, om at faa Shekallamy og Conrad Weiser udnævnt, og til hvilke I har først givet en Wampum, da er vi meget glade ved, at Eders Valg er falden paa disse gode Mænd til at gaa mellem os, da vi tro de er oprigtige, og vi vil med Glæde antage dem." Et Wampumbelte var for Indianerne en Helligdom, som brugtes ved Løfters Aflæggelser og andre hellige Handlinger. Det var af Læder og almindelig smykket med hvide og violette Konkylier og Muslingskaller og tjente tillige som Smykke. Raadet bevilgede derefter £ 12 til Weiser, for at han bedre kunde tjene som Mellemmand for de seks Nationer og Guvernementet, og han udførte sit vanskelige Hverv til Indianernes Tilfredshed, saa de kaldte ham altid „vor Ven" og sagde om ham „han er delt i to, de hvide har det halve og vi det halve", „Tarachawagon" er altid en god og ærlig Mand, han taler altid deres Ord og vort Ord og ikke sit Eget derfor give Indianerne ham gode tilberedte Skind til Sko og Dyreskind, saa han kan holde sig varm". Fra 1732 til 1736 var det en mere rolig Gjerning omkring hvor han boede; men i 1737 blev han sendt paa sin første store politiske Mission til Onondago i New York. En Rejse paa over 500 Mile gjennem Urskove, uden andre Veje end Indianernes Skovveje.

I kristelig Henseende skete der i 1735 et stort Omslag i Conrad Weisers Liv; han havde fra Barn af været kristelig vakt; han siger selv, at han i sit 15de Aar blev saa stærkt dragen til Bibelen, at han søgte til den som sin Trøst og bedste Bog. Han var en from Kristen af pietistisk Retning indenfor den lutherske Kirke, sine Børn bragte han til Daaben enten i den lutherske eller reformerte Kirke, sandsynligvis eftersom der var bedst Lejlighed. Nu brød det desværre ud i et vildt Sværmeri, han forlod sin Daabspagt og lod sig gjendøbe. I Tulpehocken søgte Lutheranerne at faa Præst, og Weiser var med at faa istand en Menighedsskrivelse derom til Hofpræst Ziegenhagen i London, men det synes, at den af dem valgte Forelæser Caspar Leutbecker har holdt den tilbage, og saa selv optraadt som Præst, idet han sagde, at Præsten var død paa Overrejsen.

Som Missjonær blandt de Reformerte havde virket fra 1726 Pastor Johan Peter Miller, saa de syntes at være bedre stillet; det tog dog en sørgelig Vending. Blandt Tydskerne var der en lille Baptistmenighed, en af dem, Johan Conrad Beisel (Peysel) blev uenig med Menigheden om den rette Sabbath. Han udtraadte derpaa af Menigheden i 1724 og trak sig tilbage for at leve et Eneboerliv ved en Flodbred, hvor en Eneboer Elimelich tidligere havde boet. Flere samlede sig siden om ham og ved Mill Creek dannede de sig et Slags Kloster, antog som Ordensdragt en hvid Kutte, de kaldte sig for „Euphrater" og bleve Stifterne af en Sekt der er kjendt under Navn af „Syvendedags Baptister" (ogsaa kaldet „Syvendedags Tunkere" eller „Syvendedags Minoniter" ogsaa „Ephratiter"). Denne Syvendedags Gjendøberbevægelse greb om sig, og den reformerte Præst J. P. Miller og Conrad Weiser blev reven med af Sværmeriet. At Pastor Miller, som havde studeret ved Universitetet i Hejdelberg og været en nidkjær Præst gik med i Bevægelsen førte til, at mange af de Reformerte fulgte og det samme blev Tilfældet for Lutheranerne at Conrad Weiser ogsaa blev henreven. I Maj 1735 samledes om Pastor Miller og Weiser en Del af Forstanderne og Medlemmer af de to Menigheder, og ved Gjendaab blev de optagne blandt Ephratitterne. Derefter samlede Miller og Weiser Medlemmerne af den nye Sekt i Huset hos Gotfried Fidler, efter forud at have samlet, hvad der fandtes hos dem af Hejdelbergs Katekismus, Luthers Katekismus, Salmebøger og andre forhen yndede og elskede Andagtsbøger. Da Bøgerne var samlet, bar disse til Sværmeriet Omvendte sig ad som de Kristne i Ephesus (Ap. Gj. 19, 19), men med den Forskjel, at Epheserne brændte Trolddomsbøger, her derimod gode Andagtsbøger. I den første Tid derefter var Weiser meget ivrig for sin nye Tro; dog hos disse Sværmere kunde han ikke finde Fred, saa han forlod dem. Han blev snart indviklet ogsaa i sit eget Visdomsnet, siger Beisel; medens Sandheden dog var, at han slap ud af Nættet, som Fuglen af Fuglefængerens Snare (Sal. 124, 7.). Dog gaaet saa langt bort, var det vanskeligt at finde Vej tilbage, — han var en Tid som en hjemløs, og de bitre Minder derfra, strakte sig vist gjennem hele Livet. Brødremenigheden begyndte sin Mission blandt Indianerne, og det faldt saa naturligt, at de maatte søge en Mand som Conrad Weiser, og at han kom i Forbindelse med den, bidrog meget til, at han blev dragen ud af Sværmeriet. Weiser stillede sig venlig overfor deres Mission og i 1738 ledsagede han Biskop Spangenberg, David Zeisberg og Schebosch til Indianerne i Onondago, N. Y.

I 1741 blev han udnævnt til Fredsdommer for Lancaster County,

Pennsylvania, og i denne sin nye Stilling, søgte han at faa en bedre Orden; men da han var en Mand, som ikke bøjede Retten, paadrog han sig Fjender, og disse samlede sig en Nat, blokerede Døre og Vinduer paa hans Hus og stak derefter Ild paa det. Et af Børnene vaagnede og gjorde Alarm og det lykkedes dem alle, at undfly gjennem Vinduet, og saaledes bevarede Herren dem. Da Grev Zinzendorf kom til Amerika i 1741, henvendte han sig ligeledes til Weiser og bad ham ledsage sig til deres Station, Bethlehem, for at prædike for Indianerne, som Weiser gik ind paa, og gjennem August Maaned var han hos Zinzendorf og tolkede dennes Prædikener for Indianerne. Zinzendorf sagde om ham: „han er Manden som Gud har sendt for at kundgjøre sin Villie baade for hvide Folk og Indianerne". Han ledsagede ligeledes Greven til Shamokin, hvor han blev glædelig overrasket ved den Fremgang Evangeliet havde gjort blandt Indianerne. Han skriver blandt andet saaledes derom til Missionær Büttner: „Jeg er bedrøvet over, at jeg ikke saa Dem i Shamokin paa Grund af Deres Ildebefindende; men den Glæde, jeg fik ved Opholdet der, har gjort et dybt Indtryk paa mig. Indianernes Tro paa vor Herre Jesus Kristus, — deres enfoldige og ukunstlede Opførsel, — deres Erfaring af Naaden, erhvervet os ved Jesu Lidelse, prædiket for dem af Brødrene, har fuldelig overbevist mig om, at Gud er med Eder. Det var for mig, som om jeg sad blandt de første Kristne. Af Mangel paa Plads sad de gamle Mænd dels paa Bænke og dels paa Jorden, og med største Alvor og Andagt havde de Øjnene fæstet paa Læreren, som om de vilde sluge hvert hans Ord. John var Tolk og udførte det paa bedste Maade; jeg agter ham som en Mand salvet med Aandens Naadegave. Skjønt jeg ikke er saa godt kjendt med Matikandersproget, gjør den noget besynderlige Maade, hvorpaa de fremsætte deres Fortallinger, at jeg forstaar det ligesaa godt, som nogen anden Europæer her i Landet. I Kortheд, jeg anser det for en stor Naade i min Livsførelse, at jeg har været i Shamokin. Texten fra Skriften: Jesus Kristus, den samme igaar og idag og til evig Tid, viste sig for mig som en evig Sandhed, da jeg saa de ærværdige Patriarker af den amerikanske Indianerkirke sidde omkring mig som levende Vidner paa vor Herres Jesu Kristi Kraft og Forsoningsoffer. Deres Bønner er ihukommet for Guds Aasyn — og maa Gud stride imod Deres Fjender. Maa den almægtige Gud oplade for Dem og Deres Medhjælpere en aaben Dør til alle Hedningers Hjerter. Det er det inderligste Ønske af

Deres oprigtige Ven

Conrad Weiser.

Som et Bevis paa den Varme, hvormed han opfattede Indianermissionen kan ogsaa det anføres, at han 1743 i 3 Maaneder i Tulpehocken underviste Brødremenighedens Missionærer: Pyrlæus, Büttner og Zander i Maqua eller Mohawksproget for at sætte dem istand til at prædike for Iroquois eller de seks Nationer. Om hans Planer med Hensyn til Indianermissionen skriver Pastor Mühlenberg saaledes:

Hr. Weiser er af den Mening, at for at omvende Indianerne til Kristendommen vil det være af væsentlig Vigtighed:

I. Nogle Missionærer skulde tage Ophold blandt Indianerne og gjøre sig al mulig Umage for at blive deres Sprog fuldstændig mægtig, samt saameget som muligt, følge deres hele Skik og Levemaade, men paa samme Tid søge at modarbeide deres Naturfejl ved et helligt, ydmygt og kysk Levnet.

II. Oversætte den guddommelige Sandhed i deres eget Sprog og fremsætte det hele saa fuldstændigt som muligt.

III. Missionærerne skulde studere de indianske Toner og Melodier og saa meddele dem Loven og Evangeliet paa saadanne Toner og Melodier, der kan gjøre et blivende Indtryk paa dem, og saa under Guds Velsignelse og Varetægt taalmodig bie paa deres Arbejds Frugt."

Havde der været mange saadanne trofaste Arbejdere, som havde fulgt Weisers Raad, og havde de Kristne vist sig ikke alene kristelige, men blot mere menneskelige mod deres røde Brødre, ikke undertrykt dem eller lært dem Drukkenskabens Last, da havde der sikkert været blomstrende Kristenmenigheder med en Lovsang til deres egne Toner og Melodier.

Meget Blod fløð i de Tider og endnu mere vilde have flydt, havde det ikke været for Weisers Fredsmægling. Fra 1744 til 1754 var han meget omkring i Regjeringens og Indianernes Tjeneste. Han gjorde Rejser til Shamokin, Onondago, Mohawks osv. i Staterne Pennsylvania, Virginia, Maryland, New Jersey, New York og Connecticut. Hvorledes det kunde se truende ud, men atter bilagt har man mange Beretninger om, her kun et enkelt Træk. I April 1744 blev en Mand, som drev Handel og anden Forretning ved Navn John Armstrong dræbt

tilligemed to Tjenere, Woodward Arnold og James Smith af 3 Delaware Indianere. Weiser blev sendt til Høvdingen; da han havde rygtet sit Ærinde fra Øvrigheden sagde Høvdingen: „Det er sandt, vi har været besatte af en ond Aand og myrdet,....vi er saa skamfulde, at vi ikke tør se op, men vi har taget Morderne og overgivet dem til de afdødes Familier, at de kan gjøre med dem efter deres Gjerninger, og de døde Legemer har vi begravet Hvad du siger er ret og godt, men vore Hjerter er i Sorg, og vi ved ikke hvad vi skal sige for Tiden". Sagerne blev bragt i Orden og Freden bevaret; derefter blev der anrettet et stort Festmaaltid, hvor over 100 Personer kom sammen for i Stilhed at spise en stor fed Bjørn. Ved Maaltidet rejste den ældste Høvding sig og sagde: „Skjønt ved en Ulykke tre af de hvides Brødre er bleven myrdet af Indianerne, saa er Solen dog endnu ikke gaaet ned og Krigen har ikke begyndt, kun en lille Sky er gaaet for dens Ansigt, og nu har ogsaa det klaret op og de som gjorde det onde skal blive straffet, saa Landet kan forblive i Fred og den store Aand blive æret" Derefter anslog han en musikalsk Tone, som de andre stemte i med. Saa udbrød den gamle Høvding: „Tak! Takket være du store Verdens Hersker, at du har borttaget Skyerne og faaet Solen til at skinne igjen, Indianerne er dine Børn." Saaledes blev Freden mange Gange bevaret og Weiser røg mangen en Fredspibe med Philadelphia Tobak sammen med dem. At de Hvide heller ikke behandlede Indianerne venligt, og at de følte Forskjellen mellem dem fremgaar af følgende og flere lignende Fortællinger. Paa en af sine Rejser for Guvernøren til Onondago tog Weiser ind i sin gamle Ven Canassategos Wigwam af Mohawksstammen. Han blev modtaget med Venlighed, der blev spredt Skind for ham at sidde paa derefter beværtet med stegte Bønner og andre gode Sager, og til at slukke Tørsten blev blandet en Drik af Rom og Vand. Efter Maaltidet, da Piberne var tændt og de sad i Samtale, sagde Canassatego: „Conrad du har levet længe blandt de hvide Folk og kjender deres Skikke, jeg har lagt Mærke til, naar jeg kom til Albany, de hver syvende Dag lukker deres Forretninger og kommer sammen i det store Hus, sig mig engang, hvorfor gjør de det, hvad er det for?" „De kommer sammen, sagde Weiser, for at høre og lære gode Ting." „Det tvivler jeg ikke paa, sagde Indianeren, at de siger det for dig, de har sagt mig det samme, men jeg tvivler paa det er sandt, hvad de siger, og jeg skal sige hvorfor. Jeg har nylig været i Albany for at sælge Skind og kjøbe Tæpper, Knive, Rom og lignende. Du ved jo, at jeg almindeligt handler med Hans Hansen; men jeg havde tænkt lidt paa at prøve en anden Kjøbmand; jeg gik

dog først til Hans og spurgte, hvad han vilde give for Bæverskind. Han sagde, at han kunde ikke give mere end 4 Shilling for Pundet, og sagde han, nu kan jeg ikke tale om Forretning, da det er den Dag vi kommer sammen for at lære gode Ting, og jeg er nu ved at gaa til Modet. Jeg tænkte da ved mig selv, siden jeg ikke kan gjøre Forretning idag, saa kan jeg ligesaa godt ogsaa gaa til Mødet, og jeg gik da med ham. Der var der en Mand i en sort Dragt, som stod op og talte meget ivrig til Folkene Jeg forstod ikke, hvad han sagde, men jeg lagde Mærke til, at han blev ved at se paa mig og Hansen, saa jeg tænkte: han er vist vred over at se mig der, saa gik jeg udenfor og satte mig i Nærheden af Huset, slog Ild og tændte min Pibe, og ventede til Mødet var forbi; jeg tænkte ogsaa, han havde talt noget om Bæverskind, og at det var derfor de havde havt Møde. Da de saa kom ud tiltalte jeg min Kjøbmand: nu Hans, sagde jeg, jeg tænker Du har bestemt dig til at give mere end 4 Shilling for Pundet. Nej, sagde han, jeg kan ikke give saa meget, jeg kan ikke give mere end 3 Shilling og 6 Pence, — saa talte jeg med nogle andre Kjøbmænd; men de sang alle den samme Vise: 3 Shilling og 6 Pence, 3 Shilling og 6 Pence. Det overbeviste mig om, at min Formodning var ret, og at de istedetfor at lære gode Ting kommer sammen for at nedsætte Prisen paa Indianernes Bæverskind, — tænk kun lidt over det Conrad, og du vil faa samme Mening, som jeg har; thi dersom de kom saa ofte sammen for at lære gode Ting, da maatte de allerede have lært meget; men de er endnu meget uvidende. Du kjender hvorledes vi bærer os ad, dersom en hvid Mand kommer rejsende gjennem vort Land og kommer ind til os; vi vil alle behandle ham, som jeg har behandlet dig, er han vaad, vi vil faa ham tør, er han kold, vi vil varme ham; vi vil give ham Mad og Drikke til at stille sin Hunger og Tørst med, vi vil brede blødt Skind til at hvile og sove paa, og vi forlange ikke noget derfor; men kommer jeg ind i en hvid Mands Hus i Albany og beder om Mad og Drikke, da vil de sige: „Vil du gaa ud, din Indianerhund". Du ser deraf, at de kun har lært lidet godt endnu; vi behøver ingen Møder for at lære det; thi det lærte vor Moder os, da vi var Børn; derfor kan det ikke være som de siger, de kommer sammen for at lære godt, nej, de kommer kun sammen for at nedsætte Priserne paa Indianernes Bæverskind."

Hvorledes Indianerne saa paa de Hvides Indtrængen paa deres Land, fremgaar af følgende Fortælling: Weiser sad en Dag paa en Træstamme der laa paa Jorden ude i Skoven, da kom en Indianer og kastede sig ned ved Siden af ham. Weiser flyttede sig til Side for at give Plads. Indianerne skuppede sig længere frem og trykkede sig op

af ham. Weiser gav da mere Plads, men Indianeren fulgte efter. Weiser spurgte, hvad det skulde betyde, og Indianeren svarede: „Saaledes bærer den hvide Mand sig ad med Indianerne; de kom ubudne til vort Land, vi flyttede, de fulgte efter, vi flyttede igjen, de fulgte atter efter, vi flytter endnu, de følger med. Conrad, jeg vil ikke puffe dig helt ned af Stammen, men vil dit Folk ophøre med at puffe til os, før de puffer os ud i Havet paa den anden Side?" Det maa desværre siges, at saaledes er det gaaet, den røde Mand er bleven puffet og flyttet fra det ene Sted til det andet, længere og længere ind i Landet, indtil der kun er nogle Rester tilbage af de fordum saa mægtige Stammer. Hvor staar dog den hvide Mand i Gjæld til Indianerne, — kun Evangeliet kan raade Bod derpaa, maatte det kun mere kraftig komme til at lyde blandt Levningerne af de fordum saa kraftige Folk.

Endnu skal der meddeles et Træk fra den samme Indianerhøvding. Regjeringen søgte at faa Sønner af Indianerhøvdinger til Skoler, hvor de kunde faa en god Opdragelse i Haab om siden at blive til Gavn for deres Folk. Der blev holdt Møde derom med de sex Nationer, ved hvilke Regjeringens Udsendte stod op og sagde: „Vor Ven Conrad Weiser vil, naar han bliver gammel, gaa ind i den anden Verden ligesom vore Fædre har gjort. Vore Børn vil da trænge til en saadan Ven til at gaa mellem dem og Eders Børn for at udjævne de Misforstaaelser, som kan komme frem mellem os. En Mand der ligesom han har Øje og Tunge for vore og Eders Børn. Den bedste Maade at faa saadan en Ven vil være, at I sender 3 eller 4 af Eders Sønner til Virginien, hvor vi har et smukt Hus, de kan bo i, og en Mand, som vil lære vore Venners Børn vor Religion, Sprog og Levemaade. Vi beder Eder venligst at sende Eders Børn dertil, for at de kan blive oplærte ligesom vore, og vi forsikrer, der skal blive sørget godt for dem, vi vil behandle dem som vore Egne, og vil sende dem tilbage, naar I forlanger det, og til Forsikring derom giver vi Eder denne Wampum". Dertil svarede Canassatego:

„Broder Assaraquoa! Du fortalte os om det store Hus for Unges Uddannelse, og at der var baade Hvide og Indianerbørn, som lærte Sprog samt læse og skrive, og du indbød os til at sende vore Børn til Eder; men vi vil sige dig, vi elsker vore Børn for højt til at sende dem saa langt bort; — Indianerne tænker heller ikke paa at give deres Børn Lærdom; vi indrømmer, det kan være godt, og vi takker for Indbydelsen; men vor Levevis er saa forskjellig fra Eders, at jeg haaber du undskylder os; Vi haabe ogsaa, at Tarachawagon vil af den store Aand blive bevaret indtil en høj Alderdom; naar han er gaaet

under Jorden, vil det være tidsnok at se efter en anden, og blandt saa mange Tusinder som der er i Verden, maa der vel findes En, som vil tjene begge Parter med samme Troskab, som Tarachawagon gjør det, og saa længe han lever, trænger vi ikke til nogen".

Ved et lignende Forsøg fortælles der, at de svarede, de vilde sende deres Sønner for at lære de Hvides Skikke, naar de Hvide saa igjen vilde sende deres Sønner til dem, saa de kunde lære at hungre i flere Dage itræk, gaa tyndt klædt i koldt Vejr, sove paa den bare Jord i Frostnætter, samt hvad der forøvrigt hørte med for at blive en god Indianer. Det vilde de Hvide ikke, og saa vilde Indianerne ejheller sende dem sine Børn. Det havde Weiser lært, — derfor vandt han ogsaa Indgang hos dem.

Vi har set, hvorledes Weiser kom til at staa i venligt Forhold til Brødremenigheden, og især med deres Indianermissionærer; dog kom det ikke til nogen nøjere Forbindelse med Hernhuterne, og da Weiser saa, at Zinzendorf istedet for at hjælpe Lutheranerne i Tulpehocken til at faa luthersk Præst, søgte at drage dem alle over til Brødrekirken, saa at Forvirringen i Tulpehocken kun blev større, trak han sig en Del tilbage. Hvad der imidlertid blev af blivende Betydning for Weiser var Pastor H. M. Mühlenbergs komme til Amerika 1742, med hvem han snart stiftede Bekjendtskab. Mellem Weiser og Mühlenberg udviklede der sig snart et hjerteligt Venskab, der blev endnu mere inderligt, da Weisers ældste Datter Anna Maria Weiser rakte Mühlenberg sin Haand. Den 23de April 1745, Fredag efter Paaske stod deres Bryllup hos Weiser i Tulpehocken, hvor de bleve viede af den lutherske Præst Tobias Wagner. (Hun var født 1727, men bliver kun nævnt Maria i Weisers Optegnelser, en ældre Datter Madlina var død). Mühlenberg fik Menighedsforholdene ordnede og fra 1748 fik Menigheden en dygtig Præst i Pastor J. N. Kurtz, der allerede før sin Ordination havde virket iblandt dem og bidraget betydeligt til at samle Menigheden. Weiser glædede sig derover; men endnu kunde han ikke slutte sig til Menigheden. I April 1748 var der Møde i Tulpehocken og i Weisers Hus, og til det var foruden Menighedens Præst Kurtz, tillige Præsterne Mühlenberg, Brunnholtz og Handschuh. Om Søndagen den 17de April prædikede Brunnholtz over Matth. 5, 6. og der var en Menigheds Altergang i hvilken Weisers Familie tog Del; men selv var han ikke med, thi siden sin Gjendaab havde han endnu ikke kunnet deltage i Herrens Nadvere. Han var desuden syg, og blev om Natten saa angreben, at det saa ud, som om han ikke skulde leve til Dag. Pastor Kurtz fortæller saa: Vi samlede os da omkring hans Seng, vi knælede i Bøn til Gud,

om det var hans Villie, vi maatte have den Glæde at beholde ham endnu en Tid iblandt os. Vi talede derefter med ham om hans Tro og om hans Forhold til de Mæhriske Brødre, samt om han atter skulde blive rask, om han da ikke atter vilde sammen med andre Kristne søge hen til Jesu Kristi Nadverbord. Derpaa svarede han: „Kan det ikke ligesaa godt ske for mig nu, som for Kammersvenden, der sagde: her er Vand, hvad hindrer mig i at blive døbt" (Ap Gj 8, 36). Det blev ham ogsaa strax tilladt. Derpaa gav han en Meddelelse om, hvad der var Aarsag til, at han sluttede sig til Ephratiterne, samt sagde: „Nu ser jeg ret, hvorledes Herren har hjulpet sit lille evangeliske Hus. Han holdt derefter flere opbyggelige Taler med inderlig Bevægelse og skriftede ydmygt for Gud. Nu kunde intet holde ham i Sengen, han vilde op og nyde den nye Pagts Maaltid, og man maatte hjælpe ham op; vi sang nogle Vers, og han læste Syndsbekjendelsen under Taarer. Pastor Handschuh sluttede med nogle Hjertesuk. Da Pastor Brunnholtz sagde Ordene; Smyk dig o kjære Sjæl osv. da rejste han sig selv op fra sin Stol og Pastor Handschuh førte ham til Bordet, og saa modtog han vor Herres Jesu Kristi Legeme og Blod under Brød og Vin, og vi nød det tillige allesammen. Det var en Højtidsstund". Weiser kom sig atter fra sin Sygdom, og fra nu maa vi betragte ham som gjenoptagen i den lutherske Kirkes Moderskjød. Til de lutherske Præster skulde Weiser blive endnu inderligere knyttet, idet hans Datter Margaret blev gift med Pastor J. D. M. Heintzelmann, og hans Datter Elizabeth skal ogsaa være bleven gift med en Pastor Schultze, formodentlig Frederick Schultze.

Weiser tog hjertelig Del i den lutherske Kirkes Ve og Vel. I de senere Aar boede han i Reading, hvor han virkede som Menigheds Ældste. Der kom nu flere og flere trofaste Arbejdere, og den ene Menighed blev dannet efter den anden, i hvis Midte der blev bygget lutherske Gudshuse, og da Weiser var af en poetisk Natur, saa har han blandt andet skrevet følgende smukke Kirkeindvielses-Salme: *)

Hærskarers Herre, Konge prud
Vi bønligt dig paakalde!
O hør os naadig, milde Gud,
Vi for dit Aasyn falde!
Forsmaa ej Bønnen, som dig naar,
Fra Skaren, som her for dig staar
For dit Navns Skyld og Ære.

*) Den tydske Original begynder: „Jehovah, Herr und Majestæt Hør unser kindlich Flehen" osv. Salmen er frit oversat fra tydsk af Pastor Adam Dan.

I Dag indvies dette Sted
Din Pagtes Folk til Glæde,
O fryd os med din Herlighed,
Igjennem Skyens Klæde!
At den dit Tempel fylde maa
Og Fjenden Skam og Skade faa
For Dit Navns Skyld og Ære.

Hvad Du o Gud vil kjendes ved,
Skal hver Mand helligt være!
Saa vorde dette Hus et Sted,
Hvor man dig højt vil ære,
Det vorde ret en Helligdom
For Sandheds Evangelium,
Hvor sødt Dit Navn lovsynges.

O gid det aldrig briste maa
Paa rette Kirkefædre,
Som efter Pligt og Sandhed gaa
Med Ord og Liv Dig hædre
Og under Bøn Dig tjene saa,
At smukt din Kirke blomstre maa
Dit Navn til evig Ære.

O høje Drot, Du vredes ej,
At vi saa dristigt beder
Dit Lys os paa vor Kirkevej
I Sandheds Spor vejleder!
O giv os Hyrder, som Din Aand
Har skaaret ret for Tungebaand
Dit store Navn at ære.

Naar her Din Tjener slaar til Lyd
Og løfter Korsets Mærke,
Gid mange lytte maa med Fryd,
I Aanden blive stærke,
Saa Sjælens Øje aabnes maa,
Og Viljens Himmelretning faa!
Dit Navn til Lov og Ære!

Velsignelsens og Dommens Ord
Herinde ret skal tone
Om Livets Vej paa faldne Jord,

Om Kors og Kamp og Krone,
Giv Vidnesbyrdet Rum og Magt,
At mange gaa med Dig i Pagt,
Dit Navn til evig Ære.

Lad Livets Kilde springe her,
Med Naadens klare Vande!
For Børnene, som Du har kjær,
Sig aabne Livets Lande,
Alt for Dit Kors og bitre Død,
Du frelser dem af Syndens Nød,
Dit Navn til evig Ære!

O Herre lad paa dette Sted
Din sunde Lærdom trives,
At saa den hele Menighed
Ret af Din Aand maa drives!
For Tvedragt os i Naade fri,
Fra Tryghed falsk og Hykleri,
At ret Dit Navn maa æres.

Det skal som evig Sandhed staa,
Som Kristi Ord og lyder;
Du ved Guds Ord ej ændre maa,
Du ellers Pagten bryder!
O far ej vild; thi Herren snart
Vil straffe hver Mand aabenbart
Som vil hans Ære røve.

Som Aandens Værksted Huset staa,
Saa Sjælene herinde
Ved Bod og Tro Guds Naade faa
Og sig til Jesu binde,
Ved Levesaften i Dit Ord
Og Kraften i Dit Bad og Bord
For Dit Navns Skyld og Ære!

Giv her o Gud! i Lys og Løn
Dig Ofre maa frembæres
Ved Forbøn, Tak og Pris og Bøn,
Som i Dit Ord os læres,

At Du kan sende ned Din Fred
Til hver Mand i Din Menighed,
Dit Navn til evig Ære!

For Ild og Vand og Krigens Nød
Du dette Hus bevare,
At naa vi til en salig Død,
Dog Slægten maa erfare,
At vi dig elsked, Sandheds Gud,
Og satte højt Dit Ord og Bud
Og værned om Din Ære.

Weiser var nu temmelig til Aars; men han skulde ikke faa Lov til at henleve sine sidste Dage i stille Ro. Den blodige franske og indianske Krig brød ud, hvor Englænderne og Franskmændene forskandsede sig ved Fort Du Quesue (Pittsburg, Pa.) og med franske og indianske Udposter flød det første Blod 28de Maj 1754 ved Great Meadow, hvorefter George Washington blev Øverstbefalende.

I Juni ledsagede Weiser Benjamin Franklin til Albany, hvor de forskjellige Staters Udsendte kom sammen for at ordne et fælles Forsvar, og hvor den første Plan til Amerikas Union efter et Forslag af Franklin blev enstemmig vedtaget 4de Juli 1754.

Den 31te Oktober 1755 blev Weiser af Guvernør Morris udnævnt til Oberst. Han havde Kommandoen over et Regiment af Frivillige fra Berks County. Ligeledes havde han Kommandoen over 2den Battallion af Pennsylvania Regimentet, som bestod af 9 Kompagnier. Hans Søn Samuel Weiser blev Captain. Weiser var som Soldat stadig paa Færde med at anlægge Forter og opføre Blokhuse til Forsvar ved Lancaster, Berks Fort, Augusta, ved Harrisbnrg, ved Susquehana, Schuylkill, Easton og flere Steder. Det gjaldt ikke alene at staa i Spidsen for de hvide Soldater, men ogsaa at kunne lede Indianerne i det rette Spor mod Fjenden, hvad ikke altid var let, da Franskmændene ligeledes havde en Del Indianerstammer paa deres Side; ejheller var det let at tæmme deres vilde Natur og Blodtørst, hvor den først var vakt. Meget Blod flød i de Tider, og mangen en fredelig Landmands Hjem gik op i Flammer ved Indianernes Indfald, medens de selv faldt for deres Tomahawk og Scalperekniv. Udenfor Weisers Hus i Reading bygget i 1751 og kjendt under Navn af „Wigwam" lød mangen en Indianersang, og der blev dandset mangen en Krigsdands og atter igjen røget mangen en „Calumet" eller Fredspibe. Det var en Tid, hvor Weiser maatte anspænde sin hele Kraft for nogenlunde at have Magt over d

vilde Naturer. At dette Krigerliv mellem raa Soldater og vilde Indianere maatte have en skadelig Virkning kan man let tænke sig. Pastor Mühlenberg skriver saaledes derom: „Det var til megen Skade for ham og hans Børn til Sjæl og Legeme. Han var alt i en fremrykkende Alder og af svag Helbred og trængte til den hjemlige Pleje. Nu maatte han derimod ofte være borte fra Hjemmet og være sammen med de Fornemme i Staden og de europæiske Krigshelte, for at forhandle om Indianersagerne. Den allernaadigste og forbarmende Midler og Menneskeven, som ikke har Lyst til Menneskenes Fordærvelse, bevarede den forunderlige Krigers Liv til Enden og gav ham en særlig Naadefrist, saa han fik Tid til Eftertanke og til at søge Renselse fra Aandens Besmittelse i Lammets Blod, hellige sine Klæder, arbejde paa sin Sjæls Saliggjørelse med Frygt og Bæven og vente paa et naadigt Endeligt. Det koster meget at være og forblive en Kristen."

Den 19de September 1759 skrev Weiser, at hans Helbred var meget daarlig, saa det var kun med den største Vanskelighed, han kunde foretage sine Rejser, og den 24de November gjorde han sit Testamente og fik sin sidste Villie i lovformmelig Stand.

Den 12te Juli 1760 rejste han om Lørdagen fra sit Hus i Reading for at naa til sit Landsted i Womelsdorf. Han var da meget svag, men naaede hjem angreben af en saa heftig Kolik, at han Dagen efter, Søndagen den 13de Juli, udaandede ved Middagstid. Weiser havde en Familiebegravelse der i Nærheden, og den 15de Juli blev hans Støv stedt til Hvile der. Pastor J. N. Kurtz holdt en Tale over 1 Moseb. 15, 15: „Du skal fare til dine Fædre med Fred, og du skal blive begraven i en god Alderdom", og Sal. 84, 12—13: „Thi Gud Herren er Sol og Skjold, Herren giver Naade og Ære, intet Godt nægter han den, som vandrer i Oprigtighed. Herre Zebaoth! saligt er det Menneske, som forlader sig paa Dig." Han kjendte sin Bibel helt igjennem, siger Mühlenberg, og det er Haabet, at hans Sjæl har fundet Hvilen hos Gud. En raat tilhugget Sandsten staar paa hans Grav med tydsk Gravskrift, formodentlig af Mühlenberg, der lyder saaledes:

„Her er Hvilestedet for den højagtede og ærede Mand Conrad
„Weiser, som er født den 2den November 1696 i Affstæt, Herren-
„berg Amt i Landet Würtemberg, og døde den 13de Julius 1760
„i en Alder af 63 Aar 8 Maaneder og 13 Dage."

Hans Hustru Anna Eva Weiser overlevede ham i mange Aar; hun døde den 10de Juli 1781 85 Aar gammel, og man formoder, at hun hviler ved Siden af sin Mand.

Weiser efterlod betydelig Landejendom til sine Børn, som han

havde erhvervet ved Flid og sin Virksomhed i Regjeringens Tjeneste. Et Sagn fortæller, at Indianerhøvdingen Shekallamy en Dag kom til Weiser og fortalte, at han havde drømt, hvorledes Weiser forærede ham en Riffel. Weiser gav ham selvfølgelig en Riffel og sagde, at han drømte sandt; men saa en Dag kom Weiser og fortalte, at han havde drømt, at Shekallamy forærede ham de store og smukke Øer, som laa i Susquehannafloden. Høvdingen gav ham Landet, men føjede til: „Tarachawagon! lad os ikke drømme mere“. Paa en af hans Rejser fandt Weiser Shekallamy og hans Familie syge og i en forkommen Tilstand. Weiser tog sig af ham paa en kjærlig Maade og fik Hjælp til ham fra Regjeringen. I 1760 søgte Shekallamy efter Weiser for at faa ham med som Tolk, men da kunde han ikke drage med, og snart var han vandret heden.

I sin sidste Villie nævner han sine Sønner: Philip, Frederick, Peter, Samuel og Benjamin. Hans Sønner skal alle have fulgt Faderens Exempel og deltaget i Krigen. En af dem, man mener Philip, blev skudt gjennem Lungen i Slaget ved Brandywine, og saa optaget var han af Kampen, at det var først da han saa sine Støvler fulde af Blod, han tog Hensyn dertil, og Kuglen bar han til sin Død. Samuel trak sig siden tilbage til Privatlivet. Det er kun om Philips Efterkommere, man ved noget bestemt Hos en af dem bevares en stor Sølvske, som skal være en af det halve Dusin, der kjøbtes som Gave til Mühlenberg og Anna Maria Weisers Bryllup. Tre af Døtrene blev, som alt anført, gift med lutherske Præster. I Weisers sidste Villie nævnes kun Maria Mühlenberg og Margareth Finker, hun var efter Pastor Heintzelmanns Død bleven gift igjen, som det synes med en Katholik — og hendes Søn Israel Heintzelmann — de andre maa være døde.

Man mærkede snart, da Weiser var kaldet bort, hvilke Tjenester han havde ydet Landet. Den 3die August 1761 blev der holdt en Indianerkonferentse i Easton. Der stod Høvdingen Seneca George op og sagde: „Broder Onas! Vi de syv Nationer og vore Søskendebørn har lidt et stort Tab, og vi sidde i Mørke saavel som I; thi efter Conrad Weisers Død, kan vi ikke mere saa godt forstaa hverandre. Ved dette Belte dække vi hans Legeme med Bark. Broder Onas; da vi har bemærket det Mørke som er kommen over os ved Conrad Weisers Død, saa vil jeg ved dette Belte oprejse en anden Tolk, ved hvis Hjælp vi fuldt kan forstaa hinanden. Du ved i gamle Dage, naar Mænd blev gamle og døde, saa satte vi en anden i deres Sted, og nu da Conrad Weiser, som var en stor Mand, halvt en Syvnations Indianer og halvt en Engelskmand, er død, beder vi Guvernøren udnævne hans Søn Sa-

muel til at efterfølge ham som Tolk og til at tage sig af de 7 Nationer og deres Søskendebørn."

Guvernøren James Hamilton svarede og kaldte dem Brødre, han delte deres Sorg, og var hjertelig med til at dække Weisers Legeme med Bark og føje et Belte til deres i at faa en anden Tolk, samt udtalte sin Glæde over, at deres Valg faldt paa en Søn af Weiser, som var opdragen hos de seks Nationer men af Fødsel en af deres; han lovede at gjøre, hvad han kunde for dem til fælles Bedste. Desværre kunde ingen fylde Weisers Plads. Secretær Peters skriver blandt Andet: „Stakkels Weiser er død, og har ikke efterladt nogen, som kan udfylde hans Plads som Tolk; hans Søn Samuel har forglemt det meste af Sproget."

Saa elsket var Weiser af Indianerne, at der siges, at de i mange Aar derefter vedblev at samles ved hans Grav. Den 13de November 1793 stod General George Washington ledsaget af General Joseph Hiester og andre fremragende Mænd ved Weisers Grav og sagde: „Denne afdøde Mand ydede sit Land mange Tjenester i en vanskelig Periode. Efterslægten skal ej forglemme ham."

Som en af de gamle Dommere, Herren opvakte, saaledes stod han iblandt Indianerne, og afvendte mange Farer fra Landet. Han havde lært at søge sin Styrke hos Herren, og søgte Trøst og Vejledning i hans Ord. Bleve hans Fødder ikke frie for Fald, saa førte Herren ham dog gjennem Fald og Sæde, — det er vort Haab, saa hans Sjæl friet fra Døden vandrer for Guds Ansigt i de Levendes Lys (Sal. 56, 14.).

[Kilder: Pastor Dr. C. Z. Weiser. "The life of (John) Conrad Weiser the German Pioneer, Patriot and Patron of two Races" "Nachrichten von den vereinigten Deutschen Evangelisch Lutherischen Gemeinen in Nord-America." Udgave af Professor Dr. W. J. Mann og Pastor Dr. B. M. Schmucker.]

Missjonen fra Halle.

Den tydske evangelisk-lutherske Pennsylvania Synode.

August Hermann Francke og hans Waisenhus og den dermed forbundne Stiftelse i Halle er godt kjendt i Guds Riges Historie. Francke var en Bønnens og Troens Mand, derfor udgik den store Velsignelse fra hans Virksomhed; det var Senepskornet, som vokste op og spredte sine Grene ud over Jorden. Den dansk-hallesfe Missjon i Ostindien er godt kjendt. For den lutherske Kirke i Amerika blev Halle ligeledes af stor Betydning. Efter Franckes Død 1727 blev Sønnen Professor Dr. Gotthelf August Francke den egentlige Leder og under ham var det, at den amerikansk = lutherske Missjon ret fik Fremgang. Ligesom der blev udgivet Beretninger om den dansk - hallesfe = ostindiske Missjon, saaledes blev der ogsaa udgivet Beretninger om den hallesfe-amerikanske Missjon, og da Hovedvirksomheden var i Pennsylvania, blev de ofte kaldet for de Pennsylvaniske Beretninger. Længe saa det ud, som om Moderkirken ikke vilde hjælpe sine udvandrede Børn i Amerika; var der end enkelte tro Herrens Tjenere blandt dem, saa var dog den største Del som Faar uden Hyrder og maatte helt savne Ordet og Sakramenterne. Uværdige Personer optraadte vel som Præster og Ledere blandt dem, men de gjorde det snarere værre end bedre. Til Ostindien kunde det være trangt nok at faa Missjonærer; men endnu vanskeligere syntes det en tidlang at faa Præster og Missjonærer til Tydskerne i Amerika, og dog var det Kirkens Egne og Husfolk, og der trængtes i høj Grad til en Virksomhed iblandt dem; thi der var en stor Udvandring fra Tydskland, som tiltog mer og mer, og det talte højt om Trangen til en Missionsvirksomhed; men naar den Trang skulde afhjælpes, da maatte Kirken i Hjemmet være med til at bære en stor Del af Byrden; thi de allerfleste af Tydskerne var Fattigfolk, som havde haardt ved at betale for deres Rejse, og siden maatte kjæmpe haardt for det daglige Udkomme. Ja mange maatte endogsaa i Amerika tjene i aarevis for at betale for Overrejsen, saa det var nærved, der blev dreven en hel Menneskehandel; man kunde ofte læse i de amerikanske Blade om Nykommere, som skulde sælges paa saa og saa mange Aar for Overrejsen, og det lige fra Tjenere og Tjenestepiger til Skolelærere

og fattige Studenter. Forholdene var just ikke de allerbedste; men Trangen var lige stor til en Virksomhed for Guds Rige. Paa Dr. G. A. Franckes Opfordring modtog Pastor H. M. Mühlenberg Kaldet fra Amerika i 1741 som en Prøve paa 3 Aar, det var den Mand, som Herren havde udvalgt til at ordne de amerikansk-lutherske Kirkeforhold, og som en tro Tjener blev han i den Gjerning, han følte sig kaldet til af Herren, hele sit Liv, og saa velsignelsesrig var hans Virken, at han med rette er bleven kaldet for Patriarken for den lutherske Kirke i Amerika. Den 25de November 1742 kom Mühlenberg til Philadelphia og begyndte strax sin Virksomhed blandt de tydske Lutheranere.

Som vi alt har set, var der mange Vanskeligheder at kjæmpe med; men der blev begyndt i Herrens Navn, og han fulgte med sin Velsignelse. Det var til Philadelphia, Providence eller Trappe og New Hanover eller Falckners Swamp i Pennsylvania, som Mühlenberg især var kaldet til, der skulde han nu begynde sin Virksomhed for Guds Rige, der skulde søges opbygt Kirkehuse, hvor Folket kunde samle sig for at der ved Ordet og Sakramenterne kunde bygges paa det aandelige Hus af de levende Stene. Han tog fat baade paa Skole og Prædikegjerningen; i Almindelighed saaledes, at han gjennem Ugen holdt Skole paa et af de 3 Steder, prædikede om Søndagen, drog saa videre til næste Sted og blev der Ugen igjennem.

I Providence lagde han allerede Hjørnestenen til en Kirke den 2den Maj 1743 og 12te September kunde Kirken tages i Brug; der stod vel en Del tilbage før den kunde kaldes færdig, men Menigheden havde dog nu sit eget Hus, hvor den kunde samles. I Philadelphia var der flere Vanskeligheder før der kunde bygges Kirke, da Byggepladser var temmelig dyre; men det blev dog overvunden, en Byggegrund blev kjøbt for £ 200 Currency, og den 14de Juni 1743 lagdes Hjørnestenen til St. Michaels Kirke paa Hjørnet af North 5th Street og Apple Tree Alley og 2den Søndag efter Hellig tre Konger 1745 kunde Kirken tages i Brug. Indtil Kirken kunde benyttes, havde Mühlenberg Lov til at benytte den svenske Kirke Gloria Dei. De svenske Præster havde prædiket for Tydskerne, og Mühlenberg stod ligeledes i venlig Forbindelse med dem. I 1744 foreslog den svenske Kjøbmand Peter Kock og den tydske Kjøbmand H. Schleydon, at Svenskerne og Tydskerne skulde slutte sig sammen under en Kirkestyrelse; men de svenske Præster L. Th. Nyberg og G. Næsman var derimod, saa Forslaget faldt.

Arbejdet var langt mere end en Mand kunde overkomme, der trængtes til flere Arbejdere i den store Høst; der blev derfor af Mühlenberg skreven til Halle om endelig at sende ham flere Medarbejdere;

i over 2 Aar maatte han bede og vente. I 1744 kunde der imidlertid udsendes 3 Arbejdere til Herrens Vingaard fra Halle i Pastor P. Brunnholtz fra Nybøl i Slesvig og Kandidaterne J. N. Kurtz og J. H. Schaum, som blev udsendt som uordinerede Kateketer. I Amerika ventede man stadig paa, der skulde komme flere Præster; saa kom den længe ventede Stund, da Skibet landede i Philadelphia den 26de Januar 1745. Kort efter de havde landet, gik de 3 Udsendinger ind ad Byen til; der mødte de en Tydsker, som kom fra Skoven; han spurgte, da han saa dem: „Er der ingen lutherske Præster ombord?" Han fik da den glædelige Nyhed, at de var udsendte fra Halle; han førte dem derpaa straks til en tydsk Kjøbmand, der var meget bekjendt for sin Gjæstfrihed, og snart blev de budt velkommen af Mühlenberg. Brunnholtz blev 2den Præst ved de af Mühlenberg betjente Menigheder og kom til at bo i Philadelphia. Schaum blev Skolelærer i Philadelphia og skulde tillige være Medhjælper med Prædikegjerningen; siden blev han sendt til Raritan, N. J. og derfra til York, Pa. Kurtz blev sendt til New Hanover og Tulpehocken som Lærer og Prædikant. I New Providence (Trappe) blev Kirken bygget færdig og indviet 6te Oktober 1745, af Præsterne Mühlenberg, Brunnholtz, Tob. Wagner og L. Th. Nyberg; den fik Navn af Augustus-Kirken, man formoder efter August Hermann Francke.

Ved Kirkeindvielsen blev tillige døbt 3 Negerslaver, som tilhørte en Hr. Pawling, alle Præsterne bleve indskrevne som Faddere.

I 1746 var Pastor J. Chr. Hartwig ankommen og virkede blandt Menighederne ved Hudsonfloden. Den 5te April 1748 landede Pastor J. F. Handschuh i Philadelphia, udsendt fra Halle og saaledes kom der efterhaanden flere Medarbejdere.

Med Kirken i Philadelphia gik Arbejdet fremad og til 14de August 1748 var den færdig til Indvielse. Det danner et nyt Afsnit i den amerikansk-lutherske Kirkes Historie; thi samtidig blev den første Synode dannet i Amerika, Pennsylvania-Synoden, den gamle Moder-Synode, hvorfra saa megen Velsignelse er udgaaet, og som blev Kjernen i den lutherske Kirke i Amerika. Samle Alle kunde den dog ikke, da de forskjellige theologiske Retninger gjorde sig en Del gjældende. Præsterne i de gamle hollandske Menigheder, som siden fik sin væsentlige Støtte fra Hamborg, udgjorde for en Del den stivere orthodokse Retning. At den fra Halle udgaaede Mission nærmest repræsenterede den halleske (pietistiske) Retning, er en Selvfølge; men de fleste af Præsterne var kjernesunde fromme Mænd, som undgik den ensidige Retning. Saltzburgernes Præster boede saa langt borte, de stod ellers i inderligt Forhold til Præsterne fra Halle. Uværdige Personer kunde der ikke være tale om

at optage. Samtidig med Kirke-Indvielsen blev Kand. Kurtz ordineret, saa han nævnes som den første Præst ordineret i Amerika af en Synode.

St. Michaels Kirkes Indvielse i Philadelphia
14de August 1748.

Til denne Højtidsfest kom Folk sammen fra forskjellige Sider. Foruden Præsterne Mühlenberg, Brunnholtz og Handschuch kom ogsaa Past. Hartwig fra New York Stat, ligeledes Kand Kurtz; Kand. Schaum kunde derimod ikke komme. Desuden kom de svenske Præster Mag. G. Næsman fra Philadelphia og Provst J. Sandin fra Racoon, N. J. Saa oprandt Dagen 10de Søndag efter Trinitatis den 14de August 1748; man samlede sig om Formiddagen ved Pastor Brunnholtz's Hus for derfra at gaa i Procession til Kirken. I Spidsen gik den svenske Provst Sandin og Past. Hartwig, saa kom Pastor Brunnholtz og Past. Mühlenberg og efter dem Menighedsraadet fra Philadelphia og Germantown samt Udsendte fra Menighederne i Providence, New Hanover, Upper Milfort og Saccum, saa Pastor Handschuh med Udsendte fra Lancaster og Earltown, endelig Kandidat Kurtz og Udsendte fra Tulpehocken og Nordkiel. At Schaum ikke kom med Udsendte, havde sin Grund i, at Budet kom for sent til ham, og da det var temmelig langt, kunde han ikke faa det ordnet itide.

Gudstjenesten begyndte med Salmen: „Kom Hellig Aand, Herre Gud", som blev sungen „korvis og harmonisk" Saa traadte alle tilstedeværende Præster for Alteret og Menigheds-Udsendingerne traadte frem i Koret i en Halvkreds foran Alteret. Efter endnu en Salme var sungen blev der læst en engelsk Lykønskningsskrivelse fra den ældste svenske Præst (formodentlig Pastor Peter Tranberg i Wilmington, Pa), som ikke selv kunde være med. Derpaa blev der holdt en kort Tale, i hvilken der blev peget paa, at da Grundstenen blev lagt, da var det for at der kunde bygges en Kirke i hvilke den evangelisk-lutherske Lære kunde blive forkyndt paa Profeternes og Apostlernes Grundvold efter den uforandrede Augsburgske Konfessjon og de øvrige Symbolske Bøger. Saa blev Kirken, Prædikestol, Døbefont og Alter indviet til Brug for det saliggjørende Ord og Sakramente efter vore symbolske Bøger. Menighedsraadet i Philadelphia maatte offentlig og mundtlig love, at de under Guds Bistand, saa længe Herren bevarede Kirken fra Ild og Vand og anden Ulykke, vilde vaage over, at den blev brugt til det, den var indviet, og gik saadan i Arv til Børn og Børnebørn. Saa blev der mindet om, at Kirken var kun det ydre, men derinde skulde Tilhørerne be-

rede sig til at være den levende Guds Tempel. Efter nogle Vers var sungen, knælede Præster og Udsendte og nedbad Herrens Velsignelse over St. Michaelis Kirke. Sandin og Næsman bad paa svensk, Brunnholtz, Hartwig, Handschuh og Kurtz bad paa tydsk. Deres Bønner gik ud paa, at Herrens Navn ret maatte æres i Kirken ved ren Lære og helligt Liv, saa hans Rige maatte fremmes derved, samt om Herrens Velsignelse og en salig Død for alle Kirkens Venner og Velgjørere. Derpaa blev der atter sungen og en Daabshandling fandt Sted, saa holdt Pastor Handschauh en kraftig og opbyggelig Prædiken. Efter den nød Præster og en Del Menighedslemmer den hellige Nadvere og Indvielsen sluttede. Kirken var opført af Sten og var 45 Fod bred og 70 Fod lang med Indgang fra Vesten. I Øst stod Alteret med Prædikestolen foran, ved begge Sider var der Gallerier med Sæder og over Indgangen hvor Orgelet stod. Ved Koret var der en lille Udbygning mod Nord og Syd med Ind„ang, saa der dannedes en Korsform. Vinduerne var rundbuede. Den afgav Plads til ca. 800 Per-Personer; omkring Kirken var der Kirkegaard. Denne ærværdige Kirkebygning stod til 1874, da den blev nedbrudt.

Kandidat J. N. Kurtz Ordination.

Om Eftermiddagen gik igjen alle Præsterne i Procesſjon til Kirken. Her holdt først Pastor Hartwig en alvorlig Prædiken over de Ord: „Hans Blod vil jeg kræve af din Haand" (Ezekiel 33, 8). Derefter traadte Provst Sandin, Præsterne Mühlenberg, Brunnholtz og Mag. Næsman, samt Kandidat Kurtz som skulde ordineres foran Alteret, og 3 reformerte Præster var Tilskuere. Delegaterne fra de forskjellige Menigheder dannede igjen en Halvmaane omkring dem. „En af os", siger Mühlenberg, „læste Ordinationsformularen" (formodentlig ham selv, da han var Synodens Formand), holdt derefter Bøn, saa lagde alle Præsterne Hænderne paa Kandidaten og indviede ham til det hellige Prædikeembede. Dagen forud var Kurtz examineret af de forsamlede Præster. Kurtz maatte aflægge Løfte og bekræfte det ved sin Underskrift om at lære i Overensstemmelse med den lutherske Kirkes Bekjendelsesskrifter. Efter sin Ordination prædikede Pastor Kurtz.

De første Synodeforhandlinger.

Om Mandagen samledes Præster og Delegater igjen i St. Michaels Kirke. Der var Delegater fra 10 tydske Menigheder og Hr. P. Kock fra den svenske i Philadelphia. Mühlenberg var Synodens Præsident og Brunnholtz dens Sekretær. Mühlenberg aabnede Mødet med en Tale, i hvilken han mindede om, at der for 5 Aar siden blev gjort et

lignende Forsøg i den svenske Kirke; men ved de Forviklinger, som kom frem derved, at Pastor Nyberg gik til Hernhutterne, var det ikke lykkets. Da imidlertid en Snor, som lægges af flere Strænge, ikke brister saa let, og da Enighed gjør stærk, saa havde man atter samlet sig for at forhandle om, hvad der tjente til Kirkens Fremme for dem og deres Efterkommere, og med Guds Hjælp vilde man saaledes samles hvert Aar; dette skulde nu være en Prøve. Der blev lagt Vægt paa, at de her forsamlede Præster var rettelig kaldet og udsendt og stod i Forbindelse med Fædrene i Europa. Saa blev Menighederne adspurgt, om de var tilfreds med deres Lærere. Delegaterne fra Philadelphia og Germantown traadte først frem og afgav den Erklæring, at de var fornøjet med Pastor Brunnholtz, de andre fulgte saa efter med lignende Erklæring om deres Præster. Saa blev der forhandlet om Skolesagen. Pastor Brunnholtz meddelte, at han i 3½ Aar havde havt Skole i sit Hus. Kandidat Schaum havde en Tid været Lærer. I Germantown var der 2 Lærere hvoraf den ene var Stud. theol. Døling, (Deyling), som tidlig havde været hos Hernhutterne. Mühlenberg havde ligeledes Skoler i sine Menigheder; i New Hanover var Jacob Løser Lærer. Handschuh havde Lærerne Schmidt og Vigera; men desværre var Schmidt rejst til Europa, saa de tiltrængte en anden.

Det næste paa Dagsordenen var om en fælles Alterbog og fælles Ceremonier (Kirchen-Agende). Delegaterne udtalte paa Menighedernes Vegne, det ønskelige i en saadan fælles Alterbog. De havde ellers ikke noget mod den, som blev brugt, uden det, at den var noget for lang i den kolde Vintertid, og spurgte, om den ikke kunde afkortes noget, men overlod det for øvrigt til Præsternes Afgjørelse. Menighederne bestod af Medlemmer fra forskjellige Dele i Tydskland hvoraf hver Landsdel saa at sige havde sin Alterbog, nu gjaldt det om, de her kunde forenes om en fælles Kirkeordning. Som Grundlag tog man den trykte Alterbog for den tydsk-lutherske Menighed i Savoy, London, „da man ikke havde nogen anden ved Haanden." Man gjennemgik og vedtog derefter en fælles Alterbog, som faldt i 5 Dele: 1 Ordning for almindelig Gudstjeneste, 2 Daab, 3 Ægtevielse, 4 Skriftemaal og Altergang, 5 Begravelse. Den almindelige Gudstjeneste var med Sang, Syndsbekjendelse, Kollekt, Epistel og Evangelium, Troesbekjendelsessalmen: „Vi troe, vi Alle troe paa Gud," naar der var Daab bortfaldt den, Prædiken, Forbøn, Sang osv. Man brugte Marburg Salmebog. Alterbogen blev ikke trykt; hver Præst maatte sørge for at faa sig et skrevet Exemplar for sit eget Brug. I Aarets Løb gjennemgik den adskillige Forandringer, blev udvidet ved Tillæg og lignende indtil den efter Syno-

dens Beslutning blev trykt 1786. Af de skrevne er 2 Exemplarer blevne bevarede. Det ene er uden Titel og har tilhørt Pastor Van Buskirk fra 1763; det andet Pastor Peter Mühlenberg fra 1769 med følgende Titel: „Liturgie eller Kirkebog til Brug i de højtydske forenede Menigheder". Saa kom følgende Spørgsmaal frem: Hvorfor er ikke andre saakaldte Præster som Støver, Streiter, Andreä og Wagner bleven indbudt? Derpaa svarede Mühlenberg: „Vi kan ikke have Menighedssamfund eller Broderskab med dem 1) fordi de uden Grund udskriger os for Pietister, 2) er de ikke udsendte, og har hverken indre eller ydre Kald, 3) de vil heller ikke forene sig med os om en fælles Kirkeordning, men enhver vil rette sig efter sit Lands Ceremonier, 4) en 6aarig Erfaring har lært ham, at det for dem kommer mest an paa Levebrødet og 5) de staar ikke under noget Konsistorivm og gjør ingen Regnskab for deres Embedsførelse".

En Beskyldning mod Mühlenberg fra Pastor Wagner, at han havde fordreven ham fra Tulpehocken, blev saa behandlet og tilbagevist. Efter adskillige mindre vigtige Sager blev det udtalt som ønskeligt, at samles hvert Aar skiftevis i Philadelphia og Lancaster. Hartwig holdt derefter en Tale til Menighedsdelegaterne (de Ældste) og ønskede Velsignelse over deres Menigheder.

Brunnholtz takkede paa Menighedernes Vegne Sandin, fordi han havde deltaget i Mødet. Sandin takkede og ønskede Guds Velsignelse over alle; han vilde gjerne være Medlem ved Møderne. Menighedsraadet takkede alle Gjæsterne for deres Komme og indbød dem endnu til et tarveligt Maaltid. Man sluttede med Salmen: „Du højeste Trøster". Forhandlingerne blev underskreven af Præsterne og Menighedernes Udsendte. Dermed endte det første Synodemøde, og Moder-Synoden var nu stiftet under Navn af:

„Det tydsk evangelisk-lutherske Ministerium (eller Synode) for Pennsylvania og nærliggende Kolonier"

den 14de til 15de August (25de til 26de ny Stil) 1748 med H. M. Mühlenberg som Senior.

Det var kun et lille Samfund; men Herren har været med, saa det i Tidernes Løb er bleven stort og har været til megen Velsignelse. Naar der tales om Stiftelsen af Pennsylvania-Synoden, da bliver der som oftest anført forskjelligt Antal paa Præster som Stiftere, som oftest fra 5 til 8 Præster, og de forskjellige Tal kan have sin Berettigelse, det kommer en Del an paa, hvorledes man regner. Naar det anføres, at den blev stiftet af 6 Præster, regnes der som oftest 4 tydske og 2 svenske Præster, og da

anføres Kurtz, som ordineret af Synoden og derefter optaget; eller man tager Schaum med, som ogsaa skulde have været ordineret, om han havde kunnet komme (han blev ordineret Aaret efter); det bliver saa 6 tydske Præster, og de 2 svenske anføres mere som raadgivende Medlemmer; siges der 5, da er det de 5 ordinerede tydske Præster, som var samlet før Mødet sluttede. Hvor det opføres med 8 Præster, da regnes de 2 svenske fuldt med de 5 tydske Præster samt Kateket Schaum. Ogsaa Danmark var paa en Maade repræsenteret ved Synodens Stiftelse ved Brunnholtz, som var fra Slesvig; at han ogsaa talte dansk kan sees af flere Ting i hans Indberetninger til Halle. Pennsylvania-Synodens Stiftere var da følgende:

Pastor H. M. Mühlenberg, Senior,
" P. Brunnholtz, Sekretær,
" J. F. Handschuh,
" J. C. Hartwig,
" J. N. Kurtz.

Kateket J. H. Schaum,
Medlem men forhindret i at være med ved Stiftelsen.

De svenske Præster: Provst J. Sandin,
Mag. G. Næsmann.

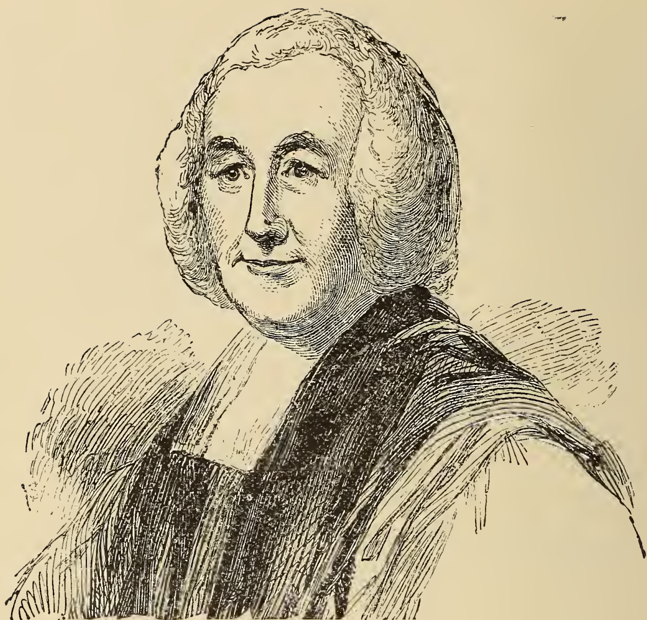
Deres Stilling, som de svenske Præster i det Hele, var en dobbelt, de deltog fuldt ud i Synodens Møder; men stod med deres Menigheder under den svenske Erkebiskop og havde en egen Forfatning, medens Synoden, der var dannet som tydsk, stod under Halle.

Det 2det Synodemøde blev holdt i Lancaster, Pennsylvania; ved det blev Schaum ordineret den 4de Juni 1749. Da Hartwig boede saa langt borte, var han ikke med.

Uden at være udsendte ankom nogle unge Studenter, som siden blev Præster i Synoden: J. A. Weygand 1748, L. H. Schrenck 1749, L. Rauss 1749 eller 1750 og flere.

Siden kom Præsterne: J. D. M. Heintzelmann, J. A. Krug, J. L. Voight, C. E. Schultze, J. F. Schmidt, J. H. Helmuth og flere andre.

Hvorledes Synoden udviklede sig, og Missjonen og Kirken i det Hele fik Fremgang, vil vi se ved at følge Stifternes Liv og Virken og saa vidt muligt de nye Arbejderes, som kom til, samt i Korthed Forhandlingerne; Kampe og Sejre, saavel mod Kirkens Fjender, som i den strenge Krigens Tid og derefter. Herrens Haand ser vi igjennem det Alt, hvorledes han er med Sine og fører sin Sag frem.

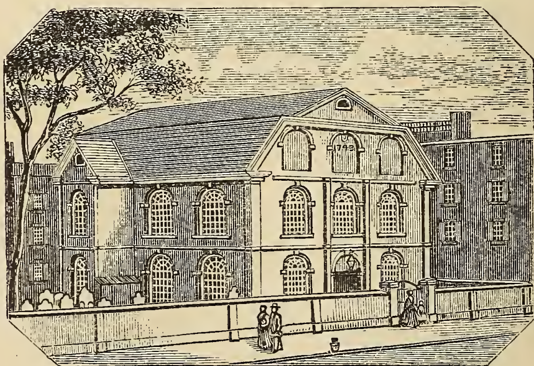
Pastor Dr. Heinrich Melchior Mühlenberg,

Patriarken for den amerikanske evangelisk - lutherske Kirke.

Født 6te September 1711. Ordineret 1739.

Landede 22de September i Charleston og 25de November 1742 i Philadelphia.

Død 7de Oktober 1787.

St. Michaels Kirke i Philadelphia.

Indviet 14de August 1748.

Pastor Dr. Heinrich Melchior Mühlenberg,

den amerikanske evangelisk = lutherske Kirkes Patriark.

Den 6te September 1711 blev Mühlenberg født i Eimbeck, Hannover, af Forældrene Skomager og Borger Nicolaus (eller Claus) Melchior Mühlenberg og Hustru Anna Maria Kleinschmidt. Allerede samme Dag blev han ført til Kirken og ved Gjenfødelsesbadet indlemmet i Guds Rige. Efter Kirkebogen er han døbt Melchior Heinrich; men andre Steder staar hans Navn, som han selv skrev det: Heinrich Melchior; i Amerika skrev han undertiden sit Navn med den engelske Form Henry. Hans Forældre havde en stor Børneflok, der staar 9 Børn indskrevne i Kirkebogen, deraf var Heinrich det 7de, alle naaede dog ikke den voksne Alder. Faderen bliver benævnt Diakon, det var imidlertid ikke det præstelige Diakonat, men en Slags Kirketjener. Han søgte at give Heinrich en god Opdragelse, saavidt hans Kaar tillod det; Sønnen blev fra sit 7de til 12te Aar holdt baade i tydsk og latinsk Skole, og det var Ønsket, at han skulde studere. Dette Ønske blev opfyldt, men Faderen fik det ikke at se, han blev ved et Slagtilfælde pludselig kaldet herfra, da Sønnen ret skulde tage fat. I sit 12te Aar kom han allerede til at gaa til Forberedelse til Konfirmation og den hellige Nadveres Nydelse hos Pastor Benckhard. Fra sit 15de til 18de Aar maatte han arbejde haardt om Dagen, saa det var kun Aftenen, han havde til sin Raadighed, som han anvendte til Læsning og Musik. Der er en gammel Tradition, som fortæller, at han arbejdede hos sin Broder, der var Skomager og Garver; men han havde altid sine Bøger saaledes, at han kunde læse i dem, naar Lejlighed gaves, og han skulde endog have indrettet en Slags Prædikestol, hvorfra han øvede sig i at tale. Da han var godt øvet i Musik, fik han 3 Gange Løfte om en Organistplads, den ene endogsaa ved et adeligt Hof; men der var saa rigtignok den Betingelse forbunden dermed, at han tillige skulde tage sig en Kone, som fulgte med, hvad han ikke vilde.

Da han var i sit 21de Aar fik han om Aftenen Undervisning af Rector Schüssler i Latin og Græsk, og ved hans Hjælp kom han atter i Latinskole, men maatte for en Del tjene sit Underhold ved at give Undervisning i Musik og Sang. I 1733 blev han raadet at rejse til Skolen i Harzbjergene, Clausthal eller Zellerfelde. Han rejste da til Clausthal, men kom ganske tomhændet dertil. Efter at være bleven overhørt af Rector Raphelio A. M., ordnedes det saaledes, at han kom til at undervise nogle Bjergmænds Børn for paa den Maade at faa fri Kost. Hans lille Skole voksede til 18 Elever, som han maatte give

4 Timers daglig Undervisning. Han gjorde gode Fremskridt i sine Studeringer; men i aandelig Henseende gik det tilbage. Rectoren saa det og gav ham i Enrum en faderlig Formaning, som gjorde god Virkning; i hans senere Aar saa han tilbage paa denne Studentertid, som letsindig og gudløs, og det gjorde ham meget ondt Han rejste atter hjem til Eimbeck i 1734 for efter Rectorens Raad at komme til et Universitet, og da der nylig var oprettet et i Göttingen, og Eimbeck kunde skaffe en Student frit Ophold, saa kom Mühlenberg dertil 19de Marts 1735. Han hørte nu de forskjellige Professorers Forelæsninger. Den theologiske Professor Oporin begyndte et Kursus med Forelæsning over Dogmatik og Moral, og det blev særlig af Betydning for Mühlenberg, han kom under disse rigtig til at se sig selv som en arm Synder men lærte ogsaa at søge hen til Jesus med alle sine Synder, og fandt hos ham Fred for sin Sjæl. Der begyndte nu et nyt Liv for ham.

Samtidig ankom der 3 unge Studenter, som var født i Eimbeck, og som havde været i Halle. I dem fandt han ligesindede kristelige Venner. Grev Ernst af Wernigerode kom tilligemed flere fromme Adelspersoner til Göttingen, de holdt Opbyggelsestimer i deres private Bolig, hvortil baade Studenter og Borgere blev indbudt, det baade styrkede Mühlenbergs aandelige Liv og bidrog til, at han fik Velyndere, saa han blev sat i Stand til at studere 3 Aar ved Universitetet. Mühlenberg var nu fuld af Længsel efter at virke for Guds Riges Sag, og da han saa, hvorledes saa mange fattige Børn gik omkring og tiggede uden at lære noget, saa begyndte han i Forening med to theologiske Studenter at samle de fattige Børn i en Stue og give dem fri Undervisning i Læsning og Skrivning samt Religion. Det vakte en Del Opsigt, og at ikke alle saa paa det med venlige Øine gav sig tilkjende derved, at der blev indsendt Klage derover til Grev Reuss XI; det blev imidlertid til Gavn; der udkom den Forordning, at Skolen skulde staa under det theologiske Fakultet, og nu forenede flere kristelige Venner sig om at støtte Skolen. Børnene kom hver Uge til Universitetskirken, hvor de blev overhørt af Studenterne, som prædikede der. Mühlenberg kom endogsaa til at holde et Slags Cabinetsprædikener for Grev Reutz. I 1737 kom de to Jøde-Missjonærer Wideman og Manitius dertil for at virke for Jødemissjonen. De spurgte Mühlenberg, om han ikke sammen med dem vilde virke i Israelsmissionen, og om saa var, da maatte han rejse til Halle og raadføre sig med Professor Callenberg ved det jødiske Institut. Mühlenberg følte sig draget mod de vildfarende Faar af Israels Hus; men han saa ingen Udvej til at komme til Halle. Det blev imidlertid ordnet saa, at han i For-

aaret 1738 kunde drage dertil, efter først at have været i sit Hjem, hvor han kom til at prædike. Han var særlig anbefalet til Francke og fik en venlig Modtagelse af ham. Han blev ansat som Lærer og skulde give Undervisning i Theologie, Græsk og Hebraisk og fik siden Opsyn med Sygestuerne; det var en god Begyndelse for hans præstelige Virksomhed, og i Hr. Cellarius fandt han tillige en trofast Ven, der i Enrum talte med ham og i Kjærlighed rettede flere Ting. Han havde knapt været der et Aar, før der kom Brev fra Göttingen om at komme tilbage dertil, for at overtage og lede den ved ham begyndte Fattigskole, som nu havde udviklet sig betydeligt; men da det blev ham meddelt, at Francke særlig ansaa ham skikket for Hedningemissjonen, og at det var Tanken at udsende ham for at grundlægge en ny Missjon i Bengalen i Indien, saa afflog han Kaldet fra Göttingen. Flere Ting stillede sig hindrende i Vejen, for at han kunde blive udsendt som Hedningemissjonær, og imidlertid kom der Kald til Mühlenberg fra Grev Reuss XXIV til at blive Diakon eller Hjælpepræst i Grosshennersdorf samt Inspectør ved Waisenhuset. Da Greven var en af hans gamle Velgjørere og havde blandt andet hjulpet ham til at komme til Halle, mente Francke, at han burde ikke afslaa denne Kaldelse, men idetmindste modtage den som en foreløbig Virksomhed, til Herren anviste en anden. Han modtog da Kaldet og rejste derpaa til Leipzig, hvor han blev eksamineret af Consistoriet, og derefter ordineret af Superintendenten Dr. Deyling assisteret af Leipzigs Ministerium (1739). Med Tak saa Mühlenberg tilbage paa Herrens underfulde Førelser med ham, siden han for 4 Aar siden begyndte at studere i Göttingen. Ikke 14 Dage efter Mühlenberg var rejst fra Halle kom der indtrængende Brev fra Danmark om flere Missionærer til Indien. At det ikke kom før, tog Mühlenberg som et Tegn fra Herren, at det ikke var i Hedningemissjonen, han skulde virke. Paa 3die Aar virkede Mühlenberg nu til Velsignelse i sit Embede. I 1741 gjorde han en Reise til Halle og spiste den 6te September til Aften hos Francke, som fortalte ham om de adspredte Lutheranere i Amerika, og at han var bedet om at faa en Præst til dem. Han spurgte Mühlenberg, om han ikke vilde modtage Kaldet, hvortil han svarede, at hvis det var Guds Villie, saa vilde han gaa, hvor Herren bestemte det. Derover blev baade Francke og hans Hustru Henriette meget glade, og hun forærede straks den fattige Diakon en Slaabrok. Bestemmelsen blev, at Mühlenberg skulde modtage Kaldet til en Prøve paa 3 Aar og saa have Lov til at rejse hjem igjen. Der blev skrevet til Hofpræst Ziegenhagen i London, og faa Uger efter kom der Brev tilbage med den ønskede Ordning. Det var imidlertid ikke saa let at faa det bragt

i Orden for Mühlenberg, thi da han kom hjem, blev der holdt paa, at han ikke skulde rejse, saa han kom til at staa tvivlende om, hvad han skulde gjøre. Han skrev til Francke og vedlagde tillige et Brev til Ziegenhagen. Francke svarede tilbage, at han vilde ikke sende Brevet til Ziegenhagen, og Mühlenberg skulde give et bestemt Svar, Ja eller Nei, og svare Herren for, hvad han svarede. Nej kunde han ikke sige, naar det var Herrens Villie, han skulde rejse, og snart viste det sig at være det, saa alt blev ordnet saaledes, at han kunde drage afsted. Allerede 9de December holdt han under stor Bevægelse sin Afskedsprædiken og tog saa Afsked med sine Venner med Gjensynshaabet hos Herren. Han rejste derefter til Halle for at faa alt istand til Afrejsen og tage Afsked med Vennerne der.

4de Februar 1742 var han færdig i Halle til at drage videre for at bringe Evangeliet til de adspredte Landsmænd i det fjerne Amerika; endnu skulde han dog hjem for at sige Slægt og Barndomsvenner Farvel. Over Wernigerode gik det til Göttingen, hvor Afskeden med Dr. Oporin, som havde været Redskab til hans Opvækkelse, især var inderlig. Derpaa til Barndomshjemmet i Eimbeck, hvor han fandt sin gamle svage Moder, der vel var glad ved at se sin Søn; men dog saa bedrøvet over, han skulde rejse til Amerika, at hun sagde, hun vilde nu heller følge ham til Graven, end siden komme til at høre, at han var sønderreven af de Vilde.

Søndag den 18de Februar efter Gudstjenesten samledes Slægt og Venner om ham i hans Moders Hus. Dagen efter besøgte han den unge Pastor J. C. Borrus ved Neustädter Kirke og spurgte, om han ikke kunde holde en Prædiken i Kirken, da der var mange, som ønskede at høre ham, nu han skulde drage til Amerika; de Steder, hvor han havde rejst omkring, havde han prædiket og holdt Opbyggelsesmøder. Dagen derefter var han hos Førstepræsten Benckhard, af hvem han var konfirmeret, som tilbød ham at prædike i sit Sted den følgende Søndag.

Under stor Tilstrømning prædikede han saa om Søndagen over Luk. 11, hvortil han særlig knyttede Esa. 61, 1—2. „Herrens Aand er over mig, derfor har Herren salvet mig til at kundgjøre et godt Budskab for de Fattige; han sendte mig til at helbrede dem, som har et sønderknust Hjerte, til at udraabe for de Fangne Frihed og for de Bundne Løsladelse; til at udraabe Herrens Velbehageligheds Aar og vor Guds Hævns Dag; til at trøste alle Sørgende".

Om Aftenen samledes en Del Venner hos ham, og der fulgte tillige en Del Ubekjendte med, saa de blev saa mange, at de maatte staa udenfor Vinduerne for at høre ham; men næste Dag kom en Betjent

med Bud fra Borgermesteren, at han skulde holde op med de pietistiske Forsamlinger, da de var mod Landets Love. Mühlenberg sendte Svar tilbage, at han vidste ikke af, han holdt forbudte Forsamlinger og bad om at maatte faa Forbudet at se; der blev saa svaret, der stod i Loven: enhver, som vil synge og bede, skal gjøre det i deres egne Huse.

Mühlenberg gik nu til Borgermesteren, hvor han fik at vide, at Forbudet var kommen fra Superintendenten i Münster efter Anklage af Pastor J. G. Hund ved Markskirken og den unge Præst ved Neustädter Kirke og skulde nok især hidrøre fra, at Førstepræsten havde ladet ham prædike i sit Sted. Søndagen derefter skulde han prædike for Pastor Mayenberg i Landsbyen Salz der Helden; men om Løverdagen kom der Bud om at møde hos Superintendenten. Mühlenberg bad om Udsættelse til om Mandagen, da han skulde prædike om Søndagen. Da Mühlenberg nu kom til Landsbyen, var der Brev baade fra Amtmand og Superintendent, som forbød Mühlenberg at holde pietistiske Forsamlinger. Præsten var bange, hvad Mühlenberg sagde, han ikke skulde være; han tog saa tilbage igjen uden at prædike.

Den 12te Marts blev han kaldet for Borgermesteren, og der blev forelæst ham en streng Skrivelse fra Konsistoriet i Hanover, i hvilke det under Fængsel blev Mühlenberg forbudt at holde Forsamlinger; han spurgte, om det ikke lignede en Del den spanske Inquisition. Borgermesteren lo af det og lod ham gaa. Han søgte nu hos Superintendenten at faa nærmere Forklaring og fremlagde for ham sit Examens- og Ordinationsbevis fra Leipzig. Superintendenten selv kunde ikke forstaa det haarde Forbud, ligesom Mühlenberg i ham fandt en meget venlig Mand, som ønskede ham Herrens Velsignelse til sin Gjerning. Denne haarde Medfart, han saaledes fik i sin Fødeby, kunde ikke andet end smerte ham meget. Den 17de Marts forlod han Hjemmet for at drage afsted; han tog til Hannover, hvor han blev modtaget paa det bedste af Hofraadinde von Hattorf. Hos Konsistorialraaden søgte han at faa nærmere Forklaring over den haarde Skrivelse mod ham. Konsistorialraaden blev paa sin Side ikke mindre forundret, da han havde talt med Mühlenberg; thi Anklagen mod ham var, at han udgav sig for saksisk Præst, men i Grunden var en Landløber, som var kommen tilbage fra Pennsylvania, og som holdt pietistiske Forsamlinger og voldte Uro mod Landets Love.

Mühlenberg blev bekjendt med flere baade Præster og Lægfolk og kom til at tale forskjellige Gange, og blev det endogsaa bestemt, at han Søndag efter Paaske skulde prædike i Markskirken for Pastor Flügge.

Konsistorialdirektøren ønskede selv at høre ham, og efter at have hørt Prædikenen sagde han, „at den var orthodox efter Concordiaformlen".

Saa gik det videre gjennem Holland til London. Her havde han et meget behageligt Ophold sammen med Mag. Johann David Michaelis, som han her traf. Det var særlig hos Hofpræst Ziegenhagen han var, som skulde ordne Afrejsen for ham. Han hørte begge Hofpræsterne Ziegenhagen og Butjenter, hjalp selv med ved Andagtstimer, og nød i Forening med Præsterne Nadveren i St. James, hvor han ogsaa prædikede over 1 Joh. 5.

Snart blev alt færdig til Afrejsen og den 13de Juni 1742 gik Mühlenberg ombord paa Georgia Packet Boat bestemt for Charleston, da han efter Ziegenhagens Raad først skulde tale med Salzburgernes Præster i Ebenezer, Georgia. Skibet lettede snart Anker fra Gravesend for at sejle mod Vest; det blev ledsaget paa Vej af et Krigsskib. De fleste var Englændere; men der var ogsaa Tydskere, deriblandt Salzburgere til Ebenezer. Det var ingen behagelig Rejse; der maatte kjæmpes baade med Storm og Vindstille. Raa og ugudelig Tale lød fra de fleste. Mühlenberg holdt først Opbyggelse med Tydskerne og øvede Børnene i at læse. Paa Kaptainens Anmodning maatte han ogsaa prædike, saa godt han kunde, paa Engelsk. En Tid var han meget lidende af Søsygen. Engang fik de en alvorlig Forskrækkelse, da et Skib nærmede sig dem med alle Tegn paa fjendtlige Hensigter; alt blev indrettet til Forsvar, saa godt det lod sig gjøre. Mühlenberg holdt først Bøn og anbefalede alt i Herrens Haand, stillede sig derefter selv paa sin Post. Kaptainen vilde anbringe ham bag et Brystværn, dannet af Sengesteder; men Mühlenberg svarede, at han havde et bedre Værn, nemlig det, om hvilke der tales i den 91de Salme. Til stor Glæde viste det sig, at den formentlige Fjende var et andet engelsk Skib. Under Vindstille og Søfolkenes Misfornøielse lod Kaptainen uddele stærke Drikke for at oplive Sindet; men det endte med et alvorligt Slagsmaal, saa Kaptainen bevæbnet maatte faa det standset og lægge nogle af de værste i Jern. Mod Rejsens Slutning slap Vandet op. Kaptainen sagde, de havde nok en Jonas ombord. Endelig kom den længe ventede Stund; 22de September kunde de med deres rustne Kanon hilse og faa Gjenhilsen fra Fortet i Charleston. Med Salzburgerne rejste Mühlenberg videre til Savannah; ankommen dertil hørte han, at Pastor Gronau fra Ebenezer var der for at holde Gudstjeneste, og han blev snart budt hjertelig velkommen af ham. Om Mandagen sejlede han saa med Pastor Gronau i en lille Baad de 30 Mile ad Floden til Ebenezer; her blev han ligeledes budt hjertelig velkommen af Pastor Boltzius, til

hvem han gav Ziegenhagens Brev og en Sølvkalk fra Augsburg til Menigheden i Ebenezer.

I denne Menighed styrkede Mühlenberg sig nu til Sjæl og Legeme. Boltzius var villig til at rejse med til Pennsylvania, skjøndt det i de Tider var en meget vanskelig Rejse, og det ikke kunde bestemmes forud, hvad Tid han kunde være tilbage, samt maatte efterlade en svagelig Hustru og to syge Børn. Fredag Aften den 9de Oktober prædikede Mühlenberg i Kirken over 1 Peter 2, 25. Søndag var der en Afskedsgudstjeneste med Prædiken Formiddag og Eftermiddag og Altergang for Præsterne og Menigheden.

Mandag Aften Kl. 7 den 11te Oktober var Boltzius og Mühlenberg rejsefærdige for med den lille Baad at sejle til Savannah. En stor Del af Menigheden samlede sig for at tage Afsked; den var vemodsfuld, men under Bøn og Salmesang skiltes de, og i den stille Aften, medens Maanen mildt kastede sine Straaler udover Jorden, sejlede Baaden ned ad den skjønne Flod, under Menighedens Salmesang indtil Tonerne hendøde i det Fjerne. Ankomne til Charleston var det ikke muligt at faa Leilighed til Philadelphia; der blev sagt, de maatte mindst vente 4 Uger og saa kunde det endda være tvivlsomt. Efter adskillige Raadslagninger blev det bestemt, at Mühlenberg skulde blive endnu en lille Tid; var det da ikke muligt at komme afsted, skulde han rejse til Savannah og prædike der eller i Fredericia. Boltzius kjøbte sig en Hest og den 24de Oktober tog de bevæget Afsked med hinanden; han red da hjem tilhest. Mühlenberg blev og fortsatte med Gudstjenester. Da Boltzius var rejst, fik han fat paa et Par Smaaskrifter fra Philadelphia; det ene gav Beretning om nogle Møder, Grev Zinzendorf havde holdt under Navn af Hr. von Thurnstein; det andet om den Forvirring, der var bleven blandt de tydske Lutheranere og Reformerte siden Zinzendorfs Komme.

Faa Dage efter kom der imidlertid en Schaluppe fra Philadelphia; det var ikke noget stort Skib at sejle med, men Mühlenberg vilde dog helst afsted og for 3 Guineas kom han med, og den 12te November sejlede han da ene til Philadelphia, hvortil han ankom efter en temmelig besværlig Rejse den 25de November 1742. Her stod han som en Fremmed og vidste ikke ret, hvor han skulde henvende sig; thi en Apotheker Zwiefler, til hvem han havde Adresse, var draget over til Zinzendorfs Parti. Han søgte ham imidlertid op og fik snart at høre om den sørgelige Tilstand. Da der kort efter kom en Mand ved Navn Philip Brandt fra New Hannover, tog han endnu samme Dag tilhest sammen med ham de 36 Mil dertil. Det var en streng Tur gjennem de uvejsomme

Skove, tilmed da de skulde over Floder, hvorved Mühlenberg blev ganske vaad.

Heller ikke der saa det meget lyst ud; der var vel en gammel Tandlæge Schmidt, som prædikede, men Tilstanden var ikke god. 1ste Advents Søndag (28de Novbr.) holdt Mühlenberg sin Tiltrædelsesprædiken over 2 Kor. 5, 19—20 i deres lille endnu langt fra færdige Logkirke. Som et Sendebud i Kristi Sted stod han der for at bede dem forlige sig med Gud, og hans Ord fandt Indgang, saa det blev til Velsignelse. Nu gik det videre omkring til de andre Pladser, han efter Kaldsbrevet skulde betjene: Philadelphia og New Providence. Søndagen derefter (5te Decbr.) prædikede han i det gamle Forsamlingshus i Philadelphia og følgende Søndag i en Lade i Providence. Saaledes drog han fra Sted til Sted for at faa Forholdene bragt i Orden.

Han prædikede, døbte, mindede de Ældre om Daabspagten, og hans alvorlige Ord fandt Indgang, saa han blev hilset med Glæde, og snart udstedte Menighederne Kaldsbrev til ham med Styrelsens Underskrift. I Philadelphia søgte den gamle Pastor Kraft først at faa ham i sin Magt og siden at skade ham. 3die Juledag blev der bestemt et Møde i den svenske Kirke Gloria Dei; der prædikede Mühlenberg. Den svenske Pastor Trandberg læste hans Ordinationsbevis og Udsendelsesskrivelse, og han blev erkjendt for lovlig udsendt og indsat som de tydske Menigheders Præst. Grev Zinzendorf søgte derefter dels at faa ham over til sig, og dels at drage Folket fra ham. Han mødte med sine Brødre og holdt en lang Samtale og Eksamination med Mühlenberg og søgte at skræmme ham derved, at han udgav sig for luthersk Inspectør, dels med, at han vilde i London anklage ham for Erkebiskoppen; dog han lod sig ikke afskrække, og der sluttede sig stedse flere i Kjærlighed om ham, saa han var snart i fuld Virksomhed, der langt overgik hans Kræfter, med at prædike og undervise. Snart kom en ung Moder, som var voksjet op uden Daab, der ønskede at blive døbt tilligemed sine Smaa; saa var der en Skare, som skulde forberedes til Bekræftelse af Daabspagten; Nadveren uddeles til dem, som samlede sig om Herrens Bord, og rækkes til dem, som skulde vandre heden. Egtepagten skulde velsignes, og Herrens Ord lyde ved Gravene. Et nyt Menighedsliv blomstrede frem ved hans trofaste Virksomhed. En Tid stod han temmelig ene i Arbejdet; saa fik han Medarbejdere i Præstebrødrene, der blev sendt ham fra Hjemmet. En ung Kvinde, Conrad Weisers ældste Datter, rakte ham sin Haand som hans Brud, og blev ham en trofast Hustru og Medhjælperinde. Brylluppet stod i hendes Faders Hus i Tulpehocken den 23de April 1745 (ny Stil 30te April); de blev viet af Pastor Tobias Wagner, som

indførte i Kirkebogen, at han havde ægteviet H. M. Mühlenberg, „den mest fortjente lutherske Præst", til Jomfru Anna Maria Weiser, Fredag efter Paaske. Bruden havde ved sit Bryllup endnu ikke fyldt sit 18de Aar. Til Halle skrev Mühlenberg, at han i Guds Navn havde giftet sig, og at han ved sin Svigerfaders Hjælp havde bygget Præstebolig ved Kirken i Providence, til hvilken der var kjøbt 83 Acres Land. Huset, som var et stærkt Stenhus (det staar endnu), ønskede han Menigheden siden skulde kjøbe, saa det altid kunde vedblive at være Præstebolig. Fra 1745 til 1761 boede Mühlenberg i Providence, hvor han havde en velsignelsesrig Virkekreds om sig, og tillige mer eller mindre Opsyn med og Omsorg for alle Menighederne. At følge hans Virksomhed i det enkelte vil ikke være muligt, da den griber ind i hele Kirkens Historie, hvis Biskop han i Virkelighed var; det er hans ordnende og styrende Ledelse, som helt igjennem vil blive omtalt. Der skal derfor kun meddeles enkelte Træk af hans Liv og Menighedsvirksomhed. Mange dejlige Træk af Guds Ords Kraft og Menighedslivet er der meddelt i Beretningerne til Halle. Guds Ord havde i Sandhed Løb lige fra de Unge til de Gamle. Om en lille 10 Aars Dreng meddeles der, at da han blev syg, saa lige kort før han døde, læste han det dejlige Bibelsprog: Saa har Gud elsket Verden; sagde derpaa: „kjære Moder, med dette Ord vil jeg gaa ind i Himlen; thi naar Gud saaledes har elsket mig, at han har hengivet sin enbaarne Søn, saa kan jeg ikke gaa fortabt". En ældre Kvinde, som blev kaldet herfra, talte om, hvorledes hun var en arm fordømmelsesværdig Synder og i sig selv en forloren Datter; men naar hun saa hen til Kristus, da saa hun sig frelst i ham, og i hans Retfærdighedskjortel kunde hun synge med Glæde. En Mand, som ligeledes laa paa Sygelejet, svarede paa Mühlenbergs Spørgsmaal om, hvorledes han havde det, at han havde det saa daarligt, som et Menneske kunde have det, og da Mühlenberg prøvende spurgte hvorledes det, da han dog havde ført et retskaffent Levnet, saa aflagde han en alvorlig Syndsbekjendelse og klagede sin Syndenød og Hjertets Fordærvelse; men saa fulgte der ogsaa en Samtale, i hvilken den Syge blev henvist til den uforskyldte Naade i Kristus Jesus, saa han fandt Fred med Gud i sit Hjerte. En ung Pige paa 18 Aar, som var opvoksen uden Daab, blev døbt og konfirmeret af Mühlenberg; saa kom Døden og satte sit Mærke paa hende. Hun ønskede derfor at styrkes til den sidste Rejse med Herrens Legeme og Blod; Faderen spottede vel derover og sagde: „hvad hjælper dig nu din Daab og Altergang; det synes jo, som Du maa lide mer end andre Mennesker". Taalmodig bar hun Spotten; sin Moder bad hun om i Forening med sig at bøie Knæ i Bøn til Herren, og som

en Synderinde søgte hun hen til Jesus. Hun ønskede Mühlenberg saa meget som muligt skulde være hos hende, indtil hun, som en af de kloge Jomfruer, gik hjem til Brudgommen Jesus. Det var en Gjerning baade at være Hyrde for Hjorden, samt føde Lammene som en Missjonsgjerning udadtil. Det var ikke alene blandt Tydskerne, men ogsaa paa Engelsk prædikede Mühlenberg, og Mange, som havde tilhørt Kvækerne, blev vundne for Menigheden og døbte; det samme var ligeledes Tilfældet med Negerslaverne. Fra Providence udgik saa hans Virksomhed til hele den lutherske Kirke i Amerika; stadig maatte han være paa Rejser for at ordne og styre. I Sommeren 1751 og 1752 maatte han efter indtrængende Opfordring rejse til New York for at ordne de forviklede Menighedsforhold. Han prædikede ogsaa der baade paa Tydsk og Engelsk, og det lykkedes ham at faa en bedre Orden, saa det var kun nødig Menigheden gav slip paa ham; men Hensyn til Menighederne i Pennsylvania og hans Familie gjorde det nødvendigt for ham at komme tilbage til sin gamle Virkekreds. I 1759 og 1760 maatte han gjøre en lignende Rejse til Menigheden i Raritan, New Jersey. Siden blev det nødvendigt for ham med Familie i 1761 at flytte til Philadelphia; der boede han til 1776; men Menigheden i Providence holdt fast paa ham alligevel som deres Præst. I Philadelphia var hans Virksomhed dog mest for Menigheden og den store Bymissjon. Den 18de Oktober 1762 fik han indført en ny og bedre Kirkeorden i Menigheden, og Aaret efter (1763) sendte han sine tre ældste Sønner til Tydskland for at studere Theologie. Menigheden vokste, saa Kirken blev for lille, saa der maatte bygges ny Kirke og mellem 16de Maj 1766 og 25de Juni 1769 blev Grundstenen lagt til den store Zionskirke i Philadelphia og fuldført; den var paa den Tid den største og smukkeste Kirke i Amerika; under Krigen blev den brugt til Hospital. I den Tid, han boede i Philadelphia, gjorde han ifølge Styrelsens Ønske i Halle og efter Menighedens Opfordring i Ebenezer, Georgia, en Rejse dertil, for om de sørgelige Stridigheder, som var opkommen der, kunde bilægges. Den 27de August 1774 afrejste Mühlenberg med Hustru og en Datter fra Philadelphia over Charleston og Savannah til Ebenezer. Der blev han i 3 Maaneder, og Herren var med ham og hjalp ham, saa Freden blev atter oprettet og hans Rejse til Syden blev til Velsignelse. Der blev indført en forbedret Kirkeordning i Ebenezer, og den 6te Marts 1775 kom Mühlenberg atter tilbage med Sine til sin gamle Menighed i Philadelphia. Trofaste Medarbejdere havde Mühlenberg, til hvem han kunde betro den hele Menighedsomsorg, naar han drog ud paa sine Rejser; uden det vilde det ej heller have været muligt. Hans Svigersønner og

hans egne Sønner vare blandt andre saadanne tro Medarbejdere. Hans Helbred begyndte at blive mindre godt, og i Juli 1776 forlod han Philadelphia og flyttede tilbage til sin Menighed og Ejendom i Providence, for der at bo i mere landlig Ro; dog vedblev han alligevel at have den egentlige Ledelse af Menigheden i Philadelphia og staa den bi med Raad og Daad. Krigen brød ud, baade med sin Begejstring for at blive et uafhængigt og frit Land, som med sine Rædsler. I 1777 og 1778 led Mühlenberg især meget derunder. Han var en varm Ven af sit nye Land og af Friheden; hans egen Søn lagde endogsaa Præstekjolen for at gribe Sværdet. Han siger selv, at hans Navn var hadet i Philadelphia baade af britiske og hessiske Officerer, og han var truet baade med Fængsel, Pinsel og Død, naar de kunde faaet fat paa ham. Hans Hus var som et Herberge og Hospital i den Tid. Fattige og Rige, Syge og Nødlidende, Bedrøvede og Anfægtede søgte dertil, og han var altid rede med Hjælp og Trøst, hvor han kunde; hans Hus blev gjæstet baade af Venner og Fjender, og hans Liv svævede mange Gange i Fare, og han blev raadet til at flytte, saa han var mindre udsat for Faren; men han vilde ikke fly. Han blev paa sin Post og i sin Menighed, søgte sin Tilflugt hos Herren i Bønnen, og under den Almægtiges Skygge søgte han sin Beskjermelse, og den Gud, paa hvem han forlod sig, bevarede ham ogsaa paa en underfuld Maade. I 1780 nedlagde han helt Embedet i Philadelphia, dog prædikede han lejlighedsvis baade der og i New Hannover; men hans Legemskræfter tog nu mærkeligt af. Allerede fra 1778 var hans Hørelse bleven noget svækket, nu kom flere Svagheder til, Søvnløshed og Asthma; dog vedblev han at bevare sin Aandsfriskhed. Pennsylvania Universitet hædrede ham i 1784 med at udnævne ham til Doctor i Theologien. Som Synodens og Kirkens Senior havde han staaet fra sit Komme til Amerika; ved Synodemøder, Ordinationer, hvor Menigheder trængte til Raad og Vejledning, der var han med; et næsten overmenneskeligt Arbejde hvilede paa ham; thi det var som om hele den lutherske Kirkes Ve og Vel beroede paa ham. Han bar den visselig paa sit Hjærte og i Bønnen frem for Naadens Throne. Ingen kan tænke, siger Dr. Helmuth, hvilket Arbejde der laa paa ham og med hvilken Villighed og Troskab, han udførte det altsammen. Man maatte ret forundre sig over den Ydmyghed og Taalmodighed, hvormed han søgte at klare de tit vanskelige Forhold, og hvorledes han kunde taale personlige Fornærmelser og den Kjærlighed, hvormed han mødte sine Fjender og dog paa samme Tid være den troskraftige og uforfærdede Mand, der ikke bøjede af for noget eller veg tilbage, hvor det gjaldt Kirkens Sag og Guds Riges Fremme. Sjælenes Frelse laa ham varmt

paa Hjerte; derpaa arbejdede han, derom bad han. At føre Syndere til Jesus var det, hans Vidnesbyrd stadig drejede sig om. Naar han stod paa Prædikestolen og skildrede Syndens Vederstyggelighed og dens rædsomme Følger, men tillige Guds Kjærlighed, der hengav sin enbaarne Søn, da henflød Menigheden ofte i Taarer, og mangt et Hjerte blev smeltet af Guds Kjærligheds Ild. Af Natur var han af Middel-Størrelse med klart Øje og med en Røst, der gik til Hjertet, fordi den var baaren af Alvor og Kjærlighed. I de gamle Sprog var han godt hjemme; foruden i sit Modersmaal Tydsk, prædikede han som sagt, stadig paa Engelsk, samt af og til paa Hollandsk, forstod Fransk og Bøhmisk samt noget Svensk. Saaledes var han udrustet med Naadens og Naturens Gaver til ret at være Leder og Patriark for Kirken, en Mand kaaret af Aanden til den lutherske Kirkes Grundlæggelse i Amerika. Nu lakkede det mod Enden af det daadrige Liv. Svaghed og Lidelse fulgte med; men han bar det med Taalmodighed. Hans sidste Aar, siger Helmuth, var særlig Bønneaar; stadig søgte han Naadens Throne, og Bibelen var hans kjæreste Læsning. Der søgte han sin Styrke. Stadig bad han: „ske ikke min, men din Villie o, Herre!" Faa Dage før hans Død besøgte hans gamle Ven og Medarbejder, Pastor Voigt ham; han udtalte sin Glæde over, at det saa ud, som det skulde blive bedre med Helbredet; men den gamle Herrens Tjener svarede, at det blev dog vist sidste Gang, de mødtes i denne Verden. Han havde ingen Frygt for Døden, selv da den lagde sin kolde Haand paa ham; thi han skuede fremad mod Salighedens Kyst. Løverdag Aften stod det klart for ham, at hans Afskedstime var kommen; han ventede paa Midnatstimen og med den Brudgommens Komme. Da Klokken var 12, bad han to af sine Børn at lede sig fra sin Stol og hen i Sengen; der ønskede han at dø. Medens de ledede ham og lagde ham tilrette i Sengen, læste han Slutningsverset af P. Gerhardts dejlige Salme: Befal du dine Veje.

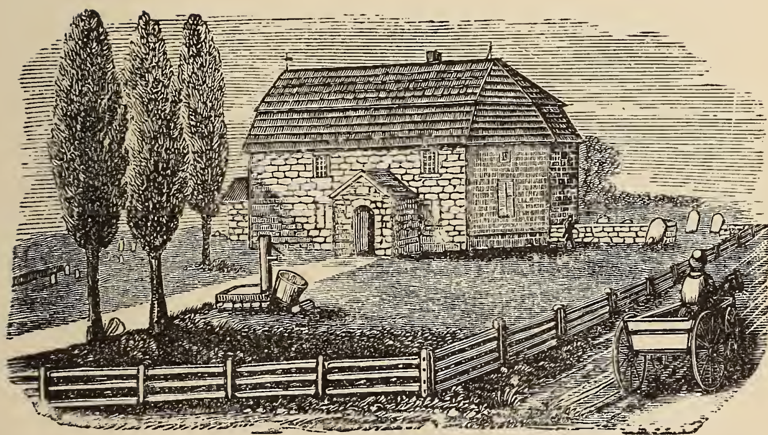
O, Herre, gjør en Ende
Paa al vor Sorg og Nød,
Din Styrke du os sende,
Og tag indtil vor Død
I din trofaste Pleje
Vort Legem, Sjæl og Sind,
Da føre vore Veje
Os vist i Himlen ind!

HENRY MELCHIOR MUHLENBERG, D.D.

The Patriarch of the Lutheran Church in America.

AUGUSTUS-KIRKEN

i New Providence (Trappe), Pennsylvania.

Hjörnestenen blev lagt 2den Maj 1743. Blev taget i Brug 12te Sept. 1743. Indviet den 6te October 1745 af Præsterne H. M. Muhlenberg, P. Brunnholtz, T. Wagner og L. Th. Nyberg.

Dr. H. M. Muhlenberg blev begravet paa dens Kirkegaard Onsdag den 10de October 1787. (Paa Billedet sees en Mand staaende ved Graven.) Hans Hustru og deres Sön, General-Major J. P. G. Muhlenberg (död 1ste October 1807), hviler ved hans Side.

Endnu aandede han, da han var lagt tilhvile; men kun et Øjeblik saa drog han sit sidste Suk Søndag Morgen den 7de Oktober 1787, i en Alder af 76 Aar og 1 Maaned, og hans Aand gik visselig did op til Faderhuset med de mange Boliger, til den Sabathshvile, som er tilbage for Guds Børn. Hans Død var fredelig og stille; „hans sidste Tanke var Gud og hans sidste Ord Bøn". Menigheden i Philadelphia ønskede, at han skulde begraves der; men hans Familie og Menigheden i Providence (Trappe) vilde, han skulde hvile der, og saaledes blev det. Den følgende Onsdag blev hans jordiske Levninger stedt til Hvile paa Kirkegaarden ved den gamle Augustus Kirke, i hvilke han i saa mange Aar havde forkyndt Livets Ord. Ikke alene hans lutherske Præstebrødre men ogsaa Præster af anden Bekjendelse kom med, saa der var ialt 20 Præster ved hans Begravelse. Saa mange Menighedsmedlemmer, som kunde, samledes ved hans Grav, og det var Sorgen, som stod i alles Aasyn. „En stor Mand er falden i Israel (2 Sam. 3, 38) og en Røst er forstummet, hvis Lige ej saa let kunde blive hørt"; det var som en Følelse, der gik gjennem alles Hjerter. Mange Steder ringede Klokkerne og Kirkerne var klædt i Sorg og paa forskjellige Steder blev der holdt Sørgegudstjenester. Ved hans Begravelse blev der holdt Taler af Dr. Helmuth og Pastor Voigt; den sidste talte over de Ord af Salmisten (15, 1.): „Herre, hvo skal være til Herberge i dit Paulun? hvo skal bo paa dit hellige Bjerg?" „Den som vandrer i Oprigtighed og gjør Retfærdighed og taler Sandhed i sit Hjerte". En Marmorplade med en latinsk Indskrift dækker hans Grav; den lyder omtrent saaledes: „Helliget være dette Monument til Erindring om den salige og ærværdige Heinrich Melchior Mühlenberg, Doctor i den hellige Theologie og Senior for det amerikansk-lutherske Ministerium; født den 6te September 1711; død den 7de Oktober 1787. Hvordan og hvor stor han var, vil Efterslægten vide uden en Sten".*) — Hans Hustru, som overlevede ham, hviler ved hans Side.

I sit Ægteskab havde han 11 Børn, deraf døde 4 som Børn, de 7 overlevede ham med deres Moder. Hans 3 Sønner: Johan Peter Gabriel, Frederick August og Gotthelf Heinrich Ernst Mühlenberg blev alle Præster, dog under Krigen blev den ældste Major-General, den anden nedlagde ligeledes Embedet og beklædte derefter forskjellige bor-

*) Den latinske Indskrift lyder saaledes:
"Hoc Monumentum sacrum esto Memoriæ beati ac venerabilis Henrici Melchior Mühlenberg, Sacræ Theologiæ Doctor et Senioris Ministerii Lutherani Americani. Nati Sept. 6, 1711. Defuncti Oct. 7, 1787. Qualis et quantus fuerit Non ignorabunt sine lupide Futura Sæcula".

gerlige Embeder; den tredie blev i Embedet saa længe han kunde virke der. Den ældste Datter Eva Elizabeth blev gift med Pastor Chr. E. Schultze, den anden Datter Margareth Henrietta blev gift med Pastor Dr. J. Chr. Kunze, den tredie Datter Mary Catherine blev gift med Major i den amerikanske Armee Francis Swaine og den fjerde Datter Maria Salome blev gift med Congresmedlem Matthias Richards. Baade Conrad Weisers Hus og hans Svigersøn Mühlenbergs vare partriakalske Hjem, hvorfra megen Velsignelse udgik for Kirke og Land. Baade ved hele sin Virksomhed og som Stamfader for Sønner og Døttre, der virkede velsignelsesrigt i Kirkens Tjeneste, fortjener han Navnet af Kirkens Patriark, og hans Minde vil altid være velsignet.

Pastor Peter Brunnholtz, den 2den fra Halle udsendte ordinerede Præst til Mühlenbergs Medhjælper, er født i Nybøl ved Dybøl, Slesvig. I Beretningerne fra Halle hedder det, at han var en dygtig theologisk Kandidat, som havde fuldendt sine Studeringer ved det derværende Universitet, og han havde ikke alene en god theologisk Grund, men var ogsaa vel bevandret i Troens Hemmeligheder og af en oprigtig Karakter. Da Pastor Brunnholtz blev udsendt tilligemed Kandidaterne Kurtz og Schaum, sendte Professor G. A. Francke en Skrivelse til Menighederne i Amerika, i hvilken det hedder: „Jeg har gjort mig Umage for at faa Eders Ønsker opfyldt, og skjønt her i Landet, som og andre Steder i Tydskland, søges efter tro Evangeliets Tjenere og især efter dem, som er uddannet i Halle, saa har dog ved Guds Hjælp Peter Brunnholtz modtaget Kaldet og vil blive Eders Præst; han er en theologisk Kandidat, som har en levende Tro paa Kristus, vil af Kjærlighed til Menighederne og for deres evige Vel forlade Fædreland, Slægt og Venner, for at rejse til det langt bortliggende fremmede Land, som han føler er Guds Villie og Kald til ham. Med ham rejser tillige 2 theologiske Studenter, som ligeledes drives af en sand Kjærlighed til Jesus Kristus, nemlig Kurtz og Schaum.

Hvad nu Eders tilkomne Præst, førnævnte Peter Brunnholtz, angaar, saa har han ved det herværende Universitet ikke alene været en kristelig og flittig Student, som har godt anvendt sin Tid for at blive rigtig grundfæstet i Kundskab til Gud og hans Ord; men han har ogsaa derefter været virksom ved den herværende Waisenhus-Anstalt med at føre Sjæle til Kristus og i sin Virksomhed vist al mulig Troskab baade mod Unge og Gamle. Derefter fik han Ansættelse ikke langt herfra hos en kristen Adelsmand, som interesserede sig meget for Ungdommens Undervisning samt for hele Menighedens aandelige Velfærd og derfor selv holdt en Kateket i nævnte Øiemed. Jeg anbefalede ham til Adelsman-

den paa Grund af hans Fromhed og Talent. Paa sidste Sted blev hans Arbeide med Foredrag og Ordets Prædiken til Velsignelse for Menigheden, saa der kan ikke være nogen Tvivl om hans Troskab, og at han er skikket til Gjerningen, derom fik han mangt et Vidnesbyrd ved Bortrejsen. Baade Adelsmanden og Menigheden vilde nødig af med ham, og de mange Taarer, som blev fældet ved Affkeden, vidnede om, hvorledes han var elsket. Nu haaber vi, Menigheden vil modtage ham med fuld Tillid og skjænke ham deres Kjærlighed. Selv er han et Vidne om sin Opofrelse og Kjærlighed til Eder, derved at han er rede til at paatage sig den besværlige Rejse, og da især paa denne Tid, hvor der er saa megen Krigsuro, og han tilmed let kunde have faaet Embede i Tydskland. Efter Eders Ansøgning er han bleven ordentlig kaldet, og medbringer ikke alene fra mig et paalideligt Vidnesbyrd; men han er ogsaa af et Konsistorium under Bøn og Haandspaalægning bleven rettelig ordineret til Præsteembedet. Ved hans Kaldelse, har man tydelig paa mange Maader mærket Herrens Haand; thi alle de, som kjender ham og forstod Eders Menigheders Stilling, stemte for hans Udsendelse, og Gud har selv kraftig overbevist ham i Hjertet om, at det er hans guddommelige Villie, og gjort hans Slægtninge villige til at give deres Tilladelse. At fremføre mere om den guddommelige Førelse i denne Sag vil ikke være nødvendigt; men I vil deraf se, at Gud har Fredstanker med Eder, siden han saa snart og efter saamange Prøvelser har opvakt en anden Lærer til Eder, ved dem begge vil han nu bede: „lader Eder forlige med Gud“ (2 Kor. 5, 20.). Mit Ønske er derfor for samtlige Menigheder, at ingen af dem skal vise sig letsindige mod denne Herrens Naade og ikke forhærde sig paa den beleilige Tid og Frelsens Dag, saa de forsømmer med villige Hjerter at modtage Guds Naadekald. I ved af egen Erfaring, hvor haardt det er at være i et Land, hvor Ordet mangler, naar Gud sender Hunger og Tørst efter hans Ord, saa I kan nu høiere skatte Naaden, ved at det nu skal blive rigeligt prædiket iblandt Eder; se saa I ikke ved Eders Forsømmelighed atter støder det fra Eder igjen.“

Han slutter med Ønsket om, at Herren nu maa bevare de ny Medarbejdere paa deres farefulde Rejse, tage dem under sin Beskjærmelse og ledsage dem med sin hellige Englevagt, saa de maa komme vel til dem, og der velsigne deres Gjerning, saa hans Rige ret maa opbygges. Hilser Menighederne og Venner og befaler dem Gud og hans Naades Ord.

Af denne Skrivelse faar man lidt Oplysning om Brunnholtz's Ungdom. Da Professor Francke fik Fuldmagten fra Amerika til at kalde

Præst, faldt Tanken snart paa Brunnholtz. Francke skrev da den 29de Januar 1744 til Hr. von Gensau i Färrenstädt, hvor han var ansat: „Da Herren har opladt en ny Dør i Pennsylvania, og den udstrakte Arbejdsmark udkræver flere Arbejdere, dersom Mühlenberg ikke skal segne under Byrden, saa har jeg fra ham faaet en indtrængende Anmodning, som bestemt støttes fra England, om at sende en passende Medarbejder til at være anden Præst, samt tillige en Kateket, som dog kan udfyldes af en theologisk Student, og at de sammen kan blive udsendt. Jeg har søgt Herren i Bønnen, at han selv vil kalde en Mand efter sit Hjerte; men adskillige Personer, man har henvendt sig til, har afslaaet Kaldet, og jeg har derfor taget det som fra Herren, det var ikke de, han vilde kalde til Gjerningen, saa jeg kan ikke gjøre andet end bie paa Herrens belejlige Stund, og saa enfoldigt følge, hvem han kalder. Fra først af var ikke alene jeg stærkt draget mod Hr. Brunnholtz, men flere andre gode Venner har ligeledes særlig anbefalet ham for denne Gjerning, og jeg har derfor fulgt dette Spor og vil nu fremlægge for Deres Høivelbaarenhed dette Forslag til Prøvelse, for om De ogsaa deri kan kjende Guds Vink, og henstiller saa til Dem, hvis han vil modtage Kaldet, De da vil løse ham fra den Forpligtelse, han har i sin nuværende Stilling, og derved under Guds Velsignelse bidrage, som det haabes, til Guds Æres Udbredelse og mange Menneskers Frelse? I den Hensigt beder jeg ydmygst Deres Højvelbaarenhed om at give ham vedlagte Efterretninger fra Pastor Mühlenberg til Læsning og Selvprøvelse, med Spørgsmaalet om han vil komme for at hjælpe denne Broder i Pennsylvania med at drage Garnet? Dersom han er villig dertil, da skal jeg være rede til, saasnart jeg kan finde en dertil skikket Mand, igjen at tjene Deres Højvelbaarenhed med at faa en anden i hans Plads."

Hartmann von Gensau Jr. svarede 3die Februar 1744 saaledes: „Igaar har jeg overvejet Sagen og finder den saa vigtig, at jeg paa ingen Maade tør hindre den. Jeg har derfor idag givet Hr. Brunnholtz Deres Opfordring, tilligemed deres Brev og de Pennsylvaniske Efterretninger, at han kan læse dem, og jeg kan oprigtig forsikre Deres Højærværdighed, at hvor kjær end Hr. Brunnholtz er for mig, og hvor nødvendig han end er i den herværende Skole, saa skal jeg dog med megen Glæde løse ham fra sine Forpligtelser i sin herværende Stilling, naar Gud vil overbevise ham i sit Hjerte, at han bør modtage det ny Kald fra Pennsylvania. Endnu kan jeg dog ikke sige noget bestemt; thi Sagen selv er saa vigtig, at der fordres, den bliver godt overvejet; men han skriver nok med det første til Deres Højærværdighed og meddeler Dem sin Beslutning. Jeg har vel lidt Betænkelighed derved, fordi om Hr.

Brunnholtz end ser meget sund ud, saa er han dog af meget svageligt Helbred; men ogsaa i saa Henseende kan Gud nok styrke ham. Hermed sender jeg tillige 10 Thaler til Opførelsen af den ny lutherske Kirke i Philadelphia; thi jeg ønsker ogsaa at bidrage min Skjærv til den. Gud lade ikke alene den ydre Kirkebygning lykkes; men især og fornemlig give han Lykke til den indre Bygning af hans Naadesrige i de derværende Lutheraneres Hjerter."

Allerede 19de Februar sendte Brunnholtz Brev til Halle; han var rede til at drage, hvorhen Herren kaldte ham; men før det blev modtaget, var der ogsaa meget, som maatte overvindes, hvad man ser af et Brev, han den 29de Februar skrev til Pastor Niemeyer i Halle: „Da jeg lige nu hørte, at Hr. Schütze vil sende et Bud til Halle, saa skynder jeg mig med at skrive et Par Linier, han kan tage med. Naar jeg hører, at De stedse lever vel i den dyrebare Jesus, saa glæder det mig hjerteligt. Hvad det angaar med Sagen, som er bleven mig forelagt, kan det vel synes, som om det har taget lang Tid for mig, før jeg kunde komme til en Beslutning. Men jeg har ikke kunnet anderledes; thi jeg har havt haarde indre Kampe at bestaa, og det har taget lang Tid, før jeg fik Brev fra mit Fædreland. Jeg har heller ikke endnu faaet Brev fra min Fader og Broder; men Herren har nu hjulpet mig, saa jeg har faaet Fred i mit Sind, og han har givet mig Naade til at lægge hele Sagen ikke paa mig, men over paa hans overvættes store Kraft, og saa igaar fik jeg Brev fra to kjære Venner i mit Fædreland nemlig Pastor Ulitsch og Pastor Kall, til hvis upartiske Dom jeg havde fremlagt Sagen. De skriver begge, at de anser det for Herrens Værk; derfor længes jeg nu af mit hele Hjerte efter at rejse til Amerika, og nu kan ingen Breve fra mine kjære Slægtninge holde mig tilbage, selv om de vil sætte sig derimod, især da jeg omtrent ved, hvilke Indvendinger, de vil anføre. Jeg beder derfor Deres Højærværdighed at meddele den kjære Fader, Dr. Francke, denne min faste Beslutning, at modtage Kaldet i den stærke Treenige Guds Navn og vel at mærke i Tillid til hans Kraft. Dersom der forundes mig Sundhed tænker jeg at rejse til Halle næste Søndag, for ved Deres Højærværdighed og Dr. Francke at faa alt ordnet og erholde nærmere Underretning om Rejsen. Flere Ting gjør det nødvendigt for mig at opholde mig 4 a 5 Uger i mit Fædreneland, og haaber jeg, at det maa forundes mig, og at min Rejse til Hamburg kan ordnes forud. Jeg haaber, de alle har bedet for mig; nu trænger jeg særlig til Fædres og Brødres Forbønner. Nu Gud velsigne Deres hele Hus! Jeg forbliver stedse Deres Højærværdigheds ærbødige Tjener Peter Brunnholtz."

Under Bøn og alvorlig Selvprøvelse blev Kaldet modtaget. Nu skulde det ordnes til Udsendelsen, og dertil hørte først, at Brunnholtz ved Ordination kunde blive indviet til det hellige Præsteembede. Francke skrev derfor 18de Marts 1744 til den regjerende Greve af Wernigerode blandt andet saaledes: „Da Herren hidtil saa naadig har velsignet Hr. Mühlenbergs Gjerning, saa nærer jeg nu ogsaa det Haab, at han ligeledes vil velsigne den ny Medarbejder, vi sender ham, og at Herrens Ære derved mere maa udbredes. Da det er en Nødvendighed, at Præsten, vi udsender, bliver ordineret før hans Afrejse, og da Deres højgrevelige Naade hidtil har tilladt, at de, som bliver udsendt af det engelske Selskab for Evangeliets Udbredelse til Øst Indien og Ebenezer, og hvis Ordination er overdraget til os, er bleven ordineret af Deres Naades Konsistorium, saa nærer jeg ogsaa det ydmyge Haab, at Deres Naade vil tillade Kandidat Brunnholtz, om hvis Dygtighed jeg ikke nærer Tvivl, at blive ordineret af Deres Naades Konsistorium paa det Kald, han ifølge de pennsylvaniske Menigheders Ansøgning har modtaget fra dem til det præstelige Embede. Saasnart som jeg faar Deres Naades Tilladelse, skal jeg sørge for at faa alt ordnet og udfærdiget Kaldsbrev paa Menighedernes i Pennsylvanias Vegne. Oversender tillige et Brev fra Mühlenberg.“ Greven svarede den 20de Marts: Jeg takker Gud, at De har fundet en for Pennsylvania passende Mand, og skal med Glæde tillade Hr. Brunnholtz at blive ordineret, saa snart som Deres Højærværdighed vil sende ham hertil.“ I Brev til Grev Stolberg 2den April skriver Francke, at Sagen fordrer, der maa iles, og Brunnholtz vil komme lige efter Paaske, og tilføjer: det vil være mig kjært at komme med og være tilstede ved Ordinationen, ligesom jeg har været det ved andre Missjonærers. Deri blev han dog forhindret ved Ildebefindende. Da Brunnholtz derefter rejste til Wernigerode for at blive ordineret, medgav Francke ham Brev til Hofpræst og Superintendent Lau, i hvilket han skriver: „Jeg er forvisset om, De snart vil bemærke Kristi Aand hos ham med en inderlig Længsel efter at vinde Sjæle for Herren, og derover ved jeg, De vil glæde Dem med mig og være vis paa, Gud vil velsigne ham i hans tilkommende Menigheder. Han føler sig imidlertid lidt ængstelig for Examinationen paa Grund af, at han har ikke havt megen Øvelse i at tale Latin; men han er godt befærdet i Theologien og vil ikke staa tilbage i, hvad der ellers hører med til en god Uddannelse. Min kjære Broder, vil De være saa god at huske lidt derpaa under Examinationen. Herren velsigne Hr. Brunnholtz og rigelig give ham sin Aand og Kraft og lægge sin Velsignelse ikke alene til Or=

dinationen, men ogsaa til hans Tjeneste til Guds Riges Udbredelse i Amerika."

I sin Dagbog, som Brunnholtz har begyndt 13de Marts, skriver han, at han den 8de Marts holdt sin Afskedsprædiken i Salen i Farrenstädt over Ap. Gj. 20, 21—32. og befalede dem Gud og hans Naades Ord. Flere gav deres Bidrag til Kirken i Philadelphia. Den 13de Marts reiste han sammen med Dommer Schütze til Halle, hvor han prædikede for Adam Struensee i Urichskirken og i Skolekirken efter Franckes Ønske og to Gange i Vor Frue Kirke. 23—26de Marts Fodrejse og Afsked i Köthen, modtog 26de Marts Brev fra Schütze med 2 Louisdorer og følgende Ord: „gjør vel med Sion efter din Naade og byg Philadelphias Mure, at Indbyggerne maa love Herrens Navn."

Den 6te April Afsked i Halle og reiste saa i Følge med Pastor Walliser fra Ilsenburg til Wernigerode, hvor Examinationen om Fredagen (10de) blev holdt i Grevens Værelse.

I det Kaldsbrev, som der paa Menighedernes Vegne var udstedt af Francke, hedder det, at Brunnholtz fra „dansk Holsten" er kaldet og forpligtes til at lære Guds Ord rent efter den hellige Skrift og de symbolske Bøger og forvalte de hellige Sakramenter, Daab og Nadvere, efter Kristi Indstiftelser. I en Instruktion i 10 Punkter paalægges det ham at rette sig efter Pastor Mühlenberg som sin Foresatte, og paa Rejsen dertil holde en kort Dagbog, som skal sendes til Halle. Saa kom Ordinationsdagen Søndag den 12te April i Wernigerode; om den foreligger 3 Breve skrevne paa samme Dag, 12te April. Brunnholtz skriver til Francke: „Min barnlige Skyldighed og Kjærlighed forpligter mig til at meddele, at jeg kom i god Behold til Wernigerode Onsdag Kl. 11 og med megen Naade blev jeg modtaget og indlogeret paa Slottet. Fredag den 10de ds. mellem Kl. 10 og 12 blev jeg i Overværelse af den højgrevelige Familie og Hr. Grev von Schwartzau, examineret af Hr. Superintendent Lau og Konsistorialraad Ziegler, og derefter maatte jeg aflægge Religionseden. Idag er jeg under megen Bøn og Paakaldelse af Guds Børn i offentlig Forsamling bleven helligt indviet og ordineret. Hr. Superintendent Lau holdt Ordinationsprædikenen og udførte Ordinationen. Hr. Pastor Walliser, Hr. Hofdiakon Hildebrand og Hr. Pastor Hermes assisterede, og i Eftermiddag har jeg prædiket paa Slottet. Uden Tvivl har hans højgrevelige Naade allerede tilskreven Deres Højærværdighed om mit kongelige danske Pas. For mine Examinations- og Ordinationspapirer maatte jeg betale 2 Thaler, ellers havde jeg ingen Udgifter.

I Dagbogen tilføjes, at han om Løverdagen skrev en kort Udsigt

over sit Levnet paa tydsk, som skulde læses for Menigheden. Om Søndagen, medens Menigheden sang en Salme, gik han til Skrifte; derefter holdt Superintendent Lau Ordinationstalen om den gode Hyrde og hans Hjord og gav mange gode Lære- og Trøstegrunde til Udførelsen af hans fremtidige Embedsgjerning. Da sidste Vers af Salmen: „Kom Hellig Aand" blev sjungen, traadte han hen foran Alteret og blev i en kort Tale af Superintendenten fremstillet for Menigheden, og hans Levnetsløb og Kaldsbrev blev oplæst; blev derpaa ordineret under Haandspaalæggelse af Superintendenten og Assistenterne, som stod ved hans Side. I korte Taler blev han ønsket tillykke og opmuntret af de assisterende Præster, derefter modtog han ene Herrens Nadvere, og hele Handlingen sluttede med et Vers (Was ich gethan hab und gelehrt), som gjorde dybt Indtryk paa ham. Da de sad til Taffels om Middagen blev til Opmuntring og Erindring givet ham et Dokument, hvorpaa alle, der sad tilbords, havde skreven et Bibelsprog eller et Salmevers med deres egen Haandskrift.

Grev Stolberg skrev: „Hr. Brunnholtz har ikke alene sidste Fredag bestaaet sin Examen godt, men han har ogsaa idag Formiddags modtaget den hellige Ordination. Gud være lovet, at han bevægede denne tro Tjeners Hjerte, saa han blev villig til at rejse til Vest Indien, hans særlige Velsignelse hviler derover. Igaar skrev jeg til Danmark, for at han som dansk Undersaat kan faa Pas derfra, og har ansøgt om, at samme Dokument maa ogsaa være en Beskyttelse for hans Rejsefæller Schaum og Kurtz samt for deres Bagage, da det vil være af Betydning under Krigsuroen."

Superintendenten skrev: „Deres Højærværdighed har vel fra Hr. Brunnholtz selv faaet Underretning om, at han idag Domini Miser Domini (2den Søndag efter Paaske) er bleven ordineret i vort Hofkapel? Han har under Examinationen lagt for Dagen, at han har en god Kundskab i den theologiske Sandhed, og man mærker snart, han har flittig læst Guds Ord. I Eftermiddag har han prædiket ved Hoffet, og hans Foredrag var holdt meget smukt. Allerede for 2 Aar siden blev jeg overbevist om hans retskafne Hjertelag, og jeg har stedse takket Herren, fordi Deres Opmærksomhed og Kald blev rettet til ham, og er af den Formening, han og Hr. Mühlenberg vil passe rigtig godt sammen, saa det vil blive til Velsignelse. Den dyrebare Hellig Aand opvække flere saadanne Arbejdere, saa hans Rige herligt maa udbredes overalt.

Samuel Lau."

Den Ed, som blev aflagt, lød saaledes:

„Jeg, Peter Brunnholtz, sværger ved min Sjæl for Gud den Alvidende en sand Ed. Efter den Fuldmagt Hr. August Gotthilf Francke (Fornavnet er bleven vendt om) Professor Ordinarie i Halle har faaet fra Forstandere og Ældste fra de lutherske Menigheder i Pennsylvania, særlig i Philadelphia, New Hannover, Providence og Germantown, er jeg paa lovlig Maade bleven kaldet til Lærer og Præst ved nævnte Menigheder, og vil lære efter det rene uforfalskede Guds Ord, som efter Aandens Vejledning indeholdes i de hellige Profeters og Apostlers Skrifter og efter de 3 Hoved-Symboler og særlig efter de rette lutherske Kirkebøger, som er den uforandrede Augsburgske Konfession, dens Apologie, de Schmalkaldiske Artikler, Luthers 2 Katekismusser, og især Konkordieformelen, som med stor Flid er sammendraget af den Hellige Skrift og kortelig og tydelig fremsat mod alle Vranglærere, og det vil jeg ikke alene selv efter den Guds Kraft mig dertil forlenes; men ogsaa de mig af Gud betroede Menigheder vil jeg med største Flid søge at opbygge efter denne Rettesnor i den rette sande Tro og kristelig Kjærlighed. Al Modstand derimod og sjæleforderbende Vildfarelser vil jeg ved den Hellig Aands Naade alvorlig modarbejde, og vil i Lære og Vandel mod Gud, min foresatte Øvrighed og min Næste forholde mig saaledes, som det sømmer sig for en Kristi Tjener, og som jeg tænker at forsvare det for hans Domstol, saa sandt som Gud vil hjælpe mig ved sit Hellige Ord."

Nu skulde der tages Afsked fra Slægt og Venner. 21de April er han allerede kommen til Hamburg og skriver, han bor hos Kjøbmand Waschmann, som han gjorde Bekjendtskab med for 4 Aar siden. I Hannover har han mødt megen Venlighed hos Fru von Münchhausen og Kjøbmand Böttcher, der læste et Brev for ham fra Mühlenberg samt gav 17 Alen sort gøttisk Camelot; deraf skulde han lade sy en Kjole til sig selv i Hamborg og det andet skulde skjæres i passende Længde og tages med til Mühlenberg. Blandt dem, han sender Hilsen til, var S. A. Fabricius, (den bekjendte Tamulmissjonær J. Th. Fabricius's yngste Broder,) som siden gjennem en Aarrække var Inspektør ved den Cansteniske Bibelanstalt og havde en væsentlig Indflydelse paa den amerikanske Missjon. „Min Tur i Holsten", skriver han, „har jeg tænkt mig saaledes: herfra rejser jeg til Pretz, bliver der en Torsdag over, rejser saa til Kiel, Eckernførde og til Slesvig, tager derfra med Vogn de 4 Mil til Friederichsstadt, der bliver jeg nogle Dage, og besøger derfra Hr. Ulitsch i Tønning. Rejser til Husum og over Bredsted, bliver der et

Par Dage, tager saa med Vogn til Flensborg for at besøge min Broder og saa de 4 Mil ud til min Fader. Fra Flensborg igjen til Hamborg."

I Dagbogen skriver han: „Den 25de April spiste jeg til Middag hos Hr. Magister Bützer, som er Præst i Kiel, og som er mig bekjendt fra tidligere Tid. Hans kjære Hustru husker godt Præsten Schultze fra Pennsylvania, som var i Kiel for at samle Penge, og som hun talte med. Den 27de April: I Friederichsstadt boede jeg hos den herlige Hr. Førstepræst Kall, som er min gode gamle Ven; den 30te April prædikede jeg for Hr. Pastor Kall. Tog om Eftermiddagen en god Mil ud til Pastor Ulitsch i Tønning; han er en alvorlig Mand, et ret Salt og et brændende Lys i Eiderstedts mørke Egne. Han førte mig til sit ny velindrettede Waisenhus, i hvilket Hr. Thomsen*) og Hr. Dahl er Lærere. Den 2den Maj rejste jeg med Vogn til Flekken Bredsted, hvor jeg ankom sent om Aftenen. I den Egn har jeg opholdt mig i 6 Aar; her var det Gud greb min Sjæl, og her har jeg udstaaet meget.

Den 13de Maj skrev han i Flensborg i Brev og Dagbog: Den 6te Maj rejste jeg fra Flensborg til min Fader. Den 10de Mai prædikede jeg i min Fødeegn. Nybøl ligger ikke langt fra Kirkebyen Dybbøl; der er min Broder, som er af et fromt Sindelag og af Hjertet søger efter Saligheden, Degn og Skolelærer. Min eneste Søster tager det Gud ske Lov ogsaa alvorlig med sin Salighedssag. Jeg pegede i Prædikenen paa Verdens Daarskab i Modsætning til ret at kjende Kristus. Der var kommen mange Folk fra hele Omegnen for at høre mig baade for Guds Ords Skyld og af Nysgjerrighed. Den 11te Maj rejste jeg igjen fra min Fader efter en bevæget Afsked. Fader klagede sig især meget, og jeg følte mig heller ikke vel tilmode; men jeg opmandede mig og befalede dem alle til Gud. O, Herre, tænk Du paa mine kjære Slægtninge, og lad dem blive frelste! Om Aftenen kom jeg lykkelig til min ældste Broders i Clublues ved Flensborg.

Den 20de Maj hedder det: Jeg er nn atter i Hamborg, hvor jeg

---

*) Hr. Thomsen i Tønning fik ogsaa Opfordring om at rejse til Amerika; thi han skr ver 3die September 1747 til Pastor Niemeyer i Halle: Deres Højærværdighed erindrer vel nok, jeg for et Aarstid siden var nødsaget til at afslaa det Kald, som hans Højærværdighed min kjære Hr. Dr. Francke rettede til mig uværdige fra Pennsylvania. Da jeg nu ikke selv personlig kunde tjene de dyrebare Sjæle der, saa har Gud opvakt i mit Hjerte en inderlig Trang til at gjøre noget for dem. Jeg har derfor begyndt en Indsamling blandt h rværende gode Venner, og har besluttet at fortsætte dermed, saalænge Gud lader mig blive her." I Regnskaberne anføres der siden flere Bidrag indsendt af Hr. Thomsen.

forefandt mit kongelige danske Pas med Kongens egenhændige Underskrift, samt for begge Kateketerne efter Grev Stolbergs Ansøgning hos Kongen. Der var ogsaa Breve fra Halle, samt et fra Hr. Oswald i Greiz, hvori han beder mig om at blive hans Kapellan; han maa ikke have hørt noget om min Beslutning. Idag 25de Maj havde jeg den Glæde at modtage Kateketerne; de ankom om Eftermiddagen Kl. 3 i god Behold med den billige Landpost. Om Eftermiddagen den 1ste Juni lod Hr. Pastor Hoeck mig hente til sit Hjem i sin Vogn; der blev jeg kjendt med Hr. Missjonær Schultze fra Madras, som for nogle Dage siden var ankommen til Hamborg og boede hos Hr. Culemann, til hvem jeg ogsaa var henvist. Han fortalte os meget om Indien (traf ofte siden sammen). Der maatte ventes længe paa Skibslejlighed; men den 17de Juni kunde de rejse til Glucksstad for Dagen efter at gaa ombord paa et stort engelsk Skib ført af Kaptain Heinrick Hilcke fra Hamborg. Efter en meget stormfuld Rejse ankom de til London den 20de Juli. I England maatte de opholde sig en Tid, før de kunde rejse videre. Brunnholtz benyttede Tiden til at faa Undervisning i det engelske Sprog af en reformeret Præst Gordon fra Skotland, som skulde til Virginia; blev bekjendt med den tydsk reformerte Præst Zubley, der skulde til Purrisburg, Georgia. Endeligt kunde de den 29de November afsejle fra Gravesend. Det blev en besværlig Rejse, paa hvilke især Kaptainens og Matrosernes ugudelige Opførsel gjorde Brunnholtz ondt. Men da de fik Amerika i Sigte og den 15de Januar 1745 kunde kaste Anker ved Gloucester 4 Mil fra Philadelphia, da kunde han juble: „Da Herren hjemførte Zions Folk, da blev vor Mund fyldt med Latter og vor Tunge med Frydesang; nu vil de sige i Europa: Herren har gjort store Ting for os, derfor ere vi glade“ (Sal. 126). De kunde med Glæde gaa i Land tilligemed Kaptain Martin og Kaptain Mesnard og flere andre; de maatte gaa tilfods paa en meget daarlig Vej. De talte om, hvorledes de skulde anmelde sig i Philadelphia, da en Maad kom ud af Skoven og spurgte Kaptainen, om der var kommen evangeliske Præster med, hvortil Brunnholtz bevæget svarede: „her er vi“. Nu var de i gode Hænder; de hørte vel Mühlenberg var hos Landmenigheden, men hos Menighedens Forstander og især hos Kjøbmand Schleydorns, til hvem de først kom, fik de en venlig Modtagelse; ligeledes hos den svenske Kjøbmand P. Koch. De blev siden ledsaget til et Hus, Mühlenberg havde lejet tæt ved Kirken; her forenede de sig til Bøn, før de skiltes. Om Morgenen 16de Januar (26de) var Skibet kommen helt op til Philadelphia, og der var sendt Bud til Mühlenberg. Da de landede, og siden efter hørte de, hvor trofast og hjerteligt der var bedet for dem. Müh-

lenberg havde hver Søndag bedet for dem fra Prædikestolen og opfordret Menigheden til Bøn. Brunnholtz skriver: „Jeg sagde ofte ombord paa Skibet til mine Brødre, maaske er der mange i Pennsylvania, som beder for os, saa de i Europa skyder Skibet afsted med Bøn og drager det til sig i Amerika, og saaledes var det i Sandhed; saa vi er rigtig i Bønnen baaren frem og draget over. Om Aftenen kom Pastor Mühlenberg, da vi var i en Forstanders Hus. Vi blev derpaa af Forstanderne ledsaget videre. Vi mødtes Ansigt til Ansigt, takkede Gud med Salmen: „Lover Herren, o min Sjæl" (Lobe den Herrn, o meine Seele) og vi forenede os i Bøn, og jeg overgav ham alle vore Brevskaber. Glæden var stor. Ære være Gud i det Højeste og Fred paa Jorden og blandt Menneskene Velbehagelighed.

Søndagen derefter prædikede Brunnholtz i Philadelphia og blev indsat som Menighedens anden Præst, og 5te Februar i Germanstown og var saa med Mühlenburg omkring i Menighederne og blev overalt modtaget med Glæde og indsat som 2den Præst ved alle Menigheder. Efter nogle faa Maaneder viste det sig, at Brunnholtzs Helbred tillod ham ikke at betjene Landmenighederne, til hvilke han maatte rejse tilhest ad ofte næsten ufremkommelige Veje baade i Regn og Sne, Kulde og Hede og over Floder. Det blev saa ordnet paa den Maade, at han nærmest overtog Philadelphia og Germantown; der virkede han med Iver og Troskab. Mühlenberg skriver: „Guds Naade er mægtig i hans Svaghed, og ved den taaler han baade Ære og Vanære, onde Rygter og gode Rygter. Herren har sat ham for en aaben Dør og kronet hans Gjerning med Velsignelse, og derover glæder jeg mig."

Om sin Virksomhed skriver han til en Ven i Tønning, at naar han har Begravelser kommer der Folk sammen af alle Sekter, og han har da god Lejlighed til at tale til dem og fremlægge for dem den sande Kristendom. Da jeg nylig begravede nogle Børn i Germantown blev en Seperatist saaledes greben af min Tale, at da hans Barn kort efter døde, bad han mig om at holde Ligtale Men da jeg hørte, det var udøbt negtede jeg det først; men da jeg nærmere fik talt med ham, udførte jeg det alligevel, og derefter døbte jeg 4 smaa Børn for ham i Overværelse af alle Slags Folk, som stod bevæget, da de saa, hvor villigt Børnene knælede ned til Daaben, og hvorledes de svarede paa mine korte Spørgsmaal.

I en anden Skrivelse hedder det: „Den 31te Marts red jeg til Germantown for at prædike og døbe adskillige Børn. Efter Prædikenen kom en Mand til mig, som har 5 store Børn, som endnu ikke var døbte og bad mig om at forberede og døbe dem. Jeg red med ham til hans

Plantage, 5 engelske Mil fra Kirken. Jeg talte med Børnene og lovede at undervise dem i Kristendommen. Denne Mand har været i Landet i 17 Aar. Saaledes er her mange, som lever i Mørke. De 3 ældste blev døbt Trinitatis Søndag den 9de Juni 1745, og de 2 yngste nogle Uger efter i Menighedens Forsamling. En gift Kone tilligemed sine 2 Brødre blev efter at have nydt Undervisning døbt 16de Juni i Providence." I sin Dagbog skriver han: En Mand kom til ham og bad om at komme til Chester for at prædike for Tydskerne der; 30te Juni tog han efter Gudtjenesten sammen med flere andre de 16 Mil dertil og prædikede for dem, havde derefter et Møde i en Tydskers Hus, hvor han raadede dem til at komme sammen om Søndagen og læse en Prædiken. De stod om mig, siger han, ligesom Børn, eller som Faar, der er uden Hyrde og græd. Hvad der især bevægede dem meget, som var kommen med fra Philadelphia, og som nu havde Guds Ord iblandt sig. De havde ikke hørt en tydsk evangelisk Prædiken i 6 Aar. I Breve til Hofpræst Ziegenhagen 1749—50 omtaler han sin store Uværdighed men tillige Herrens store Naade, og den Velsignelse Herren lægger til hans Gjerning, trods hans Svaghed og jubler over Herrens Naade, som er ny hver Morgen. Meddeler saa hvorledes han prædiker, katekiserer og holder Skole og Bønnemøder; fortæller ogsaa om Arbejdet i de andre Menigheder, hvor hans Embedsbrødre virkede, samt at den svenske Erkebiskop har sendt 3 nye Medarbejdere over, som vil staa i venligt Forhold til dem. De har medbragt svenske Traktater, og da han forstaar svensk, har de ogsaa foræret ham nogle, blandt Andet en mod Hernhutterne, hvori han ser Conrad Weisers Brev til ham er bleven oversat paa svensk. Giver saa en Oversigt over Udvandreforholdene; der var ankommen 25 Skibe med 1049 levende Personer, alle Tydskere; deriblandt var der over 12 Skolelærere, som mente bedre at kunne komme frem her; men det var ikke muligt at hjælpe alle frem. Mange blev lokket til at rejse til Amerika af Personer, som havde deres Fordel deraf, hvad der i Europa burde advares imod; thi mange gik en sørgelig Lod imøde derved. Paa Skibene blev der pakket saamange Folk sammen, at det var som Sild i en Tønde; naar de saa ankom, var der saa mange Syge og Døende iblandt dem, at det var en hel Elendighed at se. De som ikke kunde betale Overrejsen, eller maaske endog var i Gjæld, blev ført til elendige Hytter, hvor de maatte ligge paa Straa og omtrent leve som Dyr. Der gaar et Suk derigjennem, naar han efter at have peget paa hvorledes der burde skrives derom i Hjemmet, tilføjer, men hvormange af Bønderne vil faa det at læse, og hvormange er der vel, som vil tro det. En Del unge Karle og Piger er forme-

ligt solgt paa flere Aar for at betale Overrejsen, dem søger han at naa ved Eftermiddags-Gudstjeneste. Under hans Betjening var det at St. Michaels Kirke blev bygget og indviet (1745—47). I 1751 overtog Pastor Handschuh Menigheden i Germanstown, saa han kunde mere rolig virke i Philadelphia; men der var ogsaa mere end Arbejde nok. Han lagde især Vægt paa Katekisation med de Børne og søgte ved Spørgsmaal og Svar at indvirke paa dem. Han havde Hr. Vigera til stadig at holde Skole; ligeledes tog han sig af Studenter, som kom over og manglede Midler, aabnede sit Hus for dem, hjalp dem frem, saa de naaede at overtage Embedet, saaledes med Rauss og Schrenck. Efter 5 Aars Virksomhed skrev Mühlenberg om ham, at han arbejdede med Troskab og Taalmodighed, prædikede Ordet ikke med menneskelig Visdom, men i Aandens Kraft. Menighedens aandelige Vel ligger ham alvorligt paa Sinde, han besøger Syge baade Dag og Nat, naar det er nødvendigt, skjønt han selv er meget svag, studerer, beder og kjæmper med Gud for Menighederne, særlig for dem, der er ham betroet, for Venner i Europa, at de maa følge Jesus. Holder særlige Bønnemøder i sit eget Hus; hjælper de Fattige, saa han har selv kun fra Haand og i Mund. I 13 Aar forundtes det ham at virke, saa afsluttedes hans jordiske Pilegrimsgang. I 3 Maaneder laa han syg; det stod klart for ham, at dø var en Vinding. Pastor Handschuh skriver: „Den 5te Juli om Morgenen Kl. 2 blev jeg kaldet til Pastor Brunnholtz; han ønskede at tale, men kunde ikke sige et tydeligt Ord. Med dyb Sorg kastede jeg mig paa Knæ og bad længe og alvorligt; da jeg rejste mig, spurgte jeg, om han forstod Alt, som han nikkende bekræftede; faa Øjeblikke efter hensank han i en Dødsslummer under min fornyede og ivrige Paakaldelse". Den 17de Juli (7de) 1758 udaandede han det sidste Suk. Ved hans Begravelse havde der samlet sig en stor Skare baade fra By og Land af Menighedsmedlemmer og Venner, Professorer fra Akademiet og Præster fra de andre Bekjendelser ialt 15. Den svenske Provst Parlin var bedt om at holde Ligprædiken; men blev forhindret ved Sygdom. Baade Dr. Mühlenberg og Pastor Handschuh var bleven saa nedbøjet, at ingen af dem holdt af at tale. Efter Opfordring holdt Student William Kurtz saa Ligtalen over Philippenserne 2, 12—13: Derfor mine Elskelige! ligesom I altid have været lydige, saaledes ikke alene som ved min Nærværelse, men nu meget mere i min Fraværelse arbejder paa Eders egen Saliggjørelse med Frygt og Bæven; thi Gud er den som virker i Eder baade at ville og at udrette efter sit Velbehag. Derefter talte Mühlenberg paa Engelsk til de mange engelsktalende, som havde ledsaget ham til det sidste Hvilested.

Brunnholtz var aldrig gift. Sin Bogsamling skjænkede han til Menigheden i Philadelphia. Da Begravelsesomkostningerne var dækket, blev der ikke meget tilbage; de Fattiges Ven ejede ikke meget. Til Bøgerne blev der indrettet et Værelse ovenpaa i en Tilbygning til St. Michaels Kirke. Siden blev de i Bogskabe flyttede til et Værelse i Zions Kirke bygget 1766—69. Der blev de meget beskadigede ved den store Brand 2den Juledag 1794. Af de Bind som blev reddet, gik nogle over i private Hænder; lidt er endnu bevaret i Bibliotheket ved det lutherske Seminar i Philadelphia.

Pastor Johann Christopher Hartwig (Hartwick) er født den 6te Januar 1714 i Provindsen Thüringen i Sachsen-Gotha. Efter fuldendte Studeringer virkede han nogle Uger i 1739 hos Dr. Callenberg for Jødernes Omvendelse. Siden kom der Kald til ham fra Pfalzer Menigheden i Kamp og Rhinebeck, New York, gjennem Førstepræsten ved St. Michaels Kirke i Hamburg, Dr. Wagner, som var Senior for Hamburgs Ministerium. Dette Kald var sendt gjennem Dr. Kräuter ved den tydske Trinitatis Kirke i London. Hartwig modtog det og den 24de November 1745 blev han ordineret i den tydske Trinitatis Kirke i London af Pastor Dr. Kräuter under Medvirkning af Pastor Pythias ved Savoy Kirken og Pastor Borg ved den svenske Kirke. Til Dr. Callenberg skrev han derfra i December 1745 og i 1746 var han hos sine Menigheder ved Hudsonfloden. Der er bleven sagt, at han kom til Amerika som Feltpræst med et tydsk Regiment i den saakaldte første franske Krig; men om han muligens kan have rejst til Amerika sammen med en Militærafdeling, saa var det dog efter Kald fra Menigheder, han kom til Amerika; thi han skriver selv i sit Testamente: „Mit Navn er Johannes Christophorus Hartwig, som de Engelske paa Grund af deres Dialekt udtaler og skriver Hartwick, fra Hertugdømmet Sachsen-Gotha, sendt hertil som Evangelisk Missionspræst paa Kald af nogle Pfalzer Menigheder i Albany og Dutchers Countier; men da jeg blev mødt med en saadan Modstand af en Nabopræst at jeg tilsidst kun fik £12 fra mine Menigheder, var jeg nødsaget til at forlade dem. Derefter havde jeg Kald fra Menigheder i Pennsylvania, Maryland, Virginia og New England, som jeg betjente tro. Det sidste Kald var i New York, hvortil jeg kom fra Virginia, da den sidste Fred var sluttet med England, jeg var der paa min egen Bekostning og prædikede for de evangeliske Menigheder. Derefter besøgte jeg mine gamle Menigheder og andre omkring Albany, samt søgte at faa det ordnet med mit Land, som jeg havde faat og bestemt skulde bebygges af en evangelisk Menighed fra Tydskland, men som nu tildels

er beboet af New Englands Indvandrere, som enten er af forskjellig Troesbekjendelse eller ogsaa har slet ingen Tro, især er der Anabaptister eller rettere Antibaptiter, thi de fleste af dem er slet ikke døbte." Deri har han tillige meddelt om sit bevægede Liv; han blev ikke længe paa et Sted, han var en god og dygtig Præst, men i mange Henseender noget sær, og havde ingen Steder Rolighed, saa han førte et rigtigt Vandreliv; men derved blev Evangeliet saa ogsaa bragt videre omkring, dog havde det nok været ønskeligt, at han bedre kunde have fundet sig tilrette med Forholdene. I Juli 1747 besøgte han Mühlenberg, og i 1748 var han paa Besøg i Raritan N. J. og hos Mühlenberg, var med ved Stiftelsen af Pennsylvania Synoden i August 1748, og forsøgte paa Hjemvejen at stifte Fred i den hollandsk-lutherske Menighed i New York, men forgjæves, og vendte kort efter tilbage til sin Menighed, kom derved i Strid med Pastor Berkemeyer, som anklagede ham hos Dr. Kräuter i London, og som lod trykke et lille Skrift imod ham. Uden at opgive sin Menighed havde han en Tid hjulpet Brunnholtz i Philadelphia under hans Svagelighed. Under Striden med Berkemeyer fandt han en Ven og Raadgiver i Mühlenberg, og efter hans Raad forlod han i September 1750 Menigheden ved Hudsonfloden, og Kandidat L. Raus blev sendt dertil. Han prædikede derefter i Goschenhoppen og Indianfield, Pennsylvania, samt hjalp tillige i Philadelphia; var med ved Weygands Ordination i Raritan N. J. i December og 19de Marts hos Mühlenberg paa Vejen til Konferencen i Tulpehocken, han tænkte da paa at vende tilbage til Menigheden igjen ved Hudson, hvad han ogsaa udførte efter Synodemødet i Philadelphia 12te Maj 1751. Aaret efter var han ikke ved Synodemødet; men kom i December derefter til Germanstown og Philadelphia. I Aarene fra 1753 til 56 var han meget optagen af Landforretninger. Hartwig var nemlig kommen i Forbindelse med Mohawks Indianerne, og den Tanke blev levende hos ham dels at bringe Evangeliet til disse Hedninger, som var Landets egne Børn, samt hos dem at faa Land, hvor der kunde anlægges tydske Menigheder. Allerede i 1750 fik han et saadant Landkjøb istand, han skulde betale £100 Currency for en Landstrækning. Det blev imidlertid afslaaet fra Regjeringen; men han opgav dog ikke Planen, og 13de Maj 1752 indgav han Ansøgning om at maatte kjøbe 24,000 Acres Land, som blev ham bevilget 16de November, og nu kom Kjøbet istand; men først 29de Maj 1754 fik han Skjøde paa det. Skjødet, som er en Kuriositet, siger, at Landet er solgt af Abraham Peterson og Wilhelm Darg-hi-o-res og Hendrick Sa-rig-ho-ana, Indianere, til J. C. Hartwig for £100 Currency. Det er beliggende Syd

for Mohawkfloden og begynder paa Vestsiden af Susquehannafloden, det Hele havde en Udstrækning af en 12 Mil. Dokumentet er underskreven af ovennævnte, eller rettere med deres Mærker, derefter er der en plump Tegning af en Bjørn, en Ulv og en Skildpadde, samt med Vidners Underskrift af Hendrick og Paulus Petersen, Nicholaus Ca-rig-hia-plat-ti, Brand Rog-his-di-cha, Abraham Ro-se-on-daw og Ruth Dar-og-hi-on-ka. Da Landet var opmaalt, viste det sig, efter det af 17de Juli 1755 udstedede Dokument, at der kun var 21,500 Acres. Nu gjaldt det imidlertid om at faa alt ordnet saaledes, at det kunde udstykkes og bebygges; men nu kom Krigen med dens Uro. Naar Landet skulde blive lovlig Eiendom, da maatte Skjødet anerkjendes og underskrives af Kongen. Hartwig arbeidede med Ihærdighed paa at faa alt bragt i Orden. Da han frygtede noget for Sir William Johnson og at Beboerne ved de nordlige Fronter ikke vilde være rigtig sikker, især efter Slaget ved Fort George, hvor Williams, Stifter af Williams College i Massachusets og Hendrik den tapre Mohawk Kriger faldt, saa skrev han en Ansøgning til Kong Georg II, som skulde undertegnes af Indianerne i Canajoharie. Denne Ansøgning var indlagt i et Brev dateret 15de Januar 1756 og adresseret til Abraham og Paulus Petersen, Niclas og de øvrige Brødre af Mohawks. Han kalder dem elskede Brødre og ønsker dem Naade og Fred fra Gud Fader og vor Herre Jesus Kristus. Lykønsker dem i Anledning af Sejren; men beklager, at der flød saa meget ædelt Blod, og er især bedrøvet over „vor Broder Henry" som faldt; men som en tapper Kaptain faldt han paa Ærens Mark, og da han har været for dem en „Broder, Fader og Kaptain", saa er det deres Pligt at holde Vagt om hans Hvilested, og om Franskmændene vil forstyrre det, da bør de gribe til Vaaben og forsvare deres Ret. Om de af Cognawaghes Indianerne, som var gaaet over til Franskmændene og den papistiske Missjonen, skriver han, lad dem faa at vide, det havde været hundrede Gange bedre, om de havde modtaget Eders venlige Fredstilbud og bleven i Venskab med Eder, da de er toet med det samme Vand som de Franske; thi der er kun en Daab, og I er toet med det samme Vand, som de er. Og lad mig sige Eder, Elskede, dersom I er gode aandelige Krigere, som fægter mandelig under Eders store Høvdings, Jesus, Banner mod Eders aandelige Fjender, som er onde Aander og Mennesker samt Eders onde Lyster og Tilbøjligheder, da vil den store Gud, som er kaldet Immanuel, det er Gud med os, være med Eder og stride i Eders Kampe. Beder saa om at Taarerne over „min Broder Henry" maa blive aftørret noget derved, at de underskriver Brevet til Kong Georg, og som

han hidtil har gjort, vil han fremdeles erindre dem for Naadens Throne, og ønsker Herren maa være med dem, og deres Kjærlighed maa være med ham samt underskriver sig: „Elskede Brødre Eders kjære Broder, Tjener og Forbeder hos Gud.“

Brevet til Kongen begynder med alle hans Titler hvortil ogsaa hørte: „de syv Indianske Nationers Fosterfader“. De beder saa deres Fosterfader om, der maa gives lovligt Skjøde paa det solgte Land, og fremhæver. at det vil være baade Guds Rige og Hans Majestæts Rige til Gavn. Om Brevet naaede Kongen vides ikke, derimod ved man, at Hartwig kom ikke til at rejse med det til England for at tale sin Sag. Det trak ud med at faa det i lovformig Stand, det blev dog endelig udstædt 22de April 1761 af Kong Georg III. Medens han søgte at faa det ordnet, var han optagen af at virke blandt sine Landsmænd, Missjonen blandt Indianerne og af sit Land; men slaa sig til Ro kunde han ikke. Rastløs vandrede han omkring og prædikede paa forskjellige Steder. I April 1755 var han i New York; i 1756 prædikede han i Staatsborough N. Y.; fra December 1757 til April 1758 prædikede han i Reading, Penn., som Præst ved Trinitatiskirke; i Juli 1759 prædikede han i Hackinsack, N. J.; 1761 var han atter i New York, rejste i September derfra til Pastor Mühlenberg, blev Vinteren over i New Providence, tog i April 1762 til Frederick i Maryland, som Præst for Menigheden der, og fik deres Kirke indviet. Besøgte derfra Winchester i Virginien, og tog Aaret efter med Kandidat Wildbahn til Mühlenberg, og i Juli 1763 prædikede han nogle Søndage i den tydsk reformerte Kirke for et Antal misfornøiede Lutheranere, og det uden at tage Hensyn til Mühlenberg, Handschuh og den kirkelige Orden der. Fra December 1768 til Juni 1769 finder vi ham atter som Præst i Frederick, Maryland, hvorfra han gjorde Rejser til Winchester i Virginien. I 1774 er han langt derfra som Præst i Boston, Massachusets; der fik han i Maj Kald fra Waldoboro i Maine, besøgte dem ogsaa, men blev der ikke. 1781 var han igjen i Virginien og Aaret efter tilbage i New York, hvor han søgte at samle Medlemmerne fra den gamle hollandsk-lutherske Menighed og fraraadede dem at følge med Pastor Hausil til Halifax, hvortil han var rejst efter Krigen. Heller ikke her blev han; thi Aaret efter tog han op til sine gamle Menigheder og sit Land ved Hudson og bosatte sig i Albany. Han søgte nu efter Frihedskrigen at faa sit Land bebygget, han havde allerede begyndt dermed en Del Aar før Krigen ved Otsego Søen; men det vilde ikke ret lykkes for ham, om han end ihærdigt virkede derfor; han udnævnte saa 13de Maj 1791 William Cooper som sin Agent og

beholdt kun for sig selv 3,000 Acres Land, og nu gik det godt med at faa det udstykket og beboet. I sine sidste Aar slog han sig mere tilro i New York Stat blandt Menighederne der. Efter et saadant Omvandreliv var det omtrent en Selvfølge, at han ikke kunde have noget egentligt Hjem. Han var aldrig gift; nogle mener, en ulykkelig Kjærlighed i hans Ungdom havde bidraget til en Del af hans Særheder, og det Kvindehad han ofte viste. Kvinder søgte han i ethvert Tilfælde at undgaa saameget som muligt. Det var ikke saa ualmindeligt, naar han gik paa en Vej, og en Kvinde kom ham imøde, da at gaa over paa den anden Side, ja, han kunde endogsaa springe over Hegnet for at undgaa hende. Der fortælles en Del Historier om ham i den Retning, blandt Andet, at da han engang midt under sin Prædiken blev forstyrret af en Hund, som var kommen ind, saa standsede han og sagde meget alvorligt, de gjorde bedst i at holde deres Hunde og Børn hjemme, og det var vist ligesaa godt, om de ogsaa holdt deres Kvinder der. Da han begyndte at faa Folk til at nedsætte sig paa sit Land, kom blandt de første en ung Mand ved Navn Davidson med sin unge Hustru, som opslog deres simple Bolig i en lille Loghytte. En Aften fik de uventet Besøg af Hartwig; der var ikke meget Plads i deres lille Hjem; kun et lille Sovekammer med en Seng, som de med Glæde om Natten overlod til deres Gjæst. I deres anden lille Stue lagde de sig selv paa Gulvet foran Ildstedet. Om Natten vaagner Konen og mærker at Vejret er bleven en Del koldere, hun kom derved til at tænke paa, om Præsten havde Tøi nok over sig, og af Omhyggelighed for ham stod hun ganske sagte op, tog nogle af sine egne simple Klæder og gik lige saa sagte ind og bredte dem ud over hans Seng. Hvor stille hun end gik mærkede Hartwig det alligevel, og at en Kvinde turde komme og brede noget af sit Tøj over ham mod Kulden, det var ham formeget; han var derfor heller ikke sen med at komme op, klædte sig paa og gaa ud, og han var ikke til at faa til at blive; han tog sin Hest ud af Stalden og red bort. At han saaledes kunde være en meget vanskelig og ubehagelig Gjæst er en Selvfølge. Derfor var det heller ikke saa sjælden naar han kom for at blive som Gjæst en lille Tid, at hans Vært fra først af sagde til ham: „De maa være her saamange Dage; men saa skal De gaa". Han var en alvorlig Prædikant; men han lagde ikke megen Vægt paa hvorledes han optraadte, og som oftest prædikede han i alt andet end rent Linned eller i sin almindelige Rejsedragt. Lige saa mærkelig kunde han ogsaa være i Valget af Tekster. Ved Indvielsen af Kirken i New York 1ste Maj 1767 prædikede han saaledes over Salomons Højsang 8, 8.: „Vi har en liden Søster, og hun har ikke

Bryster." Var han end en Særling i meget, saa var det dog hans oprigtige Ønske at virke til Herrens Ære, og at det Land, han havde erhvervet kunde befordre Guds Riges Udbredelse, dermed beskjæftigede den gamle Mand sig nu meget; men ogsaa her kom hans Særhed frem, han vilde gaa sine egne Veje, og opsatte sit Testamente paa sin Vis. En 10 Maaneder før sin Død raadførte han sig dog med en Jurist, Peter W. Yates, og fik af ham det Svar, at saaledes som det var skrevet, vilde det slet ikke kunne bestaa for Loven, og det vilde ikke komme til at svare til hans gode Hensigter, der skulde indsættes bestemte Arvinger og Mænd til at forvalte det efter de Bestemmelser han maatte tage. Testamentet maatte nu forandres og Arvinger indsættes. Hartwig skrev saa et nyt Testamente og sidste Villie, som begynder saaledes: „Immanuel. Til Dig, Jesus Kristus, Guds og Menneskens Søn, Kirkens Hoved, af hvilke jeg ved den hellige Daab er bleven Medlem, hvem jeg har svoret Troskab ved min Konfirmation, hvis Tjener og til Evangeliets Tjener jeg er bleven indviet ved min Ordination, hvem jeg tilhører og tjener af al min Magt, Evner og Gods, baade i Liv og i Død. Det er paa Grund af det Sidste, jeg tager mig Frihed til at skrive denne ydmyge Henvendelse til Dig, som medens Du var i Fornedrelses Standen paa Jord ikke havde det hvortil Du kunde hælde dit Hoved; men som din Fader derfor har indsat til en Arving over alle Ting, og fordi det har behaget dig at forlene mig med en Del Jord at udsætte paa Renter....at jeg med min egen Haand opretter denne min sidste Villie." Saa vedbliver han siden: „det være derfor alle vitterlig, at jeg udnævner og indsætter som min Arving Jesus Kristus, Guds og Menneskens Søn", det er, siger han, for at hans Villie, at den uvidende Menneskeslægt, hvad Farve han end er af, kan blive oplært i den kristne Religion Som Forvaltere af Godset nævner han derpaa Hon. Jeremiah van Rensselaer af Albany, Pastor J. C. Kunze af New York og Pastor Dr. Helmuth af Philadelphia. De to sidste nærmest som Lærere eller til at sørge for Lærere ved den paatænkte Læreanstalt, som skal oprettes i Overensstemmelse med den Augsburgske Konfession. Saa bestemmer han nærmere, der skal udlægges en By paa Landet i Hartwick, Otsego Co., den skal tæt bebygges og hedde Ny Jerusalem, og der skal bygges et Seminarium til Uddannelse af Præster for Menighederne, og til at gaa ud som Missjonærer for Hedningerne og da især virke i Indianermissjonen. Det skulde kaldes: "A Gymnasium Evangelicum Ministeriale pro propagatione Evangelicæ Christianæ religionis inter Gentiles." (Et evangelisk Præsteseminar til den evang.-kristelige Religions Udbredelse blandt Hedningerne.)

Der skulde udlægges 100 Acres Land for en Præst, som skulde kaldes af Fakultetet. Unge Mænd skulde uddannes saaledes, at der ikke blev Mangel paa Missjonærer til røde og sorte Hedninger; men ingen hedensk Forfatter maa der holdes Forelæsninger over. Ligeledes tager han Bestemmelse om sine Optegnelser. Giver £40 til en Stenkiste og en Grav, saaledes at han kunde komme til at hvile under Prædikestolen i Ebenezer Kirke i Albany, samt £40 til en Præsts Løn der. Bestemmer, at der skal prædikes hver Dag paa Seminariet, paa en Tid, naar alle bedst kan komme med, da de bør deltage i Morgen- og Aftenbøn. Blandt forskjellige andre Bestemmelser er ogsaa dette, at Præster af forskjellige Bekjendelser skal samle en Bibelkatekismus med den kristelige Religion i Spørgsmaal og Svar, samt raader til at danne et Selskab til Kristendommens Udbredelse, ikke alene i de Forenede Stater, men ogsaa for de Hedninger, som Amerika kom i Forbindelse med, og med det for Øje udnævnte han Pastor F. A. Mühlenberg som Selskabets Presidènt. Der blev gjort Bestemmelser og Tilføjelser, og den gamle Mand afsluttede først sit Testamente en Time før sin Død. Der er et Sagn, som siger, at da han var godt de 40 Aar, fik han det bestemte Indtryk, han nu netop havde levet sin halve Tid, samt at han vidste Dag og Time for sin Bortgang. Dagen før sin Død kom han derfor til J. R. Livingston og sagde, han kom for at dø der; han var imidlertid temmelig rask; men Dagen efter da Klokken slog 11 lukkede han sine Øjne og var død. Af Breve og andre Meddelelser ved man, at Hartwig kom med en Slup fra New York, som sejlede til Albany, hvor han vilde møde sin Ven F. A. Mühlenberg og tale med ham om sit Testamente. Da han led en Del af Asthma, lod han sig sætte i Land i Clermont; han vilde, sagde han, styrke sin Helbred i Fru Livingstons Hus og tale med hendes Søn om sit Testamente. Det var om Onsdagen han ankom, og om Søndagen den 16de Juli 1796 døde han 82 Aar og 6 Maaneder gammel. Derom skriver Hr. R. R. Livingston 18de Juli til Hr. Jeremiah van Rensselaer: Han blev i min Moders Hus til Søndag Middag, da han, uden nogen anden Upasselighed end den Asthma han led af, og efter at han lidt besværligt havde talt med mig en Times Tid, døde han uden nogen Smerte og aldeles ved fuld Bevidsthed. En Time før sin Død afsluttede han sin sidste Villie, som skulde overgives til Mühlenberg. Den, tilligemed nogle flere Papirer i hans Taske er nu hos min Moder, foruden hans Uhr, de Klæder han havde paa, og $2 i Lommen, havde han ikke andet med. Han blev begravet sidste Mandag paa den lutherske Kirkegaard i Camp. Hr. John Cox skriver 19de Juli til van Rensselaer væsentlig det samme, kun med den Forskjel, at

han siger Søndag 17de Juli (hans Begravelsesdag) døde han pludselig Kl. 12. Livingstons Familie viste ham al den Omhu de kunde. Han blev begravet Mandag i den lutherske Kirke i German Camp. Hans Papirer blev samlet og forseglet af Cox og Pastor Ernst. Efter et langt Vandreliv fandt den i mange Henseender mærkelige Mand en ligesaa mærkelig stille Bortgang. Ifølge hans sidste Villie vilde han hvile under Prædikestolen i Ebenezer Kirke i Albany og saaledes blev det. Pastor Braun ved Kirken rejste 2 Aar efter til Camp med en af Styrelsen og 17de Februar 1798 kom de til Albany med Liget, som blev nedsat 21de under Gulvet. I Maj var alt ordnet saa at det i en Stenkiste med en Marmorplade over kunde nedsættes under Prædikestolen, og, staar der i Kirkebogen, der skal han hvile „indtil hans og vor Herre kommer." Paa Ligstenen staar paa Tydsk hans Navn Føde- og Dødsaar, samt et Vers ud fra Salmen 90, 10*).

I 12 Aar var man endnu uvis om hvorledes Hartwigs Plan med et Seminarium skulde udføres; men 1812 kunde dog Grundstenen lægges til Hartwick Seminar i den smukke Dal i Otsego Co., N. Y., ved Cooperstown, en yndig Omgivelse ved Søerne og Susquehanna Floden. Den 15de September 1815 kunde Seminariet aabnes med 15 Studenter og Aaret efter var der 44. Hartwick Seminar er det første lutherske Præsteseminar i Amerika, og han skal have Takken for dets Stiftelse.

Mohawks Indianerne, de 7 Nationer, og andre af Amerikas røde Børn er forlængst fortrængt fra hine Egne, og det uden Hartwigs kjærlige Missionstanke er kommen dem tilgode; men fra Seminariet er der udgaaet et Skare unge Mænd til Gavn og Velsignelse for den lutherske Kirke og Folket. Den i 1830 stiftede Hartwick Synode er ligeledes kaldet efter ham; hans Navn vil saaledes stadig mindes i den lutherske Kirke.

Pastor Johann Friederich Handschuch (Handschuh) er født den 14de Januar 1714 i Halle i Saksen. Hans Forældre var Skræddermester Martin Handschuch (død 15de September 1738), og Hustru Christine Sophie, (død 1740). De havde 4 Børn: Johann Friederich, Sophie Dorothea, som blev gift med Pastor Magister Joh. Gott-

*) Indskriften paa Ligstenen lyder saaledes: „Hier ruhet Johann C. Hartwich. Prediger der Evangelisch Lutherischen Kirche. gebohren in Sax-Gotha den 6 Januer 1714. Gestorben den 16 Julius 1796. Seines alters 82 Jahre 6 Monat. Das kurzgesteckte ziel der tage, Ist siebenzig, ist achtzig iahr, Ein innbezrief von muh und plage Auch wennesnoch so kostlich war, Geflügelt eilt mit uns die zeit, In eine lange ewigkeit.

fried Opitz i Weßmar, Friederich Wilhelm, som overtog Fædrehjemmet for 3,200 Thaler og Christiane Marie. Handschuh var meget svagelig i sin Opvækst, saa Forældrene troede ikke, han vilde overleve Barnealderen; men vor Herre bevarede ham, saa han kom til at leve mange Aar og virke som en Arbejder i Herrens Tjeneste. Han fik sin første Undervisning af private Lærere, blandt Andre under en fransk Protestant, som tillige var en alvorlig Kristen. Han lærte saaledes tidlig det franske Sprog, fik saa en tydsk Lærer, som ogsaa gav ham Undervisning i Latin. Da han var 12 Aar gammel, kom han paa Gymnasiet i Halle og gik derfra over i Franckes Waisenhus og Skole. Francke, af hvem han var døbt, tog sig kjærligt af ham. I 1733 kom han til Universitetet; her besluttede han at vie sit Liv i Herrens Tjeneste og tog derfor alvorligt fat paa Theologien. Fra Halle tog han til Leipzig Universitet i 1737. I 1739 blev han Page-Mester for Hertug Christian Ernst i Saksen-Saalfeld I 1744 blev han eksamineret og derefter ordineret af Konsistoriet i Altenburg til Medhjælper i Graba i det Salfeldske. Her var han i fuld Virksomhed med Ordets Forkyndelse, da han af Francke fik Kald fra de lutherske Menigheder i Pennsylvania. Handschuh modtog Kaldet og forberedede sig til Afreisen fra Fædrelandet. Det var Tanken at udsende en Præst til, og der blev forhandlet med Kandidat J. D. Herzer om at følge med. Kandidat Herzer havde været Hovmester for en ung Greve i Kloster Bergen ved Magdeburg, gjort flere Rejser for Missjonsinstitutet til Jødernes Omvendelse, samt havde Lyst til at rejse til Indien; men da han havde et svagt Bryst, modsatte Faderen sig hans Udsendelse. Handschuh modtog Kaldet i Juli 1746, og for ret at forberede sig opholdt han sig den følgende Vinter i Halle. Den 2den Juni 1747 gik han ombord i Hamborg for at tiltræde Rejsen til sin fremtidige Virksomhed i Pennsylvania. 4de Juli naaede de London, hvor han opholdt sig til 25de September, da han gik ombord paa Skibet „Burlington“ i Gravesend for derfra at sejle videre. Paa Grund af daarlig Vind og flere andre Ting maatte de den 22de Oktober tage ind i Plymouth Havn. Her gik Handschuh i Land og gjorde Bekjendtskab med flere Venner. Han blev blandt Andet Vidne til en Samtale mellem en Mand og hans Husvært om aandelige Ting, hvor Husværten mente, at om Gjenfødelsen, Kristus og Troen skulde man kun tale til Jøder, Tyrker og Hedninger og ikke til Kristne, da man maatte forudsætte, de kjendte det nok; dertil kunde Handschuh ikke tie, om han end ikke var det engelske Sprog helt mægtig, saa maatte han dog alvorligt aflægge et Vidnesbyrd om det ene Fornødne. Han besøgte især den fransk-reformerte Kirke og var

særlig glad i dens Præst Pastor Bordiers Prædiken og sine Besøg hos ham; og der blev bedet i Kirken for hans lykkelige Rejse til Amerika. Vinden vedblev at være ugunstig, saa først 23de November kunde de sejle fra Plymouth, og da de saa kom ud, rejste Stormen sig med saadan Kraft, at de maatte vende tilbage. I December kom de lykkelig i Havnen. Et Par Dage efter fik han at vide, at der var ankommen fra London et Skib „The Snow", paa hvilke der var en engelsk og en tydsk Præst med sin Hustru, som ønskede at tale med ham. Han lod sig da sætte over til Skibet, hvor han snart fik at vide, at Præsten med Hustru ikke var nogen Tydsker, men derimod en Svensker, Provst Sandin med Hustru, som skulde rejse over til de svenske Menigheder i Pennsylvania. Da han kun talte lidt tydsk og hans Hustru slet ikke, samt endnu mindre fransk og engelsk, saa talede de sammen paa Latin og tog hjertelig Afsked med hinanden i Haab om venligt Samarbejde i Pennsylvania. Den 19de December kunde de atter sætte Sejl ud af Havnen. Stormen tvang dem fremdeles til at søge ind til Falmouth, og da de saa derfra kom ud paa det store Hav, saa skulde de endnu ret prøve Stormen i dens frygtelige Vælde. Kaptainen kom ned i Kahytten og sagde til Handschuh: „Ser De ikke hvilken en skrækkelig Storm og Veir vi har? det kan ikke blive værre, end det er. Vil Gud blot frelse vore Sjæle, vi har gjort alt, hvad der var os muligt; men Skibet kan nu ikke holde sig længe." Derpaa svarede Handschuh: „Herren kan endnu hjælpe os, De skal kun gaa og gjøre Deres Pligt." Kaptainen gik, Handschuh blev bedende, saa kom der en Bølge og næsten fyldte Kahytten med Vand; men en Time efter stillede Stormen af og om Aftenen havde de omtrent faaet alt Vandet ude af Skibet, vel maatte de tilbringe Natten med vaade Klæder, men Faren var overstaaet. Da de om Morgenen holdt Frokost sagde Kaptainen bevæget: „Herren hjælpe os at være ret taknemmelig for denne forunderlige Udfrielse af Faren; thi det stod vissselig ikke i vor Magt at frelse Skib og Liv, jeg havde allerede opgivet alt, og maa bekjende, at det er Guds Magt, som har gjort dette; jeg og os alle vil være Dem taknemmelig, om De, saasnart De kan, vil holde en Lov- og Takkeprædiken og opmuntre os til Guds Lov." Handschuh lovede det, naar de kunde forstaa hans daarlige engelske Tale, og om Aftenen, 30te Januar, holdt han en alvorlig Bodsprædiken. Saa var han syg en Tid; men 18de Febr. prædikede han paa Engelsk over Salm. 91, 15, den dejlige Forjættelse om, hvorledes Herren vil hjælpe i Nøden; der var af forskjellige Bekjendelser ombord, men de samlede sig alle med Andagt, og nu blev der paa den øvrige Rejse holdt flere Gudstjenester. Den 5te April 1748 landede de lykke-

lig i Philadelphia, hvor Handschuh snart fandt Kandidat Schaum; Pastor Brunnholtz derimod var i Germantown. Den 7de var der Prædiken i Kirken, hvor Schaum om Formiddagen takkede Herren for Handschuhs lykkelige Ankomst, og om Eftermiddagen talte han selv over 1 Thes. 5, 9 og bragte Herren sin Tak; efter Prædiken kom Pastor Brunnholtz og bød ham hjertelig Velkommen. Hos Brunnholtz og Kjøbmand Schleydorns kom snart flere for at byde Velkommen, blandt Andre den svenske Præst Næsmann og den tydsk-reformerte Præst Schlatter. Den 9de tog de ud til Mühlenberg i New Providence; han var ved Ankomsten bid hos en Englænder, hvor de traf ham, og hvor Mühlenberg bød Handschuh Velkommen med de Ord: „De, som saae med Graad, skulle høste med Frydesang" (Salm. 126, 5). Den 11te tog de tilbage til Philadelphia, hvor Handschuh prædikede den 14de April over Joh. 19, 6—16. Om Eftermiddagen blev Brunnholtz gamle Husholderske, Katharine, som var død Dagen forud, begraven.

Den 17de fik de Besøg af den svenske Præst Sandin, som alt var lykkelig ankommen. Præsterne rejste nu sammen til de forskjellige Menigheder og prædikede og uddelte Sakramenterne, hvor de kom frem. Den 5te Maj prædikede Handschuh i Lancaster over Evangeliet Joh. 10, 12 for en talrig Forsamling. Efter Prædiken blev Mühlenberg og Brunnholtz i Kirken for at forhandle med Styrelsen, og Handschuh blev nu valgt til deres Præst med Earltown som Anneks. Kaldsbrev blev underskreven, og der blev given Haandslag. Endnu fulgtes Præsterne ad paa en Prædiketur, besøgte blandt Andre ogsaa den presbyterianske Præst Tennent i Philadelphia. Saa rejste Handschuh tilbage til sin Virkekreds i Lancaster; der holdt han sin Tiltrædelsesprædiken 26de Maj, samlede Menighedsstyrelsen og Skolelæreren omkring Alteret, hvor de atter gav hverandre Haandslag, og hvor der blev holdt Tale til dem, som var taarebevægende for dem alle. Med freidigt Mod begyndte han sin Gjerning i Jesu Navn. Det var en vanskelig Post, han kom til; men Herren var med, saa Muchlenberg siger, at han virkede til megen Velsignelse. Menigheden voxste i Antal og Enighed Især tog han sig af Ungdommens Undervisning. Der kom en blomstrende Skole igang, som han siger bestod af engelske, irske, tydske, lutherske og reformerte. Forældre kom med deres Børn for at faa dem underviste, saa at Skolen ikke kunde rumme dem alle. I Kirken katekiserede han efter Prædiken med Ungdommen og gjennemgik Katekismus med dem. Som en tro Tjener færdedes han omkring, og han saa ogsaa Frugt af sit Arbejde, saa han kunde skrive hjem: „Gudstjenesterne er fulgt af megen Velsignelse, og mit Hjerte er fuldt af Haab og Glæde" Alvorligt

lød Ordet fra hans Læber, og meget var der at kjæmpe og advare imod, som naar han klager over, hvorledes et Bryllup var bleven holdt paa forargelig Maade i 3 Dage, og hvor det tog den frygtelige Ende, at Bruden og Brudgommens Broder døde pludselig kort efter hinanden. Han havde bedet og formanet baade i Samtaler og offentlig i Kirken om dog endelig at høre op med de ugudelige Bryllupper, som det altid havde været Skik at holde i Lancaster; men alt syntes at være forgjæves. Selv til Fængslerne maatte han gaa, hvor et Par Kvinder sad anklaget for Barnemord og blev dømt til Døden; den ene havde han dog Haabet om fortrød sin Synd. I godt et Par Aar gik alt fremad til det bedre under Herrens Velsignelse, da rejste der sig en Storm imod ham, som man ikke skulde have ventet. Derom fortæller Mühlenberg blandt andet saaledes: „Handschuh stod i stor Anseelse hos Menigheden i Lancaster paa Grund af sin rene Lære pletfri og hellige Liv og Levnet. Da han virkede ivrigt og ikke var af stærk Helbred, saa paadrog han sig flere Gange Sygdom, var endogsaa Døden nær. Naar han var syg, var det ofte vanskeligt for ham at faa den fornødne Pleje, saa han undertiden klagede over, at han kunde umuligt blive hos dem; de gifte Kvinder holdt sig en Del undselig tilbage, og Mændenes Pleje var ikke den bedste; han trængte saaledes til en dygtig Husholderske. Under hans sidste Sygdom kom en Aften en af Menighedsraadet, og der blev talt om hans daarlige Husholdning, og at det var bedst, han prøvede at tage en Husholderske. Han fik saa en ung Pige paa 23 Aar til at holde Hus for sig; hun var en Datter af en af Menighedsraadet, en fattig men ærlig Skrædder ved Navn Simon Belzner. Hun var ikke alene en smuk Pige, men havde tillige en dyb Indsigt i Saliggjørelsens Orden, og var altid den bedste til at svare ved Katekismus-Katekisjonen. Hun var opvoksen blandt de unge Folk i Lancaster, og da hun ikke var stærk til haardt Arbejde, saa havde hun havt et lille Udsalg med Honningkager, hvorefter de Unge havde, som det er Tilfældet mellem simple Folk, givet hende Øgenavn. Hun kom nu i Præstens Hus, og da hun i Alt var from og ærlig, saa ved en 3 Maaneder derefter kom det til at staa klart for Handschnh, at hun og ingen anden var den, Herren havde bestemt til hans Hustru; han søgte Herren i Bønnen, og det blev stedse klarere for ham. Han talte da en Dag med hende og meddelte hende sin Kjærlighed, samt fortalte, at det havde hidtil været hans Hensigt at forblive ugift, hvad ogsaa hun sagde havde været hendes. Saa besluttede de begge at lægge det frem for Herren, og det blev saaledes, at de Dagen efter sluttede deres Kjærlighedspagt. Da han nu meddelte det for Menighedsraadet, saa blev der med

et en alvorlig Uro, og der kom alle mulige Indvendinger, blandt andre følgende; Hun var opvoksen blandt de raa vilde unge Folk, og hun og Præsten vilde tabe al Respekt, om de blev gifte. Naar han vilde gifte sig, hvorfor tog han da ikke en rig; thi Menigheden var svækket ved de hernhuttiske Stridigheder, og kunde ikke underholde en fattig Familie, han kunde nok have faat en rig, thi det er ikke altid en Selvfølge, at Fromhed og Dyd skal findes i Armod; han skulde først have raadført sig med sine Embedsbrødre, han kjendte Øgenavnet, som nu ogsaa vilde blive overført paa Præsten, og en saa ung Pige af ringe Stand kunde Kvinderne ikke tittulere som Præstens Hustru o. s. v. Som lykkelig Brudgom skrev han imidlertid til Mühlenberg og Brunnholtz og meddelte dem sin Forlovelse De var begge lidt betænkelige, da de forudsaa, det vilde føre en Del Uro med sig, men kunde ikke sige noget derimod, naar det var Herrens Førelse, og lovede at vilde tage Del i hans Glæde, samt ogsaa Trængselen om saadan, som de forudsaa, vilde komme. Til Schaum skrev han, at hans Brud var hans Husholder, og at hun var en dydig, stille og dygtig Kvinde, som havde godt Lov blandt alle, og han bad ogsaa ham om at komme til Deres Bryllup og være med til at takke Gud. Om Bryluppet skriver Mühlenberg, at han i Slutningen af April tilligemed Brunnholtz rejste til Lancaster, ligeledes Kurtz som Handschuh ogsaa havde bedet om at komme med. Brunnholtz rejste om Løverdagen fra Tulpehocken for om Søndagen at prædike i Lancaster og tillyse Ægteskabet; men Kirkeraadet var og blev i Harnisk. Søndag Aften 30te April kom Mühlenberg og Svigermoder samt Kurtz. De fandt Handschuh snart nedbøjet og snart overstrømmende glad. Tirsdag den 2den Maj 1750 gik Præsterne med Brudeparret i Stilhed til Kirken, og Pastor Handschuh blev viet til sin Brud Frøken Susanne B. Belzner, de saa ikke noget til Kirkeraadet og de Misfornøjede, det gik med dem den Dag, som det hedder i 2 Sam. 19, 3.: „Folket stjal sig den samme Dag til at komme i Staden, ligesom det Folk, som er beskjæmmet, stjæler sig ind, naar de flyr fra Krigen.“ Derefter opbyggede de sig med Guds Ord, og Handschuh var saa inderlig glad for den Skat, Herren havde skjænket ham. Stormen lagde sig dog ikke i Menigheden med Bryllupsfesten; de forskjelligste Rygter kom i Omløb; man spurgte Mühlenberg, om det var sandt, at Handschuh havde forført sin Pige og saa bleven tvungen til at gifte sig, ligesom han med Bedrøvelse hørte, at de Ældre blev borte fra Kirken, og de Unge sang Smædeviser om Bryluppet. Efter fælles Overlæg fra Præsterne blev det anseet for bedst at Handschuh skulde flytte fra Lancaster. 4de Søndag efter Paaske 1751 holdt han sin Affskedspræ-

diken for en stor Skare og under stor Bevægelse. Han flyttede derpaa til Germantown i Maj 1851 Menigheden var hidtil bleven betjent fra Philadelphia, nu fik de Præst til at bo i deres Midte, og Gjerningen blev optagen med Alvor og til Velsignelse. Den gamle Kirke maatte vige Pladsen for en ny, som blev bygget. Allerede den 1ste Oktober 1752 kunde den nye St. Michaels Kirke i Germantown indvies ved Synodens Møde der. Mühlenberg skrev et Digt til Indvielsen paa 36 Vers, som blev trykt hos Bogtrykker Sauer. Med stor Iver virkede han for Guds Rige, han prædikede tillige paa Engelsk; selv Negre blev derved føjet til Menigheden, om Søndag Eftermiddag gjennemgik han kateketisk Prædiken og Katekismen, samt holdt Møder gjennem Ugen. Han var en tro og fordringsløs Herrens Tjener, som lagde megen Vægt paa et helligt Liv, og at han derved maatte faa Verdens Fjendskab var ej underligt, især da han gik i pietistisk Retning. Nogle følte sig trufne, og da der kom flere fra Tydskland, som var en Del hengivne til Drik, saa kom der en ny Trængselstid for ham. Misfornøjelsen voxte mod ham, saa Majoriteten endogsaa valgte Pastor J. C. Andreä i 1753, han skulde ikke straffe Drukkenskaben, da han selv laa under for den Last; han døde imidlertid i Elendighed et Aar efter. Med 70 Nadvergjæster maatte Handschuh forlade Kirken og danne en ny Menighed samt leje et Lokale til deres Gudstjenester; den tydsk-reformerte Menighed tilbød dem imidlertid deres Kirke, og det blev modtaget med Tak. For at leve maatte han tillige søge Bierhverv ved Trykkeriet i Philadelphia med Oversættelse og Korrektur, og ved Mühlenbergs Hjælp blev han tillige Lærer i Fransk ved Akademiet; men det var i det Hele kun trange Kaar. Kirken i Germantown blev dog siden igjen aabnet for ham. I 1755 flyttede han til Philadelphia og blev Medhjælper ved St. Michaels Kirke, og da Brunnholtz døde i Juli 1758, blev han valgt i hans Sted og var nu eneste tydsk-luthersk Præst i Philadelphia og kunde helt hellige sig til sin Præstegjerning, som han gjorde med Iver; men nu var hans Helbred ogsaa nedbrudt. Han døde efter en smertefuld Sygdom den 9de Oktober 1764 i sit 51de Aar efter at have virket i Amerika 17 Aar. Hans Død var fredelig og lykkelig, han slumrede ind, medens Mühlenberg bad ved hans Leje. Han efterlod en Enke med 4 smaa Børn. Hvorledes han havde virket til Velsignelse og vundet manges Kjærlighed og Agtelse, bar hans Begravelse nokfsom Vidne om. Den fandt Sted den 11te Oktober. Kl. 1 om Eftermiddagen forkyndte 8 Klokker fra den episkopale Kirke og 3 fra det lutherske Skolehus Jordefærden. Kl. 2 samlede Præster og Lærere sig i Sakrestiet ved Kirken for at ordne sig til Pro-

sessjon fra Sørgehuset til Kirken; der var 12 theologiske Doktorer, 2 engelske Professorer fra Akademiet, 3 Episkopalpræster, 2 Presbyterianpræster, 2 tydsk-reformerte Præster og 1 Baptistpræst; af lutherske Præster var der den svenske Præst, Mühlenberg, Hartwig og Voight, Methodistpræst Whitefield, som var en god Ven af den Afdøde, var svag og kunde ikke gaa, han fulgte derfor i Vogn ved Siden af Liget; de andre Præster gik foran med Undtagelse af Mühlenberg og Voight, som med Enken og Slægtninger fulgte bag efter; saa kom de engelske Læger og Kirkestyrelsen samt et meget stort Følge. Skjøndt Kirkedøren ikke var aabnet, saa vare dog allerede en Del gjennem Vinduerne komne ind i Kirken og da Følget kom, blev den helt overfyldt. Her talede først Pastor Voight paa Tydsk over Teksten: Døden er opslugt formedelst Sejer (1 Kor. 15, 54.); derefter talede Mühlenberg paa Engelsk, og derefter blev Liget stedet til Hvile i Kirken. Søndagen derefter, 14de Oktober, (17de Søndag efter Trinitatis) holdt Mühlenberg, efter et tidligere udtalt Ønske af Handschuh, Ligprædiken over 1 Kor. 4, 1–2. Saaledes agte hvert Menneske os som Kristi Tjenere og Husholdere over Guds Hemmeligheder. Iøvrigt udkræves af Husholdere, at de maa findes tro. Tro havde han været i sin Gjerning og baaret Dagens Byrde; nu var Hviletiden kommen fra hans Arbejde. Gjennem Kamp havde han virket til Velsignelse.

Hans Datter Henriette blev gift med Pastor J. A. Krüg; hun døde 1822 71 Aar gammel.

Pastor Johann Nikolaus Kurtz, den første tydsk-lutherske Præst ordineret af en Synode (Pennsylvania Synoden) i Amerika, er født i Oktober 1722 i Lützellinden ikke langt fra Giessen i det daværende Fyrstendømme Nassau-Weilburg i Wetzlar Kreds af en gammel protestantisk Lærefamilie, som regnede sig tilbage til 1599. Om sin Barndom, Ungdom og Herrens Førelser med ham fortæller han selv saaledes i det af ham til sin Ordination skrevne Levnetsløb: „Fra min Barndom har min kjære Fader holdt mig til at frygte Gud og til flittig at bede, og det har ogsaa baaret den Frugt, at jeg altid har holdt mig fra de grove Synder, og holdt mig til de honette og pene Mennesker, og især efter at Gud havde indgivet den Tanke i mine Forældres Hjærte og Sind, at de vilde sende mig til Pædagogiet i Giessen; jeg var dengang 15 Aar gammel. Der fulgte jeg den fader- og moderlige Formaning; men der vedblev dog at være en Trældomsfrygt i mit Hjerte i henved 4 a 5 Aar, indtil jeg kom paa et Besøg hos min Broder, som stod i en Skolegjerning og var

kjendt med den oprigtige Kristi Tjener Hr. Ohly. Det var just en Søndag, og den Søndag skulde Præsten konfirmere Børnene. Da han nu ved Konfirmationen foreholdt Forældre og Faddere og tilsidst alle de Tilstædeværende deres Pligter mod de konfirmerede Børn, samt derefter knælede for Gud med Konfirmanderne, deres Forældre og hele Menigheden i en barnlig og inderlig Bøn i Jesu Navnet, da oplodes mit Hjærte, og jeg blev saa bevæget at Taarerne flød. Fra den Tid fik jeg en dyb Trang til med Alvor at virke i Herrens Tjeneste. Jeg kom hjem i Ferien, men tog ved Skolens Begyndelse atter til Giessen. I Byen var der nogle Borgere, som Herren alvorlig havde grebet, der mente det oprigtigt og af Hjertet; til dem sluttede jeg mig nu, og det var mig en stor Glæde at omgaaes med dem; men mine Medelevers Spot og Haan gjorde mig meget ondt, derfor gik jeg blot ved Nattetid til disse Venner. Vi læste et Stykke af Bibelen, og talte med hverandre om, hvad vi fandt mærkeligt, eller vi læste af den Halleske Lille Skatkiste, som var min Ejendom, saa blev der sunget et Vers, og Enhver gik hjem igjen. Men det blev snart bekjendt for Verden, og der opstod nu stor Larm derover; hvorledes det videre gik, vil jeg ikke nærmere omtale. Fra nu af blev jeg overalt anseet for en Pietist, men var det dog ikke; thi min Fornuft lagde store Stene i Vejen derfor, og jeg tænkte, naar det gaar saaledes nu, hvorledes vil det da gaa siden; thi mine Foresatte saa ogsaa skjævt til mig; jeg var saaledes kun en hemmelig Elsker af det Gode; hvorfor jeg ogsaa, netop den Aften Larmen opstod, fik en alvorlig Paamindelse af én oprigtig Kone, som skarpt sagde til mig, at det kun var ved Nattetid, jeg vilde være from. Det blev mig en saa alvorlig Braad i Hjertet, der saarede saa dybt, at jeg gik hjem; her faldt jeg paa mine Knæ og bad af Hjærtet til Gud, at han vilde borttage al Menneskefrygt fra mig, saa jeg ikke skulde være af dem, der var hverken kold eller varm. Fra den Tid fik jeg mere Mod til at træde frem for Lyset. Paa samme Tid kom Herrens dyrebare Redskab, Hr. Fresenius, som Garnisonspræst til Giessen, han blev en god Støtte for de vakte Sjæle, ogsaa jeg besøgte ham med nogle Venner, og han gav os Mod til at trænge igjennem for at faa Del i Naaden. Jeg blev en from Yngling; men for Gud, hvis Øjne ser paa Troen, var jeg endnu ikke ret, det erfarede jeg siden, da jeg kom til Halle. At jeg kom der, gik saaledes til, jeg havde et halvt Aar været Student i Giessen, da kom min kjære Broder Schaum hjem fra Halle, hvor han havde været ½ Aar; men som nu for sin Helbred maatte foretage en Rejse. Det fik min Fader at vide, og da min Broder tidligere havde raadet ham til at sende mig til Halle, hvad Pastor

Ohly ligeledes tilraadede, saa lod min Fader mig kalde hjem, og fortalte mig om denne Broders Komme, og at han ønskede, jeg skulde rejse med ham for at lære Forholdene at kjende i Halle, hvad ogsaa skete. Alt blev ordnet paa nogle faa Dage; thi Hr. Schaum vilde hurtig bort igjen. Hr. Pastor Ohly rejste nu med mig og en anden Student, da Omstændighederne tvang Hr. Schaum til at blive tilbage. Der fandt jeg et langt anderledes Kristenliv, end jeg hidtil havde kjendt; da aabnede Gud mine Øjne, da viste han sig naadig, kjærlig og faderlig, da nød jeg den broderlige Omgang med den værdige Fabricius og andre kjære Brødre. De kjære Foresatte bad med mig, og med den kjære Fabricius læste jeg den salige Speners hellige Troeslære, saa ofte der gaves Lejlighed; o! hvor min Sjæl ønskede at kunde nyde en saa velsignet Tid endnu længere; thi det var kun i ¾ Aar jeg fik nyde denne Vederkvægelse, da blev jeg udsendt til dette Vesterland. Men hvad Gud gjør og lader ske, det faar et godt Udfald, og nu beder jeg til min Fader i Kristus: Herre, handle ikke med mig, som jeg fortjener det, men lad Naade gaa for Ret; thi du har Magt til at træde mig ihjæl som en Orm, og jeg er tilfreds dermed, naar han gjør det, ved Ordet Naade vil jeg holde mig til Døden. Herre Jesu hjælp mig! Amen."

Han blev udsendt sammen med Brunnholtz og Schaum. I Januar 1745 kom de til Philadelphia; derefter blev han ansat ved det nybyggede Skolehus i Ny Hannover som Lærer og Kateket, først sammen med Hr. Vigera, siden ene; men hele Tiden dog som Mühlenbergs Medhjælper. Han virkede til megen Velsignelse og sparede ingen Anstrængelse, saa Skolen havde god Fremgang, og Menigheden var godt fornøjet med ham. Han blev tillige i 1745 sendt til Readingstown (Raritan) N. J., og i Marts 1746 blev Menigheden i Cohenzi (Salem) N. J, overgivet til hans Betjening; besøgte derfra igjen Raritan. Derefter blev han af Mühlenberg sendt til Allemäugel, Saccum og Upper Milford. I December kom han til Tulpehoken, og i den Omegn virkede han saa i 23 Aar højagtet og til Velsignelse. I Begyndelsen boede han hos Weiser; men da han havde fundet sig en Brud, førte han hende snart til eget Hjem. Den 9de December 1747 viede Pastor Mühlenberg Kateket J N. Kurtz og Frøken Anna Elizabeth Seidel i New Hannover — At føre Sjælene til Herren, det var for ham det store Maal. Han skriver i sin Dagbog, at da han engang skulde paa en Reise, tilraabte Muhlenberg ham: „Se til det Dig betroede Embede", og visselig han varetog det med Troskab, og det var Hjertesukket hos ham, om at dog alle maatte faa deres Synder at se, og finde Frelsen i Kristus. Samfundslivet i Halle stod for

ham som det skjønneste, han kjendte, og at noget Lignende maatte fremblomstre i Amerika var Haabet. Med Skole, Prædiken og Katekisation virkede han i sine Kredse. Mühlenberg kom leilighedsvis for at uddele Nadveren, ægtevie, samt holde Konfirmation, og det var Festtider, naar han kom. Menighederne ønskede dog helst at have en ordineret Præst iblandt sig, og de bad derfor om at faa Kurtz ordineret, hvad ogsaa blev dem lovet.

Til Kirkeindvielsen i Philadelphia rejste Kurtz med Menighedsudsendte, for tillige selv at blive indviet til den hellige Præstegjerning. Den 12te August underkastede han sig Examen for Præsterne: Brunnholtz, Handshuh og Hartwig; Mühlenberg var endnu ikke kommen Der blev først opgivet ham at skrive et kortfattet Levnetsløb, i hvilket han skulde meddele om sin Opvækkelse og Herrens Førelser med ham. Han skrev da det meddelte. Tillige skulde han anføre, hvilke theologiske Bøger han havde gjennemgaaet. Derpaa svarede han, at han i Halle havde hørt Professor Baumgartens dogmatiske Forelæsninger, samt hans Forelæsninger over det gamle Testamentes Historie, og Frankes katekétiske Forelæsninger; foruden det havde han ikke kunnet gjennemgaa noget ordentligt Collegium. Da han drog til Halle, var det hans Tanke igjen efter en Tid at rejse hjem, hvorfor han med Undtagelse af Bibelen lod sine fleste Bøger blive hjemme, idet han tænkte, han kunde kjøbe nogle i Halle; men da Opholdet der kun blev saa kort, kunde han ikke anskaffe ret mange Bøger; men blandt de han havde, var særlig af de Skrifter Ziegenhagen havde sendt over. Bibelen var særlig hans Bog. Saa blev han eksamineret i flere theologiske Spørgsmaal: om Synden, Arvesynden, Synd mod den Hellig Aand, om Retfærdiggjørelsen, om den saliggjørende Tro o s. v., samt om vor evangelisk lutherske Lære er den ene retfærdiggjørende og saliggjørende Lære, og hvor det findes begrundet i Guds Ord? Derpaa svarede han skriftlig: „Jeg vil og kan ikke sige, at alt udenfor denne Lære, eller at alle, som ikke bekjender sig med dette Navn, bliver fordømt; men jeg tror, at vor Lære er den ene retfærdiggjørende og saliggjørende Lære. Ja og Amen, saaledes er det. Det vil jeg bevise saaledes: 1. Naar Guds Ord læres purt og rent, 2. og vi ogsaa leve helligt som Guds Børn derefter. Det første Bevis gjælder her for mig, og da Guds Ord bliver lært purt og rent iblandt os, saa er det den ene saliggjørende Lære.... Lutheranernes Artikler er klart og tydeligt grundet i Guds Ord.... følgelig er de de rette og bedste. Tager vi vore symbolske Bøger frem, saa finder vi, at de er tagne af Guds Ord og bevidnet med Guds Ord. Bibelordet, der er ikke Frelse i nogen anden end i Jesus, staar ogsaa fast hos os; lige=

ledes Ordet: vend om og tro paa Evangeliet, staar fast hos os.... Paa Spørgsmaalet om Præsternes Lydighedsforhold overfor Foresatte (Subordination) svarede han med Henvisning til, hvorledes Gud vil, at alt skal ske sømmelig og med Orden (1 Kor. 14, 40.), og saaledes maa det ogsaa gaa til i Præstestanden. Den broderlige Kjærlighed maa være hjærtelig iblandt Præsterne, og den ene skal komme den anden tilhjælp med sin Naadegave, og de skal række hverandre Haanden til Samarbejde, tillige skal man tage Hensyn til den betroede Stilling, Gaver, Alder o. s v.; men det er slet ikke nogen Byrde, men til Velsignelse, hvor man kan faa Nytte af andres Erfaring og Raad; thi Guds Naade er ikke tyranisk, men broderlig, venlig og hjærtelig og uden Falskhed." Om alt slutter han med at sige: Hvor jeg har fejlet, vil jeg gjerne blive vist tilrette og faa bedre Undervisning i det, jeg har havt fejl Opfattelse af, og alt dette har jeg ikke sagt med Kunst, men enfoldigt saaledes som Gud har givet mig Naade til, og de kjære ærværdige Hr. Præster beder jeg ogsaa om, at tage det saaledes fra en, som gjærne vil lade sig undervise; thi jeg er den ringeste og udygtigste og beder kun om, at Gud maa blive kjendt i alle Lande, han som er rig paa Barmhjertighed. Søndag 14de August 1748 blev han saa, efter at St. Michaels Kirke var indviet om Formiddagen, ordineret til det hellige Præsteembede i Philadelphia. Pastor Hartwig holdt først en alvorlig Prædiken over Esekiel 33, 8. Kurtz prædikede derefter og deltog i Stiftelsen af Synoden, og efter den drog han tilbage for at optage Gjerningen i sine Menigheder som deres ordinerede Præst. Menigheden tog nu fat med forenede Kræfter for at faa deres Kirke færdig, samt paa at faa Præstebolig bygget i dens Nærhed, og allerede 5te September kunde han drage ind i sin Præstebolig ved Kristuskirken, „det er en Velsignelse at have sit eget Hus" skrev han, og der blev hans førstefødte Søn, Friederich Conrad, født den 9de Oktober 1748. Han gjorde Rejser derfra til forskjellige Menigheder som Heidelberg, Nordkiel, Lancaster o. s. v. deltog i Præstekonferencer og alt, hvad der kunde befordre Guds Rige. Ved Synodemødet i Philadelphia 1751 „prædikede han temmelig længe, men dog opbyggeligt." De Aar, som fulgte derefter, var fulde af Uro, og Gjerningen i Herrens Vingaard var fuld af Farer; men som en god Hyrde blev han hos sine Menigheder. Krigsurolighederne med Indianerne og Franskmænd satte dengang med god Grund Skræk i mange. Kurtz maatte rejse paa daarlige Veje i Frost og Hede og i den Tid i Fare for Indianernes Skalperkniv. Mühlenberg skrev 2den December 1755 til Dr. Francke: „Kurtz hjælper sig igjennem, saa godt han kan; han har nok af Arbejde og Nød; men

han agter ikke meget paa noget af det; men ønsker sig kun en Medhjælper, da han har flere Nabomenigheder. Han ved dog ikke, hvorledes det vil gaa, da de franskfindede Indianere den 15de November har gjort Indfald omkring 6 eller 7 Mil fra hans Bolig i Tulpehoken, afbrændt en Plads og paa en frygtelig Maade dræbt 15 Personer, jaget Indbyggerne paa Flugt, saa alt er i Uro og Forvirring." Handschuh skrev 1756: „Kurtz er trods Faren for Indianerne munter og stærk i Troen, han har fuldt op af Arbejde blandt de Flygtende og vil formodentlig faa endnu mere, da den sørgelige Krig vedbliver." Selv skrev han 2den Juli 1757: „Den hellige og retfærdige, men tillige den meget langmodige og gode Gud kommer os stedse nærmere med sin Dom og Tugt; idag blev der begravet 7 Myrdede og Skalperede, 3 Mænd og 4 Børn, paa vor Kirkegaard, som igaar ved Solnedgang alle blev dræbt 5 Mil herfra i et Hus i Bethel, Lancaster Co.. af Indianerne; en Dreng undkom dog. For at det kan gjøre mere Indtryk, og for at Guds Ord bedre kan blive lagt paa Hjærtet, opsatte jeg Begravelsen til idag og lod Ligene staa i Kirken. Vi er i en meget betrængt Stilling. Mange Familier mistede i den Tid alt, de havde. Ikke engang Gudstjenesten kunde holdes uden Fare. En Del af Menigheden forenede sig derfor for at holde Vagt. Saa medens Kurtz prædikede for en Del af Menigheden, stod en anden Del med Flinten paa Armen rede til Forsvar, om Indianerne skulde gjøre Indfald. Selv naar Kurtz red ud for at besøge Syge eller prædike, maatte han have sin Flint med sig, han var saaledes i flere Henseender en uforfærdet Vægter paa Sions Mure. I 1759 indtraadte igjen en roligere Tid I 1761 talte Mühlenberg med ham, om han vilde, medens han var i Philadelphia, tage sig af New Hannover og Providence samt gjøre en Rejse til New York. Sammen med den svenske Provst Wrangel tiltraadte han Rejsen til New York den 29de September 1761 og kom tilbage sammen med Pastor Brycelius fra New og New Jersey i Marts 1762. Efter Mühlenbergs Ønske betjente han ogsaa Menighederne i Barrenhill og Germantown. Menigheden i Tulpehoken blev derved en Del utilfreds, da han ofte længe maatte være borte fra dem, dog blev det bragt i Orden paa den Maade, at han skulde ikke opgive Embedet som deres Præst, men saa ofte han kunde komme tilbage prædike og udføre Embedshandlinger iblandt dem; imidlertid skulde hans Broder Wilhelm Kurtz som Medhjælper bo i hans Hus og overtage Menighedens Betjening. I Germantown lykkedes det at faa en bedre Orden bragt istand. Derefter gjorde Forholdene det nødvendigt at vende tilbage til Tulpehoken i Juni 1764. I 1769 blev han kaldet til York, Pennsylvania;

han modtog dette Kald, og i 1770 reiste han dertil og bosatte sig. Det var paa den Tid, da Sindene var stærkt optagne af at blive uafhængige af England, som førte til Frihedskrigens Udbrud og havde nye Uroligheder tilfølge. Mange af de episkopale Præster, som var edfæstet til den engelske Konge og lønnet fra England, maatte udstaa meget, ogsaa Kurtz maat e lide en Del. Fra først af følte han sig bunden til den engelske Konge, og han led under et Samvittighedstryk, han ikke ret kunde frigjøre sig for; men siden opklaredes det for ham, at han maatte stille sig paa Amerikas Side, og 1776 traadte han offentlig frem som en varm Ven af den amerikanske Sag og forlangte sine Papirer som amerikansk Borger, og i 1777 begyndte han en Indsamling af Gaver i Klædningsstykker og lignende, som han lod uddele blandt Soldaterne. Da Kongressen samme Aar var samlet i York, boede dens Kapellan, Biskop White, den spanske og franske Gesandt samt en Kongresmand fra Syd Carolina i hans Hus.

Hvad Mühlenberg var for det østlige Pennsylvania, det var Kurtz for det nordvestlige, han gjorde mange Missionsrejser i Pennsylvania, Maryland og Virginia, besøgte gamle Menigheder og stiftede nye. I de senere Aar blev han kraftig understøttet af sin Svigersøn Pastor J. Gøring. Kurtz var særlig udrustet med Naadens og Naturens Gaver til en saadan Virksomhed. — Han var en Mand paa 5 Fod og 10 Tommer, havde en bred Pande og mørke Øjne, en græsk Næse og en meget fin hvid Hudfarve, mørkt krøllet Haar, sunde hvide Tænder, som han beholdt til sin Død. Han blev almindelig kaldt for „den smukke tydske Præst"; der var noget imponerende hos ham, der i Begyndelsen kunde synes frastødende, men som siden vakte mere Tillid og gjorde, at han blev saa almindelig agtet af sine Embedsbrødre. Han var en bekjendelsestro alvorlig Prædikant, blev ogsaa kaldt for en „Lov Prædikant" og en „Tordensøn", og vist var det, han kunde lade Lovens Torden rulle over Synden, men det var kun for med den inderlige Kjærlighed at henvise Syndere til den korsfæstede Herre Jesus. Han var kjendt som den bedste Latiner i Landet; lagde særlig Vægt paa Musik og en god Menighedssang; han indøvede stedste Menighederne i Sang, han var deres Præst, Organist og Sekretær. Musik, Vocal og Instrumental, var hans bedste Underholdning. I 1763 var han Synodens Sekretær, 1778 dens Præsident og efter Mühlenbergs Død blev han paa Forslag af Dr. Kunze valgt til Senior for Ministeriet. Det daadrige Liv nærmede sig nu sin Ende; endnu i 1784 var han med ved Synodens Møde. Den 6te Oktober 1789 nedlagde han sin Embedsgjerning og tog til sin Søn J. Daniel Kurtz, som var Præst i Baltimore; her vedblev han dog lejlighedsvis

at prædike fra sin Søns Prædikestol. Han døde den 12te Maj 1794 i Baltimore, hvor han blev begravet; den tydsk-reformerte Præst, Pastor J. G. Droldeneir, holdt Ligtale over de Ord: „Der er en Sabaths-hvile tilbage for Guds Folk" (Ebr. 4, 9.) I Kirkebogen i York skrev Pastor Gøring: „Den 12te Maj 1794 døde Pastor Nikolaus Kurtz, Senior for det ærværdige Ministerium, i en Alder af 74 Aar; deraf var han 20 Aar Præst for Menigheden i Yorktown, Penn. Han var en betydningsfuld Prædikant, havde udmærkede Gaver og udviste stor Iver, og det var hans inderlige Ønske, at hans Tilhørere kunde blive salige. Han førte en from Vandel og stod paa bibelsk Troesgrund. Han døde pludselig af Slagtilfælde i Baltimore, hvor han ogsaa blev begraven. Paa hans Tid havde Amerika faa Præster, der var ham lig." Om hans Hustru siges det, at hun var af en fortræffelig Karakter og med et sjeldent mildt Væsen; hun mildnede ofte sin Mands noget lovstrænge Sind. I deres Ægteskab havde de 12 Børn, 9 Sønner og 3 Døttre. Af Sønnerne blev Johan Daniel Kurtz (født 30te Marts 1764) en værdig Efterfølger af sin Fader, han døde 30te Juni 1856. Af Døttrene blev Elisabeth (født 5te November 1760) gift med Pastor Jakob Gøring; hun døde 31te Maj 1831. Ikke alene i Pennsylvania Synoden, den første Præst den ordinerede, siden dens Sekretær og Senior, men i hele den amerikansk-lutherske Kirke skal hans Minde være velsignet.

De 5 tydske Præster, hvis Levnet her i Korthed er meddelt, var de tilstedeværende Stiftere af Pennsylvania Synoden. Saa var der, som nævnt, 2 svenske Præster, der deltog med de 5 tydske Præster i Forhandlingerne, Kirkeindvielsen og Haandspaalæggelsen ved Ordinationen og var fælles med dem ved Herrens Nadvere. De svenske Præster havde ofte betjent Tydskere, saa det var saa rimeligt, de var med ved Synodens Stiftelse. Pastor Johannes Dylander, som landede i Philadelphia den 2den November 1737 sammen med Student theol. William Malander, havde taget sig meget af Tydskerne. Student Malander skulde have været ordineret af Præsterne P. Tranberg og J. Dylander; men Dylander døde 2den November 1741, og Ordinatianen blev ikke udført.

Da der nu skulde kaldes en Præst i hans Sted, saa søgte de tydske Lutheranere i Lancaster gjennem Kjøbmand Peter Kock at faa en Præst fra Sverig, som kunde prædike for dem paa Tydsk. En saadan blev kaldet i Kandidat **Hedstrand** fra Øst Gothland, og Kandidat N æ s m a n fra Gestrika blev kaldet til Gloria Dei i Philadelphia; de blev

begge ordineret i Mai 1742 af Erkebiskoppen af Upsala i Domkirken der. Da der mangledes Rejsepenge, saa kom Pastor Hedstrand aldrig til Amerika.

Pastor Magister Gabriel Næsman kom til Philadelphia den 20de Oktober 1743. Han fandt sin Menighed i Strid og adsplittet; en Del gik til Methodistpræst Whitefield og en anden Del til Grev Zinzendorf. Det var ingen let Gjerning at overtage; men Pastor Næsman begyndte den med Iver og Nidkjærhed for at samle sine Landsmænd til en bedre Kirkeordning. — Man har et Brev, han skrev til sine Forældre den 5te December 1743, hvori han giver en smuk Skildring af Omgivelserne, hvor han boede; han havde et lille pent Stenhus paa 8 Værelser. Rundt om det voxte mange Planter og Træer, som man satte stor Pris paa i Sverig. Udenfor gik Landevejen forbi, og nedenfor igjen Delawarefloden; og han sad og skrev med Udsigt over den og saa hvorledes Sejlerne gled forbi. — Hans Virksomhed var fuld af Uro, og paa Grund af Stridighederne var han ikke fuldt med i Kjøbmand Kocks Forslag om fuld Sammenslutning mellem Svenskerne og Tydskerne. Da det første Synodemøde blev holdt, var han med og deltog i Forhandlingerne, Kirkeindvielse og Ordination. I 1750 eller 51 forlod han Pennsylvania og rejste til Westindien, derfra til Holland og Frankrig, siden til Sverig, hvor han fik Præsteembede.

Provst Johan Sandin blev med kongelig Stadfæstelse kaldet til Provst for de svenske Menigheder med en aarlig Løn af £50; rejste saa i 1747 med sin Hustru til Amerika. De traf i Plymouth sammen med Pastor Handschuh, som ligeledes var paa Rejsen til Amerika. Efter en haard Rejse paa 18 Maaneder kom de til New York og videre til Menighederne i Raccon og Pennsneck, New Jersey. Den 17de April 1748 mødtes Sandin og Handschuh atter i Amerika i den fælles Gjerning. I August var Sandin med ved Synodens Stiftelse og deltog med Brødrene i Forhandlingerne om Guds Riges Sag. Men allerede i samme Maaned døde han, efter kun at have været i Landet i 6 Maaneder, og saaledes lige havde optaget Gjerningen. Hans Hustru stod nu ene tilbage med et lille Barn. Hun ægtede siden Professor Peter Kalm, som i videnskabelig Interesse rejste for den svenske Regjering i Amerika; med ham rejste hun tilbage til Sverig.

2det Synodemøde og Kateket J. H. Schaums Ordination i Lancaster, Penn., 4de og 5te Juni 1749.

Kateket J. H. Schaum, den 6te tydske Præst, som maa regnes med til Stifterne af Pennsylvaniasynoden, var ikke med ved dens første Møde og kunde saaledes ikke ordineres sammen med Kurtz. Menigheden i York, Pa., hvor han virkede, ønskede ham ordineret, og det blev da bestemt til det 2det Synodemøde. Før Mødet var Mühlenberg en Del optagen af Rejser. En Student, L. H. Schrenck, skulde, om muligt, anvises en Virksomhed; den svensk-engelske Menighed skulde besøges, og der var meget, som optog Tiden. Den 29de Maj kom allerede Brunnholtz til Pastor Mühlenberg i Providence. Den 30te og 31te Maj red Præsterne Mühlenberg og Brunnholtz og Hr. Schrenck videre de 50 Mil til Tulpehoken. Der hvilede de ud, 1ste Juni, i Weisers Hus og opbyggede sig med Guds Ord. 2den Juni rejste de tilligemed Weiser og Pastor Kurtz videre de 30 Mil til Lancaster til deres Medbroder Pastor Handschuh. Den 3die Juni blev Schaum eksamineret, Kaldsbrevet gjennemgaaet og underskrevet af Menighedsforstanderne. 2den Søndag efter Trinitatis, den 4de Juni 1749, samlede Præster og Menighedsudsendte sig i Pastor Handschuhs Hus, og under Klokkeklang gik de i festlig Procession til Kirken i følgende Orden: 1, Pastor Handschuh og hans Kirkestyrelse; 2, Pastor Brunnholtz, Hr. Weiser og Udsendte fra Philadelphia og Germantown; 3, Pastor Mühlenberg og Udsendte fra New Hannover og Providence; 4, Pastor (Diaconus) Kurtz og Udsendte fra Tulpehoken og Nordkiel; 5, Kateket Schaum og hans Menighedsstyrelse fra York. Efter Præsternes Ønske, prædikede Mühlenberg over den store Nadvere (Luk. 14, 7—24). Efter Prædiken traadte de i en Halvkreds om Alteret, og Schaum blev nu under Bøn og Haandspaalæggelse ordineret til det hellige Præsteembede. Derefter var Præsterne og en Del af Menigheden ved Herrens Bord, og dermed sluttede Formiddagsgudstjenesten. Om Eftermiddagen prædikede Kurtz, og Kl. 6 prædikede Mühlenberg paa engelsk for den engelske Menighed, da den var uden Præst og meget bad, om der ikke maatte blive holdt Gudstjeneste for dem. Den 5te Juni gik Præster og Udsendte igjen til Kirke. Pastor Schaum prædikede, og derefter holdt de Konference for at forhandle om Menighedernes og Missionens Anliggender. Fra Menighederne i Raritan, Upper Milford og Saccum var der ikke kommen nogen Udsending paa Grund af den lange Afstand. Pastor Hartwig var heller ikke med. Efter disse Samfundstimer, hvor de var blevne styrkede i den fælles Gjerning, maatte de atter skilles. Den 6te

Juni red Brunnholtz med flere af de Udsendte hjem med Mühlenberg. Det var en noget besværlig Rejse, om Dagen i den stærke Solhede, og om Natten maatte de over den brede Schuylkill Flod (Skülkiel); men om Natten Kl. 12 kom de vel til Providence. Da Mühlenberg og Brunnholtz var kommen hjem fra Synodemødet fik de Besøg af Pastor Georg Samuel Klug, som allerede havde været Præst nogle Aar i Virginien. Han kom nu de 330 Mil for at blive bekjendt med de andre Præster. Til Synodemødet kom han for sent; han blev modtaget med Kjærlighed og rejste styrket tilbage til sin ensomme Arbeidsmark.

Pastor Johann Helfrich Schaum, som blev ordineret ved Pennsylvania Synodens andet Møde, var Søn af en from Skolelærer i Münchholzhausen ved Gieszen, Storhertugdømmet Hessen-darmstadt Universitets Stad. Han fik sin Uddannelse ved Franckes Stiftelse og Universitetet i Halle. Sammen med sin Ven Kand. J. N. Kurtz, blev han udsendt som uordineret Medhjælper og fulgte med Pastor Brunnholtz til Amerika Da de skulde rejse, skrev Schaums og Kurtz's Forældre i Fællesskab et Brev til Francke, hvori de omtaler Vemoden ved at lade deres Sønner rejse; men befaler dem i Guds Haand, og beder om, at de maa virke til Guds Riges Fremme. Mødrene var især bedrøvet, men ogsaa de overgav deres Sønner til Herrens Tjeneste De landede den 26de Januar 1745 i Philadelphia. Schaum kom til at virke med Skolegjerning i Philadelphia, men skulde ogsaa hjælpe med Prædiken, især i Germantown Siden blev han sendt til Cohenzi, Sommerset, New Jersey, som Diaconus eller Hjælpepræst; paa lignende Maade blev han i Foraaret 1747 sendt af „de ordinerede Præster Mühlenberg og Brunnholtz" til Raritan, New Jersey. Han skulde holde Dagbog over sin Embedsvirksomhed og holde sig efter en foreskreven Gudstjenesteordning; efter Prædiken skulde han katekisere en halv Time med Børnene; havde Tilladelse til at døbe og ægtevie; med Formaning om at vandre varligen i den ham betroede Kreds, han drog dertil. I Foraaret 1748 blev han sendt til Menigheden i York, Pa. Han virkede med Alvor og til Velsignelse i sine Kredse, og efter den opbevarede Dagbog fremgaar det klart, at han var en nidkjær og tro Herrens Tjener; men Arbejdsmarken var haard, og der var mange Vanskeligheder at overvinde; thi Folkene var splittet til forskjellige Sider, saa det var ikke let at samle dem; Schaum blev forsagt og nedslaaet over Tilstanden, men Pastor Handschuh opmuntrede ham, ligeledes Pastor Brunnholtz, som skrev til ham 18de Januar 1749 og ønsker

ham al Guds rige Naade og Kraft, saa han ret maa vokse i Alvor, Tro, Sagtmodighed og Taalmodighed i sin Virksomhed blandt de ham betroede Sjæle; peger paa hvorledes Herren hidtil har hjulpet, og forsikrer ham om, at han i sine fattige Bønner indeslutter baade ham og hans Gjerning. Saa meddeler han ham, at en Mand havde sagt, at „den kjære Broder Schaum drak vel megen Vin;" (en Udtalelse som efter alt hvad man kjender til Schaum er aldeles ugrundet) Derom skriver Brunnholtz saaledes: „Jeg skriver det ikke fordi jeg tror det; men De ved jo nok, hvorledes man skal tage sig i Agt for Folk, vi har allevegne Fjender. Behold hvad jeg har meddelt for Dem selv. Træng daglig ind i Kristus og gjennem Kristus til Faderen Lad den ledige Tid være kostbar til at studere den Hellige Skrift. Vi har et stort Embede og staar altid i Fare. Se til det betroede Embede hvorledes det forvaltes. Er Gud for os, hvo kan da være mod os. Jeg forbliver Deres trofaste Ven og Broder." Det lykkedes ogsaa for Schaum at samle Folket saaledes, at det var et almindeligt Ønske og Kald at faa ham ordineret til deres Præst. Ved Synodens Møde i Lancaster, Pa., 4de Juni, 2den Søndag efter Trinitatis 1749, blev Schaum ordineret af Pastor Mühlenberg under Medvirkning af Præsterne Brunnholtz, Handschuh og Kurtz. Hans Ven Vigera i Philadelphia forærede ham til hans Ordination en Paryk og en Lenestol, og Fru Münchhausen i Hannover 11½ Alen fint Lærred. Han virkede derefter i 7 Aar i York til megen Velsignelse om ogsaa under legemlig Svaghed og urolige Tider. Den 17de Juni 1750 var han med 2 Delegater ved Synodemødet i New Providence, og Tilstanden i hans Menighed var dengang god. I September besøgte han Raritan, N. J. Sammen med Pastor Handschuh, var han atter i Raritan til Kandidat J. A. Weygands Ordination og til hans nye Stenkirkes Indvielse; men det var tillige hans Bryllupsrejse; thi 3die eller 4de December 1750 blev han viet til sin Brud Frøken Anna Eva Pickel, Datter af en af Menighedsforstanderne. Til deres Brullup skrev Mühlenberg et langt Digt, som blev sendt til Højtiden. Han siger om hende, at hun havde det skjønne kristelige Smykke Peter omtaler i sit Brev (1 Petr. 3, 3. 4) er arbeisom og godt skikket til at forestaa en Husholdning, om end hun kunde mangle noget af den ydre Verdens Sminke. Paa denne sin Bryllupsrejse fik han ved et Fald sit Ben slemt forslaaet hvortil kom en Forkjølelse, saa han maatte ligge i længere Tid uden at kunne udføre sin Embedsgjerning. Under hans Sygdom kom der atter Misfornøjelse i Menigheden, og da der paa den Tid kom en ung omtrent 23aarig Kandidat Joh. Samuel Schwerdfeger, som efter de Tiders

Skik var solgt paa en vis Tid for sin Overrejse, saa løskjøbte den misfornøjede Del ham, og fik ham ordineret, saa han blev Præst for Modpartiet i York At den unge Mand, som tilmed var en Modstander af den Retning Præsterne fra Halle repræsenterede, maatte virke en Del forstyrrende, er en Selvfølge. (Schwerdfeger kom dog siden i venligt Forhold til de andre Præster og blev i 1762 optagen i Synoden.) Nogle Aar senere (1755) kom en Lærer Georg Ludwig Hochheimer, som blev valgt af en Kreds i York og Omegn, han rejste siden til South Carolina, hvor han virkede som Præst i Sachsen-Gotha. Om det end var mange, som saaledes forlod ham, saa var der ogsaa mange som med Kærlighed blev hos ham. Mühlenberg skriver blandt Andet 1754: „fra paalidelig Underretning ved jeg, at Schaums Kirke stadig er fuld af Tilhørere, og at de sørger ret godt for hans Underhold, om end en Del har skilt sig fra og kaldet en ung Præst.“ Disse Uroligheder maatte virke nedtrykkende paa Schaum under hans Sygelighed, saa han endogsaa tænkte paa at rejse hjem til Tydskland. I Maj 1752 havde han tillige den Sorg, at hans Hustru og eneste Barn døde, saaledes var det for en Del trange Tider for ham i York. Den 7de August 1753 indtraadte han atter i Ægteskab med Maria Dorothea Stumpf af Lancaster, hvor de blev viet.

I 1755 modtog han Kald fra Tohicon, nu Friedenskirche, Bedminster, Bucks Co., Pa., og nærliggende Menigheder. Her virkede han under trange timelige Kaar. I 1759 rejste han til New Hannover (Falkner Swamp) og betjente Menigheden der samt i Oley, Pikeland med flere Steder, samt hjalp Mühlenberg i Providence. Fra Weitendahl (Whitehall) Lehigh Co.. Pa., hvor han boede 1763 betjente han derfra flere nordlige Menigheder. I 1761 fik han Kald fra Fredericks i Maryland, men afslog det; men da Pastor Hausihl blev forflyttet til Easton, Pa., modtog han 1763 Kaldet fra Mosellem Kirke ved Kütztown. Under hans Virksomhed der bl v den nye Zionskirke indviet. Her virkede han til Herren kaldte ham herfra; han døde 26de Januar 1778 paa samme Dag som han for 33 Aar siden var ankommen til den nye Verdensdel, og det er vort Haab, at Herren da har kaldet ham hjem til den i Sandhed nye Verden, der hvor Retfærdigheden bor, og Herren udbreder Fredspaulunet over sine. Han døde elsket og savnet, og alle giver ham det Vidnesbyrd, at han var en tro Herrens Tjener, som fuldt gik op i Virksomheden, at vinde Sjæle for Herren, og som med Kjærlighed pegede paa ham, der har elsket os først, den Herre Jesus. Han efterlod sin Hustru af andet Ægteskab og 6 Børn.

I Korthed har vi nu fulgt Stifterne af Pennsylvania-Synodens Liv og Virksomhed for Guds Riges Udbredelse ofte under trange Kaar. De blev efterfulgt af flere tro Arbejdere i Herrens Vingaard; men der var ogsaa Lejesvende, som kom ind og voldte megen Forstyrrelse, saa det ofte saa mørkt ud; men Herren var dog med sin kjæmpende og lidende Menighed, og det vil han være alle Dage.

Philadelphia var et af de vigtigste Landingssteder i Amerika, derved kom Brunnholtz til at tage sig af adskjellige og hjælpe dem til en Gjerning i Menigheden. Den 7de September 1748 landede Kandidat J. A. Weygand, som var fulgt med et Udvandrings-Selskab mest af Pfalsere for at blive deres Præst; men paa Grund af deres Fattigdom blev de spredt omkring og Weygand stod uden Menighed. Ham hjalp Brunnhotz tilrette, og han fik kort efter en Gjerning i den nylig stiftede Synode og blev den første Kandidat Synoden ordinerede, som ikke direkte var udsendt fra Halle, eller den 3die i Rækken. I 1749 kom Student L. H. Schrenk; han henvendte sig til Brunnholtz og blev af ham hjulpen frem, og blev ikke længe efters ansat som Kateket i Saccun; i Slutningen af samme Aar kom Student L. Rauss, han blev ogsaa hjulpen af ham; det var som en lille Forberedelses-Skole i Philadelphia, indtil de kom videre til Mühlenberg. (Schrenck og Rauss blev ordineret i 1752) Saaledes blev Arbejdernes Antal forøget.

Det 3die Synodemøde i Augustus-Kirken i Providence, Pa, i Juni 1750.

Dertil ankom Pastor Brunnholtz allerede 11te Juni for at forhandle angaaende flere nødvendige Ting. Den 15de Juni kom Kandidat Weygand med 3 af Styrelsen fra Raritan, N. J., samt Pastor Handschuh fra Lancaster, men uden Delegat, saa Pastor Schaum med 2 Delegater fra hans Menighed i York, tilsidst Pastor Kurtz med 3 Delegater fra Tulpehocken, foruden Student Schrenck med 4 Mænd, og om Aftenen endnu 3 fra Raritan, N. J. Den 17de Juni, 1 Søndag efter Trinitatis, samledes i Mühlenbergs Hus Præsterne Brunnholtz, Handschuh, Kurtz og Schaum, Kandidat Weygand, Studenterne Schrenck og Rauss, samt 8 Delegater fra Philadelphia, 6 fra Germantown, 12 fra Providence, 6 fra New Hannover, 1 fra den svensk-engelske Menighed, Weiser og 4 andre fra Tulpehocken og Heidelberg, 2 fra York og fra den anden Side Susquehanna, 1 kom fra Lancaster uden at være udsendt, 4 fra Upper Milford, Saccum, Fork og Sacony, 2 fra Indianfield, 2 fra Goshenhoppen, 2 fra Tohickon, 2 fra Macungie, 6 fra Raritan og 2 fra Cohaurey. At der kom saa mange Menigheds-Udsendte, hvoraf flere

langt fra, og med de Dages besværlige Befordringsmidler, giver et godt Indblik i Kristen- og Menighedslivet i de første Menigheder under deres fattige og trange Kaar. Det var i den skjønne Juni Maaned, at man kom sammen. Vinduerne var tagne ud af Kirken, og med grønne Grene var der bygget en Slags Løvhytte omkring den, saa de som blev udenfor, var i Skygge, og kunde høre hvad der blev talt i Kirken, da alle ikke paa langt nær kunde faa Plads derinde. I Procession gik Præster og Delegater fra Mühlenbergs Hus. Handschuh holdt den egentlige Prædiken og Mühlenberg pegede i en kort Tale paa Herrens Velsignelse, især de sidste 8 Aar, imod de adspredte Lutheranere, som nu var samlet i Menigheder om Ordet. Siden holdt Mühlenberg en Tale paa Latin til sine Embedsbrødre. Efter Gudstjenesten tog Medlemmerne af Menigheden de fremmede Brødre med hjem for at vederkvæge dem i legemlig Henseende. Dagen efter (18de Juni) gik de til Kirke, hvor Kandidat Weygand prædikede. Derefter var der Møde med Forhandling om Menighedernes Anliggender. Efter Mødet Fællesmaaltid for omtrent 80 Personer, hvor Præsterne blev fordelt ved Bordene blandt Folkene saa de kunde lede Samtalerne. Synodebeslutningerne blev nedskrevne, og en Kopi blev med Delegaterne sendt til hver Menighed. Mindre behageligt var det, at der var Misforstaaelse mellem Weygand og nogle af hans Menighed, og der blev protesteret mod hans Ordination, saa den blev efter Synodebeslutning udsat til Kirken i Raritan skulde indvies.

Først i December 1750 samledes Præsterne Brunnholtz, Hartwig, Handschuh, Schaum og Kurtz i Raritan, N. J. Den nye Stenkirke blev indviet. Weygand blev indviet 2den December til det hellige Prædikeembede. Derefter holdt Schaum Bryllup, saa der var rigtig Høitidsdage i Menigheden.

Pastor Johann Albert Weygand er født den 26de August 1722 i Hanau. 1736 sendte hans Forældre ham til en Præst, der skulde give ham Undervisning især i Sprog; 1742 blev han sendt til Gymnasiet Illustre i Hanau, der blev han imidlertid kun i 4 Maaneder, da han saa rejste til Universitetet i Halle, skjøndt han blev fraraadet at reise dertil, for at han ikke skulde blive Pietist. Han hørte her Forelæsninger af Doktorerne Francke, Knapp og Baumgarten, samt underviste i Waisenhuset. Her kom han til en sand og alvorlig Tro, og det stod klart for ham, at han var rede til at gaa, „hvor Frelseren vilde have ham hen, enten det saa var til Ost- eller Westindien.“ I 1744 blev han anbefalet af Inspektør Steindorf til Hr. von Schladen i Stassfurt,

for der at give Undervisning; der lærte han flere alvorlige Mænd at kjende. Gjorde derefter i 1746 en Reise hjem; men der var man ikke fornøjet med hans aandelige Retning; han rejste saa til Frankfurth, hvor han underviste flere Adelige og Kjøbmænds Børn. Han blev her kjendt med Pastor Fresenius. Paa den Tid kom en Udvandrings-Agent med Opfordring til ham om at rejste til Amerika som Rejsepræst; han skildrede Tydskernes aandelige Nød i Dødens Skygger uden Lærere og Præster paa de allerfleste Steder. Det blev for ham et makedonisk Raab: „Kom over og hjælp os." Han modtog Kaldet, og med et Selskab for det meste af Pfalzere fulgte han med som deres Præst, men uden Ordination. Han skulde have fri Reise, hvad Kjøbmændene i Holland stadfæstede. Over Rotterdam gik det til Falmouth, hvorfra de sejlede med Skibet „Hampshire" ført af Kaptain Cheesman og landede 7de September 1748 i Philadelphia. Men at det ankomne Selskab kunde nedsætte sig som en samlet Menighed, var der ikke Tale om, der ventede dem en anden Lod; deres Rejse var ikke betalt, og det skulde den, saa de stakkels Folk maatte saa at sige sælges for at betale Overreisen, og saaledes spredtes de; og det var kun med Nød Kandidat Weygand undgik en lignende Skjæbne, at han var kommen med havde tildels været et Middel til at faa flere Folk over; han blev ombord paa Skibet, indtil nogle af hans Medrejsende gik i Borgen for ham med 8 Pistoler, som Betaling for hans Rejse. Under hele Reisen havde han vundet Folkenes Kjærlighed, havde ført en kristelig Vandel under stadig Bøn og Prædiken. Da han ankom, var Brunnholtz svagelig, og der var straks nogle urolige Hoveder, som begyndte at tænke paa at faa ham til Medhjælper hos Brunnholtz uden noget Kjendskab til ham; selv forholdt han sig rolig, og da han var kommen fri, meldte han sig hos Brunnholtz, skjøndt Pastor Andreä sendte Bud, at han skulde nok sørge for ham. Pastor Brunnholtz tog imod ham med Kjærlighed, og lod ham blive i sit Hus, og da han ønskede at tale med Pastor Mühlenberg, saa lod Brunnholtz ham rejse til Providence; her kom han først til at hjælpe med Konfirmand-Undervisning; men da der haardt tiltrængtes en Præst i Raritan, N. J., saa blev han i November 1748 sendt dertil for at betjene Menigheden under Mühlenberg. Menigheden var sønderreven af den ulykkelige Strid med Pastor J. A. Wolf, som blev afsat. Pastor J. B. van Duehren (Dören) havde samlet en Del, og en Prædikant, Langenfelt, en anden Del. Kandidat Weygand begyndte sin Virksomhed i Herrens Navn, og den blev rigt velsignet, ligesom han blev almindeligt afholdt. Da Pastor Mühlenberg siden besøgte Menigheden, var det kun med Kjærlighed, man udtalte sig om ham,

og han blev kaldet til deres Præst, og der blev bedet om, at han maatte blive ordineret af Synoden, da de ikke vilde søge Ordination for ham fra Præsten i New York. Den gamle Trækirke var ved Weygands Prædiken saa overfyldt, at det næsten ikke var muligt at faa Plads. Man tænkte derfor paa at faa en ny Kirke opført, og man skred nu til Arbejdet med en ny Stenkirke. Alt gik godt en Tid, saa kom ny Uro. Weygand boede hos en af Kirke-Styrelsen, som bidrog betydelig til Kirkens Opførelse; han havde 2 Døttre, hvoraf den ene var Weygand tiltænkt til Hustru, og han talte ogsaa med hendes Fader om Sagen; men da hun ikke blev hans Brud, og Weygang forlovede sig med en Datter af J. B. van Dören og lod ham vie dem i Decbr. (1749), saa blev der Uro, især da Weygand bad Menigheden om at kjøbe en Landejendom til Præstebolig. Menigheden, som var ved at bygge Kirke og i Gjæld, turde ikke gaa ind derpaa; at van Dören solgte sin Eiendom og kjøbte en anden, saa han kunde bo i Nærheden af sin Svigersøn, var heller ikke tilpas. Weygand, som var kaldet af Menigheden, skulde have været ordineret ved Synodemødet i 1750; men nu blev der indsendt Klage over ham med Protest mod hans Ordination. Klagen var affattet i 8 Punkter: 1. Weygand havde friet til Kirkeforstanderens Datter, ikke som det sømmede sig for en Præst, men som en letsindig Student; 2. Havde meddelt Nadveren til 2 Syge med røde Brev-Oblater; 3. havde svaret, at det havde Præster i Frankfurth am Main ogsaa gjort; 4. han havde giftet sig med en Mands Datter, hvis ældste Søn var bleven Kvæker i Pennsylvania, og hvis ældste Datter havde giftet sig med en Zinzendorfer nemlig Deyling (Student theol. N. Deyling blev siden Lærer hos Brunnholtz i Germantown); 5. han havde med sine bestemte Fordringer paa en Landejendom ført Menigheden i større Gjæld; 6. han havde ladet sin Svigerfader bo hos sig og ladet sig forføre af ham; 7. de havde efter Øvrighedens Befaling holdt en stræng Bods- og Fastedag; men da Weygand efter Kirketjenesten kom med et Par af Kirkeraadet ind i Præstehuset, fandt de hans Hustru ved Spinderokken; 8. da han skulde meddele Nadveren til en syg Mand, som havde lovet at give nogle hundrede Pund til Kirken, var han ikke hjemme, men gaaet i sit eget Ærinde ud for at frie. Til Synodemødet ankom Kandidat Weygand med 3 Delegater den 15de Juni 1750 til Providence. Om Søndagen den 17de samledes Præster og Delegater, for fra Mühlenbergs Hus at gaa til Kirken; blandt dem var der nu ogsaa 3 Mænd med Klager mod Weygand. Om Mandagen prædikede Weygand. Præsterne og Mændene fra Raritan holdt om Aftenen Møde for at forhandle om Ordinationen. De 3 Mænd fastholdt deres Protest og fik endogsaa de

andre 3, der kom med Weygand, paa deres Side. Til ud paa den silde Nat blev der forhandlet, og Weygand fik en alvorlig Irettesættelse i de Punkter, hvor han havde fejlet. Da de 3 Mænd holdt paa, at denne Gang skulde han ikke ordineres, saa turde Synoden ikke ordinere ham trods Protesten; men det blev dog bestemt, at han skulde ordineres ved deres Kirkes Indvielse. I Oktober kom Mühlenberg til Raritan for at ordne Forholdene. Efter Synodebeslutning blev Ordinationen og Kirkeindvielsen i December. Kirken blev først indviet, og saa blev Kandidat J. A. Weygand ordineret den 2den December 1750 af Pastor Brunnholtz under Medvirkning af Præsterne Hartwig, Handschuh, Schaum og Kurtz. Schaum holdt ved samme Lejlighed Bryllup. Ved Synodemødet i Philadelphia 12te Maj 1751 var han med og prædikede der. Da der vedblev at være Uro i hans Menighed, og Mühlenberg skulde til New York for at ordne de forviklede Forhold i den gamle hollandske Menighed, saa rejste Weygand i Juni over Hackinsack til New York. I Vinteren 1752 og 53 besluttede han, da Uroen vedblev, at modtage Kald fra Menigheden i New York og Hackensack. I Foraaret 1753 tiltraadte han sin Virksomhed i New York; fra sin gamle Menighed, trods Striden, modtog han megen Kjærlighed og godt Lov til sin Afsked. Weygand maatte efter al Sandsynlighed prædike baade paa Hollandsk, Tydsk og Engelsk. Tydskerne skilte sig dog mere og mere fra i en egen Menighed, som voldte Weygand en Del Modgang. Da Engelsk blev mere almindelig, saa for at de engelsktalende kunde have den lutherske Bekjendelse, oversatte Weygand den Augsburgske Bekjendelse paa Engelsk. Paa den Tid var der en dansk Mand, Stadthauptmand Jochum Melchior Magens, som fra Westindien var kommen til New York og boede der nogle Aar, som med Kjærlighed tog sig af Menigheden. Han oversatte fra dansk til engelsk „Fjorten Prædikener over den Augsburgske Konfession af Magister Petoris Sachariæ Naschou, Præst i Jylland, Danmark." De blev udgivne 1754, og da Weygands Oversættelse af Konfessjonen udkom 1755, blev den indbunden sammen med Nakskovs Prædikener. Weygand var med ved Synodemødet i Providence fra 18de til 20de Oktbr. 1760. I 1762 gjorde han et Forsøg paa at faa den hollandske Menighed og den adskilte tydske Menighed til at slutte sig sammen; men det mislykkedes, og Striden blev værre. Paa Synodemødet i Philadelphia 24de Juni 1762 var han med og boede hos den bekjendte Heinrich Keppele; men han var dengang meget svagelig. I New York havde han en Tid en theologisk Skole; saaledes anbefalede han og sendte fra New York Student theol. Schumacker til Pennsylvania, gav den unge Graaf godt Vidnesbyrd og læste 4 Aar

Theologi med Jacob van Buskerk, han haabede ogsaa paa at blive Professor ved det nylig oprettede kongelige Akademi i New York. Da han blev mere og mere svag, sendte Mühlenberg ham en Medhjælper i Student Daniel Kuhn, som tidligere havde prædiket paa Engelsk; men han blev der kun til Maj 1769, da han kom til Pennsylvania, og rejste siden til Sverige. I 1767 nedlagde han Embedet i New York, og var sidste Gang i 1768 med ved Synodens Møde. Han var da meget svag, og led under Striden mellem hans Menighed og den tydske Menighed under Pastor Gerock. Hans sidste Tid var sørgelig og bitter. Han udgav Stridsskrifter paa engelsk imod sin egen Menighed samt mod Pastor Gerock; han var tillige i en trykkende Gjæld, og desværre ikke fri for undertiden at drikke, saa han vakte en Del Anstød. I 1769 blev hans Navn udstrøgen af Pennsylvaniasynodens Præsteliste; det sidste han nævnes er i Juli 1769, og i Maj 1770 omtaler Mühlenberg ham som død. Han havde virket med Nidkjærhed men under megen Strid; hans Gjerning havde været til Velsignelse, sørgeligt hans sidste Dage skulde tabe sig i det dunkle.

Det 4de Synodemøde 12te og 13de Maj 1751 i St. Michaels Kirke i Philadelphia.

Det var 5te Søndag efter Paaske, da man samledes til festlig Gudstjeneste i Kirken. Ved Mødet fandt ingen Ordination Sted. Arbejdernes Antal var endnu ikke forøget; men der var sendt Bud hjem til Fædrelandet, og der var nye Medarbejdere i Vente, som ogsaa ankom før Aarets Slutning. Trangen til Guds Ords Forkyndelse var stor paa mange Steder blandt de adspredte Lutheranere, saa der trængtes til flere Arbejdere i Vingaarden. Da det var meget vanskeligt for de faa Præster at naa omkring til de spredte Menigheder for at udføre de kirkelige Handlinger, saa havde man givet de ansatte Kateketer Lov til at udføre Daaben. Dertil kom selvfølgelig ligeledes Jordfæstelser; Ægtevielser kunde de tildels ogsaa udføre; det var saaledes omtrent kun Nadveren, de ikke maatte forvalte; men ogsaa med Hensyn dertil kunde der i Nødstilfælde gjøres Undtagelser; saaledes havde f. Ex. Kateket Weygand før sin Ordination forvaltet begge Sakramenter. Hjemme i Tydskland var man imod den Fremgangsmaade, som kun Nødstilstanden havde ført med sig, at ansætte uordinerede Kateketer til at betjene Menighederne med en midlertidig Tilladelse (License) til Sakramenternes Forvaltning, indtil de kunde faa Præsteordination. Da der nu igjen skulde udsendes Præster fra Halle, vilde man ikke som tidligere sende Kandidater uden Ordination, som det skede med Kurtz

og Schaum, men man vilde, saa vidt muligt, sende ordinerede Mænd; dog hvad der var begyndt i Amerika med det saakaldte Licence, om man end holdt noget igjen, saa udviklede det sig senere paa Grund af Præstetrangen til at blive en temmelig almindelig Fremgangsmaade.

De fra Halle udsendte nye Medarbejdere var Pastor J. D. M. Heintzelmann og Pastor Friderich Schultze. Før deres Afrejse blev der ansøgt om deres Ordination, og efter at være prøvet blev de ordineret den 11te Juli 1751 af det højgrevelige Konsistorium i Verningerode. Efter Ordinationen fortsatte de Rejsen over Magdeburg, Stendal og Saltzwedel; kom 4de August til Hamburg, hvor de gik ombord den 11te og ankom den 2den September til London; her var de særlig henvist til Hofpræst Ziegenhagen, og blev der til de den 17de Oktober gik ombord i Gravesend og kom efter en god Sørejse paa 8 Uger den 1ste December 1751 til Philadelphia. Her blev de modtaget med stor Glæde først af Pastor Brunnholtz og siden af de andre Præster, de skulde nu begynde Arbejdet for Guds Rige i de Menigheder og Missionspladser, som de blev anviste af Synoden.

Pastor Johann Dietrich Mathias Heintzelmann er født 1726 i Salswedel, Brandenburg, hvor hans Fader var Læge. Han fik en god Uddannelse først i sin Fødebys Skole kom saa til Joachim II's Gymnasium i Stendal, studerede derefter Theologi i Halle og blev siden en af Inspektørerne ved Waisenhuset og fik derved særlig Lejlighed til praktisk Virksomhed. Da Kaldet kom til ham om at drage til Amerika, var det ikke lige straks saa ganske let at svare ja, og der gik nogle Uger, før han fik sine Forældres Samtykke; men da han saa gav sit Ja, kom det ogsaa fra Hjærtet, og han var rede til at drage til sine Landsmænd i Amerika.

Den 6te Juli rejste han fra Halle for efter Ansøgning at blive ordineret af Konsistoriet i Werningerode, som fandt Sted den 11te Juli 1751. Over Magdeburg og Stendal gik Rejsen til Hjemmet i Salswedel, hvor de blev nogle Dage, de var vel fulde af Vemod ved Afskeden, men tillige velsignelsesrige, saa de blev styrkede til Rejsen, som nu gik over Hamburg og London og efter et kort Ophold hos Hofpræst Ziegenhagen til Amerika, hvor de landede i Philadelphia 1ste December 1751. Her blev han venlig modtaget af Brunnholtz; det var Tanken fra Hjemmet, at han skulde være Medhjælper i Philadelphia, men bo i Germanstown og særlig overtage Menigheden der. Pastor Handschuh var imidlertid kommen til Germantown, saa den Plan maatte forandres. Der blev ved Ankomsten holdt flere Konferencer, først

17de December i Philadelphia mellem Mühlenberg, Brunnholtz og Handschuh og 15de Januar 1752 i Providence hvor Heintzelmann og Schultze var med. Der blev det besluttet, at Heintzelmann skulde være Brunnholtz's Medhjælper og bo sammen med ham i Philadelphia. Han skulde give daglig 3 Timers Undervisning i Skolen med Organist Naumann som Medhjælper. I April begyndte Brunnholtz en Skole i sit Hus, som havde god Fremgang, hvor Heintzelmann tog virksom Del. Han samlede særlig Konfirmander 2 Gange om Ugen for at give dem en grundig Katekismus Undervisning. Menigheden var særlig fornøjet med ham, og 26de April 1753 besluttede St. Michaels Kirkeraad at kalde ham som 2den Præst, da Brunnhotz var meget svagelig. Valget blev stadfæstet af Menigheden 26de Juli 1753, saa nu stod han ikke alene kaldet til Medhjælper af Præsten; men hele Menigheden havde kaldet ham som deres 2den Præst, og han stod blandt dem i en velsignelsesrig Virksomhed. En Datter af Conrad Weiser rakte ham sin Haand som hans Brud, og i November 1754 blev Pastor Heintzelmann viet til Frøken Margareth Weiser (født 28de Januar 1734, en Søster til Mühlenbergs Hustru). Den unge Præst stod i en rig Virksomhed og havde nu ført sin Brud til sit eget Hjem, alt syntes saaledes at tilsmile ham. Da lagde Herren sin prøvende Haand paa ham. Sygdommen bøjede ham ned, især i det sidste Aar led han meget af Leversygdom. Der blev opsendt inderlige Bønner baade offentligt og i det stille til Naadethronen om hans Helbred; men Herren saa i hans urandsagelige Visdom, at det var ham bedre, at han blev kaldet fra Arbejdet. Heintzelmann bar Sygdommen med Taalmodighed og Hengivenhed i Guds Villie, og søgte sin Tilflugt hos Frelseren, og for ham selv stod det hele Tiden, at han snart skulde hjem til Herren. De sidste 4 Maaneder laa han omtrent stadig tilsengs. Da han mærkede Døden nærmede sig, sendte han Bud efter Brunnholtz, og da han kom, og de havde talt noget sammen, bad han ham udvælge nogle Salmer, og saa kalde nogle af Børnene fra Skolen ind til hans Dødsleje, for at de kunde synge Salmerne for ham. Det blev en underlig gribende Stund, da Børnene kom ind; der laa den døende Præst, og hos ham var hans frugtsommelige Hustru, som maatte gjøre det endnu mere vemodsfuldt. Stille laa han ved fuld Bevidsthed og hørte paa Børnenes Salmesang, det var Afskedssangen, før han skulde lytte til Englenes Velkomstsang i de Saliges Boliger. Faa Timer efter lukkede han sit Øje i Døden den 9de Februar 1756; han døde af Leverinflamation. 24 Timer efter, at han var sovet ind, fødte hans sørgende Hustru en Søn, det var ei let for den unge Enke at lægge den fra Fødselen Faderløse til sit

Moderbryst. Hun havde pleiet sin Mand med Troskab og Kjærlighed i deres korte Ægteskab, nu var han kaldet bort midt i sin Manddoms Kraft, men det var Haabet, hjem til Herren. Under stor Deltagelse blev han begravet den 12te Februar foran Alteret i St. Michaels Kirke. Pastor Handschuh talte paa tydsk over de Ord: „Du haver givet mig Frelsens Skjold, og din Højre Haand understøtter mig, og din Nedladelse gjør mig stor, du gjør Rummet vidt under mig for mine Skridt, og mine Ankler vakle ikke" Sal. 18, 36—37.

Den svenske Provst Acrelius holdt en engelsk Ligprædiken ud fra de Ord: „Og jeg hørte en Røst af Himlen, som sagde til mig: Skriv, salige ere de Døde, som dø i Herren herefter. Ja Aanden siger, at de skulle hvile fra deres Arbejder, men deres Gjeruinger følger med dem" Aab. 14, 13. Ved Faderens Jordefærd blev den lille Søn døbt af Provst Acrelius og fik Navnet Israel Matthias Heintzelmann; han døde i en nng Alder foraarsaget ved et Fald af en Hest. Enken blev siden gift med en Hr. Finker. Kun kort blev det ham forundt at virke; han var den første Præst, som Døden kaldte bort fra Synoden. 2 Aar efter kaldtes Brunnholtz bort. Ved sin korte Virksomhed havde han vundet manges Kjærlighed og efterlod sig et velsignet Minde.

Pastor Friederich Schultze er født i Kønigsberg i Preussen. Han studerede først ved Fridericiano College i sin Fødeby, kom derefter til Halle, hvor han studerede Theologi, og fik saa en Lærergjerning ved Waisenhuset. Da der kom Brev fra Amerika om flere Arbeidere, var han den første af de 2, som bleve udsendt, der meldte sig. Dr. Franke skrev senere, at han havde havt lidt Betænkelighed ved hans Udsendelse. Han blev ordineret sammen med Heintzelmann den 11te Juli 1751 i Wernigerode, og de fulgtes nu ad til Amerika, hvortil de ankom i December 1751. Han blev Medhjælper hos Mühlenberg og kom til at bo i New Hannover og prædikede hveranden Søndag i New Goschenhoppen, og da Mühlenberg i 1752 var i New York, overtog han Betjeningen af Mühlenbergs Menigheder. I September 1752 var han med ved Synodemødet, og med Synodens Tilstemning rejste han til New Goschenhoppen, bosatte sig der og betjente derfra tillige Menigheden i Indiansfield; men derefter hører man ikke meget om ham. Blandt de i 1759 nævnte Menigheder, som blev betjent af Præster fra Synoden, bliver nævnte to Menigheder ikke anførte, og 1762 anføres Pastor Jacob Roth som deres Præst. Efter Meddelelser til Halle fremgaar det, at han ikke længe efter sin Ankomst kjøbte en Landeiendom

og slog sig til Landvæsenet, og da han i Tyskland havde studeret noget Medicin, praktiserede han ogsaa som Læge. Der nævnes en Datter af Weiser ved Navn Elizabeth, som blev gift med en luthersk Præst, Schultze, som formodentlig maa være Friederich Schultze. Weiser havde en Datter af dette Navn, der døde som Barn, saa det maa være en yngre af samme Navn, og da hun ikke nævnes i Faderens Optegnelser eller sidste Villie, maa hun, om det forholder sig saa, være død før sin Fader. Han havde en Datter, Hanna, maaske hun tillige hed Elisabeth; hun nævnes heller ikke i Testamentet.

Da Menigheden i Lüneburg i Nowa Scotia søgte Synoden om Præst, blev det besluttet i 1771 at sende dem Præst, og ved Pastor Gerocks Hjælp kom Schultze dertil. Om han helt til den Tid havde nedlagt Embedet eller vedbleven at være Præst ved Siden af sin øvrige Gjerning, savnes Underretning om. 20de Søndag efter Trinitatis, 1ste November 1772, holdt Pastor Schultze sin Tiltrædelsesprædiken i Lüneburg, og Menigheden var inderlig glad ved hans Komme. Han indviede tillige deres Kirke under Navn af Zionskirken. 1ste Advent Søndag konfirmerede han 15 og havde 150 ved Herrens Bord. Han virkede i Menigheden i ca. 10 Aar. I 1782 nedlagde han Embedet. Hans Dødsaar anføres som 1809; men man savner i det Hele Oplysninger om det Meste af hans Liv.

Det 5te Synodemøde i Germanstown den 1ste og 2den Oktober 1752.

Det blev begyndt med Pastor Handschuhs nye Kirkes Indvielse den 1ste Oktober. Den fik Navnet St. Michaels Kirke. Ved Mødet blev det besluttet, at Kandidaterne L. H. Schrenck og L. Rauß skulde ordineres. Ordinationen blev bestemt til at foregaa i Providence den 5te November. Til den ankom først Handschuh til Mühlenbergs Hus og derefter Kurtz og Heintzelmann. Om Aftenen forelæste Mühlenberg sin Dagbog, som han havde ført paa sin Reise til New York. Da Præsterne var forsamlet, blev Kandidaterne examinerede. Saa kom Ordinationsdagen, den 5te November, 22de Søndag efter Trinitatis 1752. Ved denne Anledning prædikede først Kandidat Schrenck, og efter at en Salme var sungen, holdt Pastor Mühlenberg Ordinationstalen; derefter blev begge Kandidaterne, Schrenck og Rauß, ordinerede under de samlede Præsters Haandspaalæggelse. Mühlenberg holdt derefter en alvorlig Tale til Præsterne og Menigheden. Om Aftenen holdtes atter Gudstjeneste, ved hvilken Pastor Rauß prædikede.

Pastor Ludolph Heinrich Schrenck fra Lüneburg havde studeret Retsvidenskab i Erlangen. Et Skrift oversat paa Tydsk om Forholdene i Georgia faldt ham i Hænde, og han besluttede at reise dertil. I Februar 1749 ankom han til Philadelphia, hvor han henvendte sig til Pastor Brunnholtz. Hans Pengemidler var meget ringe, saa at han paa Grund heraf ikke kunde komme videre, og Udsigterne som tydsk Jurist var heller ikke store. Brunnholtz tog sig af ham med Venlighed, og da han havde iagttaget ham en 10 Ugers Tid og seet, at han i Alt havde opført sig som en kristelig ung Mand, anbefalede han ham til Mühlenberg. Der blev han ligeledes modtaget med Venlighed. Han kom i Mühlenbergs Hus for at studere Theologi, hvortil Brunnholtz forsynede ham med Bøger. Allerede i November 1743 begyndte han med praktisk Virksomhed som Kateket, og som saadan kom han til at virke i Saccum, Upper Milford Forks (Easton) og Birkensee samt „vidt ud over de blaa Bjerge". Han kom til at bo i Saccum, dog syntes han ikke saa ganske godt om den ham anviste Bolig, da han ikke havde været vant til saa smaa Forhold. Ved sin Nidkjærhed og tro Virksomhed vandt han Menighedens Kjærlighed og Præsternes Agtelse. Han var en dygtig Mand, men af et noget heftigt Sind. Ved Synodemødet i Germantown 1752 blev hans Ordination besluttet, og den 5te November 1752, 22de Søndag efter Trinitatis, blev han tilligemed Kandidat L. Rautz ordineret i Providence. Pastor Schrenck prædikede før Ordinationen. I systematisk Theologi var han ikke saa godt uddannet, som ønskeligt kunde være, og til de orientalske Sprog havde han ikke noget Kjendskab, siger Mühlenberg; men saa havde han udfoldet en praktisk Virksomhed, der talte godt for ham. Tilhest havde han rejst omkring til de adspredte Landsmænd for at forkynde dem Guds Ord. Efter sin Ordination udstrakte han sin Virksomhed videre; men tillige syntes det, at han stillede sig mere uafhængig af Synoden, og snart blev han ogsaa indviklet i Stridigheder. En af Menighedsforstanderne havde en ung Datter paa 15 a 16 Aar, som Schrenck fattede Kjærlighed til. Der blev sagt, at „han ventede at faa en Plantage med hende"; men Faderen modsatte sig bestemt sin Datters Ægteskab med Præsten. Da Pastor Weygand flyttede fra Raritan, N. J., blev Schrenck og Rauß foreslaaet for Menigheden, og Pastor Schrenck blev valgt til deres Præst og tiltraadte Embedet i Slutningen af 1753. Han virkede nu i Raritan, Racheway, Fuchcenberg og flere Steder. En Tid gik det godt; saa brød det igjen løs i den af Stridigheder før saa oprevne Menighed. Det kom til at gaa udover Schrenck. Der var Nogle af Menigheden, som forsøgte at faa ham til at gifte sig med en af deres Døtre,

og dette lagde sig paa hans Sind. Dette mærkedes ogsaa i hans Prædikener. En Dag kom to af Menighedsraadet til ham og fortalte blandt Andet, at der var kommen en Mand fra Philadelphia, som havde fortalt, at Pastor Heintzelmann holdt nogle udmærkede evangeliske Prædikener. Derefter sagde den Ene: „Hr. Domine! Jeg har hørt, der samtales blandt forskjellige Menighedsmedlemmer om, at De prædiker for meget Lov og er for heftig og skarp", og den Anden fortsatte: „Det har jeg ogsaa hørt, og hvad hjælper det, Hr. Domine, alene at tordne og true med Loven. Det er dog bedre at lokke, nøde og bede dem med Evangeliet." Pastor Schrenck svarede: „Saa, saa for skarpt, ja, ja, det er nok for skarpt." Da de derefter gik, talte de med hinanden om Præsten og sagde: han mener det dog igrunden ærligt, og da det er smaat med ham, lad os forære ham en Præstekjole. En Stund efter at de var gaaet, kom en Anden ind og fandt Præsten i heftig Bevægelse. Dette blev snart bekjendt i Menigheden, og om Søndagen var Kirken helt fyldt. Schrenck holdt en god Prædiken; men da han havde bedet for Kongen, befalede han, at Døren skulde lukkes. Han fortalte nu om de to Menighedsforstanderes Besøg, kom derved i Heftighed, saa han skjændede dygtig løs paa dem. Næste Søndag var der endnu flere i Kirken, og da de to Mænd havde bidraget betydelig til Kirkebygningen, saa kom Striden i fuld Gang. Han rejste da til Mühlenberg for at spørge, om han skulde rejse eller blive. Han udtalte, at han vilde nok blive, hvad Mühlenberg helst saa, og denne gav ham en Skrivelse med, i hvilken han skrev alvorligt, men dog nærmest holdt paa Schrenck og hans Venner. Det hjalp kun en kort Tid, saa var Striden endnu mere heftig. Schrenck solgte, hvad han havde, og uden at spørge Nogen derom rejste han til New York for videre at rejse hjem til Tyskland i Slutningen af 1756. „Saa flyede Hyrden og efterlod Faarene i Forvirring og Kirken i Dødsnød", siger Mühlenberg Schrenck rejste først til Philadelphia, hvor det tildels lykkedes ham at faa sin Sag fremstillet i et godt Lys hos Brunnholtz og Handschuh. Heintzelmanns Enke boede dengang i Philadelphia, og nu fortalte Schrenck, at Mühlenberg vilde, at han skulde gifte sig med hende, og at det, at han havde afslaaet denne Opfordring, var Grunden til, at Mühlenberg ikke havde givet ham Medhold. Enken tog det sig temmelig nær. Der blev desværre et kjøligere Forhold mellem Mühlenberg og Præsterne i Philadelphia. Efter en Tids Forløb rejste han til New York. Her mødte han Pastor Weygand, og han forstod ogsaa at fremstille sin Sag godt for denne. Pastor Weygand mente, at det var bedst, han ikke rejste til Tydskland. Han fik ham derpaa ansat for at betjene Menighederne i

Hackensack og Rammersspach. Det ene Klagebrev kom imidlertid efter det andet over ham til Mühlenberg. Efter 6 Maaneders Forløb rejste han derfra og efterlod Menigheden i Forvirring. Han rejste da med et Skib fra New York til den hollandsk-westindiske Ø Curacoa; thi han havde hørt, at den lutherske Menighed der var uden Præst. Han blev imidlertid syg og var sengeliggende et halvt Aar, rejste saa til Charleston og derfra tilbage til Philadelphia, hvor han henvendte sig til Handschuh. En Tid efter gik han til Mühlenberg og bad denne om Forladelse; men han gav nu Brunnholtz, som var død, hele Skylden for Rygterne fra Philadelppia, hvilket Mühlenberg ikke vilde tage for gyldigt. Da Mühlenberg just for en længere Tid skulde rejse til Raritan, og da han haabede, at Schrenck endnu kunde bruges i Herrens Tjeneste, antog han ham til at prædike i sin Menighed, medens han var borte. Det blev dog ikke længe, før der indløb Klager over Schrenck, og Mühlenberg maatte hjem. Schrenck gav sin Vært Skylden for Klagerne, og hans Heftighed gik saa vidt, at han brugte et Spanskrør paa Værten. Nu kunde han ikke blive længere og reiste til London i 1759 eller 1760. Schrenck var en i mange Henseender dygtig Mand og begyndte sin Virksomhed med Nidkjærhed, og det var derfor saa meget sørgeligere, at det skulde ende saaledes med ham, da der saa haardt trængtes til Arbejdere i Vingaarden. Mühlenberg skriver: „Ingen har saaledes misbrugt min Kjærlighed og sat min Taalmodighed paa Prøve, som Schrenck. Gud være ham naadig og barmhjertig og tilgive ham hans Synder for Jesu Kristi Skyld." I et Brev til Pastor W. Graaf af 15de Marts 1764 skriver Mühlenberg: „Det var mig meget kjært at høre, at Hr. Schrenck prædiker i Irland blandt vore Lutheranere, om jeg end har sørgelige Erindringer om ham; blot hans heftige Sind ikke vilde løbe af med ham, saa han skader sig selv." I Dublin var der en Menighed for en Del bestaaende af Pfalsere; men der var tillige flere Skandinaver, saa den omtales baade som den tydske og den danske Menighed i Dublin. Prædikenen var imidlertid paa tydsk, og det antages, at Schrenck har betjent dem.

Lucas Rauß stammer fra en gammel Familie i Siebenbürgen eller Transylvanien, Østrig, som gaar tilbage til 1500; hans Bedstefader var den blinde Pastor Martini Rauß, hans Forældre var Pastor Lucas Rauß og Justina Rauß født Sarkany. Rauß var født den 17de Oktober 1723 i Cronstadt i Transylvanien, han blev Dagen efter døbt i den lutherske Cathedral Kirke i Cronstadt, ved hvilken hans Fader var Præst (Diakon). Han nød en omhyggelig Opdragelse, men var

af Naturen en vild Dreng, som heller vilde tumle sig blandt andre Drenge, end holde sig til Bogen. Hans fromme Moder tog ham da ofte ind i sit Kammer og bad knælende med og for ham samt læste Pilgrimsvandringen og andre gode Bøger for ham. Hans Fader var i Begyndelsen mild, men tog det siden mere strengt med Opdragelsen. Herren kaldte ham bort, da Drengen kun var 10 Aar gammel. Moderen vendte derpaa hjem til sin 80 Aar gamle Fader, Pastor Sarkany. Drengen blev i Cronstadt for at faa Undervisning i Gymnasiet. I 1743 sagde den 20aarige Yngling Farvel til Cronstadt og kom til Preßburg (misæriske Tassony) for bedre at lære det misæriske Sprog. Aaret efter kom han til Neusohe, hvor han forblev i 2½ Aar. Derefter var det hans Tanke at studere videre i Halle. I Maj 1747 finder vi ham imidlertid i Leipzig paa Vejen til Universitetet i Jena. Her studerede han i ikke fuldt to Aar. Hans fromme Moder døde i November 1748. Paa den Tid led Protestanterne meget i Siebenbürgen. Man henvendte sig forgjæves til Regentinden, Maria Theresia. Den lutherske Biskop i Siebenbürgen blev fængslet. Forholdene i Fædrelandet var ugunstige, og Rauß blev tilraadet at rejse enten til Moskau eller Amerika. Forsynet med Brev fra Pastor Fr. Chr. Leßer rejste Rauß den 6te Juli 1749 til Amsterdam, hvor han henvendte sig til Consistoriets Formand, Pastor Hagenmann; men han fik en kjølig Modtagelse, da der var altfor mange Studenter, som kom dertil. Han drog da videre til Rotterdam, hvor Modtagelsen hos Præsterne var endnu kjøligere. Han tænkte nu frem og tilbage over, hvad han skulde gjøre og besluttede at forsøge at komme til Ostindien eller Amerika; men da Rejsen til Ostindien vilde tage 6 Maaneder, saa besluttede han sig til at drage til Amerika. Han drog nu afsted i September Maaned med sine faa Ejendele, deriblandt en Autographbog, hvor flere fremragende Mænd, Præster, Læger og andre havde skrevet deres Navne. Den 20de November 1749 ankom Rauß til Philadelphia. Han skrev straks til en Landsmand, Petrum Mederum, som han havde studeret sammen med i Presburg, og som nu skulde være i Germantown. Han fik imidlertid ikke noget Svar fra ham, og hans Mod svandt. Som han modløs sad paa Kisterne den 24de November kom en af Mandskabet og sagde ham, at der var en Mand ombord, som vilde tale med ham, og da Rauß kom op, havde Manden et Brev til ham. Det var fra Pastor Brunnholtz, hvem han slet ikke kjendte. Dagen efter gik han til Brunnholtz's Hus. „Det var Herren, som førte det saaledes", siger Rauß, „og hvorledes skal jeg takke dig for din grundløse Barmhjærtighed! O, min Fader, lær du mig at være taknemmelig og lad

Alt ske efter din Vilje.“ Kaptejnen erklærede imidlertid, at hvis der ikke blev betalt £15 for hans Overrejse, tog han ham med til Vestindien og solgte ham for Overrejsen. Mühlenberg havde Medlidenhed med ham, og Pengene blev betalt. Han kom nu i Huset hos Brunnholtz, for at han kunde fortsætte sine Studier samt tillige være til Hjælp i Gjærningen, men der blev sagt, at han ikke var flittig nok. I 1750 rejste han med Mühlenberg til New York State og blev ansat paa Prøve som Kateket i Menigheden ved Hudsonfloden. I Maj 1751 kom han som Kateket til Goschenhoppen, Indianfield og Birkensee, Penn. Den 5te November 1752 blev han og Schrenck ordineret i Providence af Pastor Mühlenberg, assisteret af Handschuh, Kurtz og Heintzelmann. Han prædikede om Eftermiddagen. Som ordineret Præst begyndte han nu sin Virksomhed i de Menigheder, hvor han alt havde virket i en Tid. Han aabnede Kirkebogen med Hebraisk samt skriver, han holdt sin første Prædiken der over Matth. 20, 1—7 i hans store „Fyrstes El Schaddai“ (den Almægtiges) Navn. Saa skrev han paa Hebraisk: „Min Gud kom ihu mig til det Gode alt det, som jeg har gjort for dette Folk“, Nehemi 5, 14, og paa Tydsk: „Hvor deilig paa Bjergene ere dens Fødder, som bærer glædeligt Budskab, som forkynder Fred, som bærer glædeligt Budskab om Godt, som forkynder Frelse og siger til Zion: din Gud er Konge“, Es. 52, 7. — Her fandt Rauß ogsaa sin Brud, hun var fra Cronstadt; men de havde aldrig seet hinanden, før Herren førte dem sammen i den nye Verden. Hun var fattig, saa deres Kaar blev trange. Mühlenberg skriver, at hun var „en ærlig Tjenestepige“, som han havde konfirmeret. Hun var Emric Gemlings yngste Datter. Pastor Rauß har i Kirkebogen selv skrevet følgende: „Den 7de August 1753 ægteviet til Johanna Sophia Gemling, født 1734, Datter af afdøde Pastor Emeritus Gemling af Herzum paa Bjergene nær Greenstadt. I 1739 kom hun med sine Forældre til Pennsylvania. I det samme Aar mistede hun begge sine Forældre og blev opdraget hos George Greasler. Deres Ægteskab blev velsignet med følgende Børn: Anna Maria Margaret, født 30te Maj 1754, døbt 11te Juni; John Luke, født den 2den September 1755, døbt Kl. 10 samme Dag; Catharine Sophia, født den 28de Februar 1757, døbt 13de Marts.“ — Saavidt hans egne Optegnelser i Goschenhoppens Kirkebog, hvori hans Haandskrift findes til 5te December 1762, da har han indført sin sidste Barnedaab.

Desværre kom der ikke længe efter hans Ordination Misfornøielse med ham i Menigheden. Man klagede over, at han forsømte sit Embede formeget, og at han brugte stødende Udtryk i sine Taler. Med

de andre Præster kom han snart ogsaa i Strid. Den nærmeste Anledning hertil syntes at være, at han ikke kunde dele Retningen fra Halle, samt at han antog, at de fra Halle udsendte Præster blev særlig lønnet, Beskyldninger, som ofte blev fremsat og lige saa ofte blev gjendrevne. Da Rauß sad i Armod, var det en Selvfølge, at han antog, der ogsaa tilkom ham Løn fra Europa. I 1757 skrev han et aabent Brev til Pastor Weygand i New York. Det blev sendt med 2 Mand, som først en Tid gik omkring med det i Philadelphia og lod det læse, og da det indeholdt Beskyldninger mod de halleniske Præster, kunde det ikke andet end virke forstyrrende. I Februar 1758 sendte han en Skrivelse til Mühlenberg, som han besvarede en Uge senere; men da det var afsendt, fik Mühlenberg at vide, at Rauß med Hustru og Børn den 3die Marts var afreist til York, hvor han havde modtaget Kald fra Menigheden uden at lade Mühlenberg vide det mindste derom. Her begyndte han saa en ny Virksomhed, men i et Stridsforhold til Synoden. Den 6te August findes indført i Kirkebogen, at hans Datter Catharine Sophia var bleven begravet. — Her var en stor Virkekreds; thi det første Aar han var der findes indført 132 Daabshandlinger og i 1761 161. Menigheden talte 300 Voxne og 250 yngre Medlemmer. Kirken blev for lille, saa de maatte bygge en ny Den 2den Juni 1760 blev Grundstenen nedlagt til en ny Stenkirke. Den 30te April 1761 fandt den første Daab Sted i denne Kirke, og i Oktober 1762 blev den indviet. Den var 40 Fod bred og 65 Fod lang og stod til 1812. Forholdet til Synoden blev snarere daarligere end bedre, saa at ved Mødet i Oktober 1760 vilde Mühlenberg ikke indbyde ham. Ved Synodemødet i Lancaster 1761 blev han atter indført af Pastor Gerock. Der deltog han i Nedlæggelsen af Grundstenen til den nye Kirke, hvor han gav sine uvenlige Følelser frit Løb i en Bøn, som han holdt. Den 19de Mai 1761 havde han allerede anklaget Mühlenberg i en Skrivelse for falsk Lære. Ved Mødet angreb han først Pastor Gerock, siden Pastor Mühlenberg. Der blev nedsat en upartisk Komite bestaaende af de svenske Præster M Wrangel og A. Borel, som skulde undersøge Sagen; til dem indsendte Rauß sin Anklageskrivelse i September og Mühlenberg sit Forsvar den 17de Oktober 1761. Deri tilbageviste Mühlenberg alle Beskyldninger med en saadan Sikkerhed og gav saadanne Bevis for sit lutherske Stade, at Alt faldt saa fuldstændig ud til Fordel for Mühlenberg, saa Rauß kun derved skadede sig selv. Han blev paalagt at bede Mühlenberg om Undskyldning, hvilket han tilbageviste med Grovhed. Derved skede et fuldstændigt Brud med Mühlenberg og Synoden, og hans Navn findes ikke mere blandt Synodens

Præster. Stillingen i Menigheden blev nu ogsaa uholdbar for ham, og i Foraaret 1763 nedlagde han Embedet. 6 Maaneder efter Fratrædelsen har han imidlertid endnu indført i Kirkebogen sin Datter, Sophia Dorotheas Navn (født 11te Februar), der blev døbt den 13de Oktober 1763. Menigheden kom nu atter i Forbindelse med Synoden og fik en svensk Præst, Pastor N. Hornell, i hans Sted; men da det blev opklaret, at han var bleven afsat og over Danmark flygtet til Amerika, blev han af Menigheden afsat 1765. Menigheden fik saa siden Pastor J. G. Bager og derefter J. N. Kurtz.

Efter at have nedlagt Embedet virkede Rauß en Tid som Læge. Han havde tidligere studeret en Del Medecin. Han kjøbte Grund og byggede et Hus ret syd for Kirken i York, og der boede han i 25 Aar til sin Død. Nogle af hans Efterkommere meddeler, at han lejlighedsvis prædikede i Kirken i York, samt at han og hans Familje vedblev at være Medlemmer af Menigheden, og at de blev begravet paa Kirkegaaden der. Man ved tillige, at han betjente en Del Menighedskredse der i Omegnen, saaledes i Bernnidian, Dover, Kreus Creek og Schuslers. Den sidste ved man han betjente fra 1770 til 1787, Aaret før sin Død.

Pastor Rauß døde Fredag Morgen Kl. 5 den 11te Juli 1788 i en Alder af nær 65 Aar af Galdefeber. Han blev begravet bagved den Kirke, som han tidligere havde faaet bygget; man ved ikke bestemt hvor, men det formodes, den i 1812–14 opbyggede Kirke staar paa hans Støv. Hans Hustru, der beskrives som liden af Vært, men som en virksom og dygtig Kvinde, overlevede ham. Hun døde den 17de November 1795 61 Aar og 6 Maaneder gammel og blev begravet ved Siden af sin Mand. I deres Ægteskab havde de 12 Børn, hvoraf 8 døde før Faderen; man ved kun Navn paa følgende af dem: John Luke (født 2den September 1755); han var Oversergeant i Frihedskrigen, hvor han blev tagen tilfange af den britiske Hær og i længere Tid holdt i et af deres Fangeskibe, hvorfra han døende kom hjem, saa han udaandede hos Forældre og Venner. Catharine Sophia (født 28de Februar 1757, død 5te August 1758); John Adam (født 6te Marts 1760, døbt 3die April samme Aar); Sophia Dorothea (født 18de December 1761, døbt 6te Februar 1762); Sophia Dorothea (født 11te Februar 1763, døbt 13de Oktober 1763). De 4 Børn, som overlevede ham var: Anna Maria Margaret (født 30te Mai 1754, død 8de Februar 1842), hun forblev ugift. Catharine; hun blev gift med Peter Bier af Lancaster; hun var Moder til 3 Døtre og 1 Søn. Familierne Bier, Rechenbach, Kraber og Hitschew i Pennsylvania er Efter-

kommere og Slægtninger af dem. Maria Elizabeth (født 20de Juli 1758, død 1830); hun var to Gange gift, først med Hr. Shaller og anden Gang med Hr. Schwartz; hun havde ingen Børn. John, eller som han skrev sit Navn John Rouse (født 11te Marts 1767, død 18de Januar 1841 i sit Fædrehus i York). Han virkede i mange Aar som Doktor og blev meget berømt. Han var to Gange gift, først med Frøken Barbare King, som blev Moder til: John, Luke, William, Elisabeth, Samuel og Elisabeth; derfra nedstammer en vidt ud over Landet forgrenet Familje, som fra Sønnen bærer Navnet Rouse. Anden Gang blev han gift med Enken Mary Schreiber, født Hoke; hun blev Moder til Peter Hoke, derfra lever Efterkommere i New York og Virginia. Han blev tredie Gang gift med Enken Anna Mary McLain, født Spangler. Iblandt Vinduerne med Glasmalerier i den nye Kirke i York er der et smukt Vindue, hvorpaa der staar: „In Memorian: Rev. Lucas Rouse.“ [Til Erindring: Pastor Lucas Rouse (Rauß)]. Det er skjænket af Dr. Luke Rouse, Hr. Charles Spangler og Hr. David Emmetts Hustruer, Efterkommere af Pastor Rauß. Dr. Luke Rouse døde i York 1863 og var i mange Aar et fremragende Medlem af Menigheden. Saaledes har hans Efterkommere været forenet med Kirken i York ligetil Nutiden.

Det 6te Synodemøde 1753 blev formodentlig holdt i Kristuskirken i Tulpehocken i Oktober.

Det 7de Synodemøde, 16de til 18de Juni 1754, blev aabnet 1ste Søndag efter Trinitatis i New Hannover. Synoden blev nu forøget med flere Arbeidere blandt de fattige, adspredte Landsmænd. Der var i Slutningen af 1752 ankommen en Præst fra Tydskland, Magister J. F. Schertlein, som havde begyndt en Virksomhed i Macungie; han blev ved Mødet optagen i Synoden. Ligeledes var der i 1753 ankommen en Pastor J. A. Friederici, som i Foraaret 1754 blev tagen i Synodens Tjeneste i Saccum. Paa samme Tid maa det ogsaa have været, at Pastor B. M. Hausihl sluttede sig til Synoden. Han var af Konsistoriet i Rotterdam ordineret for Nova Scotia og ankom i Foraaret 1752 til Annapolis i Maryland, hvor han forblev som Præst for en lille Menighed, og efter Pastor Schaums Raad sluttede han sig til Synoden.

Pastor Magister **Jacob Friederich Schertlin** (Schertlein) er født i Hornberg, Storhertugdømmet Baden. Han tog Magistergraden i Tübingen 1717, blev sin Faders Efterfølger som Præst i Wesweil 1720.

Fra 1733 til 1748 var han Præst for Menighederne i Zell og Altbach ved Eßlingen i Würtemberg. Den 27de September 1752 kom han til Philadelphia og i Oktober til Lancaster. I Slutningen af Aaret kjøbte han Land i Macunschy (Macungie) og byggede sig et Hus. Her blev han Præst for Lutheranerne samt for Jordan Menighed og 1753 i Heidelberg. Ved Synodemødet i New Hannover 1ste Søndag efter Trinitatis den 16de til 18de Juni 1754 blev han optagen i Synoden. Efter Hjemkomsten skrev han til Mühlenberg den 23de Juni. Deri udtaler han sin Glæde over Mødet, og at han blev Medlem af Synoden, men tilføier, at der var flere af hans Tilhørere, som ikke syntes derom. Han siger ogsaa: „Naar vi søger Guds Ære, kan vi ikke altid være Mennesker til Behag, som Paulus har sagt; søgte man Menneskeære, saa var man ikke Kristi Tjenere. Nød og Død fik vor Gjenløser, Jesus Kristus, for sin hellige Frelsergjerning; vi er Kristi Tjenere og kan ikke vente, det skal gaa os bedre end vor Herre. Freden med Verden er i Sandhed ikke Freden med Gud og Kristus." 1754 blev han Præst ved den nye Kirke i Weißenberg og 1758 i Upper Milford og Zionsville. Saaledes virkede han i forskjellige spredte Menigheder. Efterhaanden blev Betjeningen overtagen af andre Præster; men i Macungie virkede han til 1765 og vist i Jordan til 1767. Under Indianerurolighederne i 1763 maatte han flygte, hvorfor han den 17de Oktober sendte en Undskyldningsskrivelse til Synoden i Philadelphia; deri skriver han, at paa Grund af sin „Alder og Faren for Indianerne" kunde han ikke fremmøde, og beder derfor særlig om at blive indesluttet i deres Bønner. Til Mühlenberg stod han i venligt Forhold, og han nævnes som en alvorlig Herrens Tjener. Den 8de November 1768 omtaler Mühlenberg ham i sin Dagbog som allerede hjemkaldt. En af hans Døttre var gift med Chirurgen Martini i New Providence, som ligeledes var en Ven af Mühlenberg.

Pastor Johann Andreas Friederici (Friedrichs, Fried) fra Hannover havde i 1738 studeret sammen med Mühlenberg i Gøttingen. Han kom 1753 til Amerika. Mühlenberg omtaler ham som „den fattige Diakon". I Foraaret 1754 blev han ansat i Saccum og Omegn. Han bosatte sig siden i Smithfield, Monroe Co., men betjente derfra hveranden Uge Saccum til 1762. Den 26de September 1760 skrev Mühlenberg til ham om at komme til Synodemøde; deri heder det blandt Andet: Det undrer mig, at jeg hører kun saa lidt fra Dem og Deres Menighed; det er, som om De har glemt det første Venskab. Nu og da burde der sendes et lille Brev med Beretning om Embeds-

førelsen og Tilstanden i Menigheden....under vor vigtige Embedsførelse trænger vi rigtig til at bevare Enighedens Baand i Kristus. Vi trænger til fælles Bestyrkelse, saa vi ikke dovent udøver den vigtige Gjerning, men vaager over de os anbetroede Sjæle, som er dyrekjøbte med Jesu Blod. Tag mig det ikke ilde op, at jeg skriver saaledes; jeg kan ikke anderledes, da jeg ikke ved, hvorledes det gaar med Herrens Værk i Menigheden, om De vaager, eller De sover, om det er Hveden eller Klinten, som har Overhaand....Da vi i de sidste Aar ikke har havt noget almindelig Møde, saa har vi nu besluttet baade fra svensk og tydsk Side igjen at komme sammen, og der er derfor bestemt Møde her i Providence den 19de og 20de Oktober. 20de Søndag efter Trinitatis vil vi nyde den hellige Nadvere, og saa om Mandagen holde Præstekonference. Vi beder derfor om Deres Nærværelse, og vi tviler ikke paa, De med Guds Hjælp vil komme med.....Undskyldning gjælder ikke, naar det da ikke er aldeles uundgaaelige Forhindringer. Med hjærtelig Hilsen til Menighedens Ældste og Forstandere, forbliver jeg, min ærede Herre og Ven, Deres i Kjærlighed og Tjeneste forbundne."

Da de blodige Indianerurolígheder brød ud, maatte han flygte med Hustru og 6 Børn, efterladende sin Avling og sit Kvæg; han kom den 27de Oktober 1763 til Philadelphia. Mühlenberg gav ham det Vidnesbyrd, at han havde med Troskab virket blandt de adspredte fattige Troessødskende og betjent dem med Naademidlerne. Han gav ham al mulig Støtte; i 1770 virkede han i Trocken-Land; han boede da i Allentown, hvor Mühlenberg besøgte ham og fandt ham i „Armod og Elendighed". I 1778 indsamlede Pastor Lehmann Gaver til ham; hans Familieforhold gav nogen Anstød, og paa Grund af Svaghed kunde han ikke ret tage sig af Menigheden. Han nævnes til 1786; men da forsvinder hans Navn, og han maa kort efter være død.

Pastor Bernhard Michael Hausihl (Haußihl, Hausill, Hausuhl, hans Efterkommere skrev Houseal) er født 1727 i Heilbrun, Würtenberg, hvor hans Fader var Lærer ved „den gode Skole". Den 20de April 1746 findes han indskreven som theologisk Student i Straßburg. Han blev ordineret til Missjonær i Nowa Scotia af det lutherske Konsistorium i Rotterdam. Før Afreisen indtraadte han i Ægteskab med Notar Christoph Barthol Mayers Datter Sybilla Margrethe Mayer fra Ulm (hvor Bedstefaderen var Præst). Tilligemed Svigerforældrene landede de i Foraaret 1752 i Annapolis, Maryland. Her var en lille Menighed uden Præst, og da en Hr. Daniel Dulaney den 30te Mai 1752 gav et Grundstykke i Frederikstown til at bygge Kirke paa, blev

det ordnet saaledes, at Hausihl blev deres Præst. Stillingen var imidlertid ikke let. En Streiter, der optraadte som Præst, fik et Parti paa sin Side. Den bedre Del holdt paa Hausihl, og efter Raad fra Pastor Schaum besluttede han at blive og sluttede sig til Synoden. Da han holdt paa Kirketugt, vedblev han at have et Parti mod sig; han virkede der til 1758. 3die Søndag efter Trinitatis tiltraadte han Embedet i Reading, Penn. Der virkede han til 1763, var saa en kort Tid Præst i Easton, Penn. Siden reiste han til Charleston, S. C., for at besøge en Broder samt prædikede der. I 1765 antog han sig en Del misfornøjede Lutheranere i Philadelphia og dannede en Menighed imod Synoden, hvorved Forbindelsen med ham blev løst, og han bliver ikke siden nævnt som deres Præst. I 1770 blev han Præst for den hollandske Menighed i New York; her henlevede han i Grunden sin bedste Tid. Han var Medlem af Styrelsen for New York College og Hospital og var i det Hele vel seet i de høiere og dannede Kredse. Han prædikede paa hollandsk, tydsk og engelsk og til sine Tider tillige paa fransk. Da Krigen brød ud, maatte Pastor F. A. C. Mühlenberg flygte, anderledes var det med Hausihl, han var en varm Ven af den engelske Regjering. Han underskrev og virkede for Underskrifter paa Lydighedsaddressen til Lord Howe i Oktober 1776, og hans Søn Michael blev Officer i Arnolds Legion. Faa Dage efter de engelske Tropper var ankommen, udbrød den store Brand i New York, som ødelagde det meste fra Courtland Street til Battery Place. Under den brændte Kirken, Præsteboligen og alle Kirkens Protokoller og Papirer. Hausihls maatte flytte og fik kun faa Ejendele med, og deres lille 6 Uger gamle Datter Wilhelmine blev baaren bort i en Kurv og reddet. Venner kom dem til Hjælp, og saa længe Englænderne havde Magten, havde det ingen Nød for Præsten; men da Amerikanerne fik Magten, blev det anderledes. Da Freden var undertegnet i Paris 1783, holdt Hausihl ikke af at blive. Flygtninge blev af brittiske Skibe ført til Nowa Scotia, og Hausihl søgte at faa saa Mange af sin Menighed som muligt til at rejse dertil, og fulgte saa selv med. Der var alt et betydeligt Antal Tydskere. Med Anbefaling af Guvernøren rejste han til England for at blive ordineret i Episkopalkirken for at kunne faa Løn fra England. Den 28de December blev han ordineret til Diakon og den 29de December 1785 til Præst af Biskoppen af London. Han fik først en Gave paa 40 Lstr. og skulde derefter have 35 Lstr. i aarlig Løn.

Under sit Ophold i London prædikede han i den lutherske Savoy Kirke. Hertugen af Kent, som ønskede at gjøre hans Bekjendtskab, fore=

slog ham at blive Præst i Armeen. Efter at være kommen tilbage virkede han som Præst for den tydsk-lutherske Menighed i Halifax og som engelsk episkopal Garnisonspræst. Da han slet ingen Forbindelse havde med lutherske Præster eller Synoden, gik han aldeles op i Episkopalkirken. I sin nye Stilling virkede han agtet og i Fred i 16 Aar. Han døde Lørdag den 9de Marts 1799. Han blev begraven ved Kirken.

Hans Børn svang sig op til høie Stillinger i Samfundslivet. 2 Sønner blev Chirurger i den brittiske Flaade, en 3die tjente i Staben hos Hertugen af Kent, 2 Døtre blev gift med Officerer i den brittiske Flaade, 4 med Officerer i den brittiske Arme; den yngste blev gift med en Fætter af Hertugen af Somerseth, Kaptein W. Seymour.

Fra 1755 og til 1759 blev der ikke afholdt noget offentligt Synodemøde. Flere Ting var sikkert Aarsag dertil og ikke mindst, at der var kommen en Misstemning i flere Forhold. Læerestrid var begyndt at komme frem, og derved kan den broderlige Følelse let kjølnes. Der kom flere Præster over, som ikke kunde samstemme med Synoden. Allerede i 1749 var der ankommen en ung Pastor J. F. Rieß, som ved Ankomsten stod som Hyrde uden Hjord, og da han imod Mühlenbergs Raad blev Præst for Tydskerne, som havde skilt sig fra den hollandske Menighed i New York, kom han i Misforhold til Synoden. Andreä søgte ogsaa at danne et Samfund. Det fik saa være, fra den Side kunde ikke ventes Andet. De allerfleste, som sluttede sig til ham, var daarlige Personer; men selv de daarligste finder Venner, og Splid kan let derved komme frem i Herrens Menighed; det er Satan, som saar sin Klinte.

Pastor T. Wagner, som kom over i 1742, sluttede sig ikke til Synoden. Mellem ham og dens Præster var der vel ofte Samarbeide; men til andre Tider var der ogsaa et spændt Forhold. Dog ser man, Mühlenberg gjerne vilde, de skulde staa sammen. En Tid samvirkede Wagner og Stöver, og med dem stod Pastor J. S. Schwerdfeger, som blev ordineret til Præst for de, som skilte sig fra Schaum, og saaledes kom der flere, som hævdede, at de var mere orthodoxe end Synoden.

I Oktober 1752 ankom Pastor J. G. Bager. Han havde vel studeret i Halle, men kom strax i Forbindelse med Stöver. Pastor Wagner fik Menigheden i Lancaster til at ansøge Konsistoriet i Wyrtemberg om at faa en Præst derfra, og i Vinteren 1753 kom Magister J. S. Gerock. Ligeledes maa nævnes Pastor D. Schumacker, som maa

være ankommen til Amerika ved 1751, samt Pastor J. C. Kirchner som før 1757 var i Allemängel, og der maa vel ogsaa nævnes Pastor H. B. G. Wartmann og Andre, som stod hinanden nærmere eller fjærnere. Enkelte af Synodens Præster stode heller ikke i det allervenligste Forhold. Alt førte sine Vanskeligheder med sig. Allerede før Synoden blev stiftet, havde Mühlenberg forhandlet med Wagner om en fælles Alterbog. Mühlenberg vilde, at Agenden for Savoy Kirken i London skulde lægges til Grund; men efter Forholdene maatte noget forandres i den. Ved Daaben blev foreslaaet, at Spørgsmaalet skulde lyde saaledes til den, som bar Barnet frem: „Forsager Du i dette Barns Navn Djævelen" o. s. v. Ved Nadverens Uddeling skulde det lyde: „Tag hen og æd, det er Jesu Kristi Legeme"; „Tag hen og drik, det er det nye Testamentes Kalk i Jesu Blod." Det blev af Wagner bestemt modsagt som ikke luthersk nok, og Mühlenberg rettede det derfor strax til: „Peter, Paul eller Maria forsager Du, tror Du, og ved Nadveren: Det er Jesu Kristi sande Legeme, det er Jesu Kristi sande Blod." Pastor Wagner tog imidlertid derved Anledning til at skrive imod Mühlenberg og hans Embedsbrødre og beskyldte dem for at være afvegne fra den lutherske Lære. I en Skrivelse af 1ste September 1753 til Ziegenhagen og Francke underskreven af Mühlenberg, Brunholtz og Handschuh giver de en Meddelelse om Forholdene i Almindelighed, omtaler saa ogsaa Striden med Wagner og anfører, at Magisteren burde vide, at i den højfyrstelige würtembergske Kirke-Agende og i Agenden for Kongeriget Sverige er Ordet „sande" ogsaa udeladt. De hævdede bestemt, de holdt fast ved den lutherske Lære. Efter Synodens Agende fra 1748 blev Uddelingsformelen ogsaa saaledes: „Tag hen og æd, det er Eders Herres Jesu Kristi sande Legeme, som er hengiven for Eder i Døden, det styrke Eder i en sand Tro til det evige Liv. Amen"; „Tag hen og drik, det er Eders Herres Jesu Kristi nye Testamentes sande Blod udgydt for Eder til Syndernes Forladelse til det evige Liv. Amen." Præsterne Bager og Gerock var dygtige og alvorlige Mænd, og efterhaanden lærte man bedre at kjende og forstaa hverandre, saa der blev Samarbeide. I 1759 rejste Pastor Wagner hjem til Tydskland, hvor han blev Præst. Samme Aar ankom den svenske Præst Dr. Carl Magnus Wrangel, og fra sit første Komme og under hele sit Ophold kom han til at øve en velsignet Indflydelse paa den lutherske Kirke. Han og Mühlenberg kom særlig i Venneforhold til hinanden. Wrangel virkede for, at Møderne atter kunde blive fortsatte, og det ikke alene mellem Tydskerne, men at alle lutherske Præster kunde komme sammen. Dr. Wrangel fik et Præstemøde ordnet; det var vel

nok nærmest for de svenske Præster; men da Dr. Mühlenberg særlig var indbudt tilligemed de andre tydske Præster kan man nok kalde det et

Almindeligt Kirkemøde.

Det blev aabnet Mandag den 15de September 1760 i Philadelphia. Noget af det første var Oplæsningen af et Brev fra Erkebiskopen af Upsala, i hvilket han udtaler sin Glæde over Samarbejdet med Tydskerne, og Haabet om, at svenske og tydske Præster kunne deltage i hinandens Møder, saa hele Kirkens Vel derved kunne fremmes. Mühlenberg udtalte paa Synodens Vegne sin hjærtelige Glæde og Tak til Erkebiskopen fordi Kirkens Vel saaledes laa ham paa Sinde med det Haab at en saadan broderlig Samvirken maatte bevares. Derefter forhandlede man om flere vigtige Anliggender. Man blev enig om, at det var heldigst at holde Møde hvert Aar med Præster og Lægdelegater, samt det heldigste var, om der blev skiftet med Møderne paa forskjellige Steder. For ret at bevare den fælles Børnelærdom, ansaa man det heldigst, om der i alle Menigheder blev brugt en fælles Katekismusforklaring. Wrangel havde oversat paa engelsk Luthers Katekismus, den blev anbefalet til Brug hos alle engelsktalende i deres Menigheder. For at fremme det kristelige Liv anbefalede man flittig Katekisationer og Husbesøg, og at der ved Gudstjenesten almindelig burde læses et Kapitel af Bibelen.

Nadverens store Velsignelse skulde fremhæves for at Guds Børn kunde mere søge Naadebordet for at faa Del i Herrens Legeme og Blod. Da svenske Præster betjente episkopale Menigheder, blev det fremhævet, „at ingen svensk Præst skulde overtage en episkopal Menighed, da Arbejdet blandt deres egne, naar det skulde udføres med Troskab, nok kunde optage deres Tid; men hvor de uden at forsømme deres egne kunde besøge de engelske Menigheder, og betjene dem med Naadens Ord i Overensstemmelse med den lutherske Lære og Maade, der vilde det være overensstemmende med den kristne Kjærlighed at tage sig af trængende Episkopale Menigheder." Man skiltes med den Bestemmelse at indbyde til et tydsk Synodemøde og videre forhandle Kirkens Sag. Mühlenberg indbød derefter de tydske Præster.

Det 8de Synodemøde

blev derefter aabnet d. 20de Søndag efter Trinitatis den 19de Oktober 1760 i Augustus-Kirken i Providence, og om Mandagen fortsatte man med Forhandlingerne. Til dette Møde kom de fleste Præster, selv Pastor Stöver var tilstede. Der var en Sag, som meget laa Wrangel

paa Sinde, og det var med Hensyn til den svenske Pastor Bryzelius, som stod hos Hernhutterne; men nu ønskede at slutte sig igjen til den lutherske Kirke. Han blev eksamineret den 20de Oktober, og underskrev en skriftlig Erklæring med Mühlenberg, Wrangel og Gerock til Vidner og blev saa optagen i Synoden. Ligeledes blev Student W. Kurtz eksamineret og derefter ansat som Kateket for Menigheden i Heidelberg.

Foruden Synodemødet var der endnu 1760 et fælles Møde i York hvor den nye Kirke blev indviet af Gerock og J. N. Kurtz og de svenske Præster Wrangel og Borell. Saaledes var Aaret rigt paa velsignet Samarbejde for Guds Rige.

Pastor Johan Georg Bager er født den 29de Marts 1725 i Niederlinxweiler nær ved Ottweiler i Nassau Saarbrück, hvor hans Fader var Præst. Han blev forberedt af sin Fader og studerede derefter i Halle under Dr. S. J. Baumgarten. Efter sin Ordination virkede han som Præst i Simmern i Churpfalz. Hans Hustru, Anna Elizabeth Schwab, var født 4de December 1725 i Giessen, Hessen Darmstadt. I Simmern fødtes dem to Sønner hvoraf den yngste døde paa Rejsen til Amerika i Helvetsluigs, Holland. De kom den 28de Oktober 1752 til Philadelphia med Skibet „Bawley" fra Rotterdam. Her kom han først i Forbindelse med Pastor J. C. Stöver og af ham ført til Lebanon Couty. Den 10de Marts 1753 tiltraadte han Embedet i Conewago (Hannover) og virkede der til han den 1ste Maj 1763 holdt sin Afskedsprædiken for at drage til New York. Den 9de Juni 1753 blev hans 3die Barn Catharina Margaretha født her, til hvis Daab Pastor Støvers Hustru stod Fadder. Det fjerde Barn, født den 29de August 1754, blev døbt af Pastor Schwerdfeger, som han indførte som Præst i York. I den Tid stod han ikke i nogen venlig Forbindelse med Præsterne fra Halle, hvad ikke kan være til at undres over efter Forbindelsen med Støver; siden indtraadte der et andet Forhold. Han blev optagen i Synoden og var et agtet Medlem af den.

Da Menigheden i New York var sønderreven af Stridigheder, blev Pastor Bager, nærmest paa Foranledning af Pastor Gerock, anbefalet at rejse dertil i 1762. Muhlenberg medgav ham Brev til Menigheden i hvilke han siger efter hans, Wrangels og Gerocks Mening vil Bager netop være Manden for dem; omtaler ham rosende med Ønsket om Overhyrden maa føje det saa, at hans Komme vil blive til Velsignelse for den adspredte Menighed. Den 8de Juni kom Bager tilbage med Brev fra Menighedsstyrelsen, om Synoden vilde stadfæste deres Kaldelse af ham. Efter at have taget Afsked med sin Menighed

1ste Maj 1763 tiltraadte han Embedet i New York. Med Troskab i Herrens Tjeneste virkede han der. Det lykkedes ved Herrens Naade at samle Folket. Den gamle Kirke blev for lille, og der blev kjøbt en Byggegrund paa Hjørnet af Frankford og William Street, og der opført en Stenkirke 34 Fod bred og 60 Fod lang under Navn af „Kristus Kirke"; men som i Folkemunde kaldes: "The old Swamp Church". Den blev brugt af Menigheden til 1830, da de solgte den. Bager blev der imidlertid ikke til den var færdig. I Begyndelsen af 1767 nedlagde han Embedet, da han var kaldet til York, Pennsylvania, hvortil han rejste i Februar. To Aar efter overtog han igjen nogle af sine tidligere Menigheders Betjening. Efter hans Fader tilfaldt der ham en Arv for hvilke han kjøbte en Landejendom i Berwick Township, nu Adams County. Efter at have nedlagt Embedet i York boede han paa sin Ejendom til sin Død. Som Rejsepræst besøgte han de spredte Lutheranere lige indtil Baltimore. Paa farlige og næsten ufremkommelige Veje rejste han utrættelig for at forkynde Korsets Evangelium. Han døde 9de Juni 1791. Blandt hans Efterkommere er der agtede Præster og Professorer, blandt dem Professor Dr. H. L. Baugher.

Pastor Magister Johann Siegfried Gerock er født den 3die Februar 1724 i Ludvigsburg, Würtemberg. Hans Forældre var Pastor Samuel Jacob Gerock og Hustru Jacobina Ursula. I 1743 fik han Magistergraden i Tübingen. Da Pastor Wagner havde faaet Menigheden i Lancaster til at ansøge Konsistoriet i Würtemberg om Præst, modtog Gerock Kaldet. Forsynet med de bedste Anbefalinger fra Konsistoriet rejste han til Amerika, hvortil han ankom i Vinteren 1753. Wagner stod ikke venlig overfor Synoden, som han havde angrebet, som ikke orthodox. Nu kom en ny Præst, som det maatte ventes af samme Retning, og det kunne befrygtes at ville blive til Strid. Pastor Gerock besøgte imidlertid strax ved Ankomsten Pastor Brunnholtz, og deres Samtaler faldt rigtig godt ud; han blev bedet om at prædike i Kirken i Philadelphia; men han mente dog, at det var bedst, han først rejste til Lancaster. Mühlenberg skriver: „Herren, som prøver Hjerter og Nyrer, skal være vort Vidne, at det er de arme forkomne Faars Vel og Frelse i Pennsylvania vi søger og ønsker, enten det saa sker ved os, de alleruværdigste, eller ved andre bedre og mere tro Kristi Tjenere. Naar kun Guds Navn bliver forherliget, hans Rige fremmet og hans Villie sker og bliver fuldbragt, da vil vi gjerne aftage, naar kun Kristus og hans Rige kan voxe. Joh. 8."

Pastor Gerock rejste fra Philadelphia 17de Marts 1753, tiltraadte

derefter Embedet i Lancaster og virkede til Velsignelse. Hans nærmeste Forbindelse var særlig i Begyndelsen med Pastor Wagner og Stöver. Pastor Bager, som stod i samme Forbindelse, var særlig hans gode Ven; men ogsaa med Synoden kom de i venligt Forhold og Samarbejde. Det var særligt paa Gerocks, Wrangels og Mühlenbergs Anbefaling at Bager kom til New York, og da Pastor Bager siden flyttede derfra, blev Gerock hans Efterfølger, skjøndt det var med en Del Selvovervindelse, han drog dertil, da han stod i en god Virksomhed i Lancaster, og Menigheden nødig vilde af med ham. I April 1767 kom Gerock til New York og fandt Kirken saa nær færdig, at den indviedes den 1ste Maj 1767, ved hvilken Pastor Hartwig holdt Indvielsestalen ud fra Højsangen 8, 8.

Som Præst for den hollandske Menighed var dengang Pastor Weygand i New York; men medens det nok kunde have tiltrængtes, at de to Præster havde virket i Forening til Sjælenes Frelse, saa kom de desværre i et Stridsforhold til hinanden, saa de endogsaa udgav Stridsskrifter mod hinanden. Mühlenberg skrev et alvorligt Brev til den gamle hollandske Menighed. Stillingen til Synoden blev ikke den bedste ved dette Forhold, hvilket ej var at undres over. Gerock besøgte Mühlenberg i Maj 1771. Da Stillingen blev ved at være trykkende for ham, ønskede han helst at vexle Kald med en af Præsterne i Pennsylvania. Et Kald fra Lüneburg, Nova Scotia, havde han afslaaet; ligeledes afslog han Raritan, N. J., som Mühlenberg foreslog, da det var bleven ledigt efter hans Søn. I 1773 modtog han Kald fra Menigheden i Baltimore. Hans Haandskrift findes i Kirkebogen i New York til 18de April 1773 Efter at være flyttet til Baltimore, ophørte omtrent al Forbindelse med Synoden. Han virkede der til sin Død i i 1787.

Pastor Paul Daniel Bryzelius (Prizelius) er født i Häradshammer under Linkøping, Sverig. Bryzelius har formodentlig studeret i Upsala; men ved et fleraarigt Ophold i Tydskland sluttede han sig til Hernhutterne. I 1741 kom han med Grev Zizendorf til Amerika, vel nærmest for at virke blandt sine Landsmænd for Brødremenighedens Sag. I Januar 1743 blev han ordineret til Præst af Brødremenighedens Biskop, David Nitschmann. Han kaldte sig selv for svensklutherst Præst, men indrømmede tillige, at der i det Ydre var nogen Forskjel mellem Lutheranere og Hernhutter. Saaledes virkede han i 2 Aar til 1745 blandt Svenskerne i New Jersey ved Maurice River, Cohansey, Penns Neck, Racoon og paa Vestsiden af Delaware i Amas-

land, Potomak og Colkoens Hook. Han var en varm Ven af Pastor Nyberg. Til de svenske Præster var Forholdet temmelig spændt. I 1744 blev der gjort Forsøg paa at trænge ind i Kirken i Racoon, og der fandt et temmelig stormende Optrin Sted. Magister Næsman havde bestemt traadt op mod ham, og da han ikke kunde fremvise svensk Ordinationsbevis, tabte han noget af sin Indflydelse. Forholdet blev siden bedre, og især ved Provst Wrangel blev han vunden helt for den lutherske Kirke. Efter en grundig Prøve og skriftlig Erklæring blev han den 20de Oktober 1760 optagen i Synoden. Den 21de Januar 1761 rejste han til Menigheden i New Germantown og Bedtminster, N. J., med gode Anbefalinger fra Mühlenberg, hvori han siger, han var en lærd, tro og taalmodig Præst, som han har kjendt i 18 Aar, ligeledes roses hans Hustru for sin gudfrygtige stille Vandel. Da Mühlenberg og Wrangel i 1761 skulde paa en Visitationsrejse til Menighederne i New Jersey og New York, skulde Bryzelius imidlertid prædike i Gloria Dei i Philadelphia paa Engelsk; i sine Menigheder prædikede han paa Tydsk og Engelsk. I 1762 var han med ved Konference og Synodemøde, og i 1763 blev han rosende omtalt af Menighedsraadet i New Germanstown; men først i 1765 udstedte Menigheden Kaldsbrev til ham, og allerede Aaret efter ønskede de at komme af med ham. Ved den Tid var der kommen Forespørgsel fra Biskoppen af London til Episkopalpræst R. Peters i Philadelphia, om der ikke fandtes en luthersk Præst eller Kandidat, som vilde rejse til London for at faa Ordination til Præst for Nova Scotia. „Da Bryzelius ikke alene havde en stor Børneflok og Lidet at leve af, men ogsaa en redelig Vilje til at virke for Guds Rige, saa gik han ind paa at modtage Kaldet." Han lod sin Familie blive i Præsteboligen, da Menigheden var i Gjæld til ham, og rejste saa til Philadelphia. Under Indianerurolighederne, hvor det særlig gjaldt at beskytte de omvendte Indianere, havde han, opfordret af Provst Wrangel, virket for, at Tydskerne skulde gribe til Vaaben mod Irlænderne, der stod som Oprørere mod Regjeringen, og siden havde han væsentlig Del i en Fredsslutning. Derved havde han gjort sig fortjent og blev nu godt anbefalet. Med Brev fra Episkopalpræst Dr. W. Smith rejste han i Vinteren 1766—67 til London, hvor han blev omordinæret af Biskoppen, kom saa tilbage for at blive Præst i Lünenburg, Nova Scotia, understøttet fra England. Han skulde prædike paa Engelsk og Tydsk. Han kom tilbage i Foraaret og opholdt sig det meste af Sommeren i New Jersey og Philadelphia, prædikede for den episkopale Præst, rejste saa med sin Familie til sin nye Virkekreds. Skibet var nær gaaet under i Stormen; men de

kom dog lykkelig frem. Han blev modtaget med Glæde, især da han kunde prædike paa Tydsk; for Lutheranerne holdt han Gudstjeneste og uddelte Nadveren efter Liturgien for den lutherske Kirke i St. James, London. Børnene forberedte han til Konfirmation, da han havde faaet Tilladelse af Biskoppen til at konfirmere dem, blev der sagt. „Han var hverken ret luthersk eller reformeret", sagde man, saa Lutheranerne trak sig for en Del tilbage. I timelig Henseende var han godt lønnet og kunde tillige efterlade sine Børn en betydelig Landejendom. Hans meste Virksomhed tilhørte nu Episkopalkirken.

Det 9de Synodemøde

blev holdt den 17de og 18de Maj 1761 i Trinitatis Kirke i Lancaster. Det blev aabnet med Gudstjeneste Trinitatis Søndag, og Forhandlingerne blev holdt Dagen efter. Ved Synodens Møde blev Kateket W. Kurtz ordinæret til Medhjælper hos sin Broder. Samme Aar begyndte Student Jacob van Buskerk sin Virksomhed i Synodens Tjeneste.

Pastor Wilhelm Kurtz, Broder til Pastor J. N. Kurtz, havde nydt Undervisning i Waisenhuset i Halle samt studeret ved Universitetet. Efter sin Broders Ønske blev han af Dr. Francke sendt til Amerika, hvortil han ankom i Følge med flere Udvandrere. Ved Ankomsten blev han i 1756 ansat nærmest ved Skolegjerningen i York, men prædikede tillige for Menigheden. 1757 var han Medhjælper hos Pastor Mühlenberg. I 1758 virkede han en Tid i Toheka. Ved Synodemødet i Providence 1760 blev han eksamineret den 20de Oktober. Den svenske Provst Wrangel var en af Examinatorerne. Efter Bøn maatte han i det græske Testamente opslaa 1 Kor. 3 Kap. og oversætte det paa Latin, ligeledes maatte han oversætte to Salmer fra Hebraisk til Latin. Provst Wrangel glædede sig især meget og udtalte, at han havde ikke ventet, at komme til at eksaminere en saa dygtig Kandidat i den amerikanske Ørken. Eksamination blev nu fortsat i den kristelige Troeslære. Kurtz fik efter Menigheden i Heidelbergs Ønske Licence til at virke iblandt dem. I Maj 1761 blev han ordineret ved Synodens Møde i Lancaster og blev saa Medhjælper hos sin Broder. I 1763 modtog han Kald fra Menighederne i Earlton og Conestage. Menighederne i Hummeltown betjente han fra 1780, og fra 1786 tillige Menigheden i og omkring Lebanon indtil 1799.

Det 10de Synodemøde i Philadelphia fra 27de til 29de Juni 1762

blev holdt i St. Michaels Kirke med Gudstjeneste 3die Søndag efter Trinitatis. Det var et godt besøgt Møde; der var 10 tydske og 3

svenske Præster med. Provst Wrangel aabnede Mødet med en Tale paa Tydsk, og derefter blev Mühlenberg valgt til Præsident for det tydske og svenske lutherske Ministerium. Menigheden i Winchester, Virginia, søgte om og blev optaget i Synoden. J. van Buskerk blev Medhjælper i New Hannover; C. F. Wildbahn blev Kateket, og Pastor J. J. Roth prøvet af Synoden.

Pastor Johann Samuel Schwerfeger blev optagen som Medlem af Synoden; han havde tidligere staaet temmelig skarpt overfor den; nu blev han optagen og virkede i dens Tjeneste indtil han blev en af Stifterne af New York Ministerinm hvor han nærmere vil blive omtalt.

Det 11te Synodemøde i Philadelphia fra 16de til 19de Oktober 1763.

Det blev ligeledes holdt i St. Michaels Kirke 20de Søndag efter Trinitatis. Foruden de tydske og svenske lutherske Præster, fik Synoden Besøg af 3 Episkopalpræster: Durkee, R. Peters og Ingliss, 3 Presbyterianerpræster: Dr. Tennant, Dr. Finlay ved Princeton College, og Præsten fra Newark N. J., samt Methodistpræst G. Whitefield, som efter Opfordring prædikede. Synoden blev forøget med flere Arbejdere. J. van Buskerk var 12te Oktober 1763 bleven ordineret af Provst Wrangel i New Hannover og stod nu som Præst i Synoden. J. J. Roth, som allerede fra 1761, eller før havde virket som Præst, blev under Brødrenes Haandslag optagen. En fra Sverig ankommen Præst, N. Hornell, blev ligeledes optagen. Den gamle Pastor J. C. Stöver, som havde været i Amerika fra 1728 og fra 1732 havde virket som ordineret Præst og været Banebryder for mange Menighedskredse, blev ligeledes optagen, efter i en Aarrække at have staaet mere og mindre i Stridsforhold til Synoden. Pastor J. F. Rieß som siden 1749 havde virket i Amerika, nærmest i New York Stat, var ligeledes med ved Mødet, og kom derved i et venligere Forhold til Synoden og vedblev med venlig Forbindelse, om end ikke som fuldt Medlem. Herrens gode Aand med Fred og Kjærlighed hvilede saaledes over Mødet og dets Forhandlinger, og Arbejderne i Herrens Vingaard sluttede sig mere sammen i Virksomheden for Guds Rige. Pastor C. F. Wildbahn, som Aaret forud var ansat som uordineret Kateket, maa ligeledes i Synodeaaret været bleven ordineret. Det var et rigt velsignet Møde saa Brødrene gik styrket fra hverandre. Prøvelser fulgte vel efter, da Herren kaldte snart Roth bort, og Hornell maatte afsættes, men Herren førte dog sit Riges Sag frem. Hidtil havde Menighederne faaet deres Præster

hjemme fra Tydskland, men havde ogsaa uddannet nogle unge Mænd til Præstegjerningen; men nogen egentlig Skole havde man ikke. De Unge, som vilde indtræde i Kirkens Tjeneste, maatte enten studere hos de ældre Præster, eller rejse til Tydskland, og det var da saa naturlig, man saa hen til Halle, som det bedste Sted, da saamange af Præsterne var udgaaet derfra, og Menigheden i sin Helhed havde nydt saa meget godt derfra. Det var dog særlig i de Tider en vanskelig Rejse, der ikke var let at overkomme. Mühlenbergs Sønner var nu i den Alder, de skulde studere, og om det end holdt haardt for Fader og Moder at sende deres Børn bort, saa maatte dog Halle med det kristelige Liv der, være Stedet hvor de skulde studere. 1763 blev ogsaa i saa Henseende et Mærkeaar idet Mühlenbergs 3 Sønner i April sejlede fra Philadelphia til London; der blev de modtaget af Hofpræst Ziegenhagen, som i sin Tid havde modtaget deres Fader, da han drog ud paa den endnu uopdyrkede Missionsmark. Derfra gik det saa videre til Halle. Den ældste Søn J. Peter G. Mühlenberg (født 1746) havde fyldt sit 16de Aar, Frederik A. C. Mühlenberg (født 1750) var 13 Aar og G. Heinrich E. Mühlenberg (født 1753) var 10 Aar. Fader og Moders Bønner og Kjærlighed, saavel som Menighedens, fulgte dem paa den lange Rejse, og Herren førte dem atter vel tilbage til Velsignelse for Kirke og Land.

Pastor Jacob van Buskerk, født i Amerika 1739, studerede 4 Aar Theologie under Pastor Weygand i New York. Han hørte til en anseet Familie af den gamle hollandsk-lutherske Menighed i New York og Hackinsack; derved var han ogsaa som et Bindeled mellem den hollandske Menighed og Pennsylvania Synoden, om han end ikke kom til at virke ret meget i New York. Omkring ved 1761 begyndte han sin Virksomhed i Synodens Tjeneste. I 1762 blev han Medhjælper i New Hannover, og derefter kaldet til Menighedens Præst; han blev ordineret der deu 12te Oktober 1763 af den svenske Provst Wrangel. Der virkede han til 1765, da han blev kaldet til Germantown. Fra 1769 var han i Macungy hvor han virkede til 1786; han havde især udmærkede Gaver til Katekisasion, som han lagde megen Vind paa. Han døde Aaret 1800.

Pastor Johannes Joseph Roth, var en forhenværende romersk-katholsk Student fra Siegen i Westphalen. Efter at Pastor Rauss var rejst fra Alt Goshenhoppen virkede han i Menigheden der. Den 8de December 1761 søgte han Mühlenberg om Optagelse i Synoden; han var da kaldet til Præst for Zionsville Menighed. Mühlenberg ønskeed

Herrens Velsignelse over Menighed og Præst. I Juni 1762 blev han prøvet af Synoden, men ikke optagen, da man vilde lære ham noget bedre at kjende. Ved Synodemødet i Oktober 1763 kalder Mühlenberg ham Daconus Roth fra Indianfield, Saccum osv. Der blev forhandlet om hans Optagelse og besluttet, at han skulde formanes af Præses og derefter optages, hvilket skete under Brødrenes Haandslag. Det anføres ogsaa, at han blev ordineret; hvad dog neppe er Tilfældet, da han vist var ordineret Præst. Han fik tillige en Skrivelse med til Menighederne som han betjente. For den nystiftede Menighed i Allentown blev han i 1763 deres første Præst, og betjente dem sammen med de andre Menigheder, det var imidlertid kun kort han virkede; han døde 13de Maj 1764 og blev begravet paa Kirkegaarden i Saccum.

Pastor Nikolai Hornell fra Sverrig var ordineret 1747 af Konsistoriet i Lund, betjente en Tid Menigheden i Höörs i Skaane. Der blev han i 1760 fængslet for en Forbrydelse; men undgik Dommen ved at flygte til Danmark, og derfra videre til Amerika, hvor han ankom i Januar 1763. I Juni kom han til Wilmington, Delaware, hvor han opholdt sig nogle Uger hos Pastor Borell. Rejste derfra til Provst Wrangel i Philadelphia; han medbragte en Kaldelse til at overtage Menigheden i York. Derefter besøgte han Pastor Mühlenberg, som laante ham Bøger, og hvor han øvede sig i Tydsk; ligeledes blev Agenden afskreven til ham, som han skulde bruge i York. Den 7de Juli tog han Afsked med Mühlenberg og rejste videre til York for at overtage Menigheden; han besøgte paa Rejsen Pastor Gerrock i Lancaster. Hans første Barnedaab findes indført i Kirkebogen under 18de Juli 1763. I Oktober 1763 var han med ved Synodemødet i Philadelphia, og Menighedens gode Forhold til Synoden var nu atter oprettet. I December 1764 giftede han sig med Anna Davis, Enke efter Thomas Davis. Nu udbredte der sig imidlertid slemme Rygter om hans tidligere Liv i Sverrig. Der blev endogsaa sagt, at han var en Morder. Kirkeraadet skrev derom til Mühlenberg. Han svarede dem først ved at udtale sin Glæde over Menighedens gode Fremgang; hvad Hornell angik, da havde han staaet i venlig Forbindelse baade med Pastor Borell i Wilmington, og Provst Wrangel i Philadelphia, og han havde her i alt opført sig som en ydmyg og villig Mand, og da han var af en kraftig Legemsbygning, egnede han sig ret for saa stor en Menighed. Han mindede dem derpaa om, hvorledes de efter at have kjendt ham nogle Maaneder selv havde kaldet ham til deres Præst; i Efteraaret 1764 havde han selv hørt noget om de daarlige Rygter; men om deres

Sandhed tvivlede han, da der endnu ikke var kommen noget Bevis. Men 5te Juni 1765 skrev Mühlenberg igjen til Kirkeraadet og beraabte sig paa Wrangel, og nu maatte han desværre meddele, at der forelaa Bevis for Rygternes Sandhed, som han tvungen af sin Samvittighed maatte meddele dem, samt sige, at Hornell vilde ikke mere finde Anerkjendelse fra de svenske Præster, og det samme vilde være Tilfældet fra det tydske Ministerium. Kirkeraadet burde i al Stilhed forbyde ham længere at fungere som Præst og opfordre ham til at nedlægge Embedet. Wrangel tilskrev Hornell paa lignende Maade, og han tog det til Følge, saa han den 30te Juni 1765 holdt sin Afskedsprædiken og nedlagde Præsteembedet; han havde betjent Menigheden fra Juli 1763 til Juli 1765. Efter Mühlenbergs Dagbog boede han i Maj 1767 en halv Mil fra York og drev Landvæsen. Menigheden var nu vacant til Februar 1767. Den fik Besøg af forskjellige Præster. Der findes en Del Daabshandlinger indført i Kirkebogen, som det synes af Skolelærer Philip Teutsch der som en tro Mand tjente Menigheden til sin Død 1789. Pastor J. G. Bager overtog Menigheden i 1767.

Pastor Johann Caspar Stöver (den Yngre) er fodt den 21de December 1707 i Frankenberg dengang Kurfyrstendømmet Hessen. Hans Fader Dietrich Stöver havde en Kjøbmandsforretning. Moderen, som hed Magdalene, var Datter af Pastor Andr. Eberwein i Frankenberg. Blandt Fadderne ved hans Daab nævnes Pastor og Førstelærer ved Pædagogiet i Giessen Joh. Christ. Eberwein. Den bekjendte Pastor Joh. Phil. Fresenius var en nær Slægtning af Stövers Familie. I en ung Alder blev Stöver Lærer i Anweiler ved Haardtberge, derfra fik han udmærkede Vidnesbyrd baade om hans Karakter og Virksomhed. Han spillede tillige Orgelet samt studered Theologie. I 1728 sejlede han med 90 Pfalzere til Amerika. De forlod Rotterdam med Skibet „Goodwill" ført af Kaptain David Crocket, og 15de Juni sejlede de fra Deal i England og landede 11te September 1728 i Philadelphia. Han staar anført som theologisk Student og hans Fætter af samme Navn, som rejste med, som Missjonær. Den unge Student begyndte straks en Virksomhed blandt de tydske Lutheranere i Pennsylvania; skjøndt uordineret, betjente han dem med Ord og Sakramenter Med Undtagelse af de svenske Præster, er det et Spørgsmaal, om der var nogen ordineret luthersk Præst i Pennsylvania. I New Providence har han begyndt Kirkebog med Daabshandling den 31te August 1729 og ført den til 9de Marts 1735. I Maj 1730 bosatte han sig i Lancaster County og derfra udstrakte hans Virksomhed sig til forskjellige

Sider. I 1732 ankom Pastor J. Chr. Schultze, der besøgte Stöver i December 1732, og da Schultze vilde paa en Indsamlingsrejse til Europa for nogle af sine Menigheder, blev det ordnet saaledes, at Stöver skulde betjene hans Menigheder i New Hannover, New Providence og Philadelphia. I et Skur eller Lade, som var indrettet til gudstjenstlig Brug, blev Stöver ordineret af Schultze til luthersk Præst i 1733.

Stöver har begyndt Kirkebøgerne i Mode Creek, New Holland, Lancaster, Nordkill, Tulpehocken, Philadelphia, hvor han skriver sig for „høitydsk evangelisk-luthersk Præst", og paa mange andre Steder stammer Kirkebøger og Menigheder fra ham. Som ordineret Præst virkede han nu paa en udstrakt Arbejdsmark som en Banebryder for den lutherske Kirke. Han boede i mange Aar ved New Holland ved Sweetarafloden i Lebanon County, han fik bygget den saakaldte „Bergkirche" i 1733 og 1734 en Kirke i York og sidenefter paa andre Steder. Da Mühlenberg og de andre Præster fra Halle kom over, holdt han sig temmelig fjernt fra dem, hvilket meget bidrag til at den gamle Pastor Kraft lovede Stöver, at han skulde forbedre sig, saa han fik i ham en temmelig tvetydig Ven; ligeledes blev han indviklet i Stridighederne i Tulpehocken paa en Maade, som maa misbilliges. For den uafhængige Præst faldt det tillige svært at træde i nærmere Forbindelse med de udsendte Præster. Den 20de Januar 1747 skrev Mühlenberg et alvorligt Brev til ham, hvori han uden Omsvøb foreholder ham hans daarlige Vandel, raader til alvorlig Forbedring, da det fremfor alt gjælder om Hjertets Omvendelse; men det er tillige med Haab om, at han ret maa blive til Velsignelse og en tro Arbejder i den lutherske Kirke. Raader ham til alvorlig Forskning i den hellige Skrift og Troeslæren, samt at gjennemgaa Kirkehistorien, den augsburgske Confession med de øvrige Bekjendelsesskrifter. I Prædiken særlig lægge an paa en opbyggelig evangelisk Prædiken. Tilbyder at laane ham Bøger i nævnte Retning saasom Freylinghausens Theologie, Rambachs Catekismus-Prædikener og andre. Indbyder ham til Konferense og slutter med hjertelig Hilsen til ham og hans Familie. Stöver kom imidlertid mere i Forbindelse med Pastor T. Wagner, som ikke kunde gaa fuldt med Præsterne fra Halle og saaledes stod udenfor Synoden, og det fjernede ogsaa ham. I 1750 traf Mühlenberg sammen med Stöver i Lancaster; han havde da forud hørt, at han havde været svært syg, havde i 8 Dage ikke kunnet tale; men ogsaa at han for Weiser havde udtalt sig, det havde været til Velsignelse for ham. Ligeledes vidste han, at han havde en stor Virkekreds og at hans Menigheder i Almindelighed holdt af ham. Weiser var af den Mening, at det vilde

være godt, om Wagner og Stöver kunde arbejde sammen med Synoden; thi Stöver havde især i tidligere Dage virket med Nidkjærhed. Stövers Fætter, Pastor Fresenius ønskede ligeledes nærmere Forbindelse. Mühlenberg talte nu med Stöver om at komme med til deres Synodemøde og nærmere Samarbejde. Støver vilde dog ikke sige noget bestemt, før han havde raadført sig med Wagner, han tog imidlertid Mühlenbergs Ord som en offentlig Indbydelse. Men at Stöver og Wagner skulde deltage offentlig i Mødets Forhandlinger og Ordination, fandt Modstand hos de andre Præster, og Mühlenberg maatte derfor tilskrive Stöver om Stemningen, og han svarede tilbage i et langt bittert Brev. Præsterne Schwerdfeger, Gerock og Bager stod en Tid mer eller mindre sammen med Wagner og Stöver, som et strængere orthodoxisk Samfund end de „pietistiske" Præster fra Halle, og det førte en Del Stridigheder med sig. Da Wagner rejste hjem, kom de andre Præster siden mere i Forbindelse med Synoden og Striden mildnede af. Stöver kom selv Synoden nærmere idet han 1760 kom uindbudt til Synodens Møde. Til Synodens Møde i Philadelphia 1763 blev han indbudt af Mühlenberg. Stöver prædikede i St. Michaels Kirke og 17de Oktober 1763 blev han optagen i Synoden, hvad man meget forundrede sig over i Halle, da han havde været omtalt flere Gange paa en alt andet end god Maade. I 1765 var han Gjæst i Mühlenbergs Hus, og der var nu et venligt Forhold; i 1771 blev der klaget over ham til Synoden, og der kom igjen et spændt Forhold, da han optraadte haardt og trodsig. 1773 var han atter med ved Synodens Møde. Han vedblev at virke lige til sin Død. Kristi Himmelfartsdag, den 13de Maj 1779, holdt han Gudstjeneste med Konfirmation for sidste Gang i Kirken i Lebanon, Pa., ved sit Hjem; thi under Konfirmationen sank den gamle 75aarige Præst død om i sin Herres Tjeneste, og det er Haabet, at den Herre, han under mange Skrøbeligheder tjente til sidste Øieblik, har givet hans Sjæl en salig Himmelfart. En Del af sine Bøger skjænkede han til St. Michaels og Zions Korporation i Philadelphia.

Hans Efterkommere har været agtet og æret i den lutherske Kirke. Trods meget daarligt og stridbart, maa det dog ikke glemmes, at han i en ung Alder og under vanskelige Forhold begyndte sin Virksomhed, og den bidrog betydeligt til at samle de tydske Lutheranere i Menigheder. Han var en Banebryder i den lutherske Kirke, og der er kun Faa der fra saa ung en Alder forundes at virke i Herrens Tjeneste indtil saa høj en Alder og bliver under Embedets Udøvelse kaldet herfra af Herren.

Pastor Carl Frederich Wildbahn, var først Lærer i Conewago og i Winchester, Wirginia. Pastor Hartwig skrev for ham til Mühlenberg om at faa Licence, og med Anbefaling fra ham og Provst Wrangel, henvendte han sig selv til Mühlenberg, og 1762 fik han Licence som Kateket. Efter Indianernes morderiske Indfald i Hannover rejste han tilbage til Conewago. Det følgende Aar bad Menigheden om selv at faa Præst, og nu fik Wildbahn Tilladelse til at prædike, døbe og i Nødstilfælde meddele Syge den hellige Nadvære under Præsten i York. Han betjente tillige 9 smaa Menigheder i Omegnen. For en Synodal-Komite bestod han Eksamen og blev ordineret. I 1778 boede han i Hannover og havde Tilsyn med flere Menigheder lige til Maryland. I Hannover og Omegn blev han til han i 1782 af Synoden blev kaldet til Reading, Pennsylvania, hvor han den 28de April holdt sin Tiltrædelsesprædiken i Trinitatis Kirke; her blev han til 23de November 1796. Derfra rejste han til Frederichs i Maryland, siden til Virginia. 1799 betjente han nogle Menigheder i Berks Co., Pennsylvania, og 1802 var han Præst i Gwyned, Montgomery Co.; her virkede han til sin Død 1804. Han beskjæftigede sig en Del med at udarbejde en amerikansk Kirkehistorie, som dog ikke kom til Udførelse. Ved en Smeds Brudevielse holdt han engang en original Tale, om „den sande Lykkes Smed," deri brugte han Blæsebælgen som et Billede paa den Hellig Aand, Ambolten som Billede paa Taalmodighed, og Tangen som Billede paa Forsonlighed.

Det 12te Synodemøde

blev holdt i September 1764 i Philadelphia eller Germanstown. Synoden var i Aarets Løb bleven forøget med to Medarbejdere i Præsterne J. A. Krug og J. L. Voigt, som var udsendt fra Halle og i April ankommen til Philadelphia og som nu allerede stod i fuld Virksomhed og i broderligt Samarbeide med de andre Præster.

Det 13de Synodemøde 1765

ved man ikke ret hvor det blev holdt. I Slutningen af Aaret ankom endnu en Medarbejder fra Halle, Pastor C. E. Schültze, som i Oktober landede i Philadelphia. Der var saaledes en levende Forbindelse i de Aar med Moderkirken i Tydskland, som var til stor Støtte for den unge Menighed i Amerika, ligesom det ogsaa virkede gavnligt tilbage.

Pastor Johann Andreas Krug, er født den 19de Marts 1732 i Saksen. Han fik en god Uddannelse og var en Tid ansat ved Waisenhuset i Halle; derefter virkede han som Kateket i Wasserleben, Wer-

nigerode. Da han havde modtaget Kald fra Amerika, blev han ordineret af Konsistoriet i Wernigerode, og sammen med Pastor J. L. Voigt forlod han Fædrelandet; de rejste over Holland og kom til London den 14de November 1763; der standsede de en kort Tid. Under hele Rejsen havde de modtaget saamange Kjærlighedsbevisninger, og især var de blevne bestyrket ved Guds Ord og Salmesang i de Troendes Hus, saa de ret havde faaet Forvisning om, at de gik i Herrens Ærinde. Efter en behagelig Sørejse, kom de til Philadelphia den 1ste April 1764. Han blev paa det bedste modtaget af Mühlenberg, og da det blev bekjendt, at der var kommen nye Medarbejdere, kom Brødrene ligeledes for at byde Velkommen, samt flere af Menigheden; ligeledes kom den svenske Provst. Den følgende Tirsdag talte Pastor Krug for Mühlenbergs Menighed ud fra Esaias 66, 2.: „Alt dette har min Haand gjort, saa det alt blev til, siger Herren; men den jeg vil se hen til, er den Elendige, og den som har en sønderbrudt Aand, og som bæver for mine Ord." I Begyndelsen hjalp han Mühlenberg og den svagelige Pastor Handschuh. Hans første Embede, som han modtog Aaret efter, var i Reading. Han var i Begyndelsen bange for at modtage Kaldet, da det forekom ham, at han ikke var det voksen; men det viste sig, at han som med saa ringe Tanker om sig selv gik dertil, kom til at virke til Velsignelse, saa at der gives ham det Vidnesbyrd, at han virkede med Nidkjærhed og i Kjærlighed for Menigheden og Skolen i 7 Aar; han havde et varmt Hjerte for de Fattige, saa det var med Bedrøvelse Menigheden tog Afsked med deres kjære Præst. Da hans Præstebrødre raadede ham til at overtage Embedet i Frederiks, Maryland, tog han Afsked i Paasken 1771 med Menigheden i Reading, og den 28de April 1771 kom han til Frederichs. Den 8de Oktober 1772 indtraadte han i Ægteskab med Pastor Handschuhs eneste Datter Henrietta Handschuh. I Frederichs virkede han ligeledes med Troskab; men Krigsurolighederne lammede for en Tid alt Kirkeliv og bragte Forstyrrelse i mange Forhold. Da der blev Fred, blev det bedre; men hans sidste Virkeaar skulde dog foruroliges af indre Stridigheder i Menigheden, som han trods sin Nidkjærhed og Sagtmodighed ikke kunde dæmpe. Et Parti klagede over ham i 1788 til Synoden. Ved en Konference blev der talt om at flytte til en anden Menighed, og der var især tænkt paa Lewisburg, Penn. Der var imidlertid trofaste Venner, som med Kjærlighed holdt paa ham, og da det i 1790 kom til en Afstemning var der 90 Stemmer for at han skulde blive, mod 22. Han blev da hos dem; men 1791 klagede hans Modparti igjen til Synoden. Pastor Krug var nu meget legemlig svag, og da Synodens Senior,

Pastor Kurtz, havde besøgt Menigheden og der 1793 blev skreven at Partierne endnu stod mod hinanden, saa om der maatte gives Krug det allerbedste Vidnesbyrd, raadede Brødrene for Menighedens Freds Skyld ham dog til at faa en anden Virkekreds. I 1794 blev Kandidat Wichterman sendt dertil for om Menigheden kunde enes om at kalde ham til deres Præst; men da det ikke vilde lykkes, modtog Wichterman Kald fra Menigheden i East Camp ved Hudson, og Krug blev hos Vennerne, som saa nødig vilde slippe ham. Ved Synodemødet i 1795 kunde han meddele, at han havde døbt i Aarets Løb 189, konfirmeret 25, havt 300 ved Herrens Bord, samt havt en tydsk Skole med 40 a 50 Børn, hvad bærer Vidne om en stor Menighed og godt Menighedsliv. Det var nu mod Livets Aften, han døde 30te Maj 1796 i sit 60de Aar. Han blev begravet i Midtergangen i sin Kirke, der hvor han saa længe havde forkyndt dem Livets Ord og blandt sine Folk. Hans Hustru døde i Frederiks 1822 i sit 71de Aar. Deres Ægteskab havde været velsignet med 4 Børn.

Pastor Johann Ludvig Voigt er født den 9de November 1731 i Mansfield, Saksen. Efter at have fuldendt sine theologiske Studeringer ved Universitetet i Halle, var han i adskillige Aar Lærer ved Waisenhuset og tilsidst Inspektør. Da der kom Bøn om at faa flere Præster til Amerika, blev han anbefalet som særlig skikket for Missionsvirksomheden. Han blev ordineret af Konsistoriet i Wernigerode, og rejste tilligemed Pastor J. A. Krug til Amerika. De kom til London den 14de November 1763. Han prædikede 3die Søndag i Advent og 2den Juledag for Dr. Ziegenhagen i Hofkapellet St. James samt i St. Maries Kirke, Savoy, for Pastor J. R. Pittius. Den 24de Januar 1764 gik de ombord i Gravesend. Om Rejsen skriver han saaledes den 14de Juni 1765 til Dr. Francke: „Herrens Navn være lovet, vor Bøn og Ønske er opfyldt, vi er ankomne sunde og friske til vort Bestemmelsessted, Gud har gjort alle Ting vel! Vi har paa mange Maader erfaret hans faderlige Forsorg. Ved hans Forsorg var det, at vi kom med en saa god Kaptain som Watt, der førte vort Skib, og som fortjener særlig Ros, da han var en redelig og samvittighedsfuld Mand, som omgik os paa en venlig og hjertelig Maade, og mange Gange underholdt han sig med os om Guds Ord. Morgen og Aften, naar Vinden ikke var for stærk, læste han med os af den engelske Bønnebog samt et Kapitel af Bibelen. Aldrig lagde han sig til Hvile uden at minde os om, at vi skulde takke den kjære Gud for den gode Vind med Bøn om fremdeles at faa den. Daglig forfriskede han os

med friskt Vand og god Spise, og det glædede ham, naar det smagte os godt. Guds Forsorg er det, at Vinden blev ved at være god og at vi ingen Storme fik. Naar en Stormvind kom og Bølgerne rejste sig, da stilnede Herren altid Stormen og Bølgerne lagde sig. Om Morgenen var Guds Godhed ny og om Aftenen var hans Trofasthed stor og saa var alt godt. Min Sjæl! lov Herren, og glem ikke alle hans Velgjerninger (Sal. 103, 2.). Guds Forsorg er det, at jeg er bleven bevaret i hans Frygt, og hans Fadertroskab og Kjærlighed har jeg erfaret paa mange Maader. Blandt Andet ogsaa paa følgende Maade: Da vi omtrent havde været 5 Uger tilsøs, bemærkede vi et Skib, og ved at nærme os det saa vi, at det havde tabt alle tre Master. Kaptainen paa Skibet bad om at faa Levnetsmidler, da han ellers uden det maatte omkomme i Elendighed med alle som var ombord. Vor Kaptain forlangte derfor, at tre af deres Folk skulde komme ombord hos os, hvad ogsaa skete; men de vare saa matte og afkræftede, at de ikke selv kunde gaa ombord, men de maatte hjælpes af vore Folk. O hvilket sørgeligt Syn, de saa ud, som om de stod op af Graven; de kunde knap tale. Vor Kaptain forfriskede dem med Mad og Drikke og de blev atter glade. De fortalte, at de havde været 14 Uger paa Søen, havde udholdt flere Storme, og alle deres Levnetsmidler var opbrugt; for ti Dage siden havde de slagtet Hunden, som de havde ombord, og derefter beredt sig paa Døden; men nu saa de alligevel, at Gud vilde ophólde dem. Ved at høre denne sørgelige Meddelelse, kunde jeg ikke holde Taarerne tilbage. Jeg faldt paa Knæ og takkede Gud for hans Naade, som han havde bevist mig arme og uværdige paa Søen. I mit hele Liv har jeg ikke bedet med saadan Rørelse og Hjertets Bevægelse: „Herre jeg er ringere end alle dine Barmhjertigheder." Gud være lovet, at han ogsaa har bevaret mig i det samme Sindelag paa hele Rejsen. Kaptain Watt beviste ogsaa her megen Menneskekjærlighed, han forsynede de stakkels Folk med Brød og Kjød og andre nødvendige Levnetsmidler. Guds Forsorg er det, at vi har havt saa god en Rejse, og saa hurtig kom til Amerika. Den 19de Februar sejlede vi fra Downs nær ved Dover. Vi forlod Europa under fromme Betragtninger og den 1ste April kom vi sunde og velbeholdne til Philadelphia. O Gud, hvad har jeg funden! I Forening med Hr. Pastor Mühlenberg, har jeg bragt Gud et Takoffer. Jeg har været lidt svagelig, men er Gud ske Lov nu bedre." Søndagen efter Ankomsten prædikede Pastor Voigt over Sal. 48, 12: „Zions Bjerg glæder sig, Judas Døttre fryde sig for dine Dommes Skyld."

Der var almindelig Glæde over de nye Medarbejdere; de første

Dage tilbragte de hos Præsterne Mühlenberg, Handschuh og Provst Wrangel, de besøgte ligeledes de engelske Præster Peters og Duchee. Voigt prædikede derefter i Germanstown, Barren Hill, Providence, Piketown og New Hannover; derefter blev det besluttet, at han skulde blive i Germanstown til næste Synodemøde Pastor Voigt blev i Germanstown fra Juni 1764 til December 1765, samt betjente tillige Barren Hill og Upper Dublin. Derefter kom han til New Hannover. Under sin Virksomhed der, blev den smukke Stenkirke bygget, som blev indviet ved Synodemødet den 6te November 1768. I 1772 blev Piketown Menighed delt og der blev bygget ny Kirke, og en Menighed blev samlet i Pottstown. Da Mühlenberg flyttede fra Philadelphia til sine gamle Menigheder, fik Pastor Voigt den nærmeste Omsorg for Zions og St. Peters Menigheder i Chester Co, samt vedblev at være Mühlenbergs Medhjælper særlig i Providence. Zions Menighed ejede en Præstebolig bygget af Sten med 50 Acres Land til, hvor Voigt boede. Under Krigen blev Zions Kirke benyttet som Hospital for Soldaterne. I Mühlenbergs sidste Sygdom var Voigt hos ham ligesom han talte ved hans Jordefærd; de havde i Kjærlighed virket sammen i 23 Aar. Til 1790 betjente Voigt Providence, saa blev Virksomheden mere indskrænket til hans egne tre Menigheder, hvor der var mere end Arbejde nok for den nu gamle og svagelige Mand. De sidste Aar blev han paa Grund af Svaghed undskyldt for ikke at kunne komme med til Synodens Møder. Han døde 70 Aar gammel den 28de December 1800 og blev begravet foran Døren til Zions Kirke. over Graven har Menigheden lagt en Marmorsten. Han blev gift, da han var i en fremrykket Alder, og efterlod ingen Børn. Sine Bøger skjænkede han til Vincent Menighed. Med Nidkjærhed og til Velsignelse havde han virket som en tro Herrens Tjener. Der er sagt om ham, at han aandede ingen Steder saa frit som i Bønnen for Naadens Throne.

Pastor Christopher Emanuel Schultze, er født den 25de Januar 1740 i Probstzell ved Saalfeld, Saksen, af Forældrene Johann Andreas Schultze og Hustru Amelia, som gav ham en omhyggelig Opdragelse i Gudsfrygt Efter at have gjennemgaaet den almindelige Elementar-Klasse studerede han 5 Aar ved Frederiks College i Halle og forberedede sig for Præsteembedet ved Universitetet. Det var hans Hjærtes inderlige Ønske at komme til at tjene Herren og føre Syndre til Frelsen i Kristus Jesus, og da han hørte om Tydskernes aandelige Stilling i Amerika, gjorde det et dybt Indtryk paa ham og efter alvorlig Selvprøvelse besluttede han at virke iblandt dem som Missionær.

Han blev straks antaget som særlig skikket for den Virksomhed, og i Sommeren 1765 blev han ordineret af Konsistoriet i Wernigerode og derefter begav han sig straks paa Rejsen til Amerika. I Oktober kom han til Philadelphia. Han blev straks valgt til anden Præst ved St. Michaels Kirke i Philadelphia ved hvilke Pastor H. M. Mühlenberg dengang var første Præst. Her fandt han en velsignelsesrig Virksomhed, og en faderlig Ven i den ældre erfarne Mühlenberg, hvis ældste Datter snart blev hans Brud. 1766 holdt Schultze Bryllup med Frøken **Eva Elizabeth Mühlenberg,** (født 29de Januar 1748). Gjennem flere Aar var der et velsignet Samarbejde mellem Mühlenberg og hans Svigersøn. Der var en meget stor Arbejdsmark; thi der var 700 Familier, som hørte til St. Michaels Kirke. Da Menigheden var saa stor blev der arbejdet for at faa bygget en Kirke mere og i 1766 blev Grundstenen lagt til Zions Kirke, og den 26de Juni 1769 blev den indviet. Da Mühlenberg rejste en Del, saa blev Schutze i 1769 valgt til Vice Rector for Menigheden med den Forudsætning, at han skulde være Mühlenbergs Efterfølger, hvilket viser den Agtelse han nød, og den Kjærlighed hvormed Menigheden omfattede ham. Efter 5 Aars Virksomhed modtog han imidlertid Kald fra Menigheden i Tulpehoken og flyttede dertil i December 1770, og fik sin Hustrues Broder, F. A. Mühlenberg, til Medhjælper. Da Pastor Kunze blev kaldet til New York, søgte Menigheden i Philadelphia i 1784 at faa ham tilbage igjen, og med stor Majoritet blev han kaldet af Menigheden. Han havde ikke saa helt let ved at bestemme sig; thi Kaldet lød saa enstemmig fra hans gamle kjære Menighedskreds. Men hans nuværende Menighed bad ham ligesaa inderlig om at blive. Det stod hen til Aaret efter, 1785, da han frasagde sig Kaldet for at blive i den Menighed, som saa nødig vilde slippe ham. Fra Philadelphia blev der i Juni 1785 blandt andet skreven til Halle: „Vor Synode har nylig havt Møde i Philadelphia; vi havde den Glæde at faa Pastor Schültzes Besøg; men Glæden var dog ikke saa stor, som den kunde have været, thi han afslog med det samme Kaldet fra Menigheden." I Menigheden i Tulpehocken virkede han til sin Død i 38 Aar. Han var Præsident for Synoden i Aarene 1781 til 1785 og igjen 1793 og 1794. I 1796 havde han den Glæde at faa sin Søn Johann Andreas Melchior Schültze til sin Medhjælper og i 1800 blev han ordineret til det hellige Præsteembede Det var en velsignelsesfuld Virksomhed, han udfoldede i sine Menigheder, saa der ved hans Død kunde siges om ham: han kaldte Syndere til Omvendelse og Tro i vor Herres Jesu Kristi Navn, og vidste dem Guds forunderlige Kjærlighed gjennem vor Herre Jesus.

Han trøstede de Bedrøvede, styrkede de Svage og opholdt deres Tro. I de 38 Aar blev han aldrig søgt forgjæves, han hjalp hvor han kunde. Dag og Nat i Kulde og Hede, Solskin og Regn var han altid rede uden Knur, naar nogen trængte til hans Hjælp. Selv naar mange holdt sig fra Kirken og paa Grund af det strænge Veir blev ved deres Ildsted, holdt han sig aldrig tilbage. Selv da han blev gammel og svag tjente han Herren med den samme Troskab efter den Kraft, det blev ham forundt, saa han kunde sige med Hedningernes Apostel Paulus (2 Kor. 11, 26—28.) „Jeg haver udholdt mange Rejser; jeg var i Farlighed i Vandstrømme, i Farligheder iblandt Røvere, i Farligheder af mit Folk, i Farligheder af Hedninger, i Farligheder i Byer, i Farlighed i Ørken, i Farligheder paa Havet, i Farligheder blandt falske Brødre; i Arbejde og Møje, ofte i Nattevaagen, i Hunger og Tørst, ofte i Fasten, i Kulde og Nøgenhed, foruden hvad der kommer til det dagלige Overløb og Bekymringen for alle Menigheder." Da han virkede under Krigen samt var Synodens Formand kan dette nok siges om ham. Hans trofaste Hustru, som han havde levet et lykkeligt Liv med, døde faa Maaneder før ham. Hun havde været ham til megen Støtte og var særlig skikket til at være en Præsts Hustru. Det bøjede ham ned da hun kaldtes bort; men det bragte tillige rigtig Hjemlængslen frem hos ham. Han virkede til det sidste; han indførte 2 Dage før sin Død en Daabshandling i Kirkebogen. Hans sidste Timer var fuld af Glæde i sikker Forvisning om, at gaa hjem til Herren. Han lod sig den sidste Tid lede paa Prædikestolen, da han ikke selv kunde gaa. Den sidste Søndag, han levede, kunde han ikke komme i Kirke, dertil var han for svag; men saa prædikede han i Præsteboligen, thi paa Herrens Dag maatte han være i sin Faders Gjerning. Hans Kræfter svandt nu og Løverdag derefter, den 9de Marts 1809, kaldte Herren ham herfra. Han blev begravet Onsdag derefter, 13de Marts, paa Kirkegaarden udenfor Kirken. Pastor Dr. Lockman holdt Ligtalen over de Ord: „Om Nogen tjener mig, han følge mig, og hvor jeg er, der skal og min Tjener være; og om Nogen tjener mig, ham skal Faderen ære". (Joh. 12, 26.). I sit Ægteskab havde han havt 9 Børn; 4 Børn overlevede deres Fader. Sønnen, Pastor J. A. M. Schültze, blev senere Senator og tilsidst Guvernør for Pennsylvania.

Det 14de Synodemøde 1766

synes at være begyndt Søndag den 4de Maj i Lancaster, da den nye Kirke der blev højtidelig indviet. Ikke længe derefter samledes man til Synodemøde i Philadelphia, og ved det blev den 16de Maj Grundstenen

lagt med megen Høitidelighed til den nye Zionskirke en prægtig Bygning 70 Fod bred og 108 Fod lang. Som en Højtidsfest i 1766 kan tillige nævnes, at der var Bryllupsfest i Mühlenbergs Hus idet hans Datter, Eva Elizabeth blev viet til Pastor C. E. Schültze.

En Lærer, J. Scharbach, blev af Synoden anbefalet til Ordination og fik en midlertidig Tilladelse som Kandidat at betjene Menigheder. Han blev imidlertid aldrig ordineret og optraadte siden paa egen Haand som Præst; men da han en lille Tid virkede i Synodens Tjeneste, skal han kortelig omtales.

Kandidat **Johann Scharbach** bliver allerede 19de Oktober 1763 af Mühlenberg omtalt som „den tidligere gamle Skolelærer;" han holdt Gudstjeneste i Manchester og Paradis ved Yorktown. I 1766 var han i Augusta County, Virginia, og da han fik godt Vidnesbyrd, blev han af Synoden anbefalet til Ordination, og han fik Licence som Kandidat med Tilladelse til at forvalte Sakramenterne medens han var paa Prøve. Som Kandidat virkede han i flere Aar; i 1772 klagede han for Synoden i Lancaster over Forholdene hos sig og i 1775 var han ikke mere i Culpepper, Virginia. Nu optraadte han som uafhængig Præst i New Goshenhoppen, Penn. Mühlenberg raadede Pastor J. van Buskerk til ikke at indlade sig med ham, og han havde nu ikke længere nogen Forbindelse med Synoden.

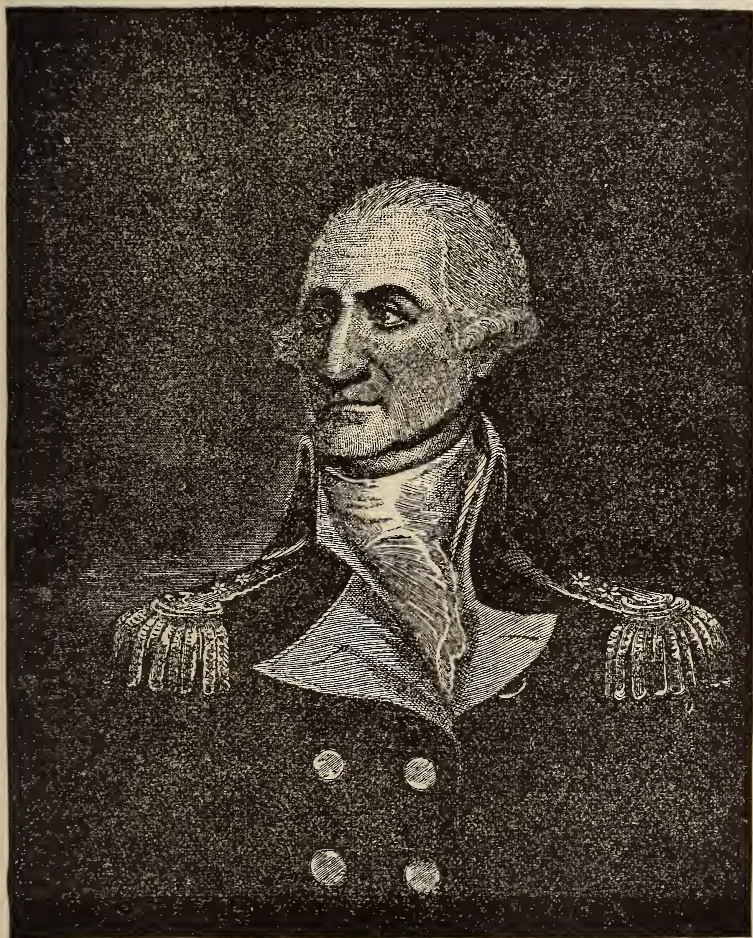
Det 15de Synodemøde 1767

blev holdt i Juli. Lancaster Menighed ansøgte da indtrængende om at faa Præst.

Det 16de Synodemøde 1768

er formodentlig bleven holdt i New Hannover, da Menigheden fik deres nye Stenkirke indviet 6te November 1768.

Pastor Mühlenberg havde i 1768 indviet sin ældste Søn, J. P. G. Mühlenberg til det hellige Præsteembede; han havde ellers gjort sin Fader en Del Sorg, havde i Tydskland forladt Studeringerne og ladet sig hverve til Soldat og kom i Januar 1767 tilbage til Philadelphia. Han blev fri for Soldatertjeneste og studerede derpaa under den svenske Provst Wrangel, og blev nu Præst i Synoden. Det var i mange Henseender en Brydningstid, og det brød tilsidst ud med Frihedskrigen, det vakte Krigslysten hos den unge Mühlenberg, han gik med og blev siden General Major; hans Liv danner saaledes et eget Afsnit i Synodens og Kirkens Historie.

Pastor siden General Major JOHANN PETER GABRIEL MÜHLENBERG
(Soldaterpræsten.)

Født 1ste Oktober 1746. Præst 1768 (1772). Oberst 1776.
General 1777. Død 1ste Oktober 1807.

Pastor, siden General Major, (Soldaterpræsten) **Johann Peter Gabriel Mühlenberg** er født den 1ste Oktober 1746 i Trappe, Montgomery County, Penn. Han var Patriarken Mühlenbergs ældste Søn. Fra Barn var han tilligemed sine Brødre bestemt for Præstestanden, og hvad kunde vel være kjærere for den nidkjære Herrens Tjener, end at se sine Børn som Arbejdere i Herrens Vingaard? Peter syntes imidlertid ikke at have stor Lyst til Bogen, men derimod mere til det frie og ubundne Liv i de store Skove paa Jagt efter det talrige Vildt, og han blev snart en Mester i Legemsøvelser og en dygtig Jæger; forgjæves søgte Faderen at dæmpe Lysten til Jagt og Fiskeri; men de store Skove vinkede, og Peter maatte afsted. Hans Fader gav ham al den Undervisning som han kunde, og da han i 1761 flyttede til Philadelphia, blev Peter og hans to Brødre sat i Akademiet under Dr. Smith. Faderen saa nok, at hvis det skulde blive til noget gavnligt med Studeringerne, saa maatte de hjem til Tydskland, og da var intet nærmere end Halle, derfra havde Faderen dyrebare Minder, og hvorfra der gjordes saa meget for Kirken i Amerika. Allerede i 1762 skulde de have sejlet med Episkopalpræst Duchee til England, men han kom ikke til at rejse, og saa kom Sønnerne heller ikke afsted. Men i 1763 rejste Dommer Allen til England, og ham kom de med. Det var ej let for Fader og Moder at sende sine Børn saa langt bort; men de anbefalede dem til Herren, og det var jo for, at de kunde uddannes til Herrens Tjeneste; den livfulde Peter voldte dem især nogen Bekymring. Saa kom Afskeden den 27de April 1763, da Peter var i sit 17de Aar, Frederik 13 Aar og Henrich 10 Aar. De gik ombord i Philadelphia paa et Packet Skib, ført af Kaptein Budden, for at rejse til London. De var meget unge til at sendes saa langt fra Faderhuset, men der var et Faderøje i Himlen, som vaagede over dem. De var særlig henvist til Hofpræst Ziegenhagen, som skulde faa dem videre paa Rejse til Halle. De kom 15de Juni til London, og rejste efter et kort Ophold videre over Rotterdam. I et Brev til Ziegenhagen af 27de October 1763 skriver Mühlenberg: „Min Søn Peter har desværre ikke været nok under min Omsorg og Kontrol, paa Grund af mine mange Embedspligter; men han har ikke faaet noget slet Eksempel fra sine Forældre; men derimod mange Paamindelser og Formaninger. Hans værste Fejl og slemme Tilbøielighed har været hans store Lyst til Jagt og Fiskeri; men dersom vore højærværdige Fædre i Halle skulde opdage nogen ond Tilbøjelighed hos ham, da vil jeg meget bede om, at han bliver sendt til en Garnisons By, hvor der er en god Disiplin, og indskreven under Navn af Peter Weiser, før han forvolder mere Sorg og

før der kommer flere Klager over ham. Der skal han lyde Trommen, dersom han ikke vil følge Guds Aand; men mine Bønner vil følge ham, og naar hans Sjæl kun kan blive frelst, da maa han være i hvilkensomhelst Stilling, og jeg skal være fornøjet. Jeg ved saa godt, hvad det er Satan ønsker over mig og mine." Ved Studeringerne under den haarde Disiplin, som i de Dage var almindelig, kunde Peter ikke finde sig tilrette, han kom snart i Forlegenhed for sin Livlighed, og det varede ikke længe før han blev sendt til Lübeck til Kjøbmand Leonhard Heinrich Niemeyer, som var i Slægt med Erkediakon Niemeyer i Halle. Det var kun en lille Forretning, saa det var ikke meget at lære, og dog maatte han indgaa Kontrakt paa 6 Aars Læretid. Med en beundringsværdig Selvbeherskelse og Taalmodighed begyndte han i sin nye Stilling, og holdt det ud i en 3 Aar; men saa var det ogsaa forbi, han forlod Huset uden at tage Afsked for at se at komme til Amerika igjen. Hos en engelsk Hværver-Officer meldte han sig som Rekrut og blev indskreven. Den 2den Oktober 1766 sejlede han fra Hamburg med Skibet „Venus" og kom 15de Januar 1767 til Philadelphia. Faderen, som for 100 Thaler havde faaet Læretiden formindsket, var meget bedrøvet over Sønnens egenmægtige Handling; men Sønnen holdt bestemt paa, at det var at spilde sin Ungdom, om han var bleven der længere. Efter en Del Forhandlinger, og efter at være løst fra Soldatertjenesten, kom han til den svenske Provst C. M. Wrangel, for at uddannes til Præst. Med en sjælden Kraft kastede han sig nu over Studeringerne, og allerede i Begyndelsen af 1768 holdt han kateketiske Foredrag for nogle Landmenigheder, og prædikede saa i Barren Hill, Pikestown, og Wrangels Kirke. Da han første Gang prædikede i sin Faders Kirke, var Faderen ikke tilstede, han kunde ikke frigjøre sig for ængstelige Følelser; men Glæden blev saa meget større, da Kirkestyrelsen bagefter kom for at ønske ham tillykke med sin Søns Prædiken. I 1768 blev han ordineret og derefter, 12te Maj Medhjælper ved Zions og St. Pauls Menigheder i New Germantown og Bedminster i Hunterdon og Sommerset Counties, N. J., og Aaret efter overtog han ene deres Betjening. Alt tyder paa, at den 22 Aars gamle Præst begyndte sin Virksomhed med Nidkjærhed, og at han helt helligede sig for sin Virksomhed; men naar han tog ud til sine Menighedslemmer, saa øvede han ogsaa Jagt ved Siden af, derved blev han kjendt overalt i New Jerseys Skove, og det kom ham siden som Officer til megen Nytte, da han laa ved Morristown. I New Jersey fandt han sin Brud og den 6te November 1770 holdt han Bryllup med Frøken Anna Barbara Meyer, med hvem han levede et lykkeligt Liv.

Da en Del Tydskere begyndte at udvandre til Virginien, og der var allerede en Del forud, saa fik Pastor Johann Peter Mühlenberg i 1772 et Kald fra den lutherske Menighed i Woodstock, Shenandoah Valley, om at komme dertil og blive deres Præst. Der var imidlertid den Vanskelighed i Virginien, at Kirken og Staten var forenet, og Loven fordrede, at Præsterne skulde tilhøre Episkopalkirken. Da den svensk-lutherske Kirke havde biskoppelig Forfatning, og det var Biskoppen som udførte Ordinationer, saa havde Menighederne dannet sig som et Led af den svensk-lutherske Kirke; men for at kunne indtage den dobbelte Stilling, modtage Menighedens Kald og tillige anerkjendes af Staten, maatte Mühlenberg rejse til England for at faa ny Ordination. Den 2den Marts 1772 sejlede han fra Philadelphia og kom 10de April til Dover. Da han maatte vente paa Lord Biskoppen af London, blev han eksamineret af Kapellanen, Dr. Hind. Der var desuden to andre Amerikanere i London i samme Ærinde, Braidfoot fra Virginien og White, som siden blev Biskop, for Pennsylvania. Mühlenberg og Braidfoot blev først ordineret til Diakoner af Biskoppen af Ely. White var Diakon, derefter blev alle 3 ordineret til Præster den 23de April 1772 af Biskoppen af London i det kongelige Kapel St. James. Biskoppen holdt en alvorlig Tale til dem. Den 3die Maj prædikede Mühlenberg i den tydske Kirke i Savoy; han var tillige hos sin Faders gamle Ven Dr. Ziegenhagen, som imidlertid var imod, at han lod sig omordinere i Episkopalkirken. Efter at have seet sig om i London og brevvekslet med Kirkestyrelsen i Sverig og faaet nogle nødvendige Papirer derfra, sejlede han den 24de Maj fra London og kom i Juli til Philadelphia. Da han var kommen tilbage til Virginien, begyndte Mühlenberg sin Virksomhed i sin dobbelte Stilling, som Medlem baade af den lutherske og episkopale Kirke. Den kraftige og mandige Præst vandt ikke alene sin Menighed men hele Egnens Kjærlighed, og han blev snart den ledende i alle offentlige Anliggender. Han sluttede Venskab med George Washington og Patrick Henry m. fl. Med daværende Oberst Washington streifede han ofte omkring paa de skovrige Blaa Bjerge (Blue Mountains) og de fældte i Forening mangt et Dyr. Det gjærede i alle Forhold, og da han var Washingtons Ven, er det let at vide, hvor han stod. Da der dannede sig en Sikkerheds- og Correspondancekomite for Dunmore County, var Mühlenberg Formand for denne, og ved Stats-Konventionen den 1ste August 1774 i Williamsburg talte han sammen med Patrick Henry kraftigt for Friheden. Da der igjen blev holdt Convention i Richmond den 20de Marts 1775 fornyede Patrick Henry sit Forslag, at Virginien skulde gribe til Vaa-

den og Mühlenberg understøttede det saa kraftigt, at Tydskernes Udsendte stemte til Fordel for det. Man begyndte nu at ruste sig i Virginien; i December 1775 blev det besluttet foruden de to, at samle 6 Regimenter mere, og efter Washingtons og Patrick Henrys udtrykkelige Ønske blev Pastor Mühlenberg udnævnt til Oberst for 8de Regimente. De tydsk-Amerikanere fra Mühlenbergs Kreds, Abraham Bowman og Peter Helfenstein, blev udnævnt til Oberstleutnant og Major. Fuldt ud Soldat rede til at slaa for sin Overbevisning, stod Mühlenberg endnu som Præst for sin Menighed. Efterretningen foer snart gjennem de spredte Menighedskredse, at Mühlenberg vilde gribe Sværdet, samt at i Midten af Januar 1776 vilde han holde sin Afskedsprædiken i Kirken i Woodstock. Dagen kom, det tarvelige Gudshus bygget af de tildels fattige tydske Arbejdere var fyldt indtil sidste Plads og ikke nok dermed; men hele Kirkegaarden rundt omkring Kirken var opfyldt med Mennesker, som vilde høre, men ikke kunde komme ind. Man ventede paa Præsten og nu kom han, men i en Krigers Uniform, den var dog skjult af Præstekjolen, som Tegn paa det hellige Embede han endnu stod i. En aandeløs Stilhed hvilede over Forsamlingen, da deres Præst stod paa Prædikestolen, hvor de vidste han ikke mere skulde staa. Frihedsbegeistringen som havde grebet Folket, den alvorsfulde Tid man gik imøde, alt gjorde at alles Øine hang ved Præsten, som han der stod rede til at bruge det legemlige Sværd, medens han til Afsked svang Ordets. I en kristelig politisk Tale skildrede han deres hellige Ret og deres Undertrykkelse, og gjorde Rede for sit Stade, at han følte det som en hellig Pligt, at tage Sværdet og drage det af Skeden til Kamp; han talte med en saadan Varme, at selv den koldeste blev reven med. Saa tog han Afsked med sin bevægede Menighed, og med sin kraftige klangfulde Stemme sagde han til Slutning: „Efter den Hellige Skrifts Sprogbrug (Prædikens Bog 3), er der Tid til Alt, der er Tid til at prædike, og der er Tid til at bede; men den Tid er nu gaat;“ og med en Røst som en Trompet, saa det gav Gjenlyd i Kirken, vedblev han: „men der er ogsaa Tid til at kjæmpe og den Tid er kommen nu.“ Saa lyste han Velsignelsen for sidste Gang, kastede Præstekjolen af sig, og der stod Oberst Mühlenberg i fuld Uniform, og som saadan gik han ned af Prædikestolen. (I en anden Beretning tilføjes, at han tillige paa den Søndag uddelte Nadveren for sidste Gang) Som han stod nedenfor Prædikestolen, medens Solens Straaler faldt paa en Glasrude med Jesu Navnetræk, lod han Trommen slaa udenfor Kirkedøren for at hverve Rekrutter. Nu fulgte en Scene, som er enestaaende i den ellers saa rige Frihedskrigs Historie; man flokkede sig om ham for at

blive indskreven, man saa gamle Mænd, som var for svage til selv at gribe Vaaben, komme med deres Sønner; og Hustruer og Enker kom for at bede om deres Mænd og Sønner maatte komme med. Omtrent 300 Mand stillede sig den Dag under Mühlenbergs Fane, de vilde følge med deres kjære Præst og Oberst, Soldaterpræsten; men den præstelige Løbebane var nu sluttet I Spidsen for 8de Virginia, eller som det kaldtes: tydske Regimente, kjæmpede Mühlenberg nu for Amerikas Uafhængighed. Han var med i Slaget paa Sullivan Island i Juni 1776, og havde virksom Del i Felttogene og Krigsforberedelserne i Georgia og Syd Carolina. Den 21de Februar 1777 blev han udnævnt til Brigadegeneral. Han havde Commando i Slaget ved Brandywine og Germantown. En Gang reddede han kun sit eget Liv ved med sin Pistol at nedlægge en britisk Officer, og en anden Gang ved at bruge sin Musket. Han var med i Slaget ved Mommouth og Stony Point i Virginien under Lafayette. I Træfningen ved City Point ikke langt fra Petersburg, vandt han en glimrende Seir den 25de April 1781 mod Arnolds overlegne Magt, saa Baron von Steuben takkede ham paa det varmeste og indsendte til Congressen en rosende Beretning om hans Bedrift. Ved Angrebet paa Yorktown 15de Oktober 1781, var hans Brigade i Stormcolonnen som med Bajonet stormede Fæstningen og vandt Sejer. Som Kriger kom han til at færdes paa mange af de Steder hvor han var opvoksen som Barn, og hvor han havde begyndt sin Virksomhed som ung Præst. Hans Fader boede dengang i Trappe, og da han en Tid laa med sin Afdeling ikke langt derfra, saa pleiede han ofte om Aftenen at ride til sit Barndomshjem for at være hos sine gamle Forældre, Slægt og Venner. Den britiske Hær var heller ikke langt borte, saa der maatte passes paa. Foran Vinduer og Døre i Præsteboligen blev der hængt tykke Tepper for at ingen Spion skulde belure dem; mod Morgenstunden red han atter tilbage. I Slaget ved Valley Forget tabte de amerikanske Forposter, og Efterretningen spredte sig snart omkring og gjorde Nederlaget større end det var. General Mühlenberg var da i Trappe, hvor en Kongeligsindet ikke kunde holde sig, men spurgte: „Nu General, har De hørt Nyheden? Hvad tænker De om Deres Armee?“ „Ah det er ingen Ting,“ var Svaret, „det var blot nogle af vore gudsforgaaende Kroppe, naar vore virkelige Soldater kommer til at handle, da vil De faa en anden Efterretning,“ og saaledes gik det. Da han forlod Hæren, var det som General Major. Hans gamle Menighed i Woodstock vilde gjerne havt ham til deres Præst igjen, da han i 1783 kom tilbage til sin Familie, men efter at have brugt Sværdet i 7 Aar følte han sig

ikke skikket til som en kristelig Hyrde at føde Hjorden, og General Mühlenberg optog aldrig igjen Præstekjolen, han lagde 1776. Vinteren 1783—84 tilbragte han hos sin gamle Fader, saa nedsatte han sig i Philadelphia, efter at have foretaget en lang Rejse mod Vesten for at udsøge Land til sig og andre virginiske Officerer. Han blev derefter valgt ind i Statens lovgivende Forsamling, 1785 blev han Vice Præsident i det almindelige Raad for hvilke Benjamin Franklin var Præsident, som han beklædte i 2 Aar. Derefter blev han valgt til Congressen og tjente i den fra 1789 til 1791, 1793 til 1795 og fra 1799 til 1801. I 1788 virkede han tillige med sin Broder Frederik August, for at Pennsylvania skulde antage de Forenede Staters Constitution, som var fremlagt. Da den blev forhandlet, var der foreslaaet, at Præsidenten skulde bære Titelen „Hans Højhed" ligesom Hollands Statholdere. Engang ved General Washingtons Taffel blev Præsidenttitelen forhandlet, Mühlenberg og Wynkoop fra Pennsylvania, som var bekjendt for sin Størrelse, var ved Bordet; i Samtalen sagde Washington: „General Mühlenberg, hvad tænker De om Tittelen ‚Hans Højhed'? Mühlenberg svarede leende: „General, dersom man var sikker paa, at der altid blev saa store Mænd i Embedet som Dem, eller min Ven Hr. Wynkoop, da vilde det være meget passende; men dersom vi fik en Præsident som ikke var større end min Nabo overfor mig, da vilde det være latterlig;" hvilket Svar Washington ikke ret syntes om. I 1797 var han en Præsident Elector, og 1801 blev han valgt til Senator, som han nedlagde 1802; han fik nogen Tid efter Ansættelse som Collectør ved Philadelphia Toldvæsen i hvilken Stilling han blev til sin Død. I 1783 blev han Medlem af det tydske Selskab, hvis Præsident han var 1788 og fra 1802 til 1807. Skjønt lidende, var han med ved Indvielsen af Selskabets nye Hal den 9de April 1807. Han døde i sit Hjem ved Grays Ferry, Philadelphia, paa sin 61aarige Fødselsdag den 1ste October 1807. Hans Lig blev ført til Trappe, og der blev han stedet til Hvile paa den lutherske Kirkegaard ved Siden af sin Fader. En Sten viser Stedet hvor han hviler, paa den staar der: „Helliget til Erindring om General Peter Mühlenberg født den 1ste October 1746, død 1ste October 1807. Han var tapper i Slaget, tro i Cabinettet, hæderlig i alle sine Handlinger, en oprigtig Ven og en ærlig Mand." Han havde 3 Sønner, Francis, Peter og Henry og en Datter Esther.

Han var en Krigens Mand; men det var for Freden og Friheden han kjæmpede, og det var for ham et helligt Kald, saa han kunde sige til Herren med David (2 Sam. 22, 40): „Du har omgjordet mig med

Kraft til Krigen, du skal nedbøje dem under mig, som staar mod mig," og, „du lærer mine Hænder til Striden, mine Fingre til Krigen" (Sal. 144, 1); derfor greb hans Haand Sværdet og slog tappert for Amerikas Uafhængighed.

Soldaterpræstens Liv danner et mærkeligt Afsnit, han nedlagde Præstekjolen og greb Sværdet, og han syntes særlig at være født til Soldat; han lignede i meget sin berømte Bedstefader, Conrad Weiser. Hans Tid med Krigen var Overgangen til Amerikas Uafhængighed og dermed begynder et nyt Afsnit i Landets og Kirkens Historie. Urolighederne med Indianerne førte mange Trængsler over det haarde Nybyggerliv og dermed over Menigheden; og Krigen for Amerikas Uafhængighed bragte ikke mindre trange Tider; men fra disse Trængselstider er der bevaret flere skjønne Træk; af dem er neppe nogen bleven saa bekjendt, som hvad der fortælles om

Regina det gjenfundne Barn.

En Würtemberger fra Egnen i Nærheden af Tübingen, med sin Hustru fra Reutlingen og en temmelig stor Børneflok havde nedsat sig i Pennsylvania, paa et Sted, hvor der endnu ikke var Kirke eller Skole. Han holdt da huslig Gudstjeneste og underviste sine Børn i at læse og bede. Naar han vilde forelæse et Stykke af Bibelen, sagde han: „Værer stille og hører vel til, paa det I maa lære noget; thi Gud taler i denne Bog til os." Da Krigen i 1754 brød ud mellem de Franske og Englænderne i Canada, holdt Indianerne med de Franske og gjorde Streiftog helt ind i Pennsylvania. I 1755 kom de til Würtembergerens Hus medens Konen og en Søn var gaaet nogle Mil til en Mølle for at faa noget Korn malet. Faderen med den ældste Søn og to Døttre, Barbara paa 10 Aar og Regina paa 9 Aar var hjemme. Fader og Søn blev dræbt af Indianerne, og Døttrene førte bort som Fanger; da der var røvet et betydeligt Antal Børn, blev de førte til Indianernes Boliger; der blev Søstrene adskilte, og man ved ikke, hvor Barbara blev af. Regina og en lille Pige paa 2 Aar, som hun ikke kjendte, blev given til en Enke, som kun havde en Søn, som skulde ernære hende; men da Sønnen ofte i Uger var borte fra Hjemmet, saa maatte Børnene gaa ud for at samle Rødder og Frugter til Føden, og naar de ikke fandt nok, blev de ubarmhjertig pryglet. Den lille Regina tog sin Barnetro med sig fra Hjemmet; hun knælede ofte under et Træ og gjentog de Bønner til den Herre Jesus, som hun havde lært hjemme og sang Salmerne som hendes Fader og Moder havde lært

hende, og nu lærte hun dem igjen til den lille Pige, da hun voxste til. Saaledes voxste de op blandt Indianerne til Regina var 18 og den lille Pige ca. 11 Aar; de sang ofte Salmen af den Halleske Salmebog: „Ene og dog ikke ganske ene, er jeg i denne Ensomhed," og saa haabede de paa Herren, at han atter vilde føre dem til hvide Kristenfolk. I 1764 vandt den engelske Oberst Bouquet Seier over Indianerne, og de første Betingelser han stillede, var at de skulde udlevere alle Fanger. Over 400 Fanger blev saa ført til Obersten; det var et sørgeligt Syn, der stode mange unge Mennesker uden de nødvendige Klæder, fattige og nødlidende; det gjorde baade ham og hans Soldater ondt, og de delte deres Brød med dem og søgte at faa Klæder til dem. Obersten førte dem derpaa til Carlisle, Penn, og lod bekjendtgjøre, at alle Forældre, som havde mistet Børn kunde komme, og om de fandt dem, kunde de faa dem tilbage. Da kom ogsaa Reginas Mader tilligemed sin Søn, men Datteren var ikke til at kjende, hun var nu en fuldt udviklet Pige, talede Indianernes Sprog og lignede dem i Udseende. Moderen gik op og ned ad Rækkerne, som var opstillet paa Torvet og græd, thi hun kunde ikke finde sin Datter. Har de slet intet Tegn hvorpaa De kan kjende hende, sagde Obersten; hun svarede, at hun vidste ikke andet, end at Datteren ofte havde sunget Salmen: „Ene og dog ikke ganske ene," saa syng den sagde Obersten. Moderen istemmede derpaa Benjamin Schmolckes dejlige Salme, og se, da hun sang, sprang en Jomfru frem af Rækkerne, faldt Moderen om Halsen og begge sang under Taarer Verset tilende. Moder og Datter havde fundet hinanden, og da den anden Pige ikke fandt sine Forældre, kom hun med hjem til Reginas Moder. Regina spurgte nu sin Moder om den Bog, i hvilken Gud taler til os. Da Moderen havde mistet sin Bibel ved Branden, henvendte hun sig til Pastor Kunze for at faa en; der fik hun at vide, at Præsterne Voigt og Krug var ankomne fra Tydskland og havde bragt en Kiste Bøger med. Saa tog Moder og Datter til Philadelphia for at bede Mühlenberg om at hjælpe dem med at faa en Bibel. Mühlenberg gav hende ikke alene en Bibel, men Anvisning paa hvor hun kunde faa en Salmebog, samt lidt Penge til. Regina var inderlig glad, da hun holdt Bibelen i sin Haand. Mühlenberg prøvede om hun endnu kunde læse; hvilket hun kunde saa temmelig godt. Mühlenberg formanede hende til fremdeles saaledes at holde fast ved Herren og sluttede med: hold fast ved det Du har, at ingen skal tage din Krone.

I New Hannover havde Mühlenberg konfirmeret Frederick Reichelsdorfers voksne Døttre; derefter kjøbte Faderen et Stykke Skovland ved Blue Mountains, som han opdyrkede, og flyttede dertil med sin Familie;

men da Indianerne begyndte med deres Overfald, flyttede han sin Familie tilbage til New Hannover, og søgte derfra at dyrke Landet. Paa Grund deraf rejste han ofte mellem det og New Hannover. En Gang i Marts Maaned tog han sine Døttre med sig; da de paa en Fredag blev færdig med at tærske Hvede, skulde de Dagen efter rejse hjem; men om Morgenen fik de en forunderlig Angst, og da de samlede sig til Aftenbønnen, vilde Døttrene, at de skulde synge Salmen: „Hvo ved hvor nær mig er min Ende?" og overgav sig saa til Herren. Da Morgenen brød frem, gik Faderen ud paa Marken for at ordne noget til Hjemturen. Da han kom derud, saa han to Indianere komme efter sig med Tomahawks og Skalperkniv; han blev først som fastnaglet, men derpaa vendte han sine Tanker til Herren og udbrød: „Herre Jesus, enten jeg lever eller jeg dør er jeg din." Neppe havde Indianerne hørt Ordet Jesus førend de vendte om og løb alt hvad de kunde. Manden løb nu ogsaa hvad han kunde ind i Skoven, og videre til et Hus, hvor der boede to tydske Familier; men han kom kun for at finde dem i Dødskampen, de var faldne for andre Indianeres Tomahawk. Angesten for sine Døttres Skjæbne greb ham, og han skyndte sig afsted for at komme til dem; men da han kom saa nær, at han kunde se hjem, saa han Hus, Lade og Stald indhyllet i Flammer. Han løb til et nærliggende Hus, hvor han fik nogle med sig, bevæbnede saa godt de kunde. Da de kom havde Indianerne forladt Huset, som nu omtrent laa i Aske; den ældste Datter var allerede brændt, og der var kun nogle faa Levninger tilbage af hende; den yngste Datter laa skalperet og ilde tilredt fra Hoved til Fod, men hun var endnu i Live, og havde saa megen Kraft, at hun kunde fortælle, hvorledes det hele var gaaet til. Hun bad Faderen om at bøje sig ned og give hende et Afskedskys før hun gik hjem til sin kjære Frelser, og da den bedrøvede Fader havde kysset sin døende Datter, befalede hun sin Aand i Faderens Hænder og døde.

Man forfærdes over de unge Pigers grusomme Død, men naar man ser Frimodigheden i Dødens Stund under de svære Lidelser, da viser Troen sig ogsaa her, som den Sejer der har overvundet Verden, og det har sikkert været til Gavn for Samtidige, og altid vil det være et skjønt Vidne om Guds-Barnets Sejer midt i Døden, saa der maa siges trods den frygtelige Dødsmaade: „Kostelig i Herrens Øine er hans Helliges Død. (Sal. 116, 15.)

At Børnene kunde blive undervist i Guds Ord, laa mange af Nybyggerne meget paa Sinde, og Mühlenberg sammen med de andre

Præster virkede hvad de kunde for, at der blev Skole omkring i Menighederne. Efter Forholdene var Skolerne paa flere Steder gode, og især i Philadelphia, gjorde den udmærket Fremgang. Nogle af Lærerne var særlig dygtige Mænd, og virkede til megen Velsignelse. Der var dog ingen, der indtog saa fremragende en Plads som J. F. Vigera og J. J. Løser, der tillige ledede Gudstjenesten i Præstens Fraværelse, og virkede i det hele som uordinerede Kateketer. Her ved Overgangsperioden skal de omtales lidt nærmere, da de tog saa virksom Del i Synodens Stiftelse, og havde en Stilling i Menigheden som Lærere og Medhjælpere, om de end ikke fik en Præstegjerning i den.

Lærer (og Kateket) **Johann Friederich Vigera** er født af protestantiske Forældre ved Strassburg, hvor hans Fader vor Kjøbmand. I 1741 rejste han med et Selskab af Salsburgere til Ebenezer, der fik han et lille Stykke Land og skulde have Oversigt med Waisenhuset. 1742 laa han syg i Pastor Bolzius Hus, og da han blev ved at være svag, rejste han 8de August 1743 til Pennsylvania. Der kom han til at holde Skole i New Hannover, og i Præstens Fraværelse ledede han Gudstjenesten og læste en Prædiken. I 1746 opholdt han sig i Mühlenbergs Hus samt holdt Skole. Han ledsagede flere af Præsterne til Synodemøder og paa Rejser, holdt Skole paa forskjellige Steder, samt hjalp til med Ledelsen af Gudstjenester. 1748 holdt han Skole i Lancaster, og 1749 i Philadelphia. Der boede han hos Pastor Brunnholtz til han selv fik eget Hjem. Mühlenberg skriver, at 19de April 1749 viede Brunnholtz Vigera til Jomfru Anna Stephenson, en Pige paa ca. 37 Aar. Hun var en dygtig og gudfrygtig Pige, hendes Moder var en engelsk Kvæker, men efter at være vakt ved Whitefields Prædiken, blev hun undervist og døbt af Mühlenberg og derefter konfirmeret af Brunnholtz. Vigera virkede til megen Velsignelse og stod rigtig venligt til Præsterne; i hans Breve er der noget humoristisk, han kalder dem sine Brødre, og Mühlenberg omtaler ham som Ven og Medarbejder. Siden kom han noget i Forbindelse med Christopher Sauer, kom til at bo i Germantown, og arbejdede for ham som Kopist. Det kjølnede noget af Forholdet til Præsterne. Mühlenberg besøgte ham i Germantown og 15de Oktober 1766 besøgte han Mühlenberg og alt tyder paa, at det gamle Venskabsforhold var atter oprettet mellem dem.

Lærer (og Kateket) **Johan Jacob Löser** er født den 1ste Juli 1723 i Fischback, Tydskland. Han kom i 1741 til Amerika. Da Mühlenberg kom over, kom Löser snart til at hjælpe med Skolegjernin-

gen, og der gives ham det allerbedste Vidnesbyrd, først og fremst for hans Gudsfrygt, som for Undervisningen og Sangen. Han var en Tid Lærer i New Hannover; naar Præsten ikke var tilstede, læste han en Prædiken. Han havde gode Gaver, men blev dog ved Lærergjerningen. Prædikenen, som han læste eller holdt, skrev han selv og læste den derefter for Mühlenberg. Han fik ogsaa Tilladelse til at udføre Nøddaab, og bliver af og til kaldet for Kateket. I 1747 tog Mühlenberg ham med paa en Missionsrejse over Providence, Tulpehocken, Lancaster og York. Aaret efter var han med paa en lignende Rejse i New Jersey. Da der var en talrig Ungdom i Lancaster, blev han valgt til deres Lærer og efter en Prøve, flyttede han dertil i Januar 1749. Der virkede han til Velsignelse i 44 Aar, som Lærer og Kirkesanger. Kort efter at han var kommen dertil, var han en Del syg. Siden var han Handshuh til megen Hjælp under hans Sygdom. Ved Synodemødet i 1762 berettes det, at Skolen om Vinteren blev besøgt af mellem 80 og 90 og om Sommeren af mellem 50 og 60 Børn. Den 10de November 1747 blev han gift med Maria Margretha Epple (født 25de Januar 1724). De havde 6 Børn i deres Ægteskab, deraf overlevede 3 Døttre Forældrene. Hans Hustru døde 23de Oktober 1770. Löser døde 7de Januar 1793 noget over 69 Aar. Han blev begraven 8de Januar paa Lancaster Kirkegaard ved Siden af sin Hustru. En Marmorplade med tydsk Indskrift dækker hans Grav. Der staar, at han hviler i Forventningen af en salig Opstandelse, efter tro at have tjent Menigheden i 44 Aar med Ungdommens Undervisning, ved at lede Sangen og ved Forelæsning og Sygebesøg. Han faar i et Vers tillige det Vidnesbyrd, at han var en Børneven og en tro Herrens Tjener.

Af Mænd, som søgte at komme i Synodens Tjeneste og tildels virkede i den, kan nævnes:

Student Johan N. Deyling (Döling) er født 1715 paa Øen Rygen. Han studede i Jena og Halle, kom derefter i Forbindelse med Hernhutterne og virkede blandt dem i Pennsylvania. Paa Grund af hans Forhold til en ung Enke blev han taget i Tugt; rejste derefter til New Jersey, hvor han i April 1746 blev gift med Marie van Døren (født ved Albany 1729). Hun var en Søster til Pastor Weygands Hustru. Han søgte nu at komme i Forbindelse med de lutherske Præster, men disse havde Betænkelighed ved ham. Tildels paa egen Haand holdt han Skole en Tid i Germanstown. Derefter var han paa flere Steder. Han døde i New Jersey 1778.

Som en tro Lærer, der tillige ledede Gudstjenesten i York nævnes Philip Teutsch; han virkede der til sin Død 1783. Ligeledes omtales

Gottlieb Mittelberger, Michael Walther og Naumann med nogle andre, dog ikke som Ledere af Gudstjenester. Mühlenberg klagede over nogle af de ansatte Lærere, og det var ofte svært nok, at faa duelige Mænd. Efterhaanden som unge Mænd forberedte sig for Embedet hjalp de til ved Undervisningen i Menigheden. Flere Lærere og Kateketer blev siden ordineret til Præster, saa for dem var Lærergjerningen en praktisk Forberedelse for Præstevirksomheden.

Det 17de Synodemøde blev holdt 25de Juli 1769 paa 5te Søndag efter Trinitatis ved Indvielsen af Zions Kirken i Philadelpia.

Menigheden i Philadelphia var vokset saaledes, at St Michaels Kirke blev for lille; man tænkte da paa at bygge den større; men saa var man bange for, at det ikke godt kunde udføres, derfor blev det besluttet at bygge en ny Kirke til, hvad der ogsaa var det heldigste efter Menighedens Størrelse. Da Menighedsforfatning blev antaget 18de Oktober 1762 blev den underskreven af 270 Mænd; men allerede i Efteraaret 1765 talte Menigheden mellem 7 og 800 Familiefædre. I 1761 havde Menigheden bygget Skolehus ved Cherry og 4de Street; det stod indtil det i 1872 blev solgt. Der blev kjøbt et Grundstykke paa det sydvestlige Hjørne af Cherry og 4de Street, og 16de Maj 1766 blev Grundstenen lagt med stor Højtidelighed til Zionskirken. Blandt de i Grundstenen nedlagde Dokumenter var der en Skildring af den lutherske Kirkes Begyndelse og Fremgang i Philadelphia; det slutter blandt andet saaledes: „Nu kjære Børn og Børnebørns Børn befaler vi Eder Gud og hans Naades Ord, som er mægtig til at opbygge Eder, og give Eder Arv iblandt alle de Hellige (Ap. Gj. 20.). Vi er forvisset om, at vi er rene for Eders Blod, om I forsømmer Eders Saligheds-sag i denne Verdens Ørken. Vor Begyndelse var kun lille, og selv nu er vore Udsigter ikke saa meget gode, naar vi ser hen til det store Værk, vi har for os; men hele Menigheden har villigt offret deres Gaver med stor Offervillighed. Vaag derfor med Omhu over Eders Kirkeordning, saaledes at I altid kan have Præster og Lærere, som giver Agt paa dem selv og den ganske Hjord, iblandt hvilke den Hellig Aand sætter dem som Tilsynsmænd at vogte Guds Menighed, hvilke han forhvervede med sit eget Blod, og vær saaledes mod disse Eders Lærere, at de kan udføre deres Pligter med Glæde og ikke sukkende, thi det er Eder ikke gavnligt. Lad det ved Guds Naade og ved hans Naademidler være det vigtigste for Eder at være og blive frugtbare Grene paa det sande Vintræ, Kristus, Lysets Børn, Lemmer paa hans aan-

delige Legeme, levende Stene i det himmelske Zion. Tillad ikke Misfornøjelsen og Partiaanden at komme frem iblandt Eder; men dæmp den med kristelig Kjærlighed og Mildhed, saasnart den vil vise sig Handler kjærligt og venligt mod vore Søsterkirker, og gjør mod dem, som I ønsker, de skal gjøre mod Eder. Hold fast ved det I har, at ingen skal tage Eders Krone. Det samme Sind være i Eder, som var i Kristus Jesus, og vandrer saaledes, som han vandrede. Og dersom I i hans Efterfølgelse møder Fristelser, Prøvelser og Lidelser, forsag ikke, men glæder Eder, naar I lide med Kristus, saa I ved hans Herligheds Aabenbarelse kan faa den evige Glæde. Men Fredens Gud, som ved en evig Pagts Blod udførte fra de Døde, den store Faarenes Hyrde, vor Herre Jesus, han befæste Eder i al God Gjerning til at gjøre hans Villie, og han virke i Eder det, som er behageligt for ham selv ved Jesus Kristus; ham være Ære i al Evighed! Amen." (Ebr. 13, 20. 21)

Ved Grundstenen talte Dr. Wrangel og Dr. Mühlenberg over Ap. Gj. 17, 24—25: „Gud som haver gjort Verden og alle Ting, som ere derudi, han som er Himmelens og Jordens Herre, bor ikke i Templer gjorte med Hænder; han tjenes og ikke af Menneskers Hænder, som den, der har noget behov, efterdi han selv giver Alle Liv og Aande og alle Ting" og 1 Moseb. 28, 21—22: „Kommer jeg igjen til min Faders Hus med Fred, og Herren vil være mig en Gud, da skal denne Sten, som jeg har oprejst til en Mindesten, være et Guds Hus, og jeg vil visselig give dig Tiende af alt det du giver mig." Da Grundstenen var lagt tog man kraftig fat paa Arbejdet og i Løbet af Aaret var Murene rejst paa den store 108 Fod lange og 70 Fod brede Kirke. Det følgende Aar gik det ogsaa ret godt fremad; men da kom de politiske Forviklinger og bragte en Stilstand i mange Forhold og det virkede svækkende paa Kirkens Opførelse; men Arbeidet gik dog stadig frem, og Zions Kirken blev fuldført og var i lange Tider den største og smukkeste Kirke i Nord Amerika Kirkens Skib var ved Søjler delt i Midterskib med et mindre ved hver Side. Mod Øst mellem to Piller stod Prædikestolen og bagved stod Orgelet. Der var tillige et Galleri. Den kunde rumme mellem 2 og 3000 Personer. Paa den østlige Side var der en Taarnfod, Taarnet blev dog aldrig fuldført. Kirken kostede ca. $21,333, hvad i hine Tider var en meget betydelig Sum. Da Synoden skulde holdes i Juli, var Kirken færdig til Indvielse, om der end manglede lidt ved dens Indre med Stole og lignende. Det var en Højtidsfest for Menigheden at kunne samles til Indvielse og Synodemøde i den nye Kirke. Provst Wrangel kunde ikke være med, da

han allerede var rejst hjem til Sverrige. Der var kort forud ankommen et Par nye Medarbejdere fra Fædrelandet nemlig Præsterne J. H. C. Helmuth og J. F. Schmidt. Den høitidelige Indvielse fandt Sted 5te Søndag efter Trininatis. Episkopalpræst R. Peters prædikede paa Engelsk, hvilken Prædiken siden blev trykt. Under Synodemødet blev Student Daniel Kürhn eksamineret og fik Tilladelse til at virke som Kateket eller Kandidat. Zionskirken stod nu indviet til Herrens Ære; dens følgende Historie skal nu paapeges i korte Træk, da den har havt stor Betydning i Kirkens Udvikling, og i lange Tider var den lutherske Hovedkirke i Amerika. Der var nu to lutherske Kirker i Philadelphia, men det vedblev længe kun at være en Menighed med to Præster og to Kirker. Dr. H. M. Mühlenberg var Førstepræst, og havde sin Svigersøn Pastor Dr. J. C. Kunze til Medhjælper; siden da han nedlagde Embedet blev Kunze Førstepræst og efter ham Dr. Helmuth med sin Medrejsende til Amerika Pastor J. F. Schmidt til Medhjælper og efter hans Død Dr. Schäffer, og saaledes blev det ved indtil der dannede sig flere tydsk-lutherske Menigheder i Philadelphia under den tiltagende Indvandring. — Da Zionskirken var den største blev den benyttet til mange Festligheder, hvor Folkemængden ellers ikke kunde rummes paa andet Sted. Da Methodistpræst George Whitefield i 1770 var paa en Opvækkelsesrejse i Philadelphia, tillod Kirkeraadet hans Venner at faa Zionskirken, men den var dog ikke stor nok for Tilstrømningen til Whitefields Prædiken. Da Englænderne indtog Philadelphia blev Zionskirken den 25de November 1777 omdannet til et Militærhospital, og meget i den blev ødelagt derved. Da den atter kunde bruges til Gudstjeneste maatte de, som vilde sidde, selv tage en Stol med fra Hjemmet. I 1782 var den atter istandsat og Dr. H. M. Mühlenberg indviede den paany til et Herrens Hus, efter at Ødelæggelsen saa haardt havde ramt den. Den 10de Oktober 1790 fik Kirken et Orgel paa 2000 Piber; det var bygget af David Tannenberg i Lititz, Penn., og gjaldt for at være det største og bedste Orgel i Amerika. Juledag 1794 blev Menigheden ramt af en haard Prøvelse, idet der om Natten fra nogen Aske i hvilken der var brændende Kul opkom Ild, saa snart stod hele den smukke Kirke i et Flammehav, og med Undtagelse af de stærke Mure nedbrændte alt. Dog kunde Kirken atter indvies den 26de November 1796; men den var nu ganske forandret og ikke paa langt nær saa smuk som forud. Efter General George Washingtons Død (14de December 1799) blev der holdt en stor Mindefest den 26de December 1799 i Zionskirken. Hovedtaleren var General Henry Lee; det var ved den Lejlighed han første Gang brugte Udtryk-

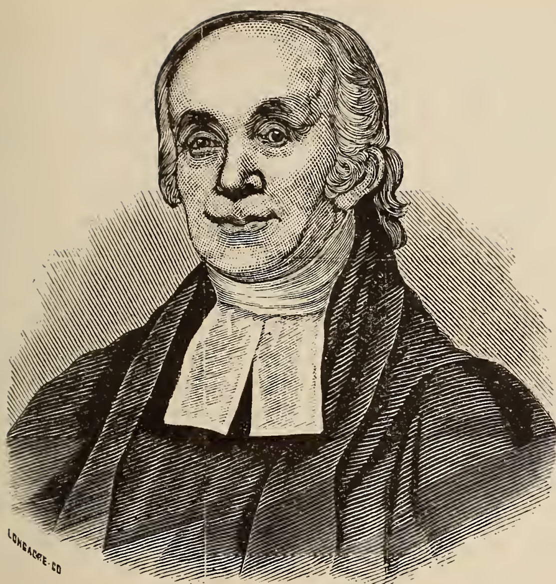
ket om Washington, at „han var den første i Krig, den første i Fred, den første i sine Landsmænds Hjerter.“ (The first in war, the first in peace, the first in the heart of his countrymen), et Ord som fløi hele de Forenede Stater over, og som siden er bleven saa almindeligt om Washington. Til Ære for Benjamin Franklin, holdt Philadelphia Philosophiske Selskab Fest i Zionskirke. Paa Reformationsfesten 31te Oktober 1817 blev der holdt en meget stor Højtidelighed i Zions Kirke, ved hvilke der udkom et Festskrift som tillige indeholdt den Augsburgske Konfession. Den 16de Maj 1866 Hundredeaarsdagen efter Grundstenens Nedlæggelse var der Højtidsfest i Menigheden. Kirken var om Aftenen smukt oplyst for Aftengudstjeneste, og der var gjort store Anstrængelser for at smykke den ærværdige gamle Kirke. Søndagen forud, 13de Maj, havde dog været den egentlige Festdag. Festprædikenen blev holdt af en Søn af Menigheden, Pastor Dr. G. F. Krotel, over Joh. 4, 38.: „Jeg haver udsendt Eder at høste det, som I ikke arbejdede; Andre have arbejdet, og I ere indkomne i deres Arbejde.“ Om Eftermiddagen var der Fest for de tydsk-lutherske Søndagsskoler i Philadelphia, ved hvilke der var over 2000 Børn. Om Aftenen var der Missionsfest ved hvilke en anden Søn af Menigheden, Pastor B. W. Schmauck prædikede over Sal. 48, 10. 14: „O Gud! vi tænke paa din Miskundhed midt i dit Tempel. Lægger Mærke til dens Mur, betragter nøje dens Palladser, at I kunne fortælle det for den Slægt, som kommer.“ De følgende Dage stod den aaben for Besøgende og Onsdag Aften, den 16de, sluttede Festen, da talte Pastor Dr. A. Späth over Ap. Gj. 17, 24. 25. og 1 Mos. 28, 21–22. de Ord der lød ved Grundstenens Nedlæggelse. Der var Grund til at betragte Zions Mure; thi den nye Tid havde bragt andre Forhold; af den gamle Menighed var der nu 5 Menigheder med egne Kirker. Saa blev den gamle Zionskirke solgt 1868 og nedbrudt 1869. Men da Menigheden samlede sig sidste Gang i Kirken 1ste November 1868 og Kirkens Præst Dr. W. J. Mann talte i den for sidste Gang, da stod der paa Alteret Billedet af Grundplanen til den nye smukke Zionskirke, som Menigheden byggede paa Franklin Street, og indtil den blev færdig kunde Menigheden benytte den gamle Michaels Kirke, som endnu stod, men 1874 blev ogsaa dette gamle Minde nedbrudt.

Efter at have fulgt Zionskirkens Historie til den maatte vige for den nye Zionskirke, vender vi tilbage til Synodemødet 1769; da var det at Præsterne Helmuth og Schmidt ankom. De kom begge til at være Medarbejdere ved Zionskirken efter at have virket i andre Me-

nigheder. Kunze, som kom Aaret efter, var vel før dem Præst ved Kirken; men som de, der kom først og i trange Tider var knyttet til Kirken og døde som Præster ved den, skal de nu omtales:

Pastor Dr. **Justus Heinrich Christian Helmuth** er født den 16de Maj 1745 i Universitetsstaden Helmstadt i Braunschweig. Hans Fader hed Joh. Christop Helmuth, og Moderen Justine. Da han endnu ikke var 14 Aar mistede han sin Fader. Da løb han bort fra Hjemmet; paa Landevejen traf han en Adelsmand der lagde Mærke til Drengen og gav sig i Samtale med ham, og nu fortalte Drengen, at han var løbet bort, fordi han var vred paa Gud, han havde bedet saa meget til ham, men alligevel var hans Fader død. Adelsmanden blev rørt og tog den lille Flygtning til sig i Vognen; han vilde fly fra Gud, men Herren havde Fredstanker med ham. Han blev siden bragt til Waisenhuset i Halle, der søgte han alvorligt Herren. Han læste flittig, og kom saa til at studere Theologie. Da han var færdig med sit theologiske Studium, blev han hvad Luther har sagt er bedst, først Lærer, og det baade i det tydske og bøhmiske Sprog ved Waisenhuset. Da han holdt sin første Prædiken i Halle, sad Bogatzky under Prædikestolen, uden at han vidste det; men bagefter kom han og takkede den unge Prædikant. Fra Pennsylvania kom der indtrængende Bøn om at faa flere Præster sendt over, og Francke søgte da at faa Mænd, der egnede sig for Gjerninger. Paa den Tid var Helmuth tilligemed en anden Kandidat indbudt til at prædike for en Præst i Nabolaget; dengang var det Brug, at Præster bar Parykker paa Prædikestolen, og det vilde være anseet for meget stridende mod kirkelig Orden, om der ikke mødtes med Paryk. Helmuth fik en Paryk at laane og prædikede saa om Formiddagen; men den anden Kandidat kunde ikke faa nogen passende, og det var saaledes umuligt at prædike. Helmuth tilbød sig at prædike for ham, og med megen lille Forberedelse gik han atter paa Prædikestolen og holdt en alvorlig Prædiken. Francke, som fik det at vide, tænkte straks, at den fromme 24aarige Mand, som var saa villig til at prædike, maatte særlig passe for Amerika, og Kaldet blev derpaa tilstillet ham og hans Ven Joh. Fr. Schmidt.

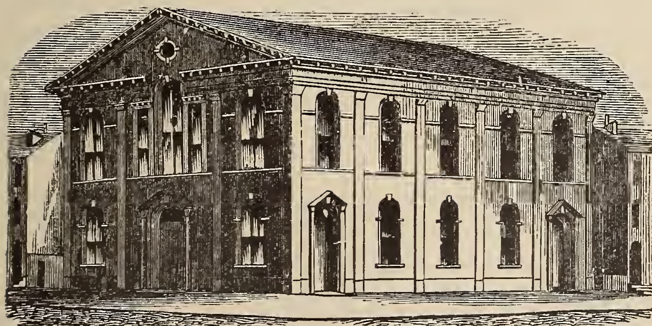
Hans Moder, der levede som Enke i Hannover, gav nu Tilladelse dertil, og han modtog Kaldet; derom skriver han: „Da jeg skulde antage Kaldet fra Amerika, saa var der hos mig en tvivlende og nagende Frygt, og da jeg havde antaget det, tiltog Frygten tusind Gange mere; men Gud være lovet, før jeg skulde forlade det elskede Halle kunde jeg sige: Herren sender mig.“ Derefter rejste han tilligemed Schmidt i

Pastor Dr. JUSTUS HEINRICH CHRISTIAN HELMUTH.

Født 16de Maj 1745. Ordineret 1768. Kom til Amerika 1769.

Død 5te Februar 1825.

Zionskirken i Philadelphia.

Indviet 25de Juli 1769.

Efter Branden indviet 26de November 1796.

Juni 1768 til Wernigerode, hvor de blev eksamineret og derefter ordineret af Konsistoriet. Han tog saa hjem for at besøge sin Moder; Afskeden med hende var fuld af Vemod, nu han skulde paa den lange Rejse. De skulde afgaa fra Hamborg; men der mødte de en hel Del Vanskeligheder, de havde alt deres Sager ombord paa et Skib og skulde med det, men de maatte igjen tage deres Tøj derfra, og lade Skibet sejle; det var en Skuffelse, men de fik at se, at det var Herrens Haand, som førte dem, thi Skibet gik under paa Rejsen. Endelig kunde de sejle fra Hamborg og videre igjen fra London den 10de Februar 1769 og i April kom de til Philadelphia. Efter en kort Hvile tog Mühlenberg ham til Lancaster, hvor den store Menighed enstemmig valgte ham til deres Præst, og ved sin evangeliske Forkyndelse som ved sit hele Liv vandt han sin Menigheds Kjærlighed. Han var en Børneven og tog sig særlig af de Smaa. Han siger, at han i Almindelighed prædikede om Formiddagen og Eftermiddagen, og derefter katekiserede han med Børnene, eller ogsaa havde han kun Børnene om Eftermiddagen. Fra Kirken tog han Børnene over til Skolen, hvor han læste lidt for dem om fromme Børn og andet lignende, og paa den Maade søgte han at holde dem fra Gaden, hvor der var saa mange Farer og Fristelser for de Smaa! Der var et stort Antal Børn, mellem 2 og 300 som han havde et vaagent Øje med. Om Aftenen plejede han desuden endnu en Gang at prædike i Kirken, ligeledes havde han Gudstjeneste Torsdag Aften; den øvrige Tid var han optagen i Skolen og med Syge- og Husbesøg. Da Mühlenberg i sine Meddelelser omtalte hvorledes han med Nidkjærhed tog sig af baade Unge og Gamle skrev han: „Maatte den gode Gud kun give mig mere Kraft; thi jeg føler det saa godt i min Samvittighed, at jeg langt fra har gjort nok, deri kan min Ungdom, min ringe Indsigt og Erfaring og egen Efterladenhed have en stor Del af Skylden. O min Gud det koster meget at faa sin egen Sjæl frelst, hvad vil det da ikke koste, naar man har saamange at vaage over."

Snart fik han sig eget Hjem og en Medhjælperinde. Den 5te Juli 1770 blev han viet til en Datter af Joh. Heinrich Keppele, Frøken Maria Barbara Keppele, med hvem han levede et lykkeligt Liv.

Ved Synodemødet i September 1771 foreslog han, der skulde holdes Præstekonferenser til gjensidig Opmuntring og Bestyrkelse, og den første Konference blev derefter afholdt i New Holland hos Pastor D. Kurtz. „Der, siger han, tilbragte vi Tiden paa en rigtig broderlig Maade, idet vi havde noget til Opbyggelse, Belærelse og fælles Betragtning, og derefter blev der bedet. Nu venter jeg, at alle mine kjære Brødre vil

komme hertil i Februar 1772, saa vi med hverandre kan nyde den hellige Nadvere." Under Kampen følte han, hvor godt det var, naar Guds Børn stod sammen, og for at Livet i de Helliges Samfund kunde udvikle sig mere og mere var hans stadige Bøn og Arbejde. Der kunde komme trange Tider, da han følte sig forsagt i Striden; men saa vidste han, hvor han skulde søge sin Styrke, hos den Herre Jesus, derfor kunde han skrive: „Verden er en Stridens og Kampens Tumleplads, og hvem kan vel i Krigens Tummel midt iblandt Fjender vente en blivende Fred? Regnen overfalder jo Sædemanden ved hans Arbejde, samt snart Kulde og snart Hede; men det skal drive ham til at blive mere og mere ivrig i sit Arbejde, saa han kan faa sit Dagværk fuldendt. Efter nogle Dages korte Prøvelser venter vi Evigheden; der, ja der forandres Klagen til den salige Glæde." — Paa Ugedage prædikede han i Middletown, der var det gaaet tilbage med Skolen; men han fik den paa Fode igjen. Da Skolelæreren var en ordentlig og kristelig Mand paalagde han ham at holde Gudstjeneste om Søndagen ved om Formiddagen at læse af Arndts Sande Kristendom og om Eftermiddagen at katekisere med Børnene. Det blev fortsat dermed hele Sommeren uden nogen Afbrydelse, og det bidrog til at samle Folket, som var bleven noget splittet ved, at en fordrukken Skræddersvend, der for $2.00 var bleven ordineret af en, der kaldte sig luthersk Præst, var villig til at antage sig dem, og desværre var der nogle, som vilde have ham til deres Præst. Helmuth virkede til megen Velsignelse, saa der herskede almindelig Enighed i Menigheden. Kirken, som var 60 Fod bred og 80 Fod lang med 1500 Siddepladse, fyldtes snart; thi selv Hernhutter, Reformerte og Mennoniter kom for at høre hans Vidnesbyrd om Frelsen ved Jesus Guds Søns Blod. Kirkegjælden blev der afbetalt paa; men hvad der var vigtigere, der skete en stor Opvækkelse iblandt dem, ved hvilke mange gamle Syndere blev omvendte og bad grædende om Naade; men hvor vor Herre Jesus bygger en Kirke, der bygger Satan et Kapel ved Siden af; det kom man ogsaa til at erfare her. Mange, som vel vilde kalde sig lutherske Kristne, baade blandt Unge og Gamle, viste deres Vrede og Had imod Opvækkelsen og levende Kristendom; men om dem skriver han: „Disse Mennesker maa jeg rigtig elske, dels fordi de ogsaa er kjøbt med Jesu dyrebare Blod, dels fordi de er mig nyttige; thi de opmuntre mig til Forsigtighed og Alvor, og de ansporer mig til Bøn og Vidnesbyrd, og endelig fordi de er mig et Vidnesbyrd om, at jeg fører mit Embede i Jesus; thi var jeg saadanne Mennesker til Behag, da var jeg ikke mere Kristi Tjener." Da der kun blev lidet agtet paa den gode gamle Kirkeord-

ning fik Helmuth sat igjennem, at enhver, som vilde være Medlem, skulde indskrive sit Navn. Det syntes mange at være for stor en Tvang; men der var dog 1300 Voksne, som lod sig indskrive. Da der engang skulde optages nye Medlemmer, og nogle aabenbare Syndere, som efter Paamindelser ikke havde forbedret sig, blev udslettet, fik man at se, at det blev taget med Alvor, og flere sluttede sig derved til Menigheden, og det virkede saaledes, at i to Værtshuse, hvor der tidligere var ført et syndigt Liv, kom det til at gaa mere ordentligt til, af Frygt for Menigheden. Der var nogle opvakte Sjæle, som af og til holdt Bønnemøder i Husene; som Regel gik Helmuth ikke med, ligesom han heller ikke anbefalede dem; men han havde heller intet imod dem. Det gav imidlertid Anledning til, at der blev sagt, at Helmuth vilde stifte en ny Sekt eller ogsaa gaa over til Hernhutterne; det vakte en Del Uro i Menigheden, og der blev endogsaa skreven imod Pietisterne, og selv paa Øl- og Skjænkestuer disputerede man om „Bedebrødrene, Bedesøstrene og de nye Hellige", som de kaldtes. Helmuth aflagde saa en hjærtelig Bekjendelse i Menighedens Forsamling om sit Stade, og saa hørte Spotten op. Da der 5 Mil fra Byen boede en lille Flok, som bestod af Lutheranere, Hernhutter, Tunker, Mennonitter og Seperatister, og da der iblandt dem alle var flere, som gjerne vilde høre ham og tale med ham om deres Sjæles Frelse, saa tog han til dem hver 5te Uge og prædikede; men til Herrens Bord tog han kun Lutheranere. Foruden sin egen Menighed og Prædikepladser, betjente han tillige regelmæssig 3 Menigheder, som var 15 Mil fra Lancaster, saa der var mange Uger, han prædikede 11 Gange og maatte rejse 100 Mil. Alle hans Venner sagde til ham, at han maatte ikke prædike saa meget, da han derved nedbrød sin Helbred; men han sagde: „Ordet befaler mig at virke og gjøre godt medens jeg har Tid." „Den gamle brøstfældige Hytte maa gjerne nedbrydes i min gode Herres Tjeneste, naar jeg kun vinder Sjæle, og at vinde Sjæle, det er mit Embede og mit Ønske." Saaledes virkede han til Krigsbegejstringen greb Folket, saa skrev han om den 25de August 1775: „Krigens Uro og Larm hører man overalt paa Gaderne, næsten alt er under Gevær. Iveren kan næsten ikke beskrives; hvor der forlanges 100 Mand, melder der sig straks langt over det forlangte Antal. Selv paa Steder, hvor man skulde tro, der vilde hengaa Aar, før Folket vilde gaa frivilligt med, har Efterretningen om Begivenheden ved Lexington i New England i nogle Uger gjort dem helt krigersk. Kvækere og Mennoniter ekserserer med og fornegter derved deres Religionsprinciper; hele Landet fra New England til Georgia er kun som et Sind for at værge Livet og forsvare

Friheden. I Philadelphia er de engelske og tydske Skoleelever inddelt i Soldaterkompagnier og ekserserer som virkelige Soldater. Give Gud at Folk engang vilde blive lige saa ivrige til at kjæmpe for den aandelige Frihed, som de nu er det her i Amerika for den jordiske Frihed."

Da Mühlenberg i April 1779 nedlagde Embedet i Philadelphia, blev Dr. Kunze valgt i hans Sted og Helmuth modtog derefter Kaldet som Andenpræst og flyttede derpaa til Philadelphia. Her tog han fat med den samme Nidkjærhed, som i hans første Menighed, og han mærkede ogsaa her Velsignelsen af sit Arbeide. „Vor evangelisk-lutherske Menighed, skriver han, er ikke alene den største her i Byen, men ogsaa den ivrigste til at besøge Gudstjenesten; den giver ogsaa villig sine Gaver til Kirken, saa jeg tror, at i dette Stykke er der faa Menigheder i Europa, som overgaar den, og at ingen kan maale sig med den i Amerika." Det var til stor Velsignelse, at Menigheden kunde se den Endrægtighed hvormed deres Præster virkede ved Evangeliets Forkyndelse i broderlig Kjærlighed. Kunze var den lærdeste, men Helmuth den som bedst vandt Folket. Med den største Enighed virkede de i begge Kirker, Zions og St. Michaels, blandt Konfirmanderne og med Børnenes Undervisning, i Menigheden, i Skolen og ved den lærde Anstalt. Kunze var tydsk Professor ved Universitetet og Helmuth en af Trusteerne, og han anvendte megen Tid paa Undervisningen; med 70 Elever læste han daglig Latin, Græsk og Tydsk ved Hjælp af 3 Underlærere. „Vort Arbejde i den store Menighed, er ofte svært anstrængende, sagde han; men det er vort Haab, at vort Arbejde ikke er forgjæves." Ogsaa her tog han sig særlig af Børnene; han skriver derom: „Jeg føler den største Glæde ved at være iblandt de kjære Lam; thi endskjønt jeg om Søndagen mange Gange har over 200 omkring mig, saa sidde de dog saa stille og opmærksomme, som jeg kan ønske det. At omgaaes med Børn er særlig min Lyst; Sang, Bøn og Omgang med Børn er mig saa glædeligt, at jeg næsten foretrækker Børneundervisning for Prædiken for Voksne." Ved det tydske Selskabs aarlige Forsamling den 8de September 1784 holdt han Festtale, og bad ved samme Leilighed Medlemmerne om at drage Omsorg for det tydske Institut, og Selskabet gik villig ind derpaa, og paatog sig at betale Omkostningerne. „Det er nødvendigt, skriver han, at vore herværende Tydskere faar noget iøjnefaldende, naar de skal opmuntres til mere Flid ved deres Børns Opdragelse."

I 1784 blev Dr. Kunze forflyttet til New York, og Helmuth blev nu Førstepræst og hans kjære Ungdomsven og Medrejsende til Amerika, Pastor Schmidt, blev valgt til hans Medarbejder som Anden-

præst. De havde virket i hinandens Nærhed, idet Schmidt havde været Præst i Germantown; men nu skulde de virke ved hinandens Side, og de gjorde det ret i Broderkjærlighed. De virkede sammen i Menighed og Skole som ved Universitet, og der udgik fra deres Veiledning dygtige Mænd, som tog Arbejdet op i Herrens Vingaard. I 1785 hædrede Pennsylvania Universitet ham med den theologiske Doktorgrad.

I 1793 kom den gule Feber første Gang til Philadelphia. De fleste Præster fra de andre Samfund rejste bort fra Byen for at undgaa den frygtelige Prøvelse; men Helmuth og Schmidt blev paa deres Post uden at frygte Faren, for at de kunde bringe Fredens Ord, som giver Trøst og Styrke i Døden, til de, som skulde vandre heden. Den tro Ven, Schmidt, blev smittet, dog Herren sparede ham; men en Tid stod Helmuth ene i det svære Arbejde. Da der var begravet 625 Menighedsmedlemmer stod Helmuth en Søndag paa Prædikestolen i Zionskirken og talte om Dødens Alvor og Salighedens Haab, nævnte sig selv en Dødens Mand; men han gik alligevel fra Kirken hen for at pleje de Syge med Guds Ord. Om den Tid siger Dr. Demme i Ligprædiken over ham blandt andet: „Dog Et, og det kunde forøges langt, langt mere, et maa jeg nævne, og det er hans Virksomhed i Ulykkesaaret 1793, dengang da Guds Haand hvilede tungt paa denne Stad, da Pesten fordrede Skarer af Ofre, da alt hvad flygte kunde, flyede Rædselens Sted, da mange Præster forlode deres Menigheder, da selv Blodets Baand ikke kunde holde fast, da Mænd flyede for deres Hustruer, og Børn for deres Forældre, da blev han; beredt til af Kjærlighed at ofre sig for Hjorden. Paa denne Prædikestol stod han og sagde: „Se kun paa mig som paa en Død" — og saa gik han hen i Husene, hvor Giften boede og bragte Evangeliet til de Syge, de Døende og de grædende Sunde; gik hen ad Dødsmarken og tilraabte sine Døde endnu et Levvel. Ja sandelig, da vidste han sig som Hyrden, der elskede Hjorden, og ikke agtede sit Liv dyrebart. Da fortjente han den Højagtelse, der blev ham saa almindeligt tildelt." Da Feberen atter brød ud i Aaret 1800, stod Præstebrødrene igjen trofast ved hinandens Side. Han var en uforfærdet Prædikant; han sparede ikke Synden; men med den inderligste Kjærlighed henviste han Synderen til Jesus. Alvorligt talte han; men Kristi Kjærlighed lyste ud fra hans milde Aasyn. Siden 1790 blev han næsten hvert Aar valgt til Synodens Præsident og i mange Aar var han dens Senior. I 1808 holdt han for Synoden en Prædiken i Lebanon, der gjorde saadant Indtryk, at der blev længe talt om den. I Vinteren 1811 var det en Søndag saa strængt Vejr, at der kun kom meget faa til Kirke; men de der

kom samlede han omkring Kakkelovnen, og med Henblik til Veiret talte han dybt og indtrængende til dem. I 1811 begyndte han Udgivelsen af det første lutherske Tidsskrift i Amerika „Evangelisches Magazin," det udkom Kvartalsvis og blev fortsat til 1817. I det meddelte han flere af sine Salmer. I 1812 kaldte Herren hans Ungdoms Ven og Medbroder Schmidt herfra; da holdt han Ligtale over ham i Zions-kirken ud fra 2 Sam. 1, 26., da lød det til Afsked over Vennen: „Jeg er saare bedrøvet for dig min Broder Jonathan! du var mig saare liflig, din Kjærlighed var mig underfuldere end Kvindens Kjærlighed" og endnu en Afsked i St. Michaels Kirke og siden igjen i Zions Kirke over Rom. 1, 16: „Jeg skammer mig ikke ved Kristi Evangelium; thi det er en Guds Kraft til Saliggjørelse for hver den som tror, baade for Jøder først og for Græker." Og i sit Magazin satte han ham et smukt Minde ledsaget af hans Billede. Indtil September 1820 kunde han endnu prædike; da trak han sig paa Grund af Alderdomssvaghed tilbage i Stilhed; omtrent 50 unge Mænd var uddannet under ham, og han havde øvet en gavnlig Indflydelse paa dem. I 1824 kaldte Herren hans Hustru herfra efter at de i 54 Aar havde delt Glæde og Sorg med hinanden; de havde i deres Ægteskab havt 5 Børn. Freidig og glad i Troen gik den 80aarige Olding ind til den evige Hvile, da Herren kaldte ham den 5te Februar 1825. Den 13de Februar 1825 holdt Dr. Demme Ligprædiken over ham i Zionskirken — den blev siden udgivet i Tryk; den blev holdt over Ebr. 13, 7: „Kommer eders Vejledere ihu, som haver forkyndt eder det Guds Ord, og naar I betragter Udgangen af deres Vandel, da efterfølger deres Tro." Han havde udgivet flere Skrifter, blandt andre „Ligprædiken over Mühlenberg," „Daaben og Skriften," „Underholdning med Gud," „Broderkjærligheden," „Aandelige Sange" og en Del Børneskrifter m. fl. Bogatzky, som ved hans første Prædiken havde mødt ham med Kjærlighed, bevarede han i venligt Minde; han pleiede hver Morgen at læse i hans Skatkiste. Hans hele Liv bar Vidne om Kristi Kjærlighed, han elskede ikke med Ord og Tunge, men i Gjerning og Sandhed 1 Joh. 3, 18; men den Kjærlighed havde han ikke af sig selv; det bekjendte han saa fuldt som nogen, han søgte og fandt den med Johannes ved Frelserbarmen; derfor kunde han ogsaa sige: „Ikke os Herre! ikke os men dit Navn give du Ære for din Miskundheds Skyld, for din Sandheds Skyld." Sal. 115, 1.

Den Levnetsbeskrivelse, som Dr. Helmuth gav af sin Ven i Evangelisk Magazin, 2det Bind, 1813, tilligemed Billedet, som han kalder „meget træffende" lyder saaledes:

Pastor JOHANN FRIEDRICH SCHMIDT.

Født 9de Januar 1746. Ordineret 1768. Kom til Amerika 1769.

Død 16de Maj 1812.

P a s t o r **Johann Friedrich Schmidt**, i 43 Aar luthersk Præst i Philadelphia, er født den 9de Januar 1746. Hans Forældre boede i Landsbyen Frohse ikke langt fra Aschersleben. Han var Bonde, men ikke af den almindelige Slags, han læste og tænkte meget, og søgte derfor at give sine Børn en god Opdragelse. Da han særlig bemærkede gode Gaver hos Johann Friedrich, saa sendte han ham i 13aars Alderen til den berømte Waisenhus-Skole i Halle. Bekostningen blev ikke anvendt forgjæves, den salig Afdøde viste sig som en meget flittig, stille og ivrig Elev. I Sprog og andre Videnskaber gjorde han store Fremskridt og blev i 1765 erklæret for dygtig nok til at indtræde ved Universitetet i Halle. Som hans Opførsel ved Skolen havde været, saaledes udmærkede han sig ved Universitetet. Han valgte Theologien som sit Studium, og hørte med vedholdende Flid de berømte Professorers Forelæsninger ved Universitetet. Ved Siden af det almindelige theologiske Studium fandt han med sin dybe Aand og gode Forstand en stor Fornøjelse i philosophiske Undersøgelser. Han var en dygtig Mathematiker, og i Astronomi bragte han det meget vidt, hvorpaa der endnu foreligger mange Beviser. I Kjendskab til Historien og da især til Kirkehistorien har Meddeleren kun fundet Faa, der var hans Lige. Ved den Anstalt, hvor han havde samlet sine Skolekundskaber, blev han ansat som Lærer fra 1766 til 1768. Han underviste i det latinske og græske Sprog, men især blev han ved sine mathematiske Kundskaber Skolen til megen Nytte; han forestod en Tid den første Klasse som Lærer i dette Fag. Han var heller ikke fremmed for de østerlandske Sprog; Hebraisk læste han paa Skolen i Halle, og selv syslede han med Glæde med de syriske og arabiske Sprog. I 1768 blev en af hans fortroligste Venner tilbudt et Embede som Præst i Amerika, det satte ham i en stor Anfegtelse, saa i flere Maaneder kunde han ikke komme til Klarhed over, hvad der var Guds Villie; han klagede sig flere Gange til Schmidt, og han gjorde hvad han kunde for, at Vennen ikke skulde modtage Kaldet; men trods alle Forhindringer føjede Herren det saaledes, at Vennen fik fuld Vished, at han vilde modstaa Herrens Villie om han ikke gik. Schmidt var slet ikke tilfreds med denne Beslutning. Det stod for ham, som en saadan Adskillelse ikke var til at udholde. Ved en hjærtelig Samtale, som den salige Direktør Francke havde med den Kaldede, beklagede Francke, at han vist kom til at rejse ene; da nævnede han sin Ven, som den, han antog, der ikke vilde være uvillig til at rejse med. Kaldet blev nu ogsaa tilbudt ham, og det tog ikke lang Betænkningstid, før han erklærede sig villig til at rejse, dog kun under den Betingelse, at hans Fader vilde give sin Tilladelse til Rejsen.

Der blev nu straks skrevet til Faderen, og efter nogle Dage kom der Svar, at Schmidt maatte rejse i Guds Navn. Begge begav sig nu i Juli Maaned 1768 paa Vejen og en Søndagsmorgen kom de til Ascherslеben, de gik straks tilfods til Schmidts Fødested; hele Familien var endnu i Kirke, da de kom; den første, som kom hjem, var Faderen, han bød dem Velkommen med en Slags faderlig Forlegenhed, da han saa paa deres Dragt, at de nu allerede var paa Rejsen til det nye Land. Snart derefter traadte Moderen og de øvrige af Familien ind i Værelset, og nu blev der en almindelig Graad og Klage. Mange af Naboerne kom til og forøgede Selskabet, saa Stuen og Huset blev fyldt til Trængsel; især saa man med noget uvenligt Blik paa Schmidts Ledsager, da man antog det var hans Skyld, den elskede Søn og Slægtning, nu for Livstid blev udreven af Venskabs og Kjærligheds Arme. Schmidt var stille, som han altid plejede at være. Hans Ledsager kunde først ikke rigtig finde sig tilrette, og hans Stilling var ham i høj Grad pinlig indtil han i denne Trængsel og virkelige Tumult tog Bogatzky's Skatkiste op af Lommen og bad de Tilstedeværende om at være stille, da han vilde forelæse dem noget. Han slog op paa Lykke og Fromme, og fandt Bibelstedet til 11te Februar fra Sal. 97, 11: „Lys er saaet for den Retfærdige, og Glæde for de Oprigtige i Hjærtet." Læste derpaa højt den hele Side, og holdt derefter en hjærtelig Bøn, som han sluttede med et frejdigt Amen. Det havde en velsignet Virkning, saa alle blev beroliget. Faderen traadte nærmere hen til de Rejsende, gav dem Haanden og sagde: „Rejs i Herrens Navn, selv om det saa var til Tyrkiet, Herren vil være med Eder." Faderen var saa tilfreds, at han efter nogle Dage kom efter de Rejsende for at kunne være tilstede ved Ordinationen i Wernigerode. Rejsen blev nu fortsat over Halberstadt, Ambleben, Braunschweig og Hannover til Hamborg. Det som i Begyndelsen syntes Schmidt saa let, da han antog Kaldet, blev ham siden en svær Byrde, og han maatte erfare den Kamp, som sædvanlig følger med dem, som under saadanne Forhold vil gjøre Guds Villie. Dertil kom, at han fra sin Ungdom af var plaget af en stærk Hovedpine, og den blev værre ved Kjørslens Bevægelse og Rystelse. I Oktober gik begge Pilegrimmene ombord paa Skibet. Mærkværdigt var det, de kom ikke til at sejle med det til London, da der kom Forhindringer, og deres Sager maatte bringes over paa et andet Skib, og se! Skibet de først skulde have været med, gik under paa Søen og 2 Passagerer tilsatte Livet, medens de nu kom lykkelig med deres Skib til London. Schmidt havde en svær Rejse; han kom slet ikke fra sit Leje paa Grund af Hovedpine, førend de kastede Anker i Themsen.

Deres Ophold i London trak ud til Slutningen af Januar 1769; ogsaa her var Schmidt stadig syg af Hovedpine, og paa Grund af Stenkulsdampen tog den stadig til. Paa Reisen over Verdenshavet troede alle, som saa ham i de første 14 Dage, at han aldrig kom levende til Amerika. Hans Ledsager kom derved i stor Nød, han følte, det var hans Skyld, at den elskede Broder havde paataget sig en saadan Rejse. I denne sørgelige Sag, som kun den, der har erfaret noget lignende, nogenlunde kan forstaa, søgte Herren ham i en mærkelig Drøm. Han syntes om Natten, at han saa tydeligt saa den syge Schmidt, og idet han saa paa ham med Vemod og den inderligste Deltagelse, kom der en Mand klædt i en lang Dragt med et ærværdigt Udseende igjennem Værelset, hvor den syge laa, da faldt det strakts den Drømmende ind: „O det er jo vor Herre Jesus"; han gik efter ham, greb fat paa Sømmen af hans Klædebon og bad om Hjælp; men Herren gik ligegyldig bort og lod den Bedende og den Syge tilbage uden Hjælp. Dette Optrin gjorde et saa stærkt Indtryk paa den Sovende, at han vaagnede med Skræk og Bedrøvelse. Han greb efter den første den bedste Bog, som laa i Nærheden, det var den Halleske Salmebog. Med den største Forlegenhed slog han den op, da faldt hans Øjne netop paa disse træffende Linjer i 2det Vers af Salmen: „Zion giv dig kun tilfreds:

Giv i Jesu Favn dig ind
Han skal dig ej kaste hen
Tryg for Verdens Kastevind
Er du hos din fuldtro Ven;
Lad det storme som det kan
Du skal komme vel i Land.' *)

Ligeledes faldt det ham med det samme ind, at Obstruktions-Piller kunde hjælpe den Syge, og han gav ham dem. Hans hele System havde i de sidste 14 Dage været i den største Uorden, men i nogle faa Timer kom det derved igjen i Orden, og efter faa Dages Forløb kunde den Syge opholde sig paa Skibsdækket, og han var nu rask hele den øvrige Rejse lige til de landede i Philadelphia den 1ste April 1769.

Her tog man mod de to Pilegrimme med den største Glæde, de kom til at opholde sig hos den salige Dr. Mühlenberg, der viste sig imod dem som en Fader. Pastor Schmidt blev nogle Maaneder i Phila-

*) Joachim Pauli's Salme: „Zion gieb dich nur zufrieden." Andet Vers begynder: „Trieben dich die Meereswellen". Ovenstaaende Vers af samme Indhold er af Salmen: „Stille er min Sjæl til Gud".

delphia indtil han fik Kald fra Menigheden i Germanstown, hvilken Menighed han betjente i 17 Aar med den største Troskab, saa han blev meget elsket. Her giftede han sig med Frøken Maria Barbara født Schauwecker med hvem han havde 11 Børn hvoraf 3 endnu lever (de 3 Børn som lever er 3 Sønner, den ældste er en meget yndet og dygtig Advokat i Reading, og de andre to er i Philadelphia ved Handelen samt driver andre Forretninger*). I 1785 blev han kaldet til Medhjælper i Philadelphia, og 1786 blev han med et meget stort Flertal Stemmer valgt til ordentlig Præst ved Menigheden. Siden den Tid har han, som enhver af os ved, forvaltet sit Embede med stor Troskab og vundet Menighedens Kjærlighed og Højagtelse. Under sin Pilegrimsvandring her i Philadelphia har han flere Gange maattet kjæmpe med mørke Timer, her var det at Herren ved Døden borttog 7 af hans Børn i deres bedste Aar, og det hastig efter hverandre; her var det han ved Døden mistede en tro og elsket Hustru i 1793 efter et langt Sygeleje, og hvor han selv i samme Aar to Gange kort efter hinanden fik den gule Feber; men som dog for en stor Del blev lykkelig besejret ved Brugen af de Halleske Mediciner. Formodentlig havde han opsamlet Sygdommen ved sine troe Sygebesøg. 1794 nedbrændte til hans store Sorg den skjønne prægtige Zionskirke og det nye Orgel. Ved Siden af disse store Begivenheder og trykkende Gjenvordigheder led han alvorligt paa sine besværlige Vandringer af Hovedpine og andre Svagheder. Under det anstrængende Arbejde ved Embedets Forvaltning plejede han altid at sige: „jeg virker fremad saalænge jeg kan, og skal heller ikke skaane mig indtil min sidste Stund, selv om jeg skal segne under Arbejdet." Han udførte virkelig ogsaa en Embedshandling, da han ikke mere kunde rejse sig fra sit Leje. Ved Siden af sin Embedsgjerning forberedede han unge Mænd for Embedet, og som endnu bevarer hans grundige Undervisning i taknemmelig Erindring.

Den 16de Maj 1812 behagede det Herren at tage ham fra denne Taaredal til stor Sorg for mange Sjæle. Hans Sygeleje var langvarigt og smertefuldt; men den stille Hengivenhed i Herrens Villie og hans sædvanlige Taalmodighed blev til stor Opmuntring og Opbyggelse for enhver som besøgte ham. Den 19de Maj blev han paa en hæderlig Maade og under hans Menighedsmedlemmers mange Taarer begravet fra Zions Kirke, i hvilke hans bedrøvede Kollega (Dr. Helmuth) holdt en kort Ligtale over 2 Sam. 1, 26 og under en frygtelig Trængsel blev han nedsat foran Alteret i Michalis Kirke. Den 31te Maj

*) Det er skrevet i 1813.

blev den egentlige Ligprædiken holdt over ham i Zions Kirken over Rom. 1, 16, en Tekst som betegnede Indholdet af alle hans Prædikener, thi Læren om Jesu Kristi Forsoning gik hos ham over alt andet. For kortelig at omtale den Saliges Karakter, da kan det med Sandhed siges, at han var en meget lærd Mand, men som over for Verden ikke gjorde noget Væsen af sine Gaver; han var en tænkende og tillige en grundig og from Præst, hvis hele Stræben var i alle sine Taler at stille Tilhørerne Kristus og hele Guds Sandhed til Salighed for Øinene. I Særdeleshed var han et Fredsbud for de Syge og Døende, som han henviste til Kristus den Korsfæstede. Han var en varm Børneven, de Fattiges Velgjører. Kort sagt, han var en Kristen, der levede som han prædikede."

Til denne Dr. Helmuths Livsskildring skal kun tilføjes, at Pastor Schmidt efterlod en Del Manuskripter i opbyggelig og kirkehistorisk Retning samt en Del lærde sproglige og astronomiske Afhandlinger.

Om dette Vennepars Liv og Samarbejde for Guds Rige maa man sige med Sal. 133. 1.: „Se hvor godt og hvor lifligt er det, at Brødre ogsaa bor tilsammen!" thi de stod faste i en Aand og stred af en Sjæl for Evangeliets Tro. Filipp. 1, 27.

Kateket Daniel Kuhn, der fra Synoden 1769 fik Tilladelse til at virke som Kateket, var Søn af Doktor Adam Simon Kuhn, som med sine Forældre var indvandret fra Schwaben til Amerika i 1733. Doktor Kuhn var Medlem af Kirkestyrelsen i Lancaster fra 1750 til 1756 samt Byens Borgermester; han var en from Mand, som tog virksom Del i Kirkens Anliggender. En af hans Sønner studerede særlig Botanik hos den berømte Linné i Sverig og blev siden Medicinsk Professor i Philadelphia, en anden var Kjøbmand i Philadelphia. Daniel Kuhn studerede ved Philadelphia College, og som Student holdt han en engelsk Tale ved Kirkeindvielsen i New Hannover den 6te November 1768. Da Pastor Weygand i New York 1768 ønskede at faa ham til Medhjælper, blev han sendt dertil; men i Maj 1769 kaldte Mühlenberg ham tilbage for at han kunde forberede sig til Kateketeksamen for Synoden i Juni. Efter at have bestaaet Eksamen, blev han sendt som Kateket til Middletown, Penn. I 1770 var han med ved Synodens Møde hvor han afslog at blive ordineret, han ønskede endnu at virke som Kateket samt fortsætte sine Studier i Europa. Den episkopale Missjonær Barton omtaler ham i et Brev af 17de December 1770 som en licenced Diacon i den tydsk-lutherske Kirke, som har betjent flere Menigheder; men da han taler engelsk, foretrækker han at gaa til den episkopale

Kirke, og han anbefaler ham til Ordination hos Biskoppen af London, da han vil rejse dertil i Sommeren 1771. Da Provst Wrangel var rejst til Sverig og Broderen studerede der, saa rejste han ogsaa did for at studere videre. Mühlenberg medgav ham en latinsk Anbefalingsskrivelse. Det syntes, som om man ønskede at faa ham til Præst i Philadelphia til at prædike paa engelsk. Muligvis er han bleven ordineret i Sverig eller London, begge Steder nævnes. I et Brev af 2den Februar 1779 omtales han af Mühlenberg som allerede død; man ved ikke noget nærmere om ham.

Som Præster i Synoden maa der tillige anføres Pastor W. Graaf og Pastor J. M. Enderlin, da de begge i længere Tid virkede i dens Tjeneste. Graaf havde faaet Licence i 1760, men naar han blev ordineret er temmelig uvist, dog formodentlig før 1770. Enderlin er formodentlig ordineret mellem 1768 og 1770; thi 1770 deltog han i Mødet som ordineret Præst.

Pastor **Wilhelm Graaf** (Graf) var fra Leiningen, Tydskland, og havde studeret Theologie i Giessen, Hessen-Darmstadt. I 1758 og 1759 holdt han Skole i Pennsylvania. Han var en Tid hos Pastor Weygand i New York og fik fra ham godt Vidnesbyrd. I 1760 fik han Licence til at betjene Menigheden i Hackensack og Ramapo, N. J. Naar han blev ordineret ved man ikke. Da Pastor P. Mühlenberg flyttede til Virginien, blev han i 1775 hans Efterfølger som Præst for Raritan, New Germantown, de forenede Menigheder i Hunterdon og Morris Countier, N. J. Her virkede han til sin Død afholdt af sin Menighed. Han holdt sig meget for sig selv; thi skjøndt han en Tidlang havde været i Mühlenbergs Hus, saa holdt han sig dog en Del borte fra Synodalforhandlingerne. Af Dr. Kunze blev han i 1785 indbudt til at være med ved Stiftelsen af New York Ministerium, men han kom ikke. 1790 fik han Indbydelse til igjen at komme med til Pennsylvaniasynodens Møder, men heller ikke her mødte han; derimod kom han med til New York Ministeriums 2det Møde 1792; men han mødte kun den ene Gang, og han og hans Menigheder nævnes ikke meget i Forbindelse med Synoderne. Efter hans Død nævnes Menighederne igjen. Han var nu gammel og virkede under megen Svaghed; han betjente tillige Menigheden i Spruce Run, men da han kun prædikede paa Tydsk og en Del blev engelsktalende, saa tabtes mange for den lutherske Kirke og gik til andre Samfund. Efter at han var flyttet til New Germanstown døde hans Hustru. I hans senere Aar giftede han sig igjen med en ældre Dame, som overlevede ham.

Han døde 1809 omtrent 80 Aar og blev begraven paa New Germanstowns Kirkegaard. I 1812 brændte den lutherske Kirke og en Del af dens Ejendom faldt tilbage til Giverne og paa dens Grund staar nu en presbyteriansk Kirke.

Pastor **Johann Michael Enderlin** (Enterlein). I 1763 holdt han Skole i Philadelphia. Han maa formodentlig være bleven ordineret 1768 eller deromkring, thi han nævnes som Præst for Indiansield, Penn., fra 1768 til 1770. Han var med ved Synodens Møde i Reading 1770. Han bliver ikke meget nævnt, saa hans Virksomhed faldt mere i det stille; omkring 1793 maa han være død.

Det 18de Synodemøde blev holdt 24de Oktober 1770 fra Onsdagen efter 19de Søndag efter Trinitatis i Trinitatis Kirke i Reading, Penn. Det var en rigtig Glædesfest for den lutherske Menighed og særlig for Mühlenberg og hans Hustru; thi kort forud var Pastor Johann Chr. Kunze kommen fra Halle og i hans Følge kom deres Sønner Frederik August og Heinrich Ernst Mühlenberg. Det var en Glæde for Forældrene at gjense deres Sønner; nu kom de tilbage for at indtræde i Kirkens Tjeneste som Arbejdere i Herrens Vingaard. Kunze, som var ordineret i Tydskland, skulde være Medhjælper i Philadelphia. Saa kom Ordinationsdagen den 25de Oktober; der var 4 Kandidater som fremstillede sig for under Bøn og Haandspaalæggelse at indvies til Embedets Forvaltning; der stod Faderen foran sine Sønner F. A. C. Mühlenberg og G. H. E. Mühlenberg for at ordinere dem sammen med Christian Streit og Joh. Georg Jung; to Aar forud var hans ældste Søn indviet til Ordets Tjeneste, det var en Glæde for Patriarken; nu stod 3 Sønner sammen med ham i Kampen for Guds Rige. To af hans Døttre blev nidkjære Præsters Hustruer, saa paa ham opfyldtes Davids Bøn: „Vore Sønner maa være som Planter, der er komne til Frodighed i deres Ungdom; vore Døttre som Hjørnepiller, der er udhuggede efter Templets Stil." Sal. 144, 12. Med Undtagelse af J. G. Jung, var de nylig ordinerede Præster i en ung Alder, C. Streit var 21 Aar, F. A. C. Mühlenberg 20 Aar, og G. H. E. Mühlenberg, der skulde virke som Diakon, var kun 17 Aar; at han indtraadte i Embedet i saa ung Alder kan neppe forsvares, det var for ungdommelig en Præst; dog vor Herre vedkjendte sig hans Virksomhed saa han blev til Velsignelse for Guds Rige. Ved Synodemødet fik tillige Conrad Røller Licence og siden ordineret i Synodeaaret.

Pastor Dr. **Johann Christoph Kunze,** født 5te August 1744, kom som ordineret Præst til Amerika 1770 og blev Præst i Philadelphia med den unge G. H. E. Mühlenberg som Hjælpepræst. Han blev gift med H. M. Mühlenbergs Datter Margaretha Henriette. Han virkede til Velsignelse som et agtet Medlem af Synoden i Philadelphia indtil han i 1784 flyttede til New York og i fuld Overensstemmelse med Synoden, var en af Stifterne af New York Ministerium og dets første Præsident. Han døde 24de Juli 1807. Som New York Ministeriums Præsident vil han der blive nærmere omtalt.

Pastor siden Congressmand **Friederich August Conrad Mühlenberg,** er født den 2den Januar 1750 i Providence og døbt den 15de Januar; som hans Faddere nævnes Conrad Weiser, Friederich Marsteller, Hofpræst Ziegenhagen og Professor Francke. I 1763 rejste han i sit 13de Aar med sine Brødre til Halle for at studere til Præstegjerningen og kom tilbage tilligemed sin yngre Broder og Pastor J. C. Kunze i 1770. Han blev ordineret ved Synodens Møde i Reading den 25de Oktober 1770. I December rejste han med sin Søsters Mand, Pastor C. E. Schultze, til Tulpehocken, for at virke der som hans Medhjælper; medens han dog særlig betjente Schaeferstown efter at Pastor J. C. Stöver havde nedlagt Embedet der. Den 15de Oktober 1771 traadte han i Ægteskab med Frøken Catharina Schäfer, Datter af en af Forstanderne for Menigheden i Philadelphia. Efter at have virket til Velsignelse i Pennsylvania og blandt andet gjort en meget besværlig Missionsrejse over de blaa Bjerge, blev han i 1773 kaldet til Præst ved den tydske Kristus-Kirke i New York. I Efteraaret 1774 fik han med de andre Præsters Samtykke Tilladelse fra Synoden til at Præsterne i New York Stat dannede en egen Synode, og 3die Søndag i Advent skrev han til sin Fader, som da var i Ebenezer, Georgia, at den første Konference skulde holdes i New York i April 1775. Dr. Kunze siger, som Faderen havde Æren af at have stiftet den første Synode, saaledes blev det Sønnen, som stiftede det evangelisk-lutherske Ministerium for New York Stat. Han lagde vel Grundvolden dertil, men Krigen afbrød Forhandlingerne, og han vedblev at høre til Pennsylvania Synoden. Han var Præst i New York fra 1773 til 1776. Da Krigen brød ud, og han efter Slaget paa Long Island havde erklæret sig for en Ven af Amerikas Uafhængighed, stod han i Fare for at blive greben af Englænderne. I Februar, da General Charles Lee besatte New York, sendte han sin Hustru med deres to Børn hjem til hendes Fader i Philadelphia; der blev deres 3die

Barn kort efter født; selv blev han tilbage hos sin Menighed. New York var i Uro ved Efterretningen om, at den britiske Flaade nærmede sig og da en Del af Flaaden kom under Sir Howe den 29de Juni maatte Mühlenberg forlade Byen; han kom til Philadelphia 2den Juli, og var der da Uafhængigheden blev erklæret 4de Juli 1776. Hans Virksomhed som Præst i New York var nu tilende; men Menigheden vilde ikke slippe ham, de vilde vente paa roligere Tider, da han atter kunde staa i deres Midte, som deres Præst, dog det skedte ikke. Den 26de August kom han med sin Familie til New Providence for at hjælpe sin Fader, og den 23de August prædikede han der. Englænderne vilde have hængt den rebelske Præst, om de havde faat ham fat; men han slap fri for dem. Efter Synodens Ønske flyttede han i April 1777 til New Hannover, hvor han prædikede, og i 1778 blev han Præst for Oley Hill Menighed, samt prædikede tillige i New Goshenhoppen og under Vacansen i Reading 1777—78 tillige der. Under de trange Krigstider var det ofte haardt nok for Pastor Mühlenberg at faa det tarvelige Udkomme for sig og Hustru og deres 7 Børn; men Herren viste ogsaa her sin Trofasthed imod dem og hjalp dem gjennem de knappe Tider. Den 2den Marts 1779 modtog han Valg til Continental Congress; hans Virksomhed som fast Præst hørte hermed op, om han end siden virkede for Kirkens Vel. Det følgende Aar blev han valgt som Repræsentant for Philadelphia til Assembly of Penn. I 1781 og 1782 blev han valgt til Speaker i House of Assembly (Formand). I 1783 blev der forhandlet om at han skulde rejse til Ebenezer, Georgia, og overtage den betrængte Menighed der. Han blev imidlertid indvalgt i Pennsylvania Board of Censors (Retsforsamling) og var Formand til det opløstes 25de Sept. 1784. I Maj 1784 blev han udnævnt til Fredsdommer for Skippach, Perkiomen, Providence og Limerick, hvilket Embede han nedlagde 14de Januar 1789, da han blev Registrator for Montgomery County, og fik Del i en Sukkerfabrik i Philadelphia, hvortil han flyttede. Han virkede hvad han kunde for Antagelsen af de Forenede Staters Konstitution i Pennsylvania. Han var valgt i 2den, 3die og 4de Congress og præsiderede i Repræsentanthuset (House of Representatives) i 1ste og 3die Congress, var ved sin Stemme den 29de April 1796 medvirkende til at Amerika undgik en ny Krig med England. Efter 1798 trak han sig tilbage fra det politiske Liv og blev ansat 8de Januar 1800 ved Landkontoret for Pennsylvania (Receiver General of the Land Office). Fra 1790 til 1797 var han Formand for Pennsylvia tydske Velgjørenheds Selskab. Han var Medlem af Styrelsen for Pennsylvania Universitet, og af Pastor Hartwig blev han udnævnt

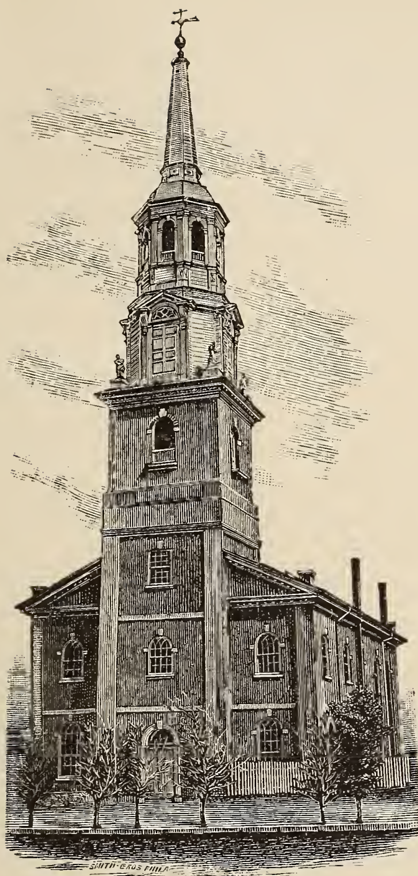
til Formand ved hans paatænkte Seminar. Han boede længe i No. 82 North 2nd Street, men i 1800 flyttede han til Lancaster. Han døde agtet og æret den 4de Juni 1812 i Lancaster i sit 62 Aar. Han efterlod 6 Børn. Som Præst og Statsmand havde han virket til Velsignelse og Gavn for Kirke og Land.

Pastor Dr. **Gotthilf Heinrich Ernst Mühlenberg** er født den 17de November 1753 i New Providence. Efter at de første Barndomsdage var henrundne i Hjemmet blev han i sit 10de Aar tilligemed sine 2 Brødre sendt til Halle i 1763. Efter en Rejse paa 7 Uger kom de til England, og kort efter sejlede de til Holland. Brødrene rejste lige til Halle; men den unge Heinrich blev overgivet til en Ledsager og rejste med ham over Oldenburg, Bremen og Hannover med den Bestemmelse at besøge sin Faders Fødested, Einbeck, og deres Slægtninge der. Manden, der skulde ledsage ham, handlede dog meget hjærteløst, han forlod Drengen, da der endnu var langt til hans Bestemmelsessted. Der stod den lille Dreng, en Fremmed i et fremmed Land, uden Penge og uden Venner, dog tabte han ikke helt Modet; han begyndte ene tilfods at forsøge at naa frem til Einbeck. Det var en sørgelig Vandring for det forladte Barn, der saa godt, han kunde, søgte at naa frem til sin Faders Slægt, som han aldrig havde set. Vor Herre holdt sin beskjæmmende Haand over den lille Vandrer, saa han kom stedse nærmere mod Maalet; men nu var han ogsaa saa træt og udmattet, at han neppe kunde mere. Da kom der i rette Tid en anden Vandringsmand og saa den lille forkomne Dreng, og da han hørte hans sørgelige Fortælling, tog han og bragte Drengen paa sin Ryg til Einbeck, og for at sætte Mod i det forsagte Barn fortalte han tillige undervejs morsomme Historier for ham, saaledes kom han vel frem til Maalet. Han vidste ikke ret siden den gode Vens Navn; men han var saa barnlig forvisset om, at det var en god Engel, Herren havde sendt til ham i Nødens Time, og deri tog han visselig ikke Fejl; den gode Hyrde, Jesus, der saa gjerne vil bære det vildfarne Faar paa sine Skuldre til Faderhuset, sendte visselig denne Mand for at bære den lille trætte Dreng paa sine Skuldre, som siden skulde blive en tro Hyrde for en lille Del af Herrens Hjord. Af Slægt og Venner blev han kort efter sendt videre til Halle for der at begynde sin Skolegang, som han siger „blandt de forældreløse Børn ved Waisenhuset;“ han havde jo nok Fader og Moder, men de var saa langt borte. Han gjorde gode Fremskridt og blev 1769 indskreven ved Universitetet, hvilket kunde have skeet længe før, om ikke der havde været fordret en bestemt Alder derfor. Han studerede der et

Aar og i 1770 rejste han med sin Broder og Pastor Kunze mod Hjemmet og sin Virkekreds i Amerika. Den 25de Oktober 1770 blev han 17 Aar gammel ordineret til Diakon ved Synodens Møde i Reading. Hans Fader stod som Præst ved Kirken i Philadelphia. Svigersønnen Kunze blev 2den Præst og den unge Diakon 3die Præst. Da Faderen havde Omsorgen for saa mange Menigheder og rejste meget, saa var det nærmest Kunze, som betjente Menigheden med den unge Mühlenberg til Medhjælper. I 1774 blev Mühlenberg forenet i det hellige Ægteskab med Frøken Catharine Hall, Datter af Philip Hall i Philadelphia De unge Præstefolk kunde i et Par Aar leve et roligt og lykkeligt Liv i den rige Virksomhed; saa kom Krigen og bragte Forstyrrelse. Den unge Præst stillede sig ligesom sin Fader og Brødre paa Amerikas Side; da saa den britiske Arme i 1776 nærmede sig Philadelphia, maatte han flygte med sin Familie. Selv vendte han tilbage for lejlighedsvis at betjene Menigheden. Engang var han nær falden i Fjendens Haand; men forklædt som Indianer med et Tæppe over sig og med en Riffel paa Skuldren slap han bort; en kongeligsindet Krovært forraadte ham, men en amerikanskſindet Gjæst fik ham advaret itide, saa han kom bort. Han flyttede nu længere ind i Landet, hvor han, medens Krigen varede og Englænderne havde Magten, særlig kastede sig over Botanik, da han var en stor Blomsterelsker. Saasnart Philadelphia var fri for de britiske Tropper flyttede han tilbage for at varetage sin Embedsgjerning. Han virkede der til 1779, da han modtog Kald fra Menigheden i Lancaster, der virkede han i 35 Aar. Her virkede han til megen Velsignelse blandt Unge og Gamle. Børnene hilste venligt og glad deres Præst paa Gaden, og Konfirmanderne glædede sig til hans Forberedelsestimer og mange fik deres kristelige Vækkelse fra Konfirmandstuen. Han var en god Prædikant, som forkyndte Frelsen i Kristus Jesus. Til sine Prædikener gjorde han kun faa Optegnelser paa smaa Stykker Papir; men om Løverdagen tænkte han dem godt igjennem ved at gaa frem og tilbage i sin Have eller i sit Kammer. Han talte almindeligt som en Fader til sine Børn. Det var et dybt Alvor, som gik gjennem hele hans Liv og Tale, der undertiden var forenet med et vist humoristisk Anstrøg. Han lagde stor Vægt paa stadig at besøge Skolen, samt paa flittige Besøg i Menigheden; det var en fast Regel hos ham, at hver eneste Familie i hans store Virkekreds skulde besøges mindst en Gang om Aaret. Han var en god Fodgjænger, der undertiden gik de 60 Mil mellem Philadelphia og Lancaster tilfods. 2 Gange om Ugen gav han sin Menighed Lejlighed til at komme og tale med ham især om Forberedelse til Nadveren og til privat Skrifte-

maal, som han lagde megen Vægt paa. Fra Tydskland søgte han især at faa hellige Skrifter, som kunde blive udbredt i hans Menighed. Hans Hustru havde nogen Ejendom, hvoraf noget tabtes ved Krigen; for Landets Frihed var det dog ej saa svært at bringe dette Offer. Hans største Glæde var, naar han kunde hjælpe og gjøre andre Glæde. Flere benyttede sig undertiden deraf; saaledes kom engang en Tigger, som anstillede sig meget trængende, og som fik Hjælp; han gik imidlertid lige hen paa en Kro der i Nærheden og drak Pengene op, og kom tilbage og stod udenfor Præstens Dør i beruset Tilstand svingende med sin Hat og raabte: „Hurra! det var Dr. Mühlenberg, som gav mig Pengene til at blive fuld for." En anden Gang kom en Tigger, som for ret at vække Medlidenhed, anstillede sig meget syg, og som det syntes ramt af et Tilfælde faldt han om paa Gulvet. Mühlenberg saa, det var kun en paatagen Rolle; han sagde derpaa ganske rolig til en Ven, som var hos ham: jeg har hørt, at hedt Jern skal være godt for saadanne Tilfælder, og lige saa roligt stak han Ildragen ind i Ilden, og da den var glødende sagde han, nu vil jeg forsøge at sætte det paa hans Øre; men før Forsøget var gjort, var den Syge sprungen op og var ude af Døren. Selv var han meget tarvelig i Mad og Drikke som i Klædedragt. Naar Maden skulde smage ham, da maatte hans Hustru være ved Bordet og uddele det til ham. Stegte Kartofler med Smør og Salt var, hvad han især holdt af. Han var en Elsker af Musik, og i sit Hjem glædede han sig baade ved sine Blomster og Musik. Hans Liv var meget virksomt. Foruden den nidkjære Virksomhed i Menigheden, drev han et betydeligt botanisk samt medicinsk og naturalistisk Studium, saa han er bleven kaldet for „den amerikanske Linnæus". Han stod i en livlig Brevvexling med fremragende Videnskabsmænd i Europa. I 1780 blev han udnævnt til Master of Arts fra Pennsylvania Universitet, hvorfra han siden tillige fik den theologiske Doctorgrad. 1786 blev han valgt til Medlem af „Det amerikanske philosophiske Selskab". 1798 blev han Medlem af „Naturforschender Freunde" i Berlin, 1802 Medlem af det philosophiske og det physiske Selskab i Göttingen, var tillige Medlem af flere Selskaber i Sverig og Tydskland. Foruden en Del Afhandlinger og Bladartikler, udgav han en Tale ved Indvielsen af Franklins College i 1788; en Catalog over amerikanske Planter i 1813, et engelsk og tydsk Lexicon, samt nogle grammatikalske og sproglige Bøger, samt en Katekismusforklaring. Han efterlod i Manuskript „Lancasters Flora" samt Afhandlinger til en Ethik m. m.

Han blev ramt af Apoplexi, som førte til en hastig Død. Han

Trinitatis Kirke i Lancaster, Penn.

Menighedens Kirkebog er begyndt med en Barnedaab af Pastor J. C Schultze i 1730. 18de Søndag efter Trinitatis 1733 holdt Pastor J. C. Stöver Altergang for 149 Nadvergjæster. Pastor Stöver fik bygget en lille Kirke. Efter ham fik Menigheden Betjening af Pastor H. M. Mühlenberg. 1748 blev Pastor J. F Handschuh fast Præst i Menigheden. Pastor J. S Gerock blev Præst 1753 Under ham blev Grundstenen lagt til den ny Kirke ved Synodens Møde Trinitatis Søndag 1761. Indviet 14de Maj 1765 Pastor Dr. J. H. C. Helmuth blev Præst 1769 Pastor Dr. G. H. E. Mühlenberg blev Præst 1780. Han fik det smukke Taarn paa 195 Fod bygget; det kostede $12,800. Dr. Mühlenberg døde 23de Maj 1815; han var den første Præst, som døde i Menigheden og blev begraven paa dens Kirkegaard Broderen, Pastor F.A. C Mühlenberg, og Søstersønnen, Pastor og Guvernør J. A. M Schulze, er ogsaa begravne der. Pastor Dr. C. F. Andress var Præst fra 1815 til 1827, Pastor J. C. Baker fra 1828 til 1853, Pastor Dr. G. F. Krotel fra 1853 til 1861; under ham fik Kirken nyt Inventarium Pastor Dr. F. W Conrad var Præst fra 1864 til 1867, Pastor Dr. E. Greenwald fra 1867 til sin Død 21de December 1885. Pastor C. F. Fry blev derefter Præst. Der er udgaaet flere Missjons-Menigheder fra den gamle Kirke. Kirkens Ydre er om for 100 Aar siden, med Undtagelse af, at Hoveddøren paa Siden er flyttet.

var sig fuldt bevidst, at hans Bortgangstime var kommen, og han befalede Kirke og Menighed til Sjælenes Hyrde og Tilsynsmand, vor Herre Jesus. Som sin kjæreste Skat trykkede han Bibelen til sit Hjerte og slumrede fredeligt ind den 23de Maj 1815 i sit 62de Aar. Han blev fulgt til Graven af en stor Skare. Dr. Helmuth fra Philadelphia talte over Hebr. 13, 7: „Kommer Eders Vejledere ihu, som haver forkyndt Eder det Guds Ord, og naar I betragte Udgangen af deres Vandel, da efterfølger deres Tro."

Hans Søn Henry Augustus (født 13de Maj 1782) blev Præst 1802, 1824 blev han Doctor i Theologien. Paa Grund af daarlig Helbred nedlagde han Embedet 1828 og blev siden Congresmand; 1838 blev han sendt som Gesandt til Østerrig, hvor han var i 3 Aar. Han døde 12te August 1844 æret baade som Præst og Statsmand.

En anden Søn blev en berømt Læge i Lancaster.

Pastor **Christian Streit** (Feltpræst ved 3die Virginia Regiment) er født den 7de Juni 1749 i New Germantown, New Jersey, af schweitzisk Herkomst. Hans Fader var Leonard Streit, Medlem af Styrelsen for Raritan Menighed, viet af Mühlenberg 31te Juli 1748 til Enken Reimer. Han studerede ved Philadelphia College; og studerede Theologie under Mühlenbergs og andres Vejledning. I 1769 fik han Licence fra Synoden til at prædike, og 25de Oktober 1770 blev den 21aarige Mand ordineret af Synoden i Reading, Penn. Han blev Præst for Menigheden i Easton, Penn.; der virkede han i flere Aar. Han blev derefter Feltpræst for 3die Virginia Regiment, og fulgte med Regimentet til Charleston, S. C.; der prædikede han tillige for Menigheden som dens Præst, og da han prædikede ligesaa godt paa Engelsk som paa Tydsk, saa holdt han engelsk Gudstjeneste, og nævnes som den første, der prædikede paa Engelsk i Menigheden. Der fandt han tillige sin Brud og i 1778 blev han viet til Frøken Anna Maria Hoff. I 1780 blev han taget tilfange af de britiske Tropper og holdt i Fangenskab indtil Fangerne blev udvekslet efter Krigen. Da han maatte forlade Syden, kom han i Juli 1782 til Pennsylvania og blev Præst i New Hannover og for tre andre Menigheder. Der døde hans Hustru i 1782. Aaret efter 1783 indtraadte han i nyt Ægteskab med Salona Graff fra Philadelphia. Den 17de Juli 1785 modtog han Kald fra Menighederne i Winchester, Virginia, og blev Præst for nogle af de Kredse, som før var betjent af Pastor Mühlenberg. Her døde hans anden Hustru 1788. I 1789 giftede han sig igjen med Susan Burr af Winchester. Han virkede her til megen Velsignelse.

Kort efter at han kom dertil, konfirmerede han 65. Han var elsket og æret af alle og udfoldede en betydelig Virksomhed ved at rejse omkring og derved lagde Grunden til flere Menigheder, som han havde Tilsyn med. Fra Begyndelsen prædikede han baade paa Tydsk og Engelsk, men siden blev det omtrent alene i det engelske Sprog. Paa Grund deraf tænkte den svenske Præst Dr. Collin paa at faa ham til New Jersey, da de svenske Menigheder der blev helt engelsktalende. Han kunde ikke straks bestemme sig; men 1ste September 1789 gav han det Svar, at han ikke kunde forlade sine Menigheder i Virginia. Her underviste han tillige i et Academi for Kvinder sammen med Presbyterianerpræst Dr. William Hill, og han var meget afholdt som Lærer. Han lagde i sin Menighed megen Vægt paa Katekismusundervisning, og især sine Konfirmander søgte han at faa grundig undervist i Katekismussen. Hans tredie Hustru stod ham især trofast ved Siden i hans store Virksomhed; hun var en sjælden dygtig Kvinde, som trolig hjalp med den store Børnefloks Opdragelse. Venner tilbød at hjælpe dermed, da de syntes Indtægterne ikke svarede til hvad der fordredes til Børnenes Opdragelse; men hun afslog det venligt, da hun hellere vilde anstrænge sig mere og have Børnene under sin Opsigt end sende dem bort. Pastor Streit holdt meget af Musik, og han sørgede for at faa en god Sang i sine Menigheder. Uden at have lært det, byggede han selv et lille Orgel til Brug i en af hans Kirker. I Mangel af Organist spillede han en Tid selv Orgelet; han plejede da først at gaa paa Prædikestolen og derfra læse Salmen, gik saa til Orgelet for at spille og atter tilbage paa Prædikestolen. Han var alvorlig og mild; undertiden kunde han ogsaa være lidt melankolsk. Han var en dygtig Prædikant. Engang, da han skulde til Kirke for at prædike, følte han sig saa tom, og det lød bestandig for ham: „hvad skal jeg prædike", og lige til det sidste maatte han spørge saaledes uden Svar, da lød det i hans Øre: „der er en Røst af En, som siger raab! og der svares, hvad skal jeg raabe? Alt Kjød er Hø og alt dets Ynde er som et Blomster paa Marken; Høet bliver tørt, Blomstret falder af, thi Herrens Aande blæser derpaa, ja vísselig er Folket Hø, Høet bliver tørt, Blomstret falder af, men vor Guds Ord bestaar evindelig:" og han prædikede over den Tekst hos Profeten Es. 40, som saaledes lød i hans Øre, og det var en Prædiken, hvor Guds Aand rigtig rørte ved Hjærterne, saa der i mange Aar efter taltes om den. I 27 Aar virkede han som en tro Herrens Tjener i Winchester og Menighederne deromkring; nu lakkede det mod Aftenstunden. Da han laa paa sit Dødsleje og kort før han drog sit sidste Suk bad han sin Datter om at synge hans Ynd=

lingssang for sig, saa sang den bedrøvede Datter for den døende Fader:

„Naar jeg blandt Engles Kor engang*)
Min Jesum faar at se,
Da synger jeg min Sejerssang
Aftørrer Taarene.

Gaar mod mig Ild fra Mørkets Hær,
Vil Verden slaa mig ned,
Ad Satans Raseri jeg ler
Og trodser Verden vred.

I Strid med Nødens dybe Flod
Og Modgangs Bølgers Brus,
Jeg vandrer dog med freidigt Mod
Hjem til min Faders Hus.

Min trætte Sjæl der Bade faar
I Hav af himmelsk Fred
Og ei en Sorgens Bølge slaar
Mit Bryst der frit for Strid."

Med fast Haab og salig Glæde slumrede han ind den 10de Marts 1812; og det er Haabet, at han drog hjem for at se Jesus og synge Sejerssangen. Under stor Deltagelse blev han stedet til Hvile i sin Kirke foran den Prædikestol hvorfra han saa længe havde forkyndt Livets Ord. Hans bedste Minde, siger Dr. C. Ph. Krauth, var hans Gjerninger, som har fulgt ham til Guds Throne, og hans Gjerninger som blev for at bevare hans Navn paa Jorden.

Han efterlod sin Hustru af 3die Ægteskab og en Børneflok.

Pastor **Johann Georg Jung** kom som ung Mand til Amerika 1752. I 1769 fik han Licence til at prædike for Jordan Menighed som Candidat og 25de Oktober 1770 blev han ordineret af Synoden i Reading. I 1772 var han Præst for Menigheden i Hagerstown, Mary-

---

*) Pastor J. Watts Salme:

"When I can read my title clear
To mansions in the skies,
I bid farewell to every fear
And wipe my weeping eyes." &c.

findes som No. 41 i Pilgrimsharpen af A. Nielsen. Ovenstaaende Oversættelse er mere ordret.

land. I 11 Aar prædikede han ogsaa for Lutheranerne, som nedsatte sig ved Grindstone Hill og i Chambersburg, Franklin Co., Penn. Han var den første stationerede Præst der i Omegnen. De allerfleste Menigheder i Washington Co., Maryland og Franklin Co. Penn., blev samlet af ham. I Oktober 1778 skrev Dr. Mühlenberg: „Pastor Jung som er stationeret i Maryland i en Omegn som kaldes Conococheague, som for nogle Aar siden blev eksamineret og ordineret af vor Synode, har i Aar havt et Uheld. Paa Vejen til Kirken faldt hans Hest med ham, og da han lidt uforsigtig havde rejst sig, slog Hesten ud og knækkede 3 af hans Ribben. Paa Grund deraf har han lidt meget og neppe været istand til at opfylde sine Embedspligter." I December 1782 skrev han: „Pastor Jung i Maryland er en Mand, som arbejder flittig og tro som Præst for flere Menigheder; han udmærker sig særlig ved sin Punktlighed ved Udførelsen af sine Embedspligter." Rejserne var langsomme, besværlige og ofte livsfarlige, Vejene var daarlige, og der var kun faa Broer over Floderne. Naar den trætte Vandrer fulgte Indianerstien, som slyngede sig ind i de tykke Skove, kunde han ofte høre de hungrige Ulves Hylen. Pastor Jung var ofte i Livsfare paa saadanne Vandringer, men han overgav sig til Guds Varetægt; og saa gik han for at opsøge de adspredte Lutheranere og prædike for dem om Naaden og Retfærdigheden i Kristus Jesus. Han var i Gjerning og Sandhed en god Mand og en dygtig Prædikant. Han stod i godt Forhold til sin Menighed og var elsket af den. Han prædikede ofte i det Frie og dertil passede særlig hans stærke og rene Stemme. Han var varagtig i Bønnen, praktisk i sin Udlæggelse af den Hellige Skrift. Han talte alvorligt af Hjertet saa det gik til Hjertet igjen. Han virkede blandt sine spredte Kredse i Maryland til sin Død i 1787 eller 1788.

Pastor **Conrad Røller** var en begavet ung Mand, som havde studeret i Erlangen, og efter hans Ankomst til Amerika holdt han en Tid Skole i Philadelphia. Ved Synodens Møde i Reading 1770 fik han Licence til at virke som Pastor Gerocks Medhjælper i New York. Siden blev han ordineret af en Komite af Præster. I 1771 var han Præst for Menigheden i Goschenhoppen, Penn., der virkede han til sin Død i 1796.

Det 19de Synodemøde blev holdt i Philadelphia 17de Søndag efter Trinitatis den 22de og 23de September 1771.

Det 20de Synodemøde holdtes i Lancaster i September 1772.

Det 21de Synodemøde i 1773; hvor det er holdt anføres ikke. Det var 25 Aar siden Synoden blev stiftet i 1748.

Det 22de Synodemøde 1774 blev holdt 24de Juli, 8de Søndag efter Trinitatis. Kandidat J. C. Leps, som kom fra Westindien, blev 11te Juli eksamineret af en Komite af tydske og svenske Præster, og 20de Juli 1774 blev han ordineret i Philadelphia. Ordinationen har formodentlig staaet i Forbindelse med Synodens Møde. Synoden gav Tilladelse til, at der maatte stiftes en ny Synode i New York.

Det 23de Synodemøde 1775; hvor det er holdt anføres ikke. J. Görring fik Licence og D. Lehmann Tilladelse til at virke i Synodens Tjeneste. I 1775 blev der desforuden given Licence til H. Möller, J. Frank og A. C. Crell; de to sidste blev aldrig ordineret. Crell fik Afsked efter kort Virksomhed.

Det 24de Synodemøde 1776 blev holdt i York, Penn. Ved det blev Kandidat J. Görring ordineret og J. D. Schrøter fik Licence.

Det 25de Synodemøde 1777 blev holdt i Philadelphia, hvor Synoden blev stiftet for 29 Aar siden. Paa Grund af, at der fra 1755 til 1759 ikke var holdt noget Møde, var det Synodens 25de Møde og saaledes et Mærkeaar. Herren havde velsignet dens Virksomhed; under al Strid og Trængsel kunde der med Tak siges, at Herren havde underfuld hjulpet og at hans Miskundhed havde været stor.

Det 26de Synodemøde 1778 blev holdt i New Hannover. Ved det var Dr. J. N. Kurtz Præses. Kandidaterne L. Lehmann og J. D. Schröter blev ordineret.

Pastor **Johan Christian Leps** blev Præst for Menigheden i Loonenburg, det nuværende Athens, Green Co., New York i 1774. Menigheden havde henvendt sig til Mühlenberg om at faa en Præst, som kunde prædike for dem paa Hollandsk. De vilde give Præsten frit Hus og Brænde, samt Landet, som hørte til, med fri Benyttelse af Frugttræer og Græsvækster samt £94 foruden Biindtægter samt frit Brug af et Bibliothek af „theologiske Værker fra forrige Aarhundrede". „Mühlenberg, Kunze og Helmuth valgte saa Leps fra Danmark, som i Halle havde studeret Philosophie og Jura, havde aftjent sin Militærtjeneste og været Lærer i Vestindien. I 1774 var han ankommen til Philadelphia og var af Dr. Kunze ansat som Lærer ved den latinske Skole. Da han havde Kjendskab til det hollandske Sprog, var han særlig skikket for Loonenburg." Efter at Mühlenberg havde tilskrevet Menigheden

kom en af Kirkeraadet til Philadelphia for at tale med Præsterne og tog derefter Leps med sig hjem. Menigheden kaldte ham derpaa til sin Præst og bad Synoden om at eksaminere og ordinere ham. Indtil han var det hollandske Sprog mægtig, skulde han i 6 Maaneder prædike paa Tydsk. Den 11te Juli blev han eksamineret af en Komite af tydske og svenske Præster, og den 20de Juli 1774 blev han ordineret i Philadelphia og rejste derefter til Loonenburg. Hvorlænge han var der ved man ikke bestemt, maaske til 1782. I 1783 var han ved Synodemødet Præst for Menigheden i Allentown, Penn. 1787 havde han allerede en Tid været Præst i Virginia, men ønskede nok at vende tilbage til Pennsylvania. Man ved ikke meget om ham, hverken hvorfra han var i Danmark eller om hans Virksomhed; han er formodentlig død kort efter 1787.

Pastor **Jacob Görring** er født den 17de Juni 1755 i Chancefort Township, York Co., Penn., af Forældrene Jacob og Margareth Görring, som var indvandret fra Tydskland og havde en lille Landejendom. Den lille Jacob røbede allerede som Dreng udmærkede Anlæg, og var i Skolen snart foran sine Kammerater. Det varede ikke længe, før han havde gjennemlæst de faa Bøger, hans Forældre var i Besiddelse af; han søgte saa at laane Bøger omkring i Nabolaget og ellers hvor han kunde faa. Han læste ikke alene om Aftenen, men selv naar han gik tilsengs maatte Bogen følge med for at han i Morgenstunden kunde have den ved Haanden. Blev han sendt ud paa Marken for at arbejde, da maatte Bogen ogsaa med for at tages frem i ledige Øjeblikke. Han havde særlig Lyst til Naturhistorie; den romantiske Natur med dens rige Dyr- og Planteliv, havde en opmærksom Iagttager i ham. Hans Ønske var at blive Præst; han kunde undertiden kalde Børnene sammen for at prædike for dem, saa han blev kaldet for „den unge Præst". Forældrene havde imidlertid ikke Midler til at lade ham studere; men da det var hans inderligste Ønske, tog Faderen ham med til Dr. Helmuth i Lancaster i 1774 for at tale med ham om Sagen, og det blev ordnet saaledes, at den 19aarige Yngling kom i Præstens Hus for der at begynde sine Studier. Han tog alvorligt fat paa Studeringen og allerede 25de August 1775 kunde Helmuth give ham godt Vidnesbyrd og erklære ham for brugbar til Ordets Forkyndelse, og han begyndte nu under sin Lærers Opsyn at holde Gudstjenester for Menigheder, som ellers vanskeligt kunde faa Betjening; og med Iver og Nidkjærhed for Herrens Sag begyndte han sin Virksomhed. Efterat have bestaaet Eksamen for Synoden fik han 20 Aar gammel i 1775 Licence

som Katekat. Derefter kom han især til at betjene Menigheden i Carlisle. I 1776 blev han ordineret til Diakon og bosatte sig i Carlisle. Han giftede sig nu med Frøken Elisabeth Syng fra Lancaster. Deres Ægteskab blev ikke langt, hun led af Tæring og døde 18 Maaneder efter deres Bryllup uden at efterlade Børn. Han hængte ved sin Hustru med den inderligste Kjærlighed og saameget haardere bøjede det ham ned, da Herren kaldte hende bort fra ham, og han blev næsten overvældet af Bedrøvelse. Det førte ham til endnu inderligere at søge Herren; han læste og bad, samt søgte Trøst i Samtale med alvorlige Kristne; men Trøsten vilde ikke ret komme til hans saarede Hjerte, der kom en tung Anfægtelses Tid, hvor han næsten var Fortvivlelsen nær; men efter de mørke Timer, hvor Guds Aand arbejdede paa Hjærtet, brød Naadens Straaler frem, saa han saa Lys i Herrens Lys. Hans Forkyndelse blev mere alvorlig og inderlig, og det havde en gavnlig Indflydelse paa hans hele Virken, saa Folk strømmede sammen om hans Vidnesbyrd. Som han selv var bleven trøstet, saaledes fik han nu særlig Gave til at trøste de Bedrøvede og Anfægtede. Ved 1783 blev han kaldet til Medhjælper hos Pastor J. N. Kurtz i York, han var kort forud i 1782 indtraadt i Ægteskab med Frøken Elizabeth Kurtz (født 5te November 1760). Samarbejdet mellem Pastor Kurtz og hans Svigersøn var rigtig hjærteligt og godt; det blev dog nærmest Göring, som overtog Missionsvirksomheden vest for York. Da Pastor Kurtz i 1789 reiste til Baltimore, overtog han Ene-Betjening som Menighedens Præst. 1791 blev han kaldet til Hagerstown, Maryland; han rejste ogsaa dertil, men hans gamle Menighed vilde ikke slippe ham, og bad i 1792 Synoden om atter at faa ham tilbage, og efter 3 Maaneders Fravær kom han tilbage og blev hos dem til sin Død; han betjente nu York, Chockely og Kreutz Creek Menigheder og det med Troskab, der var faa, som mere ivrigt besøgte sine Menighedslemmer; han var ivrig i Bøn og Forkyndelse, især for vakte Sjæle, hos Syge og Døende var han en Trøster og Veileder som faa. Menighed og Skole gik frem under hans Vejledning; der var en blomstrende Skole i York, hvor der blev undervist baade i Tydsk og Engelsk. I politisk Henseende fremholdt han med Paulus, at man skal være Øvrigheden underdanig, — som Federalist holdt han paa Præsidenterne Washington og Adams og deltog i Politiken mod Thomas Jefferson, derved fik han mange Fjender; engang forfulgte en ivrig Politiker fra den anden Side ham adskillige Mil med de værste Skjældsord og aabenbart i endnu værre Hensigter; men vor Herre holdt sin Haand over ham, han omtalte aldrig denne Begivenhed til andre end

nogle faa Venner. Siden blev han bedet om at holde Ligtalen ved Mandens Begravelse, og modtog Beviser paa Familiens Hengivenhed og Kjærlighed. Engang var han foreslaaet til Valg som Guvernør for Pennsylvania; men han afslog at lade sig vælge, han vilde heller vedblive at virke i Embedet som Evangeliets Tjener. Ligesom han var flittig som Dreng, saaledes vedblev han at være hele Livet igjennem. Dagen anvendte han almindeligst i Menighedens Tjeneste, og i de sildige Nattetimer, ofte til Morgenen brød frem, sad han i sit Studerekammer ved sine Bøger. Han var godt hjemme i Latin, Græsk og Hebraisk, samt lagde sig efter det syriske og kaldæiske Sprog; han begyndte en Oversættelse af det gamle Testamente med Sammenstilling og Sammenligning af Ordene i de orientalske Sprog. Med Kirkefædrene var han særlig kjendt. Han udgav 1783 et Skrift mod Baptisterne: „Der besiegte Wiedertaufer" og 1790 mod Syvende Dags Baptister: „Der verkappte Priester Aaron" samt mod Methodisterne: "Answer to a Methodist's Remonstrance." Hans Prædikenudkast var grundige, og som Skik var, inddelt i Afdelinger og Underafdelinger efter det hebraiske Alfabet. Han havde mange lærde Afhandlinger i Manuskrift; men paa sit Dødsleje bad han om, at alt maatte blive overgivet til Flammerne og brændt. 1783 og 1796 havde Synoden Møde i York, 1796 var der samlet 14 ordinerede Præster, 10 Kandidater som havde License, 2 Kateketer og 12 af Menighedens Udsendinge. Göring var Sekretær i 1797 og fra 1804 til 1806, og blev valgt til Synodens Formand det Aar, han døde. Han led af Tæring, som tilsidst lagde ham paa Dødslejet. Da Døden nærmede sig samlede han sin sidste Kraft og talte med ydmyg men sikker Forvisning om Naaden i vor Herre og Frelser, velsignede sin Familie og de som besøgte ham. Han døde den 27de November 1809 i sit 54 Aar. Ved hans Begravelse talte den tydskreformerte Præst Georg Geistweit og Brødre-Menighedens Præst Emmanuel Rondthaler.

Hans Hustru døde den 31te Maj 1831. I deres Ægteskab havde de 10 Børn, 2 Sønner og 8 Døtre. En af Døtrene er Moder til Pastor J. Goehring Harris.

Kateket **Jacob Frank**, var først Lærer og Cantor ved St. Michaels og Zions Menighed i Philadelphia. I 1774 nedlagde han Embedet, da han paa Grund af svagelig Helbred ønskede at drage længere ind i Landet. Da en Menighed i Culpepper, Virginia, som ikke stod i Forbindelse med Synoden kaldte ham til deres Kateket, fik han, med nogle Indskrænkninger, License til at betjene Menigheden. I

Vinteren 1775 reiste han dertil og begyndte sin Virksomhed i den meget forsømte Menighed. Han fik oprettet en Skole, hvortil han samlede baade Unge og Gamle, selv Negerslaverne fik han med ved sin gode Sang; han lærte dem at kjende Bogstaver, stavede og katekiserede med dem. Prædikede saa for Menigheden og fik med Besvær Synodens Kirkeordning indført. Under Krigen gjennemgik han en Del. Han virkede dog kun blandt dem fra Efteraaret 1775 til November 1778. Mühlenberg udtalte sin Beklagelse over at Frank vilde forlade Menigheden, da hans 3 Prøveaar var tilende. I et Brev fra Menighedsstyrelsen af 8de August 1781 siger de, at de kan ikke forstaa, hvorfor han forlod dem, da han godt kunde være bleven, de havde gjort sig Umage for at bygge en ny Præstebolig, men det synes, som han holdt mere af at omgaaes med Guld og Sølv end med Guds Ord, de havde med Bedrøvelse hørt, at han var bleven Sølvsmed. Da han selv havde Hus i Philadelphia rejste han tilbage dertil med sin Familie, han maa derefter være udtraadt af præstelig Virksomhed.

Kateket **Aug. Christoph Crell** (Crelle) kom fra Tydskland i 1775 over New York til Pennsylvania. Han blev eksamineret af Pennsylvania-Synoden og fik Licence til at virke som Kateket i Whitemarsh og i Cohenzie, N. J. Var derefter en Tid Lærer hos Dr. Kunze i Philadelphia. Hans Opførsel var imidlertid ikke den bedste, dog blev han siden sendt paa Prøve til Swamp Kirken i New York. Her vakte han atter Forargelse og fik sin Afsked. Han rejste saa tilbage til Philadelphia, hvor han gjorde Forsøg paa at komme i Armeen som Sekretær eller Feldtpræst, men da det mislykkedes, tog han Bøssen paa Nakken og gik med som menig Soldat.

Pastor **Daniel Lehmann** kom fra Tydskland til Philadelphia. Pastor Kunze betalte hans Overreise, og han blev derefter ansat som Lærer ved Akademiet, medens Pastor Kunze tillige gav ham Undervisning i Theologie. Derefter blev han Lærer hos Pastor J. van Buskerk i Macungy. Han hjalp til med Prædikegjerningen, og hans Forkyndelse af Ordet fandt Indgang, saa en Menighed der i Kredsen bad om at faa ham til sin Præst. 1776 fik han License fra Synoden og 1778 blev han ordineret til Præst. Fra 1778 og til sin Død var han Præst for Moselem Zions Menighed ved Kutztown, Berks Co., samt for Whitehall med flere Menigheder. Pastor Lehmann døde den 2den Oktober 1810 og blev begraven den 4de Oktober paa Kirkegaarden ved Zions Menighed. Pastor H. Mühlenberg fra Reading holdt Ligtalen over ham.

Pastor **Johann Daniel Schröder** (Schrøter) havde som 17-aarig Yngling nydt Undervisning i det under Dr. Kunze begyndte Seminar i Philadelphia. I 1776 fik han Licence som Kateket fra Synoden og betjente Barrenhill. 1778 blev han ordineret til Præst. Han betjente flere Menigheder i og omkring Hannover. Nogle var misfornøiet med ham og søgte at faa en anden Præst. Hans Død maa være indtruffen efter 1807.

Det 27de Synodemøde blev holdt i Oktober 1779 i Kristus Kirken i Tulpehocken.

Det 28de Synodemøde 1780 vides ikke ret, hvor det er bleven holdt. I 1780 blev Kandidat J. F. Ernst ordineret.

Pastor **Johan Friederich Ernst** havde studeret i Straßburg og kom til at betjene Menigheden i Greenvich, N. J., med endel flere Menigheder; fra Juni 1780 til Juni 1782 i Easton, Penn., da der var en Del Uro i Menigheden, fratraadte han dens Betjening og virkede saa i St. Jakobs Menighed i Moore Township; 1790 i Maxatawny Berks Co., blev saa Præst for Menigheder ved Hudsonfloden, og var Medlem af New York Ministerium til 1804. Siden flyttede han til Manheim, Lancaster Co., Penn., hvor han døde 1806.

Det 29de Synodemøde blev holdt fra 10de til 12te Juni 1781. Trinitatis Søndag var der i Zions Kirken i Philadelphia 20 Præster tilstede. Pastor C. E. Schultze var Præses og Pastor Mühlenberg, Sekretær.

Det 30te Synodemøde holdtes 2den Søndag efter Trinitatis fra 2den til 4de Juni 1782 i Lancaster. Kateket H. Møller blev ordineret i 1782. Pastor Schultze var Præses og Pastor H. E. Mühlenberg Sekretær. Der var 14 Præster tilstede.

Pastor **Heinrich Møller** var født i Hamburg 1749 og kom til Amerika 1763. Han blev ordineret den 30te Juli 1782. Flyttede siden til New York Stat og var en af Stifterne af New York Ministerium.

Det 31te Synodemøde blev holdt Trinitatis Søndag fra 15de til 17de Juni 1783 i York, Penn. Der var 13 Præster tilstede, og 6 Præster blev undskyldt fordi de ikke mødte. Schultze var Formand og H. E. Mühlenberg Sekretær.

Det 32te Synodemøde blev holdt Trinitatis Søndag fra 6te til 8de Juni 1784 i Lancaster. Den unge J. D. Kurtz fik Licence som Kandidat. Schultze var Formand, Mühlenberg Sekretær.

Det 33te Synodemøde blev holdt Trinitatis Søndag fra 22de til 24de Maj 1785 i Zions Kirke, Philadelphia. Pastor Chr. Em. Schultze var Præses og Pastor J. F. Schmidt Sekretær. I 1785 blev Pastor F. V. Melsheimer Medlem af Synoden; han var i 1776 kommen til Amerika som Feltpræst, men overtog Menighedskald. Synoden havde i 1784 fornyet deres Ansøgning til Halle om flere Præster og 1785 modtog Pastor J. F. Weinland Kaldet og blev sendt over og ankom i August 1786. Forbindelsen med Halle blev nu ikke saa levende som forhen.

Pastor **Friedrich Valentin Melsheimer,** Feltpræst ved Braunschweigske Tropper, er født den 25de September 1749 i Regenborn, Hertugdømmet Braunschweig, hvor hans Fader Joachim Sebastian Melsheimer var hertugelig Jagt- og Forstbetjent. Hans Forældre sendte ham tidlig til Klosterskolen i Holzminden. Efter at have fuldendt sine akademiske Studier, kom han i 1769 til Universitetet i Helmstadt, hvor han i 4 Aar fuldendte sine theologiske og philosophiske Studier. I 1776 blev han udnævnt til Feltpræst ved det braunschweigske Dragon-Regiment og afgik med det til Amerika. Han landede med det i Quebeck 1ste Juni 1776. Han fulgte nu sit Regiment i Kampen mod Amerikas Uafhængighed indtil han i Januar 1779 kom til Bethlehem, Penn., og i samme Aar overtog han Betjeningen af 5 Menigheder i Dauphin County og tiltraadte Embedet i Maj. I 1784 flyttede han til Mannheim. 1785 blev han optagen som Medlem af Pennsylvaniasynoden og rejste samme Aar til New Holland (Earltown). 1787 blev han Lærer ved Franklin College i Lancaster og 1790 overtog han Embedet for Hannover Menighed, hvor han virkede til sin Død. Han var en dygtig og virksom Præst og Videnskabsmand. Mod Thomas Paine optraadte han og hævdede den gamle Kristentro uden al Fornuft-Vantro, samt udgav en Bog imod ham, som blev meget læst i de tydske Menighedskredse. Han blev anseet for at være Amerikas største Entomolog (Insektkyndig) og han efterlod en Beskrivelse over Amerikas Insekter. Med stor Flid og Opofrelse fik han en betydelig Samling istand, skjøndt han ikke fandt den Paaskjønnelse han fortjente derfor. Han var ligeledes en dygtig Læge, og omtaltes som Egnens bedste Doktor. Ligeledes syslede han med Geografien, og leverede i 1794 en geografisk Beskrivelse af Pennsylvania til Schleswigske Journal. I Holzminden udgav han sin Dagbog som Feltpræst, ligeledes foruden Forsvaret for den kristelige Religion mod Paine, en Samtale mellem en protestantisk og en romersk Præst. Der er sagt om Melsheimer, at han besad en

stor Aand i et lille og svageligt Legeme; han var en videnskabelig alsidig dannet Mand med aabent Øie for alt Skjønt og Nyttigt. Efter et daadrigt Liv kaldte Herren ham herfra den 4de Juli 1814; han ligger begraven paa Kirkegaarden ved Hannover. Hans Søn, Johann Friederich Melsheimer, som i de senere Aar havde været hans Medhjælper, blev Præst efter ham. Ligesom Faderen drev han med Iver det naturhistoriske Studium. 1825 trak han sig tilbage til en Landejendom ved Oxford, hvor han døde 1829 og blev begraven paa Mount Olives Kirkegaard ved Hannover.

Pastor **Johann Friedrich Weinland** er født i Rømhild, Sacksen-Meiningen. Fra 1769 til 1772 studerede han Theologie ved Universitetet i Halle; han udmærkede sig ved Flid og en kristelig Vandel. Ved Waisenhusskolen gav han Undervisning og forberedede sig paa bedste Maade til at blive en Arbejder i Herrens Vingaard. Da der kom Kald fra Amerika, tænkte man paa Weinland; men Doktoren mente, at hans Helbred var ikke stærkt nok til den lange Rejse. Efter at han var færdig med sine Studier rejste han til sit Hjem for der at vente paa Herrens Kaldelse. Han fik ogsaa en Ansættelse med at undervise, samt fik tillige Lejlighed til at prædike. Da der i 1784 igjen kom Ansøgning fra Synoden om at faa flere Præster, og Weinlands Helbred hidtil havde været godt, saa blev Tanken rettet paa ham igjen, og han modtog Kaldet 1785. Efter at have bestaaet sin Eksamination, blev han ordineret af Konsistoriet i Wernigerode og i April 1786 rejste han over Holland til Amerika. I Slutningen af Maj sejlede han fra Amsterdam og kom 18de August til Philadelphia. Han blev Præst for Menigheden i Germanstown efter Pastor J. F. Schmidt. I 1787 blev han optagen i Synoden. Han virkede til Velsignelse i Menigheden til 1789, da han blev valgt til Præst for Menigheden i New Hannover og flyttede dertil. I Januar 1794 blev han Præst for Hill Church, Pike Township, og virkede der til 1797. Sammen med Pastor L. Voigt betjente han Menigheden i Trappe. I 1793 og 1794 opkom der en Del Forviklinger mellem ham og Medlemmer af New Hannover Menighed, og han blev af Bernhard Gilbert anklaget for Synoden. Det syntes at det Hele var af personlig Karakter og blev bilagt. I 1795 blev han igjen anklaget, men udeblev fra Synoden. 1796 udeblev han ligeledes, og indgav intet Forsvar mod Anklagen, som blev stærkere, og som lød paa, at han begyndte at blive hengiven til stærk Drik. Det blev derfor besluttet, at hans Navn skulde udslettes af Synodens Præsteliste. Da han 1796 flyttede ud fra Præsteboligen ved Swampkirken boede

han derefter ved Fruitville. I 1803 gjorde han alvorligt Forsøg paa at vinde sine Embedsbrødres Tillid og blive optagen i Synoden igjen. Han prædikede dengang ved Pottsgrove. Synoden var endnu uvillig til at modtage ham. Aaret efter fornyede han igjen sin indtrængende Ansøgning. Endnu vilde Synoden ikke optage ham, men de gav ham en venlig Skrivelse med Forsikring om Synodens venlige Følelser over for ham, samt udtalte det Haab, at de stadig maatte vedblive at høre godt Vidnesbyrd om ham, og de vilde da atter optage ham i deres Midte. Der var saaledes en alvorlig Søgen efter igjen at rejse sig fra Faldet. Indtil 1806 betjente han idetmindste Menigheden. 1808 døde han i Trappe og blev begraven paa Kirkegaarden ved Augustuskirken.

Da Mühlenberg og hans Medarbejdere blev udsendte, blev det paalagt dem at holde Dagbog over deres Embedsførelse, som saa blev sendt til Halle tilligemed med andre vigtige Dokumenter; derved kom de til at staa i en inderlig Forbindelse med Moderkirken. Disse Dagbøger og Breve blev ikke alene opbevaret i Arkivet, men der blev gjort Uddrag af dem og udgivet for at vække Kjærlighed i Menigheden til Missionen, og under Amerikas raske Udvikling og den store Udvandring havde disse Efterretninger særlig Interesse. Fra 1744 til 1786 udkom der 16 Meddelelser under Titel: „Kurtze Nachrichten von einigen Evangelischen Gemeinen in America, absonderlich in Pennsylvanien". Det var især Inspektør ved Waisenhuset og Superintendent for det Cansteinske Bibelselskab Sebastian Andreas Fabricius (død 1790 74 Aar) Broder til Missjonær Johann Philip Fabricius i Ostindien, som foretog disse Uddrag. Disse Beretninger udkom paany i 1787 i en samlet Udgave og er almindelig kjendt under Navn af „Hallesche Nachrichten" med en Fortale af Professor Dr. Johann Ludewig Schulze i Halle, dateret 27de April 1787; deri skriver Dr. Schulze, at efter den Aaret forud udgivne Kirke-Agende var den 24 Præster, som hørte til det forenede Ministerium, nævner derpaa: Dr. H. M. Mühlenberg som Ministeriets Senior, J. N. Kurtz, W. Kurtz, J. L. Voigt, J. A. Krüg, C. E. Schulze, J. G. Bager, Dr. J. C. H. Helmuth, J. F. Schmidt, Dr. J. C. Kunze, G. H. E. Mühlenberg, C. F. Wildbahn, J. van Buskerk, J. Friderici, C. Streit, J. G. Jung, C. Röller, J. Göring, D. Schrøder, D. Lehmann, H. Möller, F. Ernst, F. V. Melsheimer og D. Kurtz; han føjer saa til: „dertil kommer den i forrige Aar udsendte J. F. Weinland." Der nævnes saaledes 25 Præster i fuld Forbindelse med Synoden. I Oktober 1787 kaldte Herren den

gamle Senior Mühlenberg bort fra Arbejdsmarken. — Skriver saa videre: „Siden 1779 er der et akademisk Gymnasium i Philadelphia, som nu er ophøjet til et Universitet. Akademiet bestaar alligevel nærmest som en Anstalt for Tydskerne, hvor der lægges den første Grund til Studeringerne, og hvor der daglig gives 2 Timers engelsk Undervisning for at Studenterne siden kan høre engelsk Forelæsning ved Universitetet. Dr. Helmuth er Professor ved Universitetet efterat Dr. Kunze i 1785 er forflyttet til New York, hvor der ligeledes er oprettet et Universitet, hvor Dr. Kunze er Professor i de østerlandske Sprog. I Philadelphia er stiftet „det tydske Selskab", som blandt andet vil tage sig af Tydskerne, som kommer til Amerika, hvoraf flere ofte er i trængende Omstændigheder". — Denne Udgave af Beretningerne danner imidlertid omtrent en Afslutning paa Missionen fra Halle; vel vedblev Forbindelsen endnu i længere Tid at være levende; men Kirken i Amerika maatte nu mere til at staa paa sine egne Ben.

Halle var i lange Tider Midtpunktet for det kristelige Liv, hvorfra den fromme Pietisme, med en Livskraft, som levende Vandstrømme rislede ud over Menighederne i Europa til Amerika og til Hedningemissionen. Saa kom Frafaldets Tider med Rationalismen og aabenbar Vantro. Pietismen, som senere fremtraadte i en noget sygelig Retning, kunde ikke standse den frembrydende Strøm, der fra Frankrig væltede ind over Herrens Menighed i Europa. Amerika laa vel længere borte; men Dønningerne mærkedes og lød ogsaa der. Missjonen fra Halle nærmede sig sin Afblomstring med Udgaven af de 16 Meddelelser. — I Halle havde man været imod at uordinerede Mænd forvaltede Sakramenterne efter en midlertidig Tilladelse (Licence). Nødstilstanden førte det dog med sig, at man benyttede sig af uordinerede Mænd; dog søgte man saa meget som muligt efter, at det kun blev ordinerede Præster, der forvaltede Sakramenterne; efterhaanden blev Opfattelsen af Ordinationen mere slappet, indtil det blev næsten almindeligt, at der før Ordinationen gik en Virketid med Licence, der gav fuld Ret til at forvalte Sakramenter. I den første Tid blev de almindelig benævnt Kateketer, ogsaa Diakoner, skjøndt sidste mere brugtes for ordinerede Mænd; siden varierede det mellem Kateketer og Kandidater eller Licence-Præster. Ordinationen fulgte som Regel 1 a 2 Aar efter, at der var givet Licence, og man kan temmelig nær opgive Præsternes Ordination til henimod 1780, saa bliver det noget vanskeligere. Man gik over til at give Licence som Kandidat, og ansatte dem i Menighederne med fuld Ret til at udføre alle kirkelige Handlinger. Mange virkede saaledes som Kandidater i mange Aar før deres Ordination,

ofte fra 10 til 12 Aar, og der var de, som aldrig blev ordinerede. I Menigheden stod de som Præster med fuld præstelig Myndighed; den eneste Forskjel paa dem og de ordinerede Præster var, at ved Synodemøder havde de ved Afstemning af vigtigere Sager ingen Stemmeret. Deres Embedstid som Præst blev regnet fra den Dag, de blev ansat som Kandidat, og det er nu ofte vanskeligt at afgjøre i alle Tilfælder, hvem der var ordineret Præst, og hvem der var Licence Præst eller Kandidat. Det var en Tilbagegang med Hensyn til kirkelig Orden, men den lutherske Kirke stod dog som et livskraftigt Træ, der bredte sig ud over Landet i flere Grene ved de nye Synoder, som efterhaanden blev dannet. New York Ministerium var den første Gren paa Modersynoden, siden kom flere.

Pennsylvaniasynodens Møder skal nu gives i Oversigt indtil det nye Aarhundrede, og de Mænd, som i den Tid traadte i dens Tjeneste skal, saavidt muligt, anføres og følges i deres Virksomhed. For mange bliver det kun at nævne deres Navne; mangens Gjerning faldt i det Stille men til Velsignelse, uden at man ved meget om dem, om andre er der ikke meget at sige. — Paa lignende Maade skal i kortere Træk Synoden følges til 1820, da Generalsynoden blev stiftet, hvoraf den en Tid blev et Led. I det følgende vil i Rækkefølgen de ordinerede Præster, som helt igjennem bliver benævnt Pastor, medens Kandidaterne der virkede som Præster uden at opnaa at faa Ordination, bliver betegnet med Licence-Pastor og Kandidaterne, som fik Præstelicence og senere blev ordineret af en anden Synode, benævnt Kandidat. Hvor der kan være Tvivl om Ordination eller Licence vil der blive tilføjet et ?. Fællesbenævnelsen Pastor vil i Almindelighed blive brugt, hvor de bliver omtalt paa andre Steder.

Synodemøderne fra 1786 til 1800.

Fra 1792 blev Menighedens Delegater talte ligesom Præsterne og Kandidaterne.

Synodemøder.		Sted	Præsident. (Formand.)	Sekretær.	Tilstedeværende Medlemmer. Præster.	Delegater.
34	1786	Philadelphia	Dr. J. H. C. Helmuth	J. F. Schmidt	17	
35	1787	Lancaster	"	Dr. G. H. E. Mühlenberg	21	
36	1788	Reading	Dr. G. H. E. Mühlenberg	F. V. Melsheimer	21	
37	1789	Lebanon	"	"	17	
38	1790	Philadelphia	J. F. Mühlenberg	Dr. Helmuth	20	
39	1791	New Hannover	F. J. Schmidt	"	19	
40	1792	Lancaster	"	"	20	5
41	1793	Philadelphia	C. E. Schultze	Dr. H. Mühlenberg	21	11
42	1794	Reading	"	J. F. Schmidt	26	12
43	1795	Philadelphia	Dr. J. H. C. Helmuth	"	20	7
44	1796	York	"	"	26	12
45	1797	Baltimore	"	J. Görring	17	9
46	1798	Lebanon	Dr. G. H. E. Mühlenberg.	C. E. Schultze	27	9
47	1799	Lancaster	"	"	25	11
47	1800	McAllister	"	"	25	14

De Mænd som fra 1786 til 1800 traadte i Synodens Tjeneste ved Ordination eller Licence var følgende:

Pastor **Paul Henkel** er født den 15de December 1754 i Yadkin, North Carolina. Han studerede Theologie særlig under Pastor Krügs Vejledning og fik Licence 1783. Den 6te Juni 1792 blev han ordineret til Præst. Han var en af Stifterne af North Carolina Synoden.

Pastor Dr. **Johann Daniel Kurtz** er født 30te Marts 1764 i Germanstown, hvor hans Fader, J. N. Kurtz var Præst. Allerede som Barn var det hans inderlige Ønske engang at kunne blive Præst. Under Krigen blev han forberedt af Faderen, som da var Præst i York; derefter blev han sendt til Dr. H. E. Mühlenberg i Lancaster særlig for at studere Latin. I 1784 fik den 20arige Yngling Licence som Kandidat ved Synodens Møde i Lancaster efter forud at have bestaaet Eksamen i Græsk og Hebraisk samt blandt andet besvaret Spørgsmaaet: „Hvorledes beviser man Bärnedaaben?" Dr. Helmuth spurgte, om han vilde være Medhjælper hos ham; men saa vigtig Stilling mente han ikke at turde paatage sig, hvad bidrog til, at den ydmyge unge Mand endnu mere vandt Helmuths Venskab. Han blev saa Medhjælper hos sin Fader, og sammen med sin Søsters Mand, Pastor Göring, gjorde han en Missjonsrejse til Maryland og Virginia. 1786 blev han af Synoden ordineret til det hellige Embede. Aaret efter foretog han en ny Missjonsrejse; han kom paa den ogsaa til Baltimore, hvor han kom til at prædike en Søndag for Pastor Gerrock. Det gav Anledning til, at han blev kaldet til hans Medhjælper og siden blev hans Efterfølger. Den 5te September 1790 blev han forenet i Ægteskab med sin Brud Frøken **Maria Messerschmidt**. Deres Ægteskab blev velsignet med 11 Børn. Han virkede til megen Velsignelse i Baltimore. Han var en af Stifterne af General Synoden, samt af Marylands Bibelselskab, og Medlem af flere Velgjørenhedsforetagender. Naar undtages nogle Afhandlinger i Evangelisk Magazin og en Salmebog, som han udgav i Forening med den tydsk-reformerte Præst, Dr. Baker i Baltimore, udgav han ikke noget. Han studerede imidlertid stadig; i sine unge Aar gav sin sig en Del af med botaniske Studier, men siden gik det udelukkende i theologisk Retning. I 1816 blev han hædret med Doktorgraden i Theologie fra Universitetet i Pennsylvania. I 1823 fik han en Medhjælper i Pastor Uhlhorn. I 1832 nedlagde han Embedet for den tydske Menighed i Baltimore efter at have betjent den i henved 50 Aar og i den Tid

døbt 5,156 Børn og Voksne, ægteviet 2,386 Par og jordfæstet 2,521. Han vedblev dog at prædike, naar hans Helbred tillod det, og til sin høje Alder studerede han med Iver. Efter et meget lykkeligt Samliv døde hans Hustru 1841 76 Aar gammel.

I sit 88de Aar prædikede han endnu ved en Kirkeindvielse, og i 1853 kunde den ærværdige 90aarige Olding endnu deltage ved Nedlæggelsen af Grundstenen til en tydsk-luthersk Kirke samt holde en Tale. Den 30te Juni 1856 kaldte Herren sin gamle 93aarige Tjener herfra; han døde i Baltimore, hvor han havde tilbragt sin meste Tid. En Søn og 3 Døttre overlevede deres gamle Fader.

Pastor Dr. **Friderick David Schäffer**, Søn af Johan Jacob Schäffer og Hustru Susanna Maria, er født den 15de November 1760 i Frankfort am Main. Hans Forældre var alvorlige og fromme Kristne; de døde medens han endnu var ung, og især hans fromme Moder, der vandrede bort, da han var 12 Aar, efterlod et varigt Indtryk paa ham. Da han var 8 Aar blev han sat i Skolen i Hanau, hvor han blev i 6 Aar til sin Faders Død i 1774. Derefter kom han til sin Bedstemoder, og blev konfirmeret af sin Onkel, som var Superintendent i Rodheim. Aaret efter døde hans Bedstemoder, det bragte en Forstyrrelse i hans Planer med Hensyn til at studere, og da en af hans Onkler vilde rejse til Amerika blev han tilraadet at følge med. Kort efter, at de var ankommen til Amerika døde Onkelen, og han stod igjen ene og i et fremmed Land. Han fik imidlertid Plads som Lærer i York. Her blev han kjendt med Pastor Göring, som med Kjærlighed tog sig af den forældreløse Yngling, saaledes kom han til at studere under hans Vejledning. I 1786 fik han Licence fra Synoden og kom derpaa til at betjene Menigheden i Carlisle, samt prædikede for flere Menighedskredse i Cumberland og York Countier. Samme Efteraar indtraadte han i Ægteskab med sin Brud Frøken **Rosina Rosenmiller** (født 30te November 1764) en Kvinde, som var særlig skikket til at staa ved hans Side som Medhjælperinde under hans Virksomhed for Guds Rige. Den 1ste Oktober 1788 blev han ordineret til Præst. 1790 blev han kaldet til Præst for Menigheden i Germantown Distrikt, hvor han virkede til 1812, da han blev kaldt til Hjælpeprest hos Dr. Helmuth ved Michaels og Zions Menigheder i Philadelphia. Med Nidkjærhed og Alvor virkede han for Sjælenes Frelse. Han kom meget omkring i sin Menighed, og naar han kom ind i Husene skulde Børnene altid kaldes ind; han fortalte da for dem, om hvorledes Jesus velsignede de smaa Børn eller lignende bibelske Historier. De Syge og Fattige saa han

stadig til, bad med og for dem og havde altid en hjælpende Haand til de Trængende. En lille Pengesum, han havde samlet for de ældre Dage gik tabt; men han tog sig det ikke meget nær, men sagde med Tillid, at Herren vilde nok forsørge dem alligevel. Han vaagede over sig selv, at Vreden ikke skulde faa Magt over ham og faa kom ved Guds Naade saa vidt, som ham. Man saa ham næsten altid mild og kjærlig, selv hvor han mødte Modstand, skjøndt han ofte klagede over, at han af Natur var opfarende. Han var en Bønnens Mand; ved Husandagten læste han Guds Ord, sang Salmer med Sine og saa bad han saa inderligt at det særligt efterlod et blivende Indtryk paa hans Børn. Den Hellige Skrift læste han almindelig paa Hebraisk og benyttede ligeledes Septuaginta. Efter den Hellige Skrift var det især de symbolske Bøger paa Latin, som var hans kjæreste Læsning. Han talte ofte om, hvorledes man i Himmelen taler sammen og priser Herren, ligesom det var hans Formaning om at søge de Ting som er her oventil. I Ordets Forkyndelse var han enfoldig og indtrængende. Under hans Virksomhed var der en stor Bevægelse for at faa det engelske Sprog indført ved Gudstjenesten; det gjorde ham meget ondt, da han med Kjærlighed hang ved sit tydske Modersmaal, dog var han altid venlig mod dem, som paa den Maade optraadte imod ham og agtede deres Mening, ligesom han ganske billigede, at der blev prædiket paa engelsk for dem, som kun forstod det engelske Sprog. I 1806 udgav han et Svar paa et Forsvar for Methodismen. 1814 fik han den theologiske Doktorgrad fra Pennsylvania Universitet. I 1822 fik han sin Svigersøn C. R. Demme til Medhjælper. Paa Grund af svagt Helbred nedlagde han Embedet i 1834 og flyttede til sin ældste Søn i Frederiks, Maryland. Hans Hustru, som trofast havde staaet ved hans Side, døde den 27de November 1835, og for ham selv gik det mod Aftenstunden; han døde Aaret efter, den 27de Januar 1836 i sit 76de Aar. Paa sit Dødsleje aflagde han et klart Vidnesbyrd om sin Tro paa vor Herre Jesus. Han blev begraven paa den lutherske Kirkegaard i Frederiks, hvor Dr. Schmucker fra Gettysburg holdt Ligtalen over de Ord: „Salig er de Døde som dø i Herren" (Aab. 14, 13.). Der blev udtalt, at hans Død var et Tab for hele den protestantiske Bekjendelse. Han var Fader til 8 Børn; 4 Sønner blev Præster: Dr. David Frederick Schäffer født 22de Juli 1787, død 5te Mai 1837, Frederick Salomon Schäffer, født 12te November 1790, død 30te Januar 1815. Dr. Frederick Christian Schaffer, født 12te November 1792, død 26de Marts 1832. Dr. Carl Frederick Schäffer, født 3die September 1807, død

23de November 1879. Deres eneste Datter blev gift med Pastor Dr. Carl Rudolph Demme.

Pastor **William Carpenter**, er født den 20de Maj 1762 i Madison Co., Virginia, af Forældrene William og Mary Carpenter, Efterkommere af Zimmermann, en af de første Nybyggere i Hebron Menighed. Navnet (Tømmermand) er saaledes bleven oversat fra tydsk til engelsk. Da Krigen brød ud, gik han 1778 i sit 16de Aar tilligemed sin Broder ind i den amerikanske Arme. Der maatte han lide meget, han talte senere om hvorledes de maatte foretage de lange Marsher uden at faa noget at spise, og naar de saa fik deres Forpleining, kunde de knapt vente til det var tilberedt. Han blev i Armeen indtil den engelske General Cornwallis Kapitulation 19de Oktober 1781. Efter Krigen begyndte han sit theologiske Studium hos Pastor C. Streit i Winchester, Va., samt hos Pastor J. C. Leps. I 1787 blev han Kateket for Hebron Menighed under Pastor Streit, som skulde udføre alle Nadverhandlinger. 1789 fik han Licence som Kandidat med Ret til at udføre alle kirkelige Handlinger og den 22de Juni 1791 blev han ordineret til Præst. I 1795 blev han gift med Frøken **Maria Ayler.** Han holdt sin første Prædiken ved sin Ansættelse i Menigheden over de Ord: „Saamange som drives af Guds Aand, disse ere Guds Børn." (Rom. 8, 14.)

Han virkede i sin Menighed med Iver og Troskab i 26 Aar og i den Tid forberedede han flere unge Mænd for Præsteembedet, og de virkede saa tillige for Guds Riges Sag ved Missjonsrejser. Fra Menigheden rejste der en 14 Familier til Kentucky for om de der bedre kunde komme frem, og det drog flere med sig. Det var under trange timelige Kaar, de maatte leve; men da deres simple Boliger var bygget, samlede de sig for at o bygge sig saa godt de kunde ved Guds Ord. Pastor Carpenter gjorde nogle Rejser til dem og forvaltede Sakramenterne. Saaledes gik det en 8 Aar til der blev en fastere Menighed, og da det var deres inderlige Ønske selv at faa Præst, flyttede Pastor Carpenter til dem i 1813 og nedsatte sig i Boone County og blev den første lutherske Præst der i Staten; her virkede han i 20 Aar. Fra begge Menigheder er det et enstemmigt Vidnesbyrd om trofast Arbejde i Herrens Tjeneste. Hele hans Liv var præget af kristeligt Alvor og at det gjaldt Sjælenes Frelse. Han tog sig meget af de unge, var altid paafærde med Ordets Forkyndelse omkring i sin Menighed og ved Missjonsrejser. Han kunde ofte med faa Ord efterlade et varigt Indtryk. Til en ung Mand, som regelmæssig kom til Gudstjeneste, sagde

Carpenter en Dag idet han lagde sin Haand paa hans Hoved: „Benjamin, du er en brav Karl", og det gjorde et uudsletteligt Indtryk paa ham. Da han engang prædikede ude i Landet, var der nogle letsindige unge Mænd, som i Stedet for at gaa ind, satte sig ved Døren og ved deres Opførelse forstyrrede Menigheden; straks standsede Carpenter i sin Prædiken, men kun for med gjennemtrængende Røst at udraabe: „men udenfor ere Hundene" (Aab. 22, 15.). Det bragte straks Ro, og en af dem blev saa rystet, at det førte til hans Omvendelse, at han ikke paa den store Dag skulde staa udenfor blandt Hundene. Carpenter holdt meget af at studere Stjernehimlen; en Nat da han var ude for at betragte Himlen, opdagede han at Døren ind til hans Corn (Mais) var aaben, og en Tyv var ved at fylde sin Sæk. Da Tyven saa, at han var opdaget, begyndte han rystende at tømme Sækken; men Carpenter sagde at han skulde fylde den og hjalp ham selv dermed, samt med at faa den paa Hesten, som var der i Nærheden, med de Ord: „Nu, gaa nu og stjæl saa ikke mere". Da det var en af Naboerne, saa fik hans Familie det vel at vide, men hvem af dem, det var, vilde han aldrig sige. Da han drev Landvæsen, avlede han almindelig mere end han brugte, og solgte saaledes en Del; men han havde altid sin egen Pris, som ingen kunde faa ham fra. Efter en daarlig Høst syntes Carpenter 25 Cents maatte være nok for en Bushel, da han havde en Del at sælge, og for den Pris solgte han til sine Folk. Prisen steg imidlertid til $1 uden at han forhøiede sin Pris; saa en Dag kom en Mand kjørende i den Hensigt at opkjøbe alt hvad han kunde faa hos Præsten for saa igjen at gjøre Forretning dermed; men Manden fik det korte Svar: „Nej ikke for nogen Pris, kan De faa noget at kjøbe hos mig". Han prædikede baade paa tydsk og engelsk; fra først var det dog nærmest kun paa tydsk, og da man begyndte at forlange engelsk Gudstjeneste, var han derimod; men han indsaa snart Nødvendigheden deraf, naar Menighederne skulde bevares, og særlig i hans sidste Præsteaar fra 1820 var det hovedsagelig paa engelsk han prædikede. Han vedblev til sin Død at være Medlem af Pennsylvania Synoden; men paa Grund af den lange Afstand var han kun sjelden med ved deres Møder; men han blev stadig mindet og der sendtes Skrivelser med Anerkjendelse og Tak for hans tro Arbejde paa den ensomme Post. Som en tro Arbejder i Herrens Vingaard og en varm Ven af sit Land virkede han i 46 Aar, da kaldte Herren ham herfra den 18de Februar 1833. Han døde i Florence, Boone Co. Hans Hustru døde Aaret efter den 12te August 1834 I deres Ægteskab havde de 11 Børn.

P a s t o r **John David Jung** kom som ordineret Præst over fra Europa og blev optagen som Medlem af Synoden 1789. Han virkede til sin Død 1803.

Licence- (?) P a s t o r **Anton Ulrich Lüdgen (Lütge)** er født den 24de August 1754. Han besluttede tidlig at hellige sig for Hedningemissjonen og studerede baade Theologie og Medicin i Halle. Af Helbredshensyn besluttede han imidlertid 1781 at rejse til Amerika. Han nedsatte sig i Greensburg, Penn., og samlede de adspredte Lutheranere til en Menighed, prædikede Guds Ord for dem, samt virkede som Læge. Da han lod sig ordinere af en Skolelærer, kom han til at staa udenfor Synoden indtil han 1789 blev optagen og fik Licence. Han kom saa til at virke i Menighederne i Chambersburg, Grindstone Hill, Shares og Shippenburg. Han virkede til Velsignelse baade som Præst og Læge. Han var en videnskabelig dannet Mand samt meget godgjørende; han kunde ikke se nogen lide uden, at han maatte hjælpe. Naar han havde Penge henvendte den Fattige sig aldrig forgjæves til ham. Han var oprigtig og fordringsløs. Med Troskab tjente han Herren til han blev kaldet herfra den 7de Februar 1796. Den nye lutherske Kirke staar paa hans Grav, og en Marmorplade betegner Stedet, hvor han hviler. Det er tvivlsomt om han naaede at faa Ordination før sin Død.

Licence-P a s t o r **Samuel Mau**, fik Licence fra Synoden 1789. Han virkede i Kentucky. Han døde 1833.

P a s t o r (?) **Christian Espich** blev ordineret af en i Tydskland afsat Præst, C. Götz, i 1789 eller maaske før, og derefter søgte han om Optagelse i Synoden, som blev ham negtet til 1791, da han fik Licence som Kandidat paa den Betingelse, han ansaa Gøtz's Ordination, som betydningsløs. Han kom til at betjene New Goschenhoppen. Sit Licence fik han fornyet til 1796. Paa Grund af sædeligt Fald blev han i 1798 udslettet af Synoden og blev ikke mere anerkjendt og aldrig rettelig ordineret. Han rejste til Fayette Co. og siden til Ohio. Han vedblev med præstelig Virksomhed uden nogen Forbindelse. Han døde 1841.

K a n d i d a t **Georg Joseph Wichtermann** fik Licence som Kandidat i 1792 blev siden ordineret til Præst i New York Ministerium. Han døde 1819.

K a n d i d a t **August F. Maiers (Meyer)** fik Licence 1792 og kom siden til at virke i New York Ministerium.

P a s t o r **J. Caspar Dill**, fik Licence 1792 og blev ordineret 1802, sluttede sig 1815 til Ohio Synoden. Han døde 1824.

Licence-Pastor **Peter Benz** fik Licence 1792. Han blev aldrig ordineret. Han døde 1802.

Pastor Dr. **Johann Georg Schmucker** er født den 18de August 1771 i Michaelstadt i Storhertugdømmet Baden. Hans Forældre var fromme Folk, som holdt deres Børn til Gudsfrygt. Han blev konfirmeret i sit 14de Aar og i 1785 rejste Familien til Amerika. De boede først i Northampton, siden Lancaster Co., Penn.; men rejste saa til Woodstock, Virginia. Skjønt han fra Barn var kristeligt paavirket, var det dog først i hans 18de Aar, at han ret kom til Omvendelse. Der var paa den Tid flere Baptistpræster ved hvis Virksomhed, der skete en Del Opvækkelser. Schmucker blev grebet af dem; men det var dog en Lægmand af Baptistmenigheden, som særlig blev Redskabet til hans Vækkelse; han besluttede at hellige sit Liv i Herrens Tjeneste. Han søgte sin egen Præst, Paul Henkel, for hos ham at faa Vejledning, og under ham begyndte han at studere et Aarstid, samt ledsagede ham ofte paa hans lange Missionsrejser; paa dem blev hans Længsel endnu stærkere efter engang selv at bære det glade Budskab ud til de adspredte Folk og samle dem om Hyrden Jesus, saa disse Rejser fik stor Betydning for ham. I 1790 rejste han til Philadelphia for at studere under Helmuth og Schmidt; der kastede han sig med Iver over det klassiske og theologiske Studium. Efter at have studeret 2 Aar fik han Licence i 1792 som Kateket og kom til York Co. for at virke i Menighederne der; men tillige for at fortsætte sit theologiske og hebraiske Studium under Pastor J. Gørings Vejledning. I 1793 fik han Licence som Kandidat, og 1794 modtog han Kald fra Menigheden i Hagerstown, Maryland, et Kald hvortil der hørte flere Menighedskredse, der en Tid havde været vakant. Han var da 22 Aar og havde et ungdommeligt Udseende, saa mange frygtede for, at han ikke kunde magte de vanskelige Forhold, og han blev endogsaa spotvis kaldt for „Drengepræsten." Det varede dog ikke længe, før han vandt almindelig Agtelse baade for sin Forkyndelse fra Prædikestolen og ved sit Liv, og der vaagnede et nyt Liv i Menigheden. I 1800 blev han ordineret i New Hannover. Han var da bleven forenet i Ægteskab med Frøken Elisabeth Gross fra York Co. I 1807 kom der Kald til ham fra New York, som han afslog; men i 1809 modtog han Kald fra York; her virkede han med Nidkjærhed og til stor Velsignelse i 26 Aar. Han tog virksom Del i alt, som kunde virke til det aandelige Livs Fremme. Da Temperance Sagen kom frem virkede han meget for den, men fik derved en Del Modstand, som i et Aar gav sig tilkjende ved

at en Del undlod at betale Præsteløn Han var en varm Unionsmand, der virkede meget for en „Protestantisk Union paa apostoliske Principer", saaledes at de forskjellige Bekjendelser skulde vise mere Fordragelighed og mødes mere til Samarbeide for Guds Rige. Han var en Elsker af Musik og Poesi, samt meget paavirket af den mystiske Theologie og særlig af Jung-Stilling. Dette gjorde maaske, at der var Folk, som antog, han havde faaet Gaver til at helbrede for Svulst og lignende Svaghed. Engang kom en enfoldig Bondemand og klagede over en Svulst paa sit Hoved. „Lad mig se den", sagde Præsten; han undersøgte den og trykkede paa den. Manden forsikrede nu, at fra det Øieblik begyndte den at svinde, til den helt gik bort. Det blev snart bekjendt, og mange søgte til Præsten for at blive helbredet, og det var ofte lidt vanskelig at faa Folk til at tro, hvad han sagde dem, at han ikke kunde helbrede paa overordentlig Maade. Fra først af prædikede han kun paa Tydsk; men da han indsaa, at det havde sin store Betydning, at der ogsaa blev prædiket paa Engelsk, besluttede han at holde engelske Gudstjenester, og ved hans første engelske Prædiken var Kirken overfyldt, idet Folk kom fra andre Kirker for at høre den tydske Præst prædike paa Engelsk. Prædikenen var et Forsvar for Bibelens Inspiration, som gjorde megen Virkning; en berømt Prokurater blev saa greben af den, at han bad om at laane Opskriften for ret at gjennemgaa den i Hjemmet. Indtil han fik en Medhjælper, prædikede han nu af og til paa Engelsk. Den engelske Gudstjeneste blev gjort bekjendt ved en særegen Ringen med Klokken, hvorfor Manden, som ringede, almindelig, kom Søndag Aften for at spørge Præsten, om han skulde ringe „paa Tydsk eller paa Engelsk". Han var en varm Ven af det amerikanske Bibel- og Traktat-Selskab. For Synoden var han Sekretær fra 1810—12 og dens Præsident fra 1819—21, samt flere Gange Præsident for West Pennsylvania Synoden. Han var en af Stifterne af General Synoden, samt Formand for det ydre Missionsselskab indtil kort for sin Død, var med i Styrelsen af det theologiske Seminar i Gettysburg og Pennsylvania College; ved sin Død var han Senior Vice-Præsident for det amerikanske Traktatselskab, og han havde været i Styrelsen siden 1826. Han førte et daadrigt Liv, og ved sit Ydre vandt han ligeledes Folk for sig; han var af almindelig Størrelse, med mørke, dybtliggende Øine og sort Haar. I 1825 hædrede Pennsylvania Universitet ham med Doktorgraden. Hans Hustru døde i 1819; hun var Moder til 12 Børn, 5 Sønner og 7 Døttre. I 1821 blev han atter gift med Frøken Anna Maria Hoffmann, som blev Moder til 7 Børn. Efter at have virket med Troskab i sine Menigheder til

1852, nedlagde han paa Grund af Svaghed Embedet og flyttede til sine Børn i Williamsburg, Penn. Han skrev en Del, leverede saaledes flere værdifulde Bidrag til „Evangelische Magazin", og udgav flere Skrifter, nærmest til Udlægning og Vejledning i den hellige Skrift, en Reformationshistorie til Jubelfesten, en „Advarsel mod vore Dages Sværmeraander" m. fl. Næst den Hellige Skrift var Kirkehistorien hans kjæreste Studium; han gav Agt paa Tidernes Tegn og fordybede sig meget, især i sine sidste Aar, i Profetien og Johannes Aabenbaring, til hvilke han udgav en Forklaring. I hans græske Lommetestamente fandt man følgende skreven af ham: „1. Fra min Omvendelse i mit 18de Aar har mit Liv været, om end i forskjellige Grader, en fortsat Bøn, en Længsel og Sukken efter Gud. 2. Det har været en stadig Anger over mine Synder og mit Hjertes Fordærvelse. 3. Det har været en stadig Længsel efter Hellighed og Naade til at leve efter Guds Villie. 4. En stadig Længsel efter Forening og Samfund med Gud. 5. Hele mit Liv har jeg havt stadig Bøn om Sjælenes Frelse; det har gaaet gjennem enhver Prædiken, jeg har holdt, men det blev saa ofte fordærvet ved Indblanding af egenkjærlige Formaal. 6. Jeg har havt stadig Bøn for de frommes Samfund. 7. Paa samme Tid har jeg havt mange Skrøbeligheder og Synder, alt mit eget har været mangelfuldt. I 1840 havde jeg en særlig Erfaring af den guddommelige Kjærlighed udgydt i mit Hjærte; det var en overordentlig Vederkvægelse for mig. Kort efter havde jeg ogsaa et herligt Syn af den guddommelige Majestæt og Godhed. I 1841 havde jeg et mærkeligt Syn af Kristus, og jeg saa hans Billede, som det var i min Sjæls Lønkammer."

I flere Maaneder før sin Død levede han som adskilt fra Verden og i et inderligt Samfund med Gud. En Nat vækkede han sin Hustru, som laa ved hans Side, og sagde: „O, kunde du se, hvad jeg har seet bagved Dødens Jordan, hvor lykkelig vilde du da være!" Døden havde mistet sin Braad for ham, han skuede ud over Dødsfloden og ind i Guds Paradis, og ventede kun paa den Time, da Herren vilde føre ham over. Den 7de Oktober 1854 kaldte Herren ham herfra i hans 84de Aar. Under stor Deltagelse blev hans Lig ført til York og begravet foran den tydsk-lutherske Ki ke, hvor han i saa mange Aar havde forkyndt Livets Ord; der hvi er nu hans Støv, til Herrens Røst skal lyde over Gravene. Pastor Dr. Kurtz fra Baltimore holdt Ligprædikenen over de Ord: „Dem, som ærer mig, vil jeg ære" (1 Sam. 2, 30.).

Fire af hans Døtre blev gifte med Præster; Sønnen Samuel S. Schmucker, født 28de Febr. 1799, var den siden saa bekjendte Præst og

theologiske Professor ved General-Synodens theologiske Seminar i Gettysburg, Penn., og Fader til Pastor Dr. B. M. Schmucker, som er bleven saa bekjendt ved sin nidkjære Virksomhed i den lutherske Kirke, baade for Missionssagen som for en forbedret luthersk Liturgie, og særlig ved sit store Kjendskab til den lutherske Kirkes Historie i Amerika, samt sine kirkehistoriske Forskninger og Skrifter. Han og Professor Dr. W. J. Mann er de dygtige Udgivere af „Hallische Nachrichten“ med historiske Oplysninger.

License-Pastor **Günther Wingard** (Wingert) fik License i 1792 for Taneytown og Omegn. Han blev aldrig ordineret.

Pastor **J. Conrad Jæger** fik License 1792 eller 93 og blev ordineret 1800.

Licence-Pastor **Georg Ellison** kom fra Tydskland og fik Licence 1793 og kom derefter til at virke i Saucon, Upper Milford og Salisburg til 1795; tiltraadte derefter Jordan Menighed men døde allerede 1798. Han blev ikke ordineret.

Licence-Pastor **Augustus Ferdinand Nitze** (Nity, Nütze), havde studeret i Helmstadt. Han fik Licence i 1793, og kom til at virke i Menigheden i Wildoburg, Maine, hvor han blev modtaget med Glæde. Menigheden fik Præstebolig og 100 Acres Land til ham. Han virkede til Velsignelse. Da han var saa langt fra Synoden blev han aldrig ordineret, men fik sit Kandidat Licence paa ubestemt Tid, og ved sin Ven Dr. Schäffer stod han i stadig Forbindelse med Synoden. Han var almindelig agtet og afholdt baade af Tydskere og Amerikanere. Han døde meget pludseligt 1811. Hans Enke overlevede ham i mange Aar.

Pastor Dr. **Frederick Wilhelm Geissenhainer**, født 26de Juni 1771; kom 1793 fra Tydskland, og kom til at virke i Synodens Tjeneste og blev af den ordineret 1798. Hans meste Virksomhed hører til New York Ministerium. Han døde 27de Maj 1838.

Licence- (?) Pastor **Carl Stöch** fik Licence fra Synoden 1793. Han døde 1842.

Pastor **Johan Stauch** fik Licence 1793 og blev ordineret 1804, Han hørte siden til Ohio Synoden; døde 1845.

Pastor (Doctor medicinæ) **Johan Frederik Obenhausen** kom som en middelaldrende Mand fra Holland. Han havde en god Uddannelse og fik Licence fra Synoden i 1794 og blev ordineret 1804. Den

16de Maj 1796 lagde Pastor Obenhausen og den reformerte Pastor J. H. Helffrich Hjørnestenen til den nye Ziegel Kirke i Weisenburg Township, og samme Efteraar indviede de den Den var bygget af Sten omtrent i Firkant og til fælles Brug for den lutherske og den reformerte Menighed. Obenhausen betjente flere Menigheder i Berks og Lehigh Countier. Han prædikede mest omkring i Husene og virkede meget til at samle Lutheranerne til Menigheder. Da han havde studeret Medicin, maatte han for at leve tillige praktisere som Læge. Han holdt sin sidste Konfirmation for 12 Konfirmander i et Hus ved Ickesburg i 1815. Derefter trak han sig paa Grund af Svaghed tilbage. Han døde Tirsdag den 12te April 1821 75 Aar gammel i Tobovne Township, Perry Co. Han blev fulgt til Graven af et stort Følge. Han havde et stort Bibliothek mest af hollandske og latinske Bøger, som blev solgt.

Pastor **Johann Friederich Ruthkrauff** er født den 14de Januar 1764 i Northhampton Co., Penn., hvortil hans Forældre var indvandrede fra Tydskland; de søgte at give ham en god kristelig Opdragelse. Allerede fra Barn af blev han draget til Herren, og det var hans Ønske at virke for Guds Rige. Da han var konfirmeret i sit 15de Aar stod det i August 1779 bestemt for ham, at han skulde blive Evangeliets Budbærer, og at han maatte forberede sig dertil. Han var dengang hos sine Forældre i York Co. og arbejdede som Landmand. Der blev imidlertid en lang Ventetid, før han ret kom til at forberede sig til Præstegjerningen, og det kunde se ud, som om Herren ikke vilde føre ham ad den Vej. — En ung alvorlig kristelig Pige **Anna Maria Hamme** fra York Co., rakte ham sin Haand, og det unge Par blev viet i 1784 og satte eget Hjem; saa nu maatte han særlig tænke paa at dyrke den jordiske Ager; dog han tabte ikke sit Maal afsigte og i 1790 blev det endelig ordnet saaledes, at han kunde studere Theologie under Pastor J. Göring, og efter med Flid at have studeret i 3 Aar holdt han sin første Prædiken i 1793; derom skrev han i sin Dagbog: „Gud var iblandt os og hjalp mig naadigt" J 1794 fik han Licence fra Synoden Først virkede han i Menigheder i York Co.; siden fik han Kald fra Green Castle Menighed og adskillige andre. J 1802 blev han ordineret. Han vedblev at virke i sine Kredse, som stadig blev flere, i omtrent 40 Aar. Hans Virkekreds strakte sig til McConnelsburg, Loudon, Mercersburg, Waynsboro, Quincy, Smoketown, Jacobs Church og adskillige Kredse i Washington Co., Maryland samt paa andre Steder. Det var et haardt Missionsarbeide, men med sit gode

Helbred var han særlig skikket til en saadan Virksomhed. Menigheder som var 50 Mil fra hans Hjem, besøgte han som Regel en Gang i Maaneden. Ofte prædikede han om Søndagen i Menigheder, som var 15 a 20 Mil fra hinanden, og det endda med et højt Bjerg imellem Prædikestederne, han plejede da at have sin Hest rede samt sin Mad, saa han lige efter Gudstjenesten kunde sætte sig tilhest, og spise medens han red for at naa frem i god Tid. Han var en virksom og god Prædikant, der virkede med Nidkjærhed for Herrens Sag; han kunde være noget heftig og opfarende særlig i sine yngre Aar, og han paadrog sig ofte Uvenner ved at sige sin Mening ligefrem. De Unge underviste han med Kjærlighed og Alvor, og paa Konfirmationsdagen var han saavelsom Konfirmander og Menighed dybt taarebevæget. Han vedblev at virke som Præst til Aaret før sin Død, da han nedlagde Embedet, men vedblev alligevel at prædike lejlighedsvis. Der blev holdt en Række Opvækkelsesmøder 9 Dage før hans Død, og i dem deltog den gamle Mand med Glæde. Da han blev syg ventede han stille paa Herrens Komme, og kort før han døde udraabte han: „Sejer! Sejer! Herren er her!" Han døde 18de December 1837 74 Aar. Ved hans Begravelse deltog Præsterne: Scholl, Harpel, Cline og Bebaugh. Hans Hustru overlevede ham nogle Aar. De havde 9 Børn, en Datter og 8 Sønner, 2 af disse blev Præster.

Pastor Dr. **Johann Georg Lochmann** er født den 2den December 1773 i Philadelphia. Hans Forældre var indvandrede fra Tydskland, og sad i smaa Kaar. Drengen havde stor Lyst til Læsning, og blev tidlig kristelig vakt og ved Konfirmationsforberedelsen var han blandt de flinkeste, saa Dr. Helmuth blev opmærksom paa ham og styrkede hans Lyst til Studeringen. Hans Moder ønskede ligeledes, han skulde studere; men Faderen var en Tid derimod, da han frygtede for, at han ikke kunde skaffe de nødvendige Midler. Vor Herre aabnede dog Vej, saa han efter den nødvendige Forberedelse kunde blive indskreven ved Pennsylvania Universitet, ved hvilket han tog en udmærket Eksamen i 1789. Derefter gav han en Tid Undervisning, kom saa til at studere Theologie under Dr Helmuth. I 1794 fik han Licence og modtog Kald fra Lebanon med Omegn; der vedblev han at virke som en tro Herrens Tjener i 21 Aar. Den 7de September 1795 blev han viet til sin Brud Frøken Maria Magdalene Grotz fra Philadelphia. Hun døde efter at have født sit andet Barn. Den 3die Juni 1799 blev han atter gift med Frøken Susan Hoffman fra Philadelphia, som blev Moder til 13 Børn. Efter en velsignelsesrig Virk-

somhed modtog han 1815 Kald fra Menigheden i Harrisburg, der virkede han ligeledes velsignelsesrigt til sin Død. Han var en Johannes-Natur, som med Kjærlighed virkede overalt blandt Fattige og Trængende for at bringe ikke alene aandelig Trøst men ogsaa timelig Hjælp; man saa ham ofte paa Gaden, og han havde altid et Smil og et venligt Ord til dem, han mødte paa sin Vej; Børnene gav han sig ofte i Samtale med og lagde da gjerne sin Haand paa deres Hoved og de fortalte det med Glæde i Hjemmet, at Dr. Lochmaun havde talt med dem. Den venlige gamle Præst var velset overalt. De tre store Højtider var særlig Fæstdage for ham og Menigheden. Pintsedag konfirmerede han almindeligt de Unge, og Pigerne var da som Regel klædte i hvid Dragt. Den lutherske Kirke elskede han inderlig og dens Vel laa ham alvorligt paa Hjærte; men hans kjærlige Sind gjorde, at han stod venligt ogsaa til andre Bekjendelser. I 1819 blev han hædret med den theologiske Doctorgrad fra Alleghany College. Han forberedede flere unge Mænd for Præsteembedet, og til dem sagde han stadig: „tal naturlig og ligefrem, tal saaledes at almindelige Folk kan forstaa Eder, og vær vis paa, at de lærde ogsaa kan forstaa det." Hans Helbred var ikke godt, men han saa i Troen sin Opløsningstid imøde, thi han vidste, at han skulde være med Herren. Da han laa i Dødskampen besøgte en Præst af en anden Bekjendelse ham, og til ham sagde Lochmann: „Broder, hvad skulde jeg nu gjøre, dersom jeg ikke havde en almægtig Frelser at forlade mig paa?" Han døde 10de Juli 1826 i sit 53de Aar. Han blev begravet Dagen efter. Pastor Dr. Endress fra Lancaster holdt Ligtalen over de Ord: „Herre nu lader du din Tjener fare i Fred ligesom du haver sagt; thi mine Øjne haver seet din Frelse" (Luk. 2, 29–30).

Han udgav sin Affskedsprædiken i Lebanon og Tiltrædelsesprædiken i Harrisburg, en „Historie om den lutherske Kirke, dens Lære og Disciplin" samt et Par andre Skrifter. Nogle af hans efterladte Prædikener blev udgivet. Hans Hustru overlevede ham omtrent 15 Aar. En af hans Sønner var Pastor Dr. A. H. Lochmann.

Pastor **Georg Graeber** fik Liceuce 1795 og blev ordineret 1804. Han døde 1836.

Licence-Pastor **H. A. Lange** fik Licence 1795 og virkede til 1811, da han trak sig fra Præstevirksomheden i Synoden.

Pastor **John Groph** fik Licence 1795 og blev ordineret1803. Han døde 1829.

Pastor **Johann Michael Steck** er født 5te October 1756 i Germantown, Penn. Han begyndte sin Virksomhed 1784, formodentlig ordineret af Lüttge eller Butler; fik Licence 1796 og blev ordineret 1806. Var 1817 en af Stifterne af Ohiosynoden. Han døde 14de Juli 1830.

Pastor **Johannes Herbst** fik Licence 1796 og blev ordineret 1805. Han boede i Carlisle men virkede som Præst i flere Kredse. I Loysville fik han bygget Kirke, som tillige blev benyttet af den reformerte Menighed. Den var meget simpel og i lang Tid uden Vinduer, og uden andet Gulv end Jorden; Menigheden sad paa runde Træblokke, og Præsten stod og talte bag et simpelt Træbord. Om Vinteren maatte de tildels samle sig i Husene. I Greenwood Township blev bygget St. Michaels Kirke til fælles Brug for Lutheranere og Reformerte. Den 25de Maj 1800 blev den indviet af Pastor Herbst, som talte over 1 Petri 2, 5. om at være levende Stene i Guds Kirkehus. Reformeret Præst G. Geistweit talte ud fra Ap. Gj. 16, 25—31. Kirken havde Gallerier; Prædikestolen stod paa en høj Pille. Alle Ting tyder paa, at Pastor Herbst var en tro Tjener, der havde en stor og velsignelsesrig Virksomhed; han døde 1833.

Pastor **Joh. Foltz** fik Licence 1796 og blev ordineret 1802.

Licence- (?) Pastor **Adolph Spindler** fik Licence 1796.

Pastor siden Gouvernør for Pennsylvania **Johann Andreas Melchior Schulze,** Søn af Pastor C. E. Schultze og Hustru, Patriarken Mühlenbergs ældste Datter, er født den 19de Juli 1775 i Præsteboligen ved Kristus-Kirken i Tulpehoken. Som Faddere findes indskreven ved hans Daab Bedstefaderen H. M. Mühlenberg og Dr. J. C. Kunze. Hans Uddannelse fandt først Sted under Faderens Vejledning; siden kom han til at studere i Lancaster under sin Onkel Dr. H. E. Mühlenberg, kom derfra til Pastor Melsheimer i York. Endelig kom han til New York og gik paa Collegiet samt studerede Theologie under sin Onkel Dr. Kunze. I 1796 fik han Licence som Kandidat og blev derefter en Tid Medhjælper hos sin Fader. I 1800 blev han ordineret af Synoden og bosatte sig som Præst i Wolmelsdorf, Bercks Co. Paa Grund af store rheumatiske Lidelser maatte han i 1802 nedlægge Præsteembedet og trække sig tilbage i Stilhed i Haabet om, at der skulde komme bedre Tider. Da det syntes, Lidelserne vilde vedvare, mente han det bedst at begynde en Forretning i Meyerstown, Lebanon Co., saaledes at han kunde være ved Hjemmet. Han vandt almindelig Ag-

telse og Kjærlighed, og da han atter gjenvandt sit Helbred, lod han sig i 1806 vælge til Legislaturen for Pennsylvania. I 1821 blev han valgt til Senator og i 1823 blev han valgt til Pennsylvanias Gouvernør, og da hans Tid var udløbet atter gjenvalgt, og var saaledes i 6 Aar fra 1823 til 29 Gouvernør for Pennsylvania. Der er bleven sagt, at „han overgik alle de forrige Gouvernører i Lærdom og i at have Folkets Tillid," og „maaske er han endnu ikke bleven overgaaet senere." Han virkede meget for at vække Interessen for Almendannelse blandt Folket, og han fremlagde det i Legislaturen som en Pligt at sørge for, at de fattige Børn i Staten fik en god Opdragelse og Skolegang, og det maa tilskrives hans Indflydelse, at det udmærkede offentlige Skolesystem (Public Schools) blev indført i Pennsylvania. Efterat have været Gouvernør trak han sig tilbage til en Landejendom. I 1846 flyttede han med sin Familie til Lancaster, hvor han tilbragte sine sidste Dage. Hans menneskekjærlige Hjærte slog altid varmt for de Trængende og Lidende, og han havde altid et aabent Øje, et deltagende Ord og en hjælpende Haand i rette Tid til den virkelige Nødlidende. Vor Herre kaldte ham herfra den 18de November 1852 i sit 78 Aar. Han blev stedet til den sidste Hvile paa den gamle lutherske Kirkegaard ved Lancaster nu kaldet Woodward Hill Cemetary, og der er siden bleven rejst et smukt Mindesmærke paa hans Grav.

Pastor **John Plitt** fik Licence 1797 og blev ordineret 1802. Han nedlagde Embedet 1814.

Pastor **Wm. Foster** fik Licence 1798 og blev ordineret 1802; han døde 1813.

Pastor **John Georg Röller** fik formodentlig i 1798 Licence og blev ordineret i 1804 eller 1805. Han virkede i Tohikon fra 1798 til sin Død 1840. Hans Hustru var en Datter af Mich. Reiter i Goshenhoppen og Søster til Dr. F. W. Geissenheimers Hustru.

Pastor Dr. **Christian Frederick Lewis Endreß** er født den 12te Marts 1775 i Philadelphia. Den regjerende Greve Frederick Lewis af Lövenstein-Wertheim havde i Brev bedet om at blive indskreven som Fadder, derved fik han hans Navn. Faderen var John Zechory Endreß, fra Wertheim ved Main. Han fortalte ofte sine Børn, at han nedstammede fra Jacob Endreß, der som en Repræsentant fra Nurenberg underskrev den Augsburgske Konfession 1531. Moderen Anna Maria Henrici stammede fra en fransk Huguenotfamilie, som var flygtet fra Frankrig og havde nedsat sig i Neuwied, Rhin-Preussen. Da han var 8 Aar kom han i Latinskolen, som var forbunden med Pennsylvania Universitet,

og efter 1790 at have taget en god Eksamen, kom han til at studere Theologie under Dr. Helmuth og Pastor Schmidt. I November 1792 blev han Lærer ved Universitetet, hvilken Stilling han beholdt til 1795, da han blev kaldet til at forestaa Menighedsskolen ved Michaels- og Zionskirke, og blev i den Stilling til 1801. Han holdt sin første Prædiken Paaskedags Aften 1793 i Zions Kirke; derefter prædikede han stadig for Menigheden i Frankfort og paa andre Pladser som Medhjælper; men først 1799 fik han Licence fra Synoden, og 1802 blev han ordineret i Reading. Den 21de November 1801 holdt han sin første Prædiken i Easton og flyttede dertil, og i de følgende 3 Aar betjente han tillige: Williamstown, Plainfield, Moretown, Upper Mount Bethel, Hamilton, Smithfield og Hardwicke, samt leilighedsvis: Greenwich, Knowlton, Hope, Newtown, Walpock, N. J., og Lower Saucon, Penn. Siden fik en Del af Kredsene egen Præst, saa Virksomheden blev mere samlet omkring Easton. Den 22de October 1801 blev Pastor Endress viet til Frøken Margaretha Fries, Datter af Jacob Fries af Friesburg, Salem Co., N. J. Paa Grund af sin Hustrus Helbred flyttede han i 1814 til Dansville, N. Y., men blev der kun et Aar, da han saa flyttede tilbage til Easton. Efter Dr. Mühlenbergs Død 1815 blev han valgt til hans Efterfølger i Lancaster; her fik han særlig rig Anvendelse for sine store Kundskaber og gode Evner; men da han foretrak det engelske Sprog og søgte helt at indføre det ved Gudstjenesten, saa mødte han megen Modstand og en bestemt Protest fra Tydskerne; men da den engelske Del havde Overvægten, stilte Tydskerne sig fra Menigheden for at danne en ny tydsk Menighed. Han søgte ligeledes at virke for mere Samarbejde mellem de forskjellige Bekjendelser, og var bestemt paa „de liberale Lutheraners" Side og en Forsvarer af General Synodens Principper. I 1819 fik han den theologiske Doktorgrad fra Pennsylvania Universitet. Han skrev en Del paa Tydsk og Engelsk. Havde færdig en Forklaring over Romerbrevet, som Biskop White især udtalte sig rosende om. Adskillige af hans Prædikener blev udgivne efter hans Død. Han døde efter et kort men smerteligt Sygeleje i Lancaster den 30te September 1827 i sit 52 Aar, efter at have været i præstelig Virksomhed i 34 Aar. Han blev begravet paa den gamle Lancaster Kirkegaard. Dr. H. A. Mühlenberg af Reading holdt Ligtalen over ham. Hans Enke flyttede derefter til Rochester, N. Y., og blev der til 1832 da hun flyttede til Dansville, N. Y., hvor hun døde 11te Januar 1861 i sit 79 Aar. Hun var Medlem af den Episkopale Kirke. De havde 4 Døtre og 2 Sønner, hvoraf den ene studerede Lov og den anden Medicin.

Pastor **Johann Friedrich Möller** er født den 5te Marts 1773 i Graudenz, som dengang hørte til Polen men nu til Preussen. Han studerede ved Universitetet i Königsberg og kom 1796 til Amerika; her nedsatte han sig i Fredericks Maryland og betjente Menigheden fra 1ste December 1799 til 1ste Juni 1802; det er uvist hvorfra han havde Licence. I 1802 kom han til Chambersburg, Penn. 1803 nævnes han blandt Synodens Kandidater og i 1805 blev han ordineret. Han virkede her velsignelsesrigt i 27 Aar til han i Efteraaret 1829 blev Præst i Sommerset, Ohio. Der døde han af et Slagtilfælde i September 1833. Han efterlod Enke og 16 Børn. Han stod i hele sin Embedstid ved sin tro Tjeneste og store Retskaffenhed i stor Anseelse. Han arbeidede for Guds Rige i gode og onde Dage med Udholdenhed og Taalmodighed; han søgte ikke Verdens Ære men vilde helst virke i det skjulte for Herren. En Ligprædiken holdt 1ste Februar 1815 i Hagerstown, Md., over Pastor S. Schäffer, er det eneste skriftlige han har efterladt sig.

Pastor **Heinrich Anastasius Geissenhainer** er født i Mühlheim den 12te December 1773. Han var 20 Aar, da han sammen med sin Broder Frederich W. Geissenhainer kom til Amerika. Broderen havde alt været i Virksomhed hjemme; men da Efterretningen kom, at deres Moder var død, rejste de uden at sige Farvel i Hjemmet. Han havde studeret i Mühlheim og blev siden nærmere forberedt for Præstegjerningen under sin Broders Vejledning. I 1797 fik han Licence som Kateket for North Wales, Whitpain og Upper Dublin under sin Broder. Han fik Lov til at udføre alle kirkelige Handlinger med Undtagelse af Konfirmation og den hellige Nadvære, men maatte dog udføre den, hvor en Syg ønskede det. Den 17de April 1798 blev han ægteviet til Frøken Anna Maria Schaerer (født den 10de Maj 1779), der var Datter af Valentin og Anna M. Shaerer af Whitpain, Montgomery Co., Penn. 1799 fik han Licence som Kandidat. Efter Pastor Voigts Død fik han i 1801 Kald fra Chester County og flyttede dertil som Præst for St Peters Menighed, hvortil der siden blev føjet flere og i 1804 blev han ordineret til Præst. Den 15de April 1806 blev han kaldet til Jordan Menighed samt til Egypt og Trexler og 8de Juni til Zeigel; han skulde prædike for Menighederne hver 4de Uge. Han blev i Jordan til 1814, da han blev kaldet til Trappe, Limerick og Pottstowns Menigheder. Han boede paa et Landsted i Whitpain udenfor Trappe til April 1817, da han flyttede til Pottstown, hvor han boede til han 1821 rejste til Pittsburgh, hvor han virkede til 1823. Paa et Besøg i Philadelphia

blev han syg; hans Søn Henry hentede ham saa hjem til sig i Trappe. Der døde han Søndag den 9de Februar 1823. Ved hans Begravelse var der 5 Præster og 5 theologiske Studenter. Han blev begraven ved Siden af Patriarken Mühlenberg og Peter Mühlenberg; der var ogsaa hans Moder begraven; thi Efterretningen om hendes Død viste sig at være falsk og i 1807 kom hun over til sine Sønner; hun døde 1816. Ved hans Begravelse prædikede Pastor J. C. Becker fra Germantown over 2 Tim. 4 7–8; „jeg haver stridt den gode Strid, fuldkommet Løbet, bevaret Troen. Jøvrigt er Retfærdighedens Krone henlagt til mig, hvilke Herren, den Retfærdige Dommer, skal give mig paa hin Dag, dog ikke alene mig; men ogsaa alle dem, som have elsket hans herlige Aabenbarelse." Hans Hustru overlevede ham til 1852, da hun døde 30te April. De havde 4 Sønner og 5 Døttre. Før sin Død bad han sin Broder at forberede Sønnen Augustus Theodosius Geisenhainer (født 11te Juli 1814) til Præst, hvad han trolig udførte. Efter en trofast Virksomhed døde han 3die Marts 1882 og blev begravet i New York.

Pastor **Friederick Wilhelm Jasinsky** havde ladet sig ordinere af en uafhængig Præst og virkede i Cumberland Co. 1789 og 1792 ansøgte han Synoden om Optagelse, som begge Gange blev ham negtet. 1798 var han flyttet til Jonestown, Lebanon Co., og da han paany søgte om Optagelse, besluttede Synoden 1799 at optage ham paa den Betingelse, at han underkastede sig Eksamen og at hans Ordination blev betragtet som betydningsløs. Han fik saa Liceuce som Kandidat og i 1804 blev han ordineret af Synoden. Af Synoden blev han 1801 sendt til Fredericks, Md. Han virkede paa forskjellige Steder i Maryland til Velsignelse; men havde tillige nogle Stridigheder i sine Kredse. Han døde 15de Juli 1815.

Pastor **Georg Daniel Flohr** er født i Tydskland 1759, man ved ikke noget om ham før 1793, da han under den blodige Revolution var i Paris for at studere Medicin hos en Onkel. Da Ludvig den XVI's Hoved faldt under Guillotinen 21de Januar 1793, var han med i den Trængsel, som var Vidne dertil; ved et Ulykkestilfælde var der en som stod tæt ved ham, som fik en hurtig men frygtelig Død, og noget af det lemlæstede Legeme faldt over paa Flohr, og det gjorde et saa dybt Indtryk paa ham, at han fra den Stund blev et helt andet Menneske; han opgav sin tidligere Livsplan og rejste kort efter til Amerika. Ikke længe efter han var ankommen, rejste han til Madison Co., Virginia, hvor han begyndte at studere Theologie under Pastor W. Carpenters Vejledning. Derefter holdt han Skole i Culpepper, som

han tildels fortsatte, medens han forberedede sig til Præstegjerningen. 1799 fik han Licence fra Synoden. Han virkede som Missjonær i det sydvestlige Virginia; men nedsatte sig siden i Wythe County, hvor han vedblev at virke. Han blev ordineret 1803. Han havde 5 Menigheder, som laa i en Omkreds af indtil 50 Mil, at prædike for paa Søndage og Hverdage. Han søgte saavidt muligt at komme omkring til dem med Livets Ord. Det var næsten udelukkende tydsk Befolkning, han virkede iblandt, og han blev almindelig afholdt af alle; man søgte til ham baade for aandelig og legemlig Hjælp, og hans Hjem var et kjært Tilflugtssted for mange. Han var en from Mand; nidkjær i sin Herres Tjeneste, bestemt og systematisk i sin hele Fremfærd; han studerede flittig og var filosofisk anlagt. Den larmende methodistiske Maade ved Gudstjenester var ham imod, og han fik flere imod sig ved sine Udtalelser derom; men alle maatte give ham det Vidnesbyrd, at han var alvorlig og oprigtig i hele sit Liv; de Anfægtede vidste han med faa Ord at bringe tilrette; saaledes fortæller en Mand, at da han var bleven vakt, kom han i stor Uro for sin Sjæls Frelse, og det kom til at staa for ham, som om der ikke var noget Haab. Han gik da til Pastor Flohr med det bange Spørgsmaal; han hørte rolig paa ham, gik der efter hen og lagde sin Haand paa hans Hoved med de Ord: „jeg vilde ønske til Gud, at alle som endnu er udenfor Frelsens Ark maatte komme til at føle det samme som De føler det nu." Han fik netop derved den Vejledning, han trængte til og fandt snart Troens Fred.

Pastor Flohr var af Middel-Størrelse, og der var noget saa ærværdigt og net over hans hele Væsen og Klædedragt. Efter gammel tydsk Skik bar han altid Knæbukser og lange Strømper med blanke Spænder nedfor Knæet og paa Skoene, og „Fader Flohr" blev altid hilst med Venlighed, naar han mødte nogen eller kom omkring til sine Folk, og hans Raad maatte høres i alle Sager, saa han stod som Præst, Sagfører og Dommer i sin Kreds. Han boede paa en Landejendom, og han var altid i Virksomhed. Paa Grund af Svaghed maatte han opgive nogle af sine Kredse, som var længst borte; men i sin nærmeste Kreds blev han ved at virke lige til det sidste. Efter en kort Sygdom døde han fuld af Troens Glæde i 1826 i sit 67 Aar. Hans Død vakte almindelig Sorg og Deltagelse. Skjøndt hans smukke Landsted laa over en engelsk Mil fra Kirken, hvor han blev begravet, saa vilde hans Venner dog bære ham paa deres Skuldre til det sidste Hvilested. Der blev holdt to Taler over ham; Pastor Heuck af den reformerte Kirke talte paa Tydsk, og Pastor Chut af Presbyteriankirken talte paa Engelsk. Nogle af hans efterladte Prædikener blev siden udgivne.

Hans Hustru, som var en sjælden dygtig Kristenkvinde, overlevede ham omtrent i 30 Aar. Der blev sagt i hendes Ligtale: „vi overgiver nu til Graven den store og gode Mands Livsledsagerinde; ham ved hvis tro Virksomhed og hellige Liv, denne Kristenkirke og Samfund vist staar i større Gjæld til end til nogen anden Mand, enten Levende eller Død."

Licence-(?) Pastor **Ludwig Koch** fik Licence 1799; han har formodentlig virket i en uafhængig Stilling forud. Det er tvivlsomt om han fik Ordination, thi i Kirkebogen for St. Michaels Menighed i Pfoutz Valley, Greenwood Township staar: „den 31te Januar 1800 blev begravet paa Kirkegaarden Pastor Ludwig Koch, en evangelisk luthersk Præst 38 Aar gammel. Ligtalen blev holdt af John Gräbil fra Johannes 14, 6"

Om John Gräbil, som holdt Ligtalen, var luthersk Præst, eller i det Hele var Præst, siges ikke.

Der er flere Præster, som man ikke ret ved, om de hørte til Synoden eller hvorledes; nogle stod vist helt venligt til den, andre ikke. Nogle af dem skal her ved Overgangen til det nye Aarhundrede nævnes. I Spidsen for flere Fripræster stod en Tid Pastor J. G. Butler, som, da han efter Ansøgning hos Synoden, ikke fik Licence i 1782, optraadte paa egen Haand; det er vist tvivlsomt, om han fra anden Side fik Ordination; den blev i ethvert Tilfælde ikke anerkjendt af Synoden. Som Fripræst ordinerede han flere, og der var flere Præster, man ikke ved, hvor de skal henføres. Butler var en dygtig Mand og blev siden optagen i Synoden. Flere af dem, der havde staaet i Forbindelse med ham, blev senere optagen; andre søgte derom uden at det lykkedes for dem.

Pastor (?) John Georg Hehl ordineret af Butler søgte 1794 om Optagelse, men blev neppe optagen.

Pastor Johan Thimotheus Kühl overtog nogle af de Kredse, som Butler havde betjent; men hvor han var ordineret siges ikke. 1788 var han i præstelig Virksomhed. I 1790 blev han Præst i Sherman Valley, og flyttede med Familie dertil. Før han fik bygget Kirke prædikede han i private Huse, i Lader og ellers, hvor der gaves Leilighed Han fik bygget Lebanon Kirke i Loysville, som var 30 Fod bred og 40 Fod lang. Den stod længe ufuldendt, men blev dog benyttet. Prædikestolen stod mod Væggen paa en 5 Fod høj Pille. Der blev tillige bygget Skole. 1796 rejste han fra Menigheden, og

man ved ikke, hvor han siden virkede. Hans Eftermand Pastor J. Herbst hørte til Synoden.

Pastor Mathias Güntzel ved man heller ikke nærmere om. Han var Præst ved Susquehannafloden (New Buffalo). Han prædikede i en gammel Logkirke ved Half-Falls Mountain fra 1789 til 1796; han nævnes som Præst til 1801. Hans Eftermand var Pastor J. Herbst af Synoden.

Pastor Johan Fredrik Hieze bliver ligeledes nævnt som Præst 1797, han var ikke Medlem af Synoden; ligeledes nævnes en Pastor Langdorf som Præst 1794. Deres Eftermænd hørte til Synoden.

Pastor Anton Hecht, som var Skolelærer i Tohikan, vandt saaledes Folkene for sig, at de 1785 søgte Synoden om at faa ham ordineret. Aaret efter søgte de igjen derom; men da han ikke bestod Eksamen blev det negtet. Han fik saa Ordination af en Fripræst og betjente dem til sin Død, han efterlod et godt Minde, han ligger begravet ved Alteret i den gamle Bedminster Kirke. Hans Broder Johan Peter Hecht var en bekjendt Præst i Synoden.

Det gamle Aarhundrede var nu udrunden og dermed ogsaa et vigtigt Afsnit baade i Pennsylvania Synoden som i hele den lutherske Kirkes Historie. Det nye Aarhundrede bankede paa Døren, en ny Tid, der bragte nyt Liv; men hvor man desværre ogsaa i meget veg bort fra den gamle enfoldige lutherske Børnelærdom. Der gik et unionistisk og tildels methodistisk Drag igjennem den lutherske Kirke. Præsterne P. Henkel og C. A. G. Stork blev i Carolinaerne satte i Forbauselse ved de første Udbrud af Revival-Bevægelsen i Amerika; den bredte sig omkring, kom ogsaa til Pennsylvania-Synoden, hvor flere af dens Præster tog virksom og ivrig Del i den; mange blev derved alvorlig vakte op af Syndesøvnen og spurgte efter, hvad de skulde gjøre for at blive salige, og kom til Troen paa vor Herre Jesus, saa det blev for dem en Bevægelse med Evighedens Betydning, men der var ogsaa meget usundt, som blandede sig ind deri; ligesom der fulgte en Slaphed med Hensyn til kirkelig Orden, og man tabte derved en Del Syn for Sakramenternes dybe og høje Betydning; den reformerte Aands-Retning søgte at ville trænge ind. Dette stod en Del i Forbindelse med, at Menighederne blev mere amerikaniserede. Spørgsmaalet om Indførelsen af det engelske Sprog ved Gudstjenesterne gjærede omkring i Menighederne

og Dr. Kunze fremhævede, hvor nødvendigt det var, men mange var derimod, og ansaa det omtrent som ensbetydende med at indføre det engelske Sprog i Stedet for det tydske, som at opgive den gamle lutherske Lære, og derfor af al Magt satte sig derimod; men nu da Forbindelsen med Tydskland ikke var saa levende som før, og de Unge benyttede sig mere af det engelske Sprog, saa var det en Nødvendighed, men man fik ikke nok Præster, som kunde prædike paa engelsk, og derved gik en Del tabt for den lutherske Kirke. Overgangen til det engelske var uundgaaelig, og det skulde mere have været Kirkens Opgave at lede denne Overgang i et saadant Spor, at det blot blev en Sprogforandring og ikke paa samme Tid en Ombytning af Bekjendelse, men det blev ikke som det skulde; hele den svensk-lutherske Missjon gik over i den engelske Episkopalkirke, og en stor Del af den tydske Ungdom gik over i forskjellige amerikanske Kirker. I den store Zions Menighed var der en betydelig Bevægelse for at faa det engelske Sprog indført, og i den havde man endda to Præster samt 4 Menighedsskoler med ca. 250 Børn, hvor man holdt paa det tydske Sprog; ved Præstevalg i Aarene 1803 til 1806 var det kun med en lille Majoritet, at Modstanderne af det engelske Sprog gik af med Sejren. Ved et Valg i 1806 var der 1400, som afgav Stemmer, og da de, som holdt paa det tydske Sprog endnu havde Flertallet, saa udtraadte en betydelig Del og stiftede St. Johannes engelsk-lutherske Menighed, den første udelukkende engelsk-lutherske Menighed i Pennsylvania, de kaldte Pastor Ph. F. Mayer fra New York Ministerium, som da var mere amerikaniseret, og den nye engelsk-lutherske Menighed kom saaledes ikke til at høre til Pennsylvania Synoden. I 1814 var Ønsket om at faa engelsk Prædiken igjen stærkt fremme, og det førte til, at den engelsk-lutherske Matthæus Menighed siden blev stiftet. For at hindre det engelske Sprogs Indførelse, havde Synoden i 1805 fattet den Beslutning: „det skal forblive et tydsk talende Ministerium, og intet Forslag kan tages i Betragtning, som vil nødvendiggjøre Brugen af noget andet Sprog end det tydske paa Synodemøder og ved Forhandlinger.“ I 1814 offentliggjorde Dr. J. D. Kurtz og Dr. Lochmann i Minnisteriets Navn en Adresse, som gik ud paa at fremhæve Nødvendigheden af at opretholde tydske Skoler og tydsk Gudstjeneste, og de klagede over, at alt som man gav Slip paa det tydske Sprog, saa blev de Unges kristelige Undervisning ogsaa forsømt, man lod den tydske Flid og Nøjsomhed fare, og glemte de dyrebare tydske Salmer, Bønner og Opbyggelsesbøger. Havde man mere forberedt Overgangen, kunde meget af det være undgaaet, thi de Unge

blev for en Del trods Modstanden engelsk-talende, og det gjentog sig ud over Landet i Menighederne, og hvor man tog Hensyn dertil, lykkedes det bedre at bevare Menighederne.

Den lutherske Kirke havde mange dygtige Mænd i sin Tjeneste. Pennsylvania Universitet og Dickinson College talte blandt sine Trustees fremragende Mænd af den lutherske Kirke; ligesom mange indtog en fremragende Plads i det offentlige og politiske Liv. Franklins College i Lancaster blev bestyret af Lutheranere og Reformerte i Forening, og dets første Præsident var Dr. H. E. Mühlenberg. Præsterne Dr. Helmuth og Schmidt oprettede et privat theologisk Seminar i Philadelphia for Præsters Uddannelse, og derfra udgik mange dygtige Mænd til Kirkens Tjeneste, og da det i flere Aar havde været igang, oprettede Dr. Lochmann den Ældre et lignende Seminar i 1802. Den almindeligste Maade, var dog ellers, at de unge Mænd studerede Theologi under en eller anden Præsts Vejledning. Under Streit, Carpenter m. Fl. blev mange forberedte. Den første faste lutherske Præsteskole var dog Hartwick Seminar, som blev oprettet 1816 nærmest under New York Ministerium.

Den lutherske Presse gjorde sig ogsaa mere gjældende, og i 1811 begyndte Dr. Helmuth Udgivelsen af det første lutherske Tidsskrift i Amerika:

„Das Evangelische Magazin, unter der Aufsicht der Evangelisch Lutherischen Synode."

Det udkom Kvartalvis og holdtes oppe til 1817. Da det gik ind, udkom der ikke noget Blad i mange Aar. Saa udkom endelig et engelsk 1826: "Lutheran Intelligencer" fra Fredericks, Md. og 1827 "The Lutheran Magazine" fra Schoharie, N. Y., heller ikke de levede længe; men saa kom 1831: "Lutheran Observer", som er bleven fortsat indtil Nutiden. I 1829 kom der igjen et tydsk Blad: „Das Evangelische Magazin" fra Gettysburg; men det gik kun til 1833. Siden er der kommen et betydeligt Antal ikke alene af tydske og engelske Blade, men paa flere andre Sprog.

Reformationsfesten 31te Oktober 1817 blev fejret med stor Højtidelighed i Zionskirken i Philadelphia, og der udkom et Festskrift, som tillige indeholdt den Augsburgske Konfession. Festen fejredes ogsaa omkring i Menighederne, og om der end var en Slaphed med Hensyn til Bekjendelsen, saa var der dog en Livsrørelse, og den lutherske Kirke var en Magt i Folket; var Kirken end ikke helt sluppen fri for Rationalismen, saa havde Livsstrømninger dog bevaret den mere frisk end paa mange Steder i Europa.

I 1806 udnævnte Synoden 3 Missjonærer. Den ene af dem døde kort efter. De andre to virkede med Nidkjærhed for Missjonen, og det lød i en Beretning om Virksomheden: „Vor Tunge kan ikke beskrive de Sejre, der er vundne ved hans Nærværelse, eller skildre de Indtryk, han har gjort paa mange Hjærter." En af dem rejste 1300 engelske Mil paa 122 Dage og prædikede 67 Gange. Ogsaa paa Hedningemissjonen begyndte man at have Tanken henvendt; det var dog kun enkelte Glimt, thi Arbejdet for den Indre-Missjon krævede hele Kraften.

Synodemøderne fra 1801 til 1825.

Synodemøder.		Sted.	Præsident. (Formand.)	Sekretær.	Tilstedeværende Medlemmer. Præster.	Delegater.
49	1801	Philadelphia	J. F. Schmidt	Dr. F. D. Schäffer	22	8
50	1802	Reading	"	"	30	15
51	1803	Baltimore	"	"	28	11
52	1804	Easton	Dr. J. H. C. Helmuth	J. Göring	24	13
53	1805	Germanstown	"	"	35	13
54	1806	Hagerstown	"	"	51	13
55	1807	Lancaster	J. Göring	J. F. Schmidt	36	21
56	1808	Lebanon	Dr. G. H. E. Mühlenberg	Dr. J. D. Kurtz	33	21
57	1809	Hanover	"	"	36	23
58	1810	Harrisburg	"	Dr. J. G. Schmucker	42	22
59	1811	Philadelphia	J. F. Schmidt	"	41	26
60	1812	Carlisle	Dr. J. D. Kurtz	"	33	21
61	1813	Reading	Dr. G. H E. Mühlenberg	Dr. J. G. Lochmann	47	34
62	1814	Easton	Dr. J. D. Kurtz	"	39	23
63	1815	Friedrichstown	"	"	51	26
64	1816	Philadelphia	Dr. J. G. Lochmann	Dr. C F. L. Endreß	47	34
65	1817	York	"	"	56	34
66	1818	Harrisburg	"	"	51	32
67	1819	Baltimore	Dr. J. G. Schmucker	J. C. Jæger	54	23
68	1820	Lancaster	"	"	65	42
69	1821	Chambersburg	"	Dr. H. A. Mühlenberg	48	24
70	1822	Germanstown	Dr. C. F. L. Endreß	"	48	27
71	1823	Lebanon	"	"	45	33
72	1824	Carlisle	"	J. F. Möller	45	35
73	1825	Reading	Dr. H. A. Mühlenberg	"	57	22

Pennsylvania Synoden omfattede baade Pennsylvania, Maryland og Virginia; ved Aarhundredets Begyndelse blev den opført med 53 Præster, 300 Menigheder og 50,000 Familier, men Udstrækningen var ogsaa stor, og der var et betydeligt Antal Menigheder uden Præst. Der gik en kraftig Livsrørelse gjennem Synoden, og i mange brændte en hellig Nidkjærhed for Sjælenes Frelse.

De Mænd, som fra 1801 til 1820 traadte i Synodens Tjeneste ved Ordination eller Licence, var omtrent følgende:

Pastor **Wilhelm Illgen** fik Licence 1800 og blev ordineret 1804; han døde 1824.

Pastor **Frederik Sanno** fik Licence 1802 og blev ordineret 1812. Han prædikede i Loysville og paa andre Steder i Shermans Valley Han prædikede baade i private Huse, i Lader og om Sommeren under aaben Himmel i den grønne Skov. Den eneste af Kredsen, som havde Kirke, var Lebanon; men til den strømmede ogsaa Folk langvejs fra, thi Sanno var en nidkjær og dygtig Præst. Der var en stor Menighedskreds, thi der nævnes en Gang 150 Nadvergjæster, og i Marts 1804 konfirmerede han 51, og ved de følgende Konfirmationer nævnes der et stort Antal. Der skete nu flere Opvækkelser ved hans Virksomhed, og mange sluttede sig til Menigheden. Hans Konfirmandundervisning og Katekismusprædiken er dog særlig omtalt. I flere Uger samlede han Konfirmanderne daglig for at tale med dem, bede og synge med dem, og det var mangen en Gang, de var badet i Taarer, eller ogsaa at der gik en Jubel gjennem dem over Frelsen i Kristus Jesus, naar han talte til dem Konfirmationsdagen var især gribende, naar Præst og Menighed knælede ned i Bøn og derefter rejste sig for at synge De unge Mænd kom to og to op til Alteret og blev konfirmerede, derefter Pigerne to og to klædte i hvidt; saaledes aflagde de den gode Bekjendelse, at de vilde blive i deres Daabspagt, blive tro til Enden, saa de kunde faa Livsens Krone. 1814 blev han udstrøgen af Synodens Liste.

Licence-Pastor **David Georg Schäffer** fik Licence 1802; han blev aldrig ordineret.

Pastor **Johan Georg Butler** er født i Philadelphia 1745, og blev, da han var 2 Aar, forældreløs; men Venner tilligemed Præsten tog sig af den lille Dreng. Da han vokste til, kom han i Lære som Pottemager og arbejdede dermed, til Krigen brød ud, hvor han gik med. Kristendommen var alt da bleven Liv hos ham, og det bevarede ham

under Krigens vilde Færd; engang vovede han endogsaa at irettesætte sin Kaptains raa Opførsel, og paadrog sig derved hans Vrede. Efter Krigen forberedede han sig for Præsteembedet. Ved 1782 søgte han om Eksamen og Licence; men da han ikke fik det, optraadte han som Præst paa egen Haand og virkede uafhængig af Synoden; han virkede først i Pennsylvania, derefter rejste han til Virginia og virkede paa flere Steder. Det maa være kort efter, han begyndte at virke som Præst, at han blev gift med Catharine Miller fra Philadelphia. I 1802 fik han Licence fra Synoden. 1804 søgte hans Menighed i Boteourt Co., Virginia, om hans Ordination, som fandt Sted 1805; han blev derpaa valgt til Rejsepræst, og som saadan virkede han til megen Velsignelse. 1805 flyttede han til Cumberland, Md., hvor der snart blev en blomstrende Menighed. Om sin Virksomhed skriver han til „Das Evangelische Magazin" 1811 saaledes:

„Til Oktober bliver det 6 Aar, siden jeg kom for at bo her. For Tiden betjener jeg 8 Menigheder, af dem er en 47 Mil og de andre 60 Mil fra hvor jeg bor, fra disse Menigheder faar jeg omtrent $150. I August 1807 blev det besluttet at holde Gudstjenester nogle Mil borte fra mit Hjem, og med min Hovedmenigheds Samtykke begav jeg mig paa Rejsen. Jeg var borte i 6 Uger, og takket være Herren for hans Velsignelse, som styrkede mig og kronede og velsignede min Gjerning blandt Gamle og Unge. Jeg underviste et Antal unge Mennesker i Katekismus, og jo nærmere vi kom mod Slutningen af Undervisningen, des nærmere kom Herren os med sin Velsignelse, saa meget ofte blev vore Hjærter smeltet, og den ene Taarestrøm fulgte den anden. Herren rørte ved mit Hjærte og Tunge og gav mig Naade og Styrke til at tale som aldrig før. Da jeg om Fredagen før Altergangen prædikede om Formiddagen over de Ord: Salige ere de, som hungre og tørste efter Retfærdighed, thi de skulle mættes (Matth. 5, 6), gav Herren mig særlig Naade til at tale, og Herren var nær hos os, saa mange af mine Tilhørere blev stærkt grebne, og mod Slutningen af Eftermiddagsundervisningen besøgte Herlighedens Konge os og virkede en kraftig Opvækkelse. De følgende tre Dage var velsignede Dage, i hvilke Herren tændte en Ild i Unges og Gamles Hjærter, som, Gud ske Lov, endnu brænder. I Oktober 1809 blev jeg kaldt til en Plads 60 Mil herfra for at undervise de Unge og forberede dem om Tirsdagen forud for Herrens Nadvere. Vor Herre var os rigtig nær; jeg syntes jeg kunde mærke, nogle af de Unge ønskede at tale med mig ene; jeg vilde ikke forhindre det; derfor sagde jeg til dem, om der var nogen af dem, som ønskede at aabenbare noget for mig, som hvilede paa dem, da

skulde de kun frit og uden Frygt udtale det og ikke skamme sig derved, de kunde være fri og aabenhjærtet overfor mig. Den Aften gik 6 af Konfirmanderne med mig hjem. Efter Aftensmaaltidet kom en af dem og sagde: jeg ønsker at tale med Dem alene. Jeg fandt, at det unge Menneske var vakt og dybt saaret i sit Hjærte. Saasnart de andre saa det, da var det som en hellig Pil trængte sig ind i alles Hjærter. Jeg fandt en af dem i den største Angst over sine Synder, og jeg henviste ham lige til Jesus, Synderes Ven. Han bad mig om at bede for sig, jeg samlede da de andre Konfirmander og bad for dem; men kun faa Øieblikke efter kunde jeg ikke høre min egen Stemme for deres Graad og Raab om Naade og Barmhjærtighed. Jeg rejste mig og lod dem være ene med vor kjære Gud. De vedblev at bede en hel Time, og et af Børnene bad i to Timer, til det var ganske udmattet. Herren begyndte her en Gjerning, som jeg ikke kan, ej heller skal forsøge at beskrive. . . . Den sidste Søndag i Oktober 1808 holdt jeg et almindeligt Møde for Konfirmanderne fra alle mine Menigheder; ved dette Møde tændte Herren en hellig Ild, som spredte sig omkring i Nabolaget, og som endnu vedbliver at brænde. Sidste Søndag i August 1810 holdt jeg igjen et almindeligt Møde for Konfirmanderne; det varede i 3 Dage, og vi erfarede paa underfuld Maade Guds Naade." — Som en nidkjær Indre Missjonær var han altid paa Færde for at opsøge Nybyggerne i deres ensomme Boliger dybt inde i de store Skove og blandt Alleghenу Bjergene. Han rejste lange Veje, satte med Livsfare over de opsvulmede Floder, gjennem de mørke Skove, op over Bjergene og ned igjen i Dalene, taalte Hunger og Anstrængelse for at komme omkring til de smaa Hytter for der at bryde Livsens Brød. Der kunde være noget kejtet og udannet i hans Fremfærd, men han var Manden, skikket til at trænge frem og tiltale de simple Folk og rede til at dele deres smaa Kaar. Han var en ivrig Opvækkelsesprædikant, som forstod at ramme Hjærterne. Naar han rejste længere bort fra sit Hjem, blev han almindeligt fra 4 til 8 Uger paa en Plads. Han prædikede saa daglig, underviste Konfirmander, gik fra Hus til Hus, bad med dem, overhørte dem i deres Kristendomskundskab. Naar han skulde rejse videre, da samlede han Folk enten i Skolehuset eller paa et andet Sted, som var mest heldigt, til Afskedsprædiken. Han talte saaledes, at som oftest henflød baade han og Tilhørerne i Taarer. Til Slutning bad han dem alle at forene sig med ham om at synge Afskedssangen: „Farvel, kjære Venner, nu maa jeg gaa;" den oversatte han tillige fra Engelsk til Tydsk. Naar første Vers var sungen, kom Mændene hen og gav ham Haanden til Afsked, og han havde et Ord til dem alle;

derpaa gik de ud, og efter andet Vers kom Kvinderne, og tilsidst alle de, han havde konfirmeret. Efterat alle var gaaet ud, kom han selv bagefter; der samlede han alle i en Kreds omkring sig, medens de sang Slutningen, derpaa knælede de efter Paulus's Eksempel med de Ældste i Efesus (Ap. Gj. 20, 17—38) ned paa Jorden, og med Hænderne opløftet mod Himlen bad han med og for dem. Derpaa sang de Doxologien: „Pris være Gud," derpaa lyste han over dem den apostoliske Velsignelse og derefter straks tilhest for hurtig at ride bort, maaske for ikke mere at se dem.

Da han engang havde prædiket i en lille Mølle, hørte han en ung Mand sige om en, der havde fornærmet ham, at han vilde aldrig tilgive ham; straks gik Butler hen, tog ham i Haanden og med Taarer i sit Øie sagde han, dersom han ikke vilde tilgive, da kunde han heller ikke vente at faa Guds Tilgivelse, og vedblev han med dette Sind, da maatte hans Sjæl gaa evig fortabt. Den unge Mand blev saa slaaet, at han kastede sig ned paa Jorden; men straks knælede Butler bedende ved hans Side; dybt bevæget raabte den unge Mand: „Jeg vil tilgive, jeg vil hjærtelig tilgive alt, men hvad skal jeg gjøre, vil min Herre tilgive mig, en stakkels, hjælpeløs Synder?" „O ja," sagde Butler, „naar du virkelig hader og forsager al din Synd, og tror paa Jesus af dit hele Hjærte, da vil Gud virkelig tilgive dig alt for Kristi Skyld." Den unge Mand fandt Fred med Gud; men indtil hans sidste Dage var det altid med Bevægelse han talte om, hvorledes Pastor Butler talte til ham. Engang holdt han Bønnemøde hos en Enke; hendes ugudelige Søn var bestemt mod Mødet, og medens Butler med Varme talte til de forsamlede, kunde Sønnen ikke styre sig længere; vredesblussende kom han for at lægge Haand paa Butler og kaste ham ud; Moderen kastede sig da paa Knæ imellem med det Udraab: „O, smid ikke Præsten ud, før han har sagt mig, hvad jeg skal gjøre for at blive frelst." Sønnen lod sin Haand falde, og Butler vedblev paa den mest indtrængende og alvorlige Maade, særlig henvendt til Sønnen, at fremsætte Livets og Dødens Vej med Bøn om endelig at vælge Livets Vej, og kort efter laa Sønnen knælende ved sin Moders Side og bad Præsten om Tilgivelse, som saa med et Hjærte opfyldt af Glæde pegede for ham paa det Guds Lam, der bar al Verdens Synd. Lignende Scener fandt ofte Sted i Urskovens Loghytter ved hans trofaste Virksomhed for Guds Rige. Han prædikede baade paa Tydsk og paa Engelsk, hans senere Virksomhed var dog mest paa Engelsk, som han talte flydende med noget irsk Accent. Han udgav en Prædiken over „Hjærtes Bønner"; til den var føjet en Liste med Navne paa en Del af hans Konfirmander, samt nogle Op-

vækkelsessalmer, hvoraf nogle var af ham selv; denne hans eneste udgivne Prædiken blev meget skattet. — Vor Herre forundte ham et godt Helbred, saa han kunde vedblive sin selvfornegtende Virksomhed til en høj Alder. Da han laa paa sit Dødsleje, var han stadig i Bøn for sine Menigheder, bad Herren sende dem en tro Tjener i sit Sted. Han udaandede sin Sjæl med de Ord: „Hallelujah, Ære være Gud i det Højeste", den 12te December 1816 i sit 63de Aar. Han var Fader til 4 Sønner og 2 Døtre. Hans yngste Søn er Fader til den bekjendte Pastor Dr. J. G. Butler ved den store lutherske „Memorial Church" i Washington, som flere Gange har været Præst ved Congressen. Om Bedstefaderen har Dr. Butler sagt: „Maatte hans Kappe falde ikke alene paa hans Sønnesøn, men ogsaa paa alle, som i Jesu Navn forkynder Guds urandsagelige Rigdom."

Pastor, siden de Forenede Staters Gesandt i Østrig, Dr. **Henry Augustus Mühlenberg**, er født den 13de Maj 1782 i Lancaster, hvor hans Fader, G. H. E. Mühlenberg, var Præst. Under sin lærde Fader, samt hos andre Lærere fik han en udmærket Uddannelse, skjønt han ikke besøgte noget College. I 1803 fik han Licence og blev Aaret efter 1804 ordineret til Præst for Trinitatis Menighed i Reading, Penn. Der virkede han til Velsignelse; han blev 1824 hædret med den theologiske Doktorgrad fra Pennsylvania Universitet. Paa Grund af svagt Helbred nedlagde han Embedet 1828 og trak sig tilbage til et Landsted. Der lod han sig vælge til Medlem af 21de Congres for Distriktet Berks og Lehigh Countier. Fra samme Distrikt blev han gjenvalgt i 1838; da han fratraadte, havde han ført Forsædet i flere vigtige Komiteer. 1835 var han opstillet som Kandidat for Gouvernøreembedet for Pennsylvania af det demokratiske Parti, men han var ikke heldig. Præsident Van Buren havde tiltænkt ham en Stilling i Cabinettet i 1837 som Sekretær for Flaaden, ligeledes var det Tanken at sende ham som Gesandt til Rusland, men han afslog begge Dele; men i 1838 tog han imod Udnævnelsen til Gesandt i Østrig og fik Senatets Stadfæstelse. Under sit Ophold i Østrig gjorde han en Rejse gjennem Tydskland, Schweitz og Italien. Efter sit eget Ønske, rejste han hjem til Amerika igjen i December 1840. I 1844 var han atter Demokraternes Kandidat for Gouvernør, og han vilde utvivlsomt bleven valgt, om han havde levet, men den 12te August 1844 kaldte vor Herre ham herfra i hans 62 Aar. Han efterlod det Vidnesbyrd, han havde været virksom som Evangeliets Tjener, og været en dygtig og oprigtig Statsmand. En af hans Sønner, Henry Augu-

stus, var nogle Aar Congresmand for samme Distrikt, han døde 9de Januar 1854.

Pastor **Johann Knoske** er født den 24de Juni 1779 i Herrenstadt ved Breslau, Schlesien, da han var et Aar blev hans Fader, som var Militær, forflyttet til Berlin. Her gik han paa den kongelige Realskole. Efter sin Konfirmation kom han til Danmark. Under den dansk-engelske Krig rejste han til St. Croix i Dansk-Vestindien og videre til Amerika; han landede 1ste Maj 1801 i Boston. 1803 fik han Licence fra Synoden og kom til at betjene Menigheder i Schuylkill Co., og blev efter Pastor D. Lehmanns Død Præst for Kutztown; han blev ordineret 1810. Som Præst og Stifter af flere Menigheder virkede han til stor Velsignelse. Paa Grund af sin Alderdom opgav han 1849 Betjening af sine Menigheder og bosatte sig i Reading, her døde han den 24de September 1859, 80 Aar gammel. I sin Embedsvirksomhed udførte „Fader Knoske" følgende kirkelige Handlinger: døbte 6,410, konfirmerede 2,980, ægteviede 1,318 Par, rakte den hellige Nadvere til 30,473 og ledsagede 1,578 til Graven.

Pastor **Conrad Rieman** fik Licence 1803, blev ordineret 1815, døde 1857.

Licence-Pastor **Conrad Friederich Plitt** fik Licence 1804. Han blev neppe ordineret.

Licence-Pastor **John Chas. Rebenach** fik Licence 1804; tvivlsomt om han blev ordineret.

Licence-Pastor **Georg Simon** fik Licence 1804, blev neppe ordineret; han døde 1805.

Pastor **Johan Dietrich Petersen** fik Licence 1804 og blev ordineret 1812. Han virkede blandt andre Steder i Somerset.

Pastor **Michael Minsch** fik Licence 1804 og blev ordineret 1812.

Pastor **Johann Friederich Melsheimer**, Søn af Pastor F. V. Melsheimer, fik Licence 1805 og blev ordineret 1812, han var først Medhjælper hos sin Fader, og blev efter hans Død Præst for Hannover Menighed. Som Faderen drev han med Iver det naturhistoriske Studium. 1825 trak han sig tilbage til en Landejendom ved Oxford, der døde han 1829 og blev begravet paa Mount Olivet Kirkegaard ved Hannover.

Pastor **David Kepler** fik Licence 1805 og blev ordineret 1815.

Licence-Pastor **Joh. Paul Frederich Kramer** fik Licence 1805, han virkede især i Lykens Valley. Hans Hustru var en Datter af Pastor Obenhausen. Han blev aldrig ordineret.

Licence-Pastor **Philip Jacob Stout** fik Licence 1805, tvivlsomt om han blev ordineret.

Pastor **Joh. Conrad Walter** nævnes som Præst i 1805 i Middleburg Co., Penn. Han var en meget virksom Mand og bliver rosende omtalt. Han fordybede sig en Del i Skabelseshistorien og fremsatte som sin Mening, at hvad Bibelen nævner om Jorden i 1ste Moseb. 1, 2 er det hvormed vor Tidsregning begynder; medens der slet ikke laa noget til Hinder for, i 1ste Vers at indbefatte en Forskabelse, saa Jorden kunde være langt, langt ældre, da der var indtraadt en Forstyrrelse i denne Forskabelse, som vi ikke ved noget om, indtil Herren ved vor Tidsregning atter ordner det. Pastor J. W. Heim studerede under ham og fik 1814 Licence som Kateket under Pastor Walter.

Pastor **Johann Nikolaus Hemping** er født den 4de Juli 1778 i Schönberg, Storhertugdømmet Mecklenburg-Strelitz-Ratzeburg. Han besøgte først Gymnasiet i Jetzeburg, var siden paa et Apothek i Hamburg. 1802 rejste han til Amerika; han blev Lærer i Nazareth, siden i Philadelphia, der studerede han under Helmuth og Schmidt. 1807 fik han Licence og 1816 blev han ordineret. Han virkede i en Del Menigheder til han paa Grund af Alderdom nedlagde Embedet i 1845; han døde paa sin Landejendom i Halifax, Dauphin Co., den 12te Marts 1855. Pastor F. Walz holdt Ligtalen over ham ud fra Mal. 2, 5—7, med det dejlige Vidnesbyrd: Sandheds Lov var i hans Mund, og der blev ikke funden Uret paa hans Læber, i Fred og Oprigtighed vandrede han med Herren og omvendte Mange fra Misgjerning. . . . Han var den Herre Zebaoths Sendebud.

Pastor **Heinrich Heine** fik Licence 1807 og blev ordineret 1812. Han virkede til Velsignelse ved „Buerts Kirke". 1817 rejste han til Gettysburg og var den første Præst, som bosatte sig der.

Pastor Dr. **David Frederick Schäffer**, Søn af Pastor Dr. F. D. Schäffer og Hustru Rosina, er født den 22de Juli 1787 i Carlisle, Penn. Efter at have gjennemgaaet College og Akademiet i Philadelphia, kom han til Universitetet, hvor han tog Eksamen 1807. Han studerede Theologi under sin Fader, Dr. Helmuth og Pastor Schmidt, fik Licence 1807 og kom til at virke i Frederichs, Maryland. Han blev ordineret Trinitatis Søndag 1812. I 1810 blev han gift med Frøken Eliza-

beth Krebs, Datter af Georg og Cathrine Krebs i Philadelphia. Han var en virksom og nidkjær Herrens Tjener, overalt paafærde i sin Herres Tjeneste i By og paa Land. 1829 blev han Principal for Frederichs Akademi; 1836 fik han den theologiske Doktorgrad fra St. Johns College i Annapolis. Han tog en meget virksom Del i alt hvad der angik den lutherske Kirke; han var Udgiver af det første engelsk-lutherske Kirkeblad "Lutheran Intelligencer", virkede meget for Oprettelsen af Gettysburg Seminar, samt ved General Synodens Stiftelse, hvis Præsident han var i 1831—32 og i flere Aar dens Sekretær; ligeledes var han Medstifter af Bibelselskabet for Frederichs County. Han besøgte stadig sine Menighedsmedlemmer, og de havde en saadan Tillid til ham, at naar nogen blev syg, eller et eller andet mødte dem, blev der altid sendt Bud efter ham; derfor blev der sagt, vel noget spottende: „Naar Pastor Schäffers Menighedsmedlemmer blot har Tandpine, da skal de have Bud efter ham for at han kan bede for dem"; men det viser, hvilken Tro, de havde til hans Forbøn, samt hvor villig han var til at komme, naar der blev sendt Bud. Den tydsk-reformerte Præst i Frederichs hed Jonathan Helfenstein, og de stod i det inderligste Venskabsforhold til hinanden, og da Schäffers Navn var David, blev de almindelig kaldet for „David og Jonathan". Da Pastor Helfenstein saa døde, holdt Pastor Schäffer Søndag derefter i sin Kirke en Prædiken til hans Minde ud fra Davids Klagesang, da lød det fra Pastor David Schäffer over Pastor Jonathan Helfenstein: „Jeg er saare bedrøvet for Dig min Broder Jonathan" (2 Sam. 1, 26). I hans to sidste Leveaar var han meget lidende, og havde tilmed nogle Stridigheder med Synoden, som bøjede ham ned. Han døde pludseligt den 5te Maj 1837 i sit 50 Aar. Ligtalen over ham blev holdt af Dr. Harkey. Efter Menighedens Ønske blev der siden holdt en Mindetale over ham af Dr. Krauth. Hans Hustru døde kort før ham den 30te Januar 1837. De havde 6 Børn. Dr. Schäffer udgav foruden sit Blad nogle Prædikener, en Fasteprædiken, et historisk Foredrag i Anledning af Reformationsfesten m. m.

Pastor **Georg H. Rieminschneider** fik Licence 1808 og blev ordineret 1815.

Pastor **Andr. Simon** fik Licence 1808, han sluttede sig siden til Ohio Synoden.

Pastor Dr. **Jacob Miller** er født den 11te December 1788 i Goshenhoppen og er Søn af Johan Jacob og Hustru Hannah Miller. Han blev konfirmeret af Dr. Geissenhainer samt begyndte at studere

under ham, men afsluttede det under Helmuth og Schmidt. 1808 fik han Licence paa Kald fra Menigheden i Falkners Swamp. Den 22de Marts 1813 blev han viet til Dr. Geissenhainers Datter Frøken Anna Marie Geissenhainer. 1815 blev han ordineret. Han virkede til megen Velsignelse i sin Menighed indtil han 1829 modtog Kald fra Menigheden i Reading, hvor han ligeledes virkede velsignelsesrigt og blev meget elsket og afholdt. Han led af svagt Helbred i længere Tid; engang blev han heftig syg under Nadverens Uddeling; han maatte paa Grund deraf trække sig en Tid tilbage, og tænkte paa at nedlægge Embedet; men Menigheden vilde ikke slippe ham, saa han vedblev at være deres Præst til sin Død. Han bar sine Lidelser med stor Taalmodighed og Hengivenhed i Guds Villie og med frejdigt Haab gik han ind i Evigheden. 1838 blev han Doktor i Theologi fra Pennsylvania Universitet. Vor Herre kaldte ham herfra den 16de Maj 1850. Dr. Demme holdt Ligtalen over ham ud fra Joh. 14, 2—3, om Faderhuset med de mange Boliger, hvortil det var Haabet, han ogsaa var gaaet ind. Ved Graven talte Pastor C. F. Welden. Hans Hustru overlevede ham i mange Aar. De havde 4 Børn, 3 Sønner og 1 Datter. Sønnerne studerede Theologi og gav meget Haab om at blive dygtige Arbejdere i Herrens Tjeneste, men vor Herre kaldte dem bort, da de endnu forberedte sig for Embedet. Datteren blev gift med John Endlich, de Forenede Staters Konsul i Basel.

Licence-Pastor **Frederick Salomon Schäffer**, Søn af Pastor Dr. F. D. Schäffer og Hustru Rosina er født i Germanstown den 12te November 1790 og studerede under sin Faders Vejledning. Han blev kaldt til Præst i Hagerstown, Maryland, og fik Licence 1809, da han var 19 Aar. Han var en nidkjær og lovende ung Mand, og stod i en velsignet Virksomhed. Han havde ført sin Brud Frøken Eliza Craver fra Carlisle til sit Hjem som sin Hustru, og det unge Præstepar saa en velsignet Fremtid imøde i Hjem og Menighed, da kaldte vor Herre ham herfra den 30te Januar 1815. Han er Fader til Pastor Dr. C. W. Schäffer i Germanstown, Pa.

Pastor **Johann Peter Hecht** er født 28de Februar 1790 i Bucks Co., Penn. Faderen døde i Efteraaret 1789 af den gule Feber i Philadelphia. Enken rejste derpaa til sin Søn Pastor Anton Hecht, her fødte hun Tvillinger, en af dem var J. P. Hecht, med dem havde hun født sin Mand 21 Børn. Der siges, han havde begyndt at læse, da han var 3 Aar, og da han fik Løfte om at faa en Bibel, hvis han kunde læse den, naar han var 5 Aar, saa tog Barnet fat, og vandt

Bibelen. Han kom til at gaa i Skolen ved Zions Kirken i Philadelphia. Da han var 10 Aar, havde han tilegnet sig en Del Kundskaber og tænkte da alt paa at blive en Herrens Tjener. 1802 fik han Stipendium fra det tydske Selskab, og da det kun gaves til Studenter ved Universitetet, maa han godt 12 Aar gammel allerede have været Student. Theologi studerede han under Helmuth og Schmidt, og der fortælles, at før han havde fyldt sit 17de Aar, fik han Lov til af Dr. Helmuth at holde en Prædiken i Zions Kirken. I Maj 1809 fik han 19 Aar gammel Licence som Kandidat med Kald fra Pottsgrove og Amity med fuld Ret til at udføre kirkelige Handlinger. Hans gamle Moder og en Søster holdt Hus for den unge, begavede Præst. 1813 flyttede han til Carlisle, her satte han eget Bo, da han blev gift med Frøken Mary Ziegler fra Harrisburg, Søster til Pastor F. Ruthrauffs's Hustru. 1815 flyttede han til Easton, Penn., hvor han forblev sit følgende Liv; samme Aar blev han ordineret. Her samlede Folk sig i store Skarer om hans Forkyndelse; han prædikede baade paa Tydsk og Engelsk. De Syge og Fattige tog han sig især af med Kjærlighed, han blev almindelig agtet og elsket. Flere unge Mænd søgte til ham for at blive uddannet til Præst, og ved hans Ledelse udgik mange dygtige Mænd i Kirkens Tjeneste, blandt dem Johan Charles Alexander von Schönberg, hvem Synoden udsendte som Missjonær 1822 til Illinois. Han var ogsaa en Tid tydsk Professor ved Lafayette College. I 1845 fratraadte han Embedet som fast Præst. Han døde i Januar 1849. Hans Hustru fødte ham 11 Børn, hvoraf 8 overlevede ham.

Pastor **Henry Weigand** fik Licence 1809 og blev ordineret 1815.

Pastor **Ern. Hen. Tiedemann** fik Licence 1809 og blev ordineret 1816.

Licence-Pastor **J. Wm. Meyer** fik Licence 1809.

Licence-Pastor **Johan Frederick Osterloh** fik Licence fra Synoden 1809. Han boede i Saville Township. Kirken blev brugt baade til Skole og Kirke; Menigheden var spredt vidt omkring, saa Pastor Osterloh maatte rejse en Del for at betjene dem. Om han blev ordineret anføres ikke.

En Del af Menigheden gik fra ham og kaldte G. Preissler til deres Præst, og søgte i Juni 1813 om hans Optagelse i Synoden, men de fik det Svar, den kunde for nærværende ikke have noget med ham. Synodens Formand tilraadte ham broderlig i Synodens Navn

til at nedlægge al Virksomhed. Hvem han var, ved man ikke nærmere om.

Pastor **Daniel Ulrich** fik Licence 1809 for Lykens Valley; han skulde tillige have været Præst for Tulpehocken, men da der blev sagt, at han havde lovet en Pige Ægteskab uden at holde det, saa var en Del derimod, andre holdt paa ham, og i 3 Aar kom Sagen for Synoden, indtil Flertallet var inde for hans Kaldelse, og i 1811 flyttede han til Tulpehocken, hvor han virkede til sin Død. Han blev ordineret 1815. Paa Grund af Svaghed nedlagde han Embedet 1851; han døde paa en Rejse til Pittsburg 1ste Juni 1855.

Pastor **W. Batis** fik Licence 1809 og blev ordineret 1816.

Licence-Pastor **Joh. Georg Heim** fik Licence 1809; han havde en udstrakt Virkekreds ved Susquehannafloden. 1814 overtog hans Broder, Pastor J. W. Heim en Del af hans Kredse.

Pastor **Johan Heinrich van Hoff** er født 15de Juli 1775 i Lisberg ved Frankfurt am Main. Efter sin Konfirmation fik han privat Undervisning i Fransk, Latin og Græsk, studerede derpaa i Gieszen og rejste med Hernhutbiskop Loskiel til Amerika og kom til New York i Juni 1801. Efter at have været Handelsbetjent i Hope, N. J., og holdt Skole i Nazareth, Penn., kom han til at studere Theologi under Helmuth og Schmidt. 1810 fik han Licence og kom til at virke i Frederiks Md. Siden virkede han i Dauphin og Lebanon Co., Pennsylvania, han blev ordineret 1815. Ved hans Virksomhed blev flere Menigheder stiftet og Kirker bygget. I 1843 nedlagde han Embedet og flyttede til sin Søn Augustus Heury van Hoff, som var Læge i Mechanicsburg, Penn. Han prædikede dog lejlighedsvis og hjalp flere Præster, især ved Altergang. I flere Aar var han ikke ved Synodens Møder, men 1859 kom han med til Mødet i Lebanon, og han blev budt Velkommen af Formanden, og det blev besluttet, at de „ærværdige Fædre van Hoff og Knoske skulde igjen have sine Navne i Præstelisten.“ I August 1861 tog hans Helbred meget af, og efter at have sovet i 24 Timer, hensov han 2den December 1861 i sit 86 Aar.

Pastor **Martin Sachman** fik Licence 1810 og blev ordineret 1816.

Pastor Dr. **Wm. G. Ernst** havde faat Licence som Kateket 1804 og fik Kandidat Licence 1811 og blev ordineret 1815.

Pastor Doctor medicinæ **Stoy** skal have været Præst i Lebanon, Penn., til han 1784 rejste til Europa, hvor han studerede Medicin, Chirurgi og Bandagelære ved Universitetet i Leyden, kom siden til Amerika og havde en stor Lægepraksis i Pennsylvania; paa et Middel mod gale Hundebid fik han Patent, som især kom hans Familie tilgode efter hans Død 1800.

Pastor **Georg Mennig** er født i August 1773 og studerede under Dr. Lockmann; han fik Licence 1811 og blev ordineret 1816. Han var Præst i Schuylkill og Berks Countier. Han døde af Slagtilfælde den 7de April 1851 i Bernville. I de 40 Aar han var Præst, døbte han 4,631, konfirmerede 1732, havde 19,683 ved Herrens Bord, jordfæstede 1,439 og prædikede 4,663 Gange.

Pastor **John Herbst** jun. fik Licence 1812 og blev ordineret 1816.

Pastor Dr. Christian Frederick Schäffer Søn af Pastor Dr. F. D. Schäffer og Hustru Rosina er født 12te November 1792, fik Licence 1812 og blev siden ordineret. Han døde 26de Marts 1832. Han var Medlem af New York Ministerium.

Licence-Pastor **Johan Ernst Louis Brauns**. I 1811 eller deromkring, mødte Dr. Geissenhainer den unge Brauns i New York, som da stod uden Venner efter at være kommen fra Tydskland; Geissenhainer tog ham i sit Hus og fandt at han havde en god Uddannelse. Paa den Tid forberedte han flere Studenter, blandt dem var J. W. Starmann, en Dag hørte han en Samtale mellem ham og Brauns, hvor Brauns talte haanlig om Bibelen. Geissenhainer gik ned og talte ham alvorligt til og bad ham først læse og undersøge Bibelen, før han talte saaledes. Den unge Mand trak sig flere Dage tilbage for at læse Bibelen, og det virkede en saa gjennemgribende Forandring hos ham, at det blev hans inderlige Ønske at studere Theologie, og Geissenhainer tog sig da med Kjærlighed af ham. I 1813 fik han Licence og kom til at betjene Pottsgrove, Amity og East Nautmeal. Der blev han til 1815, da der tilfaldt ham en Arv i Tydskland. Han rejste da hjem, men i den Hensigt videre at studere Theologie ved Universitetet i Göttingen; derfra sendte han sine Menigheder et kjærligt og alvorligt Brev i Marts 1818; men udtaler deri sin Beklagelse over, at han gik ind paa at prædike for dem paa Engelsk, hvorfor han nu giver dem følgende Formaning: „Opdrag ikke Eders Børn for denne Verden alene; men lad dem ogsaa blive godt grundfæstet i tydsk-evangelisk Kristendom.“ Han kom aldrig tilbage til Amerika.

Pastor **Peter Schmucker** er født den 21de August 1784 i Michaelstadt, Baden. Hans Forældre rejste til Woodstock, Virginia, hvor han vokste op, og hvor han arbejdede ved Landvæsnet og som Snedker indtil han kom til at forberede sig for Præstegjerningen. Han fik Licence 1814 og blev ordineret 1817. Han blev Medlem af Nord Caroline Synoden, og var en af Stifterne af General Synoden. I 1832 gik han over til den Biskoppelige Methodistkirke og var et fremragende Medlem i den til sin Død, den 9de December 1860 i Cincinnati, Ohio. Han blev begraven 11te December. Pastor J. F. Wright holdt Ligtalen ud fra Sal. 37, 37. Han var Broder til Pastor Dr. J. G. Schmucker og Pastor J. N. Schmucker.

Pastor **Michael Meyerhöffer** født 28de Oktober 1794 i Frederiks Md., studerede under Dr. D. F. Schäffer. Den 24de Maj 1815 fik han Licence og virkede i Madison Co., Va. I 1820 var han med ved Stiftelsen af Synoden for Maryland og Virginia, og fra den Tid ophørte Hebron Menigheds Forbindelse med Pennsylvania Synoden. I 1820 døbte han 185 og havde 295 Kommunikanter. Han var ligeledes Medstifter af Synoden for Virginia den 10de August 1829.

Pastor **Meendsen** blev ordineret 1816.

Pastor **J. B. Schindel** blev ordineret 1816.

Pastor Dr. **Joh. Christoph Becher** blev ordineret 1816.

Pastor **Jacob Schnee** nævnes som Præst i Pittsburg, hørte maaske til Synoden.

Pastor **Johan William Heine,** Søn af William og Hustru Elizabeth Heine, er født den 8de August 1782 i Mahony Township, Northumberland Co., Penn. Han blev som Barn sendt til Skolen der i Egnen, ellers hjalp han sin Fader med Landarbejde. I 1799 da han var 17 Aar blev han konfirmeret af Pastor H. Miller. Han havde stor Lyst til Studeringen, og søgte at tilegne sig saamegen Uddannelse som muligt, og det varede ikke længe, før han blev ansat som Lærer ved en Skole; der havde han god Lejlighed til Selvstudium. Han var en from ung Mand og en dygtig Lærer. Skolen aabnede han hver Dag med Sang og Bøn, og Børnene blev stadig overhørte i Katekismusforklaring. Konfirmationsforberedelsen hos Pastor Miller havde gjort et dybt Indtryk paa ham, og da han nu selv i Skolen gjennemgik Katekismus med Børnene, da arbejdede den Hellig Aand tillige alvorligt paa hans Hjærte, og overbeviste ham om „Synd, Retfærdighed og Dom" (Joh. 16, 8). Han kom til at se sig selv som en arm ussel og

fortabt Synder; men Guds Ord viste ham tillige til Jesus Syndres Ven, og han fandt Fred for sit urolige Hjærte i Naaden forhvervet ved Jesu Blod, og han fik den salige stille Fred i Hjærtet, som Verden ikke kan give ejheller tage. Med fornyet Iver læste han nu gudelige Bøger, og med hellig Nidkjærhed søgte han som Lærer og hvor han ellers kunde, at vejlede andre i Gudsfrygt. Den unge Lærer fandt sig en Brud i en ligesindet from og gudfrygtig ung Pige Catharine Drenkel (født 3die Marts 1780); med hvem han indtraadte i Ægteskab. Den unge Pige havde som 4aarig Barn mistet sin Moder, og selv var hun bleven reddet fra en grusom Død; Herren holdt sin Haand over hende for at hun siden kunde virke i hans Tjeneste. Hendes Forældre boede ved Penn's Creek, Snyder Co.; Faderen var en Dag ude at arbejde paa Marken, da en Del fiendtlige Indianere kom der igjennem; da han fik det at vide, skyndte han sig hjem for at hjælpe sine Kjære, men han kom kun for at finde sin Hustru død og frygtelig skalperet. En lille Dreng og et Spædbarn, der laa i Vuggen, var ligeledes grusomt dræbte og lemlæstede, kun lille Catharine var endnu sparet og hende fik Faderen reddet. Moderen og de to Børn blev begravet ved en Høj ved Penn's Creek, men Graven er for længe siden glemt.

Da Pastor Conrad Walter blev kjendt med Heine, blev han straks tiltalt af den unge Mand for hans Gudsfrygt og Nidkjærhed i sin Gjerning; han talte da med ham om at forberede sig til at træde i Kirkens Tjeneste. Under Bøn tog Heine Sagen i alvorlig Overvejelse, og nogen Tid efter kunde han sige: her er jeg, send mig (Es. 6, 9). 1809 begyndte han at studere under den dygtige Pastor Walters Vejledning, som da boede i Middleburg; han fortsatte det i 5 Aar, med Undtagelse af korte Afbrydelser, da han for at underholde sin Familie holdt Skole i Præstens Nærhed, saa Studeringen ikke blev helt afbrudt. Der er bevaret en Del Prædikener og theologiske Afhandlinger fra den Tid, hvoraf man ser, han har gjort flittig Brug af Latin og Græsk samt ogsaa af Hebraisk. Mod Slutning af sine Studeringer prædikede han en Del. Nogle smaa Menighedskredse søgte Synoden i 1814 om at give ham Kandidat Licence, saa han kunde betjene dem, og dette blev lovet ham, om han kunde bestaa Eksamen paa en tilfredsstillende Maade. Ved Synodens Møde i Easton gik han op til Eksamen og bestod den rigtig godt, og 8de Juni 1814 fik han Licence, dog skulde han i Begyndelsen virke som Kateket under Pastor Walter. Han flyttede nu til Juniata County, og 18de Juni prædikede han for to af Kredsene og Dagen efter for andre og saaledes fremdeles. Der var 8 Menigheder han skulde betjene. Han lagde frejdig Haanden paa Plo-

ven for at drive den frem i Herrens Kirkeager. Grundtonen i hans Forkyndelse var, at Jesus er kommen for at kalde Syndere til Omvendelse. Han prædikede for en Del i Skolehuse; egne Kirker var det endnu smaat med Den 23de Maj 1816 kunde han lægge Hjørnestenen til Zionskirke ved Blain. Som han fik bygget Kirkehuse, saa forøgedes tillige Menighedskredsene; han betjente Menighederne i Mifflin, Junita og Perry Countier med Undtagelse af Mount Zions Kirke (Zionsbjergskirke) ved Fishing Creek; fra 1818 til 1828 havde han 18 Prædikepladser, hvoraf en Del laa i en Kreds af 30 a 40 engelske Mil fra Hjemmet. — I Juni 1819 blev Heine ordineret til Præst ved Synodens Møde i Baltimore. I 1828 ophørte han med at prædike i Lewistown og i Decatur og han flyttede da til Loysville, Perry Co., hvor Menigheden havde kjøbt Præstebolig med 15 Acres Land til. Nogle Aar efter kjøbte han selv en Landejendom og fik en stor Mølle bygget; i Stedet for Fordel, blev det Tab for ham, og han kom til at se, at baade Embedet og Møllen kunde han ikke passe, og da var han ikke i Tvivl om, at den jordiske Forretning maatte blive til hvad den kunde; thi Evangeliet skulde prædikes for fattige Syndre. I 1833 og 1835 opgav han igjen nogle af sine Kredse for at overgive dem til andre Arbejdere. Han beholdt 6 Menighedskredse, hvortil i 1840 blev føjet St. Johannes Menighed og 1840 endnu en Menighed, og disse 8 Kredse betjente han til Herren kaldte ham herfra. Han var en Mand med stor Aands og Legemskraft. Han sparede aldrig sig selv, men virkede med Iver baade for Skole og Kirke. Skolen var for ham Dørtrinet til Kirken, derfor tog han sig som Præst særlig af de Unge. Konfirmationsundervisningen lagde han stor Vægt paa, og mange blev ved den førte til vor Herre Jesus; han havde den for en Del paa Engelsk; derimod, efter at have prøvet paa at prædike et Par Gange paa Engelsk, uden det havde tilfredsstillet, var han meget mod det engelske Sprogs Indførelse ved Gudstjenesten. Han var en varm Medarbejder for Bibel- og Traktatselskabet. I 1825 blev han valgt som en af de første Direktører for Getysburgs Seminar, og var med til at lægge Grundstenen til det i Maj 1831, og han virkede stadig for Seminariet, hvad han kunde. Han var ogsaa en af de første Direktører for Pennsylvania College. 1829 var han Formand i Komiteen, der skulde revidere General Synodens Konstitution. I hele sin Færd var han punktlig, og til Synodens Møder var han altid i god Tid, hvor de saa end blev holdt, han red altid til dem, og det kunde ofte tage fra to til tre Uger da Vejene var lange og daarlige. I de 35 Aar han var Præst, var han kun fraværende en Gang, og det var i 1840, da Syn-

oden mødte i Pittsburg, han var da 60 Aar. I Klædedragt var han simpel, men net og pen. Baade i Hjemmet og paa Prædikestolen bar han sort Frakke, mest af hjemmelavet Tøj, samt hvidt Halsbind, andet Ornat brugte han ikke. Han var en sand Missjonær, og det var en stor og besværlig Missjonsmark, han havde, over Bjerge og Floder; mod Syd havde han North Mountain (Bjerge), mod Nord Jacks Mountain, mod Øst Susquehanna River, mod Vest Shade Gap og Round Top og i Centrumet for sin Virksomhed var Juniatas blaa Vande. Tilhest gjorde han disse lange Rejser, og maatte undertiden være hjemmefra i tre til fire Uger, og det baade i Frost og Kulde i Regn og Sne, som i den hede Solvarme. Hans Hustru var da stadig i Hjemmet, hvor hun tog sig af Børnenes Opdragelse og Husvæsenet med stor Trofasthed; men ofte var hun i Angest for sin Mand, naar der gik Uger, og hun ikke vidste hvor han var; thi faa Bud til Hjemmet var i de Dage ikke altid let, og farefulde var ofte hans Rejser, gjennem den dybe Sne og over opsvulmede Floder; men, sagde han, hvor koldere det er, des hurtigere rider jeg. Dog kunde det hurtige Ridt let have endt med Døden da han engang red over Tuscarora Bjerge; han følte sig pludselig greben af en underlig Sløvhed og Søvn, medens han følte hvorledes hans Lemmer stivnede, dog overvandt han itide Søvnen saaledes, han standsede og med den største Anstrængelse bearbejdede sine Lemmer saaledes med Sne til der atter kom Varme og han kunde ride videre. Han skulde ofte over Juniata Søen, og almindeligt maatte han lade Hesten svømme sig over, naar den saa var opfyldt af Is og Drivtømmer, var det foruden den kolde Tur meget farligt; han havde da en lang Stang med en Jernpig; med den i Haanden sad han paa Hestens Ryg og skjød Is og Træstammer tilside og saaledes fik aabent Vand for Hesten til at svømme over i; men engang, da der var stærk Strøm, blev Hesten bange, den gjorde en Kraftanstrængelse og kastede Præsten af. Da han fortalte det, sagde han: „jeg var virkelig i Fare; men ved Guds Hjælp fik jeg fat i Halen paa min Hest, og det stakkels Dyr, som øjensynlig forstod min farlige Stilling arbejdede Alt hvad den kunde, og fik mig trukken godt til Land." For at naa frem, hvor han skulde, gik han ikke tilside for noget, men tog den korteste Vej, enten der saa var Vand eller Bjerge eller gjennem andre øjensynlige Farer; han var saa sikker paa, vor Herre vilde være med ham; han plejede da at sige: „Dersom Gud vil have mig der, saa maa jeg være der itide; men for at komme i god Tid maa jeg tage den nærmeste Vej, enten Vejen saa gaar gjennem Ild eller Vand. Gud vil bevare mig, som han bevarede Jonas og de

tre hebraiske Mænd i den gloede Ovn." Mange af sine besværlige Rejser foretog han ved Nattetid. Han kunde blive kaldt op hvilkensomhelst Tid om Natten, og han var færdig til at følge med; ofte red han 20 a 30 engelske Mil for i Morgenstunden at kunne være i et Sørgehus og stede den Afdøde til hvile. Engang havde Røveren David Lewis lagt sig for at passe ham op, da han red over Tuscarora Bjerge; han var da i sin kraftige Alder; da han saa Røveren, tiltalte han ham med de Ord: „med Guds Hjælp skal jeg være din Ligemand," og med det samme beredede han sig til at møde Fjenden; men Lewis blev saa slaat, at han lod ham passere uden at tilføje ham noget, han følte sikkert, det var ikke alene en Ligemand, han havde for sig, men den Stærkeste i hvis Ærinde Præsten kom, var med. Det vor ikke alene de besværlige Rejser; men han havde tillige en hel Del at kjæmpe imod, hvor han mødte Synd og Ryggesløshed. Han arbejdede hvad han kunde for et kristeligt Liv, og han saa mange Frugter, men han mødte ogsaa megen Spot. Han holdt Bønnemøder i Skolehuse og private Huse, der ofte varede helt ud paa Natten, og han glædede sig, hvor der skete Opvækkelser; men hvor det kun blev ved Tale om Kristendommen og han ikke saa Livet svarede dertil, der kunde han ikke være med, derfor fik flere, som havde Kristendommen i Munden, ofte meget at udsætte paa ham. Han kunde ofte tale haardt, naar han viste Sjælefaren, de gik i, som vandrede paa den brede Vej; men hvor Sjælene vaagnede og med Bedrøvelse over Synden spurgte om Frelsens Vej, da sagde han „se det Guds Lam"! og henviste dem saa til Jesus. Han plejede da at sige: „jeg maa vise Eder Synd og Helvede, før I vil se den Fare I er i; men naar I ser hvad I er, og hvor I er, da vil jeg med Glæde pege før Eder paa Jesus og Himlen, for da vil I tro hvad jeg siger." Ligesaa lidt som Ornat syntes han om at bruge Liturgie med Undtagelse af ved Sakramentforvaltningen; han kunde ikke ret finde sig i Former, det laa i hele Tidsaanden. Men naar den gamle Præst stod paa Prædikestolen, da var der noget forunderligt skjøndt over ham; især naar han i hellig Iver mod Slutningen kunde tale omtrent saaledes: „O, mit Folk! o mit Folk! hvad kan jeg gjøre mere for dig end jeg har gjort? Jeg har fremsat for Eder Livet og Døden, Himlen og Helvede. Hvorledes vil I fremstille Eder for Gud i Dommen! Jeg frygter, jeg frygter, nogle af Eder vandre endnu paa den brede Vej til Helvede. Lad mig endnu en Gang kalde paa Eder, om I dog maatte omvende Eder. Jeg mener Eder det saa godt; jeg elsker Eders Sjæle, og jeg har ofte grædt og bedet for dem. O, hør mig nu! Vend om! O vend om, hvorfor vil I dø? Jesus vil mod-

tage Eder, dersom I kommer til ham; men tøv ikke, ellers kunde I gjerne opløfte Eders Øine i Helvede før Morgensolen staar op. Jeg advarer Eder for Eders Sjæles Frelses Skyld, for Guds Skyld, for Jesus, den kjære Gjenløsers, Skyld, fly den kommende Vrede! Fly hurtig, frels Eders Sjæle, o maatte Gud hjælpe Eder. Jeg ved, jeg skal aflægge Regnskab for Eder. O, min Gud, hvad kan jeg gjøre mere for Eder, end jeg har gjort" Saa kunde han folde sine Hænder og bryde ud i Taarer; det gamle furede Ansigt og det taarefulde Øie, det ærværdige Hoved med de snehvide Haar, alt gjorde et dybt Indtryk, og der var ikke mange Øine, hvor Taarer ikke kom frem. Naar gamle „Fader Heine" gik ud paa sine Fodvandringer ledsaget af sin tro Hund og med sin Tobakspibe i Munden, da blev han almindeligt modtaget og hilst med Venlighed, der var noget i hans hele Væsen, som indgjød Agtelse. I Februar 1848 døde hans gamle trofaste Hustru, som havde delt Livets Glæder og Sorger med ham; hun havde taget sig af Hjemmet og fulgt ham med sin Kjærlighed og Bøn, naar han skulde ud i sit besværlige Kald. Da hun blev kaldt bort, følte han sig saa forunderlig ene, og der kom en rastløs Uro over ham; men han overgav sig til den himmelske Fader og i hans Villie, og han kom til at vente stille paa sin Bortgang fra Verden og til Herren; men han maatte arbejde, saalænge det var Dag. Søndag den 16de December 1849 prædikede han sidste Gang, om Sabathens Helligholdelse og Sabathshvilen for Guds Folk. Nogle Dage efter var han til en Begravelse; men blev syg paa Hjemvejen, og det var med Besværlighed, han kom hjem, han gik tilsengs for ikke mere at staa op. Han fik Tyfusfeber; til Herren overgav han alt og ventede taalmodig paa Timen han skulde vandre Heden. Torsdag Aften Kl. 9 den 27de December 1849 sov han hen i Troen paa Frelseren. Løverdag den 29de skulde han stedes tilhvile. Liget blev sat foran Alteret i den gamle Kirke, paa hvis Prædikestol hvor han havde forkyndt Livets Ord i 34 Aar. Alle græd som Børn over deres gamle kjære „Fader Heine". Pastor Jacob Martin talte paa Engelsk ud fra Ebr. 13, 7—8. „Kommer Eders Vejledere ihu," og den tydsk-reformerte Præst C. H. Leinbach ud fra 1, Peter 5, 4: „Naar da Overhyrden aabenbares, skulle I erholde Ærens uforvisselige Krands". Da det var umuligt, alle kunde rummes i Kirken, fik Pastor D. Gans, de som var udenfor, hen i Skolen, hvor han talte til dem. Heine blev derpaa begravet ved Siden af sin Hustru. Der er siden sat et Par Mindestene paa deres Grave med deres Navn, Fødsel og Dødsaar. Paa Pastor Heines er der en Bibel og der staar: „Derfor værer I og rede, og hvad jeg siger Eder, det siger jeg Alle: vaager!" (Matth.

24, 44 og Mark. 13, 37). — I sin 35 Aars og 6 Maaneders Virksomhed havde han samlet 10 Menighedskredse, døbt 6,456 Børn og 132 Voksne, konfirmert 1,831 og jordfæstet 1,017. I sin lange Virksomhed kunde han sige med Paulus (Ap. Gj. 20, 24): „jeg agter intet, holder og ikke mit Liv selv dyrebart, paa det jeg kan fuldkomme mit Løb med Glæde og den Tjeneste, som jeg haver annammet af den Herre Jesus, at forkynde Guds Naades Evangelium."

Pastor Dr. theol. & juris. **Benjamin Kurtz** er født den 28de Februar 1795 i Harrisburg, Penn.; han var en Sønnesøn af Pastor J. N. Kurtz; hans Forældre var Benjamin og Elizabeth Kurtz. Som Barn havde han stor Lyst til Studeringen og droges tidlig til Herren; han gik mest til Gudstjenesten i den engelske Presbyterian Kirke. 15 Aar gammel blev han Medhjælper ved Harrisburg Academi, samt gav privat Undervisning i Latin, Græsk og Tydsk. Faderen ønskede, han skulde blive Sagfører; men dertil svarede han: „Prokurator vil jeg ikke være, saa vil jeg heller være Skomager, Skrædder, eller hvilketsomhelst andet; men hvad jeg allerhelst vil, det er at blive en Evangeliets Tjener." Faderen gik ogsaa ind paa dette sin Søns Ønske; men saa helst, han kom til at prædike paa tydsk, medens Moderen holdt nok saa meget af engelsk Prædiken; det mente Benjamin var ikke vanskeligt, da han vilde prædike paa begge Sprog. Da han var bleven alvorlig vakt af Pastor Dr. Lockmann, kom han til at studere Theologi hos ham i Lebanon, da han var 18 Aar. Ved Synodens Møde i Fredericks, Md., i Foraaret 1815 fik han Licence som Medhjælper hos sin Onkel, Pastor Dr. J. D. Kurtz i Baltimore. Efter en kort Virksomhed der, blev han kaldt til Præst for Hagerstown og siden ordineret. Han var en varm Ven af General-Synoden og dens Plan om Oprettelsen af et theologisk Seminar, og 1825 blev han udnævnt til at rejse til Europa for at virke for Sagen og indsamle Penge til Seminariet. Han rejste baade i England og Tydskland og vandt overalt Venner. I Kiel opholdt han sig en Tid, hvor han særlig vandt Professor Dr. A. D. C. Twesten for Planen, saa han udgav et lille Skrift til dens Anbefaling, som blev trykt i Hamburg 1826. Han prædikede blandt andre Steder i Marienkirken i Berlin. Fra Kronprindsen fik han Indbydelse om at komme til Middag; men da havde Kurtz alt lovet at spise hos en Kjøbmand, hvorfor han bad om at blive undskyldt hos Kronprindsen; Tjeneren mente, det var ikke et Svar, han kunde bringe, og var derfor i Forlegenhed for hvad der skulde siges; men Kurtz svarede: sig kun alt hvad jeg har sagt, og kommer De i nogen Forlegenhed, da skal jeg nok tage

Deres Forsvar hos Hans kongelige Højhed. Da Tjeneren bragte Svaret brast baade Kronprindsen og Kronprindsessen ud i Latter, idet Prindsen sagde: „Han er visselig en Adelsmand, da han sætter saa stor Pris paa at holde Ord." Kurtz indsamlede over $10,000, samt omtrent 6000 Bind af forskjellige Bøger til Bibliotheket. I November 1827 kom han hjem og optog sin Præstevirksomhed i Hagerstown, men flyttede 1831 til Chambersburg. Paa Grund af daarligt Helbred nedlagde han Embedet og tænkte paa at trække sig tilbage paa et Landsted; han fik Tilbud om at gaa i en Bankforretning, som han afslog, derimod modtog han Tilbudet om at overtage Ledelsen af "Lutheran Observer", og i 1833 begyndte han sin Virksomhed som Redaktør af Bladet i Baltimore. Han redigerede det fra 1833 til 1858, samt igjen i 1862. Han udfoldede tillige en stor Skribentvirksomhed. Han virkede meget for Bibelselskaber, Søndagsskoler, Temperance Sagen, Bønne- og Opvækkelsesmøder, Missjons Sagen, baade Indre og Ydre. Han var meget unionistisk i sin Virksomhed og blev ofte kaldt for methodistisk; men han gik fuldt op i sin Virksomhed gjennemtrængt af Nidkjærhed for Herrens Sag. Ved 1846 rejste Doctorerne Schmucker, Morris og Kurtz som Udsendte til Den Evangeliske Alliances Møde i London. Siden Kurtz sidst var i Europa, havde Theologerne indtaget et bestemtere Bekjendelsesstade; han derimod havde mere virket for Union mellem den lutherske og reformerte Kirke, saa der nu endogsaa var Unerte og Reformerte, som mente, han som Lutheraner burde indtage et fastere Stade. — At Præster bar Ornat var han imod, og dog er der et Billede af ham i Præstekjole; under hans Rejse i Tydskland bad en Maler om at male ham i Ornat, hvad han negtede; men noget derefter skulde han prædike for Hofpræst Dr. Strauss i det kongelige Kapel i Berlin, og da der kom Bud, at den kongelige Familie vilde komme i Kirke, kom Dr. Strauss med et elegant Silkeornat, han skulde iføre sig i Sakristiet; Kurtz var derimod, men Dr. Strauss sagde, det vilde være en Fornærmelse mod Kongen, samt at det ikke var tilladt at gaa paa Prædikestolen uden Ornat, saa maatte Kurtz iføre sig det Under Prædikenen var den omtalte Maler i Kirken og gjorde et Udkast til hans Billede, og kort efter udkom hans Lithografie i Præstedragt, fra den eneste Gang han bar den. — I 1838 fik han den theologiske Doktorgrad fra Washington College, Penn., og 1858 blev han Doctor i Jura fra Wittenberg College i Ohio. — Da han blev gammel og svag, udtalte han engang: „I hele mit Liv har jeg prædiket om Troens Nødvendighed, men aldrig før nu ret forstaaet hvad det betød: „uden I omvender Eder og bliver som Børn, kommer I ikke ind i Himmeriges Rige"; og

en anden Gang: „hvad jeg trængte til var at blive som et lille Barn; men det tog mig lang Tid at lære det." Ligeledes udtalte han, at hvormeget han havde rejst, lært og seet, saa var han altid kommen tilbage til det, som han fandt var Hovedsagen, at „Kristus blev Alt og i Alle." Han holdt især meget af at tale om Faderhuset med de mange Boliger. Man spurgte ham engang, da han sad i sin Lenestol hensunken i dybe Tanker, hvad der saaledes optog ham, og han gav til Svar: „jeg taler med Jesus min Frelser." Da Talen engang kom paa en Ven, med hvem Kurtz var kommen noget i Strid, sagde han; „jeg er ikke det allermindste vred paa ham, og jeg er sikker paa, at naar jeg er gaaet bort, saa er der ingen, der vil tale mere venligt om mig end han vil." Han døde i Fred den 29de December 1865 i sit 71de Aar, og blev begravet Nytaarsdag; der blev holdt Taler af Præsterne Doctorerne Ziegler, Hutter, McCron og Martin. Dr. Kurtz var gift 3 Gange; hans første Hustru var Ann Barnett fra Washington Co., Md.; hans anden Mary Catharine Baker fra Winchester, Virginia, og hans tredie Mary Calhoun fra Chambersburg, Penn. Han var Fader til 11 Børn.

Pastor **Michael John Steck**, Søn af Pastor J. M. Steck og Hustru, er født 1ste Maj 1793. Han studerede under sin Fader og Pastor Jacob Schnee i Pittsburg. Han fik Liceuce 1816. Han var en Tid Medhjælper hos sin Fader, der hørte til Ohio Synoden, som han ligeledes sluttede sig til. Han blev 1818 gift med Frøken Catharine Elizabeth Penn. Han var en nidkjær Herrens Tjener, han døde 1ste September 1848.

Pastor **Benjamin Keller** fik Licence 1816 og blev siden ordineret.

Licence(?)=Pastor **Heinrich G. Stecker** fik Licence 1817.

Pastor **Samuel Trumbauer** fik Licence 1817 og blev ordineret 1821. Han døde 2den November 1860. Han efterlod Enke; men ingen Børn.

Pastor **John Nikolaus Schmucker** var født 1773. Ved 1817 maa han have faaet Licence eller Ordination; har var 40 Aar Præst i Shenandoah, Virginia; han døde 17de October 1857, 84 Aar, i Woodstock, Virginia. Pastor Cline holdt Ligtalen paa Tydsk over ham ud fra Sal. 71, 17—18. Han var Broder til Pastor Dr. J. G. Schmucker og Past. P. Schmucker og Fader til Past. Georg Schmucker.

Pastor **Johann Kehler** var født i Fredericks, Maryland, havde studeret under Dr. Schäffer, 1817 fik han Licence og virkede i Poplar Springs. 1818 kom han til Martinsburg og 1820 til Middletown og 1821 til Hebron Menighed. Han var Medstifter af Synoden for Verginia. 1830 sluttede han sig til Maryland Synoden. 1832 traadte han over til Episkopalkirken.

Pastor **Conrad Miller** er født 15de Marts 1798 i New Gosenhoppen. Han blev uddannet under sin Broder Jacob Miller, Geissenhainer, Helmuth og Schmidt. 1817 fik han Licence som Kateket og 1818 som Kandidat, blev ordineret til Diakon 1820. Han var en virksom og dygtig Præst. Han var ugift, til han den 19de Februar 1843 indtraadte i Ægteskab med Enken Hannah Griesimer, f. Minker (født 3die October 1791 i Berks Co., Penn., døbt af Pastor J. F. Weinland). Da hun var 15 Aar, blev hun af Pastor W. Boose optagen i den reformerte Kirke, som hun vedblev at være Medlem af til sin Død, saa hun modtog aldrig Nadveren af sin Mand, eller i den lutherske Kirke. De havde ingen Børn. Pastor Miller døde af Tyfusfeber 9de October 1852. Ligtalen blev holdt af Dr. C. R. Demme. Hans Enke døde i Pottstown, Penn., Løverdag Morgen den 12te November 1887 i en Alder af 96 Aar 1 Maaned og 9 Dage. Indtil faa Uger før hendes Død kunde man se „Bedstemoder Miller" om Søndagen komme gaaende til Kirke.

Pastor **C. F. Cruse** fik Licence 1819, han traadte siden i New York ind i Episkopalkirken som Præst.

Pastor **Benjamin German** født 1790, fik Licence 1819 og blev siden ordineret, han virkede i Upper Milford til sin Død 22de August 1848. Han var en begavet Taler, som prædikede Jesus Kristus og ham korsfæstet som den eneste Salighedsgrund.

Pastor **Johan Friedrick Engel** døde 1823, hvor længe han havde været Præst anføres ikke.

Pastor **Gottlieb F. J. Jäger** er født 20de Juli 1796 i Illingen, Würtemberg. Studerede en Tid i Tübingen. Paa Grund af svagt Helbred maatte han slutte, og i 1817 rejste han til Amerika. Her kom han atter til at studere under Pastor Engel og fik Licence 1819, blev ordineret 1825. Han betjente 7 Menigheder i Berks Co. Han var Præst i 44 Aar. Døbte 5,651, konfirmerede 3,162, ægteviede 1,048 Par, rakte Nadveren til 41,683 og jordfæstede 2,181.

Pastor **Johannes Stein** er født 17de Juli 1794 i Schuylkill Co., Penn. 1812 var han Militær. Studerede derefter under Pastor Mennig og fik Licence eller Ordination 1819. Han betjente 3 Menigheder i Lebanon Co. Han døde 24de Marts 1860 i Jonestown. Han havde døbt 4,597, konfirmeret 1,984, ægteviet 1,284 Par, og jordfæstet 2,131.

Pastor **John Christian William Yeager** er født 27de August 1783 i Breslau, Preussen, kom som Barn til Amerika, og studerede under Dr. Helmuth. 1819 fik han Licence, og blev siden ordineret. Han virkede i Bedford Co. Han var en ualmindelig nidkjær Herrens Tjener, som altid var paafærde. Han var en forunderlig mild og elskelig Johannessjæl, det var, som om han allerede hernede levede i Himlen. Der hvilede en dyb Fred over hans Familieliv, saa enhver følte, der var godt at være. Han var først gift med en Enkefru Cruse med hvem han havde 2 Børn, siden med Mary Magdalene, Enke efter Jacob Schäffer; hun overlevede ham og døde i April 1863. Han døde 17de April 1844. Der blev holdt Tale over ham af den lutherske Præst W. G. Laitzle og en tydsk-reformert Præst J. Ziegler.

Pastor Dr. **Carl Philip Krauth** er født den 7de Maj 1797 i Montgomery Co., Penn.; hans Fader Carl J. Krauth kom som ung fra Tydskland og blev Lærer og Organist ved en reformert Kirke; han blev gift med en luthersk Pige Catharine Doll. Efter Sønnens Fødsel flyttede de til York, derfra til Baltimore og siden til Lynchburg, Virginia; der døde Faderen 1821 og Moderen 1823. Krauth studerede først Medicin og derefter Theologie. Han fik Licence fra Synodens Møde i Baltimore 1819 og blev Præst for Martinsburg, Virginia; her blev han i December 1820 gift med Frøken Catharine Susan Heiskell af Stanton, Va. Hun var af engelsk Herkomst og tilhørte en dannet anseet Familie i Augusta Co. Hun blev Moder til to Børn: Julia Heiskell Krauth, som siden blev gift med Episkopalpræst O. A. Kinsolving og Charles Porterfield Krauth, født den 17de Marts 1823 i Martinsburg. Hun døde i Januar 1824. I 1827 blev Krauth Præst for St. Matthæus Menighed i Philadelphia. I 1834 blev han Præsident for Pennsylvania College og Professor ved det theologiske Seminar i Gettysburg, Penn., og samtidig giftede han sig igjen med Frøken Harriet Brown. Som Professor virkede han til megen Velsignelse for den lutherske Kirke og udfoldede tillige en betydelig Forfattervirksomhed. Efter et daadrigt Liv kaldte vor Herre

ham herfra den 30te Maj 1867 i en Alder af 70 Aar. Sønnen, Pastor Dr. Charles Porterfield Krauth, (f. 17de Marts 1823) var bekjendt som en af Amerikas lærdeste Mænd og blev neppe overgaaet af nogen af dem; han døde den 2den Januar 1883 som Professor ved det theologiske Seminar i Philadelphia og Universitets-Provst.

Pastor Dr. **Samuel Simon Schmucker**, Søn af Pastor Dr. J. G. Schmucker, er født 28de Februar 1799 i Hägerstown, Maryland. 1820 fik han Licence og 1820 blev han ordineret af Maryland og Virginia Synoden. 1830 fik han Doktorgraden fra Colleget i New-Brunswick, N. J. 1825 blev han første theologisk Professor ved General Synodens Seminar i Gettysburg. Han var en af General Synodens dygtigste og mest fremragende Mænd. Han døde i Gettysburg den 26de Juli 1873. Han er Fader til den saa bekjendte Pastor Dr. B. M. Schmucker, (født 26de August 1827 i Gettysburg) Pastor S. M. Schmucker (født 12te Januar 1823, død 1863) og Pastor G. W. S. Schmucker, (født 16de Juli 1836) Pastor J. F. G. Sadtlers, Pastor A. H. Geissenhainers, Dr. jur. W. Duncans og Professor Süsserose's Hustruer.

Pastor **J. C. G. Schweizerbarth**, født 28de Juni 1796 i Stuttgart, studerede Philosophie i Tübingen, kom 1819 til Amerika, studerede Theologi under Pastor Geissenhainer; fik Licence 1821 og blev ordineret 1826 af Ohio Synoden. Han blev almindelig siden kjendt under Navn af Biskop Schweizerbarth. Han døde 5te August 1862 i Dr. W. A. Passavants Hospital i Pittsburg, og da han var ugift, efterlod han det sin Formue. Efter sit Ønske blev han begravet i Zelienople, Penn.

Efter at have fulgt de, som traadte i Synodens Tjeneste op til 1820, skal endnu tilføjes:

Pastor **John Charles Alexander von Schönberg** der i 1822 blev sendt som Missjonær til Illinois. Synoden havde saaledes Øie for, at Evangeliet skulde bringes ud til de mange Indvandrere, der søgte et Hjem i Vesten. Han blev imidlertid ført ind i det politiske Liv, samt tog Del i Redaktørvirksomhed. Han døde i Illinois.

En fuldstændig Liste over Synodens Præster, har det ikke lykkes at give, og vel neppe paa ethvert Punkt korrekt fra Begyndelsen og til 1820; men dog saa fuldstændig som det var muligt. — Naar man nu lader Blikket gaa tilbage paa Synodens Historie, da finder man vel mange ubetydelige og tildels uværdige Mænd i dens Tjeneste; men man

finder ogsaa en Række selvfornegtende, dygtige Mænd, hvor man mærker Ilden fra Herrens Alter brænde i deres Hjærter og paa deres Læber, saa det var en hellig Nidkjærhed for Guds Rige og Sjælenes Frelse, der drev dem, saa de sagde af Hjertets hele Fylde, vi tror, derfor taler vi. Der er mangen ædel Skikkelse; men blandt dem alle rager dog Pastor Dr. H. M. Mühlenberg frem, han er Sjælen i hele Synodens Virksomhed gjennem det lange Liv Gud forundte ham at leve. Ser man saa hen til dens mange Præster, eller til hans Sønner og Døtre, der ligeledes traadte i Kirkens Tjeneste, og som lige til Nutiden har Efterkommere, der tro virker for Guds Rige, da ser vi opfyldt paa ham Salmistens Ord: (Sal. 1, 3): Han skal være som et Træ, der er plantet ved Vandbække, hvilket giver sin Frugt i sin Tid, og hvoraf ikke et Blad affalder; og alt hvad han gjør, skal han faa Lykke til; thi, hvor lod Herren ham dog ikke paa underfuld Maade faa Lykke til hvad han foretog sig til Guds Riges Fremme; derfor bærer han med Rette Navn af Patriarken for den lutherske Kirke, han blev saa stor, fordi han saa ydmygt bøjede sig og sagde: se jeg er Herrens Tjener, og var rede til at gaa, hvor Herren sendte ham. Han var Herrens kaldede Biskop for den lutherske Kirke i Amerika, om han end ikke bar Biskopnavnet. Pennsylvania Synoden, han stod i Spidsen for, omfattede en Tid omtrent hele Kirken, thi om der end var en Del Præster, der stod udenfor den, vel endogsaa som Modstandere af Retningen fra Halle, saa spores dog næsten over alt, Mühlenbergs mægtige Aand. De forfulgte, men saa trosvarme Salzburgere, kom først til Georgia med deres nidkjære Præster Bolzius og Gronau, og Kirken stod der uafhængig af Pennsylvania Synoden og for langt fra den; ligesom Missjonen nærmest udgik fra Pastor Samuel Urlsperger i Augsburg, og Beretningerne om Salzburger Menighederne er kjendt under Navn af Beretningerne fra Augsburg; men Augsburg og Halle stod i inderlig Forbindelse med hinanden; thi ikke alene havde Salzburgernes første Præster været i Halle, men da Mühlenberg blev udsendt blev der sagt til ham, rejs først til Ebenezer og raadfør dig med Præsterne der, og hos dem fandt han den mest broderlige Modtagelse. Da der saa siden kom Forviklinger i Salzburger Menigheden, kaldtes der paa Mühlenberg, for om han kunde ordne Forholdene, og han rejste villig dertil, og som Biskop og Patriark søgte han at rette det krogede, saa man finder ogsaa der hans ordnende Haand. Om end uafhængige af Synoden, kan det maaske dog saaledes være i sin Orden at tilføje en Fortegnelse over deres Præster, indtil de gik ind i Nord Carolina Synoden.

Salzburgernes Præster.

(Ikke Medlemmer af Synoden; men Missjonen blev fra først af ledet i samme Aandsretning).

Pastor **Johan Martin Bolzius** født den 15de December 1703, ordineret den 11te November 1733, kom til Amerika i Marts 1734 og døde den 19de November 1765.

Pastor **Israel Christian Gronau** kom til Amerika i Marts 1734 og døde den 11te Januar 1745.

Pastor **J. Ulrich Driesler** kom til Amerika 1743 og døde 1745.

(Reformert Præst Dr. Joachim Zübly kom 1745 i hans Sted).

Pastor **Herman H. Lembke** kom over 1746, blev gift 1747 med Gronaus Enke, var død 1774.

Pastor **Christian Rabenhorst** kom over 1752; død 1777?

Pastor **Christopher Frederich Triebner** kom til Amerika 1774; gift med Frøken Lembke, rejste til England 1783, døde der 78 Aar gammel.

Pastor **Johan Ernest Bergman** blev ordineret 19de Juli 1783 i Augsburg, kom til Amerika 1785; gift 1792 med Frøken Catharine Herb, døde 25de Februar 1824.

Kateket Christian Eberhard Bernhardt kom til Amerika 1786; rejste 1787 til North Carolina, hvor han siden virkede som Præst.

Kateket Probst virkede fra 1787 til 1796.

Kateket G. Ernst kom til at virke ved 1796.

Pastor **Christopher F. Bergman** født 7de Januar 1793; blev 1821 Presbyterian Prædikant; ordineret til luthersk Præst 18de November 1824; gift med Frøken Mary C. Flerl 1825; Medlem af Nord Carolina Synoden; død 27de Marts 1832.

Maaske kunde der nævnes flere af de ældre Præster baade i Carolinaer og paa andre Steder, som om ikke Medlemmer af Synoden, saa dog af samme theologiske Skole.

Pastor **G. S. Klug** i Virginia (ordineret 30te August 1736; død ved 1761), tilhørte nærmest den strængere orthodoxe Retning; han

stod som Fripræst dog venligt til Synoden, men for langt fra den; hans Menighedskredse fik tildels Betjening fra Synoden efter hans Død, og blev saaledes forenet med den.

Pastor J. F. Riesz (kom til Amerika 1749, døde 1791), stod som Fripræst, nærmest af den halleske Retning, og især i de sidste Aar i venligt Forhold til Synoden.

Paa lignende Maade kunde Listen sikkert forøges med flere.

Rector **Pezold** i Oldeslor (Aldenslor) havde Pastor Ziegenhagen tænkt paa at faa udsendt, førend Mühlenberg modtog Kaldet; men Styrelsen i Halle var derimod. „Han var en urolig Mand, som ikke blev længe paa et Sted." Han blev ikke udsendt.

Pastor **Thomsen** i Tønning, Slesvig, som var en god Ven af Pastor Brunnholtz, fik Kald fra Amerika i 1746, og Brunnholtz haabede paa at faa ham til Medhjælper i Philadelphia; men han afslog Kaldet. Han omfattede den amerikanske Missjon med Kjærlighed, og vedblev længe at samle Bidrag til den.

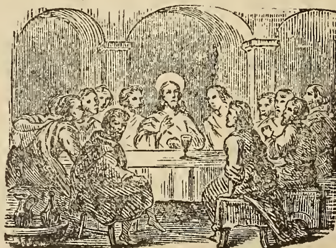
Kandidat **J. D. Herzer** var det paatænkt at udsende tillige med Pastor Handschuh i 1746. Han var Hovmester for en ung Grev Leiningen i Kloster Bergen ved Magdeburg, og havde gjort flere Rejser for Institutet til Jødernes Omvendelse, og havde Lyst til at rejse til Indien. Da han havde et svagt Bryst, modsatte Faderen sig hans Udsendelse; en Rejse, han havde gjort til Hernhut, lagde ogsaa nogle Hindringer i Vejen. Han blev ikke udsendt.

Der kunde sikkert nævnes langt flere, som det var paatænkt at udsende, men som ikke kom ud.

Frygt ikke, du lille Hjord (Luk. 12, 32) saaledes har Hyrden Jesus sagt; thi se jeg er med Eder alle Dage indtil Verdens Ende (Matth. 28, 20), og han har i Sandhed været med den lutherske Kirke fra dens ringe Begyndelse i Amerika og gjennem Tiderne. Til den Mand, Herren kaarede til at staa i Spidsen for Synoden og Kirkens Udvikling, har Herren visselig talet, som fordum til Josua, Jozadaks Søn: Vær frimodig Mühlenberg, du Ypperstepræst! og vær frimodigt, alt Folk i Landet! siger Herren og arbejder; thi jeg er med Eder siger den Herre Zebaoth. Ordet i min Pagt med Eder, der I droge fra Fædrelandet og min Aand vedbliver at være midt iblandt Eder, frygter ikke (Haggai 2, 4, 5). Der blev lagt Grund med bange Kaar og der blev tidt saaet

under Taarer; men det var en Fredens Plantning, som har baaren Frugt under Himlens Dug (Sack. 8, 12). Det har været lig Senepskornet; Pennsylvania Synoden, Modersynoden, er bleven et stort Træ med mange Grene, de senere dannede Synoder, og under dem har mange funden Hvile og bygget Rede (Matth. 13, 31 32); thi den Herre Zebaoths Paulun paa Jord har været opslaat i Skyggen, og i dem har Herrens Altere staaet, og der har Hjærterne jublet: Hvor elskelige ere dine Boliger Herre Zebaoth (Ps. 84).

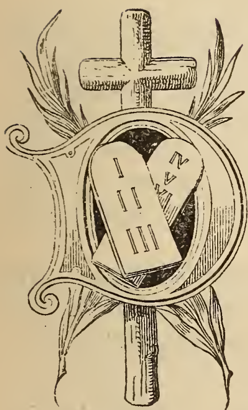
(Kilder: Nachrichten von den verenigten Deutschen Evangelisch Lutherischen Gemeinen in Nord-America, Professor, Dr. W. J. Mann og Pastor, Dr. B. M. Schmuckers Udgave, Professor, Dr. E. L. Hazelius: History of the American Lutheran Church, Lutheran Church Review, Pastor D. H. Focht A. M.: Churches between the Mountains, Pastor Lic. theol. W German: H. M. Muhlenberg, Patriarch der Lutherischen Kirche in Nord-America, Professor, Dr. M. L. Støver: A Memoir of the Life and Times of H. M. Muhlenberg D. D., Pastor, Dr. W. B. Sprague: Annals of the American Lutheran Pulpit, Dr. H. A. Muhlenberg: The Life of Major-Genral Peter Muhlenberg, Pastor, Dr. B. M. Schmucker: The Lutheran Church in Pottstown, Pastor, Dr. L. A. Gotwald: Memorabilia concerning the Rev. L. Rauss, Pastor J. H. C. Schierenbeck: Lebens-Beschreibungen, Pastor, Dr. D. H. Geissinger: Jubelate Dev. Memorial Volume, St. John Lutheran Church Easton, Pa. Professor O. Seidensticker: Bilder aus der Deutsch-pennsylvanischen Geschichte. First free Lutheran Diet in America 1887, samt Oversættelse af Professor, Dr. H. E. Jacobs Foredrag ved det; Den lutherske Kirkes Historie, Pastor S. E. Ochcenford: The Lutheran Church in Selingsgrove, Pa, Professor, Dr S. S. Schmucker. The American Lutheran Church, Professor, Dr. C. W Schaffer: Early History of the Lutheran Church in America, Pastor, P A. Strobel: The Salzburgers and their Descendents, Pastor, Dr. J. G. Morris: Bibliotheca Lutherana, Bladartikler og Noticer i The Workman, The Lutheran og Lutherisches Kirchenblatt 1884—87, Der Lutherische Calender 1854—87. Pastor, Dr. M. Sheeleigh: The Lutheran Sunday School Herald 1873—87 og The Lutheran Almanac 1861—87. Pastor, S. Stall A. M.: Lutheran Yearbook and Historical Quarterly 1884—87, Professor, Dr. W. J. Mann: Life and Times of H M. Muhlenberg (dette udmærkede Værk udkom 1887 og kunde saaledes ikke benyttes saameget som ønskeligt havde været. Det samme gjælder: Prof. Dr. C. A. Hay: Memoirs of Rev. J. Gøring, Rev. G. Lochmann D. D., and Rev. B. Kurtz D. D. L. L. D) m. fl. Foruden værdifuld Hjælp fra Doctorerne B. M. Schmucker, W. J. Mann, M. Sheeleigh og Pastor J. Nicum m. fl.).

Banebrydende Præster.

Orthodox Præstekonference.

Præstekonferenser. — Fripræster.

er var et banebrydende Arbejde gaat forud for Moder Synodens velsignelsesrige Virksomhed; der var nidkjære Mænd, som dreven af den Hellig Aand, havde virket for Guds Rige; men der havde ogsaa været middelmaadige Personligheder, og de, om hvilke man maatte ønske, at de aldrig var optraadt som Lærere; thi de har visselig paadraget sig et stort Ansvar. (Jak. 3, 1). Dog, Kristus blev prædiket, og selv om det kunde være paa Skrømt og for Vinding, er der Sjæle holdt ilive derved, da maa man glædes. (Philip 1, 15, 18). De forskjellige theologiske Skoler blev representeret, og om end enkelte Præster maatte, paa Grund af Forholdene, staa som de Ensomme, fjernt fra Præstebrødre, saa, hvor der dog var flere, kunde de theologiske Anskuelser føre sine Vanskeligheder med. Den svenske Missjon optraadte mere som en samlet og ordnet Virksomhed udgaaet fra Moderkirken, og den strakte sin Virksomhed ud ogsaa til Tydskerne; noget lignende var det med den hollandsk-lutherske Virksomhed, eller vel rettere hollandsk-hamburgske Missjon, som særlig i New York Stat var Banebrydere for Pennsylvania Synodens Datter-Synode, New York Ministerium. Med Moder-Synoden gjorde den theologiske Retning, at den kom til at staa uden nogen nærmere Forbindelse, ja endogsaa tildels i mindre venligt Forhold, da de stod de Præster nærmere, som i Pennsylvania stod udenfor Synoden og hævdede, de var mere orthodox-lutherske end den. Saalænge Amerika stod under England, var der et fælles Tilknytningspunkt i den lutherske Kirke i London, og da særligt Hofpræst Ziegen-

hagen; da Amerika blev Uafhængig, førte Forholdene det til nærmere Sammenslutning. Her skal nærmest peges paa de Præster, som især i Pennsylvania stod som Banebrydere, og den Virksomhed, der fulgte deraf ved Fripræster, Præster, der forsøgte at danne en nærmere Sammenslutning, der saa enten gik ind i Synoden, eller opløstes, samledes igjen, og atter igjen stod ene som Fripræster. Det er med denne Virksomhed som Synodens, Udgangspunktet var Pennsylvania; men den spredte sig ud over Amerika.

Ud fra den svenske Missjon med den første Præst, Pastor R. Torkillus 1638, maa da nævnes Magister J. Fabricius med den hollandsk-svenske Virksomhed fra 1677 til 1692.

Pastor Justus Falckner, ordineret 1703 fra den svenske Missjon, maa stilles i Spidsen for den tydsk-lutherske Virksomhed. Udgaat fra Halle var han Banebryderen i Pennsylvania, og siden noget nær i New York, hvor han virkede i velsignet Samklang med de Præster som kom efter, selv om de ikke kom fra Halle. Det var, som der ved ham var et Foreningsbaand, mellem den svenske, hollandske og tydske Missjon. Han satte Trompeten til Munden og den gav ingen utydelig Lyd; men den klang med de klare dybe Toner:

„Op I Kristne, ruster Eder," „Følg Fyrsten vor Herre Jesus efter under hans blodbestænkte Fane," thi det fører hjem der hvor „Sejrens Sang, Harpens Klang varer evig. Tænk engang!"

Pastor Gerhard Henkel maa derefter nævnes, som fra 1717 begyndte at virke i Pennsylvania i Haabet om, at der kunde samles en Menighed om Guds Ord og den uforandrede lutherske Bekjendelse. Han stod saa ene; flere af hans Efterkommere blev trofaste Arbejdere i den lutherste Kirke.

Pastor Johan Bernhard van Duehren siges at være ordineret af Pastor Henkel; men der er ogsaa fremkommet Oplysninger, som siger at Henkel har benegtet det, og som derved igjen gjør hans Ordination tvivlsom. Det bliver saaledes derved ogsaa tvivlsomt, om de har havt nogen nærmere Forbindelse med hinanden. Van Duehrens Datter blev gift med Pastor J. A. Weygand, og man kan tænke, det førte til et venligere Forhold til Synoden.

To Slægtninge af samme Navn, J. C. Støver, kom over 1728 uden Ordination.

Pastor Johan Caspar Støver, Senior, rejste til Virginia; blev ordineret, rejste siden hjem for at virke for Missjonen. Han døde paa Havet paa Tilbagerejsen i 1738.(?)

Ved Støvers Virksomhed kom Pastor G. S. Klug til Virginia 1736 eller 1737. Han var for langt borte til at kunne have nogen egentlig Forbindelse med andre lutherske Præster; tilhørte vist nærmest den orthodoxe Retning, og stod saaledes de hollandsk-hamburgske Præster og de Præster i P nnsylvania, der gjorde Fordring paa at være ægte Lutheranere, nærmest. Han aflagde venligt Besøg hos Synoden, og de af ham betjente Menigheder blev for en Del siden forenet med den. Paa Grund af Afstanden, maa han nærmest betragtes som Fripræst dog venligt til Synoden.

Pastor Georg Samuel Klug var fra Elbing og modtog ved Pastor Daniel Rittersdorf Kaldet fra Menigheden i Virginia. Efter Eksamen blev han ordineret den 30te August 1736 i St. Mariæ Kirke i Danzig, og rejste derefter straks til Amerika med Mich. Schmidt. I 1740 begyndte Menigheden at bygge Kirke. Da de modtog Bidragene, som var indsamlet hjemme, blev der fra Menigheden i Orange Co., Virginia, hjemsendt en Takkeskrivelse af 29de August 1740 fra „Menigheden af den uforandrede Augsburgske Konfessjon i Virginia, Amerika, undertegnet af G. S. Klug, Pastor, Mich. Koch, Mich. Schmidt, Mich. Hollt, Mich. Klar og Georg Uz." Den blev trykt i „Hamburgske Meddelelser" 1741. Kirken blev bygget i Korsform. Kalken blev skjænket af Venner i Tydskland 1739, og Kande og Hostie af Thomas Giffen i London; det var alt af Sølv. Pastor Klug fik lidt Strid med Hernhutterne, som søgte at faa Indgang, ligeledes kom Carl Rudolph dertil. Det var en ensom Post, da han var den eneste lutherske Præst i Virginia. I 1749 besøgte han Præsterne i Pennsylvania fra 9de til 23de Juni, og følte sig styrket ved Samfundet med dem. Præsterne glædede sig ligeledes ved hans Besøg, og ved at se hans kraftige Legemsbygning og friske Kulør. I 1754 skriver Mühlenberg, de havde faaet sørgelige Efterretninger fra Virginia, uden at sige hvori de bestod. Den lutherske Kirke havde en temmelig haard Stilling i Virginia, da den Episkopale Kirke var den raadende og Statskirke, saa det var dens Præster, der havde Retten til at udføre Ægtevielser. Klug synes at have staaet sig godt med dem, saa det voldte ikke megen Vanskelighed for ham, endskjønt han ikke vilde følge deres Raad og rejse til England for at faa ny Ordination. Hans Søn studerede paa Engelsk, og det synes han er siden rejst til England. Maaske kunde

han have udvirket en friere Stilling for den lutherske Kirke, efter sit venlige Forhold til Episkopalkirken. Nogen meget ivrig Præst var han neppe. Han var dog en tro Tjener; men den ensomme Stilling maatte føre nogen Sløvhed med, især da han tillige havde en temmelig stor Landejendom. Man antager han er død omkring ved 1761; han ligger begraven i Kirken foran Prædikestolen. Hans Enke levede nogle Aar efter paa Landejendommen.

Pastor Johann Christian Schulz, født 11te Juni og døbt 13de Juni 1701, er Søn af Pastor Johann Valentin Schulz (død 24de April 1742, 67 Aar) og Hustru Anna Juliana i Schainbach Oberamt, Gerabrom, Würtemberg. Han kom til Amerika 1732 og samme Aar ordinerede han J. C. Støver, Junior, maaske ogsaa den ældre Støver. 1733 rejste Schulz paa en Indsamlingsrejse til Europa, hvor han viste sig at være en Bedrager, han kom aldrig mere til Amerika.

Pastor J. C. Støver, der fra sin Ankomst havde virket som uordineret, tog nu fat som en rigtig Banebrydende Præst. Han gjorde Forsøg paa at faa flere Medarbejdere.

Pastor(?) Johan Albert Langenfeldt som ved 1735 udførte præstelige Handlinger, havde maaske nogen Forbindelse med Støver. Pastor D. Candler derimod ved man stod sammen med Støver og er formodentlig ordineret af ham i 1743, da han døde Aaret efter kan bedst anføres her.

Pastor **David Candler**, synes allerede at have begyndt at virke ved 1739 eller 40; fra 1743 virkede han i Conewagon og Monocacy; man ved ikke meget om hans tidligere Liv, kun dette, han var en gift Mand, som Pastor Støver særlig fandt skikket til at overtage en Del af hans store Arbeidsmark. Formodentlig er han ordineret af Støver 1743. Han har begyndt Kirkebogen paa samme Dag, som Støver sluttede den 28de April 1743. Han holdt først Gudstjeneste i sit eget Hjem, siden fik han bygget en lille Logkirke ved sit Hus, som blev indviet til „Kirke for den uforandrede augsburgske Konfession.“ Hans Virkekreds strakte sig fra Susquehanna til Potomac, han boede i Centrumet. Han besøgte Lutheranerne i deres Huse, og fik Menighedsforholdene i en bedre Orden. I 1743 døbte han 70 Børn, der findes Navne paa 4 af hans egne Børn i Kirkebogen. Alt hvad man kan finde om ham viser, han var en nidkjær Herrens Tjener. Hans Helbred var ikke godt og hans Virksomhed for anstrengende; fra Maj 1744 fin-

des intet fra hans Haand i Kirkebogen, og i December 1744 døde han og blev begravet paa Kirkegaarden tæt ved sit Hus i Hannover.

Student William Malander fra Sverig var det paatænkt at faa ordineret for at virke blandt Tydskerne, da han siden 1737 havde taget sig en Del af dem; men Pastor Dylander, som skulde have udført Ordinationen, døde, og det blev ikke til noget.

Pastor Hedstrand, som var kaldet fra Sverig til tydsk Præst kom ikke over paa Grund af Pengemangel.

Pastor emeritus E. Gemling, Fader til Pastor L. Rautz's Hustru, synes efter hans Meddelelse at være kommen til Amerika 1739; men det er dog vist meget tvivlsomt.

Der kom nu flere Præster over, lige fra tro Herrens Tjenere til Vagabonder.

Pastor J. J. J. Birkenstok 1740 og Pastor L. Th. Nyberg vist ogsaa 1740. Pastor L. von Thurnstein (Zinzendorf) 1741. De afsatte Præster J. V. Kraft og J. C. Andreä og samme Aar nævnes en N. Schmidt. Pastor Tobias Wagner 1742 og den for Guds Riges Sag saa vigtige Udsendelse fra Halle, Pastor H. M. Mühlenberg, 1742, og de andre Præster som siden fulgte efter.

Det synes, som Støver og Kraft stod noget sammen, og da vel ogsaa Candler og maaske N. Schmidt. Da Mühlenberg kom over maatte han bryde med dem.

Pastor Ludvig von Thurnstein (Grev Zinzendorf) gik det ikke bedre med, det var helt igjennem en Hernhutmissjon.

En Jost Mohr og en Lærer Friederich Gelwich nævnes fra 1741 til 1744 dog vist kun som Lægvirksomhed og med Nøddaab.

En Begyndelse til at samle Præsterne i nærmere Forbindelse til et Samfund finder man ved Mühlenbergs Kirkes Indvielse i Trappe 6te October 1745. Der var samlet Præsterne: Mühlenberg, Brunholtz, Wagner og Nyberg, det var Retningen fra Halle, Orthodoxe, og den mere hernhuttiske Retning, som der kom sammen; men de enedes dog om at indvie Kirken og i Fællesskab være Faddere til de 3 Negre, som blev døbte. Dette Møde klarede sikkert en Del af Stillingen; Nyberg søgte kort efter til Hernhutterne og rejste Aaret efter til Europa. Han kan derfor bedst anføres her som en luthersk Fripræst af hernhuttisk Retning, til hvilke han siden helt sluttede sig.

Pastor Lars Thorstansen Nyberg, født i Westgoth=

land, Sverig, kom som Præst til Lancaster og blev modtagen med Glæde. Han var allerede i Sverig ved Arvid Gradin omtrent draget over til Hernhutterne og i London blev han det fuldstændig ved Spangenberg og andre. Han taug dog dermed og søgte at drage Menigheden over til Brødremenigheden. Han tiltraadte Embedet 3die Søndag i Advent 1744. Menigheden havde Kirke bygget 1738, den havde et Stenalter og Taarn med Klokke og fik 1744 et Orgel. Forholdet til de svenske Præster var ikke, som det skulde, og til Præsterne fra Halle kunde han ejheller ret slutte sig. I Adventtiden 1745 søgte Nyberg ved en Hernhutkonference i Lancaster at faa Menigheden dragen fra den lutherske Kirke, som førte til megen Stridighed, indtil Nyberg og hans Parti maatte trække sig tilbage i 1746. Han rejste siden hjem til Europa med sin Hustru; medens hans Børn skal være bleven tilbage.

Da Pastor Birkenstok ikke nævnes i Forbindelse med andre Præster heller ikke ved Synodens Stiftelse; han var 3 Aar i Amerika efter dens Stiftelse, kan han sikkert anføres som en enestaaende Fripræst.

Pastor Joh. Justus Jacob Birkenstok kom 19de September 1738 sammen med Lorenz Guth, en af Stifterne af Jordan Menighed, til Philadelphia. Han var en Mand med Skoledannelse som førte sin Kirkebog punktlig og med smuk Skrift. Han var Præst for Jordan Menighed fra 1740 til Oktober 1750. I 1751 rejste han tilbage til Tydskland og døde kort efter. Hans Hustru Anna Maria døde i Pennsylvania; hendes Jordfæstelse findes indført i Kirkebogen i Saccun.

Da Synoden blev stiftet i 1748 kom det Spørgsmaal frem: „hvorfor er ikke andre saakaldte Præster som Støver, Streiter, Andreä og Wagner indbudte?" Derpaa gav Mühlenberg det Svar: „Vi kan ikke have Menighedssamfund eller Broderskab med dem, 1) fordi de uden Grund udskriger os for Pietister, 2) er de ikke udsendte, og har hverken indre eller ydre Kald, 3) de vil heller ikke forene sig med os om en fælles Kirkeordning; men enhver vil rette sig efter sit Lands Ceremonier, 4) en 6aarig Erfaring har lært, det for dem kommer mest an paa Levebrødet og 5) de staar ikke under noget Konsistorium og gjør ingen Regnskab for deres Embedsførelse."

Der er vel nok brugt lidt stærke Ord med Hensyn til Kaldet, naar det uden Undtagelse skal gjælde dem alle; men det kan sikkert siges med fuld Sandhed om alt det daarlige, som samlede sig om Andreä. Det

saa i Begyndelsen ud til, der kunde være Tanke om at alle vilde samle sig i Modsætning til Synoden, det klarede sig dog snart. Andreä samlede omkring sig alle Vagabonder, der optraadte som Præster; medens Støver og Wagner samlede de ærlige og alvorlige Mænd, som af en eller anden Grund ikke stod i Synoden, derved blev dannet hvad man kan kalde:

Den orthodoxe Præstekonference.

Indenfor den var der dog mer og mindre Enighed. Pastor Støver var Banebryderen, men Magister Wagner blev den egentlige Leder. Ved 1751 maa Pastor D. Schumacker være ankommen; 1752 kom Pastor J. G. Bager, han havde vel studeret i Halle; men kom dog straks i Forbindelse med Pastor Støver. Efter Ansøgning til Konsisteriet i Würtemberg ankom i Vinteren 1753 Magister J. S. Gerock. Ved 1754 ankom den unge Kandidat J. S. Schwerdfeger i en beklagelig Stilling; hans Overreise var ikke betalt, og han kunde paa Grund deraf, sælges til Arbejde paa en vis Aarrække til den var betalt; men han blev løskjøbt og ordineret 1754 til Præst i York, det var formodentlig Konferencens første Ordination. Ved den Tid stod Pastor H. B. G. Wartmann ogsaa lidt i Forbindelse med dem, han maatte dog paa Grund af sit daarlige Forhold snart rejse bort. Pastor J. C. Kirchner maa ved den Tid ogsaa have staaet i Forbindelse med dem, og det synes, som om den würtenbergske Student med den berygtede Fortid som Tyv og Barnerøver J. Th. Engelland ogsaa har søgt Forbindelse med Wagner, det har dog sikkert kun været til man blev kjendt med ham. Hvor han havde sin Ordination fra anføres ikke; det synes som det idetmindste en Tid gik ret godt med ham som Præst i New York Stat. Den 1ste November 1755 ankom til Amerika Lærer Georg Ludwig Hochheimer, han havde i Tydskland foruden Lærer tillige været Barberer. Kredsen i York vilde have ham til Præst, og der blev ansøgt om hans Ordination; men Pastor Gerock negtede at ordinere ham. Han er dog formodentlig ordineret af en eller anden af Præsterne. Han rejste siden til Syd Carolina og blev anerkjendt som luthersk Præst. De fritstaaende Præster eller Pastoralkonferencer havde en Del Stridigheder med Synoden, hvoraf flere var temmelig bittre og af en personlig Karakter. I en Henseende var de dog ikke uden Betydning, da der blev forhandlet om en fælles Alterbog eller Agende. Som Forslag var Agenden for Savoy Kirken i London lagt til Grund, og det var foreslaaet Tilspørgslen ved Daaben skulde lyde: „Forsager Du i dette Barns Navn o. s. v., o. s. v.", og at det ved Nadverens Uddeling kom til at lyde: „Det er Jesu Kristi

Legeme", ,det er Jesu Kristi Blod" uden Ordet „sande". Det gav særlig Magister Wagner Anledning til at angribe Synoden for uluthersk. Mühlenberg rettede det straks, saa det blev en personlig Tilspørgsel ved Daaben til den som blev døbt, og Ordet „sande" blev optagen ved Nadverens Uddeling. Synoden vilde visselig ikke gaa udenfor det lutherske; men det kan nok være, det havde sin Betydning, den havde Modstandere, der stod udenfor, som bestemt hævdede den rene Lære; derved fik Synoden maaske mere Øie baade for Liv og Lære i dens Missionsvirksomhed; saaledes havde denne Præstekonference vist ogsaa en Gjerning at øve i denne Grundlægnings og Brydningstid.

I 1759 rejste Wagner hjem og blev Præst i Tydskland; dermed var omtrent Konferencen, der igrunden havde staaet uden ret Sammenhold, opløst. Præsterne J. G. Bager og J. S. Gerock, som havde staat helt venligt til Synoden sluttede sig til den. 1762 blev Pastor J. S. Schverdfeger optagen, og selv den gamle Banebryder Pastor J. C. Støver blev optagen 1763; disse 4 Præster er anført i Synodens Præsteliste. De andre Præster som ikke kom i Forbindelse med Synoden var da nærmest: Wagner, Schumacher og Kirchner. Wartmann og Hochheimer var reist sydpaa, og Engelland, som igrunden ikke kan komme i Betragtning i denne Forbindelse, var rejst til New York.

Pastor Magister **Tobias Wagner**, stammer fra en gammel vidtforgrenet Familie i Würtemberg. I det 16de Aarhundrede var der en Koppersmed Tobias Wagner i Nördlingen, hans Søn H. Georg Wagner var Koppersmed og Raadmand i Heidenheim, med sin Hustru Maria Reutmann fra Ulm havde han en Søn Tobias Wagner (f. 21de Februar 1598) som kom i Bedstefaderens Hus for at gaa i Latinskolen der i Byen; han kom siden i Klosterskolen i Adelberg, samt til Moulbronn og Tübingen; 1624 blev han Præst i Esslingen; han døde 12te August 1680 som theologisk Professor og Kansler i Tübingen. Hans Hustru var en Datter af Konsistorialraad Dr. Melchior Nicolai i Stuttgart, de oplevede at se et talrigt Afkom, der med Børn og Børnebørns Børn naaede til over 60. 2 Sønner blev Præster og 2 Læger. Da Kansleren døde, var en Sønnesøn theol. Student i Tübingen; han blev siden Præst i Hausen ved Tuttlingen, hvor han døde 1727 i en Alder af 66 Aar. Præsten i Hausen havde Sønnen Tobias Wagner, som rejste til Amerika. Tobias Wagner blev efter fuldendt Studium Præst i Horkheim ved Heilbronn, der blev han forenet i Ægteskab den 16de Juni 1733 med Frøken Maria Christine Dorothea Franciscus

de Georgiis, Datter af Professor i det franske og italienske Sprog F. de Georgiis ved det fyrstelige Collegium i Tübingen. Pastor Wagner har selv begyndt Kirkebogen med at indføre sin egen Ægtevielse, saa den maa have funden Sted sammen med hans Embedstiltrædelse; han har ført Kirkebogen der til 13de Juni 1742. Hans Moder levede som Enke hos ham til sin Død 28de December 1740. Pastor Wagner, som havde faat Magistergraden, lovede at rejse til Amerika for at blive Præst for den af General S. Waldo anlagde Kolonie ved Brodd og Muscongus River i Massachusetts og Maine, dertil var der fra 1739—40 udvandret 40 tydske Familier. Med en Skare Kolonister forlod Magister Wagner sit Fædreland i 1742, og som det synes uden ret at have Kirkestyrelsens Samtykke, det var heller ingen let Rejse at tiltræde med Hustru og 5 Børn, alle fødte i Horkheim, Børnenes Navne var: Tobias Wagner, født 7de August 1734, Friedenreiche Dorothea Wagner, født 26de September 1735, Johann Friederich Wagner, født 18de Maj 1737, Christian Lebrecht Wagner, født 6te Januar 1739 og Cathrina Elizabeth Wagner født 9de Juli 1741. Der blev givet til Kolonisterne, som drog over, gode Løfter; hver af dem skulde have 100 Acres Land; men Virkeligheden kom ikke til at svare dertil. Krigen mellem England og Frankrig og Krigen med Indianerne og de Franske ødelagde Kolonien. Det var kun kort Magister Wagner kom til at virke blandt sin lille Flok. Allerede i Juli eller August 1743 kom han til Pennsylvania for at søge en anden Virksomhed, Mühlenberg tog imod ham med Venlighed og rejste med ham til Indianfield og Alt-Goschenhoppen hvor en Streiter optraadte som Præst og voldte megen Uro. Da det ikke lykkedes at faa Forholdene ordnet, rejste Wagner ene til Lancaster for at forsøge sig der, hvor han imidlertid kom i Strid med Præsterne Kraft og Støver. Mühlenberg og Wagner forhandlede derpaa om Stillingen, og de blev enige om, at Wagner skulde rejse tilbage til New-England, og saasnart Mühlenberg fandt en passende Virksomhed, da tilskrive ham derom. Wagner rejste nu hjem, men ventede ikke paa Svar, han kom snart tilbage med sin Familie til Philadelphia. Da Pastor Andreä paa den Tid søgte at faa Indgang i Tulpekocken advarede Mühlenberg bestemt mod ham, og anbefalede Wagner paa det bedste til dem; han rejste da dertil og blev Præst. Der havde i lang Tid herstet en frygtelig Strid, som Wagner ikke kunde faa bilagt, og det var vanskeligt for ham at leve der med sin store Familie. Mühlenberg søgte at faa ham som Medhjælper i sine Menigheder, men det fandt Modstand, og faa andet Kald fra en Menighedskreds vilde heller ikke ret lykkes. Da de ny Udsendte ankom fra Halle i 1745 stod Wagner

i et venligt Forhold til dem, og i Oktober var han og Pastor Nyberg med ved Kirkeindvielsen i Trappe, samt med som Fadder ved 3 Negres Daab. Som Præst i Tulpehocken havde han i April 1745 ægteviet Mühlenberg og Weisers ældste Datter, og havde ved Indførelsen i Kirkebogen kaldet Mühlenberg „den mest fortjente lutherske Præst." Ligeledes var han sammen med Mühlenberg for at afgive sin Kjendelse i Sagen mod Pastor Wolf. Mühlenberg forhandlede med ham om en fælles Alterbog; men i Stedet for Samarbejde kom de længere fra hverandre. Pastor Wagner hævdede han var orthodox Lutheran i Modsætning til Pietisterne fra Halle, og i Alterbogsforhandlingen holdt han bestemt paa Tiltalen ved Daaben skulde rettes til Barnet, som blev døbt, og ikke til den, som bar det, og ved Nadverens Uddeling maatte Ordet „sande" bestemt fastholdes, og skjønt Mühlenberg og de andre Præster villig gik ind derpaa, saa rettede Wagner et Angreb mod dem som frafaldne fra den lutherske Lære. Da Synoden blev stiftet i 1848 kunde der ikke være Tale om Wagner som Medlem. Wagner søgte saa at danne en orthodox Præstekonference i Modsætning til Synoden, og med ham kom til at staa Støver og Schwerdfeger, og ved at henvende sig til Konsistoriet i Würtemberg fik han Præsterne Bager og Gerock sendt over; da han rejste hjem, forenede de fleste af Præsterne sig med Synoden. Wagner tiltraadte Embedet i Tulpehocken den 25de October 1743 og indviede Juledag den nye Kristuskirke. I 1745 fik han Besøg af Hernhutpræsten Spangenberg. Han boede fra October 1743 til April 1746 tæt ved Kristuskirken. I Paasken 1746 rejste Wagner fra Tulpehocken, og ved det nuværende Reading kjøbte han en Ejendom og boede der til han rejste hjem til Tydskland. Derfra virkede han ud i en videre Kreds, han havde 5 Mil til Scharzwald til en Kreds, 15 Mil til Mosellem, 25 Mil til New Holland og 36 Mil til Lancaster. I Reading begyndte han at faa en Kirke bygget, da Menigheden siden henvendte sig til Synoden, indviede Mühlenberg Kirken i 1753. Wagner indviede en Kirke i Allemängel, Berks Co. Flere af de af ham betjente Menigheder blev siden betjente af de med ham forbundne Præster eller fra Synoden. Wagner var en dygtig Mand, men hans noget stridbare Væsen gjorde det vanskeligt for Samarbejde; ligesom han heller ikke ret kunde finde sig i Forholdene; fra Tydskland var han godt vant, i Amerika maatte han kjæmpe med meget, havde tildels trange Kaar og vanskeligt ved at finde sig tilrette i Menighedskredsene. Sammen med Synoden havde det vist gaaet bedre; men som den, der bestemt holdt paa Lærens Renhed og orthodox Lutherdom, havde han sikkert sin Betydning. I 1759 rejste Wagner hjem til Tydsk-

land. Der blev sagt, han lod sig omordinere af Biskopen af London, og blev siden Præst for en luthersk Menighed i Markgrevskabet Brandenburg; efter Familietraditionen stemmer det ikke, han skal efter sin Hjemkomst være bleven Præst i Würtemberg, hvor hans ældste Søn siden rejste hjem og besøgte ham. Han skal være død i Aaret 1775.

Foruden de Børn, han havde med fra Tydskland, blev der født ham endnu 3 Børn i Amerika: Gottlob eller Gottlieb Wagner, født i Reading, Johan Christian Wagner født den 26de Juni 1748 og Maria Wagner. Sønnerne Christian og Gottlieb gik i Foraaret 1764 til Konfirmationsforberedelse hos Dr. Mühlenberg. Datteren Cathrine Elizabeth Wagner blev gift med G. Heintzelmann fra Lancaster; hun døde 80 Aar gammel 1821. Hun var Moder til General-Major S. P. Heintzelmann (født 30te September 1835 i Mannheim, Lancaster Co.; død 1ste Maj 1880 i Washington og begravet i Buffalo, New York), Johan Christian Wagner blev gift med Maria Bäker (født 9de Juni 1760, død 1832); af deres 8 Børn blev den anden Datter Maria Wagner (født 19de Maj 1786) gift den 19de December 1811 med Johann Stille, som var af svensk Herkomst; blandt deres 6 Børn er Dr. med. Alfred J. Stille i Philadelphia og Professor Dr. Charles Stille, Provst ved Pennsylvania Universitet.

Pastor **Daniel Schumacher** var fra Hamburg og kom over som ordineret Missjonær for Nova Scotia; han maa være ankommen til Amerika 1751; thi i Kirkebogen i Reading, hvor han var Præst fra 1754—1757, har han skreven paa Latin, han i 3 Aar har prædiket i Nova Scotia, men paa Grund af Menighedens store Fattigdom kunde han ikke friste Livet der. Han virkede paa forskjellige Steder i Berks County og stiftede flere Menigheder. Fra 1755—1770 var han Præst i Allemängel. I Salisburg blev der 1741 bygget en Kirke af Pastor Joh. Wilh. Straøb, formodentlig reformert, under Navn af Jerusalemskirken. I 1759 blev der bygget en ny Kirke for fælles Brug for Lutheranere og Reformerte, og Pastor Schumacker har ført Kirkebog fra 1759 og deri hedder det: „I Guds Navn, Amen. Den evangelisk kristelige forenede protestantiske Religion benævnt Luthersk og Reformert, har i Forening bygget en Kirke i Salzburg Township, Northampton County, i Herrens Aar 1759. Denne Kirke er bygget i den Tid, da de vilde Indianere ophørte med at brænde og myrde i vort Naboskab, og det er fattige Folk, som har bygget den, hvortil de har faat lidt Understøttelse fra Medbrødre." Den reformerte Præst, som var tilstede

ved Indvielsen, var Pastor R. Kildweiler; der var valgt en luthersk, men det var ham umuligt at komme, staar der, samt: „Den anden Præst for den lutherske Menighed var Hr. Pastor Daniel Schumacher, hans Tekst ved den nye Kirkes Indvielse var Haggai 2, 7, 8; holdt sidste Søndag efter Trinitatis om Eftermiddagen Kl. 2, 1752.(?)" De Kirkebogsoptegnelser, som er bevaret efter Pastor Schumacher, udmærker sig ved Skjønhed og Orden, de gaar til 1770. Han var en dygtig og lærd Mand, som omtales med Agtelse. Da han sympathiserede med den hollandske Retning, stod han ikke i nærmere Forbindelse med Synoden. Han er begraven i Weissenberg.

Pastor **Joh. Caspar Kirchner** virkede i Allemängel, og i 1757 i Yorks, gjorde derfra Rejser til Maryland. Fra 1758 prædikede han hver 6te Uge i Baltimore indtil han i 1770 flyttede helt dertil for at han bedre kunde virke der. Han døde i Baltimore 1773.

Pastor Heinrich Burchard Gabriel Wordmann (Wartmann), skal have været en begavet Prædikant og dygtig Theolog; men af en heftig og opfarende Karakter, og i det hele uværdig til Præstegjerningen. I 1753 prædikede han for en Del Lutheranere paa Raadhuset i Lancaster. Blev derfra kaldet til Raritan, N. J. Han mishandlede sin Hustru voldsomt; løb saa fra hende og lod hende tilbage med blødende Ansigt, samt deres Børn; de gik derefter omkring og tiggede i Lancaster. Selv rejste han til Virginia og Carolinerne. 1755—56 var han Præst i Charleston, og drog derefter videre ind i Landet.

Pastor Georg Ludwig Hochheimer kom til Amerika 1ste November 1755; han havde i Tydskland været Lærer, samt ogsaa Barberer. Der blev søgt om at faa ham ordineret til Præst for en Menighedskreds i York; men Pastor Gerock negtede at ordinere ham. Han maa dog have faaet Ordination fra en eller anden af de fritstaaende Præster; thi han var Præst og førte Kirkebogen i York til Udgangen af 1756. Siden rejste han til Syd Caroline og var Præst i Sachsen-Gotha Distrikt. Da Mühlenberg var i Charleston 1774 kom Hochheimer og besøgte ham; han var da Præst 120 Mil derfra i Sandy Run. Han gav en Meddelelse om sit Liv, og Søndag Eftermiddag den 18de September prædikede han før Mühlenberg ud fra Salmen 50, 21;

„disse Ting haver du gjort, og jeg haver tiet; du haver tænkt, at jeg vel var som du; men jeg vil straffe dig, og stille det frem for dine Øine." Mandag tog han Afsked, med Løfte om at give Meddelelse om sine Menigheder. Man ved idethele ikke meget om ham, eller naar og hvor han er død.

Som Missjonær og Fripræst paa et ensomt Sted uden nogen Forbindelse med lutherske Præster paa Grund af de lange Afstande kan tillige nævnes:

Lærer (og Kateket) Johann Gottfried Jorpel, som ved 1749 ledsagede en lille Koloni fra Tydskland til Nova Scotia. Han samlede Lutheranerne om Guds Ord, læste, bad og sang med dem. Udlagde Skriften for dem og virkede til det kristelige Livs Bevarelse. Han døbte vist ogsaa Børnene, thi han konfirmerede de Unge; 20de Søndag efter Trinitatis 1761 konfirmerede han 17 unge Mennesker. De fik ogsaa bygget en lille Kirke, St. Georgs tydsk-luthersk Kirke, som blev indviet 2den Paaskedag 1761 af Pastor Dr. Breynton, Rector ved St. Pauls episkopale Kirke. Menigheden stod som luthersk; men blev dog draget mere og mere over til Episkopal-Kirken. Allerede 1750 var en Schweitzer, Burger, ordineret til Missjonær blandt Tydskerne. Ved 1785 fik de en luthersk Præst, Hausihl, men han stod ogsaa i Forbindelse med Episkopalkirken, hvor han blev omordineret. De gik saaledes helt op i Episkopalkirken. Jorpel stod dog sikkert en Tid iblandt dem som deres Præst, om de end meget maatte ty til Episkopalerne, og han hævdede deres Stilling som luthersk Menighed.

Maaske kan ogsaa nævnes:

Johan Ulmer, som, da Pastor Wagner rejste fra Waldoborough, Maine, ledede Gudstjenesten i deres Logkirke, og i lang Tid havde en ledende Stilling iblandt dem.

Her kan maaske bedst tilføjes, at efter Pastor Schultz fra Pennsylvania-Synoden var fratraadt, fik Menigheden i Nova Scotia Præster som stod uafhængige.

Pastor J. G. **Schmeisser** fra Sorau, Tydskland, blev Præst 1781 for Zionskirken i Lüneburg, Nova Scotia, efter Pastor Fr. Schultze, som 1782 nedlagde Embedet. Schmeisser virkede med Nidkjærhed og til Velsignelse til sin Død 1806.

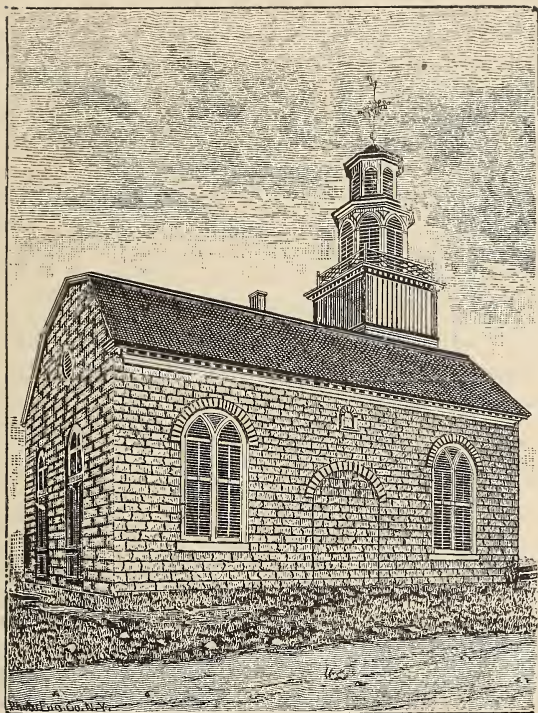
Pastor Dr. phil. **Conrad Frederick Temme** fra Brunswick blev Præst for den lutherske Menighed i Lüneburg, Nova Scotia, efter

Schmeissers Død. 1816 udgav han Luthers Katekismus med et Tillæg for „evangelisk-lutherske Kristne i engelsk Nord-Amerika." Den blev trykt hos Conrad Huller i Philadelphia. Han undertegner sig „Professor og Præst i Lüneburg, Nova Scotia, og virkeligt Medlem af Societetet i England." Det er en efter de Tider god Katekismus-Udgave. Den er tilegnet det theologiske Facultet i Helmstædt, hvor han havde studeret. Han virkede i sin Menighed til sin Død, vist ved 1831. Han er begravet i Lüneburg. Menigheden fik derefter 1835 Pastor Carl E. Coszmann fra Halle. Han var Medlem af Pittsburgh-Synoden.

Pastor Stoy, som var Præst i Lebanon, Penn., til han 1784 rejste til Europa og studerede Medicin i Leyden, kom tilbage og virkede som Læge i Pennsylvania til sin Død ved 1800.

I 1749 kom Pastor J. F. Riesz over fra Tydskland, han havde studeret i Halle, tilhørte vel nærmest den Retning, men han kom alligevel til at staa udenfor Synoden og blev indviklet i Stridigheder, da han modtog Kald fra den tydske Del, som skilte sig ud fra den hollandske Menighed i New York; hans Virksomhed faldt i New York Stat, hvor han siden stod venligt til Præsterne der, og i de senere Aar rigtig venligt til Synoden og kan omtrent betragtes som hørende til den; men da han ikke formelt blev optagen i den eller i New York Synoden, saa maa han dog nærmest anføres som Fripræst.

Pastor **Johann Frederick Riesz** var fra Odenwaldes i Hessen, han havde studeret Medicin i Jena og derefter Theologie i Halle under Dr. Baumgarten. Et lille Emigrantselskab paa 10 Familier kaldte ham til deres Præst, og paa deres Ansøgning opnaaede de, at han før Afrejsen, blev ordineret af 3 Præster. Han landede i September 1749 i Philadelphia; men det gik her, som saa ofte i de Dage, hans lille Menighedskreds blev spredt omkring, thi for at betale Overrejsen blev de formelig solgte til forskjellige Sider. Pastor Riesz stod nu som en Hyrde uden Hjord, hans Kjendskab til Medicin kom ham imidlertid meget tilgode. Han henvendte sig straks i Philadelphia til Pastor Brunholtz, fremlagde for ham sine Papirer, samt fremviste Afskrift af en Skrivelse fra Hofpræst Butjender i London til den engelske Gesandt i Holland angaaende Riesz's Planer. Mühlenberg kom samme Dag til Philadelphia og søgte at give ham et Overblik over Forholdene, samt Meddelelse om de forskjellige, der optraadte som Præster i Amerika. Riesz blev nogle Dage i Philadelphia, dog lod Brunnholtz ham ikke

Den evangelisk-lutherske Stenkirke

i Palatine, Montgomery County, New York.

Pastor W. C. Berkenmeyer begyndte at virke blandt Lutheranerne til de 1743 fik Pastor I. N. Sommer. Stone Arabia var Hovedmenighed, Palatine m. fl. Anneks. Pastor J. F. Riesz var Præst for Stone Arabia, Palatine Bridge og Little Falls fra 1751 til 1760. Pastor J. Theophilus England var Præst fra 1763 til sin Død 1773. Under ham blev Kirken ved Palatine bygget. Pastor Riesz betjente den derefter 4@5 Aar. Under Krigen led Kirken en Del. Pastor Ph. J. Grotz var Præst fra 1787 til sin Død 1809. Pastor P. W. Domeier var Præst fra 1811 til 1826. Derefter kom Pastor J. D. Lawyer 1828. Kirken ved Palatine forfaldt, og da Pastor N. Wirt kom 1865 laa den omtrent i Ruin; de solide Mure stod dog godt. 1866 virkede han for atter at faa den sat i Stand. Der kom nyt Inventarium, og Kirken er nu saa god som nogensinde; det kostede ialt ca. $4,000. Tidlig i Sommeren 1870 blev den gamle Kirke i Mohawkdalen atter indviet. Pastor Dr. G. A. Lintner holdt Indvielsestalen.

prædike i St. Michaels Kirken; men ellers omtaler han ham med Venlighed, om det end synes, han var lidt betænkelig. En Mand ved Navn Eigner søgte at faa ham til at modtage Kald fra Macungie, men Brunnholtz fraraadede ham at modtage det. Pastor Wagner søgte at komme i Forbindelse med ham og lovede at finde ham en Menighedskreds. Mühlenberg søgte at faa ham med sig ind i Landet; men Riesz følte sig noget tilsidesat, fordi han ikke kom til at prædike, og da Brunnholtz saa bad ham derom til næste Søndag, havde han allerede begyndt at forhandle med et Parti i New York, der havde skilt sig fra den gamle hollandske Menighed for at danne en tydsk Menighed. I længre Tid havde det gjæret, men under Pastor M. C. Knoll steg Misfornøjelsen, og da de hørte om Pastor Riesz's Ankomst, henvendte de sig til ham. Mühlenberg advarede ham bestemt derimod, for ikke at give Anledning til Splittelse i Pastor Knolls Menighed; men han lod sig ikke raade, og drog afsted til New York og prædikede paa Vejen dertil i Raritan, N. J. I New York fik den tydske Del Tilladelse fra Guvernøren til at danne en tydsk Menighed. For £250 blev kjøbt en Bygning, som havde været Bryggeri, der for £50 blev ombannet til Kirke; den tydsk-lutherske Menighed blev stiftet med Riesz til Præst; det hele blev ordnet fra April til August 1750. Det var ingen let Stilling han fik der, de fleste af Pengene var laante, saa der hvilede en trykkende Gjæld paa Kirken; Medlemmerne var temlig urolige og holdt ikke af at bøje sig under Tugt og Kirkeorden. Han blev lønnet med £60, samt praktiserede med Fordel som Læge; men allerede Aaret efter var han temlig træt af sin Stilling. Til Synoden kom han til at staa paa en spændt Fod. Da Mühlenberg i September 1750 havde besøgt Pastor Hartwigs Menighed ved Hudsonfloden, blev han bedt om at komme til New York, for om der kunde stiftes Fred mellem Menighederne; han kom ogsaa til New York, besøgte Pastor Riesz, som tog meget venligt mod ham, og bad ham om at prædike for sig næste Søndag, samt fik Bud efter Kirkestyrelsen i Haab om, Mühlenberg skulde komme til at staa venligt overfor dem. Mühlenberg mindede Riesz om, det var mod hans Raad, han kom dertil, og Riesz tilstod, det var igrunden 2 Mænd af daarlig Karakter, som styrede det hele; men ellers havde han godt Haab om Menighedens Fremgang. Mühlenberg prædikede om Søndagen i den hollandske Menighed paa Tydsk og Engelsk, da den var uden Præst. Sammenslutning kunde der ikke opnaas; thi den tydske Menighed fordrede, Riesz saa skulde være Præst for begge, og det vilde den gamle Menighed ikke gaa ind paa, da Riesz havde bidraget til Splittelsen, samt hverken kunde prædike paa Engelsk eller

Hollandsk. I Sommeren 1751 blev Riesz af Pastor Weygand raadet til at rejse til Pennsylvania og forhandle med Mühlenberg, men det vilde Reisz ikke, da han mente, han ikke stod under ham. I December 1751 flyttede han til Stone Arabia, N. Y., nu Montgomery Co. Han kom tillige til at betjene Menighederne ved Palatine Bridge og Little Falls, som før havde været betjent af Pastor P. N. Sommer. Her virkede han velsignelsesrigt til 1760, endskjøndt en Vagabond J. M. Wärney eller Worning foraarsagede en Del Uro. I Marts 1760 blev han Præst for Rhinebeck og East Camp ved Hudson, med Menigheder og Prædikepladser i Tarbusch, nu Churchtown, Stratsburg, nu St. Pauls Menighed Würtemberg, og Prædikeplads Ancram, hvor han 1764 organiserede en Menighed, hvor St. Johns Kirke Livingston nu staar. I hele hans senere Embedsvirksomhed stod han i venligt Forhold til Pennsylvania-Synoden og var med ved dens Møde i 1763 i Philadelphia; ligeledes besøgte han Mühlenberg i Philadelphia i 1774; han var dog ikke fuldt Medlem af Synoden. Han var en dygtig og nidkjær Præst, som virkede til Velsignelse, da han først var kommen tilrette med de uvante Forhold. Pastor Riesz døde 1791 i Churchtown, hvor han ligger begraven.

Pastor J. G. Butler søgte 1782 om Eksamen, men da han ikke fik Licence optraadte han paa egen Haand som Præst. 1802 fik han dog Licence og blev ordineret 1805; han var en nidkjær og virksom Mand. I den Tid han stod udenfor Synoden søgte han ogsaa at danne et Slags Samfund der for en Del gik i en noget methodistisk Retning. Som Uordineret ordinerede han dog Præster for Embedet; flere af dem sluttede sig siden ligesom han til Synoden, hvor de saa begyndte med Licence og siden fik Ordination.

Der anføres om flere Præster, de blev ordineret af en Skolelærer, som fik Licence og ny Ordination ved Optagelse i Synoden; maaske menes der Butler; dog, der var sikkert flere Fripræster og andre, som udførte Ordination, af dem maa nævnes:

Pastor(?) Anton Ulrich Lütge (Lugen) blev ordineret af en Skolelærer 1781. Optagen i Synoden 1789.

Pastor J. M. Stech blev ordineret enten af Butler eller Lütge. Optagen i Synoden 1796.

Formodentlig gjælder det ogsaa

Pastor F. W. Jasinsky der optraadte som Præst paa egen Haand fra 1789 til 98. Blev optagen i Synoden 1799.

Pastor (?) John Georg Hehl ordineret af Butler søgte 1794 om Optagelse i Synoden, hvad han neppe opnaaede.

Pastor Johan Thimotheus Kühl, overtog Menighedskredse efter Butler, fra hvem han var ordineret, anføres ikke. 1788 virkede han som Præst. 1790 blev han Præst i Sherman Valley; han flyttede da dertil med sin Familie. Hans Virksomhed var til Velsignelse. 1796 rejste han fra Menigheden, hvor han siden virkede, opgives ikke.

Pastor Mathias Güntzel, ved man ikke nærmere om; han virkede i New Buffalo ved Susquehannafloden fra 1789 til 1796; han nævnes til 1801.

Pastor Johan Frederik Hieze var Præst 1797.

Pastor Langdorf nævnes som Præst 1794.

Disse hørte maaske ogsaa til de, som stod sammen med Butler. Det gjælder vel ogsaa Pastor A. Hecht; havde han bestaaet Eksamen var han bleven Medlem af Synoden, han stod den nær og virkede til Velsignelse.

Pastor Anton Hecht var Skolelærer for Tohickon, North Wales og Upper Dublin, hvor han fandt saa god Indgang ved sin Forkyndelse af Ordet, at Menighederne i 1785 ansøgte Synoden om hans Ordination. 1786 prædikede han tillige i Whitpen og Gwynedd, og der blev igjen ansøgt om hans Ordination, men ligesom Aaret forud, blev det negtet, da han ikke kunde bestaa Eksamen for Synoden. Da han ikke kunde blive ordineret af Synoden, søgte han og fik Ordination fra en eller anden Fripræst, og betjente Menighederne som deres Præst. Hans Forældre boede i Philadelphia, der døde Faderen af den gule Feber i Efteraaret 1789; den bedrøvede Enke flyttede derpaa ud til sin Søn Anton, her fødte hun den 28de Februar 1790 Tvillinger, med dem havde hun født sin Mand 21 Børn; en af Tvillingerne var den siden bekjendte Pastor Johan Peter Hecht. Anton Hecht var Præst i Tohickon til 1793 og i Bedminster efter 1792 til sin Død.

Han blev begravet tæt ved Alteret i den gamle Bedminster Kirke. Han efterlod et godt Minde i sine Menigheder.

Pastor **Salomon Friedericia** nævnes ved New York Ministeriums Møde i 1798 som Præst for Frederiks, Maryland; da hans Ordination ikke blev anerkjendt, blev han ikke optagen.

Pastor Jacob Schnee nævnes som Præst i Pittsburg 1816.

(Kilder: Nachrichten von den vereinigten Deutschen Evangelisch Lutherischen Gemeinen in Nord-America, Udgave af Professor, Dr. W. J. Mann og Pastor, Dr. B. M. Schmucker, The Workman 1882, Lutheran Church Review; Pastor Magister D. H. Focht: Churches between the Mountains m. fl., blandt tidligere nævnte).

Andreä's Konsistorium.

Præste-Vagabonder.

Tvivlsomme Præster.

Hvor Herren bygger sin Kirke, der søger Djævelen at bygge sit Kapel ved Siden af, siger det gamle Ord, og saaledes viser det sig ofte i Livet; værst er det, naar det sker i Skikkelsen af Lysets Engel (2 Kor. 11, 13—15). Da Synoden begyndte med sin velsignelsesrige Virksomhed, saa søgte særlig den i Europa afsatte Præst Andreä at danne et Slags Konsistorium i Modsætning til Synoden, de allerfleste han fik samlet, var nogle elendige Mennesker. Præstelige Bedragere optraadte temmelig tidlig blandt Lutheranerne i Amerika; Nødstilstanden førte det med, at flere optraadte som Præster; man ved mange Gange ikke, om det var fromme Mænd, hvem den aandelige Nød laa paa Hjerte og derfor traadte hjælpende til, eller det var Bedragere; det er vel mest rimeligt, det var begge Dele; flere kunde maaske være bleven ledet i bedre Spor, om nogen med Venlighed havde taget sig af dem. Ved 1717 vagte allerede J. van Dören noget Røre; 1723 er en Johannes Spaller Præst i New York Stat, uden man ved noget vist om ham. 1734 optraadte en Skrædder Caspar Leutbecker paa en Maade som Præst, da han foregav en Præst Vagenkoff, de ventede til Tulpehocken, var død paa Rejsen. J. A. Langenfeldt og N. Schmidt udførte ved den Tid præstelig Betjening for Menighedskredse. Den afsatte svenske Præst G. Falk førte et omflakkende Præsteliv, og Magister J. A. Wolf, som siden blev afsat, vagte megen Forargelse, ligeledes Pastor Wartman. Da Missjonen blev begyndt fra Halle, sluttede de bedre sig mere dertil, andre trak sig tilbage, nogle kom ogsaa til at staa ene, medens alt det daarlige samlede sig om Pastor J. C. Andreä. Den i Tydskland afsatte Pastor Johan Valentin Kraft, som kom over 1742, havde store Tanker om at

danne et Konsistorium og vilde have Mühlenberg med, det mislykkedes for ham; det lykkedes imidlertid bedre for den ligeledes afsatte Præst Andreä, som ogsaa kom over 1742; de virkede med og mod hinanden eftersom Forholdene førte med sig. Kraft var meget letsindig, men neppe saa daarlig som Andreä; Kraft døde i Frederikstown, Maryland, 1751. Andreä var usædelig og meget henfalden til Drik; han døde i Elendighed i Germanstown 1ste Januar 1754 (om begge se Side 137–39). „Pastor" Johann Conrad Andreä søgte at danne et Konsistorium, og for at modarbejde Synoden; for at naa dette Maal ordinerede han rask væk Mænd for Præsteembedet, blandt andre følgende:

„Pastor" Philip Heinrich Rapp, kom som Handelsmand til Amerika ved 1750. Han havde et meget daarligt Navn. Paa Grund af Hoersforhold maatte han rejse fra Tydskland, og tog sin Medskyldige med sig. Efter at være ordineret af Andreä var han Præst i Macungie, Lehigh Co., et Aarstid. Derefter lykkedes det ham paa Andreä's Anbefaling at blive Præst i New York efter Pastor Riesz. Da Andreä havde drukket sig ihjæl, blev han 1754 hans Efterfølger i Germanstown, Penn.; der holdt han sig, som han bedst kunde til 1765, da blev han afsat af sin Kreds. 1771 blev han Præst for Tohicon Menighed i Bucks Co., Penn. Der fik han i 1779 en Død, som svarede til sit Liv; han døde som Selvmorder ved at skjære Halsen over paa sig.

„Pastor" Johan Georg Wiesner, formodentlig ordineret af Andreä og Rapp, blev Præst efter Rapp i New York, og var der fra 1754 til 1756, hvor han saa drev omkring ved man ikke. Fra 1765 til 1769 var han Præst for Menigheden i Macungie.

„Pastor" Johan Martin Schäffer landede i August 1750, blev ordineret omtrent samtidig med Rapp og var Præst i Tohicon fra 1750 til 1756, kom saa til New York og var der til 1761; kom 1762 til Woldoboro, Maine, og var Præst der i 20 Aar. Efter at være bleven rig ved at praktisere som Læge, fralagde han sig Præsteembedet og Præstenavn, han døde 20de April 1794.

„Pastor" Streiter havde været Skolelærer i Tydskland. Allerede 1743 optraadte han i Menighederne i Indianfield og Goshenhoppen, og han nævnes da som en af disse „selvlavede Præster." Han var ikke ordineret, og da han udførte Ægtevielser, blev der klaget over ham. Siden kom han til Pastor Mühlenberg tilligemed en af Kirkeraadet fra Earltown for at klage sin Nød. Han søgte at vise, hvilke Fordele, det kunde blive for ham, naar han blev ordineret af Mühlenberg og ind=

traadte i deres „Broderskab" i Stedet for at tage mod det ham givne Løfte om Ordination af Andreä, Støver eller Wagner. Efter et Brev fra Mühlenberg i 1752 var han bleven ordineret af Andreä og Rapp.

„Pastor" Johan Wolf Lizel boede som Præst i 1765 i Tohicon.

„Pastor" Crone blev Schäffers Efterfølger i Waldoboro, han var Præst der fra 1784 til 1796; der er sagt om ham, han satte et daarligt Eksempel for sine Folk, var en Skam for Præsteftanden og gjorde meget til Sjæles Fordærvelse.

„Pastor" Carl Rudolph saakaldt Prinds af Würtemberg, stjal Pastor Krafts Præstekjole, skal være ordineret af Andreä, havde imidlertid en Anbefalingsskrivelse fra ham; førte et omflakkende Liv som Præst, gjorde sig overalt bekjendt ved Tyveri, Drik og Usædelighed.

„Pastor" Heinrich Ludolph Sparke blev der i 1796 advaret imod fra New York Ministerium, som et umoralsk Menneske, synes ogsaa at have havt nogen Forbindelse med Efterkommerne fra Andreäs Konsistorium. Ligeledes „Pastor" J. A. Schmidt, som havde nedsat sig i Berks Co., Penn., og „Pastor" Daschler; maaaske var de dog uafhængige „Præster."

„Pastor', Johan Ludvig Hofgut optraadte 1745 i New York Stat som Præst, om han har staat i Forbindelse med Andreä's Konsistorium er vel tvivlsomt. Om han var en for Hoers Skyld afsat Præst eller om han var Kjøbmand, synes ikke ret klart, han kom over sammen med en ung Kvinde, og som det ogsaa antages, under et paataget Navn.

„Pastor" J. Th. Engelland hørte neppe til Konsistoriet.

En reformert Præst Caspar Schnorr var et Sidestykke til de nævnte, dog havde han ikke megen Forbindelse med dem.

Gjorde dette Konsistorium end en Del Skade i Herrens Menighed, saa beviste Herren ogsaa her, hvad han siger i sit Ord: den som gjør Svig, skal ikke blive inden mit Hus; den som taler Løgn, skal ikke bestaa for mine Øjne. Aarle vil jeg udslette alle Ugudelige i Landet, for at skille Herrens Stad af med alle dem, som gjøre Uret. Sal. 101, 7, 8.

„Pastor" Johann Worning (eller Johann Melius Warney) 1754 i New York Stat, var en tildels uafhængig Vagabond; men et Sidestykke til Konsistoriets Medlemmer. (Se Side 141).

Pastor Christoph Götz, havde været Præst i Altenkirch, Nassau Weilberg, samt Hofpræst hos Fyrsten af Solms-Brannfels. Han blev afsat fra sit Embede i Tydskland og kom derefter til Amerika, hvor han blev kaldt for „den afsatte Inspektør." Han opnaade aldrig at komme i Forbindelse med Synoden eller vinde Anerkjendelse. Han optraadte da paa egen Haand som Præst, samt ordinerede andre for

Embedet, og søgte saaledes ogsaa at danne et Slags Samfund. Fra 1784—89 prædikede han i Jordan-Kirken i Pennsylvania.

„Pastor" Christian Espich blev ordineret af Götz i 1789 eller maaske før. 1791 fik han Licence fra Synoden, men paa Grund af sædeligt Fald 1798 blev han udslettet og blev ikke mere anerkjendt, og aldrig rettelig ordineret. Han rejste til Fayette Co., og endelig til Ohio; han vedblev med præstelig Virksomhed, uden nogen Forbindelse; han døde 1841.

„Pastor" Johann Schwarbach fik Licence fra Synoden 1766, optraadte efter 1775 som uafhængig Præst i New Goshenhoppen uden Ordination.

„Pastor" G. Priesler, søgte 1813 om Optagelse i Synoden; blev ikke optagen.

(Kilder: Nachrichten von den vereinigten Deutschen Ev. Luth. Germeinen in Nord-America. Professor, Dr. W. J. Mann og Pastor, Dr. B. M. Schumackers Udgave, Lutheran Church Review m. fl. blandt tidligere nævnte).

DEN SOVENDE HYRDE.

Ezekiel 34, 2—5.

Det tydsk evangelisk-lutherske Ministerium
for Staten New York og tilgrændsende Stater.

Den hollandsk-tydske Virksomhed indtil Stiftelsen af New York Ministerium.

Som der var gaaet en Virksomhed forud for Pennsylvania-Synoden, saa var det endnu mere Tilfældet i New York før Stiftelsen af Datter-Synoden, New York Ministerium, der var hele den gamle hollandske og tildels tydsk-lutherske Missjon gaaet forud; den skal nu følges i korte Træk, til den gik ind i Pennsylvania-Synoden og fra den førte til Stiftelsen af den nye Synode. De første hollandske Lutheranere kom over ved 1621, og den første Præst J. E. Götwater 1657; men ham blev det ikke tilladt at blive, da han af Øvrigheden blev sendt tilbage. Endelig fik Lutheranerne Lov til at faa Præst, og de fik Magister J. Fabricius 1668; han virkede dog mest i Pennsylvania; død ved 1693. Pastor B. A. Arensius kom over 1671. Derefter kom den svenske Pastor A. Rudman til at virke iblandt dem ved 1702. Saa kom efter 1703 den trofaste Pastor Justus Falckner, som havde været Banebryder for den tydske Missjon i Pennsylvania. Han var en værdig Discipel af Francke i Halle, og virkede med Iver i Herrens Tjeneste, og der begyndte en ny Tid med hans Virksomhed. Han døde ved 1723.(?) Sammen med Falckner virkede i broderlig Kjærlighed Pastor J. von Kocherthal, som med sin Hustru Sibylla Charlotte kom over 1709; han døde 1719. Ud fra West Camp havde han en rig Virksomhed blandt Tydskerne. Ved Falckner og Kocherthals Død blev der Standsning i Virksomheden. Pastor J. B. van Duehren virkede som Præst ved 1717, men han stod temmelig ene. En Pastor Johannes Spaller nævnes som Præst i Rhinebeck 1723 til 1736, men man ved ikke meget om ham,

det antages, han var uordineret; han vedblev at virke i flere Aar. I West Camp nævnes 1724 Pastor Daniel Falckner, Præst ved Raritan, N. J. Der var en ældre Broder til J. Falckner af det Navn, om han blev Præst, ved man ikke, men man har deraf sluttet, at han maa have virket som Præst; der er ogsaa gjættet paa, om J. Falckner maaske havde resigneret 1723 og trukket sig tilbage til New Jersey, og har derfra besøgt sine Menigheder, og at der er fremkommen Navneforveksling. Med Kocherthal og Falckner slutter et Afsnit, 1723. Konsistoriet i Amsterdam blev nu ansøgt om Præst, og Ansøgningen blev sendt videre til Hamburg. 1725 ankom Pastor W. C. Berkenmeyer (født ved 1686(?) død 1751). Han blev gift med Kocherthals Datter: Benigna Sibylla. Det var en hollandsk-tydsk Virksomhed; Berkenmeyer virkede nidkjært baade for en fastere Menighedsordning som for det kristelige Liv. Agenden fra Amsterdam blev indført, og den lutherske Bekjendelse blev bestemt hævdet. Berkenmeyer sørgede ligeledes for at faa flere Medarbejdere. I 1732 fik han Pastor M. C. Knoll fra Rendsburg sendt over; han var mindre heldig som Præst. Den hollandske Menighed i New Jersey hjalp han ogsaa, saa de 1734 fik Magister J. A. Wolf fra Hamburg; han var en daarlig Person, saa han maatte afsættes 1745. En J. A. Langenfeldt virkede ved 1735 i New Jersey; men med ham kunde Berkenmeyer ikke samarbejde, han var neppe ordineret. Til at overtage nogle af Kredsene ved Rhinebeck fik Berkenmeyer sendt Kald til Pastor **Stiermann** i Kirchberg i Hohenloheschen, han modtog det ogsaa og rejste 1739 med sin Familie til Amerika, men døde paa Havet tilligemed nogle af deres Børn; Enken giftede sig i New York, hvor hun boede til 1759.

I 1742 fik de tydske Lutheranere en nidkjær Præst i Pastor P. N. Sommer (født 9de Januar 1709, død 27de Oktober 1795); han kom ogsaa fra Hamburg. Pastor Sommer siges at have været gift med en Datter af Pastor Berkenmeyer (det maa da have været hans anden Hustru), og da Pastor von Kocherthals Datter var gift med Berkenmeyer, var Præsternes Hustruer i saa nært Slægtskab som muligt fra Bedstemoder til Datter-Datter.

I 1746 kom Pastor J. C. Hartwig over som Præst ved Hudsonfloden; han blev kaldet gjennem Hamburgs Ministerium. Der blev nu nogen Strid mellem Præsterne, tildels personligt; men det var ogsaa de kirkelige Retninger som stødte sammen. Hartwig var med at stifte Synoden 1748; der kunde Berkenmeyer ikke gaa med, og den urolige Hartwig var neppe skikket til at knytte de to Retninger sammen. Berkenmeyer var den ældste, han var en nidkjær Herrens Tjener og havde

staaet i Spidsen for Menighederne i New York og tildels New Jersey, og ledet dem som deres Biskop, saa for den ældre Mand var det ikke let at slutte sig til de unge Præster og gaa med i den halleske Retning, han var en Modstander af; men man finder dog, Berkenmeyer og Mühlenberg stadig agtede hinanden som Tjenere hos den samme Herre. Der kom vel en Del Stridigheder; men det var dog særlig fra de, som vilde være Præster, men gav Forargelse ved deres daarlige Liv. Wolf maatte 1745 afsættes i New Jersey efter at hans Forhold var undersøgt af en Komitee af Præsterne Berkenmeyer, Knoll, Wagner og Mühlenberg. I New York stod Knoll i et mindre godt Forhold til sin Menighed; der var en Brydning mellem hollandsk og tydsk. Tydskerne vilde have deres egen Menighed med tydsk Prædiken, og der syntes at blive Leilighed dertil, da den vistnok i Tydskland afsatte Præst J. L. Hofgut begyndte at samle dem. Han maatte dog snart forlade Byen, da han ikke kunde faa Anerkjendelse fra Øvrigheden som Præst; men han kunde dog stifte Forvirring, og en Carl Rudolph kunde bidrage til, den blev endnu større. En Del blandt Tydskerne vilde nu have egen Præst, og da 1749 Pastor J. F. Rieszanfom, og han mente, han blev sat tilside af Mühlenberg, saa underhandlede han mod Mühlenbergs Raad med Tydskerne i New York. Ved den nordlige Ende af Cliff Street i den saakaldte Beekmans Swamp laa et Bryggeri, det blev kjøbt for $750, og for $150 fik man det omdannet til en ret god Kirke, under Navn af Kristus Kirken, den blev indviet af Pastor Riesz, som 1750 blev deres Præst. Der var nu to Kirker, den hollandske Trinitatiskirke og den tydske Kristuskirke, men der var Uro i begge Menigheder, den hollandske fik Knoll til for en Pengesum at nedlægge Embedet iblandt dem, og de maatte nu se at faa en anden Præst kaldet. I Hartwigs Kreds var der ogsaa Uro, og Mühlenberg maatte rejse derhen for at se, om Forholdene kunde ordnes; han blev da bedet om med det samme at komme til New York. Hartwig blev tilraadet at trække sig noget tilbage, han fulgte Raadet og Kateket Rausz blev ansat paa Prøve. I New York vilde Pastor Riesz faa Mühlenberg til at prædike i sin Kirke, men han kunde ikke billige Maaden, hvorpaa den var stiftet, og Riesz maatte tilstaa, han stod temlig afhængig, og at Menighedens Anliggender blev styret af nogle faa, som det ikke stod godt med i kristelig Henseende, han haabede imidlertid med Guds Ords Prædiken, det skulde blive anderledes. Berkenmeyer kom ogsaa til Byen, han modtog Mühlenberg helt venligt, og Mühlenberg prædikede i den hollandske Kirke, men der kunde Berkenmeyer dog ikke være tilstede. Ved Præstevalget raadede Berkenmeyer fra at

kalde nogen af de halleske Præster; men Menigheden havde faat saa godt Indtryk af Mühlenberg, at han fik indtrængende Bud om at komme til dem, og han lod sig bevæge, saa han i Maj 1751 flyttede dertil og blev hos dem til August 1752. I Foraaret 1753 blev Pastor J. A. Weygand Præst ved den hollandske Menighed. I Efteraaret 1751 kaldte vor Herre den gamle Berkenmeyer herfra, dermed var den egentlige Leder af den orthodox-lutherske Retning borte; thi Pastor J. N. Sommer boede for langt fra New York. I den tydske Menighed var Stillingen daarlig. Pastor Riesz flyttede allerede i December 1751 fra den og blev Præst i Stone, Arabia, for nogle af Sommers Kredse. Der var nu i ca. 10 Aar en sørgelig Tid for den tydske Menighed, idet den fik Præster fra Andreä's Konsistorium, som alle var nogle Vagabonder; Ph. H. Rapp, J. G. Weisner og J. M. Schäffer. Ved Pastor Hartwig, som Medstifter af Synoden. begyndte den at faa lidt Indflydelse i New York; men det var dog først ved Mühlenbergs Besøg 1750, og da han 1751 blev Præst for den hollandske Menighed, samt ved Berkenmeyers Død kort efter, at den gamle hollandsk-tydsk-lutherske Virksomhed for en Del gik ind i

Pennsylvania-Synodens Virksomhed.

Paa dette Overgangsstade var der en Mand, som havde en Del Indflydelse og virkede meget, det var J. M. Magens; han saa, at medens den hollandske og tydske Del stredes, voksede Ungdommen op fra begge Menigheder og blev engelsktalende, skulde derfor Ungdommen bevares, da maatte der tages Hensyn til dem, og lægges mere Vægt paa det engelske Sprog, og han virkede derfor hvad han kunde; ligesom siden for den dansk-creolske Mission i Vestindien.

Statshauptmand og Major (Joachim) **Jochum Melchior Magens** tilhører en gammel i Danmark, Westindien og Amerika vidtforgrenet Familie. Man kan bestemt paavise, at Jürgen Magens og Hustru Metta Hilkens boede i Bremen, de havde 4 Børn: Anna, døbt 4de November 1638, Abel, Johan og Jürgen Magens, som blev gift med Elizabeth Lichtenberger fra Hamburg; han blev Kjøbmand i Helsingør, hvor han døde 15de September 1657 og hans Hustru 2den October 1685; de havde 6 Børn: Jürgen, Cathrine, Henrik, Metta, Mathias og Ingeborg. Jürgen Magens var født 1640, blev gift 7de October 1665 med Gjertrud Dinnitz (hun døde 6te November 1697). Han var Kjøbmand, Kaptein og Kirkeværge for Marie tydske Kirke i Helsingør; død 23de Januar 1715. De havde 10 Børn: Jürgen, Elizabeth, Johan, Elizabeth, Metta, Abolke, Didrich, som rejste til

St. Thomas, hvor han har Efterkommere, Jürgen, Anna Cathrine og Jacob Magens, født den 4de Maj 1682 i Helsingør, døbt 9de Maj, blev Student 19de Juli 1703; rejste 1711 til St. Jan, var Kaptein og Planter, døde 25de Marts 1731 og blev begravet paa St. Thomas reformerte Kirkegaard. Han var 3 Gange gift; men kun den ene Hustrus Navn er kjendt, nemlig Anna Maria van Beverhaudt, som 28de Juni 1692 blev gift med Guvernør Joachim Melchior von Holten, han døde 22de December 1708 og Enken blev i 1811 gift med Jacob Magens, de havde Sønnen: **Jochum** eller **Joachim Melchior Magens**, født den 4de Marts 1715 paa St. Thomas, kom siden til Kjøbenhavn, hvor han studerede ved Universitetet, særlig Jura. I 1733 deltog han som Borgerfændrik i Toget mod Negerrepubliken paa St. Jan. 1745 blev han Skifteforvalter paa St. Thomas. Hvad hans første Hustru hed, ved man ikke; deres ældste Barn Jacob Magens blev døbt 9de September 1737; han blev gift 17de Juli 1760 med Elizabeth van Beverhaudt, Johan blev døbt 15de September 1741; han døde tidlig, de havde endnu en Søn Thomas. Hans første Hustru maa være død ved 1742 eller noget efter, og ved 1743 eller 44, blev han gift anden Gang med Petronella van Sølniger, født i New York, Datter af Johan van Sølniger og Hustru Anna Marcelius; hun blev Moder til Johannes, født 5te Juni 1745, døbt 24de Juni; han har Efterkommere i Amerika, især under Navnet Hicks. Deres Ægteskab blev ikke langt, hun døde og blev begravet paa St. Thomas gamle Kirkegaard. Magens blev saa gift 3die Gang med Maria Moon, født i New York. Hensyn til sin Families Helbred, samt andre Omstændigheder gjorde, at han i 1749 rejste til New York, ankommen dertil kjøbte han en Landejendom ved Flushing paa Long Island (ikke langt fra Brooklyn); her blev deres første Barn Thomas født, den 4de Maj 1750, og Didrich, der maa være Tvillingbroder til ham, eller til Marie, født i New York 15de April 1751; hun blev gift 15de September 1774, døde paa St. Thomas 5te Maj 1833. Disse 3 Børn er født i Amerika, maaske ogsaa Christian, født 15de April 1758, konfirmeret 1772; da Claudius blev født, var han formodentlig kommen tilbage til St. Thomas, han blev døbt 15de April 1758 og gift 8de September 1782; en af hans Efterkommere ved Navn Maria Elizabeth Aaröe (født 29de September 1791) døde den 18de Februar 1853 i Philadelphia. Da Magens kom til New York, sluttede han sig strax til den hollandsk-lutherske Trinitatis Kirke, og blev siden en af Kirkestyrelsen, og han tog virksom Del i alle Kirkens Anliggender. Som Præst for Menigheden var da Pastor

Michael Christian Knoll fra Rendsburg, som var Kandidat fra Universitetet i Kiel, han havde saaledes været dansk Undersaat, og man havde endogsaa i Vestindien tænkt paa at kalde ham dertil som dansk Præst, da Pastor S. U. Heldt døde paa St. Thomas og den første Præst paa St. Croix, Pastor H. J. O. Stoud, døde der samme Aar efter kun at have været i Vestindien i 11 Maaneder; men man opgav dog at kalde ham, da der kom Meddelelse fra New York „han var forfalden til Drik." Menigheden var sønderrevet af Stridigheder, da Magens ankom; med Pastor Knoll var man meget misfornøiet, og Menigheden tilbød, de vilde betale en lille Pengesum, om han vilde fratræde; han tog imod Tilbudet i September 1750 og fratraadte saaledes Embedet; hans Tanke var nu at holde Skole, han drog imidlertid længere ind i Landet, hvor han søgte at faa en ny Kirke bygget. Den tydske Del havde udskilt sig med Pastor J. F. Riesz som deres Præst, og de to Menigheder stod ikke meget venligt overfor hinanden. Pastor Hartwig havde paa den Tid ligeledes en Del Stridigheder i sine Menigheder ved Hudson, og Pastor W. C. Berkenmeyer havde endogsaa anklaget ham for Pastor Dr. Ph. D. Kräuter i London. Mühlenberg maatte dertil for at ordne de forviklede Forhold; da Menigheden i New York var uden Præst, søgte Kirkeraadet og særlig Magens at faa Mühlenberg til New York med det samme; han gik nødig ind derpaa; men lovede det dog tilsidst, og 23de September 1750 kom Mühlenberg til New York; efter at have talt med Kirkeraadet og Pastor Riesz ved den tydske Kirke, lovede han at prædike i den hollandske Kirke næste Søndag. Den 26de September tog de ud til Magens Hjem i Flushing; Mühlenberg som i sin Beretning har vendt hans Fornavne om, siger tillige fejlagtig; hans Fader havde været dansk Præst paa St. Thomas, som alt nævnt var han Kaptein og Planter; om Magens selv, siger Mühlenberg: „Han forstod Latin og Græsk samt flere europæiske Sprog, og var særdeles godt bevandret i Theologie, samt holder fast ved den evangelisk-lutherske Bekjendelse, og gjør meget for, at hans Børn kan faa en god Opdragelse. Da han havde hørt at Pastor Hartwig blev forfulgt paa Grund af sin Nidkjærhed for at fremme et gudfrygtigt Liv, saa havde han et Par Gange villet kalde ham til sin Huspræst, hvad Hartwig dog ikke vilde modtage, da han ikke uden det var yderst nødvendigt vilde forlade sin Menighed. Han modtog os meget venligt, opbyggede sig med os i Samtaler, og lod Pastor Hartwig i flere Aftener holde Opbyggelsesforsamlinger paa Engelsk." Mühlenberg tilføjer; „hans Fader havde efterladt en Del Formue til ham." Før Søndag kom ogsaa Pastor Berkenmeyer, til hvem Kirkeraadet nogle Uger tidligere havde skrevet;

han havde før været deres Præst og stod som den Ledende for Menighederne i New York Stat. Mühlenberg vilde nu ikke prædike; men Kirkeraadet tillod ham ikke at trække sig tilbage; han gik derpaa til Pastor Berkenmeyer, hvor han blev venligt modtaget; han forklarede Sagen og bad om Tilladelse til at prædike i Kirken, som Berkenmeyer gav ham i to Vidners Nærværelse; men bad tillige om Undskyldning, han ikke kunde være tilstede, da der var forskjelligt, som hindrede ham deri. Søndag 30te September prædikede Mühlenberg om Formiddagen paa Tydsk og om Eftermiddagen paa Engelsk, da han ikke mente han var det hollandske Sprog mægtig nok for at kunne prædike paa det. 1ste October rejste han hjem. Da han var rejst, havde Kirkeraadet Møde, Berkenmeyer var tilstede og fraraadede dem at kalde Præst fra Pietisterne fra Halle; men de var bleven saa greben af Mühlenbergs Prædiken, saa de slap ham ikke, før han maatte love at tage dertil, og 17de Maj 1751 kom han da igjen til New York og flyttede ind i Præsteboligen. Den første Tid prædikede han paa Tydsk og Engelsk; men Pindsedag holdt han sin første hollandske Prædiken. Han blev der til August 1752, og Menigheden var saa uden Præst til Foraaret 1753, da de fik Pastor J. A. Weygand. I hele den Ordning havde Magens været meget ledende, og han blev ved at virke for Menighedens Vel med stor Opofrelse og Nidkjærhed; han og Pastor Weygand stod i et rigtig venligt Forhold til hinanden. Da Magens fandt, der var saa lidt Kjendskab til den lutherske Lære, og at de Unge gik tabt for Kirken, eftersom de gik over til at blive engelsktalende, saa besluttede han at give dem i Oversættelse en god luthersk Bog. Provst Magister Peder Zachariesen Naschou (født i Nakskov, død 7de Juni 1695) Præst i Skjødstrup, Aarhus Stift, havde udgivet 40 Prædikener over den Augsburgske Konfession, dem besluttede Magens at oversætte paa Engelsk, og i 1754 udkom de med følgende Titel: "The Articles of Faith of the Holy Evangelical Church, according to the Word of God and the Augsburg Confession. Set forth in Forty Sermons. By Magister Petrus Sachariae Nakskow, Praepositus and Minister of the Gospel in Jutland, in Denmark, Translated from the original into English, by Jochum Melchior Magens. New York; printed and sold by J. Parker and W. Weyman, at the new Printing-Office in Beaver str. Also to be sold by Godfried Muller, Reader in the Lutheran Church, and Mr. Schleydorn in Philadelphia, MDCCLIV." Den var tilegnet Menighedens Kirkeraad i New York. I Fortalen siger han: „jeg kan ikke udtrykke hvor hjærtelig bedrøvet jeg blev, da jeg ved at spørge efter vor hellige Evan-

geliske Kirkes Tilstand og Brødrene, kun for det meste mødte almindelig Foragt og Mistillid, for en stor Del paa Grund af det daarlige og umoralske Liv, som saavel Præster som nogle af deres Tilhørere fører; men ogsaa paa Grund af den store Fordom, som hersker i de andre Menigheder imod vor hellige Lære. Jeg besluttede derfor at oversætte de 40 Prædikener af den værdige Magister Nakskow over vor Troes-Artikler i den Hensigt, at faa dem trykt. Flushing, 31te Januar 1754." Bogen er i stor Qvarto paa 414 Sider og trykt paa smukt fint Papir; den har en særlig Interesse, da det er den første større lutherske Bog, som af en Lutheraner blev udgiven paa Engelsk i Amerika. Aaret efter, 1755, udkom Pastor Weygands Oversættelse paa Engelsk fra Tydsk af den uforandrede Augsburgske Konfession, for at den kunde sammenlignes med Brødremenighedens Udgave, trykt i London 1749; den udkom fra samme Sted, som Magens Bog og i samme Format og blev for en Del siden indbunden sammen med den. Saaledes virkede han trofast for at udbrede Kjendskab til den lutherske Kirke paa Engelsk; han var beslægtet med Episkopalpræst H. Barclay ved Trinitatis Kirke; men det drog ham ikke bort fra sin Moderkirke. Han maa ikke længe efter være rejst tilbage til St. Thomas; thi 1760 var han der som Landfoged og Borgerraadsmedlem, og der blev hans yngste Barn Elizabeth født 15de April 1751 (hun blev gift med Frantz Heinrich Krantzfeldt fra Kjøbenhavn, død 24de Maj 1795 i Philadelphia; hun døde paa St. Thomas 2den August 1794). Han blev siden første Assessor i den vestindiske Overret og i 1762 Statshauptmand paa St. Jan med Majors Rang. I 1766 blev der udsendt 6 lutherske Missjonærer eller Kateketer til de vestindiske Øer, en af dem, Erik Roring Wold, en elskelig og nidkjær Mand blev ansat paa St. Jan; men med saa lille Løn, at han ikke kunde leve deraf; men saa tog Magens ham til sig, som sin Huslærer og Huspræst. En af de andre Kateketer, Chr. Kingo, oversatte Luthers Katekismus paa Kreolsk, den var færdig 1764; men først i 1769 sendte Biskopen den til Pastor Niels Schou paa St. Croix, som var Missjonsinspektør, for at blive revideret; men Pastor Schou erklærede, han kunde ikke Negersprog, og sendte den derfor til Magens med Anmodning om at foretage Revisionen. Det blev en kjærkommen Anmodning for ham til at tage fat. Statshauptmanden blev en af Missjonens bedste Mænd, fattig, som han da var, ofrede han næsten uden Gjengjæld en stor Del af sin Tid i dens Tjeneste, og han gjorde mere end Missjonskollegiet havde Brug for. Før Aarets Udgang var Katekismusen revideret og sendt hjem til Danmark tilligemed en af Magens forfattet kreolsk Gramatik, og en Del andre Oversættelser

Wold havde foretaget under Magens Tilsyn. Pastor C. B. Nørdam paa St. Thomas vilde senere havt Wold forflyttet, og en anden sat i hans Sted; men derpaa svarede Magens, naar han ikke maatte beholde Wold hos sig, vilde han ikke have med Oversættelsen eller med Missjonsarbejdet at gjøre; vor Herre kaldte imidlertid Wold herfra i 1771, og Bondorph, som kom i hans Sted, rejste hjem i 1772. Oversættelsesarbejdet laa nu hen efter Wolds Død; men 1777 udbad Kollegiet sig fra Magens at faa en Kopi af hans Oversættelse af det Ny Testamente paa Kreolsk, som han havde givet til Wold, og som nu blev brugt af Kateketerne i Manuskript, paalagde Kateket Kingo at oversætte Davids Salmer og bad Magens revidere Oversættelsen. I Stedet for at afskrive Oversættelsen, tog den nidkjære Olding sig for at foretage en ny Oversættelse af det Ny Testamente; men da Kateket Alling havde oversat 100 af Salmerne mente han, det var Alling, som burde fortsætte dermed. I September 1778 var Salmerne og første Halvdel af det Ny Testamente i Kollegiets Hænder, 2den Halvdel fulgte efter før Maj 1779. Uopfordret oversatte den flittige Olding nu hele det Gamle Testamente, som kom hjem 1781; men det blev aldrig trykt. Det Ny Testamente udkom med følgende Titel: „Die Nywe Testament van ons Heer Jesus Christus Ka set over Ju Die Creols Tael En Ka Giev Na Die Ligt tot Dienst van Die Deen Mission in America." Det udkom med en Fortale af 1ste Marts 1781 fra Kollegiet: L. Harboe, E. J. Jessen, S. J. Hvid og A. P. Bartholin, i hvilke de bad: „Die Heer selv leg sie Segen na deese Werk!" De kalder Magens „Deese gueje Man", og det havde de visselig Grund til, eftersom han havde virket i Herrens Tjeneste, saa han gjorde mange af Præsterne tilskamme. I 1777 blev Magens Formand for Borgerraadet. I 1782—83 gjorde den gamle Mand en Rejse hjem til Fædrelandet, og 18de August 1783 kaldte vor Herre ham herfra, vi haaber hjem til det rette Fædreland heroventil. Der er en vidt forgrenet Slægt efter den gamle Magens i Amerika under Navn af: Magens, Guthrie, Wendle, Cleaver, Hicks, Lorke m. fl.

Pennsylvania-Synoden fik nu mere Fodfæste; Pastor Weygand virkede især de første Aar velsignelsesrigt; han forberedede flere for Præstegjerningen, og de unge Mænd hjalp ham igjen i Embedet, saaledes W. Graaf og Schumacker, men især var dog J. van Beskerk, som udgik fra den hollandske Kreds, en god Hjælp ogsaa med Hensyn til det engelske Sprog, som blev en Del talt, dertil kom saa siden Student D. Kuhn. Den tydske Menighed, som var bleven træt af sine Præster, henvendte sig efter Weygands Raad til Mühlenberg; han kunde ikke selv rejse,

men saa rejste den svenske Provst Wrangel i hans Sted tilligemed Pastor J. N. Kurtz i Efteraaret 1761. De søgte at forene de to Menigheder, men det vilde ikke lykkes; saa gjorde Pastor J. S. Gerock et Forsøg i 1762, men ogsaa det mislykkedes. Efter Anbefaling af Mühlenberg, Wrangel og Gerock blev Pastor J. G. Bager valgt til Præst for den tydske Menighed. Under ham blev den gamle Kirke for lille, og der blev kjøbt en Byggegrund; de fik da en ny Stenkirke opført paa Hjørnet af Frankfort og Williams Street. Han fik Kirken omtrent færdig; men før dens Indvielse blev hans Ven J. S. Gerock Præst for Menigheden. Nu kom der desværre igjen Stridigheder; Gerock og Weygand kunde ikke samvirke, og den sidste blev indviklet i meget, som svækkede hans aandelige Liv. I 1770 fik den hollandske Menighed Pastor B. M. Hausihl; men han havde da brudt med Synoden, og som en Ven af den britiske Regjering, stod han ogsaa i Modsætning til den politiske Bevægelse, der var oppe iblandt Folket. Han var en begavet Mand, og det drog Folk fra den tydske Kirke; Menigheden fik saa til Medhjælper for Gerock den unge begavede Kandidat C. Røller. Gerock følte sig trykket, og i 1773 blev han Præst i Baltimore. Nu kaldte den tydske Menighed Mühlenbergs anden Søn, Pastor F. A. C. Mühlenberg. I 1768 var Pastor Schwerdfeger af Synoden flyttet til New York Stat; og 1774 kom Pastor J. C. Leps. Der var siden 1763 J. Th. Engelland, som neppe kan komme i Betragtning; 1775 var Pastor Grotz ogsaa kommen.

Pastor **Friederich Augustus Conrad Mühlenberg** (født 2den Jan. 1750), var en ung Mand med Iver og Virkelyst for Guds Riges Sag, og med Nidkjærhed tiltraadte han sit Embede og virkede for at Præsterne i New York kunde slutte sig mere sammen i det fælles Arbejde for Guds Rige; og han staar saaledes i Spidsen for Sammenslutning til en ny Synode, der skulde staa inderlig forenet med Pennsylvania Synoden.

I Efteraaret 1774 fik han Tilladelse fra Synoden til at

Præsterne i New York Stat maatte danne en Præstekonference.

Faderen var paa den Tid rejst til Ebenezer, Georgia, for at ordne Forholdene der, og 3die Søndag i Advent skrev han til sin Fader: „de evangeliske Brødre af vor Bekjendelse har tænkt, om Gud vil, at holde den første Præstekonference i New York i April." Man ved ikke om Mødet blev holdt, men der er dog al Sandsynlighed derfor, thi Dr. Kunze skriver: at som det

var Dr. Mühlenberg, hvem Æren tilkom for Stiftelsen af Pennsylvania Ministerium, saaledes var det en af hans Sønner, som betjente Menigheden i New York fra 1773 til 1776, som tilkom Æren af: „Stiftelsen af det Evangeliske Ministerium i New York Stat." De Præster som man antager blev indbudt til Mødet i 1775 var:

Pastor P. N. Sommer i Schoharie,
" J. C. Hartwig ved Hudson,
" J. F. Riesz i Rhinebeck,
" J. S. Schwerdfeger i Fejltown,
" J. C. Leps i Loonenburg,
" Ph. J. Grotz i West Camp,
" F. A. C. Mühlenberg i New York.

Derimod er Pastor B. M. Hausihl neppe bleven indbudt. — Krigen kom imidlertid og forstyrrede den hele Plan; som kongeligsindet kunde Hausihl blive; men Mühlenberg maatte flygte, og hans hele senere Virksomhed faldt nu som Præst og Statsmand i Pennsylvania. Kristus-Kirken var under hele Krigen fra 1776 til 1784 uden Præst. Efter Krigen var begge Menigheder i en sørgelig Forfatning; den hollandske Kirke og Præstebolig var brændt; en Del af Menigheden var rejst med Hausihl til Nova Scotia; man søgte nu at forene de to Kredse under en Præst. Allerede da Freden var undertegnet 1783, tænkte man paa Mühlenbergs Svigersøn, Pastor J. C. Kunze, han søgte at unddrage sig og faa dem til at vælge enten Schmidt, Schultze eller H. E. Mühlenberg; men forgjæves, og i 1784 modtog han Kaldet og blev Præst for de forenede Menigheder. Det hollandske Sprog blev nu ikke mere brugt ved Gudstjenesten, nu var det tydske Hovedsproget; men der begyndte at komme bestemte Ønsker om ogsaa at bruge det engelske Sprog. Pastor Kunze optog med Iver den gamle Tanke at faa Præsterne i New York Stat samlet i en Konference. Han indbød derfor alle Præsterne i New York og New Jersey til et Møde i New York den første Søndag i September 1785, for at danne et

Ministerium for New York og New Jersey.

De indbudte Præster var:

Pastor J. S. Schwerdfeger i Fejltown,
" H. Møller i Albany,
" J. F. Riesz i Stone Arabia,
" Ph. J. Grotz i East Camp,

Pastor P. N. Sommer i Schohane, N. Y.,
" W. Graaf i Raritan, N. J.,
" J. F. Ernst i Greenwich, N. J.
" J. C. Kunze i New York, Indbyder.

Heller ikke ved man noget bestemt om dette Møde; men der er dog sikkert afholdt et saadant, thi i Protokollen, som blev holdt ved Synodens første Møde hedder det: det blev besluttet af næsten alle Præsterne i New York Stat at holde et Præstemøde i Albany i Forbindelse med Kirkeindvielsen den 22de og 23de October 1786. Foruden de Præster som er nævnt som indbudte, var der endnu: Pastor G. H. Pfeiffer, (1783) som senere blev optaget i Minnisteriet og Pastor F. A. Wallberg, (1783) som siden rejste Syd paa, hvor han blev Medlem af Corpus Evangelicum.

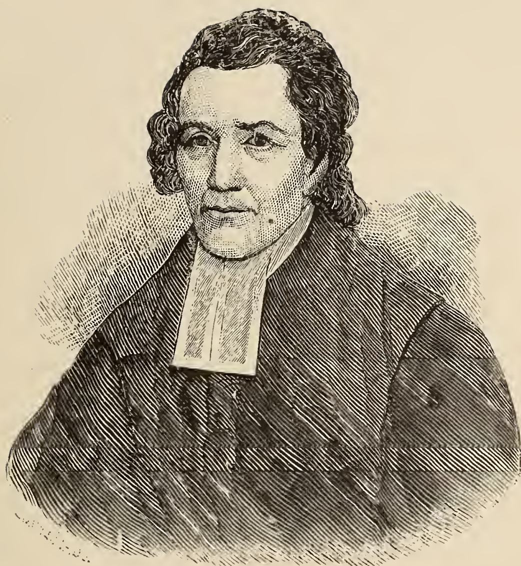
Søndag den 22de October samledes man til Indvielsen af den nye Ebenezer Kirke i Albany; det var en smuk Stenkirke, som kostede ca. $1,920, hvortil der var ydet rigelige Bidrag fra New York og Philadelphia. Dr. Kunze holdt Festprædikenen og indviede den under Medvirkning af Menighedens Præst H. Møller og Pastor J. S. Schwerdfeger.

Mandag den 23de October 1786 samledes man saa til Forhandling i Ebenezer Kirke i Albany. Pastor Dr. J. C. Kunze, Præst for den forenede Trinitatis og Kristus Menighed i New York og Professor i orientalske Sprog ved Columbia College var Formand, foruden ham var kun Præsterne H. Møller fra Albany og J. S. Schwerdfeger fra Fejltown. Af Menighederś udsendte Delegater var: Johannes Bassinger fra New York og Johan Gayer fra Ebenezer Menighed i Albany.

Pennsylvania-Synodens-Dattersynode blev nu stiftet under Navn af:

Det tydsk-evangelisk-lutherske Ministerium i Staten New York og tilgrændsende Stater og Lande.

Man besluttede: 1) Der skulde holdes et Synodemøde fra Tid til Tid, som sammenkaldtes af Præses. 2) Hver Menighed skal sende en Delegat, som har Stemme, tilligemed Præsterne, undtagen ved Examination af Kandidater o. d. l. 3) De Præster, som negter at forene sig med Ministeriet, skal ikke blive anerkjendt eller antaget i dets Menigheder. 4) Indtil Ministeriet selv faar en Konstitution, skal den for Pennsylvania gjælde med Undtagelse af, hvad der ved fælles Beslutning blev bestemt anderledes. 5) En Præses skulde vælges med samme Ret som i Pennsylvania. — Kunze blev valgt til Formand. — Trangen til at

PASTOR DR. JOHANN CHRISTOPH KUNZE.

Förste Præsident og Senior for det tydsk-evangelisk-lutherske Ministerium i New York, Professor ved Columbia College.

Födt den 5te August 1744. Ordineret 5te Maj 1770.
Landede i New York 23de September 1770.
Död den 24de Juli 1807.

danne en ny Synode og at komme sammen, syntes ikke at have været meget stor hos Præsterne; at den gamle Pastor Sommer, som tilmed var blind, ikke kom med, kan man neppe undres over; men nogle af de andre kunde sikkert have mødt. Det næste Møde blev holdt 6 Aar efter, fra 7de til 9de October 1792 i New York. Ved Pennsylvania-Synodens Møde i Juni 1786 blev det besluttet, at dersom der blev sendt en Afskrift af Protokollen fra Mødet i New York, vilde de ligeledes sende en Afskrift. Ligeledes blev det bestemt, der skulde sendes til Pastor Kunze et Dusin indbundne Eksemplarer af Agenden for Pennsylvania-Synoden til Brug for de lutherske Præster i Staten New York. Stifterne af New York Ministerium hørte alle 3 til Pennsylvania Synoden nemlig:

Pastor Dr. J. C. Kunze, Præses,
„ J. W. S. Schwerdfeger,
„ H. Møller.

De skal nu omtales lidt nærmere.

Pastor Dr. **Johann Christoph Kunze**, New York Ministeriums første Præsident, er født den 5te August 1744 i Artern ved Mansfeld i Sachsen. Fra Barn blev han ført til den Herre Jesus, hans fromme Moder lærte ham tidlig at bede og fortalte ham om den store Børneven, og med hjærtelig Bøn, ofte under Taarer, lagde hun sin Søn og hans Fremtid paa Frelserens Hjærte. Saaledes under en from Moders Vejledning voksede han op og fik fra Barn af en inderlig Længsel efter at tjene Herren, ligesom hans Moders Bønner under Ungdomslivet bevarede ham fra Ungdommens Forvildelser. Som Barn og Yngling gik han i Klosterskolen i Rotzleben og Gymnasiet i Merseburg og studerede Theologi i Leipzig. Derefter var han 3 Aar Lærer ved den lærde Skole i Kloster Bergen, samt Inspektør for det af Superintendent Oswald i Greiz stiftede Waisenhus, der var han dog knapt et Aar; thi da der kom Kald fra Michaels og Zionsmenigheder i Philadelphia, var han straks rede til at forlade Fædreland, Slægt og Venner for at drage over med Guds Ords glade Budskab til sine Troessøskende i Amerika. Af Styrelsen i Halle blev han anbefalet som en erfaren og grundig Kandidat, og derefter blev han eksamineret og ordineret den 5te Maj 1770 af Consistoriet i Wernigerode. Efter at have taget Afsked, skulde Pastor Kunze nu drage afsted; sammen med ham rejste tillige Mühlenbergs Sønner: Friederich August og Heinrich Ernst Mühlenberg. Hos den trofaste lutherske Hofpræst Ziegenhagen i London var Kunze nogle Uger til de den 29de Juli 1770 kunde gaa ombord for at rejse til New York, da Skibet som skulde til Philadelphia alt var afgaaet; den-

gang var Philadelphia Hovedhavnen for de amerikanske Kolonier. Søreisen var meget farlig, 8 Gange knækkede Masten og maatte gjøres saa godt istand, som det var muligt, ligeledes blev Sejlene ofte reven istykker. Livet ombord var heller ikke det bedste, og Kunze havde mangen en Kamp at bestaa imod Verdensbørnene; men han mødte dem med Aandens Sværd, Guds Ord; hver Søndag holdt han tydsk Prædiken, og daglig søgte han at indvirke paa dem med Ordet. Endelig landede de i New York den 23de September, hvor de fik en hjærtelig Modtagelse af Pastor Gerock samt af en af hans Menighedsforstandere, Grimm. Af et fuldt og bevæget Hjærte skrev Kunze: „Herren har gjort alt vel! Jeg er ikke min egen, og for mig selv har jeg ingenting at søge efter i Amerika; men jeg er Herrens, hans forbliver jeg; ham vil jeg tjene indtil han kalder mig til Naadelønnen, Amen, lad det lykkes Herre Jesu!" Efter Pastor Gerocks Ønske prædikede han Søndag Aften over Matth. 6, 26 ud fra de Ord: „Ere I ikke meget mere end de?" Paa Rejsen havde de jo erfaret, at den Herre, som føder Himlens Fugle, ogsaa havde taget dem i sin faderlige Varetægt. Allerede om Mandagen rejste han til Philadelphia til Pastor Mühlenberg, og, skriver han: „han modtog mig som en Fader, og jeg var for ham som en Søn. Tusinde Gange være Herren lovet, at jeg kom til denne hans Tjener." Den 8de Oktober 1770 tiltraadte han sit Embede i Philadelphia, da Mühlenbergs Svigersøn Schultze kom til Tulpehocken, kom Kunze i hans Plads, og med Nidkjærhed begyndte han sin Gjerning i Jesu Navn. Kort efter, 24de October, holdt Synoden Mød ei Reading, ved det blev Mühlenbergs Sønner ordineret, og den unge G. H. E. Mühlenberg blev Hjælpepræst hos Kunze. Der var nok at tage Vare paa; thi Menigheden i Philadelphia var den største i Amerika, det var i Virkeligheden 2 store Menigheder med 2 store Kirker, hvor der blev holdt Gudstjeneste hver Søndag Formiddag og Aften, samt Søndagsskole om Eftermiddagen. Dertil kom Arbejdet i Ugen med Bibellæsning, Konfirmandtundervisning, samt Undervisning i Hverdagsskolen, Sygebesøg, Embedshandlinger, Sjælesorgen m. m. Dr. Mühlenberg stod nok som Førstepræst; men da hele Kirkens Ledelse stod under ham, og han stadig var paa Rejser, saa hvilede Størstedelen af Menighedsomsorgen paa Kunze. Mühlenberg vedblev at bo i Philadelphia til 1776, da han flyttede til Providence; men blev dog ved at være Førstepræst til 1779—80, da han helt nedlagde Virksomheden der, og Kunze blev 1ste Præst og Helmuth 2den Præst. Kunze siger, han blev modtaget som en Søn af Mühlenberg, og det var ikke alene i Gjerningen han blev modtaget saaledes; men han blev i Virkeligheden en Søn af Familien;

thi Frøken **Margaretha Henriette Mühlenberg** blev hans Brud og Hustru. Det var en rig og velsignet Virksomhed, Kunze stod i sammen med sin Svigerfader og Svoger, og i 14 Aar virkede han der til Sjælenes Frelse, og han erfarede saamangen Gang Herrens Trofasthed og Naade imod sig og sine, medens hans Hjærte jublede, fordi Herren havde givet ham en saadan Virksomhed, og hvor han ret erfarede Herrens Miskundhed i Hjem og Menighed; men der var ogsaa mange mørke og trange Timer for ham; en saadan Trængselstid var særlig da Krigen brød frem med sine Rædsler. Da Englænderne nærmede sig Philadelphia, maatte Dr. Mühlenberg og hans Søn Heinrich begge flygte med deres Familier; thi ikke alene var Peter Mühlenberg Officer i Washingtons Hær, men selv havde de deltaget i det politiske Liv mod England, og med dem maatte mange af Menigheden flygte bort. Skjønt Mühlenbergs Svigersøn, vilde Pastor Kunze dog blive i Menigheden med sin Hustru, og den milde Kunze blev ogsaa taalt af Englænderne; men han maatte dog taale meget af dem; men han øvede sig i at bære det med Taalmodighed. 1777 blev den store Zionskirke omdannet til Lazareth og Michaelskirken blev taget til Garnisonskirke for de engelske Tropper; men Kunze fik dog Lov til at benytte den 1 Gang om Søndagen til Gudstjeneste for sine Menigheder; men begge Kirkerne led meget under Indkvarteringen i Philadelphia, og der var mange Plagerier, som maatte taales; Germanstown blev dog særlig Gjenstand for Plyndring. Fødevarer og Brænde steg til en utrolig Pris, saa der var mange, som maatte lide af Sult og Kulde og megen anden Nød. Fru Kunze, som uforfærdet blev ved sin Mands Side, skjøndt hun vidste, hun var særlig udsat for Fjendens Efterstræbelser, skrev i den trange Tid: „Det er svært at faa Brød og Kjød, vi har næsten glemt hvorledes Smør ser ud; men Gud ske Lov, vi har nok af Kartofler og Salt." Dermed lod den fromme Husmoder sig nøje; deres lille Datter lagde hun til sit Moderbryst og tog det tarvelige Maaltid med Tak af Herrens Haand i Haabet om, han vilde ikke glemme sine, og han bevarede dem ogsaa i den trange Tid, og mættede dem af sin runde og milde Haand. Et smukt Træk fra Menighedslivet maa ogsaa her nævnes. Menighedsstyrelsen havde udbetalt til Haandværkere en betydelig Sum i Papirpenge; men kort efter faldt deres Værdi, saa de blev næsten værdiløse, og derved kom flere af Haandverkerne i Nød, det gik de fromme Tydskere til Hjertet, og de besluttede da frivilligt at faa det udbetalt endnu engang i Sølv og Guld. Hvad Forskjel der blev paa Papir og Sølv, kan tjene til Bevis at et Middagsmaaltid kostede 200 Dollar i Papir, men kun en ½ Dollar i Sølv.

Det var en Glæde for Kunze at han selv under Krigen nogenlunde kunde holde Skolen igang; thi Børnenes Undervisning laa ham meget paa Sinde; ligeledes at faa en højere Læreanstalt oprettet, hvor unge Mænd kunde blive uddannet til Kirkens Tjeneste. Allerede 1773 havde han begyndt som Forberedelsesskole en Latinskole med Kandidat Leps som Lærer. Den maatte dog næsten helt nedlægges, og under Krigen stod den stille; men da Universitetet blev aabnet paany i 1779 fik Kunze oprættet et tydsk Professorrat, og delte saa baade Lønnen og Arbejdet mellem sig og Helmuth, samt fik fast ansat en Hjælpelærer. At der var Trang til en saadan, beviste noksom d t, at Elevantallet steg snart til 34. Philadelphia var da omtrent en tydsk By, saa der kunde endogsaa tales om Nødvendigheden af, at de unge Amerikanere lærte Tydsk; men det blev de dog snart kjede af, og det engelske Sprog fik derimod mere Indflydelse paa de unge Tydskere. Fra det tydske Akademi udviklede der sig et **privat Præsteseminar** under Kunze, Helmuth og Schmidt, hvorfra der udgik en Række dygtige Mænd, som traadte i Kirkens Tjeneste. Under de daarlige Pengetider fik Kunze en Anmodning fra Hr. Steiner om at overtage Ledelsen af et tydsk Blad, som han tog imod, da det indbragte ham og Helmuth £50, men han frasagde sig det igjen saasnart hans Indtægter blev bedre. Krigens Slutning bragte mere Ro ind i alle Forhold, saa Arbejdet kunde optages med Kraft, og der var meget at tage fat paa, og der var mange Vanskeligheder at overvinde, og ikke let at faa de nødvendige Penge samlet, som tiltrængtes i Virksomhedens forskjellige Grene. Kunze skrev derom: „hvilke Vanskeligheder er her dog ikke i Amerika og især i Arbejdet blandt Tydskerne! De fleste af dem er Wyrtembergere, Pfalsere og Elsassere, som i Fædrelandet har staaet paa et lavt Stade og været trykket af den yderste Armod. De er saa i Hundrede ja Tusindvis ført ombord paa Skibene og der nedpakket som Sild i en Tønde, her er de saa solgt som Slaver paa flere Aar; men naar de bliver fri, saa vil de være rige." Der kom ogsaa andre end fattige Folk, men Arbejdet iblandt dem havde sine Vanskeligheder, saaledes kom der en Del Kjøbmandsfolk fra Tydskland og nedsatte sig i Philadelphia, de medbragte vel noget mere Dannelse, men ogsaa mindre Gudsfrygt og Ærbødighed for det Hellige. En Del af dem plejede om Søndagen at tage paa Landet og tilbringe Dagen med Jagt og anden Morskab, som førte en Del Daarlighed med sig. Kunze fremdrog en Søndag dette Uvæsen i en Prædiken; men derover blev de meget forbittrede, saa de i en engelsk Avis opfordrede ham til at lade sin Prædiken trykke, og da Kunze erklærede sig villig dertil, naar de vilde betale Omkost=

ningerne, saa blev han overdænget med Haan og Spot; det lykkedes dog Helmuth ved private Samtaler med de unge Folk at bringe dem til Rolighed. At faa en fyldig Menighedssang var ikke saa let, Mangel paa Salmebøger bidrog en Del dertil; fra Tydskland var der vel medbragt en Del Salmebøger, men da de var kommen fra forskjellige Steder, saa var Salmebøgerne ogsaa forskjellige, og det var vanskeligt at synge efter dem; Mühlenberg og hans Søn, Helmuth og Kunze blev det derfor paalagt af Synoden at samle en ny Salmebog med den Halleske Salmebog til Grundlag, hvori Salmer af Luther og P. Gerhardt m. fl. skulde optages, den udkom i Aaret 1783. Saaledes var Kunze i fuld Virksomhed baade i Menigheden og til hele Kirkens Vel; men det gav dobbelt Styrke at Kunze og Helmuth virkede i et inderligt Venskabsforhold til hinanden, saa det ret kunde siges: se hvor godt og hvor lifligt det er, at Brødre ogsaa bo tilsammen (Sal. 133), og at de kunne skrive: „vi to Præster er rigtig tilfreds med hinanden og arbejder i Forening, saa hvad den ene prædiker, det stadfæster den anden, og ved denne Endrægtighed arbejder vi ikke uden Velsignelse. Især blandt den kjære Ungdom, har vi fra Tid til Tid sporet megen Bevægelse.“ Den 4de Juni 1783 blev han Doktor i Theologi fra Pennsylvania Universitet; men snart skulde hans Virksomhed afsluttes i Philadelphia, for at overtage en lige saa vigtig i New York.

Efter Krigen var den lutherske Kirke i New York i en daarlig Stilling; den tydske Kristus Kirke havde i flere Aar været uden Præst, og den hollandske Trinitatis Kirke laa i Ruiner, og dens Præst, Hausihl, var med en Del Medlemmer rejst til Nova Scotia. De to Menigheder søgte nu at blive forenet til en, og sendte Bud efter Dr. Kunze, og 11te Maj 1783 rejste han til New York og prædikede i begge Menigheder, og da han lovede at blive deres Præst blev Menighederne forenet til en, den 6te Januar 1784. Dr. Kunze søgte imidlertid, da man nødig gav Slip paa ham i Philadelphia, at faa Schultze eller H. E. Mühlenberg til at blive deres Præst; men de holdt paa, de vilde have ham, og han fik paany Kald fra dem, som gjorde, han kom til at staa raadvild uden ret at vide, hvad der var hans Pligt. I Maj fra 11te til 21de 1784 var han igjen i New York, og besluttede da at modtage Kaldet. Hvad der fik en Del Vægt for ham var, at Columbia College blev oprettet, ved hvilke han exofficia skulde være med i Styrelsen, og ved den nye Inkorporation blev det bestemt, at dersom en Menighed eller Person af en religiøs Bekjendelse bidrog til Universitetet aarlig 200 Bushels Hvede eller £80, fik de Ret til at udnævne en Professor

i Theologi. Det laa Dr. Kunze meget paa Hjærte at faa Præster uddannet til den lutherske Kirkes Tjeneste i Amerika; i Glæden over det nye College, saa han sit Haab gaa i Opfyldelse, der at faa en Læreanstalt for den lutherske Kirke, og han skrev baade til Tydskland og til det svenske Selskab om at faa samlet de nødvendige Midler dertil. Saa modtog han da Kald fra „de forenede tydsk-lutherske Menigheder i New York" som det nu hed, og under stor Bevægelse og mange Taarer holdt han sin Afskedsprædiken i Zionskirken den 18de Juli 1784, og til stor Bedrøvelse for alle rejste han den 28de fra Philadelphia for at optage sin Virksomhed i New York. Menigheden var ikke stor mod den i Philadelphia, men meget offervillig, de lovede £300 til Præsteløn og £80 til Husleje, skjønt de havde £1000 Gjæld. Kunze prædikede Formiddag og Aften i den gamle Kristuskirke (Swampkirke), men det var Meningen at Trinitatiskirken skulde opbygges, hvad dog ikke skete, hvorimod hele den store Grundejendom ved Broadway og Rector Street i 1805 blev solgt til Episkopalerne, som nu byggede den smukke Trinitatis Kirke der. I de første 5 Maaneder konfirmerede Kunze 87 Personer, og før Aarets Udgang talte Menigheden 300 Familier. I aandelig Henseende gik det ogsaa frem, saa Kunze kunde skrive: „her i New York trængtes der til en vækkende Røst, og ved Guds Naade løber jeg ikke forgjæves, flere er kommen til mig for under Taarer at tale om deres Sjæls Tilstand." Men han havde ogsaa en Del Skuffelser, de nødvendige Midler til en theologisk-luthersk Professor kom ikke, hvorimod de hollandske reformerte benyttede sig deraf, og fik Dr. Livingston ansat som Professor. Kunze blev valgt til Professor i orientalske Sprog, men da der ikke meldte sig Studenter, saa fik han heller ingen Løn. 1787 fratraadte han Embedet som Professor, men lod sig dog vælge igjen i 1792 og virkede saa i 3 Aar. Han var med i Styrelsen lige til sin Død, ligesom han vedblev at være en varm Ven af Colleget. Det var Kunzes Ønske, der skulde komme saamange Tydskere som muligt til New York; men for at Indvandrere ikke skulde staa raadville og for at hjælpe nødlidende Tydskere, virkede Kunze meget for at faa dannet en Hjælpeforening, og den 23de August 1784 stiftede Dr. Kunze tilligemed „den elskværdige Baron von Steuben" og Andre „Det tydske Selskab". Baronen forudsagde Selskabet en lykkelig Fremtid; men det var dog i Begyndelsen svært at faa Selskabet anerkjendt; men saa holdt Kunze ved et Møde „en grundig og lærerig Tale" for at opmuntre til ikke at tabe Modet. Selskabet havde dengang en religiøs Karakter uden at det skadede dets Indflydelse, det forsamlede sig endogsaa i den tydske Kirke, hvor det blev budt Velkommen af Guvernøren

og Mayoren. Som et glædeligt Tegn meddeles, at der i 30 Aar ikke var den allermindste Splid eller Strid mellem Selskabets Medlemmer. Kunze havde i 1784 været Medstifter af „Selskabet for nyttige Kundskabers Fremme", og skjøndt han idet hele ikke befattede sig med Politik, saa blev han dog 24de Maj 1785 edfæstet tydsk Oversætter for den amerikanske Congres, som i det Aar holdt Møde i New York. Fra Dr. Kunze kom til New York var det hans inderlige Ønske at Præsterne i New York Stat skulde slutte sig nærmere sammen til Samarbejde for Guds Rige; thi de adspredte tydske Lutheraneres aandelige Nød laa ham meget paa Hjærte „havde vi blot en Rejsepræst, sagde han, som vi kunde sende til disse adspredte fattige Faar, som kunde betjene dem frit, det vilde være for dem som en Engel fra Himlen." Med Synodens Tilladelse virkede han for, at der kunde blive stiftet en Synode for New York; til at forhandle derom indbød han til Møde 1ste Søndag i September 1785. Det førte til Stiftelsen af New York Ministerium den 22de og 23de October 1786, ved Kirkeindvielsen i Albany, med Dr. Kunze som Formand, og han virkede med Nidkjærhed som Præsident og Senior til sin Død. Dr. Kunze havde ligeledes et aabent Øje for Nødvendigheden af, at der blev engelsk Gudstjeneste for den opvoksende Slægt, der var neppe nogen der saa det saa klart som ham, naar da undtages den gamle Patriark, som ofte havde prædiket paa Engelsk. Efterkommerne fra de gamle Hollændere var for Størstedelen engelsktalende, og den Episkopale Kirke fik mange af de Unge; især da Kunze stod i venligt Forhold til den, og de fra deres Side hævdede, den Episkopale Kirke som den engelsk-lutherske Kirke; Kunze tabte dog Episkopalernes Gunst efter at han engang havde spist Frokost sammen med Aaron Burr, som skjød den saameget afholdte Alexander Hamilton i en Duel i Weehawken. For dog at bevare de Unge i den lutherske Kirke, begyndte han selv at prædike lejlighedsvis paa Engelsk; men da han daarligt kunde udtale flere af de engelske Ord, saa var der nogle Unge som søgte at gjøre ham latterlig, og for at Sagen ikke skulde lide derved, holdt han op med engelsk Prædiken; men fik saa nogle af Studenterne som forberedte sig under ham, til at prædike i Stedet. Allerede fra 1790 havde man forlangt engelsk Aftengudstjeneste, og 1794 fik Kunze som engelsk Hjælpepræst G. Strebeck, først med Licence, men 1796 blev han ordineret. Tillige begyndte Kunze sammen med Strebeck at samle en engelsk Salmebog, og 1795 udkom den med Titlen: "A Hymn and Prayer Book. For the use of such Lutheran Churches as use the English Language. Collected by John C. Kunze, D. D., Senior of the Lutheran Clergy in the State of New York", den

var paa 305 og 163 Sider med en Samling af 259 Salmer, Litanien og Oversættelse af Pennsylvania Agenden fra 1786 med nogle Forkortelser. Det var den første Bog, som er bleven udgiven og authoriseret for engelsk-lutherske Menigheder. 1797 stiftede Strebeck en engelsk-luthersk Menighed, som fik bygget Kirke paa Hjørnet af Mott og Cross Street, den blev indviet 11te October 1801, ved hvilken Lejlighed Kunze prædikede over 2 Korinth. 7, 5. Prædikenen blev siden udgivet. Dr. Kunze blev dog skuffet i sin Glæde; thi 1804 gik Strebeck over til den episkopale Kirke, og tog de fleste af sine gamle Medlemmer med sig. Ligeledes døde 1797 Student L. van Buskerk, som der var knyttet meget Haab til med Hensyn til engelsk Gudstjeneste. Med sit varme Hjærte for Guds Riges Udbredelse, laa det ham meget paa Sinde at faa en Missjon blandt Indianerne, og han skrev en Del derom; men det kom ikke ret til Udførelse. Som han stadig virkede for Guds Rige, saa var Jesus og ham korsfæstet Hovedindholdet af hans Prædiken, og da Vantro og Rationalisme udbredte sig i Europa, var det med Bedrøvelse han hørte derom, og det var hans Bøn, det ikke skulde naa Kirken i Amerika; og i et Brev 1804 til Pennsylvania-Synoden udtaler han sin Frygt for Menighederne herover, men tillige som sit Haab, at „der endnu ikke var nogen af Arbejderne i Synoderne, som offentlig negter Herren som os kjøbte." Han var en virksom, mild og from Præst, og for sit eget Vedkommende konfessionel luthersk; men mild og venlig overfor andre Bekjendelser, der er sagt for mild. Han var Børnenes og de Fattiges Ven; han var paa sin Tid en af Amerikas lærdeste Mænd; han var hjemme i Hebraisk, Græsk, Latin og Italiensk, foruden sit Modersmaal Tydsk samt Engelsk; foruden lagde han sig baade efter Medicin og Astronomi. Han udgav flere Skrifter, deriblandt flere Digte, samt blandt andet en Tabel til at beregne Solformørkelsen efter, som fandt Sted 16de Juni 1806, foruden en Del andre Smaaskrifter.

Det daadrige Liv nærmede sig nu sin Afslutning; han led en Del af Brystsygdom, som tilsidst nedlagde ham paa Dødslejet; da han mærkede det blev til Døden, kaldte han sine 4 Døttre til sit Leje, og de maatte love den døende Fader ikke at forlade den lutherske Kirke, saa hensov han i Fred og dybt savnet den 24de Juli 1807 i sit 63 Aar, efter at have været Præst i New York i 23 Aar. Den tydsk-reformerte Pastor Wilhelm Runkel i New York holdt Ligtalen over ham ud fra Daniel 12, 3: „Men de Forstandige skulle skinne som den udstrakte Befæstnings Skin; og de der førte de Mange til Retfærdighed, som Stjernerne evindelig og altid;" og visselig skal New Yorks Ministeriums Grundlægger og første Senior bevares i velsignet Minde for sin trofaste

Virken for Guds Rige. Hans Hustru overlevede ham i flere Aar; de havde i deres Ægteskab 5 Børn, en Søn, som blev Læge, men døde ung endnu før sin Fader, og 4 Døttre, — som alle forlod den lutherske Kirke; en blev Presbyterian, en Methodist, en Hollandsk-reformert og en Episkopal. — Den ældste Datter, Elisabeth Catharina (født i Philadelphia 4de Oktober 1776) blev gift med Konsul og Kjøbmand Caspar Meier i New York, deres ældste Datter, Henriette Margaretha blev 1827 gift med L. H. von Post, hun er Moder til Fru G. Schwab og H. C. von Post, Chef for Firmaet Oelrichs & Co. i New York, en blev gift med Hr. Oakley og en med den bekjendte Læder og Tobakshandler Jacob Lorrillard, de overlod Grunden, hvor Kunzes Landsted laa, i det nuværende Christopher Street til Episkopalkirken, som byggede en Kirke der, den blev siden solgt til St. Johannes lutherske Menighed.

Pastor **Johann Wilhelm Samuel Schwerdfeger** er født omkring ved 1729 eller 30 og blev som et forældreløst Barn opdragen i Neustadt an der Aisch i Middelfranken, Baiern. Efter at have været der i 6 Aar, skulde Drengen selv til at staa paa egne Ben, han havde Lyst til at studere; men det var ikke let for et Barn i hans Stilling, og han blev tilraadet at opgive den Tanke og nøjes med at blive Skriver. Alligevel lykkedes det senere for ham at komme til at studere ved Universitetet i Erlangen, og hørte der et halvt Aarstid theologisk og juridiske Forelæsninger; men det var under den største Armod, den fattige Student maatte friste Livet; han stod hjælpeløs og blottet for alt, og faldt som 23 a 24 Aars ung Mand i Hænderne paa de i disse Dage ikke ualmindelige Menneskethve, der som Hververe fik unge Mennesker indskrevne som Rekrutter, eller for at bringe dem til Amerika. Schwerdfeger blev ført til Holland og bragt ombord paa Skibet „Patapsco"; og nu gik det snart af Amerika til, de kom til Maryland i Slutningen af 1753 eller Begyndelsen af 1754. Det var en tung Rejse for den unge Student; han saa kun haardt Trællearbejde for sig, og fjernt fra det Maal, han havde kjæmpet for; men vor Herre ved underfuldt at føre sine; hvem skulde have sagt, da Joseph blev solgt til Ægypten og ført afsted, se nu er han paa Vejen til at gjøre sin Lykke og til at blive en stor Mand, og saaledes var det dog, om det end gik gjennem det lange Fængsel, og saa var det med Schwerdfeger, hvor underligt det saa ud, han var paa Vej til Amerika for der at blive Præst, og for der længe at virke i Herrens Tjeneste. Ankommen til Amerika havde Kaptainen Ret til at sælge ham paa en vis Aarrække for ubetalt Overrejse, og det var som oftest, at de, som blev solgte paa

den Maade, fik Lov til at tjene i længere Tid end Rejsen virkelig var værd. Paa den Tid var der en Del, som var misfornøjet med Pastor J. H Schaum i York, Penn., og da de fik at høre, der ombord paa et Skib var en Studiosus theologiæ, som skulde sælges for ubetalt Overrejse, saa løskjøbte de ham paa den Betingelse, han skulde blive deres Præst. Det var en ejendommelig Stilling, han derved kom i; han blev Præst langt hurtigere end han vist havde tænkt sig; men saa rigtignok ogsaa Modpræst mod en nidkjær Præst af Pennsylvania=Synoden, til hvilken han med det samme kom i en skjæv Stilling; dog var det ham neppe klart hvor urigtigt, det kunde være; han hørte selv til den orthodoxe Retning, og de Præster, som gjorde Fordring paa at være mere orthodoxe end Mühlenberg og de andre Præster af Synoden, som de kaldte Pietisterne fra Halle, tog venligt mod Schwerdfeger, dette i Foreningen med den uventede lykkelige Forandring i den unge Mands Kaar, gjorde sikkert, at han den 30te Januar 1754 skrev paa en noget overmodig og anstødelig Maade til en Student i Tydskland om Pastor Schaum og Forholdene i York, og deri inddelte Lutheranerne i York i: Sadducæer, Pharisæer, Halleske=Pietister og Gammel=Lutheranere, til de sidste henførte han sig selv. Dette Brev kom i Hænderne paa hans tidligere Superintendent Lerchen i Neustadt, der syntes saa daarligt om det, at han straks indberettede det til Halle. Schwerdfeger blev af de „orthodoxe Præster" ordineret til Præst; formodentlig af Støver, Wagner og Bager, af den sidste blev han indført som Præst i York for den fra Schaum udtraadte Menighed. Pastor Bagers fjerde Barn, født 29de August 1754, blev døbt af Pastor Schwerdfeger, saa de stod i Venskabsforbindelse med hinanden. Schwerdfeger betjente Menigheden i York og flere Kredse der i Omegnen til 1758, da han modtog Kald fra den lutherske Menighed i New Holland (Earltown) og flyttede dertil; her fandt han sig ogsaa en Brud, med hvem han indtraadte i det hellige Ægteskab: Frøken **Anna Dorothea Schwab**, en Datter af en af Menighedens Forstandere; to af deres Børns Navne har han indført paa Latin i Kirkebogen. Schwerdfeger og flere af de Præster, han stod sammen med, kom til at staa mere og mere venligt til Synoden, og især da Wagner rejste hjem, kom de fleste af dem i Forbindelse med den. Schwerdfeger blev ved dens Møde i Philadelphia i Juni 1762 optagen i den; han fremlagde Vidnesbyrd fra Europa, attesteret af Dr. Ziegenhagen, samt underkastede sig en Examen, og hans Ordination blev godkjendt af Synoden. Aaret efter 1763 flyttede han til Fredericks, Maryland, der virkede han til han i 1768—69 gjorde en Rejse til Europa, hvor han i England søgte at faa Ordination fra den episkopale

Kirke, for at faa Understøttelse som Missjonær; men han opnaade ikke at faa Ordination i Bispekirken. Pastor Hartwig betjente imidlertid hans Menighed; men da han kom tilbage, opstod der nogle Forviklinger, idet nogle ikke vilde modtage ham som deres Præst, og de kaldte da Pastor J A. Krug fra Reading; dog var han ved Synodemødet i 1770 endnu i Fredericks. Han rejste derefter til Albany, New York, og var Præst der fra 1773 til 1783 eller 84. Han flyttede da til Feilstown som Præst for Menigheden der. Det hed først Hoseck Road, hvilket Navn blev forandret til Feiltown, siden til Elizabethtown, som efterhaanden gik over til Troytown, indtil det fik sit nuværende Navn, New Brunswick, da Brunswick Township i 1807 blev udskilt fra Troy, N. Y. Her var han Præst, da han var med at stifte New York Ministerium i 1786. Der var en lille Logkirke, som var bygget ved 1765, og der havde fra tidligere Tider været mange Lutheranere bosatte der og i Stone Arabia (Lansingburgh). En lang Tid var de uden fast Præst; men idetmindste i 1767 blev de betjent ved, at deres Skolelærer Watson holdt Læsegudstjeneste, ved hvilke Henrik Møllers Prædikener blev benyttet. Allerede fra 1771 eller noget efter, blev de betjente af Pastor Schwerdfeger, indtil han helt flyttede til dem. Ikke længe efter kom Frihedskrigen med sine mange Rædsler og Forstyrrelser i alle Forhold; det var saa omtrent ved den alfare Vej, hvor de britiske Tropper kom fra og til Canada, og hvor de amerikanske Tropper forfulgte dem. Der forefaldt mangen en blodig Scene ved Hudson; Menigheden led meget baade af britiske og amerikanske Soldater, og om end Størstedelen af Tydskerne var paa amerikansk Side, saa var dog Menigheden delt i politisk Henseende. Indianerne øvede mangt et grusomt Indfald, og dog har man Exempel paa, de var mere menneskelige end de britiske Soldater. Saaledes kom en Dag en Indianer ind i et Hus der i Menigheden, det syntes forladt af Folkene, de havde skjult sig; men i Stuen laa der i Vuggen et lille sovende Barn, de havde vel tænkt, det var der ingen, som vilde røre; Indianeren saa det, tog det og lagde det tilside paa Gulvet, væltede Vuggen om over det og skjulte saaledes Barnet; men efter ham kom en britisk Soldat, fandt Barnet og — stak sin Bajonet igjennem det og bar saaledes det forpinte Barn ud. Et Medlem af Menigheden, Abner Roberts, som var Officer i den amerikanske Armee, som da laa paa den anden Side af Hudson, længtes efter at se sin Familie, og da han ikke tænkte, der var nogen Fjende saa nær ved, tog han over Floden ved Lansingburgh og red ganske roligt til han kom op paa Bakken Øst for Troy; der blev han overfalden af britiske Soldater, som ikke lod sig nøje med at dræbe

ham eller føre ham i Fangenskab, men paa Indianervis skalperede og lemlæstede hans Legeme; det parterede Legeme blev samlet op nogle Dage efter. Omtrent ved samme Tid fangede de en Dreng ved Navn Johannes Brust, som de bandt bag paa en Hest og saa jagede Hesten afsted, vor Herre førte det imidlertid saaledes, at Hesten løb til Venner, hvor han snart blev løst fra sine Baand.

Kirken blev snart for lille under Schwerdfegers Virksomhed, og man tænkte da paa at udvide den ved at bygge den længre; men den Tanke opgav man og besluttede i Stedet at bygge en ny. Allerede 1770 havde man tænkt paa at faa en ny Kirke; men det tog længre Tid end man tænkte; men 1775 blev dog Kirken rejst. Krigen forstyrrede Arbejdet paa den, saa den blev ikke fuld færdig før i 1788, den fik Navn af Gilead Kirke. Man har en Tilladelse fra City Mayor for Albany, John Lansing, til at indsamle Penge til Kirken, og i en Skrivelse dateret 26de Juni 1789, forklarer Pastor Schwerdfeger nøjere, at det er paa Grund af de trange Tider, og især derved at Høsten slog Fejl, de maa rette en almindelig Opfordring til Medkristne om at komme dem til Hjælp med at faa Kirken indrettet og den trykkende Gjæld betalt. Den var 28 Fod bred, 35 Fod lang og 18 Fod høj. Der gik et Galleri rundt i de 3 Sider, som afgav betydelig Siddepladser, saa den var næsten to Etager, der var ligeledes to Rækker Vinduer. Det Indre var ganske simpelt, Prædikestolen var omtrent dens eneste Prydelse, den var meget høj med to Trapper op til den. Pladsen blev snart for lille igjen, saa enten maatte Kirken udvides eller man maatte se om der kunde foretages nogle Forandringer, der kunde give mere Plads. Man fandt saa paa at sætte Trappen med Opgang til Galleriet udenpaa Kirken; men Trappen maa ikke have været meget stærk, thi en Søndag, da efter Gudstjenesten, den sidste Mandsperson var gaat ned, faldt hele Trappen om med det samme; medens der endnu var en Del Kvinder derinde, og de maatte blive der, til man fik hentet en Stige, som blev sat til, og de ad den kom ud af Kirken. Kirken stod, til der ved 1818 blev bygget en ny, og den gamle blev solgt og siden benyttet til Lade. Den gamle Logkirke blev i lang Tid benyttet til Skole. Præsten boede paa Kirkens Land nord for den gamle Kirke. Der bliver almindeligt anført, at Pastor Schwerdfeger døde i Feilstown 1788, 59 Aar, det kan dog neppe være rigtigt; thi Pastor J. N. Barnett paaviser i sin Historie om Gilead evangelisk-lutherske Kirke, at han har underskrevet Bønskriftet om Hjælp til Kirken 26de Juni 1789; samt at han har holdt Altergang 21de November 1790 i Albany for 11 Nadvergjæster, og Kirkebogen skal vise, han fra 7de November 1777 til 8de

Gilead evangelisk-lutherske Kirke

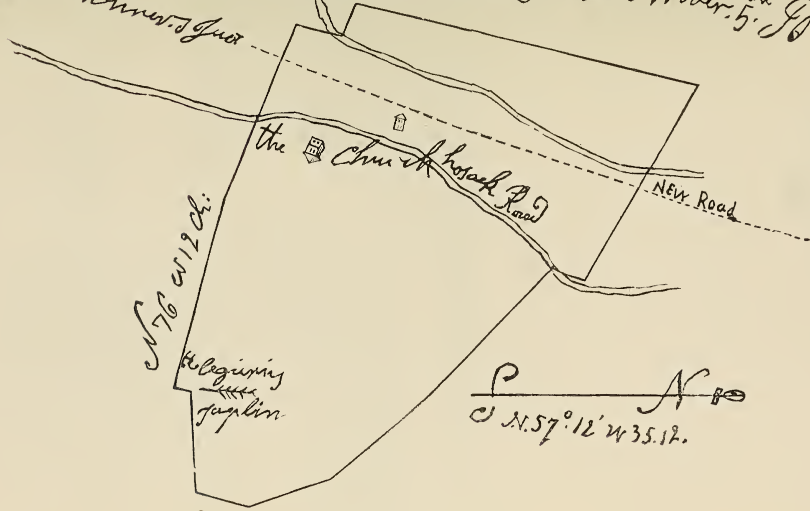
i Fejltown (nu Centre Brunswick), Rensselaer County, New York.

(Der var først bygget en lille Logkirke ved 1765.)

Begyndt 1775, færdig 1788 under Pastor J. W. S. Schwerdfeger.

Den var 28 Fod bred, 35 Fod lang og 18 Fod höj.

The land that is laid out for the Church on hosack Road
in the East manner of Rensselaerwyke December the 5 AD 1787
John henner's Inn
the Church
hosack Road
NEW Road
N 76 W 12 Ch:
the beginning
saplin
N.57°.12' W 35.12.

Juli 1792 har døbt 1824, hvoraf der var 17 Tvillinger, 2 Trillinger, 14 fra katholske Forældre, samt 9 Negre; thi han skulde især have taget sig af Negrene. Dertil kommer endnu dette, under Krigen rejste mange af Menigheden til Canada, og Hr. C. De Castle, som var gift med en Datter-Datter af Schwerdfeger har en Meddelelse i Croyles History of Dundas County, Canada, under Overskriften Den lutherske Kirke: der lyder saaledes: „I Forbindelse med denne Kirke skal vi ikke undlade at meddele, da vi sikkert tror, det er en historisk Kjendsgjerning, som vil være af Interesse for enhver Protestant i Canada, at den første protestantiske Kirke, som blev bygget i hele Canada fra Atlanterhavet til Pacifickysten blev bygget i Williamsburgh. I 1789 begyndte Lutheranerne at bygge en Trækirke 60 Fod lang og 40 Fod bred. Vinteren kom det Aar tidligere end sædvanlig, saa de kun fik Tømmeret i Orden til den; men i Marts 1790 tog de fat paa ny, og paa samme Tid sendte de en Indbydelse til Pastor Samuel Schwerdfeger, som boede i Nærheden af Albany, om han vilde komme og blive deres Præst. Han modtog Kaldet og ankom til Williamsburgh i Juni 1790, og ved ham blev samme Aar den første protestantiske Kirke i Canada indviet til Gudstjeneste for den Almægtige Gud, under Navn af Zions Kirke. I Kirkebogen bliver den kaldet for „den tydsk-protestantiske Kirke"; men de Engelske kalde den "the dutch Church", (den hollandske Kirke). Der blev endnu bygget en anden Kirke af Lutheranerne i Matilda Township i 1792. Pastor Schwerdfeger prædikede i begge Kirker udelukkende paa tydsk, og døde i sit Hjem i Williamsburgh i 1803, efter at have betjent dem i omtrent 14 Aar, og været elsket af Folket. Baade han og hans Hustru Anna Dorothea ligger begravet paa den lutherske Kirkegaard i Williamsburgh, tilligemed nogle af deres Børn; af hvilke de havde 6 Sønner og en Datter." — Tages der end Fejl med, at det var den første lutherske Kirke, thi det er vist Meningen med „protestantisk" i Canada, saa var det sikkert den første i hele Omegnen der, og har Schwerdfeger end ført Kirkebogen for Gilead Kirke, som det synes, uden Afbrydelse til 1792, saa har han sikkert gjort Missjonsrejser til Canada og indviet Kirkerne, indtil han helt flyttede dertil i 1792, sikkert før Synodemødet blev holdt, (eller han fra Canada har rejst til sine gamle Menigheder) og paa hans ensomme Post var det liden eller ingen Forbindelse, han kunde have med Synoden; men det maa være det rigtige, han døde 1803 i sit 74 Aar.

Pastor **Heinrich Møller** er født i Hamburg 1749, og udvandrede til Amerika, da han var omtrent 15 Aar. Han landede i Philadelphia

1763—64 aldeles blottet for Penge; men vor Herre førte det saaledes, at han kort efter mødte Dr. Mühlenberg paa Gaden, som blev saa forundret over den Lighed, han havde med nogle Bekjendte i Tydskland, at han standsede ham og spurgte, om han hed Møller. Han fik et bekræftende Svar, og da han blev forvisset om, at Møller virkelig tilhørte den Familie, som Mühlenberg saa levende blev mindet om ved hans Udseende, tog han ham med sig hjem og tilbød ham venligst al mulig Hjælp. Han blev hjulpen til at blive Medhjælper i en Skole, hvor Mühlenberg paa den Tid gav Undervisning. Hos den unge Møller kom snart Ønsket frem om at blive en Herrens Tjener, og han benyttede sin Fritid til at studere Theologie under sin Velgjørers Vejledning. Efter at have fuldendt sine Studier fik han Licence. Han virkede i Reading, Penn., fra August 1775 til August 1777; derefter flyttede han til Philadelphia. Under Krigen virkede han en Tid som Feltpræst for et af Regimenterne. Han hengav sig fuldt til Præstegjerningen, og under megen Selvfornegtelse prædikede han Evangeliet for de Fattige, og arbejdede hvad han kunde for at danne Menigheder og bringe Guds Ord omkring til dem, der var uheldigt stillet med Hensyn til Ordets Hørelse, og ofte under uheldige Forhold blev hans Gjerning til Velsignelse. Den 30te Juli 1782 blev Møller ordineret. I Philadelphia blev han gift; men den ægteskabelige Forbindelse bragte ham kun huslige Bekymringer og Sorger. Efter sin første Hustrus Død blev han gift anden Gang med Enken efter Baron Sedwick, som mistede Livet i den franske Krig. Hun var en begavet og dannet Kvinde, og deres Ægteskab var meget lykkeligt, hun stod trofast ved hans Side til sin Død, som indtraf to Aar før hans egen. Ved 1784 flyttede han til Albany, New York, som Præst for Menigheden der; den havde nok et Hus for Gudstjenesten, men ingen ret Kirke. Møller arbejdede, hvad han kunde for, at der kunde blive bygget Kirke. Sammen med en af Styrelsen rejste han omkring for at indsamle Bidrag til Kirkens Opførelse, og de fik en efter de Tider betydelig Sum. Den 2den Juni 1786 blev Grundstenen nedlagt, og allerede den 22de October 1786 kunde Ebenezer Kirken indvies af Præsterne Kunze, Møller og Schwerdfeger, og samtidig dermed stiftede de New York Ministerium. Det gamle Forsamlingshus blev Præstebolig. Pastor Møller udfoldede en stor og udstrakt Virksomhed i de spredte Menighedskredse deromkring. I 1789 modtog han Kald fra Menigheden i New Holland, Penn., og virkede der til han i 1795 fik Kald fra Harrisburg og Omegn. Lutheranere og Reformerte havde holdt Gudstjeneste sammen; men da Medlemmernes Antal tiltog, dannede Lutheranerne

egen Menighed for at faa Præst fra deres egen Bekjendelse, og de kaldede saa Møller, og han virkede iblandt dem i 7 Aar. Ved den første Altergang var der kun 24 Kommunikanter; men der indmeldte sig 49 til Konfirmation. En af hans første Embedshandlinger var at døbe den siden saa bekjendte Pastor Dr. Benjamin Kurtz, hvis Forældre boede der. Han fik en Kirkeordning indført, som vidner om stor Dygtighed. I 1802 modtog han igjen Kald fra Menigheden i Albany, og virkede der i 6 Aar, da han blev Præst for de forenede Menigheder i Sharon og New Rhinebeck, Schoharie Co., New York, hvor han virkede saalænge hans legemlige Kræfter tillod ham det. De sidste 6 Aar trak han sig tilbage fra Embedsvirksomheden, men søgte dog at virke hvad han kunde blandt dem, som boede nærmest. Han døde fredeligt i Sharon den 16de September 1829 i sit 80 Aar. Før Pastor Philip Wieting rejste til Synodemødet, sendte Møller Bud efter ham for at ordne adskjilligt med ham angaaende sin Begravelse; da Wieting kom hjem, var han sovet ind. Pastor Wieting holdt en Ligtale over den af ham selv valgte Tekst: Philipp. 1, 21 „Thi det at leve er mig Kristus, og at dø en Vinding." Blandt hans Papirer fandt man en af ham selv skreven Gravskrift, som siden er sat paa hans Gravsten, den lyder saaledes: „Efter en lang og haard Pilgrimsrejse under hvilken jeg ofte fejlede, førte min guddommelige Frelser, Jesus Kristus, mig ved sit hellige Arbejde og Aand ind til sit herlige evige Hjem."

Før man gaar videre i New York Ministeriums Udvikling skal i Korthed omtales

Det tydske Selskab.

Den 23de August 1784 forsamlede en Del fremragende Tydskere sig i New York for i Lighed med hvad der i 20 Aar havde været i Pennsylvania, at stifte et tydsk Selskab. Det stod vel ikke i Forbindelse med Synoden, som blev stiftet senere, eller under den; men dog venligt til den. Det tydske Selskab blev stiftet som en Hjælpe- og Velgjørenheds-Forening, og blandt dets særlige Formaal var at komme tydske Emigranter til Hjælp med Raad og Daad. Det maatte ikke befatte sig med Politik, optog Medlemmer uden Hensyn til deres religiøse og politiske Bekjendelse. Fra Begyndelsen var stillet som Betingelse at Medlemmerne skulde være Tydskere, hvad siden blev udvidet til, at de, som stammede fra Tydskere eller var gifte med tydske Kvinder, ogsaa kunde blive optagne. Til Kirken og da særlig Synoden, stod Selskabet i venligt Forhold; dets Møder blev som oftest aabnet med Bøn af Dr.

Kunze ell r en anden Præst. Der var flere af de lutherske Præster, som var Medlemmer af det, og Dr. Kunze var i flere Aar med i Styrelsen. Dets første Præsident var Oberst Heinrich Emanuel von Lutterloh. Den 3die October 1785 blev Baron von Steuben Selskabets Præsident og var det til 25de November 1794; han tog virksom Del i Selskabets Anliggende, og det gik godt frem under ham.

Baron Friderich Wilhelm von Steuben er født i Magdeburg 15de November 1730 af protestantiske Forældre, men fik dog sin Uddannelse paa Jesuitskolen ved Breslau. Knap 14 Aar gik han med i Krigen som Frivillig, han avancerede til Fahnejunker og Premierløitnant, og hans Navn blev hæderligt nævnt i Syvaarskrigen. Efter at have deltaget i flere Felttog og af Fredrik den Store af Preussen var udnævnt til Stabskaptein tog han sin Afsked fra preussisk Tjeneste. Den 26de September 1777 indskibede han sig paa „Flamand" under Navn af Hr. von Frank. Ankommen til Amerika tilbød han Washington sin Tjeneste. Han havde en vigtig Del i Hærens Ordning og en fremragende Plads i den amerikanske Frihedskrig. Efter Krigens Slutning gik det ham, som flere Officerer, de havde vanskeligt ved at faa den af dem fortjente Løn. Flere Stater gav Steuben betydelige Gaver af Land, saaledes Virginia, Pennsylvania, New Jersey og New York. Han slog sig saa tildels tilro i New York Stat paa sit Land. I Urskoven ved det nuværende Utica byggede han et Loghus og boede der om Sommeren; men naar Vinteren kom, rejste han sædvanlig til Washington. Den legems- og aandsfriske Olding blev ramt af et Slagtilfælde den 25de November 1794, af hvilket han døde 3 Dage efter. Ifølge sit Testamente, blev han begravet i Skoven ved sit Hjem, iført sin Soldaterkappe og med alle sine Ordener paa Brystet, kun ledsaget til Graven af faa tro Venner og Tjenere. Der er sagt, at han havde en aaben Haand til Velgjerninger, som først blev lukket af Døden.

Det tydske Selskab har fortsat sin Virksomhed til Nutiden, og har været til megen Gavn; ligesom det har staat venligt overfor Kirken, især New York Ministerium.

Vi vender nu tilbage til New York Ministeriums videre Udvikling:

De første 10 Aar, regner man almindelig Ministeriet bestod af 12 Præster, det var først Synodens Stiftere: Dr. Kunze, Schwerdfeger og Møller fra den gamle Pennsylvania-Synode, samt Ernst ligeledes fra Pennsylvania-Synoden, og Braun, som traadte over fra den katholske Kirke, Grotz fra Tydskland, Pfeiffer og Dr Quit-

man fra Curacoa, Wichtermann, som var Kandidat fra Pennsylvania-Synoden, og den første, New York Ministerium ordinerede, samt Strebeck og Wieting, som havde studeret i Synoden og der modtaget Ordination, samt A. F. Meier og A. H. Meier. De to sidstes Forbindelse var temmelig løs. A. F. Meier havde Kandidat-Licence fra Pennsylvania-Synoden, i 1800 blev han enten ordineret eller fik sin Ordination godkjendt af Ministeriet. Pastor Adam Heinrich Meier bliver blot nævnt, men tillige som udslettet. Pastor W. Graaf nævnes ogsaa som Medlem, ligeledes nævnes Pastor G. S. Liebich samt S. Fridericia, hvis Ordination ikke blev anerkjendt. Ved Aarhundrets Begyndelse blev Ph. F. Mayer, G. F. Uhl, R. Williston og A. Wackerhagen ordineret. Ligeledes kan nævnes som Præst i Synoden i kort Tid, D. Austin.

Synodemøderne medens Dr. Kunze var Formand holdtes paa følgende Steder:

Det 1ste Synodemøde (Stiftelsesmødet) blev holdt i Ebenezerkirken i Albany fra 20de til 23de October 1786. Der var 3 Præster tilstede: Dr. J. C. Kunze, J. S. Schwerdfeger og H. Møller, samt 2 Delegater.

Det 2det Synodemøde blev holdt i Kristuskirken i New York fra 7de til 9de October 1792. Ved det var følgende Præster tilstede: Dr. J. C. Kunze, A. T. Braun og Meier fra Albany. Pastor Braun havde været katholsk Indianermissjonær, men var traadt over til den lutherske Kirke og blev optaget ved Synodens Møde. Pastor W. Graaf var formodentlig ogsaa med, han nævnes som Medlem, saa der maa idetmindste have været Skrivelse fra ham; men da det var det eneste Møde, han nævnes som Deltagende i, saa var hans Forbindelse med Synoden uden Betydning; det var ligeledes det eneste Møde Pastor Meier var med til. Der var forud 3 eller 4 Præster, som havde sluttet sig til Synoden, og blev undskyldt fordi de ikke kom med, det var Præsterne: Grotz, Ernst og Pfeiffer. Foruden var der 4 Delegater.

Det 3die Synodemøde blev holdt i Albany fra 21de til 23de April 1793. Tilstede var Præsterne: A. T. Braun, J. F. Ernst og G. H. Pfeiffer. Der var en Delegat fra Brauns Menighed.

Det 4de Synodemøde blev holdt i New York fra 7de til 9de October 1794. Til det kom foruden Kirkens Præst

Dr. Kunze, Pastor Braun og for første Gang Pastor Grotz, samt Kandidat Wichtermann; ligeledes Strebeck og Wieting, som var Studenter under Dr. Kunze, samt 2 Delegater. Wichtermann blev eksamineret, og det blev besluttet, at han skulde ordineres; der var foreslaaet at overdrage Ordinationen til Pastor Grotz, som dog ikke kom til at udføre den. Strebeck blev ligeledes eksamineret og underskrev et Løfte om at lære i Overensstemmelse med de symbolske Bøger. Om Aftenen var der Gudstjeneste ved hvilket Løftet blev oplæst, og Strebeck fik Licence til at virke som Kandidat under Dr. Kunze, og som hans engelske Medhjælper; han var den første Synoden gav Kandidat-Licence. Siden Synoden blev stiftet, havde man forhandlet om at faa en egen Synodalforfatning. Pennsylvania-Synodens var antaget i 1786 med nogle faa Endringer, og atter igjen i 1792. Med den til Grundlag blev udarbejdet en ny, som blev gjennemgaat og antaget ved Mødet i 1794. Synoden fik nu egen Forfatning, som sluttede sig nøje til Pennsylvania-Synodens.

I 1795 blev der ikke afholdt noget Synodemøde; men en Komitee, som var udnævnt, kom sammen i Albany for at ordinere Wichtermann; han aflagde Præsteløftet om at lære efter de symbolske Bøger, og den 26de April 1795 blev Wichtermann ordineret i Albany af Dr. Kunze, assisteret af Præsterne A. T. Braun og J. F. Ernst. Det var den første Kandidat Synoden ordinerede.

Det 5te Synodemøde blev holdt fra 22de til 26de September 1796 i Rhinebeck. Ved det var tilstede Præsterne: Dr. Kunze, Grotz, Ernst, Braun, Pfeiffer, Wichtermann og F. H. Quitman, som Aaret forud var ankommen fra Curacoa i West Indien. Kandidaterne Strebeck og J. C. Wieting blev ordineret den 25de September, efter at have aflagt Løfte paa de symbolske Bøger. Der var mødt 4 Delegater. Synoden udstedte en offentlig Advarsel mod: J. A. Schmidt, H. L. Sparke og Daschler som optraadte som Præster.

Det 6te Synodemøde blev holdt fra 1ste til 3die September 1797 i Rhinebeck. Der var Præsterne: Kunze, Ernst, Braun, Pfeiffer, Quitman og Wichtermann, samt 4 Delegater.

Det 7de Synodemøde blev holdt fra 25de til 27de Juni 1798 i Albany. Der var fremmødt de samme Præster som Aaret forud, samt 6 Delegater. Pastor August Frederick Maiers, som ikke havde givet Møde i lang Tid, søgte Synoden om Anerkjendelse som ordineret Præst, hvad der blev ham negtet. En Pastor Salomon Friedericia søgte ligeledes om Anerkjendelse; men hans Ordination blev ikke godkjendt.

Det 8de Synodemøde blev holdt fra 14de til 16de September 1799 i East Camp. Der var mødt Præsterne: Kunze, Quitman, Grotz, Ernst og Braun, samt 5 Delegater.

Det 9de Synodemøde blev holdt fra 8de til 10de Juni 1800 i St. Pauls Kirke i Wirtemberg. Der var tilstede: Kunze, Quitman, Braun, Ernst og Wichtermann, samt 7 Delegater. Pastor A. F. Maiers Ordination blev anerkjendt, og M. Grotz aflagde Præsteløftet.

Det 10de Synodemøde blev holdt fra 22de til 23de Juni 1801 i New York. Der var mødt: Kunze, Quitman, Strebeck, Ernst og Braun, samt 6 Delegater.

Det 11te Synodemøde blev holdt fra 21de til 22de Juni 1802 i New York. Der var tilstede: Kunze, Quitman, Strebeck, Wieting og 7 Delegater.

Det 12te Synodemøde blev holdt fra 10de til 11te October 1803 i Wirtemberg. Der var Kunze, Ph. Grotz, Strebeck, Quitman, Møller og Braun, samt 7 Delegater. Ph. F. Mayer og G. F. Uhl blev ordineret. Synodens Forfatning blev gjennemgaat og underskreven af Præsterne, den sluttede sig i alt Væsentligt til Pennsylvania-Synodens.

Det 13de Synodemøde blev holdt fra 3die til 5te September 1804 i Troy. Der var: Kunze, Quitman, Braun, Møller, Mayer og Uhl, samt 8 Delegater.

Det 14de Synodemøde blev holdt fra 9de til 10de September 1805 i Rhinebeck. Der var Kunze, Quitman, Braun, Møller, Mayer, Wieting, Wichtermann og 5 Delegater. Ralph Williston, som før havde været Methodistprædikant, underskrev Løftet paa de symbolske Bøger og blev ordineret til engelsk-luthersk Præst.

Det 15de Synodemøde blev holdt fra 7de til 9de September 1806 i Germanstown, N. Y. Der var Quitman, Wichtermann, F. Mayer, Uhl og Ph. F. Mayer, Kandidat A. Wackerhagen, som blev ordineret, og 6 Delegater. Ministeriets Senior, Dr. Kunze, som havde været Sjælen i hele Virksomheden, og trolig fulgt med Møderne, var ikke med denne Gang, og kom det heller ikke mere; thi vor Herre kaldte ham herfra før næste Møde blev afholdt. Han havde hele Tiden staat som Ministeriets Formand og Senior, og med ham blev der afsluttet et vigtigt Afsnit i Synodens Historie; efter hans Bortgang trængte Rationalismen en hel Del ind blandt Præsterne og i Menighederne. De Mænd som sluttede sig til Synoden og blev ordineret af den, skal nu lidt nærmere omtales:

Pastor **Anton Theodor Braun** var først romersk-katholsk Præst og virkede som Missjonær blandt Indianerne i Schoharie; han kom til at se Romerkirkens Vildfarelse, og at hvad den lærte ikke kunde bestaa i Guds Ords Lys, og det modnedes til Beslutning hos ham at træde over til den protestantiske Kirke; især ved Dr. Kunzes Prædiken blev han draget til Evangeliets Sandhed. Saa kom den betydningsfulde Dag, da han Søndag efter Nytaar den 3die Januar 1790 i Kristus-Kirken i New York traadte over til den lutherske Kirke, og for den forsamlede Menighed aflagde sin Bekjendelse, frasagde sig Romerkirkens Vildfarelser og antog den evangeliske Sandhed. En af ham affattet Bekjendelse om Herrens Førelser med ham, til han kom til Evangeliets rene Lære, oplæste og underskrev han i Dr. Kunzes og Menighedens Nærværelse; deri kaldte han Kunze for sin aandelige Fader, ved hans Prædiken og Undervisning var han bleven „født paany". Efter saa at have forkastet Romerkirkens mange Vildfarelser, siger han, at han antog den uforandrede Augsburgske Konfession og den evangelisk lutherske Kirkes Hovedlære. Bekjendelsen er skreven med smuk Skrift og med latinske Bogstaver, og er det ældste Dokument i New York Ministerium. Derefter virkede han en Tid i Menighederne i Schoharie. I 1794 var han Præst i Albany. Eft‹r at have virket i andre Menigheder blev han igjen Præst i Albany. Fra 1793 til 1797 var han Sekretær for New York Ministerium, og ved Indførelsen i Forhandlingsprotokollen er hans Haandskrift til 1800. Som Præst i Albany betjente han tillige Gilead Menighed ved Troy, som han besøgte Lejlighedsvis, underviste de Unge og betjente dem med Ordet og Sakramenterne. Den 28de September 1794 uddelte han Nadveren til 89 Nadvergjæster. Fra 1799 til 1801 betjente han tillige Schoharie. Efterat have betjent Menigheden i Albany i 6 Aar nedlagde han Embedet i 1800, ligeledes frasagde han sig Betjeningen af Zions Menighed i Greenbush. Fra 1794 til 1802 boede han i West Sand Lake i hvilket Tidsrum han blev gift med Maria Uhline, et Medlem af Zions Menighed. Den 6te November 1801 udstedte Gilead Menighed ved Troy Kald til ham, som han modtog; han forpligtede sig til at prædike den evangeliske Lære, som er bygget paa Profeternes og Apostlernes Grundvold i hvilke Jesus Kristus er Hovedhjørnestenen, og i Overensstemmelse med den uforandrede Augsburgske Konfession at forvalte Sakramenterne efter Jesu Indstiftelse. Skulde der opstaa Forviklinger mellem Præst og Menighed, som de beder Gud forbyde, da skal man henvende sig til New York Ministerium for at faa Afgjørelse i Sagen. Efterat være flyttet dertil, syntes han bedst om at faa sit eget Hjem, og fik Præsteboligen kjøbt,

som privat Ejendom; det faldt imidlertid vanskeligt at skaffe Penge, hvorfor Menigheden fik det ordnet saaledes, at han slap for at betale Renter. Hans Enke gav siden Ejendommen tilbage til Menigheden, og den viste sin Kjærlighed til deres Præst ved ikke alene at betale hende hvad de skyldte hendes afdøde Mand i hans Løn, men tillige et Fjerdingaars Løn mere, samt frit Brug af Præstebolig og Land i et Aar; siden blev det solgt, og kom ikke mere til at høre Menigheden til. Det var et udstrakt Embede Pastor Braun havde; men han virkede i det med Nidkjærhed og Iver. Medlemmerne boede spredte helt ud til Schenectady. Han betjente ogsaa Zions Menighed i West Sand Lake og St. Johannes Menighed i Schagticoke. Det var ikke alene Tydskerne, han virkede iblandt, men ogsaa blandt de engelsktalende, og den forhenværende Indianermissjonær glemte heller ikke at virke hvad han kunde for disse Landets egne Børns Frelse; der var ligeledes en Del Negre i hans Kreds. Der findes blandt andet indført i Kirkebogen, at en hvid Mand, som var gift med en Negerinde, havde et Barn til Daaben. Slaveriet var endnu dengang taalt i New York; der findes blandt Menighedens Papirer en Bekjendtgjørelse paa halvt Tydsk halvt Engelsk om at „Anigrowinch" var for Salg, det er dateret: "Down of Droy May the 16: 1803" (Town of Troy). Pastor Braun var en nidkjær og trofast Arbejder i Herrens Vingaard. I hans sidste Dage var han en Del svagelig, saa han ikke kunde udføre sine Embedspligter; en Episkopalpræst prædikede da ofte for ham, ligeledes Pastor Uhl. Pastor Braun havde indført i Kirkebogen 645 Daabshandlinger, konfirmeret 181, ægteviet 98 Par indtil Maj 1812, efter den Tid skrev han ikke mere i Kirkebogen, det sidste han har skrevet er følgende: „den 31te Maj 1812. De følgende Personer har modtaget det hellige Sakramente ved Hr. Pastor Uhls Betjening. Maatte vor Herre Jesus ret velsigne hans hellige Indstiftelse paa disse Sjæle og tage dem i sin hellige Varetægt, det er Bønnen af Anthony T. Braun, Menighedens Præst." Den 19de Marts 1813 kaldte vor Herre ham herfra i en Alder af 61 Aar. I Gilead Menighed ved Troy havde han været Præst i 10½ Aar. Den Episkopale Præst holdt Ligtale over ham i Hjemmet. Han blev begravet i West Sand Lake. Der er lagt en simpel Sten paa hans Grav, hvorpaa der staar: „Helliget til Erindring om Pastor Anthony T. Braun, Præst for de evangelisk-lutherske Menigheder i Brunswick og Greenbush, som forlod dette Liv den 19de Marts A. D. 1813 i en Alder af 61 Aar. Han var en kjærlig Ven, en tro Præst og en from Kristen. Vi er forvisset om, at han nu hviler i Guds Paradis." Hans Hustru overlevede ham. Efter hans Død blev Gilead Menighed

en Tid betjent af Præsterne Wichterman og Uhl, samt af Presbyterian-præsterne Coe og Younglove.

Pastor **August Friederick Maiers (Meyer)** fik Licence fra Pennsylvania-Synoden i 1792. I 1793 virkede han i New York Stat i Menigheder ved Albany og Troy. Efter at været negtet Anerkjendelse som ordineret Præst, blev han enten ordineret eller fik en tidligere Ordination godkjendt af New York Ministerium i 1800. Han virkede til 1807.

Pastor **Johan Friederich Ernst** havde studeret i Strasburg; kom til Amerika før 1780. Han var Præst i Easton, Penn., samt i Greenwich, N. J., og fra 1791 for Menighederne i Athen, Livingston, Churchtown og Germanstown, N. Y. Medlem af Synoden til 1804, døde i Manheim, Lancaster Co., Penn., 1806. Han er omtalt under Pennsylvania-Synoden.

Pastor **Georg Heinrich Pfeiffer** er født i Tydskland ved 1747. Han blev først Præst for en Menighed paa den hollandske Ø Curacoa i Westindien, hvor der havde været luthersk Menighed siden 1757. I Maj 1784 blev han Præst for St. Peters Menighed i Rhinebeck, N. Y., samt for Würtemberg Menighed. Han blev siden optagen i New York Ministerium efterat han i 1793 var bleven prøvet af Pastor J. F. Ernst paa Formandens Vegne. Et af Spørgsmaalene, som blev ham forelagt, var, om han troede hele det guddommelige Ord i det gamle og nye Testamente og antog de symbolske Bøger, og han gav derpaa til Svar, at han troede det af ganske Hjærte. Han blev siden en Del svag, og der kom en Del Misfornøjelse med ham i Menigheden, som ved Synodemødet i Maj 1797 kom til nærmere Forhandling, det endte med, at han skulde trække sig tilbage fra Kirke og Præstebolig paa en fredelig Maade. Han udførte dog nogle Embedshandlinger til hans Eftermand ankom. Han blev boende der i Nabolaget og blev understøttet af Ministeriet. Han vedblev dog med at udføre Embedshandlinger; men i 1806 maatte Synoden erklære ham for aldeles udygtig dertil. Han var meget aandssvag; men i hans Elendighed blev han dog trolig hjulpen af Synoden, indtil Døden udløste ham den 26de October 1827 i en Alder af omtrent 80 Aar.

Pastor Magister artium **Philip Jakob Grotz** kom fra Europa i Sommeren 1774, og kom samme Aar til Menigheden i Reading. Skjønt Mühlenberg mente det godt med ham, følte han sig dog stødt paa ham. Ved et Bryllup førte han forargelig Tale, og maatte nu

forlade Menigheden. I 1775 var han Præst ved Hudson, hvor han boede hos sin Svigerfader. Af Pastor Graaf blev han anbefalet og indført i Menigheden i Rhinbeck og Wurtemberg. Man hører nu kun godt om ham, og han betjente dem fra 1783 til 1787. Han rejste derefter til Stone Arabia hvor han døde 1809.

Pastor **Adam Heinrich Maier** sen. anføres som Præst i New York Ministerium, men tillige som udslettet.

Pastor **George Siegmund Liebich** anføres som Præst i Synoden ved 1794, for Gilead Menighed ved Troy.

Pastor **Wilhelm Graaf (Graf)**, som idetmindste fra 1758 havde virket i Amerika, var fra 1775 Præst for Raritan og Germanstown, N. J. 1785 blev han indbudt til at være med i New York Ministeriums Stiftelse, men kom ikke. 1792 nævnes han som Medlem; men det er tvivlsomt, om han personlig var tilstede ved Mødet, eller det kun var Brev han sendte. Han døde 1809, omtrent 80 Aar gammel. Han er nærmere omtalt under Pennsylvania Synoden.

Pastor(?) Salomon Friedericia, nævnes ved Synodemødet 1798; men hans Ordination blev ikke anerkjendt.

Pastor **Georg Joseph Wichtermann** fik Licence fra Pennsylvania-Synoden i 1792. I 1794 blev han sendt til Frederichs, Md. Der var nogen Uro i Menigheden, men man haabede, det kunde alt samles, ved at kalde Wichtermann til deres Præst, hvad dog ikke lykkedes; han modtog saa Kald fra Menigheden i East Camp ved Hudsonfloden, N. Y. Han sluttede sig nu til New York Ministerium, og søgte at blive ordineret til Præst. Ved Synodens Møde i October 1794 blev han prøvet og anbefalet til Ordination, og det blev overdraget til Pastor Grotz at ordinere ham. Dr. Kunze kom dog til at udføre Ordinationen, og Wichtermann blev den første Kandidat, som blev ordineret i New York Ministerium. Før sin Ordination afgav og underskrev han følgende Løfte: „Herved og for de Forsamlede bevidner jeg undertegnede, Georg Joseph Wichtermann, som har Kandidats-Licence til det hellige Præsteembede, at jeg paa Ansøgning om Ordination til Præst for Menighederne i East Camp og Tarbush, Columbia, New York, er ved en Præstekonferents i New York den 7de October 1794 bleven prøvet i den evangelisk-lutherske Kirkes Grundlærdomme og i andre nødvendige Stykker og bleven erklæret for dygtig til Embedsforvaltning, saa lover jeg herved paa det høitideligste for Gud og min Overhyrde Jesus Kristus, at saalænge mine Øine er aabne, og jeg for-

valter det evangeliske Præsteembede i Amerika, vil jeg blive ved Guds Ords Lære, som paa det bestemteste er fremsat i den Augsburgske Konfession, og derefter vil jeg lære og leve, samt vise skyldig Lydighed mod mine Embedsbrødre og underkaste mig Seniors Tilrettevisninger og Formaninger. Endvidere lover jeg ikke at indblande mig i nogen Præsts Embede, som ikke er bleven erklæret for uduelig af Ministeriet."

Undertegnet i Albany den 26de April 1795.

Georg Joseph Wichtermann.

Efter denne Erklæring blev han ordineret som Præst i Synoden. Efter sin Ordination kom han efter Opfordring af Pastor Braun til at betjene nogle af hans Kredse. I Juni 1795 kom han til at prædike for Gilead Menighed, og den 31te August udstedte Menigheden Kald til ham, som skulde gjælde fra „1ste October 1795 til 30te September 1798." Pastor Wichtermann modtog Kaldet og flyttede dertil. Han var da en gift Mand; thi han har indført i Kirkebogen at „den 9de Marts 1796 fødte hans Hustru Anna født Prosiuss, en Datter, som blev døbt samme Dag og fik Navnet Anna Catharina. Han var fast Præst for Menigheden i 6 Aar og i den Tid døbte han 358 Børn. Da Prædikestolen i Gilead Kirke var høj og Wichtermann kun var lille af Vækst, saa fik han lavet en Skammel til at staa paa; men da han var temlig livlig i sine Bevægelser, saa hændte det sig en og anden Gang, naar han blev rigtig varm og ivrig i sin Forkyndelse, at han kunde træde udenfor Skammelen og blive helt borte for Tilhørernes Blik, til han igjen fik Skammelen i Orden. Efter at være fratraadt som deres Præst, prædikede han dog af og til for dem, og han har Lejlighedsvis udført Daabshandlinger op til 1818. Han vedblev at bære trekantet Hat længe efter, at den var gaat af Mode; men da han sidste Gang i 1818 prædikede i Gilead Kirke, lagde man særlig Mærke til, at han ikke mere brugte den trekantede Hat. Han døde 1819.

Pastor **Johan Christopher Wieting**, er født i Brandenburg, Tydskland; da han som 18 Aars Yngling studerede ved Universitetet, faldt han i Hænderne paa Hværvere og blev med Magt tvungen ind i den britiske Hær under Burgoyne. Han maatte nu forlade Hjem, Universitet og Fædreland for at blive ført langt bort til det ukjendte Vesten til Farer og Besværligheder i den udenlandske Krig, alt dette stod for ham saa frygteligt, og nedbøjede ham saaledes, at hans Helbred led derved, og han kom til at se daarligt ud. I denne for ham saa sørgelige og nedtrykte Stilling traf han en Dag paa en ung tydsk Officer i den brittiske Armee, som syntes at læse i hans Aasyn hans

sørgelige Forfatning, og derover følte Medlidenhed med ham. Officeren standsede og tiltalte ham med de Ord: „Unge Mand, hvad er der i Vejen med Dig, hvorfor ser Du saa modfalden ud?" Ynglingen fortalte hvorledes han med Magt var tvungen ind i Hæren, og nu var nødsaget til at forlade sit Fædreland uden saameget som at komme til at sige sine Forældre Farvel. „Hvad er Dit Navn?" spurgte den deltagende Officer. Wieting sagde sit Navn, og blev ikke lidet overrasket ved, at det var hans egen Broder, han talte med. Den Scene som fulgte, kan bedre tænkes end beskrives. Officeren forsikrede sin Broder, dersom Penge eller andre Midler kunde løskjøbe ham, eller faa ham fri, da skulde der blive gjort alt for, at han kunde blive hjemme og fortsætte sine Studier, „men, tilføjede han, nu er der intet Valg mere, Du maa gaa til Amerika og slaas for England imod Kolonierne." Saa maatte han da som Soldat forlade Hjemmet og med bedrøvet Hjærte drage til Amerika. I Slaget ved Saratoga den 17de October 1777 blev han taget tilfange, saa nu var han ikke alene i Amerika, men som en Fange i Amerikanernes Hænder. Men den unge Soldat, som ligefrem var røvet fra Hjemmet, havde just ikke nogen stor Kjærlighed til den Hær og det Land, for hvilke han skulde kjæmpe, saa han valgte klogelig at ophøre med at være en fjendtlig Soldat, for at blive en amerikansk Borger; men om han siden i de følgende Slag var med for at slaas for Amerikas Frihed er ikke bekjendt. Da Krigen var ophørt og der var kommen lidt Ro i Forholdene, nedsatte han sig som Lærer i Greenbush, Rensselaer Co. Her var tillige en luthersk Menighed, og her vandt han Folkenes Agtelse og en ung Piges Kjærlighed, Frøken Hainer, Datter af en i Staten velkjendt Mand, og med hende blev han forenet i det hellige Ægteskab. Fra Greenbush flyttede han til Minden som Lærer; her fandt han Lutheranerne adspredte og uden nogen ordentlig Betjening med Guds Ord og Sakramenterne. Wieting samlede dem nu om Ordet, medens han selv forberedte sig for Embedet, og i 1795 blev han kaldt til Præst for Minden og Otsquago Menigheder, og den 25de September 1796 blev han ordineret af New York Ministerium. Nogle Aar efter han var bleven Præst, døde hans Ungdoms Brud, efter at hun som hans Hustru havde født ham 8 Børn. Han indtraadte senere i andet Ægteskab med Frøken Groff fra Stone Arabia, en Pige, som tilhørte en meget bekjendt og agtet Familie; hun var en from troende Kvinde, som særlig var skikket til at være en Præsts Hustru. Hun blev Moder til 6 Børn, 2 Sønner, af hvilke den yngste var den siden bekjendte Pastor Philip Wieting, og 4 Døttre. Wieting var saaledes Fader til 14 Børn. Der er bleven sagt om

Pastor Wieting, at der var flere, som blev levende Vidner om hans Virksomhed, og i den Tid, da aandelig Død, Formalisme og Rationalisme begyndte at trænge ind, da stod han som en tro Herrens Tjener, og trods Modstand og Spot holdt han Bønnemøder i Familierne for at fremme det kristelige Liv; thi siges der „han var en god Mand," „en nidkjær Præst af puritanske Anskuelser" „med aandelige Følelser og Formaal" og „mægtig i Bønnen." Han holdt strængt paa at opdrage sine Børn til Lydighed og Gudsfrygt; men det faldt ofte svært med den store Børneflok; men hvor han traf Synden hos sine Børn, der skulde den straffes. Engang var hans Sønner John og Philip gaat ind i en anden Mands Have for at stjæle Æbler. Faderen opdagede det, og da begge Drengene gik med til hans Konfirmationsundervisning, saa da Konfirmanderne var samlet, gjennemgik han meget alvorligt og indtrængende den anden Tavles Bud: „Du skal elske din Næste som Dig selv;" derefter spurgte han dem alvorligt: „Søger I nu ogsaa at opfylde dette Bud?" Der blev først almindelig Taushed, siden svarede flere blandt andet ogsaa bekræftende. Wieting lod derpaa sine Øjne hvile alvorligt paa sine Sønner med et Blik, de saa godt forstod, idet han sagde: „dersom I virkelig elsker Eders Næste, saa vil I ikke stjæle hans Æbler." Philip var især meget vild og voldte mange Bekymringer. Pastor Wieting var bestemt imod Dands, som ikke saa sjælden fandt Sted omkring i Husene, og han forbød sine Børn paa det bestemteste at deltage; men Lysten dertil var hos flere af dem, og mod Faderens Villie og Vidende gik nogle til Dands; men de maatte da gaa i deres Hverdagsdragt; eller de maatte stjæle deres gode Klæder fra Hjemmet og saa klædte sig om i en eller anden Familie, som ikke tog det saa nøje i at være Medvidende i denne Ulydighed, eller vel endogsaa fandt en Glæde i at faa Præstens Børn med, tvertimod hans Tilladelse. For Philip lykkedes det ikke alene at komme med, men ogsaa at blive en ledende Person ved de Unges Dandsgilder til Sorg for Forældrene. Den 17de Februar 1817 kaldte vor Herre Pastor Wieting herfra, han døde i Minden, hvor han havde været Præst i 22 Aar, siden sin Ordination. Han blev begravet paa Kirkegaarden ved Mindens Kirke; blandt de mange han selv havde ledsaget til den sidste Hvile. Paa Graven er sat en Sten med hans Føde- og Dødsdag, samt Embedstid, og øverst paa Stenen er der en Haand med en Finger, som peger opad, omkring hvilken der staar: „Der er Hvile i Himlen." Hans Enke stod nu tilbage med den store Børneflok, og om hun end var en dygtig og stræbsom Kvinde, saa var det ikke let med de mange Børn; men en Ven, Jacob Empie i Freysbush, aabnede sit Hus for hende, og der havde

hun sit Hjem i 5 Aar. Det var hendes inderlige Ønske, at hendes Søn Philip skulde blive en Herrens Tjener, da han blev døbt, lagde hun ham paa Herrens Alter, og i sine Bønner ofrede hun ham til Herrens Tjeneste; men der var kun lidet Udsigt til, at det skulde ske med den letsindige Dreng, som ikke havde Lyst til Bogen, og hun savnede tillige Midler til hans Studeringer. Hun holdt fast ved Haabet, og naar Venner talte med hende om Sagen, da udtalte hun som sit Haab, at den Time skulde nok komme, da Sønnen vilde lytte til det hellige Kald, og at Herren vilde sørge for de nødvendige Midler. Den Time kom ogsaa. Philip Wieting (født 23de September 1800) blev ordineret 3die September 1826. I 1830 var han Medstifter af Hartwick Synoden og i 1836 af Frankean Synoden. Han døde 7de September 1869 i Cobleskill, N. Y.

Pastor **Johan Georg Uhl** har formodentlig studeret under Dr. Quitmann, og vist en Tid prædiket for Menigheden i Churchtown; han blev ordineret den 10de October 1803 til deres Præst, og virkede iblandt dem til 1834, da han nedlagde Embedet. Han havde en Tid en Medhjælper i Pastor Jacob Berger. I 1845 blev han kaldet herfra og blev begravet i Churchtown.

Engelsk-luthersk Virksomhed.

I New York havde der for en Del været Kamp mellem det hollandske og det tydske Sprog; siden trængtes det hollandske tilbage og istedet derfor kom det engelske. Dr. Mühlenberg havde under sin hele Virksomhed aabent Øie for det engelske Sprogs store Betydning for de lutherske Menigheders Bevarelse; derfor prædikede han selv Lejlighedsvis paa Engelsk og virkede hen til, at de som ikke forstod Tydsk kunde faa Prædiken paa Engelsk. I Pennsylvania-Synoden, og især Sydpaa var der flere, som prædikede paa begge Sprog. Det var dog ikke mange, som havde saa klart et Syn derfor, som Mühlenberg. Dr. Kunze var sikkert den, som derefter saa det bedst, og da han kom til at staa i en Kreds, hvor der var Brydning mellem Tydsk og Engelsk, og New York Ministerium var en Del engliseret, søgte han at virke for, at Sprogforandringen ikke skulde blive en Bekjendelsesforandring, desværre lykkedes det ikke, som det burde. Da Kunze kom til New York prædikede han selv af og til paa Engelsk; men om han end var Sproget mægtig, saa var hans engelske Udtale ikke heldig. For nu ikke at skade Sagen, opgav han selv at prædike paa Engelsk; men søgte saa at faa

andre dertil, som fuldt ud var inde i Sprogets Udtale. I 1749 fik han Kandidat Georg Strebeck, som sin uordinerede Medhjælper. Strebeck prædikede stadig paa Engelsk, og hjalp Kunze med at samle en engelsk Salmebog, som udkom 1795. Samtidig var der en ung begavet Student, L. van Buskerk, som var vokset op i Menigheden, han prædikede ofte paa Engelsk og var meget nidkjær for Guds Rige; men den 21de April 1797 kaldte vor Herre ham herfra; endnu før den 23 Aars unge Mand var bleven ordineret. Dr. Kunze udgav 6 af hans engelske Prædikener. 1796 blev Georg Strebeck ordineret som engelsk-luthersk Præst, og 16de Juli 1797 stiftede han den første udelukkende engelsk-lutherske Menighed i Amerika, under Navn af: „Zions Engelsk-evangelisk-lutherske Kirke.“ Den begyndte med 19 Nadvergjæster, men vokste snart til 47. Samme Aar udgav han en ny engelsk Salmebog med Liturgie og den Augsburgske Konfession. Den 11te October 1801 fik han den første engelsk-lutherske Kirke indviet; den stod paa Hjørnet af Mott og Cross Street, New York. 1804 traadte han over til den episkopale Kirke og tog de fleste af Styrelsen og en Del Medlemmer med sig; derved blev den lutherske Menighed betydelig svækket. Menigheden fik nu for en kort Tid Pastor David Austin, han var udelukket af den presbyterianske Kirke, og gik siden til Congregationalisterne, og fra dem til Baptisterne; det svækkede ligeledes en Del. Saa søgte Menigheden at faa Pastor Ph. F. Mayer fra Athens, men det lykkedes ikke. Menigheden kaldte saa Ralph Williston, som havde været Methodistprædikant. Han underskrev en Erklæring, at han antog de lutherske Bekjendelsesskrifter, og blev 1805 ordineret paa den Betingelse, at han skulde tilhøre New York Ministerium. Under sin Virksomhed som Præst for Menigheden udgav han en ny engelsk Salmebog. Den engelsk-lutherske Virksomhed var nu meget godt begyndt, og vilde under Herrens Velsignelse havt en god Fremtid for sig. Som en nng Menighed havde den selvfølgelig en Del at kjæmpe med, blandt andet, hvad meget let kan hemme Udviklingen, en noget trykkende Gjæld, alt det vilde sikkert under en rolig Fremgang bleven anderledes; men den lutherske Udvikling blev afbrudt, Pastor Williston havde giftet sig med en Kvinde fra Trinitatis Episkopalkirke, og kom derved en Del i nærmere Forbindelse med Episkopalerne, og efter 5 Aars Virksomhed som luthersk Præst gik han i 1810 med Kirke, Styrelse og Menigheden over til Episkopalkirken, hvor han saa blev omordineret til Præst. Episkopalerne tog imod dem med aabne Arme, og fra Trinitatis Kirke modtog de en Understøttelse for at sætte Kirke og Menighed paa en fastere Fod, som beløb sig til $39,270. De blev

saaledes heldig stillet i timelig Henseende ved deres Overgang. Saaledes endte den første engelsk-lutherske Menighed, som Dr. Kunze havde omfattet med saa megen Kjærlighed, og haabet at den skulde bringe Velsignelse omkring til de engelsk-talende Lutheranere. At en saadan Skuffelse maatte virke meget nedslaaende er en Selvfølge.

I Pennsylvania begyndte Menighederne ligeledes at blive en Del amerikaniseret; men derimod reiste der sig en betydelig Modstand, som førte til, at man for at hindre det engelske Sprogs Indførelse i 1805 fattede den Beslutning, at Synoden skulde forblive et tydsk talende Ministerium, og der kunde ikke tages Hensyn til noget Forslag, som vilde nødvendiggjøre Brugen af noget andet Sprog end det tydske ved Synodemøder og Forhandlinger. I 1806 udtraadte et betydelig Antal engelsktalende Lutheranere af Zions Menighed, og dannede St. Johannes engelsk-lutherske Menighed i Philadelphia; det var den 2den engelsk-lutherske Menighed og den første udelukkende engelske i Pennsylvauia. Da New York Ministerium stillede sig venlig overfor den engelsk-lutherske Virksomhed og søgte at fremme den, saa henvendte Menigheden sig dertil om Præst, og i October 1806 tiltraadte Pastor Dr. Ph. F. Mayer Embedet, ved hans Indsættelse assisterede Pastor R. Williston fra New York. De to engelsk-lutherske Præster og Menigheder hørte begge til New York Ministerium. Pastor Mayer virkede til stor Velsignelse i Menigheden til sin Død 1857. At den engelsk-lutherske Menighed fik en saadan trofast og dygtig Præst var til megen Velsignelse; om der end var en Del Modstand og Kampe, saa gik det dog en sund og god Udvikling imøde. I 1814—15 var der atter en stærk Bevægelse for at faa engelsk Gudstjeneste, og efter en Del Stridigheder var der flere Medlemmer fra Zions Menighed, som fra 1818 samlede sig til engelsk Gudstjeneste paa Akademiet; det førte til Dannelsen af St. Matthæus Menighed; de blev først midlertidig betjent af Pastor Christian Frederik Cruse, som havde faat Licence i 1816, derefter virket som Lærer, og betjent Coheney; i 1820 blev han ordineret til Diakon, og anerkjendt for Præst i 1824; han nævnes saa ikke mere i Synoden; efter at have været Professor ved Universitetet fra 1831 til 1833, traadte han over til Episkopalkirken og blev Præst. I 1827 fik Menigheden Pastor Dr. C. Ph. Krauth i Forbindelse med Pennsylvania-Synoden. Der blev i Aarenes Løb dannet flere engelsk-lutherske Menigheder, og deres Antal blev stadig forøget; men Trangen bliver ogsaa større og større, naar den opvoksende Slægt skal forblive i deres Fædres Kirke. Philadelphia har nu en 20 engelsk-lutherske Menigheder.

At engelsk-lutherske Præster gik over til Episkopalkirken hemmede

den engelske Missjon; ud over Landet blev Menighederne mere amerikaniserede, og der blev baade det tydske og engelske Sprog benyttet; men i New York, hvor der særlig tiltrængtes en engelsk-luthersk Menighed, blev Virksomheden for en Del standset; dertil kom at Episkopalkirken stillede sig venligt overfor den lutherske Kirke, og det blev fremholdt for de engelsktalende Lutheranere, at den episkopale og den lutherske Kirke var det samme, og havde samme Lære. Fra luthersk Side gik man ind paa samme Tankegang, trods det, at Episkopalerne underkjendte Lutheranernes Ordination og omordinerede de Præster, som traadte over til dem; der kom saaledes Udtalelser frem, at paa Steder, hvor der var en Episkopalkirke, skulde der ikke dannes engelsk-lutherske Menigheder; men de engelsktalende Lutheranere henvises til den episkopale Kirke, som maatte betragtes som den engelsk-lutherske Kirke, derved vandt Episkopalkirken, medens Lutheranerne tabte en stor Del af den opvoksende Slægt. Dr. Kunze raadede før sin Død Menigheden til at kalde Pastor F. W. Geissenhainer til sin Præst, og den fulgte Raadet, og i Februar 1808 blev Geissenhainer Kunzes Efterfølger. Idetmindste den første Tid havde han neppe Færdighed i det engelske Sprog til at han kunde prædike paa det, og af de Studenter, han forberedte, var der vist ikke andre end J. W. Starman, som med Færdighed kunde prædike paa Engelsk, Gudstjenesten blev derfor holdt udelukkende paa Tydsk; men Kravet efter engelsk Prædiken kom dog snart frem igjen i Menigheden. Pastor Geissenhainer nedlagde i 1814 Embedet, idet han raadede Menigheden til at kalde F. C. Schäffer til sin Præst; Menigheden gik ind derpaa og Schäffer modtog Kaldet; han var en dygtig ung Mand, som med Licence fra Pennsylvania-Synoden alt havde virket nogle Aar; han talede begge Sprog, maaske noksaa godt Engelsk. Kaldet, dateret 24de April 1815, lød paa, at han skulde prædike paa Tydsk og Engelsk. Han ønskede at blive staaende som Medlem af Pennsylvania-Synoden, hvor hans Fader og Brødre var Præster; men da han 1815 modtog Ordination fra New York Ministerium, sluttede han sig dog dertil, og var 1816 som dets Delegat ved Pennsylvania-Synodens Møde. Han prædikede om Formiddagen paa Tydsk og om Eftermiddagen paa Engelsk. Ved Reformationsfesten 1817 holdt han først tydsk Reformationsprædiken i sin Kirke, og med Biskop Hobarts Tilladelse blev der om Eftermiddagen holdt en almindelig Reformationsfest i St. Pauls Episkopal-Kirke, hvor Pastor Schäffer prædikede ud fra Teksten: „jeg tror, derfor taler jeg“ (2 Kor. 4, 13). Kirken var aldeles overfyldt, og store Skarer maatte gaa bort uden at kunne komme ind. Prædikenen blev siden udgivet. Under Dr. Schäffer tiltog særlig den

engelsk talende Del, han virkede derfor meget for at faa en egen engelsk-luthersk Kirke. Der blev kjøbt Byggegrund i Walker Street øst for Broadway, og der blev opført en smuk Kirke 72 Fod bred og 100 Fod lang, som kostede omtrent $45,000, dertil var der subskriberet omtrent $30,000; Kvinderne gav et smukt Orgel og et Sølvaltertøj. Den 22de December 1822 blev den nye engelsk-lutherske St. Matthæus Kirke indviet. Schäffer holdt en udmærket Prædiken, som siden blev udgivet. Pastor Geissenhainer blev nu kaldet igjen som tydsk Præst ved Kristus-kirken. De to Menigheder skulde staa i venlig Forbindelse med hinanden; men der rejste sig snart Forviklinger mellem dem, den tydske Menighed negtede at betale noget af Gjælden, som den engelske havde ventet; det førte til nye Forviklinger, og den 10de November 1826 blev St. Matthæus Kirke solgt for en Gjæld paa $14,000, og Pastor Schäffer nedlagde med det samme Embedet som Præst ved Kirken. Kirken blev kjøbt af Benjamin Birdsall, han havde været Kvækker, men var bleven omvendt og var nu med i den lutherske Menigheds Kirkestyrelse, og en god Ven af Geissenhainer; han gav $22,750 for den, og den 15de December 1827 overførte han Kirken til Kristus-Menigheden, paa de Betingelser, at den skulde betale ham, hvad han gav for den, og at den skulde forblive en engelsk-luthersk Kirke for den tydske Menigheds Efterkommere. Pastor F W. Geissenhainer jun. blev nu kaldet til sin Fader som Hjælpepræst, den tydske Menighed betalte hans Løn og lejede saa St. Matthæus Kirke til den engelske Del, som kun var meget lille, og i 3 Aar var der nu engelsk Gudstjeneste. Kristus-Kirken blev imidlertid for lille for tydsk Gudstjeneste, og Menigheden fik derfor Bestemmelsen forandret med Hensyn til Matthæus-Kirken, som udelukkende engelsk. Kristus-Kirken blev solgt i 1830 og hele Menigheden flyttede til Matthæus-Kirken, hvor der nu blev holdt tydsk Formiddags- og engelsk Eftermiddags Gudstjeneste. Efter den ældre Geissenhainers Død blev Pastor C. F. E. Stohemann tydsk Præst, den yngre Geissenhainer vedblev med engelsk Prædiken til 1840, da den engelske Del blev raadet til at slutte sig til St. James engelsk-lutherske Kirke, og efter en Del Forhandlinger gik St Matthæuskirken over til at blive tydsk.

Da Matthæuskirken blev solgt og Schäffer fratraadte, lejede hans Venner en Bygning i Pearl Street nær ved Chatham, kjendt under Navn af Ny-Jerusalems Kirke, og der blev dannet en ny selvstændig engelsk-luthersk Menighed, som den 20de Februar 1827 blev indcorporeret under Navn af „Den engelske evangelisk-lutherske St. James (Jacobs) Kirke i New York.“ Den 30te Marts, kun 40 Dage efter Menighedens Stiftelse, blev Menigheden foræret Skjøde paa 3 Bygge-

grunde paa hvilke der stod en Irsk Presbyterian Kirke; Giveren vilde være skjult, og var det i lang Tid, tilsidst fik man vide, at det var Peter Lorillard. Kirken blev istandsat og indviet den 15de Maj 1827 af Dr. Pohlmann, assisteret af Schäffer og Görtner. Der virkede nu Schäffer til sin Død den 26de Marts 1831. Efter ham kom Pastor W. D. Strobel, fra 13de Juni 1831 til Foraaret 1841; han blev efterfulgt af Pastor C. Martin fra 31te October 1841 til 31te Januar 1851. — Da Byen udvidede sig, blev Kirkens Beliggenhed uheldig, den blev saa solgt i 1843, og Menigheden benyttede St. Matthæus-Kirken, til deres nye Kirke i Mulberry Street blev indviet den 10de Maj 1846. Pastor James L. Schoch blev valgt til Præst den 1ste Juli 1851. Det viste sig snart, at den nye Kirke laa paa et ligesaa uheldigt Sted. Menigheden fik saa anskaffet igjen en ny Byggegrund i 15de Street, og den 10de November 1856 blev Grundstenen lagt, og den 11te November 1857 blev den nye St. James Kirke indviet; St. Matthæus-Kirken gav $5,000 til den nye Kirkes Opførelse. Pastor Schoch var Præst for Menigheden, til han 28de October 1864 prædikede for sidste Gang, Dagen efter forsvandt han, og det er aldrig lykkes at faa det opklaret, hvor han er bleven af. Pastor Dr. A. C. Wedekind var Præst fra 27de Juni 1865 til 1880. Saa blev Pastor Dr. J. B. Riemensnyder af General-Synoden (New York og New Jersey Synoden) Præst ved Kirken. I 1868 blev der stiftet en ny engelsk-luthersk Menighed, som fik kjøbt Kirke i 21de Street, under Navn af Trinitatiskirke (Trinity) med Pastor Dr. G. F. Krotel til Præst. Ud fra Trinitatis Menighed udgik Epiphany Missjon, som blev forestaat af Pastor Dr. D. H. Geissinger, han blev efterfulgt af Pastor F. F. Buermyer. Missjonen benyttede først en Sal, men ved Pastor Buermyers nidkjære Virksomhed har Menigheden lejet en forhenværende Unitarkirke i 128de Street, nær 4de Ave., som siden er bleven smukt indrettet til luthersk Kirke. Trinitatis og Epiphany Menigheder hører til Pennsylvania-Synoden. Den engelsk-lutherske Missjon har ikke nær havt den Fremgang i New York, den burde, og meget er derved gaat tabt. I Brooklyn er der ligeledes kun et Par engelsk-lutherske Kirker af General-Synoden. Der er vel flere Præster, som prædiker i begge Sprog; men skal Ungdommen bevares for den lutherske Kirke, tiltrænges der en kraftigere engelsk-luthersk Missjon. Efter at New York Ministerium havde været en hel Del amerikaniseret, skilte de engelsktalende sig siden mere fra det, ved Dannelse af nye Synoder, og Ministeriet blev baade mere strængt luthersk og mere tydsk; det har vel engelsk-lutherske Præster og Menigheder, og Præster, som taler begge Sprog; men det maa dog betragtes, som det

ogsaa hævder, som et tydsk-luthersk Ministerium. I Forbindelse med New York Ministeriums Virksomhed kan ligeledes nævnes Pastor Dr. J. Bachmans engelsk-lutherske Menighed i Charleston, Syd Carolina; han blev Præst der 1815, og var Medlem af Ministeriet, til han 1824 sluttede sig til Syd Carolina Synoden, hvis dygtige Formand han i lang Tid var.

Pastor **Georg Strebeck**, er født af lutherske Forældre og blev konfirmeret af Pastor Dr. D. Kurtz i Baltimore; men siden gik han over til Methodisterne, og skulde have været uddannet til Præst hos dem. Ved Dr. Kunzes Indflydelse blev han imidlertid draget tilbage til den lutherske Kirke, og fik en Lærerplads i Dr. Kunzes Menighed, medens han tillige skulde studere Theologie. Han var det engelske Sprog fuldkommen mægtig, og da Dr. Kunze virkede meget for engelsk Gudstjeneste og Menighed, at Ungdommen ikke skulde gaa tabt for den lutherske Kirke, saa var det hans Hensigt at afhjælpe denne Trang ved Strebeck. Allerede medens han endnu studerede, kom han til at prædike paa Engelsk. Sammen med Strebeck samlede Dr. Kunze en engelsk Salmebog og Bønnebog til Brug for de Menigheder, som talte Engelsk, den udkom 1795. Strebeck havde oversat den Augsburgske Konfession fra Latin; men den naaede ikke at komme med. I 1794 fik Strebeck Kandidat-Licence fra New York Ministerium som engelsk Medhjælper hos Dr. Kunze, og som saadan virkede han i 2 Aar til han blev ordineret den 25de September 1796 ved Synodens Møde i Rhinebeck. Før sin Ordination afgav og underskrev han følgende højtidelige Erklæring:

I vor Overhyrde Jesu Navn Amen!

Ved denne Erklæring bevidner jeg Georg Strebeck, Licence Kandidat for det hellige Præsteembede, at efter at jeg ved en den 22de September 1796 i Rhinebeck, Dutsches Co., New York, afholdt Ministerialforsamling er bleven erklæret for dygtig til at forvalte det hellige Præsteembede i den evangelisk-lutherske Kirke, at jeg vil forkynde Guds Ord purt og rent i Overensstemmelse med vor Kirkes symbolske Bøger. Endvidere lover jeg, at jeg ikke vil indtrænge mig i nogen af mine Embedsbrødres Menigheder, eller udføre Embedsforretninger i dem, uden at han forlanger det, eller det er med hans Tilladelse. Ligeledes vil jeg vise skyldig Lydighed mod Embedsbrødre og underkaste mig det ærværdige Ministeriums og Seniors Tilrettevisninger. Alt dette lover jeg for Gud, mine Herrer Embedsbrødre og den hele forsamlede Menighed.

Rhinebeck den 25de September 1796.

Georg Strebeck.

Efter sin Ordination vedblev han endnu en lille Tid at være Medhjælper hos Kunze; men Tanken var, at den engelsktalende Del skulde danne en selvstændig Menighed under Kunzes Opsigt; men dog saaledes, at den stod uafhængig med egen Præst. Den 16de Juli 1797 skilte Pastor Strebeck sig med sin lille engelske Del fra den gamle Menighed og dannede: Zions engelsk-evangelisk-lutherske Menighed; det var den første udelukkende engelsk-lutherske Menighed i Amerika; den var kun lille, men den havde godt Haab om at udvikle sig under Herrens Velsignelse. Ved Begyndelsen var der kun 19 Kommunikanter, men ved den anden Altergang var der allerede 47 Samme Aar udgav Strebeck en ny engelsk Salmebog under Titel: "A Collection of Evangelical Hymns made from Different Authors and Collection, for the English Lutheran Church in New York, By George Strebeck New York: Printed by John Tilbout 1797." Dertil var føjet Liturgien og Oversættelse af den Augsburske Konfession, den var i lille Format paa 263 og 130 Sider. I Liturgien havde Strebeck foretaget en Del Revisioner paa egen Haand, der just ikke alle var heldige; han havde blandt andet sat Evangelierne foran Epistlerne. Den lille Menighed tog fat med freidigt Mod paa at faa egen Kirke og 11te October 1801 kunde den engelsk-lutherske Kirke paa Hjørnet af Mott og Cross Street, New York, indvies. Før Indvielsen blev der oplæst et Brev fra Dr. Kunze til Præst og Styrelse, hvori deres Stilling til ham og Ministeriet blev paapeget. Dr. Kunze indviede Kirken med Tale ud fra 2 Krønik. 7, 5 om Salomons store Offer i Tempelet, hvor „Kongen og alt Folket indviede Guds Hus." Talen, Indvielsesformularen og Strebecks Bøn blev trykt. I 10 Aar stod Strebeck som engelsk-luthersk Præst, først som Hjælpepræst ved Kristus-Kirken, siden som selvstændig Præst for Zions Menighed; men 1804 nedlagde han Præsteembedet, traadte over til Episkopalkirken og blev ordineret til Diakon og siden til Præst. I Marts 1805 stiftede han St. Stephens Episkopalkirke, og til den sluttede sig omtrent hele Kirkestyrelsen fra Zions Kirke, samt en Del, som havde været Medlemmer i Kristus og Zions Menigheder. I timelig Henseende var den ny Menighed godt stillet; thi fra 1805 og til den kom ret paa Fode, blev den støttet fra den rige Trinitatis Kirke med en Sum der naaede $32,000. Siden flyttede Strebeck fra New York og fra 1811 til 1813 var han Rektor for St. Georgs Menighed i Madison Co., Virginia.

Student **Lorenz van Buskerk** er født 1774 i New York, og tilhørte en gammel hollandsk-luthersk Familie, som stod i stor Anseelse i

den hollandske Menighed i New York og Hackinsack. Pastor J. van Buskerk, som var født i Amerika 1739, tilhørte samme Familie. Lorenz van Buskerk studerede under Dr. Kunze, og var en i alle Henseender lovende ung Mand til hvem der var knyttet mange Forhaabninger, særlig med Hensyn til en engelsk-luthersk Menighed i New York. Selv længtes han inderlig efter at virke for Guds Rige, og som Student prædikede han ofte paa Engelsk. Men da han omtrent stod ved sine Længslers Maal for ved Ordinationen at indtræde i det hellige Embede, da kaldte vor Herre ham herfra den 21de April 1797 i en Alder af 23 Aar. Samme Aar blev der til hans Minde indgivet 6 af hans engelske Prædikener med en Indledning af Dr. Kunze. Herrens Tanker er ikke vore Tanker, det faar man saa ofte at se, ogsaa her ved den unge nidkjære Mands Død; men om vi ikke altid forstaar hans Vilje, saa skal vi dog forstaa dem herefter, naar man overgiver alt i Herrens Haand.

Pastor **David Austin**, havde været Præst i den Presbyterianske Kirke, men paa Grund af sine chiliastiske Anskuelser kunde han ikke finde sig tilrette der; han gik saa vidt, at han optraadte med en højtidelig Forkyndelse af Verdens Undergang den 15de Maj 1796; paa Grund af dette Sværmeri blev han udelukket af Presbyteriankirken. Da Pastor Strebeck gik over til den Episkopale Kirke, søgte den engelsk-lutherske Menighed at faa Austin til at betjene sig, og han kom ogsaa til at betjene Zions engelsk-lutherske Menighed i nogle Maaneder i Begyndelsen af 1805; men hos Lutheranerne kunde han heller ikke finde sig tilrette; saa søgte han forgjæves om at blive optagen hos Congregationalisterne, endelig tog Baptisterne imod ham, hvor han saa blev omdøbt.

Pastor **Ralph Williston**, havde været Methodistprædikant, blev optaget paa Prøve 1796 og var siden den Tid Prædikant. Han blev senere examineret af Ministeriet, da han blev kaldet til Præst for Zions engelsk-lutherske Menighed i New York. Han underskrev en Erklæring, at han antog de lutherske Bekjendelsesskrifter, og 1805 blev han ordineret med den Betingelse, at han skulde tilhøre New York Ministerium. Sin første Prædiken for Menigheden holdt han den 7de Juli 1805. I 1806 indtraadte han i Ægteskab med Frøken Magdalena Ressler, Datter af Jacob Ressler, en af Trinitatis Menigheds Kirkeraad. Samme Aar udgav han en lille engelsk Salmebog med Evangelier og Epistler samt Liturgie under Titel af: "A Choice Selection of Evangelical Hymns from various Authors for the use of the English Evangelical Lutheran Church in New York by Ralph Williston",

saavel en Del Salmer som Liturgie var en Del ulutherske. Da Pastor Ph. F. Mayer blev indsat som den første engelsk-lutherske Præst i Philadelphia var Williston med og deltog i Indsættelsen. Han vedblev at betjene Menigheden til 1810, da han med hele sin Menighed udtraadte af den lutherske Kirke og blev ogtagen i den Episkopale Kirke, saaledes endte den første engelsk-lutherske Menighed i Amerika. De trykkende Kaar Menigheden havde levet under, den trykkende Gjæld, og saa de gode Tilbud om Hjælp fra Trinitatis Episkopalkirke om de vilde træde over, bidrog sikkert en Del dertil, og det kan ikke negtes, Menigheden blev støttet af den rige Kirke; thi den skal have modtaget en Hjælp op til $39,270. Williston blev saa omordineret til Præst i Episkopalkirken.

Pastor Dr. **Philip Frederick Mayer** Søn af Georg Friederick Mayer og Hustru Marie, er født i New York den 1ste April 1781. (Hans Moder blev anden Gang gift 1805 med Pastor Dr. F. H. Quitman). Han gik først i Skole hos Hr. Campbell og blev derfra i 1795 optaget i Columbia College, hvorfra han tog Eksamen med Udmærkelse i 1799. Derefter studerede han Theologie under Dr. Kunze, i et 3 Aars Kursus; foretog derefter en Rejse omkring i flere af de større Byer. Han var den første Kandidat som New York Ministerium gav Licence, den 1ste September 1802. I 1803 blev han kaldet til Præst i Loonenburg (Athen) og blev i October samme Aar efter Synodens Møde i Wurtemberg ordineret til Præst i St. Peters Kirke i Rhinebeck. Kort efter at han var bleven Præst kunde han føre sin Brud Frøken Lucy W. Rodman, Datter af Daniel Rodman i New York, hjem som sin Hustru, de blev viet den 24de Maj 1804. Her virkede han nu under stor Velsignelse 3 Aar. I Philadelphia var der en stor Bevægelse for at faa engelsk Gudstjeneste, og da Synoden havde fattet den Beslutning 1805, at den skulde vedblive at være tydsktalende, saa udtraadte en Del og 1806 stiftedes St. Johannes engelsk-lutherske Menighed i Philadelphia, den første udelukkende engelske Menighed i Pennsylvania. De sendte derpaa Kald til Pastor Mayer, som han modtog. I October 1806 tiltraadte han Embedet i Philadelphia; ved hans Indsættelse som engelsk-luthersk Præst assisterede Pastor R. Williston fra New York; Pastor Mayer virkede i Philadelphia til sin Død. I 1812 blev han af Synoden udnævnt til at samle en engelsk Salmebog til Brug ved Gudstjenesten, hvortil der skulde føjes en Liturgie; hvilke Arbejde han udførte med stor Dygtighed, den blev udgivet med Titel: "Liturgy and Prayers, published

by the Synod of New York." Han udgav foruden et Par andre Skrifter. Han var meget afholdt som Præst og Sjælesørger, og virkede til megen Velsignelse. Fra Pennsylvania Universitet fik han den theologiske Doktorgrad i 1823 og fra Columbia College i 1837. Sin sidste Prædiken holdt han sidste Søndag i Februar 1857; han døde rolig og glad den 16de April 1857. Han var Fader til 8 Børn, deraf overlevede de 6 ham, tilligemed hans Hustru.

Pastor Dr. **Christian Frederick Schäffer**, Søn af Pastor Dr. F. D. Schäffer og Hustru Rosina er født den 12te November 1792 i Germantown, Penn. Fra Barn af var han meget tankefuld og af et fromt og blidt Sind. Han havde tidlig Lyst til Studeringerne, og da han var konfirmeret tog han alvorlig fat for at uddanne sig til Præsteembedet. De klassiske Studier fik han i Akademiet, og de theologiske omtrent udelukkende hos sin Fader. Han fik Licence fra Pennsylvania-Synoden 1812, og 12te November 1812 tiltraadte han sin Virksomhed i Harrisburg, her virkede han velsignelsesrigt. Han prædikede baade paa Tydsk og Engelsk. Efter at have virket der i 3 Aar fik han Kald fra Kristus-Kirken i New York, hvor Kaldet af 24de April 1815 lød paa, at han skulde prædike paa Tydsk og Engelsk. Han modtog det; men ønskede at blive staaende som Medlem af Pennsylvania-Synoden, da hans Fader og Brødre tilhørte den, men da han 1815 blev ordineret af New York Ministerium, sluttede han sig dertil, og var saa 1816 Delegat til Pennsylvania-Synodens Møde. Hans Komme til New York var til megen Velsignelse; Folket samlede sig talrigt om hans Forkyndelse af Ordet. Ved Reformationsfesten 1817 talte han først paa Tydsk i sin egen Kirke, og om Eftermiddagen holdt han en almindelig Reformationsfest paa Engelsk med Biskop Hobarts Tilladelse i St. Pauls Episkopal-Kirke, som blev helt overfyldt, og endda maatte en stor Mængde gaa bort uden at kunne komme ind. „Jeg tror, derfor taler jeg" 2 Kor. 4, 13., det var Teksten til Prædikenen, som blev udgivet. Hans engelske Prædiken samlede meget Folk, og at der kunde blive en selvstændig engelsk-luthersk Menighed virkede han meget for. Han fik kjøbt Byggegrund i Walker Street, og fik opført en smuk Kirke, og den 22de December 1822 blev St. Matthæus engelsk-lutherske Kirke indviet. Pastor Schäffer som var inderlig glad ved at være kommen saa vidt holdt en udmærket Prædiken, som siden blev udgivet. Han blev nu udelukkende engelsk-luthersk Præst. Hans Glæde skulde dog lide betydelig Skaar; det var Forudsætning, at den tydske og engelske Menighed skulde virke i Forening, og det var Haabet, at den tydske Menighed

skulde hjælpe den engelske; men i Stedet derfor blev der en Del Forviklinger, der endte med, at Shäffer fratraadte som Præst ved St. Matthæus Kirke, som blev solgt for Gjæld, den kom dog til at gaa tilbage til den tydske Menighed. Pastor Schäffer vilde ikke opgive sin engelske Virksomhed Hans Venner lejede en Bygning i Pearl Street nær ved Chatham, som var kjendt som Ny Jerusalems Kirke; der begyndte han sin Virksomhed, og dannede St. James engelske evangelisk-lutherske Menighed i New York. Kun 40 Dage efter blev han 30te Marts 1827 glædelig overrasket ved, at der blev foræret Menigheden Skjøde paa 3 Byggegrunde paa hvilke Plads der stod en Kirke, som saa blev istandsat og indviet 15de Maj 1827 af Dr. Pohlmann under Medvirkning af Schäffer og hans gamle Fader og Görtner. Den ædle Giver vilde være skjult og var det i lang Tid; men man fik dog at vide, det var Peter Lorrillard.

Nu havde Pastor Schäffer et Hus til sin lille Flok og han var inderlig glad og taknemlig derfor. Han virkede der til sin Død, som indtraf 4 Aar efter. Schäffer var en lærd og dygtig Mand, samt af et ualmindeligt smukt Ydre, et mildt Væsen, af en noget jødisk Type. Han var en trofast Ven og en from Kristen. Han var i flere Aar tydsk Korespondent til "New York Spactator". Han syslede en Del med Naturhistorie og fik af Kongen af Preussen Guldmedalie for hans Virksomhed i at give Oplysninger om Amerikas Naturhistorie. Han fik ligeledes en Udnævnelse til Professor i tydsk Sprog og Literatur ved Columbia College. Virke for Guds Rige og føre Sjælene til Herren, det var dog for ham Hovedsagen. I 1830 fik han den theologiske Doctorgrad fra Collumbia College i New York. Han led af Brystsvaghed og i hans sidste Leveaar var han meget lidende; men han bar sin Lidelse med Taalmodighed og Hengivenhed i Herrens Villie. Hans Ven Pastor Dr. Milnor ved St. Georgs Episkopal-Kirke besøgte ham ofte under hans Sygdom, og meddelte ham den hellige Nadvere til Styrkelse før han skulde gaa gjennem Dødens mørke Dal; men der igjennem hjem, som vi haaber, til Lammets Bryllupsnadvere. De sidste Dage han levede var haarde og fulde af Smærte; men under Lidelsen vokste Troens Glæde og Frimodighed. Da Kræfterne svandt bort, og Dødens Træthed lagde sig over ham, klagede han over, at han blev saa svag, saa han vist ikke til den sidste Stund kunde aflægge et saadant Vidnesbyrd om Forløserens Naade og Magt, som han dog saa gjerne vilde. Saa faldt han bevidstløs hen og laa saaledes flere Timer; man ventede, han skulde slumre ind til den sidste Hvile; da han saaledes havde henligget nogen Tid, slog han Øinene op og saa sig fuldt bevist

omkring, og med tydelig Røst udbrød han: „Sejer! Sejer! Takket være Gud som giver os Sejer formedelst vor Herre Jesus Kristus“ (1 Kor. 15, 57). Det var Vidnesbyrdet om Sejren over Døden, som havde mistet sin Braad ved Jesu Død og Opstandelse; han var død, men med Sejersraabet paa Læberne, den 26de Marts 1831. Der var ualmindelig mange, som samlede sig til hans Begravelse; han havde virket nidkjært for Guds Rige og vundet mange Venner. Vennen Pastor Dr. Milnor holdt Ligtalen. Den engelsk-lutherske Præst Dr. Ph. F. Mayer fra Philadelphia holdt siden en Mindetale over ham.

Dr. Schäffer udgav adskillige Skrifter.

Pastor, Dr. theol., phil. & jur. **John Bachman** er født i 1790 ved Schagticoke, Rensselaer Co., N. Y., hvor hans Forældre ejede en Landejendom, som de dyrkede ved Hjælp af Negerslaver, en af dem holdt særlig meget af John Backman og ledsagede ham stadig, naar han som Dreng tog ud paa Jagt, hvad han holdt mere af end Landarbejdet. Han kom siden til Pastor A. T. Braun for at studere, og hos denne dygtige Præst fik han en god og grundig Uddannelse. I 1813 fik han Licence fra Synoden og blev Præst for Gilead og Schagticoke Menigheder, foruden nogle andre Smaakredse. Han vandt alles Kjærlighed og den unge Prædikant virkede til megen Velsignelse; han prædikede paa Engelsk, skjøndt Størstedelen af Menigheden var tydsktalende. Hans Helbred var ikke godt, Lungerne var angrebne, og han blev af Lægerne tilraadet at prøve et mildere Klima. Samtidig kom der fra Charleston, Syd Carolina, Forespørgssel til Dr. Quitman, om han kunde give dem Anvisning paa en Præst. Dr. Quitman og Bachmans Ven, Pastor Mayer i Philadelphia foreslog derpaa ham, og der kom straks Kald fra Menigheden, som han modtog paa 9 Maaneder; hans Menighed og Familie haabede nemlig, at han skulde komme tilbage, naar hans Helbred blev bedre; men det blev anderledes, vor Herre havde en stor Gjerning til ham i Syden, og han blev der til sin Død. At han skulde bort vakte stor Bedrøvelse i hans Menigheder, og da han holdt sin Afskedsprædiken i Gileadkirken, var der en saadan Graad, at han neppe selv kunde tale for Bevægelse. Efter Prædikenen sang de en Afskedssang, men i Haabet om, han igjen skulde komme til dem. I den Tid han havde virket der, havde han døbt 48. Der blev holdt et ekstra Synodemøde i Rhinebeck, N. Y., i December 1814, hvor han blev ordineret af Dr. Quitman i Rhinebeck Kirke, hvor han ogsaa var døbt. Derfra rejste han lige til sin nye Virksomhed. Han standsede og prædikede hos sin Ven Dr. Mayer i Philadelphia; men fortsatte

ellers Rejsen uafbrudt i Postvogn ad de daarlige Veje til sit Maal. Han ankom til Charleston den 10de Januar 1815, og samme Dag var han med ved en Begravelse. Den 12te var Styrelsen samlet og han tiltraadte nu sin Gjerning; den 16de havde han den første Barnedaab. Vor Herre lagde sin Velsignelse til hans Virksomhed, og det varede ikke længe, før der blev besluttet at bygge en ny Kirke og en Indsamling blev sat igang. I Sommertiden maatte han tage en Rejse til New York, baade for sit Helbred og for at se sine Kjære. Medens han var borte, lagde Biskop Dehon Grundstenen til den nye Kirke, som man nu arbejdede paa med Iver. I sin nye Virkekreds fandt han sig en Brud, hun var et Barnebarn af Pastor Martin, og i 1816 holdt han Bryllup med **Frøken Martin.** Den 18de Januar 1818 blev den nye smukke Kirke indviet, som kostede $28,674. I de følgende Aar blev der fremdeles arbejdet paa dens Forskjønnelse. I 1819 blev der begyndt med Søndagsskole og med flere Velgjørenheds Foretagender indenfor Menigheden. Ved sin Ankomst blev Bachman Medlem af det tydske Selskab, Bibelselskabet og flere andre. Han vedblev at staa i New York Ministerium, og baade af Helbredshensyn som paa Grund af Synode- og Slægtskabsforbindelse rejste han almindelig om Somren til New York, han var der saaledes i 1815, 1817, 1818, 1819 og 1823. Da Syd Carolina Synoden blev stiftet, sluttede han sig til den og blev dens Præsident, som han var i 10 Aar, indtil han negtede at modtage Gjenvalg. I 1824 rejste han til Savannah og de gamle Salzburger Menigheder i Ebenezer, Georgia, hvor han kom og lukkede den gamle Pastor Bergmans Øjne og fik hans Søn ordineret til luthersk Præst. I 1827 var han igjen om Somren i New York, hvor han længe laa meget syg. Ved siden af sin Virksomhed forberedede han flere unge Mænd for Præstegjerningen. Præsterne S. A. Mealy, J. G. Schwartz, J. P. Margast, W. D. Strobel, E. A. Bolles, W. Müller, E. Hort, T. Boinest, J. B. Haskell m. fl. har studeret under ham. Da der ikke var noget Præsteseminar i Syden, arbejdede Bachman paa at faa et saadant oprettet, hvad ogsaa lykkedes i 1829—30 med Pastor J. G. Schwartz som Professor; men han døde allerede i 1831; det lykkedes saa at faa Bachmans Ven fra New York Ministerium, Dr. Hazelius til Professor ved Seminariet i Lexington. I 1836 kunde han paa Grund af daarligt Helbred ikke komme med til Synodens Møde, og da han i Efteraaret 1837 atter var meget daarlig, opmuntrede hans Menighed ham til at foretage en Rejse for sit Helbred, og i 1838 rejste han til Europa; det var hans Tanke, da han sejlede over Havet, at han saa sit Fødeland for sidste Gang, og at han skulde dø iblandt

Fremmede; men Rejsen styrkede ham. Paa 8 Maaneder gjennemrejste han næsten hele Europa og blev overalt modtaget med Kjærlighed, alt gjorde, at han med fornyet Kraft kom tilbage i Januar 1839. I 1835 var han bleven Doctor i Theologie fra Pennsylvania College og 1838 blev han Doctor i Philosophie fra Universitetet i Berlin og Doctor i Jura fra South Carolina Universitet. I Charleston prædikede han i Begyndelsen som Regel 3 Gange hver Søndag; siden tog de unge Mænd, der studerede hos ham Del i Virksomheden, og der blev efterhaanden dannet flere Menigheder, og Missjonsvirksomheden bredte sig vidre ud omkring; selv øvede han megen Missjon; ved Synodemøder plejede han som oftest at prædike ude i Skovene. Han fik en Indremissjonær til at rejse omkring i Staten, og i 1845 fik en Neger Boston Drayton af hans Menighed Licence og blev udsendt som Missjonær til Afrika; Negerne bidrog en Del til Udsendelse og Underhold. At Bachman havde en stor Virksomhed kan sees deraf at han i 1860 døbte 67 Hvide og 76 Sorte, konfirmerede 19 Hvide og 40 Sorte, havde 370 Hvide og 190 Sorte ved Herrens Bord. Søndagsskolen havde 20 Lærere og 120 Elever. Han fortsatte sit virksomme Liv til en høj Alder, det blev hans eneste Menighed efter hans Ordination, han fik mange gode Tilbud; men han vilde ikke forlade sit kjære Charleston. Engang sagde han, kun hvis han kunde blive mere virksom og nyttig, vilde han leve sit Liv om igjen; men til den Frelsers Naade og i hans Hænder, som døde for en falden Verden, vilde han overgive alt. Vor Herre kaldte ham herfra den 24de Februar 1874 noget over 84 Aar. Han var Forfatter til en Række forskjellige Skrifter, og af forskjelligt Indhold.

I 1804 udtalte Dr. Kunze i et Brev til Pennsylvania-Synoden det Haab, at der endnu ikke var nogen af Præsterne, som offentlig negter: „Herren som os kjøbte"; men der laa tillige ved dette Haab en Frygt for den frembrydende Rationalisme og Vantro vilde føre det dertil, og han havde Grund. Rationalismen var iblandt dem og ikke mindst i New York Ministerium. Saalænge Dr. Kunze stod som Formand maatte de Præster, som blev optagen i Synoden og de Kandidater, som blev ordineret, forpligte sig paa at lære i Overensstemmelse med Guds Ord og de symbolske Bøger, da han var død blev det helt anderledes. Dr. F. H. Quitman blev valgt til Formand efter Kunze, han havde studeret under Rationalisten Semler i Halle og var meget paavirket af ham, det kom dog ikke meget frem medens Kunze

levede; men saasnart han var død og Quitman blev Formand, kom det til at gaa i rationalistisk Retning. Det var 6 Uger efter Kunzes Død, Synoden havde Møde og Quitman blev Formand. Aaret efter blev der ved Synodemødet foreslaaet at udgive en ny engelsk Katekismus passende for „den opvoksende Slægts Krav." Quitman udgav saa nogle Aar efter sin „Evangelisk Katekismus", den afveg helt fra Luthers; ved Inddelingen havde han blandt andet sat Troesartiklerne foran Budene. Spørgsmaal og Svar var fuldstændig Rationalisme. Som en Protest udgav siden hans Stedsøn Dr. Mayer en anden engelsk Katekismus, som var langt bedre evangelisk og luthersk. Dr Kunzes engelske „Salme- og Bønnebog" skulde ogsaa afløses, en ny blev udgivet af Quitman, den var tilegnet Pennsylvania-Synoden; men Synoden lagde den i al Stilhed tilside. Den lutherske Bekjendelse blev der ikke lagt megen Vægt paa. Synodens Konstitution blev forandret, og der blev blandt andet indført en Paragraf ved hvilke det blev tilladt at optage ordinerede Præster i Synoden fra hvilkensomhelst Bekjendelse, uden at fordre, de skulde binde sig til at lære i Overensstemmelse med de symbolske Bøger; hvad der fordredes, var Rationalismen: Dyd og gode Gjerninger, „Fromhed, god Karakter og en god Uddannelse." Den lutherske Bekjendelse blev for en Del trængt tilbage, og det sande Kristenliv led meget derved. Da Quitman, som mange af Rationalisterne, var en from og dygtig Mand, øvede han en hel Del Indflydelse. Man regner den rationalistiske Periode varede omtrent i 20 Aar; fra 1807 altsaa til omtrent 1827.

Synodens Møder blev holdt paa følgende Steder:

Det 16de Synodemøde blev holdt fra 5te til 8de September 1807 i Schoharie. Der var tilstede: Dr. Quitman, Grotz sen., Braun, Wieting, Møller, Willeston, Wichtermann og Wackerhagen, samt Kandidat F. G. Mayer, som blev ordineret, og 12 Delegater. Dr. Kunze var død 24de Juli 1807. Aaret forud var han ikke med ved Synodemødet, saa da var det Dr. Quitman, som var den ledende; han blev nu den, der som Synodens Præsident fik en Del Indflydelse paa Synodens Udvikling.

I 1808 blev der ikke afholdt Synodemøde, Pastor M. Grotz blev ordineret.

Det 17de Synodemøde blev holdt fra 2den til 3die September 1809 i Rhinebeck: Der var: Quitman, Møller, Braun, Wichtermann, Uhl, F. G. Mayer, F. W. Geissenhainer, som

blev optagen i Synoden, Wackerhagen, Williston og Wm. Quitman som fik Licence, samt 13 Delegater.

E. L. Hazelius blev ordineret 1809. — I 1810 var der ikke noget Synodemøde.

Det 18de Synodemøde blev holdt fra 2den til 3die September 1811 i Würtemberg. Der var Præsterne: Quitman, Geissenhainer, Wackerhagen, Ph. Mayer, F. Mayer, E. L. Hazelius og P. W. Domeiers, som blev Medlem af Synoden. Der var 14 Delegater. W. Starman fik Licence 1811.

I 1812 blev der ikke holdt Synodemøde.

Det 19de Synodemøde blev holdt fra 3die til 5te September 1813 i Guilderland. Der var Præsterne: Quitman, Møller, Wackerhagen, Domeiers og F. Mayer, samt 12 Delegater. I. Backman fik Licence.

I 1814 var intet Synodemøde.

Det 20de Synodemøde blev holdt fra 4de til 5te September 1815 i Rhinebeck. Der var Præsterne: Quitman, F. Mayer, Wackerhagen, J. Backman, Uhl, Møller, Wieting, Wichtermann, Hazelius, Domeier og Ph. Mayer, samt 7 Delegater. F. C Schäffer blev ordineret, Wm. Teal fik Licence og Pastor J. Molther blev optagen i Synoden i 1815. L. Merkel blev ordineret 1815. Kort efter Synodemødet blev Hartwick Seminar aabnet den 15de September 1815.

Det 21de Synodemøde blev holdt i Begyndelsen af September 1816 i Sandlake. Der var Præsterne: Quitman, Wackerhagen, F. Mayer, Ph. Mayer, Møller, Uhl, Wieting, Hazelius, F. C. Schäffer, J. Molther og Wm. McCarthy, som blev ordineret, samt 9 Delegater. D. Hendricks fik Licence.

Det 22de Synodemøde blev holdt fra 7de til 8de September 1817 i Claverack. Der var Præsterne: Quitman, Wackerhagen, F. Mayer, J. Molther, L. Merkel, Backman, Hazelius, Uhl, McCarthy, Wichterman, samt D. Hendricks som blev ordineret og Wm. A. Teall, samt 3 Delegater.

Det 23de Synodemøde blev holdt fra 31te August til 1ste September 1818 i Albany. Der var Præsterne: Quitman, F. Mayer, Ph. Mayer, Wackerhagen, Merkel, Molther, Domeiers, McCarthy, Uhl, F. C. Schäffer, Hazelius, Hendricks og Teall, samt 11 Delegater. Lintner og J. R. Goodman fik Licence.

Det 24de Synodemøde blev holdt fra 4de til 7de September 1819 i Rhinebeck. Der var Præsterne: Quitman, F. Mayer, Ph. Mayer, Wackerhagen, Uhl, McCarty, Merkel, Schäffer, Hendricks, G. A. Lintner, som blev ordineret, Teall og G. B. Miller som fik Licence, samt 9 Delegater. Pastor J. C. W. Yeager som Delegat fra Pennsylvania-Synoden.

Det 25de Synodemøde blev holdt fra 26de til 29de August i Germanstown. Der var Præsterne: Quitman, Wackerhagen, F. Mayer, Uhl, Schäffer, Hazelius, Domeier, McCarthy, Lintner, Starman, samt 9 Delegater. H. Pohlman fik Licence og blev ordineret i 1821.

1820 holdt Synoden sit 25de Møde, og det var saaledes Jubilæums-Aar. Efter Stiftelsen 1786 var det saaledes 25 Aars Jubilæum i 1811; men da der ikke var bleven afholdt Møde hvert Aar, var det først 9 Aar senere, den kunde holde sit 25de Møde. Vor Herre havde været med, og trods det meget, som vilde hindre Udviklingen, var det gaat fremad under hans Velsignelse.

Pastor Dr. **Frederick Heinrich Quitman** er født den 7de August 1760 i Iserlohn, Hertugdømmet Cleve, nu preussisk Westphalen, af Forældrene Stephen Heinrich Quitman og Hustru Anna; Faderen var Havn-, Dam- og Militær-Vejinspectør. Fra Barn af havde han stor Lyst til Bogen, og det blev derfor besluttet, at han skulde studere, han kom da i Skolen i Halle, hvorfra han siden afgik til Universitetet; hans nærmeste Venner holdt ikke meget af, at han skulde studere til Præst; men det var særlig dertil han havde Lyst, saa han besluttede at studere Theologie. Professorerne paa den Tid var: Knapp, Niemeyer og Semler. Efter at have bestaat Eksamen med Udmærkelse blev han Huslærer hos Fyrsten af Waldeck, hvor han forblev i 2 Aar. Han modtog derpaa Kald som Præst for den lutherske Menighed paa den hollandsk-vestindiske Ø Curacoa, og blev ordineret af det lutherske Konsistorium i Amsterdam. Et Aarstid eller saa omtrent efter at han var kommen til Curacoa blev han i 1784 gift med Frøken Anna Elizabeth Hauyk, Datter af en Kjøbmand der paa Øen. Han virkede i sin Menighed i 12 Aar indtil Negerslavernes Opstand nødsagede ham til med Hustru og Børn at rejse til Amerika, hvorfra det var hans Hensigt at rejse til Holland. Han kom til Amerika den 2den Juni 1795 og henvendte sig straks til Pennsylvania-Synoden og fremlagde sine Papirer, og Dr. Helmuth fik Fuldmagt til at anbefale ham til Præst for Springfield og Tohicon. Han blev dog ikke deres Præst, da han modtog Kald fra Schoharie og

Cobleskill, hvor han virkede til 1798, da han blev Præst for Rhinebeck, Würtemberg, Germanstown og Livingston, N. Y. Her virkede han med stor Dygtighed i den store Menighedskreds, og han sparede sig ikke, han kunde undertiden prædike 7 a 8 Gange i Ugen paa tydsk, hollandsk og engelsk, saa han var stadig paa færde for at ordne og styre, og der blev set op til ham med Agtelse og Kjærlighed, han var en Mand med ualmindelig Begavelse, Virkelyst og Indflydelse. I 1815 opgav han Germanstown og Livingston for at de kunde faa egen Præst, og i 1824 paa samme Maade Würtemberg; han havde da længe været svagelig og kunde ikke udholde at færdes omkring. I 1803 døde hans Hustru; paa sit Dødsleje bad hun sin Mand, om han giftede sig igjen, da med Enkefru Maria Mayer, da hun var sikker paa, hun vilde blive en god Moder for Børnene. Hun boede dengang paa Vestsiden af Hudsonfloden, og Quitman blev ogsaa siden forlovet med hende. Da der var tale om deres forestaaende Vielse, skulde Quitman en Dag komme over til hende; men det var den Dag et ualmindeligt strængt Vejr, saa ingen Færgemand vilde sætte ham over fra Hudson City. Quitman var ikke af dem, der veg tilbage, men holdt Ord, han holdt derfor ikke op før han fandt et Par Mænd, som syntes at være ligegyldig for hvordan det gik, naar der var Udsigt til Fortjeneste, og for en Sølvdollar førte de ham i aaben Baad lykkelig over. I 1805 blev han saa gift igjen med Maria Mayer, Enke efter Georg Frederick Mayer fra New York; hun havde flere Børn af første Ægteskab, som Quitman tog sig faderlig af, ligesom hun igjen blev en god Moder for hans Børn; i andet Ægteskab var der ingen Børn Deres Hus var ualmindeligt gjæstfrit, og da Quitman holdt meget af at give Undervisning havde han ofte unge Mænd, som vilde forberede sig til Embedet. Han blev i 1807 efter Dr. Kunzes Død valgt til Formand for Ministeriet og var det til 1825, da han trak sig tilbage som Ministeriets Senior. I 1814 fik han den theologiske Doktortitel fra Harward Universitet; han blev 1816 en af de første Trustees for Hartwick Seminar og vedblev at være i Styrelsen til 1828. Han var særlig skikket til at ordne og styre; han havde en ualmindelig god Hukommelse og var aldrig i Forlegenhed for Svar. Da han var Præst i Schoharie, stod han en Dag udenfor Døren og fik da Øie paa et Menighedsmedlem, som ikke havde været i Kirke i længre Tid, og med hvem der havde været lidt Forviklinger. Da han kom nærmere gik Quitman hen og sagde til ham: „hvorfor kommer Du nu ikke mere i Kirke?“ „Ah, sagde Manden, fordi jeg er bange for, De er af det Slags Hyrder, som ser mere efter Faarenes Uld end efter Faarene selv;“ men derpaa fik han straks

Svaret: „Du er ikke længre et Faar, Du er en Buk!" og det slog Manden saaledes, at han kom til Kirke og erkjendte, at det var ham, som havde Uret. En gammel Kone af Menigheden kom en Dag til ham, og da hun saa hans koparrede Ansigt, udbrød hun: „Hr. Pastor, har De havt Smaakopper?" „Nej, svarede Quitman med et lunt Smil, det var Smaakopperne, som havde fat paa mig." En Dag gik Quitman og hans Stedsøn, Pastor F. G. Mayer paa Gaden i Albany, da de mødte en ualmindelig stor Mand fra Landet, Manden standsede og saa paa den store Præst idet han sagde: „jeg gad vide, hvem der er størst af os to." „Jeg ved hvem der er det største Nar af os to" var Quitmans hurtige Svar, idet han gik vidre. Engang kom Quitman noget tidlig til en Anneksmenighed og fik da at høre, der var en Mand som hed Finger, som havde udbredt en Del Sladder om Præsten. Manden boede tæt ved Kirken; men var ikke Medlem, han kom med til Gudstjenesten, og da Quitman sluttede, omtalte han Sladderhistorien og endte med de Ord: „men jeg ser nok, at Djævelen har havt en Finger med i Spillet, og derfor er jeg vis paa, at ingen vil tro et Ord af det." Engang var Dr. Quitman indbudt til at holde en Tale ved en Frimurerfest, det vagte imidlertid nogen Røre, og en Mand kom meget bedrøvet til ham og sagde: „min kjære Pastor, jeg har hørt, De skal prædike for det Selskab, der staar i Pagt med Djævelen, jeg har ikke havt nogen Ro før jeg fik sagt Dem mine Tanker derom." „Jeg er bedrøvet over at høre, De tænker saaledes, sagde Quitman; men for at berolige Dem og for at De kan høre jeg ikke har isinde at gjøre noget galt, saa vil jeg læse Talen for Dem, som jeg har skreven;" han tog da Talen frem, læste Teksten; men da den godtroende Mand hørte, den var fra Bibelen, udbrød han: „men kjære Pastor, vil De prædike for Frimurerne ud af Bibelen, ja, da er det noget andet, saa har jeg ikke noget derimod, men saa vil jeg komme og høre Dem." Den gode Mand forglemte nok, hvorledes Bibelen kan misbruges, og det havde været nok saa godt at høre om Udlægningen var i Samklang med Teksten, saa den der talte, talte som Guds Ord (1 Pet. 4, 11), hvad der her nok kunde være Grund til at tvivle paa. Ved et Synodemøde var en Præst anklaget fra sin Menighed. Klagen blev ført frem af en Sagfører i Menigheden; han holdt en lang Tale, som Quitman blev træt af at høre paa. Der var foruden en gammel Mand fra Menigheden til hvis Ærlighed Quitman havde fuld Tillid, til ham vendte han sig under Talen og sagde: „Ja, han er en Prokurator, og jeg bekymrer mig ikke om Lovtrækkerier i denne Sag, jeg vil kun vide den simple Sandhed, sig mig derfor min Ven, hvorledes det er? Har

Eders Præst gjort noget galt? har I tabt Tilliden til ham, og hvad er Grunden til, at han ikke kan virke til Velsignelse iblandt Eder, ønsker I virkelig, han skal forlade Eder? Sig mig paa Deres Ære, som en Kristen, her for Gud og dette Ministerium, hvad tænker De, der skal gjøres i denne Sag?" Den gamle Mand rejste sig og svarede: „Jeg maa sige, jeg tænker, det er bedst, naar jeg sammenholder alle Omstændigheder, at vi og vor Præst skilles. Jeg er bedrøvet over, at det er saaledes; men jeg kan ikke modsige Vidnesbyrdene i Sagen." Det afgjorde det hele; Præsten blev afsat. Saalænge Dr. Kunze levede mærkedes Quitmans Rationalisme ikke saameget; men da han blev Synodens Formand traadte den klart frem, at han var en Discipel af Professor J. S. Semler, lagde han ikke Skjul paa. Da han havde saa stor Indflydelse, blev Døren aabnet en Del for Rationalismen til Skade for Kirken, saa fra det Stade er det ikke saa underligt, om Quitman f. Eks. kunde tale ved en Frimurerfest; den levende Kristentro blev altfor meget overset; men under alt var Quitman en from og virksom Mand efter sit Syn paa Guds Riges Sag, og der er meget, som bærer Vidne om, at han ikke gik saa vidt i Rationalisme, at han negtede Forsoningen. Da det nye Livsrøre begyndte at komme frem, syntes det, som Quitman stillede sig venlig dertil, da Pastor G. A. Lintner i Juni 1819 blev ordineret til Præst for Schoharie, holdt Quitman Ordinationstalen om Formiddagen og Lintner, som stod med i det begyndte Livsrøre, prædikede om Eftermiddagen. Da Gudstjenesten var sluttet, sagde Quitman bevæget, da de var kommen ind i Præsteboligen: „min kjære unge Broder, det har for mig været en hellig Dag — Deres Prædiken har vagt dybe Følelser hos mig, jeg er forvisset om, den Forbindelse der idag er bleven mellem Dem og Menigheden vil blive varig og lykkelig og vil blive til Sjæles Frelse." Fra Ungdom af havde Quitman været af en kraftig Legemsbygning, og da han 19 Aar gammel kom til Universitetet, udbrød en af Professorerne paa Latin, „unge Mand, Du ser ud til, der er Kraft i Dig til et Liv paa 100 Aar." Han var godt 6 Fod høj og svært bygget, og naade op til en Vægt af 300 Pund; det gjorde ham meget uskikket til at gaa, og i lang Tid maatte han sidde paa en Stol og prædike. Tilsidst kunde han slet ikke gaa, han blev da ført i en dertil indrettet Stol og sat foran Alteret, der sad han og ledede Gudstjenesten, prædikede og udførte kirkelige Handlinger. I 1828 nedlagde han Embedet og levede under megen Svaghed til han døde den 26de Juni 1832 i sit 72de Aar, han blev begravet paa Kirkegaarden i Rhinebeck. Hans Hustru overlevede ham i mange Aar, hun døde i Clermont den 11te April

1849 omtrent 88 Aar. Quitman udgav flere Skrifter. Af første Egteskab havde Quitman 7 Børn, af dem var General J. A. Quitman og W. Quitman, der virkede først som Præst, siden som Læge. Blandt Stedbørnene var Præsterne: Ph. F. Mayer og F. G. Mayer og Pastor Dr. A. Wackerhagens Hustru.

Pastor Dr. **Augustus Wackerhagen** blev ordineret 1806. Han blev gift med Dr. Quitmans Steddatter, Frøken Mayer. Han blev sin Stedfaders Efterfølger som Præst i Germanstown og Livingston fra 1816 til 1850, da han i en Alder af 76 Aar trak sig tilbage, og boede derefter i Clermont til han døde den 1ste November 1865 92 Aar gammel. Han var en Tid Formand for New York Ministerium.

Pastor Dr. **Frederick Wilhelm Geissenhainer,** er født den 26de Juni 1771 i Mühlheim ved Rhinen, han stammede fra en adelig Familie fra Geiszhain; hans Forældre var Heinrich Anastasius Geissenhainer og Hustru Sophia, han mistede sin Fader da han var 3 Aar gammel og blev opdragen hos Bedstefaderen, Pastor Frederick Wilhelm Geissenhainer, som var Rector ved Skolen i Mühlheim an der Ruhr, nu i Rhin-Preussen. Den unge Geisenhainer kom tidlig i Latinskolen, og fra Barn af talte han mest Latin. 13 Aar gammel kom han til Universitetet i Giessen, der studerede han 3 Aar, og 16 Aar gammel havde han fuldendt det theologiske Studium; men da han var for ung til at faa Ansættelse, tog han til Universitetet i Gøttingen og studerede der i 2 Aar. 18 Aar gammel fik han Ansættelse som Lærer ved en lærd Skole, der underviste han i 2 Aar; han søgte nu om at faa præstelig Virksomhed, og paa Grund af hans Dygtighed blev det ham tilladt 20 Aar gammel at blive Vicar for to Landmenigheder; der virkede han godt 1½ Aar. Der var paa den Tid Krigsuro og Gjæring i alle Forhold, og da Budskabet kom om hans Bedstefader og Moder var død, uden at han paa Grund af Urolighederne kunde komme hjem og se sin Moder, før hun døde, eller til hendes Begravelse, saa besluttede han at bryde op for at drage bort fra sit Fædreland. Den lille Arv, som der kunde blive, besluttede han at overlade til en Tante. Tilligemed sin Broder Heinrich Anastasius Geisenhainer, som studerede paa den Tid, rejste han uden at sige Farvel i Hjemmet. Paa Rejsen fik han Indbydelse til at komme til Rotterdam og blive Præst for den lutherske Menighed; men han afslog det og rejste vidre. Brødrene landede i Philadelphia i 1793. Her var det ogsaa trange Tider; thi den gule Feber var brudt ud og bortrev mange; Værten, hvor Brødrene var kommen til at bo, vilde beholde dem og søgte at gjøre Geissenhainer

bange for at tage ind i Landet ved at fortælle for den unge Præst, som ikke var meget stor af Vækst, at Bønderne vilde prygle deres Præster, naar de ikke prædikede, som de syntes om. Geissenhainer lod nu Kisten blive hos Værten og gjorde en Tur til Wilmington; men da han kom tilbage var Kisten brudt op, og alle Værdisager stjaalen. Han søgte nu til Dr. Helmuth, som tog venligt mod ham, og vilde sende ham til en Landmenighed; men Geissenhainer var bleven bange derfor, saa han turde ikke tage dertil, saa sendte Helmuth ham til Pastor Schäffer i Germanstown; han fik Geissenhainer til at tage til Chestnut Hill for at prædike; men da han kom dertil, saa tabte han Modet, samt skammede sig, fordi han var i sin Rejsedragt fra Skibet, og blev udenfor Kirken. En Bonde, som kom ud, fik ham at se og fik at vide hvem han var, og bad ham om at komme ind og faa begyndt, da Folk længe havde været samlet. Han holdt saa sin Prædiken, men skyndte sig bag efter at komme til at ride bort saa hurtig som muligt. En Bonde, som var bleven tiltalt af Prædikenen, vilde gjerne tale med ham og red bagefter. Den unge og uerfarne Prædikant, som ikke kunde frigjøre sig fra at tænke paa Værtens Ord, red saa godt han kunde, men blev dog indhentet af Bonden. Schäffer fik ham beroliget og opmuntrede ham til at modtage Menighedskald. Ved Helmuths Anvisning kom han til New Goschenhoppen; da han kom dertil og Folk saa ham, sagde de: „hvad vil dog en saadan ung Dreng hertil?" men da de havde hørt ham prædike, vilde de ikke af med ham; han blev kaldt til Præst for New Goschenhoppen, Traumbauers og Schützens Menigheder. En velhavende Mand i Menigheden, Michael Reiter og hans Hustru Eve, tog ham til deres Hjem, hvor han kunde bo, og i deres Hus fandt han en Brud i deres Datter, saa allerede den 27de Maj 1794 holdt Geissenhainer Bryllup med Frøken **Anna Maria Reiter.** Ved Synodens Møde i Juni i Reading fik han Licence som Kandidat; han maa have betjent Menighederne i Tydskland som uordineret Vicar, skjønt der siges, at han paa Grund af sin Dygtighed fik Ordinations-Tilladelse uden at have opnaaet den lovbefalede Alder. I 1797 eller 98 blev han ordineret af Synoden. I 1796 blev han tillige Præst for New Hanover og tog Bolig der, og i 1807 overtog han ogsaa Betjeningen af Pottstown Menighed. Da han fik Kald tog han sin Broder til sig for at forberede ham videre; han hjalp ham ogsaa igjennem til han fik egen Virksomhed. I Foraaret 1807 traf han en Jøde fra sin Hjemegn, og fra ham fik han den overraskende Efterretning, at hans Moder levede endnu og var frisk og sund; det var derimod hans Tante, som var død, da Budskabet sagde, at det var Moderen. Geissenhainer skrev

nu straks til Tydskland, og fik det ordnet saaledes, at allerede i Efteraaret kunde han modtage sin Moder i sit Hjem i Amerika. Det var under megen Bevægelse, han nu gjensaa sin Moder, som han ikke havde seet i 15 Aar, og som han havde troet død. Hun levede endnu i 9 Aar hos sine Sønner og døde 64 Aar gammel i 1816. Dr. Kunze udtalte før sin Død som sit Ønske, at Geissenhainer blev hans Eftermand i New York, og i 1808 flyttede han til New York. Der virkede han til 1814, da 2 af hans Børn døde; dette i Forbindelse med Striden i Menigheden om engelsk Prædiken gjorde, at han nedlagde Embedet og anbefalede Pastor F. C. Schäffer til sin Eftermand. Hans Svigersøn J. Miller var bleven Præst i New Hanover, og dertil rejste han. I Datterens Hus blev de yngste Børn, medens han rejste til Karthæus, Clearfield Co., hvor han tog virksom Del i Forretningen ved et Land- og Kulkompagni; han havde stor Interesse for Naturvidenskaben, og experimenterede meget med at udsmelte Jern af Ærtsen samt med at udfinde Kulgruber. I 1818 flyttede han til Chester, hvor hans Søn F. W. Geissenhainer var Præst for Vicent og Pikeland Menigheder; her hjalp han sin Søn i hans Virksomhed, og i 1821 blev han efter sin Broder Præst for Pottstown, Limerick og Trappe Menigheder. I April 1823 kom han atter tilbage som Præst for sine gamle Menigheder i New York. Den engelske Del havde nu dannet egen Menighed, og Geissenhainer virkede til Velsignelse som tydsk Præst og ved at forberede unge Mænd for Embedet. Under ham blev mange dygtige Mænd uddannet til Kirkens Tjeneste; af dem maa nævnes: hans Broder Heinrich Anastasius, hans Søn Frederick Wilhelm og hans Brodersøn Augustus Theodosius Geissenhainer, J. G. Röller, J. Miller, F. Waage, J. C. G. Schweitzerbarth, J. W. Starman, E. L. Branus, W. J. Eyer, M. Harpel, C. F. Welden, F. Miller, L. Schmidt m. fl. I 1826 fik han Doctorgraden fra Pennsylvania Universitet. I 1827 flyttede hans Søn Pastor F. W. Geissenhainer fra Vincent til New York som Medhjælper hos Faderen. De sidste Aar var han meget svag. I Marts 1838 forlod hans Styrke ham, og det var klart, at han havde ikke lang Tid tilbage; men han var hengiven i Herrens Villie. „I hele mit Liv", sagde han, „har jeg forladt mig paa min Frelser, og han har aldrig forladt mig, og jeg er saa vis paa, at han vil aldrig slippe mig." Da han laa paa sit Yderste spurgte Sønnen, om han skulde blive eller gaa for at prædike i Kirken, hvortil det nu var Tid; han trykkede sin Søns Haand og sagde: „Gaa i Guds Navn, min Søn, og gjør Din Pligt." Det var de sidste Ord, han talede til Sønnen; til sin Hustru sagde han: „Græd ikke, jeg skal nu gaa til min anden Familie." Han

døde den 27de Maj 1838, omtrent 66 Aar gammel, netop paa den Tid han for 44 Aar siden blev viet til sin nu sørgende Enke. Kirken mistede i ham en elsket og dygtig Præst, som med Kjærlighed havde taget sig af saa mange. Hans ellers saa livlige Øie var nu lukket i Døden; men det var Haabet, at han var gaaet hjem for at se Frelseren.

Hans Søn Pastor Dr. F. W. Geissenhainer døde i New York den 2den Juni 1879, omtrent 82 Aar gammel; Datteren Anna Maria Miller døde i Reading den 2den Juli 1881.

Til Geissenhainernes Navne er knyttet Anlæggelsen af den lutherske Kirkegaard nær Brooklyn paa Long Island, New York.

Pastor **Frederick Georg Mayer** var Søn af Georg Frederick Mayer og Hustru Marie af New York. Efter sin Mands Død blev Enken gift med Pastor Dr. F. H. Quitman, og tildels under Stedfaderens Vejledning studerede F. G. Mayer. I 1807 blev han ordineret til Præst for Menigheden i Albany. Under hans Virksomhed voksede Antallet paa Nadvergjæster fra 8 til 56 i Tidsrummet op til 1830, da det endnu mere forøgedes, indtil der i 1834 kunde være indtil 117, som gik til Herrens Bord. Da han tiltraadte Embedet blev Gudstjenesten holdt paa Tydsk, men ved et Møde 16de Maj 1808 i Martin Hebeysens Hus blev det besluttet, at efter Pintse skulde Gudstjenesten holdes paa Engelsk, med Undtagelse af Formiddagsgudstjenesten paa den sidste Søndag i hver Maaned. Det samme blev igjen bestemt i 1812. Under Pastor Mayers Virksomhed blev der bygget en ny Kirke; Grundstenen til den nye Ebenezerkirke blev lagt Torsdag den 21de September 1816 paa Hjørnet af Pine og Lodge Street; den blev bygget af Sten, var 40 Fod bred og 60 Fod lang, og den kostede $25,000. Pastor Mayer virkede i Menigheden i 37 Aar til sin Død i December 1842 i sit 59de Aar.

Licence-Pastor **Wilhelm Quitmann,** Søn af Dr. F. H. Quitmann, fik Licence i 1809, men virkede kun til 1811, da han gav sit Licence tilbage; han virkede siden som Læge.

Pastor **M. Grotz** blev ordineret 1808. Han blev siden udslettet.

Pastor **Joseph Prentice** nævnes som Præst fra 1809 til 1814 i Menigheder ved Hudsonfloden.

Pastor **Günther Wiegand** blev ordineret 1809. Han blev siden strøget af Ministeriets Liste. I Williamsburg, Canada, blev han Præst for en luthersk Menighed; der fik han Menighedens Styrelse til at underskrive en Ansøgning til Canadas Parliament om Hjælp, men

fik den stilet saaledes, at Præst, Styrelse, Menighed og alt gik over til den episkopale Kirke, hvad ikke mange havde nogen Anelse om, før de saa deres Præst i episkopal Præstedragt. En Del negtede nu at følge med paa denne Overgang; men Præst, Kirke, Præstebolig og Landejendom tilhørte nu Episkopalkirken.

Pastor **Peter W. Domeier (Dommeyer)** havde studeret i Göttingen, og efter at være kommen til Amerika betjente han Menighederne i Palatine, Stone Arabia og Johnstown. I 1811 blev han fuldt Medlem af New York Ministerium; han blev nu Præst i Minden. Han var en lærd og dygtig Mand; men desværre brugte han ikke sine Gaver, som han skulde, i Herrens Tjeneste; han faldt til Drik og gav Forargelse ved sit Liv. Forbindelsen med Synoden maatte løses; til 1827 vedblev han paa egen Haand at udføre kirkelige Handlinger. Der hviler i det hele en Skygge over hans senere Liv.

Pastor **Johan Wilhelm Starmann** er født 1773 i Lennep, Hertugdømmet Berg, Tydskland; hans Fader var Præst i Lennep samt Superintendent. Sin første Uddannelse fik han i Byens Skole og hos sin Fader. Efter at være kommen til Amerika studerede han videre hos sin Ven Pastor F. W. Geissenhainer i New York. Han blev kaldt til Præst for Waldoburgh, Maine, og blev ordineret til Præst 1811 af New York Ministerium. Menigheden bestod af Lutheranere og Reformerte, som stod fælles i Menigheden, men der blev holdt særskilt Altergang for de to Bekjendelser. Starmann indbød til at komme i Fællesskab til Herrens Bord; der var ogsaa nogle faa, som begyndte dermed, og der blev efterhaanden flere og flere. Saaledes gik det til 17de Juni 1829, da det blev Menighedsbeslutning, at Lutheranere og Reformerte skulde gaa sammen til Herrens Alter; Nadveren skulde indvies efter den lutherske Kirkes Skik og uddeles efter en Formular, hvorom begge Bekjendelser kunde enes, og, siger Starmann: „fra den Tid sidder begge Bekjendelser sammen ved Herrens Bord, som en Familie i Troens Enighed og Kjærlighedens Baand.“ Starmann holdt meget paa Opvækkelsesmøder og virkede, hvad han kunde, for det kristelige Liv; men med sin unionistiske Retning kunde han ikke ret holde Menigheden sammen; de Unge søgte til Congregationalisterne. Da Pastor Pohlman besøgte Menigheden 1848, fandt han, at Menigheden kun bestod af gamle Folk, som daarligt kunde yde Bidrag til Præsteløn. Starmann døde 1854 i en Alder af 82 Aar, og det var Slutningen paa Menigheden. Han er begravet paa den gamle lutherske Kirkegaard, og der er sat

et Marmorminde paa hans og Pastor Ritz's Grav. Kirken ligger i Ruin.

Licence-Pastor **Wm. A. Teal** fik Licence 1815; han resignerede i 1819.

Pastor **Lot Merkel (Merchel)** fra Tydskland var først Kjøbmand i New York, men besluttede saa at vie sit Liv i Herrens Tjeneste. Han studerede derefter Theologi under Dr. Kunze. Efterat have faaet Licence fra Pennsylvania-Synoden til at virke som Missjonær i den vestlige Del af New York Stat blev han i 1815 ordineret af New York Ministerium og blev Præst for Guilderland og Bern i Albany County. Han døde i Philadelphia 1833.

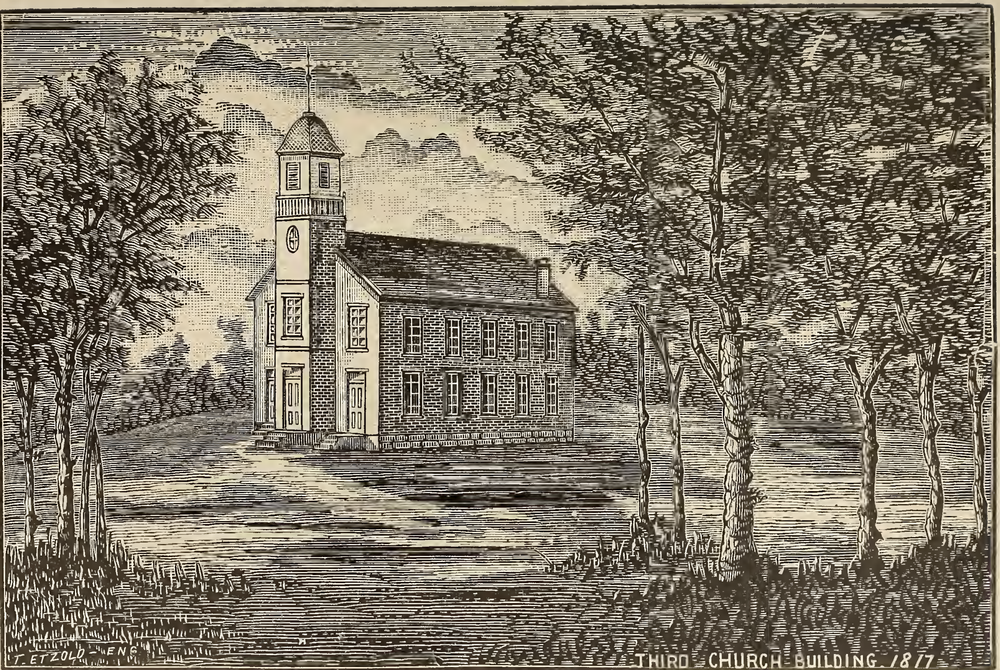
Pastor **David Hendricks**, havde studeret i Union College, Schenectady, og faat sin theologiske Uddannelse under Pastor F. Mayer i Albany. Han begyndte at virke i 1815 og 1816, og fik da Licence til at virke for Menigheder i New Jersey. Han blev ordineret i 1817; blev Præst i 1819 for Menigheden i Bergen County. Han døde den 20de Juli 1830 som Præst for Menigheden i Saddle River, New Jersey.

Pastor **Johannes Molther** tilhørte oprindelig Brødremenigheden, og havde virket som Præst i dens Tjeneste; han sluttede sig siden til den lutherske Kirke og blev i 1815 af Præsidenten for New York Ministerium anbefalet til Præst for Gilead Menighed. Da han foretrak at bo i Troy, blev der lejet Hus til ham der, det var ogsaa meget bedre for Betjeningen af Menighedskredsene, idet Gilead var 8 Mil, St. Johannes var 7 Mil og Zions Menighed 8 Mil fra Troy. Aaret efter blev der forhandlet om at kjøbe Huset Præsten boede i til Præstebolig, men det kom ikke til Udførelse; derimod blev det besluttet, at Gilead Menighed vilde bygge en ny Kirke. Der var flere Steder som blev foreslaaet, blandt andet at flytte Kirken noget nærmere mod Troy, som Præsten især var inde for, men det vagte en Del Strid, skjønt det blev sat igjennem. Hjørnestenen til den nye Gilead Kirke blev lagt Mandag den 26de May 1817. Da Formanden ikke kunde komme, sendte han Pastor F. G. Mayer i sit Sted, som nedlagde Grundstenen, assisteret af Pastor Molther. Paa Grund af Striden om Kirkens Beliggenhed nedlagde Molther Embedet i November efter at have betjent den et Aar, i hvilken Tid han havde havt 2 Vielser, 2 Altergange, døbt 47 Børn og konfirmeret 28; under Konfirmationen har han skrevet: „Gid de for evig maa være sammenbundet i Livets Pagt med Herren deres Gud! Amem." Kirken blev bygget færdig og indviedes Onsdag den 9de September 1818 af Dr Quitman, assisteret

af Pastor Wichtermann. Da Dr. Quitman var en meget svær Mand, maatte han sidde, medens han holdt Indvielsestalen. Kirken havde kostet $5000; den var bygget med Taarn, men Menigheden fik ikke Klokke. Noget af det gamle Land blev solgt, Kirkegaarden beholdt man, men fandt det dog hensigtsmæssig at faa en bedre beliggende Kirkegaard. Pastor Molth r var en godt lærdt Mand, og en god Taler. Han var flittig til at besøge sine Menighedsmedlemmer, levede for en Del med sin Familie paa Gjæsterier, og var da ikke altid fri for at drikke lidt vel meget. Da han engang med Kone og 4 Børn havde været næsten en Uge paa Besøg hos Michael Hidley, syntes Mandens to Drenge, det snart kunde være nok, og da de en Dag sad og arbejdede ude i Laden, sagde den ene med en vis Ironi: „jeg vilde ønske, jeg kunde slagte to Haner om Dagen og altid have Flasken fuld, thi saa blev Præsten her altid;" derpaa kom det uventede Svar: „det vil jeg ogsaa ønske!" det var Præsten, som havde hørt deres Samtale. Drengene saa først forfærdet paa hinanden, brast derpaa ud i Latter. Faderen kom i det samme til og vilde vide Grunden til Latteren, hvortil Præsten svarede: „jeg vil ikke forraade Drengene." Præsten holdt af at modtage Gaver, men det kunde nok hænde sig, naar han sagde Tak for det modtagne, da at bede om noget bedre næste Gang.

Fra Gilead Menighed rejste han til Schoharie. I 1818 kom der Forviklinger mellem ham og Menigheden, og han blev anklaget for Synoden; han maatte da nedlægge Præsteembedet i Synodens Tjeneste. Han flyttede til Cooperstown, hvor han en Tid levede som Lærer, men opgav det for at begynde en Kjøbmandsforretning. Han fik Butik paa Maine Street. Han døde i Cooperstown i 1832 i en Alder af 72 Aar, og blev begravet der. Hans Datter Louise blev gift 15de September 1826 med Pastor J. Senderling.

Pastor **Wm. McCarty** var tilstede ved Gileads Kirkes Indvielse, og Dr. Quitman, som havde god Mening om ham, havde ikke imod, at han blev Menighedens Præst. Han kom fra Canada, var af saakaldet Skotsk-Irsk Herkomst, høj og lyshaaret med et blomstrende Udseende. Han skal være ordineret 1816; blev Præst for Menigheden, og kom til at bo i West Sand Lake. Det var et meget uheldigt Valg, og under hans Præstetid var der mange, som forlod Menigheden. Han var af en meget svag Karakter, kunde ofte komme lige fra Drikkehusene og i beruset Tilstand gaa paa Prædikestolen. Naar han prædikede, kunde han ofte bryde ud i Graad, saa han maatte sætte sig, til han blev færdig med at græde. Han satte en Fornøjelse i halsbrækkende

Gilead evangelisk-lutherske Kirke i Centre Brunswick, Rensselaer Co., New York.

Grundstenen blev lagt den 26de Maj 1817. Indviet den 9de September 1818
af Pastor Dr. F. H. Quitman.

Navnetræk af Præster ved Gileads Kirke.

Samuel Schwerdfeger Min.

Friedrich Meier.

George Siegmund Liebich

Georg Joseph Wichtermann.
Pfarrer

Anton Theodor Braun, P.L.

Jno. Bachman.

John Molther

Revd. Wm. McCarty

J. R. Goodman.

Jacob Senderling

Kapkjørsel og Kapridden, saa naar Prædikenen var forbi, var der ofte et vildt Ridt eller Kjørsel, da Præsten ikke vilde taale, nogen kom foran ham. Han betjente Menigheden til 1821, og i den Tid døbte han 167 Børn og 1 Voksen, samt konfirmerede 6; hans Kirkebog bærer Præget af ringe Uddannelse. Man formoder han rejste til Canada igjen, og at hans Forbindelse med den lutherske Kirke begyndte og endte ved den Tid han var Præst for Gilead Menighed. Han var den første Præst ved deres nye Kirke.

Pastor **John R. Goodman** var fra North Carolina, han fik Licence fra New York Ministerium i 1818. I 1821 modtog han Kald fra Gilead Menighed. Da deres forrige Præst, McCarty, havde givet et meget daarligt Eksempel og været til stor Skade for Menigheden, var der de, som mente, ham, som kom efter, maatte være lignende, og det begyndte at kaste Skygge paa ham; men da Goodman fik det at vide, fralagde han sig alt saadant ved offentligt Møde, derved vandt han Menigheden, og hans følgende Liv viste, at han levede som han prædikede, saa Menigheden gik godt frem under ham, og han vandt deres Kjærlighed; han boede, medens han var deres Præst i Troy. Han fik Ordination fra Synoden i 1822, og afholdt i sin Menighed og blandt Embedsbrødre virkede han til Velsignelse i flere Aar. Han var en Mand af et smukt Ydre, noget mørk med sort krøllet Haar og livlige Øjne, og hans hele Væsen var særlig skikket til at vinde Folk. I 1828 udtraadte han af den lutherske Kirke. Formanden meddeler i sin Beretning: „den 23de Juni 1828 modtog jeg et Brev fra Pastor J. R. Goodman, hvori han meddelte, at der var indført Skikke, som gjorde, at han maatte udtræde af vor Kirkes Præsteskab og nedlægge Embedet som Ministeriets Sekretær." „Da Pastor Goodman havde forladt vor Kirke, havde Formanden udnævnt en anden Sekretær." Pastor Goodman nedlagde Embedet i Gilead Menighed til megen Sorg for dem, da de nødig vilde af med ham. Han rejste derefter til North Carolina som Episkopalpræst.

Pastor Dr. **George Ames Lintner** er født den 15de Februar 1796 i Minden, Montgomery Co, N. Y.; af Forældrene Albert Lintner og Hustru Elizabeth, født Westermann, som begge stammede fra de første tydske Indvandrere til Mohawkdalen. 10 Aar gammel kom han i Skolen i Cooperstown; her blev han et Aarstid, til han kom hjem, og arbejdede paa sin Faders Land, kom saa i 1813 til Schenectady i en Skole under Pastor John S. Mahon, derfra kom han i 1815 til Union College i samme By, hvorfra han tog Eksamen i 1817. Samtidig

studerede han Theologie under Pastor Peter W. Domeier, indtil han i 1818 fik Licence fra Ministeriet og kom til at prædike i Little Falls og nærliggende Pladser, indtil han i Januar 1819 blev kaldet til Præst for Schoharie og Cobleskill. Den 3die Marts 1819 holdt han og hans Brud, Frøken Maria Waggoner Bryllup, og to Maaneder senere flyttede de til den nye Virkekreds. Den 16de Juni 1819 blev Lintner ordineret. Dr Quitman holdt Ordinationstalen, og Lintner prædikede om Eftermiddagen efter sin Ordination, han var greben af det nye kristelige Liv, som var ved at ville bryde frem, og efter at han havde prædiket sagde Dr. Quitman bevæget til ham i Præsteboligen: „min kjære unge Broder, det har for mig været en hellig Dag. — Deres Prædiken har vagt dybe Følelser hos mig, jeg er forvisset om, den Forbindelse, der idag er bleven mellem Dem og Menigheden skal blive varig og vil blive til Sjæles Frelse." Med Nidkjærhed tog han fat paa Arbejdet i Herrens Vingaard, og det kom til at bære Frugt, der er faa, der virkede saa velsignelsesrigt som han. Den 28de October kaldte vor Herre hans Hustru herfra, hun var Moder til 2 Børn, en Søn, som blev bekjendt som Naturalist, og en Datter, som blev gift med Hr. P. S. Danforth af Middleburg. Han giftede sig igjen den 30te Maj 1832 med Mary Eliza Campbell; i sit andet Ægteskab havde han ingen Børn. Den 27de October 1830 var han Medstifter af Hartwick-Synoden og blev valgt til dens Formand. I 1835 fik han den theologiske Doctortitel fra Pennsylvania College Han udgav en Tid "Lutheran Magazine". Den 1ste Maj 1849 nedlagde han Embedet som Præst for sin Menighed, for bedre at kunne virke frit. Han beskjæftigede sig nu med at udarbejde en Liturgie for den lutherske Kirke i Amerika, som blev udgivet af General-Synoden. Derefter virkede han meget for Hedningemissjonen, han rejste i 3 Aar for Selskabet for at vække Interesse for Sagen, og holdt en Mængde Møder i New York og New Jersey med flere Steder. I 1853 udgav han et Mindeskrift om Pastor Walter Gunn, der fra hans Menighedskreds var udsendt til Indien som Missjonær og døde derover; det var baade som et kjært Minde og for at vække Missjons-Interesse. Ligeledes rejste han for at indsamle Bidrag til Bibelselskabet og for at faa Biblen bragt ind i Husene, og han udrettede meget i saa Henseende; som en Anerkjendelse fik han fra Selskabet en af deres dyreste og pragtfuldeste Bibler. Hans sidste Tid var fuld af Prøvelser, han var i lang Tid fængslet til Sygelejet; men han bar det med kristelig Taalmodighed og Hengivenhed i Herrens Villie. Han havde altid været inde paa Temperance-Sagen, og han blev sine Principer tro; da Lægen

to Dage før hans Død anordnede noget Brændevin, var han ikke til at faa til at tage det; „Nej, lad mig dø uden det“ sagde han. Saa kom Herren og kaldte ham herfra den 21de December 1871. Juleaften blev han baaren af 8 Præster. Naboer og Venner fra den Kirke i Schoharie, hvor han havde prædiket Jesus og ham korsfæstet i over 50 Aar, til den smukke Kirkegaard paa Bakkedraget. Der hviler han blandt mange af sine Menighedsmedlemmer indtil Herrens Dag. Pastor Heck holdt Ligtalen over ham Han elskede den lutherske Bekjendelse og virkede med Iver i Kirkens Tjeneste i frisindet Retning.

Skjønt der var en særlig engelsk-luthersk Virksomhed, som udgik fra New York Ministerium, og som førte til Dannelsen af engelske Menigheder i New York, Philadelphia samt Charleston — hvis Præst en Tid stod i Ministeriet —, saa var det ikke alene i de store Byer, det engelske Sprog trængte ind, men ogsaa andre Steder i Samfundet. Flere af Præsterne prædikede baade paa Tydsk og Engelsk, og for flere var det engelske Hovedsproget. Quitman benyttede sig af begge Sprog, og hans Stedsøn, Pastor F. G. Mayer i Albany prædikede tilsidst omtrent kun paa Engelsk. Pastor J. W. Starmanns meste Virksomhed blev udført i det engelske Sprog, ligeledes G. Wiegand og J R. Goodman, til de gik til Episkopalkirken; W. A Teal, D Hendricks m. fl. brugte det engelske Sprog, samt om man kan medregne Wm. McCarty. Flere studerede ved amerikanske Skoler, og det faldt saaledes af sig selv, at Brugen af det Engelske maatte blive det almindelige. Mænd som Pastor G. A. Lintner virkede næsten udelukkende paa Engelsk. Trangen til en egen Præsteskole blev stedse mere og mere følelig, og da Hartwick Seminar blev oprettet blev det engelske Sprog temlig fremtrædende, saa det var for Størstedelen Præster, som prædikede paa Engelsk, eller paa begge Sprog, som udgik derfra. Seminariet fik sin store Betydning for det kristelige Liv. Professor Hazelius fik en stor Indflydelse paa Synoden og særlig paa de unge Præster; det var den nødvendige Modvægt mod Rationalismen, hvorved den blev holdt betydelig tilbage og standset. Hørte han end ikke til de strænge i konfessjonel Retning, saa løftede han dog med Varme og hellig Nidkjærhed Korsets Fane, og prædikede Jesus og ham korsfæstet som den eneste Saligheds-grund. Hans Eftermand, Professor Miller, fik ligeledes stor Indflydelse; Rationalismen var trængt bort, og der kom en Opvækkelsestid med Bønnemøder, hvor det kristelige Liv vaagnede, om end meget gik i unionistisk og methodistisk Retning.

Hartwick theologiske Seminar.

(Det første lutherske Præsteseminar i Amerika).

Pastor J. C. Hartwig havde aabent Øie for, at skulde den lutherske Kirke blive bevaret og komme til at udfolde en Virksomhed og Missjon baade blandt sine egne og Landets gamle Ejere, Indianerne, da maatte der itide sørges for en Præsteskole, hvorfra der kunde udgaa Mænd til at betjene Menighederne og drive Indre-Missjon saavelsom Hedninge-Missjon. At faa oprettet et saadant Præste-Seminar var ham en kjær Tanke. Da han fra Indianerne havde erhvervet en hel Del Land, var det særligt med det Formaal at faa bygget en Præsteskole, fra hvilke, der kunde udgaa Mænd med Evangeliet til dem, som Betaling for det Land, de havde solgt til billig Pris I sin sidste Villie overgav Hartwig Landet til „Immanuel, Kirkens Hoved", og indsatte som Forvaltere af Godset Hon. Jeremiah van Rensselaer af Albany, Pastor Dr. Kunze af New York og Pastor Dr. Helmuth af Philadelphia. De to sidste til at være Lærer eller sørge for Lærere ved den paatænkte Læreanstalt, som skulde oprettes i Overensstemmelse med den Augsburgske Konfession. I Hartwick, Otsego Co., N. Y., skulde der udlægges en By under Navn af Ny-Jerusalem og der skulde: „Det evangeliske Præsteseminar til den evangeliske kristelige Religions Udbredelse blandt Hedningerne" bygges, der skulde unge Mænd uddannes, saa der ikke blev Mangel paa Præster eller Missjonærer til røde og sorte Hedninger. I et Tillæg til sit Testamente indsatte han tillige Dr. Pastor F. A. C. Mühlenberg, dengang Congresmand. Hartwig døde 16de Juli 1796, og i 12 Aar var man uvis om, hvorledes Hartwigs Planer med Seminariet kunde udføres. Den lutherske Kirke trængte haardt til en Præsteskole; de unge Mænd, som vilde træde i Kirkens Tjeneste studerede i Almindelighed Theologie hos en eller anden Præst, og saaledes blev der uddannet mange dygtige Mænd til Kirkens Tjeneste. En Præsteskole var dog bedre, hvor Lærerne helt kunde hellige sig for Studenternes Uddannelse, og hvor de, som skulde virke paa den fælles Arbejdsmark, kunde leve sig sammen Præsterne Helmuth og Schmidt oprettede derfor et **privat theologisk Seminar** i Philadelphia i Forbindelse med Universitetet, og Dr. Lochmann et lignende i 1802. Det var Pennsylvania-Synoden, som nærmest nød godt deraf. I New York fik Dr. Kunze et lignende i Forbindelse med Columbia College, saa der var flere unge Mænd, som studerede Theologie under ham. Det blev for en Del fortsat under Dr. F. W Geissen-

hainer. Dr. Quitman forberedede ligeledes unge Mænd til Præstegjerningen.

Man fik det foreløbig ordnet efter Hartwigs Død, at en Del af Indtægten fra Landet gik til Uddannelse af unge Mænd. Omtrent $250 blev ydet til Pastor Brauns Søn for at forberede unge Mænd i de klassiske Fag, og $500 om Aaret til Dr Kunze for at Studenterne kunde afslutte det theologiske Studium under ham. Pastor J. F. Ernst fik $250 for at optage en Virksomhed blandt Folket i Omegnen, hvor Seminariet skulde ligge, og det var paatænkt, at han senere skulde være Lærer. Han virkede der nogle faa Aar. Saa døde Mühlenberg, og Helmuth udtraadte af Styrelsen i 1801. Det hele hvilede nu paa Dr. Kunze og Hon. van Rensselaer; de sluttede da Kontrakt med Styrelsen for Kirken i Albany den 27de October 1801 om at faa Seminariet bygget ved Kirken. Der blev udvalgt Byggegrund og begyndt med Grunden; men Folkene, som boede paa Hartwigs Land, gjorde deres Fordringer gjældende om at faa Seminariet bygget der, og truede med at anlægge Sag mod Kirkestyrelsen. Samtidig blev der gjort Forespørgsel til Legislaturen om ikke Hartwigs Villie var ugyldig paa Grund af, der ikke var Arvinger, derved blev Kirkestyrelsen bange, saa de opgav aldeles Byggeplanen. Dr. Kunze døde 1807 og van Rensselaer 1810; før sin Død udnævnte han Dr. John G. Knauff i sit Sted; han var Medlem af Styrelsen ved Kirken i Albany, og nu hvilede alting paa ham. Dr. Knauff løste sin Opgave godt, han fik ordnet det saaledes, at Seminariet kunde blive bygget paa Landet, hvor det var paatænkt. I 1812 blev Grundstenen nedlagt til Hartwick Seminar i en smuk Dal i Otsego Co., New York, omtrent 5 Mil Syd for Cooperstown. Dr. Knauf fik under Samuel Crafts Ledelse opført en Toetages Murstensbygning 36 Fod bred, 40 Fod lang og 22 Fod høj med 14 Værelser samt en Professorbolig, ligeledes af Mursten. Den kostede $4,275, dertil bidrog Beboerne i Omegnen ved $162,50. Saa stod da den første lutherske Præsteskole i Amerika færdig, i de smukke og romantiske Omgivelser ved Søerne og Susquehanna-Floden; men det var paa den Tid temlig vanskelig at komme dertil, da det var omtrent midt inde i en Urskov og Vejene var som oftest meget daarlige. Nu gjaldt det om at faa Lærekræfter; men i saa Henseende var man meget heldig, idet Pastor E. L. Hazelius modtog Kaldet, som Bestyrer og Professor i Theologie med Hr. John A. Quitman, den senere bekjendte General og Statsmand, som Lærer. Seminariet blev begyndt i Guds Navn den 15de September 1815 med 15 Studenter, og Herren har siden fulgt dets Virksomhed med sin Velsignelse. Studenternes Antal

forøgedes gjennem Aaret, saa ved Prøven den 26de August 1816 var der 37 Studenter og 44 var indskreven for næste Skoleaar. Dr. Knauff ønskede at blive fritagen for at staa i Spidsen for det hele Foretagende; han forhandlede derfor med New York Ministerium om at faa Seminariet overdraget til det, og 17de April 1816 gav Legislaturen Tilladelse til at udnævne en Styrelse, som kom til at bestaa af Pastor Dr. Quitman i Rhinebeck, Pastor H. Møller i Sharon, Pastor A. Wackerhagen i Schoharie, Pastor F. G. Mayer i Albany, Hr. Leonard Fisher i New York, Hr. William C. Bouck i Schoharie, Hr. Daniel Simmons i Brunswick, Hr. Philip Talbert i Albany, Episkopalpræst Daniel Nash, Dhrr. Nathan Davison, Samuel Crafts og Thomas Loomis af Hartwick, som den første Styrelse, og den 30te August 1816 fik Dr. Knauff det lovformelig overgivet til Styrelsen, det havde da alt en Værdi til over $20,000.

I 11 Aar var det den eneste lutherske theologiske Skole i Amerika, og har saaledes havt stor Betydning. Den bekjendte Dr. Senderling var en af de første, som kom dertil som Student fra Philadelphia, og Dr. Pohlman var den første, som tog Eksamen derfra; siden er der udgaat et betydeligt Antal, som har optagen en Tjeneste i Herrens Vingaard. Rejsen til Præsteskolen i den store Skov med den romantiske Natur, Studenterdagene ved det gamle Seminar, Timerne under Forelæsningerne og i Seminariets Kapel samt i Dr. Hazelius Hus og i de omkringboendes Huse, særlig hos Husbandt, en Engelskmand, som havde været Guvernements-Sekretær paa Barbadoes, har for mange havt stor Betydning og gjemt dyrebare Minder. Seminariet har været delt i en klassisk og i en theologisk Afdeling. I den klassiske Afdeling varierede Studenternes Antal fra 40 til 70. En Indianer kom i det mindste til at studere der, nemlig Jacob Jameson; efter at have studeret ved Seminariet studerede han Medicin ved det medicinske College i Fairfield, Herkimer Co., N. Y., og tog Eksamen derfra. Han blev udnævnt til Læge paa et Krigsskib, og døde som Skibslæge i Algier ved 1831.

Fra 1815 til 1840 har der været 48 theologiske Studenter; de blev ikke alle lutherske Præster, der blev 4 Præster i Presbyteriankirken og 1 blev Baptistpræst.

Nu er meget forandret. Seminariet er ombygget, og der samler sig en ny Slægt; det hører nu til Hartwick Synoden. Der samler sig endnu stadig en Skare unge Mennesker for at søge Uddannelse, og der udgaar Mænd og Kvinder derfra til Velsignelse for Kirken.

Professor Pastor Dr. **Ernest Lewis Hazelius** er født den 6te September 1777 i Neuzalz, Provindsen Silesia, Preussen, af For-

ældrene Eric Hazelius og Hustru Christiana. Faderen tilhørte en gammel svensk Præstefamilie, en af hans Forfædre havde været Hofpræst hos Kong Gustav Vasa. Eric Hazelius studerede ligeledes i Upsala; men kom der til den Overbevisning, at han ikke havde ret Kald til Præstegjerningen, og opgav derfor Studeringen til Fordel for en yngre Broder, som gjerne vilde være Præst. Han fik en Tid derefter en Del Handelsvarer, hvormed han vilde sejle fra Stokholm til Kjøbenhavn, alt var bragt omborb, og han gik selv til Skibet, da han mødte en gammel Zigeunerkone, som vilde spaa ham, Eric Hazelius vilde ikke høre efter hende, og søgte at faa hende bort; men den Gamle var ikke saa let at slippe, og mod sin Villie maatte han standse og høre paa hende: „Du er ved at gaa omborb paa et Skib, sagde hun, i hvilke hele din Ejendom er, med Undtagelse af Pengene du bærer om Livet i dit Belte; men gaa ikke omborb, Skibet vil gaa under med enhver som er omborb. Nej, dit Liv vil blive sparet, men alle de andre vil gaa under." Hazelius tog ikke Hensyn til Spaadommen, men sejlede med Skibet, og det gik, som den Gamle forudsagde, selv blev hans Liv kun med Nød reddet. Ankommen til Kjøbenhavn traf han sammen med en gammel Brødremenighedspræst, som fik stor Indflydelse paa ham, saa han sluttede sig til Hernhutterne; blev derefter gift med en from Kvinde af Brødremenigheden, Christiana Brahtz fra Stettin. Efter adskillige Rejser nedsatte han sig i Neuzalz som Uhrmager og Juvelerer: her blev **Ernest Lewis Hazelius** født; da han var 5 Aar gammel tog Forældrene ham med til Hernhut; der tog den gamle Biskop Polycarp Müller ham paa sine Arme og under Bøn overgav ham til Herrens Tjeneste; det gjorde et saa dybt Indtryk paa Drengen, saa da han var en gammel Herrens Tjener endnu kunde huske hvert Ord, den gamle Biskop sagde til ham. Moderen havde som ung Pige været godt kjendt med Prindsesse Sophia af Anhalt-Zerbst og en Tid tillige med hende nydt Undervisning i Stettin. Da Prindsessen siden besteg den russiske Throne under Navn af Catharina II, forglemte hun ikke sin fordums Veninde, hun gav hendes Broder, Kaptein Brahtz, Lov til frit at føre Varer til Petersburg, og da hun hørte, at Veninden havde faaet en Søn, skrev hun til hende, om hun maatte være Moder for Barnet; Forældrene kunde ikke godt sige Nej, ej heller Ja, og det trak ud; men der blev dog vekslet flere Breve, i et af dem skriver Kejserinden: „kjære Christiana, giv din Tilladelse dertil, og jeg vil være en Moder for din Dreng." Drengen var nu en 10 a 12 Aar, og det blev overladt til ham at træffe sit Valg; men Forældrenes Ønske og Biskopens Velsignelse stod saa levende for ham, at det var hans inderlige Længsel at

kunne blive en Kristi Tjener og hans Ords Budbærer, saa han kom ikke til Rusland, og han plejede ofte siden at sige: „Havde jeg modtaget Catharinas Tilbud, hvor forskjelligt vilde mit Liv da ikke have bleven, hvem kan sige mig hvorledes, maaske havde jeg da, som saamange af Hoffets Yndlinger, kommen til at henslæbe mit Liv i Siberien." Havde han valgt at rejse til Rusland, havde der neppe kommen saa tunge Tider for ham derefter, kunde man nok sige; men saa havde Herren maaske heller ikke faat ham saaledes dannet i sin Skole; den blev vel trang, men Herren glemte ham ikke. Han blev berøvet begge sine Forældre, før han var 16 Aar, da han ret skulde paabegynde sine Studier, og han kom under en haard og ubarmhjertig Formynder, der endogsaa bedrog ham for en betydelig Del af hans Arv. Han blev noget forkuet, men tabte dog ikke Modet. For at kunne studere, maatte han give Undervisning; han plejede ofte at hjælpe nogle af Drengene fra Landet med deres latinske Stile, og de betalte ham derfor med Kartofler. Han begyndte sine Studier i Neuzalz, kom derfra til Kleinwelke og siden til Barby. Studerede saa Theologie i Nielsky under Biskop Joh. D. Anders, fra hvem han fik Eksamensbevis som theologisk Kandidat med Tilladelse til at prædike. I Aaret 1800 fik han Kald fra Brødremenighedens Seminar i Nazareth, Pennsylvania, som Lærer i Latin, Græsk og Hebraisk. Skjønt han samtidig fik flere fordelagtige Tilbud i sit Fædreland, modtog han dog Kaldet, og 13de August sejlede han fra Altona og landede den 27de October i Baltimore, og den 12te November 1800 begyndte han sin Gjerning ved Seminariet. Han satte sig hurtig ind i det engelske Sprog; og det lykkedes ham snart at blive Herre over det. Han blev almindelig agtet ved Seminariet, hvor han siden blev Professor ved den theologiske Afdeling; tre af hans første theologiske Studenter blev Biskoper i Brødrekirken. Skjønt han elskede Brødremenigheden, kunde han dog ikke i alt billige den Maade, hvorefter den blev styret; tillige havde han længe næret Ønsket om at blive Præst i den Kirke, hvor saamange i hans Slægt havde virket i Sverig. Dette med flere andre Ting gjorde, at han efter 8 Aars Virksomhed i Fred og Venskab løste Forbindelsen med Seminariet og Brødrekirken. I Foraaret 1809 flyttede han til Philadelphia, hvor han en kort Tid underviste i et privat Akademie; men hen paa Aaret modtog han Kald fra Menighederne i New Germantown, German Valley og Spruce Run, Hunterdon County, New Jersey, og blev 1809 ordineret til luthersk Præst af New York Ministerium. Han tog fat paa Præstegjerningen med Nidkjærhed og virkede til megen Velsignelse; tillige oprettede han en lærd Skole i New Germanstown. Han fandt

sig ligeledes en Brud i sin Menighedskreds og den 12te April 1810 holdt han Bryllup med Frøken **Huldah Cummings Bray**, Datter af John Bray af Lebanon, Hunterdon Co. Det var et lykkeligt og virksomt Liv for Hazelius og hans Hustru i Menighedskredsene. Livet vaagnede, og da Hazelius fratraadte, var de før temlig forsømte Menigheder i en blomstrende Stilling. — Da det endelig lykkedes at faa oprettet et Seminar, der saanær, som muligt, kom til at svare til Pastor Hartwigs Villie, faldt Valget som theologisk Professor paa Hazelius, og der kunde vanskelig været fundet nogen bedre; han modtog Kaldet. Han begyndte nu i Guds Navn som Professor i Theologie, og Prinsipal for den klassiske Afdeling ved Hartwick Seminar den 15de September 1815 Her var han rigtig paa sin Plads, og han fik stor Betydning som Lærer ved den første Præsteskole den lutherske Kirke oprettede i Amerika. Han var fuldt optagen af sin Virksomhed ved Seminariet; men foruden prædikede han om Søndagen, han var Præst for den lille Menighed deromkring, som forøgedes betydelig ved hans Virksomhed.

Der var udbredt noget saa skjønt over det lille Seminar og Hazelius's Liv blandt Studenterne og Drengene som gik i Latinskolen. I hans Hjem var der Fred og Hygge, og der dvælede han gjerne med Venner; ligesom han gjæstfrit aabnede sit Hus for Studenterne, og den venlige Husmoder bidrog ikke mindst til Hjemmets Velsignelse; der var en egen stille Fred, som hvilede over Hazelius, naar han sad i Hjemmet, og hans Hustru havde skjænket ham en ekstra Kop Kaffe til Piben. Haven, som laa lige ved Seminariet, holdt han meget af, al den Fritid han kunde unde sig, tilbragte han der med at plante og vande sine Blomster og Havesager; der fredede han om Skildpadder og Frøer, som han kaldte sine Hjælpere i at holde Ormene borte fra Haven. Naar Ferien saa kom, rejste han omkring og prædikede i forskjellige Menigheder, og udfoldede en stor Indre-Missjons-Virksomhed. Den korsfæstede Frelser, hans Lidelse og Død, det var Hovedindholdet i hans Forkyndelse. Han var en god Prædikant, men han prædikede bedst, naar han havde sin skrevne Prædiken foran sig; naar han skulde prædike frit, kunde han ofte være ængstelig og usikker, og hans Prædikener, som ellers var saa velordnede, kunde da være noget usammenhængende. Han talte det engelske Sprog saa flydende, at man skulde tro, det var hans Modersmaal; engang skulde Hazelius holde en Ligtale for nogle Tydskere ca. 20 Mil fra Seminariet, han begyndte paa Tydsk, men under Talen forglemte han sig, saa han slog over til at holde Talens Slutning paa Engelsk. Han levede et inderligt Samfundsliv med Herren, han var stærk i Bønnen med en forunderlig tillidsfuld Barnetro; men saa mild

og barneglad han var, saa opfarende kunde han ogsaa til sine Tider være; men Vreden var neppe kommen til Udbrud, før den veg for dyb Bedrøvelse, og der kom da en barnlig Uro over ham for at faa det gjort godt igjen. Drengene i Latinskolen, som nok havde opdaget det, kunde undertiden faa hans Heftighed til at løbe over. Engang havde en Dreng gjort en Del Streger, saa Hazelius lukkede ham inde i Skolen, det var Tanken snart at lukke op igjen; men da han kom ud i sin Have og der saa kom Venner, saa forglemte han aldeles Drengen til han stod op næste Morgen, og han blev da greben af saadan Angst, at han neppe kunde samle sig; men da han lukkede op befandt Drengen sig i bedste Velgaaende, og Hazelius tog ham med hjem til Frokost, hvor han vidste ikke alt hvad han skulde finde paa for at fornøje Drengen, saa det var nærved at friste til et gjentagende Forsøg. Engang da han skulde overhøre en Klasse i Latin, var der ingen, som kunde oversætte det opgivne Stykke, kun den sidste i Rækken havde gjort sig Umage; da det kom til ham, begyndte han tillidsfuldt at oversætte; men Hazelius's Heftighed brød nu ud i et: „ach, ach, ach"; Studenten, som vel snarere havde ventet Ros, tabte ogsaa Ligevægten; han saa paa Hazelius og sagde: „hvad er der ivejen Doctor", „hvad der er ivejen! hvorfor lærer du ikke din Lektie" var det hurtige Svar, og dermed lukkede han Bogen, smed den paa Bordet og forlod Skolen. Men da Hazelius kom ud, var Vreden forbi, og da han noget efter traf Studenten udenfor Seminariet, gik han hen til ham, lagde sin Haand venlig paa hans Skulder idet han sagde: „min Søn, hvorfor opirrede du mig saadan?" Studenten fortalte derpaa, hvor ivrigt han havde læst, hvor vanskeligt det havde været at oversætte, og hvor ondt det gjorde ham, at han trods al sin Flid fik en saadan Afbrydelse. Hazelius gav nu ikke Slip paa Studenten, før han kom med ind til The, og kom til at tilbringe Aftenen i hans Hus; og Professoren var rigtig glad ved at kunne gjøre godt igjen, hvad han havde gjort forkjert. Han kunde le saa hjærtelig som faa, og være saa glad, naar han kom til at sidde i en Vennekreds. Da han var meget nærsynet forefaldt der undertiden pudsige Scener paa Grund deraf, som f. Eks. engang paa Vejen til Cooperstown, da han tog sin Hat af og hilste, og da H. Pohlman, som var med ham, spurgte, „hvorfor tog De Hatten af Professor?" og fik til Svar: „for den Herre vi kom forbi." „Ja, den Herre, sagde Pohlman, var en gammel Træstamme;" Hazelius lo da hjærtelig af sin Fejltagelse. I 1824 fik han Doctortitlen baade fra Union College i Schenectady og Columbia College i New York. Han fik fordelagtige Tilbud om at blive Professor baade ved Lafayette

College, Easton, Penn., og Princeton College, N. J., men han afslog det; derimod modtog han Kaldet som Professor i Kirkehistorie, i bibelsk og orientalsk Literatur, samt i Tydsk ved det andet lutherske theologiske Seminar, som var oprettet i Gettysburg, Penn. I Foraaret 1830 flyttede han dertil. Han blev indsat af Dr. Kurtz fra Baltimore; derefter holdt han et udmærket Foredrag om den lutherske Kirke i Amerika. Det var ikke let, at forlade det ham saa kjære Seminar og de yndige Omgivelser baade i Naturen og Vennekredsen ved Susquehanna, maaske har han der levet sine lykkeligste Dage. Med samme Nidkjærhed begyndte han ved det nye Seminar, og der som ved Hartwicks Seminariet, var der mangen en Yngling, han hjalp tilrette, saa de kunde fortsætte deres Studier; „hvorledes gaar det unge Ven, har du noget at leve af?" kunde han ofte spørge, og fik han saa at vide, det var smaat, da gav han som oftest til Svar, „jeg skal se hvad jeg kan gjøre." Naar han skulde eksaminere Studenterne kunde han undertiden forglemme sig selv, saaledes at naar han spurgte en Student, og han begyndte at give Svaret, da faldt Professoren ind med at holde Forelæsning over Emnet, indtil han blev mindet om, at man vilde høre hvad Studenten kunde, og ikke hvad Professoren vidste, saa tog han da fat med at spørge; men det kunde nok hænde, det igjen endte med Forelæsning. I Gettysburg befandt han sig ikke saa vel som i Hartwick, og da Pastor Dr. J. G. Morris i et Brev fra en ledende Mand i Sydstaterne fik Forespørgsel om han kjendte nogen, der kunde blive Professor ved deres i Syd Carolina Synoden oprettede Seminar, saa nævnede han Hazelius, da han vidste, han følte sig noget trykket. At der kunde være Tale om ham, havde man ikke tænkt; men desto større blev Glæden i Syd Carolina, og ikke mindre Forundringen i Gettysburg, da han i 1833 opgav sin Stilling som Professor der. Før han rejste fra Gettysburg, samlede Studenterne en Pengesum for at faa hans Billede malet, og han kom til Baltimore for at sidde for en Kunstner; men det faldt ham haardt at sidde, thi trods det, at Pastor Morris søgte at samtale med ham baade om Kirkehistorie og hebraisk Grammatik, saa endte det dog med, at han faldt i Søvn. Billedet blev dog tilsidst færdigt og hængt i Seminariet til Minde om den kjære Professor. Den 1ste Januar 1834 tiltraadte han sin Gjerning ved det 3die Seminar, som var oprettet i den lutherske Kirke i Lexington, South Carolina. Hans Ven, Dr. J. Bachman i Charleston, som indtil Stiftelsen af Syd Carolina Synoden, havde hørt til New York Ministerium, havde virket meget for Seminariet og faat en dygtig theologisk Professor dertil i Pastor J. G. Schwartz; men vor Herre kaldte ham bort i 1831, det var derfor særlig kjært for

Bachman, at ved hans Indflydelse kom Hazelius til Syden som Professor. Der tog han fat med Nidkjærhed, og der befandt han sig rigtig vel. Da han kom til Syden, blev han, som næsten alle Hvide der, af Nødvendighed, som han sagde, en Slaveholder; men den eneste Slave, han fik, var en lille Negerdreng, som han tillige tog sig af med den største Omhu; han talte med Negren, læste med ham og prædikede for ham, og det kunde ofte falde i det komiske at se Professorens alvorlige Ansigt fuldt af Medlidenhed med sin Slave, ved Siden af Negren, som ikke kunde lade være at skjære Ansigt og le af "ole massa", som vilde gjøre sig saa stor Umage for hans Skyld. I Somren 1842 fik han Lejlighed til at gjøre en Rejse hjem til Tydskland, og besøge de Steder, hvor han havde henlevet sine Barndoms- og Ungdomsdage, og hvor han kom frem, vandt han Hjerterne for sig, og overalt blev han opfordret til at komme tilbage for at henleve sine sidste Dage i sit Fødeland; selv Kongen af Preussen tilbød ham en god Stilling, men hans nye Fædreland og den lutherske Kirke der, havde hans Hjærtes Kjærlighed, det lille Seminar i Skoven i Syd Carolina var ham saa kjært, at det kunde han ikke tænke paa at forlade. Han kom tilbage for at virke, til Herren kaldte ham herfra. Den lutherske Kirke var ham inderlig kjær, og for dens Velfærd virkede han; ligesom han skattede den augsburgske Bekjendelse meget højt; men i alle dens enkelte Punkter kunde han neppe fuldt ud følge med; ligesom han i det Hele var meget frisindet og gjerne vilde staa sammen med alle evangeliske Kristne; hans Valgsprog var: „Enighed i det væsentlige, Frihed i det uvæsentlige og Kjærlighed i alt." Vi har en Herre, en Tro og en Daab, sagde han, saa om vor Herres og Mesters Bord, der maa vi ogsaa mødes i Kristenkjærlighed. Ved Kristi Bord maa vi forglemme mindre Forskjelligheder for at mødes i inderlig Forening i Samfundet med hverandre og Herren." Den fulde lutherske Bekjendelse havde han saaledes ikke, det var mere Brødremenighedens Retning, han hyldede, den lutherske Sakramentlære havde han neppe fuldt tilegnet sig, det laa i Tidsaanden; men i Kristi Forsoningsdød, der havde hans Sjæl fundet Hvile, og det var derfor han virkede, at de unge Mænd, som gik ud til Menighedens Tjeneste, kunde være levende Vidner om Kristi Korsets Kraft, og han kom til at øve stor Indflydelse i saa Henseende ved hans lange Virksomhed som Præst og Professor, først ved Brødremenighedens Præsteskole, og siden ved de tre lutherske Præsteseminarier; hans Indflydelse strakte sig saaledes ud over Brødrekirken og den lutherske Kirke. Han vedblev at arbejde til det sidste; da han endelig paa Grund af Svaghed tog sin Afsked, vedblev han dog at holde Forelæsninger for Studenterne

lige indtil faa Dage før sin Død; da tog han offentlig Afsked med dem. Han følte, at hans Afsked fra Verden var nær, men han saa sin Opløsning imøde uden Frygt, han vidste, paa hvem han troede, han havde gaat med stille Længsel efter at vandre herfra og være med Herren og ofte talt om sin Bortgang og hjem til Faderen. Han fik Forkjølelse, og efter faa Dages Sygdom kaldte Herren ham herfra Søndag den 20de Februar 1853 i sit 76 Aar, hjem, saa er Haabet, til den Sabbathshvile, som er tilbage for Guds Folk. „Jeg saa ham i hans sidste Stund", siger Dr. Eichelberger, „og jeg har aldrig kjendt en Kristen, som er død mere stille, mere fredelig end ham."

Det var under stor Deltagelse, han blev stedt til den sidste Hvile! Han kom til at hvile paa en af ham valgt Plads mellem sit Hus og Seminariets Forelæsningssal. Hans gamle Ven, Dr. J. Bachman fra Charleston holdt Ligtalen ud fra Aab. 14, 13, „og jeg hørte en Røst af Himlen, som sagde til mig: skriv: salige ere de Døde, som dø i Herren herefter, ja, Aanden siger, at de skulle hvile fra deres Arbejder, men deres Gjerninger følge med dem."

Der blev sagt om ham: „en Fyrste og en stor Mand er falden i Israel," 2 Sam. 3, 38, „han var en Israelit i hvem der ikke var Svig," Joh. 1, 48. Hans Hustru, som trofast havde staat ved hans Side, overlevede ham til den 16de Marts 1855, da kaldte vor Herre ogsaa hende herfra. Deres Ægteskab havde været barnløst, Herren gav dem ikke selv Børn, men Børnene hængte ved Professoren, som var en rigtig Børneven. Han udgav flere Bøger: Luthers Levnet og Jung-Stillings Levnet — han var særlig tiltalt af den fromme Jung-Stilling —, Katekismusforklaring, En Kirkehistorie, og var ogsaa Udgiver en Tid af „Evangelische Magazine" fra Gettysburg; men hvad der særlig maa nævnes, er dog hans: **„History of the American Lutheran Church"** fra 1685 til 1842 trykt i Zanesville, Ohio, 1846. Den er paa 300 Sider. Det er hidtil den eneste sammenhængende Historie af den amerikansk-lutherske Kirke, som er udkommen, og den har saaledes stor Betydning; den hører dog nu omtrent til Bibliothek-Sjældenheder. Det er en udmærket Bog, han paa Engelsk har givet den lutherske Kirke. Han var en kort Tid Præsident for General-Synoden.

Pastor, Professor Dr. **George B. Miller** er født den 10de Juni 1795 i Emaus en lille Brødremenighedsby ikke langt fra Allentown, Penn. Hans Fader, Pastor George G. Miller, var Præst i Brødremenigheden og nedstammede fra en i lige Linie gammel Præstefamilie, et i Familien opbevaret Billede af en gammel Brødremenigheds

Biskop viser stor Lighed med Miller; hans Moder var født i Kingston paa Jamaica og tilhørte franske Huguenotter, som under Forfølgelsen var flygtet dertil. Da han var 8 Aar, kom han i Skole i Nazareth og blev der til Februar 1811; den sidste Tid han var der begyndte han at studere i den theologiske Afdeling. Derfra rejste han til Philadelphia, hvor han blev Medhjælper i en privat Skole, var saa hos en tydsk, siden hos en fransk Kjøbmand. I August 1813 blev han Medhjælper hos Dr. E. L. Hazelius ved det af ham oprettede Academi i New Germanstown, N. J. Hazelius havde været hans Lærer i Nazareth, og holdt meget af ham, han kaldte ham altid „min lille hvidhaarede Dreng." Han kom meget i Hazelius's Hus, da han foruden at være Lærer, studerede Theologie. Hvad der tillige drog den unge Lærer og Student til Hazelius's Hus var Præstekonens Niece, med hvem han snart blev forlovet, og allerede den 15de Juli 1816 holdt han Bryllup med Frøken Delia B. Snyder i hendes Hjem i New Brunswick. Derefter kom han til at holde Skole i Lebanon, N. J. Der begyndte det unge Par deres Hjem og Virksomhed. I Efteraaret 1818 blev han kaldet til Canajoharie, N. Y., og i 1819 fik han Licence af Dr. Quitman, og sammen med H. N. Pohlmann ordineret den 29de Maj 1821. Han virkede velsignelsesrigt som Præst til han 1827 igjen blev Medhjælper hos Dr. Hazelius, som nu var theologisk Professor ved Hartwick Seminar, og da Hazelius blev forflyttet som Professor til Gettysburg, blev han i 1830 theologisk Professor ved Hartwick Seminar. Paa Grund af daarligt Helbred fratraadte han i 1839, men blev siden Lærer i Dansville, N. Y. I 1844 fik han atter Kald fra Seminariet og virkede nu som theologisk Professor til sin Død. Han var en ualmindelig flittig Mand, foruden Undervisningen ved Seminariet, der var bestemt til 6 Timer daglig, men som i lang Tid i Stedet blev fra 8 til 10 Timer, prædikede han hver Søndag Formiddag, ledede Bønnemøder Søndag Aften, samt fik Tid til gjennem Ugen at holde Bønnemøder paa forskjellige Steder; han var meget ivrig i at holde Bønnemøder, og dog fik han Tid til at arbejde i sin Have og tage lange Spadsereture omkring. I Hjemmet var han mild og kjærlig. Han gik heltop i sin Virksomhed for Guds Rige. Overfor andre Bekjendelser stod han venligt, han sagde altid „vore presbyterianske Brødre", og „vore Methodistbrødre", og da Krigen satte Sindene i Bevægelse, sagde han stadig „vore sydlige Brødre", „vi vil vedblive at kalde dem Brødre", sagde han, „om end fejlende Brødre, selv om de ikke vil anerkjende os." Den ydre Verden kunde han ofte helt forglemme. Da han efter at have faat Titlen af Doctor i Theologie engang fik Besøg, blev den Besøgende

præsenteret for ham, men han lagde ikke ret Mærke til Navnet, derimod hørte han, der blev sagt Dr. Miller, som han troede maatte være den Fremmede, og forglemmende sin egen Titel, tog han ham med sig ind og fremstillede ham som Dr. Miller til stor Fornøjelse for de Tilstedeværende.

Søndag den 15de Juli 1866 var det 50 Aar siden Dr. Miller holdt Bryllup med sin Brud; det gamle Guldbryllupspar vilde fejre denne Højtidsdag med i Forening at samles om Herrens Bord, og det blev en rigtig Fæstdag paa Hartwicks Seminar, hvor Børn og Børnebørn samlede sig om det kjære gamle Par. Løverdag holdt Pastor Dr. Pohlman en Forberedelsestale i den lille smykkede Kirke. Derefter samlede man sig i Hjemmet; her sang man en Salme og læste den 91de Salme, og derefter blev der holdt Bøn af Professor Scholl. Guldbrudens Broder, Hr. Wesley Snyder fra New York, som havde været med til deres Bryllup, talte derefter, han blev efterfulgt af en Svoger Hr. Abraham Hedenbergh fra Newark; deres eneste da levende Søn, Lægen Henry S. Miller, talte paa Børnenes Vegne, og Svigersønnen, Pastor A. Hiller læste et smukt Digt, hans Hustru havde skrevet til sine Forældre. Pastor A. Uebelacker holdt en Tale paa Svigersønnernes Vegne, hvoraf der var 8, deraf var 5 Præster, en anden Svigersøn, Pastor J. D. English, talte paa Børnebørnenes Vegne, saa blev der sunget, derefter læste Pastor, dengang Student F. F. Buermeyer fra New York et af Professor Scholl's Hustru forfattet Digt. Festen sluttede med en Tale af Dr. Pohlman, og Velsignelse blev lyst af Pastor C. R. McHary. Saa kom Guldbryllupsdagen, Søndag 15de Juli, den oprandt lys og skjøn, da fulgtes hele den samlede Familie til Kirken; her holdt Dr. Pohlman en alvorlig og indtrængende Tale fra Prædikestolen, saa samlede Familien sig om Døbefonten, hvor Guldbrudgommen døbte et lille Barnebarn, som blev baaren frem af Forældrene. Hele Familien, 23 ialt, blandt hvilke Dr. Miller stod som en Patriark, var samlet ved Herrens Bord. Det var en Dag, som gjorde et mægtig Indtryk paa de Forsamlede. De Gamle fik en Gave paa ca. $1000. En af Svigersønnerne, Pastor Dr. L. Sternberg var Professor ved Seminariet fra 1851 til 1864. En Søn, Pastor George Hazelius Miller, døde kort efter han var bleven Præst. Den 5te April 1869 kaldte vor Herre Dr. Miller herfra i en Alder af omtrent 74 Aar.

Pastor Dr. **Henry Newman Pohlman** er født den 8de Marts 1800 i Albany, hans Fader Daniel Pohlman var flyttet dertil fra Philadelphia. Han blev opdraget i Gudsfrygt, og da Hartwick Seminar

begyndte, blev han af sin Præst, F. G. Mayer, sendt dertil. Han var den første Student, som tog Eksamen ved Seminariet; han fik Licence 1820 og i Maj 1821 blev han og G. B. Miller ordineret i Kristuskirken i New York af Quitman og Wackerhagen. Han blev først Præst for to smaa Menigheder i Saddle River og Ramapo, N. J. I August 1822 blev han Præst for New Germantown, Germans Valley, og Spruce Run, N. J. Ved hans nidkjære Virksomhed fik Menigheden bygget en ny Kirke i German Valley. I 1824 holdt han Bryllup med sin Brud Frøken **Susan Casidy**, en from og sjælden dygtig Pige, der siden, som hans Hustru, stod trofast ved hans Side i Arbejdet for Guds Rige. Da Hartwick-Synoden blev dannet 1830, besluttede Pohlman at blive ved New York Ministerium, omend kjære Venner skilte sig derfra. I 1843 blev han Doctor i Theologie fra Pennsylvania College. Den 18de Juli 1843 blev han kaldet til Præst for Ebenezer Menighed, i sin Fødeby Albany, efter Pastor F. G. Mayers Død. Han skulde have $1500 og frit Hus, han modtog Kaldet og flyttede dertil. — New York Ministerium, hvis Præsident han var i 21 Aar, blev mere tydsk ved den fornyede Indvandring, og da der kom nyt Element ind i den meget amerikaniserede Synode, førte det flere Forviklinger med sig, og da Ministeriet saa i September 1867 besluttede at træde ud af General-Synoden, da traadte Pohlman med flere ud og dannede samtidig 1867 Den evangelisk-lutherske Synode for New York, som blev i Forbindelse med General-Synoden. Pohlman blev dens Formand til sin Død, den blev siden forenet med New Jersey Synoden under ham. Han øvede en stor Indflydelse i Synoden og i hele General-Synoden, hvis Præsident han ligeledes var en Tid. Han var en varm Ven af Hedningemissionen; en yngre Broder af ham rejste som Missionær til China, udsendt af American Board (Congregationalisternes Selskab), han døde derover, men det forøgede endmere Pohlmans Kjærlighed til Hedningemissionen. I 1867 trak han sig en Del tilbage; han boede hos sin Datter, Fru Patten, hvor han tilbragte en lykkelig Alderdom blandt sine Børn. Den 21de August 1866 holdt han Fæsttalen ved Hartwicks Seminars 50-Aars-Jubilæum, og 15de Juli 1866 havde han holdt Fæsttalen ved sin Ven, Pastor Dr. G. B. Miller og Hustrus Guldbryllup. Han vedblev at være Synodens Formand, samt prædikede ofte; men ved Synodemødet i Red Hook i October 1873 blev han greben af den Tanke, at det var sidste Gang, han var sammen med sine Embedsbrødre. Han prædikede endnu flere Gange derefter; faa Dage før sin Død, følte han Kræfterne svandt bort, og da han 20de Januar 1874 sad stille hen, faldt hans Hoved sagte ned paa Brystet,

og hans Aand var vandret heden, vi haaber hjem til Herren. Han døde i Albany, hvor han for omtrent 74 Aar siden saa Dagens Lys. I sit Ægteskab havde han 5 Børn, 2 var gaat forud. Han blev under stor Deltagelse stedet til den sidste Hvile Fredag den 23de Januar, fra den Kirke, hvor han saalænge havde været Præst. Der blev holdt Taler af Doctorerne Upson, Strobel, Magee og Senderling af den lutherske Kirke, samt af Dr. Halley af Presbyteriankirken. Han hviler ved siden af sin Hustru og Datter paa Albany Mural Cemetary.

Pastor Dr. **Jacob Z. Senderling** er født den 12te November 1800 i Philadelphia, og døbt af den engelsk-lutherske Præst Dr. Mayer, som ligeledes hjalp Drengen frem; da han saa hans Lyst til Studeringen, fik han i Efteraaret 1817 ham ind paa Hartwick Seminar, det var den første Student, som kom dertil fra Philadelphia. Han var en flittig Student. Han fik Licence i 1824 og blev derefter ordineret. Han var først Præst for en lille Menighed i Clay, Onandaga Co., N. Y.; her maatte han ogsaa holde Skole for at kunne leve. Den 15de September 1826 blev han viet til sin Brud, Frøken Louise Molther, som han blev forlovet med som Student ved Seminariet; hun var en Datter af den afsatte Præst J. Molther. Den 16de November 1828 blev han kaldet til Præst for Gilead og annekterede Menigheder, og flyttede dertil med sin Hustru til de Kredse, hvor hendes Fader før havde været Præst. Her virkede Senderling med megen Nidkjærhed med Bønnemøder og Opvækkelsesmøder til det kristelige Livs Fremme; i sin Virksomhed veg han en Del fra den gamle lutherske Fremgangsmaade. I 1830 var han med ved Stiftelsen af Hartwick-Synoden. Efterat have været Præst for Gilead Menighed i 25 Aar, deraf 13 kun for Gilead, da de andre Menigheder selv fik Præst, nedlagde han Embedet og flyttede til Troy, der boede han i 3 Aar og virkede særlig ved Møder for Hedningemissjonen, han var Selskabets Sekretær, og Missjonen havde en varm Ven og Talsmand i ham. I 1856 modtog han Kald fra St. Pauls Menighed i Johnstown; her virkede han ligeledes til Velsignelse. I 1874 fik han Titlen af Doctor i Theologie. Han udtalte ofte sin Længsel efter at komme „hjem tilsidst, hjem til de forherligede Millioners Tal hos Jesus i det nye og himmelske Jerusalem." Den 20de December 1877 døde han i Johnstown, 77 Aar gammel; Dagen forud gik han tilsyneladende helt rask paa Gaden, saa Døden kom meget uventet. Han blev begraven under stor Deltagelse. Pastor Dr. Felt holdt Ligtalen over Joh. 5, 35. „Han var et brændende og skinnende Lys; men I have til en Tid villet fryde Eder ved hans Lys."

Hans Hustru døde den 22de Marts 1881, 81 Aar gammel. De havde 7 Børn, af dem blev kun en, Fru E. M. Rogers i New York, ved den lutherske Kirke.

Pastor **Adam Crownse** er født 1797 i Sharon, og blev konfirmeret af Pastor H. Møller; han kom som gift Mand til Hartwick Seminar for at studere i 1820; hans Hustru, som var en Søster til Pastor L. Sternberg, blev boende i Sharon, hvor de havde hjemme, der blev han ogsaa Præst; han fik Licence i 1823 og blev Aaret efter 1824 ordineret af New York Ministerium. Den 27de October 1830 var han Medstifter af Hartwick-Synoden og blev dens Sekretær. Hans andet Embede var for Menighederne i Guilderland, Knox og Berne, derfra blev han kaldet til Menighederne i Middleburg og Breakabeen; her blev han kun faa Aar, da blev han kaldt tilbage til Guilderland. Under hans Virksomhed var der flere Opvækkelser i Menighederne. Efter sin første Hustrus Død giftede han sig i igjen i Guilderland med en Enke, von Valkenberg, hvis Pigenavn var Crownse. Han døde 1865, 68 Aar gammel. Han blev begravet i Guilderland. Med sin første Hustru havde han 3 Børn, en Søn John Crownse, som blev Læge, og Døttrene: Barbara Ann, gift med Pastor E. Deyoe, og Judith, gift med Hr. Naughright. Hans anden Hustru havde Sønnen John von Valkenberg, som blev Sagfører, og Kate, som blev gift med Sagfører Voorhees (død i Athens, N. Y., 2den Januar 1879, 75 Aar gammel); i Ægteskabet med Crownse blev hun Moder til: Margareth, Christopher og Aurelia Lintner Crownse, som blev gift med en reformert Præst, Campbell, i Albany.

Pastor **Francis H. Gunther** studerede ved Hartwick Seminar og fik Licence i 1822 og kom til at virke paa forskjellige Steder, især i Columbia, Warren og Danube. Han fik Ordination i 1826, og blev Præst for Frederiksburg og Ernesttown i Canada, og udfoldede derfra en udstrakt Missionsvirksomhed i Canada.

Pastor **Philip Wieting** er født den 23de September 1800 i Minden, N. Y., hvor hans Fader, J. C. Wieting var Præst, han var yngste Søn af andet Ægteskab, der var ialt 14 Børn i Familien. Han var en vild Dreng og gjorde sine Forældre mange Sorger, det var Moderens Ønske og Bøn, at han kunde blive en Herrens Tjener; da hun var Enke, var det ikke let at faa Midler, men hun var stærk i Bønnen og i Haabet. Da han saa endelig kunde drage til Hartwick Seminar i 1818, da var det hans Tanke, at blive Prokurator; men Moderen holdt fast ved Haabet, han bliver nok Præst i Herrens Time.

Ved Seminariet opførte han sig saa daarligt, at han skulde vises bort; men da Moderen fik det at høre, tog hun afsted for at tale med Professor Hazelius og sin Søn. Philip blev meget skamfuld ved sin Moders Komme, og da hun siden havde en lang Samtale med ham, sad han i Taushed hele Tiden, og kunde blot sige Tak til Moderens Tale. Af Professoren opnaaede hun at faa Tilladelse for Sønnen til at blive der endnu, og ikke længe efter fik hun Brev, at hans Opførsel var meget bedre. Han havde begyndt at drikke, det vilde han lægge af; men han følte, hvilken Slave han var, og det blev en haard Kamp for ham. Han kom i den Tid til at høre Opvækkelsesprædikanten, Pastor Charles G. Finney, og ved en Prædiken blev han alvorlig greben; i 3 Dage og Nætter kunde han hverken spise eller sove, han var i en fortvivlet Stilling; men da kom han til at erfare Jesu Ord om Syndernes Forladelse i sit Hjærte, og nu lød det til ham „følg mig", og han fik Fred for sit urolige Hjærte. Han blev et andet Menneske: Moderens Bøn var hørt, hun saa nu sin Søn med Alvor og dreven af Kristi Kjærlighed forberede sig til at blive hans Ords Budbærer. Efter Eksamen fik han Licence den 6te September 1825. Den 5te September 1826 blev han ordineret til Præst; han virkede derpaa en Tid som Missjonær. Den 23de November 1828 blev han viet til sin Brud, Frøken Catharine Boshart. I 1830 udtraadte han af New York Ministerium og var med til at danne Hartwick-Synoden, af hvilke han udtraadte 1836 og var med at stifte Franckean-Synoden, som var meget uluthersk baade i Lære og Praksis. Han virkede som en begavet og dygtig Opvækkelsesprædikant med Opvækkelsesmøder og Bønnemøder, og der er sagt, „der er en stor Skare, som ved ham er bleven ført til Livet i Gud." Hans Virkemaade og Lære var langt mere reformert-methodistisk end luthersk; men han var sikkert et Redskab i Herrens Haand til Sjæles Opvækkelse. Efter et virksomt Liv kaldte vor Herre ham herfra den 7de September 1869 i Cobleskill, N. Y., omtrent 69 Aar gammel. Hans Hustru overlevede ham.

Pastor **Jacob Berger** er født i 1799 i Westerlo, Albany Co., N. Y., af Forældrene Henrik Berger og Hustru Sarah. Faderen var Lutheraner, Moderen hollandsk-reformert. Han opvokste i et kristeligt Hjem og blev tidlig draget til Herren; i sit 16de Aar blev han alvorlig vakt, han søgte da til en Præst der i Nærheden for at tale med ham om sin Sjæls Frelse; men det syntes, som Præsten daarlig forstod ham. Efter endel Anfægtelse fik han Fred i sit Hjærte, og det var nu hans inderlige Ønske at blive en Evangeliets Tjener. Da han var 17 Aar,

kom han til at holde Skole i Middleburg, Schoharie Co., om Vintren; om Somren arbejdede han paa sin Faders Landejendom. I sit 20de Aar kom han til Hartwick Seminar. I 1822 kom han til Union College, hvorfra han tog Eksamen i 1824. Han var paa den Tid en Del svag. I Foraaret 1825 kom han til Pastor Wackerhagen og siden til Dr. Quitman for at faa noget mere Vejledning i Theologie. Han fik Licence samme Aar ved Synodens Møde i Rhinebeck og blev ordineret 1826 ved Mødet i Cobleskill. Han begyndte sin Virksomhed i Ghent, N. Y, stiftede kort efter en Menighed i Valatie, samt kom til at betjene Menigheden i Churchtown og flere andre Kredse. Han virkede med Nidkjærhed og til Velsignelse, og hans Forkyndelse bar Vidne om, at han talede fordi han troede. Han blev gift med Frøken Catharine Miller, Datter af Hr. J. J. Miller i Columbia Co. I hans sidste Aar var han en Del svagelig; vor Herre kaldte ham herfra den 11te Marts 1842; han blev efter sit eget Ønske begravet paa Kirkegaarden i Churchtown, og det var under stor Deltagelse, han blev stedet til Hvile. Han havde 4 Børn, en Søn og 3 Døtre. Sønnen studerede ved Williams College og det theologiske Seminar i New York. En Datter blev gift med Presbyterianpræst Thomas Street. Enken overlevede sin Mand i mange Aar.

Pastor **Johan Peter Gørtner** er født den 26de April 1797 i Canajoharie, N. Y., af Forældrene Georg Gørtner og Hustru Marie Catharine Gørtner, født Westermann. Det var et godt kristeligt Hjem han opvokste i, og han blev tidlig draget til Herren og fik Lyst til at træde i hans Tjeneste. Han arbejdede først med Landarbejde hos sin Fader, men kom derefter i Kjøbmandsforretning; saaledes gik det indtil han i sit 20de Aar fik Lejlighed til at komme til Union College i Schenectady, hvor han gjennemgik baade Forberedelsesskolen og Collegiet. Det var særlig Pastor D. H. Barnet Collegiet stod under, og som fik en Del Indflydelse paa ham. Han tog Eksamen i Efteraaret 1822, og det var nu hans Ønske at forberede sig til Kirkens Tjeneste. Hans Fader tilhørte den tydsk-reformerte Kirke, Moderen var en Søster til Pastor Dr. G. A. Lintner's Moder; hun og Fætteren bidrog en Del til, at han i October 1822 blev theologisk Student ved Hartwick Seminar. Medens han studerede der, blev hans Helbred en Del angrebet. Han studerede der 1 Aar; men tog saa til New York baade for at hjælpe Pastor F. C. Schäffer, samt for der at fuldende sine Studier under ham. Et Par Søstre, han holdt meget af, kaldte vor Herre herfra, og en Tid efter en Broder, ligesom han selv maatte prøve Sygdommens tunge Haand

blive lagt paa sig, alt bidrog til at vække dybt Alvor hos ham. I 1824 fik han Licence ved Synodens Møde. Han blev siden ordineret; han virkede først som Missjonær indenfor Synoden, og gjorde mange Rejser til de adspredte Lutheranere i New York, New Jersey og Canada. Siden modtog han Kald fra Menigheden i Johnstown N. Y., hvor han blev indsat som Præst den 3die Januar 1827 af Doctorerne Hazelius og Lintner. Bagefter var flere Præster samlet; i Samtalens Løb sagde Presbyterianpræst Gilbert Morgan, at han var glad ved, at den lutherske Menighed der i Byen havde faat en saa dygtig og nidkjær Præst i den unge Mand, som idag var indsat. Gørtner som hørte det, sagde Tak for de venlige Tanker; men tilføjede, han var vis paa, at hvor den lutherske Kirke og dens Lære blev kjendt, og hvor Herren fulgte den med sin Velsignelse, behøvede den ikke hans ringe Tjeneste for at give den nyt Liv. Ved hans trofaste Virksomhed kom der nyt Livsrøre i hans Menighed, den voxste i Antal og Styrke og Sjæle blev opvakte og spurgte om Frelsens Vej. Han var en Herrens Tjener, som virkede med utrætteligt Iver. Naar han skulde holde Gudstjeneste, da holdt han sig ikke tilbage, hverken af Vejr eller Vind. Engang skulde han prædike i den gamle Kirke i Indian Castle, Herkimer Co.; men Vejen dertil var saa at sige ufremkommelig, han tog ind hos Pastor Lintners Fader; Lintner, som var der, bad ham blive, men Gørtner gav til Svar: „Nej, jeg maa afsted, min Vej er ikke nær saa farlig, som da Luther skulde til Worms, han vilde afsted, om der saa var saamange Djævle i Worms, som der var Tagstene paa Husene." Gørtner vilde ogsaa afsted, og naaede med stor Anstrængelse frem, og kom til at prædike for nogle ganske faa Tilhørere. Menigheden hang med en rørende Kjærlighed ved deres unge Præst; men denne velsignelsesrige Virksomhed skulde ikke vare længe, Herren havde bestemt det anderledes. Sygdom kom og bøjede ham ned, og hans Kræfter svandt hen. Af Lægerne blev han tilraadet at gjøre en Rejse til Europa for om muligt at gjenvinde sit Helbred, og han gik endelig ind derpaa; men det var ham usigeligt tungt efter nogle faa Maaneders Virksomhed nu at forlade sin Menighed. Afskedsdagen kom, Kirken var fuldt indtil stor Trængsel, han holdt sin Afskedsprædiken ud fra Philip 1, 27. Kun at I vandre værdigen Kristi Evangelium, saa at, hvadenten jeg kommer og ser Eder, eller er fraværende, jeg dog kan høre om Eder, at I staa faste i en Aand, og stride med mig af en Sjæl for Evangeliums Tro. Der var ikke mange Øjne, som var tørre under hans inderlige, men enfoldige Afskedstale til dem, og det var, som den almindelige Følelse gik gjennem dem alle, at det var en Døendes Afskedsord.

Ankommen til New York sendte han endnu før han gik ombord et kjærligt Affkedsbrev til sin Menighed. Han gik ombord paa Skibet „Josephine" og sejlede til Belfast; han var meget svag paa Rejsen, men hans efterladte Dagbog viser, at han levede i et inderligt Samliv med Gud og med fuld Hengivenhed i hans Villie. Efter et kort Ophold i England, besøgte han flere af Europas store Byer og opholdt sig Vinteren 1827—28 i Rom. Trods sit svage Hebred, benyttede han Tiden godt, og skrev flere livlige Breve, som blev meddelt i "New York Commercial Advertiser", som tiltrak sig stor Opmærksomhed. Den 28de April 1828 forlod han Rom i den Tanke snart at vende hjem igjen og med fornyede Kræfter; men han havde ikke rejst langt før han fik et Tilbagefald, han opgav nu alt Haab om Helbredelse. Ankommen til Frankrig, var det kun hans Ønske at blive saa rask, han kunde naa hjem for at dø blandt sine kjære. Saasnart det var muligt, søgte han at komme hjemefter, og efter en lang og besværlig Sørejse landede han i New York den 5te August 1828. Ankommen til New York blev han syg og lidende bragt til sin Lærer og Ven, Pastor Schäffers Hus, hvor han fandt en kjærlig og omhyggelig Pleje. Han gjenvandt temlig hurtig saavidt sine Kræfter, at han kunde føres til sit Barndoms Hjem. Her kom han sig saa meget, at han i Efteraaret kunde komme med til Synodens Møde; men det var ogsaa den eneste længre Tur han gjorde fra Hjemmet. Kræfterne svandt mere og mere og han ventede kun paa at komme hjem for at være hos Herren. Han døde i sin Faders Hus mellem 26de og 27de Februar 1829. Han havde med Nidkjærhed kort forud optaget Arbejdet i Herrens Vingaard; nu kaldte Herren ham alt fra Arbejdet til Hvilen.

Pastor **Herman Hayunga** er født den 30te September 1799 paa St. Thomas, Dansk-Vestindien, af Forældrene Kjøbmand Bernhard Hayunga og Hustru Mary; de ønskede, deres Søn skulde blive en Herrens Tjener. I 1805 blev han sendt til Europa og var i Danmark, Holland og Tydskland til 1818, da han rejste tilbage til St. Thomas og kom derfra til New York i 1821. Han kom derefter til Hartwick Seminar for at studere Theologie, og for at blive fuldkommen inde i det engelske Sprog modtog han Ansættelse som Hjælpelærer ved Seminariet, som han var i 2 Aar. I September 1826 fik han Licence paa Kald fra Williamsburgh, Canada, og blev ordineret til Præst i Albany den 1ste October 1827. Han var en nidkjær og dygtig Præst, og udøvede en stor Missionsvirksomhed i Canada. I de første Aar prædikede han paa Tydsk, men siden var det næsten udelukkende paa Engelsk. Efter en

trofast og nidkjær Virksomhed i Herrens Tjeneste, døde han fredelig i Troen paa Frelseren den 24de Februar 1872 i Williamsburgh, Dundas Co., Ontario, Canada. Ved hans Begravelse talte Pastor J. D. Roth over 1 Mos. 25, 8, og Pastor J. H. Hunton ud fra Ebr. 13, 7—8. Han efterlod en Enke og 5 Børn, 2 Sønner og 3 Døtre.

Af unge Mænd, som traadte i Synodens Tjeneste, skal blot endnu nævnes: Carles B. Wessel, som en Tid var Medhjælper i New York, men siden rejste til Syd Carolina, og Perry G. Cole, de fik Licence 1824; Christian B. Thummel, som havde studeret i Tübingen, J. Eisenlord, W. A. Strobel, H. J. Smith, C. A. Smith, J. D. Lawyer med flere, som blev ordineret i Aarene op til 1830. I 1820 var der omtrent 4000 Communikanter, som hørte til Synoden. Det kristelige Liv vaagnede mere og mere, derom er Sandsen for indre og ydre Missjon et godt Vidnesbyrd. I 1827 blev stiftet Den lutherske Kirkes Indre-Missjonsforening i Staten New York, (Domestic Missionary Society of the Lutheran Church in the State of New York) med Hr. William C. Bouck som Formand og 5 Vice-Formænd, hvoraf de fleste var Præster; St. Pauls Kirkes Indre-Missjonsforening i Schoharie, (Domestic Missionary Society of St. Pauls Church) Maj 1828; Hartwick Seminariums unge Mænds Indre-Missjonsforening i Juni 1828, (Young Men's Domestic Missionary Society of Hartwick Seminary); Hartwicks Hjælpemissjonsforening i Juni 1828, (Hartwick Auxiliary Missionary Society); Zions Kirkes Indre-Missjonsforening, German Valley, Morris Co., N. J., Juni 1828, (Domestic Missionary Society of Zions Church); Unge Mænds Missjonsforening i Stone-Arabia, Juli 1828, (Young Men's Missionary Society of Stone Arabia); Zions Kirkes Indre-Hjælpe-Missjonsforening i Cobleskill, August 1828, (Domestic Auxiliary Missionary Society of Zions Church); St. Jacobs Kirkes Missjonsforening, New York, (Missionary Society of St. James Church); St. Pauls Kirkes Indre-Missjonsforening, Johnstown, Montgomery Co., 25de Decbr. 1828, (Domestic Missionary Society of St. Pauls Church); Zions Kirkes Hjælpe-Missjonsforening i New Germantown, N. J., (Auxiliary Missionary Society of Zions Church); Missjonsforeningen i de forenede Menigheder i Sharon, 2den Februar 1829, (The Missionary Society of the united congregations of Sharon). Disse Missjonsforeninger virkede betydeligt til Livets Vækkelse, og ved dem indkom der betydelige Bidrag til Missjonen. 1830 havde Synoden 28 Præster, som betjente 37 Menigheder med omtrent 8000 Communikanter.

Fra Hartwick Seminary var der udgaat 15 theologiske Kandidater der nu virkede i Kirkens Tjeneste, af dem var kun en, den dygtige og nidkjære Pastor Gørtner, bleven kaldt herfra; 7 unge Mænd var ved at fuldende deres Studier i Seminariet for at blive Kirkens Tjenere. New York Ministerium var gaat godt fremad, og der var vaagnet et nyt Liv; men det førte ogsaa sine Brydninger med sig, og de kom nu. I 1830 udtraadte 6 Præster og 1 Kandidat og stiftede Hartwick Synoden, som blev en næsten udelukkende engelsktalende Synode. Af den blev der atter en Udtrædelse i 1836, som førte til Dannelsen af Franckean Synoden; det var ligeledes en engelsk Synode, som optog de mest ulutherske Elementer i sig, saa om den end havde Navnet, saa var der kun lidt af luthersk Aand og Lære. Til New York Ministerium kom en ny Indvandring fra Tydskland, den har siden gaat fremad under Herrens Velsignelse i luthersk Lære og Praksis, den bestaar hovedsagelig nu af tydske Præster og Menigheder, der er flere Præster, som prædiker paa begge Sprog; men faa udelukkende engelske Præster og Menigheder.

Den lutherske Kirke i New York Stat begyndte under trange Tider, da den lille betrængte Flok hollandske Lutheranere kom over og maatte taale mange Undertrykkelser, det var trange Kaar, men de raabte, og Herren hørte og friede dem af deres Angester (Sal. 34, 10). Der har været Brydninger mellem Sprogene, hollandsk, tydsk og engelsk, Kamp mellem Tro og Vantro, og Brydninger mellem den lutherske og reformerte Aandsretning; menneskelige Skrøbeligheder har blandet sig ind i det altsammen, men Herren har været trofast, og det har ogsaa her vist sig, fremfor Havets Brændinger er Herren mægtig i det Høje (Salm. 93, 4). Der har været trofaste Arbejdere som har peget paa Korset, hvor der var Tryghed og Hvile for Sjælene, og med Varme prædiket Korsets Evangelium. Under den store Indvandring fra Europa særlig fra Tydskland, har New York Ministerium havt og har fremdeles en stor Missjon overfor de indvandrede Lutheranere, at byde dem Velkommen ved Porten til den nye Verdensdel, vejlede de, der skal videre, saa de kan finde lutherske Menigheder, optage de, som bliver, i sine Menigheder, og drive Missjon blandt de, der staar udenfor, om ogsaa de kan føres ind. Naar der sees tilbage paa Herrens Førelser og Hjælp, da kan New York Ministerium udbryde med Glæde: Kommer, lader os synge med Fryd for Herren, lader os raabe af Glæde for vor Frelses Klippe! (Sal. 95, 1). Herren har været med og han vil fremdeles velsigne.

[Kilder: Nachrichten von den vereinigten Deutschen Evangelisch Lutherischen Gemeinen in Nord-America. Professor Dr. W. J. Mann og Pastor Dr. B. M. Schmuckers Udgave. Prof. Dr. E. L. Hazelius: History of the American Lutheran Church. Lutheran Church Review, særlig Dr. Schmuckers Artikler. Pastor J. Nicum: Geschichte der Ev. Luth. Ministerium in Staate New York und angrenzende Staaten und Ländern (nærmest i Manuskripf, nu trykt). Pastor Dr. E. Moldehnke: Die lutherishe Kirche in Osten mit besonderer Rücksicht auf New York i „Der Pilger" 1872—73. Pastor J. Nicum: The Doctrinal Development of the Evangelical Lutheran Ministerium of the State of New York. Pastor Dr. W. B. Sprague: Annals of the American Lutheran Pulpit. Professor Dr. H. E. Jacobs Foredrag: Den lutherske Kirkes Historie (Oversættelsen). Memorial Volume of the Semi-Centennial of the Hartwick Seminary. Pastor P. A. Strobel: Memorial Volume to commemorate the Semi-Centennial Anniversary of the Hartwick Lutheran Synod. The Manual of the First Lutheran Church in the City of Albany. Pastor J. N. Barnett. History of Gilead Evangelical Lntheran Church, Centre Brunsvick, Rensselaer Co., N. Y. Pastor Dr. E. T. Horn: Sketch of the History of the St. John's Lutheran Church of Charleston, S. C. Pastor H. L. Dox: Memoir of Rev. Philip Wieting. Hr. Anton Eickhoff: In der Neuen Heimath. Major J. M. Magens: Die nywe Testament (kreolsk Oversættelse, Fortalen). Pastor S. V. Viberg: Dansk Præstehistorie. Pastor V. E. Lose: Manuskript til en: Vestindisk Missionshistorie, Foredrag og Meddelelser. Pastor S. Stall, A. M.: Lutheran Yearbook and Historical Quarterly 1884—88. Lutheran Observer 1874. Lutherisches Kirchenblatt. Church Messenger. The Lutheran Sunday School Herald. Der Lutherischen Calender 1873—88. Pastor Dr. M. Sheeleigh: The Lutheran Almanac 1861—88 m. fl. Meddelelser fra Pastor Dr. Schmucker, Pastor J. H. Hunton, Pastor J. Nicum, Fru Emma Hayunga Carman m. fl.]

CORPUS EVANGELICUM

eller

Unio Ecclesiastica i Syd Carolina.

Stiftet 13de Novbr. 1787.

I Syd Carolina var der flere tydske Menigheder, men da de var delte mellem den lutherske og reformerte Bekjendelse hindrede det Kirkens Udvikling, for nu at faa mere Fasthed og Styrke, besluttede man derfor at danne en Unert Kirke; men ogsaa her viste det sig, hvor sandt det end er, Jesus vil, alle skal være et i ham, (Joh. 17, 21) saa gaar det dog ikke an uden vidre at danne Unioner uden Hensyn til Bekjendelsen, da det let fører til falske Alliancer, som let opløser sig i værre Strid. Til sand Union hører man staar paa Guds Ord og Bekjendelsens Grund; man maa være enige i alt væssentligt i den ene Tro og Daab (Ef. 4, 5) og maa som en Faders Børn kunne samle sig i Kjærlighed om Herrens Bord, saa kan der nok være Frihed i det uvæsentlige, naar der kun er Kjærlighed i alt. Hvor de forskjellige Anskuelser har forenet sig i særegne Bekjendelser, der gaar det ikke an uden videre at overse disse Forskjelligheder og lade, som om det var uden Betydning, og man var enig i alt. Man maa være Sandheden tro i Kjærlighed (Ef. 4, 15) og lade Hellig-Aanden nedrive Adskillelsens Mellemvægge, som er bleven rejste i Herrens Hus. Der skal stræbes efter Enighed paa Sandhedens Grund og søge at bevare Aandens Enhed i Fredens Baand; men man maa vogte sig for falske Unioner, at de ikke skal føre til mere Strid. Det har man ikke altid taget Hensyn til, derfor har det ført til nye Adskillelser. Unions-Tanken var kommen frem baade hos lutherske og reformerte Præster, og det var deres Ønske og Haab, at der kunde dannes en tydsk-evangelisk Kirke i Syd-Carolina, derfor virkede de hen til at faa et Fælles-Møde mellem de lutherske og reformerte Præster med deres Menigheds Udsendte.

I den Hensigt at danne en evangelisk Kirke blev der efter offentlig Indbydelse afholdt Møde den 13de November 1787 i Zions lutherske

Kirke ved Twelve-mile (12) Creek i Lexington Distrikt. Der fremmødte de lutherske Præster: F. Daser, M. C. Binnicker, F. A. Walberg, F. J. Wallern, samt Kateket J. G. Bamberg, samt de reformerte Præster C. Theus og C. F. Frølich. De forenede sig derefter til et Samfund under det dobbelte Navn „**Corpus Evangelicum**“ (Det evangeliske Samfund) og „**Unio Ecclessiastica**“ (Kirke Unionen).. Den af Pastor Wallberg for Forsamlingen fremlagde Forfatning blev antaget og Magister Daser blev valgt til Samfundets Formand. Det blev bestemt at mødes igjen paa samme Sted den 2den Søndag i Januar 1788 for at drøfte de Ansøgninger som maatte være indkommen fra de forskjellige tydsk-protestantiske Menigheder, samt for nærmere at ordne Samfundets Anliggender. Præsterne skrev derpaa deres Navne til Bekræftelse under Forhandlingerne.

Den 8de Januar 1788 mødte Præsterne Daser og Wallberg (lutherske), Theus og Frølich (reformerte), samt luthersk Kateket Bamberg i Zions lutherske Kirke ved 12 Mile Creek. Ved dette Møde blev Pastor Wallberg valgt til Selskabets Sekretær, og alle de lutherske Præster aflagde Løfte paa de symbolske Bøger. Listen over de Menigheder, som sluttede sig til Samfundet, blev gjennemgaaet, og det blev bestemt at ansøge Legislaturen om at faa Samfundet og Menighederne indkorporeret. Bethel Menigheder og den nylig stiftede St. Martins Menighed ønskede at have lidt mere Betænkningstid. Ved anden Dags Møde den 9de Januar foreslog Wallberg og Bamberg at Bethel og St. Martins Menigheder skulde føjes med ind i Ansøgningen, som skulde fremlægges for Statens General Assembly om Indkorporation, det blev støttet og modtaget af Senior Daser. Dagen forud indgav Kateket Bamberg Ansøgning om Eksamen og Ordination, han havde i nogen Tid udført kirkelige Handlinger og havde Kald fra flere Menigheder som deres Præst. Ministeriet vidste, at han havde studeret Theologie, men var aldrig bleven ordineret, det blev derfor besluttet, at Formanden og Sekretæren skulde overhøre ham. Da Eksamen fik et heldigt Udfald, blev han ordineret samme Dag i Zions Kirke i Overværelse af Embedsbrødre og en stor Forsamling. Det var den første Ordination Samfundet udførte. Det blev besluttet at Formanden skulde sammenkalde næste Møde ved en Rundskrivelse.

Paa Ansøgning inkorporerede Legislaturen i Febr. 1788 15 Menigheder, som hørende til Samfundet, nemlig:

1. Frederician Menighed (Fredens Kirke) ved Cattel's Creek.
2. St. Johannes tydsk-kalvinske Menighed ved Fourhole.

3. St. Matthæus tydsk-lutherske Menighed i Amelia Township, Orangeburg Co.
4. Salems tydsk-lutherske Menighed i Sandy Run.
5. Zions Bjergs tydsk-lutherske Menighed ved 12 Mile Creek ved Saluda River.
6. Bethel tydsk-lutherske Menighed ved High Hill Creek.
7. St. Peters tydsk-lutherske Menighed ved 18 Mile Creek.
8. St. Martins tydsk-lutherske Menighed.
9. Bethlehems tydsk-lutherske Menighed ved Forest's (Fusts) Ford.
10. Bethania tydsk-protestantiske Menighed ved Green Creek.
11. Appii Forum tydsk-protestantiske Menighed ved Cedar Creek.
12. Dronning Charlottes tydsk-protestantiske Menighed ved Slippery Creek.
13. St. Georgs tydsk-lutherske Menighed ved Hard Labor Creek.
14. St. Jacobs tydsk-lutherske Menighed ved Wateree Creek.
15. St. Georgs tydsk-protestantiske Menighed ved Indian Field Swamp.

Af de 15 indkorporerede Menigheder hørte de 9 til den lutherske Kirke, de øvrige 6 til den reformerte; i de saakaldte protestantiske Menigheder var Medlemmerne af begge Bekjendelser, hvad der vel efter Foreningen mer eller mindre gjaldt alle Samfundets Menigheder. Den 12te August 1788 holdt Samfundet atter Møde i Salems lutherske Kirke i Sandy Run. Der var fremmødt Formanden Daser, Theus, Bamberg og Wallern samt Delegater fra Menighederne. Menighedernes Inkorporationspapirer blev oplæste. Det blev besluttet, at Bethlehems Menighed skulde derefter hedde: „Den tydsk-reformerte Menighed ved Fusts Ford"; den gik saaledes over fra at være en luthersk til en reformert Menighed. En Konstitution paa 19 Artikler fremlagt af Formanden Daser blev behandlet og vedtaget; derefter blev Forfatningen paa 20 Artikler underskreven af Præsterne, som var tilstede, samt siden af Frølich og 14 Menighedsdelegater. Næste Møde blev bestemt at afholdes 14de Januar 1789.

Den 19de Januar 1789 holdt Samfundet Møde i Zions Kirke, der mødte Formanden Daser, Theus, Bamberg, Wallern og Sekretær Wallberg. Efter Bøn og Prædiken blev Mødet aabnet. Samfundets Forhandlinger blev gjennemgaaet og underskrevet og alt gik i Enighed uden nogen Modsigelse. Magister Daser blev atter enstemmig valgt til Formand og Wallberg til Sekretær. Hr. George Hook blev Formand for Lægmændenes Styrelse. Næste Møde skulde holdes i Salems Kirke i Sandy Run.

Samfundet synes at have holdt Møder hvert Aar og tildels halvaarlige Møder op til 1794; men de opbevarede Optegnelser er dels

saa beskadiget og dels saa daarligt skrevne, at det er vanskeligt at give nogen Oversigt over Mødernes Gang og Forhandling. Efter 1794 maa Samfundet tildels være opløst igjen; det bestod kun en kort Tid og havde ingen ret Levekraft. Der skal nu kun i Korthed meddeles om de Mænd, som virkede i det unerte Samfunds Tjeneste.

Af Samfundets Forhandlinger fremgaar det, at de lutherske Præster maatte forpligte sig til at lære efter de symbolske Bøger, samt at de holdt fast ved de lutherske Skikke og Fæstdage, lagde Vind paa Katekisation og paa Konfirmation, holdt Kirketugt, sørgede for Menighedsskoler, samt søgte at hjælpe de Fattige. Præsterne brugte altid Præstekjole ved Gudstjenesten og ved kirkelige Handlinger enten det var i Kirken eller hjemme i Husene.

Pastor Magister **Frederick Daser** (luthersk) var fra Würtemberg og havde studeret der; han nævnes som Magister. Theologie havde han ikke studeret. Temmelig ung rejste han til Amerika; paa Vejen dertil blev hans Kiste i Holland, med Klæder, Papirer m. m. stjaalet fra ham, og han stod i en meget trængende Stilling. En af Menighedsforstanderne i Charleston, S C., betalte hans Overrejse og fik ordentlige Klæder til ham. Hos Pastor J. S. Hahnbaum i Charleston blev han modtaget med Kjærlighed. Hahnbaun var meget svagelig og trængte til Hjælp, og med Styrelsens Samtykke blev han antaget til Medhjælper. Han blev prøvet og ordineret af Hahnbaum, og indsat af to af Menighedens Forstandere. Paa sit Dødsleje viede Hahnbaum endnu Daser til en af sine Døtre, samt gav ham sine Bøger og Prædikenudkast med det Haab, at han under Bøn, Studium og Anfegtelse skulde blive en god Præst. Det var sikkert i 1769—70. Hahnbaum døde 10de Februar 1770. Efter al den Kjærlighed Daser havde mødt, og nu gift med Hahnbaums Datter, fulgte det som af sig selv, han blev kaldt til Præst for Menigheden, dog den var noget betænkelig, saa Kaldet lød kun paa et Aar. Daser var ung og uerfaren, og hans Hustru ung og uforstandig, og begge synes at have været af en let Karakter. Da Kaldet skulde fornyes, var der allerede nogle Vanskeligheder; men da det ikke var let at faa Præst, blev Daser kaldet, der var først tale om 3 Aar, han skulde „betjene dem med Troskab og være samvittighedsfuld i Omgjængelse og Samtaler, som en god Hyrde for Hjorden," men da de ikke kunde ret enes om Lønnen, blev det paa 2 Aar, dog saaledes, at Menigheden med 3 Maaneders Varsel kunde opsige ham. Han fik mindre Løn, end han forlangte; men saa gav Menigheden ham en Præstekjole. Det varede dog ikke længe før Menigheden blev delt i to

Partier, og der blev nu skrevet til Dr. Mühlenberg, og da han skulde til Georgia lovede han at prøve paa at ordne Forholdene i Charleston. Der var flere, som holdt paa Daser som en god Prædikant, og Lord-Løjtnant-Guvernøren samt Episkopalpræsten i Charleston gav ham Anbefalingsskrivelse til Biskopen i London, om han vilde rejse dertil og blive omordineret. Daser venteie til September 1774, da han haabede, Mühlenberg vilde hjælpe ham; men da Sagen var undersøgt, kunde Mühlenberg ikke holde med Daser, han siger om Forholdene: „naar en Præst holder Omgang med Trankere, fægter om Natten paa Gaden med sit Sværd, kaster Sten mod Vinduer, og naar hans Kone besøger Theatre om Natten og fører an ved Bryllupsdandse, saa kan man let tænke sig, hvad Indtryk det maa gjøre paa rettænkende Medlemmer: O, Herre i Himlen, vis Barmhjærtighed imod denne daarlige Stilling." For Daser svandt nu alt Haab om at blive Menighedens Præst, og han besluttede da at blive Episkopalpræst. Flere velstaaende Folk foretog en Indsamling til hans Hustru og 2 smaa Børns Underholdning, medens Pastor Daser rejste til London; men Herren standsede denne Reise. Skibet blev saa medtagen af en frygtelig Storm, at det maatte tage tilbage til Charleston; det havde været en Farens Stund, men ogsaa en Stund hvor Daser ret søgte Herren, han opgav at blive Episkopalpræst; men ikke det alene, det gav hans Sind og Hjærte en anden Retning. Han kom tilbage efter Faren paa Havet som en „visere og bedre Mand." Han blev boende i Charleston, men uden fast Kald i Byen; han virkede mest omkring i Omegnen. Fra 1781 til hen i 1786 betjente han Menigheden igjen. Derefter blev han Præst for St. Matthæus Menighed i Orangeburg Distrikt, S. C. Han traadte i Forbindelse med Helmstadt Missjonsselskab en Tid og alt tyder paa, han udfoldede en velsignelsesrig Virksomhed blandt sine Menigheder; da han havde baade tydske og engelske Menigheder prædikede han paa begge Sprog. I 1787 var han Medstifter af Corpus Evangelicum og blev enstemmig valgt til Samfundets Formand, som han vedblev at være.

Pastor **Johan Georg Bamberg** (luthersk) virkede først som uordineret i flere Kredse. Han ansøgte Corpus Evangelicum, som han havde været med til at stifte, om Ordination, og ved dets næste Møde blev han eksamineret og derefter ordineret den 9de Januar 1788 i Zions Kirke for hvilke Menighed han var Præst. Han var den første som blev ordineret i Samfundet. I 1788 flyttede han til Barnwell Distrikt, hvor han vedblev at virke til sin Død i Aaret 1803 eller 4.

Pastor **Friederich August Wallberg** (luthersk) var Præst ved Hudsonfloden i New York Stat i 1783 og virkede formodentlig der til omkring ved 1786. Han deltog ikke i Stiftelsen af New York Ministerium og synes ikke at have havt megen Forbindelse med dets Præster. I 1787 var han i Lexington Distrikt og virkede i flere Menighedskredse. Han var Sekretær for Corpus Evangelicum. Det antages, at han har levet og virket ved Saluda og Broad River til sin Død, vistnok omkring ved 1800.

Pastor **M. Carl Binnicher** (luthersk), der vides ikke meget om ham, det antages, han var Præst for Menigheden ved Hard Labor Creek og formodentlig for flere Menighedskredse deromkring.

Pastor **Frederick Joseph Wallern** (luthersk) var Præst for Menigheder i Newberry Distrikt; der virkede han i mange Aar. Han havde en temlig stor Plantage og Landejendom, og det synes, som om han har taget sig vel saa meget af sit Landvæsen som af sin Menighed; han nævnes som en Mand, der var „kjendt med Verden." Han var den som levede længst af Corpus Evangelicum og stod i flere Aar som en uafhængig Præst, efter at de andre var kaldet bort, og der var dannet en luthersk Synode. Han døde ved 1816.

Pastor **Christian Theus** (reformert) var en dygtig, begavet og nidkjær Præst, som virkede til megen Velsignelse. Allerede i 1739 virkede han som Præst. Da der blandt Tydskerne ved Saluda River udbrød et vildt Svermeri, gjorde han meget for at lede Bevægelsen i et sundt og kristeligt Spor og øvede en Del Indflydelse paa dem. Han virkede mest paa West-Siden af Congaree River, 8 Mil nedenfor Columbia. Han var endnu i Live i 1789.

Pastor **Carl Friederich Frölich** (reformert). Hvor han levede og virkede ved man ikke ret med Sikkerhed, og det er kun lidt, man ved om ham.

Corpus Evangelicum kunde dog ikke samle alle Menigheder og Præster i Syd Carolina. Menigheden i Charleston sluttede sig aldrig dertil, ejheller dens Præst, Pastor J. C. Faber, skjønt han var meget unerl i sin Virksomhed, saa han endog indbød Lutheranere, Reformerte og Katholikker til at være Medlemmer af Menigheden. Pastor J. N. Martin sluttede sig heller ikke dertil. Pastor G. L. Hochheimer var formodentlig kaldet herfra, da Samfundet blev stiftet. Samtidig med Stiftelsen blev Kateket J. G. Bamberg ordineret til Præst; men ellers synes det ikke, som der blev andre ordineret i Samfundet. Det var

ældre Mænd, som sluttede sig sammen, og det blev omtrent kun en Samvirken mellem dem; det havde dog sin Betydning til at bevare Menighederne indtil en yngre Virksomhed kunde træde til og optage Arbejdet og føre det ind i et andet Spor. Pastor Wallern stod i flere Aar ene efter at Samfundets Præster var kaldet bort. Da Samfundet var omtrent om ikke helt hensygnet, kom der et lille Livstegn, idet Pastor Wallern ordinerede J. H. Graff til Præst i 1800.

Pastor **Johan Heinrich Graff** (luthersk) var fra Sachsen; han var oprindelig Skomager af Profession, men virkede tillige i Syd Carolina som Lægprædikant, og blev 1800 ordineret til Præst af Pastor F. J. Wallern, og blev efter Pastor J. G. Bambergs Død ved 1804 Præst for Barnwell Distrikt. For at underholde sin Familie maatte han tillige vedblive at arbejde som Skomager. Menigheden kunde han ikke holde sammen, og der blev en hel Del Misfornøjelse med ham, mange vilde ikke ret anerkjende ham for Præst eller lade ham udføre kirkelige Handlinger. En Del af Misfornøjelsen tilskrev han selv en Familie, hans Datter var bleven gift ind i, og som var meget imod ham. 1813 virkede han endnu som Præst, men med en Del Modstand. Han omtales som en Mand, der var godt hjemme i sin Bibel og i Kristendommens Sandhed. Det engelske Sprog var han saa mægtig at han kunde prædike paa det, saa han prædikede baade paa Tydsk og Engelsk.

Fik det unerte Samfund end ikke megen Betydning for Eftertiden, saa havde det dog sikkert en Gjerning i den Tid Guds Ord var dyrt i Landet, ved hvilke flere kom til at høre og følge Hyrdens vor Herres Jesu Røst, saa der blev dragen Sjæle til Frelseren, som døde for at samle de adspredte Guds Børn til en Hob. Joh. 11, 52.

[Kilder: Pastor G. D. Bernheim: History of the German Settlements and of the Lutheran Church in North and South Carolina. Professor Dr. E. L. Hazelius: History of the American Lutheran Church m. fl. af tidligere nævnte.]

De første lutherske Præster i Carolinaerne.

Missionen fra Helmstadt.

Den evangelisk-lutherske Synode for Nord Carolina.

Stiftelse af: Den evang.-luth. Synode for Syd Carolina.

Det var især over Charleston, Syd Carolina, at Indvandringen foregik til de sydlige Stater; allerede 1674 skal der fra New York været kommen hollandske Lutheranere til Charleston, men de fik neppe nogen Præst; ved 1708 var der tydske Lutheranere, og der kom af og til flere; ved 1731-32 kom der nogle fra Schweits. Da Salzburgerne i Marts 1734 kom til Charleston tilligemed deres Præster J. M. Bolzius og J. C. Gronau var der ikke saa faa Lutheranere, som ønskede Gudstjeneste, og Pastor Bolzius prædikede for dem og uddelte den hellige Nadvere. Det var den første Begyndelse til luthersk Gudstjeneste, og de kom derved i Forbindelse med Salzburgerne. Over Savannah gik Rejsen videre, der blev ogsaa holdt Gudstjeneste og Præsterne i Ebenezer tog siden ofte dertil. Lutheranerne i Charleston søgte at faa Betjening fra Ebenezer, men det laa for langt borte, til at der kunde være nogen egentlig Forbindelse. I 1735—37 kom der flere Lutheranere, som nedsatte sig i Orangeburg, de havde en Præst med sig:

Pastor **Johan Ulrich Giessendanner** (Giezentanner) fra Schweitz, han havde ført et bevæget Liv, var oprindelig Guldsmed, og havde tilhørt „de Inspirerte"; efter at have været Lærer i Frankfurt am Main blev han ordineret til luthersk Præst, og rejste 1737 med en Koloni til Syd Carolina, tilligemed sin Husholderske, som i 26 Aar havde forestaaet hans Hus. De blev efter Ankomsten viet af Major Christian Motte; „maa Jesus forene os i inderlig Kjærlighed, saavelsom alle tro Ægtefolk, og rense og forbinde os med sig selv, Amen", skrev Giesendanner i Kirkebogen. I Slutningen af 1738 døde han, saa det var kun kort, han var Præst for dem. Han havde ikke megen Forbindelse med Salzburgerne, og han stod mere som uafhængig Præst; han skrev dog til Præsterne i Ebenezer, om en Slægtning af ham kunde faa mere Uddannelse under dem.

Pastor **Johan Ulrich Giessendanner** jun. havde studeret noget Theologie i Tydskland og blev efter Major Mottes Anbefaling ordinert til luthersk Præst af „Charleston Presbytery". Han var en dygtig og nidkjær Mand, og det synes, han havde nogen Forbindelse med Salzburgerne. Han blev gift med Frøken Barbara Hug, de havde flere Børn i deres Ægteskab. I 1749 rejste han til London for at blive omordineret til Episkopalpræst; derefter betjente han Menigheden til sin Død 1761. Hans Enke overlevede ham.

De to Præster fik saaledes ikke megen Forbindelse med de øvrige lutherske Præster; de stod begge temmelig uafhængige, til det for den sidste endte hos Episkopalerne.

Pastor H. M. Mühlenberg ankom i September 1742 til Charleston og prædikede da for den lutherske Menighedskreds. Pastor Christian Rabenhorst prædikede der i 1752, da han kom over til Ebenezer, og Pastor Bolzius maa ved den Tid ogsaa have holdt Gudstjeneste i Charleston. I 1753 prædikede Pastor J. S. Gerock i Charleston paa sin Vej til Pennsylvania. De blev saaledes betjent lejlighedsvis fra forskjellige Sider.

Pastor **Lüft** skal være den første, som fast virkede i Charleston ved 1752, men man ved ellers ikke noget om ham.

Pastor **Johan Georg Friederichs** kom til Charleston 1755—56 og fik Lutheranerne samlet til en ordnet Menighed, de holdt først Gudstjeneste i den franske Huguenotkirke, men 17de December 1759 kunde Friederichs nedlægge Grundstenen til en ny Kirke; men i 1760 rejste han ind i Landet og betjente Menigheder i Amelia Township; det

syntes, at han stod sammen med Pastor G. L. Hochheimer. I 1774 skrev han til Mühlenberg, da han ønskede, han skulde besøge ham, samtidig med, han var i Charleston, han klager: „det er svært, at staa ene;“ han maa vist være død noget efter.

Pastor H. B. G. Wordmann betjente Menigheden en Tid, men drog saa videre ind i Landet. — Menigheden fik nu en dygtig og nidkjær Præst i J. N. Martin; han fik Kirken bygget færdig; den blev indviet den 24de Juni 1764 af Præsterne Martin og Friederichs. I 1767 fratraadte Pastor Martin, han blev Præst længre ind i Landet ved Broad- og Saluda River; Menigheden i Charleston fik saa Pastor J. S. Hahnbaum. Der var nu flere Præster, og Pastor Martin stod sikkert som den ledende iblandt dem. Inde i Landet var der Præsterne: J. N. Martin, J. G. Friederichs og G. L. Hochheimer, som efter alt hvad man kan se, virkede i Forening, dertil kom saa Hahnbaum. Pastor B. M. Hausihl skal ogsaa ved den Tid have prædiket i Charleston.

Pastor **Johan Severin Hahnbaum** modtog Kaldet ved Medvirkning af Pastor Dr. Wachsell i London, og med Familie ankom han og tiltraadte Embedet 12te Juni 1767; ved hans trofaste Virken gik det godt fremad med Menigheden; men Pastor Hahnbaums Helbred var ikke godt, og det blev stedse daarligere. Han antog da til sin Medhjælper en ung Magister, Frederick Daser, som han ordinerede, da han blev syg, og paa sit Dødsleje viede han tillige Daser til en af sine Døtre. Pastor Hahnbaum døde den 10de Februar 1770.

Pastor F. Daser blev Præst, ung, uerfaren og letsindig, og det varede ikke længe, før der var Strid og Splid i Menigheden. I Ebenezer var Tvedragtens Aand ogsaa trængt ind, der blev sendt Bud efter ham, der stod som hele Kirkens Patriark, Pastor H. M. Mühlenberg, han kom, og paa sin Rejse til Ebenezer og tilbage igjen 1774 og 1775 prædikede han atter i Charleston, og fik Forholdene bedre ordnet. Pastor J. N. Martin blev kaldt tilbage til Menigheden, og han kom, og alt tyder paa god Fremgang. Pastor Daser kom til at staa ene, han blev boende i Byen, men virkede mest i Landkredse; han blev siden en virksom og dygtig Mand. Nu kom Krigen med alle dens Trængsler og Forstyrrelser; Pastor Martin blev af den britiske Hær forjaget fra Byen, det begyndte alt i 1776; men han maa af og til have været i sin Kreds til 1783; hans Søn var Officer i den amerikanske Hær, saa han maatte undgaa den britiske saa meget som muligt. Amerikanske Tropper kom ogsaa til Charleston, og med 3die Virginia Regiment kom Feltpræst

C. Streit af Pennsylvania-Synoden, han kom til at betjene Menigheden, og giftede sig med Anna Maria Hoff af Charleston; han virkede sammen med Pastor Daser, og det engelske Sprog blev indført ved Gudstjenesten, men 1780 blev Streit tagen tilfange og holdt, til der blev udvekslet Fanger. Efter Krigen hører man ikke noget til Frederichs og Hochheimer. Fra 1781 til 1786 stod Daser som Præst for Menigheden i Charleston, saa drog han ind i Landet til andre Menigheder. Martin, som nu var en gammel Mand, overtog atter Betjeningen til de kunde faa Præst fra Tydskland, og da Pastor J. C. Faber ankom 1787, trak Martin sig tilbage; han havde nu i en lang Aarrække staaet virksom i Herrens Tjeneste, og det var vist særlig ved ham, der var som et Foreningsbaand mellem Salzburgerne og Pennsylvania-Synoden; selv om der end var Paavirkning fra forskjellige Sider, og Præsterne stod en Del som Fripræster, saa var der dog ogsaa Samarbejde, og Forbindelser med den øvrige Kirke. Martin var en af de dygtigste og bidrog en Del til Missjonens og Kirkens Fremvekst.

Pastor **Johannes Nicolai Martin** var ligesom hans Hustru Catharine fra Zweibrücken, Rheine-Baiern. De kom over fra Tydskland med en Koloni, for hvilken han var Prædikant, til Pennsylvania; de rejste kort efter videre til Syd Carolina. Det er det rimeligste, Martin her er bleven ordineret af Salzburgernes Præster. Med Iver og Nidkjærhed for Guds Riges Sag virkede Martin baade som Præst i Charleston og længre inde i Landet, og atter igjen i Charleston, hvor hans virksomme Liv blev afsluttet; den lutherske Kirke i Syd Carolina skylder ham meget. Han havde 5 Sønner og 2 Døtre; Sønnerne hed alle til Fornavn Johannes efter Apostelen, foruden det hed de: Christian, Leonard, Thomas, Peter og Jacob og Døtrene: Elizabeth og Johanna Magdalene. Peter var Officer i den amerikanske Arme. Vor Herre kaldte Pastor Martin herfra den 27de Juli 1795 (97?)

Pastor Georg Ludwig Hochheimer kom til Amerika 1755; blev Præst i York, Penn. Rejste siden til Syd Carolina og blev Præst i Sandy Run; man ved ikke bestemt naar han døde.

Til Nord Carolina begyndte der at komme Lutheranere før eller ved 1750, og deres Antal blev stadig forøget baade ved Indvandringer fra Tydskland, som derved, at flere kom fra Pennsylvania baade tilvogns og tilfods, ogsaa fra Syd Carolina kom der nogle. Det var paa den Tid dyrt i Landet med Guds Ord; de begyndte at samle sig i Menig-

hedskredse og forsøgte at faa smaa Forsamlingshuse, hvor baade Lutheranere og Reformerte kom sammen. Som de første Kredse nævnes Zions Menighed eller Organ Menighed og St. Johannes Menighed i hvilke særlig stod som Leder Kaptein Johan Paul Barringer; ved 1771 fik Lutheranerne bygget en lille Kirke. Da Krigen kom, maatte han lide meget, og skjønt en gammel Mand, blev han en Nat taget ud af sin Seng og ført bort i Fangenskab af de britiske Tropper. At faa lutherske Præster til at betjene sig, var ingen let Sag; Pennsylvania-Synoden havde mere end Arbejde nok i dens nærmeste Omegn, og fra Syd Carolina og Georgia var det ikke bedre, skulde de faa Præster, da maatte det være fra Fædrelandet; men skrive derom alene turde de ikke stole paa, det blev derfor besluttet, at der skulde sendes Mænd hjem fra deres Kredse, som kunde tale deres Sag i Fædrelandet. I 1772 rejste da som Menigheds Udsendte Christopher Rintelmann fra Organ Menighed i Rowan County og Christopher Layrle fra St. Johannes Menighed i Mecklenburg County, senere Cabarrus County. De skulde henvende sig til Konsistoriet i Hannover „fordi North Carolina, saavelsom alle de andre fri amerikanske Stater stod under Kongen af Englands Overhøjhed, som tillige var Fyrste af Hannover." De rejste nu over London og derpaa videre til Hannover. Det var paalagt dem at bringe idetmindste en Præst og en Skolelærer med sig. Konsistoriet stillede sig venligt til Sagen og valgte Pastor **Adolph Nüszmann** til deres Præst, og Student Johann Godtfried Arndt til deres Lærer. Missjonen i Nord Carolina blev lagt under Konsistoriet i Hannover og Universitetet i Göttingen, og der blev lovet fremtidig Hjælp baade med Penge, som med at faa Præster og Lærere til Nord Carolina, og der begyndte straks en Indsamling, der naaede op til en ret betydelig Sum. Vor Herre havde saaledes rigtig lagt sin Velsignelse til Menigheds-Udsendingernes Rejse; de kunde nu vende tilbage ledsaget af en nidkjær Præst og Lærer, og de havde opfyldt deres Løfte. Forsynet med Bibler, Salmebøger og Katekismus'er ankom Pastor Nüszmann og Lærer Arndt til Nord Carolina i 1773. Han bosatte sig i Rowan County, betjente derfra Organ Menighed og forøvrigt virkede i en udstrakt Missjonsvirksomhed. Pastor Nüszmann søgte at faa Menighedsforholdene ordnet; han fik indført en Menighedsforfatning, til Grund for hvilke blev lagt: „Kirkeordningen for den evang.-lutherske Menighed i Smyrna," og den som var „i Brug i England og Holland." Menighederne blev stillet under Konsistoriet i Hanover og Universitetet i Göttingen, til hvilke der i Vacancer skulde sendes Ansøgning r om Præster, var det Krigstid, som forhindrede det, eller der var andre

Forstyrrelser i Menigheden, skulde man henvende sig til Pennsylvania-Synoden; de stillede sig saaledes i venligt Forhold til den lutherske Kirke i Amerika og til Samvirken med den. Lithurgien som antoges, var den, som blev brugt i det kongelige Kapel „St. James i London, samt Marburg Salmebog;" Gudstjenestens Ordning var: Salmesang, Collect, Epistel, Evangelium, Troesbekjendelse, Prædiken, Katekisation o. s. v. Der var en udstrakt Missjonsmark, og der tiltrængtes flere Præster; Arndt blev efter at have virket en Tid ordineret til Præst, som det synes, af Pastor Bülow, om hvem der kun vides saa lidt, og mod Nüszmanns Ønske. Hvis Arndt ikke er ordineret af Nüszmann, og der, som det synes, har været Misstemning mellem dem, saa varede det ikke ved; de virkede siden sammen med Nidkjærhed for Guds Rige. Pastor Arndt blev Præst for de Kredse Nüszmann boede i og virkede iblandt, og saa flyttede han selv til St. Johannes Menighed, Mecklenburg County, og derfra havde han en udstrakt Virkekreds. Der blev flere Kirker bygget der omkring, og Folkene samlede sig om Guds Ord og Sakramenterne. Krigen kom dog snart med sine Rædsler, den afbrød al Forbindelse med Moderkirken; der hørtes i lang Tid i Hannover intet fra Pastor Nüszmann. Efter Krigen kom der til Missjons-Styrelsen i Hannover Konsistorium et Brev fra Nüszmann af 11te Maj 1786, som bragte gode Efterretninger; men ogsaa fortalte om de trange Tider, der havde været. Kolonien havde været mod det regjerende Hus af Hannover. Nord Carolina var nu ogsaa løsrevet fra England. Nüszmann fremholdt, de saaledes havde tabt Retten til de Penge, som var bleven indsamlet; men da der saa haardt trængtes til Støtte, spørger han, om de ikke endnu kan anvendes til Missjonen i Nord Carolina, og om saa er, om da en Del af Pengene maa blive anvendt til at faa Bøger sendt over til dem. I Brev af 30te September 1787 søgte han særlig at faa den Sag ordnet. Ligeledes søgte han atter at faa Missjonen knyttet nærmere til Moderkirken og faa flere Præster sendt over. Han fik derved vagt ny Interesse for Kirken i Nord Carolina, samt at Pengene blev bevaret for den; men Missjonen blev overført fra Hannover Konsistorium til Professorerne ved Julius Carls Universitet i Helmstadt, og lagt under Hertugdømmet Braunschwig-Lüneburg. Der blev nu af dem dannet:

Helmstadt Missjons Selskab.

Der blev fremhævet: Salzburgerne i Georgia hørte under Augsburg, og Missjonen i Pennsylvania under Halle; nu skulde Nord Carolina, som laa midt imellem, høre under Helmstadt.

Sjælen i denne Bevægelse og i Selskabets Virksomhed var:

Professor Dr. Johan Caspar Velthusen,

han havde en Tid været anden Hofpræst i London, derefter var han Generalsuperintendent og Professor i Helmstadt og Abbed for Marienthal, siden blev han Kansler ved Universitetet i Kiel. Fra London havde han saaledes længe staat i Forbindelse med Kirken i Amerika.

Professor i Theologie og Abbed H. P. C. Hencke maa ligeledes særlig nævnes, samt Professor L. Crell, Professor G. S. Klügel og Professor P. J. Bruns. Det var Universitetets samtlige Professorer, som traadte sammen. Missjonsselskabet maa have begyndt sin Virksomhed allerede ved 1787. Der blev lovet at sørge for gode Bøger til Missjonen. Dr. Velthusen greb Tanken om at faa Katekismer sendt over med at faa udgivet en amerikansk Udgave; han havde før tænkt paa en Udgave passende for de mange, som var adspredt omkring „paa Lüneburg Hede;" nu udkom en saadan for Amerika under Titel: „Nord Carolinske Katekismus, eller kristelig Religionsundervisning, efter den Hellige Skrifts Vejledning;" han besørgede forøvrigt fra 1786 til 1788 5 Udgaver med og uden Spørgsmaal og Svar. Allerede ved 13de Marts 1788 sees det, at Indsamlingen var naaet op til 1238 Rd.daler, 13 Groschen og 8 Pfennige, en ret anseelig Sum til at faa Bøger udgiven og indkjøbt for, og til paa anden Maade at støtte Gjerningen. Der kom ogsaa snart flere Medarbejdere til Missjonen. I 1787 kom Pastor C. E. Bernhardt til Nord Carolina, han var oprindelig sendt til Salzburgerne i Georgia, og havde været der en lille Tid. I 1787 kom Pastor J. C. Faber til Charleston, Syd Carolina, maaske ogsaa ved Helmstadt Missjons Selskab; han omtales idetmindste i deres Beretninger. I 1788 sendte Selskabet to Præster over, Pastor C. A. G. Storch, som ankom i September 1788 og Pastor A. Roschen, som ankom nogle Maaneder senere, og med dem en god Forsyning af Bøger. Da Missjonsselskabet begyndte sin Virksomhed, kom Pastor Daser lidt i Forbindelse med det, og til ham skulde Kasserne med Bøger m. m. addresseres og sendes til Charleston; men da Pastor Faber kom i 1787 rejste Pastor Daser længere ind i Landet og blev Præst. — Der var nogle faa Præster i Syd Carolina og sammen med dem og 2 reformerte Præster stiftede Daser 13de November 1787 en unert Synode, som kom til at bestaa af 5 lutherske og 2 reformerte Præster, det var alle de lutherske Præster i Syd Carolina med Undtagelse af den gamle Pastor Martin og den nylig ankomne Pastor Faber i Charleston; de var temmelig langt fra Præsterne, som hørte

under Missjonen i Helmstadt og indtog en noget enestaaende Stilling, men maa sikkert, og da særlig den unge Pastor Faber regnes med til dem. De andre Præster kunde bedre komme sammen til fælles Bestyrkelse og Samvirken for Guds Rige. Vi finder blandt andet, at alle Præsterne: Nüszmann, Arndt, Storch, Bernhardt og Roschen var samlet den 20de Maj 1794, ved hvilken Lejlighed de udførte en temmelig enestaaende Ordination, idet de ordinerede Kandidat R. J. Miller til Episkopalpræst. Han blev Præst for en engelsk Episkopal Menighed, men tillige betjente han en Del lutherske Menigheder og gjorde mange Missjonsrejser, og i det Hele stod han som luthersk Præst, indtil han endelig mange Aar efter blev Medlem af Episkopalkirken, og da atter maatte omordineres. Nüszmann undertegnede sig for Senior; der var nu 6 Præster, som stod sammen, foruden Faber, dog, det varede ikke længe, thi allerede den 3die November 1794 kaldte vor Herre Pastor Nüszmann herfra; den gamle Pastor Martin levede heller ikke længe derefter. I 1800 rejste Pastor C. E. Bernhardt til Saluda, Lexington Distrikt, Syd Carolina, og Pastor A. Roschen rejste endnu længere bort, nemlig hjem til Fædrelandet; men i hans Sted kom Pastor Paul Henkel af Pennsylvania Synoden, og i 1801 blev hans Søn Pastor Philip Henkel Præst i Guilford, Nord Carolina. Hvorlænge Helmstadt Missjonsselskab blev ved at virke, eller naar det blev opløst, siges ikke med Bestemthed; i 1790 var Dr. Velthusen forflyttet til Rostock, og det synes, som Virksomheden ophører ikke længe derefter; Pastor Storch vedblev at staa i Brevveksling med Dr. Velthusen til 1803. I Selskabets Beretninger tales der om „en Kandidat af et ædelt Hjærte og udmærket Karakter," som skulde sendes til Amerika, men han kom ikke. I 1800 og 1801 skete der en stor Opvækkelse i Nord Carolina og paa mange andre Steder ind over Landet; det var nærmest fra de engelske Menigheder denne Revival Bevægelse udgik. Præsterne Storch og P Henkel vidste ikke ret, hvad de skulde tænke derom eller stille sig dertil. Storch skrev til Dr. Velthusen den 25de Februar 1803 for at søge Raad hos ham, han siger „han ved ikke ret hvad han skal kalde det, om Fanatisme eller ikke; Meningerne om Bevægelsen siger han er forskjellige, selv blandt Præster, der er de, som vil „henføre det til Djævelens Værk, andre vil forklare det paa naturlig Maade, eller i Overensstemmelse med en fysisk Lov, medens andre ser paa det som Guds Værk." Han meddeler følgende om Bevægelsen: „Kristne af alle Bekjendelser forsamler sig ude i Skovene i et Antal fra 4 til 6, ja undertiden 10,000 Personer; de opslaar Telte, synger,

beder og prædiker baade Nat og Dag, ofte fra 5—6 til 8 Dage. Jeg har selv seet saadanne Scener i saadanne store Forsamlinger, som jeg ikke kan forklare. Jeg har seet Unge og Gamle, Svage og Stærke, Hvide og Sorte, i Korthed Folk af enhver Alder og Stilling og Omstændighed falde bevistløse, som ramt af Lynilden, og naar de saa nogenlunde var bragt til sig selv igjen, kunde man høre dem græde bitterlig, og anraabe Gud om Tilgivelse og Naade." „Efter at de har været i en saadan Tilstand i tre og undertiden flere Timer, kunde de rejse sig og prise Gud, og begynde at bede paa en saadan Maade, som aldrig før, og formane Syndere om at komme til Jesus. Mange af de, som saadan begynder at formane, har før været ngudelige Personer, og man kan nu se en mærkelig Forandring med dem. Selv Gudsfornegtere er paa den Maade bleven bragt til at bekjende Kristus. Endnu vedbliver det med disse Ting." Pastor Henkel skrev: „Henimod Slutningen af 1801 blev der en stor Vækkelse blandt det engelske Folk i Guilford og Orange Counties, som bidrog meget til vort tydske Folk kom til at forstaa Evangeliets sande Værd. Baade Præsterne og deres Folk blev meget forundret derover; thi det forekom mærkelig for de, som kjendte Saliggjørelsens Orden, at den sande Omvendelse skulde vise sig paa en saadan Maade, som disse Folk paastod, samt at den sande Tro skulde komme af saadanne Prædikener, som førte til legemlige Konvulsioner, og af saadanne Fremstillinger af Djævelen, Døden og Helvede. De frygtelige og gruopvækkende Trusler med Lyn, Torden, Pine, Ild og Svovl imod Syndere, fik mange til at gaa fra Sands og Samling, og fik dem til at falde i Afmagt og til at besvime." Han omtaler tillige, hvorledes de engelske Præster forsvarede Bevægelsen, og at mange bar Vidne om, at de derved havde fundet Naade og var „født paany"; flere tydske Præster søgte da at vise det ubibelske i denne Fremgangsmaade; men de blev igjen mødt med andre Skriftsteder til Forsvar deraf; mange blev urolige og begyndte at spørge deres Præster, om de nødvendig maatte gjennemgaa saadanne Bodskampe, for at blive virkelig omvendte, det var en temmelig vanskelig Sag, thi det usunde og ubibelske i Bevægelsen maatte de bekjæmpe, men de maatte ogsaa være varsomme, da der ved den bleve mange opvakte og førte til Livet i Gud. De lutherske Præster synes i det Hele, at have virket paa en besindig Maade, saa der kom en Velsignelse frem derved. Pastor R. J. Miller prædikede Evangeliet med Nidkjærhed og Varme og til Velsignelse, og forsvarede bestemt den lutherske Kirkes Lære. I Virksomheden sammen med Henkel nævnes tillige den reformerte Pastor H. Dieffenbach; han virkede ogsaa sammen med Brødremenighedens Præster. Henkel

skriver derom: „de tydske Præster havde først delte Meninger om Vækkelsen. Imidlertid drog det dem sammen i en mere inderlig Forbindelse med hverandre i deres Embedsvirksomhed, og de fik derved Lejlighed til nærmere at undersøge og nærmere forhandle det med hverandre. De lutherske Præster sluttede sig nu sammen i en Konference, hvor de tilligemed Læg-Delegater forhandlede Kirkens Anliggender, ligesom i andre Stater. Enhver Præst sagde, de vilde ikke forgjæves bære Navnet af Evangeliets Tjener, som Følge deraf blev Evangeliet flittigt prædiket og med Alvor.“ Præsterne sluttede sig nu mere sammen, og den 2den Maj 1803 stiftedes Nord Carolina Synoden; alle de gjenlevende Præster fra Helmstadt Missjons Selskab sluttede sig til den. Den unerte Synode var opløst, og af den var kun Pastor F. J. Wallern tilbage; han sluttede sig ikke til Synoden, men blev staaende som Fripræst. Pastor J. C. Faber i Charleston levede vel, men havde nedlagt Embedet i 1800, saa han sluttede sig heller ikke til Synoden, og da hans yngre Broder Pastor M. F. C. Faber kom over 2 Aar senere i 1805, blev han ogsaa staaende udenfor som Fripræst, ellers sluttede alle de lutherske Præster i Carolinaerne sig til den. Missjonens Banebryder og Senior for Præsterne fra Helmstadt Missjonen, Pastor A. Nüszmann havde Herren kaldet hjem, og Pastor A. Roschen var rejst hjem til Fædrelandet og var der i Virksomhed, de, samt Præsterne i Charleston, skal nu lidt nærmere omtales, de slutter Missjonen fra Helmstadt; de, som gik over i Fortsættelsen af Nord Carolina Synoden, skal omtales blandt dens Stiftere.

Pastor **Adolph Nüszmann** er født i August 1739 i Tydskland, formodentlig af katholske Forældre. Han gik siden i Kloster og blev Franciskanermunk; men ved Professor Chr. Wolfs Philosophie blev han bragt til Eftertanke, som førte til, at han forlod Klosteret og traadte ud af den katholske Kirke. Han studerede derefter i Göttingen, og det var hans inderlige Bøn at blive en Evangeliets Budbærer. I 1772 kom over London til Hannover to Udsendte fra Menigheder i Nord Carolina, Christopher Layrle og Christopher Rintelmann, det var deres Hensigt, at faa idetmindste en Præst og en Skolelærer med til Amerika. Af det hannoveranske Konsistorium blev Nüszmann anbefalet som Præst for Lutheranerne i Nord Carolina, og han modtog Kaldet rede til at drage ud med det glade Budskab. Med ham rejste tillige Lærer J. Gottfried Arndt, og der blev medgivet en Del Bibeler, Salmebøger og Katekismus'er. I London prædikede Nüszmann og ellers paa Rejser, og vandt Folkenes Kjærlighed; de ankom til Nord Carolina i 1773.

Der var en stor og vid Arbejdsmark, og det var med Nidkjærhed for Herrens Sag, Nüszmann begyndte sin Gjerning. Han bosatte sig først i Rowan County ved Second Creek og betjente derfra Organ og Salisbury Menigheder, samt gjorde Missjonsrejser trindt omkring. Arndt virkede deromkring som Lærer, men efter at have virket en Tid som saadan, blev han ordineret, om det var af Nüszmann eller af en Pastor Bülow siges ikke bestemt. Pastor Arndt blev Præst for de af Nüszmann betjente Menigheder, og han flyttede saa til St. Johannes Menighed i Mecklenburg County, hvor han blev boende den øvrige Del af sit Liv; derfra gjorde han Missjonsrejser til Davidson, Guilford, Orange, Stokes og Forsythe Counties. Ikke længe efter Pastor Nüszmann var ankommen til Landet, fandt han sig en Brud i Frøken **Barbara Layrle,** som var en Datter af en af Udsendingerne til Tydskland, og med hende blev han forenet i det hellige Ægteskab. Da Nüszmann vel havde begyndt sin Virksomhed, kom Krigens Uro og Trængsel, og det forstyrrede meget af Virksomheden, og de smaa Kirkehuse led meget derved, ligesom al Forbindelse med Tydskland for en Del blev afbrudt. Efter Krigen besluttede St. Johannes Menighed at bygge en ny Kirke, og den 6te November 1784 lagde man Haand paa Værket, og den 4de Juli 1785 blev Kirken indviet. Der blev sat en Indsamling igang, som indbragte £172½, saa det lykkedes, som de bad om, da der begyndtes, at Gud vil hjælpe dem til at fuldføre hvad de havde for. Derefter blev der samlet til et Sølv-Altertøj, indvendigt forgyldt, det er endnu i Brug. Efter at man i Tydskland ikke havde hørt fra Nüszmann i lange Tider, kom der et Brev af 11te Maj 1786 til Styrelsen, som bragte Glæde. Der var tidligere samlet en større Sum, £90 til Missjonen i Carolinaerne, af dem havde Menigheden endnu ikke faaet noget, de sendte nu en Skrivelse af 30te September 1787, med Spørgsmaal, om de endnu kunde faa Pengene, de ønskede dem da som et Fond, hvoraf Renterne kunde anvendes til Præstens Løn, og til Indkjøb af Bøger m. m. Pastor Nüszmann skrev ligeledes om at faa flere Medarbejdere sendt over. Under Professor J. C. Velthusens Ledelse, blev der dannet et Missjonsselskab i Helmstadt, og Velthusen udgav den Nord Carolinske Katekismus, som i temligt stort Oplag blev sendt over. I 1787 kom der en ny Medarbejder i Pastor C. E. Bernhardt, og i September 1788 kunde han byde sin Ven, Pastor C. A. G. Storch velkommen, han var udsendt af Helmstadt Missjonsselskab, og nogle Maaneder efter, udsendte det Pastor A. Roschen. Da de nye Medarbejdere var ankommen, tilskrev Nüszmann Professor Dr. Velthusen følgende Brev:

North Carolina, Mecklenburg County, Buffalo Creek d. 12te Novbr. 1788.

Højærværdige Abbed, min bedste Ven!

Kjendetegnene paa Guds Forsyn kommer mer og mer tilsyne i det religiøse Arbejde; Guds Finger har ret aabenbaret sig her i Virksomheden for hans Folks Velfærd. I Charleston har de en varm Interesse for vor Sag. Hr. Pastor Faber er en virksom Mand. Pastor Storchs Sygdom voldte mig megen Sorg og Uro, thi jeg elsker ham baade paa Grund af hans Lærdom, Fortræffelighed, aandelige Egenskaber og vort Venskab, som begyndte allerede i Tydskland. Alle som se og hører ham, elsker og agter ham. Men ogsaa i den Henseende har Herren hjulpet os, thi Pastor Storch er atter rask, maatte Herren nu bevare hans Helbred i Fremtiden, saa hvad enten jeg lever eller dør, mine Forhaabninger om ham maa blive virkeliggjorte. Der er foretaget en Forandring med Hensyn til hans Kald til Menigheden i Guilford County; Forsynet vilde det anderledes. Storch følte sig paa den Tid saa afkræftet, at han ikke troede han var istand til at foretage den lange Rejse tilhest, som vilde være nødvendig for at naa den fjerne Arbejdsmark. Desuden vilde han saa have været 100 Mil fra mig i en Udørken, hvortil man ikke kan faa noget Bud. Disse Vanskeligheder fjærnede Gud paa en Gang for os. Der blev tilbudt ham Kald fra tre vacante Menigheder: Salisbury, Pine Church og Second Creek, med en skriftlig Forsikring om en Løn af £110, og nogle Dage efter tilbød en Menighed endnu £14; den er 7 Mil fra Salisbury, og han kan betjene den paa en Ugedag. Disse Menigheder lovede ved deres Diakoner at betale Fragten for hans Sager, som vil blive 2 spanske Daler for hver 100 Pund, men hans Rejseudgifter fra Baltimore til Charleston kunde de ikke betale; det er haardt at tage alt ud af en privat Mands Lomme, i et Land, hvor Menigheden endnu ikke har noget den kan kalde sit eget. Et Bogtrykkeri vilde være af stor Værdi for Religionen, og vi kunde sikkert faa Arbejde her, naar vi blot havde Typerne. Den nødvendige Kapital for et saadant Trykkeri kunde baade skaffes tilveje og forøges, thi der er intet tydsk Trykkeri fra Georgia til Maryland, ja ikke engang et godt engelsk i Nord Carolina. Dersom vi blot havde et, kunde vi indrette os efter Forholdene og øjeblikkelig trykke saadanne Skrifter, som er mest nødvendige. Transporten fra Tydskland er saa langsom, og Manglerne i et nyt Land er saa paatrængende, saa man tør ikke vente længe, før man søger at faa dem afhjulpen. Et Orgel er ogsaa nødvendigt, da det maa være os magtpaaliggende at faa Kirkemusikken indført. I de sidste 16 Aar har jeg

havt Opsigt over en Strækning af adskillige hundre Kvadratmil, og dels ved personlige Besøg, som ved paalidelige Meddelelser fra andre er jeg kommen til det Resultat, at i Forhold til, som Folkene er istand til at udføre deres Kirkemusik, vil Menighederne samles, vokse og blomstre eller aftage og falde sammen, derfor maa der ske en Forbedring. En 50 gode Sangbøger, som med Skjønsomhed uddeltes i Skoler og Familier, vil snart sikre sig Indgang som en Skole- og Familie-Sangbog, og senere vil den komme i almindelig Brug i Landet. De 370 Rd.daler skulde ifølge Givernes Ønske blive en vedvarende Indtægt til Fordel for Religionen, især for Menighederne fra Rocky River til Salisbury; det vil være tilfredsstillende for Alle, og vil gjenoprette og bevare Freden. Gud, som saa ofte og øjensynlig har staat os bi i disse Sager, og har bragt store Resultater ud af smaa Ting, som altid har ordnet Forholdene anderledes end jeg kunde vente, og altid bedre end jeg kunde udtænke det, vil ogsaa her hjælpe, og ved sin Visdom lede alt paa en saadan Maade, at de fire Menneskevenner, Deres Medhjælpere, i Forening med alle de retskafne Personer, som har hjulpet den gode Sag, maa have Glæde af deres Gjerning.

Jeg er etc. Din inderligt hengivne Ven

Adolph Nüszmann."

Pastor Nüszmann stod nu omgiven af flere Præstebrødre i Arbejdet for Guds Rige. Pastor Faber var for langt borte, men de andre Præster kunde bedre komme sammen, og Nüszmann stod som deres Senior, og som saadan ordinerede han 20de Maj 1794, assisteret af Præsterne Arndt, Roschen, Bernhardt og Storch Kandidat R. J. Miller til Episkopalpræst; hvorefter han blev ansat som luthersk Præst, til han flere Aar efter fik ny Ordination i Episkopalkirken. — Det var et daadrigt Liv, altid opfyldt af Iver for at fremme Herrens Sag, som Nüszmann levede, og det ofte under trange Kaar; han delte gode og onde Dage med sin Menighed, og især under Krigen maatte han lide meget af de kongeligsindede, og ofte maatte han skjule sig for ikke at falde i deres Hænder. Trangt var det ofte at faa det daglige Udkomme; men han var nøjsom, og hvor andre var i Trang, der havde han altid en hjælpende Haand. Der kunde være noget humoristisk i hans Svar, som blandt andet, da der engang efter en Brudevielse blev givet ham $1; med den Bemærkning, at det kun var lidt; hvortil han svarede smilende: „ja det er kun lidt, hvis det bliver en god Hustru; men bliver det ikke det, da er det mere end nok." I de sidste Aar led han meget af Kræft paa Halsen, og det var tydeligt, det vilde blive

hans Død; men selv under disse Lidelser maatte han ud i sin Herres Tjeneste paa Missionsrejser for at samle Menighedskredse, og de ofte haarde Lidelser, bar han med Ydmyghed og med kristelig Taalmodighed. Ondet greb om sig, og den 3die November 1794 kaldte vor Herre ham herfra i en Alder af 55 Aar og 3 Maaneder og nogle Dage. Han havde levet et lykkelig Ægteskab og var Fader til flere Sønner og Døtre; han har en Del Efterkommere i Nord Carolina. Der blev lagt en blaa Sten paa hans Grav, og da den begyndte at smuldre hen, satte Menigheden en ny Marmorsten paa Graven, og flyttede den gamle ind i St. Johannes Kirke, paa den staar der paa Tydsk: „At leve er mig Kristus, og at dø en Vinding. En Retfærdigs Ihukommelse er til Velsignelse. Her hviler Støvet af den tro Præst Adolph Nüszmann, født i Tydskland i August 1739; død den 3die November 1794."

Pastor **Bülow**, nævnes som før ved Handelen; han samlede Folket om Guds Ord, og virkede siden som Præst, man ved ellers ikke meget om ham.

Lærer G. Friesland fra Hannover virkede sammen med Pastor Nüszmann; i 1783 anføres det, at han havde en Hovedskole med to Biskoler, i hvilke han samlede 128 Børn.

Pastor **Arnold Roschen** er født i Bremen, og fik en Del af sin Uddannelse under Pastor Nicolai i Bremen. Fra Helmstadts Missions Selskab fik han Kald til Amerika, og blev ordineret og udsendt af Selskabet i 1788. Aftenen før sin Afrejse blev han i Bremen viet til sin **Brud**; det unge Præstepar drog saa afsted til deres fjerne Arbejdsmark, det var en lang og besværlig Rejse for dem; i et Brev til sin Ven og Velgjører, Pastor Nicolai i Bremen, skrev han saaledes derom:

„North Carolina, Rowan County nærved Abbots Creek, midt i Nord Amerikas Skove, 60 Mil fra Blue Ridge Mountains, 18 Mil fra Salem, fra 29de April til 21de Juni 1789.

Vor Rejse var meget heldig, skjønt den varede i 12 Uger fra Land til Land. Med Undtagelse af to svære Storme, som vi fik paa Kanalen, men som dog snart gik over, havde vi slet ingen Storm paa vor lange Sørejse; men Vejret var netop, som vore Venner ønskede for os ved Afrejsen. Sandt nok, Søsygen plagede os en Del og længe nok, men dog ikke saadan at vi havde Grund til at klage ret meget. Mangel paa godt Vand og nødvendige Forfriskninger var det værste for os. Efter at vi havde faaet den nye Verden isigte — en Glæde, som ikke kan beskrives med Ord — blev Vinden temmelig ugunstig. Det store

Antal Sejlere omkring os gjorde det baade vanskeligt og farligt at krydse langs med Kysten, og her kunde vor Stilling let bleven haabløs, da vi troede alle Vanskeligheder var overstaaet, havde ikke Forsynet som ved et Mirakel frelst os. Nogle faa Dage efter, kom vi godt over Skjæret — en Sandbanke, gjennem hvilke der er en Skibskannal, og hvorigjennem, der er kun tre Steder, gjennem hvilke et Skib kan sejle, og som det ikke er tilladt at sejle igjennem uden Lods. Her viste der sig en ny og herlig Udsigt for os, Liv og Travlhed overalt; vi passerede en Mængde forskjellige Skibe, der kom og sejlede; fra alle Sider gav det Gjenlyd af Sømændenes lystige Sang; en yndig Dag, Synet af Charleston, Øerne omkring os, Træerne som endnu ikke havde tabt deres Blade, Negrene og deres Dragt, Sproget — i Korthed, alt hvad vi her saa, og især det saa længe ventede Endemaal for vor Sørejse, vagte Følelser og Stemninger hos os, som vi aldrig før havde erfaret. Endnu samme Aften den 28de November 1788 kom vi i Land og tog ind i en Tydskers Hus, men der blev vi ikke længe. En Kjøbmand, Hr. Gäbel (født i Bremen, som ogsaa havde kjærligt modtaget Storch og paa mange andre Maader hjulpen Missjonen), hørte endnu samme Aften om vor Ankomst, og sendte en Ven til os med den Bebrejdelse, at vi havde gaaet forbi en Landsmands Hus, samt med Ønsket om straks at flytte ind i hans Bolig, dersom vi ønskede at blive regnet blandt hans Venner. Han overlod os flere Værelser, og modtog os meget gjæstfrit og talte til os paa en meget forekommende Maade; paa samme Tid gav han sine Negre Befaling om at betragte os som deres Herrer, saa vi manglede ingenting.

I den tydske Præst, Hr. Pastor Faber, fandt jeg en oprigtig Ven, som behandlede mig i de 10 Uger, vi maatte blive der, paa en saadan Maade, at ingen under saadanne Forhold kunde ønske sig det bedre. Han ønskede, jeg skulde holde Gudstjeneste sammen med sig, og at jeg skulde prædike, naar det var belejligt for mig, jeg kom saaledes til at prædike her 5 Gange. Jeg maa i det hele sige, Tydskerne gjorde alt for at gjøre Stedet, som i sig selv er meget fortryllende, saa behagelig for os som mulig; men det blev dog meget dyrt for os, thi alt, selv den mindste Gjenstand er meget dyr her, saa min Hustru og jeg kunde leve meget godt i vor Fødeby, for hvad der her gaar til Ekstraudgifter. Tilsidst kom Vognene, som mine Menigheder havde sendt efter vort Tøj, samt Heste til os at ride paa — thi alle rider her — og vi to begyndte nu vor Rejse paa 300 Nord Carolina Mil paa Hesteryg, som i Førstningen faldt os meget trættende. Det faldt mig meget haardt at forlade Charleston. Jeg havde god Lejlighed der til at slutte fordelagtig

Bekjendtskaber, og jeg fandt i den Tid mange ædle Venner, hvis Uegennyttighed overraskede mig. Lige fra først af fornøjede det mig, at mange af de Ceremonier, som hos os holdes saa helligt, her er lagt tilside. Samtidig fik vi høre mange gruelige Meddelelser om Folkene der, hvor mine Menigheder er, som dog, Gud være lovet, kom deraf, at Borgerne i Charleston er ligesaa daarligt underrettede om Landet her, som man er i Tydskland. Vi blev ledsaget flere Mil paa Vej af vore Venner; vor Vej gik gjennem en Del af Syd- og Nord Carolina; denne Rejse over Landet tog 14 Dage, og som man let kan tænke, var det meget anstrængende. Undertiden sov vi om Natten paa en Plantage, hvor vi blev venligt modtaget og beværtet; en anden Gang blev vi indlogeret hos en Ny-Setler, hvor 7 a 8 Mennesker hvilede i samme Værelse ved Siden af os; undertiden var der syge og døende Mennesker, saa vor Hvile blev meget forstyrret, saa maatte vi en anden Gang sove under et Træ, og undertiden i Regnvejr under en Vogn; vi havde dog i Almindelighed meget behageligt Vejr. Vi rejste gjennem 3 amerikanske Byer, som paa Grund af det lille Antal Huse, knapt vilde blive regnet for en Landsby hjemme, blandt dem er Camden, som er bygget meget smukt, og tæller omtrent 30 Huse, den er omtrent 150 Mil fra Charleston, der var vi en Nat hos en Tydsker fra Hamborg, som hed Schütt, han har en Broder i Charleston, som er i gode Omstændigheder. Endelig kom vi til Salisbury, hvor Pastor Storch bor; ham agter og elsker jeg meget højt, han har gjort mig mange vigtige Tjenester, hos ham blev vi, som det kunde ventes, kjærligt modtagne. Saasnart der kom Underretning om vor Ankomst, kom Diakonerne fra en af mine nærmeste Menigheder, tilligemed nogle rige Plantageejere, som bor der, for at ønske os Velkommen. Folkene her bruger ikke mange Komplimenter, men de udtaler deres Mening paa en Maade, som røber god Tænkning. De sagde os, vi fandt ikke noget Beboelseshus bygget for os endnu, da de efter nogle Forhandlinger var kommen til det Resultat, at det var bedst at vente med at bygge til vi ankom, saa jeg selv kunde sige, hvorledes vi ønskede det. Nu satte Toget sig igjen i Bevægelse, forøget med Pastor Storch, som ledsagede os lige til vi kom til det Sted, der var bestemt for mig, beliggende ved Abbots Creek, en lille Aa, som løber ud omtrent 12 Mil herfra i Yadkin River. En Diakon fra min Central Menighed tog os til sit Hjem, hvor vi forblev adskillige Maaneder, til vi flyttede til vor egen Plantage paa 200 Acres Land, som vi har kjøbt paa fordelagtige Betingelser, ved Hjælp af adskillige oprigtige Plantere her fra Pladsen; vi blev raadet til at foretage dette Skridt af Pastor Nüszmann, som kom for at møde os i

Salisbury, og det blev støttet af Pastor Storch. Saasnart vi ankom, kom Diakonerne fra 3 Menigheder og besøgte os, en 4de Menighed, som nu omtrent er den største, ønskede ogsaa min Betjening, saa nu er jeg Præst for 4 Menigheder. Folk fra alle Dele af Landet bringer os rigeligt af Mel, Korn, Skinke, Kjødvarer, tørret Frugt, Kyllinger, Kalkuner, Gjæs o. s. v., og i saadan Mængde, saa vor Husholdning har endnu næsten været uden Bekostning for os."

Pastor Roschen begyndte sin Virksomhed i Herrens Vingaard, og da han først kom til sine Menigheder følte han sig snart hjemme, syntes godt baade om Landet og Klimaet; fra 4 Menigheder blev der lovet ham en Løn paa £100 Current Papirspenge. Han boede omtrent 18 Mil fra Storch. Om sin Virksomhed gav han blandt andet følgende Indberetning til Helmstadt Missjons Selskab: „I min midterste Menighed har jeg konfirmeret 24 Personer, i Menigheden ved Yadkin River har jeg konfirmeret 12; i de andre Menigheder har jeg endnu ikke holdt Konfirmation. . . . . Ægtevielser bliver her udført paa 2 Maader, den ene er i Overensstemmelse med Kirkens Regel, som fordrer, der skal lyses 3 Gange før Brylluppet, den anden sker saaledes: Brudgommen faar Ægteskabstilladelse fra Salisbury, saa rider han ledsaget af sine Venner med Bruden til Præsten, dersom der er en paa Stedet, ellers til Magistraten, hvor Vielsen saa finder Sted. Det første Præsten spørger om er, om han har taget Bruden uden hendes Forældres Vidende — det sker ofte —, og om Forældrene har givet deres Tilladelse. Dersom nogen har stjaalet sin Brud, men alligevel faaet Ægteskabstilladelse fra Salisbury, saa hjælper Forældrenes Forbud ingenting. Her i dette frie Land er en Søn, naar han har fyldt sit 21de Aar, og en Datter, naar hun har fyldt sit 18de Aar, ikke længere under sine Forældres Kontrol. Folk gifter sig almindeligt meget unge, fordi de behøver ikke saameget at sørge for Fremtiden; den som vil arbejde kan snart faa sig en Plantage, og virkelig fattige Folk findes her igrunden ikke. Der er de, som kan møde med en Familie paa 13 til 14 Børn, som næsten alle er levende. Jeg kjender en Planter her, som har en Familie med 23 Børn, født af en Moder, og som med Undtagelse af to, alle lever og har det godt. Mine Konfirmander, som jeg i 7 Uger har undervist 3 Dage ugentlig, bestaar for en Del af gifte Folk, nogle af dem er op til 30 Aar gamle, foruden unge Mennesker fra 16 til 20 Aar. Iblandt andet raader jeg dem til ikke at tage en Ægtefælle af en anden Nationalitet, fordi blandede Ægteskaber almindelig er ulykkelige og undertiden fører til Mord og Manddrab, og fordi de Engelske i denne Omegn ikke hører til nogen religiøs Be-

kjendelse, og ikke vil tillade, at deres Børn bliver døbt eller holdt i Skole. Da Pastor Storch og jeg nylig kom forbi Raadhuset i Salisbury netop, som en Mand stod i Gabestokken, blev vi standset af en Tydsker, som vilde, vi skulde se, hvorledes Amerikanerne straffede Tyve og Skjelmere; da jeg sagde, „denne Forbryder er dog vist ikke nogen Tydsker," saa fik jeg det bogstavelig sande Svar: „aldrig har en Tydsker staaet i Gabestokken i Salisbury, og aldrig er en Tydsker bleven hængt paa denne Plads." — De fleste Mennesker er meget godt fornøjet med deres Plantager her i Landet; jeg besøgte nylig et Medlem af min Menighed, og spurgte hvorledes han kom ud af det? derpaa svarede han, „om jeg vilde klage, da kunde Gud straffe mig, vi trænger ingen til, og er i Besiddelse af mere end vi behøver; vi kan glæde os ved et godt Helbred, og alt paa vor Plantage gaar godt, og da vi allerede har en saadan Overflødighed saa snart efter Krigen, vil vi sikkert blive rige, om Gud vedbliver at give os Fred." Hvad min Stilling som Planter angaar, da kan jeg ikke sige andet, end at jeg er lykkelig og tilfreds, og jeg maa sige, det vilde falde haardt saavel for mig som for de i Menigheden, som agter og elsker mig som deres Præst, om jeg nu skulde forandre mit nuværende Opholdssted for et andet. Jeg beder til Gud at han ikke vil adskille Storch og mig, thi nu begynder han ogsaa at føle sig tilfreds. For ikke længe siden, da jeg havde Prædiken i min øverste Menighed, blev jeg omringet af Styrelsen og Diakonerne, som bad mig om aldrig at forlade dem; en vis Oberst erklærede endogsaa, at han vilde aldrig mere slutte sig til en Menighed, dersom jeg flyttede bort. Jeg kan forsikre Dem, jeg vil ikke saa let forlade disse Menigheder, som Folk i Tydskland muligvis kunde tro. Vi Præster bliver behandlet med en Respekt, som ikke bliver nogen anden tildelt; her er ikke nogen egentlig Rangsforskjel, og dog har endnu ingen talt til mig uden at staa med Hatten i Haanden. Jeg maa sige det samme om Storch, han bliver behandlet med en saadan Kjærlighed og Agtelse af sin Menighed, saa der er kun faa Præster i Tydskland, som bliver behandlet saaledes. I Begyndelsen saa Storch i sin melankolske Stilling, da han var syg, alt i et falsk Lys, nu taler han anderledes. Nüszmann, som er en god og oprigtig Mand, lever paa sin Plantage i ret gode Omstændigheder. Arndt, forhen en Kateket, nu en Præst, ejer to smukke Plantager og er rig, sætter et godt Eksempel for sine Folk ved sit Liv og Vandel. Vi prædiker alle i sorte Kjoler og med Krave, men for det meste uden Ornat, og undertiden beholder vi vor Overfrakke paa, naar det om Vinteren er daarligt Vejr. Jeg forsøger at gjøre den hellige Handling saa indtrængende som mulig, og saa passende for Lej=

ligheden og saa enfoldig som jeg kan. Jeg tør ikke holde min Prædiken længre end 3 Kvarter, fordi der er Medlemmer, som maa ride 18 Mil til Kirke, og i hver Menighed er der kun Prædiken hver 4de Uge. Daaben udføres efter Prædikenen og i hele Menighedens Nærværelse. Naar her er Altergang om Søndagen, da er her Skriftemaal om Fredagen eller om Løverdagen forud; privat Skriftemaal har vi derimod ikke." Kjøbmand Gäbel, som rejste til Bremen paa Besøg, omtalte Roschen rosende, samt fortalte, at han om faa Aar vilde faa en Del ud af sit Land. Gjennem Beretningerne mærker man, at den unge nidkjære Præst fandt sig saa godt i de amerikanske Forhold, saa, som han sagde, han kun tænkte at virke der i hele sit Liv. Han virkede ogsaa med Iver i sine Menigheder, og der er flere Vidnesbyrd om hans trofaste Arbejde; men hans Helbred vedblev ikke at være saa godt, og saa kom Længselen frem efter Fædrelandet, saa han efter ca. 12 Aars trofast Virksomhed rejste hjem i 1800 til Tydskland, hvor han blev Præst.

Pastor **Johan Carl Faber** er født den 24de Maj 1764 i Rosenfeld, Würtemberg; han blev paa Kald fra Charleston sendt fra Tydskland, og ankom i 1787. Han var en godt uddannet Mand, og blev modtaget med Glæde af Menigheden, der samlede sig talrigt om hans Forkyndelse; han indbød Tydskerne til sin Gudstjeneste uden Hensyn til Bekjendelsen, og Dr. Velthusen skriver: „den Menighed maa fremhæves, som et Eksempel paa kristelig Harmoni, thi den bestaar af en Forening af Lutheranere, tydsk Reformerte og Katholiker, som efter hvad dens Præst, Pastor Faber siger, lever meget fredeligt sammen, endskjøndt de er opdragen i forskjellige Religionsprinciper; de besøger trofast Guds Hus, og bidrager stadig til Gudstjenestens Opretholdelse." Det synes, som det var det tydske Sprog, der særlig bandt dem sammen. Pastor Nüszmann omtaler Faber som en virksom Mand, og som en varm Ven. Hans Helbred blev imidlertid daarligt, saa han saa sig nødsaget til at nedlægge Embedet i 1800. Menigheden blev derefter betjent af Episkopalpræst Pogson; derefter lovede Pastor Faber igjen at betjene Menigheden saavidt hans Kræfter tillod; paa den Maade var Menigheden halvt vacant, til hans Broder Pastor M. F. C. Faber ankom 1805, han døde 1812, og Menigheden blev saa betjent af Episkopalpræsterne: Spieren, Darnielle, Best, Hanckel og Mills til 1815, til Pastor J. Backman ankom. Pastor Faber levede endnu, men det var kun lejlighedsvis han udførte kirkelige Handlinger; skjønt det siges, han

siden havde flere andre Stillinger. Han døde den 27de August 1818 og blev begravet paa Kirkegaarden ved St. Philips Kirke.

Pastor **Mathew Frederik Carl Faber** er født den 8de November 1781 i Rosenfeld, Würtemberg. Han kom fra Bremen 23de Februar 1805, og blev Præst i Charleston. Han begyndte med at holde en engelsk Prædiken om Søndagen, foruden den tydske, og snart blev det almindelig med engelsk Gudstjeneste. I 1810 holdt han den første engelske Konfirmation. Han sluttede sig ikke til Nord Carolina Synoden; men stod uafhængig. I 1811 nedlagde han Embedet, og den 9de September 1812 døde han af den gule Feber og blev begravet paa Kirkegaarden ved St. Philips Kirke.

Pastor **Benjamin Henkel** virkede nærmest i Virginia. Han døde i Rochingham County, Virginia, i 1780.

Pastor **(Adam) John Nicholas Marcard** virkede omkring ved Cold Water Creek. Ved 1797 blev han Præst for St. Johannes Menighed, Cabarus Co., Nord Carolina, der virkede han i omtrent 3 Aar; han har ført sine Kirkebøger smukt og med stor Orden. Han rejste derefter til Syd Carolina og blev Præst for Menigheden ved Saluda, der virkede han ikke længe; men om han døde der eller flyttede andet Sted hen er ikke bekjendt.

Den evangelisk-lutherske Synode for Nord Carolina, stiftet den 2den Maj 1803.

Eftersom Forbindelsen med Helmstadt Missjons-Selskab tildels ophøite, blev det mere nødvendigt, at Præsterne sluttede sig sammen til en Synode, og tænkte paa selv at sørge for at faa Præster af deres Midte, som kunde betjene de mange smaa Menighedskredse. Opvækkelsen i 1800 og 1801 klarede mere Nødvendigheden af Samarbejde efter en ordnet Plan, og Trangen for flere Arbejdere i Herrens Vingaard blev tillige mere føleligt og levende. Præsterne fra Helmstadt Missjons-Selskab tilligemed Pastor Paul Henkel af Pennsylvania Synoden, besluttede derfor at danne en Synode for Nord Carolina. Med det Formaal at danne en Synode, kom Præsterne sammen Løverdag den 30te April, og den Dag samt Søndag 1ste Maj holdt de Gudstjeneste med Altergang i Pine Kirke, 4 Mil fra Salisbury; den var bygget til fælles Brug for Lutheranere og Reformerte. Mandag den 2den Maj 1803 samlede de sig i Salisbury Town, og ved det blev stiftet:

Synoden for Nord Carolina.

I en Henvendelse til Menighederne, trykt i Synodens første Beretning heder det blandt andet Følgende: „Hvad I herved modtager til Gjennemlæsning og Overvejelse, er for at vise, hvad vi, Eders Lærere og Delegater, forsamlede ved Konferensen har overvejet og vedtaget, og som vi vil bestræbe os for at faa indført som Ordensregel for vor Kirkes Velfærd, og til sand Gudfrygtigheds Fremme. Vi har derved handlet efter vor bedste Overbevisning. I kan selv forstaa det er nødvendigt, dersom Kirken skal have en Fremtid for sig, at der maa opretholdes Orden baade blandt Præster og Menigheder. Kjære Brødre, vi henvender os til Eder om Hjælp til dette vort ædle Formaal. Guds Værk raaber om Hjælp. Vor Kirkes og Folks Tilstand raaber paa Hjælp, de Tusinder af Gamle og Unges Tilstand raaber om Hjælp. Skal dette Guds Kald, og dette Raab fra saa mange udødelige Sjæle ikke blive hørt, eller hørt forgjæves? Vi frygter ikke derfor, men er forvisset om, at Eders Hjærter og Sind vil forene sig med os i et saa priseligt Foretagende, saa at Evangeliets Forkyndelse og trøstende Indflydelse maa blive bragt til de mange tusinde Sjæle, som hidtil har maattet savne det.“ Det er undertegnet af: Miller, Storch, P. Henkel, Bernhardt, Philip Henkel og Ludwig Markert.

Ved Synodens første Møde nævnes 4 Præster som nærværende, nemlig: Arndt og Miller fra Lincoln County, Storch fra Salisbury og P. Henkel fra Abbots Creek, Rowan, (Davidson) County; ligeledes var der fremmødt et Antal af Styrelsen og andre Medlemmer fra de forskjellige Menigheder, der var saaledes en talrig Forsamling ved Mødet. I Henvendelsen til Menighederne har Bernhardt ogsaa underskrevet, skjønt han ikke var med ved Mødet; derimod findes ikke Arndts Navn, han var i den Tid næsten helt blind. Storch var Formand for Synodemødet. Det anføres almindeligt, at Synoden blev stiftet af 4 Præster, disse var:

Pastor C. A. G. Storch, Formand. }
„ J. G. Arndt. } Fra Helmstadt Missionen.
„ R. J. Miller (episkopal). }
„ P. Henkel fra Pennsylvania Synoden.

Dertil maa føjes:

Pastor C. E. Bernhardt, ligeledes fra Helmstadt Missionen; han var rejst til Lexington Distriktet, Syd Carolina, men sluttede sig straks til Synoden, saa det var kun Afstanden, der forhindrede, at han ikke var med; Synoden er saaledes stiftet af 5 ordinerede Præster. Maaske kan ogsaa nævnes Pastor J. Henkel.

Dertil kunde føjes:

Kateket Philip Henkel.
„ Ludwig Markert.

Pastor M. F. C. Faber i Charleston og Pastor F. J. Wallern fra den opløste unerte Synode blev staaende som Fripræster. Synodens Stiftere skal nu omtales lidt nærmere.

Pastor **Carl August Gottlieb Storch** (**Stork**) er født 16de Juni 1764 i Halmstadt, Hertugdømmet Brunswick af Forældrene Kjøbmand Georg Friederich Storch, født i Danneberg og Hustru, født von Asseburg. I 1779 blev han konfirmeret af Pastor og Abbed Velthusen; derefter gik han i 3 Aar paa den lærde Skole i Helmstadt, og efter at være erklæret for dygtig nok af Rectoren Professor Windeburg, blev han optaget ved Helmstadt Universitet som Student i 1782; efter at han i 3 Aar havde helliget sit Studium til Theologien blev han anbefalet af Pastor og Abbed Velthusen som Hovmester for en ung Adelsmand ved Navn von Hadenberg, som boede hos Major von Scheither i Güthorn, der blev han kun et Aar, da von Hadenberg derefter blev Page i Hannover. Han blev derpaa Lærer for Kjøbmand Friese's Børn i Fresenhede i Nærheden af Bremen; efter at have været der i 2 Aar, fik han Kald fra Professor Velthusen med Ønsket om, at rejse til Nord Carolina som Præst. Efter hertugelig Befaling blev han eksamineret af de 4 Professorer ved Universitetet, og derefter ordineret 12te Marts 1788 af Dr. Velthusen i Helmstadt. Talen og Ordinationshandlingen blev siden udgivet. Alle Rejse-Udgifter fik han betalte, og paa Ansøgning modtog han fra Landets Regjering skriftlig Forsikring om at blive befordret, om han vendte tilbage efter nogle Aars Forløb. Det var kun nødigt, at den Familie, hvor han var Lærer, gav Slip paa ham, og overalt blev han omfattet med Kjærlighed; han havde gode Vidnesbyrd, baade for sin Vandel som for sin Forkyndelse af Ordet. Det var en bevæget Stund for ham at løsrive sig fra sine Venner for at drage afsted; efter Ordinationen rejste han igjen til Bremen for hos sine Venner der at afvente en Lejlighed til Amerika. Han skriver selv derom: „Under saadanne Omstændigheder og i Tillid til Herren gik jeg tilsøs den 4de Maj 1788 og ankom lykkelig til Amerika, jeg landede i Baltimore den 27de Juni samme Aar; hele Rejsen varede 7 Uger og 5 Dage. I Baltimore fik jeg en meget venlig Modtagelse, og efter at have havt et behageligt Ophold der i 6 Uger, gik jeg atter tilsøs og kom 6 Dage efter til Charleston; der blev jeg i 14 Dage, kjøbte saa en Hest for £11 og red til Pastor Nüszmanns

Bolig; efter en Tur paa 300 engelske Mil ankom jeg der i Begyndelsen af September 1788. Pastor Nüszmann betjener en Menighed ved Buffalo Creek. Efter at have udhvilet mig, forhandlede jeg med Menighederne, som ønskede mig til deres Præst; af 3 Menigheder blev jeg valgt til Præst, nemlig: Salisbury, hvor jeg først boede, Organ Menighed ved Second Creek 10 Mil fra Salisbury, og den tredie, Pine Menighed, som jeg dog var nødsaget til at afslaa, da jeg ikke kunde betjene mere end de to Menigheder. Salisbury og Organ, har lovet mig £80, Nord Carolina gangbar Papirspenge; for Begravelser og Bryllupper, betales ekstra, almindeligt med $1. Jeg begyndte min Præstegjerning den 23de Søndag efter Trinitatis, og den følgende Søndag i Salisbury. Den 7de Januar 1789 begyndte jeg at prædike i det irske Setlement engang om Maaneden, for hvilket der er lovet mig £13 eller £14 i Nord Carolina Mønt." Ligeledes skriver han: „Gud være lovet, som hidtil saa vidunderligt og faderligt har ført mig, og midt i Farer saa sikkert bevaret mig; jeg valgte min første Bolig i Salisbury, og kom til at bo hos Lewis Beard den 8de November 1788." Ved sin Ankomst eller kort efter, blev han meget syg, som voldte Pastor Nüszmann en Del Bekymringer, vor Herre sparede dog hans Liv til en lang Virksomhed i hans Tjeneste. Det var egentlig længere bort han skulde have været, men dels hans Sygdom og dels det, at Nüszmann gjerne vilde beholde ham i sin Nærhed gjorde, at han kom til at bo i Salisbury. I Begyndelsen saa han meget mørkt paa Forholdene, men da han kom sig fra sin Sygdom, fandt han sig snart hjemme og tilfreds, og med Nidkjærhed virkede han baade i sine Menigheder og paa lange Missjonsrejser. I Huset hvor han boede, fandt han tillige sin Brud, og den 14de Januar 1790 blev han viet til Frøken **Christina Beard.** I Salisbury boede han i 17 Aar, den øvrige Tid af sit Liv boede han paa et Landsted 10 Mil fra Salisbury. Den 20de Maj 1794 var han med ved Pastor Millers Ordination. Han gjorde senere en Rejse nordpaa som i de Dage var temmelig besværlig; det var for at være med ved Pennsylvania Synodens aarlige Møde, og for, som han siger, at blive styrket og faa fornyet Kraft til Herrens Tjeneste, og da han kom tilbage derfra, var det, som om han havde medbragt endnu mere Iver og større Missjonsaand; han besøgte flere Menigheder i Syden og gjorde Rejser til Syd Carolina, Tennessee og Virginia, hvor Folk henlevede uden at høre Ordet. Da der i 1800—1801 skete en stor Opvækkelse, særlig mellem Amerikanerne, stod Storch en Del tvivlraadigt overfor Bevægelsen; der var Sjæle saa han, som bleve vakte til Livet i Gud, og derover glædede han sig, men han saa tillige

noget usundt i Bevægelsen, med de vedvarende Domsprædikener, saaledes at mange af Tilhørerne kom i en helt overspændt Tilstand; de mange Krampetrækninger og lignende, som fulgte med disse Omvendelser, og den Dømmen af andre, som ikke var omvendt paa samme Maade. Han skrev da til sin faderlige Ven Dr. Velthusen, for at søge Raad; han meddelte, at blandt Tydskerne var der ikke meget af Bevægelsen, men blandt Amerikanerne vedvarede den. Den naaede dog ogsaa Tydskerne; der var meget usundt i denne Vækkelse „Revival", men der kom ogsaa meget godt frem derved, blandt andet ogsaa dette, at Præsterne sluttede sig mere sammen til Samarbejde for Sjælenes Frelse. Det hørte ogsaa med til det, som gav Stødet til, at de lutherske Præster sluttede sig sammen, og den 2den Maj 1803 stiftedes Nord Carolina Synoden. Pastor Storch var Synodens første Formand og blev ofte gjenvalgt; ligesom han i det hele havde en meget ledende Stilling i Synoden. I Brevet til Dr. Velthusen af 25de Februar 1803, hvor han skildrer Bevægelsen, skriver han om sig selv blandt andet: „For omtrent 3 Aar siden, levede jeg under meget sørgelige Forhold; thi ikke alene led jeg i den Tid meget af Sygdom, som bragte mig nær til Døden; men jeg led tillige af en Øjensvaghed, som syntes at trodse ethvert Lægemiddel, og det satte mig ud af Stand til baade at læse og skrive. Sidste Efteraar kom jeg mig atter af min Sygdom, der i meget lignede den gule Feber, en Sygdom, der graserer meget her omkring og bortriver mange. Nu føler jeg mig helt stærk, og mit Syn er meget bedre, men Doktoren mener, jeg skal ikke vente at blive fuldkommen rask her i dette Klima; men hvad saa, vi har jo en Evighed for os, og der vil vi altid være fuldkommen sunde. Landets nuværende Stilling er sørgelig baade i religiøs og politisk Henseende; Partiaanden kommer frem i en frygtelig Grad, og Vantroen udbreder sig baade i højere og lavere Kredse. Jeg betjener endnu mine gamle Menigheder, og jeg vedbliver at prædike Læren om Jesus Kristus og ham korsfæstet i al dens Enfoldighed, og jeg har havt glædelige Erfaringer om Naadens Magt baade paa mig selv og andre. Fritænkeriets Magt, Spotten over det hellige i Religionen, dens Skikke og Tjenere, den religiøse Tilbagegang og Tiltagen af Forbrydelser har foraarsaget mig mange tunge Timer, men saa har jeg fundet Trøst i den Tanke, „at saalænge Kristus beskytter sin Kirke, da raser Helvede dog forgjæves." „Kristus bevarer dog sin Kirke, lad kun saa Helvede rase, jeg holder fast ved min Tro og er forvisset om, at Sandheden og Religionen skal tilsidst mægtig sejre." Som Modsætning til Fritænkeriet nævner han saa Opvækkelsen, over hvilke, det kan siges, han glædede sig

med Frygt for det skjæve der kom frem. Den episkopale Kirke havde staat paa meget svage Fødder, den søgte nu at komme bedre frem i Nord Carolina og blev lagt under Biskopen af Virginia. Ved Ordningen af disse Forhold vilde Biskop Moore gjerne havt Pastor Storch med, han søgte hans Raad og indbød ham til deres Møde og søgte at faa ham til at slutte sig til dem; som Svar derpaa, lod Storch Biskopen forstaa, han var evangelisk-luthersk og ikke episkopal, og at der i flere Punkter var Forskjel mellem de to Bekjendelser, han kunde derfor ikke være med til at stifte et Kirkesamfund, han ikke selv vilde tilhøre, men samtidig sagde han Biskopen, at hans Kirker skulde staa aabne for deres Præster, og at han gjerne vilde hjælpe til, at de adspredte Episkopaler kunde blive samlede i Menigheder. Han stod som en Fader i Israel, og mange søgte til ham om Raad og Vejledning; han var en Ven af Temperance-Sagen, og han advarede altid unge Præster for at indføre den i de Dage saa almindelige Skik at traktere sine Gjæster med et Glas, det var langt bedre at bryde med den Uskik, naar de begyndte deres Virksomhed, og han ansaa Afholdenhed, som det bedste Middel mod Drukkenskab. Han var en lærd Mand, talte 5 a 6 Sprog, og naar han fik Besøg af Presbyterianpræst Dr. Wilson fra Mecklenburg County, da holdt de meget af at føre Samtalen paa Græsk. Han var altid net og pen i sin Klædedragt; sit Landvæsen og øvrige Forhold, som angik det daglige Liv, havde han ikke meget Greb paa, det overlod han derfor mere til sin trofaste Hustru. Han var en alvorlig Prædikant, Jesus Kristus og ham korsfæstet det var Grundtonen; Retfærdiggjørelsen af Troen fremholdt han altid. Bibelen fordybede han sig stadig i, han sagde undertiden: „Guds Ord er som de skjønne Blomster; men medens Bien drager den søde Honning af dem, saa drager Edderkoppen af de samme Blomster den værste Gift.“ „Guds Ord er jo baade til Frelse og til Fald, alt som man stiller sig til;“ men at det ret maatte blive til Frelse, var hans inderlige Bøn og Arbejde. Den augsburgske Konfessjon holdt han bestemt paa, som fuldt overensstemmende med Guds Ord; men paa samme Tid var han mild overfor andre Bekjendelser, da han var vis paa, der iblandt dem var mange, som frygtede Gud og var ham behagelig. Han var i meget et Stemningsmenneske, der ofte kunde sukke saa dybt under Synden og Modgangens høje Bølger; men saa igjen kunde juble saa glad under Guds Naades Solskin. Da Ordinationsspørgsmaalet kom frem i Synoden ved 1819—20, om Kandidater, der var ansat med Licence, havde Ret til paa det at udføre Sakramenterne, og om de ikke burde modtage Velsignelse med Haandspaalæggelse, da holdt han paa den almindelige

Skik, som Nødstilstanden havde ført med sig; men det voldte ham mange Bekymringer, og førte en Del Splittelser med sig ved Dannelsen af Tennessee Synoden. Pastor Storch blev nu baade gammel og svag, og det faldt ham ofte haardt at udføre sin Embedsgjerning, han havde undertiden ved Altergangen indtil 250 Nadvergjæster. Han fik saa Pastor D. Sherer til sin Efterfølger. I Foraaret 1821 blev 77 unge Mennesker konfirmeret. Pastor Storch var da meget svag; han var tilstede ved Konfirmationen, men for svag til at staa; han kaldte da alle sine Konfirmander og andre Medlemmer hen til sig, han følte, han maatte sige et Afskedsord til dem alle og til hver enkelt; det var en gribende Stund, da den gamle Præst talte med dem og sagde dem Farvel og udrakte sin Haand velsignende over hver enkelt, som kom hen til ham; alle var dybt bevæget, og Taarerne fyldte alles Øjne; det gjorde et dybt Indtryk, som sent blev glemt. Altergangen blev udført af Pastor D. Sherer. — Han trak sig saa en Del tilbage, dog, saalænge han kunde, maatte han vedblive at virke i sin Herres Tjeneste, og det var ofte hans Klage, naar Sygdom og Alder trykkede ham, at han i sit Liv kun havde gjort saa lidt for „Sjælene dyrekjøbte med Frelserens Blod." Pastor Daniel J. Hauer besøgte ham engang og fandt ham syg og lidende tilsengs; han spurgte som sædvanlig, om der var noget Nyt fra Menighederne, og Pastor Hauer fortalte da, at der ved Pastor Jacob Millers Virksomhed skete en Del Opvækkelser i Stokes County, da rejste Pastor Storch sig og raabte paa sin Søn Gottlieb, han skulde bringe ham sine Tøfler, han maatte op, og ved at høre om de, der kom til Livet i Gud lyste Glæden ud af hans Øje, saa det maatte minde om Glæden blandt Guds Engle over Syndere, som omvendte sig; ligesom han hjærtelig glædede sig over sin unge Broders Nidkjærhed. De sidste 6 Aar var han meget svag, og de sidste Uger han levede, led han meget; men han bøjede sig under Herrens Villie, og hans Taalmodighed og Hengivenhed vokste med Lidelsen. Han fulgte med Livet og Bevægelsen i Menighederne og Kirkens Vel laa ham stadig paa Hjærtet; men tillige vokste Gudsfreden i Hjærtet og Længslen efter den tilkommende Verdens Herlighed og Salighed. Vor Herre kaldte ham herfra den 29de Marts 1831; efter at han med Troskab havde virket i Herrens Tjeneste i omtrent 37 Aar; han blev begravet ved Organ Kirke, hvor han i saa lang Tid havde talt Ordet og brudt Livets Brød. Der er bleven sagt efter hans Død, „hans Ven Jesus, hvem han elskede, tog ham til den evige Hvile." Ved Synodens Møde blev der holdt to Mindetaler over „Fader Storch," paa Tydsk af Pastor G. Shober over Joh. 12, 36 og paa Engelsk af Pastor D. P. Rosenmiller over Joh.

20, 17. Der blev sagt, „ved ham var mange bragt fra Mørket til Lyset, fra Satans Magt til Gud; han var elsket af sine Menigheder, og som Ven, Mand og Fader vil hans Minde sent blive forglemt;" „hans Bortgang var fuld af Tro og Haab paa Gjenløseren." Paa hans Grav er der en Mindesten med følgende Indskrift: „Helliget til Erindring om Pastor Charles A. G. Storch, Præst i den evangelisk-lutherske Kirke, født den 16de Juni A. D. 1764, forlod dette Liv den 27de Marts 1831 i en Alder af 66 Aar 9 Maaneder og 11 Dage." — Han havde en stor Bogsamling, mest af tydske og latinske Bøger, nogle blev givet til fattige Præster, nogle gav han til Seminariet i Gettysburg, Penn., de fleste er dog ved North Carolina College, Mount Pleassant, Cabaris Co., N. C. Med sin Hustru havde han 11 Børn. Hans yngste Søn var Pastor Dr. Gottlieb, eller som han selv oversatte det paa Græsk og som han siden er kjendt: Theophilus Storch, født i August 1814, gift 16de November 1837 med Frøken Mary Jane Lynch, død 1846, senere gift med Frøken Emma Baker. Han var en god Ven af Pastor Dr. C. Ph. Krauth; han døde den 28de Marts 1874, han var Fader til Pastor Dr. Charles Storch, født 4de September 1838, død 11te December 1883.

Pastor **Johann Gottfriedt Arendt**, havde studeret i Tydskland, og da der kom Menigheds-Udsendte fra Nord Carolina, modtog han Kaldet til at følge med Pastor Nüszmann som Lærer og Kateket; de ankom til Nord Carolina i 1773. Han virkede først i Forening med Pastor Nüszmann som Lærer; men der var en vid Arbejdsmark og stor Trang til mere præstelig Betjening. Det synes, som der i nogle Menighedskredse var bleven nogen Misfornøjelse med Pastor Nüszmann, og at Arndt saa lod sig ordinere til Præst af en Pastor Bülow, maaske var det dog fra Nüszmann han fik Ordinationen. Pastor Arndt virkede mest i Rowan County; i 1786 flyttede han til Lincoln County og stiftede den lutherske Menighed ved Catawaba River. Idetmindste fra 1784 ved man, at han og Nüszmann virkede i broderlig Forening, og vedblev dermed i hele den følgende Tid. Han omtales som en nidkjær og virksom Mand, der rejste meget omkring for at virke for Guds Riges Sag. I timelig Henseende havde han det godt, da han ejede et Par Plantager. I 1794 var han med til at ordinere Pastor Miller. Han var tilstede og Medstifter af Nord Carolina Synoden den 2den Maj 1803. Han var da en gammel og svag Mand, som havde mistet sit Syn; han søgte derfor om at faa Pastor Paul Henkel til sine Menigheder, for at udføre de kirkelige Handlinger, som han ikke kunde udføre.

Henkel rejste ogsaa til hans Menigheder. Da Synoden 17de October 1803 atter holdt Møde var han Formand. Om end nidkjær for Herrens Sag, saa han gjerne vilde arbejde saalænge det var Dag, saa maatte han dog paa Grund af Alderdom og Blindhed nedlægge Embedet; han var blind omtrent de sidste 4 Aar; han maa være død før eller ved 1807.

Pastor **Christian Eberhardt Bernhardt** var født i Stuttgart, Würtemberg. Han blev ordineret i sit Fædreland og kom til Amerika 1786; han landede i Savannah og rejste derfra til Ebenezer, Georgia, der virkede han som Kateket i en 12 Maaneder; det synes, som der opstod nogle Forviklinger, og han rejste derefter til Rowan County, Nord Carolina, hvor han kom til at virke sammen med Pastor Nüszmann; han virkede særlig ved Yadkin River, nu Davidson County, et Aarstid. I 1788 blev han Præst for Menighederne i Stokes og Forsythe Counties, som var samlet og lejlighedsvis betjent af Nüszmann. Her fandt Pastor Bernhardt en **Brud**, som han blev forenet i Egteskab med; men hendes Navn nævnes ikke. Efter at have virket der et Aarstid, modtog han Kald fra Guilford County, hvor han virkede til 1800. I 1794 var han med ved Pastor Millers Ordination. I 1800 rejste han til Syd Carolina, og blev Præst for Zions Menighed samt flere andre i Lexington Distrikt, han flyttede da dertil med sin Familie. Da Tanken kom frem om at slutte sig sammen til en Synode, var han med blandt Indbyderne; han var dog for langt borte til at kunne være med ved Stiftelsesmødet 1802; men han sluttede sig straks til Synoden. I 1806 var han Synodens Sekretær. Han arbejdede trofast og i inderlig Samklang med sine Præstebrødre; han havde 4 Menigheder at betjene: Zions, Bethels, St. Peters og Salems Menighed ved Hollow Creek. Vor Herre kaldte ham herfra den 27de August 1809; han blev begraven tæt ved sin Bolig ca. 1 Mil fra den nuværende St. Michaels Kirke; der er ingen Mindesten paa Graven, kun nogle Træer skygger over det Sted, hvor den trofaste Herrens Tjener hviler. Han var Fader til Pastor David Bernhardt, som fik Licence 1835, men døde allerede 13de April 1843.

Pastor **Robert Johnson Miller** (luthersk, episkopal) er født den 11te Juli 1758 i Baldovia, Angusshire ved Dundee, Skotland; han var tredie Søn af George og Margaret Miller. Det var hans Forældres Ønske, han skulde blive Præst, og de satte ham derfor i den lærde Skole i Dundee. Da han fik Opfordring om at komme over til en Broder, som var Øst- og Vestindisk Kjøbmand i Charlestown,

Massachusetts, saa rejste han i sit 16de Aar over til ham i 1774. Han var derpaa en Tid hos sin Broder som Medhjælper i hans Forretning. Da Krigen brød ud blev den unge Miller greben af Frihedsbegejstringen, og saa snart som General Greene kom gjennem Boston med sin Arme, lod han sig indskrive som Soldat i den amerikanske Hær. Han var med i Slaget paa Long Island, hvor han fik et Kjødsaar i Ansigtet, samt ved Brandywine, White Plains, og i Beleiringen af Valley Forge; men vor Herre bevarede ham under alle Krigens Farer. Med Armeen marscherede han til Syden, og da der blev sluttet Fred, og Hæren blev hjempermitteret blev han der. Da han saa nedlagde Sværdet, var det hans inderlige Længsel nu at gribe Ordets Sværd til Kampen for Guds Rige. Han søgte og fik Licence i Methodist-Episkopal Kirken, her var han en nidkjær Prædikant; han var vant til Marschen fra Soldaterlivet, nu var han overalt paafærde for at forkynde Guds Ord; med de i hine Dage saa daarlige Befordringsmidler, kunde han ofte rejse en hundre Mil for at prædike. Hans Stilling i Methodistkirken tillod ham ikke at forvalte Sakramenterne, og da der var en engelsk Menighed i White Haven, i Lincoln County, som gjerne vilde beholde ham som sin Præst, saa ansøgte den de lutherske Præster i Cabarrus og Rowan Counties om at ordinere ham; men Menigheden var nærmest dannet som en episkopal Menighed, og det var baade hans og dens Ønske at høre til Episkopalkirken, men den havde endnu ikke ret ordnet sig i Nord Carolina. Ansøgningen, som var ledsaget af de allerbedste Anbefalinger, gik derfor ud paa at faa ham ordineret til Episkopalpræst, og de lutherske Præster gik ind paa at ordinere ham; det var en Nødhjælp, men om de havde tænkt ret over Sagen, maatte de vide, Bispekirken vilde underkjende Ordinationen. Den 20de Maj 1794 samledes de lutherske Præster i St. Johannes Kirke, Cabarrus County, og Pastor A. Nüszmann ordinerede Kandidat Miller til Episkopalpræst, assisteret af Præsterne: Arndt, Roschen, Bernhardt og Storch. Pastor Millers Ordinationsbevis er bevaret i en noget forrevet Tilstand, det lyder saaledes:

„Til alle, hvem det angaar Hilsen!

Efterdi et stort Antal Kristne i Lincoln County har forenet sig til et Selskab under Navn af White Haven Menighed, samt tillige valgt en Styrelse (Vestry), saa er vi Undertegnede bleven tilskyndet, efter indtrængende Opfordringer fra nævnte Menighed, til at ordinere en Præst, der kan virke iblandt dem til Gavn for dem og deres Børn, og for at de kan have Evangeliets Anordninger iblandt sig; vi Præster af den lutherske Kirke i Nord Carolina har derfor højtideligt ordineret....

(her er en Del af Ordinationsbeviset istykker og gaaet tabt) ...... i Overensstemmelse med Guds ufejlbare Ord, forvalte Sakramenterne og have Omsorg for Sjælene; han skal altid rette sig efter Styrelsen, Anordningerne og Skikkene i det kristelige Samfund kaldet den Protestant-Episkopale Kirke i Amerika.

Given under vor Haand og Segl.

Nord Carolina, Cabarrus County, 20de Maj 1794.

Adolphus Nüszmann, Senior. Johan Gottfriedt Arendt.
Arnold Roschen. Christopher Bernhardt. Charles Storch."

Paa Bagsiden af Ordinationsbeviset har de lutherske Præster skrevet deres Grunde, hvorfor de ordinerede en Mand, som var bunden til den episkopale Kirkes Bekjendelse. — Kandidat Miller rejste med Menighedens Anbefaling til de lutherske Præsters Møde i St. Johannes Kirke for at blive eksamineret og ordineret, og om end ordineret til Episkopalpræst, bliver han altid nævnt som den første engelsk-lutherske Præst, der blev ordineret i Syden af et luthersk Samfund, de med Helmstadt Missjons Selskab forbundne Præster. Han rejste nu hjem som Præst for den episkopale Menighed i White Haven; men han sluttede sig med det samme inderligt til sine lutherske Præstebrødre og arbejdede sammen med dem i broderlig Kjærlighed, og han stod i Virkeligheden som engelsk-luthersk Præst. Han prædikede Evangeliet med Inderlighed og Varme og virkede til stor Velsignelse. I Opvækkelsen 1800 og 1801 blev han en Del angreben af de, som bestemt fordrede, Omvendelsen maatte foregaa efter methodistisk Lære og under legemlige Krampetrækninger; men da optraadte han bestemt og forsvarede den lutherske Lære, at der godt kunde være en sand og virkelig Omvendelse uden at en saadan Bodskamp kom frem under Krampeanfald, samt, at saadanne Rørelser ikke altid var sand og virkelig Omvendelse. Han var derefter med til at underskrive en Indbydelse fra de lutherske Præster om, at de og Menighederne skulde slutte sig sammen til en luthersk Synode. Efter at der Søndag 1ste Maj havde været Gudstjeneste og Altergang, var Pastor Miller Medstifter af Nord Carolina Synoden den 2den Maj 1802, og da Synoden holdt Møde den 17de October 1803, blev Pastor Miller valgt til dens Sekretær, og atter gjenvalgt 1804. Da der forekom Ordination ved følgende Møder, har han formodentlig deltaget, bestemt anføres det, at ved Synodemødet den 22de October 1810 ordinerede Præsterne Storch, Miller og Ph. Henkel Kandidat G. Schober af Brødremenigheden, som luthersk Præst uden at han opgav sin Forbindelse med Hernhutterne. Ved samme Møde blev Pastor Miller ud-

nævnt af Synoden til dens Missjonær og Rejsepræst med Fuldmagt til at stifte lutherske Menigheder, hvor han kom frem, og optage Kollekter for nævnte Øjemed. Pastor Miller tog imod Kaldet og gjorde sig rede til en længere Missjonsrejse; der hengik dog flere Maaneder, før han kunde forlade Hjem og Menighed og drage afsted; som en nidkjær og dygtig Missjonær rejste han gjennem Wilkes, Surry og Stokes Counties i Nord Carolina og ind i Virginia, han skriver derom blandt andet saaledes: „Den 18de Juni 1811 tog jeg i Tillid til Guds Beskjærmelse fra mit Hjem i Burke County, jeg prædikede to Gange i Wilkes County, ligesaa ofte i Surry, fire Gange i Stokes og for det meste for en stor, alvorlig og opmærksom Forsamling, særlig i Germanstown. Paa de første 42 Mil af min Rejse i Virginia fandt jeg kun et lille Methodistforsamlingshus, og hørte ikke om en eneste bosiddende Præst af nogen Bekjendelse. Fra den 27de til den 30te kom jeg gjennem mangen en aandelig Ørken, hvor alle Bekjendelser bode adspredte, og hvor Ungdommen vokste op uden nogensomhelst Religionsundervisning, jeg fandt 3 Familier, hvis Forældre havde været Lutheranere. Søndag den 2den Juli mødtes jeg med Prædikanten Mejer og hans talrige Menighed, jeg prædikede for opmærksomme og alvorlige Tilhørere. Deres Præst er ikke udnævnt eller ordineret af det lutherske Pennsylvania Ministerium og dog forvalter han Sakramenterne; jeg advarede ham og hans Menighed imod saadan Fremgangsmaade; han fortalte mig, han havde Tilsyn med 6 Menigheder, som hver bestod af 25 til 30 Familier. I New Market prædikede jeg tre Gange for en stor og opmærksom Tilhørerkreds; i Dr. Salomon Henkels Hus døbte jeg to Børn, og ved Afrejsen overrakte han og hans Broder Ambrose mig 200 smaa engelske Katekismer til Uddeling blandt de fattige og uvidende, hvilket Paalæg jeg senere samvittighedsfuldt har udført. Efterat have rejst over Shenandoah Mountains (Bjerge) traf jeg Moses Henkel, som er Methodistpræst og en Broder til vor Præst Paul Henkel. Den 2den August fandt jeg efter at have passeret de vanskelige Alleghany Mountains i Nærheden af Lewisburg en luthersk Menighed, som bliver tilseet tre Gange om Aaret af Pastor Flohr fra Wythe County. Med Undtagelse af en lille Menighed i Jackson Fork ved James River, er der kun faa lutherske Familier i Monroe County, og de er alle uden kristelig Undervisning. I hele dette Distrikt, indbefattende den sydlige Del af Potomac og Pendleton, Bath, Greenbriar, Monroe, Montgomery og Wythe Counties er der kun en luthersk Præst. Den 11te August ankom jeg til Pastor Flohr i Wythe County, han har Tilsyn med 6 Menigheder; længre opad New

River er der en anden talrig men adspredt Menighed, hvor Præst og Dommer Stanger bor. Herfra tog jeg Vejen til Abingdon i Sullivan County, Tennessee, hvor jeg fandt nogle tydske Menigheder, som betjenes af Pastor Smith; før hans Ankomst blev de betjent af Pastor Sink, som nu er i Kentucky, jeg prædikede i alle Menighederne og paa andre Steder, særlig i Blountsville. Den 31te August mødtes jeg med Pastor Smith, som nu er bleven ordineret af vor Synode, jeg fandt i ham en ærlig og retskaffen Mand, og baade han og hans Menighed var glad ved at faa Lejlighed til at blive forenet med vort Ministerium. Jeg besøgte saamange i Pastor Smiths Menighed, som muligt, tildels ledsaget af ham; den 11te October, efter at jeg havde prædiket i Cove Creek for en stor opmærksom Forsamling, skiltes jeg fra Pastor Smith og de gode Folk, ønskede dem alt godt til Sjæl og Legeme, Troskab og Nidkjærhed, især med Hensyn til deres Ungdoms Undervisning, saaledes at den opvoksende Slægt ikke mere skulde fare vild. Jeg begav mig saa paa Hjemrejsen, og ankom lykkelig til Hjemmet efter at have været borte i 3 Maaneder."

Det var ikke meget længe, han udhvilede sig i Hjemmet og hos sine Menigheder; han var snart rede til at begynde en anden Missjonsrejse, denne Gang til Syd Carolina, derom skriver han blandt andet: „Den anden Del af min Rejse begyndte jeg den 4de November 1811, jeg tilbragte den første Aften omtrent 25 Mil fra mit Hjem. Da jeg kom til Rutherfordton var det endnu ikke bleven bekjendtgjort, at jeg vilde prædike der. Af den Grund red jeg derfra over Broad og Green River gjennem et tyndt befolket Landdistrikt til Spartanburg, Syd Carolina. Løverdag den 9de ankom jeg til Hr. Robert Smith ved Hard Labor Creek, der var det min Bestemmelse at begynde at prædike om Søndagen i et tydsk Forsamlingshus. Søndag den 10de November prædikede jeg i det tydske Forsamlingshus ved Hard Labor Creek, da det var Bestemmelsen at begynde der, her var forhen en luthersk Menighed; men nu findes der ikke Spor af den. Methodisterne og Baptisterne har her forbudt hinanden Adgang til Prædikestolen, alle Folk her synes at være meget opmærksomme; her er et godt Bevis paa Nødvendigheden af Missjonærers Prædiken; den forhenværende lutherske Prædikant blev Methodist. Den 13de prædikede jeg 14 Mil fra Savannah River for en alvorlig Forsamling, fornemlig Presbyterianere. Højere oppe ved lille Saluda Floden, som jeg passerede den næste Dag, da der gik en farlig Strøm, er der et betydeligt Antal af vore Folk, som jeg ikke fik at se. Gjennem hele denne Egn bliver der intet gjort for Ungdommens Religionsundervisning, undtagen hos Presbyterianerne; under saadanne

Forhold kan der naturligvis kun være lidt aandeligt Liv blandt Folket. Den 19de blev jeg efter Gudstjenesten for Menigheden i Hallow Creek, som heder Salem, kjendt med en fattig Mand, som kaldte sig selv Prædikant, men hans hele Fremtræden var blottet for en Kristens Aand og Væsen, saavelsom for enhver Betingelse for at kunne prædike; jeg gav ham det Raad ikke at prædike, men fik kun daarlig Tak derfor. Derefter prædikede jeg i alle de tydske Menigheder i hele dette Nabolag, indtil den 28de; det var en Glæde at tale her, thi Folkene elsker Jesu Evangelium og hans Tjenere. Omtrent 40 Mil Syd for denne Plads, kom jeg til en af de første ordnede Menigheder i hele dette Distrikt (St. Matthæus Orangeburg Distrikt), og besøgte deres Lærer, Hr. Franklow, fandt Menigheden en Del svækket, men den kunde blive gjenoplivet og leve op paany, dersom den fik en dygtig Præst med Naadens Gaver. De har i adskillige Aar været betjent af Hr. Franklow, som, efter hvad han selv siger, har faat Licence fra den engelske Kirkes (Episkopal) Biskop til at døbe. Ved min Tilbagekomst til Saluda River prædikede jeg 1ste December i den ældste tydske Kirke i denne Omegn for en stor og opmærksom Forsamling, jeg fandt, at Folkene ønskede meget at komme til at staa under vor Synodes Omsorg. Efter at have prædiket den 4de, kom jeg atter tilbage til Broder John Dreher; denne Mand har i flere Aar anstrængt sig for at holde Evangeliets Lys brændende, under Savnet af en bosiddende Præst. Han lod paa egen Regning trykke gudelige Bøger, og for en lille Betaling udsprede blandt Folket, hans Bestræbelser er bleven lønnet med øjensynlige Velsignelser. Fredag den 6te gik jeg til den lutherske Præst, Wallern, og fandt ham midt i sit Landarbejde; om Aftenen og den følgende Dag talte jeg meget med ham om Kirkens Tilstand, om Religionen og andre Gjenstande, jeg fandt, at han var en Mand, som var kjendt med Verden. Søndag den 8de prædikede jeg i hans Kirke. Næste Dag ledsagede han mig til en Begravelse, hvor jeg talte om Døden og Beredelsen til den; han prædikede ud fra Sal. 37, 18. Den følgende Dag talte jeg for en lille men øjensynlig troende Kreds, og dermed endte min Missjonsrejse for dette Aar. Jeg maa bemærke, at i Botetourt, Augusta og Rockingham Counties i Virginia, vilde en Rejsepræst, som kunde prædike baade paa Tydsk og Engelsk, være til stort Gavn, og jeg tvivler ikke paa, at det vilde lykkes ham at bringe dem tilbage, som har været nødsaget til at forlade Kirken af Mangel paa en Præst, med Ret til at udføre de kirkelige Handlinger for dem. Folk der er i stor Trang for en Præst, og naar der blev givet ham en vis Omkreds, og en Plan lagt for hans Virksomhed, vilde det gavne Sagen meget. En anden

med ovennævnte Betingelser, som kunde rejse fra Broad River vestpaa til Savannah River og sydpaa omtrent til Charleston, vilde faa en ligesaa nødvendig Virksomhed, og der er ingen Tvivl om, at Folk med Glæde vil ofre hvad der udfordres til at støtte Gjerningen. O, om Herren vilde sende os tre eller fire unge Præster, udrustet med Naade og Gaver til at prædike i begge Sprog, saa kunde der blive gjort meget for hans Kirke. Menigheden der hensygner lidt efter lidt af Mangel paa saadanne Præster. Blandt de gamle Tydskere er der Stillestaaen, deres Ungdom lærer og taler Engelsk; dersom en Lærer taler Tydsk er det kun for dem som en Klokkeklang. Men Sagen er Herrens! Paa hele min Rejse i dette Aar har jeg døbt 2 Voksne og 60 Børn, prædiket 67 Gange, rejst 3000 Mil og modtaget $70.44 i Understøttelse, uden at jeg paa nogen Maade har bedet om en Cent. Jeg kom hjem med godt Helbred og uden noget Uheld, Æren, Takken og Prisen tilkommer Herren!" I 1813 var Pastor Miller atter ude paa Missjonsrejse ind i Virginia, saa langt ned ad Shenandoah Valley som Winchester; han blev ledsaget af Pastor Scherer til Pendleton County, hvor de efter Synodens Anvisning skiltes for at foretage hver sin Missjonsrejse. Pastor Miller gav en lang Meddelelse om sin Rejse, som blev trykt i Synodens Beretning. Ved Synodens Møde 18de October 1812, var Pastor Miller valgt til Synodens Præsident, og ordinerede Kandidat Jacob Scherer. — Ved Pastor Millers nidkjære Virksomhed blev der stiftet mange lutherske Menigheder trindt omkring; i 1815 samlede han blandt andet Tydskerne til en Menighed i Iredell County, der blev af Hr. Daniel Walcher skjænket Landejendom, som skulde være fælles for Lutheranere og Episkopale. — Pastor Miller havde hidtil virket i Enighed og fuld Overensstemmelse med den lutherske Kirke og sine Præstebrødre i den; nu kom der en Sag frem, som siden foraarsagede, at der blev dannet en Synode, Tennesee Synoden, og sikkert var medvirkende til, at Miller trak sig tilbage fra den lutherske Kirke. Der var Trang for Præster; for at afhjælpe det, blev unge Mennesker, som studerede, eller ældre erfarne Lægmænd ansatte i Menighederne, almindelig først under Navn af Kateketer; Sakramenterne blev saa forvaltede af ordinerede Præster; men naar de naaede at faa Kandidat-Licence, gav Pennsylvania Synoden fuld Ret til Sakramenternes Forvaltning, og de ansattes som Præster til de paa et senere Stade blev ordineret. Da man i Nord Carolina Synoden vilde følge den samme Praksis med Kandidat-Licence, saa blev der fra Pastor Millers Kreds i Lincoln County nedlagt Protest derimod, og det blev fremholdt som ukristeligt, at en uordineret Mand forvaltede Sakramenterne. Pennsylvania Synoden blev

adspurgt, og i 1814 gav Synoden sit Svar fra 22 ordinerede Præster og 29 med Kandidat-Licence, som gik ud paa, at skrifteligt Licence i det Tidsrum, det lød paa, gav den samme Ret til Sakramentforvaltningen som Haandspaalæggelsen. Synoden mente derfor, den burde følge samme Fremgangsmaade, selv om der var 1 a 2 som tænkte anderledes. Ved Synodens Møde 1816 foreslog dog Pastor Shober de Kandidater, som det Aar bestod Eksamen, skulde faa deres Licence offentlig i Menigheden, og der skulde udtales en Velsignelse under Haandspaalæggelse; men Formanden, Pastor Storch, protesterede paa det bestemteste derimod, og bad Pastor Schober udføre det for ham. Ved Mødet 1817 kom Sagen igjen frem, da var Pastor Miller den eneste, som stemte imod at Kandidater med Licence forvaltede Sakramenterne. Da Ønsket kom frem om at faa hele den lutherske Kirke i Amerika forenet i en General-Synode, blev Pastor Miller valgt ind i Komiteen, der for Nord Carolina Synoden skulde forberede Sagen. — Der var en Slaphed med Hensyn til kirkelig Orden, som var trængt ind i den lutherske Kirke; af Nord Carolina Synoden udtraadte flere Præster og stiftede 17de Juli 1820 Tennessee Synoden, som indførte to Præstegrader, Diakon og Præst, med særskilt Ordination; der gik Pastor Miller ikke med; derimod tog han til den episkopale Kirkes Møde den 28de April 1821 i Raleigh, i den Hensigt at slutte sig til den; i Kjærlighed sagde han sine Præstebrødre det, og baade de og han bevarede Kjærligheden til hverandre. Pastor Miller havde hævdet, at han var episkopal, men ligesaa bestemt, at han var luthersk; hans engelske Menighed i White Haven holdt fast ved, at den var episkopal, men de andre Menigheder Miller stiftede, var lutherske, om der end for engelsktalende toges episkopale Hensyn; saaledes havde hans hele Virken vist, at han ansaa de to Bekjendelser for Søsterkirker, der igrunden burde være forenet til Et. Pastor Miller havde saaledes i 27 Aar virket som luthersk Præst — ordineret til Episkopalpræst; vilde den episkopale Kirke nu anerkjende ham som Præst, nu han kom til deres Møde? Nej; i 1818 havde de udtalt: „indtil 1816 var der ingen Episkopalpræst i Staten, og kun en Menighed i hvilke der blev holdt Gudstjeneste i Overensstemmelse med vor Kirke.“ Den gamle 63-aarige Mand, som først havde virket som Missjonær, derefter i 27 Aar været en nidkjær ordineret Præst, maatte nu som Lægmand komme til Episkopalkirken, det blev ham dog indrømmet at modtage to Ordinationer paa en Dag af Biskopen, først som Diakon, siden som Præst. — Pastor Miller havde ikke glemt det Samfund, hvor han havde gjort sit Dagverk, han foreslog, at der skulde være en venlig Forbindelse mellem den

episkopale og den lutherske Kirke; der blev nedsat en Komite, der skulde virke for Forening mellem „den respektable lutherske Bekjendelse og vor Kirke," og en Komite paa to Præster og en Lægmand blev udnævnt til at rejse til Nord Carolina Synodens Møde. Synoden mødte 17de Juni 1821 i Laus Kirke, Guilford County, foruden Komiteen kom ogsaa Pastor Miller; Synodens Formand meddelte: „Pastor Miller, som i mange Aar har virket som en af vore Præster, er ved den episkopale Kirkes sidste Møde bleven ordineret til Præst af Biskopen; han har altid betragtet sig, som hørende til nævnte Kirke; men fordi der ikke var en organiseret Episkopalkirke i Staten, blev han ordineret af vort Ministerium med den Forstaaelse, at han fremdeles hørte til Episkopalkirken; da den nu er organiseret her i Staten, har han forenet sig med den og er udtraadt af vor Synode, som det var lovet ham af vore Præster ved hans Ordination." Pastor Miller holdt derefter en kort Tale til Synoden og den forsamlede Menighed i hvilken han bestemt klarede sin Stilling, saa ingen kunde sige, han var en Overløber fra Synoden, da han af Ministeriet var ordineret til Episkopalpræst. Tillige lovede han fremdeles at gjøre alt for Synoden, hvad der stod i hans Magt. Ved disse Udtalelser blev Stillingen fuldt forstaaet, og det blev foreslaat, at Formanden skulde bringe Pastor Miller en oprigtig Tak i Synodens Navn for hans trofaste Tjeneste i den lutherske Kirke. Under megen Bevægelse blev den straks bragt ham. Derefter læstes et Brev fra Biskop Moore angaaende den tilsendte Komite. Komiteen og Synoden blev enig om Samarbejde, og der blev valgt en Komite til Episkopalkirkens Møde den 18de April 1822; der valgtes atter Komite til Synodens Møde, deriblandt Pastor Miller, som i 1823 atter mødte hos sine lutherske Præstebrødre, hvor der igjen valgtes Komite til Episkopalernes Møde. Det er det sidste, der høres om Forbindelsen mellem disse Samfund. Hele Pastor Millers Dagværk havde tilhørt den lutherske Kirke, det havde været godt, om han var bleven der; han fortjener Tak og kjærligt Minde i den lutherske Kirke, der hørte han dog mest hjemme.

Pastor **Paul Henkel** er født den 15de December 1754 i Forks Yadkin, Rowan County, Nord Carolina; han var ældste Søn af Jacob Henkel og Sønnesøn af Pastor **Gerhard Henkel**, en af de første Banebrydere for den lutherske Kirke i Pennsylvania. Da han endnu var en Dreng, blev hans Forældre tilligemed flere Familier nødt til at flytte til Vestre Virginia paa Grund af de blodige Indianerkrige, og der maatte de døje meget ondt; de maatte leve i Blokhuse udsatte for

Indianernes Indfald, og den unge Paul Henkel maatte ofte være Spion, og blev tidlig øvet i at bruge en Bøsse. Ved 1776 blev baade Paul og hans yngre Broder Moses, alvorlig greben af Herrens Aand, og det var deres inderlige Ønske at blive Herrens Tjenere; Moses Henkel sluttede sig til Methodisterne og blev Præst hos dem, Paul Henkel derimod blev ved sin Fædrenekirke, han tog til Pastor Krüg i Fredericks-town, Md., for at studere under ham; han gjorde gode Fremskridt baade i Latin og Græsk saavelsom i Theologien. Som Student indtraadte P. Henkel den 20de November 1776 i det hellige Ægteskab med Frøken **Elizabeth Negley**, som med sine Forældre var kommen til Virginia fra New Jersey; som gift Mand var det ofte noget trangt med Midlerne til Opholdet, da der skulde sørges for flere; men Henkel arbejdede trøstigt fremad stolende paa Herrens Hjælp, han var vant til at tage fat med legemligt Arbejde, og snart kunde han ved Siden af sine Studier tage Del i Missjonsvirksomheden. I 1783 fik han Licence som Kandidat. Han fik Kald fra flere Menighedskredse og bosatte sig i New Market, Virginia, og derfra virkede han i Augusta, Madison, Penddleton og Wythe Counties og lagde derved Grunden til flere Menigheder. Den 6te Juni 1792 blev han i Philadelphia ordineret til Præst. Pastor J. F. Schmidt holdt Ordinationstalen. Nogle Aar efter flyttede han til Staunton, i Augusta County, og udstrakte derfra videre sin Virksomhed, men 3 Aar efter flyttede han tilbage til New Market. I 1800 fik han Kald fra Rowan County, N. C., hvor han var født; han modtog det og flyttede dertil, og fik ogsaa derfra en stor og udstrakt Virksomhed. Da Opvækkelsen skete i 1800–1 stod han som en alvorlig og nidkjær Herrens Tjener, der øvede en gavnlig Indflydelse mod det meget usunde, som kom frem. Han virkede sammen med den reformerte Præst Dieffenbach, og særlig kom han meget sammen med Brødrekirkens Præster ved Salem, og da han fik bygget en ny Kirke, bad han Præsterne fra Brødremenigheden om at indvie den, som de gjorde, og gav Stedet Navn af „Golden Spring"; og meget af Aandens Guld er visselig fundet der, og, hvad ingen af dem anede, det viste sig siden, at der ogsaa i Jorden var Guld. Han hørte med til Pennsylvania Synoden den første Tid, men var saa den 2den Maj 1803 Medstifter af Nord Carolina Synoden. Da hans Familie led meget af Feber hvor de boede, flyttede han i 1805 tilbage til New Market. Han vilde nu særlig virke som en uafhængig Missjonær, og han gjorde mange og lange Missjonsrejser og fandt dog Tid til at forberede unge Mænd for Embedet, som saa igjen var ham til Hjælp i hans udstrakte Virksomhed. Han gjennemrejste Vestre Virginia, Tennessee, Kentucky,

Indiana og Ohio, samlede Folket om Guds Ord, prædikede, underviste, døbte, konfirmerede og uddelte den hellige Nadvere, ægteviede og lyste Fred over Støvet ved Gravene. Hans trofaste Hustru fulgte ham paa flere af hans lange Missjonsrejser; paa en tohjulet Fjelevogn foretog de deres Rejse ad de tidt næsten ufremkommelige Veje, ofte maatte de overnatte i de store tykke Skove i Fare for de vilde Dyr, som der i den Tid var mange af; men de skyede ingen Fare, naar Korsets Evangelium kunde blive bragt til Sjælene, og de kunde føres til Jesus. Under Krigen 1812—15 boede han i Point Pleasant, Mason Co., Va., og stiftede flere Menigheder deromkring, men derefter vendte han tilbage til sit gamle Hjem og til sine lange Missjonsture. I 1812 blev han indbudt til at deltage i en Konferense, som Præster af Pennsylvania Synoden vilde holde i Washington Co., Pa., der kunde han ikke komme med, men næste Aar mødtes han med dem i Clear Creek, Fairfield Co., Ohio, og skjønt Medlem af Nord Carolina Synoden, blev han regnet med, som hørende til dem, og da Konferensen saa i September 1817 mødte i New Philadelphia, Ohio, og organiserede sig som Ohio Synoden, nævnes han tillige som Medstifter. Ligeledes nævnes han i 1820 som Medstifter af Tennessee Synoden; fra først af hørende til Pennsylvania Synoden nævnes han saaledes som Medstifter af 3 Synoder; hans Virksomhed havde strakt sig saa vidt omkring, og han stod som en Fader i Israel, saa alle vilde gjerne have ham med. Han virkede ikke alene med Ordets Forkyndelse, men ogsaa med Pennen. I 1809 udgav han et lille Skrift paa Tydsk og siden paa Engelsk om Daaben og Nadveren. 1810 udgav han en tydsk Salmebog, og 1816 en engelsk Salmebog; ligeledes udgav han en tydsk og en engelsk Katekismus-Udgave. Fra først af følte han sig tiltrukken af Melanchton og hans Ændringer ved Konfessjonen; men siden blev han mere og mere en fuldtud bekjendelsestro Lutheraner, og han havde stor Betydning ved bestemt at hævde den lutherske Sakramentlære. Han var en alvorlig og dygtig Prædikant, der kunde undertiden være noget langsomt over hans Prædikener, naar han begyndte, men naar han først ret kom i Aande, da lød Ordet varmt og indtrængende fra hans Læber. I det daglige Liv var han venlig og mild, saa der samledes mange Venner omkring ham, og han holdt af i Samtaler at fortælle smaa humoristiske Anekdoter; han var en temlig høj Mand med sorte levende Øjne, og der var noget i hans Udseende og Blik, som kunde føre til Sammenligning med Indianeren. Han var tarvelig i Klædedragt og Levemaade; naar han havde til Livets Ophold, bekymrede han sig ikke om stort mere af hvad der hørte Verden til; skjønt han, som faa, virkede med

Ordet, saa, naar det gjaldt om for Livets Fornødenheder at tage fat med legemligt Arbejde, saa holdt han sig heller ikke tilbage. Han var tarvelig i Hjemmet, men naar han stod i Herrens Hus for at forkynde Guds Ord og forvalte Sakramenterne, da lagde han Vægt paa en pen Fremtræden, og han bar da almindelig en Præstekjole af Silke. Efter en lang og trofast Tjeneste i Herrens Vingaard, blev han ramt af et Tilfælde, som for en Tid gjorde ham helt hjælpeløs; men saa kaldte vor Herre ham herfra den 17de November 1825 omtrent 71 Aar. Han blev begravet foran den lutherske Kirke i New Market. I sit Ægteskab havde han 9 Børn, 6 Sønner og 3 Døtre; den ældste Søn blev Læge og de 5 andre Sønner blev Præster, som virkede velsignelsesrigt for Herrens Sag.

Pastor **Johan Henkel** kom fra Virginia og prædikede for Menigheden ved Buffalo Creek, Cabarrus County, og man syntes godt om hans Prædikener, saa han blev med stor Tilslutning valgt til deres Præst i 1803, og han modtog Kaldet og gjorde de nødvendige Foranstaltninger til at flytte sin Familie fra Virginia til Menigheden; men da Menigheden ventede, snart at se ham i deres Midte, kom der Bud, at Herren havde kaldet ham herfra. Det vakte stor Bedrøvelse baade i Menigheden og blandt Præsterne; de faa Prædikener, han havde holdt, blev længe omtalt. Hvor han havde studeret og hvor ordineret, eller om han kun havde Licence anføres ikke.

(Pastor **Moses Henkel**, var en yngre Broder til Pastor Paul Henkel, ved 1776 blev de begge grebne af det kristelige Liv. Moses Henkel sluttede sig til Methodistkirken, hvor han blev en bekjendt Præst i Syden. Han hører saaledes ikke til den lutherske Kirke; men da der var noget Samarbejde, og Henkel'erne fik saa stor Betydning i den lutherske Kirke, skal han ogsaa nævnes.)

Pastor **Philip Henkel** er født 1779, han var Søn af Pastor Paul Henkel og studerede under sin Fader; i 1801 overtog han Betjeningen af Menighederne i Guilford County, da Pastor Bernhardt rejste til Syd Carolina. Han virkede med Iver og Varme for Guds Rige. Han var med til at underskrive Henvendelsen til Menighederne om Sammenslutning til Synode i 1803. Ved Synodens Møde 21de October 1804, blev det besluttet, der skulde holdes et særligt Møde i April 1805 for at ordinere Philip Henkel, hvad sikkert ogsaa har fundet Sted. Ved Synodens Møde 1810 blev det paa Philip Henkels Forslag vedtaget, at der skulde holdes Prædikemøder paa 3 Dage hvortil Præster af andre Bekjendelser skulde indbydes, og Nadveren skulde uddeles. Han

betjente en Række af Menigheder. Han gjorde Missjonsrejser for Synoden, og aflagde følgende Beretning derom ved dens Møde 18de October 1812: „Jeg har virket som Missjonspræst fra 11te Maj til 7de August, har rejst 1534 Mil, prædiket 50 Gange, døbt 115 Børn og 4 Voksne, uddelt Herrens Nadvere 4 Gange til 45 Nadvergjæster. Jeg har i Staterne Nord Carolina, Tennessee og Virginia fundet mange forsømte Menigheder, og allevegne beder de, send os Præster." I 1814 flyttede han til Tennessee. I 1817 begyndte han og Kateket J. E. Bell et privat theologisk Seminar i Tennessee, hvor der blev undervist i Theologie, Tydsk, Engelsk, Græsk og Latin. Meddelelsen derom blev modtaget med Glæde, og der blev lovet Støtte dertil fra Synoden, og især fra Charleston indkom der en Del Gaver, og alt tegnede rigtig godt. I 1816 havde han foreslaat Pastor Shober skulde skrive en Bog paa Engelsk om den lutherske Kirke; nu forelaa Manuskriptet, og Henkel blev valgt ind i Komiteen, som skulde gjennemgaa det, og det blev besluttet, den skulde trykkes og en Del af Indtægten anvendes til Henkels Seminar. Det havde en Tid gjæret i Synoden med Hensyn til Ordinationsspørgsmaalet; dertil kom Personligheder; Broderen, David Henkel, var anklaget for Synoden, og da Formanden udsendte Skrivelse, at Synodens Møde skulde holdes tidligere end først bestemt, og tilvarslede Møde til 25de April 1819, saa svarede Henkel, at han mødte kun til den engang fastsatte Tid. Ph. Henkel og flere med ham mødte saa Trinitatis Søndag for at holde Møde, ved det ordinerede Philip Henkel sin Broder David Henkel og J. E. Bell uden Synodens Tilladelse, hvorfor det blev erklæret for betydningsløst, og nu fulgte der en bitter Strid; Henkel og flere med ham traadte ud og stiftede 17de Juli 1820 Tennessee Synoden, hvis Formand han blev. Seminariet blev ikke til meget derefter. Lærestrid kom til, ved hvilket Henkel kom til at indtage et fastere og mere bekjendelsestro luthersk Stade. Han virkede til Velsignelse. Striden bragte sørgelige Følger, men den bidrog ogsaa til at vække Sandsen for mere kirkelig Orden i Kirken, og havde saaledes sin Betydning. Vor Herre kaldte ham herfra den 9de October 1833 i en Alder af 54 Aar og 17 Dage; i lidt over 33 Aar havde han virket i Kirkens Tjeneste fra sit 21de Aar, han blev begravet ved Richland Kirke, Randolph County, Nord Carolina.

Pastor **Ludvig Markert** var med til at underskrive Henvendelsen til Menighederne om at slutte sig sammen til en Synode. Ved Synodens 2det Møde den 17de October 1803 fik han Licence som Kateket. Ved Synodens Møde i 1809 blev han Sekretær, og er formodentlig

ordineret i Tidsrummet derimellem. Han betjente en Del Menigheder og virkede med Troskab fra 1805 til 1816 i Davidson County. Han flyttede derefter til Indiana, hvor han fortsatte sin nidkjære Virksomhed til han blev kaldet herfra den 22de November 1850.

Det 1ste Synodemøde (Stiftelsesmødet) blev holdt den 2den Maj 1803 i Salisbury. Synoden blev stiftet, ellers blev der ikke meget forhandlet. Pastor Arndt ansøgte om at faa Pastor P. Henkel i August til sine Menigheder for at udføre nødvendige kirkelige Handlinger, som han paa Grund af Svaghed, og, særlig fordi han omtrent havde mistet Synet, ikke kunde udføre. Pastor Henkel lovede det. Pastor Storch var Formand.

Det 2det Synodemøde blev holdt i Lincolnton, N. C., den 17de October 1803. Ved det blev der antaget en Konstitution paa 9 Artikler, der i det væsentlige er det samme, som i de andre Synoder. I den 4de Artikkel blev det vedtagen: „Kandidater for Præsteembedet maa kunne Grunden til det latinske Sprog og saa meget Græsk, at han kan forstaa det Ny Testamente.“ Pastor Arndt var Formand og Pastor Miller Sekretær.

Det 3die Synodemøde blev holdt i Kirken ved Abbots Creek, Davidson County, 21de October 1804. Pastor Miller var Formand og Pastor P. Henkel var Sekretær. Der blev ikke meget forhandlet paa Grund af Præsternes Sygdom. Det blev bestemt, at Philip Henkel skulde ordineres ved et Møde i April. Der blev givet Kateket-Licence til J. M. Rueckert og L. Markert; formodentlig de første Synoden gav Licence.

Det 4de Synodemøde (specialt Møde) blev sikkert efter Bestemmelsen holdt i Pine Kirke, Rowan County i April 1805. Kandidat Philip Henkel blev ordineret, formodentlig første Ordination i Synoden.

Det 5te Synodemøde blev holdt i Organ Kirke, Rowan County den 20de October 1806. Pastor Storch var Formand og Pastor Bernhardt Sekretær.

Der blev ikke afholdt Synodemøder i 1807 og 1808, man formoder paa Grund af Sygdom blandt Præsterne.

Det 6te Synodemøde blev holdt 17de August 1809 i Guilford County, ved det føjedes flere Artikler til Konstitutionen. Pastor Storch var Formand og Pastor L. Markert Sekretær, formodentlig nu ordineret Præst.

Det 7de Synodemøde blev holdt den 22de October 1810 i Organ Kirke. Pastor Storch var Formand og Pastor G. Shober blev valgt til Sekretær, ved det blev der forhandlet flere Sager til Gavn for Kirken; der bliver anført, at der var 10 Præster ved Mødet, indbefattet de med Licence, og Delegaternes Navne blev for første Gang talt med. Kandidat G. Shober af Brødremenigheden blev ordineret af Præsterne: Storch, Miller og Philip Henkel. Kandidaterne Jacob Scherer og Godfrey Dreher fra Syd Carolina fik Licence, Kateketerne J. M. Rueckert og Jacob Kriefon fik deres Licence fornyet. Pastor Miller blev valgt til Synodens Rejsepræst, og han modtog det ingenlunde lette Kald. Der blev vedtaget et Kirkesegl, samt besluttet at Præsterne Storch og Shober skulde udfærdige et Pastoralbrev til de forskjellige Menigheder i Synoden, som skulde trykkes sammen med Synodalberetningen. Paa Forslag af Pastor Philip Henkel blev det vedtaget: „Da det har vist sig, at der i vore Dage sker Opvækkelser ved Hjælp af tre Dages Prædikemøder, og da Ønsket er kommen frem blandt vore Troesbrødre om at gjøre en Prøve med saadanne Møder, saa vil de blive afholdt, under den Betingelse, at det bliver tre Præster af vor Bekjendelse, som afholder dem; men til dem skal ogsaa Præster af Brødrekirken og den reformerte Kirke bydes Velkommen, enten de saa er tydske eller engelske. Ved ethvert af disse Møder skal den hellige Nadvere fejres." Synoden stillede sig saaledes paa et bredt Grundlag for Samarbejde. Pastor Shober, som blev luthersk Præst, blev ligefuldt staaende i Brødrekirken; Synoden havde saaledes to lutherske Præster, som tillige indtog en Særstilling. De Menigheder, som hørte til Synoden blev nævnt saaledes: under Pastor Storch Zions eller Organ, Buffalo Creek eller St. Johannes, Irish Settlement (nu Luther Chapel) Pine (nu Union), Crooker Creek og Bear Creek (nu Bethel); under Pastor Markert: Pilgrims, Becks, Schweiszguth (nu Landy Creek), Laus, Friedens, Graves, (nu St. Pauls) Alamance County og Richland Menighed med Jacob Kriefon som Kateket eller Lægprædikant. Under Pastor Shober: Muddy Creek og Dutchmans Creek; under Pastor Philip Henkel: St. Johannes, Old Church, Skolehus-Kirken, Kasners, Lebanon, Emanuels, Hebron, og Zions i Lincoln County. I Syd Carolina var der en Del Menigheder, som sluttede sig til Synoden, blandt andre: Bethel, High Hill Creek, St. Peters, Zions, samt en reformert Menighed.

Det 8de Synodemøde i 1811 var kun daarligt besøgt, og der blev ikke meget forhandlet, hvorfor det blev besluttet at holde et Ekstramøde senere.

Det 9de Synodemøde blev holdt i April 1812, det var egentligt et Ekstramøde paa Grund af det ringe Besøg ved sidste. Synoden havde nu 12 Præster med Licencepræsterne. Pastor Miller havde været paa sin Missjonsrejse og kunde give glædelige Meddelelser, sikkert som en Frugt deraf sluttede Pastor Franklow sig til Synoden, og blev af den opfordret til at foretage en Missjonsrejse. Pastor C. Z. H. Smith med 9 Menigheder, han betjente i Tennessee, sluttede sig til Synoden; Menighederne var i Sullivan, Washington, Green, Knox og Blomit Counties. Fra Syd Carolina var der en Ansøgning undertegnet af 18 Reformerte og 13 Lutheranere om at faa Kandidat William Hauk ordineret til reformert Præst, hvilken Ansøgning blev afslaaet. Der gaves en Oversigt over Menighederne fra de sidste 20 Aar, deraf fremgik det, der var 26 Menigheder, 2071 konfirmeret, 100 Voksne døbte; Barnedaab og Altergjæster var ikke anført og Fortegnelsen var meget ufuldstændig. Det blev besluttet, at Søndagsskoler skulde anbefales fra Prædikestolen i alle Menigheder, ligeledes blev det anbefalet at oprette Skoler for fattige Børn, i hvilke der skulde undervises i Tydsk og Engelsk. Det blev besluttet, at „Luthers Katekismus skulde forblive Grundlaget for Undervisningen"; ligeledes blev en Katekismus, trykt hos Ambrose Henkel & Co., anbefalet til almindelig Brug. Det blev vedtaget, at træde i nærmere Forbindelse med Pennsylvania Synoden, og der blev læst et Brev fra 1807 fra Pennsylvania Synoden til New Carolina Synoden. Det blev meget beklaget paa Grund af, der i det Aar ikke blev afholdt noget Møde, var Brevet bleven forlagt, og der var aldrig svaret paa det. Det blev nu besluttet, at Præsterne Storch og Shober skulde besvare det, samt sende Synodens Forhandlinger samt Beretninger om Pastor Millers Missjonsrejse. Det blev ligeledes overdraget til Pastor Storch at udarbejde en Lithurgie til Brug i Synoden, og lægge Forslaget frem ved næste Møde.

Det 10de Synodemøde blev holdt den 18de October 1812. Synodens almindelige Møde. Pastor Miller var Formand og Pastor Shober Sekretær. Formanden ordinerede Kandidat Jacob Scherer. Scherer og Franklow blev opfordret til at foretage Missjonsrejser, som de lovede. Et Brev blev oplæst fra Pastor J. G. Schmücker af Pennsylvania-Synoden; han takkede for Synodens venlige Brev og meddelte, at det vilde blive besvaret af Formanden, Pastor Helmuth. Pastor Ph. Henkel gav Meddelelse om sin Missjonsrejse og meddelte, at der var mange Menigheder i Virginia, som bad om Præster. Pastor Shober havde stiftet: Hopewell og Bethlehems Menigheder, som

blev optagen i Synoden; ligeledes Saudy Run Menighed under Pastor Godfrey Dreher.

Det 11te Synodemøde i October 1813 blev holdt i Pilgrimskirken, Davidson County. Det var godt besøgt baade af Præster og Delegater. Pastor Storch var Formand og Pastor Shober Sekretær. David Henkel, P. Schmücker og Daniel Moser fik Licence. Hoxbiehl, Salomon, Rider og Pauls Menigheder i Virginia blev optagen i Synoden. Pastor Scherer meddelte, at 15 Menigheder stiftet af ham og Miller sidste Sommer, ønskede at blive optagen i Synoden og faa Betjening fra dens Præster. De blev optagen, men med det dybe Suk: „O, at vi havde flere trofaste Herrens Tjenere! I disse 15 Menigheder er der 1323 Sjæle, som venter paa Betjening ved Ordet, og ud af det Antal er der 241, som ønsker at faa Undervisning og blive konfirmeret." Det blev besluttet at ansøge Brødrekirken, om der ikke fra den kunde faaes en eller flere Præster, som kunde virke i Forbindelse med Synoden, saa Trangen kunde blive afhjulpen, indtil der kom flere „dygtige Arbejdere i Herrens Vingaard." Den trykte Beretning er paa 52 Sider og indeholder Prædikener, Millers og Scherers Missjonsrejser o. s. v.

Det 12te Synodemøde blev holdt den 16de October 1814 i Organ Kirke, Rowan County. Pastor Storch var Formand og Pastor Shober Sekretær. Der var 18 Præster, men de 12 var Licence-Præster. Det blev besluttet, da Pennsylvania Synoden var ved at udgive en Lithurgie, ikke selv at udgive nogen, men derimod at indføre den fra Pennsylvania Synoden. I Tennessee var Pastor Smith død, og Pastor Ph. Henkel kom i hans Sted som Præst for Menighederne. Følgende Menigheder blev optagen i Synoden: St. Michaels og Pauls, Lexington Distrikt, S. C., en i Newberry Distrikt, S. C., og Coldwater, Cabarrus Co., N. C. Fra Menigheden i Charleston var der Ansøgning om at faa en Præst, som kunde prædike paa Tydsk og Engelsk. Synoden beklagede, den ikke kunde sende en Præst til denne vigtige Plads, og besluttede at sende et venligt Brev med Løfte om nødvendigt, da at gjøre Besøg til Menigheden. Fra Hernhut Biskop van Bleck var der et venligt Brev, med Beklagelse over, at deres Kirke havde ingen Præster, den kunde undvære. Begrundet paa en Skrivelse fra Broder John Dreher i Syd Carolina, blev det vedtaget: „Neger-Slaver skal undervises i vor hellige Religion og indlemmes i Kirken som Medlemmer, og Menigheden skal sørge for, der holdes Andagt i Husene, og at der gives Slaverne Lejlighed til at

høre Guds Ord; samt: alle vore Præster skal forene sig i at modarbejde den skadelige Indflydelse og Følgerne af Dands, og søge at forhindre det paa enhver mulig Maade, endelig: at der holdes en speciel Konferense 3die Søndag efter Paaske i St. Michael Kirke, Lexington Distrikt, S. C." Der var en Del Forviklinger med Kateket Michael Mackin, som lærte, Bønner vilde ikke blive bønhørt, uden man bad knælende, hvorfor han indførte knælende Bøn i sine Menigheder. Han kom ikke til Synoden; det blev besluttet, at han skulde eksamineres af Pastor Storch, og fastholdt han sin Lære, skulde hans Licence holdes tilbage.

Det 13de Synodemøde blev holdt den 15de October 1815 i Lincolnton, N. C. Paa Grund af Sygdom var der kun faa Præster. Det blev besluttet at ingen Præst havde Ret til at forlade en Menighed og arbejde i en anden Kreds, uden i god Tid at meddele Menighedsstyrelsen det, saa det kunde blive fremlagt til Synodens Afgjørelse. En Menighed i Mecklenburg County og to i Iredell County blev optagen i Synoden, og der var Ansøgninger fra Fairfield Co., Ohio, Washington Co., Indiana, og Sevier Co, Tennessee, om at faa Betjening, som ikke kunde opfyldes uden ved Lejlighedsvis at faa Besøg.

Ekstra Møde blev efter Ansøgning og Synodens Bevilling afholdt i Lexington Distrikt, S. C. Der var to Kirker, St. Michaels (tydsk) og Bethel (engelsk).

Søndag den 29de April 1816 blev der holdt Gudstjeneste i Bethel Kirke, der var mødt Præsterne: Storch, Miller og Shober, samt Menighedens Præst G. Dreher. Pastor Storch aabnede Gudstjenesten med Prædiken over Joh. 3, 14—15, derefter prædikede Pastor Miller paa Engelsk over Matth. 21, 43. Da Kirken ikke nær kunde rumme alle, saa talte under den første Prædiken Pastor Dreher og Kandidat M. Rauch udenfor paa Engelsk til de, som havde samlet sig. Under den anden Prædiken talte Pastor Shober for en Kreds af Negre, som havde samlet sig i Nærheden af Kirken, og bagefter prædikede han paa Tydsk inde i Kirken over Matth. 13, 25. Om Mandagen skulde Konferensen begynde Kl. 9 i St. Michaels Kirke. De nærmeste Forhandlinger ved Mødet drejede sig om Barnedaaben. Der var en Del Forviklinger i Syd Carolina om Børn af uværdige Medlemmer og aabenbare Vantroe burde døbes. Man var af den Mening, at Daaben maatte ikke negtes til Børnene, naar Forældre, som ikke var offentlig udelukket af Menigheden, selv bar dem frem, og for de, som var udenfor, naar værdige Menighedsmedlemmer var Faddere. Der

var tillige en anden Sag angaaende Negrene, som blev bragt frem, nemlig: 1. Naar skal de døbes og konfirmeres? 2. Skal de straks derefter stædes Adgang til Nadveren, eller skal de staa en Tid paa Prøve? 3. Skal de høre til samme Kirke som deres Herrer, eller skal de faa Lov til selv at vælge en Kirke? 4. Skal de selv bringe deres egne Børn til Daaben? 5. Deres Ægteskabsforbindelse skal anerkjendes og strengt overholdes. Det synes, som der ikke ret blev givet Svar paa disse Spørgsmaal. Synoden skulde opfordres til hvert Aar i dens Beretning at vedføje en Liste over dens authoriserede og anerkjendte Præster. Dette Møde har særlig Interesse, fordi det var det første, som Synoden holdt i Syd Carolina.

Hidtil tyder alt paa velsignet Samarbejde; nu var der flere Ting som gjærede i Synoden; en unionistisk Aand herskede i Kirken, og det var temmeligt løst med kirkelig Orden; men alt som det blev mere almindeligt at give Kandidater Licence og med skriftligt Bevis lade dem forvalte Sakramenterne, saa trængte Spørgsmaalet sig bestemt frem: har de Lov til at forvalte Sakramenterne? det blev et brændende Spørgsmaal, som førte mange Stridigheder med sig.

Licence(?) Pastor **Johan Michael Rueckert** fik Licence som Kateket fra Synoden den 21de October 1804 og fik det fornyet 1810.

Pastor og Dommer **Stanger**, kalder Pastor Miller en Mand i Wythe Co., men om han hørte til Synoden siger han ikke.

Pastor **Gottlieb Shober** (Hernhut, Lutheran) er født den 1ste November 1756 i Hernhutbyen Bethlehem, Penn., af Forældrene Andreas og Hetwig Regina Shober, de var fromme Medlemmer af Brødrekirken. Sammen med flere drog de til Nord Carolina, til den nylig anlagde By Bethabara. Her vokste Gottlieb op under sine troende Forældres Omhu, som Barn blev han tidlig draget til Herren, og det var hans Ønske at blive hans Tjener. Som Dreng laa han en Nat i sin Seng med det inderlige Ønske, at han dog forud kunde se lidt af, hvorledes det skulde gaa ham, og om han blev salig, naar han gik bort fra denne Verden; han faldt derpaa i Søvn, og i en Drøm var det, som hele hans følgende Liv stod for ham, og han saa tillige, hvorledes de mange Trængsler baade inden- og udenfra igrunden stammede fra hans heftige og stive Sind. Han sagde siden, havde jeg ret alvorligt lagt mig denne Drøm paa Hjærte og fulgt den, da kunde jeg have været sparet for meget; men det har dog altid været min Stræben at leve Herren til Velbehag, og det kan jeg sige, Herren er min Hyrde, mig skal intet fattes Sal. 23. I sit 16de Aar blev han konfirmeret, og var første

Gang ved Herrens Bord den 23de Maj 1773. Der fulgte mange Fristelser og Anfegtelser for ham derefter. Ønsket om at blive Præst kom atter frem, men da han ikke havde nogen Udsigt dertil paa Grund af sin Stilling i timelig Henseende, saa begyndte han at lære Musik med den Tanke, at ogsaa derved kunde han blive til Gavn ved Gudstjenesten. I nogle Aar kom han til at holde Skole, og i 1782 giftede han sig med en from Pige af Brødremenigheden Maria Magdalena Transu, da det var noget knapt med at leve af Skolegjerningen som gift, fik han Plads i en Butik og var der i 3 Aar. Derpaa lagde han sig efter at lære Tin- og Blikarbejde. Han fik nu eget Hjem i Hernhutbyen Salem, med et Blikkenslager-Værksted og Butik. Han gik godt frem i timelig Henseende, og tog nu fat ved Siden af sit Arbejde med at læse Lovkyndighed, og fik derefter Tilladelse til at virke som Sagfører, og da han en Tid var den eneste Prokurator, som var det tydske Sprog fuldt mægtig i Stokes, Davidson, Rowan og Surry Counties, saa blev han meget eftersøgt; han hjalp ligeledes Brødrekolonien en Del, som var udsat for en Retssag angaaende Landet, de havde nedsat sig paa. Han blev senere valgt til Stats-Legislaturen og var et meget fremragende Medlem. Hans øvrige Forretning gik ogsaa stadig frem, han aabnede tillige en Bog- og Papirhandel, byggede en Papirmølle i Salem, tillige blev han udnævnt til Postmester i Byen, samt kjøbte sig en Farm og et temligt betydeligt Antal Slaver, foruden en anden større Landstrækning. Under hele denne store Virksomhed ved hvilke han blev en velhavende Mand, var han anseet for en god Kristen; Tanken om Præstegjerningen var dog trængt tilbage; da han var ved sit 50 Aar trængte den sig atter stærkt frem og som et Kald fra Herren, han maatte følge. Det var hans Tanke at blive Præst i Brødrekirken; men de fordrede, han skulde gjennemgaa et længere Kursus end han i sin fremrykkede Alder syntes han kunde, og blev han Præst i en anden Bekjendelse, da skulde han efter Reglerne for Brødrekolonien forlade den, det kunde han heller ikke godt, da han der havde hele sin Ejendom og øvrige Forretning. Han foreslog saa at foretage nogle Endringer i Lovene, de gik ind derpaa, og det blev stadfæstet af Legislaturen. Nu henvendte han sig til Pastor Storch om Raad; han gav ham en Del Vejledning ved det theologiske Studium. I Foraaret 1810 gjorde han en Rejse sammen med Pastor Storch og prædikede for første Gang; derefter fik han Licence fra Synoden og ved Efteraarsmødet blev han ordineret til luthersk Præst og blev Medlem af Synoden; han kom til at betjene en lille Menighed i Salem og en Del andre Menigheder udenomkring. Da han var bleven

Præst, vilde Hernhutterne vise ham bort fra deres Koloni, men han paaviste, hvorledes de selv havde indvilget i Endringerne, og han blev boende, og hverken han eller Familie forlod nogensinde Brødrekirken, skjønt han tillige stod som luthersk Præst og Medlem af Synoden. Som Præst virkede han uden Løn, da han beholdt sin Forretning. At han var bleven Præst ansaa han for sit Livs skjønneste Maal; men der var dog de, som vilde tillægge det uædle Hensigter, og særlig Baptister og Methodister mente, der burde bedes for hans Omvendelse. Som Præst virkede han med Iver og Nidkjærhed for Herrens Sag, og hans Virksomhed var til megen Velsignelse. Han var efter sin Natur heftig og stiv, og det kunde føre flere Forviklinger med sig, men han søgte at bøje Naturen ind under Naaden. I Samtale saavelsom i Taler kunde han ofte være baade humoristisk og satirisk. Da han var 60 Aar blev han alvorlig syg, og hans Venner troede, han skulde kaldes herfra, og selv havde han en inderlig Længsel efter at komme hjem til Herren; men han udtalte tillige, vilde Herren bruge ham længre hernede, da vilde han ogsaa nok endnu virke i Herrens Vingaard, og vor Herre sparede ham derefter endnu omtrent i 20 Aar. Han var en varm Ven af Søndagsskolen, og Medlem af Søndagsskole-Unionen i Nord Carolina. Paa Synodens Opfordring udgav han en Historie om den kristne Kirke, særlig dens Fremgang efter Luthers Reformation, samt oversatte fra Tydsk Jung Stillings: Scener fra Aandeverdenen (Hades). I flere Aar var han Kasserer for Nord Carolina Synoden, det var der nogle, som mente, at det burde ikke saaledes være et Embede for Livstid, og at en anden burde vælges. Det betragtede Shober som en Opstand imod sig, han protesterede idet han sagde: „Jeg havde Pengene i Forvaring, da der ingen var, og det vil jeg ogsaa have endnu, da der ingen er i Kassen." Han blev gjenvalgt, og idet han derefter satte sig paa Kassererens Plads sagde han smilende: „Brødre, jeg er dem taknemlig for mit Gjenvalg, hvis jeg sagde andet, da vilde jeg være en Hykler." Han virkede meget ivrig for Stiftelsen af General Synoden, og var Delegat fra Nord Carolina Synoden til dens Møder. I 1825 var han Præsident for General Synoden ved dens Møde i Frederiks, Md., og blev valgt med i Komiteen for Udgivelsen af en Salmebog for den lutherske Kirke, samt opfordret til at udgive en Oversættelse af Luthers Katekismus. Ligeledes tog han virksom Del i Oprettelsen af Seminariet i Gettysburg, til hvilke han testamenterede 3000 Acres af sit Land i Syden, der dog omtrent blev værdiløst for det. Sit Arbejde for Herrens Sag ansaa han stadig for meget ringe og ufuldkomment, medens han altid glædede sig over, at han kom til at prædike

Korsets Evangelium. Da han paa Grund af Alder og Svaghed nedlagde Embedet, beredte han sig stadig paa sin Bortgang fra Verden; kort før sin sidste Sygdom sagde han med megen Alvor til en Broder: „naar du hører, jeg er død, da kan du være vis paa, jeg er gaaet til min Frelser." Han døde i Troen og med Fred den 27de Juni 1838 i sit 82 Aar; han døde i Salem, hvor han havde levet i en lang Aarrække, og det er Haabet, han gik til Salem herovenfil. Hans Hustru og 3 Børn var gaaet forud; i deres Ægteskab havde de 7 Børn, 3 Sønner og 4 Døtre. Sønnen Emanuel blev en dygtig Sagfører, og 3 Døtre blev gift med Præster, en af dem var senere Biskop John G. Herman af Brødrekirken. Pastor Shober indtog med sin Familie den dobbelte Stilling som Medlem af Brødrekirken og Præst i den lutherske Kirke.

Pastor **Jacob Scherer** fik Licence fra Nord Carolina Synoden i 1810 og blev af Formanden, Pastor R. J. Miller ordineret den 18de October 1812 ved Synodens Møde. Han blev af Synoden opfordret til at gjøre en Missjonsrejse særlig til Staten Ohio. Han fulgte først med Pastor Miller til Virginia; i Pendleton County tog de hver sine Veje for at bringe Guds Ord vidre omkring; om sin Rejse skriver Pastor Scherer saaledes: „Den 4de Juni 1813 skiltes jeg fra Pastor Miller, og tog Hr. Gobel med mig, og begav mig saa paa Rejsen til Vesten til Staten Ohio; vi kom gjennem Tigers Valley, en Egn, hvor der hersker stort aandeligt Mørke. Proselytmageri drives her i en vid Udstrækning, og nogle af Tydskerne har sluttet sig til Baptister og Methodister, men kun meget faa Hedninger er bleven Kristne. Fra Clarksburg tog vi til Marietta, hvor vi kom over Ohio River og gjennem New Lancaster til Dayton den 17de Juni. Paa den Tur døbte jeg 7 Børn og 1 Voksen. Den følgende Søndag prædikede jeg to Gange blandt Tydskerne, som for Størstedelen er fra Nord Carolina, de har isinde at bygge Kirke og ønsker at faa Præst fra den Stat. Herfra besøgte jeg min Onkel Christian Scherer, i hvis Nabolag jeg prædikede fra den 24de til den 27de for store Forsamlinger, og døbte 4 Børn. Ohios aandelige Tilstand er meget mørk, Folk af alle Bekjendelser er sammenblandet, og skjønt de har mange Præster iblandt sig, er der dog stor Mangel paa saadanne, som fører sund Lærdom og har et godt Rygte. Den 29de Juni forlod vi Staten Ohio og begav os paa Hjemrejsen, den 7de Juli kom vi til Powells Valley, hvor jeg prædikede og døbte 17 Børn. Folk der klagede sig grædende over deres forladte Stilling og bad os indtrængende om at sende dem en Præst.

Her er mange Familier fra Nord Carolina, og her kunde stiftes adskillige Menigheder. Folk er villige til at bygge Forsamlingshuse. Vi lovede dem, at de skulde blive besøgte, og deres Børn underviist og konfirmeret. Den 9de prædikede jeg i Grassy Valley, og kom Dagen efter til Pastor Smith, som ledsagede mig fra den 13de til den 19de, thi her forlod Hr. Gobel mig. Paa et Sted blev jeg anmodet om at undervise og konfirmere 24 Børn, og andre tegnede deres Navne for at danne Menighed. Den 20de dannede jeg en anden Menighed i Forks ved Holstein, der var 11 unge Mennesker, som ønskede at undervises. Den 21de prædikede jeg i Rosslers Kirke. Menigheden sluttede sig med Glæde til vor Synode, og der var 9, som ønskede at blive konfirmeret. Den følgende Dag prædikede jeg i Bulers Kirke, hvor en Hr. Zink forvalter Embedet; han siger, han engang har været i Pennsylvania, hvor Præsterne Helmuth og Schmidt gav ham Licence, som dog forlængst er udløben; men desuagtet forsikrer han Folk, at han har Ret til at betjene dem som Præst. Søndag den 25de prædikede jeg i en ny Kirke i Middle Fork ved Holstein, Washington Co., Virginia, hvor der blev dannet en lille Menighed, 13 Personer tegnede sig til Undervisning, og Pastor Flohr lovede at undervise dem. I North Fork ved Holstein er der en anden forladt Menighed, som endnu ikke er bleven besøgt. Her fandt jeg en uvidende Mand, som prædikede og døbte uden den allermindste Ceremonie, han løfter Børnene op og gyder Vand over dem uden at sige et Ord, og dog ved de stakkels uvidende Mennesker ikke bedre, end at anerkjende ham for Præst. Den 28de ankom jeg til Pastor Flohr, ved hvis elskværdige, broderlige Omgang og livlige aandrige Samtaler, jeg blev høiligt vederkvæget; det var mig ret en Glæde! Herfra drog jeg hjemad, efter at have rejst 1617 Mil, prædiket 50 Gange, døbt 72 Børn og 1 Voksen; tildels i Forening med Broder Miller, dels ene, var der dannet 13 Menigheder, bestaaende af 1175 Medlemmer, og 215 havde bedet om Undervisning i den kristne Lære." Det havde saaledes været en velsignelsesrig Rejse, og han virkede siden derefter til Velsignelse for Guds Riges Fremme.

Pastor **Johan Peter Franklow** havde faaet Licence fra Biskopen for den engelske Kirke, saa han ved Siden af at være Lærer i Orangeburg Distrikt, Syd Carolina, tillige kunde døbe Børnene; da Pastor Miller i 1811 kom dertil paa sin Missjonsrejse, havde han alt virket der nogle Aar. Han blev nu kjendt med de lutherske Præster og siden ordineret i Synoden. Ved Synodens Møde 1812 blev han bedet om at foretage en Missjonsrejse i Syd Carolina; derom skriver han blandt

andet følgende: „Søndag den 28de Marts 1813 begav jeg mig paa Rejsen efter at have holdt Gudstjeneste i min Menighed; og om Aftenen ankom jeg til Hr. Most ved Edisto River; jeg bekjendtgjorde, at jeg vilde prædike her i det nye Methodistforsamlingshus, naar jeg Torsdag den 8de April kom tilbage. Næste Dag kom jeg over Lille Saltketcher og gjennem en lang Mosestrækning og over dybt Vand, om Aftenen kom jeg til Hr. Shobert, han er Medlem af St. Bartholomæus Menigheds Styrelse; her bekjendtgjorde jeg, at jeg vilde prædike Fredag den 2den April og den følgende Søndag og Mandag i St. Nicholas Menighed, og igjen i St. Bartholomæus Menighed, naar jeg Tirsdag 6te April kom tilbage. Den 31te Marts blev jeg bekjendt med adskillige Kirkemedlemmer, og fik at vide, de i 9 Aar havde havt en Præst, som havde boet iblandt dem og prædiket for dem, ved Navn Henry Graff, oprindelig fra Saksen i Tydskland; han havde virket der lige siden Pastor Bamberg døde. Graff var ordineret til Evangeliets Tjener af Pastor Wallern. I de sidste 2 Aar havde Graff ikke været Præst for St. Bartholomæus Menighed, og 3 Uger efter var den Tid udløbet paa hvilken han var kaldet af St. Nicholas Menighed. Jeg fandt at Præst og Menighed var bleven uenige, og paa mine Spørgsmaal „hvorfor“, blev der sagt, at Pastor Graff ikke kunde tale det engelske Sprog, saa det kunde forstaaes, og at hans Prædikener varede 3 a 4 Timer, og at der ikke var Spor af Energi og Liv i hans Taler, at han talte for svagt til tydeligt at blive hørt, kort og godt, de vilde ikke længre have ham til deres Præst. Hr. Shobert ønskede, jeg skulde gaa og hilse paa ham, hvad jeg ogsaa havde isinde. Jeg besøgte Hr. Graff den 1ste April, og blev flere Timer hos ham; han var hjemme og ventede at se mig, da han af nogle Naboer havde hørt, der var kommen en fremmed Præst for at besøge ham og Menigheden. Han modtog mig paa en meget venlig Maade, og jeg fandt ham vel bevandret i Skriften. Han fortalte om den Uvillie, hans Menighed havde faat til ham, som han sagde var kommen fra den Familie, hans Datter var bleven gift ind i, hun var dengang Enke, og nu var Familien ondskabsfuldt stemt imod ham. Han viste mig sit Ordinationsbevis undertegnet af Pastor Wallern og Kirkeraadet dateret September 1800. Han arbejder ved sit Haandværk som Skomager for at underholde sin Familie. Den 2den April gik jeg til St. Bartholomæus Kirke, som ligger tæt ved Præstens Bolig, der talte jeg baade paa Tydsk og Engelsk for en lille men meget opmærksom Forsamling. En af dem, Hr. Copel, bad mig om at døbe et Barn for sig, naar jeg kom tilbage næste Tirsdag; jeg blev forundret derover og sagde til ham, at jeg ikke ønskede at gjøre det, da de selv

havde Præst, dertil svarede han, at Hr. Graff ikke havde været ansat ved Kirken i de sidste to Aar, og selv om jeg ikke vilde døbe Barnet, saa skulde han dog ikke gjøre det. Næste Dag kom jeg over Store Saltketcher ved Rivers Ford, den er næsten 3 Fjerdingvej (engelsk) bred og er meget dyb, jeg kom til Hr. Jacob Hardee, som er med i Kirkestyrelsen for St. Nicholas Menighed. Han har en Mølle, og paa Grund deraf havde han næsten faat det gjort bekjendt for Alle om Gudstjenesten den følgende Dag. Søndag den 4de April prædikede jeg i St. Nicholas Kirke for en andægtig Forsamling, de var alle meget opmærksomme baade ved den tydske og ved den engelske Tale. Efter Gudstjenesten bekjendtgjordes, som jeg havde lovet, at deres Præst vilde holde Altergang paa Paaske-Søndag; men ikke en tegnede sig dertil, hvorimod de bad mig om at holde Altergang den Dag, dertil maatte jeg svare, at det var mig umuligt, da jeg Paaskedag skulde prædike i Sandy Run og i min egen Kirke; de bad mig da om at komme igjen og forvalte Sakramentet, da Hr. Graff ikke var værdig dertil. Jeg lovede om muligt at komme igjen i Efteraaret, og vilde tilskrive dem før jeg kom. Om Mandagen prædikede jeg igjen i St. Nicholas Kirke, for en temlig fyldt Kirke; nogle af Medlemmerne var forhindret i at komme paa Grund af en Retsforhandling i Barnwell Raadhus, som netop begyndte den Dag. Folk beklagede sig over at ingen vilde komme dertil og blive deres Præst, saalænge Hr. Graff boede iblandt dem. Tirsdag den 6te April kom jeg over Broxton Ford i en Canoe og lod min Hest svømme over; jeg kom til mit gamle Logie hos Hr. Shoberts. Jeg gik til St. Bartholomæus Kirke, hvor jeg traf Hr. Graff, som lovede at prædike paa Engelsk efter min Tale. Han underrettede mig om, at en af hans Naboer døbte Børn uden nogensomhelst Bemyndigelse dertil, og Folk foretrak at lade ham udføre det i Stedet for at lade Graff udføre denne Handling. Efter min Tale prædikede Graff paa Tydsk i Stedet for paa Engelsk, skjønt det var imod Folks udtrykkelige Ønske, og mod hvad han forud havde lovet. Efter Tjenesten døbte jeg Hr. Copels Barn, heller end at lade det blive døbt af en Person, som var uskikket dertil. Saa tog jeg Afsked med disse Folk, og bad dem om at være forsonlige, og igjen slutte sig til deres Præst. De svarede mig, det var umuligt, og de var som Faar uden Hyrde, de gik til Methodister og Baptister for at høre Guds Ord; men slutte sig til dem vilde de ikke, da de ønskede at blive i deres Fædres Tro. De haabede og ønskede, at de snart kunde faa en dygtig Præst, og bad mig om at forklare for den lutherske Synode, hvilken Stilling de var i, og sagde, de vilde vælge mig eller en anden Præst, som vilde besøge dem igjen. Den 7de April

tog jeg til Hr. Most i Haab om efter Bestemmelsen at prædike i Edisto Methodistforsamlingshus; men jeg blev underrettet om, at de havde gjort Indvendinger derimod, fordi jeg var en luthersk Præst. Næste Dag tog jeg saa ifølge mit Løfte til Sandy Run, der mødtes jeg med Præsterne Dreher og Henkel, vi prædikede for en talrig Forsamling, og om Søndagen uddelte min Ven Dreher og jeg Herrens Nadvere til mange Nadvergjæster i Overværelse af en stor Forsamling. Jeg kom, Gud være takket, lykkelig og vel tilbage til mit Hjem, og fandt min Familie ved godt Helbred; min Hest kunde neppe bære mig hjem."

Pastor Franklow virkede siden til Velsignelse i Forbindelse med Nord Carolina Synoden. Den 24de Januar 1824 var han Medstifter af Syd Carolina Synoden.

Pastor **Winckhouse** virkede i Newberry Distrikt, Syd Carolina. Efter Pastor C. E. Bernhardts Død i 1809 betjente han lejlighedsvis Menigheden ved Saluda; men hvad Tid han begyndte sin Virksomhed, og naar den ophørte, anføres ikke.

Hr. Gobel og Hr. Johan Dreher i Lexington, S. C., maa ogsaa anføres som Indre-Missjonærer.

Pastor **Godfrey Dreher** var Søn af Johan Dreher af Lexington Distrikt, Syd Carolina, han blev opdraget i et alvorligt kristeligt Hjem, da der ikke var nogen Præst, søgte Faderen at virke, hvad han kunde blandt Lutheranerne, baade ved at tale med dem og ved at faa gode Bøger ud blandt Folk. I 1810 fik Godfrey Dreher Licence fra Nord Carolina Synoden, han blev siden ordineret. Han virkede mest i Syd Carolina, og da Syd Carolina Synoden blev dannet den 24de Januar 1824 var han Mødets President, og stod saaledes i Spidsen for Stiftelsen.

Pastor **Daniel Dreher** var Søn af Hr. John Dreher i Lexington Distrikt. Fra Barn af blev han draget til Jesus, kom tidlig til at se sin Synd, men fandt saa ogsaa Jesus som sin Frelser og bedste Ven; det var hans inderlige Bøn at føre Sjæle til Jesus; han forberedede sig derpaa til Præstegjerningen under sin ældre Broder G. Dreher. Vor Herre kaldte ham herfra den 14de August 1832.

(Kandidat **William Hauk** søgte Nord Carolina Synoden i 1812 om at blive ordineret til reformert Præst; det blev afslaat).

Pastor **Peter Schmucker,** født 21de August 1784, fik Licence 1814, blev ordineret 1817 og var Medlem af Nord Carolina Synoden, gik 1832 over til Methodisterne, omtalt under Pennsylvania Synoden. Død 1860.

Pastor **John Nikolaus Schmucker** født 1773, stod som Præst i Virginia ogsaa i nogen Forbindelse med Synoden. Død 17de October 1857.

Kandidat **Daniel Moser** fik Licence 1813.

Kateket **Michael Machin** lærte man kunde ikke vente at faa Bønhørelse med mindre man bad knælende, han indførte derfor knælende Bøn i Menigheden. Ved Synodens Møde 1814 kom han ikke med, skjønt hans Lære, der havde vakt Opsigt, skulde for; det blev da besluttet, om han ikke frafaldt nævnte Lære, skulde Pastor Storch tilbagekalde hans Kateket-Licence. Om han frafaldt siges ikke.

Kateket **Jacob Krieson (Grieson)** fik Licence 1810; han nævnes som en villig og dygtig Mand, der overalt var rede til som Lægprædikant at hjælpe, hvor han kunde.

Pastor **A. N. Marcard** var Præst for St. Johannes Menighed, N. C., omkring ved 1814. (1797 var der en Præst af samme Navn, maaske den samme.)

Pastor **C. Z. H. Smith** betjente flere Menigheder omkring ved Aarene 1811, han blev ordineret af Nord Carolina Synoden. Maa være død omkring ved 1815.

Pastor **Jacob Zink,** virkede i det mindste fra omkring ved 1810; han rejste siden til Kentucky. Han var 17de Juli 1820 Medstifter af Tennessee Synoden.

Pastor **J. G. Meyer** nævnes af Pastor Miller i hans Beretning om Missjonsrejsen 1811; han virkede i flere Kredse uden Licence eller Ordination, baade med Prædiken og Sakramentforvaltning. Pastor Miller advarede ham derimod; ved 1816 var han Præst for flere Menigheder efter Pastor Markert.

Kateket **Daniel Walcher** virkede i 1817 i Davidson County; i 1821 rejste han til Pendleton County, Virginia.

Pastor **Michael Rauch** virkede som Kandidat 1816 i Syd Carolina. Han blev meget rosende omtalt; han prædikede ogsaa for Negerne. Han var Medstifter af Syd Carolina Synoden og virkede til Velsignelse i den.

Pastor **John Y. Meetze** virkede velsignelsesrigt i flere Menigheder, han døde 7de Maj 1833 i sit 77 Aar.

Pastor **David Henkel,** Søn af Pastor Paul Henkel er født 1795. Som 17 Aars Yngling begyndte han at prædike 1812. Han var særlig den Ledende i Tennessee Synoden. Død 15de Juni 1831.

Pastor **Charles Henkel**, Søn af Pastor P. Henkel er født den 18de Maj 1798 i New Market, Virginia. Begyndte at virke ved 1816—17. Hans Virksomhed tilhørte mest Ohio Synoden. Død 2den Februar 1841.

Pastor **Adam Miller**,

Pastor **George Easterly** nævnes som Præster i Synoden.

Pastor **Joseph E. Bell** hørte til Nord Carolina Synoden til de stiftede Tennessee Synoden.

Pastor **Abraham Reck** var Præst i Winchester, Virginia, flyttede siden til Middletown, Maryland.

Pastor **John Reck** nævnes ligeledes som Præst i Synoden.

Pastor **Daniel Scherer** blev Medhjælper hos Pastor Storch, og omkring ved 1821 overtog han det meste af Menighedernes Betjening. Han var meget afholdt i sine Menigheder. En Del fra hans Kredse rejste siden til Illinois Territorium, hans Hjærte fulgte dem, og han besluttede at drage med for, at den lutherske Kirke ogsaa der kunde faa en Missjon. Han blev Pastor von Schonbergs Efterfølger i Union County, Illinois. Han var en Tid den eneste lutherske Præst der i Staten, han maatte ride indtil 150 Mil for at betjene de spredte Lutheranere med Guds Ord og Sakramenterne. Han sluttede sit virksomme Liv den 4de April 1852; han er bleven kaldt: „den lutherske Kirkes Fader i Illinois".

Det 14de Synodemøde blev holdt 1816. Hidtil havde Synoden gaaet godt fremad under godt Samarbejde, Arbejdsmarken blev større og større; men at faa Arbejdere var ikke saa let en Sag, man hjalp sig med at ansætte unge Studenter og Lægmænd til at betjene Menighederne; der gik et meget unionistisk-reformert Drag gjennem den lutherske Kirke, man veg af fra Fædrene baade i Lære og Praksis; der var dog en Understrøm henimod en mere luthersk Opfatning og en mere kirkelig Ordning. Saalænge som Licence-Præsterne kun prædikede gik det ret godt, men da man gik over til at hævde, at Kandidater med Licence havde samme Ret til at forvalte Sakramenterne som ordinerede Præster, da kom Ordinationsspørgsmaalet frem. Det blev først behandlet i Pennsylvania Synoden, hvor man saa omtrent slog følgende Udtalelse fast: „At ifølge Bibelens og Kirkehistoriens Vidnesbyrd er en skriftlig Bemyndigelse ligesaa kraftig som Haandspaalæggelsen, saa vort Ministeriums Fremgangsmaade er ikke i Strid med den evangelisk-lutherske Kirkes Principer, derfor kan en

Kandidat med Licence med god Samvittighed forvalte alle kirkelige Handlinger." Der var dog baade Præster og Menigheder, som ikke kunde tilstemme det. I Nord Carolina Synoden blev det et brændende Spørgsmaal; det kom særlig frem fra Lincoln County, det var Pastor Miller og hans Menighed i White Haven, som hævdede den episkopale Ordning, saa der maatte særlig det være en stor Anstødssten, begge Sakramenter blev forvaltede af uordinerede Mænd; der kom derfor bestemt Protest derimod fra den Side, det blev endogsaa fremholdt som „ukristeligt at lade Mænd forvalte Sakramenterne, som ikke var meddelt Naadegave dertil under Bøn og Haandspaalæggelse." Det kom nu frem som en bestemt Fordring til Synodens Møde, at Kandidaterne skulde ordineres. Pennsylvania Synoden, som var adspurgt, havde sendt nævnte Udtalelse, og den blev fremlagt for Synoden. Bag paa den har Sekretæren for Nord Carolina Synoden skreven: „Ved dens Synodemøde var der 22 ordinerede Præster og 29 Kandidater, som alle stemmede overens i den Sag; deres Beslutning og Mening blev sendt os skriftligt i 1814, vi bør derfor være ens i vor Praksis, og selv om en eller to iblandt os tænker anderledes, burde de af Kjærlighedshensyn være eftergivne." Det hjalp imidlertid ikke, der var stor Modstand mod, at Kandidater fik Lov til at forvalte Sakramenterne. Pastor Shober indgav følgende Forslag: „Dersom dette Aars Kandidater kan bestaa deres Eksamen, skal deres Licence gives dem offentligt i Menighedens Forsamling, efter at de har lovet hvad der fordres af en Præst at lære i Overensstemmelse med Bibelen og den augsburgske Konfession, og under Haandspaalæggelse skal der i Kirkens Navn lyses Velsignelse over dem." Trods Formand Storchs's bestemte Protest blev det vedtagen, og da han følte, han ikke med god Samvittighed kunde udføre en saadan Handling, bad han Pastor Shober om at udføre den. Der blev samtidigt udtalt Frygt for, at dette Spørgsmaal vilde føre til en Splittelse i Synoden. — Pastor Ph. Henkel foreslog, at der af Pastor Shober skulde udarbejdes en Bog paa Engelsk om den lutherske Kirke, hvortil Manuskriptet skulde fremlægges ved næste Møde.

Det 15de Synodemøde blev holdt 19de October 1817 i Pilgrims Kirke, Davidson County. Ordinationsspørgsmaalet kom atter frem; men det blev nedstemt. Pastor Miller var den eneste, som bestemt var mod Kandidat-Licence med Ret til Sakramentforvaltning. Det foregaaende Aars Kamp havde sikkert gjort, at flere ikke ret kom frem med deres Misbilligelse, især da Formanden saa stærkt var derimod, tilmed var det som om andre Formaal optog

Sindene og gjorde Samarbejdet nødvendigt. Synodens Præsters Antal med Kandidaterne blev angivet til 21. I Tennessee var der nu flere Menigheder og flere Præster: Ph. Henkel, Jacob Zink, Adam Miller og Joseph E. Bell, som fik Kandidat-Licence. Pastor Philip Henkel meddelte, at han og Kandidat J. E. Bell, havde oprettet et privat theologisk Seminar. Kandidat Bell var en meget dygtig Mand og den egentlige Leder af Seminariet; der blev undervist i Tydsk, Engelsk, Latin og Græsk, samt de theologiske Fag. Synoden modtog med Glæde denne Efterretning, og den udtalte det som dens Haab, at denne lille Begyndelse paa et sundt og billigt Sted, maatte vokse, saa der blev, hvad der saa haardt tiltrængtes, en Præsteskole hvorfra mange „Præster og Missjonærer kunde udgaa for at prædike Jesu salige Evangelium." Synoden lovede Seminariet sin Støtte. Ligeledes vakte det Glæde, at Pastor Backman af New York Ministerium, som i 1815 blev Præst for Menigheden i Charleston, havde sendt Synoden et venligt Brev, hvori han udtalte Glæden over at komme til at arbejde i Kjærlighed sammen med Synoden; han beklagede, det var ikke muligt denne Gang at komme til dens Møde. Han gav Synoden det Raad at faa en Præsteskole oprettet, han var vis paa hans Menighed gjerne vilde bidrage dertil, samt at New York Synoden vilde hjælpe dem med at faa Missjonærer. Synoden udtalte sin Glæde over at komme i nærmere Forbindelse med New York Ministerium. Det blev udtalt, at i Maj skulde der optages Kollekt i Menighederne til Seminariet i Tennessee. Pastor Shober fremlagde Manuskriptet til sin Bog, og der blev nedsat en Komite af Præsterne Miller, Ph. Henkel og J. E. Bell til at gjennemgaa det. De anbefalede det varmt til Trykning, da den vilde „give en paalidelig Underretning for andre Kristne om, hvad den lutherske Kirke var." Synoden besluttede, den skulde trykkes i 1500 Eksemplarer og en Del af Indtægten gaa til Seminariet. Den gav blandt andet en god Fremstilling af den lutherske Kirke i Europa, og dens Begyndelse i Amerika, særlig i Syden. Mange Steder var den ægte luthersk; men saa havde den ved Siden mange meget ulutherske Svagheder og var meget unionistisk. Til den Augsburgske Bekjendelses 10de og 11te Artikel om Nadveren og Skriftemaalet var der føjet en Anmærkning, som helt svækkede Nadverlæren, saaledes at de af reformert Bekjendelse godt kunde antage den. Til Slutning var der peget paa Episkopalernes, Presbyterianernes, Methodisternes og Baptisternes Lære, og saa hed det: „blandt alle disse som tilbeder Jesus som Gud, ser jeg ikke noget af saa stor Betydning, at det forhindrer en hjærtelig Forening, og hvor lykkeligt vilde det ikke være, dersom alle disse Kirker

vilde forene sig og sende Delegater til et almindeligt Møde af alle Bekjendelser." Da det havde vist sig Efteraaret var uheldigt, da flere ofte var syge; blev det besluttet, at Synodens Møder skulde holdes hvert Aar paa Trinitatis Søndag, og næste Synodemøde skulde holdes Trinitatis Søndag 1819. Der blev saaledes ikke holdt noget Synodemøde i 1818, hvad maaske havde været godt; thi der var Gjæring i mange Forhold; thi foruden Ordinationsspørgsmaalet, saa bidrog Pastor Shobers Bog, som blev udbredt i Menighederne til, at flere blandt Præsterne fik Øie for den reformerte Sakramentlære, som gik igjennem den, saa hos dem klarede den lutherske Opfatning sig mere; det gjaldt særlig Præsterne Henkel og ikke mindst den unge Kandidat David Henkel, som almindelig blev anseet for en lærd Mand, og allerede havde en Del Indflydelse. Pastor Paul Henkel boede nu i New Market Virginia; fra 1812 havde Præsterne fra Pennsylvania Synoden Vest for Alleghany Bjergene holdt Konferensemøder, og fra 1813 var Pastor P. Henkel regnet med til Konferensen. I September 1817 ved Konferensemødet i New Philadelphia, Ohio, hvor P. Henkel ogsaa var med, blev det besluttet, at danne en selvstændig Synode, og Ohio Synoden blev stiftet. Det var tillige et almindeligt Ønske, at de forskjellige Synoder skulde slutte sig sammen i en General-Synode, saa den lutherske Kirke blev en samlet Enhed. Særlig var det Pennsylvania Synoden, som arbejdede derfor, dens Præsident og Sekretær skrev derfor til Nord Carolina Synoden, at dens Møde skulde holdes Trinitatis Søndag i Baltimore, og spurgte, om der ikke kunde komme Delegat fra Nord Carolina Synoden, saa der kunde dannes en General-Synode. Dette Brev cirkulerede mellem Præsterne, og der blev spurgt, om Tiden for Synodens Møde ikke kunde forandres, saa der blev Synodemøde tidligere, saa der kunde sendes Delegat til Pennsylvania Synodens Møde. Pastor Philip Henkel svarede, han tillod ikke, der handledes mod Synodens Love, og han gav Møde paa Trinitatis Søndag. De andre Præster gjorde ingen Indvendinger. Det blev derfor saaledes, der kom Udtalelse, at Formanden tilligemed 2 eller 3 ordinerede Præster i hans Nærhed skulde have Ret til at sammenkalde Synoden. Tiden blev da bestemt til 2den Søndag efter Paaske. Sekretæren gav derefter Meddelelse omkring til Præsterne, at Synodetiden var forandret. Det var igrunden uklogt, da det ikke var et almindeligt Kirkemøde, men kun Pennsylvania Synoden, som skulde holde sit Møde paa samme Dag som Nord Carolina Synoden.

Det 16de Synodemøde efter den forandrede Tid blev holdt den 25de April 1819. Til Seminariet i Tennessee

kunde det meddeles, der var indkommet $246.75, deraf havde Pastor Bachmans Menighed givet $221.75. Som Delegat til Mødet i Baltimore valgtes Pastor Shober; der blev nedsat en Komite af Præsterne Miller og Sherer, samt Hr. Jonas Abernathy til at udarbejde Regler for Synoden, som Forslag til en Forening i en General-Synode, som Delegaten skulde fremlægge. Det blev derefter gjennemgaaet Punkt for Punkt. Der blev indgivet Klage over Kandidat David Henkel, som var med uden at sige noget om Forandring af Tiden. Han skulde have handlet ukristeligt mod Hr. Andrew Hoyl af Lincoln County, og uden Grund udelukket Hr. Adam Castner. Synoden besluttede derfor, at tage Kandidat-Licencen fra ham for 6 Maaneder, saa i den Tid skulde han kun virke som Kateket i sin Menighed, var der efter den Tid kommen Fred i Menigheden, „og Klagen fra de reformerte Brødre var bilagt", da skulde Præsidenten igjen give ham hans Kandidat-Licence.

Det 16de Synodemøde efter den fastsatte Tid Trinitatis Søndag 1819 blev holdt af Pastor Philip Henkel, Kandidat Joseph E. Bell og Kateket David Henkel i Buffalo Creek Menighed, Lincoln County. Pastor Philip Henkel ordinerede Joseph E. Bell og David Henkel. De erklærede det forrige Møde for ulovligt, og da Synoden hørte, hvad de havde foretaget sig, erklærede den deres Møde og Handlinger for ugyldigt.

Det 17de Synodemøde blev holdt 28de og 29de Maj 1820 ved Lincolnton. Da Synoden forsamlede sig i Kirken, fandt de den allerede optagen af Præsterne, Paul Henkel, Philip Henkel, David Henkel og Joseph E. Bell, som ligeledes var kommen for at holde Møde. Formanden Pastor C. Storch og Sekretæren Pastor Shober gav en Fremstilling af sidste Synodemødes Forhandlinger og Grunden til Mødet. Derefter blev der afgivet en aaben Erklæring fra Synoden, at alt skulde være tilgivet, da der var begaaet Fejl fra begge Sider, og der blev derefter spurgt Opponenterne, om de atter vilde forene sig med Synoden. Derpaa blev der svaret benegtende, og de gav følgende til Grund derfor: „1) fordi Synoden ikke lærer Vand-Daaben er gjenfødende, 2) fordi dette Samfund ikke antager Elementerne i Eucharistiet (Nadveren), som vor Herres sande Legemes og Blods legemlige (corporeally) Nærværelse, og 3) fordi Planen for en almindelig Union (Forening) af vor Kirke var imod den Augsburgske Konfession." — Medens Nord Carolina Synoden og den hele øvrige lutherske Kirke mere bøjede over mod den reformerte Opfattelse af Sakramenterne, saa fik særlig Præsterne Henkel mere Syn for Sakramenternes høje

Betydning og for kirkelig Orden; det var den lutherske Opfattelse, de nu begyndte bestemt at hævde, særlig blev Pastor David Henkel Leder for dem; der kunde saaledes ikke opnaas nogen Enighed; det syntes fra først af, at have været en Del Personligheder, som var med, nu blev det et bestemt Læresporgsmaal.

Den 17de Juli 1820 forsamlede sig i Solomons Kirke, Cove Creek, Green Co., Tennessee, Præsterne Paul Henkel, Philip Henkel, Jacob Zink, Adam Miller og George Easterley, samt Delegater fra Menigheder i Tennessee. De stiftede nu Tennessee-Synoden. Pastor David Henkel kunde ikke være med ved Mødet, men sluttede sig til Synoden som Medstifter. Tennessee-Synoden havde en bestemtere luthersk Sakramentlære, og fik saaledes en stor Betydning. Med Hensyn til Præsteembedet forkastede de License-Systemet og indførte i Stedet to Præstegrader, Diakon og Præst, med en særskilt Ordination for hver. I Sakramentlæren kunde Pastor Miller neppe følge med; men skulde han gaa, maatte det være fuldt ud til den Episkopalkirke, hvortil han regnede sig som Medlem ligesaavel som til den lutherske Kirke.

Den 28de April 1821 holdt Episkopalkirken sit Møde i Raleigh, N. C.; den var nu organiseret som et Samfund i Staten, og dertil tog Pastor Miller i den Hensigt helt at slutte sig til den. Episkopalkirken tog ogsaa imod ham, men den 63 Aars gamle Mand, som i 27 Aar havde været luthersk Præst, maatte som Lægmand slutte sig til Samfundet; det blev dog indrømmet, at han paa en Dag blev ordineret to Gange, først som Diakon og siden som Præst. Pastor Miller havde i Kjærlighed sagt til sine lutherske Præstebrødre, hvilke Skridt han vilde tage, og det var i Kjærlighed, de skiltes. Det Samfund, hvor han havde øvet et saa velsignet Dagværk, kunde han heller ikke glemme; han foreslog derfor, saavidt det var praktisk muligt, at faa en Forening mellem den episkopale og den lutherske Kirke. Hans Forslag blev henvist til en Komite, som afgav følgende Betænkning: „Der er ved dette Møde bleven fremlagt en meget interessant Henvendelse, nemlig om en Forening mellem den virkelig respektable Bekjendelse, Lutheranerne, og vor Kirke. For at faa det Forslag til at træde i Kraft, foreslaar Komiteen følgende: Besluttet nedsat en Komite af to Præster og en Lægmand, som skal fremmøde ved den lutherske Kirkes Synodemøde, for der at forhandle om paa hvilken Maade en Forening kan komme i Stand, der kan virke til gjensidig Fremgang og Vel for begge Kirker, og uden at komme i Strid med Konstitutionen og Canons for denne Kirke eller den protestant-episkopale Kirke i de Forenede Stater."

Mødet besluttede derpaa at tage Komiteens fremlagte Forslag under Overveielse, og den blev antaget. Pastor Adam Empie, Pastor G. T. Bedell og Duncan Cameron Esq. blev udnævnt til som Komite at fremmøde ved det lutherske Synodemøde og faa Beslutningen til at træde i Kraft.

Det 18de Synodemøde blev holdt den 17de Juni 1821 i Laus Kirke, Guilford County. Til det fremmødte baade Pastor Miller og den episkopale Komite. Formanden meddelte, at Pastor Miller, som i mange Aar havde virket som luthersk Præst, havde sluttet sig til Episkopalkirken, nu den havde organiseret sig i Staten, og han var bleven ordineret til Præst af Biskopen. Han var oprindelig ordineret af det lutherske Ministerium til Episkopalpræst, og det var lovet ham ved hans Ordination, at han maatte slutte sig til Episkopalkirken. Pastor Miller holdt derefter en Tale til Synoden og dens forsamlede Menigheder, og han klarede sin Stilling saaledes, at ingen kunde sige, han var traadt over fra den lutherske Kirke. Ved disse Udtalelser blev Stillingen klart forstaaet, og det blev foreslaaet, at Formanden skulde bringe Pastor Miller en oprigtig Tak i Synodens Navn for hans trofaste Arbeide i den lutherske Kirke. Under megen Bevægelse blev der sagt ham Tak, og man mærkede, at det var ikke en Formular alene, men, at der havde været knyttet et inderligt Kjærlighedsbaand. Derefter blev der oplæst et Brev fra Biskop More, som meddelte om den nedsatte Komite, som kom til Synoden i den Hensigt at virke til en inderligere Forbindelse mellem de to Kirkesamfund. Komiteen blev af Synoden budt velkommen, og der nedsattes en Komite til at forhandle med Brødrene, som kom for at besøge dem. Komiteen kom til at bestaa af Præsterne G. Shober, M. Rauch og Henry Rotz Esq. Dagen efter fremlagde Komiteen deres Betænkninger, underskreven af den, og fra Episkopalkirkens Side: Pastor A. Empie og Hr. D. Cameron, det gik ud paa venlig Forbindelse mellem Kirkerne og Samvirke i alt, som ikke kom i Strid med deres Vedtægter. Begge Samfund skulde have Ret til at sende Delegater til deres Møder, som skulde faa et æret Sæde i Forsamlingen, samt Taleret og i visse Tilfælder Stemmeret. Præsterne i de to Samfund skulde have Sæde ved hinandens Møder. Synoden valgte Præsterne G. Shober og J. Scherer samt Hr. H. Rotz som Delegater til Episkopalkirkens Møde.

Den 18de April 1822 holdt Episkopalkirken Møde i Raleigh. Biskopen oplæste et Brev fra Pastor G. Shober, og der faldt omtrent lignende Udtalelser, som ved Synodens Møde. Som Delegater til

Synoden valgtes Præsterne: Miller, Davis og Wright, samt D'hrr. Alexander Coldcleugh, Duncan Cameron og Dr. F. J. Hill.

Det 19de Synodemøde 1823. Til det mødte fra den episkopale Kirke Præsterne: R. J. Miller og R. Davis samt Hr. A. Coldcleugh. Som Delegater til Episkopalkirkens Møde valgtes Præsterne: G. Shober og D. Scherer og General Paul Barringer; de var ogsaa med ved Mødet 2den Torsdag efter Paaske 1823; men derefter hører man ikke om nogen nærmere Forbindelse, eller at der blev sendt Delegater til hinandens Møder. Den gamle Pastor Miller vedblev trofast at komme til Synodens Møder; til den havde han ogsaa været knyttet saa inderligt i de mange Aar.

Pastor J. Bachman i Charleston vedblev at høre til New York Ministerium, men virkede ligeledes i inderligt Samfund med sine lutherske Præstebrødre i Syden, og han øvede en betydelig Indflydelse. I Vintermaanederne 1823—24 gjorde han en Reise til Georgia for at se til de gamle Salsburger Menigheder. I Savannah fandt han Kirken var brændt i 1797. Menigheden i Charleston havde givet $500 til dens Gjenopbyggelse; men der var kun indrettet en lille Bygning for luthersk Kirke, og da der ikke var nogen Præst, blev den benyttet som Søndagsskole af et andet Samfund. Pastor Bachman samlede hvad han kunde af Menighedsresterne, og fik Pastor **S. A. Mealy** ansat som deres Præst; han var fra Charleston, og havde studeret under Bachman. I Ebenezer fandt han Pastor J. E. Bergman, gammel og nær ved at lukke sit Øie i Døden. Han kom og bragte ham Trøst, før han vandrede heden. Sønnen, C. F. Bergman, havde faaet Licence fra Presbyterianer-Kirken; ham fik han tilbage til den lutherske Kirke, saa han blev den gamle Faders Efterfølger i Embedet. Reisen var saaledes fulgt af Herrens Velsignelse. Der var nu flere Præster i Syd Carolina, og de besluttede at danne en egen Synode, men i venligt Forhold til Nord Carolina Synoden.

Den evangelisk-lutherske Synode for Syd Carolina.

Stiftet 14de Januar 1824.

Præsterne J. P. Franklow, J. Y. Meetze, G. Dreher, M. Rauch og J. Moser fra Lexington Distrikt og Pastor Samuel Hersher fra Orangeburg Distrikt forsamlede sig den 14de Januar 1824 og stiftede Synoden for Syd Carolina. De var alle Medlemmer af Nord Carolina Synoden. Pastor Godfrey Dreher blev valgt til Formand og Pastor Samuel Hersher til Sekretær. Han havde studeret under Pastor Meierhöffer og havde kun virket i Nord Carolina Synoden fra 1822 med Licence. Han blev examineret og ordineret af den nye Synode, den første Kandidat den ordinerede. Pastor J. C. A. von Schønberg fra Pennsylvania Synoden fik sit Licence fornyet. Det blev vedtaget, at den Augsburgske Konfession skulde være Forenings-Grundlaget i Kirken. Præsterne G. Dreher, S. Hersher og M. Rauch blev valgte til at indlede venlige Forhandlinger med Nord Carolina Synoden, som de paa Grund af de store Afstande, havde skilt sig fra for at danne en ny Synode i Syd Carolina.

Det 2det Synodemøde blev holdt 18de November 1824 i St. Johannes Kirke, Lexington Distrikt. Synoden talte nu 10 Præster, deraf var de 8 ved Mødet. Præsterne Bachman, Bergman og Mealy blev føiet til Synodens Liste, (Franklow og Mealy var ikke med). Der blev meddelt Synoden, at en Komite havde ordineret Jakob Moser den 4de April. Han havde virket med Licence. Den 20de Mai havde Præsterne Dreher, Franklow og Hersher ordineret Kandidat Stephen A. Mealy til Præst for Savannah. Kandidat C. F. Bergman blev ordineret ved Synodemødet. Det blev besluttet, at indføre New York Ministeriums engelske Salmebog. Synoden havde 24 Menigheder i Syd Carolina: Charleston med 275 Nadvergjæster under Pastor Bachman, 3 Menigheder med 380 Medlemmer under Pastor Hersher, 6 Menigheder betjent af Præsterne Meetze, Franklow og Dreher, med 260 Medlemmer, 4 Menigheder betjent af Pastor Rauch, med 380 Medlemmer, 4 Menigheder betjent af Pastor Moser med 136 Medlemmer, 2 Menigheder i Georgia, Savannah betjent af Pastor S. A. Mealy, med 35 Familier, og Ebenezer betjent af Pastor C. F. Bergman med 130 Medlemmer.

Pastor Dr. Bachman blev den ledende i den nye Synode, han blev dens Formand, og med stor Dygtighed og Nidkjærhed stod han i Spidsen for

dens Udvikling. De to Synoder arbeidede i god Forstaaelse med hinanden. Tildels støttet fra Nord Carolina Synoden reiste Pastor von Schønberg i 1827 til Illinois, og i 1833 blev Pastor Daniel Sherer hans Efterfølger som Præst i Union County, Illinois. Saaledes udbredte den lutherske Kirke sig videre omkring. I 1824 fik Nord Carolina Synoden fra Maryland Synoden Pastor Wm. Jenkin, og ved hans Virksomhed kom der stor Opvækkelse blandt Folket. Ved et Synodemøde kunde han meddele, at han det sidste Aar havde „reist 3000 Mil paa Hesteryg, prædiket 175 Gange, døbt 84 Børn og 14 Voksne, konfirmeret 34 og begravet 8."

Paa det 3die Møde Syd Carolina Synoden holdt i 1825 blev det besluttet, at Sekretæren skulde skrive til de nordlige Synoder, om de derfra kunde faa flere Præster til deres Arbeidsmark. Det lykkedes derved Aaret efter, at faa Licence=Pastor C. B. Wessells fra New York Ministerium; men efter en Tids Virksomhed, reiste han mod Nord igjen. I 1827 fik de Pastor John D. Scheck fra Maryland. Ligeledes sluttede Præsterne J. Vingard, J. C. Hope og Daniel Dreher sig til Synoden. Pastor Bachman havde i længere Tid forberedt unge Mænd af hans Menighed for Præsteembedet; derfra fik Synoden Præsterne: S. A. Mealy, J. G. Schwartz og W. D. Strobel. I 1828 virkede Pastor Schwartz endel som Missionær.

Det laa særlig Pastor Bachman meget paa Sinde, at den lutherske Kirke fik en Præsteskole i Sydstaterne, og han arbeidede meget derfor. Selv havde han længe havt et privat theologisk Seminar, og under ham var blandt andre uddannet Præsterne: Mealy, Schwartz, Strobel, J. P. Margart, Edwin A. Bolles, Washington Müller, Elias Hort, Thaddeus Boinest og John B. Haskell, og paa et langt senere Tidspunkt Negeren Boston Drayton, som blev Missionær i Afrika. En Præsteskole var imidlertid langt bedre. Ved Synodens Møde i Savannah den 20de November 1829 blev det derfor besluttet at oprette et theologisk Seminar. Pastor Schwartz blev valgt til Professor i Theologi og Hr. Henry Müller til Kasserer. Da Schwartz havde flere Menigheder i Newberry Distrikt, blev Seminariet midlertidig aabnet i 1831 hos Oberst John Eigleberger, 10 Mil fra Newberry Raadhus. Studenterne fik Kost og Vask for $70 Aaret. Under meget lovende Udsigter begyndte Professor Schwartz; der meldte sig saa mange unge Mænd, saa han frygtede for, at der ikke var Plads nok. Omtrent 7 Maaneder efter kaldte vor Herre ham herfra. Det var en haard Prøvelse for Synoden; men under Herrens Velsignelse lykkedes det at faa oprettet et theologisk Seminar i Lexington, det 3die i Rækken i den

lutherske Kirke, og i 1833 blev Bachmans Ven, Pastor Dr. E. L. Hazelius, Professor ved Seminariet. Han var bleven forflyttet fra Hartwick Seminar til Gettysburg og kom nu til Lexington. Derfra er der siden udgaaet en Række dygtige Mænd som Arbeidere i vor Herres Kirke. Seminariets 9 første theologiske Studenter var: F. F. Harris, J. P. Ring, D. Bernhardt, E. A. Bolles, E. Hawkins, W. Berly, H. Stoudenmyre, L. Bedenbaugh og P. A. Strobel.

Nord Carolina Synoden fik flere Menigheder i Virginia og Antallet af dens Præster blev ligeledes forøget, blandt hvilke kan nævnes Præsterne: Daniel J. Hauer, Martin Walther, Andrew Seechrist, John P. Cline, Henry Graeber, Jacob Kaempfer, William Artz og David P. Rosenmiller. Flere af de gamle Arbeidere blev kaldet bort, saa der trængtes andre til at tage deres Plads. I Syd Carolina Synoden bortkaldtes flere Arbeidere, og blandt dem lovende unge Mænd. Saaledes døde Pastor Jacob Wingard den 14de Januar 1831, kort efter han var ordineret til Præst, men freidig i Troen paa Frelseren. Professor Schwartz døde 26de August 1831, Pastor C. F. Bergman 26de Marts 1832 og Pastor Daniel Dreher den 14de August 1832.

Fremstillingen af Nord Carolina Synodens første Virksomhed, hvis Slutning er gaat over i Syd Carolina Synoden, skal nu afsluttes med korte Skildringer af Pastor Wingard, Professor Schwartz og Pastor Bergman, som vor Herre kaldte hjem. Pastor Bergmans Død er som Afslutningen paa Salzburgernes Historie i Amerika; nu gaar de som Menigheder ind i Synodens Historie og Udvikling.

Pastor **Jacob Wingard** er født 1801 i Lexington Distrikt. Hans Fader Samuel Wingard var Landmand. Jacob vokste op og arbeidede ved Landvæsenet indtil han var godt 20 Aar; han havde altid holdt af Bogen og benyttet ethvert ledigt Øieblik til Læsning. Nu blev han alvorlig greben af Herrens Aand, og han blev opvakt til at spørge om Sjælens Frelse. Da han selv havde fundet Fred for sin Sjæl, brændte han af Iver for at bringe Fredens Bud til de mange Sjæle, som endnu ikke havde fundet Frelseren; han vilde saa gjerne vække de sovende og pege paa Livet i Kristus. Han begyndte baade at prædike og at studere under en Præst i Nærheden, og da han var omtrent 24 Aar, fik han Licence fra Syd Carolina Synoden. Han kom til at bo i Sandy Run og virkede til megen Velsignelse deromkring i 2 Aar. Folkene samlede sig om hans Forkyndelse, og man mærkede Aanden rørte ved Hjærterne. Wingard følte imidlertid, at han trængte

til mere Uddannelse. Han opgav derfor sine Menigheder for at tage til Gettysburg Seminar i Pennsylvania som Student. Her studerede han flittig i 2 Aar, og kom med et godt Kundskabsmaal tilbage til sin Faders Hus i Syd Carolina; men hans Helbred, som aldrig havde været godt, var nu tillige nedbrudt; det var klart for hans Venner, at han led af Tæring. Han begyndte at prædike og vidne for Sjælene om Frelsen i Kristus Jesus, holdt meget af Bønnemøder og følte sig meget tiltalt af den methodistiske Virkemaade; men han maatte sande, at om end Aanden var redebon, saa var dog Kjødet skrøbeligt, og snart maatte han holde op med at prædike. Han kom sig dog atter noget igjen, og man haabede, den himmelske Læge vilde gjøre alt vel, saa han endnu en lille Tid kunde virke i Herrens Vingaard, og med det Haab blev han ordineret for det hellige Embede. Men Herren havde bestemt det anderledes, og den 14de Januar 1831 kaldtes han herfra. Han døde freidig og glad i Troen paa sin Frelser.

Professor **John G. Schwartz** er født den 6te Juli 1807 i Charleston, S. C. Hans Forældre var alvorlige Kristne, og allerede fra Barn af blev han draget til Herren, og det var hans inderlige Ønske at blive hans Tjener. Bogen fulgte ham stadig, og han forsømte ingen Leilighed, hvor han kunde forøge sine Kundskaber. Da han var 12 Aar blev hans Fader kaldet bort. Paa Dødsleiet talte han med Dr. Bachman om Sønnen og sagde, at om Drengen vilde blive Præst, kunde det siges ham, det var den døende Faders Ønske, at han blev en Herrens Tjener. Da Faderen var død, kom den unge Schwartz til Dr. Bachman for at tale med ham om sine Studier til Præst. Bachman var bange for, at det endnu kom mere for at opfylde den døende Faders Ønske end af en dybere, indre Trang, derfor talte han alvorligt og venligt med ham, om ikke at forhaste sig i sin Beslutning, men heller endnu vente et Aar før han i saa ung en Alder tog nogen fast Bestemmelse. Drengen tog imidlertid derefter mere alvorlig fat paa Læsningen, og paa en Regnveirsdag kom han igjen til Dr. Bachman og sagde, at nu var det netop Aarsdagen efter deres Samtale, og det var endnu hans faste Bestemmelse; og fra den Dag var det fast besluttet, han skulde være Præst. Dr. Bachman tog sig særlig af ham, og han tilbragte den meste Tid i hans Familie, og især om Lørdagen læste han med ham. Han gik i det tyske Selskabs Skole samt læste under Dr. Jones' Veiledning. Han higede efter Kundskaber og gjorde overordentlig gode Fremskridt. I 1824 blev han konfirmeret af Dr. Bachman og samme Efteraar forlod han Hjemmet og blev indskreven ved Carolina

College, Columbia, hvorfra han i 1826 tog Examen med særlig Udmærkelse. Han havde været meget afholdt baade af Lærere og Medstuderende; en af Professorerne skrev: „Han er ikke alene den bedste Discipel, men en af de bedste unge Mænd, som Skolen har havt i mange Aar." Nu tog han særlig fat paa at studere Theologi under Dr. Bachman, og i Sommeren 1827, før han endnu havde fyldt sit 20de Aar, holdt han sin første Prædiken i den lutherske Kirke i sin Fødeby, og ved sit levende Vidnesbyrd vandt han Folkene for sig. Derefter, medens Præsten var borte, betjente han Menigheden i flere Uger; han prædikede to Gange hver Søndag, tillige virkede han som Lærer i en af Byens Skoler. Samme Aar fik han Licence fra Syd Carolina Synoden og blev samtidig udsendt paa en Missionsreise. Med en brændende Nidkjærhed for Guds Riges Sag, reiste nu den unge Missionspræst gjennem det meste af Staten, prædikede Guds Ord for Folkene og søgte at samle de spredte Lutheranere til Menigheder. Da han kom tilbage fra sin Missjonsrejse fik han Kald fra Charleston College som 2den Professor i de gamle Sprog; han modtog Kaldet, da han haabede derved at kunne faa mere Ro til at udvide og fortsætte sine theologiske Studier. Der blev dog ikke levnet saamegen Tid, som han havde ventet, og tilmed var hans Helbred bleven en Del nedbrudt; han nedlagde derfor efter kort Tid sin Stilling, og maatte af Helbreds Hensyn foretage en Rejse mod Nord. Da han kom tilbage optog han sin Missjonsvirksomhed med fornyet Iver og Kraft. Fra 4 Menighedskredse i Newberry Distrikt fik han Kald, som han modtog; siden virkede han særlig blandt dem, og han følte sig saa glad og lykkelig ved sin Gjerning, at han skrev: „Jeg tror sikkert, at Loddet er kastet for mig her i Carolinas Skove — her skal jeg leve og her skal jeg dø, og alt hvad jeg beder om er kun, at jeg maa blive et Redskab til at gjøre godt og til at udbrede vor Gjenløsers Rige." I 1829 blev der særlig virket for at faa et theologisk Seminar oprettet, og skjønt Schwartz kun var 23 Aar, saa havde man dog særlig Øjet henvendt paa ham som Professor; thi ikke alene var han bekjendt som en dygtig Theolog, men der var kun faa i Landet, der var saa dygtige i Latin og Græsk, og med et godt Kjendskab til Hebraisk, og af de nyere Sprog var han foruden sit Modersmaal Engelsk hjemme i Tydsk og Fransk. Den lutherske Kirke og dens Bekjendelse elskede han og var den fuldt hengiven, men var tillige frisindet og kjærlig overfor andre Bekjendelser. Han var saaledes af alle anset for almindelig skikket som Leder af en Præsteskole. Ved Synodens Møde i Savannah den 20de November 1829 blev han enstemmig valgt til Professor; efter Valget fulgte der en Stilhed, som

varede i flere Minutter, da rejste den unge Schwartz sig for at tale; han var saa bevæget, at han ikke kunde beherske sine Følelser; han takkede for de gode Tanker, man havde om ham, men pegede saa paa, hvorlidt han var skikket til at overtage en saadan Post, og paa de mange Vanskeligheder, som var forbunden dermed; men han var ogsaa villig til at modtage Kaldet og vilde med Guds Hjælp virke tro i det; men saa bad han med en Inderlighed sine Præstebrødre og alle Kristne om at støtte ham og bære ham frem for Herren i Bønnen, at han maatte blive tro og virke til Guds Riges Fremme. Han talte med en saadan Inderlighed og Varme under Følelsen af sin egen Ringhed, at der neppe var et Øje i Forsamlingen, som ikke var fyldt med Taarer. Sine Menigheder vilde han nødig forlade, og de nødig slippe ham. Da der var mange Ting, som skulde bringes i Orden, før de kunde faa en fast Præsteskole, saa blev det ordnet saaledes, at Schwartz vedblev at virke i sine Menigheder, og Seminariet blev midlertidig aabnet hos Oberst John Eigleberger, 10 Mil fra Newberry Raadhus. Under meget lovende Udsigter aabnede Professor Schwartz Seminariet ved Begyndelsen af 1831, medens han tillige vedblev at virke i sine Menigheder; der meldte sig saa mange unge Mænd, at han frygtede for, han ikke kunde faa Plads til dem. I et Brev til Dr. Bachman udtaler han sig saaledes: „Det er alle lovende unge Mænd; naar deres Hjærter kun er ret for Gud, saa har jeg ingen Tvivl om, de jo vil blive til Velsignelse for Kirken. Men Hjærterne dem kjender kun Gud alene, vi kan kun dømme efter deres ydre Færd; men om jeg trode, der var nogle af disse Studenter, som mangler det rigtige Syn paa Religionen og Præsteembedet, da vilde jeg føle det som min Pligt bestemt at raade en saadan til straks at forlade Seminariet; thi jeg gruer for den Tanke, at skulle komme til at uddanne en eneste for det hellige Præsteembede, som ikke var fuldt greben af Kristendommen, saa han skulde bringe Skam over vort hellige Kald.“ I Sommertiden var der megen Sygdom paa Egnen omkring Seminariet, og Schwartz tænkte paa at faa det flyttet til en mere sund Plads; men da der tillige var en Del Opvækkelser i hans Menigheder, saa kunde han ikke faa det over sit Hjærte, at forlade de kjære Kredse, hvor Livet vaagnede, og hvor han saa velsignet Frugt af sin Virksomhed; han befalede da sig selv og alle i Herrens Haand og Varetægt. Efter at han i 7 Maaneder havde virket ved Seminariet og i sine Menigheder, og i dem havde besøgt mangen en Syg, saa blev han selv angreben af Feber, som trodsede alle Lægemidler, og den 26de August 1831 kaldte vor Herre ham herfra; han havde lige fyldt sit 24de Aar. Han gik bort i frejdig

Tro og Hengivenhed i Guds Villie. Dette Sorgens Budskab spredte sig snart ud over hele Omegnen og i Synoden, og alle blev dybt grebne deraf. Han blev begravet paa Bethlehems Kirkegaard i Newberry Distrikt; der var aldrig før set saa stor en Forsamling ved nogen Begravelse, alle vilde med baade blandt Hvide og Sorte, og Sorgen og Taaren stod i alles Øje; det var rørende at se med hvilken Kjærlighed han blev savnet af alle, baade Herrer saavelsom Negerslaver. Der var flere Præster, som talte ved hans Begravelse, og alle gav de ham et godt Vidnesbyrd for hans Tro og Nidkjærhed for Guds Rige. I Charleston, hvor han var født, holdt hans Præst og Velgjører Dr. Bachman en Mindetale over ham ud fra Aab. 2, 10: „Vær tro indtil Døden, saa vil jeg give dig Livsens Krone." Ved hans Død maatte man visselig sande Herrens Ord (Es. 55, 8): „Mine Tanker ere ikke Eders Tanker, og Eders Veje ere ikke mine Veje." Men Herrens Veje er altid de bedste, og hans Tanker er Fredstanker, og det var Haabet for Schwartz, han havde været tro indtil Enden og havde nu faat Livsens Krone.

Pastor **Christopher Frederick Bergman**, Søn af Pastor Johan Ernest Bergman og Hustru Catharine Bergman, født Herb, er født i Ebenezer, Georgia, den 7de Januar 1793. Hos sin lærde Fader fik han en god og grundig Uddannelse; han studerede de gamle Sprog og læste for sin Fornøjelse de gamle Klassikere i Grundsproget; ligeledes studerede han Naturvidenskab. Det var Faderens Ønske, han kunde blive hans Eftermand i Embedet, men der syntes ikke at være Udsigt dertil; Faderen blev gammel og svag, og Sønnen følte sig mere dragen til den engelske reformerte Del af Kirken, og ved Læsning af forskjellige Skrifter kom han ind paa den calvinistiske Opfatning. I 1821 deltog han i Georgia Presbyteriums Møde i Abbeville, S. C., i 1822 i Mødet i Augusta og 1823 i Mødet i Darien, til hvilket han indleverede en latinsk Afhandling, som med Beundring blev gjennemgaat af Presbyteriet. Han havde alt faat Licence som Prædikant og bestod nu en udmærket Examen, han skulde siden ordineres som Præst i Presbyteriankirken. Da kom Pastor Bachman til Ebenezer i 1824 for at se de gamle Salzburger Menigheder; han kom tidlig nok til at staa ved den gamle Bergmans Dødsleje, som blev inderlig glad ved at faa Besøg af en luthersk Præst, før han vandrede heden den 25de Februar 1824. Med den unge Bergman fik Bachman mange alvorlige Samtaler, og det vendte hans Hjærte fuldstændigt tilbage til den lutherske Kirke; tidligere havde han afslaat at blive luthersk Præst for St. Mathæus Menighed i Syd Carolina; nu kunde Faderens Ønske gaa i Op-

fyldelse om at faa Sønnen til sin Efterfølger i Embedet for sine kjære Menigheder. Bergman kom med til Synodens Møde i St. Johannes Kirke i Lexington Distrikt, og der blev han den 18de November 1824 ordineret til luthersk Præst af Præsterne Bachman, Hersher og Dreher. Da B rgman var almindelig bekjendt som en god Latiner, var der en af Synodens Præster, der ikke havde megen Kjendskab til Latin, men alligevel ofte gjorde Anvendelse af latinske Ord, som nu særlig vilde vise, at han ogsaa forstod Latin, men kom saa uheldig afsted, at Bergman brød ud i Latter. — Med megen Kjærlighed og Glæde blev Bergman modtaget af Menighederne som Præst efter sin Fader, og med Iver og Nidkjærhed for Sjælenes Frelse virkede han i de spredte Menighedskredse, og da Ungdommen næsten udelukkende talte det engelske Sprog, indførte han det ved Gudstjenesten i sine Menigheder. Ved hans trofaste Virken kom der et nyt Liv frem. Hans Prædikener, som han mest havde skreven foran sig, var grundige og alvorlige, og han talte med Lethed og Varme. I 1825 blev han viet til sin Brud Frøken Mary C. Flerl, anden Datter af Israel Flerl, som nedstammede fra en af de gamle Salzburgere, der for Troens Skyld var rejst til Amerika. De levede et lykkeligt og kjærligt Samliv; vor Herre gav dem 3 Børn, som de omfattede med megen Kjærlighed; men Sorgen kastede sine Skygger ind i det lykkelige Præstehus. Pastor W. D. Strobel siger, da han engang kom for at besøge sin Ven, fandt han Bergman grædende ved sit Barns Baare, og han bad ham, da han kom, at udføre Begravelsen; man saa, det var den bedrøvede Fader, men tillige den Kristne, som glædede sig ved Gjensynshaabet i Guds Rige; vor Herre tog to af deres Børn hjem til sig. Der kom ogsaa andre Skygger, som bragte Sorg baade hos hans unge Hustru og i den Menighed, hvor han var elsket og afholdt. Ved 1830 begyndte hans Helbred at blive temlig daarligt, og det saas snart, han led af Tæring; men som Legemet hentæredes, voksle Aandens Kraft; med stor Troskab og Nidkjærhed udførte han sine Embedspligter, saalænge det paa nogen Maade var ham muligt, og det gav mange Gange hans Ord en forunderlig Kraft og Vægt, naar han talte om Omvendelse og Syndernes Forladelse samt om den tilkommende Verdens Herlighed, og det af hans hele Fremtræden kunde ses, det vilde ikke tage megen lang Tid, før han skulde omskifte Tiden med Evigheden. Ved Begyndelsen af 1832 kunde man se, han havde ikke lang Tid tilbage; dog vedblev han med sin Embedsgjerning til omtrent den 1ste Marts, da maatte han ophøre med al Virksomhed. Han holdt sig dog nogenlunde oven Senge til Midten af Maaneden, da blev han meget svag, saa han i

den sidste Uge ikke kunde tale, og det var neppe, han kunde hviske nogle faa Ord. En Dagstid, før Herren kaldte ham herfra, kom han mere til Kræfter igjen, han kunde tale en Del med en kjær Præstebroder S. A. Mealy; han spurgte ham en Gang i Samtalen: „Dersom det er Herrens Villie, vil Du saa ikke nok ønske, at blive endnu en lille Tid hos Din kjære Familie og Menighed?" Han laa stille en lille Stund uden at svare, saa Pastor Mealy trode, han havde ikke hørt det; men saa sagde han: „Dersom det er Herrens Villie, da vil jeg heller gaa nu, jeg føler, at for mig er det bedre at gaa herfra og være med Kristus; thi jeg tror, jeg i Sandhed kan sige, at leve er mig Kristus og at dø en Vinding" (Phil. 1, 21). Pastor Mealy spurgte derpaa: „Har Du da ingen Frygt for at dø?" Dertil svarede han: „Nej." „Har Du da ingen Frygt for Din Annammelse hos Gud gjennem vor store Midler?" spurgte Mealy videre; dertil svarede han: „Ingen, lovet være Gud og vor Herres Jesu Kristi Fader! jeg har ingen Frygt.... Jeg kan skue ind i Graven uden Angest; jeg tror, jeg kan uden Rædsel sige til Forraadnelsen: du er min Fader, og til Ormen: du er min Moder og Søster" (Job 17, 14). Dagen før han døde var der en Del af hans Menighed, som var samlet hos ham; han kjendte dem alle og havde et venligt Ord til dem til Trøst, men ogsaa til alvorlig Advarsel. Dertil bemærkede hans Præstebroder: „Ja nu er det Tiden til rigtig at bevidne den store Rigdom, vi har i Religionen, som Du saa længe har bekjendt og saa trofast har prædiket." Da lød det fra den døendes Læber: „Død, hvor er din Braad? Helvede, hvor er din Sejer? Men Gud være Tak, som giver os Sejer formedelst vor Herre Jesus Kristus!" (1 Kor. 15, 55—57). Saa gjentog han flere Gange Mealys Ord: „trofast prædiket"; men derpaa udbrød han: „Ikke mig, o Herre, ikke mig; men dit Navn være æret! (Sal. 115, 1). Vi bærer Klenodiet i Lerkar, saa at den overvættes Kraft maa være Guds, og ikke af os" (2 Kor. 4, 7). Mod Dødsstunden bad Pastor Mealy for ham; under Bønnen holdt han Mealys Haand fast med begge sine og gjentog Ordene efter ham, og sluttede Bønnen med et tillidsfuldt „Amen". Saa laa han stille en lille Tid, derpaa trykkede han Mealys Haand og sagde højt „Farvel". Han tog nu Afsked, læste derpaa med lydelig Røst Pope's Salme: „Vital spark of heav'nly flame." Medens han læste udbredte der sig en forklaret Glands over hans døende Aasyn, saa naar der i Salmen spørges: „Sig mig, min Sjæl, kan det være Døden?" og den ender med Sejersraabet: „Død, hvor er din Braad?" da var det visselig opfyldt paa ham, saa det med fuld Sandhed kunde lyde fra hans Læber:

„Jeg er træt — men sødt jeg hviler; —
Det bli'r mørkt — men Lys jeg ser; —
Stormen truer — Kysten smiler; —
Se, det lysner mer og mer!
O nu — jeg ser alt Staden
Svævende i Straaleglands; —
Engle ser jeg hist paa Gaden
Bærende min Sejerskrands." *)

Det var omtrent de sidste Ord, der lød fra hans Læber; om Morgenen et Kvarter før Kl. 3 den 26de Marts 1832 udaandede han sin Sjæl i Fred, „som om han slumrede ind i en skjøn Drøm", i sit 40de Aar. Den 27de Marts blev han stedet til Hvile paa Ebenezer Kirkegaard; der hvilede mange af de gamle troende Salzburgere og deres trofaste Præster; der hvilede ogsaa hans fromme Fader. Pastor Mealy fra Savannah, Ga., holdt Ligtalen over 1 Thess. 4, 13—14: „Jeg vil ikke, at I skulle være uvidende, Brødre! om de Hensovede, paa det I ikke skulle sørge som de Andre, der ikke have Haab; thi dersom vi tro, at Jesus er død og opstanden, da skal og Gud saaledes føre de Hensovede ved Jesus frem med ham." — To smaa Børn var gaaet forud; den bedrøvede Enke stod ved Graven med deres eneste gjenlevende Barn, en lille Datter, som fulgte Faderen efter i 1837. Det var en Sorgens Stund for Menigheden; men Haabet lyste saa velsignet over Graven. Det var som Afslutningen paa Salzburger Menigheden; nu blandes den med den indvandrende og opvoksende Slægt; men om ham, som var opvoksen i den gamle Menighed og nu hvilede hos sin Fader og de andre Salzburger-Præster, maa man udbryde: „Vor Sjæl dø den Oprigtiges Død, og vort Endeligt være som hans!" (4 Mos. 23, 10). Menigheden satte et smukt Minde paa hans Grav.

„Se, jeg er med Eder alle Dage indtil Verdens Ende" (Matth. 28, 20), dette velsignede Løfte gav Jesus sin lille Apostelskare, da han sendte dem ud for at prædike Korsets Evangelium, og trods alle Storme og Trængsler har Jesus været med sin Menighed gjennem Tiderne, og han vil det indtil Dagenes Ende, da hans Rige skal fuldendes i Herlighed, naar han kommer i Himlens Straaleglands. Han har været med den lutherske Kirke i Syden og fulgt den med sin Velsignelse; der kom til Georgia en Skare for Troens Skyld forfulgte Lutheranere med deres trofaste Præster og begyndte Nybyggerlivet med dets mange Savn;

*) Slutningsverset af Pastor G. Hoyme: „Den døende Pilegrim", Harpen No. 99, som i det væsentlige gjengiver Indholdet af Pope's Digt.

men de glædede sig over Fristedet, de havde fundet, hvor de kunde samles om Guds Ord; de havde lidt Forfølgelse for Retfærdighedens Skyld, og fundet Hvile i Forvisningen om, at Himmeriges Rige var deres (Matth. 5, 10). De saa paa Guds naadige Beskjærmelse og kaldte Stedet Ebenezer og sagde: Hidtil har Herren hjulpen (1 Sam. 7, 12), og de kom fremdeles til at mærke hans naadige Varetægt. I spredte Smaaflokke kom Lutheranerne til Carolinaerne; mange kom for at søge efter det forgjængelige, men den trofaste Hyrde, vor Herre Jesus, han gik efter dem, og der dannedes Menigheder rundt omkring, og mange, der var som vildfarende Faar, blev omvendte til Sjælenes Hyrde og Tilsynsmand (1 Pet. 2, 25). Hidtil har Herren hjulpen, og det er Borgen for, at naar der søges hen til ham, da vil han fremdeles lade sit Ansigt lyse med Velsignelse. Ja, Fredens Gud, som ved en evig Pagts Blod udfriede fra de Døde den store Faarenes Hyrde, vor Herre Jesus (Hebr. 13, 20), han vil befæste og føre sin Menighed, spredt ud over Jorden, sikkert gjennem alle Trængsler ind til den Sabbathshvile, der er tilbage for Guds Folk (Hebr. 4, 9), og han siger: „Jeg kommer snart." (Aab. 22, 20).

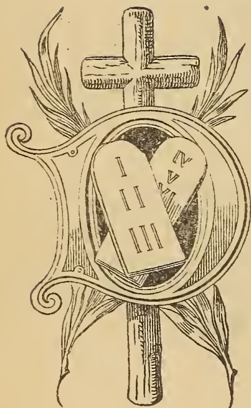
[Kilder: Pastor Dr. G. D. Bernheim: History of the German Settlement and of the Lutheran Church in North and South Carolina; Professor Dr. E. L. Hazelius: History of the American Lutheran Church; Pastor Dr. E. T. Horn: Sketch of the History of St. Johns Lutheran Church of Charleston, S. C.; Pastor Dr. W. B. Sprague: Annals of the American Lutheran Pulpit; Professor Dr. W. J. Mann & Pastor Dr. B. M. Schmucker: Nachrichten von den vereinigten Deutschen Ev. Luth. Gemeinen in Nord America, m fl. tidligere nævnte.]

Den evangelisk-lutherske Synode

for Ohio og tilgrændsende Stater.

Stiftet i September 1817.

en første Indvandring til Ohio, som fik nogen Betydning, skete under General Rufus Putmans Ledelse Han kom med 47 Personer fra New England og fik bygget Skib i Pittsburgh under Navn af „Mayflower“ (Majblomsten), og med det sejlede de i April 1787 ned af Ohiofloden; de anlagde Byen Marietta. 1780 kom et andet Kompagni fra Massachusetts og anlagde Byen Lozantville, hvis Navn siden er forandret til Cincinnati. Indvandringen foregik nu saa rask, at det 1800 blev et Territorium med 45,000 Indbyggere, og 1802 blev det Stat med 60,000 Indbyggere. Ohio var dengang for mange det fjerne Vest; dertil drog nu en Del Lutheranere, de nedsatte sig i de tykke Skove, byggede smaa Loghuse, og under haardt legemligt Arbejde maatte de sørge for Livets Ophold; deres Klæder var af almindelig hjemmelavet Tøj, og deres Levemaade var yderst tarvelig. Det var ofte trangt i timelig Henseende, og Guds Ord var tidt dyrt iblandt dem. I de smaa spredte Blokhuse samlede de sig til Sang, Bøn og Læsning, og da flere kom fra Menigheder i Pennsylvanien, saa henvendte de sig til Moder-Synoden, om der kunde blive sendt Præster til dem, og Glæden blev stor, naar der kom en Rejsepræst eller Missjonær, og i de smaa, trange Blokhuse samledes Folket om Ordet og Sakramenterne. I 1805 blev den første lutherske Missjonær udsendt for at tage sig af dem. Missjonær Georg Forster nævnes som den første, han virkede især i Fairfield County; saa kom Pastor J. Stauch til

Columbia County, og nu fulgte flere efter, saa deres Antal angives i 1812 at være 12 Missjonærer. I Foraaret 1808 skal det første Møde være afholdt i Washington Co., Penn., af Præsterne vest for Allegheny Bjergene; der var dengang 8, men kun 2 ordinerede Præster, J. M. Steck og J. Stough (Stauch). De andre var Licencepræster og Missjonærer. Der var tillige mødt Menigheds-Delegater. Disse Møder blev holdt hvert Aar.

Den 1ste virkelige Konferense blev holdt den 17de October 1812 i Pastor G. Henry Weigands Menighed, Washington Co., Penn. Til den var fremmødt Præsterne Stauch og Weigand, Licencepræster og Missjonærer Forster, Weyer, Huet, Reinhardt og Leist, som hørende til Kredsen; som Gjæst var mødt Licencepastor J. G. Heim. Som fraværende blev nævnt Præsterne Steck, Butler, P. Henkel og Simon. Som Delegater var der mødt C. Brancher, J. Meusel og G. Anstatt. Konferensen stod under Pennsylvania Synoden som en Del af den. Der blev nu fortsat med Møder hvert Aar. Pastor Paul Henkel, som hørte til Nord Carolina Synoden og boede i Nord Carolina, blev indbudt 1812, men han kunde af forskjellige Grunde ikke komme med. Da Konferensen næste Aar, 1813, holdt Møde i Clear Creek, Fairfield Co., Ohio, kom han med, og skjøndt hørende til Carolina Synoden blev han tillige regnet med som hørende til Konferensen. Det gik nu med aarlige Møder op til 1817. Præsternes og Missjonærernes Antal var i disse Aar bleven forøget, saa der nu var 15; i disse Aar havde vor Herre bortkaldt en af deres Midte, deres første Missjonær Forster.

Licence-Pastor **Georg Forster** blev som Missjonær i 1805 sendt til Ohio for at prædike for de adspredte Lutheranere; han virkede med Nidkjærhed i en stor og besværlig Virkekreds i Fairfield, Perry, Pickaway med flere Counties. Han sparede ikke sig selv; men han betragtede ogsaa hele Omegnen som sit Missjons-Distrikt, og holdt ikke af, der kom andre for at prædike. Da der i 1812 blev afholdt Konferense, nedlagde han Protest mod de, som havde prædiket der, som Indtrængen i hans Kreds. Konferensen var imidlertid af en anden Mening, og spurgte ham, hvor stort hans Præstekald dog egentlig var. Da rejste den store og endnu kraftige Mand sig, og idet han strakte sine Arme ud, sagde han: „Hele den nordvestlige Omegn, det er mit Missjonsdistrikt, og der skal ingen anden gribe ind." Konferensen søgte imidlertid at berolige den nidkjære Missjonær, og viste Trangen til, at der endnu kom flere med Guds Ord. Han virkede endnu et Par Aar eller lidt mere, saa kaldte Herren ham herfra.

Efter at Konferensen havde holdt Møder i Fairfield, Ohio, Columbiana, Ohio, Greenburgh, Penn., Somerset, Penn., Lancaster, Ohio, og New Philadelphia, Ohio, opnaaede den at faa Tilladelse fra Pennsylvania Synoden til at danne et eget Ministerium eller Synode, med Ret til at give Licence til Kateketer og Kandidater og til at udføre Ordinationer.

I September 1817 holdt Konferensen sit Aarsmøde i New Philadelphia, Ohio; da den var sluttet, samlede Præsterne sig paa Bakken under Træernes Skygge ved Tuscarawas River og stiftede:

Den evangelisk-lutherske Synode for Ohio og tilgrændsende Stater.

De yngre Præster var særlig inde for at danne sig som Synode; medens de ældre holdt en Del tilbage, da det ikke blev fuldt ud billiget af Pennsylvania Synoden. Ved Mødet var der kun 3 ordinerede Præster tilstede, den ene var Pastor P. Henkel af Nord Carolina Synoden, som nu tillige indtog en ledende Stilling i den ny Synode. Ohio Synoden er saaledes stiftet i September 1817.

Synoden samlede sig atter den 14de September 1818 i Somerset, Perry County, Ohio. Der blev ordnet flere Ting, og den egentlige Organisation foretaget, saa Synodens Stiftelse nævnes ofte som 14de September 1818; i de første Aar blev den for en Del nævnt som „General Conference for det evangelisk-lutherske Ministerium for Ohio og tilgrændsende Stater." Protokollen for 1818 nævner 14 Præster, der var døbt 1,525, konfirmeret 286, der havde 3,551 været ved Herrens Bord, 141 var døde; der var 54 Skoler i Samfundet. Det blev besluttet, at Pastor Paul Henkel skulde forfatte et lille Skrift, der skulde vedføjes Protokollen, som skulde vise Forskjellen mellem den lutherske Kirkes Daabs- og Nadverlære om Gjenfødelsen og Herrens virkelige Tilstedeværelse i Nadveren og de andre Bekjendelsers Lære derom. Da der var en Del Landstrygere, som udgav sig for lutherske Præster, saa udstedte Synoden en Advarsel imod dem, og paalagde Menighedsraadet og andre, naar der kom fremmede Præster, da at forlange de fremlagde deres Papirer, da enhver Præst, som stod i Forbindelse med Synoden, fik en Skrivelse undertegnet af Styrelsen og forsynet med Ministeriets Segl. Synodens Styrelse kom til at bestaa af følgende:

Pastor Johan Stauch, Formand.
" Paul Henkel, Sekretær.
" G. H. Weygandt, Kasserer.
" J. M. Steck, Ministeriets Senior.

Præsterne, som kom til at udgjøre Styrelsen, samt de andre Præster og Prædikanter, som sluttede sig til Synoden — der nævnes 15 —, skal nu omtales i Korthed. — C. Henkel og M. Wachter fik Licence, saa Præsternes Antal med dem anføres til 17, hvoraf de allerfleste var Licencepræster og Missjonærer.

Pastor **Johan Stauch (Stough)** fik Licence 1793 og blev ordineret af Pennsylvania Synoden 1804. Han var Præst i New Lisbon, Ohio, og blev ved Stiftelsen af Ohio Synoden valgt som dens første Formand. Han døde 1845.

Pastor **Paul Henkel**, som blev Sekretær ved Ohio Synodens Stiftelse, var Præst i Point Pleasant, Virginia. Han var Medstifter af Nord Carolina Synoden 1804 og af Tennessee Synoden 1820. Født 15de December 1754, død 17de November 1825.

Pastor **G. Henry Weygandt (Weigand)** fik Licence 1809 og blev ordineret 1815 af Pennsylvania Synoden. Han var Præst i Washington County, Penn. Ved Ohio Synodens Stiftelse blev han dens Kasserer.

Pastor **Johann Michael Steck**, som ved Stiftelsen af Ohio Synoden blev nævnt som Senior, er født den 5te October 1756 i Germanstown, Penn. Han studerede under Dr. Helmuth; i 1784 begyndte han sin Virksomhed i Chambersburg og for Menigheder i Franklin Co., Penn.; man formoder, han blev ordineret af Lüttge eller Butler. 1785 blev han gift med Frøken Esther Haffnor, Datter af John Haffnor i Franklin Co. 1789 fik han Kald fra Bedford og Somerset. 1792 fik han Kald fra Westmoreland County og nedsatte sig i Greensburg, Penn. 1796 kom han i venligt Forhold til Pennsylvania Synoden og fik Licence, og i 1806 blev han ordineret af Synoden. Han udfoldede en stor Missjonsvirksomhed og virkede meget til Guds Riges Fremme. 1817 var han Medstifter af Ohio Synoden, hvis Senior han blev. De sidste Aar var han af svagt Helbred. Han døde pludselig den 14de Juli 1830, 74 Aar gammel.

Pastor **Michael Johann Steck**, jun., er født den 1ste Maj 1793 og er Søn af Pastor J. M. Steck og Hustru. Fra Barn af var han en flittig og alvorlig Dreng, som fandt sin største Glæde i Selskab med Bøger; han kom i Greenburg Academie, hvor han i flere Aar var en flittig og dygtig Student. Derefter begyndte han at studere Theologie under sin Fader; men da Faderen var meget optagen, tog han til Pittsburg for at studere videre under Pastor Jacob Schnee. Han fik

Licence fra Synoden i Foraaret 1816 og var derefter Medhjælper hos sin Fader; men snart fik han Kald fra Lancaster, Ohio, hvor han begyndte sin Virksomhed den 15de December 1816. Her virkede han i en vid Omkreds som en nidkjær Missjonspræst, han prædikede baade paa Tydsk og Engelsk. Ved Stiftelsen af Ohio Synoden sluttede han sig til den og blev siden ordineret. I 1818 blev han gift med Frøken Catharine Elizabeth Penn, Datter af William og Elizabeth Cope Penn. Da hans Fader blev gammel og svag, flyttede han til ham i Greensburg, Penn., i 1829 som Hjælpepræst; da Faderen saa døde 1830, blev han Præst for Menighederne. Overalt virkede han med Iver og Nidkjærhed for Guds Rige, og han var almindelig elsket og afholdt. I de sidste Aar var han meget svagelig, saa det faldt ham ofte vanskeligt at udfylde sin besværlige Stilling; men han sparede sig ikke. Medens han som en tro Herrens Tjener besøgte de Syge og Døende under en Epidemi i Omegnen, blev han selv angreben af Tyfus Feber, af hvilken han led en Del til vor Herre kaldte ham til Hvilen den 1ste September 1848 i sit 56de Aar. Ved hans Begravelse talte Præsterne: W. S. Emery, J. Machling, J. Rugan og Dr. W. A. Passavant af den lutherske Kirke og Pastor N. P. Hacke af den tydsk-reformerte Kirke; der blev holdt Mindetaler omkring i de Menigheder, han havde betjent. En Mindetale holdt i Greensburg af Dr. W. A. Passavant fra Pittsburgh blev siden udgiven. Hans Enke overlevede ham; de havde i deres Ægteskab havt 11 Børn, 4 Sønner og 7 Døttre, de to af Døttrene blev gifte med lutherske Præster.

Pastor **Andreas Henkel**, Søn af Pastor Paul Henkel og Hustru Elizabeth, er født i 1791. Han var Præst i Somerset, Ohio, ved Stiftelsen af Ohio Synoden, i hvilken han siden kom til at indtage en fremragende Stilling som dens Præsident og ellers paa andre Maader. Efter et langt og virksomt Liv i Herrens Tjeneste døde han i Germantown, Ohio, den 23de April 1870 i en Alder af 79 Aar, 6 Maaneder og 2 Dage.

Pastor **Anthonius Weyer** er født ved 1761. Han var i en meget fremrykket Alder, før han som Prædikant traadte i Kirkens Tjeneste; han var nemlig omtrent 51 Aar, da han i 1812 fik Licence fra Pennsylvania Synoden. I 1813 kom han til Canton, Ohio, og i den Egn virkede han med Nidkjærhed til Herren kaldte ham herfra; han er formodentlig ordineret i Ohio Synoden. Han døde den 30te Marts 1829 i en Alder af 68 Aar, 6 Maaneder og 20 Dage. Synoden udtalte det Haab, at han nu, udløst fra sin Pilegrimsfærd, var hos ham,

som har sagt: „Hvor jeg er, der skal og min Tjener være." (Joh. 12, 26.)

Pastor **J. Caspar Dill** fik Licence 1792, blev ordineret 1802, var Præst i Germantown, Ohio. Han døde 1824.

Pastor **Samuel Mau** fik Licence i 1789, han var Præst i Montgomery Co., Ohio, virkede siden i Kentucky. Han døde 1833.

Pastor **Andr. Simon** fik Licence 1808, han var Præst i Montgomery Co., Ohio.

Pastor **Jacob Leist** var Præst i Pickaway, Ohio.

Pastor **Reinhardt** var Præst i Jefferson Co., Ohio.

Pastor **Huet** var Præst i Trumbull Co., Ohio.

Pastor **Schneider** var Præst i New Philadelphia, Ohio.

Pastor **Mohler** var Præst i Kittaning, Penn.

Pastor **M. Wachter** fik Licence 1818 af Ohio Synoden.

Pastor **Carl Henkel,** Søn af Pastor Paul Henkel og Hustru Elizabeth, er født den 18de Maj 1798 i New Market, Shenandoah County, Virginia. Faderen stræbte at give Sønnen saa god en Uddannelse, som det var muligt, og fra Barn af havde han Lyst til at blive Præst; han samlede ofte Drengene og prædikede for dem. Da han engang havde holdt en saadan Barneprædiken, holdt han Haanden ud, idet han sagde: „Vil I lade Eders Præst sulte ihjæl? hvorfor optager I ikke en Kollekt?" Han blev konfirmeret af sin Fader i April 1814, da han var i sit 16de Aar. Efter at have gaat i Skole i sin Fødeby, rejste han til Baltimore for at faa mere Uddannelse i Musik og Tydsk, og kom saa hjem for at studere Theologie under sin Fader. Ved Ohio Synodens Møde i Somerset, Ohio, 1818 fik han Licence, og kom til at virke i Mason County, Virginia, hvor han blev i 2 Aar. Han blev der gift med Frøken Mary C. Siegrist; hun døde efter at have født ham en Søn og en Datter. 1820 flyttede han paa Kald fra Menigheden i Columbus, Ohio, dertil. Det var en udstrakt og spredt Virkekreds, men han udfyldte den med Iver og Troskab. Han blev senere gift igjen med Mary Warner fra Columbus, Ohio; hun blev Moder til en Søn, der døde som Barn. I 1827 flyttede han til Somerset, Perry Co., Ohio, hvor han virkede med samme Nidkjærhed. Han indtog en fremragende Stilling i Synoden; han stod fast paa Guds Ord og Bekjendelsens Grund, og havde en væsentlig Indflydelse, saa at Synoden indtog et bekjendelsestro luthersk Stade. Af Synoden blev han opfordret til at holde en Prædiken over Luthers

Reformation; den blev udgiven og fik en stor Udbredelse. Da der ved Somerset var en stor katholsk Kirke og et Dominikanerkloster med flere fremragende Præster, blev hans Prædiken angreben af dem, og der udviklede sig en Del Strid, som Henkel førte med stor Dygtighed, og som bidrog meget til, endmere at gjøre den lutherske Kirke og dens Lære bekjendt. De sidste Aar var han meget svagelig og maatte helt ophøre med at prædike; men saalænge han levede vilde Menigheden ikke kalde nogen anden, ligesom de med Glæde betalte deres Præsteløn til ham. Paa sit Dødsleje sagde han til en Præstebroder: „Jeg har altid søgt at bringe gode Trøstegrunde til Sygesengen for de Syge og Døende, og de samme Sandheder finder jeg nu trøster mig. Den Lære, som jeg har troet og prædiket gjennem mit Liv, skal jeg nu besegle med min Død." Skjøndt han maatte bære store Lidelser, saa kom der dog ingen Klage over hans Læber. Han døde i Fred den 2den Februar 1841 i sit 43de Aar. Ved hans Begravelse talte Pastor J. Wagenhals paa Tydsk og Pastor Dr. C. F. Schäffer, Professor ved Seminariet i Columbus, paa Engelsk. Han udgav flere Skrifter. Pastor Dr. D. M. Henkel er hans Søn af første Ægteskab.

Efter Synodens Stiftelse gik dens Missjonsvirksomhed godt fremad. Det var mest blandt Tydskerne, der blev virket; men fra dens Stiftelse blev der prædiket baade paa Tydsk og Engelsk, og det varede ikke længe, før der var Tale om at trykke Beretningerne paa begge Sprog, ligesom der blev sørget for at faa Luthers Katekismus og andre gode Bøger paa Engelsk. 1826 blev det Synodalbeslutning, at Beretningen skulde trykkes paa Tydsk og Engelsk. Præsterne Henkel fik en hel Del Indflydelse paa Synoden, som bidrog til, at den lutherske Bekjendelse blev mere hævdet og at den blev mere kjendt blandt de Engelsktalende, samt til, at Synoden holdt sig en Tid tilbage fra at slutte sig til General Synoden. Allerede ved dens Stiftelse var den temlig unionistisk, saa at den reformerte Pastor Laros deltog i dens Møde og prædikede om Aftenen over Rom. 6, 3—11; der blev ogsaa et saa venligt Forhold mellem Synoden og den reformerte Synode for Ohio, at der var de, som tænkte paa nærmere Forbindelse; men fra Præsterne Henkel i Tennessee Synoden fik de Paamindelser om at indtage et fastere Stade. Pastor D. Henkel tilsendte saaledes i 1826 flere Spørgsmaal, som den dog lagde tilside, da „Synodens Møde ikke var for at undersøge theologiske Spørgsmaal." Arbejdsmarken var stor, og det gjaldt om at faa flere Medarbejdere, naar Missjonen skulde faa Fremgang. I 1820 blev det beslnttet at give C. Espich, som var udelukket af Pennsylvania

Synoden, Licence som Rejsepræst, og som saadan stod han en Tid i dens Tjeneste. I 1826 fik Kandidat **James Manning** Licence som den første udelukkende engelske Præst i Synoden. I 1830 fik Synoden to engelske Præster: Pastor W. G. Keyl og Pastor Elihu Rathbun, og paa samme Tid blev den engelske Liturgie udgiven, og 2000 engelske Katekismer blev trykt; siden kom de engelske Præster E. Greenwald og J. Ruth, saa der nu var 5 engelske Præster. Foruden disse fik Synoden Præsterne D. Schuh, S. Kämmerer, J. Wagenhals m. fl. For bedre at kunne dele Arbejdsmarken havde Synoden allerede i 1823 delt sig i 3 Konferense-Distrikter; det synes dog ikke, som denne Inddeling holdt sig, det traadte senere mere bestemt frem i et østligt og et vestligt Distrikt. Dertil kom en engelsk Distrikts-synode, som dannede sig den 7de November 1836 i Somerset, Ohio, med 9 Præster. Pastor James Manning blev Formand, Pastor Emanuel Greenwald Sekretær og Pastor Carl Henkel Kasserer. — For at faa Præster til de mange adspredte Menigheder og Missjonspladser, hvis Antal stadigt forøgedes, blev der tidlig virket for at faa en Præsteskole, og den i 1826 fra Tydskland ankomne Pastor Wilhelm Schmidt blev valgt til Professor, og i October 1830 kunde han begynde Seminariet med 6 Studenter i Canton, Ohio; derfra flyttede Professor Schmidt i 1831 til Columbus, Ohio. Den 15de August 1832 blev Grundstenen nedlagt til Seminariet i Columbus, ved hvilken Lejlighed Pastor J. Wagenhals og tydsk-reformert Pastor Weiss talte paa Tydsk, og Hon. Gus. Swan paa Engelsk. I Januar 1833 kunde Seminariet tages i Brug. Synoden havde nu en Præsteskole for unge Mænd, der vilde træde i den lutherske Kirkes Tjeneste; men det blev ogsaa tilladt unge Mænd, som vilde træde i den reformerte Synodes Tjeneste, at studere ved Seminariet. Professor Schmidt virkede med Nidkjærhed ved Seminariet, til vor Herre kaldte ham herfra i 1839. — I 1835 fik blandt andre Pastor C. Spielmann Licence; han er Forfatter af en kort Historie om Synoden. Som en Modvægt mod den unionistiske Retning bidrog betydelig Indvandringen fra Tydskland, og ikke mindst Indvandringen af de sachsiske Lutheranere. I 1844 kom den senere bekjendte Pastor Dr. W. Sihler som Missjonær fra Tydskland med Anbefalingsskrivelse fra Dr. Rudelbach og Dresden Missjonsforening; han søgte om Optagelse i Synoden, men negtede bestemt at blive ansat som Licencepræst, saa han blev, mod hvad der ellers var Regel, ordineret straks i Juni 1844 ved Mødet i Germantown, Ohio. Han traadte siden ud og sluttede sig til Missouri Synoden; men hans og fleres Protest mod Unionismen havde sin store Betydning. I 1845 fik

Synoden en Skrivelse fra en i September 1844 i Leipzig afholdt Konferense af „Medlemmer og Tjenere i den evangelisk-lutherske Kirke i Sachsen, Preussen, Hannover, Baiern, Würtemberg o. s. v.“; den var undertegnet af Konferensens Formand, Dr. A. G. Rudelbach, Consistorialraad, Superintendent og Pastor primarus i Glauchau; det gik ud paa at spørge Synoden, om de maatte henvise sine Missjonærer til den, og gjøre Ohio til Midtpunktet for deres Virksomhed. Derover udtalte Synoden sin Glæde, og der blev udnævnt en Komite, som skulde besvare Skrivelsen. Synoden fik mange Brydninger; 1840 delte den engelske Distrikt Synode sig, og en Del af den gik til General Synoden; der kom ny Brydninger paa forskjellige Steder; men under alt gik den frem baade i Størrelse og i luthersk Læreretning til den som den Forenede Synode for Ohio er kommen til at indtage et strengt bekjendelsestro luthersk Stade, og i saa Henseende gaat videre end flere andre Synoder. Fremstillingen af Ohio Synodens Stiftelse og første Virksomhed kan bedst afsluttes med i Korthed at omtale dens første Professor W. Schmidt og en meget afholdt nidkjær Præst, A. Conrad, som tidlig blev kaldt fra Arbejdsmarken.

Pastor, Professor **Wilhelm Schmidt** er født den 11te December 1803 i Dünsbach ved Kirchheim, Würtemberg. Hans Forfædre i en lang Række tilbage havde alle været Præster; hans Fader var Pastor Georg Friederich Schmidt (ordineret som Hjælpepræst hos sin Fader 1790, siden hans Eftermand, død 1850); hans Moder hed Catherine Margaret Kochendorf. Det var et fromt og ualmindeligt kjærligt Hjem; Faderen skrev: „Dersom der nogensinde i Verden har været et lykkeligt og af Gud velsignet Ægteskab, saa er det mit.“ Wilhelm blev først forberedt af sin Fader, kom derefter til Gymnasiet i Meiningen, og saa ivrigt læste han, at han en Tid kun undte sig 4 Timers Søvn, og for ikke at falde i Søvn satte han sine Fødder i koldt Vand; men derved led hans Helbred meget. I 1823 kom han til Universitetet i Halle for at studere Theologie, og i 1826 tog han en udmærket Eksamen som theologisk Kandidat. Lige derefter søgte den britiske Konsul i Teneriffa at faa ham som Huslærer, men han afslog det; derimod rejste han med en yngre Broder til Amerika, hvor der alt var to andre Brødre; de kom til Philadelphia i Somren 1826. Her blev han næsten et Aar; han redigerede et tydsk Blad: „Amerikanischen Correspondenten“, rejste derefter med to Brødre til Holmes County, Ohio, hvor de kjøbte Congressland, og anlagde Byen Weinsberg, som blev bebygget mest af Tydskere, der kom over. Han tog virksomt Del i legemligt Arbejde;

men tillige prædikede han for Nybyggerne. I 1828 sluttede han sig til Ohio Synoden, blev ordineret og derefter Præst i Canton, Ohio. Synoden søgte at faa en Præsteskole, og i 1830 blev han ved Mødet i Zanesville udnævnt til Professor, og Januar 1830 begyndte han sin Virksomhed med 6 Studenter i et privat Hus. Det blev bestemt, at bygge Seminariet i Columbus, Ohio, og Schmidt modtog tillige Kald fra Menigheden der og flyttede dertil i Efteraaret 1831. Samme Efteraar blev han gift med Frøken Rebecca Buckins, Datter af John Buckins i Canton. Som Præst og Professor virkede han til stor Velsignelse; han kjendte sine Menighedsmedlemmer helt igjennem, og kunde sætte sig ind i deres Tankegang. Han var altid i fuld Virksomhed ved Seminariet og i Menigheden; ledig kunde han ikke være, han plantede Frugttrær ved Seminariet, det skulde være til Fordel for fattige Studenter, naar han faldt bort, sagde han. Haven skulde anlægges og forskjønnes; men ogsaa i Skov og paa Mark tog han Del baade i Pløjning, Høstning og hvad der forefaldt. Engang stod han i fuldt Arbejde med Kul, sort og tilsnavset, da der kom en Mand, som ikke kjendte ham, og spurgte, om han kunde sige ham, hvor Præsten var, da han gjerne vilde have ham med til en Begravelse. „Gaa indenfor", sagde Schmidt, „saa skal Præsten snart komme"; han smuttede derpaa ind af en Bagdør og fik sig vasket og andet Tøj paa, og kom kort efter som Præsten, til stor Forundring for Manden, og fulgte med ham til Begravelse. Som Prædikant var han alvorlig og grundig; men under al hans travle Virksomhed svandt hans Helbred hen, og i 1837 maatte han, baade for at gjenvinde sit Helbred, som tillige for at se sin gamle Fader, foretage en Rejse til Tydskland. Faderen blev inderlig glad ved at se sin Søn efter 12 Aars Forløb, og Sønnen ikke mindre; han vilde havt Faderen med til Amerika, og han var lige ved at indvillige deri, men Datterens Taarer holdt ham tilbage. Med fornyet Kraft kom han tilbage i 1838, og optog sin Gjerning; men det skrøbelige Legeme kunde ikke følge med den virksomme Aand. Snart bøjede Sygdom ham atter ned; men han vedblev at virke saalænge, han kunde. Hans sidste Embedshandling var at holde Skriftetale og uddele Nadveren til omtrent 200 Kommunikanter; lige efter, træt og syg, tog han ud for at døbe et sygt Barn. Han blev angreben af Nervefeber og laa meget syg i 14 Dage; saa kaldte vor Herre ham herfra den 3dje November 1839, 36 Aar gammel. Budskabet om den kjære Søns Død bøjede den gamle Fader meget ned, han havde med faderlig Kjærlighed og Stolthed set op til sin Søn; nu kom Budet, at han var vandret heden; men det var Haabet hjem til Herren. Han blev stedet til Hvile paa

Green Lawn Kirkegaard. Pastor J. Wagenhals talte paa Tydsk og Pastor Dr. Hoge paa Engelsk. Han efterlod en sørgende Enke; de havde 4 Børn, en Søn, der døde ung, og 3 Døttre, som alle blev gifte med lutherske Præster.

Pastor **Adolph Conrad** (Konrad) er født den 11te November 1805 i Storhertugdømmet Baden. Efterat have studeret Retsvidenskab kom han til Amerika den 31te Februar 1832 og blev Lærer i Sprog og Historie ved Seminariet i Columbus, Ohio; men da det var hans inderlige Ønske, som Præst at virke for Guds Rige, saa ved Siden af, at han var Lærer, studerede han selv Theologie. I 1834 fik han ved Synodens Møde i Miamisburg Licence som Kandidat, og kom derefter til at virke paa en stor Arbejdsmark; han kom til at bo i Tiffin. Ved Synodens Møde i Delaware i 1838 blev han ordineret til Præst. Det var en fattig og adspredt Befolkning, han kom til at virke iblandt, og han bar paa et svageligt Legeme; men han brændte af Iver og Nidkjærhed for Sjælenes Frelse, han var altid paafærde for at finde de spredte Lutheranere og for med et enfoldigt, men hjærtevarmt Vidnesbyrd i Sagtmodighed, men tillige dyb Alvor, at forkynde dem Jesus Kristus og ham korsfæstet, som den eneste Salighedsvej. Den i Tydskland universitetdannede Retslærde var villig til at underkaste sig alle Savn for at bære Vidnesbyrd om, at al vor Retfærdighed er kun det besmittede Klædebon, men i Kristi Blod og Retfærdighed gives der arme Syndere den Retfærdighed, som bestaar for Gud. Hans Præstebolig i Tiffin stod i Udkanten af en stor Skov; det var et Blokhus, som for flere Aar siden var bygget for deri at tørre Tobak; det var nu udbedret saa godt, det var muligt; men hele Lejligheden var kun en Stue, hvor der blandt andet var et stort Ildsted. Engang var han i en temlig kold Vinter borte fra Hjemmet i 3 Uger for at rejse omkring og prædike for sine adspredte Folk, og forberede de Unge til Konfirmation. Paa Hjemvejen skulde han over en Flod, der var tilfrossen, og da han saa Spor, red han uden Betænkning over; men da han var midt ude, brast Isen, og han sank med sin Hest igjennem; det lykkedes dog at komme op, samt at faa tilkaldt Hjælp, saa Hesten ogsaa blev reddet. Han kom ind i et Hus, og fik sine Klæder tørret, red saa videre og kom hjem i den sildige Aften. Det var paa Tide, han kom hjem; thi Brændet var sluppen op; næste Morgen tog han sin Økse, gik ud i Skoven og fældede Brænde, bar det selv gjennem Sneen og ind i Stuen; da han kom ind, stod hans unge Hustru ved det store Ildsted med Taarer i Øjnene. Han spurgte, hvorfor hun græd, og fik

til Svar: „Min kjære Mand, nu har Du været saa længe borte, og kommer hjem daarlig tilpas, og saa ejer jeg dog slet ingen Ting i Huset, som jeg kan koge til Dig." Selv taarebevæget, tog han sin Bibel, læste et Afsnit af Jesu Bjergprædiken om de fattige i Aanden og de, som hungre og tørste efter Retfærdighed (Matth. 5), og saa forenede han og hans Hustru sig i en inderlig Bøn til Gud om Trøst og Opmuntring, og han bad ikke forgjæves. Bønnen styrkede til fremdeles at sørge for, hvad der hørte til Livets Nødtørft. Hans fattige Menighedsmedlemmer hang ved ham med Kjærlighed; men det var kun kort, han kom til at virke iblandt dem. Hans Lunger havde i længere Tid været angrebne, saa kom han hjem fra en af sine længere Prædiketure den 12te Marts med store Smerter; han maatte straks tilsengs, og laa i 11 Dage i store Lidelser; men under dem viste han sig som den taalmodige og tro Kristi Tjener; han bar det altsammen med Taalmodighed og Hengivenhed i Herrens Villie og i fast Tro paa Gud Faders Barmhjertighed i Kristus Jesus. Døende befalede han sig selv, sin Familie og sin Menighed i den naadige Guds Haand og til hans Forsorg. Hans sidste Ord var: „Fader, jeg slipper ikke dine Hænder." Han døde 23de Marts 1841, 35 Aar, 4 Maaneder og 12 Dage gammel. Dødsbudskabet blev modtaget med dyb Sorg overalt; men hans Minde blev bevaret i taknemlig Erindring, hans Ihukommelse var til Velsignelse. (Ordsprog 10, 7.)

Ohio Synoden blev stiftet blandt Nybyggere i et fattigt og udstrakt Missjonsdistrikt; der var trange Kaar at kjæmpe med saavel for Præsterne som for Menighedsmedlemmerne, og der var mange Kampe af aandelig Natur. En bekjendelsesløs Retning var trængt ind i Kirken i sin Helhed, og den ny Synode havde sin Del deraf; Præsterne Henkel stod som de, der havde mest Syn for den lutherske Bekjendelse, og de gjorde meget for at udbrede lutherske Skrifter og Kjendskab til den lutherske Lære. Synoden fik mange Brydninger; der kom en Tid, da den var meget unionistisk; men derefter, særlig ved den ny Indvandring, kom den til at indtage et mere luthersk Stade, indtil den, som en streng bekjendelsestro luthersk Synode, har havt sin store Betydning ved bestemt og frejdigt at hævde Guds Ord og Luthers Lære. Den har ført mange Kampe, og meget bittert er kommen frem derved; men der er bleven mere Syn for hvilken dyrebar Skat, den lutherske Kirke ejer, og paa hvilken fast Grund den staar, den har Guds rene Ord og Sakramenterne, som de er indstiftet af Kirkens Hoved, vor Herre Jesus. Hvor

der ved Aarhundredets Begyndelse var som en Ørken, der er blomstrende Byer og frodige Marker, og trindt omkring staar der Kirker, fra hvis Prædikestole Guds Naadekald lyder til Menneskesjælene. Herren har ogsaa i Ohio Synodens Virksomhed ladet det gaa i Opfyldelse, hvad han siger hos Profeten: „Ørken og de tørre Steder skal glæde sig, den øde Mark skal fryde sig og blomstre som en Rose. Den skal blomstre frodigt, den skal juble og synge med Fryd." Er der end stadig Kamp og mange Trængsler, som vil bøje ned, saa Mismodet vil lægge sig tungt over Hjærterne, saa skal der siges til de Mistrøstige af Hjærte: „Værer frimodige, frygter ikke! se Eders Gud!" (Es. 35, 1—4). Kristi Kors er den sikkre Tilflugt og den faste Grund midt i Striden, og over Korset, der er Sejrens Krone; thi Jesus har sagt: „Vær tro indtil Døden, saa vil jeg give dig Livsens Krone" (Aab. 2, 10).

[Kilder: Pastor C. Spielmann: Abrisz der Geschichte der evangelish-lutherischen Synode von Ohio u. a. Staaten; Pastor C A Frank: History of the German Lutheran Seminary of the German Ev Luth Joint Synod of Ohio and other States; Pastor J. C Kauffman, A. M.: Early History of the East Ohio Synod i Stalls Luth. Yearbook, Februar 1888; Dr. W B Sprague: Annals of the American Lutheran Pulpit; Dr. E L. Hazelius: History of the American Lutheran Church; Pastor Dr. W. Sihler: Lebenslauf; m. fl. blandt tidligere nævnte.]

Den evangelisk-lutherske Synode for Tennessee.

Stiftet 17de Juli 1820.

Stiftelsen af Tennessee Synoden fremgik ikke saameget, som Navnet kan tyde paa, af Trangen til at danne en Synode for Tennessee; men det var mere et Læresporgsmaal, og en anden Aandsretning, som fremkaldte dens Dannelse. Den kom til at staa ene og til mere bestemt at hævde den lutherske Bekjendelse, og saaledes fik den sin store Betydning i den lutherske Kirkes Udvikling. Personlige Stridigheder og menneskelige Skrøbeligheder blandede sig ind i Iveren for Guds Rige og Lærens Renhed; men Herren havde ogsaa sin Haand med deri, og vendte det til det Gode. Tennessee Synoden bidrog meget til, at der blev mere Syn baade for Lærens Renhed og for kirkelig Orden, samt til at gjøre den lutherske Kirke bekjendt blandt den engelsktalende Befolkning; den har saaledes øvet en god Missjon.

Nødstilstanden i den lutherske Kirke havde indført det saakaldte Licencesystem, saa man gav Kandidater eller erfarne Lægmænd en skriftlig Fuldmagt til at betjene Menigheder, først med Ordets Forkyndelse, siden tillige med Sakramentforvaltning. I Pennsylvania Synoden kom Ordinationsspørgsmaalet først frem, og der gav man følgende Svar: „Ifølge Bibelens og Kirkehistoriens Vidnesbyrd er en skriftlig Bemyndigelse ligesaa kraftig som Haandspaalæggelse, saa vort Ministeriums Fremgangsmaade er ikke i Strid med den evangelisk-lutherske Kirkes Principer; derfor kan en Kandidat med Licence med god Samvittighed forvalte alle kirkelige Handlinger.“ I Nord Carolina Synoden blev

det et brændende Spørgsmaal, da man der ikke lod sig nøje med Pennsylvania Synodens Svar. Pastor Miller hævdede i 1816 bestemt, at Kandidaterne skulde ordineres, da en skriftlig Tilladelse aldrig kunde træde i Stedet for en Ordination under Haandspaalæggelse. Miller havde flere med sig; men da Formanden og det store Flertal i Synoden var derimod, saa blev det holdt noget tilbage, og i 1817 var Miller den eneste, som ved Synodemødet bestemt nedlagde Protest mod, at uordinerede Mænd forvaltede Sakramenterne. Ved Nord Carolina Synodens Møde 1816 havde Pastor Ph. Henkel foreslaaet, at der af Pastor Shober skulde skrives en Bog paa Engelsk om den lutherske Kirke, saaledes at engelsktalende kunde faa mere Kjendskab til den. Ved Synodemødet 19de October 1817 fremlagde Pastor Shober sit Manuskript, og der blev nedsat en Komite bestaaende af Præsterne: Miller, Ph. Henkel og J. E. Bell, som skulde gjennemgaa det. Komiteen udtalte sig meget rosende om Arbejdet, og det blev besluttet, at den skulde trykkes i 1,500 Eksemplarer. Den var i mange Henseender en god Bog med mange gode historiske Oplysninger, og der trængtes til en saadan: „Historie om den lutherske Reformation og den lutherske Kirke"; den hævdede ogsaa mange Steder den lutherske Lære; men paa andre Steder, særlig hvad Sakramentlæren angik, var den reformerte Aandsretning fremherskende. Til den Augsburgske Bekjendelse, Artikel 10 og 11, om Nadver og Skriftemaal, var der føjet Anmærkninger, som svækkede Nadverlæren, og i det hele havde Bogen et unionistisk Standpunkt. Det synes dog ikke, at nogen i Komiteen har nedlagt Protest mod den reformerte Aandsretning, idetmindste har det ikke været stærkere, end at de alle kunde medgive den en god Anbefaling. Ved Mødet blev der til stor Glæde for Synoden meddelt, at Pastor Ph. Henkel og Kandidat J. E. Bell havde oprettet et privat theologisk Seminar i Tennessee; det syntes rigtig, at skulle samle Hjærterne og styrke til Samarbejdet. Seminariet lovede rigtig godt, og der var en stor Trang til Præster, der, som det syntes, nu snart kunde blive afhjulpen. Indtægten af Pastor Shobers Bog, almindeligt kaldet „Luther", skulde for en Del anvendes til Seminariet. — Da det havde vist sig, at Efteraarsmøder ikke var heldige, blev man enige om, at holde Synodemøderne om Foraaret, og saa udsætte næste Møde til Trinitatis Søndag 1819. Da der var saa mange Foretagender, som krævede Forhandling, og da Spørgsmaalet om Ordinations- og Licencesystemet truede med at blive brændende, havde det sikkert været heldigere, om ikke Synodemødet var skudt saa langt ud. Pastor Shobers Bog blev udgivet, og blandt andre var Pastor Ph. Henkel med til at virke

temlig varmt for dens Udbredelse i det første Aarstid. Den uluth̄erske Sakramentlære og Unionismen, som den forsvarede, begyndte dog snart at vække Omtale og Modstand, særlig fra Præsterne Henkels Side; fra et unionistisk Stade kom de mere til at indtage et bekjendelsestro luthersk. Lederen af den strængere lutherske Retning var særlig Kandidat David Henkel, der, skjøndt meget ung, var almindelig bekjendt som en alvorlig, nidkjær og meget lærd Mand; det blev derfor særlig den gamle hernhuttiske Pastor Shober og den unge lutherske Kandidat Henkel, der kom til at staa som Modstandere. I Ordinationsspørgsmaalet kunde Shober godt gaa med og virke for Afskaffelse af Licence og indføre Haandspaalæggelse for de, der skulde virke som Kandidater; men da han ikke havde meget Syn for Sakramentlæren, saa var der mere, som skilte, især da Henkel endnu var uordineret. Dertil kom tillige, at der var Stemning for, at de lutherske Synoder skulde træde sammen i en General Synode, saa den lutherske Kirke kunde fremtræde som en Helhed, om den end paa Grund af lokale Forhold maatte være delt i Distrikts Synoder. Grundlaget, som skulde forene dem, maatte efter Aandsretningen i Kirken blive unionistisk. Pennsylvania Synoden var meget inde for en saadan Forening og ønskede, at der fra Nord Carolina Synoden kunde komme en Udsending til deres Møde; men det uheldige var, at den skulde have Møde i Baltimore paa Trinitatis Søndag, samme Dag, som Nord Carolina Synoden skulde møde. Et Brev fra Formand og Sekretær for Pennsylvania Synoden kom derefter til at cirkulere blandt Nord Carolina Synodens Præster, med det Spørgsmaal, om Synoden ikke maatte møde tidligere end bestemt, for at faa Delegat til Pennsylvania Synoden. Pastor Ph. Henkel svarede, at han tillod ikke, man handlede mod Synodens Love, og han vilde møde paa Trinitatis Søndag. De andre Præster tillod, at Formanden tilligemed 2 a 3 ordinerede Præster i hans Nærhed sammenkaldte Synoden tidligere end bestemt. Synoden mødte saa 2den Søndag efter Paaske, den 25de April 1819. Der kunde meddeles glædelige Resultater om Indsamlingen til Seminariet, Pastor Shober valgtes som Delegat til Pennsylvania Synoden, og der var flere Sager, som vakte Glæde; men der var ogsaa andet, mindre glædeligt, som kom frem, og som det syntes blev den endelige Aarsag til Splittelsen i Synoden. Kandidat Henkel mødte uden at sige noget om den forandrede Synodetid; der var en anden, mere personlig Sag mod ham, som kom frem. Der var nemlig indgivet en Klage mod Kandidat Henkel med Beskyldning for „ukristelig Adfærd mod Hr. Andrew Hoyl af Lincoln County, og for uden Grund at have udelukket Hr. Adam Castner.“ Paa Grund

af Klagen besluttede Synoden at tage hans Kandidat-Licence fra ham i 6 Maaneder, og i den Tid skulde han kun være Kateket; var der efter den Tid Fred i Menigheden, og „Klagen fra de reformerte Brødre var bilagt", saa skulde Formanden give ham sit Kandidat-Licence tilbage. Da Klagen synes at komme fra „reformerte Brødre" i Menigheden, kunde der neppe ventes, det skulde bilægges, da Kandidat Henkel bestemt hævdede den lutherske Lære. — Til den for Synodens Møde først bestemte Tid, Trinitatis Søndag 1819, mødte derefter i Buffalo Creek Menighed, Lincoln Co., Pastor Ph. Henkel og Kandidaterne David Henkel og Joseph E. Bell. De erklærede det tidligere Synodemøde for ulovligt og dets Forhandlinger ugyldige, medens de selv hævdede deres Møde for det egentlige Synodemøde. Pastor Ph. Henkel ordinerede sin Broder D. Henkel og J. E. Bell til Præster. Da Synoden hørte, hvad de havde foretaget sig, erklærede den ligeledes deres Møde og Handling for ulovligt. Da Synoden mødte igjen den 28de og 29de Maj 1820 i Lincolnton, fandt de Kirken allerede optagen af Præsterne P. Henkel, Ph. Henkel, D. Henkel og J. E. Bell, der ogsaa var komne for at holde Møde. Formanden Storch og Sekretæren Shober gav en Fremstilling af de sidste Forhandlinger og Grunden til Mødet. Synoden erklærede derefter, at alt skulde være tilgivet, da der var begaat Fejl fra begge Sider, om de, som havde protesteret, atter vilde forene sig med dem. Derpaa svarede de Nej, og angav følgende Grunde: „1) Fordi Synoden ikke lærer, at Vanddaaben er gjenfødende; 2) fordi Synoden ikke antager Elementerne i Eucharistiet (Nadveren) for vor Herres sande Legemes og Blods legemlige Nærværelse; og 3) fordi Planen for en almindelig Union i vor Kirke er imod den Augsburgske Konfession." Hvor der før havde været en Del Personligheder, blev der nu et bestemt Lærespørgsmaal, og de udtraadte derfor af Nord Carolina Synoden. Den gamle Pastor Miller, som, hvad Ordinationsspørgsmaalet angik, var bestemt mod Licencesystemet, havde neppe klart Syn paa Sakramenterne, han var alt under Striden en Maaned før i al Venlighed gaat fuldt over til Episkopalkirken; de andre Præster vilde nu slutte sig sammen i en bekjendelsestro luthersk Synode.

Den 17de Juli 1820 kom de Præster sammen med Delegater fra Menigheder i Tennessee, som vilde danne en ny Synode, i Salomons Kirke i Cove Creek, Green Co., Tennessee, og der blev nu stiftet:

Den evangelisk-lutherske Synode for Tennessee.

Den kom til at bestaa af følgende Præster:

Pastor Paul Henkel.
" Pbilip Henkel.
" Jacob Zink.
" Adam Miller.
" George Easterlye.

" David Henkel.

Pastor David Henkel kunde ikke personlig være med ved Stiftelsesmødet; men bad om at blive regnet med som Medstifter af Synoden. Philip Henkel stod som Formand; men David Henkel var Sjælen og den egentlige Leder i Synoden. Pastor Joseph E. Bell maa ligeledes regnes med.

Ved Stiftelsesmødet benyttede man det tydske Sprog, siden traadte det engelske Sprog mere i Forgrunden. Synoden stillede sig paa et luthersk Stade og vedtog: „alle Artikler for Tro og Lære, saavel som alle Bøger, der skulde benyttes ved den offentlige Gudstjeneste, maatte være i Overensstemmelse med den Hellige Skrift og den Augsburgske Bekjendelse". Til Synodemøderne havde hver Menighed Ret til at sende en Delegat; men Antallet af Delegaternes Stemmeret kom for en Del til at bero paa Antallet af tilstedeværende Præster. Synoden indførte to Grader i Embedet, Diakon og Præst, med en særskilt Ordination under Haandspaalæggelse for hver af dem. Diakonen skulde katekisere, læse en Prædiken for Menigheden (tildels selv prædike), begrave de Døde, overhøre Menigheden, særlig Ungdommen, og maatte i Nødstilfælde døbe Børnene, naar der ikke kunde faaes en ordineret Præst. Kun efter Ordinationen til Præst maatte der udføres alle kirkelige Handlinger. Ved Tennessee-Synoden blev der vakt mere Syn for den lutherske Kirkes Lære og Praksis, der var mange, som kaldte sig Lutheranere, som igrunden slet ikke vidste, hvad der var luthersk Lære; nu kom det frem som et Stridsspørgsmaal, og bragte Striden end mange sørgelige Følger, saa klarede det dog i mange Henseender Begreberne og fremkaldte et sundere Lærestade. Hidtil havde den lutherske Kirkes Bekjendelsesskrifter næsten været ukjendt for engelsktalende, nu blev de oversatte, og Tennessee-Synoden har havt store Fortjenester ved Oversættelsen paa Engelsk af de symbolske Bøger, Luthers Katekismus og andre gode Skrifter, saa derved er den lutherske Lære bleven bragt nærmere til det engelsktalende amerikanske Folk end forud. I New

Market, Virginia, var der af Familien Henkel oprettet et Bogtrykkeri i 1810, som har stadig fortsat sin Virksomhed, og fra det er der udgivet en Række af gode Skrifter. Pastor David Henkel optraadte nu som en Reformator i Kirken, for at føre den tilbage til det gamle lutherske Standpunkt; der blev vel fældet mange haarde Domme over den øvrige lutherske Kirke, som afvegen fra dens oprindelige Stade; men Sakramenternes store Betydning blev ogsaa derved mere fremhævet. I 1822 udgav D. Henkel en lille Bog paa 48 Sider: „Heavenly Flood of Regeneration" (Himmelsk Gjenfødelsesflod); den vakte en Del Opsigt, og blev meget angreben, da Henkel bestemt hævdede Gjenfødelsen i Daaben; hans Lære om Jesu Legems og Blods legemlige og virkelige Nærværelse i Nadveren blev angreben som en „Capernaitisk Eden og Drikken." Der fulgte flere Smaaskrifter efter med Forsvar for den lutherske Lære; men „Henkelismen" blev af mange anset for en ny Lære, skjønt det i alt væsentligt var det gamle lutherske, som kom frem igjen. Synoden maatte for en Del kjæmpe sig frem, og, om det end de første Aar, gik meget langsomt, saa gik det fremad baade i luthersk Lære og i Antal.

I 1825 blev der indgivet et Forslag til Synoden, underskreven af 9 Medlemmer, som gik ud paa, at den skulde gjøre et Forsøg paa igjen at komme i nærmere Forhold til Nord-Carolina Synoden, dog saaledes, at den ægte lutherske Lære ikke led derved.—Synodens Forhandling blev det Aar trykt paa Engelsk.—27de November 1825 døde den gamle Pastor P. Henkel.

Pastor Nehemiah Bonham, en engelsk-luthersk Præst i Tavzewell County, Virginia, sluttede sig med sin Menighed til Synoden i 1825. Han virkede siden til megen Velsignelse for Guds Rige.

Ved Synodens 7de Møde, blev det besluttet, da der var Medlemmer, som ikke forstod Tydsk, og de dog ikke vilde skille sig i en særlig Konferense, saa skulde David Henkel oversætte Forhandlingerne for dem paa Engelsk, samt ved Synodemøderne skulde der kun de 3 første Dage forhandles paa Tydsk, derefter skulde det være paa Engelsk.

Ved Synodens 9de Møde blev der antaget en ny Konstitution, der blev trykt og heftet som Tillæg til Synodens Beretning. Der blev meddelt, at ved Pastor Bonhams nidkjære Virksomhed havde den lutherske Kirke gjort gode Fremskridt i Habersham og Carroll Counties, Georgia. Synoden udtalte sin Tak til Lægen Salomon Henkel for de Tjenester, han havde ydet ved Trykningen af forskjellige Sager fra hans Trykkeri.

Pastor David Forrester blev ordineret til Præst.

Pastor Johan N. Stirevalt (Steuerwald) blev ligeledes ordineret, og der var flere Studenter, som nævntes i Forbindelse med Synoden.

Pastor John L. Morkert fra Ohio blev optagen i Synoden.

Pastor William C. Raukin, som havde Licence fra den presbyterianske Kirke, og var rosende omtalt i Union Presbytery, East Tennessee, havde antaget den lutherske Bekjendelse og ansøgte Synoden i 1831 om Optagelse. Han blev eksamineret af en Komitee, og af den anbefalet til Ordination. Han blev derefter først ved Konfirmation optagen som Medlem af den lutherske Kirke, og efter at have aflagt Præsteløftet, blev han ordineret under Bøn og Haandspaalæggelse. — Han udtraadte senere af Synoden.

Diakon Henry Goodman blev samme Dag ordineret.

Synoden led det Aar et stort Tab, da Vor Herre kaldte David Henkel herfra.

Pastor **David Henkel** var født 1795 og var Søn af Pastor Paul Henkel og Hustru Elizabeth. Fra Barn af var han dragen til Herren med en inderlig Længsel efter at virke for Guds Rige. Han sparede ingen Umage for at forberede sig til det hellige Embede. Som 17-aarig Yngling holdt han sin første Prædiken den 1ste November 1812 i St. Peters Kirke i Syd-Carolina. Han blev snart bekjendt for sin Lærdom, som han under sin Fader og tildels ved Selvstudium havde erhvervet sig; han var godt hjemme i Tydsk, Engelsk, Latin, Græsk og Hebraisk, ligeledes var han anerkjendt, som meget dygtig i Theologie; han tilegnede sig mer og mer den gamle lutherske Lære, som han hævdede med Bestemthed; han havde en bestemt Mening, som han ikke gjerne fraveg. Han fik snart en Del Indflydelse, og ved Brudet med Nord-Carolina Synoden blev han Sjælen i Tennessee Synoden. Han udgav 9 forskjellige Skrifter, der vel nærmest kun var Smaaskrifter; men som havde sin store Betydning, fordi han i dem hævdede den lutherske Lære, og da særlig dens Sakramentlære. Da han laa paa sit Dødsleje blev han spurgt, om han vilde forblive fast i den Lære, han havde prædiket, hvortil han med dyb Alvor svarede bekræftende, han vilde forblive derved, og, at han havde ingen Frygt for Døden. Hans sidste Ord var: „O Herre Jesus, du Guds Søn, annam min Aand," saaledes befalede han sin Aand i Frelserens Hænder den 15de Juni 1831, 36 Aar 1 Maaned og 11 Dage gammel. Han blev under stor Deltagelse stædt til Hvile ved St. Johannes Kirke, Lincoln Co., Nord Caro-

lina. Hans Enke stod sørgende tilbage med 7 Børn, dem overlod han til den himmelske Faders Varetægt.

I 1832 og 1833 var ikke noget særligt, som forefaldt i Synoden. Pastor H. Goodman blev fra Diakon ordineret til Præst, og Pastor W. C. Rankin udtraadte af Synoden, den led tillige et andet Tab, da vor Herre den 9de October 1833 kaldte Pastor Philip Henkel herfra; han var 54 Aar og 17 Dage gammel, og havde været Præst i 33 Aar.

De næste Aar indtil 1840 traadte følgende i Synodens Tjeneste:

Diakon **Abel J. Brown** blev ordineret til Diakon 1836, han virkede først i Nord-Carolina, siden i Tennessee som en tro Herrens Tjener.

Diakon **Jacob Killian** blev ordineret til Diakon 1836, virkede især i Augusta County, Virginia, hvor han døde 5te Juli 1871.

Diakon **Jonathan R. Moser** blev ordineret til Diakon 1836, virkede først i Nord-Carolina siden i Missouri.

Diakon **Henry Wetzel** blev ordineret til Diakon 1837, virkede i Virginia.

Diakon **Adam S. Link** blev ordineret til Diakon 1837, døde i Ohio den 30te Marts 1862.

Pastor **Jacob Stirewalt,** født den 17de August 1805 ved Salisbury, Nord Carolina. Han blev den 8de Januar 1833 gift med Frøken **Henrietta Henkel,** Datter af Elias Henkel i New Market, Virginia. Den 14de September 1837 blev han ordineret til Diakon, den 11te September 1838 blev han ordineret til Præst. Han er bekjendt ved sit Skrift: „Grades in the Ministry." Han døde Løverdag Aften den 21de August 1869 i New Market, Virginia.

Pastor **Albert J. Fox** blev ordineret til Diakon 1837, og 11te September 1838 til Præst, han virkede i flere Stater.

Pastor Andreas Henkel kan ligeledes nævnes, skjønt han virkede særlig i Ohio Synoden. Død 23de April 1870 i sit 80de Aar.

Ligeledes som Præst i Synoden kan nævnes:

Pastor Ambrose Henkel, født 1786; efter et virksomt Liv døde han i Newmarket, Virginia, den 6te Januar 1870, 83 Aar, 5 Maaneder og 26 Dage gammel.

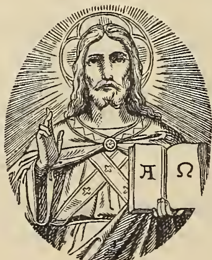
Af Præster, som senere traadte i dens Tjeneste, kan nævnes: John Roth og Joel W. Hull, ordineret til Diakoner 13de December 1841,

Dennis D. Swaney, ordineret til Diakon 1842, Jesse R. Peterson, Polycarp C. Henkel, Jacob M. Schäffer, ordineret til Diakoner 5te October 1843, J. M. Wagner, Timothy Moser, ordineret til Diakoner 10de October 1804, James K. Hancher, Thomas Crouse, ordineret til Diakoner 1845, Adam Efird, ordineret til Diakon 1847, D. M. Henkel, ordineret til Diakon 5te October 1848, Socrates Henkel, D. Efird, J. B. Emmert og James Fleenor, ordineret til Diakoner 1850.

Tennessee Synoden blev stiftet som en Protest mod Nord Carolina Synoden og i det hele mod den reformert-unionistiske Aandsretning i den lutherske Kirke i Amerika; den kom derved til at indtage en Særstilling, og kom tildels til at staa i Stridsforhold til den øvrige lutherske Kirke i Amerika. Det var saaledes ikke en Synode begrændset af Staten Tennessee, det var Læreretningen, som satte Grændsen, den bredte sig langt ud over Tennessee, og i Aarenes Løb forandrede det sig saaledes, at dens Præster og Menigheder for allerstørste Delen findes udenfor Tennessee, saa i saa Henseende svarer den ikke til sit Navn. Den har fra dens Stiftelse været en uafhængig Synode, uden at træde i nærmere Forbindelse med de øvrige Synoder, indtil den 26de Juni 1886, da ved Kirkemødet i St. Marks Kirke, Roanoke, Virginia, den sydlige General Synode opløste sig, for at give Plads for en Samfundsordning, som alle kunde være med til; da gik Tennessee Synoden med i Stiftelsen af „De forenede Synoder i Syden" (The United Synods of the Evangelical Lutheran Church in the South), saa, der nu er en forenet luthersk Kirke. Ved sin kirkelige Ordning, sit lutherske Bekjendelsesstade, ved paa engelsk at oversætte og udgive de symbolske Bøger og andre lutherske Skrifter, har den havt en stor og velsignelsesrig Gjerning i Kirken og en stor Missjon med at gjøre vor Kirke bekjendt blandt Landets engelsktalende Befolkning. Jesus har sagt: „Ingen tænder et Lys og sætter det i Skjul, ikke heller under en Skjæppe, men paa en Lysestage, at de, som gaa ind, kunne se dets Skin" (Luk. 11, 33.); og dog, over Guds Ords Lys var der sat en Skjæppe, indtil Morten Luther blev det store Redskab i Herrens Haand til at tage Skjæppen bort; nu var Lyset ved atter at brænde dunkelt og sættes i Skjul; Herrens Gjerning ved Gjenfødelsesbadet i Daaben, og at Herren selv er i sit Legeme og Blod ved Nadverbordet, det var skjult for mange, Guds Ords Lys faldt kun svagt paa Daab og Nadvere; Tennessee Synoden fik en Gjerning fra Herren at hjælpe med til at tage Skjulet bort, saa man fik Øje for, at det var Jesus selv, der var ved Daaben

og gav Arveret til det evige Liv, og at man der fik den sønlige Udkaarelsens Aand, i hvilken vi raabe: Abba, Fader! og blev Kristi Medarvinger til det evige Liv (Rom. 8, 15—17), og at det var Jesus selv, der stod ved Nadverbordet og sagde til dem, som der tog Sæde: „Mit Kjød er sandelig Mad, og mit Blod er sandelig Drikke" (Joh. 6, 55). Synoden har saaledes ved dens Stiftelse havt en god Gjerning at udrette i den lutherske Kirke i Amerika. Som Kirken har vokset, har Lyset udbredt sig; det lyser ej lige klart overalt i den amerikansk-lutherske Kirke, men Gud ske Lov, det er sat paa Lysestagen og skinner for alle dem, som er i Huset (Matth. 5, 15), og under Herrens Velsignelse skal Straalerne fra Guds Ords Lys sprede sig videre omkring ind i Hjærterne ud over hele Kirken. Det er den lutherske Kirkes Opgave, at tage sig af de mange Indvandrere, saa hvor de kommer hen, de der kan finde Menigheder med Guds rene Ord og Sakramenter, samt drage Omsorg for, at den opvoksende Slægt kan blive i den Kirkes Moderskjød, hvor de er fødte, selv om Sproget for dem bliver det Engelske, og naar der i den lutherske Kirke er et klart Lys over Sakramenterne, da maa det ikke skjules af Sprogets Skjæppe; den maa tages tilside ved en engelsk-luthersk Virksomhed i Tale og Skrift, saa det kan lyse ud til alle i det store amerikanske Folkehus. Endnu er Kirken formeget adskilt, der maa bedes om Aandens Enighed i Fredens Baand, saa der bliver en samlet luthersk Kirke; Jesus har bedet for sine, at de alle maa være et (Joh. 17, 21), og Guds Børn maa stadig bede med derom og virke for, at det kan ske; men dog maa ejheller glemmes, at han, som er Alpha og Omega (Aab. 1, 8, 11), siger baade til den enkelte og til hele sin Menighed: „Bliv i mit Ord" (Joh. 8, 31), „Vær tro indtil Døden, saa vil jeg give dig Livsens Krone" (Aab. 2, 10).

[Kilder: Pastor Dr. G. D. Bernheim: History of the German Settlements and of the Lutheran Church in North and South Carolina; Professor Dr. E. L. Hazelius: History of the American Lutheran Church; Pastor J. Stirewalt: Grades in the Ministry with Remarks on the Ministerial Office and Ordination; m. fl.]

Stiftelsen af Synoderne for Maryland og Virginia.

Stiftelsen af General Synoden 1820.

Historisk-statistisk Overblik over den lutherske Kirke i Amerika fra 1820 til 1888.

Eftersom Kirken voksle og bredte sig ud over Landet, blev det mere nødvendigt at inddele den i Distrikter og Synoder. Ud fra Moder Synoden i Pennsylvania var New York Ministerium dannet i 1786, Synoden for Nord Carolina blev dannet 2den Maj 1803, og Ohio Synoden i September 1817. I Maryland og Virginia var der ikke saa faa lutherske Præster og Menigheder, og Trangen kom derved ogsaa mere frem til at faa en nærmere Sammenslutning i en Synode.

Synoden for Maryland og Virginia

blev stiftet i 1819 af Præster og Menigheder nærmest fra Pennsylvania Synoden, og i 1820 traadte den ud i Livet som en selvstændig Synode og antog i alt væsentligt Pennsylvania Synodens Forfatning. Dens Stiftelse regnes almindeligt fra 1820. Som Stiftere af Synoden kan især nævnes:

Pastor Dr. Johann Daniel Kurtz.
" " David Frederick Schäffer.
" Michael Meyerhäffer.
" Johann Kehler.
" Dr. B. Kurtz.
" " S. S. Schmucker, som blev ordineret ved Synodens Møde i 1820.

Med 1820—21 angav Synoden sin Størrelse til 15 Præster; der var i Aaret konfirmeret 580. Den voksle hurtig, saa den i 1825 bliver opført med 30 Præster, 48 Menigheder og 5,137 Kommunikanter.

Fra den udkom det første engelsk-lutherske Kirkeblad i Fredericks, Md., i 1826: „Lutheran Intelligencer", udgivet af Dr. D. F. Schäffer med Dr. C. Ph. Krauth som Medudgiver; det blev fortsat til 1830. I 1829—30 blev Synoden delt i:

Synoden for Maryland
og
Synoden for Virginia.

I 1834 blev Maryland Synoden opført med 17 Præster, 48 Menigheder og 4,756 Kommunikanter, og Virginia Synoden med 8 Præster, 24 Menigheder og 1,976 Kommunikanter. Menighedernes Antal var saaledes vokset, ligeledes Kommunikanternes, men Præsternes derimod var formindsket. Fra disse Synoder udgik saa igjen 1835 Synoden for Vesten, og Synoden for Sydvest Virginia, som siden opløstes, samt den tydske Maryland Synode.

Den evangelisk-lutherske General Synode for de Forenede Stater i Nord Amerika.

Ligesaa nødvendigt som det var, at den lutherske Kirke blev inddelt i Distrikter eller Synoder med stedlige Grændser, ligesaa nødvendigt var det, at den fremtraadte som en samlet Kirke, saa der kun var en luthersk Kirke i Amerika; der var ogsaa mange, som havde Syn derfor og virkede der henimod; men Tanken havde tillige et reformert-unionistisk Drag. Det var særlig fra Pennsylvania Synoden, at Tanken udgik; der blev skreven til Nord Carolina Synoden, om den ikke kunde faa en Udsending til Mødet i Baltimore 1819, hvor Tanken om nærmere Sammenslutning kunde forhandles. Det var uheldigt; thi Nord Carolina Synodens Møde faldt ikke saaledes, at de kunde faa valgt Delegat. Efter skriftlige Forhandlinger blev det ordnet saaledes, at Nord Carolina Synoden holdt sit Møde 6 Uger tidligere end vedtaget, og Pastor G. Shober blev valgt som Delegat til Pennsylvania Synoden. Som Protest derimod, samt mod den fremlagte Plan til Sammenslutning til en General-Synode, stiftedes den 17de Juli 1820 Tennessee Synoden. Før det fælles Møde blev holdt, blev der saaledes stiftet en 5te Synode, som der ikke kunde være Tale om, vilde gaa med, og saaledes viste det sig fra først af, at alle kunde og vilde ikke gaa med i en General Synode.

Ved Pennsylvania Synodens Møde i Baltimore, Maryland, i 1819 blev man enig om at indbyde alle 5 Synoder for at danne en:

General Synode.

General Synodens Stiftelsesmøde holdtes den 22de October 1820. Efter Indbydelse mødte Udsendinge fra Synoderne i Hagerstown, Maryland. Der var sendt følgende Delegater:

Pennsylvania Synoden:
Pastor Dr. J. G. Lochmann.
" " F. W. Geissenhainer.
" " J. G. Schmucker.
" " C. F. L. Endress.
" " H. A. Mühlenberg.
Læg-Delegater:
Hr. Christian Kunkel.
" William Hensel.
" Peter Stickter.

New York Ministerium:
Pastor Dr. Ph. F. Mayer.
" " F. C. Schäffer.

Nord Carolina Synoden:
Pastor G. Shober.
" P. Schmucker.

Maryland og Virginia Synoden:
Pastor Dr. J. D. Kurtz.
" " D. F. Schäffer, samt
Hr. G. Schryock.

Dr. J. D. Kurtz, Baltimore, var Formand.
Dr. H. A. Mühlenberg, Reading, Penn., var Sekretær.

Tennessee Synoden, som kort forud var stiftet med Protest, mødte selvfølgelig ikke. Ohio Synoden, vel paavirket fra Tennessee, sendte heller ingen Delegat.

Et af Pastor G. Shober forfattet Udkast til Samfundsregler var fremlagt ved Pennsylvania Synodens Møde og overgivet til en Komitee, i hvilken var Præsterne: G. Shober, J. D. Kurtz, F. D. Schäffer og J. G. Schmucker. Det var udarbejdet efter Reglerne for Presbyterian General Assembly. Det blev forandret mere efter Congregational Mønster og underskreven af Formanden Pastor J. G. Schmucker

og Sekretær C. Jäger, og derefter trykt og omsendt til Synoderne. Det blev nu Grundlaget for General Synoden. Den stillede sig paa luthersk Grund, med Antagelse af den Augsburgske Konfession; men gik ikke nærmere ind paa Lærespørgsmaal. Navnet blev:

Den evangelisk-lutherske General Synode for de Forenede Stater i Nord Amerika.

Der blev forhandlet om at faa oprettet et fælles Præste-Seminar, samt faa Missions-Institutter og sørge for fattige Præsters Enker. Man vedtog at sende Brev til Ohio Synoden med Spørgsmaal, om den vilde være med.

General Synodens 1ste Møde blev holdt den 22de October 1821 i Fredericks, Maryland. Til det var der mødt Delegater fra Pennsylvania Synoden, Nord Carolina Synoden, Maryland og Virginia Synoden. Derimod kom der ingen fra New York Ministerium eller fra Ohio Synoden. Det blev anført, at Nord Carolina Synoden havde 13 Præster og konfirmeret i Aaret 220. Maryland og Virginia Synoden havde 15 Præster. Det blev meddelt General Synoden, at Nord Carolina Synoden stod i venligt Forhold til Episkopalkirken i Nord Carolina, og at lutherske Studenter havde faat Tilladelse til at blive ligestillet med episkopale Studenter ved deres Præsteseminar, naar de vilde studere der. (Episkopalkirken søgte ved flere Lejligheder at faa Lutheranerne til at slutte sig til den. Biskop White gik endogsaa en Gang saa langt, at han tilbød at optage Pennsylvania Synodens Præster uden at omordinere dem.)

General Synodens 2det Møde holdtes i October 1823 i Fredericks, Maryland. Der var Delegater fra Nord Carolina, Maryland og Virginia, og Ohio Synoderne, samt Delegat fra den Del af Pennsylvania Synoden, som var Vest for Susquehanna Synoden selv sendte ingen Delegat, hvad der vakte vemodige Tanker; der var flere i Menighederne, som var bange for, at Synoden skulde faa for stor Magt og øve formegen Præstevælde. Der blev udnævnt en Korrespondance-Komitee, bestaaende af Præsterne Dr. J. D. Kurtz, Dr. J. G. Schmucker og G. Shober, som skulde skrive til Tydskland, særlig Halle og Göttingen, samt til Danmark og Sverig, for at den amerikansk-lutherske Kirke kunde komme i nærmere Forbindelse med Kirken i Europa. Der blev givet en Oversigt over Kirkens Størrelse, saaledes:

5 Synoder med 175 Præster og 900 Menigheder, nemlig:

1. Pennsylvania Synoden med 74 Præster, 278 Menigheder, 208 Menighedsskoler og 24,794 Kommunikanter.

2. New York Ministerium med 20 Præster og 3,114 Kommunikanter.
3. Maryland og Virginia Synoden med 22 Præster og 4,935 Kommunikanter.
4. Nord Carolina Synoden med 19 Præster og 1,350 Kommunikanter.
5. Ohio Synoden med 26 Præster; samt
6. Tennessee Synoden med 6 Præster og 4 Diakoner.

General Synodens 3dje Møde holdtes i October 1825 i Fredericks, Maryland. Der var Delegater fra Nord Carolina Synoden, Maryland og Virginia Synoden. Pennsylvania Synoden havde trukket sig tilbage, en Del af den havde da dannet en ny Synode under Navn af West Pennsylvania Synoden, som sendte Delegat og blev i Forbindelse med General Synoden.

General Synodens 4de Møde holdtes i October 1827 i Gettysburg, Pennsylvania.

General Synodens 5te Møde holdtes i October 1829 i Hagerstown, Maryland.

General Synodens 6te Møde blev holdt i Fredericks, Maryland, i October 1831.

General Synodens 7de Møde holdtes i October 1833 i Baltimore, Maryland. Der var Delegater fra Nord Carolina, Maryland, West Pennsylvania og Hartwick Synoderne. Der fremkom et Forslag om, at General Synoden skulde se, om den kunde forene sig med den tydskreformerte Kirke i Amerika, og der blev udnævnt en Komitee af Præsterne Dr. J. G. Morris, Dr. J. G. Schmucker og Dr. G. A. Lintner, som skulde forhandle med den reformerte Kirke. Komiteen opløstes ved det næste Møde uden noget Resultat.

General Synodens 8de Møde holdtes i Juni 1835 i York, Penn.

General Synodens 9de Møde holdtes i Juni 1837 i Hagerstown, Maryland. Ved det var der atter Delegat fra New York Ministerium.

General Synodens 10de Møde holdtes i Juni 1839 i Chambersburg, Penn. Virginia Synoden blev optagen. Der blev blandt andet vedtaget at skrive til Pastor M. Stephan, der som Biskop var ankommen i Spidsen for den saksiske Udvandring.

General Synodens 11te Møde blev holdt den 8de Maj 1841 i Baltimore, Md. Der var Delegater fra Maryland, West Pennsylvania, New York Ministerium, Hartwick, Nord Carolina, Syd Carolina og Virginia Synoderne. Westens Synoden blev optagen.

General Synodens 12te Møde holdtes i Maj 1842 i Baltimore, Md. Der var Delegater fra Alleghany, Westens, Virginia, East Pennsylvania og Engelsk Ohio Synode.

General Synodens 13de Møde holdtes den 16de Maj 1845 i Philadelphia, Penn. Der var Delegater fra 13 Synoder. Første Gang Delegat fra Miami Synoden. Pastor Dr. B. J. Wallace var som Udsending fra Presbyterian General Assembly (ny Skole). Der blev besluttet at slutte sig nærmere til den evangeliske Alliance.

General Synodens 14de Møde holdtes den 13de Maj 1848 i New York. Der var Delegater fra 15 Synoder. Illinois, Syd West og Wittenberg Synoderne blev optagen.

General Synodens 15de Møde holdtes den 27de April 1850 i Charleston, Syd Carolina. Olive Branch og Indiana Synoderne sluttede sig til den, saa der nu var 16 Synoder.

General Synodens 16de Møde holdtes den 21de Maj 1853 i Winchester, Virginia. Pennsylvania Synoden blev atter optagen, samt: Pittsburgh, Texas, Syd og Nord Illinois Synoderne. Præsterne Dr. W. J. Mann og Dr. S. W. Harkey blev udnævnt til at forhandle med „Den tydsk evangeliske Kirke Union for Vesten", om der kunde komme nærmere Sammenslutning.

General Synodens 17de Møde holdtes fra 14de til 21de Juni 1855 i Dayton, Ohio. Kentucky og Central Pennsylvania Synoderne blev optagen.

Der var saaledes stadig Fremgang i General Synodens Udvikling. I 1860 havde den samlet omtrent de to Trediedele af den lutherske Kirke i Amerika. Den bestod da af følgende Synoder:

	Præster.	Menigheder.	Kommunikanter.
1. New York Ministerium	62	58	11,516
2. Hartwick Synoden	29	39	4,904
3. Pennsylvania Synoden	105	275	40,000
4. Øst Pennsylvania Synoden	56	100	12,500
5. West Pennsylvania Synoden....	43	86	11,417
6. Allegheny Synoden	33	94	7,200
7. Pittsburgh Synoden	51	114	8,795
8. Central Pennsylvania Synoden..	28	86	8,098
9. Maryland Synoden	30	39	6,152
10. Melanchton Synoden (Maryland)	19	31	4,300
11. Virginia Synoden	30	61	3,200

	Præster.	Menigheder.	Kommunikanter.
12. Western Virginia Synoden	20	37	2,039
13. Nord Carolina Synoden	25	42	4,200
14. Syd Carolina Synoden	42	54	9,859
15. Texas Synoden	19	23	2,800
16. Kentucky Synoden	11	15	798
17. Engelsk Ohio Synoden	12	32	2,480
18. Øst Ohio Synoden......... ...	36	63	3,951
19. Wittenberg Synoden	32	34	2,010
20. Miami Synoden (Ohio)	29	52	3,621
21. Nord Indiana Synoden	24	45	1,852
22. Olive Branch Synoden (Indiana)	14	28	1,272
23. Illinois Synoden.............	32	36	3,305
24. Nord Illinois Synoden........	52	75	5,297
25. Syd Illinois Synoden	10	27	1,250
26. Jowa Synoden (engelsk).......	20	40	1,400.

Ialt 26 Synoder med 864 Præster, 1,586 Menigheder og 164,226 Kommunikanter.

Borgerkrigen fremkaldte en Splittelse; Nord og Syd Carolina, Virginia og Sydvest Virginia Synoderne traadte ud. I 1864 blev Franckean Synoden optagen, uden at antage den Augsburgske Konfessjon; det fremkaldte ligeledes Splittelse, og da Pennsylvania Synoden blev negtet at deltage i Mødets Organisation i Fort Wayne i 1866, førte det til, at Pennsylvania, New York Ministerium, Engelsk Ohio, Pittsburgh, Minnesota (optagen 1864) og Texas Synoderne udtraadte, og Illinois Synoden blev opløst. Af andre Synoder, som har sluttet sig til, er: New Jersey 1862, Susquehanna, New York, Central Illinois og 2den Pittsburgh Synoderne i 1868, Kansas Synoden 1869, Nebraska, Svensk Ansgari (opløst) og tydsk Maryland Synoderne i 1875, Wartburg og Augsburg Sgnoderne i 1877, og Middle Tennessee Synoden i 1880.

General Synoden begyndte en Hedningemissjon, og den 31te Juli 1842 kom Missjonsfaderen Pastor Dr. F. C. Heyer til Guntoor, Indien, og 18de Juni 1844 kom Pastor Walter Gunn dertil; han døde 5te Juli 1851. Det nordtydske Missjonsselskab havde ligeledes en Missjon der med Missjonærerne C. W. Grønning (dansk), F. A. Heise og P. L. M. Valett. Præsterne Grønning og Heise overgik i 1851 til General Synodens Missjon. I 1865 rejste Pastor Grønning med Familie hjem, og blev senere Præst i Ballum, Slesvig. Missjonen har havt flere Prøvelser; den fortsættes i Indien med 3 Præster fra Amerika, 4

Kvinder for Zenana- og Lægemissjonen, samt 2 indfødte Præster. I 1860 begyndte General Synoden Missjon i Afrika (Mühlenbergs Missjon i Monrovia), som fortsættes med 2 Præster fra Amerika og 1 indfødt Præst. For Indremissjon virker den en Del, har ligeledes Emigrantmissjon, virker tildels blandt Negere og har gjort Forsøg med Israelsmissjon i Chicago.

Et Overblik over General Synoden fra den blev stiftet 1820 med 4 Synoder og til den 1860—61 var voxet til 26 Synoder og derefter, vil omtrent være saaledes:

Stiftet 22de October 1820 i Hagerstown, Maryland.

	Synoder.	Præster.	Menigheder.	Kommunikanter.
1820	4	–	–	–
1860	26	864	–	–
1861	26	864	1,586	164,226
1867	23	705	1,153	108,680
1872	22	657	1,134	101,241
1873	21	665	1,148	103,320
1874	20	711	1,182	106,517
1875	23	769	1,228	117,029
1876	23	783	1,230	112,350
1877	24	790	1,226	113,571
1878	23	812	1,204	116,299
1879	21	838	1,249	119,698
1880	24	845	1,272	125,637
1881	23	841	1,285	125,317
1882	23	843	1,291	126,279
1883	23	847	1,355	128,229
1884	23	855	1,436	129,204
1885	23	853	1,375	127,789
1886	23	869	1,394	134,599
1887	23	910	1,449	138,988
1888	23	964	1,484	138,479

Synoderne, som 1888 hører til General Synoden, er:

1. Maryland Synoden .... stiftet 1820, har 76 Præster.
2. West Pennsylvania Synoden .... " 1825 " 77 "
3. Hartwick Synoden, N. Y. .... " 1830 " 33 "
4. Øst Ohio Synoden .... " 1836 " 41 "
5. Franckean Synoden, N. Y. .... " 1838 " 26 "
6. Alleghany Synoden, Penn. .... " 1842 " 55 "

7. Øst Pennsylvania Synoden	stiftet	1842,	har	78	Præster.
8. Miami Synoden, Ohio	„	1844	„	30	„
9. Pittsburgh Synoden	„	1845	„	82	„
10. Wittenberg Synoden, Ohio	„	1847	„	41	„
11. Olive Branch Synoden, Indiana	„	1848	„	22	„
12. Nord Illinois Synoden	„	1851	„	30	„
13. Central Pennsylvania Synoden	„	1855	„	40	„
14. Nord Indiana Synoden	„	1855	„	32	„
15. Iowa Synoden (engelsk)	„	1855	„	24	„
16. Syd Illinois Synoden	„	1857	„	8	„
17. Central Illinois Synoden	„	1867	„	22	„
18. Susquehanna Synoden, Penn.	„	1867	„	39	„
19. New York og New Jersey Synoden	„	1867	„	59	„
20. Kansas Synoden	„	1868	„	43	„
21. Nebraska Synoden	„	1872	„	70	„
22. Wartburg Synoden (tydsk)	„	1876	„	21	„
23. Middle Tennessee Synoden	„	1878	„	15	„

General Synoden bestaar af: 23 Synoder med 964 Præster, 1,484 Menigheder og 149,434 Kommunikanter.

Præsident for Synoden er: Pastor Dr. S. A. Ort; Sekretær: Pastor W. S. Freas. Den skal møde 12te Juni 1889 i Alleghany, Pennsylvania. General Synoden har 5 theologiske Seminarier, 4 Colleger, 2 Academier, 3 Kvindeseminarier, 1 Waisenhus og 23 Tidsskrifter. I Indien er der desforuden nylig oprettet et College. Der oprettes stadig Skoler, og nye Blade udkommer, saa der vil hurtig blive større Tilvækst. General Synodens Bekjendelsesstade er: Guds Ord, de tre almindelige Symboler og den Augsburgske Konfession.

Den sydlige General Synode for den evangelisk-lutherske Kirke i Nord Amerika.

Det var ikke saameget Læresporgsmaal, men mere de politiske Forhold og Borgerkrigen, som bidrog til, at General Synoden blev delt i 1862. Synoderne for Syd- og Nord Carolina, Virginia og Sydvest Virginia udtraadte, og 20de Maj 1863 i Concord, N. C., sluttede de sig sammen som den sydlige General Synode; til den sluttede sig senere: Georgia, Mississippi og Holston Synoderne. Nord Carolina Synoden udtraadte 1871 og stod uafhængig til 1882, da den igjen forenede sig med den. Holston Synoden udtraadte 1872 og sluttede sig til General

Council i 1874. De to General Synoder nærmede sig mer og mer hinanden, og med Hensyn til Hedningemissjonen blev der Samarbejde. Den sydlige General Synode udsendte nemlig i Juli 1885 Pastor W. P. Swartz som sin Missjonær til den nordlige General Synodes Missjonsmark i Indien; han blev dog ikke længe derovre, men rejste til Amerika igjen og blev Presbyterianerpræst. Synoden virkede ved sin Indremissjon en Del blandt Negerne.

Et Overblik over Synoden vil være omtrent saaledes:

Stiftet 20de Maj 1863 i Concord, N. C.

	Synoder.	Præster.	Menigheder.	Kommunikanter.
1863	7	–	–	–
1872	5	92	175	13,457
1873	5	91	169	11,844
1874	5	98	165	12,419
1875	5	101	169	12,799
1876	5	96	166	12,374
1877	5	92	160	12,764
1878	5	98	167	13,277
1879	5	100	173	13,152
1880	5	100	176	13,447
1881	5	98	168	13,331
1882	6	130	225	18,123
1883	6	142	240	18,575
1884	6	141	242	19,688
1885	6	138	236	19,212
1886	6	139	244	19,438

Synoderne, som i 1886 hørte til den sydlige General Synode, var:

1. Nord Carolina Synoden .... stiftet 1803, har 30 Præster.
2. Syd Carolina Synoden .... „ 1824 „ 35 „
3. Virginia Synoden .... „ 1829 „ 28 „
4. Sydvest Virginia Synoden .... „ 1842 „ 29 „
5. Mississippi Synoden .... „ 1855 „ 8 „
6. Georgia Synoden .... „ 1860 „ 9 „

Synoden havde 1 theologisk Seminar, 3 Colleger, 1 Academie, 5 Kvindeseminarier og 3 Tidsskrifter.

Dens Bekjendelsesstade er: Guds Ord, de 3 almindelige Symboler og den Augsburgske Konfessjon.

Formand: Pastor Dr. W. S. Bowman, Sekretær: Pastor W. C. Schäffer.

Dermed slutter den sydlige General Synode; den 26de Juni 1886 holdt den Møde i Roanoke, Virginia; der opløste den sig, for med de to Synoder, der hidtil havde staat udenfor, at danne: De forenede Synoder i Syden. Derved opnaaedes det, at der blev en forenet luthersk Kirke i Sydstaterne.

General Council for den evangelisk-lutherske Kirke i Nord Amerika.

Paa Grund af den slappe Stilling overfor den lutherske Bekjendelse og andre Forhold, som førte Forviklinger med sig, udtraadte Pennsylvania Synoden og New York Ministerium af General Synoden. Efter Indbydelse til de Synoder, som bekjendte sig til den uforandrede Augsburgske Konfessjon, sammentraadte til Forhandling den 11te til 14de December 1866 i Reading, Pennsylvania, følgende Synoder: 1) Pennsylvania Synode, 2) New York Ministerium, 3) Engelsk Ohio Synode, 4) Pittsburg, 5) Wisconsin, 6) tydsk Iowa, 7) Michigan, 8) Svensk Augustana, 9) Minnesota, 10) Canada, 11) Illinois, 12) Engelsk Distrikts af Ohio, og 13) Den forenede Synode for Ohio. Der blev nu dannet den almindelige Kirkeforsamling eller General Council. Dets første Møde blev holdt 20de til 26de November 1867 i Fort Wayne Indiana med Delegater fra ovennævnte Synoder. Ved det løste Ohio Synoden sin Forbindelse med det. Iowa Synoden opgav sin Stemmeret, men fik Lov til at sende Delegat til Møderne med ret til at deltage i Forhandlingerne; den sluttede sig saaledes kun halvt til Councilet. 1868 blev Texas Synoden optagen. 1869 udtraadte Wisconsin Synoden, 1871 Synoderne for Minnesota og Illinois. Samme Aar sendte den norske Augustana Synode Delegat og kom til at staa paa samme Maade som Iowa Synoden. 1872 optoges Indiana Synoden. 1874 optoges Holston Synoden i Tennessee; den blev, da der var Tanke om at danne en forenet Synode for Syden, løst i al Venlighed fra General Council. Den danske ev-lutherske Kirke i Amerika har nogle Gange sendt Hilsen til General Councils Møder, og ved Mødet i New York 1883 og Philadelphia 1885 var Pastor R. Andersen med; til Mødet i Chicago 1886 var der valgt Delegat, Pastor A. Dan, som dog ikke mødte; der har været tilstaat Taleret.

En Del af General Synodens Missjon i Indien overgik ligeledes til General Council. I 1869 rejste den gamle Missionsfader Pastor Dr. C. F. Heyer atter ud til Rajahmundry, Telugu, Indien, i General Councils Tjeneste. 1870 kom Missjonær C. F. J. Becker (dansk) til

Indien; men døde samme Aar. 1870 kom Pastor H. C. Schmidt (dansk), han har været den, som med stor Nidkjærhed har ledet Missionsvirksomheden; hans Hustru (dansk), kom 1874; Pastor J. K. Poulsen kom 1871 og hans Hustru 1873 (begge danske). Pastor A. B. Carlson og Hustru (begge svenske) kom 1879. Carlson døde 1881. En Søn af den gamle Missionær Grøning, født i Indien, Pastor W. Grøning med Hustru er siden kommen dertil. Missionen, ledet af Pastor H. C. Schmidt, har ialt 5 Missioner, 2 ordinerede indfødte Præster og 7 uordinerede Medhjælpere, med et Antal af 1,912 døbte Kristne og 886 Kommunikanter.

General Cauncil virker for Emigrant- og Indremission, har et godt Emigranthus, Nr. 26 State Street, New York, med en tydsk Præst W. Berkemeier og en svensk Missionær A. B. Lilja, som virker udelukkende for Emigrantmissionen; den danske Pastor R. Andersen virker i Forbindelse med dem. Den svenske Augustana Synode i General Council har tillige en Mission blandt Mormonerne i Utah, den eneste lutherske Synode, som endnu har opnaaet at faa Mission blandt Mormonerne, om der end har været gjort Forsøg fra forskjellige Sider. Det er en Hedningemission, som ligger den lutherske Kirke meget nær.

Oversigt over General Council vil være omtrent saaledes:

Stiftet 20de—26de November 1867 i Fort Wayne, Indiana.

	Synoder.	Præster.	Menigheder.	Kommunikanter.
1867	13	–	–	–
1868	13	575	1,101	144,716
1869	11(12)	477(550)	913(1,028)	129,551(142,551)
1870	11(12)	459(541)	887(1,007)	132,074(141,374)
1871	9(11)	414(511)	806 (971)	126,875(141,875)
1872	9(11)	466(580)	841(1,026)	131,833(150,033)
1873	9(11)	489(613)	917(1,147)	144,203(163,003)
1874	10(12)	529(660)	996(1,231)	158,274(177,174)
1875	10(12)	547(671)	1,031(1,260)	167,722(185,922)
1876	10(12)	556(693)	1,068(1,308)	172,723(192,323)
1877	10(12)	573(723)	1,113(1,377)	175,236(197,736)
1878 (intet Møde)	10(12)	574(724)	1,115(1,377)	175,238(197,738)
1879	10(12)	609(762)	1,167(1,467)	182,505(207,205)
1880	10(12)	610(763)	1,172(1,467)	185,470(210,170)
1881	10(12)	623(783)	1,174(1,462)	185,387(212,887)
1882	10(12)	631(814)	1,214(1,537)	194,656(226,656)
1883	10(12)	658(849)	1,279(1,607)	205,002(235,002)
1884	10(12)	680(879)	1,329(1,675)	211,509(240,009)

	Synoder.	Præster.	Menigheder.	Kommunikanter.
1885	10(12)	717(938)	1,327(1,696)	215,516(248,016)
1886	10(12)	755(997)	1,415(1,809)	234,218(267,968)
1887	9(11)	780(1,035)	1,462(1,887)	241,253(275,753)
1888	9(11)	844(1,120)	1,487(1,949)	251,658(292,964)

Den danske Kirke har ikke søgt om Optagelse; men den har sendt Hilsen, som er bleven venligt modtaget, og staar i venligt Forhold. Den har 43 Præster, 84 Menigheder og 9,611 Sjæle.

General Council bestaar 1888 af følgende Synoder:

1. Pennsylvania Synoden	stiftet	1784,	har	251	Præster.
2. New York Ministerium	=	1786	=	97	=
3. Pittsburg Synoden	=	1845	=	99	=
4. Texas Synoden	=	1851	=	34	=
5. Engelsk Distriktssynode for Ohio..	=	1857	=	31	=
6. Michigan Synoden	=	1858	=	31	=
7. Svensk Augustana Synode	=	1860	=	244	=
8. Canada Synoden	=	1861	=	26	=
9. Indiana Synoden	=	1871	=	17	=
				816	=
(10.) Tydske Jowa Synode	=	1845	=	243	=
(11.) Norsk Augustana Synode	=	1860(1870–1)	=	29	=
				1,088	=
Den danske ev.=luth. Kirke i Amerika ..	=	1871–72	=	43	=

De indklamrede Tal angiver de to Synoder (Jowa og norsk Augustana Synode), som ikke er formelt optagen; men har Ret til at lade sig repræsentere ved Møderne og deltage i Forhandlingerne; ligeledes viser de indklamrede Tal hele Størrelsen, naar de medregnes.

General Council bestaar af: 9 (11) Synoder, 844 Præster, 1,487 (1,949) Menigheder og 251,658 (292,964) Kommunikanter.

Præsident for General Council Pastor og Professor Dr. A. Späth. Sekretær (engelsk) Pastor Dr. S. L. Harkey og (tydsk) Pastor J. Nicum, Mødte 13de September 1888 i Minneapolis.

General Council har 2 theologiske Seminarier (et 3dje skal oprettes i Chicago ved Dr. Passavants Virksomhed), 4 Colleger, 2 Academier, 10 Waisenhuse, 3 Hospitaler (Pastor Dr. W. A. Passavant har særlig virket for Børnehjem og Hospitaler samt Diakonissesagen), 1 Diakonissestiftelse (særlig ved Dr. Späths Virksomhed), 1 Emigrant=Missjonshus og 25 Tidskrifter.

Bekjendelsesstade er: Guds Ord, de tre gamle Symboler, den uforandrede Augsburgske Bekjendelse, forstaaet i Overensstemmelse med de øvrige lutherske Bekjendelsesskrifter (Konkordiebogen).

Emigrantmissjonen har Forbindelse med Missjonærer i Hamburg og Bremen.

I Krop, Slesvig, har Pastor J. Paulsen oprettet et Præsteseminar, som for en Del staar i Forbindlse med General Council.

Ved General Councils Møde i Minneapolis 13de September 1888
blev Pastor Dr. J. A. Seiss Formand.
" G. M. Mechling Engelsk Sekretær.
" J. Nicum Tydsk Sekretær.
" C. A. Evald Svensk Sekretær.

Michigan Synoden udtraadte af General Council. Den danske Kirke, som omtrent samtidig var samlet i Elk Horn, Iowa, sendte Brev med broderlig Hilsen. Missjonær J. K. Poulsen fra Indien er kommen til Amerika og bleven Præst i den danske Kirkes Tjeneste.

Næste Møde den 10de October 1889 i Pittsburgh, Pennsylvania.

De forenede evangelisk-lutherske Synoder i Syden.

Da den sydlige General Synode holdt sit Møde den 26de Juni 1886 var det tillige et almindeligt Kirkemøde, for om der kunde opnaaes Enighed, saa der blev en samlet og enig luthersk Kirke i Syden. Tennessee Synoden, som hidtil havde staat ene, gav Møde; ligeledes Holston Synoden, der i Venlighed havde løst Forbindelsen med General Council for at kunne slutte sig til Kirken i Syden. Man enedes om at opløse den gamle Synodeforbindelse, og de to andre Synoder gik da med i Dannelsen af det ny og dog gamle Samfund:

De forenede Synoder i Syden.

Det kom saaledes til det glædelige Resultat, at der blev en samlet luthersk Kirke. Pastor Dr. D. M. Gilbert blev Formand, Pastor F. W. E. Peschau Viceformand og Pastor A. L. Crouse Kasserer.

De forenede Synoder i Syden, stiftet 26de Juni 1886 i Roanoke, Virginia, bestaar af:

1. Nord Carolina Synoden	stiftet	1803,	har	34	Præster.
2. Tennessee Synoden	=	1820	=	32	=
3. Syd Carolina Synoden	=	1824	=	36	=
4. Virginia Synoden	=	1829	=	25	=
5. Sydvest Virginia Synoden	=	1842	=	32	=
6. Mississippi Synoden	=	1855	=	7	=
7. Georgia Synoden	=	1860	=	8	=
8. Holston Synoden	=	1861	=	14	=

Ialt 8 Synoder, 188 Præster, 366 Menigheder og 29,545 Kommunikanter.

Formand Pastor F. W. E. Peschau, Sekretær Pastor A. L. Crouse. Synoderne fortsætter General Synodens Virksomhed. Ved Synodens Møde 24de November 1887 i Savannah, Georgia, blev det besluttet at begynde en egen Hedningemissjon i Japan.

De tre Samfund: General Synoden, De forenede Synoder og General Council har paa flere Omraader søgt en nærmere Forbindelse til mere Samarbejde som en samlet luthersk Kirke. General Synoden og de forenede Synoder er for størstedelen engelsktalende, i General Council er der ligeledes et stort Antal engelske Præster og Menigheder; men der er ogsaa et stort Antal tydske samt den store svenske Augustana Synode. Imellem de 3 Samfund har der været virket for en ny forbedret Liturgie og Alterbog, og der har været Samvirken mellem de 3 Samfundskomiteer, for om det kunde opnaaes, at den engelsktalende lutherske Kirke overalt havde en fælles Liturgie, og der er rigtig godt Haab om, at det vil blive saaledes.

Den evangelisk-lutherske Synodal Konferense for Nord-Amerika.

Synodal Konferensen, i hvilken den store Missouri Synode er den egentlige Kjerne, stammer fra den saksiske Udvandring til Amerika i 1838, ledet af Pastor eller, som han da kaldes, Biskop M. Stephan. Pastor Martin Stephan var født den 13de August 1777 i Stramberg i Mähren af fattige, men fromme Forældre. Som Linnedvæversvend kom han til Breslau; der hjalp Professor Scheidel ham, saa han kom til at studere, og efter at have besøgt Universiteterne i Halle og Leipzig blev han 1809 Præst for en lille luthersk Menighed i Haber, Böhmen, og kort efter Præst ved den böhmisk-lutherske Menighed i Dresden; i hans lille Kirke prædikede han om Søndagene Kl. 7 Morgen paa

tydsk og Kl. 10 paa böhmisk. Stephan hævdede med Kraft og Varme den gamle lutherske Lære og Bekjendelse, og ved sin glødende Nidkjærhed vakte han et mægtigt Røre; store Skarer samlede sig om ham, som deres aandelige Fader. Stephan rettede et hensynsløst og sværmerisk Angreb paa Statskirkerne, og han blev af mange betragtet som en Elias; det var mere end Stephan kunde taale. Venner og Fienders Øine var rettet paa ham, og der begyndte at komme ufordelagtige Rygter om ham. I November 1837 blev han afsat fra sit Embede; det var Tegnet fra Gud til Opbrud, som han havde ventet paa, sagde han. Nu lød der et almindeligt Raab om at bryde op og drage til Amerika. Den 4de September 1838 var der indskreven 707 Personer under Stephans Ledelse; blandt dem var der flere unge Bondepiger, som Forældrene vilde forhindre fra at rejse, men forklædte som Damer og unge Studenter slap mange med. Flere Præster sluttede sig til Bevægelsen. De lejede 4 Skibe, „Copernicus", som sejlede 3dje November under Pastor E. M. Burgers Ledelse, „Johann Georg" under Præsterne E. G. W. Keyl og C. F. W. Walther den yngres Ledelse; „Republik" sejlede 12te November under Pastor G. H. Løbers Ledelse, og „Olbers", som sejlede 18de November under Præsterne M. Stephan og O. H. Walther den ældres Ledelse. Stephan optraadte nu som den „af Gud udvalgte Biskop" og fordrede fuld Lydighed. I Amerika blev Stephan anklaget for Synd mod det 6te Bud og blotstillet som en Bedrager. Da det blev bekjendt, prædikede Stephan Søndagen derefter, men der kom kun 2 Tilhørere; han blev afsat og fuldstændig udelukket af Samfundet; siden prædikede han for nogle faa paa Horse Prairie, Illinois, der døde han 1847 under frygtelig Dødskamp, plaget af de skrækkeligste Syner.

Den unge, siden saa bekjendte Præst, Professor Dr. Carl Ferdinand Wilhelm Walther blev nu den Ledende, og med stor Dygtighed ordnede han de vanskelige Forhold. 1847 stiftedes Missouri Synoden, den vokste med en forbausende Hurtighed, man sporede overalt Walthers mægtige Personlighed, med Ihærdighed førte han en mægtig Lærekamp mod de andre Synoder, kun sin egen Retning vilde han anerkjende som ægte luthersk. Missouri Synoden vokste saaledes i Antal, at den maatte deles i 3 Distriktssynoder, men forblev ligefuldt en samlet Synode. Flere Synoder sluttede sig til den strænge Læreretning. De Synoder, som sluttede sig til Missouri, havde et forberedende Møde den 14de til 16de November 1871 i Fort Wayne, Indiana. I 1872 sluttede de sig sammen under Navn af den evangelisk-lutherske Synodalkonferense for Nord-Amerika og holdt sit første Møde i Milwaukee, Wis. Den kom il at bestaa af Missouri, Ohio, Wisconsin, Minnesota, Illinois og den

norske Synode. Det var alle hovedsagelig tydske Synoder, med Undtagelse af den norske Synode. I 1870 dannede der sig en engelsk Konferense i Missouri, som blev optagen. I 1877 sluttede Concordia Synoden i Virginia sig til den, men omtrent et Aar efter opløstes den og blev en Distriktssynode af Ohio Synoden.

Der herskede stor Læreenighed i Synodalkonferensen fra først af, saa neppe noget andet Samfund kunde, som den, pege paa en saadan Enighed i alt; da fremkom der en Lærestrid om Naadevalget, som satte Sindene i Oprør. Professor Dr. F. A. Schmidt angreb Dr. Walther for at føre en calvinistisk Naadevalgs-Lære. I kort Tid var der gjennem Synodalkonferensen en heftig Naadevalgsstrid, hvor der fra begge Sider bestemt hævdedes, at det var det ægte lutherske Stade, og det har vedvaret efter Dr. Walthers Død (7de Maj 1887).

1881 udtraadte Ohio Synoden, og 1883 den norske Synode; det er dog, som det særlig er den norske Synode, hvor Striden har været haardest, og hvor den fortsættes og truer med dens Splittelse.

Synodalkonferensen har ikke alene Synoder i Amerika, men ogsaa Forbindelser i Tydskland og tildels i en australisk Synode. Som fuld Tilslutning til Synodalkonferensen hører dog særlig i Tydskland: „Synoden for den evangelisk-lutherske Frikirke i Sachsen og andre Steder." Den sachsiske Frikirke har en dansk Afdeling, som ledes af Pastor N. P. Grunnet ved Martinskirken i Kjøbenhavn; hans Søn Pastor P. Th. W. Grunnet er den 8de Juli 1888 ordineret af den norske Synodes missouriske Del til Kapellan hos Faderen. En australisk Del under Pastor Th. Heine i Victoria og Pastor Chr. Meyer i Manganni, New Zealand.

Synodalkonferensen driver særlig Missjon blandt Negerne i Amerika, samt har en Israelsmissjon i New York, den har en Emigrantmissjon med et Missjonshus i New York, samt en Missjon i Baltimore og Forbindelse med Hamborg og Bremen.

Den har 3 theologiske Seminarier, 3 Colleger, 7 Academier, 4 Waisenhuse, 3 Hospitaler, 1 Emigranthus og 22 Tidsskrifter.

Oversigt over Synodalkonferensen vil være omtrent saaledes:

Stiftet i Milwaukee, Wisconsin, 10de—16de Juli 1872.

	Synoder.	Præster.	Menigheder.	Kommunikanter.
1873	6	756	1,165	191,134
1874	6	873	1,426	202,285
1875	6	908	1,545	219,563
1876	6	937	1,589	240,324

	Synoder.	Præster.	Menigheder.	Kommunikanter.
1877	7	1,002	1,596	251,377
1878	7	1,079	1,798	279,951
1879	7	2,140	1,859	291,229
1880	7	2,169	1,875	291,447
1881	6	1,206	2,072	291,916
1882	5	1,052	1,792	256,587
1883	5	1,051	1,790	256,587
1884	5	965	1,373	237,817
1885	5	990	1,373	260,266
1886	5	975	1,481	273,259
1887	4	1,094	2,006	297,631
1888	4	1,167	2,257	314,973

Synodalkonferensen bestaar for Tiden af:

Missouri Synoden	stiftet	1847,	har	991	Præster.
Wisconsin Synoden.................	=	1850	=	122	=
Minnesota Synoden	=	1860	=	46	=
Engelsk Konferense for Missouri.......	=	1870	=	10	=

Ialt 4 Synoder 1,169 Præster 2,257 Menigheder og 314,973 Kommunikanter.

Dertil kommer den saksiske Frikirke, med dansk og australisk Afdeling, med 16 Præster. Ialt 1,195 Præster.

Formand: Pastor J. Bading, Sekretær: Pastor T. J. Grosse. Møde i Milwaukee 11te August 1888. Skal møde i St. Paul, Minn., August 1890.

Bekjendelsesstadet er: Guds Ord og den evangelisk-lutherske Bekjendelse af 1580, kaldet Konkordia.

De 4 store Samfund er i alt væsenligt den lutherske Kirke i Amerika. General Synoden er den mest frisindede, og den, som staar venligst overfor den reformerte Kirke; de forende Synoder staar noget lignende, med en Stræben efter mere luthersk Fasthed. General Council indtager et fastere luthersk Standpunkt; det stiller sig helt ud paa luthersk Bekjendelsesgrund, uden at gaa til den stridbare Yderlighed, som særlig findes i Synodalkonferensen. — Saa er der flere uafhængige Synoder, hvis forskjellige Retninger dog nærmest kan indordnes under de store Samfund.

De uafhængige Synoder er følgende:

1.	Ohio Synoden	stiftet	1817,	har	266	Præster.
2.	Synoden for de fra Preussen udvandrede Lutheranere (Buffalo Synoden)	„	1845	„	24	„
3.	Den ev.-luth. Kirke i Amerika (Eielsen)	„	1846	„	6	„
4.	Hauges norsk ev.-luth. Synode (1875–76)		1846	„	48	„
5.	Synoden for den norske ev.-luth. Kirke i Amerika	„	1853	„	175	„
6.	Den tydske ev.-luth. Synode for Maryland			„	9	„
7.	Konferensen for den norsk-dansk ev.-lutherske Kirke i Amerika	„	1870	„	101	„
8.	Den danske ev.-luth. Kirke i Amerika	„	1871–72	„	44	„
9.	Den tydske Augsburg Synode	„	1875	„	30	„
10.	Det danske ev.-luth. Kirkesamfund i Amerika	„	1884	„	16	„
11.	Det islandske ev.-luth. Kirkesamfund i Amerika	„	1885	„	4	„
12.	Immanuel Synoden	„	1885	„	18	„
(13.)	De af den norske Synode udtraadte Antimissouriere			„	110	„
(14.)	Sømandsmissjonen			„	7	„
	Friprœster			„	44	„
(15.)	Norsk-dansk Augustana Synode	„	1860	„	29	„
(16.)	Tydsk Jowa Synode	„	1845	„	241	„
17.	Dertil i den senere Tid Michigan Synoden	„	1858	„	34	„

Som det vil sees, hører de skandinaviske Samfund særlig til de uafhængige Synoder. Tydskerne har en Del Strid; men de skandinaviske Samfund, og særlig den norske Del, har dog været mere sønderreven af Tvedragtens Aand; men det er at haabe, Herren maa nedbryde Adskillelsens Mellemvægge.

Af de skandinaviske Synoder har den svenske Augustana Synode helt sluttet sig til General Council, den norsk-danske Augustana Synode har ladet sig repræsentere, og der har været Udtalelser baade for og imod at slutte sig helt dertil. Den danske Kirke har sendt Hilsen, og en af det islandske Samfunds Præster har faat sin sidste Uddannelse og

Ordination i General Council. Den norske Synode har før fuldt ud været optagen i Synodalkonferensen, og om den end paa Grund af Striden er udtraadt, saa tilhøre dog Størstedelen den med hele sin Aandsretning. General Synoden har før havt den svenske Ansgari Synode, den er opløst; men Nebraska Synoden har siden begyndt at optage flere skandinaviske Præster, saa der synes igjen at skulle blive en skandinavisk Del. Det danske Kirkesamfund staar venligt til den.

Nordmændene staar i forreste Række med Hensyn til Indvandringen og Dannelsen af Menigheder, men Svenskerne med Hensyn til en enig luthersk Kirke.

Den skandinaviske Del skal kortelig omtales i Oversigt.

Den svenske evangelisk-lutherske Augustana Synode.

Professor L. P. Esbjørn staar særlig i Spidsen for den svenske Augustana Synode; der blev dannet Menigheder ved 1848 og 1850. De stod først som en Del af Nord Illinois Synoden. 1860 udtraadte de og dannede den skandinaviske Augustana Synode, da flere norske Præster og Menigheder havde sluttet sig til den. 1870 skilte den norske Del sig fra Svenskerne, for at danne egen Synode; siden har det været en udelukkende svensk Synode, til hvilken der dog har hørt enkelte finske Præster og Menigheder. Synoden har vel havt meget at kjæmpe med; men vor Herre har været med den, saa den har bevaret Aandens Enighed i Fredens Baand. Naar man har nævnt Augustana Synoden, da har man saa at sige med det samme nævnt den svensk-lutherske Kirke i Amerika. Lector P. Waldenstrøms Retning har vel foraarsaget Strid, og det kunde se ud til, at ogsaa den svenske Kirke skulde deles. Herren bevarede den dog i Naade. Svenskerne staar endnu saa samlet som ingen andre i en luthersk Kirke i Amerika, og det er at haabe, det maa altid vedblive at være saaledes. Den har udfoldet en stor Virksomhed og har øvet en udstrakt Missjonsvirksomhed fra New York til San Francisco.

Den er delt i flere Distrikter, særlig: Illinois, Minnesota, Iowa, Kansas, New York, Nebraska og Pacific Konferenserne. Den lægger stor Vægt paa Indremissjonen. Den er endnu den eneste lutherske Synode, som har optaget Missjonen blandt Mormonerne; den har en Missjonskirke i Utah samt et Par Præster og flere Medhjælpere i denne saa højst vigtige Hedningemissjon. Den støtter tillige betydelig General Councils Missjon i Indien. Det var Tanken at faa en Mis-

sjon blandt Indianerne; det synes nu omtrent opgivet. Den har tillige Emigrant- og Sømandsmissjon.

Synoden har et udmærket theologisk Seminar i Rock Island, Ill., 2 Colleger, 3 Academier og Højskoler, 6 Børnehjem, 2 Hospitaler og et 3dje samt Diakonisse Anstalt er nu ved at oprettes. Udgiver 14 Blade og Tidsskrifter, det sidste i Rækken er: „Utah Missjonären", nærmest for Missjonen blandt Mormonerne; Synodens Organ er: „Augustana och Missjonären".

Synoden har 268 Præster, 545 Menigheder og 70,244 Kommunikanter.

Formand Pastor S. P. A. Lindahl, Sekretær Pastor N. Forsander.

Den svenske evangelisk-lutherske Ansgari Synode.

Det var svenske Præster i General Synoden, som traadte sammen og 1874 dannede sig som svensk Ansgari Synode. En Tid gik den godt fremad, den fik sin egen Læreanstalt i Knoxville, Illinois. Derefter kom der en ligesaa hurtig Tilbagegang, hvor Skolen blev opgivet, og tilsidst opløstes Synoden. Lector P. Waldenstrøms Retning vandt en Del Indgang og voldte Splid; det førte til Synodens Deling og til, at den udtraadte af General Synoden ved 1881. Ved 1886–87 blev den helt opløst som Synode; den havde da 35 Præster. Nogle vendte tilbage til General Synoden.

Den svenske evangelisk-lutherske Missjons Synode.

Nærmest fra Ansgari Synoden, samt fra anden Side i yderliggaaende Waldenstrømsk Retning blev den svenske ev.-luth. Missjons Synode dannet; til 1883 blev den nævnt i Listen over lutherske Synoder, og da med 36 Præster. Ogsaa blandt dem har der været Deling i „Missjons Synoden" og „Missjons Venner". Den er siden helt udgaaet af Listen over lutherske Synoder, og har som samlet Synode ikke gjort noget for at hævde, at de er Lutheranere. Særlig ved Congregationalistpræst M. W. Montgomery er de kommen i Forbindelse med Congregationalisterne, og ved deres Seminar i Chicago skal unge Mænd, støttet af Congregationalisterne, uddannes for deres Missjon. Flere af deres Præster og Menigheder gjør endnu Fordring paa at være Lutheranere, andre kalder sig Congregationalister; det er de fælles om at hævde, at de er Frikirken og Guds Barn. Congregationalisterne regner dem i Almindelighed, og vist med god Grund, som hørende til deres Samfund.

Den evangelisk-lutherske Kirke i Amerika.

Den bekjendte Lægprædikant Elling Eielsen stod, efter at være ordineret til Præst i Amerika, i Spidsen for et Samfund, der kaldte sig „den evangelisk-lutherske Kirke i Amerika", et temligt fordringsfuldt Navn; det naade op til at have over 20 Præster; det gik i en noget ensidig og lavkirkelig Retning, med en vis Sky for „lærde Præster". Flere kom dog til at se, at der tiltrængtes flere Forandringer inden Samfundet, og de arbejdede for bedre Samfundsudvikling. Navnet blev forandret til Hauges Synode; men derved traadte Pastor E. Eielsen med nogle faa tilbage i 1875–76 (Eielsen døde 10de Januar 1883). De har holdt sig som et lille Samfund under det oprindelige Navn og regner Samfundets Stiftelse fra 1846. Samfundet har 6 Præster. Samfundets Organ hedder: „Den kristelige Lægmand."

Hauges norske evangelisk-lutherske Synode i Amerika.

Synoden regner sig fra 1846, og stiftet af Pastor E. Eielsen. 1875–76 blev Navnet forandret fra „den evangelisk-lutherske Kirke" til „Hauges norske ev.-luth. Synode". Eielsen selv med nogle faa traadte ud og fastholdt det gamle Navn og Forfatning. Hauges Synode har siden gaat godt frem baade i Antal og sund luthersk Retning. Den har et theologisk Seminar i Red Wing, Minnesota. Synodens Organ er „Budbæreren". Synoden har 55 Præster.

Formand Pastor Ø. Hansen, Sekretær Hr. C. Lillethun.

Synoden for den norske evangelisk-lutherske Kirke i Amerika.

Synoden regner sin Stiftelse fra 1853. En Tid gik den godt fremad i indre og ydre Styrke. Den førte heftige Lærekampe mod andre Synoder, og stod selv som et Eksempel paa Enighed i Læren. Den sluttede sig til Synodalkonferensen, indtil der i Missouri Synoden udbrød en bitter Strid om Naadevalget, som med al sin Heftighed blev optagen indenfor den norske Synode. For at bevare den fra Splittelse, udtraadte den af Synodalkonferensen; men Striden ophørte ikke, den førtes med Lidenskab mellem „Missourierne" og „Antimissourierne", og der fulgte den ene Udtrædelse efter den anden af Præster og Menigheder af Antimissouriernes Retning, og det vedvarer fremdeles.

Synoden har en Indianermissjon i Wisconsin under Tobias Larsen, samt en Missjon i Australien blandt Skandinaverne. Den har en stor

Læreanstalt i Decorah, Iowa, et theologisk Seminar i Minneapolis og et Skolelærer-Seminar i Sioux Falls, Dak. Dens Organ er: „Ev. Luth. Kirketidende".

Synoden har 175 Præster. Den er delt i 3 Distrikter. Formand Pastor H. A. Preus, Sekretær Pastor H. Halvorsen.

Den norske evangelisk-lutherske Augustana Synode.

Efterat flere norske Præster og Menigheder havde staat sammen med Svenskerne i Augustana Synoden, besluttede man i 1870 ved en broderlig Løsning at dele Synoden i en svensk og en norsk-dansk Augustana Synode. Svenskerne forblev som en samlet Synode; men den norske Del skilte sig igjen i Konferensen og den norske Augustana Synode. Den norske Augustana Synode beholdt kun den mindste Del, og den havde en Del at kjæmpe med. Den har siden gaat godt fremad; den har nu et theologisk Seminar i Beloit, Lyon Co., Iowa.

Dens Organ er: „Luthersk Kirketidende". Den har 30 Præster. Formand Pastor A. Wright, Sekretær Pastor J. C. Jensen.

Konferensen for den norsk-danske evangelisk-lutherske Kirke i Amerika.

Ved Delingen af Augustana Synoden i 1870 i en svensk og en norsk-dansk Del efter broderlig Overenskomst opstod der Forviklinger mellem den norske Del, saa der blev to Samfund: „Augustana Synoden" og „Konferensen for den norsk-danske evangelisk-lutherske Kirke i Amerika". Konferensen blev stiftet i St. Ansgar, Iowa, 16de August 1870 med Pastor C. L. Clausen som Formand, og fik den største Del med sig. Den har siden gaat betydelig fremad. Vel har den ikke været fri hverken for indre eller ydre Strid; men der har været en Livsfriskhed over den, saa den er gaat frem under Herrens Velsignelse. Konferensen har et godt theologisk Seminar i Minneapolis, Minnesota. Dens Organ er: „Lutheraneren".

For Missionen har Konferensen virket en Del, særlig har Oldingen Pastor J. P. Gjertsen virket meget for Israelsmissionen, saa der er stiftet en Forening for den; den har en Israelsmissionær, Pastor P. Werber, i Baltimore og en i St. Petersborg, Rusland, Pastor Th. C. Meyersohn, samt en Emissær, som ved Rejser og Foredrag skal søge at vække Interessen for den. Den har taget virksom Del i Hedningemis-

sjonen, og i 1887 udsendte den Pastor J. P. Hogstad og Hustru, som skal virke paa Madagaskar sammen med det norske Missjonsselskab. Konferensen har 101 Præster.

Formand Pastor G. Hoyme, Sekretær Pastor J. Tharaldsen.

De fra den norske Synode udtraadte Antimissouriere.

Da Naadevalgsstriden udbrød begyndte flere Præster og Menigheder at udtræde af den norske Synode. De bliver almindelig benævnt Antimissouriere, de bekjæmper Synodens Naadevalgslære som Kalvinisme. De stod først noget ene, siden har de traadt nærmere sammen som Samfund; der er valgt en midlertidig Styrelse. De har et theologisk Seminar i Northfield, Minnesota. Deres Organ er: „Lutherske Vidnesbyrd." Synodens Børnehjem og Hjem for Gamle maa nu omtrent betragtes som hørende til dem. Der er ca. 110 Præster. Professor Dr. F. A. Schmidt maa betragtes som den ledende.

Den norsk-lutherske Kirke i Amerika har været delt i en 6 Samfund, og det har hindret Arbeidet for Guds Rige; der er mange, som har sukket derunder og bedet og arbejdet for, at det kunde blive anderledes. I 1881 begyndte man at holde Frikonferenser mellem Samfundene, og fra 1885 har der været afholdt flere; ligeledes har der i de senere Aar været afholdt Lægmandsmøder, og det har paa flere Omraader bidraget til, at man er kommen hverandre nærmere. Israelsmissjonen har bidraget til at samle til fælles Arbejde, saa der nu i Komiten er Medlemmer af Samfundene udenfor Konferensen. Missjonen har i det hele været det, som mest har kunnet samle til Samvirken for Guds Rige, Moderkirkens Missjon blandt Hedningerne har faat Støtte fra alle Samfundene. Hvad der dog særlig bidrog til at samle om Missjonen, var Besøget fra Missjonsmarken. I 1884 var Pastor Chr. Borchgrevink og Hustru paa Besøg, og i 1887—88 Pastor A. Valen, siden Pastor E. S. Jørgensen. Konferensen har fremholdt det som Maalet: en enig norsk-luthersk Frikirke, samlet om Guds Ord og den lutherske Børnelære. Mellem Konferensen, Augustana Synoden, Hauges Synode og Antimissourierne har der særlig været forhandlet derom, og Guds Børn beder, der maa opnaas Enighed, saa der bliver en samlet norsk-luthersk Kirke.

Foruden de 6 nævnte Samfund er der norske Præster i andre Synoder, og dels Fripræster. Fra Konferensen er der udgaat og udelukket Præster, som er optagen i Nebraska Synoden af General Synoden;

den har nu flere Præster, saa det synes, der skal blive en skandinavisk, særlig norsk Del.

Den Congregationale Præsteskole i Chicago har ogsaa trukken norske Elever, og det ser ud til, at der fra den vil udgaa Præster, som vil holde paa det lutherske Navn, men dog staa sammen med Congregationalistkirken. Enkelte norske Præster staar som Fripræster af en eller anden Grund.

Fællesmøder i Foreningssagen.

Antimissourierne, Augustana Synoden, Hauges Synode og Konferensen har forhandlet i længere Tid om en Tilnærmelse og Sammenslutning til et Kirkesamfund; „Den norske Frikirke i Amerika" var foreslaat som Navn. Den 15de til 21de November 1888 blev bestemt til Fællesmøde i Pastor N. J. Ellestads Menighed i Scandinavia, Wisconsin. En talrig Kreds fra de 4 Afdelinger mødte frem; Sagens dybe Alvor var udbredt over Forsamlingen, Guds Børn trindt omkring bad for Mødet, og fra det opsendtes Bønner til Naadens Throne om, at Adskillelsens Mellemvægge maatte nedrives og Guds Børn ret maatte slutte sig sammen i de Helliges Fællesskab, og den glædelige Efterretning lyder, at Bønnerne er hørte; de har sluttet sig sammen under Navn af: **„Den forenede norsk evangelisk-lutherske Kirke i Amerika"**; den glædeligste Nyhed i den nordiske Kirkes Udvikling i Amerika; Herren give i Naade, at den maa blive bevaret og være forenet i Aand og Sandhed.

Sømandsmissjonen.

Det norske Flag og den norske Sømand er kjendt overalt, og med Hensyn til med Guds Ord at sørge for sine Sømænd i fremmede Havne gaar den norske Kirke langt i Spidsen for de andre skandinaviske Søsterkirker. Den norske Kirke har en blomstrende Sømandsmissjon med flere Kirker omkring i fremmede Havne, samt en 12 Præster foruden flere Assistenter i sin Tjeneste; de fleste virker dog i Europa. Den danske Kirke har 3 Præster i England og støtter den danske Præst i New York. Den svenske Kirke har 2 Præster udsendt af Statskirken og 6 Præster af Fosterlandsstiftelsen, hvoraf 1 i Amerika, og den finske Kirke har 3 Præster, deraf 1 i Amerika. Den skandinaviske Sømandsmissjon danner saa at sige et eget Samfund i Europa og Amerika, i inderlig Forbindelse med Moderkirken. I Amerika har den norske Sømandsmissjon

en Station i New York med Kirke samt Sømandshjem og 2 Præster, i Quebec-Pensacola med Kirker og Præst; dertil kommer saa Buenos Ayres, Sydamerika, hvor der ogsaa er oprettet Station. Den norske Sømandsmissjon har nu 4 Præster i Amerika. Den finske Sømandsmissjon har Station og Præst i New York. Den svenske Fosterlandsstiftelse har Sømandspræst i Boston, der tillige er Præst i Augustana Synoden. Den danske Præst i New York staar ligeledes i den danske Sømandsmissjons Tjeneste. Den skandinaviske Sømandsmissjon maa nu nævnes som en Del af den lutherske Kirkes Virksomhed i Amerika; den har saaledes 7 Sømandspræster (4 norske, 1 dansk, 1 finsk og 1 svensk).

Den danske evangelisk-lutherske Kirke i Amerika.

Den 7de og 8de October 1869 blev der i Odense dannet: „Udvalget for at fremme Evangeliets Forkyndelse blandt Danske i Nord-Amerika"; det kom til at bestaa af Pastor J. Møller, Odense, Pastor J. Clausen, Ryslinge, Pastor Dr. L. Helveg, Odense, Pastor G. Strøm, Marslev, og Kammerraad Plesner, Godsforvalter paa Hellerup. De første, som blev udsendte, var i Foraaret 1871 Pastor A. C. L. Grove-Rasmussen (nu Præst for Allerup og Davinde, Fyen), Indre-Missjonær A. S. Nielsen (nu Præst i Chicago) og Missjonselev R. Andersen (nu Præst i Brooklyn, New York); de landede i New York den 13de Juni 1871. Uden at være udsendt var noget forud ankommen Pastor N. Thomsen, før Missjonær i Indien, og bleven Præst i Indianapolis, Indiana, samt Missjonær Adam Dan, som Menigheden i Racine, Wis., havde kaldt fra Jerusalem; han tilligemed sin Brud var ankommen til Amerika lige før Udvalgets Udsendinge. Dan blev ordineret af Pastor J. Müller-Eggen. Pastor Grove-Rasmussen rejste hjem, efter at han paa en Rundrejse havde søgt at faa vide, hvor der var flest Danske. Den 17de November 1871 blev A. S. Nielsen ordineret i St. Ansgar Kirke, Iowa, af Konferensens Formand Pastor C. L. Clausen (dansk) til Præst i Cedar Falls, Iowa, (samtidig ordineredes de norske Kandidater J. A. Berg og O. Amundsen). R. Andersen tilbragte et Skoleaar ved Augsburgs theologiske Seminarium i Marshall, Dane County, Wis. Efter Examen blev han ordineret i Waupaca, Wis., den 26de Juni 1872 til Præst for Menigheden der af Pastor A. S. Nielsen, assisteret af Præsterne A. Dan og N. Thomsen. Det første danske Præstemøde, bestaaende af 4 Præster. I September 1872 blev der i Neenah, Wis., stiftet: „Kirkelig Missjonsforening" af Præsterne A. Dan, N. Thomsen

og R. Andersen samt flere Lægmænd, og begyndt Udgivelsen af „Kirkelig Samler". Samtidig den 8de September 1872 ordinerede Pastor A. S. Nielsen i Cedar Falls, Iowa, Lærer A. L. J. Søholm til Præst i Perth Amboy, New Jersey. I Juli 1873 ankom Pastor J. A. Heiberg og Hustru. Han var den første theologiske Kandidat fra Universitetet og ordineret den 14de Maj 1873 af Biskop H. L. Martensen til Præst i Chicago. (Han er nu Provst og Præst i Odense samt Formand for Udvalget). I Danmark blev oprettet en Præsteskole, først i Ryslinge, siden i Askov og sidst i Kjøbenhavn sammen med Missjonsskolen for Hedningemissjonen; derfra er der udgaat en Del, som er Præster i Amerika. Af Præster, som er Kandidater fra Universitetet, er udsendt Pastor H. Rosenstand (nu Præst i Eltang), Pastor J. Holm (som var Præst paa Sjælland, før han udsendtes, nu Præst i Vadum), Pastor M. Th. Chr. Lyngby (nu Præst for Simested og Thestrup) og Pastor Th. Helveg, Forstander for Præsteskolen i West Denmark, Wis. Da der nu er oprettet et theologisk Seminar i Amerika, er Præsteskolen i Danmark nedlagt. 1874 blev Navnet forandret til „Den danske evangelisk-lutherske Kirke i Amerika". Samfundet har under Herrens Velsignelse gaat godt fremad, om det end har havt sine Kampe udadtil og indadtil paa Grund af forskjellige Retninger. Samfundet har et theologisk Seminar for Tiden i West Denmark, Wis., og 4 Højskoler samt et Børnehjem i Chicago. En Emigrant- og Sømandsmissjon i New York, som tillige støttes fra Danmark. I Missjonssagen har den støttet Moderkirkens Hedningemissjon blandt Tamulerne, Santhalerne, samt i det smaa General Councils blandt Teluguerne, og senere den nylig begyndte Karen-Missjon; Karen-Missjonær Pastor H. J. Knudsen og Hustru er begge udgaaet fra den danske Menighed i Amerika. En Missjon blandt Mormonerne i Utah har ofte været paatænkt, men til den sidste Tid har det maattet nøjes med at virke for at faa den paabegyndt. Pastor G. E. Sass paa New Zealand, Australien, har tilskreven Menigheden i Danmark samt til Amerika, han haabede at kunne drage til Utah for der at begynde en Virksomhed; enkelte andre Præster har ogsaa tænkt paa en Virksomhed blandt Mormonerne. Som der saaledes fra flere Sider har været tænkt paa de mange Landsmænd, nedsunkne i det ny Hedenskab, er man i den senere Tid uventet kommen i venlig Forbindelse med en dansk Mand, som i flere Aar har virket som Missjonær blandt Mormonerne og nu er ordineret til Præst, Pastor F. W. Blohm, født den 19de Juni 1852 i Marslev ved Odense. I atten Aars Alderen blev han indhyllet i Mormonismen og forlod Danmark 19de Juni 1874. I Utah kom han ved Guds Naade til Sand-

hedens Erkjendelse, forlod Mormonerne og sluttede sig til Presbyterianerne, som paa den Tid var det eneste kristelige Samfund, hvor han var. Han har siden studeret samt virket som Missjonær, og blev den 25de August 1888 ordineret til Præst i den amerikanske Presbyterian Kirke. Han holder nu dansk Gudstjeneste i Salt Lake City, ved hvilken benyttes den dansk-lutherske Salmebog, ligesom hans hele Virksomhed staar i venligt Forhold til den dansk-lutherske Kirke, og der ventes nærmere Sammenslutning.

Samfundets Organ er: „Kirkelig Samler".

Samfundet har 44 Præster. En dansk Fripræst, tidligere Medlem, staar det meget nær.

I den Argentinske Republik, Sydamerika, er en dansk Præst.

Formand Pastor A. L. J. Søholm, Viceformand og Sekretær Pastor J. Pedersen, Ordinator Pastor A. S. Nielsen.

Det danske evangelisk-lutherske Kirkesamfund i Amerika.

I den norsk-danske Konferense var der en Tid flere danske Præster, som siden paa en broderlig Maade løste Forbindelsen; man haabede, de havde sluttet sig til den danske Kirke; men 1884 dannede de eget Samfund under Navn af „Det danske evangelisk-lutherske Kirkesamfund i Amerika" med Pastor A. M. Andersen som Formand. Samfundet har havt en Udsending i Utah, Pastor H. Hansen, for at se, om der kunde begyndes en Missjon blandt Mormonerne; der er endnu ingen paabegyndt. Det støtter Moderkirkens Hedningemissjon. Det har et theologisk Seminar i Blair, Nebraska; men har ogsaa havt Studenter ved den congregationalistiske Præsteskole i Chicago. Samfundets Organ er: „Kirkebladet". Det har 16 Præster.

Formand Pastor G. B. Christiansen, Sekretær Pastor H. P. Bertelsen.

Det er at haabe, hvad der skiller de to danske Samfund, maa fjernes, saa de kan slutte sig sammen til fælles Arbejde for Guds Rige i en dansk-luthersk Kirke i Amerika. De staar hinanden saa nær og burde være forenede, og med Guds Hjælp vil den Tid ikke være fjern, da de er det, og derom beder Guds Børn

---

Pastor P. C. Trandberg, som i sin Tid udtraadte af den danske Folkekirke og stiftede en Frikirke, men siden traadte tilbage, kom til Amerika 1882. Han stod som Fripræst, dog venligt til den danske

Kirke. Siden traadte han i Forbindelse med Congregationalisterne og blev Professor ved deres Seminar i Chicago. Han staar venligt til det danske Kirkesamfund. Han holder paa det lutherske Navn, skjønt i Congregationalisternes Tjeneste. Det synes, som der ved hans Ledelse skal dannes et andet Samfund, Løsnet er „hellige Menigheder" med dansk-norske Præster, og tildels Forbindelse med svenske Missjonsvenner, hvoraf idetmindste nogle vil gjøre Fordring paa at høre til den lutherske Kirke.

Den danske Kirke har i Westindien paa Øerne St. Thomas, St. St. Jan og St. Croix 3 danske Præster under Sjællands Biskop.

I Grønland: 4 danske Præster 3 indfødte Præster samt 4 a 6 indfødte Kateketer, ligeledes under Sjællands Biskop.

I Sydamerika: Tandil, Argentinen, er 1 dansk Præst.

Det islandske evangelisk-lutherske Kirkesamfund i Amerika.

Det blev stiftet 25de Januar 1885. Samfundet har 4 Præster; dets Organ er: „Sameiningin".

Formand Pastor Jon Bjarnason, Sekretær Pastor F. J. Bergmann.

Finske lutherske Præster og Menigheder.

I svensk Augustana Synode har der været nogle faa finske Præster, og ligeledes i de norske Samfund. Den finske Sømandsmissjon har faat Præst til New York, og der ventes finske Præster til finske Menigheder. For Tiden er der en 8 a 10 finske Præster; der udgives et kirkeligt Organ: „Walwoja". De finske Lutheranere vil formodentlig slutte sig sammen til et Samfund.

De finske „Hihhuliter" (Laestadianer) gjør ogsaa Fordring paa at være Lutheranere; de har ogsaa enkelte Præster og Menigheder.

Den skandinaviske Afdeling vil ialt have en 800 Præster.

I Forbindelse særlig med General Council er der nogle faa bøhmisk-ungarnske Menigheder (Slavoaker) med et Par Præster.

I Forbindelse med Synodalkonferensen er en fransk Menighed og Præst, som tillige udgiver et fransk Kirkeblad.

Den lutherske Kirkes Størrelse i 1888 er: 59 Synoder, 4,406 Præster, 7,545 Menigheder og 1,033,367 Kommunikanter. Nogle mindre Synodeforbindelser og Fripræster ikke helt medregnet. 30 theologiske Seminarier, 27 Colleger, 33 Academier og andre Læreanstalter, 11 Kvindeseminarier, 50 Børnehjem, Hospitaler, Asyler, 4 Diakonissestiftelser, 1 Sømandshjem og andre Velgjørenheds-Anstalter, 50 engelske Kirkeblade og Tidsskrifter, 56 tydske, 22 norske, 15 svenske, 4 danske, 1 islandsk, 1 finsk og 1 fransk.

Guds Ord bliver forkyndt paa engelsk, tydsk, dansk, norsk, svensk, islansk, finsk, bøhmisk (slavonisk) og fransk. Evangeliet lyder saaledes i Amerika paa flere Folks Tungemaal. Herren har givet den lutherske Kirke en stor Gjerning at udrette; maatte den kun ret faa Naade til at være og blive tro!

Endnu kan nævnes: „Den evangeliske Synode for Nord Amerika"; unert Synode, den omfatter baade Lutheranere og Reformerte; den staar som et eget Samfund og udenfor den lutherske Kirke; men bør dog nævnes, da der ogsaa findes Lutheranere, og den i meget staar mere kirkeligt end flere, der vel holder paa det lutherske Navn, men er vegen fra den lutherske Aand. Synoden har 624 Præster og udfolder en stor Virksomhed, den har Hedningemissjon i Bisrampur og Raipur, Indien. Har et Seminar, Waisenhus og Hospital i St. Louis, Missouri, og et Forberedelses-Seminar i Elmhurst, Ill.

Formand Pastor J. Zimmermann, Viceformand Pastor J. Grunert, Sekretær Pastor C. L. Schild, Kasserer Pastor R. Wobus.

En Menighed og Præst i Brooklyn, N. Y., kalder sig Luthersk-Methodist, og der kunde sikkert nævnes mange, som paa en eller anden Maade vel heder luthersk, men er langt fra luthersk Aand og Lære.

Brødremenigheden (Unitas Fratrum) eller Hernhutterne er en selvstændig Kirkeafdeling; men, særlig i lutherske Lande, anerkjender de den Augsburgske Konfessjons 21 Artikler, saa de kaldes undertiden: „Brødrene af den Augsburgske Konfessjon". De begyndte Missjon i Amerika 1741; nu har de et theologisk Seminar i Bethlehem, Penn., et Kvindeseminar og nogle mindre Anstalter for Drenge og Piger, tydsk og engelsk Kirkeblad og Boghandel. 2 Biskopper (der hævder apostolisk Rækkefølge, uden at lægge særlig Vægt derpaa), 101 Præster (Præster og Diakoner), 94 Menigheder, deraf 3 Indianermenigheder. Der er enkelte skandinaviske Præster og Menigheder. Den hele Brødrekirke har 150 ordinerede og 24 uordinerede Missjonærer og 161 Søstre. En Del af dem virker

i Labrador, Grønland og Vestindien. Der er enkelte Skandinaver. Biskopper A. A. Reinke og Henry J. Van Vleck.

Ser man ud over den lutherske Kirkes Historie, fra den begyndte under trange Kaar i Amerika, da har Herren forunderlig været med og lagt sin Velsignelse til dens Virksomhed; den har havt og har fremdeles en stor Opgave; ingen anden Kirkeafdeling har saaledes faat den Opgave, paa de forskjellige Tungemaal, at bringe Guds rene Ord og Sakramenter frem blandt Folkene, og har den end Rige og Mægtige i sin Midte, saa er den dog særlig henvist til at prædike Evangeliet for de Fattige, den er særlig henvist til at tage sig af de mange fattige Indvandrere, som kommer til Amerika, for der at søge sig et Hjem. Herren har været naadig og trofast, saa der maa udbrydes: Min Sjæl, lov Herren og glem ikke alle hans Velgjerninger! (Sal. 103, 2.). Men har den lutherske Kirke været saa tro, som den skulde, overfor de mange og store Opgaver? Der maa det nok siges: Os tilkommer det vore Ansigters Blussel (Dan. 9, 7; Esra 9, 6.). Herren kommer (1 Kor. 16, 22.). Herren er nær (Filip. 4, 5.), saa lød det i den apostoliske Kirke, og saa skal det lyde indtil Dagen bryder frem, og vi ser ham, vor Herre og Frelser, kommer omgiven af sine mange tusinde Hellige (Judæ. 14.), som har sagt: Se, jeg kommer med Skyerne (Aab. 1, 7.). Kirkens og hver enkelt Kristens hele Stræben skal være en Forberedelse til at være rede til, naar det lyder: Se, Brudgommen kommer! at kunne gaa ham imøde (Matth. 25, 6.). Har man altid husket paa, naar Brudgommen tøver, saa kommer det af, at han vil, Evangeliet skal prædikes for alle Folk? (Matth. 24, 14.). Har man rigtig sagt: Ja, Herre, vi vil paa dit Ord (Luk. 5, 5.) gaa ud og kristne Folkeslagene (Matth. 28, 19; Mark. 16, 15–16.), vi vil skynde os at arbejde, medens det er Dag (Joh. 9, 4.), saa du snart kan komme og samle alle dine i de Frelstes Menighed (Aab. 7; 21; 22.).

Den lutherske Kirke har ikke altid husket dette, det er som Tanken om, at Herren kommer, at alle Tings Ende nærmer sig (1 Peter 4, 7.) er trængt meget tilbage i den. Maa ikke den lutherske Kirke i hellig Alvor lytte, naar Herren siger: Men dersom nogen ond Tjener vilde sige i sit Hjærte: min Herre tøver at komme; og begynde at slaa Medtjenerne, men æde og drikke med de Drukne: saa skal den Herres Tjener komme paa den Dag, som han ikke forventer, og paa den Time, som han ikke ved, og slaa ham sønder og give ham sin Del med Øienskalke; der skal være Graad og Tænders Gnidsel (Matth. 24, 48–51.). Den onde Tjener har visselig hvisket i mangt et Hjærte: Herren tøver,

hvad bliver der af Forjættelsen (2 Petr. 3, 4.), se derfor, hvormange af Medtjenerne der slaas! se hvor de æder og drikker med de Drukne! Tvedragten og Spliden er trængt ind og har skilt Medtjener fra Medtjener; Verdsligheden har trængt ind og sløvet Kristenlivet, mange skikker sig lige med denne Verden (Rom. 12, 2.). Man agter ej Tidernes Tegn, man ved ej, Timen nærmer sig, da Herren kommer. Jesus tøver! men hør, han beder den store Ypperstepræst for sin Kirke: at de alle maa være et, ligesom du, Fader! i mig og jeg i dig, at de skulde være et i os, at Verden skal tro, at du har udsent mig (Joh. 17, 21.). Bed med! Lad Tvedragten fare, spørg om Timen, sku efter Dagen, da han kommer, og tag som Et fat paa de mange store Opgaver, som ligger for, og som endnu skal udrettes, før han kommer. Kun en lille Tid, saa kommer Jesus, og der skal blive en Hjord, en Hyrde (Joh. 10, 16.).

O tænk, naar engang samles skal
De Frelstes Menighed
Af alle Folkeslægters Tal
I Himlens Herlighed!

O tænk, naar Herrens Vidnehær,
Hans Tjenere paa Jord,
De Millioner møde der,
Som hørte deres Ord!

O tænk dog, hvilken Jubellyd —
En Strøm af Kjærlighed!
Tænk, hvilken Tak og Pris og Fryd
Og Salighed og Fred!

O Gud, hvad er din Naade stor!
Os alle til dig drag,
At vi kan staa blandt Frelstes Kor
Paa denne Høitidsdag!

(W. A. Wexels.)

[Kilder: Professor M. L. Stoever: Our General Synod; The General Synod i Evangelical Review, 5 Bind; Pastor S. E. Ochenford: The Lutheran Church in America i Lutheran Church Review 1885; Professor Dr. A. Späth: Das General Council (engelsk i Lutheran Church Review 1885 samt Særtryk); Professor Dr. H. E. Jacobs Foredrag: Den lutherske Kirkes Historie; Professor Dr. E. L. Hazelius: History of the American Lutheran Church; Pastor J. F. Köstering: Auswanderung der sächsischen Lutheraner in Jahre 1838; Pastor Chr. Hochstetter: Die Geschichte der evangelisch-lutherischen Missouri Synode in Nord Amerika und ihrer Lehrkampfe; Pastor O. J. Hatlestad: Historiske Meddelelser om den norske Augustana Synode; Præsterne C. O. Brohaugh og J. Eisteinsen: Kortfattet Beretning om E. Eielsens Liv og Virksomhed; Lutherischen Calender 1861—88; The Lutheran Almanac 1864—88; Lutheran Yearbook & Historical Quarterly 1884—88; Amerikanischer Kalender; Evangelisher Kalender 1889; Loosungen (Anhang) 1889; Pastor R. Andersen: „Emigrantmissjonen" og „Israelsmissjonen"; Aarsberetninger og Efterretninger i kirkelige Blade, særlig de fra de skandinaviske Synoder, m. fl., samt Meddelelser fra forskjellige.]

Indhold.

Billederne.

(Indbundet ved de anførte Paginaer.)

Billeder og Vignetter trykt i Teksten.

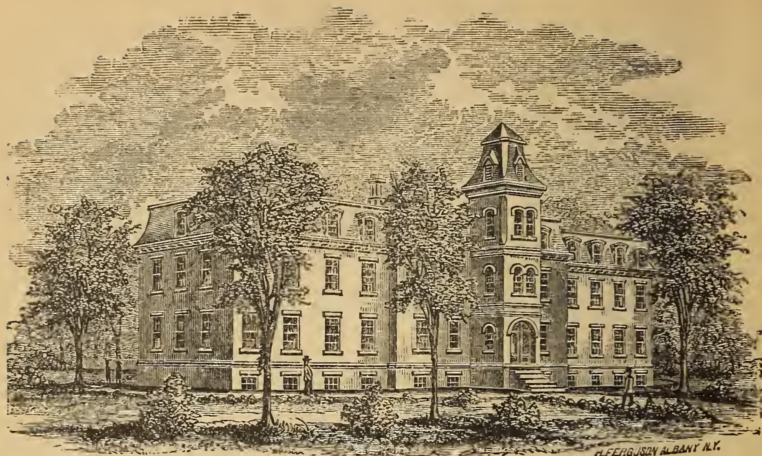
Rettelser og Tilføjelser.

Side 64: Bøhn, læs Bøhme. Side 126 staar under Billedet af Philadelphia: 1662, læs 1682. Side 228: 1851, læs 1751. Side 229 staar: 12 theologiske Doktorer, læs 2 theol. Doktorer. Side 451: Pastor C. F. E. Stohemann, læs Stohlmann. Efter Side 140 er Bogens Plan forandret en Del; det er mere biografiske Skildringer end forud, og det er gjennemført derfra med at sætte Pastor, Kateket o. s. v. foran Navnet. Side 254 er det forglemt, der skulde staa Pastor Lucas Rauß. I grammatikalsk Henseende tiltrænges der flere Rettelser, særlig gjælder det 1ste Hefte, der forøvrigt, om Bogen finder Afsætning, snart maa optrykkes, og haabes da i forbedret Udgave. Der er sikkert en Del andre Rettelser med Hensyn til Navne og Aarstal, som det trods al Umage ikke har været muligt at faa helt nøjagtige; dog, i Forhold til Arbejdet og Vanskeligheden ved at samle det spredte Materiale, vil der ikke være mange. Det har heller ikke været muligt at faa Præstelisten aldeles nøjagtig, men eftersom der drages mere frem af Kirkehistorien, vil der sikkert komme flere Ting frem, som kaster Lys over meget, som nu er dunkelt, saa der paa et senere Tidspunkt kan meddeles en Del flere Oplysninger og Rettelser af flere Unøjagtigheder. Ved Forglemmelse er et enkelt Navn ikke kommen med, der skulde saaledes under Pennsylvania-Synoden have været en lille Biografi af Dr. Demme; nu maa her nøjes med følgende i al Korthed:

Pastor Dr. Carl Rudolph Demme er født den 10de April 1795 af Forældrene Pastor Dr. Hermann Gottfried Demme og Hustru Frederica, f. König, i Mühlhausen, Thuringia, hvor Faderen var Superintendent, senere General-Superintendent i Altenburg. Sønnen studerede i Altenburg, Göttingen og Halle. Han gik senere i Krigstjeneste og blev saaret ved Waterloo. 1818 kom han til Amerika og fik Licence 1819. Han virkede til Velsignelse i flere Menigheder, samt som Professor i Columbus, Ohio, og Gettysburgh. 1832 blev han Doctor i Theologie. De sidste Aar var han meget svag; han døde den 1ste September 1863. Han var gift med Pastor Dr. F. D. Schäffers eneste Datter; de havde 11 Børn, 5 Sønner og 6 Døttre.

Side 630 skulde der om „det danske ev.-luth. Kirkesamfund" været tilføjet, at det ogsaa støtter Israelsmissionen, og til Moderkirkens Tamul- og Santhalmissjon er der efter Samfundets Størrelse indkommen betydelige Bidrag, som vidner om varm Kjærlighed for Herrens Sag. Samfundets første Formand var Pastor H. Hansen; det har ligeledes havt Studenter ved Augsburg Seminar.

I Forsomren 1889 har lutherske Negre i Sydstaterne sluttet sig sammen til en kulørt Synode i Forbindelse med de Forenede Synoder i Syden under Navn af: „Alpha Synode for den evangelisk-lutherske Kirke i Amerika."

Hartwick Seminarium.

Otsego Co., New York.

(Hartwick Synoden af General Synoden). Den ældste lutherske Præsteskole i Amerika og et af de ældste Academier. Pastor Dr. A. Hiller er Forstander for det theologiske Seminar, Pastor J. Pitcher, A. M., for Academiet.

Academiet er baade for mandlige og kvindelige Elever.

Gettysburg Seminarium.

Gettysburg Seminarium.

(General Synoden.)

Den næst ældste lutherske Præsteskole i Amerika. Der er 5 Professorer: Doctorerne Valentine, Hoy, Wolf, Richard og Morris.

Professor Dr. M. Valentine, Forstander.

Derfra udgives:

THE LUTHERAN QUARTERLY

af Professorerne Dr. theol. E. J. Wolf og Dr. phil. P. M. Bikle. $3.00 for Aaret. Et godt Tidsskrift.

LUTHERAN HISTORICAL SOSIETY,

stiftet 25de Maj 1843 i Baltimore, Md., har sit Arkiv i Gettysburg. Ethvert Skrift, som udkommer indenfor den lutherske Kirke i Amerika, burde sendes dertil, det vil have stor Betydning for den lutherske Kirkes Historie. Skrifter sendes til:

Pastor, Professor Dr. theol. C. H. Hoy.

Det ny theologiske Seminar, Mount Airy,

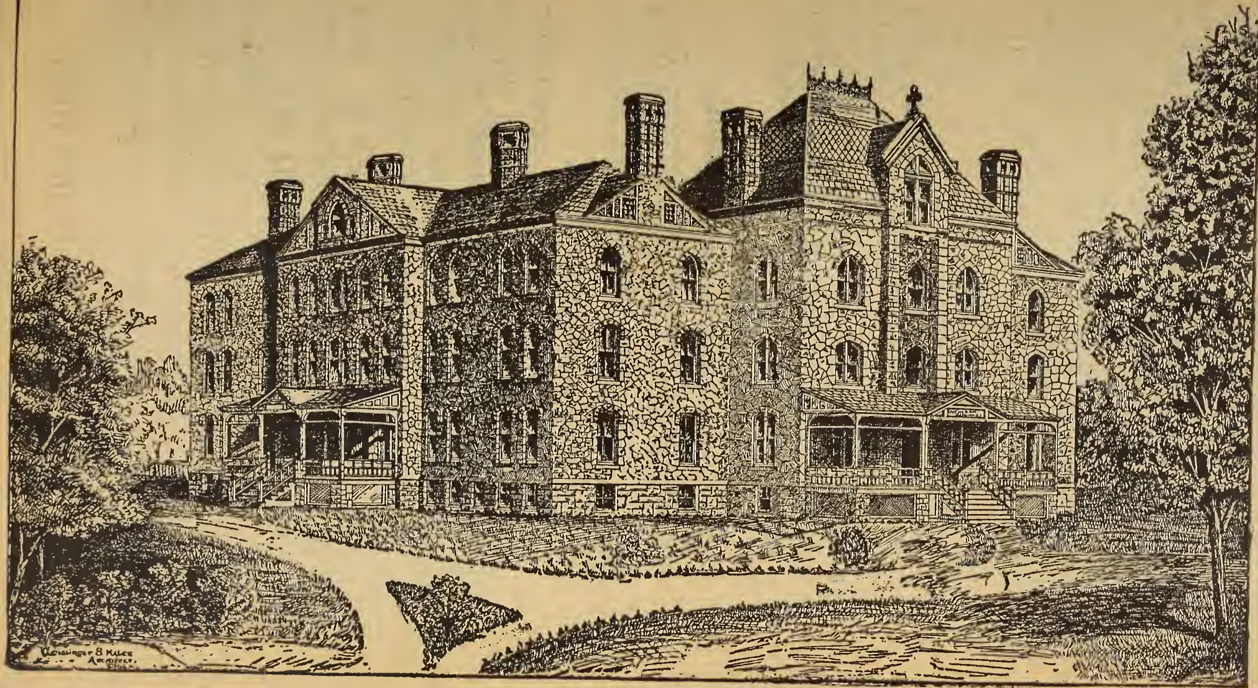
Philadelphia, Pennsylvania.

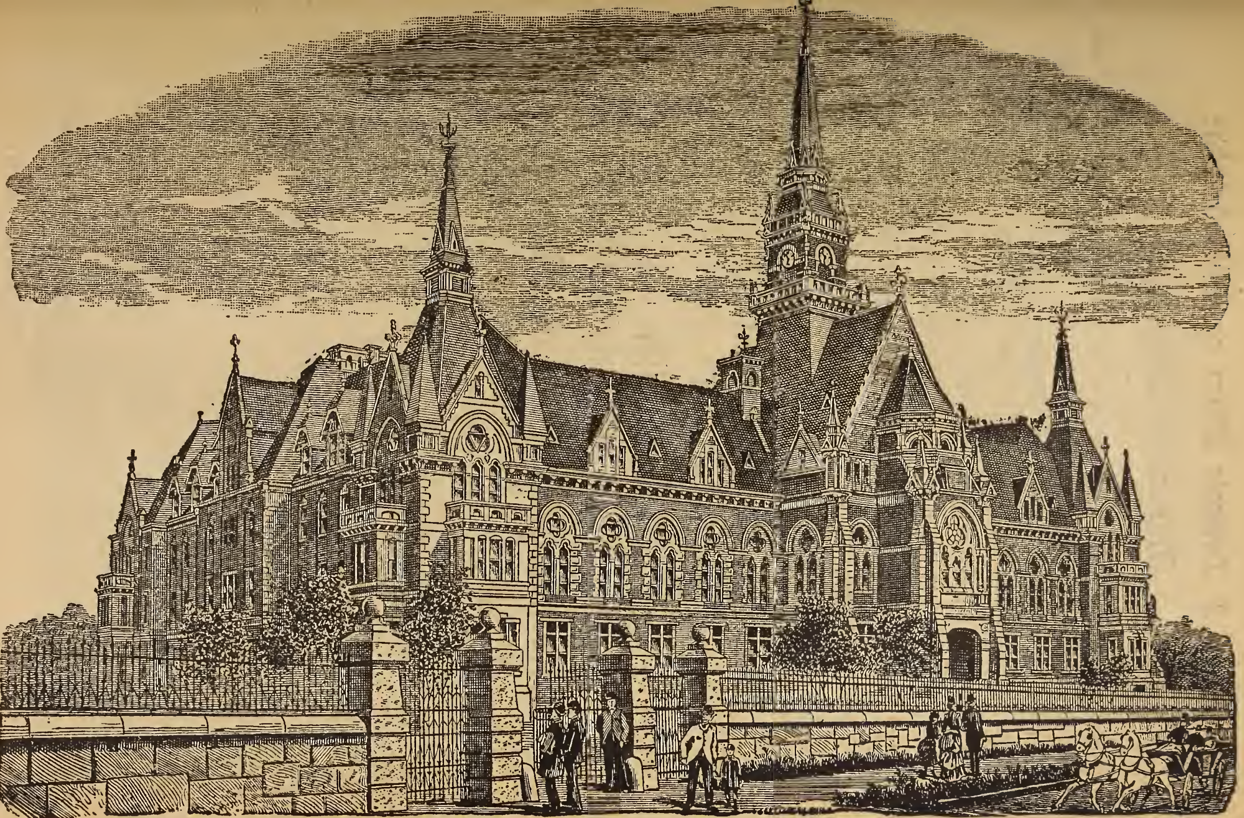
Det theologiske Seminar i Philadelphia hører under Pennsylvania Synoden (General Council). Det blev oprettet i 1864; siden er der udgaat derfra 330 unge Mænd for at prædike Evangeliet. Følgende er Professorer ved Seminariet:

Pastor Professor C. W. Schäffer, D. D., L. L D.
" " W. J. Mann, D. D., L. L. D.
" " A. Späth, D. D.
" " H. E. Jacobs, D. D.

Pastor Dr. C. F. Schäffer var Professor fra 1864 til sin Død 23de November 1879, Pastor C. P. Krauth, D. D., L. L. D., fra 1864 til sin Død Januar 1883, Pastor G. F. Krotel, D. D., L. L. D., fra 1854 til 1868, da han resignerede. Foruden Seminariets egen Bogsamling har det efter Dr. Krauths Død tillige faat hans store Bogsamling, der var en af de største private Samlinger i Amerika. Flere Skandinaver har studeret og taget Examen der, og naar den ny Seminarbygning snart tages i Brug, vil sikkert langt flere unge Mænd søge til denne Præsteskole.

Mount Airy Seminar, Philadelphia, Pennsylvania.

Mary J. Drexels Hjem og Philadelphia Diakonisse-Moderhus.

Mary J. Drexels Hjem og Philadelphia Diakonisse-Moderhus.

—o—

Hr. John D. Lankenau har med stor Gavmildhed skjænket store Summer til Philadelphia Hospital, til Opførelse af Hospitalsbygningen m. m., og i Forbindelse dermed bygget Diakonissestiftelsen. Det er til Minde om hans afdøde Hustru og Datter.

Pastor Dr. A. Späth, Forstander.

Pastor A. Cordes, Diakonissestiftelsens Præst.

Poplar Street, near 22nd Street, ———— PHILADELPHIA, PENN.

Pastor J. Müller-Eggen:

Konfirmationen.

Pris portofrit: Heftet 17 Cents

Forlovelsen.

Pris portofrit: Heftet 18 Cts., i Shirtingsbind 23 Cts.

Kvindens Forhold til Manden.

Pris portofrit: Hef'tet 43 Cts., i Shirtingsbind 53 Cts.

Opmærksomheden henledes paa ovennævnte Afhandlinger af Pastor J. Müller-Eggen; særlig er „Forlovelsen" og „Kvindens Forhold til Manden" et Alvorsord til vor Tid. Der er saa megen Løshed og Lethed blandt Ungdommen med Hensyn til den for Livet saa betydningsfulde Sag Forlovelsen, at der trænges til, der tales et Alvorsord om ret at beraade sig med Gud og sit Hjærtelag; maatte det kun blive læst og alvorligt lagt paa Hjærte. Ikke mindre gjælder det med Hensyn til Kvindens Forhold til Manden i en Tid, hvor man taler og skriver saa meget om Kvindens Frigjørelse. Der er visselig en Berettigelse i meget af hvad der føres frem angaaende Kvindesagen, og der er mange Omraader, hvor Kvinden tiltrænger en bedre Stilling; men der er visselig endnu langt mere i hvad der føres frem, som ikke bliver til Frigjørelse, men kun til Tøjeløshed, et Oprør mod den af Herren bestemte Ordning, saa alt vil blive „forrykket og fordærvet" baade i Ægteskabet og i Samfundslivet. I Guds Ords Lys klarer Pastor Müller-Eggen godt Kvindens Forhold til Manden, og bliver det taget alvorligt til Hjærte, da vil Forholdet visselig blive langt bedre end det nu er paa mange Steder.

Faas hos ☞ Lutherforeningens Boghandel,
140 W. Indiana St., CHICAGO, ILL.

Og hos ☞ L. Swenson,
Konferensens Forlagsforenings Boghandel,
Augsburg Seminary,
MINNEAPOLIS, MINN.

Roanoke Flod og Dal. Alleghany Bjerge. Vest Hal. Hovedbygning. Øst Hal. Bibliothek.

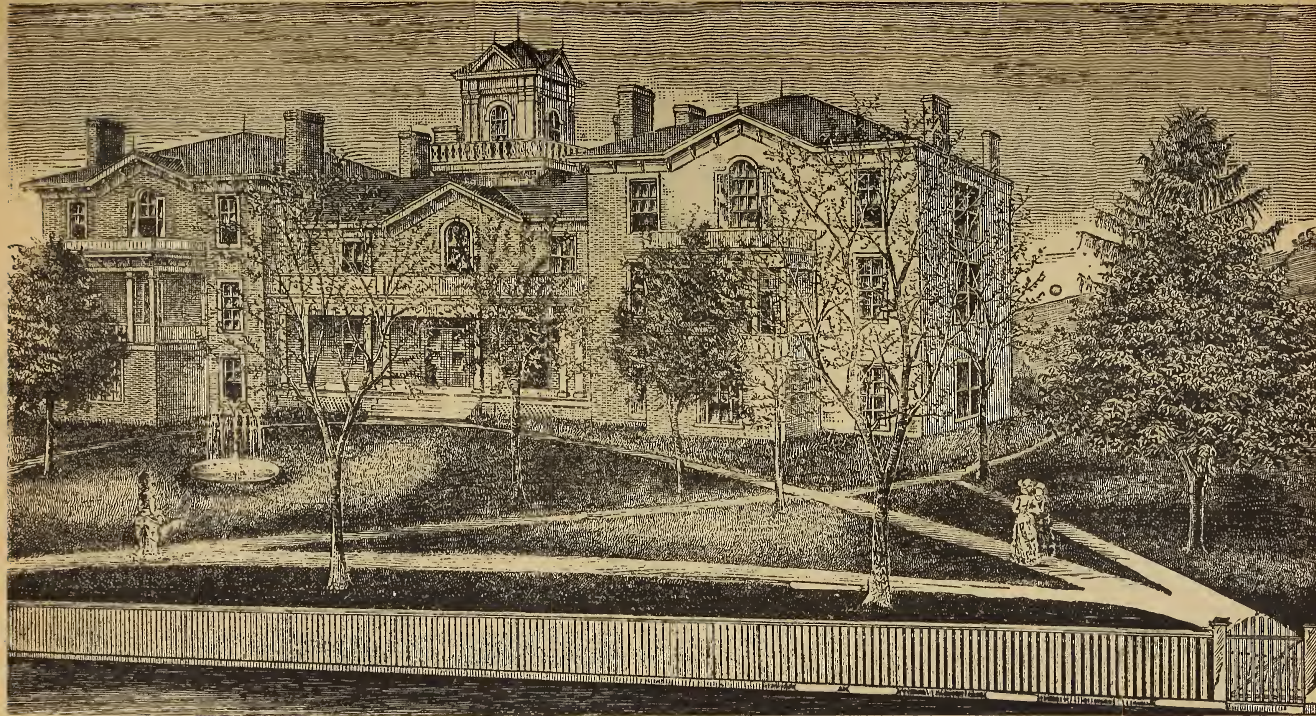
(Bygningerne af Mursten; 313 Fod lige fra Hovedbygningen til Vejen.)

ROANOKE COLLEGE.

HAGERSTOWN SEMINAR FOR KVINDER, HAGERSTOWN, MD.

(General Synoden). Pastor, Professor C. L. KEEDY, A. M., M. D., Forstander.

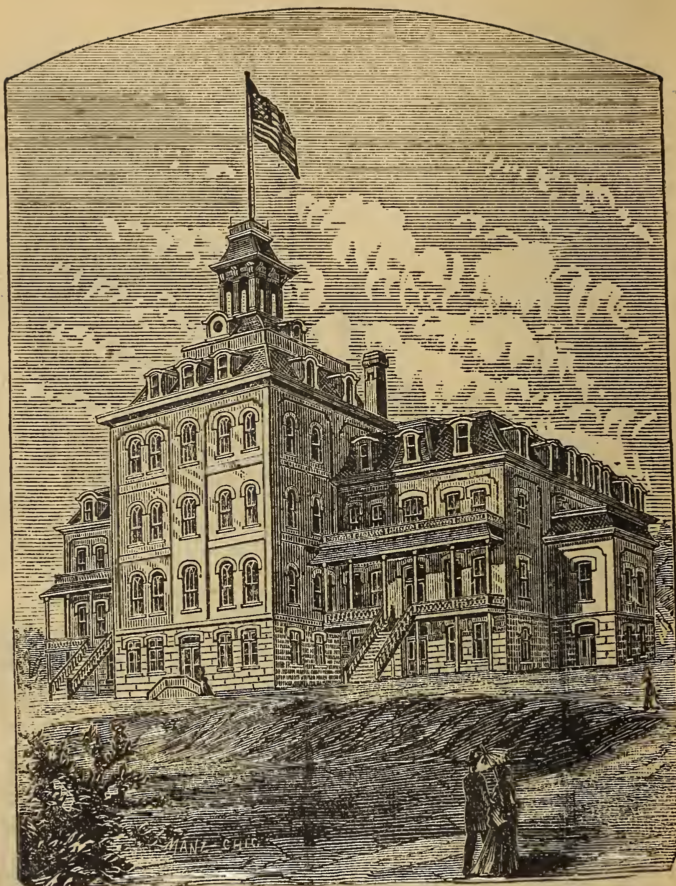
STAUNTON SEMINAR FOR KVINDER, STAUNTON, VIRGINIA.

(Yirginia Synoden af De Forenede Synoder i Syden.) Pastor, Professor JAMES A. WILLIS, A. M., Forstander.

WARTBURG THEOLOGISKE SEMINAR, DUBUQUE, IOWA.

Den tydske Iowa Synodes ny Præsteskole. Fuldført 1889. Pastor Dr. Geo. Fritschel, Forstander.

Augustana theologiske Seminar, Rock Island, Ill.

(Den svenske Augustana-Synodes gamle Præsteskole.)

Pastor, Professor Dr. T. N. HASSELQUIST, Forstander.

Opmærksomheden henledes paa, at der i Löbet af 1889 vil udkomme en Historie paa Engelsk om den lutherske Kirke i Amerika under fölgende Titel:

"*The Lutherans in America. A Story of Struggle, Progress, Influence and marvelous Growth. By Edmund Jacob Wolf, D. D. With an Introduction by Henry Eyster Jacobs, D. D. New York: J. A. Hill & Company, 44 East 14th St. 1889.*"

Augustana theologiske Seminar, Rock Island, Ill.

(Den svenske Augustana-Synodes ny Præsteskole.)

Pastor, Professor Dr. T. N. HASSELQUIST, Forstander.

AUGSBURG THEOLOGISKE SEMINAR, MINNEAPOLIS, MINN.

Konferensens Præsteskole. Pastor og Professor G. Sverdrup, Forstander.

Elk Horn Højskole.

Skolen tilhører den „Danske ev.-luth. Kirke i Amerika". Pastor Kr. Anker er Forstander. Den ligger midt i et stort dansk Settlement, og minder meget om Danmark. Ved Siden af Skolen ligger Kirken, som er rummelig, lys og venlig. Den danske Kirke holdt sit Aarsmøde i den i September 1888. Der er ligeledes dansk Børneskole.

Der er Skole om Somren for Piger og om Vinteren for Mænd. Betalingen er $16.00 om Maaneden. Nærmere Oplysninger faas hos Forstanderen.

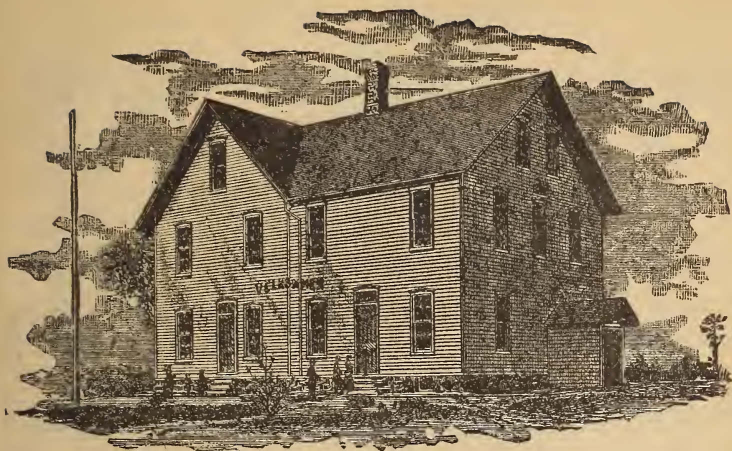
Kr. Anker,
Elk Horn, Shelby Co., Iowa.

Den danske Kirkes Børnehjem i Chicago, Ill.

69 PERRY AVENUE.

Forstander: Pastor A. S. Nielsen,

106 Bickerdike Str., Chicago, Ill.

Trinitatis Seminarium,

tilhørende „Det danske evangelisk-lutherske Kirkesamfund i Amerika", giver Undervisning i almindelige Dannelsesfag og i Theologie. Der gives Religionsundervisning i alle Klasserne. Undervisningen meddeles dels i det danske og dels i det engelske Sprog.

Skriv for nøjere Underretning til Skolens Bestyrer,

Pastor A. M. Andersen,
Trinity Seminary,
BLAIR, NEBR.

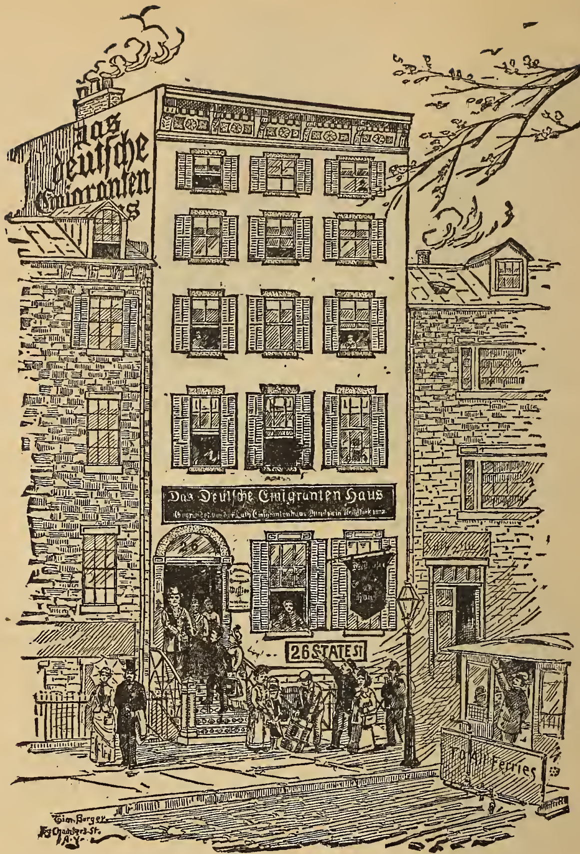
„Kirkebladet"

udkommer i Blair, Nebr., 2 Gange om Maaneden og betales i Forskud med $1.00 om Aaret; sendt til Danmark 12 Cents mere, eller ialt Kroner 4.25. Det kan bestilles i Danmark hos

Fragtmand N. Larsen, Søndergade, Middelfart.

Alt vedkommende Bladet, saasom Indsendelser, Bestillinger, Betaling o. s. v., adresseres: **„Kirkebladet"**, eller

Pastor H. P. Bertelsen,
Trinity Seminary.
Blair, Nebr

Det Tydsk-Lutherske Emigranthus

(Ogsaa for skandinaviske Emigranter)

26 State Street, New York,

ligeoverfor Castle Garden.

Stiftet af den lutherske Emigranthus-Association i New York 1873.

Nævnte Anstalt er stiftet af den lutherske Kirke i Amerika (General Council) og staar under dens Bestyrelse. Dens Bestemmelse er at være et kristeligt Herberge, især for de mange Emigranter, som kommer

til New York, og staa dem bi med Raad og Daad baade i timelig og kristelig Henseende. Foruden at være et godt Herberge, er der tillige et Kapel, hvor der holdes Andagt Morgen og Aften. Pastor W. Berkemeier bor paa Emigranthuset. Det er nærmest tydsk; men da det besøges baade af den danske Pastor R. Andersen og den svenske Pastor A. B. Lilja, er det ligesaa vel for Skandinaver.

De, som ønsker Emigranthusets Kort, vil faa dem tilsendt, naar de skriver til Husværten eller til Emigrant-Missjonærerne.

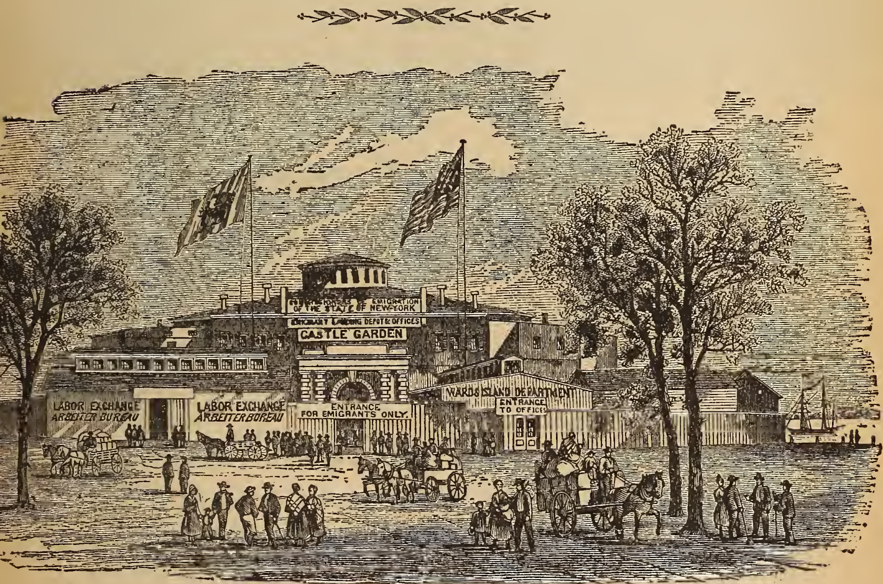
Udvandrere, som har Emigranthusets Kort, gjør bedst i, at bære det i Castle Garden paa Brystet eller i Hatten, saa de kan kjendes af Husets Agent.

Johann Offermann,
Husvært.

W. Berkemeier,
tydsk-luth. Emigrant-Missjonær.

R. Andersen,
dansk-luth. Emigrant-Missjonær.

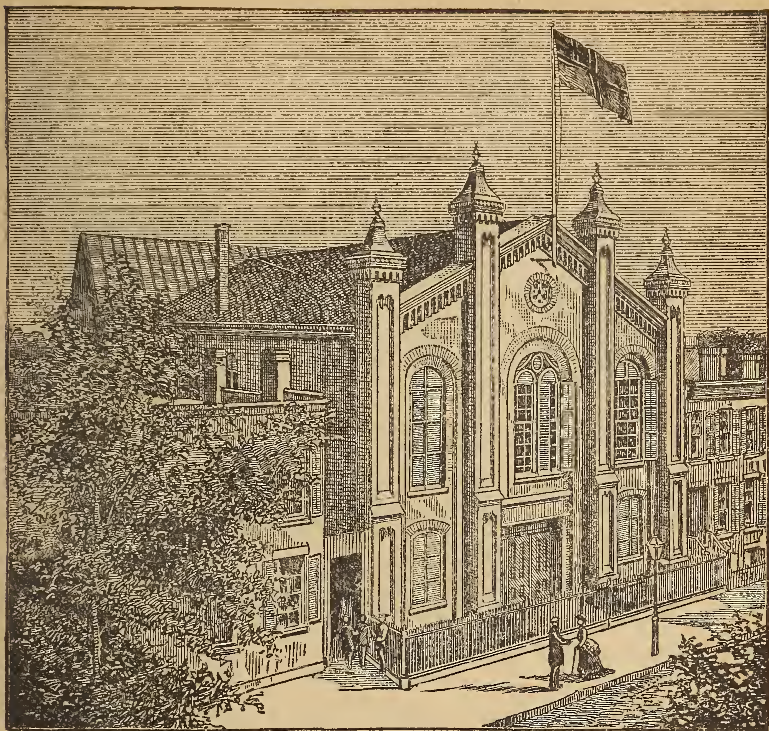
Axel B. Lilja,
svensk-luth. Emigrant-Missjonær.

Castle Garden,

Emigranternes Landingsplads i New York.

Emigranthnset ligger ligeoverfor: No. 26 State Street.

Den norske Sømandskirke,

William Street, Brooklyn, New York,

(mellem Van Brunt St. og Richard St., ret op for Sydenden af Atlantic Dock).

Søndag Formiddag Kl. 9½—Skriftemaal.
" " " 10 —Højmesse.
" Eftermiddag " 5 —Aftensang.

Mandag Aften Kl. 7½—Samtalemøde.
Tirsdag " " 7½—Opbyggelsesmøde.
Thorsdag " " 7½—Bibellæsning.

Fredag Aften Kl. 7½—Tegning af Altersgjæster.

Læseværelset med Bøger, Aviser, Skrivesager og Postkasse er aabent hver Dag fra Kl. 8 Morgen til Kl. 10 Aften.

Carsten Hansteen,
Sømandspræst,
117 William Street.

Kr. K. Saarheim,
Sømandspræst,
117 William Street.

C.H.GRIESE, Arkitekt, 58 Public Square, Cleveland, O.

Arkitekt C. H. Griese anbefaler sig med Udfærdigelser af Byggeplaner, Specifikationer og Beregninger af Omkostningerne efter Tegninger for Kirke- og Skolehuse. Tegninger og Specifikationer for større og mindre Kirke- og Skolebygninger samt Overslag over Priser udføres og leveres billigt. For den af Hr. C. H. Griese udkastede og udførte Plan for Case Avenue Skolehus fik Staden Cleveland første Præmie ved Verdensudstillingen i Philadelphia. Præmien blev tilkjendt baade af den franske, svenske og østrigske Kommissjon. Følgende er en Oversættelse af en Del af Kommissjonens Udtalelser: „Vi er ikke i Tvivl om, at Prisen bør tilkjendes Cleveland, O., som den By, der har det bedste Skolehus. I 1875 blev Planen udført af C. H. Griese, Arkitekt i Cleveland, O., for Skolen paa Case Avenue i nævnte By; det forener alle ønskelige Fuldkommenheder. Vi har undersøgt Ventilationen i alle Skolehuse gjennem de Forenede Stater, og vi finder, at Case Avenue Skolehus har den bedste. Med Hensyn til sanitære Regler og Ventilationer foretrækker vi frem for alle Cleveland og Planen, som er udført af C. H. Griese, saa vi er slet ikke i Tvivl om at sætte Cleveland, O., i første Række med Hensyn til Skolehuse."

Jeg har taget Planen fra 1876 og gjort nogle mindre Forbedringer, som Erfaring har vist var bedst, og har, tror jeg, opnaat den største Fuldkommenhed, som kan forlanges ved et Skolehus, især med Hensyn til Opvarmning, Ventilation og Oplysning. Jeg har faat Patent af de Forenede Stater paa mit Ventilations-System. Det er et Resultat af 40 Aars Iagttagelser og Studier baade i Europa og de Forenede Stater. For disse Planer har jeg faat Eneret 1886. — **Send efter Prisliste.**

Patenterede Opvarmningsapparater og Ventilationer.

Min Opfindelse henhørende til et forbedret Opvarmningssystem og Ventilation er særlig for Skoler, Raadhuse, Forsamlingshuse, Haller, Skoler, Capitolier, Hospitaler, Sindssyge-Anstalter, Colleger, Kirker, store Fabrikker og Fængsler samt andre Forretningsbygninger; ogsaa private Huse. God Opvarmning og sund, frisk Luft skaffes helt igjennem tilveje ved mine Opfindelser. — Alle Forespørgsler vil nøjagtig blive besvaret med fornødne Oplysninger. Send efter Beskrivelse.

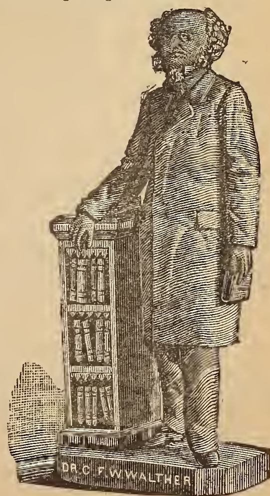
Jeg har udført betydelige Kirkebygninger i Missouri-Synoden, General Council, Ohio-Synoden samt i den norske Synode. Efterfølgende er nogle af de af mig opførte Kirker: Tydsk-luthersk Kirke, Hudson, N. Y.; Treenigheds- Immanuels- og Concordia-Kirkerne i St. Louis, Mo.; de engelsk-lutherske Kirker i Akron, O., og Ft. Wayne, Ind., 1861; de store lutherske Kirker i Lancaster, O.; Frankenmuth, Mich.; Cleveland, O.; Winchester, O.; Oak Harbor, O.; Arlington, O.; Greenburg, Pa.; Salesburg, Pa.; Lewisburg, Pa.; Dary, Pa.; Brooklyn, N. Y., $40,000; den norsk-lutherske Kirke i Brooklyn, N. Y., $17,000. Endvidere tydsk lutherske Kirker i St. Charles, Mo.; Pittsburg, Pa.; Birmingham, Pa.; Cleveland, O.; Cincinnati, O.; Massillon, O.; Zanesville, O., (2); Marysville, O.; Dudletown, Ind.; White Creek, Ind.; Baltimore, Md.; Erie, Pa.; Lemont, Ill.; Neillsville, Wis.; Freeport, Ill.; Meadville, Pa.; Fort Wayne, Ind., 1887; Wyandotte, Mich; Grand Island, Nebr. Colleger i Greeneville, Pa., og Decorah, Iowa. Ligeledes forskjellige Kirker i den norske Synode samt ogsaa katholske, Methodist- og Presbyterian-Kirker.

Ligeledes har mine Sønner Gottlieb og David Griese bygget en Kirke i Fraser, Mich., til $18,000.

C. H. Griese, David og Gottlieb Griese,
Arkitekter og Bygmestre.

Statue af Dr. Martin Luther paa Kirkeforsamlingen i Worms 1521 prædikende for Keiseren. Med Beskrivelse. Patenteret og Eneberettiget. Tilsalgs hos mig for $3.00 pr. Statue.

Statue af Dr. C. F. W. Walther. 1887. Med Beskrivelse. Patenteret og Eneberettiget. Pris $3.00 pr. Statue. For Salg hos C. H. og D. G. Griese, 58 Public Square, Cleveland, Ohio.

Bibelske Billeder

—af—

Kunstmaler F. W. Wehle,

115 Wisconsin Street, Milwaukee, Wisconsin.

Hr. Kunstmaler F. W. Wehle har i en Række af Aar malet flere Altertavler til forskjellige Kirker, og nogle af Billederne har han siden udgivet i smukt udførte Lithografier i en Størelse af 22x28 Tommer. Hr. Wehles Billeder vidner om, at han helt igjennem er fortrolig med Guds Ord, den Hellige Skift; thi de slutter sig alle nær til den bibelske Fremstilling, og de vidner om stor Kjærlighed til, hvad han vil fremstille. Disse Billeder, som koster $1.00 Stykket, vil være en sand Prydelse i ethvert Hjem, de er smukt og godt udførte. Der er saamange daarlige Billeder omkring i de fleste Huse, ikke alene de mange af tvivlsomt Værd med Hensyn til hvad de fremstiller; men ogsaa de religiøse og bibelske Billeder, som for en Del har en katholsk Tilsætning, som slet ikke findes i Bibelen, eller er daarligt udførte. Saaledes er det ikke med Hr. Wehles Billeder, og det var at ønske, de kunde finde Indgang i rigtig mange Hjem, hvor de endnu ikke er kjendt. Hvor man ikke evner at faa Altertavle, især til mindre Kirker, vil et, eller helst flere, kunne blive en ret god Alterprydelse; en Ramme inddelt i Firkanter for hvert Billede kunde let indrettes og danne en smuk Altertavle. De, som ønsker Altertavler indførte, gjør vel i at henvende sig til Hr. Wehle. Billederne er bleven meget rosende omtalte i en Række af tydske og engelske lutherske Kirkeblade, f. Eks.: The Workman, Luth. Standard. Our Church Paper, Foreign Missionary, The Lutheran Witness; ligeledes i „Augustana och Missionären".

De af Hr. Wehle udgivne Lithografier er:

1. **Jesu Fødsel.** 22x28. $1.00.

Det glade Budskab om Kvindens Sæd vor Herre Jesus.

2. **Kristus stiller Stormen.** Matth. 8, 26. 22x28. $1.00.

Man ser det lille Skib omtumlet af de fraadende Bølger, og ovenover er den sorte Uvejrsskty, gjennem hvilken Lynstraalen farer frem, Maagerne kredser om Skibet, man ser Disciplenes Arbejde og Angest; men under alt dette staar Jesus saa frejdigt oprejst og truer ad Vind og Vove, saa det bliver blikstille. Der er Billeder af Stormen paa Søen, hvor Jesus ser noget forskræmt ud, saaledes er det ikke her, han staar som den, der taler et Almagtsord, saa Stormen maa tie.

3. **Jesus indstifter den hellige Nadvere.** 22x28. $1.00.

Jesus sidder med sine Apostle i den med Grønt smykkede Sal; Judas har rejst sig og er ved at gaa bort; med et mørkt Aasyn ser han endnu tilbage. Brødet og Bægeret staar foran Jesns. Bækkenet for Fodvaskningen ser man ligeledes. Der hviler en dyb Alvor med hellig Fred over dem ved Nadverbordet. Fremstillingen er smuk, men noget forskjellig fra flere andre Nadverbilleder.

4. **Det er mig!** Joh. 18, 6. 22x28. $1.00.

Det er i Gethsemane, hvor de kommer for at gribe Jesus, da han træder frem freidigt, saa man skimter Guddomsherligheden, selv ved den dybeste Fornedrelse, saa de bevæbnede Mænd viger tilbage for ham, der træder saa roligt frem og siger: det er mig.

5. **Se, hvilket Menneske!** Joh. 19, 5. 22x28. $1.00.

Man ser ret den ophidsede Folkehob; for faa Dage siden raabte de Hosianna, nu fører Ypperstepræsten an, saa nu raaber de: korsfæst! Jesus staar tornekronet med Spottens Rør i de bundne Hænder, og Pilatus ved Siden peger paa ham og siger: „Se, hvilket Menneske"! Billedet er meget godt, dog træder Jesus ikke saa tydelig frem paa dette, som paa de andre; men man faar et godt Indtryk af Rædselens Øjeblik, da de forskjød Hovedhjørnestenen. Paa de tidligere har der kun været tydsk og engelsk Underskrift, paa dette er der tillige dansk og svensk.

6. **Jesu Korsfæstelse.** 22x28. $1.00.

Det er den store Samling paa Golgatha, hvor Jesus hænger mellem Røverne. Der er en stor Skare om Korset, baade de, som spotter, og Vennerne, som holder sig rigtig nær til den Korsfæstede. Johannes er ved at tage Maria til sig. Indskriften over Jesus træder tydelig frem paa Hebraisk, Græsk og Latin. Det er et særdeles smukt Korsfæstelsesbillede.

7. **Jesu Kristi Opstandelse.** 22x28. $1.00.

Det er den opstandne Frelser, som med sit Forklarelseslegeme kommer ud af Graven, let svævende med Sejersglæden straalende fra den hele Skikkelse. Kvinderne kommer til Graven, og Vagten falder til Jorden. Da den skjønne Kristusskikkelse fylder omtrent hele Billedet, er det sikkert det, som gjør bedst Indtryk, og det maa særlig fremhæves som et meget skjønt Billede; sikkert det skjønneste i Rækken.

8. **Kristi Himmelfart.** 22x28. $1.00.

Det er Afskeden paa Oljebjerget med Disciple og Venner, hvor Jesus farer op til Himlen og sætter sig ved Faderens Højre. Jesus sees tydeligt midt paa Billedet, foroven hilses han af Engleskaren.

9. **Kristi Gjenkomst til Dommen.** 22x28. $1.00.

En særdeles skjøn Fremstilling af Jesu Gjenkomst; man ser ham staaende med Guddomsherlighed paa Himlens Skyer i Spidsen for sine mange Tusinder Hellige, rundtomkring og foran ham er Engleskaren for at udrette hans Befalinger. Englene er afbildet uden Vinger; her er saaledes en Afvigelse fra det almindelige. Forneden styrter alting sammen, og den store Verdensbrand bryder frem. Man ser hvorledes Folkene ængster sig i Fortvivlelse for de Ting, som skal ske; men man ser ogsaa, hvorledes de rejser sig fra Kirkegaarden med forklaret og salig Glæde. Det er et særdeles godt Billede. Det vilde være ønskeligt, om der blev en Udgave med engelsk Overskrift; det har lidt m e r e tydsk Indskrift end de andre.

10. **Dr. Martin Luther.** 22x28. $1.00.

Foruden de bibelske Billeder malede Hr. Wehle i 1882 et Lutherbillede, som udkom i Lithografi 1883. Luther staar paa en Talerstol med den opslaaede Bibel foran sig, paa hvilken han peger; ved hans Fod ligger et sønderrevet Afladsbrev. Ved Siden ser man en Liste over de vigtigste Begivenheder i Luthers Liv, og gjennem Vinduet ser man Wartburg. Det er et af de smukkeste Lutherbilleder man har.

Billederne, som alle maa anbefales paa det bedste som virkelige Prydelser i kristelige Hjem, vil kunne faas hos lutherske Boghandlere og hos Kunstneren. Breve til Kunstneren maa helst skrives paa Tydsk eller Engelsk.

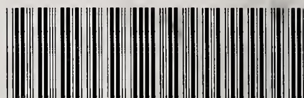
Adresse:

Kunstmaler F. W. Wehle,

115 Wisconsin Str.,

MILWAUKEE, WIS.

LIBRARY OF CONGRESS
0 017 733 829 1
